
HARVARD COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
ICELANDIC COLLECTION
FORMED BY KRISTJÁN KRISTJÁNSSON
Given in Memory of
WILLIAM HENRY SCHOFIELD
Professor of Comparative Literature 1906-1920
by his Wife
MARY LYON CHENEY SCHOFIELD
6th April 1931

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

IV. ÁR. I. HEPTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1898.

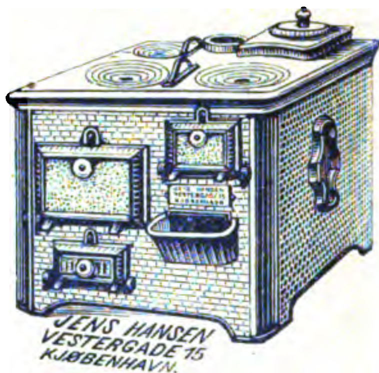
Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi Íslendinga.

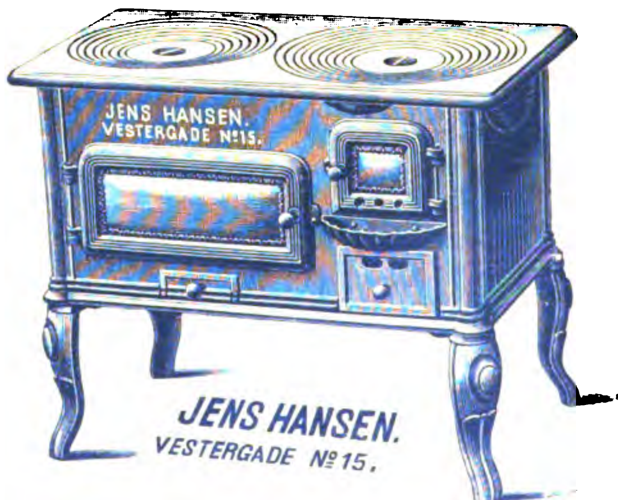

Eldavjel á 18 kr.

Sjerstaklega mæli jeg með *ofnum* með magazínbrennzlu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **14 kr.** og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavjelar með steikaraofni og vatnskatli, með 3—5 mjög stórum suðuholum, á **18 kr.** og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavjelar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvjelar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunarholum og magazínbrennslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

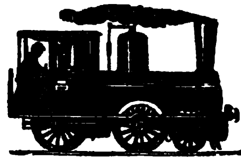

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíða- og steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar stærð. Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir allt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

IV. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1898.

EFNISYFIRLIT.

Góðar taugar.

I.

*»Night is the time for crime and darkest deeds
and it is then that wild thoughts enter our brain.*

Nótt, dimm, köld og eyðileg, hvíldi yfir einum af hinum mörgu fjörðum, er skerast inn í austurströnd Íslands. Hin daufa, draugalega glæta, er hið níu nátta gamla tungl hafði varpað yfir fjörðinn og kauptúnið, var um það bil að hverfa, því tunglið var að ganga á bak við himinháan fjallshnúk, sem reis upp í suðvestri, rjett á bak við kauptúnið, hulinn snjó ofan í miðjar hlíðar og hjelugrár þar fyrir neðan; því nú var komið haust, og þetta var síðasta nóttin í septembermánuði, svo engin furða var þó kalt væri orðið. Hinum megin fjarðarins, andspænis kauptúninu grillti óljóst í nokkur hvítgrá hús, sem stóðu á ströndinni, og á bak við þau aptur í fjöll, — ekkert nema hrjóstrug, há og eyðileg fjöll, sem náðu óslitin svo langt sem augað eygði norður og suður með firðinum.

Ekki svo að skilja, að myrkrið væri svartara eða kuldinn meiri eða útsýnið eyðilegra á þessum eina firði, heldur en á öðrum fjörðum þar nálægt; því fór fjarri. Myrkrið var alls staðar jafnsvart, og alls staðar bljes sami kuldanæðingurinn — kaldari enn nokkru sinni áður um sumarið, rjett eins og hann væri að minna mann á, að blessað bjarta, næturlausa íslenzka sumarið væri nú liðið; en eyðilegur langur og dimmur heimskautsvetur væri í nánd.

Nótt! Hvað skiljum vjer við það orð? Það að sólin er horfin, dagurinn liðinn, og myrkur komið yfir láð og lög. Það, að vinnutími vor er á enda, og vjer eigum að hvílast og sofa og safna nýj-

um kröptum. Það, að vald ljóssins er horfið, en veldi myrkranna orðið ríkjandi í þess stað. Það, að allar Skottur og allir Lallar og allir Mórar, sem um margar aldir hafa verið átrúnaðargoð og hálfgerðir fulltrúar þjóðar vorrar, eru nú komnir á kreik og farnir að reika um fornar stöðvar, og máske að líta eptir, hvernig hinir fulltrúarnir, sem þjóðin virðist ekki trúa á, leysi sín skylduverk af hendi.

Á daginn, þegar ljósið hefir veldissprotann, fæst enginn um það, þó hann sje einsamall á ferli úti á víðavangi. Á nóttunni er fáum mikið um það gefið. En þrátt fyrir myrkur næturinnar og allt hið geigvænlega, sem því fylgir, þá verðum vjer að játa, að mörg nótt hefir svo yfir oss liðið, þegar hinn daglegi hávaði og skarkali var þagnaður, og stjörnurnar skinu í allri sinni dýrð, og ekki bærðist hár á höfði manns, að oss hefir fundizt heimurinn með allri sinni hræsni og öllum sínum freistingum vera fjær oss enn áður, en vjer standa einu feti nær hinu tignarlega og guðlega í tilverunni — einu feti nær himninum.

En þessi síðasta nótt í septembermánuði var ekki þannig, að hún gæti vakið hjá manni nokkrar göfugar hugsanir. Að minnsta kosti fannst ekki manninum það, sem kraup niður við stóra steininn uppi í fjallshlíðinni. Hann rendi augunum flóttalega út í myrkrið, eins og hann ætti óvina von úr öllum áttum; stóð síðan upp og gekk skjögrandi nokkra faðma í þá áttina, sem alfaravegurinn lá, sneri síðan aptur og settist niður hjá steininum.

»Jeg get það ekki,« hugsaði hann; »mjer er það ómögulegt. Jeg er sjálfsagt jafn huglaus og jeg er illgjarn. Það er eins og einhver hvísli því að mjer, að hann liggi þarna, og rísi aldrei á fætur af sjálfsdáðum. En hvað andlit hans sýndist hvítt og nábleikt, þegar tunglið skein á það í götunni. Nú get jeg skilið, hvernig Gyðingum hafi verið innanbrjósts, þegar þeir báðu fjöllin að hrynja yfir sig og hálsana að hylja sig. Betur að eg væri djúpt grafinn undir steini þessum og nafn mitt gleymt að eilífu. Jeg finn að jeg er, eins og Kain, landflótta og flakkandi á jörðunni. Það er allt í aðdáanlegu samræmi við líf mitt að undanförnu, og sýnir, að fóstri minn hefir verið spakmáll, þegar hann sagði, að ekkert gott væri í mjer, og skollinn mundi taka mig, því guð vildi ekki eiga mig. Það er satt, sem meistari Jón segir, að heiptin er eitt andskotans reiðarslag. Ef jeg hefði ekki orðið viti mínu fjær af heiptinni, þá hefði jeg aldrei slegið hann. Og sjálfsagt mundi

æfi mín öll önnur, ef jeg hefði lært að stjórna geði mínu. Anna sagði í fyrradag, að jeg væri svo skapillur, að ómögulegt væri að eiga við mig, og svo væri jeg sífullur.« — »Jæja,« sagði hann og tók vínflösku úr vasa sínum og þeytti henni niður í grjótið, »ekki skalt þú framar gera mig að djöfli, eða koma mjer til að vinna fleiri ódáðaverkin. Og — hvað ætli liggi nú næst fyrir mjer? Sjálfsagt að jeg verð tekinn fastur, dreginn fyrir sýslumann og dæmdur sekur, því glæpir dyljast aldrei. Og — hvað svo? Fangelsi, eða hvað? Það afsakar mig ekki neitt, þó jeg segi, að jeg hafi verið viti mínu fjær af ölæði, það er líka óvíst, hvort jeg hefi verið það, því jeg man vel eptir öllu, sem gerðist. Það má nærri geta, hvað úr því verður. Jeg braut minna, þegar jeg sló búðarmennina fyrir að hræða Maríu gömlu, og lá við að jeg sætti fangelsi fyrir. Það er eins og jeg sje fæddur til að vera öllum til ills. Það er enginn vafi á því, að æfi mín endar með skelfingu, og það er betra að það verði nú en síðar. Fóstra mín sagði mjer, að jeg væri ekki nema til ills á heimilinu, og úr báðum kaupstöðunum hefi jeg verið rekinn fyrir drykkjuslark og óreglu. Og — þó fannst mjer jeg hafa löngun til að vera heiðarlegur maður, og jeg var búinn að einsetja mjer að verða það, ef jeg næði í Önnu. En svo spilltu vondir menn og djöfullinn því. Hún sagði, að það væri ekkert vit í, að bindast öðrum eins manni og jeg væri, og svo rauf hún öll sín heit við mig, en lofaðist *honum*. Hann er líka ríkur, og gullið kaupir allt, jafnvel mannssálina. Og svo verð jeg, sveitarómaginn, dáðleysinginn, fyllisvínið að lúta í lægra haldi fyrir honum.

»Æfi mín er ekkert nema stríð, endalaust stríð við sjálfan mig og heiminn. Og allt af bíð jeg ósigur, hvort heldur jeg berst við sjálfan mig eða aðra. Og svo þetta síðasta — og versta. Nú er allt farið. Mannorðið farið, — hafi það nokkurntíma við mig loðað. Vinirnir farnir. Stúlkan töpuð. Öll von um atvinnu og heiðarlegt líf á enda. Því ætli jeg sje að reyna til að lengja þetta vesæla og tilgangslausa líf? Margur maðurinn hefir stytt sjer aldur. Hversvegna geri jeg það ekki líka? Jeg geri þá tvennt í einu: Losa sjálfan mig úr klóm mannanna og losa mennina við slíkt óargadýr, sem jeg er.«

Hann stóð nú upp, skjálfandi af kulda, og gekk ofan hlíðina og niður að sjónum. Þar settist hann niður á blágrýtis-klöpp, sem sjórinn skall upp að, og hjelt þar áfram hugleiðingum sínum.

Örvæntingin hafði náð fullkomnu valdi yfir honum. Já, hversvegna að vera lengur að lifa öðru eins lífi og hann hefði lifað, misskilinn af öllum, hæddur og hataður, og með þeirri meðvitund, að nú biði sín ekkert annað en fangelsið.

Hjer var dauðinn rjett við fætur hans. Hyldjúpur sjórinn gein þar undir. Bárurnar skullu upp að klöppinni, soguðust frá henni aptur, skullu upp að henni á ný og þeyttu úðanum alla leið upp til hans, eins og þær væru að reyna að draga han niður í djúpið til sín. Því ekki að lofa þeim það? Hann gat afborið dauðann. Það yrðu að líkindum sárar kvalir fáein augnablik, meðan hann væri að drukkna; svo kæmi dauðinn og þar á eptir —? —

Já, hvað mundi koma þar á eptir? Honum hafði verið kennt, að til væru tveir staðir: Himnaríki, sem væri sælustaður og biði allra þeirra, er vel hefðu breytt, og helvíti, sem væri heimkynni hinna vondu, og sjerstaklega þeirra, er rjeðu sjer sjálfir bana. Hann gerði sjer enga von um að komast í himnaríki, jafnvondur og hann væri. En í hinn staðinn vildi hann ekki fara heldur, og svo framarlega sem guð væri til, þá fannst honum það hrópleg ranglindi af honum, að setja sig þangað. Hann hefði liðið nógu mikið illt í heiminum, þó kjör hans yrðu ekki enn verri eptir dauðann.

En svo hafði hann heyrt nokkra unga menntamenn halda fram þeirri skoðun, að ekkert líf væri til eptir þetta; þegar líkaminn dæi, væri og tilveru sálarinnar lokið. Sú skoðun fjell honum vel í geð. Dauðinn væri þá ekkert nema svefn, og hann vildi gjarnan sofa og vakna aldrei aptur; sofa og falla í gleymsku að eilífu.

Í norðaustri sá hann langa röst af kolsvörtum skýjabólstrum gægjast upp yfir fjallabrúnirnar og stefna í áttina til sín. Honum sýndist ekki betur, en þeir taka á sig líkingu ýmsra lifandi dýra og jafnvel manna. Sumstaðar stóðu svartir hausar og herðar upp úr röstinni; þeir mjökuðu sjer áfram og uppávið, grúfðu sig stundum ofan að röstinni aptur, og otuðu svo hausnum upp á ný, skiptu um hami, runnu tveir eða fleiri saman í eitt og skiptu sjer sundur aptur; en á undan allri röstinni fór ský-ferlíki mikið og ofan á því sat annað skrímsli, sem líktist fremur manni en nokkru öðru, og hausinn á þessu ferlíki teygðist áfram, þangaðtil herðarnar bar hærra og hakan virtist renna saman við ferlíkið, sem undir var.

Svo renndi hann huganum yfir þessi tuttugu ár, sem liðin voru af æfi hans. Hann fann þar fátt, sem eptirsjón væri í. Sem sveitarómagi hafði hann verið látinn vinna af öllu megni, og ekki fengið annað í aðra hönd en ljelegt viðurværi og vont atlæti. Hinir einu sólskinsblettir í æfi hans voru þær fáu stundir, er hann hafði dvalið einn hjá Önnu. Sjerstaklega dvaldi hugur hans við endurminninguna um þann dag, þegar þau voru á ferð ofan af fjalli í svartaþoku. Hún var orðin hrædd og þreytt, og ljet hann leiða sig, þangað til þau sáu bæinn. Og honum hafði fundizt, að það væri sú mesta sæla, sem sjer gæti hlotnazt, að mega leiða hana í gegnum lífið; þá væri hann alsæll, og gæti orðið svo góður — ósköp góður. Nú voru allir þeir draumar horfnir, og hann sjálfur sem alþekktur óreglu og ofstopamaður flæmdur og útskúfaður frá henni.

»Hjer skal nú endir á verða« sagði hann og reis upp. Dökku skýjarastirnar færðust hærra og hærra upp á loptið, og ferlíkin voru orðin fleiri og ægilegri en áður. Honum flaug í hug, að höfðingi myrkranna væri þar á ferð með sveit sína, og mundi ætla að sækja sálu sína. »Bull,« sagði hann hálfhágt, »sálin deyr, þegar líkaminn deyr, og dauðinn er aðeins eilífur svefn. Jeg skal þola dauðann eins og *maður*.« Hann gekk fram á brúnina og kraup þar niður, og horfði ofan í kolsvart hyldýpið. Þá heyrði hann lágt hljóð, eins og barn væri að veina, hinum megin fjarðarins. Hann vissi að það var selur, en þó varð honum svo bilt við, að hann hrökk saman, og datt í hug saga af manni, sem hafði drekkt sjer og gengið síðan aptur. Og út úr því fór hann að hugsa um, hvort hann mundi einnig ganga aptur, og verða öllum enn hvimleiðari enn áður.

Og allt í einu greip hann sterk og ósjálfráð hræðsla, sem hann aldrei hafði fundið til áður. Honum fannst hann ómögulega geta verið einn, heldur þurfa hjálp einhverstaðar frá, rjett á meðan hann væri að heyja dauðastríðið. Og þrátt fyrir það, þó hann áður hefði komizt að þeirri föstu niðurstöðu, að sálin lifði ekki lengur en líkaminn, og dauðinn væri ekki annað en eilífur svefn, þá var hann nú ósjálfrátt farinn að biðja guð.

Hann langaði til að biðja hann að vera hjá sjer rjett á meðan hann væri að deyja, og reiðast sjer ekki, þó hann fyrirfæri sjer sjálfur, heldur virða sjer til vorkunar, hversu bágt hann hefði átt um æfina. En hann gat ekki fundið hæfileg orð til að ávarpa

guð með. Hann byrjaði aptur og aptur: »Guð — guð. Jesús — Jesús;« lengra komst hann ekki og loks hætti han við það. »Jeg get það ekki,« sagði hann gremjulega. »Jeg hefi aldrei gert það áður, og nú er það um seinan að byrja á því.«

Þá kom honum til hugar, að nokkrum dögum áður hafði hann heyrt Maríu gömlu lesa upphátt í ritningunni. Hann hafði veitt því lítið athygli, sem hún las, en nú mundi hann glöggt, að hann hafði heyrt hana lesa þessa setningu: »*Nú er sál mín óróleg, og hvað skal jeg segja?* »*Faðir! frelsa þú mig frá þessari stundu.*« Honum fannst þessi orð eiga svo vel við ástand sitt, að hann hafði þau upp aptur. Svo fleygði hann sjer á grúfu niður á klöppina og bað hvað eftir annað: »*Faðir, frelsa þú mig frá þessari stundu*«. Og eptir því sem hann las þau optar, fannst honum hræðslan hverfa og storminn í sálu hans lægja, og áform hans að fyrirfara sjer verða veikara en áður.

Hann lá svo hreyfingarlaus langa stund, hálflamaður af baráttunni. Svo fór hann aptur að íhuga áform sitt. Hann hafði heyrt sagt, að það bæri vott um hreysti og hetjuskap að geta sjálfur ráðið sjer bana, en — var sú skoðun rjett? Eins og nú stóð á fyrir honum, fannst honum alveg hið gagnstæða: að það væri fremur vottur um hugleysi og gunguskap, og það þyrfti langtum meiri kjark til að lifa, heldur en að deyja, sjerstaklega fyrir hann, sem hefði alla á móti sjer, og ætti sjer allsstaðar ills von. En var nú líka sú skoðun rjett? Hann vissi þó, að María gamla vildi honum vel. Og þó allir, sem þekktu hann, hefðu óbeit á honum, þá væri heimurinn nógu stór samt. Hví ekki að sýna sig sem hetju, bjóða heiminum byrginn og fara burt, þangað sem enginn þekkti hann? Nú færu hópar af fólki til Ameríku á hverju sumri. Hversvegna ætti hann ekki að fara líka? Hann hefði opt heyrt, að þangað færi aðeins hið lakasta af þjóðinni, og hann væri nú einmitt af því tæginu. Hvað var að vita nema hann gæti þar byrjað nýtt líf, og orðið heiðarlegur maður. Og þó það tækist nú ekki, þá væri Ameríka svo stór, að þar gæti hann dvalið og dulizt öllum, sem hefðu þekkt hann og hatað áður.

En svo væri verkið, sem hann hefði unnið kveldið áður. Hann ætti eptir að fá sín maklegu málagjöld fyrir það. »En hversvegna að hræðast slíkt,« hugsaði hann; »það er þó einhverntíma búið.« Hann var nú orðinn hetja. »Hvað sem eptir fer, þá skal jeg ekki vera sá heigull að fyrirfara mjer; jeg á kannske ekki svo

langt eptir samt. Drottinn, jeg þakka þjer, að þú frelsaðir mig frá þessari stundu.«

Hann stóð nú upp og gekk burt frá klöppinni. Áform hans að fyrirfara sjer var nú orðið að engu. Hið illa og góða, þessi tvö sterku höfuðöfl, sem hvíldarlaust heyja sitt eilífa stríð í náttúrunni, og hvergi með meiri ákafa en í manninum, höfðu háð orustu í sálu hans, og hið illa hafði beðið ósigur. Hann gekk nú áfram, unz hann kom á veginn. Þar lá maður og stundi þungan. Hann leit upp og hræðslusvip brá yfir andlit hans. »Þú ert líklega kominn til að ljúka við verkið, sem þú byrjaðir á í gærkveldi,« sagði hann með veikri rödd.

»Einar,« svaraði hinn um leið og hann laut niður og tók hann upp í fang sjer. »Jeg hjelt að jeg mundi ekki sjá þig lifandi aptur. Nú er jeg kominn til að flytja þig heim og biðja þig fyrirgefningar á því, hvernig jeg fór með þig.«

II.

Hjer verðum vjer að nema staðar og biðja lesarann afsökunar á því, að hafa brotið reglur kurteisra manna með því, að segja honum ekki nafn manns þess, er háði þetta stríð við sjálfan sig; en nú skal það gert.

Hann hjet *Árni* og var *Jónsson*, tvítugur að aldri. Þegar á barnsaldri hafði hann misst báða foreldra sína, og af því hann átti enga ættingja, sem gátu eða vildu ala önn fyrir honum, urðu það forlög hans að fara á sveitina. Hreppsnefndin kom honum fyrir hjá bóndanum í Dal, og þar ólst hann upp sem olbogabarn heimsins; hafði illt atlæti, og viðurværi og fatnað af skornum skammti, en varð að þræla eptir megni frá morgni til kvölds. Það var ekki sparað að minna hann á, að hann væri niðursetningur, sem ekki væri matvinnungur og mundi aldrei verða. Og einmitt af því, hve illu atlæti hann mætti, varð hann óviðráðanlegur og kargur, og því verri sem árin færðust yfir hann. Svo fór hann að laumast burt og ofan kauptúnið, og þar koms hann í kunningsskap við stráka, sem voru eldri og spilltari en hann. Og þegar hann kom heim aptur, þá voru skammirnar vísar, og höggin líka, ef hægt var að ná til hans. Enginn aumkvaðist yfir hann, nje reyndi að laða hann að sjer. En með því maðurinn er fæddur með tilhneigingu til hins illa, og verður að verða fyrir

góðum áhrifum í æsku, og síðan, þegar hann vitkast betur, hafa stöðugt gát á sjálfum sjer, ef hið illa í eðli hans á ekki að ná yfirhönd, þá má nærri geta, hvernig munaðarleysinginn varð, sem enginn aumkvaðist yfir nje leiðbeindi, og sem auk þess sá þess daglega vott, að hann væri öðrum til leiðinda og þyngsla. Það var aðeins ein lifandi vera, sem hann kærði sig nokkuð um; það var fóstursystir hans og jafnaldra, sem hjet *Anna,* dóttir bóndans í Dal. Hún var ljómandi falleg stúlka, með blá augu og kringluleitt, bjart og hreint andlit, og nettar og mjúkar hendur. Þau umgengust hvort annað, og enginn fjekkst um það, og sízt af öllu kom Dalbóndanum til hugar, að hann Árni, sveitarómaginn, mundi dirfast að fella ástarhug til dóttur hans, — ríkustu og fallegustu stúlkunnar í firðinum. Árni gerði sjer heldur enga von um að fá hana, og reyndi með öllu móti að kæfa niður ást þá, er hann bar til hennar. En hann gat það ekki, og honum fannst lífið fara að verða óbærilegt. Svo reyndi hann að gleyma hörmum sínum í svölunarlind Bakkusar, og vínið, sem venjulega glæðir allt hið illa í eðli mannsins, hafði þau áhrif á hann, að hann varð svo illur og hamslaus, að enginn gat við hann ráðið. Svo leið tíminn þangað til þau voru átján ára. Þá um sumarið í sláttarbyrjun vildi það til, að smalinn varð veikur. Anna bauðst til að sitja hjá ánum um daginn, svo vinnumenn föður hennar mættu vera við sláttinn. Hún fór. En þegar komið var fram yfir nón, sortnaði í lopti og laust á svartaþoku.

»Árni, þú;« sagði gamli maðurinn — það var venja hans að segja »þú« þegar hann ávarpaði einhvern. »Farðu á móti henni Önnu og hjálpaðu henni heim með ærnar. Það er sennilegt að hún sitji hjá þeim upp' á Fagrahjalla.«

Árni ljet ekki segja sjer þetta tvisvar. Hann hefði farið, þó verið hefði svartnættis myrkur. Hann fór að leita að henni og fann hana loks skammt frá Fagrahjalla. Þar stóð hún uppgefin og ráðalaus yfir ánum. Þær vildu hvergi fara, vildu bara liggja og jórtra. Hann sendi hundana af stað, og gekk sjálfur svo rösklega að verki, að þær urðu að gera sjer að góðu að lötra af stað heimleiðis. Þau Anna gengu hægt á eptir þeim, og bæði þögðu, þangað til hann loks sagði: »Anna, þú ert uppgefin; viltu ekki lofa mjer að leiða þig? Hún svaraði engu en rjetti honum höndina, og svo hjeldu þau áfram. Hann var í vakandi draumi og rankaði fyrst við sjer, þegar hann í þokunni sá rofa fyrir bænum í Dal.

Hann átti ekki von á, að þau væru kominn sona langt, og óskaði, að leiðin hefði verið helmingi lengri.

»Nú sjáum við heim,« sagði hún og dró að sjer höndina.

»Ó, Anna mín,« sagði hann og sneri sjer að henni; »jeg vildi að jeg mætti alltaf leiða þig, — alltaf meðan jeg lifi. Mjer þykir svo vænt um þig — hefir alltaf þótt — og jeg skyldi verða þjer svo góður — ósköp góður.«

Hann vissi aldei hvað það var, sem gaf honum kjark til að segja þetta. En hann vissi, að aldrei mundi hann hafa sagt það, ef hönd hennar hefði ekki legið máttlaus og heit í hans eigin. Þau litu hvort framan í annað, hann sá enga breytingu á henni, nema andardrátturinn var tíðari og roðinn í kinnum hennar meiri en áður. Hún sá einhvern þann svip í andliti hans, sem hún hafði ekki sjeð þar áður. Henni fannst hún geta lesið það út úr því, að hann mundi taka sjer fram, óregla hans hverfa, en allt hið nýtilega í eðli hans fá yfirhöndina, ef hún aðeins vildi verða leiðarstjarna hans á lífsleiðinni; gefa honum hönd sína og ganga við hlið hans til dauðans.

Hún dró ekki að sjer höndina, og það jók honum hug. Hann tók hana í faðm sjer og þrýsti hinum fyrsta kossi á varir hennar, svo öðrum og þriðja, og kossarnir innsigluðu trúlofun þeirra.

Þegar Árni sagði föður hennar frá, hvernig komið var, lá við að gamli maðurinn gengi af göflunum. Það var svo sem ekki við það komandi, að hann gæfi samþykki sitt. Hann ámælti Árna þunglega fyrir að hann, fjelaus maður og alinn upp á sveit, skyldi gera sjer þá hneisu, að vera að biðla til dóttur sinnar. Og svo ákafur varð hann, að hann vísaði Árna burt af heimilinu, og fyrirbauð honum að koma þangað framar.

Árni sá sinn kost vænstan að fara, en áður gat hann þó náð tali af unnustu sinni. Hann sagði henni, að ef hún að eins reyndist sjer trú, þá skyldi hann reyna að verða nýtur maður; lifa fyrir hana, vinna fyrir hana, og hætta ekki fyrri en hann væri orðinn svo efnaður, að hann gæti látið henni líða vel.

Já, hún ætlaði að reynast honum trú, og aldrei, aldrei að bregðast honum, heldur elska hann til dauðans, hvað sem faðir hennar og fólk segði.

Svo fór hann frá Dal og flutti ofan í kaupstaðinn. Hann

leitaði atvinnu hjá kaupmanninum, og kaupmaðurinn ljet tilleiðast að taka hann og láta hann vinna í pakkhúsinu. Fyrst gekk allt vel; Árni drakk ekki, og leysti verk sitt sæmilega af hendi. En svo kom nýtt mótlæti fyrir: Hjá kaupmanninm var innanbúðarmaður, er Einar hjet, sonur eins ríkasta bóndans þar í firðinum. Hann fór að venja komur sínar að Dal, og það leið ekki á löngu, áður en fólk fór að stinga saman nefjum um, að hann langaði til að eignast Dalsauðinn og Önnu með, og Bjarni gamli, faðir hennar, væri því fylgjandi. Árni frjetti þetta og varð hugsandi útaf því. Hann hafði mjög sjaldan tækifæri til að hitta unnustu sína; en það þótti honum verst, að þurfa daglega að umgangast meðbiðil sinn, som storkaði honum á allar lundir. Í þessu ástandi tók hann aptur að leita svölunar hjá Bakkusi, og voru góðgjarnar kvennsniptir fljótar að bera þá frjett að Dal, að hann Árni væri aptur lagstur í óstjórnlegan drykkjuskap. Ágerðist nú óregla hans svo mjög, að hann var rekinn úr vinnunni, og þóttist Einar þá hafa sigri að hrósa.

Þar í kaupstaðnum var gömul kona og góð, sem María hjet. Hún bjó ein í kofa, og lifði helzt á því, að þvo og hirða föt lausamanna. Árni hafði nokkrum sinnum talað við hana, og hún hafði með góðum orðum haft þau áhrif á hann, að hann virti meira orð hennar en annara. Eitt kvöld, skömmu eptir að hann missti vinnuna, varð honum reikað inn til hennar og fór að tjá henni raunir sínar. Þegar hann hafði stutta stund setið þar, komu nokkrir búðarmenn og ætluðu að hafa það fyrir kvöldskemmtun, að glettast við Maríu. Þeir klifruðust upp á kofann og tóku vírstreng og ljetu skrölta innan í reykháfnum. María var hjátrúarfull og hrædd, en Árni bað hana að vera hljóða. Voru nú dyrnar opnaðar og kom fata full af vatni í hendingskasti framan á hann. Hann þoldi ekki meira, en stökk upp og út, og fóru svo leikar, að hinir urðu frá að hverfa. Morguninn eptir var honum birt stefna og fundið það til saka, að hann hefði barið tvo búðarmenn, svo á þeim hefði sjeð. Hann mætti fyrir rjettinum og kannaðist við sekt sína, og var sektaður um tuttugu krónur, því í rjettvísinnar augum hafði það enga þýðingu, þó hann segði, að hann hefði verið að verja gamla og lasburða ekkju fyrir árásum búðarstráka. María borgaði sekt hans, því sjálfur gat hann það ekki. Þessi saga fjekk fætur og var löguð svo í meðferðinni, að hann átti að hafa barið mennina til stórskemmda, og hefði ef-

laust orðið banamaður annars þeirra, ef hann hefði ekki getað forðað sjer.

Einn dag ásetti Árni sjer að fara og tala við Önnu, hvað sem það kostaði. Svo fór hann heim að Dal. Bjarni gamli tók honum dauflega en vísaði honum þó ekki burt. Hann átti langt tal við Önnu, og þegar hann kvaddi hana, var trúlofun þeirra rofin.

»Jeg get ekki átt þig,« hafði hún sagt. »Það segja allir, að þú sjert orðinn sá óttalegur óreglumaður og svo geðvondur, að ómögulegt sje að lynda við þig. Svo er föður mínum gipting okkar á móti skapi og jeg vil ekki óhlýðnast honum. Það er bezt við skiljum fyrir fullt og allt.«

»Ætli þú rjúfir heit þitt aðeins af hlýðni við föður þinn? Ætli það sje ekki heldur, að Einar sje búinn að töfra þig með flærð sinni og« — — —

»Hann hefir aldrei töfrað mig,« sagði hún með ákafa. »Og það er rjett eptir þjer að lasta hann og níða niður. Hann er þó langtum »penari« maður en þú, og drekkur ekki út hverja krónu, sem hann eignast.«

»Jeg sje hvernig komið er,« sagði Árni og fór.

»Hún hefði getað gert mig að nýtum manni,« sagði hann við sjálfan sig. »Þó jeg vilji stilla mig, þá níðir fólkið mig samt niður, þangað til jeg er ekki orðinn að manni. Fjandinn hafi það nú allt.«

»Og eptir þann bita fór Satan í Júdas.« Það tók nú útyfir með óreglu hans. Hann var stöðugt fullur og svo illur við öl, að engu hófi gegndi. Allir sneiddu hjá honum og fyrirlitu hann. María gamla var sú eina, er tók málstað hans. »Hann er ekki eins vondur og hann er sagður,« sagði hún opt; »en heimurinn hefir farið illa með hann.«

Svo kom haustið. Skipunum fækkaði; og þau lögðu af stað til útlanda hvert á fætur öðru. Hið síðasta átti að fara fyrstu dagana í október, og með því ætlaði kaupmaðurinn sjálfur. Var honum haldið skilnaðarsamsæti síðasta september, og um kvöldið var haldinn dansleikur í pakkhúsinu. Þangað voru allir velkomnir. Árni fór og þangað, því hann bjóst við að sjá Önnu þar. Hún kom líka þangað, og var ekki ein, því Einar kom með henni.

Árni var hreyfur af víni, en þó ekki mjög. Hann langaði til að dansa við hana rjett einn dans. Reyndar var hann ekki vel fær í þeirri list, en hjelt þó, að hann gæti slarkað í gegnum polka.

Hann gekk til hennar og bað hana að dansa við sig einn dans — rjett einn dans. Hún neitaði. Hann gekk þegjandi burt og út, og svalaði sjer á vínflöskunni. Svo byrjaði dansinn. Hann kom inn og tók sjer sæti út í horni og horfði á dansfólkið. Og í gremju sinni drakk hann alltaf meira og meira, þangað til honum fannst salurinn með dansfólkinu hringsnúast og þokubaugar hringa sig um ljósin. Hann sá Önnu dansa einn dansinn eptir annan við Einar, og hatur hans á honum magnaðist svo, að honum fannst hann vel geta vitað hann dauðan.

Það leið að danslokum. Árni hugsaði sjer, að hann skyldi dansa síðasta dansinn við Önnu, hvað sem það kostaði. Svo þegar átti að byrja dansinn, gekk hann til hennar, þreif í handlegg hennar og sagði:

»Anna, þú *skalt* dansa við mig þennan síðasta dans, hvort sem þú vilt eða ekki.«

»Slepptu mjer,« sagði hún og reyndi að snúa sig af honum. »Þú klípur mig í handlegginn. Árni, segi jeg, þú« — —

Lengra komst hún ekki, því þá kom Einar að, og sagði um leið og hann þreif hana af honum og hratt honum fram á gólfið, svo hranalega að hann datt flatur: »Heldur þú, að nokkur heiðvirð stúlka vilji dansa við *þig*, fyllisvínið þitt?«

Árni reis seint á fætur og sá, að allir hlógu að honum, og Anna hló líka, og það sveið honum mest. Hann slangraði eptir gólfinu og fór út, og gat varla stjórnað sjer fyrir hatri sínn til Einars. Í einhverju hugsunarleysi ranglaði hann veginn út úr kauptúninu, áleiðis að Dal. Við og við slokaði hann drjúga teyga úr vínflöskunni, og blóðið fossaði hraðara og hraðara í æðum hans, og reiðin og vonzkan magnaðist meira og meira.

Hann var kominn spölkorn norður með sjónum, þegar hann heyrði mannamál á eptir sjer. Hann nam staðar og hlustaði. Það var kallmaður og kvennmaður, sem töluðu, og á málrómnum þekkti hann, að það voru þau Einar og Anna. »Hann er að fylgja henni heim,« hugsaði hann.« »Látum hann leika sjer í þetta skipti, en hann skal ekki gera það optar.«

Hann kraup á bak við stóran stein, meðan þau gengu framhjá. Svo slangraði hann í humáttina á eptir þeim, unz hann kom þangað, sem vegurinn lá gegnum stórgrýtisurð, sem komið hafði úr tindinum. »Hjer skal jeg sitja fyrir honum« hugsaði hann og settist niður.

Hann þurfti ekki lengi að bíða, áður hann heyrði skóhljóð í mölinni. Þá stóð hann upp og ranglaði á móti Einari. Honum sýndust margir þokubaugar hringa sig um tunglið, og tindurinn vera svartari og slúta meira fram en áður, rjett eins og hann ætlaði að hrynja ofan yfir hann og hylja hann í grjóti og aur að eilífu.

»Þú hjerna, Árni?« sagði Einar og var auðsjeð, að honum var ekkert um það gefið að hitta hann þarna.

»Og þú hjerna, þorparinn,« sagði Árni, skjálfraddaður af reiði. »Þú hefir víst átt erindið heim að Dal í kvöld. Jeg — jeg bjóst við að hitta þig hjerna, og því beið jeg. Þú skalt ekki optar slá mig flatan og kalla mig fyllisvín og þorpara. Þú skalt« — — —

»Farðu úr veginum, svo jeg komizt áfram«, sagði Einar. »Jeg eyði engum orðum við aðra eins drykkjuhunda og þú ert. Hafir þú nokkuð að kæra, þá gerðu það ófullur. Vit þitt er ekki ofmikið samt.«

»Þú ferð ekki alveg strax«, sagði Árni og gekk nær honum. Hann dró ótt andann og var þrútinn í andliti af víndrykkju og reiði, og varirnar opnuðust svo að skein í báða tanngarðana. Á þeirri stund hafði hið dýrslega eðli hans fengið yfirhönd og rekið á flótta allt hið nýtilega, er í honum bjó.

»Viltu fara úr veginum eða ekki?« sagði Einar og ætlaði að fara fram hjá honum.

»Farðu til andsk.....«, sagði Árni og sló hann í höfuðið af öllu því heljarafli, sem reiðin hafði aukið honum. Einar hrökk frá við höggið, því hann hafði ekki búizt við því, en þegar reið annað í andlit hans. Hann svimaði og riðaði til, og áður hann gæti komið vörn fyrir sig, hljóp Árni að honum og þreif hann á lopt og slengdi honum af öllu afli niður í grjótið. Hann rak upp snöggt ámátlegt vein, og lá hreyfingarlaus; en blóð fjell af vitum hans.

Þá vaknaði Árni eins og af svefni, og sá, hvað hann hafði gert. Ölæðið rann af honum á svipstundu, og í þess stað greip hann svo mikil hræðsla, að hann titraði. Hann kraup niður hjá Einari, en sá ekkert lífsmark með honum. Höfuð hans hafði slegizt við hellu, svo hann rotaðist, og andlit hans var blóðugt. »Jeg hef drepið hann,« sagði Árni gagntekinn af skelfingu, og leit í kringum sig, eins og hann ætti óvina von úr öllum áttum. Hann sá engan. Það hafði enginn verið sjónarvottur að viðureign

þeirra, nema tunglið, og það var jafn þögult og fjallstindurinn. Hann leit aptur á Einar, og sýndist andlit hans fölvara en áður. Svo þoldi hann ekki að standa yfir honum og hljóp af stað, áleiðis til fjalls. Honum fannst einhver vera á hælum sjer, en hann þorði ekki að líta við. Svo sýndist honum svört þúst vera þar á svig við sig, og honum duttu í hug apturgöngur og forynjur. Og út úr því fór hann að hugsa um, hvort hinn dáni — ef hann væri dauður — mundi ganga aptur og fylgja sjer og ætt sinni í níunda lið. — — —

Loks fleygði hann sjer niður við stein einn, og þar hittum vjer hann í upphafi sögunnar.

III.

Finis coronat opus.

Síðan eru liðin fjögur ár og hann er nú kominn til Ameríku.

»Jeg geri mjer enga von um, að þú fyrirgefir mjer,« hafði hann sagt við Einar, þegar þeir skildu, »en jeg ætla að biðja þig að hlífa mjer við því að komast undir mannahendur, því það hefir þau einu áhrif á mig, að gera mig að illmenni fyrir fullt og allt. Jeg ætla að fara burt — eitthvað út í heiminn, og þú mátt eiga Önnu og njóta hennar vel og lengi mín vegna.«

Og Einar var þá svo mannlundaður, að hann varð við bón hans.

Svo kom Árni sjer í norskt fiskiskip og fór utan um haustið, og á áliðnum vetri komst hann til Ameríku. Enginn harmaði brottför hans, nema gamla María. Þegar hún heyrði aðra hallmæla honum, þá hjelt hún ætíð fram þeirri skoðun, að það hefðu þó verið góðar taugar í honum.

Hann hafði ekki sótt auð nje upphefð til Ameríku fremur en flestir aðrir. Þó hafði honum yfirleitt liðið þar betur en á Íslandi. Hann gekk sæmilega til fara, og borgaði fæði sitt skilvíslega, og það er meira en hægt er að segja um alla í Ameríku. Hann var sparsamur og reglumaður, og síðan hina minnisstæðu nótt hafði ekki víndropi komið inn fyrir varir hans. Hann átti nú heima í Winnipeg, og hafði þar stöðuga vinnu við kolamokstur hjá járnbrautarfjelagi einu. Hann vissi, að Einar og Anna voru gipt fyrir löngu, og líka kominn vestur til Winnipeg fyrir einu ári síðan. Einhver hafði sagt honum, að Einar væri óreglumað-

ur; drykki út hvert cent, sem hann kæmist yfir og væri hvergi vel liðinn.

Svo var það eitt kveld í júlímánuði, að Árni gekk heim til sín að loknu dagsverki. Leið hans lá eptir tái fram með járnbrautinni. Fólksstraumurinn var afarmikill, fram og aptur. Það var ekki nóg með það, að táin væru troðfull, heldur gengu líka margir eptir brautinni; enda er það einn af ósiðum Ameríkumanna, að ganga í makindum eptir járnbrautunum, og víkja ekki útaf, fyrri en lestin er nærri komin á hæla þeim.

En enginn virtist veita því eptirtekt, að járnbrautarlest kom brunandi að norðaustan. Hún linaði ferðina lítið eitt meðan hún fór yfir brúna, sem liggur yfir Rauðá. Svo hvæsti hún hátt, tvisvar, þrisvar, og herti á ferðinni, því nú var skammt eptir að járnbrautarstöðvunum.

Og áfram geisaði fólkstraumurinn. Það var eins og enginn hugsaði um neitt, nema að komast áfram, komast fram fyrir þann, sem gekk næst á undan honum. En þótt þeir færu hart, fór þó lestin harðara. Hún kom nær og nær; brunaði áfram með skarkala og skruðningum, og reykjarmökkurinn kolsvartur lagðist eins og ábreiða aptur yfir vagnana og sameinaðist síðan reykjarskýi því, sem grúfði yfir öllum norðurhluta Winnipeg-bæjar það kvöld. Þeir, sem gengu á sporinu, viku úr vegi smátt og smátt, sumir undir eins og þeir sáu lestina, en aðrir ekki fyrri en hún átti aðeins fáa faðma að þeim.

Árni gekk eptir hliðartáinu og hætti sjer ekki út á sporið. Allt í einu tók hann eptir því, að andspænis honum gekk maður, sem hann þóttist bera kennsl á. Það var Einar; lítið eitt skeggjaðri og ellilegri, en þegar hann sá hann síðast, en að öðru leyti hinn sami. Hann slangraði áfram eptir sporinu, og sá Árni fljótt, að hann var mjög drukkinn. Hann leit aptur. Lestin var enn um 50 faðma burtu, en eptir fá augnablik mundi hún verða komin til þeirra og yfir Einar, ef hann viki ekki úr vegi.

Hann sá, að svo búið mátti ekki standa. »Einar!« hrópaði hann, »forðaðu þjer frá lestinni.« Einar leit til hans og svaraði með einhverju, sem byrjaði með »*God damn*,« og hjelt áfram. Lestin þrumaði nokkra faðma fyrir aptan hann. Stálteinarnir titruðu, þegar hinir þungu vagnar runnu eptir þeim. Kyndarinn sá nú manninn og hringdi bjöllu sinni, en árangurslaust. Einar var of

drukkinn til að veita því eptirtekt, og svo var hávaðinn og skröltið á allar hliðar.

Á því augnabliki sá Árni það eitt, að Einar var í dauðans hættu og mundi láta líf sitt undir lestinni, nema einhver óvænt hjálp kæmi. Þeir, sem á táinu stóðu, horfðu á manninn og æptu á hann, en ljetu þar við sitja. Árni sá, að eptir fáein augnablik mundi lestin fara yfir hann. Hún var nú rjett á hælum hans. Það var engu líkara, en að Einar væri heyrnarlaus. Árni stóðst þetta eigi lengur, heldur þaut í hendingskasti fram á sporið, rjett fyrir framan lestina, þreif Einar og hratt honum út af sporinu, svo hann lá flatur, en þó frelsaður. En þegar Árni ætlaði sjálfur að snara sjer útaf, festi hann annan fótinn milli trjebandanna í sporinu, kastaðist áfram og út af því, og áður hann gæti losað sig, æddi lestin yfir hann, og tók af honum báða fætur um hnjen.

Og nú er dagurinn liðinn og aptur kominn nótt.

Í slysa-deildinni *(Accident Ward)* á Winnipeg sjúkrahúsinu lá Árni og tveir læknar stóðu yfir honum. Þangað hafði hann verið fluttur undir eins eptir slysið. Hann lá þar nú fölur og meðvitundarlaus, og hinni skínandi, hvítu birtu frá rafmagnsljósinu sló í andlit honum, og gerði það enn hvítara og dauðalegra.

»Herra læknir, haldið þjer að hann lifi?« spurði ung kona, sem sat grátandi við hvílu hans.

»Lifir til morguns — í lengsta lagi.«

Stundu síðar opnaði sjúklingurinn augun.

»Anna!«

Henni var svo þungt innan brjósts, að hún gat engu svarað.

»Komst hann af?« spurði hann.

»Já,« sagði hún lágt.

»Guði sje lof! Þá er synd mín afmáð og jeg get dáið rólegur. — — En Anna — — —

»Já.«

»Lofaðu mjer að halda í hönd þína — svona — eins og jeg gerði einu sinni áður. Og sittu þannig, að jeg geti horft í augun á þjer — beint í augun á þjer — meðan jeg er að deyja.«

Svo leið nokkur stund.

»Anna.«

»Já.«

»Þú tækir víst nærri þjer að kyssa mig einu sinni — rjett einu sinni — áður en jeg dey. Jeg frelsaði líf mannsins þíns, var ekki svo?«

Hún laut niður að honum og kyssti hann, og tár hennar hrundu á andlit hans.

Svo lá hann hreyfingarlaus langa stund, en svo hríðversnaði honum, svo hann titraði allur af kvölum og blóðhita, og höfuðið kastaðist til og frá á koddanum. Læknirinn kom, hristi höfuðið og gekk burt.

»Má fara að leggja hann til?« Spurði ein af stúlkunum, er önnuðust hina sjúku.

»Ekki enn,« sagði læknirinn.

»Anna, Anna mín,« sagði Árni lágt; »sýnist þjer nokkuð rofa til í þokunni?«

»Nú er hann búinn að missa ráðið,« hugsaði hún og hjelt í hönd hans sem áður.

»Jeg vildi jeg mætti leiða þig alltaf — alltaf — alltaf. Leiða þig gegnum lífið. — — — Drottinn minn! Þokan. — — Anna mín, við erum víst að villast?«

Svo þagði hann nokkra stund, og henni sýndist værð færast yfir hann og kvalirnar minnka. Svo sagði hann, svo lágt að hún valla heyrði:

»Nú sjáum við heim. Það er að birta upp. Þokan er öll að hverfa — það er eins og mannshönd sje að sópa henni burt. Anna — Anna mín, hefir þú nokkurntíma sjeð himininn sona dýrðlegan? — Sólir — sólir — rauðar — bláar — grænar — í öllum áttum. Kveldroðinn breiðist yfir allt loptið — morgunroðinn er allsstaðar — það er bæði kvöld- og morgunroði. Hver er þetta, sem kemur þarna frá bænum á móti okkur? — Það er hún mamma — góða mamma! Jeg ætla alltaf að halda í hönd þína — og í höndina á henni mömmu líka, og svo skulum við vera hvort hjá öðru, þú og jeg og hún mamma,— og skiljast aldrei — aldrei — aldrei.«

G. E.

Kvæði.

I. Fossinn og brekkan.

Sjá, hvítur beljar fossinn af stalli nið'r á stall
Og straumbreiðan hellist með fall ofan á fall,
En sóleyjabrekkan, hún gul og græn við hlær
Svo glatt í skjóli bergsins, er kólgan neðan þvær.

Hún liggur móti suðri, þar lognsæl eru vje,
Og litfögur verður við sól og úða og hlje;
Þau horfast á bæði, — í hrikaprýði hann,
En hún er svo nettfríð og skartar bezt sem kann.

Þau bæði eiga saman, er blasa hjer við sjón,
Hún brekka og fossinn og nefnast mega hjón;
Þau verka hjer saman, og vættinn álfdrós með
Þú verða munt var við, þótt hvorugt fáir sjeð.

Það hvíslar í blænum, það blóm og unnir tjá,
Þá blíðast hlær sumar, sem degi þessum á,
Frá henni hjerna í brekku og honum þarna í foss:
»Ó heill kom þú hingað og dvel um stund með oss.«

Og sól skín á fossinn með sjöfalt litadrag,
Þá syngur hann glaðast sitt aldna mansöngs lag,
Og sól skín á brekku þá breiðist straumnum mót
Hinn blómríki faðmur með ljúfust ástarhót.

II. Sól og skuggar.

Sólskin þarna um svæðin hlíða
Sjest í þýðri veðurhægð;
Minnir þessi myndin blíða
Mig á lífsins gleðinægð.

En um svæðin sólskinshlíða
Snöggt við ljettra skýja reik
Skuggamyndir margar líða, —
Minna á heimsins svipulleik.

Lífsins sólskin, skuggaskriðið
Skoðað, reynt og þekkt menn fá;
Eg hef glaðzt og líka liðið,
Lán og raunir skiptust á.

Ef að mjer var þungt í þeli,
Þessa stund það frá mjer veik;
Sól og ský á himinhveli
Hættið ei þeim fagra leik!

III. Stráin, sem stinga.

Stráin flest er stinga þig,
Styndu ei nje gráttu,
Vekja þig, en vinna ei slig,
Vinur kær! þau láttu.

Eins og spora allþarflig
Ætla víst þau mátttu,
Til að knýja á keppnis stig
Krapta þá, sem áttu.

Stgr. Th.

Framfærsla og sveitastjórn
á þjóðveldistímanum.

Fátt er það, sem meir þjakar íslenzkum búendum, en sveitarþyngslin. Þau eru sú landplága, sem einna mest stendur þjóð vorri fyrir þrifum. Samkvæmt skýrslum um manntal á Íslandi 1890 var rúmlega hver *þrítugasti* maður á öllu landinu sveitlægur þurfalingur (EIMR. III, 2), og mun leitun á öðru eins ástandi hjá nokkurri þjóð. Það virðist liggja í augum uppi, að þetta hljóti að nokkru leyti að vera fátækralöggjöf vorri að kenna, en hitt mun aptur fáum jafnljóst, hverjir þeir aðalgallar eru á henni, sem mest þörf er á að kippa í liðinn. Á alþingi hafa komið fram frumvörp um endurskoðun á ýmsum atriðum í henni, en menn hafa þar ekki getað orðið á eitt mál sáttir. Allir játa, að miklir gallar sjeu á henni, en hitt greinir menn á um, hvernig eigi að ráða bót á þeim. Er þetta mjög eðlilegt, þar sem málið er eitthvert hið mesta vandamál, sem komið getur til þingsins kasta. En því meiri er þörfin á því, að þetta mál sje athugað frá sem flestum hliðum í ritum og ræðum, enda hefur nú margt verið um það ritað í blöðum vorum á seinni árum. Bezti vegurinn til þess að opna augu vor bæði fyrir göllunum og í hverju umbæturnar helzt ættu að vera fólgnar, er sá, að bera fátækralöggjöf vora sumpart saman við fátækralöggjöf annara landa, þar sem ástandið í þessu efni er betra, og sumpart saman við vora eigin

fátækralöggjöf fyr á öldum, þegar ástand landsins var annað, en það er nú, og þá einkum á þeim tímum, er hagur landsins stóð með mestum blóma. Þetta hafa þeir og gert í síðasta árgangi »Andvara« (1897) landritari *Jón Magnússon* og síra *Þorkell Bjarnason.* Landritarinn skýrir í sinni ritgerð frá fátækralöggjöf Dana, Norðmanna, Svía og Englendinga, en ritgerð síra Þorkels er sögulegt yfirlit yfir fátækramálefni hjer á landi frá því að Jónsbók var í lög leidd (1280). Oss þykir nú eigi ólíklegt, að mörgum kunni að þykja fróðlegt að sjá, hvernig fátækralöggjöf vorri var háttað á sjálfum þjóðveldistímanum, þeim tíma, er vjer jafnan lítum til sem gullaldar vorrar, og viljum vjer því hjer skýra frá því, sem eins konar viðbæti við ritgerð síra Þorkels. Þótt margt af því, sem þá vóru lög, geti ekki átt við nú á tímum, má þó ýmislegt af því læra og eigi örvænt, að sumt gæti verið eptirbreytnisvert og vakið menn til nýrrar og ýtarlegri íhugunar á þessu einu hinu mesta vandamáli nútímans.

Með tilliti til sveitastjórnar var öllu landinn skipt í *hreppa (lög-hreppa),* og vóru þeir í sveitamálum algerlega óháðir landsstjórninni. Hrepparnir höfðu ákveðin staðarleg takmörk, en stærð þeirra gat verið mjög mismunandi. Enginn hreppur mátti minni vera en svo, að í honum byggju 20 bændur, þeirra er höfðu full þegnrjettindi. En full þegnrjettindi höfðu þeir einir, er svo vóru efnum búnir, að þeir áttu þingfararkaupi að gegna. Aðrir búendur vóru ekki »taldir til hreppatals«. Ef svo bar til, að færri slíkir búendur urðu í einhverjum hrepp en 20, þá fjell hann þegar úr sögunni sem sjálfstæður hreppur og hvarf undir þann nábúahrepp, er næstur var, nema lögrjettan (löggjafarvaldið) veitti leyfi til, að hann mætti vera sjálfstæður, þótt hann uppfyllti eigi þetta skilyrði fyrir því. Væri aptur einhver hreppur mjög stór, mátti skipta honum í *þriðjunga* og *fjórðunga,* til þess að gera mönnum hægra fyrir með að annast sveitarstjórnina.

Verksvið hreppanna var aðallega að annast fátækraframfærsluna, einkum að því leyti, sem hún hvildi á sveitarfjelögunum, og að sjá um framkvæmd á hinum lögboðnu reglum fyrir vátrygging á nautpeningi manna og húsum.

FRAMFÆRSLAN. Framfærsluskyldan hvíldi sumpart á ætt þurfalingsins og sumpart á þjóðtjelaginu, annaðhvort hreppnum, þingsókninni, fjórðungnum eða öllu landinu. Allir þurfalingar skiptust í tvo aðalflokka: ómaga og þurfamenn.

I. **Ómagar** nefndust allir þeir, ungir og gamlir, er ekkert áttu fyrir sig að leggja, og annaðhvort sökum bernsku, elli eða lasleika gátu

ekki unnið fyrir sjer. Slíkir ómagar skiptust aptur í tvo höfuðflokka: erfðaómaga og þjóðfjelagsómaga.

1. *Erfðaómagar* kölluðust þeir, er nánasti ættingi átti fram að færa, eða sá, er næstur mundi hafa staðið til erfða eptir ómagann, ef hann hefði dáið. Ef erfinginn sjálfur var svo fátækur, að hann hafði ekki annað fyrir erfðaómaga sinn að leggja en handbjörg sína eða vinnu, kallaðist þurfalingurinn *handmegins-ómagi* hans.

2. *Þjóðfjelagsómagar* greindust í þessa undirflokka:

a. *Hreppsómagar* kölluðust þeir, er hreppurinn átti fram að færa. Stæði svo á, að framfærsluskyldan hvildi á fleirum en einum hrepp, kölluðust þeir *skiptingarómagar.*

b. *Þingsómagar* vóru þeir, er ein þingsókn eða þinghá átti fram að færa.

c. *Fjórðungsómagar* kölluðust þeir, er heill landsfjórðungur átti fram að færa.

d. *Landsómagar* þeir, er allt landið átti að ala.

e. *Sektarómagar* kölluðust þeir, sem verið höfðu erfðaómagar manna, er dæmdir höfðu verið fjörbaugsmenn eða skógarmenn. Sektarómagar vóru ýmist þingsómagar eða fjórðungsómagar, eptir því hvort frændur þeirra höfðu verið dæmdir á vorþingi eða á alþingi.

II. **Þurfamenn** nefndust fátækir búendur eða húsfeður, er ekki vóru sjálfir ómagar, en gátu þó eigi af eigin rammleik staðið straum af hyski sínu, og urðu því að þiggja nokkurn sveitarstyrk af hálfu hinna betur megandi hreppsbúa.

Skipting framfærsluskyldunnar. 1. Framfærsluskyldan hvíldi fyrst og fremst á nánasta erfingja ómagans; gæti hann ekki annast framfærsluna, hvíldi skyldan á þeim, sem þá stóð næstur til erfða, o. s. frv. svo langt sem ættartakmarkið náði. Þegar hinn nánasti erfingi er frá skilinn, vóru þó frændur ómagans ekki skyldir að taka hann að sjer, nema þeir ættu nóg fyrir sig að leggja, hinir náskyldari í 2 ár og hinir fjarskyldari í 3 eða 4 ár o. s. frv. Þeir vóru og því að eins skyldir að ala hann, að þeir gætu alið hann á fje sínu. Aptur var hinn nánasti erfingi ómagans ekki að eins skyldur að taka hann að sjer, þegar hann átti tveggja missira björg, heldur einnig, þó hann ætti ekki svo mikið eða ætti alls ekkert; hann var þá skyldur til að vinna fyrir honum, eða láta nokkuð af því, sem hann fjekk fyrir vinnu sína *(handmegin, verk),* ganga sem meðgjöf til þess ættingja, er næstur honum var skyldur til framfærslu og í hans stað tók ómagann að sjer. Sömu skyldu höfðu og systkini ómagans, þótt þau stæðu ekki næst til arfs eptir hann. Enn harðar var gengið að börnum með að ala önn fyrir foreldrum sínum. Þegar þau áttu ekki nóg fyrir þau að leggja, þá urðu þau að vinna

fyrir þeim með því að *»ganga í skuld fyrir þau«* (ɔ: gera sig að ófrjálsum skuldaþrælum) hjá þeim ættingja, sem tók að sjer að ala þau. Sömu skyldu höfðu foreldrar gagnvart börnum sínum; þó gátu þau, í stað þess að ganga sjálf í skuld, *selt* sjálf *börnin í skuld* (ɔ: gert þau að skuldaþrælum), ef þau kusu það heldur.

2. Þegar ómaginn átti engan ættingja, sem gat staðið straum af honum, lenti framfærsluskyldan á þeim *hrepp,* þar sem nánasti erfingi hans var vistfastur. Þó var framfærsluskylda hreppsins bundin því skilyrði, að arftökumaður ómagans væri ekki fjarskyldari honum en næstabræðri, hefði fje til atvinnu sjer hina næstu tólf mánuði eða mætti vinna sjer mat, og ætti sjálfur varðveizlu fjár síns.

3. Ómaga þeirra manna, er dæmdir höfðu verið sekir fjörbaugsmenn eða skógarmenn á vorþingi, átti hlutaðeigandi þingsókn fram að færa.

4. Sektarómaga þeirra manna, er dæmdir höfðu verið sekir á alþingi, átti *fjórðungurinn* fram að færa, og eins útlenda ómaga, er enga ættingja áttu á Íslandi. Hvíldi framfærsluskyldan þá á þeim landsfjórðungi, þar sem þeir höfðu orðið *þrotráða.*

5. Þegar ekkert af hinum framangreindu skilyrðum var fyrir hendi, svo að ómaginn hvorki gat fengið framfærslu hjá ættingjum sínum, hrepp þeirra, þingsókn eða fjórðungi, þá lenti framfærsluskyldan á öllu *landinu.*

6. Framfærsluskylda þingsóknarinnar, fjórðungsins og landsins náði að eins til reglulegra *ómaga.* En á hreppunum hvíldi auk þess sú skylda, að veita einnig öðrum þurfalingum fátækrastyrk, nefnilega *þurfamönnunum* ɔ: þeim íbúum hreppsins, sem gátu ekki styrktarlaust alið önn fyrir sjer og sínum. Tilgangurinn með þessum styrk var sá, að fyrirbyggja að þessir menn flosnuðu upp, svo að hyski þeirra lenti algerlega á sveitinni. Hutdeild í þurfamannastyrknum gátu allir þeir hreppsbændur eða húsfeður fengið, er svo vóru snauðir, að þeir vóru ekki skyldir að greiða þingfararkaup, — ef þeir áttu fyrir svo mörgum að sjá, að þeir gátu ekki staðið straum af hyski sínu af eigin rammleik, fje sínu eða atvinnu.

Framfærslumátinn. Þeir einir hreppsbúa, er áttu þingfararkaupi að gegna, vóru skyldir að inna sveitargjöld af hendi, en þau vóru einkum þrenns konar: *manneldi, þurfamannatíund* og *matgjafir.*

Framfærsla allra *hreppsómaga* var fólginn í manneldi, þannig að hver sá bóndi í hreppnum, er sveitarskyldum átti að gegna, varð að taka að sjer og ala einn eða fleiri ómaga, eptir því sem hreppstjórnarmennirnir lögðu fyrir; en þeir áttu við niðurskipting ómaganna að hafa hliðsjón af skuldlausri eign bænda og ætla hverjum einstökum manneldi í hlutfalli við hana. Bændur gátu fullnægt framfærsluskyldu sinni, hvort sem þeir vildu heldur með því, að taka ómagann á heimili sitt

og *ala* hann þar, eða að koma honum fyrir hjá öðrum og gefa með honum (*fela inni, selja til framfærslu*). Að því er snertir meðferð ómaganna, hvort sem þeir vóru hreppsómagar eða aðrir, var það ákveðið, að bændur skyldu ala þá eins vel og vinnufólk sitt og sjá þeim fyrir fötum, og varðaði fjörbaugsgarð, ef út af var brugðið. Ætti hreppsómagi svo illa aðbúð hjá einhverjum búanda, að honum yrði ekki við vært, þá gat hver sem vildi tekið ómagann að sjer og krafizt tvöfaldrar meðgjafar af bóndanum. Þegar svo stóð á, að einhver bóndi var ekki svo efnum búinn, að honum yrði gert að skyldu að ala ómaga heilt ár í einu, eða ómagarnir vóru ekki svo margir, að þess gerðist þörf, þá var eldinu skipt niður á menn, þannig að fleiri bændur áttu að ala sama ómagann, og skyldi hann ganga milli þeirra og dvelja hjá þeim til skiptis, ákveðinn tíma hjá hverjum, eptir því sem hreppstjórnarmenn tiltóku samkvæmt efnahag hvers búanda. Þetta var kallað að *fara í hrepp* og þess konar skiptingareldi *för í hrepp*, sem var allt annað en almennt flakk, sem síðar skal getið.

Hvorugum hinum sveitargjöldunum, þurfamannatíund og matgjöfum, var varið til ómagaframfærslu, heldur einungis til styrktar þurfamönnum. Þurfamannatíundin var $^1/_4$ af hinni almennu *lögtíund*, sem greiddist eptir eiðfestu framtali af allri eign, löndum og lausum aurum, og var hjer um bil 1 $^0/_0$ af eign manna, eða, þar sem hinir lögákveðnu vextir af fje vóru 10 $^0/_0$, um $^1/_{10}$ af vöxtunum. Allri lögtíundinni var svo skipt í fjóra hluti, og fengu þurfamenn einn þeirra, en hina biskup, kirkja og prestur. Þó átti þessi skipting á tíundinni sjer því að eins stað, að hún öll næmi einum eyri eða meira, og var hún þá kölluð *skiptitíund*. Næmi lögtíundin ekki fullum eyri, fengu þurfamenn hana alla. Hreppstjórarnir (eða sóknarmennirnir) úthlutuðu þurfamannatíundinni og ákváðu, bæði hve mikið hver þurfamaður skyldi fá og hver skyldi greiða honum það, og áttu þeir í því efni að fara eptir því, hve þurfandi hver og einn var. Þurfamannatíundina skyldi greiða í þess konar munum, er þurfalingurinn gæti notað beinlínis til að bæta úr skorti sínum, nefnilega: vaðmálum, vararfeldum, ull, gærum, mat eða kvikfje, öllu nema hrossum (auðsjáanlega af því að hrossakjötsát var bannað). Þurfamannatíundina skyldi greiða á haustin (fyrir Marteinsmessu) eða í síðasta lagi næsta vor, þannig að hver einstakur gjaldandi greiddi hana beinlínis þeim þurfamanni í hreppnum, er sóknarmenn höfðu til tekið. Vanalega fengu þeir einir hlutdeild í þurfamannatíundinni, er bjuggu í sjálfum hreppnum, en hreppsþingin gátu þó samþykkt að veita íbúum annars hreppsfjelags hlutdeild í henni, ef þeim virtist brýna nauðsyn bera til, af því að þeir væru svo frámunalega bágstaddir.

Matgjafirnar stóðu í sambandi við föstu þá, er halda átti þrjá

daga í röð á undan þrem af helgidögum ársins, nefnilega allraheilagramessu og tveim af imbrudögunum. Þann náttverð sinn og heimilisfólks síns, þess er skylt var að fasta, sem bóndanum sparaðist næstu þrjá föstudaga á undan þessum helgidögum, eða með öðrum orðum jafnmikið og hann og heimilisfólk hans mundi hafa neytt, ef fastan hefði ekki verið, átti hann að gefa þurfamönnum í hreppnum, og mátti það ekki vera »fiskanáttverður«, heldur annar betri matur. Eins og þurfamannatíundin vóru matgjafirnar inntar af hendi beinlínis til þurfamannanna sjálfra, samkvæmt þeim reglum, er hreppstjórnin setti á hreppsþinginu hvert haust. Færðist einhver bóndi undan því að inna af hendi þurfamannatíund eða matgjafir, mátti neyða hann til þess með lögsókn, og vóru þá tveir rjettir sakaraðilar gegn honum, annaðhvort einn af sóknarmönnunum (hreppstjórunum) eða sá þurfamaður, er átti að fá þessi gjöld. Varð þá bóndinn í stað matgjafa þeirra, er hann hafði þverskallazt við að inna af hendi, að greiða skaðabætur, er kölluðust *matgjald.*

En auk þessara föstu og vissu gjalda eða styrks til þurfamanna í hreppnum, var og á ýmsan hátt búið svo í haginn fyrir þá, að þeim gæti á stundum áskotnazt aðrar lausatekjur. Það var þannig lögákveðið, að menn skyldu gefa þurfamönnum hinn fimmta hlut af öllu því kvikfje, er færist af slysum, og eigi væri beinlínis slátrað, og eins af kálfum, er skornir vóru áður en þeir urðu þriggja nátta gamlir, en kjöt þeirra mátti þó því að eins nýta, að þeim hefði verið matur gefinn. Þá áttu menn og að gefa þurfamönnum $^1/_5$ af öllum afla og veiði á helgidögum og eins af rekavið þeim, er menn þá fundu eða björguðu á land. Stæði svo á, að menn yrðu að vinna á helgidögum til þess að bjarga skipi sínu eða vörum undan sjó, áttu menn og að greiða þurfamönnum eina alin vaðmáls eða ullarreyfi, þeirra er 6 gerðu hespu.

Auk þessara föstu og lausu gjalda til þurfamanna, var þeim þurfamönnum, er höfðu mikla ómegð, ívilnað á ýmsan hátt um fram aðra betur megandi. Þannig var þeim leyft að róa til fiskjar á helgidögum, eins þá, er öðrum var bannað, og þeir máttu setja upp hærra kaup fyrir vinnu sína, en öðrum var leyfilegt að taka. Enn fremur var svo ákveðið í lögum, að allar þær gjafir, er menn gæfu slíkum þurfamönnum ótilkvaddir og af frjálsum vilja, skyldu skoðast sem *sálugjafir* og gefnar *fyrir guðs sakir.*

Til framfærslu sektarómaga og þeirra annara ómaga, er þingsóknin eða fjórðungurinn átti fram að færa, skyldi verja þeim helmingi fjár hinna seku fjörbaugsmanna og skógarmanna, er dæmt hafði verið þingunautum eða fjórðungsmönnum að fjeránsdóminum, þegar fje þeirra var gert upptækt. En hrykki þetta sektarfje ekki til þess að greiða meðgjöf með ómögunum, var eldi þeirra jafnað niður á þá

bændur í þingsókninni eða fjórðungnum, er þingfararkaupi áttu að gegna. Með því að þessi hjeruð vóru svo stór og hinir eldisskyldu bændur því svo margir í samanburði við ómagatöluna, varð þessu að eins við komið með því að hafa skiptingareldi, þannig að ómagarnir skyldu *fara* á milli bænda og dvelja sinn tímann hjá hverjum. Var það kallað *för um þing* og *för í fjórðungi.* Af því fjórðungurinn var svo víðáttumikill, máttu fjórðungsmenn, ef þeim þótti það hentugra, skipta honum í smærri sveitir til ómagaeldis, svo að ómagarnir þyrftu ekki að fara um allan fjórðunginn, heldur yrði vísað á eldi hjá bændum, er byggju í einhverjum ákveðnum hluta hans.

Til framfærslu landsómaga virðast menn að hafa varið einhverri ákveðinni upphæð af *lögrjettufjám* eða þeim tekjum lögrjettunnar, er henni guldust fyrir þau ýmsu leyfi, er hún veitti og annað þess konar. Reyndar eru ekki í lögunum — eins og þau nú liggja fyrir oss — nein bein ákvæði um þetta, en bæði virðist mega ráða þetta af þeim ákvæðum, er í þessu efni giltu fyrir fjórðunginn og þingsóknina, og eins er það ljóst, að menn hafa orðið að hafa ráð á einhverju opinberu fje til þess að ala ungbörn og veik gamalmenni og aðra þess konar ómaga, sem ekki varð gert að eiga för um landið; og þá virðist ekki um neitt annað opinbert fje að gera, er gripið yrði til að borga eldi þeirra með, en einmitt lögrjettusjóðinn, sem var hinn eini landssjóður, er til var. En annars áttu landsómagar *för um land allt.* Var þá hverjum bónda skylt að gefa þeim einn málsverð, er þá bar að bæ hans, nefnilega *náttverðareldi,* en heldur ekki heimilt að gefa þeim meira. Síðan gátu þeir farið til granna hans og heimtað næsta málsverð. Þó mátti bóndinn, ef honum sýndist svo, líka gefa þeim landsómögum dagverð, er ekki var skylt að fasta (yngri en 7 og eldri en 70 ára, þunguðum konum, og stundum konum, er höfðu barn á brjósti), og eins á öllum helgidögum. Hann mátti og bæði hýsa og ala landsómaga meira en eina nótt, ef þeir gátu ekki haldið áfram för sinni sökum óveðra, af því ár væru ófærar, eða aðrar slíkar tálmanir á leið þeirra.

VARNARRÁÐ GEGN SVEITARÞYNGSLUM. Auk þess sem menn þannig höfðu sjeð um, að bætt yrði úr þurft fátæklinga, þegar hún átti sjer stað, reyndu menn og á ýmsan hátt að verja menn fátækt, og þá einkum að afstýra því, að alltof margir fátæklingar hrúguðust saman í einum einstökum hrepp eða sveit. Þannig varð hver sá bóndi, er flytja vildi úr einum hrepp í annan, að *biðja sjer byggðarleyfis* hjá hlutaðeigandi hreppsbúum. Þó varð honum eigi neitað um leyfið, nema hann hefði annaðhvort orðið sannur að þjófnaði, eða að fjárhagur hans væri svo bágborinn, að hætt væri við, að hann mundi þegar á næsta ári þurfa að beiðast sveitarstyrks handa sjer og hyski sínu. Settist einhver að í

einhverjum hrepp án þess að hafa fengið byggðarleyfi, gátu hreppsbúar, ef þeim hafði verið heimilt að neita um leyfið, rekið hann með valdi úr hreppnum, og áttu að minnsta kosti ekki að láta hann fá neina hlutdeild í þurfamannatíund og matgjöfum. En hefði þá skort heimild til að neita honum um byggðarleyfi, þá mátti hann að vísu búa kyr, en var hegnt fyrir vanrækslu sína með því, að hann fjekk enga hlutdeild í þeim rjettindum og hlunnindum, er aðrir rjettmætir hreppsbúar höfðu.

Enn þá meiri rjett hafði hreppurinn gagnvart *búðsetumönnum*. Þeim mátti skilyrðislaust neita um byggðarleyfi, og væri leyfið veitt, tók hreppurinn sjer með því þá skyldu á herðar, að sjá fyrir þeim, ef þeir yrðu svo volaðir, að þeir væru eigi sjálfbjarga. Leyfði landeigandi búðsetumanni að setjast að á landi sinu, án þess að hafa leitað leyfis hreppsbúa, þá var honum skylt að sjá búðsetumanninum borgið. Á sama hátt gat og landeigandi orðið skyldur til að framfæra leiðuliða sinn og húsbóndi hjú sín, ef þau urðu svo voluð eða hlaðin ómegð, meðan leigumálinn eða vistarráðin stóðu, að þau gátu ekki sjeð fyrir sjer af eigin rammleik eða handafla sínum. Þó sluppu landeigandinn og húsbóndinn hjá þessari skyldu, ef þeir gátu sannað, að þeir hefðu eigi, þegar leigumálinn eða vistarráðin vóru gerð, vitað eða getað vitað, að leiguliðinn eða hjúin mundu geta orðið þurfandi á því tímabili, sem samningur þeirra átti að ná yfir. Eins og af þessu má sjá, var tilgangurinn með þessum ákvæðum sá einn, að hvetja landeigendur og húsbændur til varkárni, þegar þeir tækju sjer leiguliða eða hjú, til þess að afstýra því, að þeir með ljettúð sinni gætu aukið framfærslubyrði hreppsbúa.

Svipuð ákvæði giltu um skipstjóra (stýrimenn), er fluttu útlenda ómaga til Íslands, er ekki væru sjálfbjarga árlangt, nje ættu þar ættingja, er skylt væri að ala þá. Framfærsluskyldan lenti þá á skipstjóranum, nema hann hefði eitthvað það sjer til málsbóta, að hann gæti komið lögvörn fyrir sig með bjargkvið. Enn fremur var svo ákveðið, að ef einhver feldi ómaga manns er færi af landi brott, og fyrirmunaði honum þannig að hafa ómagann með sjer, þá skyldi framfærsluskyldan lenda á þeim, er leynt hefði ómaganum. Sömuleiðis var sá, er tekið hafði ómaga fyrir meðgjöf um óákveðinn tíma, skyldur til að ala hann í 3 ár, ef hann vanrækti að gæta rjettar síns gegn þeim, er ómagann átti, þegar hann fór af landi á brott.

Tilgangurinn með öllum þessum ákvæðum var sá, að fæla menn frá að verða þess valdandi með ljettúð sinni, að fátæklingar hrúguðust á sveitina. Þó vóru ef til vill enn þá öflugri varnarráð gegn sveitarþyngslum fólgin í ýmsum ákvæðum, er miðuðu til að afstýra því, að fátæklingar ættu börn, er fyrirsjáanlegt væri að mundu lenda á sveitinni. Þannig var mönnum bannað að giptast, ef konan var *barnbær*, nema

hjónaefnin ættu fyrir utan hversdagsklæðnað sinn að minnsta kosti hundrað (120) lögaura (= 60 kr., er mundi samsvara hjer um bil 600 kr. eptir gildi peninga nú). Færi giptingin fram, án þess að hjónin ættu þessa fjárupphæð, þá varðaði það fjörbaugsgarð og skyldu þau fara af landi á brott og eiga eigi apturkvæmt, nema fje þeirra yxi svo, að þau ættu hundrað eða meira, eða konan hefði náð þeim aldri, að hún væri ekki lengur barnbær. Þó var enginn fjeránsdómur háður yfir þeim, sem öðrum fjörbaugsmönnum, nje fje þeirra gert upptækt, og þau máttu koma heim aptur jafnskjótt og fyrgreind skilyrði vóru fyrir hendi. Á hinum fyrri hluta þjóðveldistímans mátti og slíta löglegu hjónabandi sökum fátæktar hjónanna, bæði af frjálsum vilja að tilhlutun sjálfra þeirra, og einnig að þeim nauðugum eptir kröfu þess ættingja, er næst stóð að framfæra börn þeirra. En seinna kom þó kirkjuvaldið því til leiðar, að þessi ákvæði um hjónaskilnað sökum fátæktar vóru úr lögum numin. Af sömu ástæðum var og bannað að skipta manneldi þannig á hendur bændum, að saman yrðu karlmaður og kona barnbær hjá sama bóndanum í einu. Ennfremur var og skipamönnum, er áttu búðir við ströndina, bannað að ala barnbærar konur, jafnvel þó þær væru innanhreppsómagar. Þá var og sjerhverjum vermanni stranglega bannað að hafa barnbæra konu í fiski með sjer, nema hann gæti sjeð þeim báðum fyrir nægilegri atvinnu, og varðaði fjörbaugsgarð fyrir þau bæði, ef út af var brugðið. Bæði þessi síðastgreindu ákvæði verður eðlilega að skilja svo, að menn hafa verið hræddir um, að það kynni að hafa miður heppilegar afleiðingar, ef barnbærar konur ættu samblendi við farmenn og sjómenn, sem opt þykja fremur ljettúðarfullir.

Eins og menn reyndu að afstýra því, að skipstjórar flyttu ómaga inn í landið, eins reyndu menn og að losa landið við framfærslu óskilgetinna barna, er útlendingar höfðu getið meðan þeir dvöldu á Íslandi. Þegar norskur maður eða úr öðru nálægu landi hafði átt lausaleiksbarn á Íslandi, og svo heppilega vildi til, að hjer á landi var staddur maður úr sama hjeraði og faðirinn, og lá búinn til heimferðar, þá gátu menn flutt barnið á hendur honum, og varð hann þá, ef hann vildi sleppa óhegndur, að taka við því og ferja það gegn 10 (lög)aura þóknun. Þó var hann því að eins skyldur til þess, að fje hans næmi að minnsta kosti 6 hundruðum (720) álna (= hundrað lögaurum = 60 kr. ɔ: um 600 kr.).

Sjerstaklega þýðingarmikil vóru þau ákvæði, er miðuðu til þess að afstýra flakki *(húsgangi, verðgangi)*, því þau vóru svo hörð, að það var síður en ekki árennilegt að leitast við að lifa á bónbjörgum, er menn vóru fullfærir til að vinna fyrir sjer. Þessi ákvæði vóru þó eigi að eins miðuð við það, að slíkt flakk bæði svipti þjóðfjelagið nauðsynlegum vinnukröpt-

um og níddist á góðgerðasemi einstakra manna, sem sökum hinnar framúrskarandi gestrisni, er lá í landi, gat orðið ærið útdráttarsöm fyrir hvern einstakan, og þá líka fyrir þjóðfjelagið, heldur miðuðu þau og til að tryggja rjett manna og löghelgi, er virtist geta verið hætta búin af slíku flakki, en ekki auðhlaupið að úr að bæta. Það var því ákveðið, að hver maður skyldi hafa fengið sjer vist eða heimilisfang hinn síðasta vorfardag (sunnudaginn í 7. viku sumars), og varðaði útlegð (ɔ: þriggja marka sekt), ef út af var brugðið. Sömu hegning varðaði það, ef maður fór *vaflanarförum* hálfan mánuð eða lengur innan fjórðungs, eða mánuð og úr fjórðungi, án þess að hann ætti nokkurt erindi, nema að hlífa búi sínu eða griði (ɔ: hlífa sjálfum sjer eða húsbónda sínum við að fæða sig). En færi maður og þægi ölmusugjafir hálfan mánuð eða lengur, eða hefði hann gistingar, þar er hann gat, þá bar að skoða hann sem hreinan og beinan flakkara *(göngumann, húsgangsmann, förumann)*, og skyldi þá beita hann mjög hörðu.

Að því er flakkara snerti, þá var það algild regla, að enginn mátti hýsa þá eða gefa þeim mat og varðaði hegning, ef út af var brugðið. Á fyrri hluta þjóðveldistímans varðaði það *útlegð* (ɔ: 3 marka sekt), en seinna var hegning þessi hert svo mjög, að það varðaði *fjörbaugsgarð* (ɔ: menn misstu landsvist eða vóru dæmdir í þriggja ára útlegð og fje þeirra gert upptækt). Hið eina, sem þeim mátti gefa að ósekju, var skór og föt. Svo er að sjá sem jafnan hafi verið mikill fjöldi göngumanna á alþingi, og áttu þeir þar jafnvel búðir. En þar var þó eigi að eins bannað að gefa þeim nokkurn matarbita, heldur var mönnum og bannað að láta búðardyr sínar standa opnar um matmálstíma, af því að þá væri hættara við, að menn kynnu að leiðast til að brjóta á móti þessu banni. Kæmu göngumenn samt inn í einhverja búð um matmálstíma, til þess að biðja sjer matar, þá áttu eigendur búðarinnar að fá menn til að færa þá út, og þótt þeir væru allhart út færðir, þá áttu þeir ekki á sjer, ef ekki var örkuml gjört að þeim. Búðir göngumanna á alþingi, er báðu sjer matar, vóru og óhelgar við broti, og varðaði hverjum fjörbaugsgarð, er þær vildi verja. Ef göngumenn höfðu fje með að fara, þá mátti taka það allt af þeim, og þó þeim hefði verið lánað það fje eða selt á leigu til þingloka, er af þeim var tekið, þá áttu hinir löglegu eigendur þess enga heimting þess fjár. Því einu fje, er tekið var af göngumönnum, varð aptur að skila, er þeir höfðu þjófstolið eða náð undir sig án þess að eigandinn hefði gefið samþykki sitt til.

Annars greindu menn göngumenn í tvo flokka. Mestri hörku beittu menn við þá, er gerðust húsgangsmenn heilir og svo hraustir, að þeir hefðu getað fengið sjer tveggja missira vist, ef þeir hefðu viljað vinna, sem þeir hefðu getað, eða eins og annars staðar er að orði kveðið,

sem vóru *landsofringjar* með öllu, hvorki of ungir nje gamlir til að vinna, en gengu með húsum fyrir ómennsku sakir og nenningarleysis eða annara þeirra ókosta, að góðir menn vildu eigi fyrir þær sakir hafa þá. Slíkum göngumönnum mátti stefna, þar sem menn vissu náttstað þeirra síðast, og dæma þá til skóggangs, sem var sú þyngsta hegning, er lög heimiluðu. Eigi áttu slíkir göngumenn heldur neinn arf að taka nje gátu krafizt nokkurra bóta, þótt gert væri á hluta þeirra; þeir vóru með öðrum orðum algerlega *rjettlausir*. Börn þeirra misstu og að nokkru leyti bæði rjett til arftöku og til framfærslu hjá ættingjum sínum. Hverjum manni var og heimilt að *gelda* slíka göngumenn, og varðaði eigi við lög, þó að þeir fengju örkuml af eða bana. Þá mátti og eigi að eins lúberja að ósekju, heldur var það jafnvel álitið verðlauna vert, ef menn gerðu það. Ef bóndi hafði gefið göngumanni mat og átti á hættu að verða dæmdur fjörbaugsmaður fyrir það, þá gat hann friðþægt fyrir brot sitt með því að taka göngumenn og *hýða fullri hýðingu*, og var það lögvörn í máli hans, og eins rjett fyrir því, þótt þrír búendur hefðu að því horfið að hýða einn mann.

Aptur beittu menn ekki eins hörðu við þá göngumenn, er gerðust húsgangsmenn annaðhvort af því, að þeir gátu ekki unnið fyrir sjer sökum lasleika eða elli, eða af því að þeir áttu svo illt hjá þeim ættingjum sínum, er þá áttu fram að færa, að þeim var ekki við vært. Við þennan flokk göngumanna virðast hörku-ákvæði þau, er áður er getið, ekki hafa átt. Slíkir göngumenn áttu rjett á sjer, en fengu þó eigi sjálfir fullar bætur, ef gert var á hluta þeirra, heldur skyldu þeir ættingjar þeirra, er gerðust sóknaraðilar í málinu, fá þriðjung bótanna.

Af því, sem hjer hefur verið frá skýrt, má sjá, að eins og menn ljetu sjer næsta umhugað um, að búa svo um hnútana, að allir, sem væru sannarlega þurfandi, fengju styrk og framfærslu, eins hlífðust menn ekki við að beita hinni ýtrustu hörku gegn þeim, er ástæðulaust reyndu að níðast á góðgerðasemi annara og hafa það með bænajarmi út úr öðrum, sem þeir hefðu getað unnið fyrir, ef þeir hefðu viljað neyta krapta sinna. Menn álitu það ekki hæfa eða hollt fyrir þjóðfjelagið, að letinginginn væri látinn liggja upp á dugnaðarmanninum og ríða hann á slig.

[Framhald síðar.]

V. G.

Henrik Wergeland.

Aasmund O. Vinje

Björnstj. Björnson.

Henrik Ibsen.

Alexander Kielland.

Jonas Lie.

Arne Garborg.

Amalie Skram.

Thomas Krag.

Gunnar Heiberg.

Sigbjörn Obstfelder.

Jacob Hilditch.

Nútíðarbókmenntir Norðmannna.

Eptir *Björnstjerne Björnson.*

Hið viðbjóðslega hernaðarfargan, sem Evrópa stynur undir, leggur rangan mælikvarða á þjóðirnar. Sjálfsálit þeirra og virðing annara þjóða fyrir þeim fer eptir því, hve mörgum hermönnum og hestum þær geta fylkt framundan hermannaskálum sínum, og hve mörg herskip þær eiga í skipakvíunum og úti um höfin. Þetta drepur niður sómatilfinningu smáþjóðanna, en elur upp gorgeirinn í stórþjóðunum.

Hugsum okkur nútíðarhöfunda Evrópu í líkingu við skip, stór og smá, eimskip og seglskip, og að þessi skip hjeldu nú um vetrarskeið í flotum yfir Atlanzhafið til að heimsækja Ameríku.

Var ekki svo: — jafnskjótt og Ameríkumenn fengu fregnir um þetta, fylltist hugmyndaheimur þeirra af öðrum myndum og miklu stærri en herflotar mega vekja. Eptirvænting þeirra og tilfinningalíf höfðu þegar ákveðna stefnu, — svo þegar fregnin kom, að nú kæmi rússneski bókmenntaflotinn, nú væri hann á uppsiglingu langt undan landi, þá hugsuðu þeir, um leið og þeir hvötuðu göngunni niður til strandar, meir um ófarsæld Rússlands en um mikilleik þess, meir um píslarvotta þess en sigurvinningar, meir um hugsjónir rússneska æskulýðsins en veldi Rússakeisara. Kveldroðinn var rauður sem blóð, hafið í uppnámi, hin stóru skip tóku dýfur svo haflöðurstrokan þyrlaðist upp yfir siglutrje og reykháfa; þeir voru drifhvítir af sjávarseltu. Sum virtust skipin illa útleikin. Mörg voru þau stór, og sum með einkennilegu, nýju sniði; nálega öll, bæði stór og smá, voru þau fremur þungskreið, höfðu firna stór segl eða gengu fyrir sterkum eimkrapti. Loptið varð þrungið af dökkum reykjarmekki. Aðdáun áhorfendanna blandaðist angurblíðu, er þeir horfðu út i blóðrauðan kveldroðann; því hann vissi á, að veðrið mundi harðna með morgundeginum. Allir vissu, að flotinn ætlaði þegar lengra að halda; hann var ekki kominn til þess að setjast að sumbli.

Nokkrum dögum síðar standa áhorfendurnir niður við ströndina í enn þjettari þyrpingum. Óveðrið er að hverfa út við sjónbaugsröndina, en þegar nær dregur, er sólskinsveður og sjest þar franski flotinn á uppsiglingu, — há og rennileg siglutrje, einlægar lystiskútur, og innan um stór eimskip; vindurinn sendi reykjar-

mökkinn víða, en sólin stafaði hann geislum sínum, og lagðist hann því eins og íburðarmikið auglýsingaskjal yfir hina stórfeldu sjón. Skipsskrokkarnir voru hinir glæsilegustu og kom nýtízkusnið þeirra æ betur í ljós, því nær sem dró landinu; allir drættir voru þar hreinir, og litirnir skærir, og eptir því var útbúnaður allur og yfirbragð. Sum hinna stærri skipa gnæfðu yfir hin skipin, eins og ríðandi hjarðsveinar yfir hjörð sína. Skot, hljóðfæraslúttur, fánakveðjur, stórkostleg litamergð, hávaði og fjölbreytni; og svo voru þau óteljandi.

En þegar mesta forviða-fátið var afstaðið og menn höfðu áttað sig, virtist fjölbreytnin fremur liggja í smámunum, heldur en því, sem meira er í varið; frumlögunin var jafnvel tilbreytingarlaus. Þetta ásamt öðru fleiru gleymdist mönnum þó skjótt, sakir þess, hve gífurlega ljóminn, hávaðinn, fegurðin, eða öllu heldur stórfeldnin við uppsiglinguna stakk í stúf við .... hinn ömurlega fána, er gat að líta á efsta siglutoppi fremsta skipsins; það var sem sje hauskúpa. Og sami fáninn var á öðru skipinu, þriðja, fjórða, fimta, ...! Og, þegar betur var að gáð, höfðu öll skipin, bæði stór og smá, sama fánann, haushúpu með krosslögðum fótleggjum fyrir neðan í rauðum, hvítum, svörtum, og gulum feldi. Hauskúpan kom líka í ljós í skipsbúnaðinum; það mátti sjá það í góðum sjónpípum. Augu áhorfendanna leituðu að hinu glaðværa Frakklandi lengra undan landi; það hlaut þó að vera með í förinni! Jú, þarna kom heill hópur skipa með glæsilegum litum; voru þar danslög leikin og bumbur barðar, þar gullu bassalúðrar, klarínettur, flautur, hvað í kapp við annað, með austrænum hljómblæ. Þarna kom hið glæðværa Frakkland! Öllum varð litið eptir fánanum; það var dansandi beinagrind með sigð í hendi, og hverri ljettúðardansmey óhæverskari í látbragði. Mikill þó skolli! hugsuðu áhorfendurnir með sjer; þeir horfðu lengra út eptir ... hana nú, þarna sáu þeir loksins fr ðar, sterklegar skútur, stórar og smáar. Á fánann var dreginn hinn gallverski árgali; var hann hreykinn af skæra litskrúðinu sínu og heilsaði dáðum hróðugur upprennandi degi! Nú komu og í ós fánar settir vorblómum, og fjöldi glæsilegra jartegna; þannig gat þar að líta Sílen meðal skógardísa, Amor sem skólakennara trjeskó, sjómannshatt með blaktandi böndum, munkakufl, japanskan pappírslampa er vó salt við kólúmbínugrímu, en veltiásinn var foringjasverð o. s. frv. o. s. frv. En þegar þessi hinn mikilfenglegi floti hafði siglt fram

hjá, varð aðalniðurstaðan sú, að þar væru fleiri, er rjettu greptr-uninni hjálparhönd, en fæðingunni. Þessir fjölbreyttu, ágætu hæfi-leikar væru að sinni aðallega í þjónustu dauðans og eyðilegg-ingarinnar.

Þegar þessi siglisýning var gengin um garð, reis almenn orða-deila meðal áhorfendanna. Urðu þau orðaskipti svo áköf, að um langa hríð datt engum þær heimsóknir í hug, er enn voru í vænd-um. En er það frjettist, að margir flotar, bæði stórir og smáir, höfðu lagt í haf því nær samtímis, vaknaði forvitnin og hin með-fædda veðjunarfýsn: Hver verður nú fremstur allra þessara flota? Flestir veðjuðu, að það yrði enski flotinn, næstflestir að það yrði hinn þýzki, nokkrir hinn hollenzki o. s. frv.

Þá frjettist það einhverju sinni snemma morguns, að nú hillti undir flota; enginn gat enn þá sjeð, hvaða floti það var. Svo þustu menn undir eins ofan til strandar; áköfustu veðmálsgarparnir á undan. Snjór hafði fallið um nóttina, en nú birti upp og var kalt. Úti fyrir, einmitt þar sem sólin rauf síðustu snjóskýjabólstr-ana, sást ljettur reykur, siglutoppar komu í ljós, og rjett á eptir stórir skipsskrokkar; á eptir þeim kom heil löng runa, og lengst úti önnur stór skip, sem boðuðu að fleiri kæmu á eptir. En í tíbrá yfir öllum skipunum sáust skínandi segl og glæsilegir fánar. Þar sigldu andarnir knerri sínum, stærri hverju skipi niðri í flot-anum. Var það hollvættur flotans? Hver fór svo? Hvaða floti var þetta?

Allir, sem veðjað höfðu, töpuðu. Flotinn var hvorki enskur nje þýzkur; hann kom frá einhverri hinni minnstu þjóð gamla heimsins; til forfeðra þeirrar þjóðar eiga elztu höfðingjaættir Evrópu kyn sitt að rekja, og hið undurfagra land hennar er orðið að ævar-andi heimssýningu, er ferðalangar streyma til ár út og ár inn. Það var norski flotinn, sem kom, og það var skriður á honum.

Það var einhver festu- og myndarbragur á hverju skipi, svo sem hefði hvert sitt ákveðna erindi. Ekki ein einasta skemmti-skúta í öllum flotanum. Þau sigldu þráðbeint, án allra útúrdúra. Að einu skipi undanteknu var heldur hvorki seglbúnaður nje skips-skrokkar glæsilegir; en traustlegt var það allt og örugglegt. Hver skúta var sem ríki útaf fyrir sig. Þau höfðu samflot, af því það varð nú svo að vera, en hvort var með sínum hætti.

Það var orðið albjart áður en þau komust nær; loptið var fremur andkalt. Nærri öll þessi skip voru bjartleit tilsýndar. Skips-

skrokkarnir, seglin reykháfarnir, voru reyndar með ýmsum litum; en þegar allt kom saman, fjekk það bjartan blæ. Þau litu út eins og snæfinnar, er kæmu á skíðum með fána í hönd frá landi miðnætursólarinnar, og flyttu góðar fregnir frá endimörkum heimsins. Þar kveða við hinir magnþrungnu hreimar hafsins, og þar hreinsar snjórinn til í hugum manna.

En því fremur stungu nokkur dökk skip í stúf, dökk með björtum rákum, eða bjartleit með dökkum. Þessar rákir lágu þvert og endilangt um skipskrokka, reykháfa, um seglin og allt laust innanborðs. Skipin með dökku rákunum voru mikil og stórskorin.

Það má rekja þessa dökku rák svo langt aptur í aldirnar, sem saga þeirrar þjóðar nær, er gerði út þennan flota. Hún sker — við skulum segja — tíunda hvert blað í sögu þjóðarinnar, stundum þriðja hvert, stundum hvert einasta. Hjer eru án efa upphaflega tvær þjóðir, er heyja stríð hver við aðra, stríð, sem ekkert annað en þessi ríki mismunur í lundarfarinu fær getið af sjer. Þess er til getið, að Noregur hafi byggzt á tveimur tímabilum, með löngu millibili; að fyrri þjóðin hafi búið þar við þröngan kost á fyrstu íslausu blettunum fram með ströndinni, og að hin þjóðin hafi komið, er hinir miklu skógar þegar hlúðu dölunum. Hvernig sem nú þessu er varið, þá er hitt víst, að annars vegar er þjóð með bjartri lyndiseinkunn, trú á lífsöflin og hneigð til fjelagsskapar; hins vegar þróttmikið og mótþróafullt sjereðli, sem því nær eingöngu hefir augun opin fyrir því, hvar gengið er á hluta einstaklingsins með lögum og landsvenjum, og veitir því mótspyrnu. Andstæður þessar eiga sjer stað hjá öllum þjóðum; með hverju móti sem þjóðfjelag er stofnað, verður það alltaf fleirum eða færrum hvimleitt og svo kemur andblásturinn. En í Noregi eru þær sterkari en annarstaðar, hafa allt af verið það; það á ekki að eins rót sína í ytri atvikum, það liggur í þjóðareðlinu.

Þegar hinn mikli ríkishöfundur, Haraldur hárfagri, sameinaði Noreg í eina ríkisheild, börðust sumir við hann meðan nokkur stóð uppi; þeir stukku heldur úr landi, en að búa við slíkt. Þeir fluttu til Skotlands, Írlands, Norður-Ameríku, Íslands, Grænlands; fundu Ameríku o. s. frv. Sem eitt hið einkennilegasta dæmi þeirra má nefna Egil Skallagrímsson, skáldið og víkinginn, sem var hefndargjarn og viðsjáll kappi, er ataði í níði allt, er hann vildi

vinna ógagn, en innst í hjarta sínu var ekkaþrunginn einstæðingur.

Hann var gjörður útlægur; en það var nóg eptir í Noregi af þeim, sem voru af sama berginu brotnir. Þeir höfðu nú blandazt saman við hina, og hið dökka yfirbragð þeirra kom hvervetna fram. Einu sinni höfðu þeir nálega komið þjóðinni á heljarþrömina, af því að kringumstæðurnar gáfu þeim ofmikið ráðrúm. Að þessar andstæður komi greinilega fram, er blátt áfram hollt; með því einu móti verður vakandi frelsi fengið. Þær verða aldrei fullsáttar, linna aldrei látum, fyr en vjer höfum fengið mannfjelagsskipun þannig vaxna, að heildin hamli ekki vexti einstaklingsins, — þ. e. a. s. aldrei. En það ríður á því, að hið bjarta sje í ríflegum meiri hluta, að þjóðarhugsjóninni sje borgið. Og um þetta bera bókmenntirnar ljósan vott. Geðblærinn eða hvað jeg nú á að kalla þetta veðurlag eða útlit lundernisins, sem allt hitt er einskonar innviðir í —, þessi geðblær reynist bjartur í bókmenntunum. Enn greinilegar kemur þetta í ljós hjá þeim, bæði körlum og konum, sem þjóðin á öllum öldum hefir kosið sem fulltrúa sína og forkólfa. Hafi Egill Skallagrímsson eða nokkur hans ættar á seinni eða síðustu tímum — í vægara nútíðarsniði — hafi þeir verið, eða sjeu þeir meðal þessara hinna útvöldu þjóðarinnar, þá er það að eins sem einn á móti tíu, eða jafnvel tuttugu. Haraldur hárfagri, höfundur ríkisins, Hákon sonur hans, niðjar hans Ólafur Tryggvason og Ólafur helgi, allir Noregskonungar, eru tígulegir glæsimenn. Höfðinginn Einar þambarskelfir, er fremur öllum öðrum að fornu og nýju má telja öndvegishöld Þrænda, var af sama trausta berginu brotinn. Og sú ást og virðing, sem þeir nutu!

Á seinni tímum varð hin stormglaða sjóhetja PETER WESSEL, eptirlætisgoð gjörvallrar þjóðarinnar. Háðleikaskáldið LUDVIG HOLBERG, er stendur jafnfætis Molière, hinn hláturmildi völundur, sem með andríki íþróttar sinnar ruddi nýjum hugsjónum braut um gamlan grundvöll . . . rit hans (t. d. *Peder Paars*) voru lærð spjaldanna á milli utanbókar. Í norðurhluta Noregs lærði bókstaflega hver maður utanbókar kvæði eptir prestinn PEDER DASS af skozkri ætt, eiginlega *Dundas*). Hann er eitthvert hið bjartlyndasta skáld í bókmenntum heimsins, og það þótt hann byggi uppi í hinu niðdimma vetrarmyrkri Norðurlandsins og ætti jafn óblíðan nágranna og Atlanzhafið er. Hans hughrausta lund varð

einskonar toppsegl, sem þeir drógu upp á knerri sínum. Úr honum sjálfum gjörðu menn skröksögupersónu, er átti í brösum við djöfulinn, en bar þó jafnan hærra hlut.

Hinn ástsælasti maður nútímans, og ef til vill fremsti öndvegishöldur þjóðarinnar, er aptur skáld, litlu yngra en Shelley og Byron, HENRIK WERGELAND. Hann er einn af hinum stórfeldu óðskáldum heimsins, en frægð hans, sem orti á tungu svo fámennrar þjóðar, sem vjer erum, varð »örn við bjargið bundinn.« En öllum, sem þessa tungu læra til að komast niður í hinum nýju bókmenntum hennar, — það, sem fyrst ber þeim fyrir augu, er hvíta seglið hans, og logandi fáni í tíbrá yfir því. Hann er hollvættur nýnorska skáldskaparins, eins og hann er hollvættur þjóðarinnar. Draumar hans eru einkadraumar vors unga frelsis. Allt, sem í því er auðugt af fyrirheitum, hefir fyrst fengið búning hjá honum, eða hann hefir spáð því fyrir, eða gefið því blessun sína. Hann dró landslagið upp; svo bætum vjer við, þar sem hann hætti.

Hafi sú þjóð, sem býr í hrjóstrugu landi, er hún verður ár hvert að leggja undir sig á ný, ekki sigurvegarans örugga hugrekki, geti hún ekki flutt boðskap hollrar siðkenningar og traustrar trúar á lífið, — þá er ekki góðs að vænta.

Hafi nýnorsku bókmenntirnar upp á síðkastið framleitt sitt af hverju, er óheilbrigt mætti virðast, þá ber þó þess að gæta, að hjá minniháttar rithöfundum hefir þetta átt rót sína að rekja til óhollra útlendra áhrifa; en hjá einum mikilhæfum höfundi, sem allir kannast við, er þetta eigi fyrir sjúkleika sakir, heldur er það beizkt meðal; það eru andmæli gremjufulls anda, sem heldur upp á samveikislækningaraðferðina. En yfir höfuð eru bókmenntirnar heilbrigðar og glaðar í bragði. Einmitt hinir síðustu, sem nú eru á uppsiglingu og eru svo atkvæðamiklir, að vjer höfum ástæðu til að vænta margra á eptir þeim (í bókmenntum endar sem sje aldrei neitt tímabil á atkvæðamönnum), einmitt þeir eru hraustir eins og fuglinn í loptinu og fiskurinn í sjónum.

Og það sem með rangnefni er kallað »þjóðkveðskapur« (rjett eins og »þjóðkvæði«, og »þjóðlög« væru ekki að efni og formi verk einstakra manna, engu síður en hver annar skáldskapur) — hve auðugur er sá skáldskapur eigi af tápmiklu jafnvægi um leið og hann er svo óumræðilega einkennilegur. Í sumum æfintýrunum er eins og vjer værum staddir í stórum skógi og heyrðum þar bergmál lífsins umhverfis, glettnisfullt, en þó andríkt. Í öðrum

sjáum vjer tröll renna sjer á sleða niður eptir hæsta fjalli Noregs. Í sumum sjáum vjer hælislausar mannssálir flögra yfir skerjum hafsins og kringum þau, og enn eru æfintýri, sem anda að þjóðinni endurminningum um land, þar sem sól skín í heiði um alla eilífð. En vonleysi, ömurlyndi eða væskilsleg viðkvæmni er ekki í einu einasta þeirra. Hjer er enginn lífshrollur, er ekki verði yfirstiginn. Djöfullinn í þessum æfintýrum er mesti ólukkans aulabárður, og sorgirnar hjaðna í þeim sem dögg fyrir sólu. Í »þjóðlögunum« (sama heimskulega orðið) kennir sama heilnæma svalans. Stundum heyrist talað um, að þau sjeu þunglyndisleg, en það skil jeg ekki. Alvaran, hreinsuð í höndum listarinnar, er þó naumast þunglyndi í augum annara en þeirra, er sjálfir hafa óbeit á skyldum lífsins og þeim blæ, er þær einnig varpa á listaverkin.

Norska þjóðin hefir aldrei verið kúguð; þessu mun það að nokkru leyti að þakka, að það, sem hún hefur ósjálfrátt látið til sín heyra, hefur á öllum öldum haft yfir sjer hraustleikabæ. Einu sjúkleiksmenjarnar, sem eymir eptir af hjá þjóðinni, eru eptir fátæktina og oftrúna *(pietismen)*. Hjer hafa bókmenntirnar verið sem góður læknir, einkum við hinu síðarnefnda.

Jeg slæ því þá föstu sem staðreyndum hlut, að í bókmenntum og listum hefur hin ötula framganga þeirra, er upp hafa byggt, borið frægan sigur úr býtum, eins og líka verður að vera hjá hverri heilbrigðri þjóð. Þungbúin þrjózka, hinn tannhvassi efi, og eiturhvæsandi háðið má ekki ráða lögum og lofum. Þróttmikill andblástur einstaklingsins móti lögum og landsvenjum mundi eigi verða hentugur gangráður, væri hann ekki í minnihluta. Enn er hinn rauðskeggjaði Þór höfuðguð í Noregi.

Tvennt er það, sem opt má heyra norsku bókmenntunum allmjög álasað fyrir. Ekki einungis rómönsku þjóðirnar — sem ólíkt þjóðerni gjörir erfiðara fyrir — heldur og frændþjóðir vorar fræða oss um, að bókmenntir vorar sjeu óljósar, að það sje »þokublær« yfir þeim. Það lítur út fyrir að meginlandið haldi, að fjalllöndin sjeu þokusæl! Nei, þokan kemur af höfum og stöðuvötnum; á láglendinu er þokusamt; fjöllin loka þokuna úti og halda uppi heiðviðri. Þess vegna er líka ímyndunarafl sljettubúanna auðugra af tilbreytingum lita og skugga, hugmyndaflugið er glæfralegra, reikulla, æfintýralegra. Hjá fjallaþjóðunum er það fastara í rásinni, en yfirgripsminna. Ímyndunarafl þeirra er ekki yfirgripsmikið, en því meiri er meginþróttur þess, sú list, er af því sprett-

ur, lýsir hlutunum með sterkari einkennum. Þegar jeg tala um einkennislýsing, á jeg ekki við hið óendanlega fimbulfamb um smámuni, sem opt verður að annars konar þoku; jeg á við hæfileika til að setja persónuna í eðlilegt samband við landslagið, og landslagið í eðlilegt samband við persónuna. Það er trú mín, að sem stendur taki enginn norsku bókmenntunum fram í þessu efni. Skerin og sundurleitu fjallaklungrin í vesturhluta Noregs, til dæmis að taka, dutlungasömu hvirfilbyljirnir í fjörðunum, hið titrandi sólgráð á vötnum eða jöklum og snæþöktum tindum, hin drungalega lognmolla, hinn forynjulegi fellibylur — allt þetta, sjer á parti og í sameiningu, er nú í norsku bókmenntunum orðið að örlögþáttum mannanna. En til þessa útheimtist að nokkru leyti nýtt form, og nýtt form nýtur sín að sumu leyti aðeins hjá nýjum lesendum. Ofsaddur og þrekaður blaðaritdómari kemst ekki fram úr því öðruvísi, en að skilja helminginn eptir sem »þoku«, — og það sem á skilninginn vantar, gefur hann svo bókmenntunum að sök.

Ljetu menn sjer nægja að kvarta um, að norsk skáld hefðu eigi öll náð hagleiksíþrótt hinna stóru menningarlanda, — en sá ágalli er sem móða á gluggarúðu í augum þeirra, sem öðru eru vanir —, ja, þá hefðu þeir satt að mæla. En þegar t. d. er talað um »þoku« hjá Henrik Ibsen, sem dregur þó svo skýra drætti, og aldrei skeikar í meðferð efnisins, þá kemur það af því, að hjer er nokkuð nýtt; formið er þrungnara af efni, og þarf því að lesa það tvisvar. Satt er það að vísu, að Henrik Ibsen bregður opt vísvitandi upp myrkri, álíka og andatrúarmenn þurfa til þess að vofur þeirra komi í ljós. Vjer getum látið oss þessa framsetningu efnisins miður líka, en það myrkur, sem brugðið er yfir af frjálsum fullvilja og með ásettu ráði listarinnar vegna, verður eigi með rjettu talið óskýrleiki höfundarins; að segja þvíumlíkt, sýnir aðeins óskýrleik lesandans sjálfs.

Hið annað sem nýnorskum bókmenntum er brugðið um, er, að þær sjeu ekki frumlegar. Þegar maður les ritdóma sumra franskra gagnrýninga, skyldi maður ætla, að ekki væri til nema ein skapandi þjóð, nefnilega franska þjóðin. Að endurfæðing listanna hafi ekki átt rót sína að rekja til Ítalíu, nje siðabótin til Þýzkalands, heldur hafi báðar þessar hreyfingar komið frá Frakklandi. Að Frakkland, en ekki England, hafi fundið upp þingbundna konungsstjórn. Að frelsisstríð Niðurlandanna hafi endað með sigri,

af því að mótmælendur hafi á undan orðið ofan á í Frakklandi. Að Mirabeau hafi verið eldri en Cromwell, og að mannrjettindunum hafi fyrst verið lýst yfir í Versölum, en þá í Fíladelfíu. Að Shakespeare eigi Corneille að þakka, það sem hann er, en Goethe Victor Hugo, og að á vorum dögum hafi Henrik Ibsen vaxið upp af hinni frönsku leikritagerð, sem svo er öpuð eptir honum.

Það, sem fyrst vakti athygli Evrópu og Ameríku á norskum bókmenntum, var hreinleiki þeirra, að þær eru svo skáldlegar; en þá það, að þær eru svo auðugar af hugmyndum, samfara þróttmiklum, hrífandi búningi.

Ekkert ber ljósara vott um, að skapandi öfl sjeu starfandi hjá einhverri þjóð, að nú sje eitthvað frumlegt í vændum, en það, að hún ummyndar mál sitt; það gjörir hún, þegar hið gamla rúmar ekki lengur hið nýja. Þannig var það í Noregi um 1860; frá þeim tíma tel jeg nýnorsku bókmenntirnar. Sameiginlega málið (dansk-norskan), er notað hafði verið þangað til, var rofið og sveigt til ýmsra hliða, eins og gamall árfarvegur, er nýtt vatnsmegn streymir að; setningaskipunin varð óþjálli og hvatlegri, en viðfeldið sje fyrir sljettubúana; sægur af gömlum norskum orðum, sem hingað til höfðu lifað í útlegð í daglega málinu, ruddist fram og tók með þrákelknissvip sæti á bekk með orðum, sem talin voru heldri háttar. Málið varð bæði kröptugra og þó jafnframt óbrotnara. En sumir ljetu sjer ekki þessa eðlilegu framþróun nægja; þeir vildu segja algjörlega skipt og skilið við Dani. Þeir vildu innleiða norska bændamálið, sem greinist í ýmsar mállýzkur. Þannig var það talað af öllum, þangað til Noregur komst í samband við Danmörku, og nokkru lengur. Úr mállýzkunum vildu þeir skapa sameiginlegt landsmál og tóku að rita á því, — án þess að skeyta um það mál, sem búið var að ná fullri festu sem landsmál. Og þeir skeyttu ekki heldur um að halda uppi sambandinu við hið ómetanlega menntalíf Dana, ómetanlega segi jeg, af því að það er menntalíf einnar hinnar gagnmenntuðustu þjóðar heimsins. Þarna kemur dökka rákin fram.

Okkur kom öllum saman um það, að æskulýður alþýðunnar ætti fyrst og fremst að fá tilsögn í sínu eigin sveitamáli; ennfremur, að þessi tilsögn ætti einnig að ná til sameiginlega málsins, yrði slíku einhverntíma komið á fót. En svo vildum vjer, að tilsögnin sameinaði alla þjóðina í landsmálinu, sem geymir vora andlegu fjársjóði, er vjer höfum saman safnað smátt og smátt, og

veitir oss hlutdeild í hinum andlegu fjársjóðum Danmerkur, sem eru enn auðugri. Kennslan ætti ekki hjá nokkrum hluta þjóðarinnar að fara stöðugt fram á máli, er hætt var að tala á ákveðinni klukkustund fyrir þremur fjórum hundruðum ára. Allra sízt meðan vjer enn berjumst fyrir sjálfstæði voru gegn Svíþjóð og konungsætt hennar. Á meðan er það samheldni, er vjer þörfnumst, samheldni í nútíðaranda nútíðarmálsins.

Jeg fyrir mitt leyti stakk upp á því, að ef hvert barn í Noregi, hversu fátækt sem er, hefði ráð á að læra tvö mál, þá í guðanna bænum að velja enskuna; á henni þurfa svo margir að halda, sem sjómenn, sem fylgdarmenn ferðamanna, eða þegar þeir ferðast sjálfir (sem útflytjendur). Þetta yfirgripsmikla mál mundi setja þá í samband við meiri menningu.

Sjáum nú til! Í fyrstunni komu fram tvö ný skáld á nýja málinu; frumleiks-angan þeirra var sem ilmur af blómum og berjum fram til fjalla; það er hverju orði sannara! En aðeins á meðan þeir lýstu náttúrunni, í náttúruóði og sveitalýsingum, lengur hrökk ekki nýja málið til. Jú, það gat líka látið hæðnishlátur og spott til sín heyra, — frá eldhúsinu og drengjastofunum í garð stórstofanna. Hvorttveggja kvað við og gnýjaði, með gráti og logaleiptrum í Aasmund Olafson Vinje, einkennilegu skáldi af bændaættum, sem var gæddur veikum viljaþrótti en öflugu ímyndunarafli. Andi hans var móttækilegur fyrir hvers konar áhrif, og og þau áhrif, sem hann varð fyrir, voru mjög sterk; þau endurhljómuðu í kvæðum hans, sem telja má meðal hinna þýðustu ljóða og þeirra, sem lengst munu hljóma allra norskra kvæða. Dökku rákina má rekja gegnum mest allt, er hann orti, en önuglyndi yfir því, sem var, háðið og öfundin í þess garð, var alls eigi sterkasta aflið í sálu hans. Það, sem rjeði þar mestu, var þýð barnslund, sem fremur öllu öðru kaus sjer ástríki annara, er varð gagntekinn af því, sem fagurt var og mikilfenglegt, einkum ef það var jafnframt glæsilegt. Jeg get ekki hjer lýst lífsferli hans, þar sem hann kastaðist úr einu í annað, órólegur og vansæll, en þó stundum sæll, og þá óviðjafnanlega sæll. Hann vissi fyrir fram þegar hann átti að deyja, þagði yfir því, fór upp í sveit og dró sig þannig í hlje, sagði ekki heldur neinum þar frá því, en dróst upp í herbergið sitt og beið þar í einrúmi góðkunningja síns, dauðans. Og góðkunninginn kom í kyrþey eins og óskað var. Sama er sagt um dýr skógarins, að þau kenni dauðans fyrirfram

og gangi þá á afvikinn stað. Þau vilja ekki afla öðrum óþægindi með þjáningum sínum. En þarna uppi í sveitinni höfum vjer síðar fundið hann, og reist honum fagran minnisvarða. Á þeim varða stendur mynd hans, og er annað augað stærra en hitt. Hvað jeg man vel eptir honum með annað augað tindrandi og vott af eldfjöri, en hitt dregið inn eins og hikandi, með hæðni og hlátur á hraðbergi. Við kvæði eptir Vinje hefur Edvard Grieg samið sum sinna fegurstu laga. Lofsöngur Vinje til »móðurinnar«, fagnaðaróp hans, er hann leit háfjöllin aptur og kveðja hans til vorsins, hafa lokkað fram tóna, sem eru jafnódauðlegir og kvæðin sjálf. Þannig munum vjer muna hann, sveipaðan dýrðarljóma sönglistarinnar.

Ivar Aasen heitir fjársjóðagrafarinn, sem dró fram úr fylgsnunum og fágaði upp aptur gangsilfur gamla málsins, er lá í hirðuleysi á víð og dreif um bóndabýlin. Til þessa hefur hinn hægláti, trygglyndi maður varið lífi sínu. Jafnframt hefur hann raulað fyrir munni sjer kvæði og kvæði, ættjarðarkvæði, náttúruóð, heilræði, með svo djúpri tilfinningu, svo látlaus að efni og búningi, að teygja mætti heilar bókmenntir á glapstigu; þá glapstigu að klæða tilfinningar sínar í búning, er áratug tæki að sníða, svo að listaverk þjóðarinnar í heild sinni yrðu örfáir undragripir til að setja á eitthvert heimssafnið. Hugsið ykkur hvernig það væri, ef samtíðin ætti ekki fleiri myndir af hinu fjölbreytta mannlífi, og hefði því ekki annan styrk af bókmenntum og listum en þann, sem þeir fáu rithöfundar veita, er lifa hjá komandi kynslóðum?

Nú, þessi tvö skáld voru það þá, sem komu fram og ortu á nýnorska málinu; þannig auðguðu þeir málið enn að nokkrum ódauðlegum kvæðum. En síðan? Ekki eitt einasta, að því er jeg fæ sjeð.

Það hefur komið fram sitthvað snoturt, með næmri tilfinningu og fögru formi; en lítilfjörlegt er það. Mjer liggur við að segja, að fram á þennan dag sjeu þessir tveir einu frumlegu skáldin á »landsmálinu«, þ. e. einu sjálfstæðu skáldin.

En því auðugri eru hinar nýju bókmenntir á þessu máli af snotrum eptirlíkingum; að fást við nýtt mál, æfir ósjálfrátt fegurðartilfinninguna; einn þeirra skálda er jafnvel snillingur.

En svo er upptalið, — aptur á móti hefur hinn málsþátturinn samtímis getið af sjer hvert skáldið á fætur öðru, og rit þeirra hafa fjallað um allt milli himins og jarðar. Meira að segja, bænda-

lífslýsingar hinna yngri skálda eru atkvæðameiri, veita rjettari skilning, en nokkur hinna, sem samtímis rita á bændamálinu; eins eru og náttúrulýsingar þeirra tilkomumeiri, tilfinning þeirra fyrir náttúrunni auðugri.

Og nú snúum vjer oss að þeim skáldum, er ritað hafa á hinu málinu.

Elztur þeirra er Henrik Ibsen. Þegar í fyrsta riti sínu, er þýðingu hafði bæði fyrir sjálfan hann og oss, hóf hann fánann efst á stöng. Það var leikritið »Katilína«, og dró hann þar algjörlega taum uppreistarandans. Brátt komu í státinni fylkingu hin þrálynda Borghildur í »Víkingunum«, og Skúli hertogi í leikriti með því nafni. Svo »Brandur«, sem afneitaði sjálfum sjer og mannfjelaginu og lenti í skýjunum. Svo »Per Gynt«, er fór öfuga leiðina. Þá uppreist »Keisarans« gegn »Galíleanum«. Á milli þessara leikrita, og svo sem ljettdregnar spássíumyndir þeirra, voru tvö leikrit, er drógu dár að hjónabandinu og stjórnmálaflokkadrættinum. Svo kom loks hin ódauðlega skjaldborg mannfjelagsleikrita, sem hin leikritin höfðu þannig verið inngangur að og undirbúið. Hjer er það einkennilegt, að fyrstu og síðustu ritin eins og sveigjast saman og nálgast hvort annað að því, að litið er mildari augum á lífið. En svo sem hjarta hans fyr var hjá Katilínu, Brynhildi, Skúla hertoga, Brandi, Keisaranum — þannig er það í miðleikritunum hjá Nóru, dr. Stockman, frú Alving, morðingjanum og sjálfsbananum í Rosmersholm, morðingjanum og sjálfsbananum Heddu Gabler, og hinni munuðlegu, óstýrilátu Hildi. Eða hjá Ekdal, sem orðið hefur undir í viðskiptum sínum við hina meirimáttar í mannfjelaginu, eins og hjarta hans er jafnan hjá þeim vesælu og hrjáðu bæði í því leikriti og endranær. Þetta eru gagntakandi lýsingar, þar sem gjöræst geð slöngvar með heljarafli mótmælum hinna óháðu gegn vanabundinni siðkenning samtíðarinnar. Hin ófyrirleitna gagnrýni hans og annara, hin uppreistarsama sjereðlisþörf þeirra, varð um eitt skeið samferða jafnaðar-, samlags- og gjöreyðingarhreyfingunum, o. s. frv., er vógu salt við harðhent ofurvald herveldisstefnunnar. Hún varð samferða ötulum tilraunum apturhaldsmanna í skjóli herveldisins, samferða hunzkri fyrirlitningu tollverndarstefnunnar fyrir því, að taka tillit til, hverjir yrðu að borga álögurnar. Og hún varð samferða kenningum náttúruhyggjumanna um mótþróa holdsins. Þessar bókmenntir komu á róti, á stærri og stærri sviðum um allan heim.

Þær brýndu ábyrgðartilfinningu hinna göfuglyndari manna; verkmannahreyfingin, kvennfrelsishreyfingin og friðarmálefnið fengu stoð í þeim, og listir og bókmenntir ný viðfangsefni. En siðgæðastarfsemin bjóst smátt og smátt til snarprar mótspyrnu gegn öfgum þessara hreyfinga, sem drógu enn meiri öfgar eptir sjer.

Því verður sem sje ekki neitað, að í sambandi við hið annað gat hinn takmarkalausi einræningsháttur þessarar stefnu (sem Henrik Ibsen reyndi seinna einnig að veita andvægi) af sjer ódæma ruddaskap stjórnleysisins, munaðarvímu hjá æskulýðnum, vantraust hnignunarandans á frjálsræði og starfsemi og flótta frá virkileika og vísindum inn í trúargrufl dulspekinnar; ennfremur fæddi þessi stefna af sjer »ofurmennið« hans Nietzsche, og hið hálfgeggjaða glamur um hið mikilfenglega, sem nú veldur fleiri óþægindum en að gera mönnum hlustarverk.

Jeg gæti sýnt fram á vesaldóm þann í norsku menntalífi, sem upphaflega fjekk gremju Ibsens og annara vopn í hendur. Jeg gæti lýst því, hve sokknir menn vcru niður í foræði miðlungsskapar og siðvenja; jeg gæti lýst hræsninni, þurpurkuskapnum, dómsýkinni og hugleysinu í litlu þjóðfjelagi, þar sem engin hreyfing átti sjer stað. En alls þessa má geta sjer til af ritum hans. Jeg vil því heldur fara nokkrum orðum um listina í þeim.

Því þegar allir boðar og andboðar ólgusjávarins hafa yfir oss gengið, og vjer sjálfir höfum fylgzt með, — þá heldur þó listin í flestum ritum Ibsens þeim uppi meðal þess, sem telja má framúrskarandi. Meginþróttur hennar er fólginn í því, hve snildarlega viðtali manna er fyrirkomið og hve vel það er undirbúið með löngum aðdraganda í geðslaginu og viðburðunum, í umhverfi og veðurfari; öllu er hagað í samræmi við það. Viðtalið rís sem geislandi stafur, og brestur svo, um leið og það verpur frá sjer litbjarma frumhugsunarinnar í leikritinu. Mjer þætti gaman að vita, hvaða skáld í öllum bókmenntum heimsins hefur jafnazt við hann í þessu. Hvaða skáld hefur með öllum þeim tökum, sem leikritaskáldið á ráð á, beint athyglinni svo eindregið að því, sem sagt er. Þar er ekkert til ónýtis, engu orði ofaukið í öllu leikritinu; allt miðar að hinu sama. Þó aðrir kunni að hafa náð sama hagleiksþroska í bláberri búningsíþrótt, þá hefur hann einn náð honum og beitt í hinni erfiðu þjónustu andans.

Listsnilli hans verður að teljast að meiri, er vjer gætum þess, að mörg þau efni, sem hann hefur valið sjer til meðferðar, eru

alls ekki leikkynjuð, heldur sögur. Einhvern tíma, þegar allt stendur sem hæst, segja persónurnar þeim, er við á, frá sjálfum sjer. Það má svo að orði kveða, að þær spinni æfiþráð sjálfra sín úr því, sem þær eru að segja. Því nær öll sú hugaræsing, sem leikritið vekur, tekur að snúast um að fá að vita, hver það sje, sem segir frá, og hverjum sagt sje. Það fáum vjer sem sje ekki að vita, fyrri en jafnóðum og líður á söguna, sem við og við verður hlje á, er eitthvert atvik kemur fyrir, sem svo heldur sögunni áfram. Vjer sitjum frammi fyrir dómstóli, sem er að spyrja og rannsaka, þar sem um líf og dauða er að tefla. Þess vegna er það, sem sagt er, svo þýðingarmikið, þess vegna megum vjer einskis orðs missa. Hjer er þá loks um meira að ræða en það, hvernig *hann* fjekk *hana*, eða hversu það atvikaðist, að hann fjekk hana ekki.

En á þess konar búningi er óneitanlega eitthvert affarasnið; það verða varla margir, sem feta í hans fótspor. Og þar við bætist, að hinn loflegi skilningur hans á þeim, sem ólánssamir eru (þar á meðal á glæpamönnum), og hatur hans á hinu samseka þjóðfjelagi glepur honum svo sjónir, að hann verður órjettlátur, eða jafnvel grimmur, þá verður það opt sáróþægilegt að vera viðstaddur, þar sem þessi málsrannsókn og sjálfsframburður fer fram. Svo mjög sem vjer þörfnumst að vera minntir á það, að þeir sem lögin brjóta, eru opt meira verðir en þeir, sem dæma, — þá viljum vjer þó einnig sýna þeim rjettlæti. Þeir verða að njóta sömu raungóðu viðleitninnar á að skilja þá rjett. Einkum þeir, sem verða að gjalda afbrota hinna og eru með öllu ósekir um ólán þeirra. En einmitt þessir menn verða stundum fyrir spotti hans. Hann dregur úr vexti þeirra, til að gjöra hina þeim mun stærri.

Hjer erum vjer komnir að nokkru, sem að líkindum verður smámsaman almennings álit: svo glöggur sem skilningur hans á lífinu kann að vera, þá jafnast hann þó ekki við tilfinningaríki hans og listsnilli. Hugsun leikritaskáldsins kemur víst ljósast fram í sálarlífslýsingum þess, og þær hvíla ekki altjent á föstum grundvelli hjá Ibsen. Bygging leikritsins er ætíð óviðjafnanleg — þannig er t. d. um »Brúðuheimilið«; en grundvöllurinn, sem það hvílir á, er mjög veikur, sem sje að Nóra (sem lýgur, og hver er kænni en þeir, sem ljúga?) skyldi ekki vita, hvað víxilfölsun væri. Gangurinn í »Villiöndinni« byggist, svo sem kunnugt er, á því, að hinn fjórtán ára gamli píslarvottur trúi föður sínum, sem naumast getur satt orð talað. Nú vitum vjer, að enginn verður þess fljótar

áskynja en börnin, hvort treysta má orðum þeirra, sem þau eru upp á komin. Frá því hún var fjögra ára hefur hún vitað, hvernig í öllu lá. Sje nokkur í efa, þá þarf ekki annað en að minnast móðurinnar! Hvernig það gat atvikazt, að hinn ráðsvinni, kvennfóstraði prófessor í »Hedda Gabler«, gekk að eiga Heddu, — ja, það er víst jafnóskiljanlegt sem hitt, að þessi kona, alhlaðin sprengitundri gat orðið þrítug, eða þar um bil, án þess að minnsta tundurgos ætti sjer stað, og menn yrðu þannig varaðir við osfrv. osfrv. Hjer við bætist hans hála, stundum ranga notkun af vísindalegum rannsóknum á dáleiðslu, innblæstri hugsana og ættgengi. Ættgengi álítur hann mega sín meira en uppeldið, sem hann tekur ekki einu sinni neitt tillit til.

Það hefur komið við hjörtu vor allra, að sjá hinn aldna snilling eptir svo langan vinnudag og svo langa dvöl fjarri fósturjörðunni hefja norska fánann í síðasta atriði síðasta leikrits síns. Gagnstætt venju Ibsens kemur þetta atriði óundirbúið, og er það öruggt merki þess, að honum hefur allt í einu dottið það í hug. Hann hefur hjer, sjálfsagt með hrærðum huga, tekið á sig gervi aðalpersónu leiks síns. Þetta er útlistað þannig, að hann sje nú kominn í sætt við þjóðfjelagið; en það er meira. Þegar vjer verðum gamlir, missum vjer litina; höfuð vort verður æ hvítara og hvítara, og virðist eins og hverfa út í bláinn, þar sem það að lokum á að hjaðna upp. Eins er tilfinningum vorum varið. Andstæði litanna í þeim hverfur æ meir og meir út í óendanlegan geiminn; það er einingin, sem þeir eru að keppa að. Ibsen hefur smámsaman lærzt að láta ekki djúpa tilfinningu koma í ljós, fyrri en hann gat látið hana endurspeglast í litlu atviki. Þannig hefur hann og farið að hjer. —

Í flotanum, sem er á uppsiglingu, sjáum vjer, rjett við hliðina á dökku skútunni hans, albjarta skútu; er hún borðabreið ofansjávar og skínandi. Því þar kemur Jonas Lie.

Frá því að hann fyrir fullum tuttugu og fimm árum sendi oss fyrstu bók sína, »Hinn framsýni«, höfum vjer fengið eina bók á hverju ári. Þær hafa liðið inn í bókmenntir vorar hægt og reglulega, nærri eins og eimskip, er ferðast eptir ákveðinni áætlun, opt að aflokinni langri og strangri ferð, leggur að ákveðnum stað á ákveðinni stund, þar sem því er heilsað af þjóðarfánanum, tollstjórn, vinum og þeim, sem eptirvæntingin hefur dregið þangað.

Það er meir en tilviljun ein, að kvennfólkið hefur altjent verið

miklu fjölmennara. Það er ekki einungis það, að hverju sálarástandi er lýst með þeirri gætni, sem hver menntuð kona hefur mætur á, en það er einkum hún, sem hann lýsir, hennar máli, sem hann talar. Eins og svo má að orði kveða, að mæla megi æðri-menntun hverrar þjóðar á því, hve mörg forte-pianó leikið er á í landinu, þannig má og mæla æðri ábyrgðartilfinningu þjóðanna á því, hvernig konunum líður á heimilunum.

Í hans rólegu, óskeikulu myndum frá dögum afa vorra, foreldra vorra og sjálfra vor, allt til síðustu tíma, er mælikvarðinn lagður upp í hendurnar á oss; en vjer verðum að nota hann sjálfir; hann segir að eins frá.

Á dögum afa vorra var Noregur dálítið, þægilegt skrifstofuríki; voru þar háværir skipstjórar, feitir klerkar, allt-gleypandi lögfræðingar, sjóliðsforingjar, er fundu til sín, svo sem væru þeir aðalsmenn, dómarar og amtmenn með smákóngatilfinningum. Niðri á sjómannaheimilunum og upp í stórbubbasveitunum vóru heimilisfeðurnir af guðs náð nokkurs konar ættjöfrar. Svo fengum vjer dálitla stjórnfrelsisbót kringum 1840; en kringum 1860 varð hún fyrst hættuleg fyrir »hið veranda«; svo færðust skjótt afleiðingar hennar inn á svæði þjóðfjelagsskipunarinnar. Þegar svo bókmenntirnar lögðu hönd á verkið og hjálpuðu stjórnarbaráttunni og undirbjuggu hana með því, að draga úr þröngsýninu og rýmka sjóndeildarhringinn í allar áttir . . . . . það var ekki neitt smáræðis hreggviðri, sem þá dundi yfir; menn voru gerðir rækir úr fjelagslífinu, ausnir hrópi og rógi, en yfir öllu saman svifu stórmælastrokur kirkjunnar! Og var það nokkur furða? Allir þessir menn voru sem sje rifnir upp úr óbifandi trú, þeirri trú, að »hið veranda« bæði í stjórnarfari og þjóðfjelagsskipun hvíldi á bjargföstum biflíugrunni. Meðan þessi viðureign var enn sem allra svæsnust, fór Jonas Lie með allra mesta sakleysissvip á bak við hina og inn í húsin. Hann var svo sem ekki að segja neinum frá því, hvaða erindi hann ætti þangað. En hann kom út aptur með siði og hugsunarhátt frá gullöld »hins veranda«. Það voru ekki lökustu heimilin, sem hann sótti þetta til, það voru beztu heimilin. Og þegar vjer fengum að sjá, hvað það var, sögðum vjer ósjálfrátt: »En er þetta nokkuð, sem vert sje að varðveita?« Og rjett á eptir bættum vjer við: »Jú, — sumt er óneitanlega þó nokkurs virði og því verðum vjer að reyna að bjarga.«

Þetta er sá heiður, sem lýsingum hans ber.

Í síðustu bók sinni setur hann stillilega en þunglega ofan í við þann litla hluta norska æskulýðsins, sem vóru svo kærulausir um ættjörðina, að þeir gjörðust digurbarkaðir talsmenn hnignunarandans frá París. En eins í þessari bók sem öðrum lætur hann skiptast á skin og skúr; hann miðlar þeim smámsaman því, sem þeim ber. Hjer liggur enn sami mælikvarðinn fólginn í frásögninni: Hvaða augum líta menn á konuna nú; hver er sjóndeildarhringur hennar sjálfrar núna? Þegar mælikvarðinn er lagður á, verður niðurstaðan ekki eingöngu konunni í vil. Og þá ekki þjóðfjelaginu heldur. En um leið og verið er að sprengja allt og eyðileggja, er sem vjer finnum það á oss, að það sje vorið, en ekki haustið, sem gengur í garð. Hjer er að spretta upp einhver heilsusamlegur gróður, sem andar frá sjer eiturloptinu.

Jónas Lie gjörir aldrei neina útúrdúra; hann heldur sjer grandgæfilega við verkefnið. Nú skyldu menn ætla, að hjer væri festa mikil í framsetningunni, en það er öðru nær. Sjaldgæft er það og, að hann dragi margt saman á einn stað og bregði svo upp skýrum myndum. Frásögnin líður hægt áfram þannig, að hlutirnir eru sýndir með smáum einkennis-dráttum, stundum óvenjulega fínum, að skýrt er meira eða minna ljóst og smellið frá ýmsum atvikum, að gjörðar eru athugasemdir, sem tengja viðburðina saman, og eru slíkar athugasemdir jafnan lagðar einhverri af persónunum í munn. Hjer kemur opt fram skringilegt, við gætum sagt ljúfmannlegt vandræðafip, með því að vjer sjáum, hvar hann leitar fyrir sjer, og líka ráðið til að komast áfram. Það er aldrei þar, sem hverjum öðrum mundi verða erfitt fyrir; því erfiðara, því auðveldara. Það er þar, sem hver skussinn kemst yfir á trjeskóm; þar situr hann fastur. Ekki liggur málið heldur laust í pennanum; en það vinnur það, sem því er ætlað! Þegar frásögnin fer að síga saman utan að því, sem er aðalatriðið, verða menn þess varir með aðdáun, hve mikið hefur safnazt fyrir í kyrþey, og hve glöggt og frjálslega persónurnar standa manni fyrir hugskotssjónum. Að þessu stuðlar og það, að samtalið er látið kasta birtu á þær, líkt og hægt brennandi lampi með ljóshlíf að baki. Sjálfur stendur hann ef til vill og horfir kátbroslega niður á línurnar; en línurnar fá ekki leyfi til að hlæja. Þótt sál hans titri af gremju eða gleði, — undir eins og þessi hugmóður fer að gjöra myndina hvikulli, sendir hann nokkur hversdagsleg orð af stað, — og allt fellur í

miklu fjölmennara. Það er ekki einungis það, að hverju sálarástandi er lýst með þeirri gætni, sem hver menntuð kona hefur mætur á, en það er einkum hún, sem hann lýsir, hennar máli, sem hann talar. Eins og svo má að orði kveða, að mæla megi æðri-menntun hverrar þjóðar á því, hve mörg forte-pianó leikið er á í landinu, þannig má og mæla æðri ábyrgðartilfinningu þjóðanna á því, hvernig konunum líður á heimilunum.

Í hans rólegu, óskeikulu myndum frá dögum afa vorra, foreldra vorra og sjálfra vor, allt til síðustu tíma, er mælikvarðinn lagður upp í hendurnar á oss; en vjer verðum að nota hann sjálfir; hann segir að eins frá.

Á dögum afa vorra var Noregur dálítið, þægilegt skrifstofuríki; voru þar háværir skipstjórar, feitir klerkar, allt-gleypandi lögfræðingar, sjóliðsforingjar, er fundu til sín, svo sem væru þeir aðalsmenn, dómarar og amtmenn með smákóngatilfinningum. Niðri á sjómannaheimilunum og upp í stórbubbasveitunum vóru heimilisfeðurnir af guðs náð nokkurs konar ættjöfrar. Svo fengum vjer dálitla stjórnfrelsisbót kringum 1840; en kringum 1860 varð hún fyrst hættuleg fyrir »hið veranda«; svo færðust skjótt afleiðingar hennar inn á svæði þjóðfjelagsskipunarinnar. Þegar svo bókmenntirnar lögðu hönd á verkið og hjálpuðu stjórnarbaráttunni og undirbjuggu hana með því, að draga úr þröngsýninu og rýmka sjóndeildarhringinn í allar áttir . . . . . það var ekki neitt smáræðis hreggviðri, sem þá dundi yfir; menn voru gerðir rækir úr fjelagslífinu, ausnir hrópi og rógi, en yfir öllu saman svifu stórmælastrokur kirkjunnar! Og var það nokkur furða? Allir þessir menn voru sem sje rifnir upp úr óbifandi trú, þeirri trú, að »hið veranda« bæði í stjórnarfari og þjóðfjelagsskipun hvíldi á bjargföstum biflíugrunni. Meðan þessi viðureign var enn sem allra svæsnust, fór Jonas Lie með allra mesta sakleysissvip á bak við hina og inn í húsin. Hann var svo sem ekki að segja neinum frá því, hvaða erindi hann ætti þangað. En hann kom út aptur með siði og hugsunarhátt frá gullöld »hins veranda«. Það voru ekki lökustu heimilin, sem hann sótti þetta til, það voru beztu heimilin. Og þegar vjer fengum að sjá, hvað það var, sögðum vjer ósjálfrátt: »En er þetta nokkuð, sem vert sje að varðveita?« Og rjett á eptir bættum vjer við: »Jú, — sumt er óneitanlega þó nokkurs virði og því verðum vjer að reyna að bjarga.«

Þetta er sá heiður, sem lýsingum hans ber.

Í síðustu bók sinni setur hann stillilega en þunglega ofan í við þann litla hluta norska æskulýðsins, sem vóru svo kærulausir um ættjörðina, að þeir gjörðust digurbarkaðir talsmenn hnignunarandans frá París. En eins í þessari bók sem öðrum lætur hann skiptast á skin og skúr; hann miðlar þeim smámsaman því, sem þeim ber. Hjer liggur enn sami mælikvarðinn fólginn í frásögninni: Hvaða augum líta menn á konuna nú; hver er sjóndeildarhringur hennar sjálfrar núna? Þegar mælikvarðinn er lagður á, verður niðurstaðan ekki eingöngu konunni í vil. Og þá ekki þjóðfjelaginu heldur. En um leið og verið er að sprengja allt og eyðileggja, er sem vjer finnum það á oss, að það sje vorið, en ekki haustið, sem gengur í garð. Hjer er að spretta upp einhver heilsusamlegur gróður, sem andar frá sjer eiturloptinu.

Jónas Lie gjörir aldrei neina útúrdúra; hann heldur sjer grandgæfilega við verkefnið. Nú skyldu menn ætla, að hjer væri festa mikil í framsetningunni, en það er öðru nær. Sjaldgæft er það og, að hann dragi margt saman á einn stað og bregði svo upp skýrum myndum. Frásögnin líður hægt áfram þannig, að hlutirnir eru sýndir með smáum einkennis-dráttum, stundum óvenjulega finum, að skýrt er meira eða minna ljóst og smellið frá ýmsum atvikum, að gjörðar eru athugasemdir, sem tengja viðburðina saman, og eru slíkar athugasemdir jafnan lagðar einhverri af persónunum í munn. Hjer kemur opt fram skringilegt, við gætum sagt ljúfmannlegt vandræðafip, með því að vjer sjáum, hvar hann leitar fyrir sjer, og líka ráðið til að komast áfram. Það er aldrei þar, sem hverjum öðrum mundi verða erfitt fyrir; því erfiðara, því auðveldara. Það er þar, sem hver skussinn kemst yfir á trjeskóm; þar situr hann fastur. Ekki liggur málið heldur laust í pennanum; en það vinnur það, sem því er ætlað! Þegar frásögnin fer að síga saman utan að því, sem er aðalatriðið, verða menn þess varir með aðdáun, hve mikið hefur safnazt fyrir í kyrþey, og hve glöggt og frjálslega persónurnar standa manni fyrir hugskotssjónum. Að þessu stuðlar og það, að samtalið er látið kasta birtu á þær, líkt og hægt brennandi lampi með ljóshlíf að baki. Sjálfur stendur hann ef til vill og horfir kátbroslega niður á línurnar; en línurnar fá ekki leyfi til að hlæja. Þótt sál hans titri af gremju eða gleði, — undir eins og þessi hugmóður fer að gjöra myndina hvikulli, sendir hann nokkur hversdagsleg orð af stað, — og allt fellur í

ljúfa löð sem fyr. Kýmnin er þar ekki síður en ylurinn, en hvorutveggja er miðlað jafnt og þægilega innan um hitt allt.

Ár eptir ár um sama leyti, rjett fyrir jólin, komu þessar sögur siglandi til vor handan um haf (Jonas Lie dvelur jafnan erlendis). Þær heimsóttu hverja höfnina eptir aðra fram með ströndinni okkar löngu, og var tekið á móti þeim með vaxandi gleði af hinum mikla mannfjölda, er streymdi að og fjölgaði líka ár frá ári; því að hver átti von á sínu.

En sú líka undrun og vonbrigði þegar ein jólin, í stað þessara viðkunnanlegu frásagna, sem lesnar voru meðan verið var að steikja eplin á pönnunni, kom bók full af hrikalegustu og fáránlegustu æfintýrum, um tröll, drauga, undraskipið og stórfugl með mannsviti; margstækkuð endurspeglun af oss í lopti, sjó og jörðu! Og næstu jól önnur af sama tæginu.

Það voru mikilfenglegir, kynlegir frumdrættir að stórkostlegum skáldritum. Enginn, sem las þessi æfintýri með skynsemd, var lengur í efa um það, að utanað komandi þungi hefði einhvern veginn haldið honum æfilangt föstum í einhverju lítilfjörlegra, haldið honum föstum við starfa, sem honum veitti erfitt, þar sem hann einmitt var upplagður til að lifa veiðilífi upp til fjalla, þar sem víðsýnt er og lifa má og dreyma nær hjarta náttúrunnar, sem er jafnheilbrigt á öllum tímum árs og hvernig sem viðrar. Hve öflugt hefur það hlotið að vera, sem bælt var niður, er það brýzt fram svo seint á hausti með öðru eins vaxtarmagni! Og er ekki sorglegt til þess að vita, að hjá litilli þjóð er það þannig undir tilviljun komið, hvort skáld með ágætum gáfum finnur þann búning, sem liggur bezt fyrir gáfum þess. Að sönnu fellur á frásögustíl þann, sem hann með erfiðismunum varð að mynda sjer, þessi ljósi bjarmi, þessi frjálsi andblær frá hæðunum, sem hann þráði; en hve miklu betur mundi sá blær hafa leikið um oss, ef hann frá æsku sinni hefði fengið oss með sjer upp á hæðir hugsjónaskáldsins; því að hann hefði átt að vera hugsjónaskáld *(romantiker)* þessa tímabils, óljós í fyrstu, en lýsandi þeim mun skærar á eptir; að hann, hátt yfir hinu sveitandi ruðningsstarfi náttúruhyggjumanna, mundi þá hafa verið lævirki loptsins í eyrum þeirra, sem morguninn rennur nú upp yfir, — um það getur enginn efazt framar! Hin auðuga skarpa hugsun, hið mikla ímyndunarafl, sem setur sjer takmark og lyptir á flug í þessum furðulegu æfintýrum, hefur þó ekki náð lengra en að sýna frumdrættina. Aðeins ein-

stöku þeirra eru algjör listaverk. Jafnvel hið styrkasta afl nær ekki fullum þroska, sje það inni byrgt. —

Þarna kemur glæsilegasta skútan í öllum norska flotanum, eða, ef satt skal segja, eina glæsilega skútan í honum. Tvær langar og fagurgljáandi stálpípur gægjast framundan, og sýna þær, að skúta þessi er ekki til skemmtunar einnar. Og eins og hinar hraðskeytu fallbyssur eru hverjum öðrum betri, þannig er og allt innanborðs, nýtt, tígulegt og ljómandi fágað. En ekki er tízkusniðið á því. Það er hans eigið snið, státið og eggjandi, hvað sem tízkunni líður.

Haustið 1878 var jeg á hinum fræga dansleik, sem forseti Frakka, Mac-Mahon marskálkur hjelt í Versalahöll. Jeg hafði ásamt norska jötninum Fritz Thaulow málara reikað gegnum hinn stóra spegilsal og kom þá auga á ungan mann, enn einkennilegri en Thaulow. Hann var tígulegastur og fríðastar sýnum af öllum þessum þúsund. Jeg sá hann nú líka í þeim mögnunarljóma, sem staðurinn, skrautið og hljóðfæraslátturinn varp á hann; hann var eins og opinberun frá stórvaxnari og þróttmeiri þjóð. Allir horfðu á hann; þeir gátu aðeins ekki skilið í því, hvers vegna hann bar engan af stórkrossunum sínum; því að hann hlaut þó að minnsta kosti að vera konungssonur frá fjarlægu snælandi, þar sem þjóðin hefur enn þá krapta í kögglum. Og jeg skal ekki neita því, að jeg varð upp með mjer, þegar hann kom yfir til mín og fór að tala norsku; það var Alexander Kielland. Þessi ástmögur guðanna, sem kom altygjaður inn í bókmenntirnar með nýtt efni, nýjan stíl, og sveipað sama ljómanum og hann sjálfur í spegilsalnum í Versölum. Hefði hann helgað sig tízkunni, mundi hann einnig hafa orðið eptirlætisgoð mannanna. Hjá honu fóru saman allir þeir eiginleikar sálar og líkama, er hefðu getað gjört hann að ljúflingi veizlusalanna, meira að segja að brekabarni *(enfant gaté)* gjörvallrar þjóðarinnar, og hann hafði líka án efa mikla freistingu við að eiga, þar sem lífsfjör hans var; það standa sem sje gneistar af því í hverri línu, sem hann skrifar.

En hjá Alexander Kielland kemur kjarkurinn bezt fram í bókmenntum vorum; hann er karlmannlegasti rithöfundurinn. Hann sagði einhverju sinni, þegar staðið hafði óvenjulega ruddaleg grein um hann í stærsta apturhaldsblaði voru: »Jeg er meira upp með mjer af að lesa slíkt um mig í þessu blaði, en af mesta hálofi í

frjálslyndu blaði«. Bæði bækur hans og líf sýna, að þetta var satt; svona var hann.

Ef menn telja stíl fólginn í hæfileika skemmtilegs og skarpgáfaðs manns til að koma orðum að því, sem honum býr í brjósti, hvað sem það nú kann að vera, — blátt áfram fólginn í búningnum, það er að segja, búningi auðugs anda, ekki einungis í sljettri aferð og lipurð, í tilfinningu höfundarins fyrir hljómþýðleik, heldur í einkennilegu sniði á viðræðum sálar við sálir, — ja, þá er stíll Alexander Kiellands hinn snildarlegasti, sem til er í sameiginlegu bókmenntunum síðan Ludvig Holberg leið, að minnsta kosti í Noregi; en jeg hygg bæði í Danmörku og Noregi. Enginn annar ritar svo hnittið mál og gagnort undir eins, svo mjúkt og svo kjarkmikið, — það er sem ungdýr bregði á leik, á tígrisstökk; en ætíð yndisþokki yfir hverri hreyfingu. Og þetta er nú ekki nema önnur hliðin. Þegar þörf hans á samlífi við náttúruna fær að hrífa skáldanda hans með sjer, þegar hans hjartnæmi bróðurkærleiki hvílir sig eptir viðureignina, og dvelur við skoðun hugsjónarinnar . . . . . þá leitar hann að og finnur svo blæþýða liti, að slíks er ekki dæmi hjá öðrum en munklökkum listamönnum. En í öllu því, sem hann hefur skrifað, er ekki snefill af munklökkvi *(sentimentalitet)*; þar er stöðugt svalandi hreinviðri. Þess vegna leggur slíkan ljóma af því. Virðist framsetningin stundum ísmeygileg, þá skaltu vara þig? Þá dynja einmitt ósköpin yfir.

Jeg skal undireins koma með eina tilvitnun, — einu tilvitnunina í grein minni. Jeg er sannfærður um að svo mjög sem hún dofnar í þýðingunni, þá hrífur hún samt hvern mann með.

Tilvitnun þessi er tekin úr nöprustu bók hans, »Verkmannalýður«, þar sem hann ryðst inn á heimili skriffinns nokkurs — ekki hógvær eins og Jonas Lie, til þess bæði að hreinsa til og bjarga frá glötun. Nei, til þess að kasta hverju tangri og tegund á dyr. Það er gráthljóð í hlátri hans meðan hann er að þessu, — svo hamslaus er hann út af öllu því, sem slík heimili hafa eyðilagt hjá þjóðinni, eða rekið á refilstigu (ɔ: til Ameríku). Hugsið ykkur sárbeittasta penna Norðurlanda kryfja slíkt efni! Og hvíla sig svo í miðju kafi á annari eins náttúrulýsingu og þetta:

Upp með Nil var krökt af fuglum, er bökuðu sig í glóandi sólarhitanum. Þeir snurfusuðu fjaðrirnar og hagræddu þeim, þöndu vængina nokkrum sinnum til að reyna þá, glepsuðu letilega orm eða eðlu, sem moraði af í feninu.

En það var allt of mikið um matinn, allt of heitt, allt of kyrt; þeir þráðu kalt regn, úrigt lopt og svala storma.

Óteljandi hópar af grágæsum og svönum syntu fram og aptur, þar sem autt var innan um sefið, upp eptir hinum vittþöndu vöðlum; hegrar og storkar gnæfðu upp hjer og þar; þeir stóðu í kuðung á öðrum fæti og hengdu nefið; þeim leiddist blátt áfram skelfilega.

Alls konar snípur og sundfuglar, vepjur, áflogakragar, andakóngar, blesandir, lynghænur, svölur — já allt niður að rjettum og sljettum stara, — öllum leiddist þeim, svo það lá við þeir felldu fjaðrir.

Íbisinn hneyxlaðist á þessu útlenda, gráklædda hyski, og gjörði jafnvel svo litið úr sjer, að kvarta um það við hinar heimsku flamingór, sem hann annars bar svo djúpa fyrirlitningu fyrir. Krókódílarnir pírðu slepjugu, ljósgrænu glyrnunum og glepsuðu við og við feita gæs, svo að upp komu öskur og óhljóð, sem kváðu við upp og niður eptir fljótinu, og hljóðnuðu langt—langt burtu; og kyrð eyðimerkurinnar lagðist aptur yfir hið glóheita hjerað og latan fuglagrúann, sem sat og var að bíða — þeir vissu eiginlega ekki eptir hverju.

Þá flaug grár smáfugl beint upp, nam þar staðar eitt augnablik í loptinu, baðaði vængjunum ótt og títt og tísti ofurlítinn lagstúf; að því búnu sje hann niður aptur og faldi sig í grasinu.

Öll fuglaþyrpingin hafði lypt höfðinu og var að hlusta á. Og svo kom upp kvak og kliður og órólegt hark í hverjum kyma. Ungir vepjuspjátrungar flugu upp og sveifluðu sjer í hring í loptinu, til að sýna, hve vel þær flygi.

En trönurnar, sem fóru skynsamlega að ráði sínu, hjeldu aðalfund til að íhuga ferðauppástungu lævirkjans. Því allir höfðu undir eins þekkt lævirkjann á hljóðinu; þó það væru ekki nema tveir — þrír tónar, sem hann hafði látið til sín heyra; söngurinn var ekki almennilega kominn í barkann enn þá. En meðan trönurnar sátu á ráðstefnu, heyrðist óttalegt skvamp, og loptið varð almyrkvað.

Það voru grágæsirnar, sem tóku sig upp; þær skiptust í stórhópa, svifu um í loptinu, fylktu sjer svo í langar raðir og hurfu norður á bóginn, um leið og garg þeirra hljóðnaði í fjarska.

Stararnir flugu upp í svörtum breiðum og lögðu af stað, vepjurnar á eptir; storkarnir skrúfuðu sig tveir og tveir hátt í lopt upp, unz þeir nærri hurfu sjónum, og hjeldu svo norður á við. Aðalfundur trananna fór alveg út um þúfur í þessu almenna vafstri og ringulreið; allir vildu halda af stað, þar varð engri íhugun við komið framar; á hverri stundu hjeldu nýir hópar út yfir Norður-Afríku — heilsandi hver með sínu nefi brosandi bláa Miðjarðarhafinu fyrir neðan.

Næturgalakarlfuglarnir læddust af stað um nóttina í smáhópum; þeir vildu finna hina kunnugu staði í rósarunnunum í Provence eða beykiskógunum á Sjálandi, svo að þeir gætu haft fallegustu söngvana sína til og verið búnir að æfa sig á þeim, þegar kvennfuglarnir kæmu.

Norsku lævirkjarnir biðu í lengstu lög; en þegar dönsku lævirkjarnir hjeldu af stað, fylgdust þeir með fyrir gamallar vináttu sakir. Ferðafiknin breiddist nú svo mjög út, að jafnvel svölurnar og gaukurinn urðu að halda af stað; þau vildu að minnsta kosti fljúga yfir um Miðjarðarhafið; svo væri altjent hægt að hugsa sig um.

Íbisnum varð nú aptur hughægt og stikaði hann bíspertur með alvörusvip eins og erkibiskup eptir ströndinni; og rósrauðu flamingórnar viku með lotningu úr vegi fyrir hans heilagleik, um leið og þær með guðræknissvip ljetu einfeldnislegu hausana sína með lamaða nefinu síga.

Kyrlátara og heitara varð eptir því sem ofar dró á Nílfljótinu. Krókódílarnir urðu nú að láta sjer lynda blámannakjöt, eða rjett einstöku sinnum ólseigan enskan ferðalang.

En farfuglarnir flugu dagfari og náttfari norður á við. Og jafnóðum og þeir komu yfir kunna staði, sveif hver hópur niður til síns heimkynnis og köstuðu um leið kveðju á þá, sem enn lengra áttu, og þeir breiddu glaum og gleði yfir hina öldnu, frostkölnu Evrópu, um skóga og akra, umhverfis hýbýli manna og langt út í sef hinna friðsælu vatna.

Á Ítalíu var landið alþakið smáum, rauðum rósaknöppum; eptir endilöngu Suður-Frakklandi voru apaldarnir alsettir bleikrauðum blómum, og á virkisstrætum Parísar vóru blöð kastaníutrjánna farin að rjúfa hin gljáandi, seigu hylki sín. Blessaðir borgararnir í Dresden stóðu úti á Brühls-hjalla og voru að sleikja sólskinið, og horfðu svo á ísjakana, sem rak niður eptir fljótinu og hröngluðust upp við hina þreknu brúarstöpla.

En þegar norðar dró, fór að verða kalt; hjer og þar voru snjódílar, og fúll vindur bljes af Englandshafi. Lævirkjahópurinn varð æ minni, eptir því sem flugið varð lengra. Allra mesti sægur ætlaði niður á sljetturnar hjá Leipzig og svo á Lüneborgarheiði; og þegar þá, sem eptir voru, bar yfir Sljesvík, spurðu dönsku lævirkjarnir, hvort þeir norsku vildu ekki staldra dálítið við og sjá, hvernig viðraði.

Snjórinn lá meðfram skurðum og gerðum á Jótlandi, og útnyrðingurinn rykkti í beykitrje gömlu Danmerkur, þar sem brúnu blaðhylkin luku gætilega um hin krypluðu blöð. Fuglarnir hnipruðu sig í skjóli steinanna og inn undir lyngið; sumir hættu sjer alla leið heim að bændabýlunum, þar sem moraði af titlingum, rjett eins og þeir ættu allt saman.

Öllum kom saman um, að þeir hefðu lagt allt of snemma af stað, og hefðu þeir aðeins getað haft hendur í hári æðikollsins, sem ginnti þá burt frá kjötkötlum Egyptalands, þá mundu þeir hafa tætt af honum hverja fjöður. Loksins kom þá sunnanvindur; norsku fuglarnir þökkuðu fyrir sig og flugu yfir hafið.

Heima í Noregi var útlitið ískyggilegt framan af. Snjórinn lá langt niður í dalina og álnarþykkur, þegar dró inn í þjettu skógana. En svo kom sunnanvindurinn með regni, og þá gekk það í einum rykk, — ekki smámsaman og friðsamlega, heldur með braki og brestum og snjóflóðum og fossandi elfum, svo landið varð sviplíkt jötni, sem er að þvo sjer, meðan ískalt vatnið steypist niður um hina sinastinnu limi hans.

Og ljettar, ljósgrænar slæður lögðust yfir bjarkirnar ungu í hlíðunum; inni í hinum friðsælu vogum fjarðanna; yfir sljetturnar vestur við sjávarsíðuna, yfir berjamóa og hæðir; upp eptir giljum og gljúfrum og dalverpum milli fjallanna. En á tindunum sátu snjóskaflarnir og jöklarnir, rjett eins og gömlu fjöllin nenntu ekki að vera að lypta hattinum fyrir svo kviklyndum sumargalgopa.

Og sólin skein svo hlýtt og ánægjulega, og vindurinn kom með

enn meiri hita í fanginu sunnan að, og loksins kom gaukurinn, eins og yfirdróttseti til að gæta að, hvort allt væri nú í lagi; hann flaug hingað og þangað, settist svo á unga björk, innst inni í hlýrri vík, og gól: Vorið var komið; Noregur gamli vor loksins búinn!

Og þarna lá hann — hár og skínandi og speglaði sig í bláma hafsins; — svo fátæklegur og magur — svo hress, hraustur og brosandi sem nýþvegið barn.

Í höfnunum fram með ströndinni varð ys og annríki, og hvít segl undu sjer út. í gegnum skerjagarðinn og hurfu út á hafið. Skíðunum var stungið upp undir sperruleggINN, sleðafeldurinn vandlega stráður kamfóru og hengdur á afvikinn stað; og eins og björninn hristir loðna bjórinn, þegar hann kemur út úr híðinu, þannig hristi fólkið þungu limina sína, spýtti í lófana, og lagði hönd á vorvinnuna.

Timburflekarnir hjeldu niður eptir elfunum og ösluðu kalt jökulvatnið; í breiðu, frjósömu sveitunum skar plógurinn langar, svartar rákir; á norðurhjaranum voru menn að fást við saltfiskinn, sem breiddur var á berar klappirnar; á sljettu flötunum vestur við hafið var verið að aka þara út á akurinn, og inni á hálsinum stóð smávaxinn maður, súreygður, og skimaðist um eptir bleikálóttri hryssu.« —

— Á nokkur þjóð fegurri þjóðsöng en þetta, þó hann sje ekki í ljóðum?

Hvernig getur það verið, að skáld, sem vegsamar föðurland sitt, eins og hann hefur gjört hjer, og hefur gefið oss myndir (jeg nefni hjer eina einstaka »Else«), sem telja má til ágætustu listaverka samtíðarinnar, og er þar á ofan tígulegasti kjarkmaðurinn í norsku bókmenntunum, — hvernig getur það verið, að hann hefur orðið að hætta? Já, meira að segja, að stórþingið hefur synjað ítrekaðri umsókn hans um skáldalaun, sem allir starfsbræður hans, sem honum eru samtímis, hafa? Og að um þetta voru ekki aðeins allir hægrimenn sammála, heldur og mikill hluti vinstrimanna — með vinstristjórnina í broddi fylkingar?!

Þetta fór fram meðan á versta þjóðmála-gauraganginum stóð. Þjóðmálefnin og meðferð þeirra geta að sönnu verið hið göfgasta, sem þjóðin á í eigu sinni; þau ættu líka altjent að vera það, því náunganskærleikinn kemur þar fram í sinni æðstu mynd. En vanalega eru þau grár vefur miðlungsháttar, og stundum, og það ef til vill ekki svo sjaldan, eru þau kjarnseyðið af ruddaskap þjóðarinnar. Sjerhver þjóð á eitthvað það í fórum sínum, sem gjörir oss hreykna af því, að heyra henni til; en hún hefur líka sumt það í fari sínu, sem gjörir oss kinnroða. Sje nokkur veigur í oss, er það fremur hið síðarnefnda en hið fyrnefnda, sem stælir

ást vora. Það hafði Alexander Kielland sýnt, — og fyrir það varð hann sekur.

Ástandið var illt viðureignar; allt það, sem skelkaðir apturhaldsmenn áttu til af ugg og einlægri óánægju, lagðist að glæsilegu skútunni hans og skrílshátturinn og heimskan umhverfis. Þegar jeg tala um skrílshátt, á jeg ekki við þau vesalings afhrök mannfjelagsins, sem skammast og berjast fyrir lífi sínu úti hjá sorphaugunum, eina staðnum, sem vjer höfum látið þeim frjálsan. Jeg á við skríl yfirdrepskaparins og þeirra, sem eru að reyna að koma sjer í mjúkinn með því, að slá þjóðinni gullhamra og smjaðra fyrir kónginum. Jeg á við hinar óhreinu hvatir í listum og viðskiptalífi. Á hinni helzt til hefðarlegu skútu stóð sá maður í lyptingu, sem hafði gert þeim öllum harða hríð, þá er sveið; þarna höfðu þeir loksins fengið færi á honum! Johan Sverdrup, helzti þjóðmálagarpurinn, sem Noregur hefur átt, var stjórnarforseti; hann hafði uppskorið, þar sem Alexander Kielland hafði sáð. Fyrir stjórnvaldalegs ávinnings sakir afneitaði hann einnig, þegar mest reið á, þeim manni, er í bókmenntunum má kalla »riddarann án uggs og ávirðinga«. Hve margir Alexander Kiellands líkar eiga hjer að lúta að velli, áður en búið er að hreinsa siðferðistilfinningu stjórnmálagarpanna?

Jeg nefndi líka heimskuna; vjer erum sem sje þjóðarungviði, sem ekki hefur neinar erfikenningar við að styðjast, þar sem um list er að ræða; jafnvel vinir hans, sem dáðust að honum, skildu ekki til fulls, hvað hann var. Þá rjeði sem sje stefna náttúruhyggjumanna ein lögum og lofum; og sljóvum skilningi margra var nóg boðið, þegar hann að sið háðmyndagerðarinnar, sem dregur saman allt hvað af tekur, sýndi með örfáum strikum meira en þeir, sem sátu kófsveittir við litaspjaldið í þrjá sólarhringa. En stíllinn? Kunnu menn þá ekki að meta stílinn hjá honum? Setjið þið dýrasta postulín fyrir óbrotinn Norðmann, sem ekkert tækifæri hefur fengið til samanburðar og gjörskoðunar, — honum mun virðast uppdrættirnir á því heldur lauslegir og litirnir sæmilega óákveðnir. Hvað veit hann um það, að Frakkar telja brjef madame de Sévigné til þess, sem ágætast er í bókmenntum þeirra? Að brjef Alexander Kiellands ein mundu nægja til að gjöra hann ódauðlegan (flest þeirra eru ekki enn þá komin fyrir almennings sjónir). Af tilvitnun þeirri, er jeg hef til fært hjer að framan, má renna grun í, hvílíkum sjóði af andríkum bróðernisgáska sá maður

býr yfir, — þess konar gáska, sem aðeins getur átt sjer stað hjá þeim, sem stendur hátt og horfir niður fyrir sig, »og opt hlær til þess að gráta ekki«.

Jeg vildi tilfæra eitt einasta dæmi úr norskum bókmenntum. Jeg tók það hjá honum, af því að hann er sá, sem hefur orðið fyrir órjettinum.

En lífið verður að skoðast frá öllum hliðum. Hjer kemur einn mikill rithöfundur, hann er ættaður af Vesturlandinu, og hefur ætt hans búið við þröngan kost, hrakin af hafinu og hrjáð af trúargrillum og þröngsýnu ofstæki; sú ætt hefur sjálfsagt ekki lært að líta á lífið frá hærri sjónarhól. Sjálfur byrjaði Arne Garborg sem hálfsmeykur trúmaður, en þó efablandinn; svo gjörðist hann efunarmaður, en trúði þó, þ. e. a. s. efaðist um efasemdir sínar, — unz hann lenti í því, sem nú er efst á baugi, dulspekinni. Án þess að fara með öfgar, má því svo að orði kveða, að hann hafi brugðið sjer hringferð gegnum lífið. Sú líking, sem helzt mundi eiga við, þegar um þenna móttækilega, síleitandi, róvana anda er að ræða, væri líklega að jafna honum við formann á dökkrenndri, örskreiðri gæzluskútu. Jafnskjótt og eitthvað ber útaf, er hann þar kominn tortrygginn og tannhvass. Það er athugasemdasnið á ritum hans. Orðalagið er lipurt og athugasemdirnar falla eðlilega og látlaust. Það er eins og óvenjulega glöggt auga horfi þar hæðnislega á oss; en á næsta augnabliki getur það verið góðlátlegt, jafnvel hlýlegt. Hann er meistari í að gjöra athugasemdir og lætur það betur en nokkrum öðrum á voru máli. Hans mark og mið er að veita öllu því, sem kemur og fram hjá fer, leiðbeining sína, ráð sín og dóm sinn; sá dómur getur verið rangur (og það er hann víst opt og einatt, jafn óstyrkur og óákveðinn, jafn forgeðja og hann er, og jafn mörg aukaerindi og hann því verður að inna af hendi); en hann er svo kjarnmikill, að hann læsir sig fastan í huga manna; vjer verðum að dragast með hann, unz vjer höfum táið hann upp og fleygt honum frá oss, eða unz hann er orðinn að nýju afli í oss.

Athugasemdin er einkar stutt; en það getur líka teygzt svo úr henni, að hún verði að ritgjörð, eða jafnvel að kvæði eða sögu. Það, sem honum einmitt bjó í brjósti á því skeiði lífs síns, virtist honum koma bezt niður, þar sem því var ætlað, á þann hátt. Enda þótt hans hljómþýðu vísur og hárnæmu lýsingur sjeu ekki fósturjóð þeirrar gagntekningar og sálarstríðs, sem skapar og

hrífur, þótt þær sjeu sjaldan óðalbornar í sál hans eða frumhugsaðar heldur optast eptirlíkingar, gjörðar með gagnrýnni smekkvísi, að kalla má múraðar upp, og Garborg því enganveginn frumlegt skáld, — þá tryggir tilgangur þeirra, búningur, og verkan þeim sæti á bekk með skáldritum þjóðarinnar. Að minnsta kosti fyrst um sinn. Það er líkt á komið með honum og Voltaire. Hann var í skáldritabókmenntunum heldur ekkert annað en meistari í að gjöra athugasemdir.

Í Noregi eigum vjer enn einn mikilsmetandi höfund af sama tægi; það er frú Camilla Collett, hin gáfaða, ósveigjanlega forvígiskona kvennfrelsisins. Hún hefur ritað sögur, þar sem hún með eldfjörugu augnaráði og skörulegri orðgnótt grípur á kýlinu; þetta hefur haft hollar afleiðingar. — Arne Garborg hefur fremur öllum öðrum brotið skarð í trúargrillumúr Vesturlandsbændanna; því að í Noregi lesa menntaðir bændur skáldrit vor. Hann hefur kennt hinum fjörugu Vesturlandsbúum, sem svo lengi hafa látið ímyndunaraflið teyma sig í gönur, að líta út yfir takmörk bibliunnar. Maður verður að vera Norðmaður, eigi maður að geta metið þýðingu þessa eina starfa. En því er miður, enn er það ekki nema byrjunin.

— Bljúg og nægjusöm kona sagði einhverju sinni, að kvennþjóðin væri ekki nema umgjörð, sem fengi innihald sitt frá karlmanninum. Í skáldritum sínum hættir konunum við að líkja eptir karlmönnunum; en þær ættu að halda sjer við það, sem sýnir, hvernig konan lítur á hlutina.

Hefði þetta á sínum tíma verið sagt við George Elliot og George Sand, mundu reyndar þessar tvær miklu skáldkonur hafa komist í klípu; hvar voru takmörkin milli þess, hvernig *þær* litu á mennina og hins, hvernig karlmaðurinn lítur á þá? Og lesendurnir mundu líka hafa komizt í bobba. Hjer og hvar gætu þeir auðvitað sagt: Hjer kemur kvennmannsins næmara skynbragð í ljós; þetta er hennar einkareynsla. En um meginþorrann væri þeim eigi unnt að segja slíkt. Ætti þá að draga fjöður yfir þennan meginþorra, þó hann heyrði til helztu lisaverka aldarinnar.

Jeg fjekk einu sinni nafnlaust brjef; var þar talað um bók, sem þá var nýkomin út. Jeg svaraði með þeirri utanáskript, sem tilgreind var, og endaði með þeirri tilgátu, að brjefið hlyti að vera skrifað af kvennmanni. Nú fjekk jeg aptur nafnlaust brjef og

heldur napurt, og færði brjefritarinn þar, af efni og búningi fyrra brjefsins, sönnur á, að enginn annar en karlmaður hefði getað skrifað brjefið; jeg hlyti að vera ljelegur sálarfræðingur. En eptirmáli brjefsins var svona: »Reyndar get jeg trúað yður fyrir því, að kvennmaður hefur skrifað brjefið«.

Hinn ónafngreindi brjefritari var Amalie Alver, seinna gipt danska höfundinum Erik Skram.

Hún var orðin roskin þegar hún byrjaði að rita; hið fyrsta, sem hún ritaði, var óviðfeldið sakir hrottalegrar náttúruhyggju, og það leið á nokkru, áður hún varð það, sem siðlátt fólk kallar lesandi. Eptir á er nú þetta hin öflugasta sönnun þess, hve frumleg hún er. Fet fyrir fet hefur hún hamrað, sprengt og pælt sjer braut, og þannig gengið sína eigin, erfiðu leið. Þann vilja og þrek, sem til þess þurfti, hefur hún varla fengið hjá eiginmanni sínum, nje nokkrum öðrum manni, — ekki fremur enn gáfur sínar og þá list, sem nú er sjereign hennar. Það stendur nú á sama, hve mörg af ritum hennar eru sjálffundnar athuganir, og ekkert annað. Aðalatriðið er, að þetta hefur gert hana færa um að rita aðra eins skáldsögu og »Svikin«, sem er snildarverk, bæði að því, hve djúpt hún ristir í skilningi á sálarlífinu og hve framsetningin er hrífandi; áhrif þeirrar sögu eru eins og værir þú staddur úti á hafi og horfðir niður í það og mættir augum, stórum, stórum; höfuðið yrði ekki ljóst greint, en augun opnuðust og lykjust aptur, opnuðust og lykjust aptur, köld eins og hafið.

Það eru heimsbörnin, eða hinn veraldlegi hluti mannsins, sem hún sýnir; sjaldan sunnudagshlutann í þeim, aldrei sunnudagsbörnin. Með hinu fyrnefnda á jeg við vort æfilanga þrælalíf í þjónustu ástríðanna og atvikanna, þar sem vjer berjumst meira og minna árangurslaust. Með hinu á jeg við þau öfl í oss, sem gjöra oss unnt að hefja oss upp yfir flest eða jafnvel allt. Af því að hún einkum sýnir veraldlegu hliðina, er lágur og gráskýjaður himinn yfir myndum hennar. Í því líkjast þær hinum óviðjafnanlegu, dáleiðandi listaverkum Gerhards Hauptmanns, sem ginna oss æ lengra og lengra inn í langa flösku, og svo heyrum vjer, að tappinn er rekinn í að baki oss, og oss verður að hugsa: Guð minn góður! hvernig komumst við nú út aptur? Amalie Skram er liðugri í snúningunum; vjer komumst greiðlegar áfram, og það, sem fyrir augun ber, er fjölskrúðugra; en dapurleikinn, sem það skilur eptir í huga vorum, er nokkurn veginn sá sami.

Hún lýsir einkum lífinu á Vesturlandinu, mönnum frá Björgvin og þar úr grendinni, frá fæðingarstað hennar og leikvelli æskustöðvanna. Eru það sannar lýsingar á hversdagsiðju mannanna, syndum þeirra, sjálfsblekkingu og seigu elju. Enginn er svo auðugur af sjálfsjeðum athugunum. Vjer getum ekki framar sjeð ljósmynd af Björgvin eða nærsveitum hennar, án þess að oss svífi um leið fyrir hugskotssjónir lífsfjörgu eða áhrifamiklu lýsingarnar hennar.

Og samt sem áður. — Í sögu sinni »Hamingjan« *(Fortuna)* hefur Alexander Kielland leitt fram á sjónarsviðið konu frá Björgvin, sem Wencke heitir. Hann hefur látið hana koma þannig fram, að hjá henni sameinast það, sem gott er í arfgengum háttum og siðum hins forna verzlunarbæjar, og menntaður framsóknarvilji nútímans. Því að einnig á vorum tímum búa í Björgvin, fremur en í nokkrum öðrum bæ í Noregi, eða jafnvel á Norðurlöndum, farfúsir menn og atorkusamir, sem hafleiðis standa í sambandi við England, Þýzkaland, Frakkland og Spán. Þeir, sem helztir eru þessara misjöfnu, hugmyndaríku manna, eiga í fornri menntun fastan grundvöll undir allt nýtt. Frú Wencke er ástúðleg ímynd Björgvinjarkvenna, og er hún gædd fjölbreyttum blendingi af lyndiseinkennum þeirra.

Þess vegna er hún, — jeg þori ekki að segja björgvinskari en myndasafn Amalíu Skrams; það væri í mesta máta órjettlátt. En svo mikið þori jeg að fullyrða, að þá fyrst, þegar mynd Alexanders Kiellands af Wencke hefur verið sett upp í sal þeim, sem vjer verðum að ganga í gegnum, til að komast á myndasafn Amalíu Skrams, og ganga gegnum aptur, þegar vjer förum út þaðan, að þá fyrst hefur myndasafn Amalíu Skrams fengið þann fyllingarauka, sem það má ekki án vera.

En nú má það mikið vera, ef ekki einmitt Amalía Skram, hún og engin önnur, eða hún fremur öllum öðrum, hefur vakað fyrir Alexander Kielland, þegar hann var að lýsa Wencke! Að minnsta kosti hljótum vjer hinir að hugsa til hennar eins og hún er, þegar hluttekningin og vígamóðurinn skín út úr henni. Þetta gefur vonir um, að meira búi í hinum auðugu gáfum hennar, en hún hefur enn getað látið koma í ljós.

Seinasta bók frú Amalíu Skrams er þrekvirki. Hún ljet taka sig inn á geðveikrastofnun og leitaði sjer þannig næðis og bóta á taugasjúkleik. Á þann hátt fjekk hún færi á að athuga einn af

þessum geðveikislæknum, sem hættir helzt til of mjög við því, að telja andmæli órækan vott geðveiki, og í óskeikulleik hjegómadýrðar sinnar skjátlast herfilega. Svo dró hún upp mynd af honum, af sjúklingunum, af hjúkrunarkonunum og öllu, sem fram fór, og er sú mynd dregin með svo skýrum dráttum og svo áhrifamikil, að hún jafnast við beztu skáldsögur. Bókin heitir »Prófessor Hierónímus«. Þeir, sem í nafni mannfjelagsins berjast gegn valdi geðveikisspítalanna, sem helzt til litlar gætur eru hafðar á, hafa fengið vopn í hendur, hverju vopni beittara, þar sem er þessi snildarlega lýsing á því, sem fer fram innan fjögra veggja á geðveikisspítalanum. Það er sem sje í fyrsta skipti í bókmenntunum, að góður rithöfundur með fullkomlega heilbrigðri skynsemi hefur fengið færi á, að gjöra slíkar athuganir. Bókin er líka fróðleg að því leyti, að hjer má greinilegast sjá, hvernig list Amalíu Skrams er varið. Í hverju er þá galdurinn fólginn? Í því, að hún hefur sjeð og rannsakað út í hörgul, það sem hún lýsir, áður en hún segir nokkurt orð. Þess vegna þarf hún svo fá. Í því efni er hún gagnólík Zola, sem henni er ósjaldan jafnað við. Hann byrjar á því að gjöra lauslega frumdrætti; en þegar svo smám saman líður á söguna, og hver setningin getur aðra af sjer, þá tekur myndin að skýrast og tútna út af öllum tilviljununum á leiðinni. —

— Þeir af ungu, norsku skáldunum, sem enn ætti að nefna, og kóngar eru í ríki sínu, þ. e. þeir, sem með óyggjandi rjetti manngjörvisins eiga efni sín og búning þeirra, — lesendur yfirlitsgreina í tímaritum hafa af gömlum hefðbundnum vana ákveðinn mælikvarða fyrir þolinmæði sinni, — öllum þessum skáldum, sem talsvert mikið kveður að sumum hverjum, er svo háttað að þeir verða ekki leiddir fram á sjónarsviðið í langri runu, svo sem sá sjöundi, áttundi, níundi, tíundi, ellefti, o. s. frv., án þess að gjöra þeim rangt til.

Jeg tek því þann kostinn, að velja tvo þeirra sem dæmi; í vali mínu fer jeg aðeins eptir því, hverjir eru bezt fallnir til auðkenningar í augum útlendra lesenda.

Nú er Noregur líka orðinn ferðamannaland — því er nú ver og miður! —; ef til vill hafa sumir af lesendum mínum komið upp á norska háfjallasljettu og fundið hinn takmarkalausa einverublæ, sem ríkir þar uppi, meðan þeir horfðu á snæfjöllin í fjarska hvar sem augað eygði. Á leiðinni hafið þið, ef til vill hitt annan mann, einn einasta. Hann — eða hún — birtist þarna eins og

svipur, kom nær, skimaðist um, kastaði nokkrum kveðjuorðum á ykkur, gekk fram hjá og hvarf. En þessi eini maður, göngulag hans, yfirbragð, augu og rödd höfðu svo djúp áhrif í einverunni, að hvenær sem endurminningin um auðn fjallssljettunnar hvarflaði þjer í hug, kom maðurinn með, kom aptur gangandi, leit á þig, talaði og hvarf. Einkennilegur svali frá staðnum fylgdi myndinni. -- Hugsaðu þjer svo skáld, sem leiðir þenna framhjágangandi mann rakleitt inn til þín í stofuna þína í borginni! Skáld, sem setur þjer hann svo glögglega fyrir hugskotssjónir, að þú kennir aptur auðnarinnar uppi á hásljettunni, sjer ljósgráðið á snæfjöllunum, kennir að nýju svalans, en finnur líka hina þýðu angan lyngsins, minnist tæra, svala vatnsins í læknum og heyrir rödd sjálfs þín og hans, svo sem væru það ekki þið, sem töluðu, heldur einhverjir að baki ykkar. Sona skáld er HANS KINCK. Til þess að ná slíku blekkingarvaldi, hefur hann slegið eign sinni á landspildu þá, sem liggur eins og höggkoddi milli æfintýralandsins og frásögulandsins (Frakkar kalla það *tampon*, Englendingar *buffer-state*), og hefur sá landgeiri áður legið milli hluta, en nú er það ekki lengur svo, er hann hefur lagt hann undir sig, því þaðan gjörir hann strandhögg til beggja handa yfir hvorutveggju landamærin. Og nokkuð líku er að gegna með málið; á því fær bæði landsmálið og bændamálið að kenna — og þar við bætist að orðalag og ritháttur er nokkurs konar blendingur, sem hann hefur sjálfur tilbúið, og á hljómblær hans að líkja eptir hinum upphaflegu áhrifum. Þetta hið síðasttalda er eflaust sprottið af misskilningi; það er gönuhlaup ímyndunaraflsins. Því, sem er eitthvað einkennilegt, verður að velta fyrir sjer, þangað til það lagar sig eptir þeim búningi, er allir þeir geta skilið, sem skynbragð bera á listir. Fyr getur það ekki orðið listaverk.

Blómmóðuna á stöðlinum og kvöldþokuna frá mýrinni í grendinni, getur Hans Kinck ofið æfintýrlega saman í ástsjúkum huga selstúlkunnar, sem fær heimsókn á næturþeli. Hann getur látið sömu stúlkuna sitja í kirkjunni niðri í dalnum daginn eptir, en blómin á stöðlinum og kvöldþokan fylla líka kirkjuna og gjöra slíkan usla, að vanmáttur prestsræðunnar gegn tölu náttúrunnar vekur munaðþýðan kvíða. Að lokum virðist hún ekki hafa meiri meðvitund um sjálfa sig, en um lyngið, sem fyllir loptið af angan, og hún gengur fram hjá á leiðinni upp eptir aptur.

Og svo að jeg segi það greinilegar: Bændalífsmyndir hans

líða fram ljóðbornar, svo sem væri þær innihald dalsins, fjallsins eða hafsins leyst úr læðingi; sveitafólkið er margraddaður boðskapur þeirrar náttúru, sem það lifir í og er að baksast við. Í því, hve vel hann skilur það, skarar hann fram úr öllum bændamálsskáldunum samtöldum. Jeg verð að endurtaka þetta hjer, þar sem það á heima.

Eins víst er og hitt, að náttúrulýsingar KNUTS HAMSUNS á hans hljómþýða dansk-norska landsmáli, eru hinar háfleygustu og mikilfenglegustu í norskum bókmenntum. Jeg bið hina mörgu, sem lesið hafa byrjunina á »Pan«, í þýðingu, að hugsa sig vel um áður en þeir segja mjer, hvar yfir höfuð má finna það, sem standi henni jafnfætis. Hann er jötunn að vexti, bjartur yfirlitum og fríður sínum; er hann kominn af gamalli bændaætt úr Guðbrandsdalnum, sem flutti búferlum til Norðurlandsins og út til hafsins. Sagt er að listhagir menn hafi verið í ætt hans; föðurafi hans var þjóðhagasmiður. Sjálfur hefur hann verið verkamaður og lifað um hríð erlendis (í Ameríku). Í bókmenntunum byrjaði hann á því, að fremja nálega öll þau heimskupör, sem gáfaður fjörkálfur getur komizt upp með í siðuðu mannfjelagi. Það lítur svo út, sem telja megi það norskt, að enginn ungur höfundur hyggst framar muni geta rutt sjer til rúms, án þess að reyna fyrst, hvort hann fái varpað öllum hinum úr sessi. Það sýnir eitt meðal annars, að vjer erum á drengjaaldrinum enn þá, að því er menningu snertir. Jeg mundi því ekki einu sinni hafa minnzt á þetta, lægi það ekki í augum uppi, að hjá honum voru þessar tilraunir og önnur brek hans sprottin af því einu, að hann þóttist ekki ugglaus meðal nýju fjelaganna, en var á hinn bóginn svo hjegómlegur og svo státinn af mætti sínum, að hann rauk í hina, til að sýna, að hann væri hvergi smeykur. Loksins hjelt hann svo, að hann væri umbótaskörungur. Bak við allt saman hlær góðlátlegt gárungssmetti við oss; manni verður ósjálfrátt að einblína á það. Í seinustu ritum sínum fer hann ofur grandvarlega og rjettlátlega með efnið og atburðina. En óþekktarárum hans eigum vjer stórvaxna, nýja mannlýsingu að þakka, sem hann hefur orðið heimsfrægur fyrir. Í strandbæ nokkrum kemur fram einn góðan veðurdag hár maður og fríður sýnum, sem enginn kann deili á eða botnar í. Hann er gáfaður vel og hjartagóður og fyllir bæinn af góðverkum og glópskubrögðum, vekur í fyrstu hvervetna góðan þokka, sem hann svo eptir á leggur alla stund á, að má af aptur. Hann er heimtu-

frekur mjög og þó ósingjarn, elskar þá, sem ekki elska hann, og bítur þá, sem elska hann. Hann er óttalegur erkiskrumari, sem svo eptir á af andstyggð á sjálfum sjer lýgur upp á sig lýtum og kömmum. Hann endar líf sitt sem ráðgáta, sjálfum sjer og öðrum, fær sóttarflog og steypir sjer í hafið, sem kælir hann fyrir fullt og allt. Þetta er vafið í moldviðrisbulli um allt, sem er og heitir, frá hverjum kyma jarðarinnar og frá sólkerfunum í tilbót. Lesarinn á á hættu að verða jafnörvita og hann. Stíllinn úir og grúir af öðrum firnunum frá. Hann hrönglar upp tilgátum í feikna stórum lögum, hverju ofan á annað, svo glæfralega að furðu gegnir, hærra og hærra, svo vjer færum oss lengra og lengra undan, til þess að fá það ekki allt saman beint ofan í höfuðið; — stendur heima, svo stjakar hann við því með hnittyrði eða fúkyrði, og þá hrynur allt niður með hvínandi braki og brestum. Og samt sem áður er »Leyndardómur« ein af miklu bókunum bókmenntunum! Hún er eins og blindbylur, þar sem ofurmagn kraptarins bregður á leik. Og hve örugg er uppreist hennar gegn vanadíki smábæjarins! —

— Hjer vil jeg láta staðar numið. Jeg vil enda á þessari óhemjulegu mynd hins ófullgjörva. Á þann hátt virðist mjer framtíðin auðugust.

Í öllum norska bókmenntaflotanum ekki ein einasta skemmtiskúta; jafnvel þessi ærslaseggur hefur sitt ákveðna erindi. Það er altjent eitthvað, sem hann vill losa oss við, eða sem hann vill að við skulum öðlast. Einnig hann finnur, að hann er ráðinn í þjónustu ættjarðarinnar, sem verður með hverjum degi erfiðari. Norsku bókmenntirnar birta það í verkum sínum, að þær vilja taka á sig sinn hluta, stærsta hluta hinnar sameiginlegu ábyrgðar; *að sú, bók sem enga braut ryður, eða byggir þannig upp, að hún auki mátt vorn og megin, gjöri oss einbeittari að komast niður í þeirri erfiðu íþrótt, hvernig vjer eigum að lifa, og þannig gjöri oss lífið ljettara, er ljeleg bók, af hve mikilli list sem hún annars kann að vera rituð að búningnum til.*[1] Það er aðeins og eingöngu til þess að fá að lokum tækifæri til að segja heiminum þessi orð, að jeg hef tekið að mjer að rita framanskráða bókmenntalýsingu, — einu bókmenntalýsinguna, sem jeg hef nokkurntíma skrifað og mun skrifa.

Að norsku bókmenntirnar yfir höfuð að tala — að undan-

[1]) Leturbreytingin er gjörð af mjer. ÞÝÐ.

tekningunum er jafnan fundið og mælist það almennt vel fyrir — hafa fengið þetta göfgiseinkenni, þessa hollu ábyrgðartilfinningu, hygg jeg að sumpart eigi rót sína í því, að þær eru samvizka lítilsigldrar, lýðhollrar þjóðar; sumpart í því, að flest skáldin eru fædd af bændafólki, eða eru barnabörn bænda. Svo er um Ludvig Holberg, Peder Dass, Henrik Wergeland, Camilla Collett, Aasmund Vinje, Ivar Aasen, Jonas Lie, Arne Garborg, Amalie Skram, Knut Hamsun, með öðrum orðum: nálega alla, sem jeg hef minnzt á. Og eins er það í öllum öðrum listum. Engin önnur þjóð, sem jeg þekki til, er svona gjörð. Þetta skýrir einnig, að þótt listamannsnáttúran sje nú svona mikil, þótt dásamlega kunni að vera gengið frá ýmsu einstöku í bókunum, þá eru þær sjálfar ekki altjent nein listaverk.

Listamannsnáttúran er arfur; vjer verðum sem sje að gá að því, að »list« eða íþrótt er hugtak, sem grípur yfir miklu meira en það, sem unnið er á myndagerðarstofunum eða við skrifborðin. Unga stúlkan, sem laðar að sjer góðan þokka allra, gjörir það optast af því, að hún skilur sjálfa sig og aðra og hagar breytni sinni eptir því, og það er íþrótt. Húsfreyjan, eða húsbóndinn, sem kallað er að hafi »gott lag« og geti því »komið því til«, hafa þá einnig hina hagvirku hönd listamannsins. Eins er um laghentan iðnaðarmann. Svo það er engin furða, þótt margir listamenn komi upp hjá þjóð, sem býr við stórfelda náttúru og lifir undir kringumstæðum, sem neyða menn til að hjálpa sjer sjálfum og treysta sjálfum sjer. Fjölskyldurnar búa svo sem ekki saman í þorpunum, þær búa hver í sínum bæ, og þær eru umkringdar af hættum, og aðgætin augu hvíla á þeim; því að menn þekkja hver annan langt fram í ættir.

En arfgeng listamannsnáttúra er ekki undireins menntun. Menntun er það, að geta metið hið sanna gildi alls og allra. Um skilyrðin fyrir því, að unnt sje að greina það með vissu, er það að segja, — að þótt þau hrökkvi til meðan við lifum sem bændur, iðnaðarmenn, eða jafnvel embættismenn, — þá hrökkva þau ekki til, þegar hærra dregur og lengra út á við.

Það má afla sjer þeirra með ástundun, það er gullsatt; en hið næma skyn á samræmi, sem fornættir menningarinnar hafa, er nærri því einkarrjettur þeirra; það er erfitt að afla sjer þess, og því vantar það opt í listaverkum þeirra manna, sem komnir eru af bændaættum.

Vjer megum vera hróðugir af því, að vjer samt sem áður erum komnir svo langt í bókmenntum og listum, sem raun gefur vitni.

Guðm. Finnbogason
þýddi.

* * *

Framanskráð ritgerð er upprunalega skrifuð fyrir ameríska tímaritið »*Forum*« í New York, en kom þó út samtímis bæði á þýzku (í »*Die Zukunft*«), dönsku (í »*Tilskueren*«) og norsku (í »*Kringsjaa*«), og hefur sjálfsagt verið þýdd á mörg fleiri mál. Höfundurinn hefur sýnt EIMR. þá góðvild, að leyfa henni að birta þessa ritgerð í íslenzkri þýðingu, og erum vjer vissir um, að margir lesendur vorir kunna honum mikla þökk fyrir. Slíkar ágætisritgerðir sem þessi er ekki neitt daglegt brauð fyrir Íslendinga. Og þó hefur ritgerðin í rauninni einn stórmikinn galla; og hann er sá, að — af eðlilegum ástæðum — er í henni alveg gengið fram hjá einum hinum mesta bókmenntaskörungi Norðmanna, nefnilega höfundinum sjálfum, skáldinu *Björnstjerne Björnson*, sem í raun rjettri ber höfuð og herðar yfir alla hina, jafnvel Ibsen sjálfan, þó hann sje heimsfrægt skáld og kannske öllu víðfrægari en Björnson. — Vjer vonum, að hinn íslenzki búningur ritgerðarinnar þyki viðunandi, enda hefur alls verið til þess kostað, að hann yrði svo góður, sem henni sómdi. Því miður höfum vjer ekki getað komið því við, að láta myndir fylgja af öllum þeim skáldum, sem um er getið í ritgerðinni, en vjer höfum reynt að bæta það dálítið upp með myndum af nokkrum öðrum norskum skáldum, sem nú þykja hvað efnilegastir meðal hinna yngstu höfunda. — Þess skal getið, að hverjum og einum er bannað að prenta ritgerðina upp eptir EIMR., nema leyfis vors sje leitað. RITSTJ.

Kærkominn gestur.

BIFLÍULJÓÐ. II. Eptir *Valdimar Briem*. Rvík (Sigurður Kristjánsson) 1897; 448 bls.

Þá er síðara bindi Biflíuljóðanna komið á prent og hygg jeg, að margir muni fagna þeirri bók; því að svo mikla eptirvæntingu hefir fyrra bindi þessara ljóða vakið, og margur mun hafa ímyndað sjer, að úr því að síra V. Br. tókst svo vel að yrkja út af gamla testamentinu, þá muni honum ekki hafa tekizt miður, er hann kemur inn á sögusvið hins nýja sáttmála. Sjeu mörg fögur yrkisefni í gamla testamentinu, þá eru þau enn fleiri og fegri í nýja testamentinu, og þá fyrst og fremst Jesús Kristur sjálfur og jarðlíf hans, »mannsins sonur« á meðal syndugra manna. Þess

skal og líka þegar getið, að mörg eru kvæðin gullfalleg í þessu síðara bindi, sem er enn stærra en hið fyrra, alls 448 bls.

Yfirleitt eru öll kvæðin lipurt ort, mörg frá formsins hlið hreinasta snilld; málið er einstaklega látlaust og fallegt, hugsunin jafnan ljós og skiljanleg, og tel jeg slíkt afarmikinn kost við alla ljóðagerð og allar bækur, en ekki hvað sízt við þessa, sem ætluð er jafnt fáfróðum mönnum sem menntuðum. Hjer þarf ekki að eyða löngum tíma, til þess að reyna að komast að meiningunni, því að hjer er ekkert moldviðri, enga þoku við að eiga. Einmitt fyrir það, hve Biflíuljóðin eru ljós, skýr og lipur, munu þau ávinna sjer hylli almennings og verða til þess að útbreiða fagurt nútíðarmál meðal þjóðarinnar; lesi börn opt í Biflíuljóðum síra V. og læri þau utan að, mun það á sannast, að mál þeirra verður fegurra eptir en áður.

Rímsnilld síra V. kemur einkar vel fram í því, hvernig hann getur fellt í ljóð heilar ræður Jesú eða orð annara, er hjer tala, án þess að vart verði við, að nokkru sje breytt. Þessu munu menn veita enn betur eptirtekt, er um nýja testamentið ræðir, því að menn eru því almennt miklu kunnugri en hinu gamla. Þessa mætti nefna mörg dæmi; en jeg skal að eins taka þetta eina úr kvæðinu »*Lazarus*«, sem er eitt af þeim allra fegurstu í þessu mikla kvæðasafni. Það eru orð Jesú, er hann mælir til Mörtu, systur hins látna manns:

Þá mælti Jesús: »Marta, huggast þú,
því mína hjálp þið stöðugt eigið vísa;
og bróðir þinn, er sárt þú syrgir nú,
mun síðar upp í dýrð og vegsemd rísa.
Og sá, er byggir sína von á mjer,
í sjálfum dauða farizt getur eigi;
því lífið sjálft og upprisan jeg er;
sá, á mig trúir, lifir þótt hann deyi.«

Jeg gæti þessu til stuðnings nefnt kvæðið »Kveðja Páls til Efesusmanna«; en EIMR. hefir ekki svo mikið rúm, að hún leyfi mjer að tilgreina mikið úr Biflíuljóðunum, og þá heldur ekki úr þessu gullfallega kvæði. — Þó finnst mjer höf. sumstaðar auka helzt til mikið inn í tilfærð orð nýja testamentisins, eins og t. a. m. í kvæðinu »Hin bersynduga«; samlíkingar þær, er hann þar leggur Jesú í munn, finnst mjer óviðkunnanlegar og gera orð frelsarans fremur óeðlileg; enda fer bezt á því, að tilfæra þar að eins orð nýja testamentisins eptir Kristi.

Jeg get ekki minnzt Biflíuljóðanna án þess að tiltaka nokkur af þeim kvæðum, sem mjer finnst mest til um. Auk þeirra tveggja, er jeg þegar hefi nefnt, tel jeg fremst allra kvæðanna þetta: »Jesús og Tómas«; síðasta erindið í því kvæði er þannig:

Nóttin er dáin, — dagurinn fæddur.
Drottinn er upprisinn! Hallelúja!
Dauðinn er látinn, lífsneistinn glæddur.
Lof sje þjer, drottinn! Hósíanna!
Drottinn minn, guð minn, drottinn, þú stendur
dýrðlegur enn þá á meðal vor.
Alstaðar sje jeg þitt hjarta og hendur,
hvervetna ljóma þín fögur spor.

Þá skal jeg nefna: »Hinn mikli fiskidráttur«, »Sakkeus«, »Líkfylgdin í Nain«, »Jóhannes og Pjetur«, »Gamalíel«, »Apturkoma hinna dánu« og niðurlagið á kvæðinu »Himnaförin«; og mörg fleiri gæti jeg tilgreint.

En þrátt fyrir öll þessi dýrðlegu kvæði, held jeg mjer sje óhætt að fullyrða, að þetta síðara bindi jafnist þó ekki á við hið fyrra, þegar á heildina er litið. Því að frá efnisins hlið eru sum kvæðin í þessu síðara bindi miklu tilkomuminni, en búast hefði mátt við, þegar um annan eins höfund er að ræða og síra Valdimar. Það skal raunar fúslega játað, að svo sem yrkisefni hans er háleitt og stórkostlegt í þessu síðara bindi, svo er og vandfarið með það, og því vandi að yrkja svo út af því, að mönnum líki vel. En eigi fæ jeg heldur betur sjeð, en að hann hafi spillt ýmsum af frásögum nýja testamentisins í meðferðinni, og að því leyti eru sum kvæðin í þessum síðara parti gölluð. Þetta kemur og af þeim höfuðgalla, er mjer finnst vera á kveðskap höfundarins, að honum er svo gjarnt á að lýsa öllu því *ytra*, náttúrunni, umheiminum, en aptur á móti gerir hann of lítið að því, að lýsa mannssálinni, hennar kvöl og hennar stríði, efasemdunum, bæninni, trúnni. Biflíuljóðin — einkum þessi parturinn — leiða oss allt of lítið inn í hinn *innra* heim, lypta allt of lítið tjaldinu frá hugrenningum mannshjartans. Þess vegna er tiltölulega of mikið af náttúrulýsingum í kvæðunum, sem að lokum verða þreytandi, hversu fagrar sem þær kunna að vera. En um mannssálina og hennar eðli fræðumst vjer tiltölulega allt of lítið; og hjer ætti þó tækifærið og tilefnið að vera nóg. Eða mundi ekki vera fýsilegt að fá lýsingu af öðrum eins stórröndum og Jóhannesi skírara, Páli postula, eða öðrum af þessum frábæru mönnum, sem nýja testamentið segir frá, að jeg ekki nefni sjálfan frelsarann? Náttúran er fögur og margbreytileg, og mikil unaðsemd hana að skoða, en mannssálin er enn einkennilegri heimur, og það er fyrst og fremst skáldanna hlutverk að lýsa þeim heimi fyrir oss. Og sje sálarlífið nokkurn tíma á hreyfingu, þá er það á öðrum eins tímamótum og þeim, er nýja testamentið getur um. Eða hve nær á mannsandinn í meiru hugarstríði, en þegar gömul og ný lífsstefna og lífskenning, vantrú og trú berjast um völdin í huga hans? Og einmitt slíkum tímamótum lýsir nýja testamentið; slík barátta hefir átt sjer stað í svo að segja hverri mannssál, sem n. t. leiðir fram fyrir oss. Þetta kemur hvergi átakanlegar fram en í kvæðinu »Hinn blindfæddi«; í því kvæði hefði sannarlega verið ástæða til að lýsa baráttu trúarinnar. Og hvað sjálfan frelsarann snertir, hefi jeg það að setja út á lýsingu síra V. af honum, að hann kemur eigi nægilega fram þar sem »*mannsins sonur*«; hin hliðin, guðlega hliðin, sem sannarlega er eins rjett, ber þessa hlið ofurliði. Guðmaðurinn, »mannsins son«, hinn fullkomni maður, sem lifir meðal mannanna holdi klæddur sem einn af þeim, — það er hann, sem verður fyrir oss í lýsingum guðspjallamannanna; en sú Kristmynd, sem vanalega verður fyrir oss í Biflíuljóðunum, er hinn upprisni og himinfarni frelsari. Af þessu stafar ef til vill aptur það, að síra V. lætur sjer eigi nægja að segja frá þeim yfirnáttúrlegu viðburðum, er n. t. getur um, heldur bætir þar stundum miklu við, einkum í kvæðinu »Jesús gengur á vatninu«. Villidýrin skríða að fótum Jesú á fjallinu, forynjurnar sveima kringum hann og svellköld klöppin grær á svipstundu fyrir frjódögg tára hans; slíkt

ber of mikinn keim af gömlum helgisögum; og verð jeg að telja þetta miður heppilegt í kvæðum, sem fyrst og fremst eiga að vera biflíumyndir í ljóðum. Kristnir menn ættu ætíð að gæta þess vel, að blanda ekki frásögum n. t. saman við slíkar sagnir. — Þá get jeg ómögulega fellt mig við kvæðið: »Jesús í Getsemane«; hafi höf. mistekizt með nokkurt af kvæðunum, þá er það þetta. Guðspjallamennirnir segja svo frá, að Jesús hafi gengið með lærisveinum sínum, kveldið síðasta fyrir andlát sitt, yfir Kedronslæk inn í Getsemanegarð; þetta var eptir innsetning heilagrar kveldmáltíðar og eptir að hann hafði flutt þeim hin undurfögru, huggunaríku og friðarfullu kveðjuorð, er Jóhannes guðspjallamaður segir frá í 14., 15. og 16. kap. guðspjalls síns, og eptir að hann hefir beðið hina dýrðlegu bæn fyrir lærisveinum sínum og þeim, er mundu trúa á hann fyrir þeirra orð (Jóh. 17). En er hann er kominn inn í garðinn, byrjar hið mikla og ákafa sálarstríð hans; sál hans er hrygg allt til dauðans og sveitadroparnir falla sem blóð á jörðina. Þrír lærisveinarnir eiga að vaka með honum, þeir þrír, er stóðu hjarta hans næst, en þeir eru þá svo yfirkomnir af harmi, að þeir geta með engu móti vakað, heldur sofna. Þetta er sálarfræðislega sjeð náttúrlegt. En mun það sennilegt, að þá nú dreymi þýðingarmikla drauma, er þeir svo fara að segja frelsaranum, hver eptir annan, þegar hann kemur til þeirra og kvartar yfir því, að þeir geti eigi vakað með sjer? Eptir lýsingu sira V. fer Pjetur jafnvel að skora á hann að vera kátan, því að enn geti greiðzt úr öllu. Slíkt er eigi að eins sálarfræðislega ónáttúrlegt, heldur kemur og mjög í bága við frásögu n. t. Hryggðin og kvíðinn, já, sorg, sem nálgaðist örvæntingu, hafði gagntekið hjörtu þeirra, svo að þessir draumar eiga næsta illa við. Það er eins og þeir, eptir lýsingu Biflíuljóðanna, alls eigi skilji, hvað hjer fer fram. Hjer hefði sannarlega farið betur á því, að höfundurinn hefði eingöngu tilfært orð guðspjallanna.

Stór galli finnst mjer það og á kvæðinu »Boðun Maríu«, að höf. lengir samtal engilsins við Maríu mey. Nýja testamentið lætur efasemdir Maríu þagna við þessi orð engilsins: »Heilagur andi mun koma yfir þig og kraptur hins æðsta mun yfirskyggja þig« o. s. frv., því að guði sje enginn hlutur ómáttugur. Með öðrum orðum: María beygir sig í trú fyrir hinum guðlegu orðum, þótt hún *skilji* ekki, hvernig þetta sje mögulegt. Á þennan hátt veita mennirnir ávallt, eptir lýsingu ritningarinnar, guðs opinberun móttöku. Það er einmitt hið háleita og mikla við trúarhetjur allra alda, að þær hlýða guði, þótt þær sjái ekki nje skilji. En sira V. lætur engilinn halda alllanga ræðu fyrir Maríu, sem á að sannfæra hana um, að það sje svo margt í heiminum, sem menn skilji eigi í, og fyrir því sje boðskapurinn, sem hann hafi henni að flytja, alls eigi ótrúlegri en svo margt annað. Höf. rýrir þannig trúarhlýðni Maríu, þótt hann sjálfsagt hafi eigi ætlað sjer það. — Mjög lík hugsun kemur fram í kvæðinu »Draumur Jósefs«. Höf. lætur engilinn eigi að eins flytja Jósef skipun Drottins um að flýja með barnið til Egyptalands, heldur lætur engilinn fara mörgum orðum um ýms af mikilmennum Ísraelsþjóðar, er orðið hafi að flýja á hættunnar tíma; sjálfsagt til að sannfæra *skynsemi* Jósefs; aptur þessi sama hugsun, næsta ólík frásögum biflíunnar,

að maðurinn eigi ekki að geta beygt sig fyrir hinu guðlega boði fyr en skilningurinn eða skynsemin telji það sennilegt.

Þá þykir mjer höf. eigi hafa farið alls kostar vel með hina gullfögru dæmisögu frelsarans um hinn týnda son. Það skal að vísu játað, að kvæði hans er að sumu leyti mikilfenglegt, einkum fyrri parturinn, og næsta einkennilegt. En frásögn Lúkasar er þó fegurri en síra Valdimars. Jeg skal benda á, hvað jeg aðallega á við. Þegar hinn týndi sonur fer að ranka við sjer og iðrast, mælir hann svo við sjálfan sig: »Jeg vil taka mig upp og fara til föður míns og segja við hann: faðir! jeg hefi syndgað móti himninum og fyrir þjer og er ekki lengur verður að heita sonur þinn. Far þú með mig eins og einn af daglaunamönnum þínum.« Hærra hugsar hann ekki, og meiru finnst honum ekki að hann geti búizt við. En svo þegar heim kemur til föðurins og hann tekur að mæla, kemst hann, eptir frásögn Lúkasar, aldrei lengra en þetta: »Faðir minn, jeg hefi syndgað móti himninum og fyrir þjer, og er nú ekki framar verður að heita sonur þinn.« Þegar þangað er komið tali hans, grípur faðirinn fram í; hinn fyrirgefandi, fagnandi kærleikur yfir hinum synduga, er bætir ráð sitt, er svo mikill, að hann þegar býður að færa soninn í hina beztu skikkju og draga hring á hönd honum. Svo sjálfsagt finnst föðurkærleikanum að skoða hann sem son, og bón sonarins um að mega gerast daglaunamaður hans, kemst alls ekki að. Einmitt þessi lýsing á kærleika föðurins finnst mjer svo undrafalleg. En þetta kemur eigi fram í kvæði síra V. Hann segir svo frá:

»Og góðu bættur jeg þykist þá,
ef þú mig ei rekur brott;
ef vera með þínum þjónum eg má
mjer þykir það næsta gott.«

Þá get jeg ekki leitt hjá mjer að minnast á eitt kvæði enn; það er kvæðið »Kornelíus«. Þar segir síra V. meðal annars svo:

»Í sömu villu veður þú
sem voru fyrst í kristnir menn;
þeir hugðu duga tóma trú,
því trúa margir enn.«

Hinir fyrstu kristnu menn hafa átt, eptir því sem segir í þessu kvæði, að vaða í þeirri tvöföldu villu: 1) að allir heiðingjarnir, jafnvel hinir hjartabeztu, væru fordæmdir, og 2) að tóm trú (líklega — trú, sem að eins er köld játning varanna) án kærleiksverka væri nóg til sáluhjálpar. Mjer liggur við að segja: ekki er nú vitnisburðurinn góður, sem hinir fyrstu kristnu menn (og þá fyrst og fremst Pjetur postuli) fá hjá höf. Biflíuljóðanna á þessum stað. Það virðist eigi vera vanþörf á, að biðja lesendur Biflíuljóðanna að ljúka upp nýja testamentinu og lesa yfir 10. kap. í Postulanna gjörningum, sem kvæði þetta er ort út af. Því að mjer dylst það eigi, að síra V. ber hjer mjög ósannar sakir á hina fyrstu kristnu menn, og hafði jeg sízt búizt við ákúrum í garð þeirra frá síra V. — Það þarf eigi að eyða mörgum orðum að því að sanna það, að hinir fyrstu kristnu menn, og þá fyrst og fremst postular Krists, álitu alls eigi heiðingjana fordæmda, eins og síra V. ber þeim

á brýn; þeir trúðu því fastlega samkvæmt kenningu Jesú Krists, að náðarboðskapurinn ætti að boðast *öllum*, bæði Gyðingjum og heiðingjum, því að guð vildi að allir yrðu sáluhólpnir og kæmust til þekkingar á sannleikanum (1 Tim. 2, 4). Þessi skoðun þeirra kemur fram hvervetna í nýja testamentinu; jeg bið menn að athuga t. a. m. þessa ritningarstaði: Post. gjörn. 1, 8; 2, 39; 3, 25; sbr. Matt. 28, 19; Lúk. 24, 47 og Matt. 8, 11. En það, sem þeir í fyrstu misskildu, var þetta, að þeir álitu, að allir heiðingjarnir yrðu fyrst að láta umskerast og gangast undir að hlýðnast Móselögmáli í öllum greinum, áður en þeir gætu meðtekið skírn og gengið inn í hinn kristna söfnuð. Það var þessi ranga skoðun Pjeturs postula, sem Drottinn vildi leiðrjetta með sýn þeirri, er birtist Pjetri.

Að bera hinum fyrstu kristnu mönnum á brýn kærleiksleysi, hefi jeg engan heyrt gera nema síra V. í þetta sinn; jeg hefi þvert á móti ávallt heyrt til þess tekið, hve hinn kristilegi kærleiki hafi blómgazt meðal þeirra; hinn fyrsti kristni söfnuður hefir alltaf verið talinn fyrirmynd allra manna einmitt hvað kærleikann og kærleiksverkin snertir. Hjá þeim var trúin eigi köld játning varanna, heldur líf helgað Jesú Kristi, drottni vorum, líf eptir hans dyggðadæmi, líf eptir hans boðum og kenningu, sjálfsfórnunar-, en ekki sjergæzku líf. Þess vegna gáfu þeir jafnvel aleigu sína og enginn sagði það að vera sitt, er hann átti; því að allur söfnuðurinn var eitt hjarta og ein sál (Post. gjörn. 4, 32). Til þess að sannfæra menn um, hve röng þessi ákæra er gegn hinum fyrstu kristnu mönnum, þarf jeg eigi annað en biðja menn að lesa kvæði síra V. sjálfs í Biflíuljóðunum um »hinn fyrsta söfnuð« (bls. 348); í því kvæði er höf. samdóma nýja testamentinu, og kemst hann þannig í mótsögn við sjálfan sig. Hin skarpa aðgreining á trú og kærleika, í sömu merking og nú tíðkast, átti sjer ekki stað í hinni fyrstu kristni; trú án kærleika var ekki talin sönn, kristileg trú. Það er einmitt gegn slíkri skoðun, að Jakob talar í brjefi sínu, og þótt einhvers staðar á Sýrlandi hafi komið fram sú skoðun meðal kristnaðra Gyðinga, að viðurkenning hinna kristilegu sanninda í orði væri kristileg trú, þá getur síra V. ekki borið hinum fyrstu kristnu mönnum og Pjetri postula slíkt á brýn. Frásagan um Kornelíus í Post. gjörn. 10. kap. gefur enga ástæðu til sliks, heldur þvert á móti. Enginn kapítuli í nýja testamentinu sýnir oss betur nauðsyn *trúarinnar* á Jesú Krist til sáluhjálpar, en sá kapítuli, sje hann lesinn til enda.

Það mun ekki eiga við að fara lengra út í þessa sálma hjer; EIMREIÐIN hefir hingað til ekkert trúvarnarrit verið. En það hryggir mig, að annað eins erindi og þetta skuli standa í þessu kvæðasafni, sem mjer fyrir margra hluta sakir er svo kært, þótt jeg geti ekki neitað því, að mjer hafa brugðizt vonir mínar, hvað sum kvæðin snertir í þessum síðara parti.

Þrátt fyrir þessa galla á einstöku kvæðum, má óhætt fullyrða að Biflíuljóðin sjeu í heild sinni stórmerkileg bók, og einhver hin langmerkilegasta í bókmenntum vorum. Það er mikið þrekvirki að hafa afkastað slíku, og einkum þegar þess er gætt, að höfundurinn er prestur, sem situr á fremur rýru sveitabrauði, og hefir ekki einu sinni fengið tækifæri til að kynna sjer menntalíf annara þjóða öðruvísi en af bókum;

hann hefir aldrei farið út fyrir landssteina Íslands, aldrei átt kost á að baða anda sinn í hinum andlegu straumum heimsmenntunarinnar. Utanfarirnar eru jafnan taldar að hafa vakið vora mestu og beztu menn. En þessu hefir síra V. afkastað svo að segja í afkyma veraldarinnar. Hvílíkur hæfileikamaður hann er, ætti því að vera öllum ljóst af Biflíuljóðunum.

En hvað gerir Ísland fyrir þennan mann? Alþingi Íslendinga hefir veitt Þorsteini Erlingssyni skáldastyrk. En mjer er spurn: munu nú ÞYRNAR verða Íslandi til meiri sóma eða sá lærdómur, sem þeir hafa að flytja, affarasælli fyrir hina íslenzku þjóð, en Biflíuljóðin? Alþingi Íslendinga veitir Jóni Ólafssyni fjárstyrk til ritstarfa. Að honum ólöstuðum og með fullri viðurkenningu þess, að hann sje miklum hæfileikum búinn, spyr jeg samt: hefir hann unnið þjóð sinni meira gagn og sóma en síra Valdimar með sálmum sínum og Biflíuljóðunum? Enn gæti jeg nefnt þriðja manninn, sem Ísland nú ætlar að fara að veita skáldastyrk af landsfje, sem sje Pál Ólafsson. En fyrir síra Valdimar hefir hin íslenzka þjóð lítið gert, og þó liggur mjer við að segja, að væri farið landshornanna á milli og bændur og búalið að spurt, hvern af þessum fjórum mönnum þeir teldu maklegastan þess, að hin íslenzka þjóð sýndi þeim einhvern sóma, þá mundi svarið hjá allflestum verða þetta: vjer teljum síra Valdimar Briem þeirra langverðugastan.

Eitt er víst, að allir þeir á Íslandi, sem enn elska Jesú Krist og hans endurlausn, og þá líka nýja testamentið, sem segir frá jarðlífi hans, eru síra V. þakklátir einnig fyrir síðara part Biflíuljóðanna. Vona jeg að þau verði til þess, að menn kynnist betur nýja testamentinu; og þess gerist mikil þörf, því að lestur þess virðist allt of víða vera að leggjast niður.

Reykjavík 7. desember 1897.

Haraldur Níelsson.

Íslenzk nútíðarskáld.

ISLÄNDISCHE DICHTER DER NEUZEIT in Charakteristiken und übersetzten Proben ihrer Dichtung. Mit einer Übersicht des Geisteslebens auf Island seit der Reformation. Von *J. C. Poestion.* Leipzig (G. H. Meyer) 1897. VII + 528 bls.

Við Íslendingar erum fámenn og lítilsigld þjóð, og er því ekki von að okkur sje mikil eptirtekt veitt í heiminum. Það má líka með sanni segja, að þekking flestra útlendinga á Íslandi sje ekki á marga fiska. Og þó hefði hún sjálfsagt verið enn minni, ef við hefðum ekki verið svo heppnir að eiga fornu bókmenntirnar okkar. Þær hafa þó alltaf minnt menn á, að við værum til og hefðum einu sinni staðið í broddi

fylkingar meðal bókmenntaþjóðanna. En hvernig nú er komið fyrir okkur eða hvort við nú eigum nokkrar bókmenntir, um það vita fæstir mikið. Það er heldur varla von, jafnmiklir og örðugleikarnir eru á því, að kynnast bókmenntum vorum. Þó einhver kynni að hafa komizt á snoðir um, að eitthvað kynni að vera á þeim að græða, þá þykir fæstum tilvinnandi að hafa svo mikið fyrir að kynnast þeim, að verða að læra örðugt mál, sem ekki er talað og ritað nema af rúmum 70,000 sálum á útkjálka heimsins. Og það því fremur sem örðugleikarnir eru enn meiri fyrir þá sök, að ekki er til nein fullkomin orðabók yfir nútíðarmál vort. En nú er því svo varið með hverja einstaka þjóð — eins og með hvern einstakan mann —, að henni þykir vænt um, að tekið sje eptir sjer og því, sem gott er í fari hennar. En eitt af því bezta, sem við eigum til, eru einmitt bókmenntirnar okkar, og þær einkenna okkur meira en nokkuð annað sem þjóð. Við megum því sannarlega vera þakklátir, þegar einhver tekur sjer fyrir hendur að vekja athygli stórþjóða heimsins á þeim; ekki sízt, þegar það nú líka er gert með góðvild og samvizkusemi, samfara þekking og lærdómi.

J. C. Poestion.

Hjá engri þjóð hafa nútíðarbókmenntir okkar vakið eins mikla eptirtekt eins og hjá *Þjóðverjum.* Auðvitað er þetta einstökum mönnum að þakka, og þá fyrst og fremst hinum ágæta fræðimannaöldungi, prófessor *Konr. Maurer,* sem við eigum svo margt að þakka. Þýzkaland missir mikið, þegar hann fellur frá, en Ísland missir þó meira. Lengi var hann hjer um bil eini maðurinn á þýzka tungu, sem nokkuð vissi um hagi vora og nútíðarbókmenntir. En svo fór þeim smátt og smátt að fjölga. Frækornin, sem hann hafði sáð, tóku að bera ávexti meðal hinnar yngri kynslóðar. Um 1880 byrjar *Poestion* að rita um bókmenntir vorar og 1885 ritar hann ágæta bók um land vort og þjóð. Sama árið (1885) gefur dr. *Schweitzer* út bók sína um Ísland og skömmu síðar bókmenntasögu sína. 1889 gefur *Baumgartner* út sína bók um Færeyjar og Ísland og um sama leyti byrja *Lehmann-Filhés* og *Küchler* að gefa út þýðingar sínar úr íslenzkum ritum og ýmislegar ritgerðir um Ísland, sem þau jafnan síðan hafa haldið áfram. Þá kemur dr. *Aug. Gebhardt* og prófessor *A. Hausler* og að lokum hafa *Richard von Kraliks, Louise Breisky, Aug. Seuffert* og prófessor *Hugo von Meltzl* þýtt ýms íslenzk

kvæði. Má og vera að marga fleiri mætti telja, þótt oss sje ekki um það kunnugt.

Höfundur þeirrar bókar, er vjer hjer vildum minnast á, *Josef Calasanz Poestion* er ekki nema hálffimmtugur að aldri og má því enn mikils af honum vænta. Hann er fæddur 7. júní 1853 í Aussee í Steiermark. Átti hann fyrst að verða prestur, en fannst það ekki eiga vel við sig og tók því að lesa málfræði og bókmenntasögu. Síðan 1886 hefur hann verið forstöðumaður bókasafns innanríkisráðaneytisins í Vínarborg. Snemma byrjaði hann að rita og vóru hin fyrstu rit hans aðallega um fornfræði Suðurlanda (»Griskar skáldkonur« 1876, »Griskir kvennspekingar« 1887, »Frá Grikklandi, Róm og Íslandi« 1887). En brátt hneigðist hugur hans meir norður á bóginn, til Norðurlanda og einkum Íslands. Hann var meðal hinna fyrstu, er vakti athygli Þjóðverja á gildi nútíðarbókmennta Norðurlanda, Dana, Norðmanna og Svía, og þýddi mörg rit þeirra (t. d. eptir Holger Drachmann, Chr. Elster, Rudolf Schmidt, Kielland, Ibsen o. s. frv.). Hann ritaði og »Leiðarvísi til að læra norrænu« (2 bindi), og bæði danska, norska og sænska málllýsing, sem hafa áunnið sjer mikið lof. Þannig segir hinn alkunni hljóðfræðingur J. A. Lundell, háskólakennari í Uppsölum, að sænska málllýsingin sje sú bezta, sem til sje á útlendu máli. Og um norsku málllýsinguna segir hinn norski hljóðfræðingur Aug. Western, að hún sje sú bezta, sem yfir höfuð sje til, og þann dóm segist prófessor Joh. Storm (í sinni frægu bók »Englische Philologie«) að verða að staðfesta. Það sýnir og hve góðar málllýsingar Poestions hafa þótt, að við háskólann í Uppsölum hefur verið fyrirskipað, að nota bæði hina dönsku og norsku málllýsing hans við kennsluna í þessum málum. Það er og meðal annars vottur um, hvert álit Poestion hefir áunnið sjer með ritum sínum, að bæði dönsk, grísk og íslenzk bókmenntafjelög hafa gert hann að brjeflegum eða heiðursfjelaga sínum, og krossaður hefir hann verið bæði af Austurríki, Danmörku, Noregi, Svíþjóð og Grikklandi.

Um Ísland og íslenzkar nútíðarbókmenntir hefur Poestion samið fjölda ritgerða og byrjaði hann á því um 1880. 1883 þýddi hann »Pilt og stúlku«, 1884 »Íslenzk æfintýri« og 1885 ritaði hann sína góðkunnu bók »Ísland og íbúar þess«, og svo loks nú síðast (1897) »Íslenzk nútíðarskáld«.

Um þessa bók hefir dr. *Björn M. Ólsen* þegar skrifað ritdóm í »Oesterreichisches Litteraturblatt« (VII, nr. 1) og lokið á hana miklu lofsorði, enda á hún það fyllilega skilið.

Bókin skiptist í þrjá höfuðkafla. Fyrst er inngangur (bls. 1—45) og er í honum fyrst almenn lýsing á landinu og þjóðinni og stuttlega drepið á lífsferil hennar, menntalíf og þjóðsiði allt frá landnámstíð, en þó einkum nú á dögum. Kennir þar margra grasa. Þar er um lestrarfýsn og kvöldvökuskemmtanir, sögulestur, rímnakveðskap og kveðskaparkapp (að kveðast á o. s. frv.). Þá er um hagmælsku-atgjörvi manna og hve tamt mönnum sje að mæla ljóð af munni fram, stundum þannig að annar byrji, en hinn botni; eru tilfærð dæmi upp á ýmsar lausavísur, og þær greindar í flokka (háðvísur, níðvísur, klámvísur, beinakerlingavísur o. s. frv.). Þá er og um ljóðabrjef, afmælisvísur, brúðkaupskvæði, erfiljóð, minni, veðurvísur, hestavísur, bæjavísur, formannavísur o. s. frv.

Enn er og kafli um braglist og bragarhætti og hvernig skáldunum sje flokkað í þjóðskáld, alþýðuskáld, hagyrðinga og leirskáld — og að lokum um kraptaskáld. Þar er og töluvert langur kafli (11 bls.) um afskipti kvenna og áhrif á menntalíf og bókmenntir Íslendinga bæði að fornu og nýju.

Annar kaflinn heitir: Yfirlit yfir menntalífið á Íslandi frá því um siðabótina (bls. 46—202). En hann inniheldur í rauninni langt um meira, en nafnið bendir til. Hann er hvorki meira nje minna en nokkurn veginn fullkomin bókmenntasaga Íslands á seinni öldum — stærsta og bezta bókmenntasaga þessa tímabils, sem enn er til. Og í sambandi við sögu bókmenntanna sjálfra er svo skýrt frá stjórnarfari, þjóðmegun, siðgæði, trúarlífi, hjátrú o. s. frv. á hverri öld, og eins hvernig þetta og menntalífið hafi verið á undanfarandi öldum allt frá bygging landsins.

Þriðji kaflinn heitir: Íslenzk nútíðarskáld (bls. 203—495). Í þessum kafla er lýsing á hinum helztu nútíðarskáldum Íslands frá því á 17. öld. Hefir að sönnu verið minnzt á þau öll áður í miðkaflanum (bókmenntasögunni), en í þessum kafla er þeim lýst miklu greinilegar og ýtarlega skýrt frá æfiferli þeirra og ritum og dómur lagður á þau. Jafnframt eru og prentuð fleiri eða færri sýnishorn af kvæðum hvers einstaks skálds, þýdd á þýzku. Þau skáld, sem þannig er lýst, eru: *Hallgrímur Pjetursson, Stefán Ólafsson, Páll Vídalín, Árni Böðvarsson, Gunnar Pálsson, Eggert Ólafsson, Jón Þorláksson, Sigurður Pjetursson, Benedikt Gröndal* (eldri), *Bjarni Thórarensen, Sveinbjörn Egilsson, Björn Gunnlögsson, Jónas Hallgrímsson, Sigurður Breiðfjörð, Hjálmar Jónsson, Jón Thóroddsen, Gísli Brynjúlfsson, Grímur Thomsen, Benedikt Gröndal* (yngri), *Steingrímur Thorsteinsson, Matthías Jochumsson, Kristján Jónsson, Páll Ólafsson* og *Jón Ólafsson.* Í sjerstakri deild er svo stuttlega lýst hinum yngstu skáldum Íslands og eru þar taldir: *Gestur Pálsson, Einar Hjörleifsson, Hannes Hafsteinn, Þorsteinn Erlingsson, Einar Benediktsson, Þorsteinn Gíslason* og *Hannes Blöndal.* Þó eru engin sýnishorn af kvæðum Gests Pálssonar, Einars Benediktssonar nje Þorsteins Gíslasonar. En eptir alla hina eru þýdd fleiri eða færri kvæði.

Aptan við bókina eru viðaukar og leiðrjettingar (bls. 497—502) og ágætt þrenns konar nafnatal og hluta (bls. 503—527) ásamt leiðbeining um framburð nokkurra íslenzkra stafa (bls. 528). Framan við bókina er fróðlegur formáli og efnisyfirlit (I—VII).

Það mundi hafa þótt laglega af sjer vikið, ef einhver Íslendingur hefði ritað aðra eins bók eins og þetta. En þegar það nú er útlendingur, sem hefir ritað hana — útlendingur, sem ekki einu sinni hefir komið til Íslands —, þá má beinlínis kalla það *þrekvirki.* Því það eru ekki neinir smáræðis örðugleikar á því fyrir útlending, sem situr suður í Vínarborg, að skrifa sona bók. Auk þess sem hann á mjög erfitt, og stundum jafnvel ómögulegt, með að ná í allar þær bækur, sem hann þarf á að halda, þá er skáldamálið okkar íslenzka ekki neitt barnaglingur við að eiga; ekki sízt þegar nú ekki er kostur á fullkomnari orðabókum yfir það, en menn hafa nú að að hverfa. En vel verður hver sá að skilja, sem ætlar sjer að þýða kvæði og meta gildi þeirra, svo vel sje. Því snilld kvæðanna getur opt og einatt verið eins mikið fólgin í bún-

ingsiþróttinni eins og í sjálfu efninu, í hárfínum orðaleik og hinu innra sambandi orða og setninga, sem vekur unað hjá innfæddum lesendum, en hætt er við að dyljist flestum útlendingum meir eða minna.

En þótt örðugleikarnir hafi verið miklir, þá hefir bók Poestions tekizt mæta vel. Það er enginn fljótfærnisblær á henni, heldur ber allt vott um hina mestu vandvirkni og samvizkusemi. Hann hefir kynnt sjer allt, sem ritað hefir verið um nútíðarbókmenntir vorar, bæði á íslenzku og útlendum málum, og hann hefir leitað svo vandlega, að manni verður opt að verða forviða yfir því, hvað hann hefir getað snuðrað uppi (t. d. smáathugasemdir í dagblöðum o. s. frv.). En hann hefir ekki látið hjer við lenda. Þegar hann hefir þótzt þurfa að fá eitthvað frekar að vita, en hann gat sjeð í bókum, þá hefir hann snúið sjer til ýmsra íslenzkra fræðimanna og spurt þá spjörunum úr. Einmitt fyrir þá sök eru í bók hans ýmsar upplýsingar, sem hvergi eru til annars staðar á prenti.

En það er ekki nóg með það, að höf. hafi gert sjer allt far um að ná í allt, sem eitthvað var á að græða fyrir bók hans. Hann hefir líka sýnt lofsverða viðleitni á að vinza úr því og nota það eina, er bezt væri og rjettast. Auðvitað hefir hann ekki sjálfur komizt yfir að lesa öll þau rit og kvæði, sem hann getur um og leggur dóm á, og því opt orðið að byggja á frásögn og dómum annara. En þá er vandinn að vita, hverjum fylgja skal, ef dómarnir eru misjafnir. En höf. hefir að jafnaði tekizt vel að ráða fram úr því, og dómar hans eru því yfirleitt svo rjettir, sem til verður ætlazt með nokkurri sanngirni. Auðvitað kemur það fyrir, að vjer getum ekki verið dómum hans fullkomlega samþykkir, en vjer verðum hins vegar að játa, að hann hefir þá jafnan fylgt því, sem hann hafði ástæðu til að álíta rjettast og áreiðanlegast. Aptur eru þeir dómar, sem hann auðsjáanlega byggir á eigin rannsókn, miklu óbrigðulli. Fyrir kemur og það, að höf. fyrst skýrir frá dómi annara um eitthvert skáld, en kveður svo að lokum upp sinn eigin dóm og hittir þá að voru áliti einmitt hið rjetta (t. d. um Stefán Ólafsson). Sumstaðar er þó eins og hann hiki sjer við að rísa öndverður gegn dómi annara, þó sjá megi, að hann sje á annari skoðun og henni rjettari. Er slíkt næsta skiljanlegt og sýnir varfærni höfundarins og hve annt honum er um, að gjalda varhuga við að halla rjettu máli. Það er engin furða, þó hann hafi ekki ætíð treyst sjer til að ganga í berhögg við dóma nafnkunnra Íslendinga.

Hinar þýzku þýðingar á sýnishornunum eru eptir hina og þessa, en þó langflestar eptir Poestion sjálfan. Þær hafa, að því er vjer fáum sjeð, yfirleitt tekizt mjög vel og gefa góða hugmynd um frumkvæðin. Þar við bætist og, að höf. hefir að öllum jafnaði verið mjög heppinn í vali sýnishornanna, enda hefir hann í því efni haft þann ráðanaut, sem til þess er trúandi, að kunna úr að velja, nefnilega skáldið Steingrím Thorsteinsson.

Bókin er að ytra frágangi prýðilega úr garði ger. Þó hafa ekki allfáar misletranir og prentvillur slæðzt inn í hana, einkum í stafsetning íslenzkra nafna og orða; en þær eru þó í rauninni miklu færri, en búast hefði mátt við, þar sem höf. hefir ekki getað notið aðstoðar neins Íslendings við prófarkalesturinn. Úr flestum þessum villum er bætt í

leiðrjettingunum aptan við bókina, en fáeinar standa þó enn óhaggaðar. Þannig stendur á bls. 19 (í vísu eptir Bólu-Hjálmar, 3. l.) *hanga* f. *banga*, og á bls. 82 Þormóður *Þorfason* f. *Torfason*, en aptur er nafn hans rjett á bls. 110 og 138. Á bls. 161 er *töluþráður* f. *talþráður* og *21* %$_0$ f. *2.1* %$_0$, og á bls. 27 og 291 *leiruskáld* f. *leirskáld*. Hið fyrra könnumst vjer ekki við, en leirskáld er almennt um allt land. Á bls. 16 segir að *beinakerling* sje nafn á vörðum, sem reistar sje á fjallvegum til leiðbeiningar fyrir vegfarendur. En þetta er ekki fullkomlega nákvæmt, því allar vörður eru ekki beinakerlingar, heldur þær einar, sem bein eru í af skepnum, sem farizt hafa á staðnum, og grjóti síðan verið hlaðið utan um. Nafnið mun stafa frá beinakerlingunni á Kaldadal, sem einmitt er þannig undir komin. Á bls. 202 er komizt svo að orði, að út lítur fyrir að Helgi Hálfdanarson sje enn á lífi og enn forstöðumaður prestaskólans. En hann dó, eins og kunnugt er, 2. jan. 1894. Á bls. 361 segir, að Jónas Hallgrímsson hafi bundizt stúlku í Reykjavík, en hún hafi ekki getað fylgzt með unnusta sínum til útlanda og virðist hafa dáið á undan honum. Þetta mun nú miður rjett. Jónas var að sönnu ástfanginn, en trúlofaðist aldrei. Hann bað ekki einu sinni stúlkunnar, af því honum þótti framtíð sín svo óviss, og það er víst vafasamt, hvort stúlkunni nokkurntíma hefir verið fullkunnugt um, hve mikla ást hann hafði á henni. Stúlkan mun síðar hafa gipzt öðrum, og að því er vjer vitum bezt lifað lengi eptir Jónas látinn (þangað til 1857).

Vjer megum vera höf. mjög þakklátir fyrir þessa bók. En í rauninni hefir hann þó að vissu leyti gert okkur Íslendingum stóreflis minnkun með henni. Því þegar nú útlendingar, sem kynnast vilja nútíðarbókmenntum vorum, fara að spyrja okkur, hvar sje nú bezt yfirlit yfir þær, hver sje bezta bókmenntasagan okkar, þá verðum vjer með kinnroða að svara, að hún sje nú á þýzku og rituð af útlendingi suður í Vínarborg. Og ekki nóg með það, heldur verður og hjer eptir hver sá Íslendingur, sem vill fyrirhafnarlitið kynna sjer sögu nútíðarbókmennta vorra, að leita fræðslunnar í þessari bók, því bókmenntasöguágrip dr. Finns Jónssonar er allt of stutt til þess að vera fullnægjandi, þótt það auðvitað væri mikilla þakka vert og sjálfsagt hafi orðið Poestion til stuðnings að ýmsu leyti. En það er mein, hve bók Poestions er dýr (18 kr.), því hætt er við, að það fæli margan frá að kaupa hana, sem annars mundi hafa gert það. Þeir, sem hafa ráð á því, ættu þó að kaupa hana, því það er mikils virði fyrir hvern mann að eiga gott yfirlit yfir bókmenntir þjóðar sinnar, og þá ekki sízt fyrir Íslendinga, sem fátt eða ekkert eiga betra í eigu sinni en einmitt bókmenntirnar.

Fyrir næstu jól ætlar Poestion að gefa út úrval af íslenzkum kvæðum á þýzku, og á sú bók að heita »Íslandsblóm« *(Eislandblüthen)* og kosta 1 kr. 80 au. Ætlar hann í því safni að prenta fegurstu kvæðin úr »Isl. Dichter«, en auk þess um 20 ný kvæði, sem hann sjálfur hefir þýtt. Hann hefir og í hyggju að rita framvegis smágreinar um það, sem nýtt kann að birtast í íslenzkum bókmenntum, og væri því vel gert, að gera honum hægra fyrir með því, að senda honum eintak af því, sem menn gefa út, því annars er hætt við, að honum verði um megn að afla sjer þess. Utanáskript til hans er: *Bibliotheksdirector J. C. Poestion, Wipplingerstrasse 11, Wien.* **V. G.**

Íslenzk hringsjá.

BÆKUR SENDAR EIMREIDINNI[1]:

EINAR HJÖRLEIFSSON: LJÓÐMÆLI. Rvík 1893. Það er ekki stórt ljóðasafn að tarna, einar 64 bls. í litlu broti. En það er gott, það sem það er. Þar er hvert kvæðið öðru fallegra, og ekkert, sem maður hefði kosið undan fellt. Þetta sýnir gagnrýni höfundarins og smekkvísi; því lítill vafi getur verðið á því, að hann hafi átt fleiri kvæði í fórum sínum. En hann hefur auðsjáanlega hugsað sem svo: heldur lítið og gott, en mikið og misjafnt. Þetta er og gullvæg regla, og væri betur að sem flestir fylgdu henni. — Það verður ekki sagt um þessi kvæði, að mikið lífsfjör komi fram í þeim; að þau hressi og stæli og auki þor vort og þrek í baráttu lífsins. Ekki heldur að þau með sárbeittri hæðni refsi löstum aldarinnar og grípi beint á kýlinu. Þau eru miklu fremur angurblíðar andvarpsstunur hálfþjakaðs anda, sem orðið hefur fyrir miklum vonbrigðum í lífinu og efast um hvað taki við, er það þrýtur (»en er nokkuð hinum megin?«). Þó ekki sem ömurlegt víl nje eyðileg örvænting; engan veginn; heldur sem amaþytur frá greinum bjarkarinnar í hrauninu, sem snjóþyngslin og vetrarnepjan hafa getað beygt — en ekki brotið. Reyndar segir höf. á einum stað, að *allar vonir* sínar hafi dáið, og þegar svo var komið, hafi móðir þeirra, *þráin*, fölnað og hnigið niður. En þetta verður víst að skiljast svo, að hún hafi snöggvast fallið í ómegin, en raknað skjótt við aptur og fætt honum *nýjar vonir;* því vonlaus er hann ekki, enda væri engum við það líft. Sterkum, nístandi sársauka lýsa kvæðin eiginlega ekki, heldur þreytustunum viðkvæms góðmennis, sem stynur undir einhvers konar fargi, sem hann af einhverjum ástæðum — líkamlegum eða andlegum — hefur ekki nægilegan krapt eða djörfung til að hrista af sjer og bjóða heiminum byrginn. Einna sárast virðist hann taka það, að kringumstæðurnar skuli hafa gert honum ómögulegt, að rækta og vökva þau óútsprungnu »blóm«, sem hann eigi í sálu sinni, svo »þau týnist í andleysis úthaf, í einskisvert þref og gjálfur«. Hann finnur, að hann á andlegan jurtagarð, sem hefði getað framleitt margt skrautblómið, ef hann hefði getað varið kröptum sínum til að rækta hann. En í þess stað hefur hann jafnaðarlegast orðið að standa með hrossabrest í höndunum til að verja tún og engjar fyrir ágangi — og til þess að framfleyta lífinu.

Enn þó ekki verði sagt, að kvæði þessi hafi hvetjandi áhrif á afl vort og þrótt nje yfirleitt sjerlegt gildi fyrir fjelagslíf vort, þá hafa þau samt mikið gildi — fyrir fegurðartilfinninguna og svölun hennar. Þau eru litfríð skrautblóm, er af leggur nautnþýða angan. Í þeim lýsir sjer snilldleg búningsíþrótt, ekki svo mjög í ríminu, — það gæti stundum verið liprara en það er —, heldur í sjálfri framsetningunni. Það er sönn nautn í því að lesa kvæði eins og »Eptir barn«, »Hún fölnaði«, »Endurminningar« og — ja, vjer verðum að vísa mönnum í kvæðin sjálf, því þetta má segja um flest þeirra. Höf. er þó ekki neitt stórskáld, en ljóð hans eru yndislega snotur, og mannúðin skín alstaðar út úr þeim, og að því leyti hafa þau einnig töluvert gildi fyrir fjelagslífið. Hins vegar er hann

[1]) Sumar af bókum þeim, er hjer er getið, eru nokkurra ára gamlar, en hafa ekki verið sendar EIMR. fyr en nú. Framvegis vildum vjer biðja útgefendur að senda oss bækur sínar jafnskjótt og þær koma út, svo þeirra verði getið áður en allt nýjabrumið er af þeim. RITSTJ.

óefað bezta sagnaskáldið okkar, sem nú er á lífi, og gæti sem slíkur gert þjóð sinni stórmikið gagn, ef honum yrði gert mögulegt að beita kröptum sínum til þess. Því enginn hefur önnur eins tök á að laga hugsunarhátt þjóðarinnar eins og sagnaskáldið. En ætli verði ekki líkt farið með hann og Gest heitinn Pálsson. Þegar hann blásnauður sótti um lítilfjörlegan styrk til alþingis, til þess að geta haldið áfram að rita sögur sínar, þá var honum neitað um þetta og hann hrakinn af landi burt til Ameríku, þar sem hann dó í hálfgerðu volæði. En *nú*, þegar búið er að þýða sögur hans á mörg önnur mál og heimsfrægir höfundar dást að þeim, — þá sjá menn fyrst, hvílíkt glappaskot menn hafa gert!

JÓN ÓLAFSSON: LJÓÐMÆLI (1866—93). 3. útgáfa aukin. Rvík 1896. Fyrsta útgáfan af kvæðum þessum kom út á Eskifirði 1877 og seldist á fám árum. Önnur útgáfa þeirra var prentuð í Winnipeg 1892, en glataðist skömmu síðar í húsbruna, og eru kvæðin því nú gefin út í þriðja sinn. Eru í henni flestöll hin sömu kvæði og í 1. útgáfunni, en við bætt rúmum fjórðungi fram yfir það, sem var í henni. Er þetta safn alls 216 bls. í litlu broti, en drjúglega prentað, og fylgir mynd höfundarins kvæðunum. Óviðkunnanlegt er það og miður heppilegt, að athugasemdir og skýringargreinar eru opt með sama letri og sjálfur texti kvæðanna (t. d. á bls. 67—70 o. s. frv.). Annars er hinn ytri frágangur allgóður, þó hann hefði auðvitað getað verið betri, og mörg kvæðanna átt skilið, að svo hefði verið.

Jón Ólafsson hefur aldrei verið við eina fjölina felldur, og þetta lýsir sjer líka í kvæðum hans. Þar kennir margra grasa, er sýnir fjölhæfni hans og margbreytni. Hann er nokkurnveginn jafnvígur á allt, hvort sem hann kveður alvarleg kvæði, ástaljóð, minningarljóð, herhvatir, vandlætingakvæði, eða fyndin gamankvæði og hálfgerð níðkvæði. En þó er mikill munur á því, hve vel honum tekst upp. Langbezt eru þau kvæði, sem hann hefur hveðið um tvítugt eða þar um bil; frá hinum síðari árum eru engin kvæði, er komist til jafns við þau. Þó hann sjálfur kunni að álíta (sbr. eptirmálann), að sum þeirra (t. d. »Til gamals manns«, »Ný Bjarkamál«, »Ættjarðarminni Vestur-Íslendinga«, og »Opið sendibrjef«) sjeu jafnokar eldri kvæða hans af líku tægi, þá er það ekki svo. Í kvæðum þessum eru að vísu framsettar margar snjallar og ágætar hugsanir; en þau eru miklu fremur þarflegar hugvekjur, en hrífandi skáldskapur. Þau eru ávöxtur af glöggskyggni og rólegri, skynsamlegri yfirvegun, en vantar þennan ósýnilega neista eða tundur, sem læsir sig inn í hug og hjarta lesandans og hrífur hann með. En þessi neisti er einmitt í mörgum af hinum eldri kvæðum hans. Frá þeim streymir eins konar rafmagn yfir í lesandann, sem hleypir titringi í taugar hans og æsing í blóð hans. Munurinn liggur auðsjáanlega í því, að hin eldri kvæði eru kveðin af miklu dýpri og sterkari tilfinning og hafa því einnig meiri áhrif á tilfinning lesandans. En það er alkunnugt, að tilfinningin er langt um sterkara afl en skynsemin. Og einmitt af því að skáldin hafa betri tök á tilfinningunni en flestir aðrir, einmitt þess vegna geta þau haft meiri og víðtækari áhrif en aðrir. Tilfinning Jóns Ólafssonar kemst ekki á hæsta stig í ástaljóðum hans eða saknaðarstefjum, heldur einmitt í hinum »pólitisku« kvæðum hans, ef svo má kalla. Og þau eru líka hans beztu kvæði. Þessi kvæði (t. d. »Íslendingabragur«, »Kveðja til Íslands« (I—II), »Íslendingahvöt«, »Áfram«, »Tíðamót«, »Eldgosið«, »Til þjóðfundarmanna á Þingvelli« o. s. frv.) hafa óefað haft mikla þýðingu og mikil áhrif á hinn uppvaxandi æskulýð landsins. Um það geta þeir borið, sem hafa lesið þau ungir. Það geta verið skiptar skoðanir um það, að

hve miklu liði J. Ó. hafi á þroskaárum sínum orðið ættjörð sinni, en um ást hans á henni og umönnun fyrir framtíð hennar getur enginn með rjettu efazt. Ættjarðarástin hefur á æskuskeiðinu verið svo rík í huga hans, að umhugsunin um hana brýzt alstaðar fram, jafnvel þó hann sje að hugsa um allt annað, hvort sem hann er að lýsa haustinu í Rvík (»Haustvísur«), kvöldroðanum uppi á Kaldadal (»Loptið rauðri litar glóð« o. s. frv.) eða hann er að yrkja þorrablótsvísur í Khöfn (»því Fjandinn eptir Íslands stjórnarlögum — er *ábyrgðarlaus,* þó hann *gefi ráð*«). Þetta er engin uppgerð, og vjer getum því vel tekið undir með höf. þar sem hann óskar Íslandi að eignast »marga sonu, er elska þig sem eg, — en eru meiri skapstillingarmenn«. Hjá J. Ó. kemur fram mikið lífsfjör og hann er síungur í anda. Hann »æðrast ekki, þótt inn komi sjór, þó að endur og sinn gefi á bátinn«. Hann getur að vísu fengið þunglyndisköst og andvarpað, en ljettlyndið og kjarkurinn fær skjótt yfirhönd. Hann stendur upp og hristir sig og segir: »Lítt mun ráð að lækka sig — né láta undan síga; — heimurinn mun þá hrækja á mig, — á hálsinn á mjer stíga«.

Hin nýja viðbót við kvæðin er yfirleitt síður en hin eldri kvæði, og sum kvæði eru þar, sem alls ekki hefði átt að prenta, að minnsta kosti að svo stöddu (t. d. »Skálkaskjól« og »Ofurlítil uppboðs-ríma«). Einna bezt eru kvæðin »Augnabliks-vopnahlje« og »Ritstjóra-rúnir«, enda eru þau auðsjáanlega kveðin af meiri tilfinning en önnur.

SIGURÐUR J. JÓHANNESSON: LJÓÐMÆLI. *Winnipeg* 1897. (164 bls., með mynd höfundarins). Kvæði þessi eru eptir ómenntaðan (eða rjettara sagt *óskólagenginn)* alþýðumann, eitt af alþýðuskáldum vorum, eða öllu heldur hinnar íslenzku nýlendu í Vesturheimi. En þótt höf. hafi nú um langan aldur dvalið fyrir vestan haf, eru kvæðin jafníslenzk í anda fyrir því og málið á þeim hreint og látlaust. Það er meira að segja furða, hvað það er hreint. Engin bögumæli og engin enskusletta, nema ef telja skyldi vísuorðið: »fólkið hafði góðan tímann« (bls. 80), sem varla mun skiljast á Íslandi (*to have a good time* = skemmta sjer vel). En þetta vísuorð er í gamankvæði og fer því ekki illa á því. Kveðandin er yfileitt góð og röng áherzla eða aðrir þess konar rímgallar mjög óvíða. Einstaka sinnum bregður fyrir rangri beygingu orða (t. d. *þengil* f. þengli (bls. 27), *meinvættur* f. meinvættir (bls. 67), *hilmir* f. hilmi (bls. 122) o. s. frv.), en slíkt er þó undantekning, og getur jafnvel stundum verið prentvilla, þar sem það kemur fyrir. Mörg af kvæðunum eru tækifæriskvæði og hafa fremur lítið og sum ekkert skáldlegt gildi, en þau eru lipur og yfirleitt laus við smekkleysur. Hins vegar eru þó í safninu líka reglulega góð og falleg kvæði, og viljum til þess nefna fyrst og fremst »Til fjallkonunnar«, »Miðnætursólin« og »Draumur«. Þá eru og »Skipskaðinn á Skagaströnd«, »Vorvísur«, »Sannleikur og lygi«, og »Minni Þórs« góð kvæði og svo mætti fleiri telja.

Aptur þykir oss kvæði þau, er ort eru út af efni í fornsögum vorum, hafa tekizt miður vel, að undantekinni hinni síðustu vísu í »Fall Þórólfs Kveldúlfssonar«, og tveim hinum síðustu í »Höll Hrólfs kraka«, sem eru skáldlegar. Mörg af kvæðunum lýsa einlægri ættjarðarást og áhuga á framförum Íslands. Ekki virðist höf. heldur vera á þeirri skoðun, að ekki megi lifa eins góðu lífi á Íslandi eins og í Ameríku, því hann tekur það skýrt fram (bls. 9), að hann hafi »alla æfi eigi sjeð unaðslegri búmannsreit« en sumstaðar á Íslandi og kennir það »öfugstreymi örlaganna«, að hann hafi flutt vestur um haf. — Hinn ytri frágangur á kvæðunum er góður, góður pappír og prent og mynd höf., sem þeim

fylgir góð. Að eins er rjettritun og prófarkalestri mjög ábótavant. Mætti þar til nefna mörg dæmi, en vjer skulum láta oss nægja eitt, orðið »ólykt«, sem er ritað *óligt* (bls. 53). V. G.

ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENNTIR ERLENDIS:

Í LÆKNISFRÆÐI hefur læknaskólakennari *Guðmundur Magnússon* ritað grein í »Hospitalstidende« 1897 (»Tuberculosis humeri et scapulæ. — Fjernelse af humerus og scapula. — Helbredelse«), og lýsir hann þar sjúklingi einum, er þjáðist af berklaveiki, og afarhættulegum holdskurði, er hann gerði á honum 29. apríl 1896. Hafði sjúklingurinn áður verið holdskorinn af landlækni Schierbeck (1894) og í annað sinn á »Royal Infirmary« í Edínborg (1895), án þess að fá bót meina sinna. En eptir holdskurð G. M. batnaði honum og gat hann gengið á gagnfræðaskóla þegar næsta vetur. Það mun óhætt að fullyrða, að þetta sje einhver sá mesti holdskurður, sem gerður hefur verið á Íslandi, og stórmikil furða, að sjúlkingurinn skyldi halda lífi. En það er fátt, sem góðum læknum er ómögulegt nú orðið, þar sem þeir geta komið hnífnum að.

Í NÁTTÚRUFRÆÐI hefur cand mag. *Bjarni Sæmundsson* ritað grein í »Videnskabel. Meddel. fra den naturhist. Foren. i Khöfn« 1897 dýrafræðislegs efnis (»Zoologiske Meddelelser fra Island«). Skiptist sú grein í tvo kafla og er hinn fyrri um náskötuna, en hinn um rostunginn. Í kaflanum um rostunginn tilfærir höf., hvað um rostunginn sje sagt í fornritum vorum, og vitnar þar meðal annars í »Biskop Rafn Sveinbjarnarsons Saga« og seinna segir um Hrafn: »Biskoppen døde 1213«. Þetta bendir á heldur mikla fljótfærni. Höf. hefur talið sjálfsagt, að Hrafn hafi verið biskup, af því að saga hans er prentuð í Biskupasögunum. En þá ætti Áron Hjörleifsson líka að gerast að biskupi, því hans saga er og prentuð þar. En báðar þessar sögur eru prentaðar þar sem viðbætir við Guðmundar sögu góða, af því að þær koma svo mjög við sögu hans. Þess má geta til leiðbeiningar fyrir höf., að rostungsdráp það, er sagan getur um, gerðist um 1190. — Í »Geografisk Tidsskrift« XIV. hefur cand. mag. *Helgi Pjetursson* skrifað fjöruga grein um för sína upp á Baulutind sumarið 1893 (»En Bestigning af Fjældet Baula i Island«), og eru í þeirri grein ýmsar fróðlegar jarðfræðislegar athuganir.

STJÓRNIN OG EINOKUNARVERZLUNIN (»Den danske regering og den islandske monopolhandel, nærmest i det 18. århundrede«), heitir ritgerð, sem sagnfræðingur *Jóns Jónsson* hefur ritað í »Historisk Tidsskrift« 1897. Rekur hann þar sögu einokunarverzlunarinnar frá byrjun til enda, en þó einkum á 18. öldinni. Sýnir hann fram á, að stjórnin hafi hallazt að einokuninni af því, að sú skoðun var þá almennt ríkjandi í Norðurálfunni, að þessi verzlunarstefna væri heppilegust fyrir þjóðirnar, en alls eigi af því, að hún vildi nota einokunina til þess að fjefletta Ísland, enda hafi það sýnt sig, að stjórnin hafi jafnan dregið taum Íslendinga gagnvart einokunarfjelögunum og reynt að veita þeim allar þær ívilnanir, sem gátu samrýmzt þessari verzlunaraðferð. Að svo erfitt hafi veitt að koma einokuninni fyrir kattarnef og fá stjórnina til að gera verzlunina frjálsa, hafi að miklu leyti verið því að kenna, að Íslendingar hafi sjálfir — og það ýmsir af beztu mönnum þjóðarinnar — jafnan mælt á móti því. Verzlunin hefði meira að segja líklega verið gerð frjáls að fullu og öllu 1787, ef hinn mikli

föðurlandsvinur Jón Eiríksson hefði ekki barizt á móti því. Það sje því algerlega rangt að kveðá upp slíkan áfellisdóm yfir stjórninni fyrir fastheldni hennar við einokunina, sem hingað til hafi verið gert í íslenzkum ritum. Að gera það, hafi verið pólitiskt bragð, sem hafi reynzt allgott æsingarmeðal, en það hafi jafnframt orðið til þess, að menn hafi fullkomlega haft endaskipti á hinum rjetta sögulega sannleik. — Ritgerðin er mjög fróðleg og skemmtilega rituð og dómar höfundarins bæði sjálfstæðir og vel rökstuddir. Er því enginn vafi á því, að hún muni verða til þess, að Íslendingar líti ekki hjer eptir eins einhliða og hlutdrægt á afstöðu stjórnarinnar til einokunarverzlunarinnar, eins og hingað til hefur tíðkazt, meðan hver hefur jetið allt eptir öðrum án allrar rannsóknar eða sannana. En þótt menn verði að játa, að höf. muni hafa rjett fyrir sjer í aðalefninu og hann þannig hafi gert þarft verk með því að leiðrjetta sögulega villu, þá verður það hins vegar varla varið, að hann hafi stundum gert sjer nógu mikið far um að verja stjórnina, og ef til vill stigið fæti framar í þá áttina, en full ástæða var til.

FYRIRLESTRAR UM ÍSLAND. Hinn 6. nóv. 1897 hjelt dr. *Valtýr Guðmundsson* fyrirlestur í Stúdentasamkundunni (»Studentersamfundet«) í Khöfn um stjórnarskrárbaráttu Íslendinga. Á eptir fyrirlestrinum urðu töluverðar umræður, og tóku þátt í þeim meðal annara þrír danskir ríkisþingmenn og tveir íslenzkir menntamenn. Í þessum fyrirlestri átaldi dr. Valtýr Dani fyrir, hve lítið far þeir hefðu gert sjer um að kynnast Íslandi og högum þess hingað til, og ljet í ljósi ósk sína um, að þeir tækju sjer fram í því efni framvegis. Er svo að sjá sem menn hafi viðurkennt, að þessar ákúrur væri á rökum byggðar, því skömmu síðar (í sama eða næsta mánuði) vóru haldnir í Khöfn þrír fyrirlestrar um Ísland. Hjelt einn þeirra *H. Rørdam,* fólksþingmaður (sem komið hafði til Íslands síðastliðið sumar og var einn þeirra ríkisþingmanna, er tekið höfðu þátt í umræðunum á eptir fyrirlestri dr. Valtýs), í fyrirlestrafjelagi jafnaðarmanna, og var hann um Ísland almennt, náttúru þess, íbúa, sögu o. s. frv. Annan fyrirlesturinn, líks efnis, hjelt skáldkonan *Johanne Schjørring* í fjelagi einu fyrir kvennhöfunda og listakonur; hinn þriðja hjelt kandídat *H. Wiehe* (sá er útlagði sögur Gests Pálssonar) í málfræðingafjelagi einu, og var fyrirlestur hans um íslenzk skáld, einkum þá Bjarna Thórarensen og Jónas Hallgrímsson. Nokkru seinna (í jan. 1898) fjekk dr. V. G. áskorun um að halda fyrirlestur um Ísland í fyrirlestrafjelagi fyrir Hringstaði *(Ringsted)* og nærsveitir þess bæjar á Sjálandi, en hann fjekk cand. phil. *Guðmund Finnbogason* fyrir sig og hjelt hann þar fyrirlestur um Ísland almennt 30. jan. þ. á., og var gerður að góður rómur og stuttlega frá honum skýrt í blöðum Hringstaða. Þá hjelt og höfuðsmaður *Daniel Bruun* hinn 14. des. 1897 fyrirlestur í hinu konungl. norræna Fornfræðafjelagi um hina elztu húsaskipun á Íslandi, Færeyjum og Grænlandi. — Á Englandi hjelt dr. *Jón Stefánsson* árið sem leið (1897) marga fyrirlestra, að meira eða minna leyti um íslenzk efni, t. d. í Barrow-in-Furness, Coniston, Bristol og í »Gaelic Society« í Lundúnum (um Norðmenn á Suðureyjum). Hinn 25. febr. þ. á. hjelt hann og fyrirlestur um norræn staðanöfn á Skotlandi fyrir þrem fjelögum í Lundúnum í einu (»Irish Literary Society«, »Gaelic Society« og »Viking Club«), og stýrði *Reay* lávarður þeim fundi.

V. G.

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1898.

I. Austur um land:

	1		2		3		4		5		6		7	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	ág.	sept.	sept.	okt.	okt.
Frá Reykjavík ..	15	..	16	..	11	..	10	..	7	..	4	..	3	..
Reykjavík......	..	10	..	6	..	5	..	3	..	31	..	29	..	28
– Keflavík	..	..	..	..	11	5	10	3	7	31	..	..	..	..
Vestm.eyjum .	15	8	16	4	11	4	10	2	7	30	4	27	3	24
– Vík	..	..	..	..	12	4	11	2	8	30	..	..	..	..
– Hornafirði ...	16	7	17	3	12	3	11	1	8	29	5	26	..	..
– Djúpavog	17	7	18	3	13	3	12	1	9	29	6	26	5	23
– Breiðdalsvík ..	17	6	18	2	13	2	12	júlí 31	9	28	6	25	5	22
– Stöðvarfirði ..	..	..	..	..	13	2	12	31	9	28	..	..	..	..
– Fáskrúðsfirði .	18	6	19	2	14	2	13	31	10	28	7	25	6	22
– Reyðarfirði ...	18	5	19	2	14	1	13	30	10	27	7	24	6	21
– Eskifirði	19	5	19	1	14	1	14	30	11	27	8	24	7	21
– Norðfirði	19	4	20	1	15	júní 30	14	29	11	26	8	23	7	20
– Mjóafirði.....	19	4	20	1	15	30	14	29	11	26	8	23	7	20
– Seyðisfirði ...	21	4	22	1	17	30	16	29	13	26	10	23	10	20
– Loðmundarf..	..	..	..	..	17	28	..	27	13	..	..	..	..	..
– Borgarfirði ...	21	2	22	maí 30	17	28	16	27	13	24	10	20	10	18
– Vopnafirði ...	22	2	22	30	18	28	16	27	13	24	10	20	10	18
– Bakkafirði	..	..	..	..	18	28	17	26	14	23	..	..	..	..
– Þórshöfn.....	..	..	23	29	18	27	17	26	14	23	11	..	..	..
– Raufarhöfn...	..	..	23	29	19	27	17	26	14	23	11	..	..	..
– Kópaskeri	..	1	23	29	19	..	..	25	15	22	11	..	..	..
– Húsavík	23	apr. 30	24	28	20	26	18	25	15	22	12	18	11	17
Flatey	..	..	24	..	20	26	18	25	15	21	..	..	..	..
– Grímsey	..	..	..	28	..	..	18	24	15	..	..	..	..	..
– Grenivík	..	..	..	..	20	26	18	24	16	21	12	..	..	..
– Svalbarðseyri .	..	..	..	..	20	26	18	24	16	21	12	18	..	..
á Akureyri	25	..	25	..	22	..	20	..	18	..	14	..	13	..
frá Akureyri....	..	30	..	28	..	26	..	24	..	21	..	18	..	17

Athugasemd um **strandferðirnar**. Á Búðir, Ólafsvík, Blönduós, Haganesvík, Grímsey, Kópasker, Hornafjörð og Vík koma skipin því að eins, að því verði við komið. – Frá Reykjavík og Akureyri fara strandskipin jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum stöðum er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin megi fara í fyrsta lagi, en fjelagið ber enga ábyrgð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði farið. Viðstaðan á millistöðvunum verður svo stutt, sem unnt er.

Ætlun um eimskipaferðir 1898 milli Kaupmannahafnar, Leith, Færeyja og Íslands.

Frá Kaupmannahöfn til Íslands

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
	Laura	Vesta	Laura	Laura	Thyra	Vesta	Laura	Thyra	Aukaskip	Vesta	Laura	Thyra	Laura	Vesta	Thyra	Laura	Vesta	Laura
frá **Kaupmhöfn**	15 jan.	1 marz	5 marz	15 apríl	26 apríl	14 maí	29 maí	12 júní	24 júní	1 júlí	8 júlí	29 júlí	16 ág.	9 sept.	18 sept.	28 sept.	13 okt.	15 nóv.
» Leith	19 —	5 —	9 —	19 —	30 —	18 —	2 júní	16 —	28 —	5 —	12 —	1 ág.	20 —	13 —	22 —	1 okt.	17 —	19 —
» Trangisvaag			11 —	21 —					29 —		14 —		22 —			3 —		21 —
» Thorshavn	22 jan.		12 —	22 —		20 maí		18 júní	30 —	7 júlí	15 —	3 ág.	23 —	15 sept.		4 —	19 okt.	22 —
» Klaksvig	23 —		13 —	23 —		21 —			30 —		16 —		24 —			5 —		23 —
» Berufirði		9 marz								9 júlí					25 sept.			
» Fáskrúðsfirði		9 —				23 maí				10 —					26 —			
» Eskifirði		10 —				23 —				11 —				17 sept.	26 —		22 okt.	
» Norðfirði		10 —						20 júní		11 —					27 —			
» Seyðisfirði		12 —				24 maí		21 —		12 —				18 sept.	27 —		23 okt.	
» Vopnafirði		13 —								13 —					28 —		24 —	
» Húsavík		14 —						22 júní		14 —					28 —			
» Akureyri		17 —				26 maí		24 —		16 —					29 —		26 okt.	
» Siglufirði		18 —								16 —					30 —			
» Sauðárkrók		19 —				27 maí		24 júní		17 —					30 —		27 okt.	
» Skagaströnd		20 —						24 —		17 —					1 okt.		27 —	
» Blönduós										18 —					1 —			
» Borðeyri										19 —								
» Reykjarfirði										20 —					2 okt.			
» Ísafirði		21 marz				28 maí		26 júní		21 —					3 —		29 okt.	
» Önundarfirði		22 —								21 —					4 —			
» Dýrafirði		22 —				29 maí				22 —					4 —			
» Bíldudal		23 —								22 —					5 —			
» Patreksfirði		24 —								23 —					5 —			
» Flatey		25 —						27 júní		23 —					6 —			
» Stykkishólmi		26 —				30 maí		27 —		24 —					6 —			
í **Reykjavík**	28 jan.	28 —	17 marz	26 apríl	5 maí	1 júní	6 júní	29 —	3 júlí	25 —	20 júlí	6 ág.	28 ág.	20 sept.	8 —	9 okt.	31 okt.	26 nóv.
Til Vesturlandsins:																		
frá **Reykjavík**	2 febr.				8 maí		9 júní		7 júlí							12 okt.		
» Stykkishólmi					8 —		9 —									13 —		
» Flatey					9 —		10 —									14 —		
» Patreksfirði	3 febr.				9 —		10 —									15 —		
» Bíldudal	4 —				10		11		8 júlí							16 —		
» Dýrafirði	4				10		11		9							17		
» Önundarfirði	[illegible]				11		11									17		
á Ísafirði	[illegible]				11		[illegible]		[illegible]							[illegible]		

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
	Laura	Vesta	Laura	Laura	Thyra	Vesta	Laura	Thyra	Aukaskip	Vesta	Laura	Thyra	Laura	Vesta	Thyra	Laura	Vesta	Laura
Frá Vesturlandinu:																		
frá Ísafirði	7 febr.				14 maí		13 júní		11 júlí							21 okt.		
» Dýrafirði																		
» Bíldudal																		
» Patreksfirði																		
» Flatey																		
» Stykkishólmi																		
í Reykjavík	9 febr.				16 maí		15 júní		13 júlí							23 okt.		
frá Reykjavík	12 febr.	4 apríl	24 marz	1 maí	21 maí	5 júní	19 júní	2 júlí	17 júlí	30 júlí	26 júlí	13 ág.	31 ág.	25 sept.	15 okt	26 okt.	6 nóv.	2 des
» Stykkisholmi		4 —								30 —		13 —	31 —					
» Flatey		5 —								31 —			1 sept.					
» Patreksfirði		5 —								1 ág.		14 ág.						
» Bíldudal		6 —								1 —		15 —						
» Dýrafirði		6 —								2 —		15 —	2 sept.					
» Önundarfirði		7 —								2 —								
» Ísafirði		8 —				7 júní		4 júlí		3 —		16 ág.	3 sept.		17 okt.			
» Reykjarfirði		9 —								4 —					18 —			
» Borðeyri										5 —								
» Blönduós		9 apríl						5 júlí		5 —		17 ág.			19 okt.			
» Skagaströnd		10 —								6 —		17 —	3 sept.		20 —			
» Sauðárkrók		11 —						6 júlí		8 —		18 —	4 —		21 —			
» Siglufirði		12 —				9 júní		6 —		8 —		18 —			22 —			
» Akureyri		14 —				11 —		7 —		9 —		19 —	6 sept.		23 —			
» Húsavík		14 —								9 —			6 —		24 —			
» Vopnafirði		15 —				12 júní		8 júlí		10 —		20 ág.			25 —			
» Seyðisfirði		15 —			23 maí	13 —		9 —		11 —		21 —	7 sept.		26 —			
» Norðfirði		16 —								11 —		22 —			26 —			
» Eskifirði		16 —			24 maí			9 júlí		12 —		22 —	7 sept.		27 —			
» Fáskrúðsfirði		17 —								12 —					27 —			
» Berufirði		18 —				13 júní				12 —					28 —			
» Klaksvig	15 febr.		27 marz	4 maí	26 maí				19 júlí		28 júlí		9 sept.			29 okt.	9 nóv.	5 des
» Thorshavn	16 —	20 apríl	28 —	5 —	27 —		22 —		20 —	14 ág.	29 —		10 —	27 sept.		30 —	10 —	6 —
» Trangisvaag			28 —	5 —			22 —				30 —						10 —	6 —
» Leith	19 febr.	23 apríl	31	8 —	31 maí	17 júní	25 -	13 júlí	23 júlí	17 ág.	2 ág.	26 ág.	13 sept.	30 sept.	31 okt.	2 nóv.	13 —	9 -
í Kaupmhöfn	24 —	27 -	4 apríl	12 —	4 júní	21 -	29 -	18 —	27 —	22 ág.	7 —	1 sept.	17 —	5 okt.	5 nóv.	6 —	19 —	14 —

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1898.

II. Vestur um land:

	1		2		3		4		5		6	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	sept.	sept.	okt.
Frá Reykjavík ..	16	..	15	..	12	..	16	..	23	..	25	..
í Reykjavík	..	11	..	8	..	12	..	18	..	21	..	[illegible]
frá Ákranesi	..	..	15	..	12	10	16	16	..	19	..	..
— Búðum	..	..	15	..	12	9	16	16	..	..	..	..
— Ólafsvík	16	9	16	6	13	9	17	15	23	19	26	[illegible]
— Grundarfirði.	..	..	..	..	13	9	17	15	24	..	..	[illegible]
— Stykkishólmi	17	8	16	5	13	9	17	15	24	18	26	[illegible]
— Hvammsfirði	..	..	17	..	..	8	18	14	..	..	..	..
— Skarðstöð ...	..	..	..	..	14	7	18	13	..	..	..	..
— Flatey	17	8	17	5	14	7	19	13	24	18	27	[illegible]
— Patreksfirði ..	18	7	18	4	15	6	19	12	25	17	28	[illegible]
— Tálknafirði ..	..	..	..	..	15	6	19	12	..	17	..	..
— Bíldudal	18	7	18	4	16	6	20	11	25	16	28	[illegible]
— Dýrafirði....	18	6	18	3	16	6	20	11	26	16	29	[illegible]
— Önundarfirði	18	6	18	3	16	5	20	10	26	15	29	22
— Súgandafirði.	..	..	..	..	17	5	21	10	..	..	..	..
											okt.	
— Ísafirði......	20	6	20	3	19	5	23	10	28	15	1	22
— Aðalvík.....	..	..	20	1	19	3	23	8	..	..	..	..
— Reykjarfirði .	20	4	20	1	19	3	23	8	29	13	2	[illegible]
				maí								
— Steingrímsfirði	21	3	21	31	20	2	24	7	29	12	3	[illegible]
— Bitrufirði....	..	..	..	..	20	2	24	7	30	11	..	..
									sept.			
— Borðeyri	23	3	22	31	22	2	26	7	1	11	4	[illegible]
						júní						
— Hvammstanga	..	..	..	..	22	30	26	6	..	..	..	..
— Blönduós ...	23	1	22	30	22	30	26	5	1	9	..	..
		apr.										
— Skagaströnd .	23	30	22	29	22	30	26	5	1	9	4	[illegible]
— Sauðárkrók ..	24	30	23	29	23	29	27	5	2	9	5	[illegible]
— Kolkuós	..	..	..	..	23	29	27	4	2	8	..	..
— Hofsós	24	30	23	29	23	29	27	4	2	8	..	[illegible]
— Haganesvík..	..	..	..	28	23	28	27	..	..	..	..	..
— Siglufirði....	24	29	23	28	24	28	28	3	3	8	6	[illegible]
— Dalvík	25	29	24	28	24	28	28	3	3	7	6	12
— Hjalteyri	25	29	24	28	24	28	28	3	3	7	6	12
á Akureyri	25	..	25	..	25	..	30	..	4	..	7	..
frá Akureyri ...	..	29	..	28	..	28	..	3	..	7	..	12

Athugasemd um **ferðir milli landa.** Í Vestmannaeyjum verður komið við í hve[illegible] ferð suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. Eptir ko[illegible] skipanna til Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í Hafnarfirði, þegar næ[illegible] legan farm er að flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, geta skipin í þessum ferðu[illegible] komið við á Akranesi, ef því verður við komið og full ástæða virðist til þess. — Frá Kaup[illegible] mannahöfn fara skipin jafnan kl. 9 árdegis og frá Reykjavík kl. 1 árnættis. Á millistöðvum [illegible] fyrsti fardagur tiltekinn, en farþegar mega búast við, að síðar kunni að verða farið. — Fargj[illegible] milli Íslands og útlanda er í 1. farrými 90 kr. (báðar leiðir 160 kr., nema milli Skotlands [illegible] Íslands 144 kr.) og í 2. farrými 60 kr. (báðar leiðir 100 kr.). Fyrir fæði greiðist á dag í 1. fa[illegible] rými 4 kr. og í öðru farrými 2 kr. Hálfu minna fyrir börn.

EFNISYFIRLIT.

Afgreiðslu og reikninga Eimreiðarinnar, útsending og innheimtu á andvirði hennar hefur á hendi stórkaupmaður **Jakob Gunnlögsson** *(Cort Adelersgade 4, København, K)*, og eru því útsölumenn og aðrir viðskiptamenn ritsins beðnir að snúa sjer til hans **með pantanir** á því, og **borgun** fyrir það og allt, er lýtur að afgreiðslu **þess** og reikningsskiptum.

Bústaður ritstjórans er: *Kingosgade 15, København V.*

Nýir kaupendur að 4. árgangi Eimreiðarinnar geta *fyrst um sinn* fengið 2. og 3. árg. fyrir $^2/_3$ verðs, en 1. árg. **verður að** eins seldur fullu verði. Af honum eru að eins sárfá eintök óseld. **Einstök** hepti kosta 1 kr. hvert.

Af Eimreiðinni koma í ár út 3 hepti og kemur **1. heptið** út í *marz*, 2. í *júní* og 3. í *september*.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

IV. ÁR. 2. HEPTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1898.

Jens Hansen,

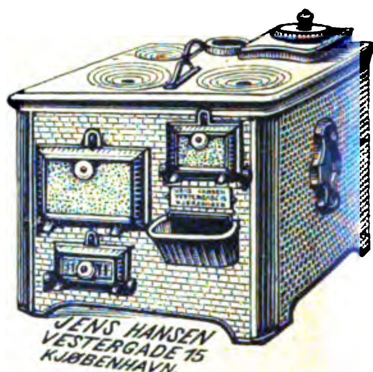
Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypumunum

við hæfi

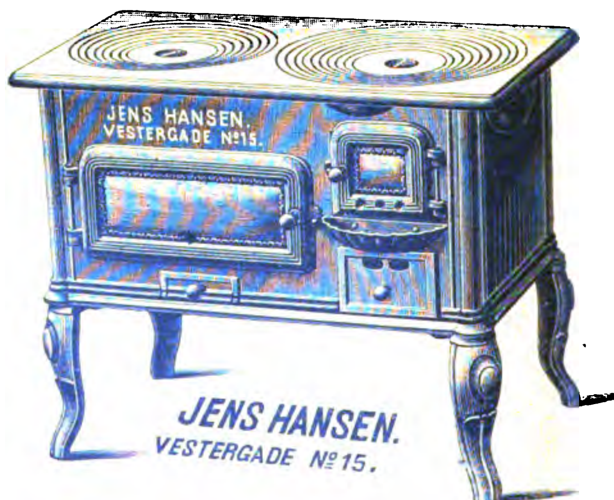
Íslendinga.

Eldavjel á 18 kr.

Sjerstaklega mæli jeg með *ofnum* með magazínbrennzlu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **14 kr.** og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavjelar með steikaraofni og vatnskatli, með 3—5 mjög stórum suðuholum, á **18 kr.** og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi setja niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavjelar í þilskip. Skipsofna og eldakompuvjelar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunarholum og magazínbrennslu. Ennfremur birgðir af steinolíuofnum

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr smíða- og steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar stærð. Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur og pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir allt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis hverjum þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Þjóðviljinn.

Eptir *George Lütken.*

Frá ómuna tíð hefur latneski málsháttur inn »*Vox populi, vox dei*« (rödd þjóðarinnar er rödd guðs) verið talinn gott og djúpsætt spakmæli; þjóðhöfðingjar og formælendur trúarbragða og stjórnmála hafa vitnað til þessara orða, þegar þeim þóttu þau koma vel heim við skoðanir sínar og dóma um hlutina; vjer höfum svo opt heyrt þessi orð, vjer höfum lesið þau í ritum og blöðum, og vjer erum, ef svo má að orði kveða, uppalnir til að trúa þeim eins og nýju neti.

Að sönnu má í sögunni finna óteljandi dæmi þess, að rödd þjóðarinnar hefur verið fjarri því að vera vottur um guðs vilja; hinn hryllilegi fjöldi hryðjuverka, er unnin hafa verið í nafni þessa gamla orðtaks, þó ekki sje nema á tímabilinu frá því að Kristur var krossfestur undir fagnaðarlátum alþýðunnar og þangað til hin hroðalegu manndráp voru framin í dýflizunum á dögum stjórnarbyltingarinnar frönsku, er þóttist vera rjettmætt stríð hinnar miklu alþýðu í þjónustu mannrjettindanna, nægir til að færa oss heim sanninn um það, að rödd þjóðarinnar er ekki altjent rödd guðs. Þrátt fyrir þetta höldum vjer þó einnig á vorum dögum fast við þetta gamla orðtak; vjer erum að meiru eða minna leyti sannfærðir um, að það hafi satt að mæla, — og vjer höfum í raun og veru slegið því föstu í stjórnarskipunarlögum vorum, sem í þeim löndum, er hafa þingbundna stjórn, einmitt eru byggð á þeirri grundvallarsetningu, að það, sem múgurinn eða meirihlutinn álítur, það sje líka gott og gilt.

Enn þann dag í dag eru ódáðaverk unnin, sem eiga rót sína að rekja til þessarar grundvallarsetningar, en til allrar hamingju tiltölulega fá í samanburði við axarsköptin, sem leiðir af því, að menn breyta eptir þessum gömlu orðum í blindni. En axarsköptin geta líka haft skaðleg áhrif, bæði á hagsæld manntjelagsins í heild sinni og einstaklinganna, og ætti því helzt að sneiða hjá þeim; en það er hins vegar allrar varúðar vert og ekki öldungis hættulaust, að hreyfa við þessari grundvallarsetningu; »*almenningsálitið*«, »*þjóðin*« »*meirihlutinn*« o. s. frv. eru orðin því nær heilög og friðhelg hugtök, sem enginn getur hreyft við, án þess að verða kallaður stórbokki, landráðamaður, frelsisóvin o. s. frv.; og það

er þá líka fágætt að einstaka hugmaður þorir að ganga móti straumnum og ganga í berhögg við »*rödd þjóðarinnar*«, sem óneitanlega getur stundum látið óþægilega illa í eyrum.

Jeg vona að orð mín verði ekki misskilin; jeg finn hvorki köllun nje hæfileika hjá mjer til að skipa mjer á bekk með hinum fáu hugmönnum, er telja það skyldu sína að tala gegn og vara við því dálæti, sem menn hafa nú svo almennt á meirihlutanum og rjetti meirihlutans. Jeg er miklu fremur öldungis sannfærður um, að sannarlega hollt, gott og rjettlátt fjelagslíf, hvort heldur er í ríki, eða blátt áfram í fjelagi eða samkvæmi, verður nauðsynlega að byggjast á þeim skoðunum, er ríkjandi eru hjá meirihluta hlutaðeigandi fjelagsmanna, en — og á þetta »en« legg jeg afarmikla áherzlu — til þess útheimtist fortakslaust, að hver einstakur þessara fjelagsmanna hafi ákveðna skoðun, bygða á sjálfreynd og sjálfstæðri rannsókn á því málefni, sem hann á að greiða atkvæði um. Eigi fyllilega að meta úrskurð meirihlutans, sem sannan og rjettmætan vott hinnar sönnu skoðunar fjelagsins, verður að krefjast þess, að hver einstaklingur, sem atkvæði greiðir, hafi aflað sjer öldungis sjálfstæðrar sannfæringar á því máli, sem um er að ræða, og sú sannfæring verður að vera algjörlega óhlutdræg og óháð óviðkomandi atvikum. Það stendur á sama hvort atkvæðagreiðslan er um þjóðmál og fer fram á þjóðþingi, eða kemur einstöku fjelagi við og fer fram á aðalfundi þess. Við þingkosningarnar verður það þingmannsefni hlutskarpast, er flestir rjetta hendurnar upp fyrir, og á aðalfundi er sú uppástunga samþykkt, sem fær flest atkvæði; meirihlutinn hefur allt af rjett fyrir sjer, eða svo jeg viðhafi latnesku orðin: *Vox populi, vox dei.*

Vjer mundum allir, og það jafnvel hugmennirnir, sem jeg minntist á, skjótt verða á eitt sáttir um það, að þetta væri gott og blessað, gætum vjer að eins verið vissir um, að einstaklingar þeir, er atkvæði greiða, hver um sig hefðu með hyggni og óhlutdrægni aflað sjer þeirrar sannfæringar, er atkvæðagreiðsla þeirra byggist á. Vjer gætum þá í opinberum þjóðmálum með góðri samvizku fylgt þeirri grein, er stendur í lögum allflestra fjelaga: »Aðalfundur hefur æðsta úrskurðarvald í öllum málefnum fjelagsins«; vjer gætum þannig hiklaust viðurkennt fullveldi þjóðarinnar, því að þjóðin væri þá safn fullmenntaðra og fullþroskaðra einstaklinga, er jafnan hefðu skýrar, vel íhugaðar og vel rökstuddar

skoðanir á hverju því máli er fyrir kynni að koma og greiða skyldi atkvæði um.

Vjer skulum vona að þeir tímar komi, að mennirnir verði svo þroskaðir. Á þeim tímum verður aldrei hætt við því, að þingbundnar stjórnarskipanir og venjur verði vanbrúkaðar, og í raun og veru verður þjóðin þá fyrst nægilega þroskuð til þess að hafa þeirra full not, og þá fyrst verður rödd þjóðarinnar rödd guðs, af því að hún vill þá það eitt, sem satt er og rjettlátt.

Því miður verður þess þó lengi að bíða, að slíkri hugsjón veitist framkvæmd, og sem stendur verðum vjer með kinnroða að játa, að vjer erum harla langt frá takmarkinu. Úrskurður meirihlutans er ekki ætíð vottur um óskir og vilja þjóðarinnar, og þótt vjer getum ekki hiklaust fallizt á skoðanir þeirra stjórnmálagarpa og heimspekinga, er sagt hafa, að »meirihlutinn hefði ætíð rangt fyrir sjer«, verðum vjer þó að játa, að hugtök eins og t. d. »*almenningsálitið*«, »*rödd þjóðarinnar*«, »*dómur meirihlutans*« o. fl. eru jafnvel á vorum dögum blátt áfram staðlaus hremmiyrði og hugarburður, sem vjer höfum nú einu sinni vanizt á að brúka, trúa á, óttast og þrælka undir; jeg vil jafnvel leyfa mjer að segja, að þessi hugtök sjeu sem stendur enn staðlausari en tröll og forynjur, þótt þau veki engu minni ugg og hjátrú; en ef vjer athugum þau frá sjónarmiði lífeðlisfræðinnar og sálarfræðinnar, verður optast reyndin sú, að þetta eru vanþroska hugsmíðar, er myndazt hafa í sjúkum heila, afleiðingar nokkurra einkennilegra atriða í sálarlífi manna, einkum hermihvatarinnar, og móttækileika fyrir hugsanainnblástur.

Það er nú ætlunarverk mitt í þessari grein, að færa stuttlega sönnur á þetta frá sjónarmiði lífeðlisfræðinga, og þannig, ef til vill, komast að þeirri niðurstöðu, að orðtakið: *Vox populi, vox dei* sje með engu móti rjettmætt á vorum dögum, fremur en það hefur verið það á umliðnum öldum, enda þótt vjer verðum stöðugt að vona, að það megi öðlast fullt gildi í framtíðinni, þegar mannkynið hefur náð svo miklum andlegum þroska, að menn verða ekki einungis gæddir hlýjum fjelagsanda, heldur og verða rjettsýnir og sjálfstæðir, með öðrum orðum hafa fengið sjálfstætt manngildi.

Flestir munu hafa tekið eptir því, að því nær ætíð verður stór breyting á mönnum þegar þeir koma saman í hóp; ef til vill hafa þeir hver um sig reynzt oss alúðlegir, friðsamir og rjettsýnir menn; en þegar þeir svo koma saman á mannamót, aðalfund eða

þvíumlíkt, þá er engu líkara en hin sjerstaka lyndiseinkunn þeirra og manngjörvi máist af eða hverfi, og þeir hverfi inn í hópinn; það er eins og þeir missi hina persónulegu ábyrgðartilfinningu og verði ópersónulegir liðir í hinum ábyrgðarlausa hóp.

Þetta er líka atriði, sem hefur vakið afarmikla athygli víða um heim, og er það af góðum og gildum ástæðum, þar sem svo mörg mikilsvarðandi málefni eru á vorum dögum lögð undir úrskurð múgsins. Slíkan múg eða margmenni má að nokkru leyti skoða sem sjerstaka, lifandi veru, gædda sálareiginleikum, og eru sumir þeirra hinir sömu og hjá einstökum mönnum, en aðrir eru alveg sjerstakir fyrir múginn. Látum oss nú virða þessa sjerstöku eiginleika nokkru nánar fyrir oss.

Fyrst og fremst teljum vjer eptirfylgjandi staðreynd, sem að nokkru leyti liggur til grundvallar fyrir hinum öðrum einkennum: Af hvaða tægi sem þeir einstaklingar eru, sem mynda hóp, hve ólíkir sem þeir eru sín í milli, að því er snertir stöðu, lifnaðarhætti, starfa, lyndiseinkunn og gáfnafar, þá er það svo, að blátt áfram af því, að þeir eru nú einu sinni komnir saman, þá ríkir sami andi hjá þeim og gjörir það að verkum, að tilfinningar þeirra, hugsanir og athafnir verða allt öðruvísi en tilfinningar, hugsanir og athafnir hvers einstaklings mundu verða, væri hann ekki með í hópnum. Það eru til hugsanir og geðshræringar, sem aðeins koma í ljós og brjótast út í verknað hjá einstaklingunum, þegar þeir eru í annara manna hóp. Slíkur hópur eða múgur er einskonar stundarvera, mynduð af ýmislegum frumefnum, er um stundarsakir renna saman í eitt; öldungis eins og frumhylfi þau, sem lifandi líkami er samansettur af, sameinast og mynda veru, gædda eiginleikum, sem eru gagnólíkir þeim, er hvert einstakt frumhylfi hefur. Múgnum mætti líkja saman við efnablöndun; efnafræðingurinn blandar saman ýmsum ósamkynja efnum, og úr því verður ekki einföld blöndun, heldur myndast nýtt efni, með allt öðrum einkennum, en efni þau, sem notuð voru.

Það er ofurauðvelt að sýna fram á, að hóp manna er allt öðruvísi varið en einstökum manni; aptur á móti er það ekki jafnauðvelt að sýna, hvernig á þessum mismun standi. Hjer er þá fyrst þess að minnast, að sálarfræði seinni tíma hefur gjört þá þýðingarmiklu uppgötvun, að skynsemi vor eða meðvitundarlíf og hinn svonefndi frjálsi vilji er hvorki svo meðvita nje frjálst, sem vjer hingaðtil höfum ætlað. Hugsanir vorar og athafnir ákvarðast

þvert á móti af fjöldamörgum áhrifum, sem vjer höfum enga meðvitund um; þær athafnir vorar, sem vjer fremjum vísvitandi, eru runnar af ómeðvita rótum í sálarlífi voru, er myndazt hafa við áhrif þau, er uppeldi, ættgengi og önnur atvik hafa á hvern mann.

Ef vjer nú virðum nokkru nánar fyrir oss þá eiginleika, er einkenna einhverja kynkvísl eða þjóð, sjest það skjótt, að eptir því sem tímar hafa liðið fram, hafa þessir eiginleikar myndazt af fjölda smááhrifa, af uppeldi og arfi frá forfeðrunum, og að kynkvíslin, þjóðin hefur fengið ákveðna sjereinkunn — mjer liggur við að segja — sjerstaka sál, sem er sameiginleg öllum einstaklingum þjóðarinnar, og kemur í ljós í fjölda ómeðvita hugkvæmda og athafna, sem vjer hyggjum að sprottnar sjeu af frjálsum vilja vorum. Á hinn bóginn höfum vjer auðvitað einnig sjerstaka eiginleika, og fremjum athafnir af ásettu ráði og frjálsum vilja, og það því fremur, því betri menntun sem vjer höfum fengið. Hjer kemur og sama tvískiptingin fram: annars vegar einstaklingarnir, sín á milli einkar ólíkir, að því er menntun og andlegan þroska snertir, hins vegar múgurinn, kynkvíslin, þjóðin með sínum eðlishvötum, tilhneigingum, og tilfinningum, sem eru svo að segja sameiginlegar öllum einstaklingum hennar, en koma ekki greinilega í ljós hjá hvejrum um sig, meðan hann er einn síns liðs. Jafnvel þeir þeir menn, er sakir sjerstakrar menntunar sinnar og meðfæddra gáfna standa á hærra stigi andlegs þroska, t. d. listamaðurinn, vísindamaðurinn, eru varla að nokkrum mun ólíkir hinum öðrum hluta þjóðarinnar í geðhreyfingum og tilfinningum; skoðanir þeirra á trúarbrögðum, stjórnmálum, siðkenningum, það sem þeir aðhyllast eða hafa óbeit á, í stuttu máli allt, sem til tilfinninganna kemur, stendur sjaldan á hærra stigi, en almennt gjörist hjá þjóðinni. Það eru nú einmitt þessir almennu eiginleikar, almennu vegna þess, að flestir skaplegir menn hafa þá á líku stigi, sem gjöra það að verkum, að fjelagsandi vaknar hjá mönnum, þegar þeir safnast í hóp. Hinir sjerstöku eiginleikar eða eigindir einstaklinganna mást af og manngildi þeirra hverfur; hið sjerstaka hverfur fyrir hinu sameiginlega og nú ráða ómeðvita eigindir lögum og lofum.

Það er einmitt þessi samlagning almennra eiginda, er gjörir það skiljanlegt, að múgur og margmenni getur aldrei innt af hendi störf, er meiriháttar vitsmuni þarf til. — Þau úrslit almennra mála, sem gjörð eru á samkomu atkvæðamikilla manna, er hver dregur sinn taum, standa ekki að nokkru ráði framar þeim málsúr-

slitum, er samkoma andlegra amlóða gæti gjört; í hópnum koma aðeins hinar lægri eigindir til greina, sem andlegir fáráðar eiga engu síður en þeir, sem betri gáfum eru gæddir. Í múgnum og og margmenninu eru það ekki hinir andlegu yfirburðir, sem vaxa, heldur miklu fremur heimskan. Múgurinn, sem heiðraður er með nöfnum eins og *»almenningsálitið«*, *»hver maður«*, o. s. frv., hefur ekki altjent rjettara fyrir sjer en hinn sjálfstæði hugsunarskörungur, er vekur athygli á því, með hve litlum rjetti þessi nöfn eru viðhöfð; hann hefur þvert á móti betra skyn en »almenningsálitið«, eða »rödd þjóðarinnar«, með því að hann getur sýnt fram á, að þessi hugtök eru í raun og veru ekkert annað en öfgafull nöfn á hvikulum múg.

Ef nú einstaklingarnir, er mynda slíkan hóp, gjörðu aðeins að slá saman þeim algengu eigindum, er hver þeirra hefur, mundi niðurstaðan verða meðalgildi þessara eiginda; en aptur á móti gætu þá ekki hinar nýju eigindir, er áður var á minnzt, komið fram. Látum oss nú líta á, hvort vjer getum ekki sýnt fram á, hvernig þessar nýju eigindir myndast.

Að slíkar lyndiseinkunnir, sem einkenna múginn, koma fram, á rót sína að rekja til margra orsaka. Fyrst og fremst er það, að hverjum einstakling, er staddur er í manngrúa, finnst eins og hann ráði yfir ómótstæðilegu afli, blátt áfram af því, hve margir eru þarna saman komnir, og þetta leiðir til þess, að hann gefur þeim ástríðum sínum lausan taum, sem hann mundi af fremsta megni reyna að bæla niður, væri hann einn síns liðs; hann leggur því síður hömlur á sig, sem hann finnur, að hann er liður í nafnlausum, ópersónulegum og ábyrgðarlausum manngrúa, og sú ábyrgðartilfinning, sem jafnan heldur einstaklingnum aptur, hverfur með öllu.

Önnur orsök til þess, að sjerstakar eigindir koma fram, er — geðnæmi. Að einstaklingar, sem staddir eru í manngrúa, verða fyrir geðnæmum áhrifum, er auðvelt að sýna fram á, þótt örðugt sje að skýra, hvernig á því stendur. Þegar menn hafa safnazt saman í hóp, verður hver tilfinning og athöfn geðnæm, og það svo, að einstaklingurinn lætur auðveldlega sjálfs síns hagsmuni sitja á hakanum fyrir sameiginlegum hag annara. Það, sem hjer er um að ræða, líkist mjög ástandi því, er dávaldur getur komið hinum dáleidda í; einstaklingurinn sýnir þægð og tillátssemi, sem ef til vill er algjörlega á móti eðlisfari hans, og hann alls ekki gat áð-

ur en hann varð liður í stórum hóp. Hjer kemur fram sálareigind, sem sálarfræðingar seinni tíma hafa einkum vakið eptirtekt á, sem sje hin undarlega hermihvöt, sem allir menn eru gæddir og kemur einkarljóst fram hjá börnunum, en ræður reyndar miklu alla æfi manns. Í manngrúanum, þar sem einstaklingurinn og manngildi hans svo að segja máist af, eins og áður er sagt, og hverfur inn í múginn, verður hvöt þessi margfalt sterkari. Ef einhver tekur upp á því að hrópa húrra, klappa höndum, hrópa »lifi konungurinn« eða »niður með konunginn«, hafa hinir það á svipstundu eptir, hrifnir af hermihvöt sinni, og ef nokkrir fara að mynda sig til, annaðhvort að votta einhverjum vini hollustu sína eða brjóta rúður hjá óvini sínum, fylgja allir hinir aðrir einstaklingar í hópnum eins og sauðahjörð, enda þótt þeir hver um sig í einrúmi mundu í mesta máta láta sjer slíkt athæfi miður líka.

Þá er enn hið þriðja atriði, sem telja má orsök til þess, að sjerstakar eigindir myndast hjá múgnum; það er atriði, sem lífeðlisfræðis og sálarfræðis rannsóknir nýrri tíma hafa að vísu ekki getað skýrt til hlítar, en þó veitt oss mikilvæga vitneskju um. Þetta atriði er móttækileiki fyrir hinn svonefnda hugsanainnblástur, sem er einkennilegur fyrir sálarlíf vort, og að miklu leyti orsök til geðsnæmisins, er jeg minntist á.

Móttækileikinn fyrir áhrif frá öðrum, til að snúast að skoðunum og dómum þeirra, hefur einkum gefið tilefni til nánari vísindalegra rannsókna, síðan tekið var að rannsaka hina svonefndu dáleiðslu. Svo sem flestum lesendum mun kunnugt, má með því að dáleiða menn, koma þeim í það ástand, að þeir missi algjörlega meðvitundina um manngildi sitt, hlýði öllum skipunum dávaldsins og fremji verk, sem gagnstæð eru lyndiseinkunnum þeirra og og venjum. Það hefur nú hins vegar komið í ljós, að menn þurfa alls ekki að vera í dáleiðslu til þess að vera móttækilegir fyrir áhrif frá öðrum og láta leiðast af þeim; miklu fremur hefur það komið fram við nánari rannsóknir, að mjög mikill þáttur af uppeldinu, ekki einungis á barnsaldrinum, heldur og langt fram eptir aldri, er fólginn í slíkum síendurteknum áhrifum, sem ásamt hermihvötinni ef til vill mynda blátt áfram lyndiseinkunnir manna og hegðun, þótt því verði ekki neitað, að meðfæddir sálarhæfileikar eigi og mikinn þátt í, hver niðurstaðan verður. Danskt barn er svo að segja frá því það fæðist uppalið og menntað til að verða Dani, barn, sem fæðist á Frakklandi, til að verða Frakki, og þó

mundu fáir verða til að halda því fram, að þetta væri meðfætt; væru höfð skipti á börnunum meðan þau væru kornung, mundi danska barnið verða Frakki í hverja taug, með franskri hegðun, frönskum skoðunum á því, hvað sæmilegt væri, franskri trú o. s. frv.; og á hinn bóginn mundi það barn, sem alið yrði upp í Danmörku, ekki verða franskt að öðru en því, að það hefði ef til vill svart hár og væri skarpleitara að hliðarsýn.

Það væri hraparleg villa að ætla, að trúarbrögð fullþroska manns, skoðanir hans á siðkenningum og þjóðmálum o. s. frv. væru meðfæddar; þær hafa myndazt við þroskun hlutaðeiganda og eru afleiðingar af þeim áhrifum, er skóli, heimili, kunningar, dagblöð o. s. frv. hafa haft á hann; ef til vill er enginn sá maður, að hann hafi farið algjörlega á mis við slík áhrif, og ef vjer athugum sjálfa oss með nokkru meiri skarpskyggni og gagnrýni, mundum vjer skjótt verða þess áskynja, að skoðanir vorar eiga allar rót sína að rekja til utanaðkomandi áhrifa, þótt vjer sjeum drýldnir af því, að hafa aflað oss þeirra sjálfir með hugsun vorri og reynslu. Það er svo sem enginn efi á því, að niðurstaðan yrði allt önnur, ef maður lifði einn síns liðs, án þess að hafa umgengni við aðra menn og verða fyrir áhrifum af þeim; en með því nú að þetta getur ekki átt sjer stað, svo sem þjóðfjelagi voru er háttað, þá komum vjer hjer aptur að hinu sama, sem vjer áður höfum minnzt á, að manninum er öðruvísi háttað, þegar hann er í annara manna hóp, en þegar hann er einn síns liðs; og vjer getum skoðað þjóðfjelagið sem mannsöfnuð, hóp manna, þegar vjer viðhöfum þetta orð í rúmri merkingu.

Látum oss nú samt sem áður halda oss við þá þýðingu í orðinu hópur, múgur, sem vjer áður höfum lagt í það. Það mun þá við nokkurn veginn nákvæma athugun sýna sig, að maður, sem um stund hefur verið í slíkum hóp eða múg, einkum ef múgurinn er í uppnámi, kemst í líkt ástand og hinn dáleiddi, sem verður viljalaust verkfæri í höndum dávaldsins, og stafar það af hinum einkennilegu áhrifum, sem jeg hefi talað um. Og eins og nokkrar sálareigindir eru útilokaðar hjá hinum dáleidda, en aðrar mega sín því meira, þannig er því og varið með einstaklinginn, þegar hann er í manngrúa. Við hugsanainnblástur fær hann ómótstæðilega hvöt til að fremja hitt eða þetta, og ákafinn og ástríðan verður enn þá ómótstæðilegri í múgnum, af því að þar hafa menn innbyrðis hver áhrif á annan, og þeir einstaklingar í múgn-

um, er kynnu að vera nokkru sjálfstæðari, eru í of miklum minnihluta til þess, að þeir geti veitt straumnum viðnám; hið ýtrasta, sem þeir kynnu að geta, er að veita straumnum í aðra stefnu, með því að skjóta að mönnum nýrri hugsun; þannig er það alkunnugt, hvernig t. d. hnittyrði getur orðið til þess, að hamla múgnum frá því að fremja grimmdarverk.

Það sem einkennir einstaklinginn, þegar hann er staddur í múgnum, er þá þetta, að hann missir meðvitundina um manngildi sjálfs sín, en ómeðvita eigindir múgsins fá yfirráðin, geðshræringar annara hrífa geð hans og hann verður afarmóttækilegur fyrir hugsanainnblástur. Hann er ekki framar með sjálfum sjer, en er orðinn viljalaus sjálfhreyfivjel. Það eitt, að hann er orðinn einn hluti múgsins, gjörir það að verkum að hann hrapar niður á lægra stig í menningarstiga mannkynsins. Meðan hann var einn sjer var hann ef til vill siðaður maður, í múgnum er hann siðlaus hrotti, er aðeins breytir eptir fýsnum sínum. Hann missir stjórnar á sjálfum sjer, verður æstur og ofsafenginn, en stundum fyllist hann og eldmóði, og getur þá framið verk, er virðast hreystiverk. Sakir þess hve auðveldlega orð, samlíkingar og þvíumlíkt, er ekki hefur nein áhrif á einstaklinginn, þegar hann er einn sjer, hefur áhrif á hann, þegar hann er í þessu ástandi, leiðist hann til að fremja verk, sem eru í ósamræmi við viðleitni hans, venjur og lifnaðarhætti. Í múgnum er einstaklingurinn sandkorn með öðrum sandkornum, er vindurinn leikur sjer að.

Jeg bið menn að taka eptir því, að jeg hef hvergi í greinarstúf þessum viðhaft hið niðrandi orð »skríll«, þegar jeg hef talað um múginn. Það geta þeir andans gæðingar gjört, er firrast umgengni við aðra menn og fá því ekki tækifæri til að sjá með eigin augum, hvaða breyting verður á einstaklingnum, þegar hann kemur í manngrúa. Látum oss ennfremur minnast þess, að þessi voðalegi sannleiki á ekki aðeins heima um manngrúa, er þyrpist saman á götum og torgum; öldungis hið sama sálar- og lífeðlislögmál ræður í kviðdómnum, þar sem ef til vill hver einstakur eiðsvarinn kviðdómandi er mótfallinn þeim dómi, sem þeir hafa fellt í sameiningu; á þjóðþingum, þar sem lög og ályktanir eru samþykktar, sem hver einstakur þingmaður fordæmir í hjarta sínu; á kjörfundum, þar sem þingmaður er kosinn, sem reyndar enginn af þeim kjósendum, sem viðstaddir eru, mundi kjósa, ættu þeir að kjósa hver um sig; á aðalfundum, þar sem menn klappa þeirri

fjelagsstjórn lof í lófa, sem ef til vill hver einstakur fjelagsmaður álítur að gangi hneyksli næst, að láta sitja að völdum; þessi dæmi, er vjer hjer höfum tilfært, getur hver maður auðveldlega gengið úr skugga um. Á dögum stjórnarbyltingarinnar miklu á Frakklandi, sátu á »þjóðþinginu«, er vann svo mörg blóðug og órjettlát hermdarverk, vel menntaðir borgarar, er hver um sig var kunnur að friðsemi og mannúð; en þegar þeir voru komnir í hóp og undirorpnir hinum undarlegu áhrifum, er vjer höfum minnzt á, hikuðu þeir sjer, þrátt fyrir allt, ekki við að láta hálshöggva þá menn, sem allir vissu að voru saklausir, eins og þeir, sjálfum sjer til skaða, voru hver upp á móti öðrum og ljetu taka af lífi nokkra af sínum eigin mönnum, þótt þeir hefðu sjálfir samþykkt, að þjóðþingsmenn skyldu vera friðhelgir.

En það er ekki aðeins í verknaðinum að einstaklingurinn verður allur annar í múgnum, en þegar hann er einn síns liðs. Áður en hann hefur misst sjálfstæði sitt, breytast hugmyndir hans og tilfinningar, og þessi breyting er opt svo algjör, að hinn nízki verður eyðsluseggur, efunarseggurinn trúaður, rjettlátur maður bófi, löðurmennið hetja.

Það hefur verið sagt, og er opt sagt enn þá, að sannleikurinn sje fólginn í því, sem þjóðin þá og þá áliti gott og gilt; getum vjer nú samkvæmt því, sem sagt er hjer að framan, haldið því fram, að »rödd þjóðarinnar sje rödd guðs«?

Af því, sem hjer að framan er sagt, getum vjer dregið þá ályktun, að maðurinn stendur ætíð á lægra stigi, að því er vitsmuni snertir, þegar hann er í múgnum, en þegar hann er einn. Á hinn bóginn skal það játað, að múgurinn er ekki ætíð áfellisverður; það er allt undir því komið, hverju honum er blásið í brjóst, og það nær engri átt, að skoða múginn sem flokk illræðismanna, eins og sumir höfundar hafa gjört. Að vísu getur múgurinn opt hegðað sjer glæpsamlega, en hann getur líka stundum unnið afreksverk. Það er þrátt fyrir allt eitthvað mikilfenglegt í því, að slíkur múgur getur gengið í dauðann fyrir trúna eða frelsið. Eptir því sem sagt er hjer að framan, verðum vjer að álíta, að honum sje þetta ósjálfrátt; hann vinnur þess konar hreystiverk ósjálfrátt; en það eru þó þess háttar hreystiverk, sem mynda söguna. Eins og hvert annað atriði, er lítur að hinu dularfulla sálarlífi manna, hefur og þessi skýring á því, hvernig einstaklingurinn hverfur inn í múginn og nýjar lyndiseinkunnir myndast við það,

mikla þýðingu. Einkum mun hún opna augu manna fyrir því, hve ósatt hið gamla orðtak »Vox populi, vox dei« er, og gjöra menn varkárri í því að telja allt satt, sem hið svonefnda *»almenningsálit«*, *»þjóðin«*, *»meirihlutinn«* og yfir höfuð *»menn«* álíta.

Almenningsálitið verður þá fyrst sannleikanum samkvæmt, þegar einstaklingar mannfjelagsins hafa aflað sjer svo mikils manngildis og lyndisfestu, að múgurinn hefur ekki framar áhrif á þá, svo að þeir geta haft og haldið fast við ákveðna og óbifanlega skoðun sjálfra sín; þá fyrst verður fengin full trygging fyrir rjettmæti þingbundinnar stjórnar, þar sem múgurinn hefur æðsta úrskurðarvald; en því miður verður þess lengi að bíða, að hið hvikula, sviplynda mannkyn fái að búa við svo glæsilegan hag.

Þýtt hefur

G. F.

Örn og lævirki.

(Eptir *Rückert*).

Ó að eg fengi
Sem flugsterkur örninn
Sveiflast mót rísandi sólu,
Djúpt inn í dagroðann
Dýft minni bringu
Og baðað mig bjartlopts í straumi,
Og meðan enn myrkfara
Mókir í djúpi,
Sogið frá vaknandi
Sólauga himins
Hið fyrsta tindrandi tillit!

Eður sem ljettfleygur
Lævirkinn fengi' eg
Fylgt eptir sígandi sólu,
Hátt yfir fold
Á friðsælu kveldi,
Og eyglóar síðgeislum
Yfirskininn

Sál minni hellt út í söng,
Hvarflandi í heiðbláma
Og hyrfi þaðan
Aptur aldreigi
Ofan til jarðar!

En, æ, því er miður
Að örninn, sem horfði
Svo djarft inn í ársólar ásýnd,
Frá ljómanum himins
Lægir sig niður
Til þess í dimmu
Djúpinu að skygnast,
Eptir dags bráð, sem hyggst hann að hremma,
Og lævirkinn dregst
Frá dillandi yndi
Síns hvarflandi, himneska söngflugs
Magnþrota niður
Til Moldar aptur
Í náttból síns haggjörva hreiðurs.

Fær enginn vængjaður
Foldborinn andi,
Hetju andi,
Eldfjörug skáldsál
Lypt sjer úr fjötrum
Hinnar lágu móður
Upp, upp til ljóssins
Hins algöfga föður?

Flugfæri guðmóðs
Festi mjer elskan við hjarta;
Flaug það upp og beindi
Flugi til sólar,
Unz því bráðnuðu
Báðir vængir
Og hratt það steyptist
Úr hæðum ofan
Og sökk nið'rí sneypunnar haf.

Angurkvein hóf það,
En Elskan mælti,
Er hún vængina
Upp nýjaði:
»Að miðla þjer öðrum
Megna eg eigi,
Vina þín vel trú,
Veik, en þó himnesk.
Aflmeiri vængi
Þá, er aldrei bráðna
Nje nýjunar þurfa,
Vængi, sem þig
Munu voldugir bera
Óðfluga fram hjá
Öllum sólum
Og beint til hinnar hæstu,
Þá mun þjer *Dauði,*
Minn þróttöflgari
Samtvíburi,
Síðar gefa.

Hreinlæti.

(Eptir *Wergeland*).

Ljett um grund fer lækur,
Leiðist ekki minnsta hót,
Fleygist yfir fausk og rót
Og fossar yfir steina.

Lágt und laufi greina
Löngum hlær í grasi dátt;
Særir lækinn svart og grátt
Að sjá og til þess vita.

Lækur smár vill lita
Ljótkað steinsins andlit hvítt;
Unnum tærum ótt og títt
Hann alltaf nýr og þvær hann.

Hvítan hann ei fær hann, —
Hitt er nóg: hann verður hreinn;
Hlaðinn leðju og leir var steinn,
Í læk er velta náði' hann.

Silfurskíran sjáð' hann,
Svo eg einnig verða má,
Ef mjer vildi lækur ljá
Í lófann vatns af falli.

Þó eg kalli og kalli,
Kvikur lækur hraðar sjer,
Vill ei tefja við hjá mjer
Og vatni í lúkur henda.

En á greinar enda,
Ein er slútir fram á straum,
Hoppar erla, í iðu flaum
Svo öllum vængnum dálpi.

Sjálfur hver sjer hjálpi,
Hef eg fugl þeim numið af;
Lækur vatn að gjöf mjer gaf,
En grípa eg hlýt það sjálfur.

Lít hve lopts um álfur
Líður fuglinn, hreinn er þóst,
Stirnir á hans strykið brjóst,
Er styrktir vængir bera.

Allt eins eg vil gera,
O'ní dýfa hönd og þvo
Andlit mitt með elju svo,
Að enginn skyldi trúa.

Svo því megi eg snúa
Sömu leið og fugl sjer brá,
Og í skýjum að því gá,
Hvort englar mig ei kenna.

Ástblítt augum renna
Englar, þá mig hreinan sjá
Eins og gimstein, mær sem má
Í myrkri glóskært brenna.

Stgr. Th.

Álfakrossinn.

(Þjóðsaga).

Fyrir fjórum eða fimm mannsöldrum bjuggu hjón ein á Hvassafelli í Eyjafirði. Eigi er getið um nafn bónda, en húsfreyjan hjet Sesselja.

Það var einn dag snemma sumars, á túnaslættinum, að Sesselja var úti á túni við slátt með manni sínum. Var slátturekjan hin bezta, því á hafði gengið um daginn með skúrum og jeljaleiðingum. En er á daginn leið og kvölda tók, dreif yfir þoku kafþykkva, jafnt niður um bæi sem upp til fjalla og dala, svo að til vandræða horfði að hafa saman búsmala og pening allan, sem heim þurfti um kveldið. Var því auðsær málnytubrestur sem afleiðing af þokumyrkrinu, ef eigi birti upp; en sú varð eigi raunin á. Ekki er þess þó getið, hvort ærnar hafi hafzt heim um kveldið eða eigi, en hins er getið, sem meira þótti um vert, að eina kúna vantaði, og var hennar leitað með dunum og dynkjum, eins og nærri má geta. En kussa fannst ekki að heldur eða var ófundin um seinan háttatíma, þegar þau hjón gengu til hvílu. Biður þá húsfreyja eina vinnukonu sína að vaka stundarkorn, ef ske kynni, að kussa kæmi seinna; skyldi hún þá mjólka hana í fötu, er húsfreyja tiltók, og setja síðan fötuna við búrsdyrnar og breiða yfir hana (hún hefur læst búrinu, konan!); gæti hún þá sjálf tekið hana þaðan og sett mjólkina að morgni næsta dags.

Nú gengur húsfreyja til hvílu og sofnar. Dreymir hana þá, að til hennar kemur kona bláklædd. Kveðst hún vera huldukona,

bláfátæk barnamóðir. Ætti hún eina kú, sem nú stæði geld. En það, sem þyngst lægi nú á hjarta sínu, væri það, að maðurinn sinn væri dauðveikur, og sig vanhagaði um það, sem honum væri nauðsynlegt til lífsviðurhalds og heilsubótar. Væri því erindi sitt þangað, að biðja hana um mjólkina úr fötunni við búrsdyrnar, en kvaðst þó litlu mundu geta launað, þótt vilja hefði hún til þess. Þykist Sesselja nú leyfa álfkonunni mjólkina, án þess að til skulda verði krafizt, og að því búnu hverfur álfkonan.

Nú vaknar húsfreyja snemma morguns, sem búkvenna er siður. Dettur henni þá í hug draumur sinn, og hyggur hún hann sem annað »draumarugl«, af þeim toga spunninn, sem enginn veit upptök eða enda á. Þó gat hún ekki að því gert, að henni fannst þessi draumur einna skilmerkilegastur þeirra drauma, er hana hefði dreymt. En til þess að þurfa nú ekki að vera lengi í efa um gildi draumsins, snarar hún sjer í fötin og vindur sjer fram. Þegar hún kemur að búrsdyrunum, þrífur hún til fötunnar, en finnur skjótt að innihald hennar muni vera fremur rýrt. Verður húsfreyju þá fyrir að opna fötuna, og sjer hún þá, að fatan er galtóm, en þó þess lík, að mjólk hafi verið í hana látin, frá því að hún fór með hana síðast. Grennslast nú Sesselja eptir, hvort kýrin hafi komið heim um nóttina, og verður þess skjótt vísari, að svo hafi verið. Sjer hún þá, að draumur hennar hefur verið nokkuð á annan veg, heldur en draumar gerast venjulegast.

Nú hugsar Sesselja með sjálfri sjer, að hún skuli framvegis á hverju kveldi láta mjólka hina sömu kú í sömu fötuna, og setja hana á sama stað, og sjá svo, hverju fram yndi. Er þetta svo gert í nokkur kveld og fatan jafnan tóm að morgni. Þegar vika er liðin, dreymir húsfreyju aptur eina nótt, að sama konan kemur til hennar og áður og er nú mjög glöð í bragði. Þakkar hún mjög vinalega fyrir alla mjólkina, og segist nú ekki lengur þurfa hennar með, því kýrin sín sje borin, maðurinn sinn búinn að fá heilsuna aptur og líðan þeirra yfir höfuð í góðu gengi. Þetta allt eigi hún húsfreyju að þakka og sem lítinn vott um þakklátsemi sína biður hún hana að þiggja muni þá þrjá, sem í fötunni sje. Sje það grænt klæði í pils, gullhringur og silfurkross. Muni þessa skuli hún svo síðan láta fylgja ættinni og muni farsæld fylgja. Krossinn skuli jafnan ganga til elzta sonar eða

yngstu dóttur, og muni þá þann eða þá ekki bresta fje tilfinnanlega.

Um morguninn, er Sesselja gætir fötunnar, finnur hún muni þessa, sem til stóð, og þóttu þeir ágæta gripir. Dóttir hjóna hjet Ólöf, en eigi greinir sagan, hvort þau áttu fleiri barna. Er því óvíst, hvort gripirnir hafa þegar skipzt við fráfall þeirra hjóna, eða allir gengið að erfðum til Ólafar. En hún erfði að minnsta kosti krossinn. Ólöf þessi giptist síðan Oddi nokkurum í Grenivík í Höfðahverfi. Áttu þau hjón 12 dætur og 2 sonu, og upp komust af þeim 9 dætur og 1 sonur, er Gottskálk hjet. Er margt góðra manna frá systkinum þessum komið. Sagt er, að systurnar allar níu hafi keppt um þennan menjagrip ættarinnar, krossinn, og hafi þær viljað skreyta með honum höfuð- eða hálsbúnað sinn. En þeim var öllum synjað hans, og það í þeirri veru, að þeim væri öllum gert jafnt undir höfði með því. Varð Gottskálk því þeirrar náðar aðnjótandi, að honum var gefinn krossinn og blessun sú, er honum átti að fylgja. Átti Gottskálk hann alla sína tíð og hefur hann síðan gengið að erfðum í beinan karllegg, og jafnan þótt mikil gersemi.

* * *

Framanskráða sögu, sem lengi hefur geymzt í manna minnum, hef jeg álitið rjett að færa í letur, eigi svo mjög af því, að jeg trúi á óskeikulleika hennar, heldur af því, að jeg veit, að sá af hlutum þeim, er hún hljóðar um og enn er til — krossinn, er mjög gamall og að því leyti merkilegur. Virðist mjer og sagan hafa fullt eins mikinn rjett til að vera haldið á lopt eins og margar aðrar »þjóðsögur«. Það má meira að segja að vissu leyti telja hana til hinna merkilegustu þjóðsagna, einmitt fyrir þá sök, að álfakrossinn, sem á að sanna áreiðanleik hennar,

er enn til, svo að rannsókn á honum getur verið nokkurs konar lykill að gildi hennar og gefið bending um, hvernig þess konar sögur geta myndazt. — »Álfakrossinn« er nú eign Jónasar Jónssonar, Gottskálkssonar, (móðurbróður míns), á Syðra-hóli í Kaupangssveit í Eyjafirði, og hefur hann töluverðar mætur á eign þessari, þó líklega frekar fyrir það, að hann er gömul ættarfylgja, heldur en að hann hafi svo mjög trú á honum sökum ummæla þeirra, er í fyrstu vóru látin fylgja krossinum — að því er sagan segir.[1]

Kr. H. Benjamínsson.

Framfærsla og sveitastjórn

á þjóðveldistímanum.

VÁTRYGGINGIN. Eitt af hinum þýðingarmestu varnarráðum gegn sveitarþyngslum eða til þess að afstýra fátækt manna var vátrygging á fjenaði og húsum, sem var lögboðin í hverju hreppsfjelagi[2]. Þessari vátrygging var þannig fyrir komið, að íbúar hvers hrepps mynduðu ábyrgðarfjelag fyrir sig, þannig að þeir ábyrgðust hver með öðrum þann skaða, er verða kynni. Ef nú einn af hreppsbúum varð fyrir skyndilegu og óvæntu tjóni, þá gat hann krafizt *skaðabóta* hjá öllum hinum. Til þess að hvetja menn til varkárni, var þó svo á kveðið, að sá, sem fyrir tjóninu varð, jafnan skyldi bera hálfan skaða sjálfur, en hinum helmingnum var jafnað niður eptir eignarhundruðum á alla aðra hreppsbúa. Þó mátti sá hluti skaðabótanna, er kom á hvern bónda, aldrei nema meiru en svo, að 6 álnir væru goldnar af hverju hundraði 6 álna aura, eða með öðrum orðum næmi 1% af eign manna. Ef svo vildi til, að fleiri menn biðu skaða á einum missirum, þá skyldi jafnt öllum bæta, til þess er 6 álnir væru goldnar af hundraði hverju. Ef þá eigi vannst

---

[1] Herra Kr. H. Benjamínsson hefur sent oss »álfakrossinn« til sýnis og höfum vjer fengið *Þórarinn* málara *Þorláksson* til þess að teikna mynd þá af honum, er hjer með fylgir í tvöfaldri stærð. Krossinn er auðsjáanlega mjög gamall og stafar frá kaþólskri tíð, og hafa menn sjálfsagt borið hann á sjer sem verndargrip. Það er lítill róðukross úr silfri, með Kristsmynd báðum megin, sem nú er orðin mjög máð sökum slits. Snýr andlitsmyndin öðrum megin meir til hægri, en hinum megin til vinstri. Þar sem krossinn þannig er merkilegur forngripur, væri vel gert af eigandanum að ánafna Forngripasafninu hann eptir sinn dag. RITSTJ.

[2] Um vátrygging þessa hefur EIMR. áður (I, 45—47) flutt nokkru ýtarlegri grein, þar sem tilfærðir eru tveir staðir úr sjálfum lögunum. En ekki þótti þó hlýða, að sleppa að lýsa henni hjer, þar sem lýsing á henni á beinlínis heima, og er nauðsynleg, til þess að fá yfirlit yfir sveitamálin í heild sinni.

til þess, að hálfur skaði yrði bættur hverjum þeirra, þá skyldu bændur telja svo til, að þeim mun minna hefði hver þeirra af bótunum, sem þeir hefði minni skaða beðið. Hreppsþingin tiltóku ákveðinn gjalddaga, og væru bæturnar eigi greiddar fyrir þann tíma, mátti taka þær lögtaki eða með dómi.

Vátryggingin á fjenaði náði þó ekki til alls kvikfjár, heldur að eins til þess hluta þess, er menn skoðuðu sem hinn helzta bústofn bóndans; en það var *nautfjeð*. Aptur var hvorki sauðfje nje hestar »mælt til skaðabóta«. Skaðabætur vóru og því að eins mæltar, að svo næmur sjúkdómur eða pest *(fallsótt)* kæmi í fje manns, að fjórðungur nautfjár hans eða meiri hlutur fjelli. Átti hann þá á hinum næsta hálfum mánuði, eptir að fallsóttin ljet af, að kveðja til 5 nábúa sína, til þess að virða skaða sinn. Skyldi hann þá segja til skaða síns og sýna þeim hold og húðir þess fjár, er af var farið. Hann skyldi og síðan vinna eið fyrir þeim, að sá væri skaði hans, sem þeir hefðu virt eða meiri. Á næsta reglulega hreppsþingi skyldi hann svo segja til, hve skaði hans hefði virzt, og skyldu þá hreppsbændur bæta honum hálfan skaða.

Brunabótaábyrgðin náði heldur ekki til allra húsa. Venjulega vóru að eins hin nauðsynlegustu bæjarhús mælt til skaðabóta. En þau vóru talin þrjú: *stofa, eldhús* og *búr*. Ef menn áttu bæði eldhús og *skála* (ɔ: sjerstakt svefnhús, en sváfu ekki í eldhúsinu eins og títt var á 10. öld), þá skyldu menn kjósa á reglulegu hreppsþingi um vorið, hvort þeir vildu heldur að menn ábyrgðist með þeim eldhús eða skála. Brynni nokkurt þessara þriggja vátryggðu húsa, átti eigandinn að heimta til búa sína sína fimm og láta þá virða skaðann. Skyldu þeir eigi að eins virða skaða þann, er orðin var á húsum, heldur og á klæðum þeim, gripum og matvælum, er inni hefðu brunnið. Þó skyldi þann einn klæðnað eða gripi til skaðabóta telja, er húsbóndi átti og hvern dag þurfti að hafa. En eigi skyldi gersimar nje (verzlunar)vöru enga til skaðabóta telja. — Ef *kirkja* eða *bænahús* var á bæ manns, þá var það hið fjórða hús, er mælt var til skaðabóta. Brynni kirkjan upp, skyldi með henni til skaðabóta telja kirkjutjöld og sönghús og klukku, þá er bezt hefði verið, þá er inni hefði brunnið, ef fleiri hefði verið en ein, og það skrúð hennar allt, er hvern dag þurfti að hafa. Slíkt hið sama var mælt um bænahús. Þegar virðing hafði fram farið á löglegan hátt og eigandinn hafði sagt til skaða síns á hreppsþingi, þá vóru hinir aðrir hreppsbúar skyldir til að bæta honum hálfan skaða á sama hátt og áður var tilgreint. Skaðabótakrafan virðist og hafa verið jafngild, hvort sem eldurinn hafði upp komið af tilviljun einni eða var að kenna gáleysi annara, eða jafnvel þó eldurinn væri beinlínis af mannavöldum, annara en eigandans. Til þess að hvetja menn til varkárni, var þó ákveðið, að

menn skyldu eigi skyldir að gjalda hinum sama manni brunabætur opten þrisvar. Af sömu ástæðum var og ákveðið, að ef bóndi rjeði sjer hjú úr annari þingsókn, skyldi hann ekki skilyrðislaust hafa rjett til bóta fyrir þann skaða, er slíkt hjú kynni að valda, heldur skyldi það, þegar svo stóð á, vera komið undir frjálsum vilja bænda, hvort þeir vildu veita þeim manni, er hjá hafði brunnið, nokkrar brunabætur eða alls engar.

SVEITARSTJÓRNIN. Íbúar hvers hrepps kölluðust *hreppsmenn* og gat það orð í rýmsta skilningi átt við alla, sem áttu heima í hreppnum, jafnt ómaga og þurfamenn sem aðra. Optast táknaði þó »hreppsmenn« að eins þá hreppsbúa, sem þingfararkaupi áttu að gegna, eða með öðrum orðum þá, sem höfðu full og óskert þegnrjettindi og því urðu að gegna öllum þeim skyldum, sem þeim vóru samfara.

Stjórn sveitarmálanna var sumpart í höndum *hreppstjórnar* og sumpart í höndum *hreppsþinga*, sem höfðu álíka þýðingu fyrir hvern einstakan hrepp eins og lögrjettan fyrir allt landið.

Hreppstjórnin var nefnd 5 manna, er kölluðust *hreppstjórar* eða *hreppstjórnarmenn.* Þeir vóru kosnir af hreppsbúum á haustin og skyldu vera landeigendur. Þó gátu hreppsþingin gert undantekning frá þeirri reglu og þá jafnvel kosið *griðmann* (ɔ: vinnumann) fyrir hreppstjóra ef það var samþykkt í einu hljóði. Hreppstjórarnir áttu að skipta niður sveitargjöldunum: þurfamannatíund matgjöfum og manneldi, og áttu þeir bæði að ákveða, hve mikið hver einstakur skyldi gjalda og og hverjum það skyldi greiða. Þeir áttu og að hafa umsjón með því, að þessi gjöld væru innt af hendi og kæmu í rjettan stað niður. Auk þess áttu þeir að höfða mál fyrir öll brot gegn sveitastjórnarlögunum, að svo miklu leyti sem þeir, er fyrir órjettinum urðu, höfðu ekki rjett til þess (t. d. hreppsómagar) eða vanræktu að gera það. Þegar hreppstjórarnir þannig komu fram sem sakaraðilar, kölluðust þeir *hreppssóknarmenn* eða blátt áfram *sóknarmenn,* og svo eru þeir optast nefndir í lögunum. En auk þessara 5 hreppstjóra, sem vóru kosnir á haustin, gátu hreppsþingin á vorin kosið aðra 3 *sóknarmenn*, til þess að aðstoða hreppstjórana, og þessir þrír sóknarmenn áttu þá einkum að höfða mál fyrir brot á *samkomumálum*, fundarsköpum hreppsþinganna, ákvæðum um boðun þeirra o. s. frv. Hreppstjórarnir fengu engin laun fyrir starfa sinn, nema sæmd þá, er stöðunni fylgdi. Þeir urðu og að inna öll hin sömu sveitargjöld af hendi sem aðrir, og vanræktu þeir skyldur sínar sem hreppstjórnarmenn, urðu þeir að sæta sömu hegningu sem aðrir, er brotið höfðu gegn ákvæðum sveitastjórnarlaganna.

Hreppsþingin vóru tvenns konar: regluleg hreppsþing og aukahreppsþing.

Hin reglulegu hreppsþing kölluðust *samkomur*. Þau vóru ákveðin með lögum í eitt skipti fyrir öll og haldin á ákveðnum tímum. Þessi hreppsþing vóru háð þrisvar á ári, hið fyrsta á langaföstunni, annað á vorin að afloknu vorþingi og hið þriðja á haustin, og skyldi það ekki vera fyr en fjórum vikum fyrir veturnætur og ekki síðar en fyrsta sunnudag í vetri. Hreppsþingin skyldu allir þeir hreppsbændur sækja, er tíund áttu að greiða og þingfararkaupi að gegna; gætu þeir eigi komið því við að koma sjálfir, máttu þeir þó senda annan mann í sinn stað (t. d. vinnumann sinn) með fullu umboði til að greiða atkvæði fyrir þeirra hönd. En væri út af þessu brugðið, þannig að einhver hvorki kæmi sjálfur nje sendi annan mann í sinn stað, þá varðaði það 3 marka sekt. Þeir einir, sem þannig sóttu hreppsþingin, vóru skoðaðir sem rjettir *samkomumenn* og atkvæðisbærir.

Til þess að samþykkja ályktun um almenn sveitamálefni *(hreppamál)* þurfti að eins meiri hluta atkvæða samkomumanna; en ályktun um breyting á fundarsköpum, ákvæðunum um hvenær og hvernig hreppsþingin skyldu háð og boðuð o. s. frv. *(samkomumál)* varð ekki gerð, nema hún væri samþykkt í einu hljóði. Kosning hreppstjóranna var og því að eins gild, að þeir væru kosnir í einu hljóði. Ef atkvæðin dreifðust við kosninguna, var skorið úr með hlutkesti. Þegar samkomumennirnir gátu ekki orðið á eitt mál sáttir um það, hvort hreppurinn skyldi taka einhvern ómaga til framfærslu eða flytja hann á annan hrepp, þá var svo á kveðið, að þeir skyldu ráða, sem greiddu atkvæði með því, að neita að taka ómagann að sjer og vildu flytja hann til framfærslu í annan hrepp.

Sumum sveitamálum skyldi ráðið til lykta á ákveðnum hreppsþingum. Þannig áttu menn að biðja sjer byggðarleyfis á langaföstufundinum; en hefði umsækjanda af einhverjum ástæðum verið það ómögulegt, varð hann að minnsta kosti að gera það á vorfundinum. Á vorfundinum átti einnig að kjósa þá 3 sóknarmenn, sem áttu að aðstoða hreppstjórana og sjerstaklega að höfða mál fyrir brot á samkomumálum. Þá skyldu menn og segja til, hvort menn vildu heldur að menn ábyrgðist með þeim eldhús eða skála, ef hús þeirra brynnu. Á haustfundinum var skipt tíund og matgjöfum og þá vóru hreppstjórarnir kosnir. En annars hafa menn sjálfsagt getað ráðið flestum sveitamálum til lykta á hverju reglulegu hreppsþingi. Þannig átti t. d. sá, sem hafði misst nautfje sitt í fallsótt, bæði að segja til skaða síns og hve hann hefði virzt á næsta reglulegu hreppsþingi eptir að hann beið skaðann.

Aukahreppsþingin kölluðust *hreppsfundir* eða *hreppsstefnur*. Þau vóru ekki bundin við neinn ákveðinn tíma, heldur mátti stefna þeim saman hvenær sem þörf krafði og svo opt sem vera skyldi. Hver einstakur

hreppsbóndi gat stefnt til hreppsfundar, þegar hann hafði eitthvert það mál að flytja, sem þurfti skjótrar afgreiðslu. Tilefnið til þessara hreppsfunda virðist optast hafa verið ýmsar vafaspurningar viðvíkjandi framfærsluskyldu hreppsins. Þegar ómagi hafði verið færður einhverjum bónda til framfærslu, en bóndinn ekki áleit sig skyldan til þess að framfæra hann og því vildi láta hreppinn taka að sjer framfærsluna, þá gat hann stefnt til hreppsfundar, til þess að fá leyst úr þessari vafaspurning. Hann átti þá að boða til fundar með 7 daga fyrirvara að minnsta kosti, og senda út *hreppsfundarboð*; það var *kross*, sem bera skyldi bæ frá bæ og jafnframt auglýsing um, hvenær fundurinn ætti að vera. Sá bóndi, sem vanrækti að flytja hreppsfundarboðið áfram, er það kom til hans, eða kom ekki á fundinn, var látinn sæta sektum. Væru menn ekki komnir fyrir hádegi, var svo á litið, sem menn hefðu ekki sótt fundinn; urðu menn þá eins að greiða fjesektir fyrir því, þótt fundarboðið hefði aldrei komið á heimili þeirra, ef þeir að eins höfðu fengið vitneskju um fundinn.

Á þessum aukahreppsþingum skiptu hreppstjórarnir manneldi, þegar þegar slíks gerðist þörf, og gátu þeir þá eins skipt ómaga til eldis á þá, sem ekki höfðu komið á fundinn, sem aðra. Reyndar var svo til ætlazt, að hreppsbúar skyldu eiga kost á, að koma fram með mótmæli sín gegn skipting manneldisins, en það var þó ekki álitið nauðsynlegt, að þeir menn væru viðstaddir skiptinguna, sem sjálfir höfðu vanrækt að koma og þannig látið það tækifæri til mótmæla ónotað, sem þeim hafði verið boðið með fundarboðinu.

HREPPADÓMURINN. Auk hreppstjórnarinnar og hreppsþinganna höfðu menn og sjerstakan dómstól, sem kallaður var *hreppadómur*, til þess að dæma í sveitamálum. Það var 6 manna dómur, og skyldi sækjandinn nefna 3 innanhreppsmenn í dóminn, en verjandinn aðra 3. Dómstaður skyldi vera í örvarskotshelgi utangarðs þess manns, er sóttur var, og dómendur lúka sínum dómi sama dag og þeir komu til dóms, en dómurinn settur fyrir miðjan dag. Hreppadómur skyldi jafnan vera rúmhelgan dag, en eigi um langaföstu nje löghelgar tíðir. En annars gat hann verið á öllum tímum árs, nema um sjálfan alþingistímann og tvær vikur fyrir og eptir alþingi (alls 6 vikna bil). Yrði víti svo nærri alþingi, að eigi mætti sækja sökina að hreppadómi, skyldi stefna málinu til alþingis og sækja það þar að þingadómi. Dómsköp (reglur um flutning mála o. s. frv.) vóru í öllu verulegu hin sömu að hreppadómi sem að þingadómi.

Þær sakir, er sækja skyldi að hreppadómi, vóru einkum þessar:

1. Ef menn ólu eigi þá ómaga, er hreppstjórar höfðu skipt á hendur þeim með rjettu;

2. ef menn gáfu eigi matgjafir þeim mönnum, er þeim var skipt að gefa;
3. ef menn guldu eigi tíund samkvæmt framtali og fyrirmælum laga;
4. ef menn greiddu eigi skaðabætur þeim, er brunnið hafði hjá eða orðið fyrir fjárskaða;
5. ef menn ólu utanhreppsmenn;
6. ef menn sóttu eigi hreppsfundi, þótt þeir vissu um þá;
7. ef menn báru eigi hreppsfundarboð, er það kom til þeirra.

Gerði einhver hreppsmaður sig sekan í einhverju af þessu, skyldu hreppstjórarnir eða sóknarmennirnir stefna honum um það til hreppadóms á 7 nátta fresti, og sækja hann þar til að gera skyldu sína, og gjalda vítigjald, matgjald, sektir o. s. frv. sem lög mæltu fyrir. Risi málið út af matgjöfum, gat sá, er þiggja skyldi matgjafirnar, verið sóknaraðili í stað hreppstjóra eða sóknarmanns. Að hreppadómi mátti og sækja þá menn, »er að skipum áttu búðir« (og er þar átt við farmenn eða verzlunarmenn, sem flestir munu hafa verið útlendingar), ef þeir ólu utanhreppsmenn, göngumenn eða barnbærar konur, þó þær væru hreppsmenn. Svo skyldi fara að allri sókn við *skipamenn* sem við bændur, nema að dómstefnuna skyldi þá leggja að heimili sækjanda, en ekki að búðum þeirra, er sóttir vóru. Sækjandi mátti þá og hafa svo marga menn með sjer til dóms sem hann vildi, en verjandinn ekki fleiri en 10, eins og annars var ákveðið, að hvor málsaðili mætti með sjer hafa, er mál var sótt á hönd bændum.

ALDUR OG UPPTÖK SVEITASTJÓRNARSKIPUNARINNAR. Framanskráð lýsing á framfærslu og sveitastjórn er algerlega byggð á ákvæðum Grágásarlaga um þetta efni, og bera þau fyllilega með sjer, að þau stafa frá kristni eins og þau nú liggja fyrir. Manni verður þá fyrir að spyrja, hvort þessi ákvæði muni hafa fyrst verið sett eptir að kristni var í lög tekin, eða menn hafi þegar í heiðni haft ákveðin lög um framfærslu og sveitastjórn, en að áhrif kristninnar og kirkjunnar hafi orðið þess valdandi, að ákvæðum laganna hafi verið breytt mjög mikið, svo að þau þannig hafi fengið þá mynd, sem þau hafa í þjóðveldislögum þeim, sem til vor eru komin. Það er enginn hægðarleikur að svara þessari spurningu, enda hafa verið mjög skiptar skoðanir um þetta meðal þeirra fræðimanna, sem nokkuð hafa á það minnzt. Hinn sænski ríkisskjalavörður Nordström (nú dáinn) var á þeirri skoðun, að menn hefðu hefðu yfir höfuð á Norðurlöndum — og þá líka á Íslandi — ekki haft neina framfærsluskyldu eða sett nein lög um það fyrri en í kristni; en í heiðni hefði öllum verið fullkomlega heimilt að losa sig við þurfandi ættingja með því að bera út börn og fyrirfara ör-

vasa gamalmennum, ef þau kusu ekki heldur að stytta sjer sjálf aldur, er þau fundu, að þeim var orðið ofaukið og mundu verða öðrum til þyngsla. Framfærsluskyldan hefði þannig í heiðni hvorki átt sjer stað sem sveitarskylda nje sem ættarskylda, og hin íslenzka sveitastjórnarlöggjöf, sem einkum lyti að fátækraframfærslunni, hlyti því að stafa frá kristni. Á sömu skoðun var dr. Guðbrandur Vigfússon. Hann áleit að hin íslenzka sveitastjórnarskipun hefði fyrst myndazt í kristni, á 11. öldinni, og það yrði því að skoðast sem tímavilla, er sumstaðar í sögunum væri talað um »hreppa« í heiðni. Aptur á móti álitur prófessor Konr. Maurer, sem mest og bezt hefur skrifað um þetta efni annar en Vilhjálmur Finsen, að Íslendingar hafi þegar í heiðni haft lögbundna framfærslu og sveitastjórn, en að áhrif kirkjunnar hafi orðið þess valdandi, að ákvæðunum um framfærsluna hafi verið breytt eptir að kristni var í lög tekin. Hann heldur því jafnvel fram, að Íslendingar hafi haft lög um framfærslu og sveitastjórn allt frá landnámstíð, og komið með þau frá Noregi, þar sem hann álitur að til hafi verið regluleg sveitastjórnarlög í heiðni, áður en Ísland bygðist. Hann byggir þessa skoðun á allmörgum ástæðum, sem hjer yrði oflangt upp að telja; en engin af þessum ástæðum er þó þannig löguð, að vjer höfum getað sannfærzt um, að þessi skoðun hans væri rjett. Vjer álitum beint á móti, að hin íslenzka sveitastjórnarskipun sje upprunnin á Íslandi og ekki komin þangað frá Noregi. Þó munu menn þegar í heiðni hafa haft nokkur drög til hennar. Þannig bendir margt til þess, að sum af hinum hörðu ákvæðum um meðferð á verkfærum göngumönnum stafi frá þeim tíma. Sama er að segja um ákvæðið um, að sá, er setjast vildi að í einhverri ákveðinni sveit, yrði að biðja sjer byggðarleyfis. Ennfremur álitum vjer, að ákvæðin um vátrygging á húsum og nautpeningi stafi frá heiðni, þó prófessor Maurer sje á þeirri skoðun, að einmitt þau sjeu yngri en hin önnur ákvæði sveitastjórnarlaganna og stafi frá síðasta hluta þjóðveldistímans. En oss virðist þessi ákvæði sjálf bera það með sjer, að þau hljóti að vera upprunnin í heiðni, þar sem svo er að orði kveðið, að ef menn eigi bæði eldhús og skála, þá skuli menn kjósa, hvort þessara tveggja húsa menn vilji heldur hafa mælt til skaðabóta. Þar sem nú höf. þessara lína þykist áður hafa sannað með rannsóknum sínum á húsaskipun Íslendinga á þjóðveldistímanum, að að menn hafi þegar um lok 10. aldar á velflestum bæjum verið búnir að koma sjer upp sjerstöku svefnhúsi eða skála, og ekki lengur sofið í eldhúsinu, eins og áður var títt, þá virðist af þessu mega ráða, að þetta vátryggingarákvæði sje eldra og hljóti að stafa frá þeim tíma, er það var ekki enn orðið mjög almennt að hafa bæði skála og eldhús á sama bæ. Það virðist því ekki geta verið yngra en frá síðari hluta 10. aldar,

þegar menn tóku að koma sjer upp svefnskálum og hættu að sofa i eldhúsinu. Og sje þetta rjett ályktað, — en á því teljum vjer engan vafa, — þá liggur nærri að álita, að aðalákvæðin um brunabæturnar sjeu enn eldri. Þessi ákvæði byrja sem sje með því, að ákveða sem grundvallarreglu fyrir brunabótunum, að i »hvers manns hýbýlum sjeu jafnan 3 hús, sem til skaðabóta sjeu mælt, ef upp brenna«, nefnilega stofan, eldhúsið og búrið. Þar sem nú hin eiginlegu bæjarhús upprunalega vóru ekki fleiri en þessi þrjú hús, þá er það ljóst, að hugsunin hefur i fyrstu verið sú, að öll hin eiginlegu bæjarhús eða íbúðarhús skyldu vera mælt til skaðabóta. Ákvæðið um að kjósa, hvort menn vildu heldur vátryggja skálann eða eldhúsið, virðist því vera yngra en vátryggingarlögin sjálf, og því hafa verið bætt við þau seinna, er það tók að gerast siður að auka tölu bæjarhúsanna, svo að þau urðu 4, sem sje auk hinna þriggja fyrtöldu einnig sjerstakt svefnús eða skáli. Orðalagið i ákvæðinu: »*ef* maður á bæði eldhús og skála« o. s. frv. virðist þó bera það með sjer, að þessi viðbót sje nokkuð gömul og hljóti að stafa frá því tímabili, er enn var almennast, að bæjarhúsin væru þrjú, en hitt undantekning, að þau væru fjögur. Að menn hafa ekki viljað gera frekari breytingu og þannig vikið frá hinni eldri reglu, að öll bæjarhúsin skyldu vera vátryggð, hefur þá líklega sumpart komið til af því, að menn hafa álitið, að skaðabótarskyldan gæti hæglega orðið of tilfinnanleg, ef hún hefði náð til allra fjögra bæjarhúsanna, og og sumpart af því, að þar sem að eins sumir bændur áttu 4 bæjarhús, en aðrir ekki nema 3, þá mundi það jafnaðarhlutfall, sem vátryggingin var byggð á, hafa raskazt, með því að þeir, sem áttu 4 bæjarhús, hefðu fengið meiri skaðabætur en þeir, er ekki áttu nema 3, ef brunnið hefði hjá báðum, og hefði þá hinum fyrri verið ivilnað á kostnað hinna. — Sje nú öll þessi skoðun á þessum fornu brunabótarákvæðum rjett, þá hljóta þau að stafa frá heiðni, og þá hlýtur líka skiptingin i hreppsfjelög að hafa verið komin á svo snemma, og einhvers konar sveitastjórnarskipun komin á fót, hvort sem hún hefur verið alveg eins og hún varð síðar eða ekki.

Aptur álitum vjer, að ákvæðin um fátækraframfærsluna stafi ekki frá heiðni, en hafi fyrst orðið til eptir að kristni var i lög tekin. Vor skoðun er sú, að i heiðni hafi menn ekki haft neina lögbundna fátækraframfærslu, en að það hafi þá algerlega verið komið undir frjálsum vilja manna, hvort þeir vildu hjálpa ómögum og þurfamönnum eða ekki. Þetta útilykur náttúrlega ekki, að menn, þegar hallæri eða þess konar bar að hendi, hafi haldið fundi og á þeim komið sjer saman um að hjálpa nauðstöddum nágrönnum sínum. En það hafa menn þá gert annaðhvort af því, að menn hafa álitið, að velferð sveitarfjelagsins lægi

við, eða af meðaumkvun með hinum bágstöddu, en ekki af því, að það væri nein lagaskylda. Að fátækraframfærslan algerlega stafar frá kristnum tima, lýsir sjer lika í þeim anda, sem skín út úr ákvæðunum um hana. Það er sem sje ljóst, að öll fátækraframfærslan byggist á hinni kristilegu mannúðarreglu um bróðurkærleikann, að það sje skylda, að hjálpa nauðstöddum náunga, og að menn með því geri guði þægt verk, og því vóru gjafir til fátækra, sem menn gáfu ótilkvaddir og af frjálsum vilja, skoðaðar sem *sálugjafir*. En slikur mannúðarandi lá mjög fjarri hugsunarhætti manna í heiðni. Þá var sú skoðun ríkjandi, að allir, sem ekki væru til neins gagns fyrir þjóðfjelagið, heldur miklu fremur því til byrðar, hefðu heldur engan rjett til að lifa lengur en mönnum sýndist. Þessi skoðun gilti bæði um unga og gamla, hvítvoðunga og örvasa gamalmenni. Þess vegna var barnaútburður fullkomlega lögheimilaður í heiðni. Sjerhver faðir hafði ótakmarkaðan rjett til að láta bera út barn sitt rjett eptir fæðinguna eða fyrirfara því á annan hátt, án þess að baka sjer nokkra lagalega ábyrgð. Og að menn optlega neyttu þessa rjettar, má sjá af þeim mörgu dæmum um barnaútburð, sem getið er í sögunum. Og langoptast var ástæðan hjá hinum fátækari sú, að þeir höfðu ekki ráð á að uppala barnið, en hjá hinum betur megandi, að barnið var vanskapað eða veiklað, þótt aðrar ástæður gætu og orðið þess valdandi. Hve djúpar rætur sú hugsun hafði fest hjá mönnum, að að minnsta kosti hinir fátækari yrðu að hafa rjett til að fyrirfara þeim börnum, sem þeir hefðu ekki ráð á að ala upp, sýndi sig bezt þegar verið var að lögleiða kristnina á Íslandi. Bann kristninnar gegn barnaútburði mætti sem sje af efnalegum ástæðum svo ákafri mótstöðu, að menn sáu sjer ekki annað fært en að sleppa þessu banni og hlíta hinni eldri löggjöf í þessu efni. Þetta bendir einmitt á, að menn hafi ekki áður en kristni var í lög tekin haft neina lögbundna fátækraframfærslu, því ella hefðu menn getað vísað fátæklingunum á hana og ekki þurft að ganga að því, að leyfa barnaútburð. Þar sem þó eitthvað 20 árum seinna tókst að afnema barnaútburðinn, þá er því full ástæða til að ætla, að það hafi verið því að þakka, að menn hafi þá verið búnir að koma á lögskipaðri fátækraframfærslu, svo að efnaleysið gat ekki framar verið afnáminu til fyrirstöðu, með því að hinir fátækari nú samkvæmt framfærslulögunum gátu fengið hjálp hjá hinum betur megandi, þegar þeir áttu fleiri börn en þeir sjálfir gátu alið önn fyrir.

Engu betri var meðferðin á hrörlegum og veikluðum gamalmennum í heiðni. Þegar þau vóru orðin svo gömul og hrum, að þau gátu ekki framar orðið að neinu liði, þá skoðuðu menn þau hreint og beint sem byrði fyrir mannfjelagið, sem menn hefðu fullan rjett til að losa sig við og lóga, ef menn höfðu hvöt til þess af efnalegum ástæðum. Það

vóru því fæstir sem óskuðu sjer að ná hárri elli, heldur miklu fremur óttuðust það sem hvert annað böl. Ein gömul saga bendir jafnvel á, að það hafi fyr á öldum, áður en sögur hófust, ekki verið neitt sjerlega sjaldgætt, að fátækir foreldrar hafi, til þess að verða ekki börnum sínum til þyngsla, ráðið sjer sjálf bana með því að kasta sjer niður af háum hamri, sem af því fjekk nafnið *ætternisstapi* (sbr. »að ganga fyrir ætternisstapa«). Er sagt að þetta hafi verið siður í Gautlandi hinu vestra, og er varla ástæða til að skoða þá frásögn sem bábilju eina. Það var sem sje víðar siður en á Norðurlöndum í heiðni, að losa sig við veik og örvasa gamalmenni með því að lóga þeim eða láta þau sjálf fyrirfara sjer, því það hefur verið sýnt fram á, að slíkt var líka siður hjá Vindum og á Norður-Þýzkalandi. Sömuleiðis segir Plinius frá því um Hyberbóreana, að það hafi verið siður hjá þeim, að gamalmenni fyrirfæru sjer með því að steypa sjer niður af háum hamri. Þar er því getið um sama siðinn sem í hinni norrænu frásögu, og hinn frægi sagnaritari Geijer segir í Svíasögu sinni, að í Svíþjóð sjeu til margir hamrar, er enn beri nöfn, sem bendi á þennan sið.

Lítum vjer nú sjerstaklega til Íslands, þá bera sögurnar þess vott, að menn hafi þar allt fram að lokum 10. aldar álitið það fullkomlega leyfilegt, þegar menn vóru í þröng, að losa sig við hrum gamalmenni með því að fyrirfara þeim eða öllu heldur með því að »gefa þau upp«, sem svo var kallað, sem hlaut að leiða til þess, að þau dæju úr sulti, ef þau urðu ekki fyrri til að stytta sjer sjálf aldur. En mannúðarandinn var þó þegar á þeim tíma búinn að fá svo mikil tök á hugum manna, að menn tóku ekki til slíkra örþrifráða, nema menn væru í hinum mestu kröggum; og jafnvel þó svo stæði á, urðu þó ætíð einhverjir til að rísa á móti þessum ómannlega villisið.

Árið 975 gerði »óaldarvetur mikinn« á Íslandi og hjeldu þá Reykdælir fund hjá Ljóti hofgoða, til þess að ráðgast um, hvað gera skyldi, til þess að afstýra almennu hallæri, og sýndist mönnum ráð að »heita til veðurbata«. Vildi Ljótur láta heita að gefa til hofs, en bera út börn og drepa gamalmenni. En öðrum manni, Áskatli, þótti það ómælilegt og kvað engan hlut batna mundu við það; kvað hann ráðlegra mundu að gera skaparanum tign í því, að duga gömlum mönnum, og leggja þar fje til, og fæða upp börnin. Móti þessari uppástungu mæltu margir í fyrstu, en þó lauk svo, að Áskell rjeð. Frá þessu er sagt í Reykdælu (7. k.), en í Landnámu (bls. 323) er önnur frásögn um ástand landsins almennt þetta sama ár, og segir þar, að þá hafi verið svo hart í ári, að »þá átu menn hrafna ok melrakka, ok mörg óátan ill var etin, en sumir létu drepa gamalmenni ok ómaga, ok hrinda fyrir hamra; þá sultu margir menn til bana« o. s. frv.

Í Fornmannasögunum (II, 222—8) er þriðja frásögnin um annað óáran, er varð 10 árum seinna (985), og svipar henni mjög til hinna. Er þar fyrst sagt, að þá hafi gerzt svo mikið hallæri á Íslandi, að fjöldi manns hafi dáið af sulti. Því næst er sagt frá því, að mikilsháttar maður einn i Skagafirði, er hjet Svaði, hafi einn morgun kallað saman marga fátæka menn og boðið þeim að gera eina mikla gröf og djúpa skammt frá almannaveg. Urðu hinir fátæku þessu mjög fegnir, því þeir vonuðust eptir að fá svo mikið fyrir vinnu sína, að þeir gætu slökkt hungur sitt. En um kveldið, er þeir höfðu lokið grafargerðinni, leiddi Svaði þá alla í eitt litið hús, og byrgði síðan húsið og sagði þeim að næsta morgun skyldi þá drepa og jarða i þeirri miklu gröf, er þeir hefði sjálfir gert (sem líklega á að skiljast svo, að hann ætlaði að grafa þá lifandi og láta þá deyja i gröfinni). Þetta fór þó á annan veg en ætlað var, því svo bar til, að Þorvarður hinn kristni Spakböðvarsson fór sömu nóttina um hjeraðið að erindum sinum; og lá leið hans snemma um morguninn fram hjá húsi því, er hinir fátæku menn vóru i innibyrgðir; heyrði hann þá kveinstafi þeirra og spurði, hvað þeim væri að angri. En er hann varð hins sanna vis af þeim, bauðst hann til að frelsa þá og fæða þá alla á búi sínu meðan hallærið stæði, ef þeir vildu taka kristni og trúa á sannan guð. Það kváðust hinir fátæku gjarnan vilja, og tók þá Þorvarður slagbrandana frá dyrunum og hafði fátæklingana heim með sjer og ljet þar skira þá og kenna þeim heilög fræði.

»Á þeim sama tíma, sem nú var áðr frá sagt, var þat dæmt á samkvámu af héraðsmönnum, at fur sakir sultar ok svá mikils hallæris var leyft at gefa upp gamalmenni ok veita enga björg, svá þeim, er lama váru eðr at nökkuru vanheilir, ok eigi skyldi herbergja þá«. Og þetta skyldi jafnt gilda um foreldra og nánustu ættingja, sem aðra, er þeir vóru svo hrumir, að þeir gátu ekki framar álitizt að vera til gagns fyrir mannfjelagið. Og þegar þetta var samþykkt, »gnúði á hin snarpasta hríð með gnístandi frostum«, svo auðsætt var, að þessir hjálparlausu veslingar ættu dauðan vísan, er þeir vóru þannig reknir út á gaddinn. En er helzti höfðinginn i sveitinni, Arnór kerlingarnef, kom heim af samkomunni, gekk móðir hans, Þuríður, fyrir hann og hjelt yfir honum þrumandi ræðu, og leiddi honum fyrir sjónir, »hversu úheyrileg og afskapleg úmennska þat var, at maðr skyldi selja i svá grimman dauða föður ok móður eðr aðra náfrændr«. Þessi ræða kerlingar hafði svo mikil áhrif á Arnór, »at hann sendi sína heimamenn á næstu bæi at samna saman öllu gamalmenni ok því, er út var rekit, ok flytja til sín, ok lét þá næra með allri likn«. Daginn eptir stefndi hann svo aptur til fundar og hjelt þar langa ræðu fyrir bændum, þeim er hann hafði yfir að ráða, og kvað þá skyldu sæta afarkostum af sinni hálfu,

ef þeir breyttu eptir hinni fyrri samþykkt, og fjekk þá til að samþykkja í þess stað, að hver skyldi hjálpa sínum frændum, svo sem framast hefði hann föng á, einkanlega föður og móður og þar út í frá, þeir er betur mætti. Skyldu menn drepa til hjálpar frændum sínum fararskjóta sína, heldur en að láta þá farast úr sulti, svo að enginn bóndi skyldi eptir hafa á bæ sínum meira en 2 hross. Þá skyldu menn og drepa hunda sína, svo að fáir eða engir skyldu eptir lifa, og hafa þá fæðu til lífsnæringar mönnum, sem áður hafði verið vant að gefa hundunum.

Um líka meðferð á örvasa gamalmennum og samþykkt var á fyrra fundinum getur og sagnaritari Dana, Saxi, er hann skýrir frá hallæri einu í Danmörku. Og þó nú töluverður helgisögublær sje á sumum af þessum frásögnum, virðist engin ástæða til að ætla, að þær allar sjeu bábiljur einar, heldur að þetta hafi í raun og veru komið fyrir, og það því heldur sem þessi sami heiðinglegi hugsunarháttur lýsir sjer í einu ákvæði í hinum elztu lögum Norðmanna. Þar segir um leysingja og leysingju, er gipzt hafi og bæði gert frelsisöl sitt, að »ef þau verða at þrotum, þá eru þat *grafgangsmenn;* skal grafa gröf í kirkjugarði ok setja þau þar í, ok láta þar deyja« (Ngl.L. I, 33 sbr. 97). Það átti því að beita sömu aðferðinni gegn þeim, sem Svaði hinn skagfirzki ætlaði að beita gegn fátæklingum þeim, er hann hafði saman kallað. Þegar nú finna má annað eins ákvæði í lögunum og þetta, eptir að kristni var í lög tekin, þegar hugsunarháttur manna þó yfirleitt var orðinn langt um mannúðlegri en hann var í heiðni, þá eigum vjer hægra með að leggja trúnað á villimeðferð þá á hrumum gamalmennum fyr á öldum, er að ofan var getið, og að henni hafi þá verið beitt í miklu frekara mæli, en þessi kristnu lög Norðmanna benda til; því hin tilvitnuðu ákvæði í þeim eru að eins ofurlitlar leifar af hinum eldri lögum, er giltu í heiðni, sem líka sýnir sig í því, að þessi ákvæði hverfa innan skamms úr lögunum og finnast því ekki í hinum yngri textum af fornlögum Norðmanna.

Allar þessar frásagnir, sem jafnvel prófessor Maurer álítur að hafi sögulegt gildi, þó hann reyni að skýra þær á annan veg, benda að vorri skoðun óneitanlega á, að menn hafi ekki í heiðni haft neina lögskipaða framfærsluskyldu, hvorki sem ættarskyldu, nje sem skyldu fyrir hreppinn eða landið. Maurer vill nú reyndar skoða þessi tilfelli sem hreinar og beinar undantekningar, þannig að menn hafi með almennri hjeraðssamþykkt gert undantekning frá hinum gildandi lagaákvæðum og leyst menn þannig frá framfærsluskyldunni. En sá skilningur er tæplega á rjettum rökum byggður. Jafnvel þó menn vildu skoða hina umgetnu fundi sem lögskipuð hreppsþing, þá höfðu slíkar samkomur ekkert slíkt

löggjafarvald, að þær gætu gert breytingar á gildandi landslögum eða eða leyft undanþágur frá þeim. Hreppsþingin gátu samþykkt ný ákvæði viðvíkjandi hverjum einstökum hrepp og málum hans, ef þessi ákvæði riðu að engu leyti í bága við gildandi landslög; en lengra náði samþykktarvald þeirra ekki. Hinni gildandi löggjöf gat enginn breytt, nema hin eina rjetta löggjafarsamkoma, sem til var í landinu, lögrjettan á alþingi. Þegar því svo er að orði kveðið í einni af þessum frásögnum, að það hafi verið »dæmt á samkvámu af héraðsmönnnum«, að leyft skyldi að gefa upp gamalmenni og veita enga björg, þá verður annaðhvort að skýra þetta svo, að söguritarinn hafi hjer hagað orðum sínum miður nákvæmlega, af því hann frá sínu kristilega sjónarmiði hafi ekki getað skilið, að slíkt hefði verið leyfilegt án sjerstakrar samþykktar, eða þá þannig, að leyfið hafi ekki haft aðra þýðingu, en að menn gætu gert það án þess að menn tækju til þess, án þess að það yrði talið þeim til hnjóðs, sem gerðu það, eða án þess að hinir betur megandi, sem ekki þurftu að grípa til slíkra örþrifráða, skyldu hneykslast á því, að aðrir gerðu það. Það er sem sje auðsætt. að samblendi það við kristna menn, er stöðugt átti sjer stað, og að því er Ísland snertir einnig það, að margir af landnámsmönnunum sjálfir vóru kristnir, hafði haft þau áhrif, að mannúðarandi kristindómsins hafði, löngu áður en kristni var í lög tekin, á margan hátt mjög svo lagað hugsunarhátt hinna norrænu víkinga, og komið þeim til að hætta við eða takmarka marga af þeim villisiðum, sem áður höfðu tíðkazt lang um meira þeirra á meðal. Þannig er það tekið fram í einni sögu (Gunnl. ormst 3. k.) um barnaútburðinn, að þó hann væri fullkomlega heimilaður að lögum jafnvel fyrstu áratugina eptir að kristni var í lög tekin, þá hafi mönnum þó þegar í heiðni ávallt þótt það illa gert að bera út börn sín, og þeir einir vanalega gert það, »er félitlir váru, en stóð ómegð mjök til handa«. Það er því fyllilega eðlilegt að hugsa sjer, að hinn sami hugsunarháttur hafi verið búinn að ryðja sjer til rúms að því er snerti meðferð á ellihrumum gamalmennum, og það því fremur, sem þar var um fullorðna menn að ræða, með fullþroskaðri skynsemi, þar sem hins vegar mátti svo á líta um börnin, að hinir nýfæddu óvitar væru lægri verur, sem ekki gætu átt heimting á sömu mannrjettindum og aðrir. Það er því mjög eðlilegt, að menn hafi ekki á hinum síðasta fjórðungi 10. aldarinnar, einum 20—30 árum áður en kristni var í lög tekin, beitt þessum mannúðarlausa villisið gegn hrumum gamalmennum, þó lögin heimiluðu hann, nema þegar menn komust í svo miklar kröggur, að allir urðu að viðurkenna, að það væri óumflýjanlega nauðsynlegt sakir heilla þjóðfjelagsins. Allar hinar áminnztu frásagnir bera það líka með sjer, að sá mannúðarandi, sem lýsir sjer í

því, að menn svo sjaldan notuðu rjett sinn til þess að lóga örvasa gamalmennum, hafi einmitt verið að þakka kristnum áhrifum. Þorvarður, sem frelsaði fátæklingana, er Svaði ætlaði að drepa, var kristinn maður, og að Arnór kerlingarnef og móðir hans hafi líka orðið fyrir kristnum áhrifum, má álíta vafalaust, því hann talar í ræðu þeirri, er hann hjelt fyrir bændum, um »sannan guð, er sólina hefir skapað«, sem hann hafi heyrt sagt, að »líki vel mildi ok réttlæti«, og stingur upp á, að menn skuli heita, að »trúa á hann ok engan guð dýrka utan hann einn«, ef hallærinu linni bráðlega. Er næsta líklegt að þetta megi setja í samband við kristniboð Friðreks biskups og Þorvalds Koðránssonar á Norðurlandi, er einmitt fór fram fám árum á undan. Eins virðist og Áskell, er talaði á Reykdælafundinum gegn því að bera út börn og drepa gamalmenni, hafa verið kristinn maður eða að minnsta kosti að hafa orðið fyrir kristnum áhrifum, því hann leggur til, að »gera skaparanum tign í því«, að skjóta saman fje til þess að hjálpa gömlum mönnum og fæða upp börnin.

Þó menn nú að vísu ekki geti reitt sig fyllilega á orðalagið í þessum frásögnum, þar sem þær eru ritaðar af kristnum höfundi, þá virðist þó að minnsta kosti svo mikið víst, að það hafi verið beinum eða óbeinum áhrifum kristninnar að þakka, að hinum fyrirhuguðu grimmdarráðum gegn börnum og gamalmennum varð ekki framgengt í hinum umræddu hjeruðum. Þetta styrkist og við frásögnina í Landnámu, þar sem sagt er, að menn hafi árið 975 látið drepa gamalmenni og ómaga og hrinda fyrir hamra, sem verður þá að skiljast svo, að þetta hafi verið gert í öðrum sveitum, þar sem áhrif kristninnar vóru ekki orðin eins mikil.

Þar sem það nú á Reykdælafundinum er lagt til og samþykkt, að efla til frjálsra samskota til þess að hjálpa börnum og gamalmennum, þá sýnir þetta að vorri skoðun ljóslega, að menn hafa þá ekki haft neina lögskipaða framfærsluskyldu, því annars hefðu menn ekki þurft að taka til frjálsra samskota. Ef menn hefðu haft lögskipaða sveitarframfærslu, þá hefðu hreppstjórnarmennirnir getað skipt ómögunum niður á hina betur megandi, og þeir hefðu þá verið skyldir til að ala þá, hvort sem þeim var það ljúft eða leitt. Á hið sama bendir og samþykktin á hinum síðara fundi Arnórs og Skagfirðinga. Þar var samþykkt, að hver maður skyldi ala föður sinn og móður, og þeir, er betur mætti, einnig aðra náfrændur sína. Ekki var nú frekar í farið. Fjar skyldari ættingja máttu menn »gefa upp«, og hinir fátækari meira að segja náfrændur sína, ef þeir höfðu ekki ráð á að ala fleiri en foreldra sína, án þess að með einu orði sje bent á, að þessir aumingjar, sem þannig var vísað út á gaddinn, gætu krafizt þess, að sveitin eða landið sæi fyrir þeim, sem menn hefðu þó sjálfsagt gert, ef slík framfærsluskylda hefði þá verið til.

Þegar nú hjer við bætist sú mikla mótstaða gegn afnámi barnaútburðar, er kom i ljós, þegar kristnin var i lög leidd, svo að menn þóttust af efnalegum ástæðum vera neyddir til að halda þessum forna villisið, þá bendir allt þetta á, að menn hafi i heiðni yfir höfuð ekki haft neina lögskipaða fátækraframfærslu, heldur sje hún fyrst upprunnin i kristni, og þá liklega undir eins á fyrsta fjórðungi 11. aldarinnar, áður en barnaútburðurinn loksins var afnuminn og bannaður með lögum. Að fátækraframfærslan einmitt stafi frá þessum tíma, styrkist og við það, að tiundarlögin, sem samþykkt vóru litlu fyrir lok 11. aldarinnar (1096), virðast að gera ráð fyrir, að menn þá hafi haft lögskipaða sveitarframfærslu og fátækrastjórn. V. G.

Fundið vopn.

Vorið 1895 fann yngismaður *Jón Helgason* i Klauf spjót i svo nefndri Tungnaöxl á Munkaþverártungum þar sem fyrrum hjet *Mjaðmárdalur* (sbr. Glúmu 15. k.); en nú er að eins dalurinn sunnan megin árinnar nefndur því nafni. Spjótið fannst rjett upp af *Glúmsstöðum*, en svo eru nefnd sel þau, er Glúmur bygði upp i dalnum, þar sem hann var staddur samkvæmt loforði sinu við »einhleypinginn«, er Víga-Skúta heimsótti hann og elti i árgilið, en vann litið, utan að spilla kápu Glúms, sem Glúmi þótti »litil fremd« sem von var.

Spjótið (fjöðrin og falurinn) er 16 þuml. á lengd. Það er nú nokkuð eytt og ryðjetið, en þó enn með hvössum oddi og skörpum eggjum, svo að þær næstum »standa á nögl« milli ryðskarðanna. Má af því marka, hversu vel verkfært það hefur verið á ungdómsárum sinum. *Fjöðrin* (blaðið) er 11 þuml. löng og rúml. þuml. á breidd, þar sem hún er breiðust. *Falurinn* er 5 þuml. á lengd og aptast i honum stendur *geirnaglinn* þversum og er hann úr eiri. Hann er rúml. 1 þuml. á lengd og hefur það að líkindum verið þvermál skaptsins. En af *skaptinu* sjálfu er nú ekkert eptir, og verður því ekkert um það sagt, hvernig það hefur verið, langt eða stutt o. s. frv.

Hvort spjót þetta hefur nokkurntíma komizt svo hátt i heiminum, að vera handleikið af hinum frægu vígamönnum Glúmi eða Skútu, verður auðvitað ekkert um sagt. En vel mætti ætla, að svo kynni að hafa verið. Þó virðist það

naumlega geta verið spjótið, sem Skúta braut af skaptinu, er hann »lézk vera sauðreki þeirra Eyfirðinga ok leyndi vápnum sínum, en braut sum«. Því eptir sögunni að dæma mun hann þá hafa verið kominn undir Vaðlaheiði í Kaupangssveit *(Fiskilækjarhverfi)*. Þó er þetta ekki víst, því sagan er hjer og hvar mjög óglögg og illt á henni að byggja. En hvað sem nú þesu liður og hver sem spjótið hefur átt, þá hefur það verið allsnoturt vopn, mjög hvassskeytt og biturlegt, sem aðdáanlega hefur borið af sjer áhrif lopts og lagar um margar aldir.

Forngipur þessi er enn þá í vörzlum finnanda, en trúlegt er, að honum kunni einhverntíma að verða leyft að bregða sjer til höfuðstaðarins til þess að heimsækja aðra frændur sína á Forngripasafninu!

Kr. H. Benjaminsson.

Útvörðurinn.

(Eptir *Victor Tissot*).

Jósep II. Austurríkiskeisari var vanur að ganga sjer til skemmtunar á hverju kvöldi. Hafði hann þá yfir sjer stóran feld og lítinn rýting við hlið sjer, sem svo sem ekkert bar á.

Það var einhverju sinni, er hann hafði setið lengur við vinnu, en hann átti vanda til, að hann gekk út að glugganum í herberginu sínu og leit yfir bæinn; var á bjart tunglskin og varpaði það nokkurs konar töfraljóma yfir strætin og húsin. Þetta var um vetur og kuldaveður. Fannst keisaranum eitthvað svo einmanalegt inni, að hann gat ekki stillt sig um að bregða sjer út, þó framorðið væri orðið. Hann gekk beina leið til »Graben«. og var þar hljótt og eyðilegt sem í kirkjugarði. Þaðan rölti hann aptur eptir Carinthienstræti og var komin heim án þess að hafa mætt nokkurri sál á leiðinni. En þegar hann ætlaði að fara inn um litlu dyrnar á Burg, tók hann eptir því, að útvörðurinn spurði ekki eins og til stóð, »hver er þarna«, og þótti honum þetta furðu gegna.

[1] Mynd sú, er fylgir lýsingunni, er gerð eptir ljósmynd af spjótinu, sem virðist hafa verið *höggspjót (kesja* eða *atgeir?)*. Ritstj.

Keisarinn stóð þó nokkra stund grafkyr, en útvörðurinn hjelt áfram að ganga um gólf, eins og hann hefði einskis orðið var.

»Tarna er skrítið«, tautaði hann við sjálfan sig og gekk að útverðinum og spurði skyndilega:

»Hvers vegna kallar þú ekki: Hver er þarna?«

Útvörðurinn svaraði engu, en fal sig í þess stað í varðklefa sínum.

Nú var keisaranum nóg boðið; hann þreif í handlegginn á útverðinum og spurði reiðulega, hvað allt þetta ætti að þýða.

»Ó, drottinn minn!« stundi útvörðurinn upp með veikri og mjórri rödd, »komið ekki upp um hann Ágúst minn!« Og um leið varpaði útvörðurinn sjer fyrir fætur keisarans.

»Stattu upp, stúlka mín, stattu upp«, sagði keisarinn, sem undir eins hafði sjeð, að þetta var kvennmaður. »Hver ertu? Og hvernig stendur á því, að þú ert hingað komin í þessum búningi?«

»Jeg skal segja yður hreinskilnislega, herra minn, hvernig í öllu liggur«, svaraði stúlkan, »en komið þjer dálítið nær, svo að menn heyri ekki til okkar. Jeg heiti María og unnusti minn heitir Ágúst. Hann er hermaður og átti að standa hjerna á útverði núna; en af því að hann er lasinn, þá bauðst jeg til að standa á verðinum fyrir hann. Hann fór heim til þess að ylja sjer ögn hjá okkur; það er svo kalt í veðrinu. Jeg sárbæni yður um að vera ekki harðbrjósta gegn ungri stúlku ....«

»Hermaður, sem vanrækir skyldu sína, bakar sjer þunga hegningu, ef það kemst upp ......«

»Já, en þjer ætlið ekki að ljósta því upp, ætlið þjer?« sagði hún með grátstaf í kverkunum.

»O, sussu nei, — legðu nú bara byssuna frá þjer og farðu úr varðkápunni og bíddu svo eptir mjer þarna við strætishornið. Jeg skal koma til þín aptur samstundis.«

Stúlkan grátbændi hann um að lofa sjer að vera kyrri á verðinum, en það kom fyrir ekki. Keisarinn kallaði á fyrirliða og skipaði honum að taka byssuna og kápuna og láta annan hermann taka að sjer varðþjónustuna. »Jeg hef,« bætti hann við, »leyft honum Ágúst að fara af verðinum.«

Keisarinn náði nú stúlkunni, sem var farin af stað á undan.

»Nú skaltu ekki vera hrædd,« sagði hann, »jeg er nú búinn

að kippa þessu í lag. En mjer þætti gaman að vita, hvar þú átt heima.«

»Það er nú ekki meira en fimm mínútna gangur þangað«, svaraði hún og greikkaði sporið eins og til að vísa honum til vegar.

Keisarinn gekk á eptir henni og komu þau nú inn í þrönga götu, þar sem ekki var nema eitt ljósker, er hjekk í taug yfir þvera götuna. Þar opnaði hún dyrnar á fátæklegu húsi og gekk inn í herbergi á neðsta gólfi. Sat þar gömul kona við vinnu sína og brann á messingarlampa hjá henni.

»Hvað er þetta, ert þú komin, María«, sagði hún hálfhissa, þegar hún kom auga á stúlkuna, sem var orðin rauð í kinnum af kuldanum, »hann hefur orðið að taka til fótanna, hann Ágúst, því það eru ekki nema fáeinar mínútur síðan hann fór.«

Nú tók gamla konan fyrst eptir ókunnuga manninum, sem kom með dóttur hennar, og stóð hún þá snarlega upp, til þess að virða þennan vafagemling dálítið fyrir sjer.

Keisarinn tók varla eptir því. Hann einblíndi á ungu stúlkuna, sem var dásamlega fögur sýnum og naut sín svo ljómandi vel í bjarmanum, sem lagði af lampanum. Hún hafði ljóst hár, næstum hrafnsvört augu, og hin löngu augnahár vörpuðu dökkum skuggum á hinar blómlegu og flaujelskenndu kinnar hennar. Hún var há og grönn, með rósrauðar varir, og var allur skapnaður hennar sem yndisleg endurspeglun af æsku, fjöri og heilbrigði. Á hlið að sjá minnti andlit hennar á myndir af Albaníukonum, og þegar hún brosti, var eins og sólskini slægi yfir allt andlitið. Hún leit út fyrir að vera tæpra nítján ára.

María sagði nú móður sinni, hvað fyrir hana hafði komið.

»Ef ekki hefði viljað svo til, að jeg gekk þar um, þá hefði það, svei mjer, komið þeim á kaldan klaka«, skaut keisarinn inn í, »en nú þurfið þið ekki að bera neinn kvíðboga fyrir því; nú fær enginn neitt að vita um það.« Síðan sneri hann sjer að stúlkunni og sagði í dálítið lægra róm: »En með hverju ætlar þú nú að launa mjer þetta?«

María varð rjóð út undir eyru, en þagði.

»Komdu«, hjelt keisarinn áfram, og reyndi að teygja hana að stórri kistu, sem stóð við bakvegginn í herberginu og í stað legubekkjar. »Komdu, María, jeg þarf að tala dálítið við þig.«

Stúlkan hreyfðist ekki úr sporunum, en stóð grafkyr.

»Vertu nú ekki svona þrálynd. Þú hefur ráð og örlög unnusta þíns í hendi þjer, og sýnir þú mjer ofurlitla blíðu, þá fær þú það, sem er í þessum sjóði, í heimanmund.«

»Allir eru þeir eins«, tautaði gamla konan.

Það glitti í gullpeningana gegnum möskvana á silkipyngjunni, og þeir brugðu tælandi og töfrandi freistingarljóma yfir þetta fátæklega heimili; en stúlkan ljet sjer hvergi bregða og stóðst freistinguna.

Keisarinn hafði alla sína æfi verið efunargjarn að því er snerti kvenndyggðir. En þarna brást honum bogalistin.

»Eigið þjer sjálfur gullið yðar«, sagði María loksins, »jeg heyri unnusta mínum einum til, og úr því að þjer eruð ríkur, ræð jeg yður til að dvelja ekki of lengi hjerna«.

Þessi orð fengu svo á keisarann, að honum vöknaði um augu.

»Hvers krefst þú af mjer«, spurði hann með viðkvæmri rödd, »til þess að sanna, að jeg vilji þjer ekki nema gott?«

»Að þjer þegið yfir því, sem þjer hafið komizt á snoðir um.«

»Hjerna er hönd mín til staðfestingar því.«

»Og farið þjer svo í burt hjeðan!«

»Kysstu mig að minnsta kosti einn koss, áður en þú rekur mig út«, sagði keisarinn og gekk beint framan að henni. Í sama vetfangi opnuðust dyrnar og Ágúst kom inn.

Þegar hann sá hinn ókunna mann, kom eins og dálítið á hann, en hann áttaði sig fljótt og gekk snúðugt að honum og spurði með mesta þjósti:

»Hvaða rjett hafið þjer til að vera hjerna?«

»Og hvaða rjett hefur þú til að vera hjerna?« spurði keisarinn aptur ofur rólega.

»Jeg! — Jeg er unnusti Maríu!»

»Og jeg hef komið hingað, af því að mjer þóknaðist nú að gera það.«

»Þjer hafið komið hingað í miður sæmilegum tilgangi?« sagði Ágúst reiðilega og ógnaði um leið með hendinni.

»Af hverju veiztu það?«

»Þjer eruð hermaður?«

»Já!«

»Jæja, þá þarf jeg ekki að gefa yður á hann. — Komið þjer nú með mjer!«

»Ágúst! Ágúst! Hvað ætlarðu að gera?« kölluðu báðar konurnar og reyndu að halda í hemilinn á honum.

»Jeg er reiðubúinn«, svaraði keisarinn og sló um leið frá sjer feldinum. En þá var eins og Ágúst hefði verið lostinn af eldingu og hann varð fölur sem nár.

»Keisarinn!« stamaði hann út úr sjer og kastaði sjer á knje og grátbændi um miskunn fyrir móðgunaryrði sín. Konurnar köstuðu sjer nú líka á knje.

»Standið upp og verið glöð!« sagði keisarinn. »Þið eruð sómafólk, og jeg vil fá að verða skírnarvottur allra barnanna ykkar«.

Í 9 ár samfleytt kom Ágúst reglulega á hverju ári og tilkynnti keisaranum, að nú væri hann aptur búinn að eignast son. Þegar langt var liðið á 10. árið, mætti keisarinn einu sinni Ágúst í hallarganginum í Burg.

»Nú er líklega sá tíundi á ferðinni«, sagði keisarinn kátbroslega.

»Nei, yðar hátign; það hefur ekki árað vel í ár. Í þetta sinn kem jeg ekki til að fá mjer skírnarvott, heldur í öðrum erindum. Jeg hef heyrt að ófriður væri í þann veginn að byrja og kem nú til þess að biðja leyfis yðar hátignar til að jeg megi fara með hernum sem sjálfboðinn hermaður. Bróðir minn, sem er óhraustur, ætlar að annast verzlunina, sem mildi keisarans míns studdi mig til að koma á fót.«

»En hvað segir konan þín um þessa fyrirætlan?«

»Konan mín mun bara elska mig enn heitar, ef jeg kem heim aptur með sárum, sem jeg hef fengið í þjónustu keisarans míns.«

Hálfu ári síðar kom Ágúst aptur til Vínarborgar og hafði þá heljarmikið ör á vanganum og á brjóstinu verðlaunamerki fyrir góða framgöngu.

Jósef II. hafði mjög gaman af að segja frá þessu æfintýri sínu og bætti þá ævinnlega við:

»Jeg segi ykkur það satt, að þessi unga stúlka, hún María, hefur ekki gert neina smáræðisbreyting á skoðunum mínum að því er snertir kvenndyggðir.«

Þýtt af
V. G.

Raddir framliðinna.

Eins og ávarp það til Íslendinga, er 16 alþingismenn sendu um land allt síðastliðið sumar, ber með sjer, kom á síðasta alþingi fram af stjórnarinnar hálfu yfirlýsing um, að hún væri fús á að samþykkja þær umbætur á stjórnarskipun vorri: *að skipaður yrði sjerstakur ráðgjafi fyrir Ísland, er eigi hefði önnur stjórnarstörf á hendi, skildi og talaði íslenzka tungu, eða með öðrum orðum væri Ísendingur, ætti sæti á alþingi og bæri ábyrgð fyrir því á allri stjórnarathöfninni.* Þetta kváðust ávarpsmennirnir skoða sem »þýðingarmikið tilboð«, er »hefði í sjer fólgnar mikilsverðar umbætur á hinum tilfinnanlegustu göllum á stjórnarfari voru.« Hins vegar var það tekið fram af hálfu þeirra þingmanna, sem ekki vildu taka þessu tilboði stjórnarinnar, að hinar framboðnu umbætur væru svo litlar og óverulegar, að ekki væri við þeim lítandi.

Þar sem nú skoðanirnar um þettar eru svo skiptar meðal fulltrúa þjóðarinnar, hlýtur það fyr eða síðar að koma til hennar kasta að skera úr þessum ágreiningi. Vjer ímyndum oss því, að mörgum af lesendum vorum mundi þykja fróðlegt að fá að vita, hvernig sumir hinna fyrri þingskörunga vorra, sem nú eru því miður komnir undir græna torfu, mundu líta á þetta mál, ef þeim væri auðið að rísa upp úr gröf sinni og tala til lýðsins. Til slíkra skörunga má óefað telja *Einar* sál. *Ásmundsson* (í Nesi), sem öllum kemur saman um, að verið hafi einhver hinn vitrasti, bezt menntaði og þjóðhollasti bóndi, er um langan aldur hefur uppi verið á Íslandi. Það vill nú svo vel til, að einmitt þessi maður hefur fyrirfram látið skoðun sína á þessu í ljósi í grein sinni »Hugleiðingar um stjórnarmálið«, sem prentuð er í »Andvara« V. Þar segir svo (bls. 6—10):[1]

»Önnur grein stjórnarskrárinnar segir svo fyrir, að konungur láti ráðgjafann fyrir Ísland framkvæma vald sitt yfir hinum sjerstaklegu málum landsins, og að þetta vald, að því leyti, sem því er að beita innan lands á Íslandi, skuli fengið í hendur landshöfðingja, en á ábyrgð ráðgjafans, eður með öðrum orðum, landshöfðinginn á að vera *ábyrgðarlaus erindsreki ráðgjafans* og hafa þau störf á hendi fyrir hann, sem konungur ákveður. Þriðja grein talar um stjórnarábyrgð ráðgjafans og segir, að lög skuli setja um hana, sem að vísu er ógert enn. Þar eru og þýðingarlítil ummæli um það, að alþingi *kunni að geta* komið fram ábyrgð á hend-

[1] Allar leturbreytingar eru gerðar af oss.

ur landshöfðingjanum, þótt áður sje sagt, að hann hafi vald sitt *á ábyrgð ráðgjafans*. Þessar ákvarðanir stjórnarskrárinnar eru hinar óhentugustu og lagaðar til að tefja og vefja afgreiðslu þeirra mála, som os er *mest þörf* á, að fljótt og greiðlega sje kljáð. Ráðgjafinn, sem eptir bókstaf stjórnarskrárinnar hefur ábyrgðina af öllum stjórnarathöfnum, vill eðlilega fjalla sjálfur um sem flest mál, einkum öll hin stærri, og mun vera trauður til að trúa umboðsmanni sínum, landshöfðingjanum, nema fyrir hinum smærri til algjörðrar afgreiðslu. Landshöfðinginn, sem málunum er kunnugastur og þess vegna betur fallinn til að útkljá þau, hlýtur að rjetta sig sem allranákvæmast eptir því, sem hann veit að ráðgjafanum er mest að skapi, og þar sem þessir tveir höfðingjar, hafa sína skoðun hvor um eitthvert efni, verður það nauðsyn fyrir landshöfðingjann að gefa sig fanginn undir skoðun ráðgjafans og dansa eptir hans pípu, jafnvel þótt öll líkindi sjeu til þess, að landshöfðinginn, sem er langtum kunnugri öllum atvikum í hinum innlendu málum, hafi miklu optar rjettari skoðun en ráðgjafinn, sem situr í fjarlægð, hefur ef til vill aldrei á æfi sinni sjeð land vort, skilur ef til vill ekki eitt orð í tungu vorri, hefur ef til vill aldrei kynnt sjer neitt sögu vora, þjóðerni eða landshátttu, þar sem landshöfðinginn býr á meðal vor og hefur hið bezta tækifæri til að þekkja land vort, hagi þess og þarfir í smáu sem stóru. Landshöfðinginn getur -sjálfsagt, ef hann hefur elju til, gert ráðgjafan nokkuð kunnugan mörgu af þessu með sífeldum brjefaskriptum, en þó aldrei til hlítar, því sjón verður jafnan sögu ríkari. Og svo er þó ekki unnið við allt þetta nema töf og tímaspillir, því ef ráðgjafinn fer eptir tillögum landshöfðingjans, þá hefði verið nær, að landshöfðinginn sjálfur hefði lagt smiðshöggið á málið, en að öðrum kosti vinnur landshöfðingi fyrir gíg.

Sjerstaklega gætir þessara annmarka í *löggjafarmálum* landsins. Þegar alþingi hefur samið einhver lög, þarf staðfestingar konungs til að gefa þeim gildi. En með því konungurinn er ábyrgðarlaus, skal ráðgjafinn, er einn hefur ábyrgð á stjórnarathöfnum landsins, undirskrifa lögin með konungi, og *hann* ræður í raun og veru mestu um það, hvort eitthvert lagafrumvarp þingsins er staðfest eður ekki. *Þetta væri allgóð tilhögun, ef stjórnarherra þessi sæti sjálfur á alþingi, heyrði þar hvað fram kemur með og móti lögum þeim, sem í smíðum eru, og lýsti þar yfir sínum skoðunum, svo þingið gæti tekið þær til greina í tækan tíma.* En þessu er eigi svör að gefa. Ráðgjafinn situr í öðru og allfjarlægu landi, er ókunnugur oss og vjer honum, skilur oss eigi og vjer eigi hann. Þetta er eins og hver einn getur sjeð, mjög svo óhentugt og óheillavænlegt ásigkomulag. Milli vor og ráðgjafans er langur og ógreiðfær vegur og strjálar milliferðir. Hann fær seint og síðla lagafrumvörp þingsins og lauslegt ágrip af þingræðunum við undirbúning laganna, og þetta þó ekki á frummálinu, heldur í þýðingu, sem getur verið ónákvæm og enginn að minnsta kosti ábyrgist að sje rjett, Það er því öll von til þess, en engin undur, þó stjórnarherranum komi lagasetning vor einatt kynlega fyrir sjónir, að hann sje lengi að

átta sig á málunum, og geti jafnvel aldrei áttað sig fullkomlega á sumum þeirra. Af þessu leiðir, að þingmenn vorir verða í hvert sinn að fara svo heim af alþingi, þó leiðinlegt sje, að þeir vita ekki, hvort nokkur eða enginn árangur verður af þingstörfum þeirra, hvort nokkurt eða ekki neitt af lagaboðum þeim, er samin hafa verið á þinginu, verði samþykkt. Og svo verður þjóðin að bíða milli vonar og ótta mánuð eptir mánuð, og jafnvel missiri eptir missiri eptir því, að lögin annaðhvort verði staðfest eða þeim synjað um staðfestingu. Þessi fráleita bið er til hins mesta niðurdreps fyrir allt þjóðfjelagslíf í landinu. Þegar svo loksins seint og síðar meir, eptir langsaman tíning og reyting, fleiri eða færri af lagafrumvörpum alþingis eru komin aptur undirskrifuð af konungi og ráðgjafa, þá fá menn að heyra, að þau og þau lagafrumvörp geti eigi fengið staðfesting, af því að ráðgjafinn hafi skilið þau svo og svo, jafnvel þótt engum þingmanni, og *ekki sjálfum erindsreka ráðgjafans á alþingi,* landshöfðingjanum, kæmi í hug eða hjarta, að sá skilningur lægi í frumvörpunum.

Að ætlun vorri er *enginn galli á stjórnarskrá vorri eins tilfinnanlegur eins og þessi, og hefði hann eigi verið, mundum vjer hafa getað verið nokkurnveginn ánægðir með hana.* Þessi langi dráttur og vafningur á afgreiðslu málanna, þessi vafi og ef til vill misskilningur milli þingsins, er semur lögin af þjóðarinnar hálfu, og stjórnarherrans, er, eins og vjer áður drápum á, til eyðileggingar voru þjóðfjelagslífi. Til að bæta úr þessu er það með öllu nauðsynlegt, að hinn **sami** maður, sem kemur fram af hendi stjórnarinnar á alþingi og tekur þátt í undirbúningi lagafrumvarpanna, beri þau upp fyrir konungi til staðfestingar og undirskrifi þau með honum svo sem stjórnarherra með ábyrgð.«

Af því, sem hjer hefur verið tilfært, virðist það nokkurn veginn auðsætt, hverjum megin Einar sál. Ásmundsson mundi hafa staðið, ef hann hefði nú verið uppi. Hann mundi hiklaust hafa fyllt flokk ávarpsmannanna. Þeir segja, að hið framkomna tilboð hafi í sjer fólgnar »mikilsverðar umbætur á hinum *tilfinnanlegustu göllum* á stjórnarfari voru.« Hann kemst nokkuð svipað að orði, en þó öllu sterkara, þar sem hann segir, að »*enginn galli* á stjórnarskrá vorri sje *eins tilfinnanlegur*« og sá, að ráðgjafinn ekki mæti sjálfur á alþingi, og hann segir meira að segja, að ef bætt væri úr *þessum galla,* mundum vjer geta verið nokkurn veginn ánægðir með stjórnarskrána. Að vísu óskar E. Á. *helzt* að ráðgjafinn væri búsettur í landinu og ýmsra fleiri breytinga, en það gera ávarpsmennirnir líka, ef þess væri nokkur kostur. En nú er ekki um það að velja, heldur hitt, hvort taka beri þeim allranauðsynlegustu umbótum, sem nú bjóðast, eða hafna þeim, af því menn fái ekki allt, sem menn óska, og halda svo áfram árangurslausri

baráttu um óákveðinn tíma, sem hlyti að verða til óbætanlegs hnekkis og niðurdreps fyrir bæði andlegar og verklegár framfarir í landinu. Þegar um þetta tvennt hefði verið að velja, þá er auðsætt hvorn kostinn E. Á. hefði tekið. Þetta verður og enn ljósara, þegar menn líta á niðurlagsorðin í ritgerð hans. Þar segir svo (bls. 19):

»Margar af þeim lagabótum, sem nú var bent til, er að vorri hyggju enn þá nauðsynlegra að fá fljótlega, heldur en breytingar á stjórnarskránni. Vjer höfum mikið að gera og margt að laga í þjóðfjelagi voru, og þurfum til þess eigi svo lítinn tíma. Hið *nauðsynlegasta* verður því einkum að vera í fyrirrúmi, en það er reyndar, að ætlun vorri, að gera *samgöngurnar* sem greiðastar, *bæta atvinnuvegina, búnaðinn, sjávarútveginn, verzlunina* o. s. frv., en sjer í lagi og umfram allt að auka og efla *menntun alþýðunnar*, sem er hinn eiginlegi grundvöllur undir framförum og velgengni þjóðfjelagsins.«

Margur Þingeyingur og Eyfirðingur hefði sjálfsagt gott af að athuga þessi orð hins framliðna öndvegishölds Norðurlands. Því þótt stjórnspekingum skjóti nú upp hjá þeim sem gorkúlum, þá er opt valt að treysta á nýgræðinginn. Það hefur líka heldur en ekki sýnt sig, að sumir þessara stjórnspekinga, sem með hamramlegum tilberalátum vaða á bæxlunum í blöðunum, eru ekki á marga fiska, þar sem þeir (eins og t. d. G. F. í »Dagskrá«) hafa ekki einu sinni aflað sjer svo mikillar þekkingar á stjórnarskránni, — hvað þá heldur á málinu yfirleitt —, að þeir viti, að aðra og flóknari aðferð þarf að hafa til að breyta henni en einföldum lögum, sem maður þó skyldi halda að hver óbrotinn smalastrákur á Íslandi vissi nú orðið, jafnlengi og búið er að þvæla stjórnarskrármálið þar. — Skoðanir Einars sál. Ásmundssonar vóru byggðar á dálítið traustara grundvelli en gaspur slíkra fáfræðinga.

V. G.

Danzigar-súkkulaðið.

(Frönsk smásaga frá dögum Napóleons mikla).

Um lok maímánaðar 1808, fám dögum eptir að Danzig hafði verið tekin herskildi, fjekk Lefebvre marskálkur einhverju sinni snemma morguns orðsending um, að keisarinn vildi hafa tal af honum samstundis.

Marskálkurinn var í rúminu og enn í fasta svefni, þegar honum kom þessi orðsending. En hann var ekki lengi að tvínóna við að komast á fætur og var því alklæddur að fám mínútum liðnum.

Napóleon var að lesa Berthier hershöfðingja fyrir ýmsar fyrirskipanir, þegar Lefebvre ljet tilkynna komu sína.

»Nú þegar!« sagði Napóleon dálítið hissa. »Þetta getur maður, svei mjer, kallað að flýta sjer. Finnst þjer ekki líka, Berthier, að hann kunningi okkar *hertoginn* hafi í þetta sinn sýnt fádæma rögg af sjer?«

Síðan sneri keisarinn sjer að boðliðanum og bætti við:

»Viljið þjer segja *hertoganum af Danzig*, að jeg hafi beðið hann að gera svo vel að koma hingað, af því að mig langaði til að njóta þeirrar ánægju, að borða með honum dögurð. En biðjið *hertogann* að gera svo vel og bíða í framherberginu fáeinar mínútur, af því jeg eigi svo annríkt í svipinn.«

Boðliðinn hjelt, að keisarinn hefði misskilið sig, og vakti athygli hans hátignar á því, að hjer væri eigi að ræða um neinn *hertoga af Danzig*, heldur væri það hann Lefebvre marskálkur, sem hefði látið tilkynna komu sína.

»Farðu bara út og segðu það, sem jeg hefi sagt«, svaraði Napóleon brosandi. »Ef *jeg* vil gera einhvern að hertoga, þá á *jeg* líklega með það; er ekki svo? Enda verðið þjer sjálfsagt að játa, að hann Lefebvre marskálkur hefur með hinu síðasta frægilega afreksverki sínu unnið til þess, að honum væri sýndur einhver sómi.«

Boðliðinn hneigði sig og hafði sig út til marskálksins, sem átti bágt með að láta ekki bera á óþolinmæði sinni yfir því, að þurfa að bíða sona lengi. Hann gat heldur ekki skilið í því, að keisarinn skyldi nú þegar, sona snemma morguns, hafa gert orð eptir sjer aptur, þar sem þeir höfðu skilizt svo seint kvöldinu áður.

»Jeg átti að skila frá hans hátign,« sagði boðliðinn, »að hann bæði yðar hágöfgi að bíða fáeinar mínútur. Hans hátign langar til að borða dögurð með yðar hágöfgi, en er í svipinn í óða önn að lesa ýmsar fyrirskipanir fyrir honum Berthier hershöfðingja.«

»Hans hátign verður að ráða«, svaraði marskálkurinn og settist á stól, án þess að taka eptir þessum nýja, göfga titli, er hann hafði verið ávarpaður með.

Tíu mínútum síðar hringdi keisarinn, og skömmu síðar kom

boðliðinn aptur og bað marskálkinn að koma inn í borðsalinn, þar sem hans hátign og Berthier hershöfðingi vóru þegar seztir undir borð.

Jafnskjótt og Lefebvre kom inn úr dyrunum, sneri keisarinn sjer við, breiddi út arma sína á móti honum, eins og hann ætlaði að faðma hann að sjer, og mælti kátbroslegur í bragði:

»Góðan daginn, góðan daginn, *hertogi* góður!«

»En, yðar hátign, hvernig .....«

»Komið þjer nær *hertogi* góður! Hvernig getur yður dottið í hug, *hertogi* góður, að standa kyr þarna út við dyrnar? Komið þjer hingað, *hertogi* góður, og setjið yður við hliðina á mjer.«

Lefebvre vissi ekki hvaðan á sig stóð veðrið, og settist við hið ríkmannlega dögurðarborð með viðlíka bragði og maður, sem finnst með sjálfum sjer, að verið sje að leika á hann, en hefur þó ekki almennilega hug til að mæla á móti.

Keisarinn ljet þó ekki vandræðasvip marskálksins fá agnar ögn á sig, heldur hjelt áfram að kalla hann »hertoga« í annari hverri setningu, og brýndi að lokum raustina og sagði:

»Heyrið þjer, hertogi minn góður, það hefur úr áreiðanlegum stað borizt mjer til eyrna, að yður þyki so dæmalaust gott súkkulaði. Segja menn þetta satt? Þykir yður súkkulaði í raun og veru so fjarskalega gott, hertogi góður?«

»Já, yðar hátign, en ....«

»Rjett, hertogi góður! Það gleður mig að sagan er sönn. Því miður get jeg ekki boðið yður bolla af súkkulaði við þennan dögurð. Jeg var að hugsa um það í morgun, en gleymdi að segja matreiðslumanninum það. Aptur er mjer sönn ánægja í því að rjetta yður pundsfjórðung af ágætis súkkulaði frá þýzka kryddsalanum í Danzig ... Það var sannarlega fallega af sjer vikið af yður að vinna þá borg, og mjer hefur því hugkvæmzt, að það væri sanngjarnt, að þjer fengjuð eitthvað fyrir ómakið, þó það aldrei verði nema — ein súkkulaðikaka«.

Að svo mæltu stje keisarinn með kankvíslegu brosi undan borðum, gekk að skattholi sínu og tók úr því lítinn böggul aflangan, er silfurpappír var vafið utan um, og rjetti hann að Lefebvre með þessum orðum:

»Hertogi góður! Mjer hlotnast hjermeð sá heiður, að rjetta yður vel veginn pundsfjórðung af ósviknu súkkulaði, og vona jeg að þjer látið svo lítið að þiggja þessa lítilfjörlegu gjöf mína. Með

hálfum hleif og með höllu keri fjekk jeg mjer fjelaga, segir gamall orðskviður«.

Lefebvre þakkaði með brosi, sem ekki var laust við að hann yrði að gera sjer upp, og stakk súkkulaðinu á sig. Var síðan tekið til óspiltra málanna við snæðinginn og að honum setið með mestu kátínu, enda sparaði keisarinn ekki að bæta mönnum þráfaldlega í munni með smávegis fyndnisglettum.

Á borðinu var margt rjetta, en eins og í öndvegi á því miðju var forkunnar falleg lifrarkæfa krydduð með kúlusveppum, og var hún hvorki meira nje minna en gerð í líking við sjálfa borgina Danzig (þó líkingin reyndar ekki væri neitt sjerlega blekkjandi).

Þegar nú átti að taka til þessarar krásar, fór keisarinn á ný að glettast til við nýbakaða hertogann:

»Finnst yður ekki, hertogi góður, að það sje rækallans vel til fundið af matreiðslumanninum að tarna? En það snjallræði að láta lifrarkæfuna einmitt vera sona í lögun, og hvað það á líka vel við tækifærið! . . . Nú, nú, hertogi góður, takið nú hnífinn og gaffalinn og sýnið okkur Berthier, hvernig þjer fóruð að því að »vinna« Danzig. Hvar ætlið þjer nú fyrst að höggva skarð í múrinn? Það verður gaman að sjá, hvernig fyrstu árásinni reiðir af«.

Marskálkurinn gerði sem fyrir hann var lagt og hlutaði kæfuna sundur, en keisarinn og Berthier engdust sundur og saman af hlátri á meðan hann var að því. Hjelt svo keisarinn samtalinu áfram með sömu kátínunni og glettninni unz upp var staðið. —

Þegar Lefebvre kom heim til sín, tók hann litla böggulinn

með allramestu varkárni upp úr vasa sínum, og var nú mikil forvitni á að sjá, hvað í honum væri. Hann gerði sjer von um, að það væri eitthvað kærkomið og honum brást heldur ekki sú von: Í bögglinum vóru *þrjú hundruð þúsundir franka* í seðlum. —

Eptir þetta var það lengi altítt í hernum að kalla bæði myntaða peninga og seðla *Danzigar-súkkulaði*, og þegar einhver hermaður mæltist til þess af fjelaga sínum, að hann gæddi honum á einhverju, þá var viðkvæðið vanalega:

»Nú, nú, kunningi! Ekki vænti jeg að standi svo heppilega á fyrir þjer, að þú eigir einhverja ofurlitla tóru af »Danzigar-súkkulaði« í töskunni þinni, ha?«

Þýtt af
V. G.

Tóbaksnautn á Íslandi að fornu.

Helgi Jónsson jurtafræðingur hefur samið dálitla ritgjörð um tóbak í EIMREIÐINA 1895. Ritgjörð þessi er fróðleg að ýmsu leyti og drepur á hið helzta, sem menn vita um sögu tóbaksins í öðrum löndum, en aptur minnist höfundurinn varla á sögu tóbaksins á Íslandi; hefði það þó legið miklu nær en að fjölyrða um hvernig Tyrkir og aðrar fjarlægar þjóðir tóku tóbakinu. Allt og sumt, sem Helgi segir um tóbaksnautn á Íslandi, er, að tóbak muni hafa flutzt þangað um miðja 17. öld. Jeg get ekki annað skilið, en að alþýðu manna þyki fróðlegt, að hafa sagnir um tóbaksnautn á Íslandi á 17. og 18. öld, og skal jeg því færa hjer til ýmislegt, sem jeg hef tínt saman í þessa átt úr ýmsum handritum og bókum.

1615 hafa menn fyrst sögur af tóbaki á Íslandi eða öllu fremur við Ísland, og það er mörgum árum fyr, en Helgi Jónsson segir, að tóbak hafi flutzt til Íslands. Þá stóð svo á, að Jón Ólafsson, sem seinna var nefndur *Austindíafari,* tók sjer far með Englendingum frá Vestfjörðum til Englands. Jón ritaði seinna langa og fróðlega bók um utanför sína og það, sem dreif á daga hans í útlöndum; segir hann þar meðal annars, að einn af skipverjum hafi heitið Rúben. Hann hafi tekið tóbak á hverju kvöldi, og hafi hann sjeð hann fara með tóbak fyrstan manna; kveðst hann hafa lært af honum að taka tóbak. Jón var hjer um bil tíu ár í útlöndum, áður en hann kom til Íslands aptur, svo ekki hefur hann getað kennt löndum sínum að taka tóbak; en það má fullyrða, þótt ekki sjeu greinilegar skýrslur til um það, að Íslendingar hafi lært að taka tóbak á sama hátt og hann, af útlendum sjómönnum, sem þá tíðkuðu hvalveiðar og fiskiveiðar umhverfis landið ekki síður en nú.

Næst er minnzt á tóbak á Íslandi í brjefi, sem sjera Arngrímur Jónsson lærði ritar vini sínum Óla Worm 7. ágúst 1631. Brjefið er

ritað á latínu, eins og títt var meðal lærðra manna um þær mundir, og skal jeg færa til kafla þann úr því, sem er um tóbak, í lauslegri þýðingu: »Mig fýsir að fræðast sem fyrst um hver áhrif tóbakið hefur, þegar menn draga það að sjer gegnum pípu, svo reykurinn kemur út um munn og nef, hve skammturinn á að vera mikill og hve opt á að taka það; hvort menn eiga að neyta þess á fastandi maga, eins og sjómenn hafa sagt mjer, eða á annan hátt. Sumir segja, að þegar menn draga að sjer reykinn á þennan hátt, þá sje það hollt fyrir höfuð og brjóst. Sumir segja líka, að þegar menn tyggja það vel, svo það leysist upp, þá leysi það slím úr maganum og hreinsi hann, með því móti að menn selji upp. Sjómenn tíðka þessa lækningu. Þeir hafa með sjer strengi, sem búnir eru til úr þesari jurt, mylja þá svo að þeir geti komizt í pípuna, og þurka þá loksins svo kviknað geti í þeim«. *(Olai Wormii Epistolæ* 1751, bls. 312—13).

Worm svarar sjera Arngrími 1632: »Jurtin er *kaldrar náttúru*, og einkum holl fyrir þá, sem eru *vots eðlis*[1], ef þeir neyta hennar að eins í hófi, eins og annara læknislyfja. Ef menn draga að sjer reyk hennar gegnum pípu, eins og sjómenn tíðka, hreinsar hún slím úr heilanum og skilningarvitunum. Ef menn láta svo mikið tóbak, sem jafngildir múskathnot, standa á víni náttlangt og drekka það svo, þá eiga menn hægra með að selja upp, en annars veit jeg ekki, hvort óhætt er að taka jurt þessa inn«. (bls. 314).

Á brjefköflum þessum sjest, að tóbak hefur verið lítt kunnugt á Íslandi um 1630, að minnsta kosti á Norðurlandi, þar sem öðrum eins fræðimanni og sjera Arngrími var ókunnugt um eðli þess, en að öllum líkindum hefur það þá verið farið að tíðkast á Suðurlandi. Víst er um það, að kringum 1639 þekktu skólapiltar í Skálholti tóbak, og sjera Stefán Ólafsson, sem þá var í Skálholtsskóla, drepur á það í ljóðabrjefi frá þessum árum, að menn reyki í gegnum nefið (Kvæði I, 11).

Fyrst eptir að tóbak fór að tíðkast á Íslandi hefur það verið mjög sjaldgætt, en þeim mun meira hefur þótt til þess koma. Menn sendu kunningjum sínum þumlung af tóbaki að vingjöf (Kvæði sjera Stefáns I, 10), og á hinn bóginn báðu menn kunningja sína um svo sem þumlung af tóbaki, þegar þeir vóru í tóbakshraki. Í óprentuðu ljóðabrjefi eptir sjera Bjarna Gissurarson á Þingmúla til sjera Eiríks Ólafsonar að Kirkjubæ er vísa þessi:

Bróðir nefi mínu minn
miskunn veittu nokkra,
láttu' í brjefi liggja þinn
að ljetta kvefi þumlunginn.

(Hrs. Thotts 473, 4to sbr. Kvæði sjera Stefáns I, LXXXII).

Tóbaksnautnin hefur breiðst mjög fljótt út á Íslandi og um miðja öldina hefur hún verið orðin altíð. Tóbakið var kallað eða að minnsta kosti ritað: *tubaah* (1658), *tobach* (1664), *thobak* (1679), og *tubbach* (1662, Alþingisb. nr. 7). Menn vóru þá farnir að taka allt tóbak, sem nú tíðkast, bæði reyktóbak, munntóbak og neftóbak[2] og var það kallað

---

[1] Orðatiltæki þessi eru tekin úr »plánetubókum«, sem mikill trúnaður var lagður á um þessar mundir.

[2] Sbr. vísu sjera Hallgríms Pjeturssonar um tóbaksnautn á Akranesi (Sálmar og kvæði II, 442—43), því »spýtti« er þar prentvilla fyrir »snýtti«.

að drekka tóbak, þegar menn tóku í nefið[1]. Konur tóku (net)tóbak ekki síður en karlmenn, og svo ramt kvað að, að menn vóru þá þegar farnir að taka í nefið í kirkjum, en vinnumenn reyktu á engjum og í rúmum sínum fram á miðjar nætur (Kvæði sjera Stefáns I, 166, 284—85, 290, 320—34. II, 29).

Eins og eðlilegt er, þótti öllum hinum vitrari mönnum lítil búbót að því, að tóbaksnautnin skyldi breiðast út um land allt eins og eldur í sinu, og gerðu þeir allt, sem í þeirra valdi stóð, til að hamla henni; en það kom fyrir ekki. Ýmsir kviðlingar eru til um tóbaksnautn frá miðri 17. öld, einkum eptir sjera Stefán Ólafsson (f. um 1620, dó 1688) og sjera Hallgrím Pjetursson (f. 1614 dó 1674), og skal jeg færa til nokkrar stökur, sem lýsa því ágætlega, hvernig hinir menntuðustu og lærðustu menn, sem þá vóru í landinu, litu á mál þetta.

Sjera Stefán Ólafsson hefur ort langt kvæði og merkilegt, sem heitir *Vinnumannakvæði* (Kvæði I, 279—96), og er talið þar upp ýmislegt, sem honum þótti óprýða vinnumenn á hans dögum. Þar er þetta meðal annars:

Enn skal hinn fjórða auka
óð að gamni sjer
um bísaða tóbaksbauka
sem brúkast taka hjer.
Um prjedikun opt
þeir eru teknir á lopt;
þegar gera' á blíða bæn,
þeir belgja við sinn hvopt;
svo um máltíð miðja
magnast þessi iðja.

Veit eg vinnumanna
vera slíkan sið,
það má sjerhver sanna,
sem þá skiptir við:
tóbak fala' ef fæst,
firn eru þetta stærst,
í öllum áttum úti' um það,
ef einhvers staðar næst,
allt sitt kaup út selja,
ef eiga' um það að velja.

— — — —

Í öðrum vísum eptir sjera Stefán stendur þetta (Kvæði I, 325):

Læðst hefur inn í landið hrak,
lýðir kalla það tóbak,
hingað þessa ragur rak
reykjarsvælu' 'hinn armi.
Drusslega margur dánumann
drekkur í sig þrekkinn þann,
án hans vera ekki kann.

— — — — — —

Af reyknum fylla kjálkaker
og koma' 'honum út um nasir sjer
þeim illa ódauns farmi.

Sjera Stefán lastar tóbaksnautn miklu víðar í kvæðum sínum, svo sem bls. 330—33, og í sama strenginn tekur Hallgrímur Pjetursson (II, 412—13). Margir aðrir hafa eflaust orðið til að lasta tóbaksnautnina, þótt jeg hafi fáar sögur af því, en þó hef jeg rekið mig á kafla í þessa átt í ræðu eptir sjera Pál Björnsson í Selárdal (dó fjörgamall 1706) og er hann á þessa leið: »Aldrei verður evangelium svo kiprað saman í prjedikunarstólnum, að það sje ekki oflangt, þótt tóbakið sje ennþá á millum tannanna á þeim, sem sitja á kirkjubekknum. Sú nýja svívirðing, af hverri himininn mætti dofna, er eigi fyrir mörgum árum í söfnuði guðs hjer inn smogin og varir enn nú; og eigi nægir alla sunnudagsmorgna að sitja við öskustóna og fylla hjartað með slabbi og samræðum, nema til dægrastyttingar sje tönnlað tóbakslaufið — — —; nái því og stybban guðleysisins að rjúka úr baðstofunni hjartans, áður en

---

[1] Þess má geta, að Jón Ólafsson frá Grunnavík (dó 1779) segir í orðabók sinni (Hrs. Árna Magnússonar 433 IX, fol.) við orðið *tóbak,* að á Austurlandi sje að reykja kallað: *að drekka tóbak.*

guði skuli hjartanu offra, og þetta er sætara en »manna« millI tannanna« (Hrs. Rasks 107, 199. bl.). Ekki hef jeg sjeð tóbaksnautn álasað í öðrum andlegum ritum, og er þó sízt fyrir að synja, að fundið kunni að vera að henni víðar í þeim aragrúa af guðsorðabókum, sem til eru á íslenzku, bæði prentaðar og óprentaðar, því það var altítt, að prestar í Danmörku úthúðuðu tóbakinu í ræðum sínum og ritum, og er líklegt, að íslenzkir prestar hafi dregið dám af stjettarbræðrum sínum í Danmörku, ekki síður í því en öðru.

Aðfinningar þær við tóbaksnautnina, sem færðar hafa verið til, hafa eflaust einkum átt við óhóf í þessa átt, en á hinn bóginn töldu menn tóbak hollt, þegar þess væri neytt í hófi. Sjera Stefán Ólafsson segir (I, 320—21), að *neftóbak* sje gott við kvefi, hósta og mæði, *munntóbak* eigi við slími í munni og tannpínu, tóbak lækni augnverk og *reyktóbak* sje gott í leiðindum. Í öðrum vísum segir sjera Stefán, að tóbak sje gott við heilaveiki, brjóstmæði, vatnssýki, blóðnösum og kvefi, en ef þess sje neytt óhóflega, þá deyfi það sjón og lykt og hafi í för með sjer slen og matleiða. Auk þess »svartbrenni það part ennis« (I, 321—22).

Þess er getið víðar í kvæðum sjera Stefáns, að heilsubót sje að tóbaki, og sjera Hallgrímur Pjetursson klykkir skammirnar um tóbakið út með vísu þessari:

Tóbakið hreint
fæ gjörla' jeg greint
gerir höfðinu ljetta,
skerpir vel sýn,
svefnbót er fín,
sorg hugarins dvín;
sannprófað hef jeg þetta.
(II, 413—14).

Óhóf í tóbaksnautn þótti fara illa á öllum, en einna verst á prestum og öðrum lærðum mönnum, og er drepið á það í brjefi frá Brynjólfi biskupi Sveinssyni til klerka í Vestfirðingafjórðungi 1645[1]: »Prestar sjeu hófsamir, sjái við ofdrykkjum brennivíns og tóbaks, hvar af mörgum hefur því miður hneyxlan orðið í þessu landi« (Ny kgl. Saml. 1847, 4to, 77. bl.). Ekki hefur þó Brynjólfur biskup amazt við allri tóbaksnautn, því menn hafa sögur af því, að hann hafi sjálfur keypt tóbak. Í reikningi Páls Kristjánssonar kaupmanns í Hólmi[2] til Brynjólfs biskups 1658 er talið tóbakspund á 30 fiska (Brjefabók Brynjólfs biskups. Hrs. ÁM. 272 fol., 21. bl.), og vorið 1664 sendi Árni Pálsson biskupinum tóbaksbita, sem vo hálfa 7. mörk, en veturinn áður hafði hann sent honum 7 merkur af tóbaki (ÁM. 275, 357. bl.).

Ýmsir gjörningar eru til frá 17. öld, þar sem drepið er á tóbak, og skal jeg nú geta þeirra.

1652 var lesinn upp á alþingi dómur Magnúsar sýslumanns Bjarnasonar um hlut í Vestmannaeyjum, sem kallaður var *tómur*, tóbakssölu og fleira. Úrskurður Árna lögmanns Oddssonar var líka lesinn þar upp (Alþingisbók 1652, nr. 6).

3. október 1659 sættust þeir á Dröngum á Skógarströnd sjera Ásmundur Eyjólfsson og Ámundi Brandsson á mál það og óvild, sem risið hafði á milli þeirra út úr nokkrum álnum tóbaks (Hrs. Thotts 2109, 4to).

---

[1] Sbr. brjef Þórðar biskups, sem seinna verður drepið á.
[2] Þ. e. Reykjavík.

1674 las Páll sýslumaður Torfason dóm upp á alþingi, genginn að Hóli í Bolungarvík 29. apríl 1674 um mál Jóns Ólafssonar, sem játaði, að hann hefði hnuplað tveimur álnum af tóbaki og þremur mörkum af *muldu tóbaki* [1]. Lögþingsmenn kváðu svo á, að hann skyldi ekki hljóta frekari refsingu en tíðkaðist venjulega fyrir hvinnsku (Alþb. 1674 nr. 29).

Dómságrip þessi eru svo stuttorð, að lítið er á þeim að græða; en aptur eru til ýmsar ákvarðanir um tóbakssölu frá seinni hluta 18. aldar, sem lýsa vel áliti því, sem menn höfðu á tóbakinu, einkum yfirvöldin, og benda jafnframt á, hve alþýða manna hafi verið sólgin í það.

1677 býður Sigurður lögmaður Björnsson öllum sýslumönnum sunnan lands og austan að sjá svo til, að »sú fátækum almúga skaðlega og landinu skammarlega tóbakshöndlun líðist ekki strafflaust, athugandi, að þar þetta land er undirorpið þungri fátækt og bjargræðisbresti hjá allmörgum, þá muni ei syndlaust nje sæmilegt, að sá peningur og sú vara, sem góður guð hefur gefið þessa lands innbyggjurum til fæðis og klæðnaðar og þesskáttar nauðsynlegs uppheldis, spenderist eður út sóist óhæfilega fyrir það óþarflega og fánýta tóbak, sjerdeilis þeirra á meðal, sem fátækir og formegunarlitlir eru; lætur því herra lögmaðurinn augljóst, að hann hyggur sjer ekki leyfilegt, hvorki guðs vegna nje heldur landsins nauðsynja, að þegja orðalaust yfir svoddan ósæmilegri tóbakshöndlun og okursaðferð, sem víða um landið heyrast má.« Ef alþýða manna vildi ekki skipast við umtölur sýslumannanna, biður lögmaður þá að gera sjer aðvart, svo hann gæti farið með málið eptir því, sem guð og góð samvizka bljesu honum í brjóst. (Alþb. 1677, nr. 50).

3. júlí 1678 skrifar Sigurður lögmaður Þórði biskupi Þorlákssyni brjef í lögrjetttu; biður hann biskupinn að hlutast til um, að góðir og guðhræddir kennimenn í Skálholtsstipti vari almúgann við með tilstyrk hreppstjóra, »svo hann ei framvegis óhæfilega þróist í skaðlegum og óvirðingarlegum landsins ósóma«; telur nú lögmaðurinn ýmislegt, sem honum þótti fara aflaga, en einkum kvartar hann yfir »þeirri ljótlegri tóbaksokuraðferð, sem víða á þessu landi tíðkast, hvaraf augsýnilegt er, að útaf vilji vaxa vors fátæka lands fordjörfun með höjyfirvaldsins sem og landsins innbyggjara skaða, nema kristileg yfirvöld, andleg og veraldleg, sem guði og háyfirvaldinu hafa heitið trú og hollustu til landsins velferðar, alvarlega vandi um þetta og þvílíkt skaðvænlegt, eptir þeirri náð, sem guð vill sjerhverjum í hjarta gefa.«

Þórður biskup tekur brjefið til greina daginn eptir á prestastefnu, en svarar lögmanninum fyrst 20. febrúar 1679; kveðst hann þakka lögmanninum alúðlega »fyrir þessa sína guðrækilegu og næsta nauðsynlegu tilhlutan«, og segist skuli fylgja brjefi hans fram af fremsta megni; býður hann kennimönnum sínum, »að forsóma ekki kristilega vandlæting og áminning til síns trúaðs safnaðar, sem guðs orð um býður.« Um tóbakið fer biskupinn þessum orðum: »Einninn tilsegi jeg hjermeð prestum þessa stiptis, að líða ei, svo mikið, sem þeim er mögulegt og þeim ber til að hlutast, okur og rán, einkum á þeim ónauðsynlegu og skaðsamlegustu hlutum, sem er *thóbak* og annað því líkt, heldur áminni

[1] Líklega neftóbaki.

jeg alvarlega þá, sem þetta eða slikt gera, að leggja það at eður ávísi yfirvaldinu, ef þrjóskast vilja og prestanna góðum og guðrækilegum áminningum ei hlýða, og með því svoddan óviðurkvæmileg höndlan er ljót og lastverð hjá veraldlegum mönnum, hvort þeir eiga meira eður minna að sjer, þá viti kennimennirnir eður andlegrar stjettar menn, að hún er enn ljótari og óviðurkvæmilegri þeirra á meðal, sem eiga að vera guðs trúir tilsjónarmenn, einskis skemmilegs ávinnings girugir, heldur spegill og fyrirmynd guðs hjarðar. Þarmeð og svo er öllum augljóst, að konglegrar majestets ordinantia befalar, að prestar skuli ei kaupmannsskap brúka af öðru en því, sem þeirra kall og benificia importera og af sjer gefa.« (Hrs Lbs. 101, bls. 114.—117.).

1678 auglýsir Jón sýslumaður Runólfsson á alþingi dóm genginn að Fáskrúðarbakka í Miklaholtshrepp 25. maí »um þá óleyfilegu og okurssömu tóbakshöndlan, sem alminnilega rómast hjer í landi tíðkuð sje.« Þingmenn frestuðu málinu til næsta alþingis. »því svoddan þurfi bæði með varygð og röksemd að ályktast, þar sem allt landið áhrærir«, en þangað til skyldu sýslumenn sjá svo til, að »sú óviðurkvæmilega okurs og ójafnaðarhöndlan á tóbaki líðist ekki umvöndunarlaust eður utan sekta af nokkrum manni«. (Alþbók 1668, nr. 40).

Árið eptir eða 1679 er kveðið á á alþingi »um tóbakshöndlun hjer í landi, hvað haldast skuli.« Fyrst er talað um óhæfilega og skaðsama tóbakssölu »með ótilheyrilegri okurs aðferð, sem um mörg ár í þessu landi svo tíðkazt hefur og ætíð meir og meir í vöxt fer«, og er sagt, að af henni leiði »þessa lands innbyggjara, svo búenda sem þjónustufólks, eldra og yngra, fordjarf og útörmun«; lýstu lögmenn og lögrjettumenn því yfir, að tóbaksverzlun væri »ei alleinasta ónauðsynleg, heldur og svo margfaldlega skaðleg«, þar sem ein alin tóbaks »af almennilegu rullu- eða skrúftóbaki« væri seld á 6, 8, 10, 16 og jafnvel 20 fiska, og þar á ofan væri tóbakið stundum skemmt. Í kaupstaðnum fengist tóbak ekki með betra verði en á 15, 20 eða 30 fiska pundið. Dæmdu þingmenn »fyrir svoddan landsins og þess innbyggjara stórnauðsynjar», að eptir þetta mætti ekki selja tóbaksalin dýrara manna á milli, en fyrir fiskvirði; skyldi þó tóbak þetta vera ófúið og óskemmt og skyldu fara 10 álnir í pundið, en ef tóbakið væri betra eða verra, skyldu sýslumenn eða hreppstjórar í hverri sýslu ákveða verð á því. En ef dýrara væri selt, en á væri kveðið, þá skyldu bæði kaupandi og seljandi gjalda konungi fjórar merkur í sekt, og tóbakið auk þess upptækt; skyldi sá, er ljóstaði málinu upp, hafa þriðjung andvirðisins, en sýslumaður tvo hluti. Ef sýslumenn eða hreppstjórar ljetu þá menn hlutlausa, sem seldu tóbak dýrara, en tekið var til, þá skyldu þeir sjálfir sekir 4 mörkum, og er þeim jafnvel hótað embættismissi, »því óliðandi er, að þeir, sem kongleg majestet tiltrúað hefur að vandlæta, það mögulegt vera má, um þennan og annan skaðlegan landsins ósóma, til styðji eður samvitandi sje, það fátækt föðurland þvílíka fordjörfun og útörmun líði.« Enn skyldu sýslumenn banna dönskum kaupmönnum í kaupsetningum sínum á ári hverju, að selja Íslendingum tóbak dýrara en góðu hófi gengdi, en allrasízt fyrir fisk eða önnur matvæli, því það væri sannreynt, að margir fátæklingar hefðu orðið bláfátækir vegna óhæfilegrar tóbaksnautnar, helzt við sjávarsíðuna, og lagzt

svo upp á fátæka bændur; skyldi dómur þessi standa þangað til konungur skipaði öðruvísi fyrir. (Alþb. 1679, nr. 23).

Svo lítur út, sem alþingissamþykt þessi hafi ekki hrifið, því í brjefi Kristjáns konungs V., 4. maí 1684, er bannað meðal annars, að pranga með tóbak; er gert ráð fyrir, að prangararnir kaupi það af kaupmönnum á sumrin og selji það svo aptur fyrir okurverð, einkum við sjávarsíðuna. (Lagasafn Magnúsar Ketilssonar). Í samþykt um verðlag á útlendri vöru upp til sveita á Íslandi, á Bessastöðum 2. apríl 1685, er aptur drepið á tóbaksokur: »Tóbak, sem taxtinn (1684) um getur, sje á engan hátt leyfilegt meðal landsmanna, til ábata að seljist, eður út aukist, sem í sannleika bevísanlegt er, að sje landsalmúga til stórs skaða og útörmunar, heldur haldist eptir því, sem það ár 1679, þann 4. júlí af lögmönnum og lögrjettu ákvarðað var«. Óska þeir, sem undir rita, að konungur vilji samþykkja bæði samþykkt þeirra og tóbaksdóminn 1679, og skjóta svo málinu til næsta alþingis (Hrs. Magnúsar Stephensens 51). Þar var fallizt á ákvæði þessi, og var málinu vísað »undir háyfirvaldsins confirmation« (Alþb. 1685, nr. 31).

Enn gaf konungur út brjef til biskupa beggja og Pingels amtmanns um »forboð á tóbaks og brennivíns okri« 3. júní 1746. Þar er sagt, að sumir menn kaupi á sumrin mikið af tóbaki og brennivíni og selji það svo fyrir ránverð á veturna og á vorin; er þetta þverbannað og skyldi sá sæta kirkjuaga, sem gerði sig sekan í því framvegis. Tóbak það og brennivín, sem hann kynni að hafa undir höndum, skyldi upptækt, skyldi konungur fá helming verðs, en hinum helmingnum skyldi skipta jafnt á milli þess, sem ljóstaði brotinu upp, og fátækra barna í sókninni. Sömu refsingu skyldu embættismenn þeir eða prestar sæta, sem fengjust við tóbaks eða brennivíns okur, og missa embætti sitt þar á ofan (Lovsaml. f. Isl. II, 598—99, 625; sbr. 743—44).

Í gjörningum þeim, sem færðir hafa verið til, er kvartað sáran yfir okursölu á tóbaki, enda mun hún hafa verið tíð mjög, en engar sögur fara af mönnum þeim, sem fengust við hana, nema Bauka-Jóni einum. Hefur hann eflaust verið merkastur þeirra manna, sem brölluðu með tóbak og aðra óþarfa vöru.

1672 komst Jón sýslumaður Vigfússon yngri í Borgarfjarðarsýslu (seinna biskup á Hólum (1674) 1684—90) í mál út úr tóbaksrullum, sem hann hafði fengið frá Hollandi, en þá var Íslendingum þverbannað, að verzla við aðra en Dani. Jón sýslumaður sigldi út úr máli þessu, kom sjer í mjúkinn hjá Griffenfelt, sem þá rjeði lögum og lofum, og fjekk hjá honum veitingu fyrir Hólabiskupsdæmi þegar Gísli biskup Þorláksson væri látinn. Gísli biskup dó 1684 og vildi Jón þá setjast í biskupsembættið, en honum var illa tekið og höfðu norðlenzkir prestar það á móti honum meðal annars, að hann hefði okrað með tóbak og brennivín, eptir að hann tók biskupsvígslu.

3. júlí 1685 nefndu Þórður biskup Þorláksson og Christopher Heidemann landfógeti 7 klerka á alþingi, til að rannsaka ákærur þær, sem prestar í Hólastipti höfðu látið bera fram fyrir konung á móti Jóni biskupi Vigfússyni; hafði Kristján konungur V. boðið þeim það með

brjefi, dagsettu 22. nóvember 1684, og skipaði hann þeim að láta sig vita úrslit málsins sem fyrst. Rannsókn málsins er mjög löng og flókin, og skal þess að eins getið hjer með fám orðum, sem snertir tóbak eða tóbakssölu.

Í annari grein í kæru prestanna er þess getið, að Jón biskup hafi verið settur frá sýslu sinni »fyrir tóbakshöndlun, sem hann við framandi óprivilígeraðar nationes brúkað hefur«, þvert á móti konungsbrjefi; báru prestarnir fram vottorð, sem tveir lögrjettumenn höfðu eiðfest á Heynesþingi 3. ágúst 1672, um að Torfi Hákonarson, »sem þá var með þeim hollenzku ófrihöndlurum«, hefði lýst því yfir í lögrjettu, að Jón sýslumaður hefði keypt af sjer tóbak, en hann kvaðst hafa markað tóbakið með K. M. eða marki konungs. Nú höfðu tveir menn svarið, að ekkert mark hefði sjezt á tóbaksrullunum annað en það, sem hefði verið á þeim frá Hollandi, og þótti klerkunum ekki gott að koma þessu saman. Enn sór Hannes Teitsson á Skaga á Akranesi, að hann vissi ekki betur, en hann hefði geymt þetta tóbak fyrir Jón sýslumann og að vinnumaður hans hefði sótt til sín þessar 6 tóbaksrullur á hestum frá Leirá og flutt þær þangað.

Jón biskup færði sjer það til málsbóta, að hann hefði spurt að því á leiðarþingi að Leiðmóti við Laxá 24. ágúst 1671, hver eiga skyldi þessar 6 tóbaksrullur og hvernig með þær skyldi fara; lýsti Hannes því þar yfir, að Torfi Hákonarson hefði komið með rullurnar til sín og skilið þær eptir í reiðileysi, því ekki hefði hann talað þar að einu orði, að Jón sýslumaður hefði keypt þær af sjer, og hvorki hefði sýslumaður nje nokkur af mönnum hans beðið sig að geyma þær. Þingmenn kváðust ekki geta skorið úr, hver ætti tóbakið, og vísuðu málinu til úrskurðar Sigurðar lögmanns Jónssonar. Enn kom Jón biskup fram með dóm, genginn að Leirá 13. febrúar 1672, og höfðu 6 menn dæmt þar með Sigurði lögmanni, að flytja skyldi tóbakið til Bessastaða, eins og annað »ófrihöndlara góss«. Var tóbakið nú flutt suður og lagði biskup fram vottorð frá Oluf Jonsen Klov, um að hann hefði tekið við 4 [1] tóbaksrullum. En að því er snerti mörkun á rullunum, kvaðst Jón biskup hafa sagt á alþingi 1671, að hann hefði markað þær með marki konungs, K. M., með krít, og við þennan framburð stóð hann enn; sagðist hann ekki geta að því gert, þó markið hefði máðst af, eða þótt því hefði verið breytt. Klerkarnir vóru óánægðir með afbatanir biskups, en hann kvaðst ekki geta sannað framburð sinn betur, en hann hefði gert, því Torfi Hákonarson væri dáinn.

Þriðja ákærugreinin, sem norðlenzku klerkarnir báru á Jón biskup, var, að hann hefði fengizt við verzlun, engu síður en verzlegir »Handelsmenn«, og að hann hafi »stóra höndlan haft með tóbak og með einu excessive háu verði (eptir því, sem heyrt höfum) hjer í landinu fortsett og drifið«. Sögðu klerkarnir, að þessi verzlun Jóns biskups væri mörgum mönnum kunnug, og skyldu þeir sanna, ef Jón biskup bæri á móti, að hann hefði selt tóbak dýrara, en væri kveðið á í alþingisdóminum 1679. Biskup, landfógeti og ýmsir klerkar kváðust ekki vita fullar sögur

[1] Ekki gat biskup þess, hvað orðið hefði af þeim tveimur rullum, sem á vantaði.

á því, að Jón biskup hefði selt tóbak með »excessive« háu verði, »þó þeir ei neiti sig heyrt hafa almennan róm um hans tóbakssölu«. Jón biskup var nú spurður að, hvort hann neitaði því, að hafa selt tóbak, en hann svaraði, »að þó hann tóbak selt hafi dýrara, en alþingissamþykkt 1679 ákveður, þá hafi það skeð sjer og sínu heimili til forsorgunar og viðurhalds, þar sem ei annað til uppeldis haft hafi en sínar eignir í svo margt ár«. (Hrs. Lbs. 101, 4to., bls. 176.—91; sbr. Árb. J. Esp. VII, 72, 73, 113; VIII, 10, 11; sbr. bls. 20).

Alltaf átti Jón biskup við ramman reip að draga, eptir að hann kom að Hólum, og átti í málum til dauðadags; en Þórður sonur hans vann öll mál föður síns fyrir hæstarjetti 1693 að honum látnum og varð síðan hinn merkasti maður. Jón Espólín segir, að óvinir Jóns biskups hafi kallað hann *Bauka-Jón*, af því hann hafi selt »í smábaukum það, er hann kallaði dýrindi nokkur«, en líklegra er, að nafnið sje dregið af því, að biskupinn hafi selt neftóbak, og að þessi *dýrindi* hafi einmitt verið neftóbak, ef til vill bætt á svipaðaðan hátt og enn tíðkast, með tóbaksbaun eða tóbaksdropum.

Að því er snertir verðlag á tóbaki á 17. öld, þá er fyrst getið um það í taxtanum 1684, og kostaði þá eitt pund af góðu »*stök-tóbak*« 12 fiska, ef það var borgað í fiski eða lýsi, en 13 fiska ef borgað var í öðrum vörum. Eitt pund af góðu »*press-tóbak*« kostaði 10 eða 11 fiska, eptir vörunum, sem borgað var með. (Lovsaml. f. Isl. I. Lagasafn Magn. Ketilssonar III.). Sama verð er á tóbaki í taxtanum 10. apríl, en þar er bætt við gulu reyktóbaki, og átti það að kosta 12 fiska (L. f. Isl. I). Seinna á öldinni er verð hækkað á tóbaki á Íslandi með konungsbrefi 23. marz 1778, og var verðið þá 21 skilding á pundi af »þryktu tóbaki«, 20 skildinga á rólpundinu, en 24 skildinga á pundi af »skozkri mjórri rullu«, eptir því sem segir í alþingisbókinni 1778, »þó svo, að þessir prísar falli eptir sem utanlands tóbaksblöð falla í prís«.

Presstóbak þýðir munntóbak og hefur því *stöktóbakið* eflaust verið haft til reyktóbaks og neftóbaks. Eptir taxtanum 1684 kostar veturgamall sauður 20 fiska og hefur tóbakspundið því kostað 5 kr. — 6 kr. 50 au. í peningum þeim, sem nú gilda, ef sauðurinn er reiknaður á 10 kr., og þættu það dýr matarkaup um þessar mundir.

Fyrst fluttist tóbak til Íslands frá Englandi, en fáar sögur hafa menn af þeirri verzlun, og engar aðrar sem jeg þekki, en að Jason kaupmaður Vest[1] hafi flutt tóbak til landsins.

Inn í landið upp á hest. árlega sendir Jason Vest

segir sjera Stefán Ólafsson (I, 326). Seint á 17. öld og framan af 18. öld munu Íslendingar hafa keypt talsvert af tóbaki hjá hollenzkum fiskimönnum, sem voru á vakki umhverfis allt landið, og er það gefið í skyn í leyfi konungs til hins íslenzka verzlunarfjelags að fá tóbak í Hollandi 8. janúar 1728, að Íslendingar kaupi tóbak hjá Hollendingum í óleyfi (L. f. Isl. II.). Leyfi þetta var endurnýjað 1729, 1730 og 1733.

Af leyfi þessu sjest berlega, að Danir hafa verið farnir að flytja tóbak til Íslands snemma á 18. öld, og eflaust hefur tóbaksverzlun við þá

[1] Enskur kaupmaður á Eyrarbakka fyrir og um miðja 17. öld.

byrjað þegar á 17. öld; en ekki vita menn þó, hvenær Danir fóru fyrst að flytja okkur tóbak. 1630 er tóbak ekki talið, þar sem getið er um vörur þær, sem fluttar voru frá Danmörku til Íslands, og ekki heldur 1655, eptir því sem Skúli Magnússon landfógeti segir i *Deo regi, patriæ* (1768, bls. 379). Um miðja 18. öld er aptur öll tóbaksverzlun við Íslendinga komin í hendur Dönum, því svo segir í konungsbrjefi 27. apríl 1751 til Rantzaus greifa, stiptamtmanns á Íslandi, að ekki megi flytja til Íslands annað presstóbak en það, sem búið væri til í verksmiðju einni í Kaupmannahöfn, og ekki mættu Íslendingar hafa annað tóbak meðferðis (L. f. Ísl.).

Jeg hef fyrst rekið mig á skýrslur um tóbaksflutninga til Íslands 1743 og skal jeg færa hjer til pundatöluna bæði þetta ár og nokkur önnur ár til samanburðar:

1743	1784	1806	1816	1849
6560 ℔	53800 ℔	76160 ℔	66064 ℔	79967 ℔

Hjer er allt tóbak talið, og er skýrsla þessi tekin eptir skýrslum um landshagi á Íslandi I.

Menn vita líka, að minnsta kosti að nokkru leyti, hve mikið flutt var af tóbaki til Íslands 1750. Íslenzka verzlunarfjelagið kvartar yfir því 1751, að Íslendingar kaupi minna af dönsku tóbaki en áður hafi tíðkazt. Áður hafi verið keyptar þar 5—600 kistur af presstóbaki árlega, en nú aðeins 233, og af þessum 533 kistum, sem hefðu verið sendar til Íslands árið áður, væri helmingurinn óseldur (L. f. Ísl. II, bls. 73—74).

Í »Samlinger til Handels-magazin for Island« I er talið hve mikið var flutt af pípum og tóbaki til Íslands 1786 og 1787, og er skýrslan á þessa leið:

	1786	1787
Tylftir af löngum pípum	139	159.
Tylftir af stuttum pípum	466	34.
Presstóbak (℔), hjerumbil	33880	29040.
Rullutóbak —»—	30000	24000.
Skozkt tóbak —»—	16000	14450.

Presstóbak var haft til munntóbaks, eins og áður er getið um, en rullutóbak og skozkt tóbak til neftóbaks, og vantar því alveg reyktóbak, en menn munu hafa reykt samskonar tóbak og menn tóku í nefið og jafnvel upp í sig. Munntóbak hefur jafnvel verið reykt framundir þenna dag, og jeg hefi talað við mann úr Rangárvallasýslu, sem segist hafa reykt þar munntóbak úr járnpípu um 1880, og mun vera fremur rammt. Aldrei hef jeg sjálfur vitað þessa reykingaraðferð á Norðurlandi.

Í verzlunarskýrslunum frá Íslandi fyrir 1890, í Stjórnartíðindunum 1891, er skýrsla um tóbaksflutning til Íslands:

Neftóbak 31259 ℔	Reyktóbak 22463 kr.
Munntóbak 56597 ℔	Vindlar 20094 kr.

og sjest af henni að miklu meira er flutt nú af tóbaki til Íslands en á 18. öld og um miðja þessa öld.

Nú hafa verið taldar ýmsar tegundir tóbaks, sem fluttar voru til

Íslands, en enn var flutt þangað tóbak, sem kallað var íslenzkt tóbak, og segir Jón Ólafsson frá Grunnavík í orðabók sinni, að það dragi nafn af því, að það hafi verið bútað í sundur og svo sósað vel, en ekki þurkað; er þetta víst svo að skilja, að þess konar tóbak hafi verið útgengilegast á Íslandi, og hafi því flutzt mest þangað. Þetta íslenzka tóbak var ódýrara og því eflaust verra en annað tóbak. Pontoppidan kvartar yfir því í »Oekonomisk Balance« 1759, að Danir neyti allt of mikils tóbaks; mundi það kosta ærið fje, ef þeir keyptu ekki annað tóbak en spanskt tóbak, en til allrar hamingju væri það mest íslenzkt tóbak og norskt tóbak, sem þeir neyttu. Það brann lengi við og eymir jafnvel ef til vill eptir af því enn þá, að Dönum þótti allt nógu gott handa Íslendingum, en reyndar verður þeim ekki gefin sök á því, þótt þeir flyttu Íslendingum miður vandað tóbak, ef þeir hafa kosið það fremur en gott tóbak.

Íslendingar sjálfir gerðu mun á *neftóbaki, píputóbaki* og *tugguttóbaki*, eins og kemur fram í Tóbaksvísum sjera Hallgríms Pjeturssonar, og munu tvö seinustu orðin alveg vera vikin úr sæti fyrir orðunum »*reyktóbak*« og »*munntóbak*«. Orðið »*ról*« kemur líka fyrir þegar á 17. öld í kvæðum sjera Stefáns Ólafssonar (I, 328). Orðið »tóbakur« hefur líka verið til, og segir Jón Ólafsson, að það tíðkist sumstaðar á Vesturlandi (orðab.). Á sama stað segir hann, að »*að tóbaka sig*« þýði að búa sig út með tóbak, en mig minnir, að jeg hafi heyrt sögn þessa hafða um að taka tóbak.

Að því er snertir verkfæri þau og hirzlur, sem þarf við tóbaksnautn, skal þess getið, að menn reyktu því nær eingöngu úr leirpípum að fornu fari og eflaust líka á Íslandi. Tóbakspípa er nefnd í kvæðum sjera Stefáns (I, 289) og á öðrum stað (226) segir hann, að Jason Vest flytji inn í landið meira en 600 pípur á ári hverju. Nú voru leirpípurnar stökkar mjög, og geymdu menn þær því í dósum og tóbakið líka. Á forngripasafninu í Reykjavík eru til hollenzkar tóbaksdósir frá 17. öld (Sk. I. 1869, nr. 60) og eru þær ætlaðar bæði pípu og tóbaki. Fleiri tóbaksdósir eru þar til, en þær eru allar yngri. Í kvæðum sjera Hallgríms Pjeturssonar (II, 370) er getið um tóbaksdós, hvort sem þar er átt við reyktóbaksdós eða neftóbaksdós, því víst er um það, að menn höfðu líka dósir undir neftóbak á 17. öld, og eru enn til dósir Bauka Jóns biskups. Baukar eða pontur munu þó hafa verið tíðari neftóbaksílát á 17. öld og er víða getið um þá í kveðskap. Sjera Stefán Ólafsson nefnir víða bauka (I, 282, 327, 331, 332, 334), og enn minnizt hann á renda birkibauka (I, 333) og á birkikúpur, sem menn geymi í vetlingsþumlum sínum. Þessi tóbaksílát hljóta því að hafa verið mjög lítil. Sjera Hallgrímur Pjetursson yrkir vísur um bauk, Baukvísur (II, 410—12), og enn yrkir hann vísu um tinsteyptan tóbaksbauk (bls. 443); má ráða af henni að baukar hafi þá verið með svipaðri gerð og nú. Á Forngripasafninu er ponta úr tönn (S. II, 1, nr. 852), sem hefur verið eignuð Daða bónda Guðmundssyni í Snóksdal, en það getur ómögulega verið rjett. Daði bóndi dó 1563 eða löngu áður en tóbak fluttist fyrst til Íslands. Ponta þessi kvað þó vera allgömul. Tannbaukar hafa ávalt þótt meiri gersemar en trjebaukar, en einna mest hefur þótt koma til bauka úr lausnarsteinum. Jeg hef sjeð tvo mjög gamla

lausnarsteinsbauka silfurbúna. Þeir eru metfje og eru nú í eign Löve's veitingamanns í Kaupmannahöfn, sem áður var fatasali á Íslandi. Enn getur Jón Ólafsson frá Grunnavík um *tóbaksstokk* og *tóbakskistu* í orðabók sinni og bera nöfnin það með sjer, til hvers þessar hirzlur hafi verið hafðar.

Tóbakið, sem tíðkar þjóð
temprast má það vel með kurt;
það er að vísu gáfan góð,
guði sje lof fyrir slíka jurt.

(Orðabók Jóns Ólafssonar).

Ólafur Davíðsson.

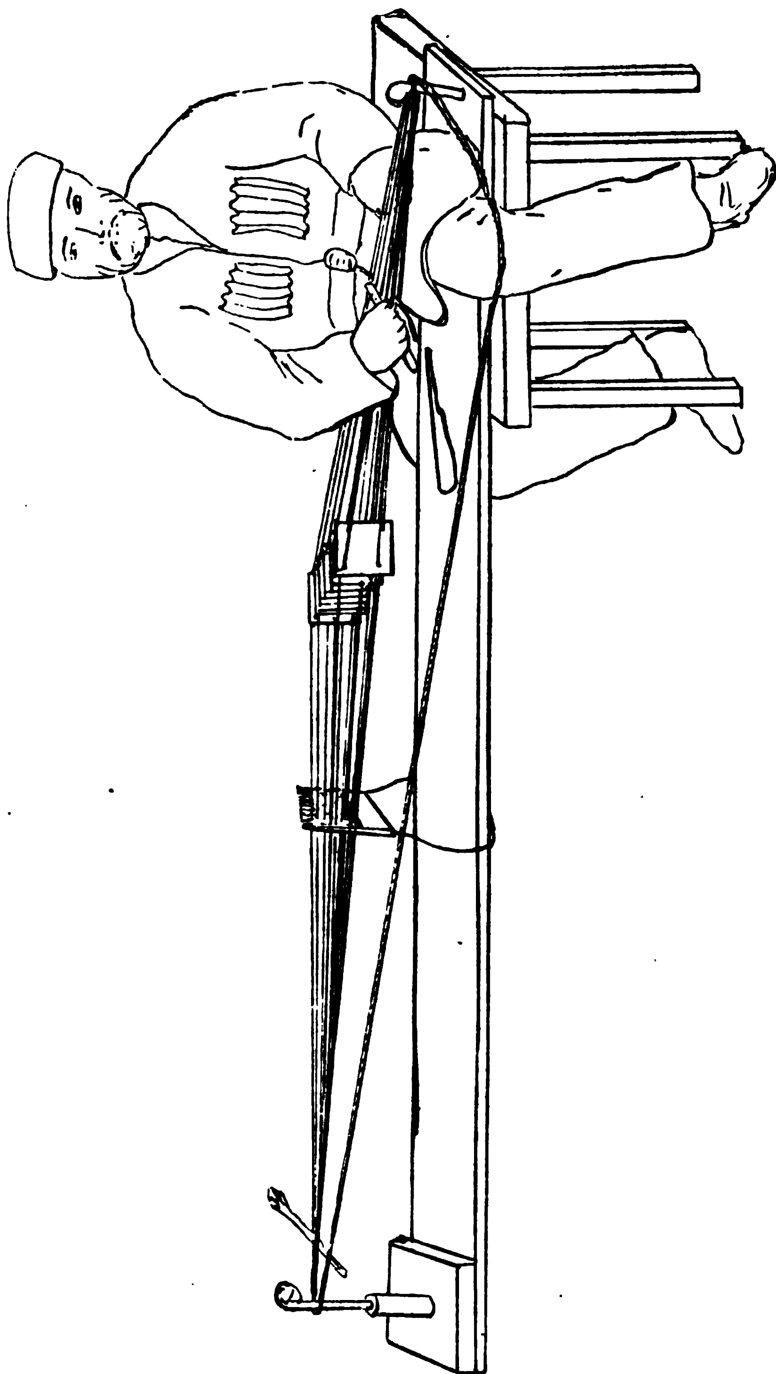
Um spjaldvefnað.

Eptir *M. Lehmann-Filhés.*

Þegar jeg fyrir tveim árum var að semja menningarsögulega grein um Ísland, er síðan birtist í »Zeitschrift des Vereins für Volkskunde« og fór þar að mestu leyti eptir hinni ágætu ritgerð sjera Þorkels Bjarnasonar »fyrir 40 árum« í Tímariti Bókmenntafjelagsins og viðaukum Ólafs dannebrogsmanns Sigurðssonar í sama riti, rak jeg mig í fyrsta sinn á orðið: »spjaldofið«, er jeg hafði enga hugmynd um hvað þýddi. Jeg komst þó vonum bráðara að raun um það, því að í þjóðgripasafninu (Folkemuseet) í Kaupmannahöfn varð mjer óvaranda litið á íslenzk vefspjöld, enda gaf kona Dr. Valtýs Guðmundssonar mjer spotta af spjaldofnu sokkabandi. Með því að rannsaka bandið varð mjer nú unnt að kynna mjer aðferðina, sem höfð er við vefnaðinn, og upp frá því, er mjer tókst það, er mjer óskiljanlegt, að þessi hannyrð skuli á Íslandi nærri því vera »fallin í gleymsku og dá«. Að vefa í spjöldum þykir mjer svo »inndæl vinna«, að jeg vildi fegin vera að því hvern einasta dag. Þykir mjer því meira til þess koma sem þessi iðn er svo afargömul, sem Guðrúnarkviða II, 26 ber vott um; þrátt fyrir það hefur spjaldvefnaðurinn hingað til verið ókunnur þýzkum fornfræðingum og hefur nú fyrst tekið að vekja athygli manna.

En það var ekki búið með þetta, heldur varð íslenzki spjaldvefnaðurinn lykillinn að öðrum athugunum. Kona jarðeiganda eins og veiðistjóra á Jótlandi, frú Hvass í Randrup (hennar er

getið í yfirliti yfir danska þjóðgripasafnið), skrifaði mjer, að þar í sveitum væri fólk vant að vefa með spjöldum og sama væri að segja um Svíþjóð. Þetta sannaðist og er jeg sneri mjer til »Nordiska Museet« í Stokkhólmi, og við það tækifæri frjetti jeg líka, að í Noregi tíðkast sama iðn. Mjer þótti þetta engin furða, því Norðurlönd hafa alltaf staðið í nánu sambandi sín á milli. En jeg varð meira hissa á að heyra, hvað húslæknir okkar, heilbrigðisráð Dr. Max Bartels, sagði mjer, er hann kom aptur úr ferðum sínum síðast liðið haust. Dr. Bartels er einn hinna frægustu mannfræðinga á Þýzkalandi; varð hann fyrstur til að stofna »Verein für Volkskunde« árið 1890 (fyrsti fundur þess var haldinn þann 23. jan. 1891) og »Museum für deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes« 1889. Sumarið 1897 fór hann á læknafundinn, sem haldinn var í Moskófu. Þar skoðaði hann í Rumjanzow-Museum allmikið þjóðgripasafn rússneskt; í Kákasus-deildinni sá hann lítið kerfi af ferhyrndum spjöldum, skornum úr spilum *(Spielkarten)*, með gat í hverju horni og þræði dregna gegnum götin. Dr. Bartels hafði sjeð eptirmynd af íslenzkum spjaldvefnaði hjá mjer, og datt honum undir eins í hug, að þetta kynni að vera vefspjöld. Frá Moskófu ferðaðist hann um mikinn hluta Rússlands og kom til Kútaís, höfuðborgar Ímeretíu, sunnan megin Kákasus-fjallgarðsins. Hann gekk þar inn í sölubúð vopnasmiðs og varð honum starsýnt á karlmann einn, er sat þar inni og óf í spjöldum. Spjöldin vóru lík þeim, er Dr. Bartels hafði sjeð í Moskófu; maðurinn óf belti úr fínum silfurþráðum með smágerðu rósaflúri, eins og þau tíðkast í Kákasus, þó flest belti sjeu þar reyndar ofin úr gullþráðum með dökku rósaflúri og sum með silfurröndum. Vefnaðaraðferð hans og umbúnaður vóru nokkuð frábrugðin því, sem var hjá húsfreyjunni í skáldsögunni »Maður og kona«. Fjöl á að gizka 2 metra löng var lögð með annan enda á stól einn, og sat maðurinn á þeim enda fjalarinnar, svo að hún stóð lárjett út frá stólnum og hinn enda hennar þurfti eigi að styðja. Standur einn var festur upprjettur á hvorum enda fjalarinnar; báðum endum slöngunnar (uppistöðunnar) var hnýtt við tvo enda snæris eins, sem lagt var utan um standana og um vinstra hnje mannsins; þannig var uppistaðan þanin milli standanna og gat maðurinn með því að setja hnjeð fram gert hana eins stríða og hann vildi. Þræðir uppistöðunnar gengu í gegnum nokkurs konar kamb og svo gegnum spjöldin, og voru spjöld-

in milli kambsins og mannsins. Maðurinn sneri spjöldunum, lagði ívafið fyrir og sló vefinn með litlu tóli úr trje, er leit út sem hnífur *(skeið)*. Dr. Bartels gerði í flýti blýantsteikning af manninum (það væri fróðlegt, ef mynd af íslenzkum kvennmanni, sem er að vefa í spjöldum, birtist í einhverju íslenzku tímariti), og þá er hann kom heim aptur úr ferðum sínum, sagði hann mjer frá öllu þessu. Komu mjer þá til hugar orðin í Guðrúnarkviðu II, 26, þar sem segir:

»Húnskar meyjar,
þær er hlaða spjöldum
ok göra gull fagrt,
svá at þér gaman þykki«.

Og kom okkur saman um, hvað það væri merkilegt, að einmitt húnskar meyjar eru í Eddukvæðinu látnar »hlaða spjöldum«, og að Dr. Bartels skyldi nú sjá spjaldvefnað tíðkast enn þar austur, er Húnar eru frá komnir til Þýzkalands. Lítur svo út, sem þessi iðn hafi upprunalega ekki verið kunn gotneskum konum, því Grímhildur telur hana eina þeirra dýrða, er Guðrúnu skuli »gaman þykkja«, þegar hún væri hjá Húnum, en orðin: »göra gull fagrt« benda á gullbelti. Niflungasagan er kominn til Íslands frá Þýzkalandi, og með henni ef til vill fyrstu frjettir um spjaldvefnaðinn. Hvergi í Sæmundar-Eddu er hans getið með glöggum orðum nema á þessum eina stað. Öll önnur orð, er gætu skilizt á þann hátt, t. d. »bóka«, geta þýtt alls konar glitvefnað og glitsaum; bækurnar voru skreyttar fögrum litmyndum og málaðar gulli og silfri, enda sögðu menn »skrifa« fyrir »afbilde ved Brodering« (Eir. Jónsson). En listin sú, að vefa með spjöldum, er sjálf líklega ekki komin til Íslands frá Þjóðverjum því »Niebelungenlied«, sem er yngra en Eddukvæðin að því er kveðskapinn snertir, getur hennar ekki, enda mun hún nú ekki tíðkast á Þýzkalandi nema á einum stað, er síðar verður getið; heldur sýnist leið hennar hafa legið um Rússland, Svíþjóð og Noreg, og hlýtur það að hafa verið mjög snemma. Á Bjarkey í Leginum grófu menn upp vefspjald úr beini ásamt öðrum hlutum frá 8. 9. og 10. öld[1], þar á meðal nokkur verkfæri áþekk kömbum eða göfflum, er benda

[1] Hjalmar Stolpe: Sur les découvertes faites dans l'île de Björkö. Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques, Compte rendu de la 7e session, Stockholm 1874. Tome II, pag. 619—640.

til þess (eins og nafnið »bandstóll« fyrir »spjaldvefnað«, er enn helzt í Svíþjóð), að Svíar hafi í fornöld haft sama umbúnað við vefnaðinn, sem nú tíðkast hjá Kákasusþjóðum; enn brúka og sænskar konur svo kallaðan »hníf« til að slá vefinn með. — Dr. Bartels hjelt fyrirlestur um uppgötvun sína í »Berliner anthropologische Gesellschaft«; talaði hann þar líka um íslenzkan spjaldvefnað og sýndi eptirmynd af honum, er jeg hafði gert. Fyrirlesturinn er prentaður í »Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft« 1898, bls. 34—39 og er mynd sú, er hjer fylgir, tekin úr þessu riti með leyfi höfundarins og fjelagsins.

Herra P. G. Vistrand, aðstoðarmaður og bókavörður við »Nordiska Museet« í Stokkhólmi, beindi nú rannsóknum mínum til Finnlands, og sagði spjaldvefnaðinn haldast þar enn, og Dr. phil. Th. Schirndt, forstöðumaður finnska þjóðgripasafnsins í Helsingfors, skýrði mjer nákvæmlega frá öllu honum viðvíkjandi; nærri því sami umbúnaður við vefnaðinn (fjölin langa, hnífurinn o. s. frv.), er hafður í Finnlandi sem í Kákasus, og er það athugavert, því Finnland liggur á leiðinni frá Rússlandi til Svíþjóðar; en um útbreiðslu spjaldvefnaðarins í Rússlandi hef jeg ekkert frjett enn þá, og get því að eins haft getgátur um hana. — Frá Þýzkalandi er þess að geta, að ungfrú ein frá Pommern sagði Dr. Bartels, að heima hjá sjer væru bönd ofin með tólf pappaspjöldum; valda því án efa samgöngur hinar miklu, er áður voru milli Pommerns og Svíþjóðar.

Nú sá jeg fyrir skömmu í »Museum für Völkerkunde« í Berlín nokkur bönd úr ull, mjög vönduð, frá Bhûtan við Himalayafjöllin, er mjer þóttu einkennileg og frábrugðin öllum öðrum vefnaði í safninu. Jeg fjekk leyfi til að rannsaka þau, og varð þess fullvís, að böndin eru ofin með spjöldum. Hef jeg ekki að eins nákvæmlega eptirmyndað það, er mest vandvirkni þykir á vera þeirra allra, heldur er og enginn mögulegleiki fyrir því, að vefa böndin á annan hátt nje í neinum af þeim mörgu vefstólum, sem eru í safninu. Enginn veit neitt um það efni, en forstöðumaður þessarar deildar er nú farinn að skrifast á um það við trúboða. Sama sem um ullarbönd þessi er að segja um silkibönd nokkur frá Turkestan, sem jeg skoðaði í því safni; þau hljóta líka að vera spjaldofin, og sýnir allt þetta, að spjaldvefnaðurinn er enn stundaður víða í Austurlöndum, og að líkindum kominn þaðan vestur og norður um lönd og sjá. En ógnar langan tíma hlýtur

hann að hafa verið á þeirri leið, og enginn getur sagt, hvað gamall hann sje; sjálfsagt er hann miklu eldri en menn hafa hingað til ætlað. Frá Íslandi hefur hann ekki farið lengra (fyrri en nú til Berlínar); þar hefur hann og auðsjáanlega náð sínu hæsta fullkomnunarstigi — því ekkert þeirra banda, er jeg hef skoðað, er með letri nje svo listalega af hendi leyst eins og fallega, gamla bandið, sem Dr. Valtýr og kona hans færðu mjer í fyrra norðan frá »Ísafoldu«.

* * *

Framanskráð ritgerð er merkileg að fleiru en einu leyti. Fyrst og fremst er efni hennar mjög fróðlegt og eptirtektar vert, en í annan stað er búningur hennar það ekki síður, þar sem hún er skrifuð *á íslenzku* af þýzkri konu, sem aldrei hefur komið til Íslands nje notið kennslu í máli voru, heldur numið það algerlega af sjálfsdáðum. Eimreiðin hefur að sönnu áður (III, 115) flutt grein eptir útlending skrifaða á íslenzku, en hún var eptir lærðan mann (dr. *Kr. Kålund),* sem gert hefur nám tungu vorrar og íslenzkra fræða að lífsstarfi sínu og dvalið nokkra hríð á Íslandi, þó fyrir mörgum árum sje. En að sjá jafnlanga íslenzka grein frá hendi þýzkrar konu, sem numið hefur mál vort svona vel tilsagnarlaust, gegnir sannarlega meiri furðu. Ætli þær yrðu ekki fáar íslenzku konurnar, sem vildu leika það eptir henni, að skrifa sömu greinina eða aðra líka á *þýzku?* — Þess skal getið, að stranglega er bannað að endurprenta mynd þá, er ritgerðinni fylgir, upp eptir Eimreiðinni.

RITSTJ.

Finnur Jónsson.

Það hlýtur ætíð að gleðja hverja þjóð, þegar sonum hennar er sýndur einhver sómi og viðurkenning í útlöndum, því slíkt er um leið sómi fyrir þjóðina, sem hefur alið þá. Því meiri orðstír sem hinir einstöku synir hverrar þjóðar geta sjer, því meiri verður orðstír hennar sjálfrar.

Eimreiðin hefur í þetta sinn þá ánægju að flytja mynd af einum slíkum Íslendingi, sem með frábærri vísindalegri starfsemi hefur getið sjer meira nafn í útlöndum en títt er um menn á hans aldri. Þessi maður er háskólakennari dr. FINNUR JÓNSSON.

Dr. F. J. er nú rjett fertugur. Hann er fæddur 29. maí 1858 á Akureyri við Eyjaförð Þar bjuggu þá foreldrar hans, *Jón Jónsson Borgfirðingur* og *Anna Guðrún Eiríksdóttir*. Áttu þau hjón 6 barna, 4 syni og 2 dætur, öll mjög mannvænleg, og var F. J.

elztur sona þeirra. Ólst hann upp hjá foreldrum sínum á Akureyri unz hann var 7 ára gamall. Var faðir hans þar bókbindari, en fluttist 1865 til Reykjavíkur og gerðist þar síðar lögregluþjónn. Mun sú ráðabreytni einkum hafa stafað af því, að hann óskaði að afla börnum sínum betri menntunar, en hann átti sjálfur kost á í æsku, því hann hefur alla æfi sína verið mjög gefinn fyrir bækur og allan þjóðlegan fróðleik, eins og rit hans bera vott um (Stutt rithöfundatal, Prentsmiðjusaga, Æfiminning Sigurðar Breiðfjörðs o. fl.). Þessa ósk mundi hann með engu móti hafa getað uppfyllt, ef hann hefði setið kyr á Akureyri, en með því að flytja til Reykjavíkur hefur hann fyllilega náð marki sínu, því svo er komið, að allir synir hans hafa tekið stúdentspróf, og dætur hans að sínu leyti fengið alla þá kvennlega menntun, sem kostur var á. Er það því meiri sómi fyrir hann, að hafa mannað börn sín svo vel, sem hann jafnan hefur átt við þröngan kost að búa. En sjálfsagt á hans látna, góða og göfuga kona sinn skerf af heiðrinum, og er ekki síður skylt að minnast þess, þó hún sje nú fyrir allmörgum árum komin undir græna torfu, og geti því ekki eins notið ávaxtanna af því fræi, sem hún hefur niður sáð.

Fyrstu 7 árin sem F. J. dvaldi í Rvík, gengdi hann ýmsum smásveina störfum og búðarstörfum, unz hann komst í latínuskólann, og eins í sumarfríinu eptir að hann var þangað kominn. Í skólanum stundaði hann nám sitt af miklu kappi og varð brátt meðal hinna fremstu skólabræðra sinna, enda fjekk hann þar og námstyrk í fyllsta mæli, sem varð foreldrum hans mikill ljettir. Árið 1878 tók hann stúdentspróf með bezta vitnisburði og sigldi svo samsumars til háskólans í Kaupmannahöfn og tók að lesa málfræði. Þótt hann kæmi þangað með tvær hendur tómar og foreldrar hans gætu ekkert lagt honum að mörkum, tókst honum þó með dugnaði sínum og Garðstyrknum að sigrast á öllum efnalegum örðugleikum, og gekk undir málfræðispróf hið forna (latínu, grísku, norrænu og sögu) í janúar 1883. Að því prófi loknu tók hann einvörðungu að stunda fornnorræn fræði og hlaut næsta ár (1884) doktorsnafnbót fyrir rit sitt »Gagnrýnisrannsóknir á

nokkrum af hinum elztu kvæðum norskra og íslenzkra skálda«. Næstu ár þar á eptir hjelt hann enn áfram vísindarannsóknum sínum og fjekk til þess töluverðan styrk, en vann að öðru leyti fyrir sjer með kennslu, unz hann 1887 var skipaður bráðabrigðakennari (*midlertidig Docent*) við háskólann í norrænni tungu og bókmenntum, fyrst til þriggja ára, en síðan (1890) um óákveðinn tíma. Í þeirri stöðu hefur hann verið síðan, unz hann nú hinn 29. marz þ. á. var af konungi skipaður aukaprófessor (*Professor extraordinarius*) við háskólann með sömu launakjörum sem aðrir reglulegir háskólakennarar. Skömmu síðar (15. apr. þ. á.) var hann kosinn fjelagi í »Hinu danska vísindafjelagi« og hefur hann þannig hlotið þá hæstu viðkenningu, sem Danir geta veitt vísindamönnum sínum. Hann hefur í mörg ár verið í stjórn »Hins íslenzka bókmenntafjelags« og »Útgáfufjelags norrænna fornrita« og í fornritanefnd »Hins konunglega norræna fornritafjelags.« — 7. nóv. 1885 kvæntist hann danskri konu, *Emmu Herazcek*, dóttur hirðsverðskriða H. í Kaupmannahöfn, og eiga þau einn son, er *Jón* heitir, eptir föðurafa sínum.

Það yrði löng skrá, ef telja ætti upp öll rit og ritgerðir dr. Finns. Þegar á stúdentsárum sínum tók hann að fást við útgáfur af fornritum vorum, og síðan hefur hann svo að segja á hverju ári gefið út eitt eða fleiri af þeim. Hann hefur þannig gefið út Reykdælu og Valla-Ljótssögu (1881), Svarfdælu og Þorleifs þátt jarlsskálds (1883), Eglu (1886—88, og aðra útgáfu af sömu sögu með skýringum á þýzku 1894), Íslendingabók (1887), Snorra Eddu III, 2 (skáldaæfir, 1887), handútgáfu af Sæmundar Eddu fyrir Þjóðverja (*Eddalieder*, 1888—90), ljósprentaða útgáfu af sama riti, ásamt prófessor L. Wimmer (*Codex regius* 1891), Hauksbók, ásamt varaprófasti Eiríki Jónssyni (1892—96), Heimskringlu (1. hepti kom út 1893 og síðan hefur komið út eitt hepti á hverju ári, en verkinu er enn ekki lokið), Brot úr Kringlu og Jöfraskinnu (1895), Brot úr Sæmundar Eddu (1896) og Ferna fornislenzka rímnaflokka (1896). Auk þess hefur dr. Finnur samið skýrslu um handritasafn Bókmenntafjelagsins II, 2. (1885), Ágrip af bókmenntasögu Íslands (1891—92), Stutta íslenzka bragfræði (1892), Fornnorska og fornislenzka bókmenntasögu (I. bindi kom út 1894 og síðan hefur komið út II, 1 [1895] og II, 2 [1897], en verkinu er enn ekki lokið) og mesta sæg af ýmiskonar ritgerðum í tímaritum og öðrum safnritum, einkum í »Arkiv för nordisk Filologi« og »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.«

Það, sem einkum einkennir útgáfur dr. Finns af fornritum vorum, er, hve »praktiskar« þær eru og hentugar til afnota við vísindalegar rannsóknir. Það er ekki nóg með það, að handritunum sje stranglega fylgt, þau greind og gildi þeirra metið, heldur fylgja og jafnan fróðlegar athugasemdir, vísnaskýringar, tímatal, samanburður við eldri útgáfur og margt fleira, sem fræðimönnum er harla kærkomið. Langflestar af ritgerðum dr. Finns lúta að rannsóknum á fornum skáldskap og braglist, en sumar þó um ýmislegt annað. Einna mest kveður að ritgerðum hans

gegn kenningum próf. Bugges um uppruna norrænna goðasagna og aldur nokkurra fornskáldakvæða. Hefur hann í þeim verulega hnekkt ýmsum af kenningum Bugges og rækilega sýnt, að margt af því, sem B. telur aðfengið og ummyndað, hljóti að vera norrænn frumgróður, en ekki komið til þeirra frá Írum. Höfuðrit dr. Finns er þó hin fornnorska og fornislenzka bókmenntasaga hans (sbr. Eimr. II, 151—153), sem verður heljarmikið rit, en er enn ófullbúin. En það, sem út er komið, er nóg til að sýna, að hún verður stórmerkileg bók, enda hefur hún hlotið almenna viðurkenning, að því einu undanskildu, að öflug andmæli hafa verið hafin gegn kenningum hans um heimkynni Eddukvæðanna. En slíkt er eitt af því, sem þrátta má um um aldur og æfi, án þess líkindi sjeu til, að menn komist nokkurntíma að öruggri niðurstöðu.

Dr. Finnur hefur óþreytandi starfþol og elju og er afkastamaður hinn mesti. Þótt hann jafnan hafi mörg járn í eldinum, er eins og hann hafi ætíð nógan tíma til alls, ef til hans er leitað, enda er hann manna hjálpfúsastur. Hann er drengur hinn bezti og ágætur fjelagsbróðir. Hann er »hreinlyndur sem hvítabjörn«, en getur reitt upp hramminn, ef því er að skipta. Hann hirðir ekki um að vera allra vinur, og getur verið nokkuð óþjáll. En hann er vinur vina sinna, en óvæginn andstæðingum, og bregður að því leyti í ætt til forfeðra vorra. Á stúdentsárum sínum hafði hann mikinn áhuga á pólitík og var þá framsóknarmaður hinn mesti; en nú lætur hann pólitíkina ekki til sín taka nema sem athugall áhorfandi. Alla sína miklu starpskrapta hefur hann helgað vísindunum.

V. G.

Frjettaþráðurinn.

Stærsta fjárveitingin, sem nokkurn tíma hefur verið veitt á alþingi, er tillag það til frjettaþráðar milli Íslands og útlanda, sem veitt var á síðasta þingi. Til þessa var veitt 700,000 kr., skipt niður á 20 ár (35,000 kr. á ári). Þar sem um svo mikla fjárveiting var að ræða — meira en allar árstekjur landsins —, geta menn sagt, að það hefði verið skylda þingsins að búa svo um hnútana, að hún kæmi öllu landinu eða að minnsta kosti mestum hluta þess að notum, en yrði ekki að eins til hagnaðar fyrir einhvern einstakan stað. En þetta gerði þingið ekki. Það setti engin skilyrði fyrir þessari fjárveiting önnur en þau, að fjenu skyldi varið til frjettaþráðar milli útlanda og einhvers staðar á Íslandi.

Mörgum kann nú að virðast, að þetta sýni lítil hyggindi hjá þinginu og beri fremur vott um flasfengni hjá því, og því verður ekki neitað, að svo líti út á yfirborðinu. En til þess að fella ekki rangan dóm, verða menn líka að gæta þess, í hvílíkum vanda þingið var statt. Stjórnin, sem samið gat við Frjettaþráðafjelagið, hafði ekki ympráð á neinum skilyrðum, en þinginu var sökum fjarlægðar og samgangnaleysis ómögulegt að semja við það. Hefði því þingið farið að setja einhver ákveðin skilyrði fyrir fjárveitingunni, án þess að geta ráðfært sig við fjelagið, gat vel svo farið, að þau eða eitthvert þeirra yrðu málinu algerlega að falli, og þá hefði verið verr farið en heima setið. Þingið hafði óþægilega rekið sig á í þessu efni við fyrri fjárveitingar til eimskipaferða og vildi nú ekki eiga á hættu, að þetta mál gæti strandað á sama skerinu. Þess vegna afrjeð það, að setja nú engin skilyrði, en varpa allri áhyggju sinni í því efni upp á stjórnina og hennar vísdómsfullu fyrirhyggju fyrir þörfum alls landsins.

En þó nauðsyn kringumstæðanna gerði það að verkum, að sú yrði niðurstaðan, þarf enginn að ætla, að öllum þingmönnum hafi verið þetta ljúft. Að minnsta kosti var svo um mig, sem var einn þeirra manna, er hafði um málið að fjalla í samgöngumálanefndinni, að jeg var harðóánægður með þetta, þó jeg sæi ekki önnur úrræði í svipinn. En með því að jeg lít svo á, að þingmenn eigi ekki einungis að vinna að þjóðmálum þann stutta tíma, sem þeir sitja á alþingi, heldur og á milli þinga, hugsaði jeg mjer að reyna að bæta ögn úr þessu, er jeg næði til rjettra hlutaðeigenda: Frjettaþráðafjelagsins og stjórnarinnar. Jeg gerði mjer því fremur von um, að mjer kynni að verða eitthvað ágengt í þessu efni, sem mjer hafði áður tekizt að greiða töluvert fyrir málinu milli þinga, fyrst með því að styðja af alefli tilraunir Mr. Mitchells, meðan nokkur von var um árangur af þeim, og því næst með því að vinna bilbug á hiki forstöðumanns Frjettaþráðafjelagsins norræna við að sinna málinu í bráð og fá hann til að koma fram með tilboð sitt fyrir alþingi 1897.

Þegar jeg kom heim af þingi, fjekk jeg bæði af blöðum hjer og af viðtali við forstöðumann Frjettaþráðafjelagsins að vita, að svo væri tilætlazt, að fjelagið hefði að eins eina frjettaþráðarstöð á Íslandi, þar er sæsíminn kæmi í land. Auðvitað áleit forstöðumaðurinn að sáralítið gagn yrði að þessu fyrir landið í heild sinni, nema jafnframt væru lagðir frjettaþræðir um landið, en þá yrði landið að

kosta að öllu leyti, bæði lagning þeirra, viðhald og stöðvastörf við þá. En væri slíks ekki kostur í bráð, mundi fjelagið verða nauðbeygt til að leggja sæsímann til Rvíkur (eða þar í grennd), með því stjórnin mundi af auðskildum ástæðum gera það að skilyrði, að sá staður fremur öllum öðrum kæmist í frjettaþráðarsamband við útlönd.

Þó mjer nú þætti nokkuð mikið lagt í sölurnar frá Íslands hálfu fyrir eina einustu símastöð, þá virtist mjer að una mætti við það, ef kostnaðurinn við lagning landþráða reyndist ekki meiri en svo, að búast mætti við, að landið gæti risið undir honum. Jeg reyndi því að leita mjer upplýsinga um, hve mikið landþræðir frá *Berufirði* til *Akureyrar* og þaðan til *Rvíkur* (með aukaþræði frá Stað í Hrútafirði til *Ísafjarðar*) mundu kosta. Sneri jeg mjer fyrst til mannvirkjafræðings í Berlín, sem ferðazt hafði á Íslandi og athugað þetta, og varð áætlun hans sú, að þessir þræðir mundu kosta um 400,000 kr. Aðra áætlun ljet Frjettaþráðafjelagið gera og varð hún nokkru hærri um 450,000 kr. eða allt að 500,000 kr. Þótt nú báðar þessar áætlanir sjeu lauslegar áætlanir og mestmegnis byggðar á líkum (að eins svæðið millum Akureyrar og Rvíkur hefur verið rannsakað), má þó ætla, að þær fari ekki allfjarri sanni.

Þar sem þingið hefur nú með fjárveiting sinni til sæsímans bundið landssjóði 700 þús. kr. byrði, gat jeg ekki sjeð, að nokkur von væri um, að hann yrði í nánustu framtíð fær um að snara út allt að $^1/_2$ miljón í viðbót til landþráða. En að fá slíka þræði virtist mjer þó óhjákvæmilegt, ef meginþorri landsmanna ætti að hafa nokkurt verulegt gagn af sæsímafjárveitingunni. Þeir fjárhagslegu hagsmunir, sem landið ætti að geta haft af frjettaþráðasambandinu, eru einkum, hve það greiddi fyrir *verzlun*, *siglingum* og *fiskiveiðum*. En ef sæsími yrði að eins lagður til Rvíkur, en engir landþræðir, þá yrðu einmitt þeir hlutar landsins, sem mesta þörfina hefðu og mest gagn gætu haft af frjettaþráðarsambandinu, útundan. Engum getur dulizt, hve miklu tjóni hraðskeyti gætu opt afstýrt, þegar ís er á ferðum, og eins hve mjög þau gætu stuðlað að því, að mögulegt yrði að nota sjer snöggar en skammvinnar fiskigöngur (t. d. síldarhlaup), sem nú er ekki kostur á að færa sjer fyllilega í nyt. En þetta á einmitt einkum við Austur-, Norður- og Vesturland, sem því nær ekkert gagn hefðu af sæsímanum, ef landþræði vantaði, því langt yrði og kostnaðarsamt að senda menn með hraðskeyti til Rvíkur. Yrði líklega optast, að minnsta

kosti frá Austur- og Vesturlandinu, hjer um bil eins fljótlegt að koma brjefi með skipi til útlanda, er slíkt gæti komið að liði. En auk þess að þessir landshlutar þannig færu á mis við því nær allan hagnaðinn af sæsímanum, þá eru miklar líkur til að hann yrði þeim beinlínis til hnekkis. Ef Rvík ein stæði í frjettaþráðarsambandi við útlönd, hlytu bæði kaupmenn og blaðamenn þar að standa svo miklu betur að vígi en á öllum öðrum stöðum á landinu, að þeir hefðu yfirtökin í öllu og veruleg samkeppni gegn þeim yrði ómöguleg. En þá væri ekki hægt að segja, að hinir landshlutarnir hefðu eiginlega varið sem bezt þeirra skerf í þeim 700,000 kr., sem veittar hafa verið til sæsímans.

Með því jeg nú þóttist sjá, að hvorki með framlögum úr landssjóði nje frá hjeruðum og einstökum mönnum (um slíkt er varla að tala á Íslandi) mundi fást það fje, sem nauðsynlegt væri til landþráðanna, sneri jeg mjer til fjárlaganefndar Dana í ríkisþinginu og innanríkisráðgjafans og reyndi að sýna fram á nauðsyn landþráðanna og hve mikla þýðingu þeir gætu haft fyrir Dani, fiskiveiðar þeirra, verzlun og siglingar hjer við land. Fór jeg fyrst fram á, að tillagið úr ríkissjóði væri haft svo ríflegt, að unnt væri að skylda fjelagið til að leggja landþræði. Hjelt jeg því fram, að sanngjarnt væri, að ríkissjóður legði fram tvöfalt tillag á móts landssjóð (70,000 kr. ári), þar sem tillag hans væri bæði fyrir Færeyjar og Danmörku (35,000 kr. fyrir hvort um sig). En þetta þótti bæði fjárlaganefndinni og ráðgjafanum of freklega í farið við ríkissjóð, en duldist þó hins vegar ekki, hve afarmikil nauðsyn væri á að gera eitthvað til þess, að landþræðir gætu komizt á á Íslandi í sambandi við sæsímann. Eptir margítekaðar málaleitanir fram og aptur varð niðurstaðan sú, að fjárlaganefndin setti ákveðin skilyrði fyrir fjárveiting ríkisþingsins til sæsímans, og snerta tvö af þeim Ísland sjerstaklega, en hin málið yfir höfuð. Þessum skilyrðum er haldið leyndum, svo að ekki einu sinni ríkisþingið í heild sinni fjekk að vita þau, heldur fóru þau einungis í milli ráðgjafans og nefndarinnar; en þó var samþykkt, að fjárveitingin væri ógild, ef þau væru ekki uppfyllt. Jeg fjekk að kynna mjer þessi skilyrði, en var bannað að skýra frá þeim. Annað af þeim skilyrðum, sem snertu Ísland sjerstaklega, laut að því, ef sæsíminn yrði lagður á land í Rvík, en hitt að því, ef hann yrði lagður í land á Austfjörðum, en fjelaginu skyldi frjálst að velja, hvort það kysi heldur. Að skilyrðinu, sem sett var við

lending sæsímans í Reykjavík, hefur fjelagið ekki viljað ganga, en þar á mót hefur það tjáð sig fúst til að ganga að því skilyrði, sem laut að lending sæsímans á Austfjörðum, og er nú svo komið, að óhætt er að skýra frá því Þetta skilyrði er að fjelagið skuli þá leggja fram 300,000 kr. til landþráða, en að öðru leyti sjeu þeir algerlega kostaðir af Íslandi. Með þessu skilyrði hefur ríkisþingið viðurkennt, að tillag Íslands til sæsímans væri ofhátt í hlutfalli við tillag Danmerkur, og því í rauninni fært það niður úr 700,000 kr. í 400,000 kr., þannig að þeim 300,000 kr., sem niðurfærslan nemur, skuli varið til landþráða innan lands, en landinu þó jafnframt gert hægra fyrir með að þurfa ekki að snara þeim öllum út í einu. Kæmist þetta í kring, yrði árstillag Íslands til *sæsímans* ekki nema 20,000 kr., en 15,000 kr. gengju af því árlega til *landþráða*. En auk þess yrði landið að líkindum að leggja fram 100,000 kr.—200,000 kr. í eitt skipti fyrir öll, og verður ekki með sanngirni sagt, að því sje það ofvaxið, eptir því sem fjárhagur þess nú stendur. Þar við bætist og kostnaður við viðhald og stöðvastörf, en fyrir þeim kostnaði álítur Frjettaþráðafjelagið að tekjurnar muni hrökkva, og mun það fara nær um slíkt en flestir aðrir, slíka reynslu sem það hefur í þeim efnum.

Nú er hugsunin sú, að sæsíminn verði lagður í land einhversstaðar á Austfjörðum, en hvar svo sem það verður, liggi landþráður alla leið frá Berufirði til Akureyrar, þannig að hann jafnan nái til helztu verzlunarstaða og fjarða annaðhvort sjálfur eða með aukaþráðum, og liggi, að svo miklu leyti, sem því verður við komið, jafnan eptir byggðum. Þannig er helzt ætlazt til að hann liggi til Vopnafjarðar, Þórshafnar, Húsavíkur o. s. frv. Með þessu móti þykir bæði það unnið, að mest not verði að þræðinum, og meiri trygging fyrir eptirliti og skjótri aðgerð, ef eitthvað kynni að bila. Er svo tilætlazt, að stengurnar stæðu mjög þjett, svo síður sje hætt við bilun, og á þeim tveir þræðir. Á annar þeirra að vera frjettaþráður, sem einungis sje til þess að senda með hraðskeyti milli Rvíkur og sæsímans, en sem þó megi líka nota á Akureyri. Hinn þráðinn er ætlazt til að nota megi bæði sem frjettaþráð og málþráð eptir vild, og megi nota hann á svo mörgum millistöðvum sem vera skal og menn óska. Er gert ráð fyrir að hann yrði mestmegnis notaður sem málþráður, svo að stöðvastörf við hann yrðu ekki mjög kostnaðarsöm. En hann mætti þó í viðlögum nota sem frjettaþráð, sjerstaklega ef aðal-

frjettaþráðurinn kynni að bila. Þó yrðu líklega tveir þræðir að eins milli Rvíkur og sæsímans, en allir aukaþræðir einfaldir. Þykir sanngjarnt að tryggja sem bezt sambandið við höfuðstað landsins, þar sem stjórn þess innan lands situr, og því er honum gert hærra undir höfði í þessu efni en öðrum stöðum. Svo er til ætlazt, að stengurnar sjeu svo traustar og þjettar, að hafa megi allt að 6 þráðum á þeim, þannig að 4 mætti bæta við síðar eptir því sem þörf krefði.

Frjettaþráðafjelagið lætur nú í sumar rannsaka lendingarstaði fyrir sæsímann, og mannvirkjafræðingur verður sendur til Íslands, til þess að rannsaka legu landþráðanna og gera áætlun um kostnað við lagning þeirra.

Gæti nú stjórn Íslands lofað því fjárframlagi, sem á vantar til landþráðanna, mætti að öllum líkindum byrja að vinna að þeim nú í haust (útvega efni í stengur o. s. frv.) og má þá gera ráð fyrir að verkinu yrði lokið um haustið 1900, svo landið gæti byrjað nýju öldina með því að heilsa upp á heiminn með frjettaþræði. En þetta mun stjórnin, sem von er, ekki þora að gera, fyrri en hún hefur heyrt tillögur þingsins, og þar sem alþingi kemur ekki saman fyrri en næsta sumar, eru mest líkindi til að fresta verði öllum framkvæmdum í málinu um eitt ár. Þar sem málið þó er þannig vaxið, að stjórnin þyrfti *engan eyri* að brúka af væntanlegri fjárveiting úr landssjóði fyrri en eptir næsta þing, væri þó hugsandi, að hún rjeðist í að lofa svo miklu fjárframlagi, að unnt væri að byrja þegar á nokkrum framkvæmdum, ef henni væru sendar eindregnar áskoranir frá meginþorra hinnar íslenzku þjóðar um að gera það, svo að hún hefði fyrirfram fengið nokkurn veginn vissu fyrir samþykki alþingis. Á þennan veg til að flýta fyrir málinu hef jeg bent nokkrum íslenzkum blöðum, en mjer er sjálfum ljóst, að slík aðferð er hálfgerð vandræðaúrræði. Hins vegar virðist þó ekki rjett, að láta ákveðnar »formur« standa góðu máli fyrir þrifum, þegar því er að skipta.

En hvað sem nú þessu líður, þá vona jeg, að sú þröngsýni og hreppapólitík, sem of opt virðist brydda á hjá Íslendingum, láti nú ekki á sjer bóla í þessu máli, heldur kappkosti nú allir af fremsta megni að ráða því svo til lykta, að öllu landinu megi sem mest gagn að verða. Ef Íslendingar neituðu að leggja fram það fje, sem á vantar til hinna fyrirhuguðu landþráða, þá væru þær 300,000 kr., sem nú standa til boða, landinu algerlega *tapaðar*, auk þess sem allt Austur-, Norður- og Vesturland (þar með taldar

Mýra-, Borgarfjarðar- og Kjósar- sýslur) færi þá á mis við þann hagnað, sem af frjettaþráðarsambandinu mætti hafa. Því lítil líkindi eru til, að landið geti í nánustu framtíð komið sjer upp landþráðum af eigin rammleik, og *engin minnsta von* um styrk til þess frá öðrum þjóðum.

En hjer við bætist og annað. Það er sem sje síður en svo, að enn sje nokkur vissa fyrir því, að nokkuð verði af því, að sæsími verði lagður til Íslands. Það er algerlega undir því komið, hvort nægilegt fje fæst til hans frá útlendum þjóðum. Nú hefur verið farið fram á, að England legði fram 1,080,000 kr. (£ 60,000) til sæsímans, en enska stjórnin kvað vera því fremur andvíg. Það er því alveg undir þingi Englendinga komið, hvort þessi fjárveiting fæst. En áhugi þingsins á málinu er aptur mestmegnis kominn undir því, hve mikið verzlunarfjelög og fiskiveiðafjelög leggja að því með að veita fjeð. En nú hafa einmitt hjá enskum verzlunar- og fiskiveiðafjelögum komið fram sterkar raddir í þá átt, að því að eins væri nokkur hagsmuna von fyrir þau af fyrirtækinu, að sjeð yrði um, að allur meginhlutinn af ströndum Íslands kæmist um leið í frjettaþráðarsamband við útlönd. En væri að eins um einn stað að ræða, væri ensku fje varla til þess kostandi. Það gæti því vel orðið *öllu frjettaþráðarfyrirtækinu* að falli, ef Íslendingar sýndu lítinn áhuga á að koma upp hjá sjer landþráðum jafnhliða sæsíma. En sýni þeir aptur eindreginn áhuga í þessu efni, er mikil von um fjárstyrk frá Englendingum, og fengist hann, má álíta fyrirtækinu borgið.

Það er því vonandi, að Íslendingar sýni nú bæði hyggindi og rögg af sjer og geri eitthvað *sjálfir* til að greiða fyrir landþráðum og þar með málinu í heild sinni[1].

»*Sveltur sitjandi kráka, en fljúgandi fær*«.

Valtýr Guðmundsson.

---

[1] Áður en prófórk af þessari grein var lokið, hafa mjer borizt íslenzk blöð frá Rvík, og virðast þau líta nokkuð reykvíkskum augum á málið og vera furðu nærsýn. En þröngsýni s u m r a þeirra stafar þó vafalaust fremur af því, að þau hefur vantað nægar upplýsingar um málið, en að nokkur tilhneiging til hreppapólitíkur hafi villt þeim sjónir.

Blunda þú, blunda.

Andante.

Gunnsteinn Eyjólfsson.

p

Blund - a þú, blund - a, barn - ið mitt! Góð - a nótt!

barn - ið mitt! Góð - a

p barn - - - ið mitt! Góð - a

mf

Mill - i guðs mund - a milt er og blítt og rótt,

nótt! Mill - i guðs mund - a milt er og blítt og rótt,

nótt! *mf*

p

allt er svo allt er svo hægt og hljótt. *p* Blund - a þú,

p allt er svo hægt og hljótt.

Blund - a þú, blund - a,

mf *pp* *decresc.*

blund - - - - - - a, Blund - a þú, blund - a.

mf *pp* *decresc.*

Blund - a þú, blund - a,

V. B.

Tveir mansöngvar.

I.

Komdu með mjer!

Komdu með mjer, vina, ofan á engi!
Inni í þessu raka vetrarlopti
hefi eg krepptur setið langa-lengi
ljóss og yls og fjörs og gleði vana
og nú er úti sólmánuður sumars,

Komdu með mjer, vina, svona! Sjáðu!
sólin blessuð yfir Vatnshlíð miðri
er að hálfu hulin þíðuskýjum,
hlýjan anda leggur framan dalinn
og angan blíða birkis og fjalldrapa

Komdu með mjer lengra, ljúfa, heyrðu!
lóan syngur »dýrðin« þarna neðra
og hrafnaklukkur höfðum sjáðu kinka
hvítum blómum reifðum æskubrosi
og engjarósir velta vöngum rjóðum.

Komdu, sjáðu spóann stika stórum.
Hann stanzar nú. Heyr róminn undurþýðan,
eins og bergmál blíðrar smalaraddar,
er berst á milli fjalla á heiðum uppi
í haustlogninu um hraun og bleika móa.

Komdu, sjáðu Laxá lygna og tæra
líða fram um starkögraðar eyjar
og æðarfugl og endur spakar sveima
upp og niður. Hlusta á klakið þýða
og sífellt »ava ánla« hávellunnar,

Komdu með mjer, vina, lengra, — lengra!
Lífs míns vegur, sjertu með mjer eigi,
yfir hraun og hjarn og urðir liggur,

heiptar-norðanstormur voða-bitur
gnauðar þar um gróðurlausar auðnir.

Komdu með mjer! Leið mín liggur yfir
ljósgræn engi í skjóli hlýrra dala
blómum vaxin, þegar þú ert með mjer,
þá er bjart og misturlaust á fjöllum,
þá er vor í dölum, sól í sveitum.

II.

As to the distant moon.

(Þýðing.)

Eins og marinn mána
myrkblár fjarran þráir
og sem heimskaut hnattar
horfir að leiðarstjörnu,
svo er minn hugur og hjarta
horfinn til þín, vina!

En eins og mar og máni
mega um aldur ei hittast,
og eins og himinsær heiðblár
heimskaut og stjörnu skilur,
þannig um eilífð alla
okkur er stíað sundur!

J. Þ.

Íslenzk orðabók.

JÓN ÞORKELSSON: SUPPLEMENT TIL ISLANDSKE ORDBØGER. Tredje Samling. Rvík 1890—97. Dr. J. Þ. hefir áður gefið út tvö allstór orðasöfn sem viðbæti við íslenzkar orðabækur. Hið fyrsta

kom út 1876 (96 bls.), en hið annað á árunum 1879—85 (XX + 639 bls.). En í þessi söfn vóru að eins tekin orð, sem komu fyrir í bókum fram að 1700. Þetta nýja, þriðja safn, sem komið hefir út á árunum 1890—97, er bæði mest þeirra allra (XIII + 1392 bls.) og að því leyti líka merkilegast, að það nær yfir bókmenntir vorar allt fram á hinn síðasta áratug þessarar aldar, og tilfærir því nær eingöngu orð, sem fyrir koma í bókum eptir 1700. Það er því í raun rjettri *ný-íslenzk* orðabók. Og á slíkri bók var sannarlega þörf, bæði fyrir útlenda og og innlenda. Allir munu því kunna höf. hina mestu þökk fyrir hana, og það því fremur, sem bókin er í alla staði svo vel úr garði ger, sem vænta mátti af honum, sem vafalaust er fróðastur allra núlifandi manna í tungu vorri. Það er óhætt að reiða sig á það, sem í henni stendur, og hún er því ágæt það sem hún nær. En ef menn halda, að með henni sje fengin fullkomin orðabók yfir nýja málið, þá skjátlast mönnum herfilega. Að svo er ekki, er höf. sjálfum líka fullljóst, því hann tekur það fram með skýrum orðum í formála sínum. Í nýja málinu er sægur af orðum, sem sjaldan eða aldrei koma fyrir í bókum, og af þeim eru sárfá í safninu. En það er ekki nóg með það, heldur vantar í safnið mikinn fjölda orða, sem fyrir koma í bókum, og jafnvel fjölda orða, sem fyrir koma í sömu ritunum, sem orð eru þó tilfærð úr. Og þetta á sjer meira að segja stað með helztu rit vor og höfunda. Oss hefir reyndar furðað töluvert á þessu, en vjer höfum fyllilega gengið úr skugga um, að svo er, og skulum vjer nú færa sönnur á mál vort með nokkrum dæmum. Einn af helztu nútíðarhöfundum vorum er óneitanlega Jónas Hallgrímsson, og vjer hyggjum, að mörgum útlendingi, sem vildi kynnast nútíðarbókmenntum vorum, mundi verða einna fyrst fyrir að lesa »Grasaferðina« hans. (Hann mundi byrja á lesmálinu á undan kvæðunum). Vjer höfum nú ekki lesið »Grasaferðina« mjög nákvæmlega, en vjer höfum þó fundið mörg orð í henni, sem vantar í orðasafnið, t. d. *anza, bera (sig, e-ð við), berjamór, dúkskyrta, dofna, flekkur* (um grös), *firtast, fífublettur, fara (með e-ð* — hafa e-ð yfir), *hárband* (— b. úr hári), *herma (eptir e-m), hranna, hvarf* (fara á h.), *kaf* (upp úr miðju k.), *kankbrosandi, lalli, meinyrði, muna (e-n um e-ð), patti, rindi, rósavetlingur, sauma (fyrir, upp um sig), skeið* (— hjalli?), *skýjadrög, skotta, skúfur* (um grös), *smáhrúga, sólskinsblettur, stóreflis-bjarg, sona, stuðlaföll, tína* (nafnorð), *tínupoki, tó* (— grastó). Öll þessi orð vantar í orðasafnið, og ekkert af þeim mun heldur koma fyrir í sömu merkingu í þeim eldri orðabókum, sem safnið á að vera viðbætir við, nema hið síðasttalda *(tó)* og kannske orðin *anza* og *dofna*.

Eitt af vorum allrahelztu ritum eru og »Þjóðsögurnar«. Úr þeim er, eins og vera ber, mikið tilfært í orðasafninu, en þó vantar þar sæg

af orðum, sem koma fyrir í þeim. Vjer skulum taka til dæmis eina draugasögu, eina útilegumannasögu og eina gamansögu. »Djákninn á Myrká«: *asahláka, axlarsaumur, hempuslitur, ísjaki, jakaferð, kúpa* (= höfuðkúpa), *orðræða, reik* (illa til reika), *ryðja (sig*, um á), *skaddaður, skálastafn, tefja* (á bæ). »Jón frá Geitaskarði«: *afarreiður, amboð, bragð* (mark), *bregða (e-m*, í glímu), *dauðadægur, galdraskrudda, gangnamaður, hófur* (mark), *lambahópur, látalæti, netnál* (mark), *neyta (sín* = beita sjer), *stallbróðir, undanleit, vaninhyrndur, vitstola, þröskuldur* (= hraunalda?), *æfur*. »Sálin prestanna«: *angraður, draga* (nafnorð) *hrekkur, hugsýki, lást (e-ð eptir), sál* (= skinnsál), *sækja (eptir e-m*, um stúlku eptir karlm.). Öll þessi orð vantar í orðasafnið og í hinum eldri orðabókum koma varla fyrir nema svo sem 4 eða 5 af þeim. En oss finnst að þó hefði verið ástæða til að taka þau með. Vjer sjáum ekki betur en að eins mikil ástæða sje að taka t. d. *stallbróðir* eins og *stallsystir*, sem er í orðasafninu. Bæði þessi orð eru tilfærð í orðbók Cleasbys, en tilvitnunarlaust.

Vjer álitum, að þetta nægi til að sýna, hversu mikils er í vant, að vjer höfum enn fengið fullkomna orðabók yfir nýja málið eða íslenzka tungu í heild sinni. En að því takmarki ættum vjer þó að keppa sem fyrst. Allar menntaðar þjóðir láta sjer næsta umhugað um, að fá sem fullkomnasta orðabók yfir mál sitt og verja til þess stórfje. En hvað höfum vjer gert í því efni? Svo sem ekkert. Og þó er málið okkar dýrmætasti fjársjóðurinn, sem vjer eigum til. Væri þá ekki vert að verja nokkrum þúsundum króna til þess, að draga þennan fjársjóð fram úr fylgsnunum, svo að allir mættu sjá, bæði hve stór hann er og hve mikils virði hann er? Væri nú ekki ráð að grípa tækifærið, meðan vjer eigum völ á manni, sem bæði hefur viljann og þekkinguna til þess að leysa þetta verk vel af hendi? Vjer álítum það, og vjer skulum hreinskilnislega segja, hvað oss finnst að ætti að gera. Alþingi ætti að veita dr. J. Þ. svo sem 2000 kr. í nokkur ár til þess að vinna að fullkominni nýíslenzkri orðabók. Hefði hann þessa fjárupphæð til umráða árlega, þá gæti hann fengið sjer aðstoðarmenn, t. d. einn eða tvo stúdenta til þess að lesa bækur og safna nákvæmlega orðum úr þeim og eins og úr daglega málinu, en svo gæti hann tekið við og samið orðabókina upp úr söfnum þeirra. Ætti þá helzt að semja tvenns konar orðabók. Fyrst fjórða viðbætinn við íslenzkar orðabækur með tilvitnunum í sama sniði og hin fyrri söfn hans, og síðan fullkomna orðabók yfir íslenzka tungu að fornu og nýju í einu, en handhæga og án allra tilvitnana. Væri dr. J. Þ. til með að taka verkið að sjer með þessum kostum, þá mætti álíta málinu vel borgið. Og að hann mundi fús til þess, virðist mega ráða af hinni dæmafáu ósjerplægni, sem hann

jafnan hefur sýnt í ritstörfum sínum, þar sem ekki er nóg með það, að hann hafi jafnaðarlegast engan eyri fengið fyrir vinnu sína, heldur jafnvel orðið að greiða töluvert fje úr eigin sjóði til þess að koma þeim á prent, þó þau hefðu að rjettu lagi átt að vera gefin út á alþjóðar kostnað. V. G.

Íslenzk hringsjá.

BÆKUR SENDAR EIMREIÐINNI[1].

GUÐMUNDUR FRIÐJÓNSSON: BÚKOLLA OG SKÁK. Tvær sendingar í garð apturhaldspresta. Rvík 1897. Hin fyrri af ritgerðum þessum (sem áður hefur verið prentuð í »Fjallkonunni«) er vörn fyrir prjedikanir síra Páls heitins Sigurðssonar og rituð gegn ummælum síra Friðriks Bergmanns og síra Jóns Helgasonar um þær. Hin ritgerðin er rituð gegn grein eptir síra Arnljót Ólafsson í »Kirkjublaðinu« um fríkirkju og um frelsi þjóðkirkjunnar á Íslandi. Báðar eru greinarnar röggsamlega ritaðar og hafa hina sömu kosti og þær greinar, er áður hafa birzt eptir sama höfund, — en líka sömu gallana og þá ekki hvað sízt. Málið er snillilegt og kjarnyrt og röksemdirnar optast allgóðar, en gorgeirinn er svo hóflaus, að mann væmir við. Það er helber misskilningur, ef höf. heldur, að sönn djörfung sje fólgin í því, að bölsótast áfram sem hálfvilltur berserkur með ruddalegri mikilmennsku gegn andstæðingum sínum. Slíkt verður ekki álitið annað en gortara-reigingur, sem hlýtur að fæla þá menn frá höf., sem annars kynnu að vera honum samdóma, og þannig draga tilfinnanlega úr sannfæringarafli þess, sem sagt er. — Annars vildum vjer alvarlega ráða höf. til að fara nú að fást við einhver þarfari viðfangsefni, en hann hann hingað til hefur verið að glíma við, því oss þykir sárt að vita til þess, ef þeim góðu hæfileikum til ritsmíða, sem hann auðsjáanlega er búinn, er eingöngu varið til fánýtra stílæfinga. Vjer viljum því fastlega skora á hann að afneita sem allra fyrst þeirri herfilegu og skaðlegu villukenning, sem hann setur fram í eptirmála sínum, að þegar um bókmenntir sje að ræða, þá sje það ekki aðalatriðið, *hvað* sagt sje, heldur *hvernig* það sje sagt. Vjer vitum vel, að þessi kenning ekki er upp fundin af höf., heldur innflutt frá útlöndum. En hún er eitt af því, sem vjer vildum óska að frysi í hel, jafnskjótt og hún er komin inn fyrir landsteinana. Snilldarleg búningsíþrótt er afarmikils virði, en *aðalatriðið* er og mun jafnan verða, *hvað* sagt er. Trúi höf. ekki oss, þá viljum vjer biðja hann að lesa, hvað Björnstjerne Björnson og Leo Tolstoj segja um þessa frönsku spillingarkenning hans. Þeir eru þó engir kögursveinar í ríki andans og bókmenntanna.

---

[1] Sbr. athugasemd á bls. 76.

EIRÍKUR BRIEM: HUGSUNARFRÆÐI. Rvík 1897. Þetta er góð bók og vel samin, en sá er galli á gjöf Njarðar, að engir nema lærðir menn geta haft hennar not, af því að í henni er svo mikill sandur af útlendum orðum, sem hverjum alþýðumanni er ofvaxið að botna í. Þó vjer höfum ekkert á móti að taka upp einstöku útlend orð í mál vort, þykir oss hjer sannarlega of langt farið í því efni. Þessi hugsunarfræði er að eins »til að nota við kennslu í prestaskólanum«, og lítur því helzt út fyrir, að von sje á *annari* handa læknaskólanum. Ef svo er, vildum vjer óska, að ekki yrði annar eins mýgrútur af útlendum orðum í henni, svo hún yrði dálítið aðgengilegri fyrir fróðleiksþyrsta alþýðumenn.

ÍSLENDINGASÖGUR. 16., 17., 18., 19. Búið hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson.* Rvík 1897. Í þessum fjórum heptum eru: *Reykdæla saga* (eða Vémundarsaga og Víga-Skútu), *Þorskfirðinga saga* (eða Gull-Þóris saga), *Finnboga saga* (hins ramma) og *Víga-Glúms saga.* Um frágangin á þessum útgáfum er sama að segja og að undanförnu (sbr. *Eimr.* II, 75 og III, 156). Það er mikilla þakka vert, að alþýða á nú kost á svo handhægum og ódýrum útgáfum af sögum vorum, og er vonandi að sem flestir kaupi þær og kynni sjer. Þar getur sá, er kann að hagnýta sjer þær, margt gullkornið fundið. Því það má með sanni segja, að í sögum vorum sje fólginn einn hinn helzti andlegi fjársjóður þjóðarinnar. Þær glæða tilfinning fyrir fögru máli og búningsíþrótt; þær vekja ást á frelsi, dug og drengskap og öðrum mannkostum, en andstygð á áþján, lævísi og lítilmennsku. Þær bregða upp fyrir oss hinum margbreyttustu myndum úr fjelagslífinu. Þær sýna oss meðferð barnsins í vöggunni, unglinginn temja sjer íþróttir á leikvellinum, brúðhjónin í veizlusalnum, bóndann við vinnuna, víkinginn á skeið sinni, kappann á hólminum, dómarann og löggjafann á þinginu og soninn strengja þess heit við erfiölið, áður enn hann dirfist að setjast í hið auða öndvegi föður síns, að verða ekki ættleri. Þær sýna hve holl áhrif tíðir mannfundir og allskonar skemmtanir geta haft á fjelagslífið, og hve mikið táp, fjör og atorka getur upp af því vaxið. Er þá hægt að hugsa sjer öllu hentugri og hollari bækur til að svala fróðleiksþorsta uppvaxandi unglinga en þessar sögur? Vjer efumst um það, þó þær sjeu auðvitað ekki einhlítar sem menntameðal. Mundu þær ekki betur en flest annað hvessa sjón unglingsins fyrir því, hve langt vjer erum orðnir á eptir öðrum þjóðum frá því sem var á söguöldinni, og hvísla því í eyra honum, að hann geti ekki kinnroðalaust sezt í sæti þessara forfeðra sinna, nema hann strengi þess heit í hjarta sínu, að sýna sig sem verðugan niðja þeirra, en engan ættlera, — eins og sonurinn við erfiöl föður síns forðum.

BJARNI JÓNSSON: ÍSLENZK MÁLSGREINAFRÆÐI. Rvík 1893. Það er gullsatt, sem höf. segir í formála síuum, að það sje ekki nægilegt, að kenna mönnum rjetta stafsetning, heldur verði því að vera samfara leiðbeining í rjettri skipun orða og málsgreina. Hann hefur nú ætlazt til, að bæklingur sinn yrði notaður við slíka tilsögn, og má vel vera, að hann komi þar að góðu haldi. En eigi getum vjer neitað því, að oss finnst hann ekki hafa tekizt svo vel, sem vjer hefðum óskað. Oss finnst framsetningin ekki nógu skilmerkileg og auðveld fyrir unglinga, en kverið þó jafnframt of fjölyrt, og því óhentugt til að

láta læra það. Hefði óefað mátt sýna allt hið sama á helmingi minna rúmi, og þó miklu ljósar og greinilegar, ef efnið hefði verið framsett í stuttum, gagnorðum reglum, og kennaranum svo ætlað að bæta upp, það sem þyrfti frekari skýringar við. Oss virðist það, sem er um skipun orða og málsgreina í »Íslenzkri mállýsingu« eptir Halldór Briem, miklu hentugra til *kennslu* en þetta kver. Ýmislegt er og að athuga við kver þetta. Þannig er stundum tilfærð forn orðaskipun, sem nú er úrelt (t. d. *ef* fyrir *hvort* á bls. 31 o. s. frv.). Það virðist og fremur tilgangslaust, að vera að kenna, hvernig hagað sje orða- og setningaskipun í óvönduðu máli (sbr. 32 og 37), jafnvel þó það væri gert til viðvörunar. Það virðist nægilegt, að kenna, hvernig málið á að vera; hitt mætti æra óstöðugan að læra líka, hvernig það getur verið, þegar það er skælt og afbakað. Sumstaðar virðast dæmin ekki koma vel heim við skýring þeirra, t. d. á bls. 51: »Þegar hann er vísifornafn, þá þýðir hann: hinn fyrnefndi, sem hér: vert þú kyr; *hinir* mega fara.« Hjer er ekkert »hann« í dæminu, enda vitum vjer ekki til að það orð sje nokkurntíma vísifornafn. Þetta er því sjálfsagt óþægileg prentvilla, en ekki er hennar þó getið í prentvillunum aptan við bókina. Á bls. 53 stendur: »Stundum stendur kynleysismyndin með karlkynsorði, sem hér: það er *líkt* honum.« Oss er nú spurn: Hvar er karlkynsorðið, sem lýsingarorðið *líkur* gæti lagað sig eptir, í þessu dæmi? Hvernig *gæti* setningin verið öðruvísi en hún er, úr því að »það« er frumlag? Reglan bendir þó á, að það sje ekki nema »stundum«, að kynleysismynd lýsingsrorðsins sje höfð í sona dæmi. Á bls. 55—6 er *skyldi* og *hafi* látið vera boðháttur, en hvorugt er rjett. Af sögninni »skulu« er enginn boðháttur til, og af »hafa« er boðháttur ekki til nema í 2. pers. eint. og 1. og 2. pers. fleirt. Hvortveggja orðmyndin er viðtengingarháttur, eða í hinum tilfærðu dæmum öllu heldur hvatarháttur (*hortativus*) eða óskarháttur (*optativus*). Á bls. 39 er sagt, að *hvorugur* sje samansett orð af *hvor* og neitunarorðinu *eigi*. En þetta er eigi rjett. Hinn síðari samsetningarliður er neitunarorðið *-gi* (í fornmálinu *hvárigr* og *hvárgi*, uppr. *hvárr-gi*). Á bls. 50 er talað um orðið *hvaðvetna*, en þá orðmynd könnumst vjer ekki við. Í nútíðarmáli mun þetta orð varla koma fyrir nema í þáguf. (*hvívetna*), en kæmi það fyrir í nefnif. eða þolf., mundi sama myndin höfð og í fornmálinu (*hvatvetna*, sbr. *atferli, atlaga* o. s. frv.). Á bls. 23 stendur: »Þær vanta hvorki frumlag né sögn.« Hjer er »vanta« líklega prentvilla fyrir »vantar«, því hitt væri ekki rjett mál (nema kannske í Winnipeg og þá í annari merkingu). Í kennslubókum ætti jafnan að leggja mikla áherzlu á samkvæmni í rjettritun, en þessa er ekki ætíð gætt nógu vel. Þannig er t. d. ritað *hverskonar* á bls. 21, en *hvers konar* á bls, 40. Á bls. 40 er og ýmist ritað *hvorttveggja* eða *hvortveggja* á sömu blaðsíðunni, og er þó hvorugkyn á báðum stöðum. — Vjer vonum að þetta verði allt lagað, ef höfundinum auðnast að gefa bókina út í annað sinn.

BJARNI SÆMUNDSSON: UM FISKIRANNSÓKNIR 1896 (Sjerprentun úr »Andvara« 1897). Ritgerð þessi skiptist í þrjá kafla: I. Silungsvötn og silungsveiðar, II. Laxveiðar og III. Fiskiveiðar í sjó — allt á Suðurlandi og fram með suðurströnd landsins, frá Ingólfshöfða og allt vestur á Mýrar. Fróðleg ritgerð. sem margt má af læra.

MINNINGARRIT FIMMTÍU ÁRA AFMÆLIS PRESTASKÓLA ÍSLANDS. Rvík 1897. Í nokkrum inngangsorðum er stuttlega farið yfir sögu skólans, en

því næst eru í ritinu: I. Kennaratal 1847—1897 með myndum af öllum hinum föstu kennurum skólans frá byrjun hans; II. Kandídatatal eptir stafrófsröð og þar jafnframt skýrt frá fæðingardegi, prófeinkunnum, hvenær þeir hafi útskrifazt af prestaskólanum og lífsstöðu hvers eins nú; III. skýrsla um prestaskólann skólaárin 1895—6 og 1896—7 og IV. Flokkur eptir Valdimar Briem, sunginn á 50 ára afmæli skólans 1. okt. 1897. Á titilblaðinu er mynd af prestaskólahúsinu.

ÁRSRIT GARÐYRKJUFJELAGSINS 1898. Í því er um »hnúðberandi galtartönn« eptir fyrv. landlækni *Schierbeck*, »Hvers vegna vex ekki í garðinum mínum?« eptir skólastjóra *Jónas Eiríksson*, »Reynir, Birki, víðir,« eptir landfógeta *Árna Thorsteinsson*, »Sáðreiturinn« eptir búfræðing *Aðalstein Halldórsson* og »Garðyrkjuverkfæri,« »Blómin« og »Garðstunga« eptir garðyrkjufræðing *Einar Helgason*. — *Þetta* rit ætti sannarlega að komast »inn á hvert einasta heimili«, og helzt ætti að kenna börnunum það eins og kverið. Vjer viljum skora á alla þá, sem hafa ekki enn fengið sjer það, að kaupa sem allra fyrst alla 4 árganga þess; þeir kosta ekki nema 75 aura (20 au. hver einstakur), en eru margra króna virði fyrir hvern þann, sem hefur skynsemd til að læra af þeim.

HELGI HÁLFDÁNARSON: STUTT ÁGRIP AF PRJEDIKUNARFRÆÐI. Rvík 1896. Þó bók þessi sje ekki nema 84 bls. á stærð, þá er mikið á henni að græða. Hún er prýðilega samin bæði að efni, niðurskipun og orðfæri; en mest þykir oss þó varið í þann mannúðaranda, sem lýsir sjer í henni. Hún heldur því fram, að embætti prestsins sje »ekki embætti *fyrirdæmingarinnar*, heldur embætti *fyrirgefningarinnar*,« hin eiginlega köllun hins kennimannlega embættismanns sje »að boða fyrirgefning, frið og frelsi« (bls 11); presturinn eigi »að hræra, en ekki að hræða« (bls. 80) og »aldrei fyrirdæma« (bls. 82). Brennisteinsprestarnir hefðu gott af að kynna sjer þessa bók og yfir höfuð er hún hinn bezti leiðarvísir fyrir hvern prest sem er.

STEFÁN B. JÓNSSON: STJARNAN. Lítið ársrit til fróðleiks og leiðbeiningar um verkleg málefni. I. ár. Winnipeg 1897. Ársrit þetta er eiginlega íslenzkt almanak handa Vesturíslendingum, en auk þess eru í því ýmislegar ritgerðir og uppdráttur af Winnipegbæ. Þar er meðal annars ritgerð um frystihús og íshús og leiðbeining um bygging þeirra, um straumferjur, um metramál, um ýmiskonar mælingar og margt fleira, sem gott er að vita. Yfir höfuð er eigi alllítill fróðleikur í ritinu, en búningur þess er allt annað en góður. Málið á því er mjög óvandað og víða herfilegt, og pappír og prentun í lakasta lagi.

ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENNTIR ERLENDIS:

FORNMENJAR OG NÚTÍÐARHEIMILI Á ÍSLANDI (»Fortidsminder og Nutidshjem paa Island«, Khöfn 1897) heitir bók, sem höfuðsmaður í herliði Dana *Daniel Bruun* hefur skrifað. Er í henni fyrst stutt lýsing á landinu og náttúru þess og því næst frásögn um ferð hans á Íslandi 1896. Þá kemur fróðleg lýs-

ing á landbúnaði vorum og kvikfjárrækt, húsaskipun í ýmsum sveitum landsins og að lokum langur kafli um ýmsar fornmenjarannsóknir (bæjarústir, hofa o. fl.). Bókin er skemmilega rituð og í henni mikill fróðleikur fyrir útlendinga, og má furðu kalla, hve mikillar þekkingar höf. hefur getað aflað sjer á jafnskömmum tíma. Í bókinni eru nálega 200 myndir til skýringar og auka þær eigi alllítið gildi hennar. — Um þessa bók hafa þrír Íslendingar ritað ritdóma: Dr. *Þorv. Thoroddsen* (í »Petermanns Geogr. Mitteilungen« 1897, bls. 188—9), *Pálmi Pálsson* skólakennari (í »Nationaltidende« 1897, nr. 7756) og cand. mag. *Bogi Melsteð* (í »Berl. Tidende« 1897), og hafa þeir allir gert góðan róm að henni. Um hana hefur og verið ritað í franska tímaritið »Le Tour du Monde« (okt. 1897) og enn víðar.

UM ÍSLENZKAN SPJALDVEFNAÐ hefur fröken *M. Lehmann-Filhés* skrifað mjög fróðlega grein í »Illustrirte Frauen-Zeitung« 1897 (nr. 20—22), og lýsir hún þar bæði spjöldunum og hvernig þeim sje beitt eða farið að vefa með þeim, og fylgja góðar myndir til skýringar. Hefur hún fundið þetta af hugviti sínu með því að rekja upp spjaldofna bandspotta frá Íslandi, og má það kalla vel gert. Vefur hún nú bönd af ýmsri gerð og hefur vakið svo mikinn áhuga fyrir spjaldvefnaðinum, að ungar hefðarstúlkur í Berlín eru nú teknar að læra hann hjá henni og þykir mikill frami í. 25. febr. þ. á. sýndi hún og í þjóðfræðafjelaginu í Berlín (»Verein für Volkskunde«), hvernig væri farið að vefa með spjöldum, og þótti mikið til koma. Nýlega hefur hún sent oss spjaldofið band með íslenzku letri, er hún sjálf hefur ofið og stendur á því: ELDGAMLA ÍSAFOLD. — En hvernig líður spjaldvefnaðinum hjá hefðarmeyjunum í höfuðstað Íslands? Er hann að deyja út eða hvað? Sje svo, þá viljum vjer ráða þeim að ná sjer í ritgerðina í »Ill. Frauen-Zeitung« á Landsbókasafninu og læra af henni.

UM NÝÍSLENZKAR BÓKMENNTIR hefir M. phil. *C. Küchler* ritað ýmislegt á næstliðnu ári, ekki að eins í þýzk, heldur og í norsk og dönsk tímarit. Í »Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte« hefir hann ritað alllanga grein um íslenzkan *leikritaskáldskap;* rekur hann þar sögu þessa skáldskapar og telur upp flest, ef ekki öll, þau leikrit, sem rituð hafa verið (bæði prentuð og óprentuð) og leggur dóm á þau. Er ritgerð þessi að mörgu leyti mjög fróðleg og skýrir frá mörgu, sem fæstum mun nú orðið kunnugt um, og sýnir slíkt eigi litla elju hjá höfundinum, að honum skuli hafa tekizt að grafa það upp. Dómar hans um íslenzka leikritagerð munu og mjög nærri sanni. — Aðra grein hefir hann ritað í norska tímaritið »Kringsjaa« (IX, 9) um *endurfæðing íslenzkra bókmennta,* þriðju í mánaðarritið »Der Bote für deutsche Litteratur«: *Skáldþjóð við heimskautsbauginn* og hina fjórðu í danska vikublaðið »De tusinde Hjem« (nr. 9): *Nýíslenzkar bókmenntir.* Eru tvær hinar síðast töldu mestmegnis um bók Poestions »Íslenzk nútíðarskáld«, en þó jafnframt um bókmenntir Íslendinga yfirleitt. Á höf. mikla þökk skilið fyrir allar þessar ritgerðir og viðleitni á að vekja eptirtekt þriggja útlendra þjóða á bókmenntum vorum.

SKEMMTIFERÐALEIÐIR Á ÍSLANDI (»Turistrouter paa Island«) heitir alllöng ritgerð, sem höfuðsmaður *Daniel Bruun* hefir ritað í »Den danske Turist-

forenings Aarsskrift« 1898, og er hún prýdd mörgum ágætum og vel völdum myndum frá Íslandi og nokkrum frá Færeyjum. Er mjög sennilegt, að sú ritgerð veki löngun hjá ýmsum Dönum til að ferðast til Íslands, enda er nú í ráði, að heill hópur af þeim ferðist þangað í sumar.

RAFMAGN Á ÍSLANDI. Í norska blaðinu »Verdens Gang« stóð í vetur svo látandi grein: »Frönsk tímarit hafa uppgötvað nýtt land, er »vinna« mætti, sem sje Ísland. Hin forna sagnaey á sem sje yfir kynjamiklu vatnsafli að ráða. Það mundi vera nægilegt til þess að framleiða allt það ljós og allan þann hita, sem allir íbúar landsins þurfa, og meira en það. Fossarnir Ullarfoss, Gullfoss og og Goðafoss geta einir þrír framleitt meira afl en hinir stærstu fossar í Norðurálfunni. Er áætlað að allt vatnsafl landsins sje 1000,000,000 (þúsund miljóna) hestafla. Þó menn nú sleppi svo sem tveim núllum, þá er samt nóg eptir. Reykjavík gæti fengið hita og ljós frá fossi, sem er ekki nema 5 kílómetra frá bænum. Auk þess er hinn eldbrunni jarðvegur landsins auðugur af dýrmætum málmum, sem vinna mætti með rafmagni. Þá væri og Ísland ágætlega vel lagað fyrir veðurfræðisstöð, ef þangað lægi frjettaþráður frá Norðurálfunni. Þó ekki væri nema fyrir daglegt líf, mundu stormboðar þaðan hafa afarmikla þýðingu, en jafnframt mundu og vísindin græða stórkostlega á nýjum veðurfræðisathugunum þaðan. Rannsóknir á jarðskjálftum væru sjálfsagðar, og nóg tæki væru þar á að athuga norðurljósin«.

VEL BOÐIÐ. Tveir skozkir kaupendur Eimreiðarinnar og Íslandsvinir, málfræðingurinn *W. A. Craigie*, M. A. í Oxford (Danemead, 226 Iffley Road) og presturinn Rev. *J. A. Milne* í París (13 Quai d'Orsay), hafa óskað þess getið í riti voru, að þeim væri ánægja í því, ef þeir Íslendingar, sem kynnu að koma til Oxford og Parísar, vildu heimsækja þá. V. G.

Til minnis.

EIMREIÐIN vill minna útgefendur íslenzkra bóka á, að hún getur þeirra rita einna, er henni eru send, — nema ástæða þyki til að geta þeirra til *viðvörunar*. Hún vill og mælast til, að ritin sjeu send henni jafnskjótt og þau koma út.

EFNISYFIRLIT.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

IV. ÁR. 3. HEPTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1898.

Nútíðarbókmenntir Dana.

Eptir *Henrik Ussing.*

Hvaða verur eru það annars þessi svonefndu skáld —, jeg tala ekki um leirskáldin, — sem menn hefja til skýjanna með lofi og dýrð, suma í lifanda lífi, en flesta þó ekki fyr en þeir eru komnir undir græna torfu? Það eru, ímynda jeg mjer, menn með samskonar tilfinningum, samskonar hugsunum og við hinir —, en ef til vill göfgara og öflugra eðlis. Yfirburðir þeirra eru bæði fólgnir í nákvæmari athygli og meiri skarpskyggni en almennt gerist, en einkum og sjer í lagi í þeim hæfileika, að kunna að lýsa í orðum öllu því, er lifir og fæðist í sálu þeirra, að kunna að klæða það myndum og hljómi, er vekja hjá oss sömu hugmyndir og þeir sjálfir höfðu. Búningurinn er hlutverk skáldsins. Efnið verður að vera almennrar þýðingar, eigi það að fá nokkuð á oss.

Í sálarlífi mannsins eru tvö ríki, ef svo mætti að orði kveða; annað, þar sem skynsemin ræður lögum og lofum, hitt, þar sem veldissproti hennar hefur eigi enn náð til og hún líklega aldrei megnar að brjóta undir yfirráð sín. Hinu fyrnefnda mætti líkja við aldingarð, ræktaðan vel og vandlega; þar eru gangstígir góðir, stráðir smágjörri möl, þar þróast nytsamar jurtir og trje; hverjum óræktaranga og villijurt er á burtu kippt og aldrei nær neitt illgresi að festa þar rætur; en þrátt fyrir það er allfagurt umhorfs í aldingarði skynseminnar, því að mörgu er þar snoturlega fyrir komið; hingað og þangað, þar sem vel þótti við eiga, getur að líta dálítil beð með forkunnar fögrum blómum og smágjörvum runnum, og sumstaðar eru hallkvæmir bekkir, þar sem menn geta sett sig niður og notið þokkalegs útsýnis yfir þennan friðsamlega frjóvsemdarreit, er sólin einatt laugar skæru, þýðlegu skini.

En fyrir utan aldingarðinn tekur við ríki tilfinninganna; það er stórvaxinn, tröllslegur skógur, með háum beinvöxnum stofnum, breiðum krónum, er margflækjast hver inn í aðra, með ýmsum vafningsjurtum, er kyrkja margan íturvaxinn við, og alls konar gagnslausum og jafnvel eitruðum gróðri; en fagurt er þar um að litast; og margir eru þeir, sem aldrei þreytast á að reika um í skógarfylgsnum þessum, þótt hvorki sjeu þar götur nje göng og sólargeislarnir nái ekki að gægjast þar inn nema með höppum og glöppum.

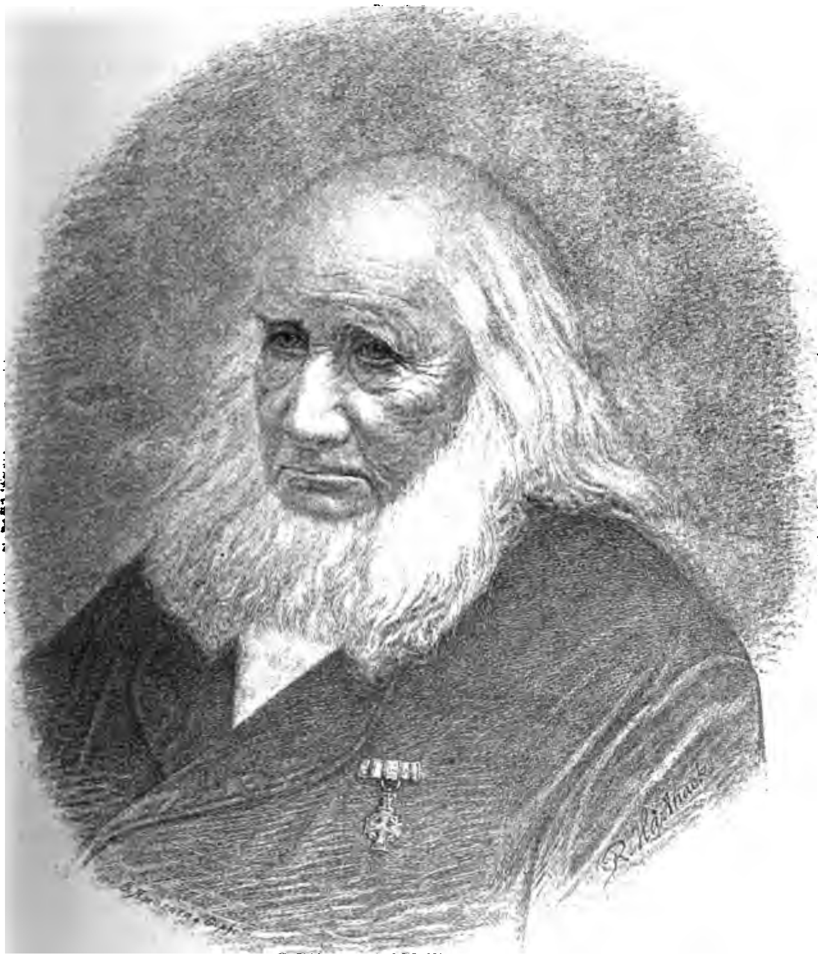
Það hafa verið þau tímabil í sögu mannkynsins, að menn hafa nær því ekki haft opið auga fyrir öðru en aldingarðinum, ekki hirt um annað en nytsemina, og — þegar bezt ljet —

ØHLENSCHLÄGER.

um það, hvað skemmtilegt væri. Þannig var andi átjándu aldarinnar; skáld þeirra tíma tignuðu nytsamlegar og mannúðlegar dyggðir, svo sem göfuglyndi og vináttu, auðmýkt og lítillæti, »von kristinna manna«, »sælu púnsins« og þar fram eptir götun-

um. Frásagnir þeirra og mannlýsingar áttu að eins að sýna, hversu dyggðin öðlast umbun og ódyggðirnar fá sín makleg málagjöld; því það var þeirra mark og mið að gjöra börn aldar sinnar að góðum borgurum í mannfjelaginu.

GRUNDTVIG.

Þá kemur í byrjun næstu aldar unglingsmaður, ØHLENSCHLÄGER að nafni, reikandi gegnum garðinn; en brátt fær hann óbeit á öllum þessum nytsemdargróðri, bregður sjer því umsvifalaust yfir gerðið og leitar þangað, er skógurinn er. Þar lýsir hann fyrir

sjer með Aladdínslampa sínum, og ekki líður á löngu, áður vjer sjáum hann endurskapa með lífi og fjöri allt það, er hann eygir þar inni. Honum virtist samtíð sín snauð að hugmyndaflugi og lifandi tilfinning, og þess vegna hlaut hann að leita til fornra tíma og fjarlægra landa og klæða hugsanir sínar og tilfinningar þeirra búningi. Þannig kveður hann »gáfunni« lofsöngva í »*Aladdín*« í austurlenzku og ekki sjerlega borgaralegu sniði; þannig lýsir hann »harla ónytsömum« hetjudug í »*Hákoni jarli*« og öðrum sorgarleikjum. En fyrst og fremst sýndi hann þó, að þann skáldskap, sem að hans skoðun var að nokkuru nýtur, var einnig að finna í innlendri »*Jónsmessugleði*« frá samtíðinni, á okkar góða og gamla Dýrhagabakka; að vísu voru yfirnáttúrlegar verur þar með í leik. Líf og fjör, svellandi líf og eldheitt fjör með æskuroða í kinnum er aðaleinkennið á skáldskap Øhlenschlägers, og meginið af kveðskap Dana á seinni tímum ber líkan blæ.

Hann var riðinn á vaðið. Nú rjeðu þeir allir til inngöngu í undraskóg hinnar rómönzku stefnu, allur herskari hinna dönsku skálda á fyrri helming 19. aldarinnar. Það, sem þeim lá á hjarta, voru engar almennar hversdagsdyggðir. Guð minn góður! Andlegar kartöflur og kálmeti eða annað góðgæti af líku tægi gat svo sem hver maður ræktað sjálfur í hinu daglega lífi. Nei, íturvaxið stórviði og yndisblóm drauma og tilfinninga var að þeirra skoðun hið eiginlega eðli mannsins. Á meðal þessara manna var SCHACK STAFFELDT, er kveður angurblíðum rómi um þögula löngun og þrá. Þar var GRUNDTVIG, skáld meðal sagnfræðinga og sagnfræðingur meðal skálda, þrautseigasti andstæðingur nytsemisstefnunnar og þó öflugasti nytsemdarpostuli í elztu þýðingu orðsins, sá maður, sem í bók sinni »*Þættir úr hetjulífi Norðurlanda*« »sigldi eptir áttavita skáldskaparins nokkrum strikum nær sögunni en Øhlenschläger«, en stóð honum þó langt að baki að glöggleik og auðgi. Þá má nefna friðsældarmanninn mikla, INGEMANN, er gætir miður hófs um karlhetjur skáldsagna sinna, en tekur flestum fram í kvennlýsingum. Og þótt mikið megi honum til foráttu finna fyrir ónákvæmni í sögunni, þá var það þó einmitt hann, er með ljóðum sínum um »*Valdemar mikla og menn hans*« hefur látið ættjörðu sinni þann skáldskap í tje, er nálgast mest verulega þjóðleg söguljóð. Og það er hann, sem bezt hefur hitt blíðasta og hreinasta hreiminn í náttúrufegurð lands síns, eins og kemur fram í »*Morgun- og kvöldkvæðum*« hans. Að miklu leyti gagnstæður

Ingemann er C. HAUCH, djúpsær maður í sálarfræðislegu tilliti og snillingur að lýsa öflugum ástríðum, t. d. tortryggni og valdafíkn

INGEMANN.

harðstjórans í »*Tiberius*«, fjegræðgi í »*Systrunum á Kinnekullen*«, örvæntingarbaráttu ættjarðarvinarins gegn ofureflinu í skáldsögunni »*Fjölskylda á Póllandi*« o. s. frv.

Öll þau skáld, er hjer hafa verið talin, eru sjer í hóp, flykkj-

ast um Øhlenschläger og fylgja honum einkum að þeirri stefnu, er lýsir sjer í sorgarleikjum hans og frásögum um norræn efni (»*Völundarsaga*«); en hver um sig framsetur eptir eigin eðli og gáfnafari hugsanir og tilfinningar, sem koma hjer í fyrsta sinni fram í dönskum bókmenntum, eða ganga í líka átt.

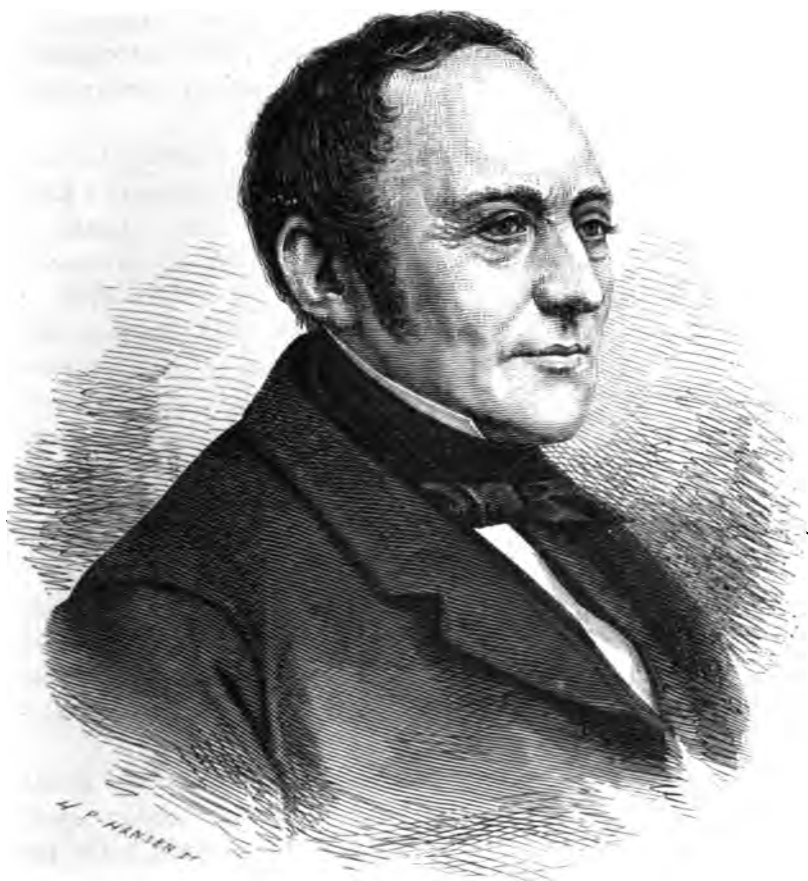

C. Hauch.

Sú hlið í kveðskap Øhlenschlägers, er lýsir sjer í »*Jónsmessugleði*« hans, er náskyld anda Poul Møllers, sem er rammdanskur. Rammdanskur er hann svo framarlega sem við köllum það danskt, sem er þannig varið, að oss Dönum þykir mest til þess koma, og einkennir oss öðrum fremur, svo sem fjör, látleysi, glaðværð og bjartsýni á lífinu. Og það eru einmitt sömu eigin-

leikarnir, er hálfbróðir Páls Möllers, CHRISTIAN WINTHER hefur til síns ágætis.

Þessum skáldaflokki, er hjer hefur verið lýst með Øhlenschläger í broddi fylkingar, (auðvitað hef jeg sleppt mörgum, er

JOHAN LUDVIG HEIBERG.

litla þýðingu hafa), er það sameiginlegt, að uppáhald þeirra og eptirsókn var einkum að vera auðgir að hugsunum og djúptækir í tilfinningum, en lögðu minni áherzlu á hinn ytri búning. Á fyrsta áratug aldarinnar sat sú stefna ein að völdum, en þá fær hún öflugan keppinaut, þar sem var hin svonefnda »Heibergs-stefna«. Hún fjekkst mest um »búninginn«, það er að segja, þeim

er henni fylgdu, þótti mestu skipta, að sá búningur væri fenginn efninu, er í beztu sam-ræmi stæði við það; þannig mátti t. d. ekki yrkja um »dramatisk« efni í »episku« sniði, nje heldur um »lyrisk« efni í »dramatisku« sniði. Hljómfegurð, lipurð og ljós búningur er því aðaleinkennið á »skóla Heibergs«, en á hinn bóginn verður því ekki neitað, að hvað háfleygt og stórfenglegt yrkisefni snertir, stendur hann eigi alllítið að baki gullöld »rómanzka« kveðskaparins. Mikill hluti seinni bókmennta vorra hefur sömu yfirburðina og líka sömu gallana.

Sá maður, er skóli þessi dregur nafn af, hjet fullu nafni JOHAN LUDVIG HEIBERG. Hann var borinn og barnfæddur í Kaupmannahöfn, eins og flestir af fylgismönnum hans; annars er allur hávaði danskra skálda á öndverðri þessari öld prestasynir utan af landi; það er engum efa bundið, að það eru æskuárin, er ráðið hafa stefnu hinna einstöku skálda og gefið hverjum sinn sjerstaka blæ. Enda er engin furða, að sá maður, sem er betur að sjer gjör að næmum smekk og glöggu athygli, en að djúpum tilfinningum og fjörugu hugmyndaafli, kjósi sjer heldur samtíð sína að yrkisefni en umliðnar aldir. Og einmitt í því á það rót sína, að Heiberg varð til að endurfæða gleðileikjaskáldskap vorn og gjörðist höfundur að leikandi liprum og þýðum söngleikjum (»*Aprílsflónin*, »*Fylgifiskarnir*«, »*Ritdómarinn og dýrið*« o. fl.).

Eptirmaður Heibergs er HERTZ. Hann tekur fyrirrennara sínum fram í lýsingum á skapferli manna og geðshræringum, og hefur ritað mörg fyndin og fjörug leikrit (»*Vistferlin*«, »*Sparisjóðurinn*«) og dregið upp nákvæma mynd af lífi menntamanna í Kaupmannahöfn um þær mundir.

Virði maður fyrir sjer rit þessara tveggja síðastnefndu skálda, þá verða samtíðarlýsingar þeirra, eða með öðrum orðum gleðileikritin, efst á blaði — frá bókmenntalegu sjónarmiði. En þau rit, er bezt halda nafni þeirra á lopti meðal nútíðarmanna og jafnan munu geyma minning þeirra, eru einmitt fortíðarlýsingar, »*Álfhóll*« eptir Heiberg, og »*Hús Sveins Dýrings*« eptir Hertz. En söguleikrit þessi hafa ekki sömu barnslegu einfeldni og hispursleysi til að bera eins og sorgarleikir Øhlenschlägers; þau bera það með sjer, að höfundar þeirra hafa verið fyrirtaks smekkmenn og haft næmt eyra fyrir lipurð og hljóm. Skáldæð þeirra brunar ekki fram sem beljandi elfur upp í Noregi, heldur líður fram hægt og hljótt í sífeldu samræmi eins og árnar okkar hjerna í

Danmörku. Þess vegna hafa þeir, þótt undarlegt megi þykja, valið sjer þroskameiri og tilbreytingarmeiri aldarháttu til meðferðar, »Hús Sveins Dýrings« á ætt sína að rekja til miðaldanna og er reist á þjóðvísnagrundvelli, bæði að því, er mál og efni

Henrik Hertz

snertir; en »Álfhóll« er frá dögum Kristjáns konungs fjórða, og þjóðsaga ein frá Stevns liggur þar til grundvallar.

Það er vottur um ný tímamót, að meginþorri danskra skálda tekur þegar eptir fyrsta tug aldarinnar að velja sjer yrkisefni úr samtíð sinni. Það er tákn þess, að sveinahópurinn, er ruðzt hafði inn í skógarfirnindin, hættir nú að stara á háa, beinvaxna stofna með gnæfandi, laufaugðu limi, og beinir athygli sínu að láskógin-

um við rætur stórviðanna og runnum og blómum, sem eiga ekki minnstan þátt í að gefa skóginum sinn einkennilega blæ. Það getur orðið þreytandi til lengdar að stara allt af upp á við, og

STEN STENSEN BLICHER.

hins vegar er það kosturinn við gróðurinn í lágskóginum, að hann er þarna rjett fyrir augunum á okkur, og því hægðarleikur að gefa nánar gætur að smágerðustu bugðum hinna grannvöxnustu greina, hverri hárfínni æð í blöðum og blómum og öllum litbrigðum þessa fjölskrúðuga gróðrar; í stuttu máli, þarna geta

menn sökkt sjer niður í aðdáun og seint látið þreytast, — ef þeir að eins hafa reginskugga stórviðanna yfir höfði sjer.

Skáldsögur voru einnig ritaðar um þessar mundir um efni úr lífi samtímis-borgara af betra tæginu, og má þar nefna »*Sögur úr hversdagslífinu*« eptir frú GYLLEMBOURG. Hún var móðir Heibergs og búin þeim næma smekk og fegurðarvísi, sem þeim skóla er eiginlegt. Sögur hennar voru í miklum metum á þeim dögum, enda má með sanni segja, að þær gagntaka lesarann með sínu dæmalausa hóglæti og ró; það er alveg eins og maður virði fyrir sjer hugðnæm forntízkumálverk.

Þetta var nú inni í höfuðstaðnum. En á ljelegu prestssetri úti á Jótlandsheiðum bjó STEN STENSEN BLICHER og kvað »*Farfuglaljóð*« sín og ritaði smásögur, ýmist í glettnum stýl, ýmist með þunglyndislegum blæ; og þó ekki sje hærra á hrygginn reist með söguhetjur hans, en að það eru mestmegnis launskyttur og plaggamangarar, bændur, sjómenn og þorparar, og þegar bezt lætur drykkjurútar úr prestastjettinni, rambandi ríkisbubbar úr bændastjettinni og smásmuglegir latínuskólaheyrarar, sem hann leiðir fram á sjónarsviðið, þá er þó óhætt að fullyrða, að enginn af höfundum þeirra tíma á svo miklum lesendafjölda að fagna nú á dögum eins og hann. Enda fær maður skýra mynd í ritum hans af Jótlandi eins og það leggur sig, landshornanna á milli, með heiðar og flóa, haf og sanda, hóla og dali; og íbúa þess má sjá þar sem í spegli; þar getur að líta auðuga og drýldna Austjóta, fátæka og þrautseiga heiðarbúa, sterka og stálhuga Vesturhafssjómenn. Og Blicher þekkir efni sitt út og inn, — hann segir frá því ofboð kunnuglega og einatt á bændamáli (t. d. »*Æ Bindstow*«, þ. e. Tóvinnustofan).

Á Sjálandi er náttúra landsins þýðleg, mild og brosandi; á Jótlandi nokkru stórskornari og óþýðari, en jafnframt angurblíðari. Þannig er líka hlutfallið milli skáldskapar CHR. WINTHERS og St. St. Blichers. Hjá Vinther verður fyrir oss allt hið leikandi og ljetta, allt hið barnslega, blíða og fjörlega í danskri náttúru. Sjerhver danskur maður finnur, að það er hold af hans holdi og bein af hans beinum, þegar Winther kveður um »angandi grundir og svala bækiskóga, þar sem rádýrin leika ljettum fæti og söngfuglar skemmta æskuglöðum, glóhærðum meyjum Norðurheims með unaðsfögru kvaki«. Þannig kveður hann um Sjáland:

»Der ligger du i Havet med Byer og med Slot
En rødmusset Glut på et Silkebolster blåt,
En blinkende Smaragd i sin sølverne Karm,
En blussende Brud i sin stærke Brudgoms Arm. –

Om Kæmpehøjen svæver i Natten Skygger frem;
Den gamle Helt besøger sin fordums Storheds Hjem;
I Mosen danse Alferne med strågule Hår,
Mens Rørdrummen pauker og Nattergalen slår.

Hvor Skoven hælder ned mod Søens grønne Rand,
Der knejser røden Borgmur og ser sig i Vand. — —
Den sommerglade Lærke han kviddrer højt i Luft
Og Jordbærret krydrer Skovsletten med sin Duft,
Mens Ræv og Hare pusle rundt om i hine Krat,
Den Brune Hjort sig bryster med sin kronede Hat«.[1]

Það er land, þar sem unun er að lifa og þar sem dauðinn er eins og að ganga glaður og rólegur til rekkju:

»Når alting er til Ende og Natten stunder til,
Når slukket er i Mulmet Livssolens Strålespil, —
Ak kunde jeg da lægge til Ro mig i din Eng,
Dit Grønsværtæppe trække over mig og min Seng.[2]

Þannig er Danmörk í augum Chr. Winthers. Þar er lífið einlæg ást, hrein og öflug ást, sem skáldið kveður um í ljóðum sínum »*Til stúlku*« og í »*Hjartarrásinni*«. Georg Brandes kemst svo að orði í bók sinni »Dönsk skáld«: »Eins og gleðileikir Heibergs er sú bók, sem danskir feður fá sonum sínum í hendur, eins og ævintýri Andersens er sú bók, sem danskar mæður lesa fyrir börnum sínum, þannig eru og ástakvæði Winthers sú heppilegasta gjöf, er danskur yngissveinn getur valið þeirri stúlku, sem hann elskar«.

---

[1] Þ. e. Þar hvílir þú í sænum með hallir og bæi, sem yngismær rjóð í kinnum á bláum silkibeði, sem blikandi smaragð greyptur í silfur, sem roðnandi brúður á armi öflugs vinar.

Á nóttum svífa skuggar fram um forna hauga og hetjan aldna leitar heimkynna sinnar fornu frægðar; á mýrum leika ljóshærðir álfar, en stjörnuhegrinn trumbar og næturgalinn kveður dillandi rómi.

Þar sem skóginum hallar niður að grænum grundum við vatnið, gnæfir rauður hallarmúr og speglar sig í djúpinu. — — Lævirkinn fagnar sumarblíðunni og kvakar háum rómi, jarðberin dreifa angandi ilm um mörkina, en refir og hjerar eru á sífeldu róli þarna inni í kjarrinu, og brúnir hirtir bera drembilega hákrýnd höfuð.

[2] Þ. e. Þegar allt er á enda og nóttin sækir að, þegar sorta dregur fyrir geisladýrð lífssólarinnar, — ó, að jeg þá mætti leggja mig til hvíldar á engi þínu og breiða grænu grasblæjuna þína yfir mig og rúmið mitt.

Þið munið víst öll eptir þessu gamla, góðfræga skáldi, sem kemur fyrir í ævintýrinu »*Óþekki strákurinn*« eptir Andersen, og tekur svo vel og notalega móti óhræsis stráknum honum Amor, sem ber að dyrum hans; hann hitar handa honum vín, gefur honum bezta eplið, sem hann átti í eigu sinni, þurkar fötin hans og hjúkrar honum eptir föngum, en fær þó ekki launað nema illu einu alla gestrisnina; strákurinn bendir boga sinn og skýtur hann beint í hjartastað, svo að aumingja karlinn engist sundur og saman á gólfinu og segir með grátstaf í kverkunum: »Óhræsið hann Amor, það er ljóti strákurinn. Enda skal jeg segja góðu börnunum frá því, svo að þau geti varað sig á að leika sjer við hann, því að það verður þeim ekki nema til ills!« — Mjer finnst satt að segja öll hin eldri skáld, sem nú eru talin, eða að minnsta kosti hávaði þeirra, vera ekki allsendis ólík þessu »gamla, góðfræga skáldi«, því að það er Amor, sem þeir hjúkra með mestri ástúð og umhyggju, og það er líka hann, sem verður þeim verstur ljár í þúfu þegar hann er óþekkur«.

CHRISTIAN WINTHER.

Enn er eitt skáld, er telja má með þessum góðu, gömlu skáldum, og það er H. C. ANDERSEN sjálfur. Hann þekkjum við öll mæta vel. Ævintýri hans eru þýdd á allt að tuttugu tungumál. Við skulum snöggvast líta á, hvað hann segir sjálfur um sig og upptök ævintýraskáldskapar síns. »Jeg tek hugmyndir hinna fullorðnu og segi svo börnunum frá, en gleymi því ekki, að pabbi og mamma hlýða á, og þeirra verður maður að taka tillit til í hugsuninni«.

FREDERIK PALUDAN-MÜLLER svipar að nokkru leyti til þessa gamla, góðfræga skálds, t. d. er hann kveður um »*Amor og Psyke*« í leikandi ljettu rími. En einn góðan veðurdag stígur hann,

óðar en af veit, niður af hinum fagra Ólympstindi háfleygra hugsjóna og lætur sjer lynda að reika um á marflötum, dönskum jarðvegi; og það er engin fegurðardýrð, sem hann finnur þar — það er að segja á meðal mannanna; í óeiginlegum skilningi talað finnur hann á leið sinni ekki allfáa kerlingarelda, eitraðar gorkúlur og gróðurkyrkjandi sníkjurætur; hann spyrnir við kerlingareldunum, — það leggur af þeim fúlan reyk —, og reynir bæði

H. C. ANDERSEN.

flugnasveppi og ætisveppi; allt finnst honum það eitrað, baneitrað; hann losar um marga prúðvaxna vafningsjurt, og óðar rekur hann augun í sníkjuræturnar. Þannig er »*Adam Homo*«, frásögn um józkan prestsson, sem var maður frábærlega gefinn af náttúrunnar hendi og eptir almennum mælikvarða mátti teljast til miklu mannanna. Á legstein hans var ritað: »Hjer hvílir Adam Homo, hinn ljúflyndi maður, barón, leyndarráð og riddari af hvítabandsorðunni«. En hins vegar hafði hann látið sjer lærast í lífinu að gjöra ráð sitt þ. e. a. s. að afsala sjer heildinni (hinu háleita hugsjónamarki).

»til þess að geta sætt sig við lífskjör mennskra manna«; hann hafði svo gjörsamlega lagt árar í bát, brugðizt sínum betra manni og svikið sjálfan sig, að hann var orðinn að lokum hreinn og beinn garmur. »Adam Homo« er ekki einungis merkisrit í skáldlegu tilliti, — menn, sem vit hafa á, hafa látið sjer þau orð um munn fara, að orsökin til þess, að fleiri þekki »Don Juan« eptir Byron en »Adam Homo«, sje engin önnur en sú, að Danmörk er lítið land og dönsk tunga að eins á fárra manna vörum, en England aptur á móti voldugt ríki og mál þess kunnugt víða um heim, — heldur hefur hann einnig afarmikla þýðingu í sögu bókmennta vorra, því að með honum »heldur hlutsæisstefna *(Realisme)* í bundnum sögustýl innreið sína í Danmörk«, eins og Georg Brandes kemst að orði, »en mætir allillri móttöku«, því að »menn áttu ekki svo djarflegri fæðu að venjast og voru áður vanir að þiggja jafnan boð af Paludan-Müller til guðamáltíða á Ólympsfjalli; sumt fannst þeim hraparlega hneykslanlegt, sumt alltof hversdagslegt«; — menn sögðu, »að margt væri að vísu fallegt í »Adam Homo«, en frásögnin væri alltof langdregin og dveldi um of á lægri, fegurðarvana stöðvum, þar sem skáldin, eins og kunnugt er, eiga í raun og veru alls ekki heima«. — Vjer sjáum þannig að á fimmta tug aldarinnar berjast menn af einskæru skilningsleysi gegn framkomu hlutsæisstefnunnar, og það er eins og inngönguversið að baráttu rómönzku stefnunnar gegn nýjungum þeim, er tóku að ryðja sjer til rúms á árunum 1870—80; vjer sjáum ennfremur að Paludan-

Frederik Paludan-Müller.

Müller velur þann veg í þjóðfjelagsgreinum, sem varð að lokum sigurbraut forvígismanna hinnar nýju stefnu á áttunda tugi aldarinnar.

Allt fram að 1830 má svo að orði kveða, að almennir borgarar gæfi sig ekki við öðrum bóklestri í tómstundum sínum, en fagurfræðislegs efnis. En frá dögum júlístjórnarbyltingarinnar tekur áhugi á stjórnmálefnum að skipa öndvegið hjá þeim. Þau

HOSTRUP.

skáld, er koma fram á ofanverðum þriðja og öndverðum fjórða tug aldarinnar, bera þess ljósan vott. Á meðal þeirra er skáldið PLOUG. Hann kveður hvellum, djarflegum rómi hljómfagra söngva um frelsi, þjóðerni og norrænt bræðralag. Á minningarstöpli hans stendur skráð:

»Han stod ved Ror
Da vi styred mod Norden,
Han var vor Thor

Da vi trængte til Torden,
Han blæste Luren når Vægterne sov.
Kender I så Karl Ploug?«[1]

Í þeim flokki var einnig glaðværa stúdentaskáldið HOSTRUP. Í gleðileikjum sínum (*»Andbýlingarnir«*, *»Titlingur í trönudans«*, *Æfintýri á gönguför«*, o. fl.) húðflettir hann með meinleysisbros á vörum allan oddborgaraskap, og lofar eða gjörir góðlátlega gys að þessu svonefnda »fyrirmyndar« stúdentalífi, — og allt þetta í svo velvöldum og hnittilegum samtölum, að hver persóna kemur fram ljóslifandi með öllum sínum stjettareinkennum; það er svo meistaraleg nákvæmni í lýsingum hans, að þess voru eigi áður dæmi í dönskum bókmenntum. Þar var og GOLDSCHMIDT, maður af Gyðingakyni; hann dró fyrst á flot með *»Víkinginn«*[2] sinn, hlaðinn af hárbeittri fyndni, og hjó strandhögg og nam nesjanám, hvervetna er hann fór, jafnt í ríki gamalla, þverúðarfullra einveldissinna, sem hjá framgjörnum þjóðfrelsisborgurum *(National-Liberal)*. Seinna samdi hann fjöldann allan af skáldsögum, er telja má með þeim beztu í bókmenntum vorum; efnið er tekið úr samtíð skáldsins og snertir einatt lífskjör og háttu Gyðinga; málið er aðdáanlega ljóst og hreint og einkar smellið; framsetning og fyrirkomulag efnisins minnir mig, þótt undarlegt megi þykja, á Íslendingasögurnar gömlu, að því er það einkenni þeirra snertir, að tildrögin að hinum einstöku atburðum sögunnar eru rakin frá rótum eða að minnsta kosti svo langt sem auðið er, þannig að auðsætt verður, hversu aðalviðburðirnir eiga orsök að rekja til ýmsra smáatvika, er í fyrsta áliti virðast harla ómerkileg; — að eins er mismunurinn sá, að sögurnar fást einkum við áþreifanleg ytri atvik, en Goldschmidt lætur sig mestu skipta sálarlíf þeirra manna, er hann segir frá, og þær breytingar, er það sætir í svaðilförum lífsins.

Þessi þrjú síðasttöldu skáld, er taka nálega samtímis til ritstarfa, eru frábrugðin hinum eldri skáldum, meðal annars að því leyti, að skáldskapurinn er þeim ekki eitt og allt, og þeir mundu víst allir hafa skrifað undir þau orð, sem Hostrup (einn af þessum þremur) leggur í munn ungu og efnilegu skáldi, sem óðar

---

[1] Þ. e. Hann stóð við stjórn, er vjer stefndum á Norðurvegu, hann var vor Þór, er vjer þörfnuðust þrumu, hann þeytti hornið, er verðirnir sváfu. Kannist þið nú við Karl Ploug?

[2] Þ. e. »Korsaren«, dagblað er G. hjelt út.

en af veit biður ljóðadísina vel að lifa og fleygir sjer út í hversdagsbaráttu lífsins. Hann kveður:

»Hvad vandt jeg andet end Tidsfordriv?
Hvad gavner det mig mine Drømme får Liv,
Når Livet selv bliver Drömme? — —
Og visned Frugten som nys var skabt,
Og gik der en Smule Digter tabt,
Et Menneske blev bevaret«.[1]

Þannig skipar »maðurinn« hjá þeim hið æðra öndvegið, en »listamaðurinn« eða skáldið verður að húka á vinstri bekk, ef öndvegið getur ekki rúmað þá báða. En það er einmitt þetta einkenni þeirra, er jafnan mun geyma ávöxt drauma þeirra, — skáldritin, er þeir ljetu eptir sig liggja.

Það leynir sjer ekki, hversu miklum og fljótum framförum bókmenntir vorar hafa tekið frá aldamótunum fram að 1860, þegar telja má að síðastnefnd skáld sjeu í blóma aldurs síns, — framförum, sem ná alla leið frá ríki rómönzku stefnunnar, er fer og flögrar um alla heima og geima að leita sjer að yrkisefni, en forðast hið daglega líf sem heitan eld, til innlendrar hlutsæisstefnu eða lýsinga á mannlífinu og náttúrunni, eins og hún kemur oss fyrir sjónir. Sem merkisteina þessa framfaraskriðs má telja »Aladdín« og »Adam Homo« eptir tvo óskmögu ljóðadísarinnar, Øhlenschläger og Paludan-Müller. Mununinn sjest líka gjörla, ef menn virða fyrir sjer listasmiðina, er koma fyrir hjá þeim Øhlenschläger og Hostrup, annars vegar Völund og hins vegar koparsmíðasveininn Kristján Madsen; hinn fyrnefndi er manna glæsilegastur, með gullhjálm á höfði, settan dýrindis gimsteinum; hann á í ástarævintýrum við Álfhildi valkyrju; meistarasmíð hans eru gullbrydd drykkjarker úr hauskúpum og hann gjörir að hring Böðvildar; hinn síðarnefndi er hálfgert ruddamenni, með harla ófagrar hendur, er bráðskotinn í Rikku koparsmiðsdóttur og hefur ekki aðra meistarasmíð að stæra sig af en »látúnsmaskínu með ljónslöppum og gesvæsningum!« Það væri synd að segja um bókmenntir með slíkri framþróun, að þær stæðu í stað eða væru sokknar í fen og foræði. En alt um það, — framrásin gekk svona

[1] Þ. e. Hvað vann jeg mjer annað en dægradvöl? Hvað stoðar það mig, að draumum mínum lánast líf, þegar lífið sjálft verður draumur. — — Og þótt nýgróinn ávöxtur skrælnaði upp, og einhver snefill af skáldi færi forgörðum, var í þess stað einum manni borgið.

jafnt og þjett, þar var ekkert hlje, engin viðstaða; sama grundvallarskoðunin, hugmyndin um alheimssamræmið, gengur í gegnum nálega öll skáldrit þessa tíma; menn láta hin ýmsu öfl mætast og heyja stríð hvort við annað, svo að því meira beri á fegurðinni, þegar leiknum er lokið; menn láta himininn hyljast dimmum skýjum, að eins til þess að stjarna hugsjónarinnar, eða hins háleita takmarks, megi blika því skærar að lokum; og þótt menn gætu eigi jafnan lygnt augum við rótarskap og órjettlæti þessa heims, þá vissu menn, að annars heims (beinlínis eða óbeinlínis) mundi sakleysið öðlast sín fullnaðargjöld og rjettlætinu verða framgengt. Það var líka hægur vandi að skilja sauðina frá höfrunum; því að allt, sem fylgdi fram merkjum hugsjónarinnar, var af hinu góða, og það, sem á móti var, af hinu vonda. Og hugsjónin sjálf var auðfundin, þótt hún gæti að vísu tekið ýmsum myndum á ýmsum tímum. Efst á blaði var auðvitað alltaf einlæg ást og lifandi tilfinning fyrir náttúrunni, stórfengi hennar og samræmi; þá var hreinskilni og trúmennska, hjartagæzka og stöðugleiki í trúnni; ennfremur á öndverðu þessu tímabili konungsveldi og allt, sem þar að lýtur, en annars fyrirlitning á öllum veraldlegum gæðum; seinna frelsi, þjóðernistilfinning og ást á ættjörðunni, eins og sagan lýsir henni með hennar mikla veldi og þjóðskörungum.

Það var hægur vandi að skilja sauðina frá höfrunum, því að sauðirnir voru hvítir, en hafrarnir svartir; enda voru menn ekki lengi að tína þá í sundur.

Við skulum nú snöggvast virða fyrir oss, hvaða stjórnmálabyltingar liggja á bak við bókmenntahreyfingarnar í Danmörku á þessu tímabili. Skírdaginn 1801 kveður við dynjandi skothríð á Eyrarsundi; það var fagnaðarkveðja nýju aldarinnar. Margir öndvegishöldar rómönzku stefnunnar voru sjónarvottar að bardaganum og gátu sjálfir sjeð, hversu hraustlega vörn smáríkið Danmörk veitti gegn stórveldi Breta, og hversu drengilega Danir buðu flota þeirra byrginn, svo mikið ofurefli sem í móti var, og þótt flotaforinginn væri hvorki meira nje minna en Nelson sjálfur, er jafnvel Napóleon mikli hafði orðið að fara halloka fyrir. Í samfleytt áttatíu ár hafði Danmörk ekki átt í neinum ófriði; það var eins og eitthvert undarlegt ævintýri væri nú alt í einu borið að höndum; enda skoðuðu menn það líka sem ævintýri, sem nokkurs konar endurreisn fortíðarinnar, og þá fór að ráma í, að til væri eitthvað annað en eintómar »lífsnauðsynjar«, er vert væri að gefa

gaum. Øhlenschläger kveður svo að orði: »Í dag er allur smásálarskapur að velli lagður, því að skothríðin á Konungadjúpi hefur leyst landið úr döprum dróma, og vakið anda forfeðranna af fastasvefni. — Helg þögn hvílir yfir borginni; ekkert verður til að rjúfa hana nema dimmgjallandi þrumuhljóð fallbyssanna. Brandur er rekinn fyrir hverjar búðardyr, og ekkert það lætur til sín heyra, er minni oss á lífsnauðsynjar«. Og enn segir hann: »Það kvað við hægfara, djúpróma þruma, jörðin skalf, mosavaxnir bautasteinar bifðust og haugar fornhetjanna, er farnir voru að síga í jörð, lyptust upp á ný. Þá stigu fram Skjöldur og Fróði, Sveinn, Knútur og Valdimar, væddir eirbrynjum; þeir bentu á ryðblettina, er blóðið hafði eptir látið á sverðum þeirra og skjöldum, — og hurfu. En í dimmu, gotnesku hvelfingunni tók fáninn forni, er gnæfði yfir beinum hetjunnar, að lemjast um af sjálfsdáðum, svo geyst sem af stormvindi skekinn; og sverðið gall við hátt í koparkistu Kristjáns fjórða«. o. s. frv.

Það var þó strax einhver annar keimur að þessu en drykkjuvísum um vín og ástir, vináttu og borgaralegar »dyggðir«! — En svo kom árið 1807, er landið missti flota sinn, og því næst hvert eymdar og ófriðarárið á fætur öðru allt fram að 1814; og þá tók ekki betra við, því þá fór ríkissjóðurinn á höfuðið og Noregur gekk undan. Grundtvig leggur ellihrumum öldung, sem á að tákna Danmörk, þessi orð í munn: »Jeg átti son, — það var þróttur; jeg átti hreina og fagra dóttur, — það var skírlíf auðmýkt. Hvar sem báran ljek í austri eða vestri við strendur framandi lands, þá bar hún nafn mitt á baki sjer, og í hinum háreistu marmarahöllum titraði bleyðin af ótta. Nú hreykir Bretland sjer drembilega á hinum breiða bekk sem drottning hafsins, en sú var tíðin, að hún lá fjötruð járnum við fætur mínar.« — — Þá fóru menn að leita burt frá hinu kaldranalega, hrjóstruga hversdagslífi til draumalandsins fagra og grjetu sínum göfgustu tárum yfir »ljósenglaljóðum« Ingemanns. — En við Danir erum nú einu sinni ekki svo sjerlega mikið gefnir fyrir að gráta, heldur trúum manna mest á orðtækið »jafnan kemur skin eptir skúr«, enda varð þess ekki langt að bíða, að brosið gægðist gegnum tárin, þegar Heiberg hóf ljóðsöngvaleikrit sín. Nú fór líka að rætast úr tímunum, og menn áttu öruggu og rólegu lífi að fagna undir hlífisprota hans hátignar Friðriks sjötta, eptir að friðarspillirinn mikli,

er um langan tíma hafði borið ægishjálm yfir allri Evrópu, loks var hnepptur í hald á eyðieyju út í reginhafi.

Langt í austri gat að líta, hversu gamla Hellas reisti við að nýju, hversu fegurðin og hugsjón hinnar rjettu trúar vann sigur á hroðanum og hinni hvumleiðu vantrú. Við höfðum líka sjálfir, — eða rjettara sagt ágætismaðurinn Thorvaldsen fyrir vora hönd, — stutt að því að endurreisa hið fallna ríki fegurðarinnar. En við höfðum sjálfir — og það var okkar mesti metnaður — grafið fram úr myrkrunum nýjan, þjóðlegan heim, sem allflestum þótti ekki minna í varið að fegurð og auðgi en hinn hellenska; það var fornöld vor, fegursti og frægasti tími í sögu norrænna þjóða, áður en fjandskapur og flokkadrættir skiptu því ríki, er tengt var svo nánum sifjum, í tvo andstæða hluta. En að eins fimtán árum eptir að Svíþjóð hafði svipt okkur Noregi, setur stórskáld Svía, Tegnér, lársveig um enni Øhlenschlägers í dómkirkjunni í Lundi — þar sem erkistóll Dana hafði staðið fyrir eina tíð — og mælir svo feldum orðum:

»Skaldernas Adam är här, den nordiske sångarekungen
Tronarfvingen i diktningens verld, ty tronen är Goethes. — —
Söndringens tid är förbi (och hon borde ej funnits i andens
Fria, oändliga verld), och beslägtade toner, som klinga
Sundet utöfver, förtjusa oss nu, och synnerligt dina.
Derföre Svea Dig bjuder en krans, här för jag dess talan:
Tag den af broderlig hand och bär den til minne af dagen«.[1]

Og þær hugsanir, er hjer komu fram, efldust og styrktust; þær breiddust brátt út um öll Norðurlönd og áttu ekki að eins heima í »hinum frjálsa andans heimi, er engra takmarka kennir«. Það voru hugsanir, er sættu eigi neinum verulegum hnekki fyr en 1864, og þá líklega að eins um stundarsakir; það voru hugsanir, sem urðu mikils góðs og ef til vill líka mikils ills valdandi, því að óðar en að komið var í nöp með Dönum og Þjóðverjum, þótti mönnum sem Norðurlönd væru upphaf allra góðra hluta og fátt að nokkru nýtt, sem ekki var þaðan runnið. Samþýðis-

[1] Þ. e. Hjer stendur þú Adam skáldanna, konungur norrænna þula, erfingi að hástóli skáldríkisins, því að hann skipar nú Goethe. Ósáttartíminn er úti (og slíkt hefði aldrei átt að eiga sjer stað í hinum frjálsa andans heimi, er engra takmarka kennir); og náskyldir tónar berast handan um sundið og töfra oss nú, einkum þínir. Þess vegna býður Svíþjóð þjer þennan sveig og mælir fyrir minn munn: Þigg hann af bróðurhönd og ber hann til menja um þennan dag.

stefnan norræna (Skandinavisme) hafði þannig að ýmsu leyti þröngsýni og eintrjáningsskap í eptirdragi.

Þannig var ástatt í Danmörku, er fregnir bárust um stjórnarbyltingu Frakka árið 1830. Fór þá margan góðan dreng að renna grun í, að ekki mundi svo allskostar trútt um það, er jafnan var viðkvæðið hjá Friðriki sjötta: »Vjer einir vitum, hvað þjóðinni er fyrir beztu«. Í stuttu máli, jafnframt bóklestri fagurfræðislegs efnis fóru nú bæði menntamenn og heldri borgarar að leggja stund á þjóðmálefni, og eins og áður er bent á, höfðu þær hreyfingar eigi alllitla þýðingu fyrir skáldlegar bókmenntir þessa tíma.

Um þessar mundir fóru Suður-Jótar að láta til sín taka um andróður gegn þýzku máli og þýzku þjóðerni. Á árunum 1808—10 hafði Øhlenschläger lagt Vilhjálmi Þjóðverja í »*Axel og Valborg*« svofelld orð í munn: »Þú kaust þjer dyggan Þjóðverja að vini, enda muntu jafnan finna sanna hluttekning við þetta brjóst«, og Norðmanninn Axel hafði hann látið svara: »Jeg veit það vel. Hersveitir Óðins dreifðust yfir löndin, en undirrót máls vors og eðlis kvíslaðist ekki; þess vegna ber Gotum og Germönum jafnan að vera vinir«. En nú var komið annað hljóð í strokkinn; þannig kveður Ploug:

»Herlige Moder, Kraftens Brud,
Mindernes Hjem og Håbets Vugge,
Du skal ej lyde Fremmedes Bud,
Og din Hæder Barbarer ej slukke!
Fædrene købte
Dyrt dig for Stål, og Blod dig døbte.
Værge dig tro skal Sönnernes Hær
»Til den sidste ligger på sit sværd«.
Det er, Moder, vor Pagt og vort Løfte«.[1]

Og þegar svo Danir höfðu borið sigur úr býtum í ófriðnum gegn Holsetum og Sljesvíkingum (1848—50), þrátt fyrir rammeflda aðstoð Þýzkalands, og þjóðin öðlazt jafnrjetti og frelsi, þá kastaði fyrst tólfunum með drýgindin og sjálfsálitið. Allt útlent var að vettugi virt hjá því, er Danmörk framleiddi sjálf. Hvar í veröld-

[1] Þ. e. Veglega móðir, brúður þróttarins, ból fornra menja og vagga vonarinnar, aldrei skalt þú þurfa að lúta annarlegum (ɔ: þýzkum) yfirráðum, og engum útlendum þrælmennum (þ. e. Þjóðverjum) skal tjá að varpa skugga á frægð þína. — — Feðurnir keyptu þig dýru verði með vopn í höndum, og þeir skírðu í þig blóði. Dyggilega skal sonasveit þín halda vörð um þig, unz hinn síðasti hnígur á sverðið. Það er heit vort og sáttmáli, móðir!

inni gat annað eins skáld og Øhlenschläger? Hvar annan eins listamann og Thorvaldsen, annan eins fagurfræðing og Heiberg, eða annan eins heimspeking og Sören Kierkegaard? Það var svo sem ósvikinn mergur í dönsku þjóðinni í heild sinni, allt frá æðstu stjettum ríkisins niður í rjetta og sljetta bændur, og hjá þeim, »niðjum hinna frjálsbornu óðalsbænda«, var hann jafnvel ósviknastur; »þeir höfðu sjálfir ritað sjer aðalsbrjef við Fridritz (ɔ: Fredericia) og Isted«, — var að minnsta kosti viðkvæðið í hátíðasöngvunum. En þegar þeir vildu sjálfir taka til máls á þingum og kunnu því ekki, að þessir »menntuðu« þjóðfrelsissinnar sæju fyrir þörfum sínum, voru þeim einatt valin háðsleg heiti og miður sæmandi orð.

Nú var svo komið, að elztu og öflugustu fylgismenn rómönzku stefnunnar voru annaðhvort dauðir eða komnir á grafarbakkann. Sumir hinna ómerkari voru að vísu ekki svo fjarska aldraðir enn, og þó langt af æskuskeiði; við og við mátti heyra þá raula upp aptur gömlu lögin frá æskuárunum, en þau voru nú orðin helzt til hljómdauf og farin að fjöri. Nýju skáldin, er komu fram á sjónarsviðið um þessar mundir, voru sem grannvaxið, óþroskað ungviði í samanburði við hin eldri; þeir gátu að vísu ort margt dáindis snoturt, sumt aðdáanlega fallegt, svo sem smekknæm og innileg, gáskafull eða alvörugefin tilfinningakvæði, (Kaalund, Molbech og Christian Richardt), hnittnar gamanvísur, gleðileiki og smásögur, (Erik Bögh) og skemmtilegar skáldsögur (Carit Etlar og H. F. Ewald). En enginn þeirra bar höfuð yfir þjóðina. — Það var heldur ekki laust við, að ýmsar öfgar væri farnar að ryðja sjer til rúms í bókmenntunum; ritkenning Heibergs, þetta sífellda samræmis- og fegurðarstagl, var orðin að óhagganlegri trúarkreddu, sem hafði óþarfa snurfus og tærilæti í eptirdragi. Menn kröfðust t. d. af skáldunum, að þeir ljetu hið tímanlega sýna eilífðina eins og í spegli; ættjarðarást og þjóðernisrækt var ekki orðið annað er glamur og ofstæki. Í trúarefnum byggðu menn á »trúfræði« og »siðafræði«. Martensens biskups (Sören Kierkegaard þótti helzt til harður í kröfum); og gætu menn í einhverjum atriðum ekki samræmt trúna við þekkingu sína, þá tóku þeir undir með Rasmus Nielsen og sögðu, að þar væri um tvær mótsetningar að gjöra, sem ættu báðar jafnmikinn rjett á sjer. Það úði og grúði af hugmyndum og skoðunum, sem voru eins og nokkurskonar friðhelgir erfðagripir og engum tjáði

að hagga við, svo sem trúin á skírlífi kvenna og göfgi menntamanna; það úði og grúði af talsháttum og orðtökum, sem einu sinni höfðu verið ný og því smellin og viðeigandi, en nú voru orðin bragðlaust glamur, af því alltaf var verið að tönnla á þeim. — Svona var heldri borgarastjettin og svona voru bókmenntir hennar. En eigi bókmenntirnar að lifa blómlega lífi, ættu þær helzt ekki að vera fóstur fornra tíma og að eins eiga rót sína í andríki feðranna, heldur skyldu þær sprottnar af því sálarlífi samtíðarinnar, er lengst er á veg komið, þ. e. sálarlífi með sjálfsþroska og lífsmagni, eins og það bærist hjá þeim hluta þjóðfjelagsins, sem helzt mætti telja máttarstólpa menningarinnar í landinu. En forvígismenn vísindanna á þeim tímum; bæði hjer í Danmörku og þá einkum annarsstaðar í Norðurálfunni, voru komnir að allt annari niðurstöðu, en bókmenntir vorar voru byggðar á um þær mundir. Sveitafólk og fátækari borgarbúar skildu bókmenntirnar ekki, og kunnu ekki að meta þær, þrátt fyrir það, að stjórnarbótin nýja hafði innsiglað þýðingu þeirra og gildi, ef svo mætti að orði kveða, og þótt einkanlega bændurnir hefðu aflað sjer talsverðrar menntunar og þekkingar. Menn notuðu þá að eins sem dæmi upp á hugþrúð, hjartagóð og saklaus náttúruborn. Að vísu lýstu þeir C. A. THYREGOD og ANTON NIELSEN lífi bændanna, bæði hið ytra og innra, siðum þeirra og háttum, löngun og þrá. En hvað stoðaði það? Þeir voru báðir bændasynir og rjettir og sljettir alþýðuskólakennarar. Þessar sárfínu, háskólagengnu bókmenntahetjur vildu hvorki heyra þá nje sjá, og kölluðu þá kennarahöfunda, í fyrirlitningarskyni! — En það voru nú samt sem áður þeir og engir aðrir, er fyrstir manna brutu þá braut, er bókmenntir komanda tíma skyldu ganga.

Í bóklistum menntuðu mannanna var aptur á móti dúnalogn. En þá kom stríðið 1864, þetta sorglega stríð, þegar Danir misstu þriðjung ríkis síns, þegar allir háreistir loptkastalar um frægð og frama hrundu til grunna, þegar allir hinir dýrðlegu draumar um völd og víðlent ríki rákust á nákaldan, napran verulegleikann. Margir beztu menn þjóðarinnar hugsuðu þá með sjálfum sjer: »Hvað stoðar frægð og fegurð, þegar það er ekki annað en skáldskapur? Horfumst djarflega í augu við sannleikann, hve hræðilegur sem hann er ásýndum.« Eins og líka J. P. Jakobsen segir nokkrum árum síðar: »það er svo auðvelt að gleyma, að jafnvel

fegurstu draumar og hin djúpsta þrá megna ekki að auka einum einasta þumlung við vöxt mannsandans.«

Þegar tveim árum eptir að ófriðnum var lokið, sjáum vjer, hversu verulegleikahvötin ryður sjer til rúms. VILHELM BERGSÖE ritar skáldsögu sína *»Frá Piazza del Popolo«*; það er stóreflisverk um einkarskemmtilegt efni, er gjörist sumpart á Ítalíu, sumpart í Kaupmannahöfn; stýllinn er óvanalega kjarnmikill og fjörugur, og sagan lýsir jafnan lífinu eins og það er í raun og veru. Bók þessi vakti talsverða eptirtekt og hreyfingu hjá borgarastjettinni. Auk þess hefur Bergsöe ort mörg ágæt kvæði og ritað fjöldann allan af sögum, sem allar eru ljóst og lipurt samdar.

GEORG BRANDES.

Eptir 1870 andar nýjum, hressandi loptblæ yfir landið. Þá kemur jafnaðarstefnan *(Socialisme)* fram og ræðst á móti hnefarjettinum, er hingað til hafði setið við stýrið. Þá ryðst GEORG BRANDES fram og heldur hvetjandi og harðorða, meinyrta og magnþrungna fyrirlestra við háskólann. Hann ávarpar æskulýðinn og kveður nú mál komið að láta af hræsni og yfirdrepsskap og sinna sannleikanum. Hugsun og athyggja skipa nú æðsta sætið, og allt, sem ekki stenzt árásir þeirra, hlýtur að lúta í lægra haldi. Allar þessar gömlu erfðakenningar, er byggðar voru eingöngu á áliti feðranna, voru nú teknar fyrir og krufðar til mergjar, enda var nú margt af því, er áður var talinn fullskír málmur, vegið og ljettvægt fundið. Brandes sýndi fram á, hve langt við værum orðnir á eptir tímanum, hversu rómanzka stefnan hefði að eins átt rjett á sjer vegna þess, að hún andæfði snuddaraskynsemi átjándu aldarinnar, og hversu úrelt hún væri orðin í öðrum menntalöndum Evrópu. Hann benti á þær nýju brautir, er bókmenntir þeirra landa hefðu valið sjer, og lagði einkum áherzlu á þá hlutsæisstefnu, er tók til meðferðar hugmyndir

þær og málefni, er lágu samtíðinni mest á hjarta. — Allt voru það þættir í sama reipinu: sannleiksástundun umfram allt og veruleg-leikalýsingar; því að verulegleikinn, það er að segja hinn áþeifan-legi hluti tilverunnar og það sálarlíf vort, sem vjer erum oss ljós-lega meðvitandi fyrir áhrif hins verulega heims, — sá verulegleiki vissu menn að væri sannleikur. Hin nýja stefna átti að vera eins konar uppreisn holdsins gegn yfirdrepsskap og andlegu ofdekri undanfarandi tíma — ekki ósvipað »renaissancen« (ɔ: endurfæðing), er listir og vísindi á miðöldunum drápu sig úr dróma andlegrar harðstjórnar. Hún átti að berjast undir merkjum vísindanna, í stað þess að gefa sig á vald blindri trú og draumórum, eins og menn höfðu gjört að undanförnu. »Ljós yfir landið, það er mark vort og mið«, segir J. P. Jakobsen.

Meðal áheyrenda Brandesar var ungur málari, HOLGER DRACHMANN að nafni. Orð ræðumannsins hleyptu huga hans í bál og brand og kveyktu hjá honum kjark til að viðurkenna fyrir sjálfum sjer og öðrum, það sem hann hafði lengi búið yfir. Hann snaraði penslinum á hilluna og greip til pennans með þeim ásetningi að leiða straum hinnar nýju stefnu út yfir landið. Á einum stað kemst hann svo að orði:

»Store Sangere var der nok,
Besunget har de det meste,
Som var i Landet at nævne;
Men Havet glemte de fleste.«[1]

Hann er sævarskáld. Hverjum hlýtur ekki að detta sjórinn í hug, hvert sinn og hann tekur sje bækur Drachmanns í hönd. Og sjálfur er Drachmann og kvæðalög hans eigi ósvipaðs eðlis og þessi höfuðskepna, — hinn víðlendi voldugi sær, síkvikur og þverúðarfullur, ýmist grátþrunginn og beljandi eða raulandi blíðum rómi, ýmist háðskur á svip eða hýr í bragði; hann brýtur allt og bramlar, sem meyrt er og fúið, en færir oss einatt dýr-mætar byrðar á baki; hann leikur í dag á als oddi, fagnar og syngur með innilegu ánægjubrosi, en á morgun er hann í myrk-um ham, emjandi og veinandi, — særinn, sem einatt er svo angur-blíður og aldrei verður daufur, sem alltaf er saltur og beiskur á bragðið, og aldrei stirðnar nema í gaddgrimmdarfrosti. Hann getur verið óhreinn og gruggugur, en stundum er hann hreinn og tær

[1] Þ. e. Það vantaði ekki mörg og mikil skáld, er kváðu um flest, sem til var í landinu. En sjónum gleymdu þeir flestir.

HOLGER DRACHMANN.

sem krystall, og þar sem tærast er, má sjá svo undarlega óljóst einhvern ólögulegan jurtagróður á botninum. Drachmann segir sjálfur svo:

»Hvi skal det være så spejlglat alt?
En Digter er Söen lig;
Han ligger med sine Luner
Bestandig i åben Krig. —
Byd Söen at lægge sig rolig hen:
Den svarer dig med et Smil,
Og vender det hvide af Öjnene ud
Og danser en strygende Reel. —
Og önsker du dig en rygende Storm,
Så skifter Söen sit Trit,
Og slentrer afsted over Revlen
Med ganske dagligdags Skridt. —
Den veksler som Skyen farvet af Sol,
Den veksler som Vejr og Vind,
Den veksler som Digterens eget
Lunefuldt vekslende Sind.« [1]

Það má vel vera að Ægir stagist nokkuð opt á nafninn sínu, eins og krákan, en það er hann engu að síður, sem við kunningjar hans vildum einna sízt án vera. Hann er sú braut, er ber oss frá þröngum og aðkrepptum átthögum út í frjálsa og víða veröldina. — En hvernig lítur svo Drachmann á heimili sitt og veröldina fyrir utan sig, í fyrsta sinn er hann lætur til sína heyra?

»Ude var der så stræng en Dyst,
Uvejret tog sine Tag med Skoven,
Stormen peb, så det var en Lyst,
Og leged Tagfat med Voven.
Ude var der så vild en Krig,
Der hang et Fugleskræmsel paa Pælen,
Kragerne fo'r mod det lasede Lig;
Der kom Mod, — selv i Kragesjælen.

Hjemme var der så lunt og godt,
Themaskinen snurred sin Vise;
Der læstes höjt både stort og småt
I det sidste Arkiv af Riise.
Hjemme leged man Ordsprogsleg,
Der var Diskussion over dannede Them'er,
Der var Valg mellem Hare- og Dyresteg
Og mellem Tidens store Problemer.

---

[1] Hví á það allt að vera svo spegilsljett? Skáldið er sem Ægir; það á í sífelldri baráttu við dutlunga sína. — Skipir þú Ægi að hafa sig í stilli, brosir hann í kampinn, ranghvolfir augunum og þeytist á þjótandi dans. — Og óskir þú æðandi storms, skiptir hann óðar um gang og töltir hægum hversdagsskrefum inn yfir rifið. — Hann er svipull sem sólbjarmi á skýi, brigðull sem veður í lopti og staðlaus sem reikul dutlungalund skáldsins.

Ude var det en Kampens Dag,
Præstegårdstaget blev revet i Stumper,
Byfogdens Skorsten faldt ned med et Brag,
Og Byfogdens Gröd blev til Klumper.

— — —

Hjemme stilled man skönne Tableauer,
Sminkede Kinden og sværtede Brynet,
Så i sig selv Fortidens Heroer, —
Og applauderede Synet.

Ude bröd det på krigerisk Vis,
Mægtige Hænder greb i det gamle,
Jeg så med Jubel Skorstenens Forlis,
Og lo, da jeg hörte den ramle.
Ude vejredes Småting bort,
Degnen blæste i Gadekæret,
Og Præsten blev kastet i Kjole sort
Mod et Plankeværk, som var tjæret.

Hjemme sad man så lunt i Krog.
Der kom en Frier til Söster Malene;
Fruen så hans Eksamensbog,
Han fik Pigen — med Laud, Notabene.
Hjemme blev der en Glædesdag,
Der kom Visitter og man gratulered;
Der blev Bryllup, og så blev der Barselslag,
Men desværre, den Lille krepered.« [1]

---

[1] Úti var harður aðgangur, óveðrið tókst á við skóginn, stormurinn hvein, svo það var reglulega gaman, og fór í risaleik við bylgjurnar. Úti var hamfara styrjöld, fuglahræðan gnapti á staurnum og krákurnar geystust að hinum flakandi ná; það færðist þróttur — jafnvel í krákusálirnar.

Heima var hlýtt og þægilegt; temaskínan raulaði söngva sína; það var lesið hátt hvert tangur og tetur úr seinasta »Safni« Riise's. Heima var farið í málsháttaleiki, kapprætt um lærð efni, háð kjörþing um hjerasteik eða villibráð og mikilvægustu vandamál tímans.

Úti var stríð og styrjöld; þakið fauk ögn fyrir ögn af prestshúsinu; og reykháfurinn hjá bæjarfógetanum hrundi með heljarbraki og grauturinn hjá bæjarfógetanum hljóp í kekki.

Heima var stofnað til sjónleikja, menn litkuðu kinnarnar og svertu brýnnar, þóttust vera fornaldarhetjur eða hálfguðir — og klöppuðu lof í lófa að leiknum.

Úti var hark og hernaðarbrak, öflugar hendur þrifu til þess gamla; mjer var skemmt við ófarir reykháfsins og jeg hló þegar jeg heyrði hann hrynja. Úti sleit allt smáviði upp, djákninn fauk í götupollinn, og hempuskrýddan klerkinn hrakti að tjörguðum skíðgarði.

Við skulum nú snöggvast hlýða á þytinn í nýju golunni; það væri hvort eð er engin vanþörf á, að hún gæti náð inn til okkar hjerna heima. Í »*Útverðinum*« t. d. lætur Drachmann þýzkan varðmann segja við gamlan leikbróður, sem þá stóð á útverði í her Frakka:

»Så hör et Ord, du min franske Broder,
Og lad det gå videre til Kammeraterne:
Vi er Marionetter endnu for de Store,
Og vi figurerer endnu på Plakaterne.
Vi sættes på Scenen som Gladiatorer,
Så spiller det nationale Orkester,
Og så går det lös med Huggen og Stikken.
Og så begraves de blodige Rester.
Præsten velsigner de skændige Våben,
Vorherre takkes med Klokkeringning. —
Men Gudskelov, der er Tegn og Varsler,
Der tyde hen på en snarlig Svingning.«[1]

Þá greiðir Drachmann »dönsku stúdentunum með húfumerkin« ósvikna snoppunga. Og vöruskútur kaupmannanna, þessa spiktroðnu, fljótandi krambúðarkofa, lætur hann ægi brjóta og bramla í hamslausri reiði og rota sjálfan kaupmanninn, skipstjórann og brytann upp við hamrana; jafnvel aumingja sálnahirðinum, er heldur sjer dauðahaldi í duflið, lætur hann ægi stúta miskunnarlaust með svofelldum orðum: »Far vel, háæruverðugi herra, og heilsaðu í hæðum«. Hann lætur »*enska jafnaðarmenn*« halda fund við kolabál niðri við fljótið; þeir stynja undir okinu en vita hvorki upp nje niður, unz einn þeirra ryðst fram:

Heima sat fólkið í hugð og hlýindum að arinshorni. Það kom maður að biðja Malenu frænku; frúin skoðaði vitnisburðarbók hans, hann fjekk stúlkunnar, — með »lofi«, vel að merkja. Heima gjörðist glatt á hjalla, menn komu að óska til hamingju; og svo var haldið brúðkaup og svo kom sængurgildi, — en til allrar óhamingju hrökk króinn upp af.

[1] Þ. e. »Hlýddu á orð mín, franski bróðir, og flyttu þau svo fjelögum þínum: Enn þá erum við leikbrúður höfðingjanna, enn þá erum við hafðir til sýnis á auglýsingamiðum. Okkur er skipað á sjónarsviðið sem skylmingarþrælum og svo lætur hið þjóðlega hljóðfæralið gígjurnar gjalla; síðan hefst leikurinn með höggum og lögum, og loks eru blóðstokkin hræin hulin. Klerkarnir lýsa blessun guðs yfir hinum svívirðilegu vopnum, klukkum er hringt í þakklætisskyni við skaparann. En, lof sje guði, ýmislegt bendir á bráð umskipti.«

»Han knytter Næven, den fedtede Hue
River han bort fra den brede Pande
Og kaster den ind i Kullenes Lue
Og spytter i Flammen, så Glöderne ose:
»Kammerater«, råber han, »der gik Standen,
Den sodede Hue, Kulskibsmanden;
Nu har vi Hjærnen og Armen tilbage,
Dem gemmer vi til de kommende Dage.«[1]

Því næst verður á vegi vorum stóreflis ribbaldi, er bókmenntir af betra tæginu höfðu eigi áður hirt að segja deili á. Það er *»King mob«* (þ. e. Skríll konungur). Drachmann einkennir hann með þessum orðum:

»King mob« er en mægtig Potentat
Med hundred Arme og tusind Tunger,
Hans Herredom er en Arvestat,
Hans Rigsklenodie Hunger.
Om Dagen i Hulen, om Natten på Gaden,
En Pjaltekåbe slingrer om Raden;
Hans Love, det er et Tyvegreb,
Hans Krone, det er et Hampereb.«[2]

Við skulum nú til samanburðar virða fyrir oss nokkur erindi úr *»Samkvæminu«*:

Ad Havens lönlig snoede Gang
I Kjole kort, i Kjole lang
Gik han og hun spaserende.
Han var så hed, hun var så varm,
Hun stötted sig ömt ved hans Arm,
Her var dog så romantisk.
»Ja, Fröken, De har ganske Ret,
Den »store Verden« gör os træt;

---

[1] Þetta kvæði hefur dr. V. G. fyrir nokkrum árum (1884) þýtt á íslenzku og þar hljóðar þessi vísa svo:
Hann kreppir hnefann og kámuga húfu
hann kreistir og þrífur frá breiðu enni,
og þeytir í loga' innar hálfbrunnu hrúgu
og hrækir í blossann, svo rýkur úr glóðum:
»Fjelagar«, hrópar hann, »hjerna fór stjettin,
húfan in sótuga' og kolberinn grettinn;
eptir er heilinn og hendurnar heima,
er heillvænni komandi dögum skal geyma.«

[2] Þ. e. »King mob« er býsna burgeis með hundrað arma og þúsund tungur; veldi hans er erfðaríki og veldisdjásn hans er hungur. Á daginn hefst hann við í hreysi sinn, á nóttum á götum borgarinnar; hann ber gauðrifna buru á grindhoruðum búki; lög hans eru þjófabrögð, kóróna hans hampreipi.

Naturen venligt vinker. —
Se nede hist ved Söens Bred
— Et Symbolum på landlig Fred —
Et Lys i Hytten blinker.
Og, ikke sandt, hvis jeg Dem böd
Et Liv med mig i Hyttens Sköd
Fjernt fra den store Verden,
Da fulgte De jo gærne med;
Stærk er jo Deres Kærlighed.
Ja, ikke sandt, det er den?«
Hun böjed sig og slap hans Arm,
Og glatted Kjolen med en Larm,
Som skulde fylde Pausen.
»Ak, Duggen har mig rent spolert
Min Kjole. — Jeg er engagert
Af Greven til Kehraus'en.« [1]

Drachmann getur þess líka í kvæðum sínum, hvar honum er ljúfast að lifa. Fyrst er hann í fínu samkvæmi:

»Samtalen gik, man var åndrig og dannet,
Böger, Musik og Forårsudstillingen, —
Man talte om alt, om at ligge på Landet,
Om Aktier og om at foröge Skillingen.
Små Theologer forsvared Vorherre,
Löjtnanter talte om Skæg og om Kvinderne,
En Student gjorde Kur, fik en Kurv, og hvad værre
Den skönne fortalte det til Veninderne.« [2]

---

[1] Eptir bugðóttum leynibrautum aldingarðsins reikuðu þau, hann og hún, í stuttum kjól, og síðum kjól. Honum var svo heitt og hún var svo rjóð; hún hallaðist blítt að armi hans. En hvað hjer er fagurt og skáldlegt! »Já, ungfrú góð, það er satt, sem þjer segið, þetta ríkmannlega viðhafnarlíf gjörir okkur lífið leitt; en náttúran bendir svo blítt. — Sjáiði þjer ekki, hvernig ljósið blikar í kofagluggamum þarna niðri á bökkunum við vatnið — ímynd hinnar kyrðsælu sveitar. — Og ef jeg nú byði yður að ala aldur hjá mjer í svona kofa, fjarri skarkala og bílífi veraldarinnar, þá munduð þjer fúslega fylgja mjer þangað. Er ekki svo? Ást yðar er sterk? Já, það er hún, ekki svo?

Hún sleppti handleggnum, laut niður og fór á ósköpum að strjúka hrukkurnar úr kjólnum sínum, til þess að rjúfa þögnina. »Döggin, hefur alveg eyðilagt kjólinn minn. — Greifinn hefur beðið mig um síðasta dansinn.«

[2] Þ. e. Samtalið gekk greitt; menn sýndu háfleygi og menntun og skeggræddu um alla skapaða hluti, um bækur, sönglist og vorsýninguna; um sveitavist, hlutabrjef og fjárgróða. Prestlingarnir hjeldu hlífiskildi fyrir drottni, liðsforingjarnir ræddu um skeggvöxt og konur, stúdentinn fór á fjörurnar við stúlku, fjekk hryggbrot, og það sem verst var af öllu — hún sagði vinstúlkum sínum söguna.

Þar getur hann ekki unað lengur, skáldið sjálft; skömmu síðar hittum við hann í miður góðum fjelagsskap, á vínkjallara innan um:

»Sejge Fyre. Uldtöj på Kroppen,
Huer på Hovedet, krogede Knoer,
En tog af Brændevinsflasken Proppen,
En spiste Flæskesteg, kantet med Roer.
Piberne damped og Finklen dufted,
Alle var de hede i Kammen,
Hed var han, som i Dören sig lufted,
Men hedest af alle var dog Madammen.
— — —
Lidt råt måske. Ja, Fernissen mangled.
Da Morgensolen skinned på Muren,
Var jeg blandt Folk, som dingled og dangled
Og offrede gladeligt til Naturen.
Naturen! ja, det var Selskabets Motto.
Jeg traf en Bekendt fra det förste Gilde
Senere hen hos Konditor Otto;
Han gav mig et Uddrag . . . men jeg tier stille.«[1]

Jeg sje að jeg hef hætt mjer út á hálan ís með allar þessar innvitnanir, eins og það sje unnt að gefa nokkra nægilega hugmynd um Drachmann og skáldskap hans með eintómum innvitnunum. Til þess eru rit hans helzt til mörg (nálega 50 bindi) og fjölbreytt að efni. Jeg hef ekki getað gefið mönnum hjer nema einkar ófullkomna hugmynd um eina hlið af skáldskap hans meðan hann enn var á unga aldri — og það engan veginn allra merkilegustu hliðina. Lesið að eins ljóð hans og sögur um farmenn og fiskimenn, þessi stóru börn, með sigg á höndum og drenglyndi í hjarta. Þar er fyndni og fjör, glettni og góðlátssemi. Jeg get því ekki stillt mig um að biðja ykkur að hlusta allra snöggvast á, hvernig hann lætur skipstjóra sína kveða:

[1] Pilta, sem voru þjettir fyrir, með ullarföt um búkinn, húfur á höfðinu og kreptar krumlur; einn var að draga upp pytluna, annar var að háma í sig svínasteik með garði af róum umhverfis. Það rauk úr pípunum og lyktina lagði af brennivínsgutlinu; öllum var þeim heitt í hamsi; heitt var þeim, er stóð í dyrunum og var að svala sjer, en heitast þó maddömunni. — Ef til vill var það miður fágaður flokkur; fernísinn vantaði hann. Þegar sól roðaði á múrnum, var jeg á ferli meðal manna, er riðuðu og rugguðu og færðu fúslega náttúrunni fórnir (ɔ: seldu upp). Náttúran! Já, það var orðtak flokksins. Seinna hitti jeg einn af kunningjunum úr fyrri veizlunni inni hjá Otto sætkökusala. Hann sagði mjer ágrip af . . . . Nei, það er bezt að þegja.

»Ved Börsen lægger jeg Skuden ind,
I Svendborg står ellers min Vugge,
Det bedste er en strygende Medbörsvind,
Og så at höre Glaslærken klukke;
Forstår sig til Måde, og ikke for lidt
Og aldrig når det kniber for Skuden:
»Dorthea« går forud, så kommer Akkevit,
Hvad var jeg vel min Dorthe foruden.
Næven på Roret og Sköderne klar,
Se, det er min Lektie på Vandet;
Når det kuler: en Skrå, i Stille Cigar,
Så kan Fanden tage Lektierne på Landet.
Vorherre han hjælper! — Og når han ikke vil,
Så kan det også være det samme.
Et Reb eller to, så lade vi stå til
Og slippe vel som oftest uden Skramme.«[1]

Lesið um »*Andlát Mikla-Bjarnar*« og vitið hvort þið verðið ekki Birni gamla sammála. Konan hans hafði lesið upp hátt fyrir hann úr »stóru bókinni« um lærisveina Jesú í sjávarháskanum á Genesaretvatni:

»Hans Ånde blev kort, han löfted sig op
Med Möje og så hen på Stine:
»Mutter, sig mig om hine, —
De Folk i Båden, Du ved, —
Tror Du, at de Kujoner er sikre
På deres Salighed?«
    Stine hun nikked. Så faldt han ned —
    Og nikked selv et Par Gange.
    Hans sidste Blik over Bogen gled:
»Og jeg da, som aldrig var bange. .«[2]

---

[1] Þ. e. Við Börsen (þ. e. Kauphöllina í Kaupmannahöfn) legg jeg skútunni til lægis, en annars stóð vagga mín í Svendborg. Góður byr er mitt bezta yndi, og þá að heyra slokhljóðið í glerlævirkjanum (ɔ: flöskunni), auðvitað í hófi, en heldur ekki van, og aldrei þegar skútan kemst í krappan: »Dorthea« fyrst, og sopinn svo, því að hvað væri jeg án Dorthu. »Hönd á stýri, seglin greið«, það er ætlunarverk mitt á sjónum. Þegar hann kyljar, tek jeg mjer tölu, en reyki vindil í logni, og svo kæri jeg mig þremilinn um alla iðn á landi. Hjálpin er guðs! En vilji hann ekki hjálpa, þá læt jeg mjer standa á sama. Meðan nokkuð af reiðanum hangir uppi, látum vaða á súðum og sleppum víst optast slysalaust til hafnar.

[2] Hann dró andann ótt og títt; hann reis upp við dogg með miklum erfiðismunum og leit á Stínu: »Segðu mjer, mamma, um mennina, — þarna í bátnum, heldurðu að slíkar bleyður eigi vísa sáluhjálp? Stína kinkaði kolli. Svo hnje hann út af, og kinkaði sjálfur kolli nokkrum sinnum. Það síðasta, sem hann renndi augum til, var bókin: »Og hversu miklu fremur jeg, sem aldrei hef æðrazt.«

Lesið »*Lars Kruse*«; þá munuð þig naumast segja, að engar hetjur sjeu til nú á dögum og engin skáld til að mæra þær. Annars var Lars Kruse ekki nema rjettur og sljettur sjósóknarmaður norður á Skaga.

Jeg vil nú leyfa mjer að telja nokkur af þeim ritum, er getið hafa Drachmann mestan frama hjer í landi. Þá er fyrst að nefna kvæðasafnið »*Í hálfum hljóðum*« (»Dæmpede Melodier«), eintómir kostgripir bæði að efni og búning. Að því er efnið snertir, skiptist á brennandi heipt og blíðasta tilfinning fyrir því fagra í náttúrunni, angurvær hæðni og góðlátleg glaðværð, og allt er það eins og nýrisið úr söltu sjóbaði, sveipað hreysti og heilnæmi. Og þá er búningurinn, þessi aðdáanlegi búningur, sem Drachmann velur ljóðum sínum. Hann er ljettur og liðugur, en þó jafnframt áhrifamikill og stórfelldur; bragliðirnir leika opt lausum fæti, en misfellur eru engar í hljóminum; hann er sem brunandi árniður eða þjótandi stormur, sem gjálfrandi bylgja eða raulandi þýðum rómi, allt eptir því sem efnið krefur; það er eins og skáldið mæli það allt af munni fram, og þess vegna er enginn þreytandi þjalarbragur á því; stundum slæðast ýmsar hugsanir með, sem ósköp vel mættu missa sig, en einmitt vegna þess, að straumurinn þannig hrífur þær með sjer, fáum vjer svo smellna mynd af hugarlífi voru með öllum þess loptköstum og útúrdúrum.

Heyrið þið ekki bárugjálpið í vísunni þeirri arna. (Skáldið mælti hana af munni fram á sjóferð):

»Snart er de lyse Nætters Tid forbi,
Og Mörket stiger bag de dybe Vande,
Og Bölgen spiller op den Melodi,
Som nu kun nynnes svagt ved Sundets Strande.«[1]

Eða er það ekki sem maður taki sjálfur öflugt áratog gegn hnarreistum brotsjó og skoppi svo ljettlega yfir öldufaldinn, er hann les annað eins erindi og þetta:

Alle Mand i Båden op!
Og præcis på Toften sat
Griber hver den lange Åre
Haler ud med sejge hårde

[1] Þ. e. Bráðum er bjartnættið horfið og myrkrið stígur upp á bak við djúpið, og báran tekur að leika það lag, sem nú er kveðið að eins veikum rómi við strendur Eyrarsunds.

Tag, og medens Båden bæver
I hver Fuge, ramt af Slaget,
Bölgeslaget, tvinger Taget,
Åretaget Båden op
Spånlet over Bölgens Top.«[1]

Hver finnur ekki þennan heljarþunga, sem hvílir yfir kvæðinu »*Misericordia*«? Kvæði þetta hefur Hannes Hafstein þýtt á íslenzku í Heimdalli:

Svo undarlegt hljóð, svipað óljósum söng,
Um óttu hljómar, er lífsstörf blunda,
Ein einasta tónrödd, svo titrandi, löng,
Tekur svefn minna hvíldarstunda. —
— — — — — — — — — — —
Frá mæðunnar klefa kemur sú raust,
þars konan ver sig með litlu barni,
Er faðirinn inn á þau fullur brauzt.
Úr forinni, ataður skarni.

Frá lága greninu ískrar það óp,
Þars atast jóð, sem af löstum fæðist,
Og svívirðing öll, sú er armæðan skóp,
Í ormsmogið brúðarskraut klæðist.

Hvar fæddist það óp? Það fæddist í nauð,
Og fjarri líkn það í sandauðn kveinar.
Og ópið er sífelt hið sama: Brauð!
Og svarið er jafnan: Steinar!

Og þá eru þau ekki síður fögur og mikilfengleg versin þau arna úr »*Landnámsförinni*«:

»Hvad er det for en bjærgfast Ø,
Som op mod Nattehimlens Glans
Fra Urtids Grund i dyben Sø
Sit Hoved, slyngt med Jökelkrans,
Stolt knejsende nu strækker?
Hvad sælsomt Navn har dette Land,
Hvor frosne Bjærge står i Brand
Med Damp af Sneens Sprækker,
Mens tordnende fra Jöklers Rand
Ildströmme Stranden rækker?

---

[1] Allir upp í! Og samstundis situr hver á sinni þóptu, grípur árina löngu og tekur á með þolnum þróttefldum tökum; það brakar og hriktir í hverri skör í bátnum af ljóstrinum, báruljóstrinum, en takið, áratakið keyrir bátinn fysljett yfir báruskallann.

Ja Farten går en Sommernat
Mod Nord mod Islands stejle Kyst.
Til Rors den bedste Mand er sat,
Den störste Helt med bredest Bryst
Til Styrismand er kåren.
Fjældhöj mod Midnatssolens Glöd
Som på hans Ringsærk blusser röd,
Han står ved Styrisåren,
Mens som en Hval på Havets Sköd
Lang-Snekken bliver båren.« [1]

Þá má nefna »*Söngvar við sjó*«, forkunnar fögur kvæði, »*Vínviður og rósir*«, og kvæðasafn eitt, er ber hið einkennilega nafn: »*Æska í söngvum og kvæðum*«; ennfremur »*Fornir guðir og nýir*« (eptir Svend Tröst) og »*Djúpir strengir*«. Það mætti tilfæra línu eptir línu, vísu eptir vísu og kvæði eptir kvæði: »*Spilarinn greip sína gígju af vegg*«, »*Dyvekukvæði*«, »*Þegar krabbinn bítur*« o. s. frv.

Hver kannast ekki við þann hugblæ, er lýsir sjer í vísunni hjer á eptir? En hversu nýstárlegur og óþvældur er þó ekki hljómurinn í orðunum:

»Paa Stranden skælver ej det mindste Blad,
Her ruller Søen sølvblå ud sit Bad
Og Solnedgangen lejrer sig derover,
I Himlen smeltes ind de bløde Vover,
Du skuer mod uendelige Sletter
Af Barndomsminder uden mörke Pletter,
Vemodig glad: —
De lyse Nætter, ak de lyse Nætter!« [2]

---

[1] Þ. e. Hver er sú en eldgamla, bjargstudda ey, er teygir jökulkrýnt höfuð úr hafdjúpinu og gnæfir hátt í ljóma næturhvelfingarinnar. Hvert er hið kynlega nafn þessa lands, þar sem freðin fjöll spúa eldi og eimi upp um klakasprungurnar, en logandi eldfljót steypast fossandi og beljandi frá jökulrótunum niður á sjávarströnd.

Þeir sigla um bjarta sumarnótt og stefna í norður að sæbröttum ströndum Íslands. Bezta höfðu þeir manninum skipað til stjórnar, valið sjer atgjörvismestu og þrekvöxnustu hetjuna að stýrimanni. Hann stendur hár sem fjall við hjálmunvölinn, sveipaður, eldbjarma miðnætursólarinnar, er stafar roðnum stöfum á hringabrynju hans, en langsnekkjan líður fram sem hvalur um hafdjúpið.

[2] Það bærist ekki minnsta laufblað á ströndinni, þar breiðir ægir sína silfurbláu laug og sólsetrið hjúfrar sig yfir; inar þýðu bylgjur renna saman við himininn. Þú starir glaður og angurblíður í hug útyfir ómælissljettur æskuminninganna, sem engum dökkum díl bregður á: — Þið ljósu nætur, ó, þið ljósu nætur!

Það er gaman að sjá, hvernig tvö mestu skáld Norðurlanda um þessar mundir lýsa hvert um sig sama hugarástandinu. Annars vegar kveður Norðmaðurinn Henrik Ibsen:

»Det var en Fest kun för Natten den sorte.
Hun var en Gæst kun og nu er hun borte.«[1]

Það er stutt og endasleppt, engu orði ofaukið, engin útmálun; Ibsen drepur að eins á strengina, og svo verður lagið sjálft að syngja sig inn í lesarann, hann dregur að eins frumdrættina, og svo verður lesarinn sjálfur að rjóða litunum á. Þetta er norskt, rammnorskt. Hins vegar kveður Drachmann í *»Hættulegum draumum«*:

»Der blev stille i Stuen, da Festen var endt;
Hvor hun havde sunget stod et tavst Instrument,
Der gemte sig slumrende Toner deri;
Hun kunde dem vække. Nu var det forbi.«[2]

Hvað þau eru viðkvæm og þýð þessi orð; þessi lýsing á tómleikatilfinningu mannsins, sem var þarna aleinn eptir, í kyrðinni og þögninni í stofunni, og angurværum endurminningum hans um veizlugleðina, sönginn, hljómana fögru og hana, sem gat vakið þá af svefni, þar sem þeir blunduðu í hljóðfærinu þögla! Og svo þessi samlíking, sem glöggt má sjá að liggur undir steini, milli hins einmana manns og hljóðfærisins. Þetta er danskara, en allt það sem danskt er.

En hjer má jeg ekki láta staðar numið um skáldrit Drachmanns. Nú er að geta ævintýrakveðskapar hans, og má þar nefna *»Kóngsdóttirinn og kóngsríkið hálft«*, — frábært kvæði að kveðandi og máli, — og *»Fyrir austan sól og vestan tungl«*, er telja má fremst allra hinna meiri skáldrita Drachmanns fyrir sakir fagurra náttúrulýsinga, ævintýraskrúðs og óviðjafnanlegrar ástagleði. Já, það má með sanni segja um Drachmann, að fáir komist til jafns við hann í munarmærð, og fáir hafi gengið betur fram í að lofa almætti ástarinnar og þroskaáhrif hennar á karla og konur. Þetta lýsir sjer ekki einungis í fyrgreindum ritum, heldur og víða ann-

[1] Þ. e. Það var að eins veizla, áður svartnættið kom. Hún var að eins gestur og nú er hún farin.

[2] Þ. e. Það varð hljótt í stofunni, er veizlunni var lokið; þar sem hún hafði sungið stóð þögult hljóðfæri. Það bjuggu blundandi hljómar í því; hún gat vakið þá. En nú var búið með það.

ars staðar, svo sem í leikritunum »*Einu sinni var* —« og »*Völundur smiður*«.

Drachmann er óðskáld í hverja taug. Jafnvel þegar hann ritar í óbundnum stýl, streymir mál hans sem óður og hrífur sem óður. Lesið t. d. frásagnir hans um Suður-Jóta og baráttu þeirra fyrir dönsku þjóðerni í sögunni »*Handan af mærum*«, lesið hinar óviðjafnanlega snjöllu og hnittnu lýsingar hans á lífi danskra sjómanna í »*Upp á æru og trú sjómanna*«, eða þá þessa heljarlöngu listamannssögu hans. »*Ofurseldur* —« og dæmið svo sjálfir!

Það er engin furða þó að finna megi sora innanum hreinmálminn í öllum þeim aragrúa af ritum, er Drachmann hefur látið eptir sig liggja; það má finna þar margt maguryrði og helzt til mikið af djöflagali og fúkyrðum. En þeim manni, er hefur látið svo margt gott frá sjer fara, ættu menn þó að geta fyrirgefið býsna mikið, jafnvel af hortittum, ef nauðsyn krefði.

Drachmann er borinn og barnfæddur í Kaupmannahöfn og ber þess að mörgu leyti menjar í skapsmunum. En það eru ekki státstrætin með þeirra gögnum og gæðum, er skap hans minnir oss á, heldur sá hluti Hafnar, er blasir ber og opinn við Sundinu. Hann er, sem almennt er um Hafnverja, fljótur til að verða hrifinn, fljótur til að skipta um stefnu og er því ekki sem staðfastastur í skoðunum. Mjer mundi ekki koma á óvart, þótt Schandorph kallaði Drachmann, ef hann á annað borð vildi hnýta nokkuð í vin sinn, »helzt til hávan í hófi á framfótunum, og helzt til óstyrkan í apturfótunum«.

Öðru máli er að gegna um SCHANDORPH sjálfan. Hann er fæddur í Ringsted, kauptúni einu á Sjálandi, og er sem runninn úr skauti sjálenzkrar moldar, feitur og fjáður vel, glaður og brosandi, háttprúður og hnellinn á velli og jafnlátlaus sem sú jörð, er hann er borinn af. Hann er þannig gjörður að eðlisfari, að hann eins og ósjálfrátt hvetur oss til að njóta, til að njóta alls þess, er móðir jörð hefur fram að bjóða úr skauti sínu. Hann hallar sjer makræðislega aptur á bak á legubekkinn og brosir dátt að öllu skýjaflögri og smekkleysum. Hann hefur þessa hispurslausu og heilnæmu skoðun á lífinu, sem dönskum bændum er eiginleg, og hún ein er þess valdandi, að hann elskar allt hið sanna og verðmæta, og á ekki lygi og slefuhætti, mergsviknum glamuryrðum, »bumbubarsmíð« og steigaralátum öðru að miðla en hjartanlegum hlátri. Hann hefur á sjer þennan alkunna yfirlætisbrag danskra

óðalsbænda, sem á rót sína í þeirri meðvitund, að eiga engum neitt að þakka nema sjálfum sjer — og ef til vill guði á himnum —; það er ekki sá yfirlætisbragur, er tíðkast meðal borgarbúa og fólginn er í auðmýkt og lotningu gagnvart valdsstjettinni og drembilegri óþýðni gagnvart ókunnugum og óæðristjettarmönnum, heldur annað og æðra yfirlæti, sem lýsir sjer í óbeit á öllum afkáraskap, í meðvitundinni um eigið gildi, þar sem allt er hreint inni fyrir, og í greiðvikni og vinsemd við gest og gangandi (allir þúast í sveitinni). Schandorph er eins og dönsku bændurnir laus við allt tepur og yfirdrepsskap. Tepur getur ef til vill farið stöku manni vel og borið vott um næman fegurðarþótta, en það bendir líka opt og einatt á allt annað. »Engin látalæti!« gæti jeg hugsað mjer að væri viðkvæðið hjá Schandorph, alveg eins og hjá bændunum. Óbrotin bóndastúlka mundi ekki láta sjer bregða stórt í brún og naumast fara að roðna út undir eyru, þótt einhver sæi hana í fáklæddara lagi; hún mundi bara segja eins og ekkert væri um að vera: »Það sjer þó líklega enginn annað en það, sem guð hefur skapað«. Í sveitinni dettur engum í hug að hneykslast á því, þó að karlmenn tali um graðhesta, tarfa og tilhleypingar í nærveru kvenna. Og sama heilnæma látleysið er Schandorph eiginlegt, og þess vegna hafa bæjarmenn einatt fundið honum það til foráttu, að hann sje »afleitur rusti«; en þess væri sannarlega óskandi, að enginn þessara orðvöru manna, er jafnan bera fágað mál á vörunum, mætti fremur heita því nafni. Schandorph elskar þetta hrausta og heilbrigða líf, sem ískrar af lífsfjöri og gleði, og hann kennir sáran í brjósti um hvern efnilegan frjóanga, er kæfður er og kyrktur í fæðingunni:

Når du ærligt, mandigt ænser
Dine Grænser,
Måler Modets
Rækkekraft,
Hver en Evne
Kan da stævne
I Begejstring frem mod Målet,
Vorde smidig, stærk som Stålet;
Hjærteblodets
Ædle Varme, Livets Saft
Skal du til det bedste levne.

Ja, det bedste! Det, som gærne dölger sig for Verdens Blik,
Men i Livets Ørkenvandring dog den sande Lædskedrik,
Suget lönligt ind ad Porer, samlet i vor Hjærtegrund
Som en demantklar Cisterne med en snehvid Marmorbund.
Det, som aldrig fornemt kyser stakkels Bedende på Flugt;
Det, som skærmer Lysets Tande, når dens Ild er næsten slukt;
Det, som binder Plantestænglen, når den er af Stormen brudt,
Som med varmest Ømhed favner just, hvad Verden har forskudt.«[1]

Það er þetta »bezta«, er hann nefnir svo, sem nær því hvervetna verður fyrir oss í ritum hans. Hann er snillingur í að lýsa einmana, sorgmæddum konum, sem bera þó harm sinn í hljóði, og hvergi á fátæklingurinn hjartnæmari talsmann en þar sem hann er. »Hið bezta, sem einatt er dulið augum heimsins«, segir hann sjálfur; þess vegna eru það líka vanalega aðrir strengir, sem hann knýr. Hann byggir öllu heldur á sjálfs sín boðorðum í kvæðinu »*Nytsöm siðvendnisádrepa*«:

»Stem op din Fiol til en glad Melodi,
Lad Sorgerne kvæles og druknes deri,
Lad Latter fra Strængene bruse!
Og Verden vil dreje sig lystig omkring
Og tvinge til Dans selv de tungeste Ting;
Thalia du vælge til Muse!
Vrid ej dine Øjne på tragisk Manér,
Men gnìd dem, så klart de Komedien ser
På Livets lav-komiske Scene!
Se værdige Skikkelser danse selv med
Med Benene op og Hovedet ned.
Hvo nænned dem sligt at formene?
Hist gör Excellencen balletmæssigt Hop,
Etatsråden vralter i Svinegalop,
Pastoren småt luntende traver,
Og summus Theologus gør Pirouet,
Og tykke Grosserere valse så net
Med dinglende Kinder og Maver!«[2]

---

[1] Þ. e. Ef þú eins og góðum dreng sæmir gefur hreinskilnislega gætur að þeim takmörkum, sem þjer eru sett, kannar þrek þitt og þor, þá getur hver og einn hæfileika þinna stefnt í hugmóð fram að markinu og orðið stæltur sem stálið; ituryl hjartablóðs þíns, kjarnvökva lífsins, skalt þú geyma til hins bezta. Jeg segi »hins bezta«, sem einatt er dulið augum heimsins, og er þó hinn sanni svaladrykkur á förinni um eyðimörk lífsins, það sem hefur á laun sogazt inn um smágjörð op og safnazt saman innst í grunni hjarta vors, eins og í demantskærri vatnsþró með mjallahvítum marmarabotni; það, sem aldrei hrekur auman bónbjargamann burt frá sjer með ofdrambi og hroka; það sem hlífir ljóskveiknum, þegar loginn er að fram kominn; það, sem hjúkrar stormbrotna stráinu og felur einmitt það með mestri viðkvæmni í faðmi sjer, sem heimurinn hefur útskúfað.

[2] Þ. e. Still fiðlu þína og leik gleðilag, láttu sorgirnar kafna og drekkjast í því, láttu hlátur gjalla úr strengjunum. Og heimurinn mun bregða sjer á leik með gleði og gáska og þyrla öllu í dans, jafnvel hinum þyngstu báknum. Vel þjer Thalíu að dís! Þú skalt ekki ranghvolfa í þjer augunum sem sorgleikjasýnendur, en nuggaðu úr þeim stírurnar, svo að þau fái gjörla sjeð gamanleikinn á hinu hjákátlega leiksviði lífsins! Jafnvel æruverðir öldungar dansa með, svo þeir standa á höfði; hver skyldi geta

Það er ekkert nýnæmi í sögum Schandorphs að sjá hann bregða upp tónsprotanum og slá svo dillandi fjörugt danslag, að allt þýtur út á gólfið, jafnt hágöfugir gæðingar sem húsmenn og kotungar. En maður finnur þó alltaf, að undir niðri segir hann við sjálfan sig eins og við okkur hina:

»Dans med! Men husk på, det er Spas kun og Styr,
Gör ingen Fortræd de godmodige Dyr,
Husk på, at det er dine Lige!
Men standser med Dagen den buldrende Larm
Og stiger så Månen på funklende Karm,
Din Sjæl mod det höje lad skride!
Og mangen, af hvem du om Dagen lo,
Dig möder i Ånden på stjærnelys Bro
Med Tanker så milde og blide.«[1]

A yngri árum, áður en hann kynntist Georg Brandes, orti Schandorph kvæði í rómönzkum anda. En svo ritaði hann bók sína »*Utan af landi*«, sveitalýsingar þrungnar af lífi og fjöri, svo að hann gat með fullum rjetti komizt svo að orði í »*Rjettur lífsins*«, ljóðabrjefi einu til H. V. Kålund:

»Jeg har råbt: Ud i Terrainet!
Sluk Studerelampens Lue!
Ud i Mosen, ud i Vænget!
Greve- og Grossererstue,
Huggehus og Karlekammer,
Heste-, Kostald, Lade, Lo,
Table d'hôte og Bondekro —
Det er ligemeget, hvor
Staffeliet op du slår,
Når der blot et Livslys flammer.
— Hvis med Ånd, Talent du möder,
Frygt ej for det »simple«, »rå«;
Kun det Billed vil bestå,
Der i Sandhedslyset glöder.

---

fengið af sjer að meina þeim það? Sko, þarna hoppar hans hágöfgi eins og ljettstíg leikmær, etazráðið vagar á svínastökki, presturinn trítlar í hægðum sínum og »summus Theologus« (ɔ: elzti prófessor í guðfræðisdeild háskólans) sveiflar sjer á tá, og gildvaxnir stórkaupmenn dansa eins og fara gerir með dinglandi kinnar og maga.

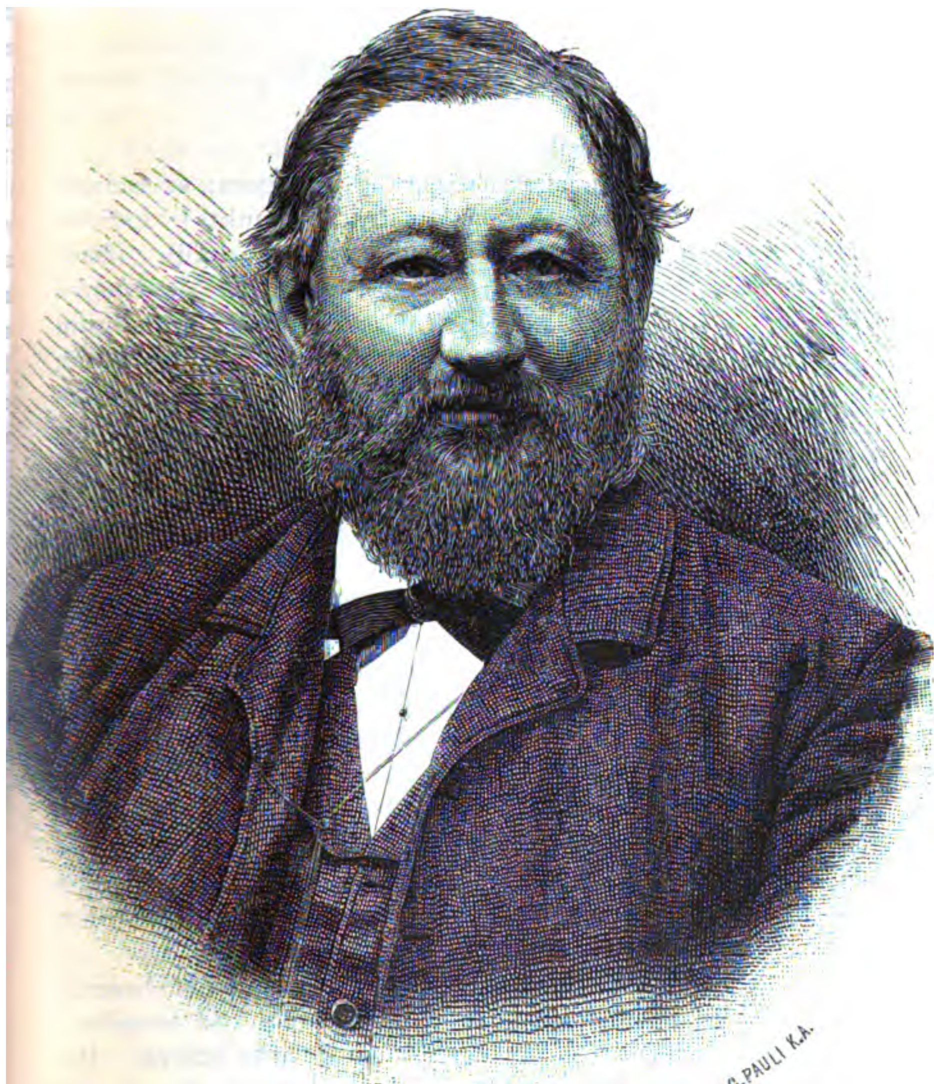
[1] Þ. e. Dansaðu líka! En gættu þess, að það er að eins gáski og gaman; gjörðu ekki meinlausum dýrunum neitt til miska, gættu þess, að það eru allt þínir líkar! En þegar harkið og háreystið hverfur með deginum og máninn rís á tindrandi boga, þá lát sál þína svífa til hæða! Og margur hver af þeim mönnum, er þú skopaðist að um daginn, mun mæta þjer þar í anda á stjörnubjartri braut með blíðar og innilegar hugsanir.

Jeg med Andagt kan beskue
Mangen gammel Florentiner
Med den gyldne Baggrunds Lue,
Hvor i Holdning og i Miner
Bönnen og Extasen ånder;
Men af Lede jeg mig vånder,
Når en Tid med anden Tro
Pröver sligt at efterligne,
Og jeg siger: Gud velsigne
Jer Godtfolk! Men tusind Gange
Heller så et Får, en So!« [1]

Og Schandorff er nú einu sinni ekki á sömu trú, og menn höfðu hangið í að undanförnu, og þess vegna bregður hann sjer svona gáskalega á leik um byggðina, um stofur greifa og stórkaupmanna, um viðarskemmur og húskarlaskála, um hafnarhlöð og sölubúðir smákaupmanna í þorpunum. Vjer getum að sjá sárfínar dömur frammi fyrir borðspeglum sínum, tifandi smákaupmenn í grútarlegum búðarholum og þrekvaxna bændur með mykjukvísl í hendi út á fjóshaug. Hann þekkir alla flokka þjóðfjelagsins út í hörgul, einkum limaburð þeirra, látæði og orðbragð. Hann þekkir gorgeirinn í borgarafólkinn gagnvart vinnuhjúunum, er stingur svo kynlega í stúf við meðferð aðalsmanna á sínum hjúum; hann þekkir göfgi og drenglyndi gamalla aðalskvenna og slenið og slánaskapinn í ungum aðalsmannasonum og stórkaupmannasonum. Hann þekkir margan gamlan »heiðursmann«, sem má ekki sjá háls og handleggi, auk heldur brjóst á ungri stúlku, án þess að komast í trylling. Honum er ekki ókunnugt um digurmælgi sjálfhafinna auðmanna og óbifandi traust þeirra á pyngjunni, og hversu fornmálakennarar við lærðu skólana velta sjer með yndi

[1] Þ. e. Jeg hef hrópað: Út að kanna byggðina! Slökktu á nemendalampanum! Út um mýrar og haga! Greifasalir og stórkaupmannastofur, viðarhús og vinnumannaskálar, hesthús, fjós, hlöður og láfar, stórskytningar og sveitakrár — allt eru það jafnhentir staðir fyrir pentgrind þína, ef að eins lífsins eldur logar þar fyrir. — Ef þú ert sjálfur búinn andlegu og listamanns atgjörvi, þá skaltu ekki vera smeykur við »einfeldni« og »ruddaskap«; sú mynd ein fær staðizt, er ljós sannleikans leiptrar um. Það getur vaknað hjá mjer innileg guðræknistilfinning, er jeg virði fyrir mjer marga forna, flórenzka mynd, með gullnum loga á bak við, þar sem bæn og guðmóður skín af svip og æði; en hins vegar setur að mjer hroll þegar öld, sem er annarar trúar, fer að reyna að líkja eptir slíku, og mjer verður að orði: Ástar þakkir, elskurnar mínar; en þá kýs jeg þúsund sinnum heldur sauðkind eða svín!

og ánægju í förnum fegurðarheimi, en fylgjast ekki fremur en sauðir með tímanum. Hann veit hversu embættismönnum í sveitaþorpunum hættir við að kankbrosa í kampinn að samborgurum sínum, þessum dæmalausu smásálum. Og þá er hann ekki mjög ófróður um alþýðuna á öllum stigum, allt frá sjálfseignarbubbum niður í rjettar og sljettar hreppakindur, og óhætt mun mjer að fullyrða, að engin sje sú stjett í öllu landinu, að hann hafi ekki dregið einkennismestu meðlimi hennar fram á sjónarsviðið og látið þá nauðuga viljuga dansa þar eptir, er hann spilaði fyrir. Hann þekkir tilfinningar ungra, blóðheitra stórbændadætra gagnvart úttauguðum götuslánum frá Kaupmannahöfn, veit hversu greinilega þær skipta litum og verða ýmist rauðar sem blóð eða hvítar sem mjöll, og svo hvaða augum frúrnar, sem æðstar eru að mannvirðingum þar í þorpinn, líta á öll þessi ósköp, hversu þær fyllast helgri vandlæting — og kveljast af afbrýðissemi fyrir hönd dætra sinna. Hann veit, hvernig þær fara að dingla kjólskottinu, þegar þær fyllast rjettmætri reiði, hvað þær segja upphátt eða hvað þær láta ósagt og undirskilið. Og þegar nú þetta unga göfugmenni býður frúnum og ungismeyjunum freyðandi kampavín, kinka þær kolli ofboð stuttaralega eins og hefðarkonum sæmir, þegar hann kemur með glasið sitt. En verði honum það á að skotra augum til stórbóndadótturinnar, þjóta þær burtu bálöskuvondar — en kneyfa þó úr glasinu fyrst, — og dæturnar tæma fyrst glösin sín á bak við mæðurnar og senda svo yngissveininum ásthlýtt augnaráð í dyrunum. Honum er heldur ekki ókunnugt um, hversu mæður í annari metorðaröð ausa út allri vonzkunni yfir »bóndastelpuna« og svala sjer í miður »samkvæmishæfum« orðum. Hann veit, hvernig bústjórar af bændaætt slá pyngju sinni rothögg til þess að geta keypt sjer háan silkihatt og þannig hrifið hjarta þeirrar stúlku, er þeir unna og hversu þeir svo smella með svipunni og spýta langan, þegar afbrýðin blossar upp í þeim. Mynd sú, er Schandorph bregður upp af lifnaðarháttum og orðbragði bænda og kaupstaðabúa, hefur þegar, ef svo mætti að orði kveða, áunnið sjer »gullaldarjett« í dönskum bókmenntum fyrir sakir nákvæmni og áreiðanlegleika. — Stundum getur hann þó ekki að sjer gjört að »skapa ögn í skörðin«, bæta einu atviki við og færa það dálítið í stýlinn. Og satt er það, að stundum er of mjög miðað til marks hjá honum, eins og t. d. þegar hann lætur mosavaxna piparmey, sem liðið hefur skipbrot í lífinu, gæða sjer

S. SCHANDORPH.

yfir ástakvölum ungs manns, sem er svo aumur, að hann hefur ekki einu sinni lyst á morgunkaffinu. Þegar hann var farinn út hellti jómfrú Kristensen kankbrosandi kaffinu, sem Jens Knudsen

átti að fá, út í bollann hjá sjer, sökkti sjer svo í djúpar hugsanir og raulaði fyrir munni sjer:

»Thi det er Gammen at vandre sammen,
når Hjærteflammen er . . . er . . .«[1]

»Svei«, sagði hún og kneyfði út úr bollanum.

Það er fjöldinn allur af skáldsögum og smásögum, er Schandorph hefur samið. »*Staðleysinginn*« (»Uden Midtpunkt«), »*Æskuárin*«, »*Sagan af Tómasi Friis*« (frásögn í bundnu máli), »*Börn skógvarðarins*«, »*Orlög Birgittu*«, »*Drepinn úr dróma*«, »*Ungfrú Gram*« o. fl. Auk þess úir og grúir af kvæðasöfnum, smásögum og leikritum eptir hann. Fyrir skömmu ljet hann birtast annan hluta »*Æfiatriða*« sinna, er bera jafnt og önnur rit hans vott um þann eiginleika hans, að hafa yndi af öllu fögru, fjörlegu og hraustlegu, en hata hið magra, útsogna og tilgerðarlega. Um ferð eina í Noregi segir hann svo frá: »Alla leiðina með járnbrautinni frá Kristjaníu til Randsfjarðar kvöldumst við af löngun í eitthvað, sem við gætum vætt gómana með. Því að þetta væmna, hálfsæta ölþynnkugutl, er veita mátti á sveitastöðvunum, var verra en ekkert. Slíkur drykkur er blátt áfram ósiðferðislegur. Að minnsta kosti getur hann ekki samrýmzt minni siðferðistilfinningu.

Lítum snöggvast á, hvað Schandorph er helzt að skapi. »Jeg get tignað guð Spinozu, þegar jeg les eitthvert hrífandi skáldrit, hvort sem það er í gáskafullum stýl eins og »Pantagruel« eptir Rabelais, eða sem þjótandi orgelhljómur eins og Dante, eða klökkvandi fagurt eins og söngvar Shelley's. — Jeg get tilbeðið heimsaflið mikla, þegar jeg sje rós eða lilju og ber þær að vitum mjer. — — Jeg get fyrir aðstoð bragðs og lyktar orðið var hins mikla guðdóms í einu glasi af góðu víni.« —

Það er allmerkilegt að gefa gætur að, hver munur er á norska skáldinu Kielland og danska skáldinu Schandorph. Sá munur á auðsjáanlega rót sína í ólíkum landsháttum ættjarða þeirra. Það er fólk af sama tægi, er báðir lýsa; en þar sem Kielland er bituryrtur, stuttur í spunann, harðorður og meinháðskur, þar er Schandorph fjölorður, meinlauslega fyndinn og fjörugur; þar sem Kielland húðstrýkir syndirnar með svipum og sporðdrekum hæðninnar,

[1] Því það er gaman að ganga saman, þegar hjartablossinn er . . . er . . . (Orðið, sem vantar í seinni línuna, er »Kærlighed« (ást). Vísuorðin eru úr alkunnum dönskum brúðkaupssálmi).

þar neyðir Schandorph þær til að fremja allskonar skrípalæti, eptir því sem hann smellir með háðsvipu sinni í gáskafullu gamni. Kielland setur andstæðurnar hverja gegnt annari, en Schandorph skiptir ljósi og skugga jafnt til beggja handa — eins og lífið sjálft gjörir.

Eins og Schandorph er rammsjálenzkur, þannig er og J. P. Jakobsen rammjózkur. Hann er borinn og barnfæddur í Thisted, kauptúni einu á Jótlandi, og er jafn ólíkur skáldbróður sínum sem Jótland er Sjálandi. Á Jótlandi eru stórir kyrðsælir og þó bjartir skógar, djúpar dældir og fjölskrúðugur jurtagróður á austurströndinni, en er vestur eptir dregur taka við geysimiklir lyngflákar, — það eru hinar alkunnu Jótlandsheiðar, þar sem jafnan drottnar kyrð og órjúfandi ró, svo að hver sem fer þar um hlýtur að finna til einveru og tómleika; en jafnframt verður hann líka var við, að hann er orðinn auðugri en áður, því að heiðin vekur duldustu hugsanir hans og snertir dýpstu strengi í sálu hans; og þá eru mýrarflákarnir miklu með alls konar kynlegum jurtum og dýrum, sem æsa upp í manni forvitnina og örva tilfinningu manna fyrir því »fágæta«; — þegar komið er alla leið vestur að hafi, getur að líta einkennilega sandhóla, sem mynda nokkurs konar varnarmúr gegn áfergi Vesturhafsins. — Í stuttu máli er náttúra Jótlands hvergi nærri eins blómleg og viðkomumikil eins og náttúra Sjálands, en á hinn bóginu miklu fjölskrúðugri; hin fyrnefnda er björt og brosandi, þýð og dreymandi, en hin

J. P. Jakobsen.

síðarnefnda ber angurblíðan þunglyndisblæ og veitir einatt af skornum skammti, og kennir þannig börnum sínum að meta skylduræknina framar öllu öðru.

J. P. Jakobsen dó í blóma aldurs síns, nálægt fertugu. Hann var manna vandvirknastur í skáldiðn sinni, enda er það ekki mikið að vöxtunum til, sem eptir hann liggur; það eru að eins tvær alllangar skáldsögur, eitt smásögusafn og dálítið kvæðasafn. — En samt sem áður þurfum vjer ekki að hika oss við, að skipa honum sæti meðal beztu skáldhöfunda vorra, og það af ýmsum ástæðum. Fyrst og fremst vegna þess, að hann ritar fegurra mál en flestir aðrir. Það er sambland af fornum og nýjum stýl, af þjóðmáli og sveitamáli, af orðum sem áður voru til, og orðum, sem J. P. Jakobsen hefur sjálfur myndað; hann hefur svo næmt eyra fyrir hljóminum og er svo hnittinn í valinu, að ef til vill mætti fullyrða, að enginu hljómgalli finnist á málinu í öllum þeim ritum, sem eptir hann liggja. Það hvílir einhver óviðjafnanlegur skáldblær yfir öllu, sem hann ritar, jafnvel þótt í óbundnu máli sje; það úir og grúir þar af orðum, sem menn áður notuðu að eins í skáldskap, en hann gjörir sjer lítið fyrir að við hafa þau í almennri frásögn. — Því að minni orðgnótt nægði eigi til þess að geta lýst lífinu bæði hið ytra í náttúrunni og hið innra í sálum manna, með öllum þeim byltingum og margbreytilegu skuggaskiptum og fjölskrúðugum litbrigðum, er J. P. Jakobsen hafði langtum næmara auga fyrir en nokkur annar maður hjer í landi hafði haft. Það skiptir líka mestu fyrir höfundinn, að orð hans hafi tilætluð áhrif, að þau sjeu ekki tilkomulítið glamur og efnislaust hjóm og þjóti um eyru manna sem hljóðið tómt, eða því sem nær; heldur eiga þau að vera þess umkomin, að geta vakið ljósa mynd í sálu lesarans af því, sem þau tákna; og til þess eru orð J. P. Jakobsens einkar vel fallin. Hann kann líka manna bezt að skipa þeim niður á rjettan hátt. Setningin getur verið hljómlaus og máttvana, þótt orðin sjeu vel valin — þegar menn finna hvernig málfræðisbeinagrindin skrapir innan í henni. En viljirðu að menn skilji þig til hlítar, þá er ráðlegt að fá setningunum einkennilegan og dálítið ókunnuglegan blæ, með því að vera nokkru styttri í spunann en almennt gjörist, eða að skipa þeim orðum, sem þá eiga að hafa sjerstaka áherzlu, á þann stað í setningunni, er mest ber á, og kæra sig kollóttan, þótt setningasambandið sje nokkuð óreglulegt og þótt búast mætti við allfeitum strikum á stöku stað, ef um

skólastýl væri að gjöra. Það fer einatt vel á því, að orðin falli í stuðla, svo að setningin fái líkan blæ og orðshættir og spakmæli, og opt þykir ekki illa tilfengið, er óbrotinn józkur bóndamaður gægist þurbrosandi gegnum orðavalið og setningahljóminn, að eins klæddur sparifötum þjóðmálsrjettritunarinnar; stundum getur líka verið gott að fá nafnorðinu smellnar sannkenningar, enda þótt þær, ef málfræðislega er á litið, eigi ekki sem bezt við; að minnsta kosti verður engin meiningarleysa úr því hjá J. P. Jakobsen, er hann talar t. d. um »et lyttende Håb« (ɔ: hlustandi von), »et råbende Krav« (hrópandi kröfur); og ekki skaltu víla fyrir þjer að breyta að dæmi hans og brúka annað eins orðatiltæki og þetta: »Han længtes kun hende, han drömte kun hende«[1] (ɔ: Hann þráði hana eina, hann dreymdi hana eina) þvert ofan í málfræðina og alla taltízku. En þó mun hyggilegast fyrir þig að breyta því að eins að ráðum þessum, að þú hafir eins næman smekk fyrir fögru máli og J. P. Jakobsen.

Það má furðu gegna, hve sönn og lifandi lýsingin getur orðið, ef sögumaðurinn segir frá hispurslaust og blátt áfram án líkinga og loptkasta og hefur lag á að láta einkennilegustu atvikin í sögunni lýsa sjer í viðeigandi orðum, öll þessi smáatvik, sem við þekkjum svo mæta vel, en skáldin ein kunna að safna og raða þannig niður, að þau varpi ljósi hvert á annað og hrífi lesendurna með sjer, svo að þeir lifa sig inn í frásögnina. Þannig er — til þess að eins að nefna eitt dæmi af mörgum — lýsingin á óveðrinu í upphafi smásögunnar »*Mogens*«. En margt er svo fingert — einkum í sálarlífi manna — að ekki verður sagt frá því blátt áfram, en er hins vegar þannig varið, að hnittin samlíking getur gefið, svo glögga mynd af því, að vjer fáum gómfest jafnvel hið allra reikulasta. Og eins og Jakobsen er manna skarpskygnastur á allt það, er hreyfir sjer í sálum manna, þannig er hann og óviðjafnanlegur snillingur í að velja athugunum sínum rjettan búning.

Hann hefur samið tvær langar skáldsögur, »*Marie Grubbe*« og »*Niels Lyhne*«. Hina fyrnefndu mætti kalla »söguróman«, þótt hún eigi harla lítið skylt við það, sem menn almennt nefna því nafni; þar úir ekki og grúir af riddurum og ævintýrahetjum, »hæverskum frúm« og »mærum meyjum«, heldur verða þar fyrir

[1] »At længes en« rangmæli fyrir »at længes efter en«. En hjer hefur höfundinum þótt fara betur að fá tvær jafnhliða áhrifssagnir. Þýð.

okkur menn eins og almennt gjörist, steyptir í sama mótinu og við, sem nú lifum, með sömu hvötum og tilhneigingum, sams konar göfgi og smásálarskap, sams konar kenjum og afkáraskap; munurinn er að eins sá, að hugsunarháttur þeirra, mál og búnaður eiga heima á öðrum tíma. Það er frásagan um Maríu Grubbe, konu af aðalsættum, er fyrst giptist Ulrik Frederik Gyldenlöve, konungssyni og landstjóra í Noregi, en síðar rjettum og sljettum ferjumanni. Skáldið rekur sögu hennar alla leið frá því hún var fjórtán ára gömul og dreymdi inndæla æskudrauma, þangað til hún var lögð í mold við hliðina á Sören ferjukarli, manni sínum, er tötraleg líkfylgd fylgdi þeim til grafar með kærulausum sálmasöng. Hann segir frá því öllu með þurlegri fyndni og óskeikandi snilld í lýsingum sínum á geðshræringum og lyndiseinkunnum, án þess að benda nokkru sinni á, hvað nú er álitið göfugt og gott eða illt og auðvirðilegt; hann leiðir hana frá einum manni til annars, frá einum atburði til annars, — eins og lífið sjálft, — og þannig getum við sjálfir dæmt um og kastað fyrsta steininum, ef við þorum.

Öldungis á sama hátt segir hann frá í »Niels Lyhne«; það er skáldsaga, er gjörist á árunum 1830—64, um »villuráfandi frihyggjendur«. Hetjan í sögunni á að vísu ekki rjett vel heima á þeim dögum, en er hins vegar lifandi eptirmynd af ungum mönnum í Danmörku á dögum Jakobsens, og jafnvel á vorum dögum. Mjer er það í barnsminni, hve mjög jeg furðaði mig á því, í fyrsta sinni er jeg las »Niels Lyhne«, hvernig höfundurinn gæti þekkt nokkurn mann svona út og inn; þarna rekst maður aptur og aptur einmitt á það sama, sem maður geymir sjálfur dýpst í fylgsnum hugskots síns og hefur ef til vill aldrei veitt eptirtekt fyr, sem maður hjelt að væri sín eigin eign og einskis annars; þarna er manni sett það fyrir sjónir mörgum sinnum gleggra, en maður hefur sjálfur fundið það — og það á svo rammdanskan hátt; já, það verður ekki ofsögum sagt um Niels Lyhne, að hann er danskur, rammdanskur; fyrst og fremst er hann lotinn á velli og í öðru lagi lifir hann alla jafna hálft í draumi og hálft í vöku; hann er undarlegt sambland af hugsæing og hlutsæing; hann finnur hjá sjer stöðuga þrá til að halda burt út í heiminn og leita frægðar og frama, en allt af snýr hann við heim aptur og fær ekki losað sig, af þeim vanafjötrum, er binda hann við átthagana; og þannig verður það úr á endanum að hann situr kyr þarna á

Hlynborgargarði, »þar sem faðir hans einatt hafði setið við hliðið eða landamerkin og starað undarlega hrifinn af gróðrinum út yfir akra með gullnu hveiti og topphöfgum höfrum«; unz hann loks »deyr dauða sínum, dauðanum þunga«.

J. P. Jakobsen hefur ekki látið eptir sig liggja nema eitthvað 50 blaðsíður í bundnu máli. En kvæði hans bera svo einkennilega þýðan, hreinan og ómengaðan blæ, og einatt eru þau blandin friðsælli angurblíðu, er töfrar hug og hjarta, svo að menn leggja þau ósjálfrátt á minnið, og þegar maður er einn á ferli, getur maður ekki að sjer gjört að raula þau fyrir munni sjer upp aptur og aptur; það er ómögulegt að þreytast á þeim. Af þessum tveim erindum, er hjer fara á eptir, má sjá, hvaða blæ kvæði hans bera:

»Stille, du elskede Kvinde!
Tyst må vi træde vi to.
Der sover en Sang her inde
I Skovens natlige Ro.«[1]

— — —

»Det bödes der for i lange År,
Som kun var en stakket Glæde;
Det smiler man frem i en flygtig Stund,
Man bort kan i År ej græde.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser röde.«[2]

Þetta voru nú þeir menn, er gefið hafa bókmenntum vorum um miðbik aldarinnar aðaleinkennisblæ sinn. En það er auðvitað, að hjá slíkri bóklistaþjóð, sem Danir eru, voru um sömu mundir margir fleiri dugandi höfundar. Og mjer finnst satt að segja himinhrópandi ranglæti að ganga orðalaust fram hjá öðrum eins manni og Vilhelm Topsöe, er ritaði með málsnild og stillingu sögur í hlutsæisstefnu, eða þá leikritaskáldinu Edvard Brandes (bróður Georgs Brandesar), er telja má með fremstu höfundum vorum í þeirri grein um þessar mundir. Það væri og engin vanþörf að minnast hins ástsæla söguskálds, Zakarias Nielsen's, er

[1] Haf hljótt um þig, hjartkæra mær! Hljóðlega verðum við ganga, hjónaleysin. Það blundar söngur hjerna inni í næturkyrð skógarins.

[2] Þetta erindi hefur Hannes Hafsteinn þýtt á íslenzku þannig:

Þess bera menn sár um æfilöng ár,
sem að eins var stundar hlátur;
því brosa menn fram um bráðfleyga stund,
sem burt þvær ei ára grátur.
Drýpur sorg, drýpur sorg af rauðum rósum.

hjelt áfram »skólakennarabókmenntunum«. Af rómönzku stefnunni gömlu fara nú líka að spretta upp nýir, töfrandi fagrir fjóangar, og mjer er nær að halda að fáir hafi betur hitt þýðasta hreiminn í hinu mjúka máli voru en ERNST VON DER RECKE í erindinu því arna:

»Hörer du, Elskede, vågn under Lin.
Min Fred du mig bringe!
Ikke mig lyster den skummende Vin
Fra Mosel og Rhin.
Bring mig din Rosenkind fager og fin,
Læg den til min.
Hid er jeg flöjen med Ild under Vinge.«[1]

Þessu næst er að gefa gætur að, hversu rithöfundar vorir á áttunda tug aldarinnar halda fram þeirri braut, er »forbrotsmennirnir« um miðbik aldarinnar höfðu brotið, og hversu þeir jafnframt breyta stefnunni. Sjerstaklega ætla jeg að taka til meðferðar þrjá unga höfunda, sem allir eru fæddir á árinu 1857.

Þá er fyrst að nefna KARL GJELLERUP. Hann lagði upphaflega stund á guðfræðisnám, en meðan á því námi stóð, hneigðist hugur hans smámsaman til skynsemistrúar, og í fyrstu ritum sínum kemur hann fram sem hreinasti prestahatari. Hann er dálítið brot af vísindamanni, enda ber það eigi allsjaldan við að þurdrumbslegum og stirðbusalegum vísindabýfum bregður fram í miðju kafi bæði í sögum hans og ljóðum. Önnur eins orð og t. d. »Hjernemasse« (heilaþykkn), »Ködfibre« (holdtrefjar), »Nervetråde« (taugastrengir) og »Blodkar« (smáæðar) eru — að minnsta kosti enn sem komið er — eigi sjerlega smekkleg í skáldskap. Hann hefur frá upphafi vega sinna verið offrekjumaður mikill (radikal) og hlutsæismaður frá hvirfli til ilja og jafnan hefur hann verið helzt til mærðarmikill og þunglamalegur í ræðu og riti. Skömmu eptir 1880 gaf hann út heljarlanga skáldsögu, er nefndist »*Lærisveinn Þjóðverja*«; sú bók vakti mikla eptirtekt, sumpart vegna þess að ýmsir lifandi menn voru þar teknir til fyrirmyndar, og þar á meðal guðfræðiskennari einn við háskólann, og sumpart vegna þess, að Gjellerup hefur þar hvað eptir annað til skýjanna andlegt líf og menntun

[1] Þ. e. Heyrðu hjartkæra mær, vakna þú und líni; færðu mjer friðinn minn! Jeg hirði ekki um freyðandi vín frá Mosel og Rín. Kondu með mjúka, rósfagra vangann þinn, leggðu hann við minn. Hingað er jeg floginn með eld undir vængjum.

Þjóðverja, — enda hefur hann jafnan lagt í vanda sinn að hrósa þeim í hástert, og gjörir lof þeirra enn þann dag í dag að þrámælgisefni. Af því að Þjóðverjahatur hefur legið hjer ríkt í landi um langan aldur — eins og eðlilegt er — og látið mikið til sín taka í bókmenntum vorum, þá finnst mjer ekki fjarri rjettu, að fara hjer um það nokkrum orðum. Því verður ekki neitað að Danir hafa lært ógrynnin öll af Þjóðverjum, enda hefðum vjer líka mátt heita meir en meðalasnar, ef vjer hefðum ekki kunnað að nota oss nábýlið við svo mikla og dugandi þjóð, sem á aðsetu nær aðaluppsprettum menntunarinnar en vjer; það liggur því í hlutarins eðli að vjer höfum reynt að læra af henni allt gott og gagnlegt, þar sem hún var lengra á veg komin en vjer, — enda þótt ekki yrði hjá því komizt, að margt illt slæddist með í förina. En á hinn bóginn hafa líka Þjóðverjar lært eigi alllítið af oss Dönum, allt frá þeim tímum er Valdimar mikli og Valdimar sigur fóru í leiðangra til Vindlands, norðausturhluta Þýzkalands, sem nú er, bættu og boðuðu kristna trú, allt frá dögum Tyge Brahes fram á daga Thorvaldsens, frá Sören Kierkegård fram á þennan dag, er þeim lærist mjólkurmeðferð af dönskum búmönnum. En það liggur í augum uppi, að þar sem vjer erum miklu minni þjóð að vöxtunum, þá hljótum vjer að hafa þegið miklu meira af þeim, en þeir af oss. — Nú er að gæta þess, að sú þjóð, sem býr eingöngu á sljettlendi og stundar mestmegnis akuryrkju og siglingar hlýtur að verða mjög frábrugðin þeirri þjóð, sem lifir í því landi, sem mestmegnis er hálent og þar sem aðalatvinnuvegirnir eru námugröptur og iðnaður. Vjer Danir virðumst að hafa dregið mikinn dám af sjónum, »þars hið höfga hnígur djúpt í gröf, en á háöldum sigrandi dansar hið ljetta«, en það ætlum vjer ekki um Þjóðverja. Og sjálfir hafa þeir vakið eptirtekt vora á þessum mismun og jafnframt opnað augu vor fyrir þeim sannleika, að svo framarlega sem Danmörk á meiri uppreistar von, þá verður það ekki með því að feta í fótspor Þýzkalands, ekki með því að gjörast »stórveldi« og afla frægðar og frama á herbrautum með öflugu liði, heldur á friðarbrautum fyrir dugnað »lýðháskólabænda« vorra og atorku í búnaði. Það er því engin furða, þótt vjer nú »í

KARL GJELLERUP.

ýmsum efnum kveðjum Þýzkaland og þökkum því fyrir kennsluna, — því að nú getum vjer í mörgu spilað upp á eigin spýtur, og þar sem oss er ábótavant, er hægt að læra af öðrum fullt eins vel og Þjóðverjum«. Eins og þeir gætu sett Krúppsfallbyssu í skjaldarmerki sitt, þannig gæti og Danmörk látið sjer nægja með smjörfjórðung, — eins og fámennri og lítilþægri þjóð sæmir —; auðvitað er það ekki eins tígulegt, en oss þykir nú samt sem áður fullt eins mikið varið í það, sem er vort eigið, eða ef til vill öllu meira. — Svona er nú skoðun flestra skynberandi manna í Danmörku á þessu efni; má vel vera að það sje að taka nokkuð djúpt í árinni, og sumir kunni að kalla það »Þjóðverjahatur«, — jæja, þeir um það.

En Karl Gjellerup hefur nú einu sinni fengið ást á Þýzkalandi, og víst er um það, að ýmsir af hans góðu eiginleikum sem rithöfundar eiga þangað rætur að rekja, svo sem nákvæmni sú, er hvervetna lýsir sjer í ritum hans, og að hann jafnan kryfur efni sitt til mergjar. Mjer er líka nær að halda, að það stafi af þýzkum áhrifum, að hann sneri baki við hlutsæisstefnunni og hallaðist að stefnu, sem nálgast meir hina gömlu rómönzku stefnu bæði í hugmyndum (t. d. þar sem hann talar um einkarjett gáfumannsins) og í búningi, svo sem í sorgarleikjunum »*Brynhildur*« og »*Hagbarður og Signý*«. Þessir sorgleikir hans eru þunglegir og málskrafsmiklir; ef jeg mætti viðhafa líkingu í rómönzkum smekk, mundi jeg helzt vilja líkja sorgleikjum Øhlenschlägers við riddara frá dögum Valdimaranna íklæddan gylltri hringa-brynju og sitjandi á fráum fáki, en sorgleikjum Gjellerups við riddara frá síðari hluta miðaldanna í spangabreiðri brynju, svartan og þungan á fæti. Ljóð hans eru hjer, — sem og annars t. d. í »*Rauðþyrnum*«, er hann hafði áður ort, — höfug og auðgari að hugsun en tilfinning; þar eru óhófin öll af samlíkingum, sem líka bera fremur vott um skarpleik en tilfinning, en eru þó einatt einkar mikilfenglegar, eins og t. d. sú, er hann eitt sinn leggur Brynhildi í munn:

»Nej, for denne Sol er runden röd fra rugende Tågemulm,
Ikke siddende Mænd til Gammen, ej til Lys i Gildeshal.
Men lig Sejerssværdets Lue vil dens Stråle slikke Blod,
För den gemmes tyst i Nattens stjærnenaglede mörkblå Balg.«[1]

[1] Þ. e. Nei, því að þessi sól er risin roðaþrungin úr myrkum þokusorta, ekki sitjandi mönnum til yndis nje til ljóss í veizlusölum. Heldur er hún sem blossi sigursverðsins, geisli hennar vill sleikja blóð, áður hún felst hljóðlega í hinum dimmbláu, stjörnuseymdu slíðrum næturinnar.

Einnig þar sem Gjellerup fæst við nútíðarefni, lýsir sjer þessi »nýrómanzka« stefna hans og þar leynir sjer heldur ekki það dálæti, sem hann hefur á að láta hilla í einhvern dulargrunn á bak við, eins og t. d. í leikritinu »*Wuthorn*«, þar sem heljarmikinn jökul ber á bak við hina stórfeldu atburði á leiksviðinu, eða þá í skáldsögunni »*Mylnan*«, þar sem persónurnar eru hver um sig eins og samvaxnar eptirlætisskepnum sínum, ein hind, önnur ketti o. s. frv. — líkt og er með mann og fylgju hans. Stundum lætur hann líka þessa dulardóma sína koma fram í gamansömu nýtízku sniði, eins og t. d. í smásögunni »*Umslagið*«, þar sem hann gjörir rithandafræði að umtalsefni; saga þessi er rituð með stakri lipurð og þýðleika, eins og hún sje af allt öðru bergi brotin en önnur rit Gjellerups.

Hefur það aldrei hent ykkur, þegar þið hafið verið að lesa einhverja skáldsögu, að þið hafið allt í einu staldrað við og hugsað með sjálfum ykkur: »Hvað skyldi nú annars þetta fólk, er hjer segir frá, hafast að svona hversdagslega?« Í bók sinni »Sál eptir dauðann« lætur Heiberg sál oddborgara eins komast svo að orði um skáldin:

»Tit jeg föler mit Hjærte brænde
Af Begærlighed efter ham selv at kende,
At vide, hvordan han spiser og drikker,
Hvordan han nyser, hvordan han hikker,
Kort sagt, at kende ham rent privat.«[1]

Þess sama hljótum vjer opt að óska oss um þá menn, er skáldin herma oss frá. Því að vanalega lofa þau okkur ekki að sjá þá nema í sparifötunum, eða með öðrum orðum að eins í þeim augnablikum, er þeir eru í háleitum hugrenningum og sem alvörumestir, eða þá afskaplega skringilegir. Í stuttu máli, vjer finnum glöggt til þess að þeir eru settir til sýnis og látnir leika gamanleiki fyrir oss, »og það gjöra þeir vel og náttúrlega«, þótt þeir einatt berjist helzt til mikið um með höndum og fótum, svo að vjer getum gengið úr skugga um, að þeir sjeu lifandi menn en engar brúður. Það mætti líka líkja þeim við þá menn, er halda ræður í veizlum og við önnur hátíðleg tækifæri og sumir eru hátíðlegir, aðrir fyndnir og glensmiklir, sumir hlálegir bæði

[1] Þ. e. Einatt finn jeg til brennandi löngunar eptir að fá að þekkja hann sjálfan, að fá að vita, hvernig hann fer að eta og drekka, hvernig hann fer að hnerra og hiksta, í stuttu máli að þekkja hann svona hversdagslega.

viljandi og óviljandi. Og okkur getur þótt gaman að hlýða á tölur þessara ræðumanna mörgum sinnum, við getum skygnzt talsvert inn í hugarlíf þeirra og fengið mætur á þeim, — en hverju eigum við að veðja? Okkur mun þó jafnan taka sárara til samvistamanna okkar og nágranna, þótt þeir hafi aldrei útausið fyrir okkur hjörtum sínum í faguryrtum minnisræðum. Nei, við höfum bara vanizt þeim í æði og umgengni, sjeð þá ganga að vinnu sinni, heyrt þá skrafa og skeggræða, hvern með sínum róm, sínum hugsunarhætti og smákækjum í hreyfingum og látæði, og öllu því, er greinir einn mann frá öðrum, með öðrum orðum, við höfum kynnzt lífi þeirra; og hafi nú einhver þeirra manna, er við þannig höfum lært að þekkja út og inn í lífi og hegðun, orðið fyrir einhverjum óvanalegum örlögum, þá sýslar hugur vor þegar töluvert um hann og hann liggur oss miklu meir á hjarta en ræðumaðurinn, sem vjer höfðum kynnzt að eins á hátíðum og tyllidögum

HERMANN BANG.

Það er einmitt þetta, sem HERMANN BANG hefur sjeð og lagað frásögn sína eptir. Sá sem les bækur hans, fær aldrei ástæðu til að hnýsast frekar eptir hversdagslífi persónanna, því að þær eru allt af að, þær vinna og skrafa, skrafa og vinna og gjöra allt það, sem nú einu sinni er títt að menn hafist að — í óþreytandi önnum; og umhverfis þær er líka allt á ferð og flugi, hundarnir gelta, kettirnir hoppa á húsþökunum og vagnarnir skrölta á götunum. Meðan maður er þessu óvanur fer maður ósjálfrátt að hugsa um, hvort lífið sje nú í raun og veru svona eilíft óðagot; — þarna er maður með öndina í hálsinum á sífelldum þönum eptir öllum þessum erli í skáldsögum Hermanns Bang; og allt þetta aukalið í sögum hans leggur með orð í belg, bæði hundar og kettir og vagnar! En ef vjer nú sjálfir förum að hugsa um einhver atvik, sem á dagana hafa drifið, þá verðum vjer brátt þess varir, að þau standa oss fyrir hugskotssjónum með öllum þessum aukaatriðum, er í fljótu bragði virðast þýðingarlaus, en er þó þannig varið í raun rjettri, að án þeirra hefði atburðurinn orðið allur annar.

Bang hefur farið um sjálfan sig svofelldum orðum: »Jeg sje persónur mínar aldrei öðru vísi en í einni mynd eptir aðra, heyri

þær aldrei tala nema í einhverju vissu ástandi. — — Ef jeg þá ekki leitast við af fremsta megni að lýsa þessu eina hverfula á standi, er jeg sje þær í, þeim hreyfingum, þótt smáar sjeu, er segja eptir þeim, og tóninum í orðum þeirra, er þær koma upp um sig með, — ef jeg get ekki lýst öllu þessu með svo ljósum og lifandi dráttum sem lífið sjálft, — hvernig má jeg þá búast við að geta sannfært aðra? — En lífið er fólgið í hreyfingu og margbreytni. Margbreytninnar verður ekki án verið. Ef vjer t. d. viljum lýsa skólanum þar sem Tína á heima, þá verðun vjer að gæta þess, að ekki er unnt að slá svörtu stryki yfir grenndina, því að allt af heyrast raddir nágrannanna inn um dyr og glugga. Líf þeirra blandast lífinu í skólanum. Til þess því að geta lýst þessum skóla og því lífi, sem þar bærist, verðum vjer að taka með sveitina, þar sem hann stendur og íbúa hennar. — — En hvernig getur maður þá umflúið óróna í öllum þessum erli? Er það ekki einmitt þvert á móti óróinn, sem sýnir allt þetta eilífa ið, er mönnum fellur svo vel í geð. — — Að eins margbreytni og hreyfing sýna hina sönnu mynd af lífinu. Þær eru tól mín og tæki, sem jeg ekki get sleppt.« —

Svona er nú búningurinn á sögum Hermanns Bang; en nú er að gæta þess, hvaða hugblær hvílir yfir þeim. Menn hafa sagt, að það væri eitthvað kvennlegt við hann; það finnst mjer eiginlega ekki, öllu heldur mætti kalla hann hljóðan og hæglátan. Hann er borinn og barnfæddur á eynni Als, og mjer getur eigi dulizt að hann hefur dregið mjög dám af átthögum sínum. Eyjan er forkunnar fögur; þar úir og grúir af lífkvikum limgerðum úr heslitrjám, með þjettum greinum, stórvöxnum blöðum, vorilmandi þyrnum, blómlegum miðsumarrósum, hvítum, unaðsfögrum ylliviðarlundum og öllu því, sem vant er að blómgast og þróast í runnum; þess konar limgerði getur að líta hvervetna um akra og engi og fram með hverjum vegi; þau brjóta á bak aptur ofsann í storminum, svo að mönnum finnst hann sem hægfara vindblær. Íbúar þeirra sveita unna því öllu, sem er notalegt og kyrlátt.

Mjer finnst líka að bækur Bangs allajafna beri svip af sumrinu, eins og það er hjer í Danmörku, loksins þegar það lætur sjá sig eptir átta til níu mánaða sudda, krapahríð og kulda; fyrst kemur vorið, bjartleitt og blæljett, með nýútsprungnu bækilaufi, þótt einatt bregði sorgblöndnum svip yfir æskublóma þess, af því að það ber með sjer, að því getur ekki orðið langra lífdaga auðið,

— allt er svo tárhreint og tært; — að hálfs mánaðar tíma liðnum eru blöðin orðin ormjetin og liturinn dekkri; og svo kemur hásumrið, auðsælt og blómþrungið; en æfi rósanna er stutt. Óðar en varir er kornið hnigið á ökrunum og haustið dettur á með hrakviðri og stormi; en trjen bera þó blöð sín enn, en nú eru þau bliknuð og drúpandi; svo kemur frostið einhverja nótt, hægt og hljótt, og þegar sólin rís að morgni fellur blað af blaði, blað af blaði. — Allt er fokið í veður og vind.

Svona er blærinn á skáldsögunum »*Tína*« og »*Hlöðvishvoll*«. En yfir sögunni »*Örvona ættir*«, er Bang ritaði á yngri árum, hvílir eins og hausthöfgi, haustfúi og örvænting.

Eins og sífelld óró, og jafnvel glundroði, er aðaleinkennið á ritum Hermanns Bang, þannig er og ró og skýrleiki ráðandi og ríkjandi hjá Henrik Pontoppidan, og það helzt um of; enda skiptir mjög í tvö horn um tilgang þeirra. Bang leitast við að gefa ljósa mynd af sköpum mannanna, — það er aðalmark hans og mið. Þess vegna er honum það fyrir mestu að geta sjergreint *(individualisere)* persónur sínar, það er að segja að geta lýst þeim með svo ljósum dráttum, að allir hljóti að finna, að einmitt svona sje þeim manni varið, sem hefur reynt lífið og þjáningar þess, — en að eins einum manni í víðri veröld; þess vegna tekur hann jafnan allar »umhorfurnar« með, sem eiga svo mikinn þátt í lífi hvers einstaklings, og gefur þeim ríkulegt rúm. Á hinn bóginn er það mark Pontoppidans að »alyrða« *(generalisere)*, það er að segja að mála persónur sínar þannig að menn finni, að bak við hverja einstaka þeirra standi ótal aðrar, og að hún þannig sje fulltrúi heillar stefnu, eða jafnvel heillar stjettar í þjóðfjelaginu. Um þessa »fulltrúa« verður frásögnin að sveipa nokkurs konar friði og ró; orð þeirra hafa mikla þýðingu, því að það er margra mál, sem þeir flytja; þeir mega ekki vera málskrafsmiklir og síprausandi, heldur verða þeir að tala til vor sem talsmenn fjölda annara; vjer megum ekki sjá þá við neitt hversdagsdund; þegar vjer því sjáum þá við eitthvert starf, þótt ekki sje nema við mykjukvíslina eða plóginn, þá koma þeir fram sem hálfgerð ímynd annara og gegna þessu starfi í þeirra nafni. — Það er aldarhátturinn, sem Pontoppidan leitast við að sýna oss, og þessvegna verða persónur hans hver um sig að vera ímynd heils flokks.

Það eru fádæmin öll af »straumum« og »stefnum«, er gengið hafa yfir Danmörk á síðastliðnum 20—30 árum. Í stjórnmálum

geysar frelsishreyfingin, bæði hin almenna borgaralega vinstristefna og jafnaðarstefnan, en andvígur þeim er flokkur hægrimanna, er halda dauðahaldi í það gamla og hata allt jafnrjetti. Í mentamálum hefur lýðháskólahreyfingin, er fylgist fetum að við frelsis- og framfarastefnuna, látið mjög til sín taka. Í trúbrögðum er annars vegar Grundtvígskan glaðvær og andlega hressandi, sem helzt mjög í hendur við lýðháskólamálið, og hins vegar andstæðingur hennar »heimatrúboðið«, er hatar öll þessa heims gæði, þá er hákirkjan, máttarstólpi hægrimanna, og skynsemistrúin, sem einkum á heima hjá byltingamönnum úr vinstra flokki. Í fögrum listum er hlutsæisstefnan, er lengi var samgróin frelsishreyfingunni, og rómanzka stefnan gamla, er nýtur fylgis af íhaldsmönnum, og auk þess hafa margar nýjar stefnur rutt sjer til rúms í þeim efnum. Og eflaust eru til margir fleiri »straumar« og »stefnur«, sem örðugt er að telja í svipinn. Enda eykst talan eigi alllítið af misjöfnum skilningi manna í ýmsum álfum þjóðfjelagsins. Og því er nú svo varið með Henrik Pontoppidan, að hann kann manna bezt að skapa söguhetjur sínar, þannig, að hann sýnir oss allan strauminn og fylgismenn hans innan þess hluta þjóðfjelagsins, er hann lifir í. Hann kann manna bezt að skapa einkennispersónur þannig, að þær bæði geti haldið öruggri fótfestu á jarðneskum grundvelli og þó jafnframt verið ímynd heillar »stefnu«. Til að fá þessum tilgangi fullnægt málar hann einatt í feitum og allafskræmandi dráttum, ofsalaust, hálfglottandi.

Það eru ekki margir sem komast hjá að kenna á háðsvipum hans. Opt og einatt mælir hann með allmiklu yfirlæti. Menn spyrja ósjálfrátt, hvar höfundurinn sjálfur sje, af því að þeir eru því vanir úr öðrum sögum, að höfundurinn haldi meira með einni persónu en annari, og geta þannig áttað sig á skoðunum hans; en það er mjög sjáldgæft að Henrik Pontoppidan gefi nokkra vísbendingu í þá átt. Því eiginleiki hans á rót sína í þeirri sjálfhæðni, sem er orðin einkenni á oss Dönum, einkum síðan 1864, — hamingjan má vita hvort í víðri veröld getur nokkra aðra þjóð, er hæði og jafnvel spotti sjálfa sig eins og vjer Danir. Pontoppidan ritar ljóst og hispurslaust, án allra óþarfa útúrdúra, og segir frá bændum, prestum og lýðháskólafólki, er hann þekkir út í æsar og skilur til fullnustu, í eins konar »aldaglaumi«; þannig eru skáldsögurnar »*Mold*«, »*Fyrirheitna landið*« og »*Dómsdagur*«, sem allar þrjár mynda eina heild; enn má nefna listamannasöguna

»*Næturvörðinn*« o. fl. Seinasta bók hans nefnist »*Hamingju-Hrólfur*« (Lykke-Per); hann segir þar frá ungum manni, hvernig hann nær fullum andlegum þroska; mikið af því á eflaust töluvert skylt við Pontoppidan sjálfan og hvernig honum hefur vaxið fiskur um hrygg.

Vera má að sumum þætti gaman að sjá, með hve hröðum og handvissum dráttum Pontoppidan getur dregið upp myndir af mönnum, — mönnum, sem eru jartegnan málefna. — Jeg ætla að taka hjer til dæmis dálitla mynd, er hann hefur gjört af núlifandi manni, svo að því hægra sje að dæma um, hve vel hún hefur tekizt. Það er kafli úr sögunni »Fyrirheitna landið« þar sem höfundurinn segir frá greptrun lýðháskólastjóra nokkurs: »Jafnvel eitt af stórskáldum Norðmanna, sem um þær mundir var að ferðast um í Danmörku og halda fyrirlestra, — jötunmenni að vexti, með mikið leikarahár, arnarandlit, gleraugu og hvítt slipsi —, var þangað komið, mönnum til mikillar gleði; allra auga störðu undrandi á þennan tígulega, hátalaða mann. Hvert sem hann gekk, flykktist fjöldi manns um hann og hlýddi hrifinn á orð hans; einkum var þó Níels og nokkrir aðrir ungir menn í hælunum á honum meir en góðu hófi gegndi; þar kepptist hver við annan að verða sá útvaldi, er mikli maðurinn klappaði á herðarnar um leið og hann talaði. »Já, hjer er fagurt umhorfs!« kvað við frá honum langar leiðir á snjöllu og hreimmiklu máli. »Það er gróðurinn hjá ykkur hjerna syðra, — það sje jeg í dag! En þið eruð líka hinn forni jarðvegur andlegs lífs á Norðurlöndum, því megið þið ekki gleyma! En við þarna nyrðra erum ungir nýlendingar. Og svo höfum við þvílík feikn af fjöllum, ... o, þvílík feikn af fjöllum!« — Skyldi nokkur hafa lýst Björnstjerne Björnson betur, því að sá er maðurinn, þótt nafnið vanti.

JOHANNES JÖRGENSEN.

* * *

Um 1890 leitast ný stefna við að ryðja sjer til rúms í bókmenntum vorum. Það voru nokkrir ungir menn, sem voru orðnir leiðir á þessu eilífa stagli um áþreifanlega hversdagshluti; það hafði nú ekki gengið á öðru í samfleytt tuttugu ár. Þeir vildu ekki leggja sig niður við að lýsa umheiminum með öllum óhrjáleika hans og ruddaskap; það töldu þeir álíka list og að taka ljósmyndir; tilfinningalíf og hugmyndaheim mannssálarinnar kváðu þeir vera hið eina, sem gildi hefði fyrir oss mennina; en umheimurinn hefði það ekki nema að svo miklu leyti sem sálarlíf vort sætir áhrifum frá honum, og megi það standa oss hjer um bil á sama,

Viggo Stuckenberg.

Gustav Wied.

hvort honum sje svo eða svo varið; hann sje að eins ílíki *(Symbol)* skaps vors og tilfinninga; af því hefur stefna þeirra fengið nafnið »ílíkisstefna« *(Symbolisme)*. Alla holdsdýrkun undanfarins tíma kváðu þeir vera eins og að taka skurn í stað kjarna. Það væri svo sem hægur vandi að hengja upp nútíðarrafurljós sín fyrir utan ómælisskógdýpi tilfinninganna, — og segja svo að nú væri verið að leiða ljós yfir landið! Nei, inni í húmdökku, einmanalegu skógþykkninni, þar sem enginn hefur stigið fæti sínum, — þar er vort sanna líf! — Þannig fór þá ljóðagerðin að tíðkast aptur, því að nú var það ekki vitið, heldur tilfinningarnar, sem tala átti til. Í óðskáldskap var almennt að tala í fyrsta persónu, en nú taka þessir höfundar að gjöra það líka í skáldsögum sínum. »Jeg«

er söguhetjan, — og jafnvel einasta persónan í flestum þeirra. Höfundarnir leitast við af fremsta megni að hrífa tilfinningar vorar og skapsmuni; þess vegna úir og grúir af hendingum og höfuðstöfum, er þeir rita í óbundnu máli. Þeir kæra sig kollótta, þótt persónur þeirra tali öðru vísi en allir aðrir menn, ef að eins sálarlíf þeirra stendur oss ljóst fyrir augum. Í stuttu máli, þeir snúa sjer frá hinni útvortis hlið að hinu innra, og aðalmark þeirra er innilegleiki. Helztur þessara manna er JOHANNES JÖRGENSEN. Angurblíða, löngun og heimþrá eru einkennin á skapi hans og skáldskap, og hafa knúð hann til að leita hælis í skjóli hinnar kaþólsku kirkju gegn árásum efasemdar og veraldlegra girnda. Þá má nefna VIGGO STUCKENBERG. Rit hans bera einmanalegan blæ, eru smágjör og tilfinningarík, þótt þau einatt sjeu nokkuð mærðarmikil; í gegn um þau öll má heyra óminn af þjóðvísu einni, sem hann hefur valið til einkunnarorða á eina af bókum sínum. Vísan hljóðar þannig:

»Ravnen flyver om Aftenen,
Om Dagen han ikke må.
Den må friste den onde Skæbne,
Den gode kan ikke få.
— Men Ravnen flyver om Aftenen.«[1]

Það er þó ekki svo að skilja að öll yngri skáld Dana gefi sig þannig eingöngu við að rannsaka hjörtun og nýrun í sjálfum sjer og öðrum.

GUSTAV WIED er af allt öðru sauðahúsi. Hann er svo ruddalegur, keskinn og klúr í orðum, að vjer höfum lengi ekki átt slíku að venjast í bókmenntum vorum. Enda veit hann af því sjálfur, því að hann nefnir ekki leikrit sín hinu vanalega nafni, sem sje »gamanleiki« eða »skrípaleiki« heldur »satýrleiki«. Það eru líka hjákátleg hafrahlaup í honum á stundum.

* * *

Ef jeg nú að lokum á að ljúka einkunnar orðum á danskar bókmenntir yfir höfuð, þá verð jeg fyrst að taka það fram, að slíkt er áhorfsmál, að taka þannig allt í einu og kveða upp einn allsherjardóm, þar eð naumast getur hjá því farið, að hann verði ónægur og villandi. Þó hlýtur sú hugsun að hafa mikið til síns

[1] Þ. e. Hrafninn flýgur um aftaninn, á daginn má hann það ekki; sá verður að freista illra örlaga, sem engin fær góð. En hrafninn flýgur um aptaninn.

máls, að lyndiseinkunn þjóðanna — og þá jafnframt bókmenntirnar — dragi dám af eðlisháttum landsins. Nattúra Danmerkur er svo opin fyrir, svo auðlæs, björt og brosandi, að hún mun óvíða eiga sinn líka í öðrum löndum; þar eru engar stórar misfellur, engar miklar mótsetningar; landið er allt jafnbárótt; þar eru víðlendir, skuggsælir bækiskógar, blómlegir akrar og gróðurríkar grundir, »þar sem kýrnar vaða grasið í kvið«; — makræðisland. Veðráttan gengur líka jöfnum öldum, svöl á sumrum og ekki ýkjaköld á vetrum, sjaldan illviðri, og sjaldan logn eða bjartviðri, — það er land lágróma söngva. Eðli þess er ekki þannig vaxið, að það gjöri hugi íbúanna hneigða til harms og trega, heldur munu kunnugir menn mæla að vjer Danir, — sem flestir erum ljóshærðir, bláeygðir og rjóðir í kinnum —, sjeum brosleit þjóð og hláturmild. Enda mun eigi allfáum hafa sárnað »glottið«. Reyndar er nú ekki því að heilsa, að jafnan búi glaðlyndi á bak við brosleitar varir, þótt optast sje það svo, og vera má að andstreymi það og hnekkir, er saga þjóðarinnar sýnir að hún hefur orðið fyrir, eigi sinn þátt í glottinu og jafnframt í þeim angurblíðubrag, er sýnilega hefur brugðið á lyndisfar hennar síðan 1864. Glott og angurblíða geta einatt farið saman, þótt það í rauninni sje sitt hvað. En hins vegar getum vjer ekki neitað, að mörgum kunni að þykja náttúra Danmerkur bragðlítil og kollhúfuleg, — en til allrar hamingju höfum vjer þó fram með ströndum og nesjum síkvikan sjóinn, sem ætíð er jafn stórfelldur og enginn trjenast á. Og ættum vjer að segja, hvað oss þætti náttúru vora mest vanta, þá mundi kvörtun vor verða gagnstæð orðum »stórskáldsins norska«, er hann kvartaði um fjöllin heima í Noregi; vjer mundum segja, að við hefðum svo lítið af fjöllum; — vjer erum lausir við þunga og ólögulegleika fjallanna; — formfegurð og frábær smekkur eru þeir kostir, er telja má mest til gildis bókmenntum vorum nú á dögum; — en oss vantar ýmislegt af því, er knýr málbræður vora, Norðmennina, til að grípa sjer hamar í hönd og ráðast gegn bálhörðum bjargveggnum, er laðar þá til að ryðja brautina niður á við, allt þar til er þeir heyra málminn gjalla. Vjer getum ekki þakkað hamingjunni sem vert er fyrir það lán, að vjer höfum mál — og þá bókmenntir að nokkru leyti líka — sameiginlegt við Norðmenn, sem eiga nú eflaust stórfelldastan skáldskap í heimi. Og sannarlega megum vjer Danir, sem eigum svo auðskilda, svo dularsnauða og skynsemdarríka náttúru, láta oss vænt um þykja

frændsemina og nágrennið við Svía; hinir víðlendu og þögulu furuskógar umhverfis stór og lygn stöðuvötn hafa hneigt skap þeirra til hins leyndardómsfulla og dularríka; og af því sá eiginleiki er fjarri oss Dönum, hefur nábýlið við Svía þýðingu fyrir oss í þeim efnum, sem ekki er að vettugi virðandi. Enn fremur eigum vjer Danir, sem einatt erum svo veikir á svellinu, þakkir að gjalda hamraeyjunni miklu, sem rís langt í norðri sem bjargfastur vilji úr hafinu; vjer höfum nú í heila öld samfleytt ausið af söguauðæfum Íslands og skáld vor jafnan leitað þangað yrkisefnis, er þau vildu lýsa öflugum vilja í fáum og ljósum dráttum, — allt frá því, er Øhlenschläger samdi »*Völundarsögu*« og »*Hákon jarl*«, til þess, er Gjellerup ritaði »*Brynhildi*«, Edvard Brandes »*Ásgerði*« og Drachmann »*Völund smið*«.

Þýtt hefur

B. B.

Í 1. hepti af þessum árgangi flutti Eimreiðin lesendum sínum grein um nútíðarbókmenntir Norðmanna eptir skáldið Björnstjerne Björnson, og teljum vjer víst, að öllum, sem vit hafa á að meta slíkar ritgerðir, hafi verið hún kærkomin. En ekki ætti mönnum að þykja minna í varið, að kynnast dálítið bókmenntum Dana, þeirrar þjóðar, sem við eigum mest saman við að sælda. Hið fyrsta skilyrði fyrir góðri sambúð milli tveggja fjelaga er jafnan það, að þeir geri sjer far um að kynnast hvor öðrum, því með því einu móti geta þeir metið hvor annan rjett. Annars kostar er við búið, að ýmis konar misskilningur geti risið upp á milli þeirra og hleypt óþægilegum snurðum á þann bandalagsþráð, er tengir þá saman. Hingað til hafa hvorki Danir nje Íslendingar gert sjer eins mikið far og vera ætti um að kynnast hvorir öðrum. En vjer vonum, að á þessu verði nú farið að ráða bót, því meir sem lengra líður og samgöngur milli þjóðanna verða tíðari og betri. Eimreiðin telur sjer fyrir sitt leyti skylt að styðja að þessu, eins og öllu öðru, sem hún álítur heillavænlegt fyrir þjóð vora, og einmitt þess vegna hefur henni þótt við eiga að flytja lesendum sínum grein um nútíðarbókmenntir Dana eða skáld þeirra á þessari öld. Með því os ekki tókst að fá neinn Íslending til að rita slíka grein (enda munu sannast að segja fáir færir til þess nema með mikilli fyrirhöfn), höfum vjer fengið danskan mann, kandídat *Henrik Ussing*, til þess að rita þetta yfirlit fyrir Eimreiðina og síðan fengið íslenzkan stúdent til þess að snúa handriti hans á íslenzku. Væntum vjer að ritgerðin geti orðið mönnum bæði til skemmtunar og fróðleiks, enda höfum vjer reynt að prýða hana svo

með myndum, að hún gæti orðið sem atgætilegust, þótt kostnaðurinn við það hafi orðið oss ærið tilfinnanlegur og í rauninni gjaldþoli ritsins um megn. RITSTJ.

Tvenn erfiljóð.

Hví svo hvarfstu mjer snemma?
Hví á miðju vori
fórstu brott að fljúga,
fuglinn minn hinn ljúfi?
Var ei fagurt á Fróni? —
fjallahlíðir brattar
vaxnar laufgum viði,
vellir blómum stráðir,
engi grasi gróin,
glatt af fuglakvaki
yfir ám og vötnum;
upp um móa og klappir
svifu þeir með söngum.
Sá eg þig einn í hópnum
fjörugt flugi beina.
Fuglinn minn hinn ljúfi,
hví ei haustsins beiðstu?
hvernig gaztu farið?

Fífillinn minn fagri,
fyrir hverjar sakir
ertu fár og fölur,
fallinn og visinn til jarðar?
og það á þessum tíma,
þegar blessuð sólin
lítur aldrei af þjer,
yfirgefur þig varla,
laugar þig ljósum geislum,
lokkana þína björtu
greiðir þjer hóglega á höfði,
hlýjum og ástríkum kossi,
er næturnepjan olli,
nemur þjer tár af augum;
en vindar hreinir og hollir,
horfnir sunnan af landi,
syngja þjer unaðssöngva
sætum og hjúfrandi rómi,
inndælu ljúflingslagi,
og ljettan í værð þjer rugga
á fögrum og friðsælum kvöldum?
Fífillinn minn bjarti,
að þú skyldir þá ekki
una lífi þínu
til seinni daga sumars,
því samt var nógur tími
að fölna, visna og falla
fyr en hjelunætur
og haust og hret úr norðri
hrími jörðu sveipa!

Fífillinn minn fagri,
fuglinn minn hinn ljúfi,
ástvin allra-bezti!
að þú skyldir visna!
fara og fljúga brottu!
fara að deyja! — deyja
á sjálfum sólmánuði
sælum æfi þinnar!
Gnægtir þjer gefnar voru
gáfna og mennta fjöldi,
hugurinn lýtalausi,
lundin glaðværa og blíða,

en ekki aldur nje heilsa;
of snemma, vinur minn kæri,
hylur þig moldin og myrkrið
í Munka-Þverár garði!

Heyri jeg röddu hljóma
— af himni og eigi jörðu
er hún að eyrum mjer komin —
unaðsblíða og sæta:
»Leita ei liðins vinar
í lágu moldarskauti,
því hann þar er ekki.
Þerðu tár af augum,
horfðu upp til himins
hvörmum trúar þinnar.

Þjer röddin in himneska og helga,
hlýði jeg ljúfu geði. —
Og sjá! minn sjónarhringur
sundur gengur og víkkar
— eg það með fögnuði eygi —
út yfir gröf og dauða.

Sunnar sjálfum heimi,
sól og tungli hærra,
ofar öllum stjörnum,
efstu vetrarbrautum
liggur landageimur,
ljóma heilar álfur,
sveiptar sælu skini
sólar alheims bjartrar,
er aldrei gengur undir,
eða felst í skýjum — — —

Beyg þig með undrun og auðmýkt
og elsku, sál mín, til jarðar!
Ei megnar mannleg tunga,
moldarfjötrum bundin,
að lýsa dýrðinni drottins
dásamri í himnaríki!

Hví er mjer hryggð í huga
og hvarmatár á vöngum
fyrst jeg veit með vissu,
vinurinn minn góði,
að þú ert þangað kominn
er þekkist ei frost nje kuldi,
ei haust nje hjelunætur,
húm eða skammdegi vetrar,
en yfir þjer brosir hið bjarta,
hið blíða og unaðslega
um eilífð endalausa,
æsku og fegurðar vorið!

II.

Hvort er sem mjer sýnist? —
Snemma er nú gengið til rekkju,
því að úr hásuðri heiðu
horfir nú sól á jörðu
og eptir dalnum andar,
ofan af landi runninn,
andvari einkar-ljúfur
og yndislegum rómi
syngja sumarfuglar
og af sætri ilman blóma
angar loptið úti;
einn ertu, vinur, í hvílu,
þegar að allir aðrir
önnum og skemmtunum sinna,
og eigi þú vaknar þótt vinar
— vær er þjer svefninn á hvörmum
og höfgur blundur í brjósti —
berist þjer rómur að eyrum.

En vekja hlýt eg þig, vinur,
vantalað margt því eigum.
Gott er tóm og tími
til að blunda seinna,
er sól að sævi hnigin
og sínum gjörvallan hefir

dregið slæðunum dökku
draumnjórun helming jarðar,
um lönd og lög að austan
liðin stilltum fetum.

En hví eru hendur þjer svalar
og hví af enni þjer, vinur,
napran og nístandi leggur
nákulda hryllilegan? —
og blærinn lífsins hinn blíði
brott er þjer horfinn af kinnum!

Ó, sje jeg hvé sakir standa:
sjálfur dauðinn hefir
á heiðu, hlýju og mildu
hádegi æfi þinnar
kvatt þig, vinur, frá verkum,
vísað þjer síðan til hvílu
þeirrar, er engi um aldur
af hefir stigið manna.

Sárt er það, vinur, að vita
vera þig lagðan í moldu
eptir svo örstuttan genginn
æfiveg á jörðu;
þó er hitt þyngra og meira,
að þessa leiðina gekkstu
um hrjóstrug heilsuleysis
hraun og eyðisanda
með blöðrur á báðum fótum
og bleikar og fölar kinnar,
því dauðinn árla í æsku
upp þjer sleit af vöngum,
með rótum og rjóðum greinum,
rósir heilbrigðinnar.

Ó, skyldirðu, ástvin, eiga,
að aldri jarðar liðnum,
höfgum blundi að bregða
og básúnan drottins mikla
ofan af himna hæðum
hrífa þjer taugar í brjósti,
og gegnum dapra og dimma
dauðaglýju fá eygðan
dásaman, dýran og fagran
dómsdags morgunroða; —
eða um dauðans dimma,
draumlausa og hryllilega,
um ógurleg órof vetra
undir gleymsku-fargi
ótal árþúsunda
eilífa nótt að sofa? — —

Heyri eg þig, hugljúfa mærin,
í hvítlituðum skrúða,
svo hreinum, sem haustmjöll á
fjalla
hátindum nýsnivin væri,
með svipinn himinhreina
og hreiminn engilblíða
og barnslega sakleysisbrosið
og bláu augun fögru
sem heiður vormorguns himinn
og hárið bleika um vanga
og enni ofan liðað!

Ó þú, sem frá blautri bernsku
blíðlega fylgt mjer hefir
og í hönd mjer haldið
heims á villistigum
og mjer áttina sagða,
er jeg skyldi stefna,
og mjer veginn valdan,
varnað mjer hrösun og tjóni,
og er saknaðs og sorga
sleginn þoku-myrkva
varð minn hugskots heimur
og höfði drap jeg niður

vilja laus og vonar,
þá varstu mjer ekki fjarri,
þá birtistu mjer, hin blíða,
björt eins og dagmálasólin,
er hún af austurfjöllum
ylríka geisla sendir
ofan í djúpa dali
og dreifir og sundur greiðir
þokukafið þjetta —
þannig komstu og vafðir
um mig örmum þínum
og upp til himins mjer bentir,
sagðir mjer inndælar sögur
um sælubústaði á hæðum
að þessu lífi liðnu,
og ljóð mjer söngstu fegri
en svanir á sumarkvöldum
syngja á blálygnum vötnum,
er sól úr náttmálasetri
sveipar bleikrauðu ljósi
hálsa og heiðarmóa
hartnær sigin til viðar!

Ó, þú, sem í árroða alda
ofan leiðst af himni
og af mæltra manna
múg nefnist *trú* á jörðu,
heyri jeg hvað þú mælir,
hljómar mjer rödd þín í eyrum
inndælli og unaðsfyllri
en áður nokkru sinni!
Enn vil jeg höfgu halla
höfði þjer að barmi
og á sigursöngva
sæla glaður hlýða
yfir eymd og dauða,
yfir rotnun og myrkri
og viðbjóð og vetrarkulda
voðalegrar grafar!

J. Þ.

C. R. Unger.

Carl Richard Unger er fæddur 2. júlí 1817 í Kristjaníu. Faðir hans var herforðabúrsstjóri í Akursborg (Akershus), og átti því hægt með að láta son sinn læra í skóla. 1835 útskrifaðist C. Unger, og lagði þegar stund á málfræði, einkum norræna, og varð 6 árum síðar það sem Norðmenn kalla háskóla-stipendiat, vísindastyrk-þegi. Þar á eptir var hann nokkur ár erlendis, einkum í Kaupmannahöfn, til þess að mentast frekar, og rannsaka handrit og skrifa upp úr þeim. 1851 varð hann lektor við háskólann í Kristjaníu og 1862 prófessor, og það var hann svo að segja til dauðadags.

Snemma hneigðist hugur hans mjög að ritstörfum og einkum að útgáfum fornra íslenzkra og norskra rita, og vann hann um mörg ár að því með þeirri elju, iðni og þrautseigju, að þess munu fá dæmi. Hið fyrsta, sem hann gaf út, var »*Fornnorræn málfræði*« ásamt með

P. A. Munch (1847) og »*Eddukvæðin*« með sama manni sama ár; sama ár ennfremur »*Fornnorræna lestrarbók*« og aptur 1863, og loks »*Fagrskinnu*« með Munch. Vel var nú riðið af stað. Og eins var vel haldið áfram. 1848 kom út »*Alexanderssaga*« og »*Konungsskuggsjá*« (með Keyser og Munch), 1849 »*Ólafssaga helga hin minni*« (með Keyser), 1850 »*Strengleikar*« (með Keyser), 1851 »*Barlaamssaga*« (með Keyser), 1853 »*Þiðrikssaga*« af Bern og »*Ólafssaga helga*« hin sjerstaka eða meiri (með Munch), 1860 »*Karlamagnússaga*«, 1862 »*Stjórn*« (biblíuþýðingin), 1863 »*Homiliubókin*« norska; svo kemur á árunum til 1868 »*Heimskringla*« og »*Flateyjarbók*« í þrem bindum (með Guðbrandi Vigfússyni, sem skrifaði alla bókina upp eptir handritinu), 1869 »*Thómassaga erkibyskups*«, 1871 »*Frissbók*« (Heimskringlu handrit) og »*Maríusaga*« eptir öllum handritum í 2 bindum, 1873 »*Eirspennill*« (eða Konungasögur, það er sögurnar frá Sverri til Hákonar gamla eptir nefndu handriti), 1874 »*Postulasögur*« og loks 1877 »*Heilagra manna sögur*« í 2 bindum. Þar að auk hefur hann átt mikinn þátt í útgáfu hins norræna »*Fornbrjefasafns*«, er nú eru útkomin 14 bindi af, og hann var í nefnd þeirri, er sá um útgáfu hinna fornnorsku laga (5 bindi). Það er af þessu tali auðsjeð, hve óþrotlega elju og aðdáanlega iðni þessi maður hefur haft til að bera. Því lýsir ekki síður sú saga, sem jeg hef heyrt um hann. Eitt sinn sem optar var hann á Sívalaturni að skrifa upp handrit — því að þau voru þar þá —; þegar lokað var, tók hann ekki eptir því, og enginn tók eptir því, að hann sat kyrr í sínu horni: þetta var laugardag, og þarna varð hann að dúsa matarlaus og drykkjar til mánudags. Og er ekki þess getið, að hann hafi verið myrkfælinn eða leiðzt. Það má með sanni segja, að útgáfur Ungers eru harla nákvæmar, enda var honum einkar sýnt um að lesa skinnbækur og það þótt máðar væru[1]. Þar til kom og, að hann var svo vel að sjer í fornnorrænu máli, að þar hafa fáir staðið honum á sporði, og það

C. R. UNGER.

[1] Hann lærði ljósmyndatöku og tók ljósmyndir af heilum handritum, og hafði hann ekki allfá þesskonar handrit í bókasafni sínu.

hefur próf. S. Bugge sagt mjer, að hann hefði sá verið af Norðmönnum, sem mest hefði skynjað anda málsins og alla setning. En til þess að komast svo vel niður í málinu, gerði hann líka það, sem fæstir munu hafa gert, og enginn mun gera eptir honum. Hann tók sjer fyrir hendur að snúa orðabók Konráðs Gíslasonar við, svo að hann setti íslenzku orðin fyrst og dönsku þýðingarnar á eptir. Þetta hefur hann sagt mjer sjálfur. En með þessu móti komst hann að fullri raun um, hvað var fornt mál og hvað var nýrra.

Allar hans útgáfur eru nákvæmar, sem sagt var, þótt ekki sjeu þær svo úr garði gerðar sem sumir heimta frekast nú á dögum. En jeg hef komizt að raun um, að það mættu sumir af hinum síðari svokölluðu útgefendum þakka fyrir, ef þeir hefðu hæfileika Ungers til að lesa handrit og gefa þau út, svo vel sje, þótt þeir sömu hengi sig meira í dauðan bókstafinn en hann. En hann vissi líka til fulls, hve rjettritun í fornislenzkum handritum er sjálfri sjer ósamkvæm, ónákvæm og óáreiðanleg. — Það kom fram á síðustu árum árás á útgáfu hans af Heimskringlu. Hann gaf hana út þannig, að hann tók upp úr handritunum — á víxl — orð og orðatiltæki, þegar hann áleit þau betri og upphaflegri í einu en öðru; þessa aðferð hafa margir haft, og má margt á móti henni hafa, en ef mismunagreinir handritanna eru prentaðar neðan máls og þar sýnt, hvaðan hver málsgrein í meginmálinu sje tekin, er skaðinn ekki mikill. Meinið var nú það, að Unger sá sjer ekki fært — af hvaða ástæðum sem það nú kann að hafa verið, hvort sem það var honum að kenna eða öðrum — að prenta mismunagreinirnar. En afleiðingin varð sú, að útgáfu hans er ekki vel hægt að nota við vísindalegar rannsóknir. En hitt er höfundi þessarar greinar fullkunnugt um, að sú árás, sem getið var um, var algjörlega ranglát að því leyti sem Unger var brugðið um óráðvandlega meðferð handritanna. Ekkert gat verið honum fjær en það. Þau brigzl átti hann sízt skilið fyrir allan sinn mikla dugnað. Það er valla ofsögum sagt, að segja, að ef hann hefði ekki útgefið þau rit, sem nefnd voru, mundi margt af þeim liggja enn óútgefið og óþekkt af öllum þorra manna.

Unger var ekki sýnt um að rita ritgjörðir; formálar hans eru jafnan stuttir og veigalitlir; formálana fyrir þeim ritum, sem hann gaf út með öðrum, munu þeir hafa samið að mestu. Ein ritgjörð liggur eptir hann allmerk um mun á stuttum og löngum raddstöfum í fornmálinu (1843). En útgáfur hans munu halda nafni hans á lopt um langan aldur.

Um háskólakennslu Ungers get jeg ekki sagt neitt, sem von er til. En jeg veit, að hann hefur stundað hana með sinni vanalegu samvizkusemi. Hann var prófessor bæði í rómanskri og germanskri mál-

fræði, og er slíkt hverjum manni ofraun, enda er nú embætti hans skipt í sundur eptir fráfall hans.

Unger var alla tíð ógiptur og bjó með systur sinni. Hann var tæplega meðalmaður á hæð, og ekki þrekinn, en vel á sig kominn. Hann var glaðmannlegur og ern, og þótt hann væri kominn undir áttrætt, þegar jeg sá hann síðast, var hann svo unglegur og kvikur, að ætla hefði mátt, hann væri ekki eldri en um sextugt.

1. janúar 1897 fluttu samkennarar hans og lærisveinar með próf. S. Bugge í broddi hamingjuóskir og þökk fyrir unnið æfiverk, og færðu honum bók, sem heitir »Sproglig-historiske Studier«, tilegnede Professor C. R. Unger. Það voru, eins og menn sjá af talinu hjer á undan, 50 ár liðin, frá því Unger hóf bókaútgáfur sínar, og í minningu þess var bókin samin. En nú átti hann skamt eptir ólifað, því að 30. nóvbr. 1897 andaðist hann.

Í þeirri bók, sem nefnd var, segir einn af höfundunum (G. A. Gjessing): »jeg vona, að próf. Unger finni í henni (greininni) vitni, sem honum þyki vænt um, um að kennsla hans og útgáfnavinna hafi frá því fyrsta vakið fýst hjá tilheyrendum hans til að halda áfram vísindalegri starfsemi, viðhaldið lifandi áhuga hjá þeim í öllu lífi þeirra síðar, og verið þeim dagleg stoð og stytta, þegar þeir reyndu sig sjálfir í vísindalegum sjálfstæðum rannsóknum«.

Þetta er efalaust ekki orðum aukið — og Unger á það skilið, að »þess sje getið, sem gengið er«.

Khöfn í júlí 1898.

Finnur Jónsson.

Enskir jafnaðarmenn.

(Eptir *H. Drachmann.*)

Kveldsólar geisla brosin blíðu
og bjarmi dagsins um náttmálastundu
leika' yfir bænum. Með straumfalli stríðu
stórflaumur árinnar gruggugur beljar;
sem boðsgestur kominn hjá kunningjum góðum
í kámuga bælið frá úthafsins slóðum
þokan sjer hvelfir yfir bæinn, — byrgist straumur;
svo brýzt fram nóttin, — dauðinn eða draumur.

Í skýli, sem vindi og skýúða varna
skaraðar kolabáls glóðir í kringum, —
hnuplaðar vörur úr horninu þarna,
þar's hlaðna byrðinga kaupmaður tæmir, —
situr heill flokkur í sótugum flíkum,
með sinknýtta arma; þrettán af slíkum
affermdu skipið; af þeim svitinn rennur;
Engilsaxa blóð undir hörundi brennur.

Þeir hljóðlega pískra og pípuna totta
og pumpa svo ölið úr tinspengdum könnum;
eitthvað er í bruggi, það andlit þeirra votta,
eitthvert hapt að slíta þeim liggur á hjarta.
En þó að höndin titri og slagæðin slái,
það slagið vantar orð, sem hugsun þeirra nái;
þar er æðiseldur, en ráð og reglu þrýtur,
þá rís loks einn á fætur, af auga' hans neisti hrýtur.

Hann kreppir hnefann og kámuga húfu
hann kreistir og þrífur frá breiðu enni
og þeytir í loga' innar hálfbrunnu hrúgu
og hrækir í blossann, svo rýkur úr glóðum:
»Fjelagar!« hrópar hann, »hjerna fór stjettin,
húfan in sótuga' og kolberinn grettinn; —
eptir er heilinn og hendurnar heima,
er heillvænni komandi dögum skal geyma.«

»Heyrið þjer storminn! og hamfara straumur
hvaðanæva fram brýzt oss kringum.
Hví mókið þið þá? Í dag er það draumur,
en dómur á morgun og — ef til vill — **dauðinn.**
Þjer sáuð þó blys, námuð sviðþef af **bröndum.**
Svælan kom hingað frá ókunnum löndum,
en ykkur hún brældi' ei úr bælinu ljótu, —
í brækjunni liggið þið enn þá í gjótu.«

»Hver árinn! Hví þekkið ei þið ykkar mundir
og þrek og heimtið með mörg þúsund röddum
einn gollurshússbita og gómtamar lundir
af gullkálfi þeim, sem böðlarnir dýrka?
Þeir senda okkur presta með pípurykta kraga:
»Púh! — hjerna' er biflían í ykkar tómu maga!«
Um Kanaan og Eden skal kenning sult vorn lina
og kofaleigu skuldir — víxlar á eilífðina.«

»Hvað duga oss ræður, hvað duga oss heit um gjafir?
Við dreypa á sælunni undir eins viljum;
við viljum ei bera kol og grafa grafir —
og geta ei borgun fyr en eptir dauðann.
Við jarðar synir erum, að jörð við aptur verðum,
í jarðlífinu sjálfu skal launa' oss sem við gerðum.
Hví skal ávallt ávísa' á himnaríkis tetur?
Hvort heimkvæmt eigum þangað, það enginn sagt
þó getur.«

»Nei, Kristur! — sko! hann kunni lag á aumum
í karbættum treyjum og með skóna slitna;
hann kraptaverkin gerði' ei fyrir ríkis-raumum,
en rjettu og sljettu fólki, svo sem mjer og ykkur.
Og allt hann gaf, sem hafði hann milli handa
og helgan svo hann vísaði á anda.
En presturinn! — hann sýgur út vorn síðasta eyri:
»Sonur kær, í himnaríki færðu launin meiri!««

»Nú, værum við sem barn eða veikgeðja kona,
með veikluðu hjarta og tárgjörnum augum,
þá gætum við látið oss leiða' í blindni sona
og liðið og borið vorn kross fram í dauðann.
En við erum karlmenn! — vitum eitt að inna:
að illt er að svelta, þegar hart skal vinna.
Við viljum ei svelta, en dýran dómstól troða
og dómur vor skal samstjórn og jafnrjetti boða.«

Hann þagnar; — þá æpa þeir: »Meira, meira!«
Á móti bænum hann snýr sjer og bendir.
Þangað af kolberum flykkist þá fleira
sem flóð út úr ölkrá, er nærri þar stendur.
Þeir hrífa hann með sjer og hann tekur orðið
— úr hópnum hann fer upp á veitingaborðið —
gegn auðstjórnar, ríkis og kirkjunnar klónum. —
Svo kráin er hroðin af lögregluþjónum.

Og stormurinn hvín og streymir á með niði,
of stórbænum dimmþrungið ský eitt sig grúfir,
og til þess stíga raddir af kynlegum kliði,
sem klögunar ógnir þær nöldra þar uppi.
Ljósið frá vestursins[1] ljómandi búðum,
leiptur frá austursins[1] verksmiðjusúðum
skýið roða-hjúpi nú hylja' í aptanblænum. —
Hvort mun það samstjórnar dómur yfir bænum?

V. G.

Stökur.

KONUKOSTIR.

Ungir líta' á andlitið,
er þeir svanna leita;
eldri blína á auðmagnið,
ei um hitt þeir skeyta.

En á lund og list og mennt
líta fæstir sveina.
Annað þó en þetta þrennt
ei þýðing hefur neina.

[1] Með »vestur« á skáldið auðsjáanlega við vesturhluta Lundúna — »*The West End*« —, þar sem mest er um skrautbúðir og ríkisfólkið og aðallinn býr, og með »austur« er átt við austurhluta bæjarins — »*The East End*« —, þar sem fullt er af verksmiðjum og verkmannalýðurinn hefst við. — Með »ánni« í kvæðinu er átt við *Thames* og »þokan« er hin alkunna »Lundúnaþoka«.
ÞÝÐ.

KRÓNAN.

Ef veiztu' ekki glöggt, hvers virði hún er,
og viljirðu fá það að reyna,
til kunningjans bezta þá bljúgur þú fer
og biður að *lána* þjer eina.

AUÐUR OG ÁST.

Hann:
Ef jeg ætti gnægtir gulls,
gætirðu þá unnað mjer?
Hún:
Jeg því ei svarað fæ til fulls, —
en fráleitt mundi' eg neita þjer.

V. G.

Íslenzk hringsjá.

BÆKUR SENDAR EIMREIÐINNI:

TÍMARIT KAUPFJELAGANNA. II. 1897. (Rvík 1898). Rit þetta byrjaði vel og þessi annar árgangur þess er engu síður en hinn fyrsti. Í honum er fyrst »Hugleiðingar um verzlunarsamtök og stofnsjóði kaupfjelaga« eptir alþm. *Guðjón Guðlaugsson*. Vill hann snúa öllum hinum núverandi »pöntunarfjelögum« upp í »kaupfjelög«, er borgi vörur sínar jafnótt og þau fá þær, en taki ekkert að láni. Þessu megi koma í kring með því, að fjelögin komi sjer upp *stofnsjóðum*, er með tímanum geti orðið svo stórir, að fje þeirra nægi til að borga allar þær vörur, sem fjelögin þurfa að fá. Þetta megi gera með því, að leggja svo sem 4 °/₀ á allar aðfluttar vörur og láta svo fje þetta safnast fyrir, eins og »Verzlunarfjelag Dalasýslu« hafi þegar byrjað á. Heimfærir hann svo bendingar Eiríks Briems í ritgerð hans »Um að safna fje« (í 10. ári Andvara) upp á verzlunarfjelögin, og sýnir fram á, hversu skjótt megi safna álitlegri upphæð með þessu móti. Meðal annars nefnir hann sem dæmi, að *ef öll verzlun Íslands* hefði verið í höndum verzlunarfjelaga síðan 1882 og þau öll haft þessa aðferð, að safna 4 °/₀ af vöruverðinu, þá mundi stofnsjóðurinn um aldamótin (eptir 18 ár) vera orðinn 6,360,000 kr., er gæfi af sjer rúmlega $^1/_4$ miljón í vexti á ári. Á 50 árum yrði stofnsjóðurinn rúml. 36$^1/_2$ miljón og á 100 árum rúml. 297 milj. Þar sem nú þetta aurasafn þannig geti orðið að töluverðu auðsafni, að almennum þjóðarauði, þá sje það beinasti og vissasti vegurinn til þess, að gera oss að sjálfstæðri og óháðri þjóð, ekki að eins í verzlunarefnum, heldur og í öllum þjóðmálum. Hann virðist því vera fyllilega samdóma kenningu Eimreiðarinnar (I, 11 og II, 163) um, að »fátæklingurinn, sem jafnan er upp á aðra kominn, geti aldrei orðið fullkomlega sjálfstæður nje frjáls«. Hann er og samdóma Eimr. (III, 75) um það, að tor-

tryggnin sje það illgresi, sem einna mest standi þjóðtjelagi voru fyrir þrifum, því hann tekur það kröptuglega fram á tveim stöðum í ritgerð sinni (bls. 2 og 24), að hún sje »einn hinn skaðlegasti þjóðlöstur vor«, hún sje »óheilnæm«, »heimskuleg« o. s. frv. Það gleður oss stórlega að sjá hinn heiðraða höf. lýsa yfir þessari skoðun sinni, því það gefur oss vissa von um, að **hann** verði þá ekki að finna í málaliði tortryggninnar í stjórnarskrárbaráttunni á **næsta** þingi. Næst koma í ritinu tvær ritgerðir eptir *Benedikt Jónsson:* »Verzlunararður« og »Fjelagsfræði«. Á hin fyrri þeirra að færa mönnum heim sanninn um, hve stórkostlegan hagnað menn hafi af kaupfjelagsskapnum, og að allir kaupmenn sjeu óþarfir milliliðir, sem ættu að falla alveg burt og allt landið að gerast eitt kaupfjelag, en hin síðari er að mestu leyti þýðing úr »Den moderne Samfundslære« eptir dr. Sigurð Ibsen; er sú ritgerð bæði mjög fróðleg og hinn íslenzki búningur hennar svo góður, að mann hlýtur að furða, að ólærður alþýðumaður skuli hafa getað farið svo vel með jafnerfitt efni og þar er um að ræða. En þótt framsetning B. J. sje að öllum jafnaði einkar liðleg, eru skoðanir hans ekki ætíð að sama skapi óskeikular, þegar farið er að kryfja þær til mergjar. Þannig er það t. d. helber fjarstæða, að halda því fram, að nokkurt þjóðfjelag geti komizt af án allra kaupmanna. En þetta gerir hann í ritgerð sinni »Verzlunararður«, og segir að »tilgangur kauptjelaganna sje enginn annar en sá . . . . að fækka þeim (ɔ: kaupmönnunum), og jafnvel koma ár sinni svo fyrir borð, að *þeirra þurfi alls ekki með*«. Hann segir, að »sú hugsjón hljóti að vaka fyrir *hverjum sönnum kaupfjelagsmanni,* sem skilji stefnu tímans og eðli kaupfjelagsskaparins, að koma verzlun lands vors smámsaman í þetta horf (ɔ: að þjóðin verði öll eitt kaupfjelag), koma henni *allri* undir *eina öfluga stjórn*«. Samkvæmt þessu er það mark og mið kauptjelagsmannanna, að afnema alla kaupmenn og alla frjálsa samkeppni og gera alla verzlun landsins að hinni römmustu **einokun.** Það má segja um þetta, að tvennir eru tímarnir. Hver skyldi hafa trúað, að menn færi aptur að langa í verzlunareinokun, jafnmikið og þjóð vor hefur orðið að líða undir þeirri plágu á umliðnum öldum? En hver veit hvað kaupfjelögunum kann að takast í þeim efnum, ef flokkur þeirra verður nógu öflugur á alþingi, til þess að geta ráðið lögum og lofum í verzlunarlöggjöfinni? Sumir af *kaupmönnum* landsins virðast jafnvel vera hlyntir sömu stefnunni, þar sem þeir opinberlega styðja þá menn til þingsetu, sem eru að vinna að þessu einokunarmarki.

Þá eru í ritinu »Skýrslur um kaupfjelög«; eru þær að vísu allfróðlegar, en sá er hængur á, að þær eru flestar um *útlend* kaupfjelög, en einar tvær um innlend fjelög (Dalasýslu og Þingeyinga). Síðast er kafli, sem heitir »Samtíningur og sáðkorn« og er hann í 5 greinum. Er einkum hin fyrsta þeirra, »Samvinna og sjávarútvegur« (eptir ritstjórann, alþm. *Pjetur Jónsson*), harla eptirtektarverð. Það er stutt, en þó kjarnmikil ritgerð, sem sýnir fram á, hverjir sjeu hinir helztu agnúar á sjávarútvegi vorum eins og hann nú er rekinn, og hvernig væntanlega megi ráða bót á þeim flestum með nægilegum samtökum og fjelagsanda. Getum vjer verið höf. samdóma um flest þau atriði, er hann tekur þar fram, nema hvað vjer kysum *eimskipaveiði,* þar sem hann gerir ráð fyrir þilskipaútveg. **V. G.**

INDRIÐI EINARSSON: HELLISMENN. Sjónleikur í fimm þáttum. Rvík 1897. Höf. hefur tekið efni leiksins úr hinni alkunnu þjóðsögu um Hellismenn. Hefur hann, eins og rjett var, gjört bóndasoninn frá Kalmanstungu að aðalmanni leiksins, og kemur hann fram sem erkifantur, er ekkert lætur sjer fyrir brjósti brenna til að koma Hellismönnum í hel. Aðalhvöt hans er metnaðar-

girndin, að bera ægishjálm yfir sveitinni, það er takmarkið. En hugur sveitabúa er of deigur, þá vantar samheldni, og nú tekur bóndason — Guðmundur heitir hann — það ráð að fórna Guðrúnu fóstursystur sinni, til að hvetja þannig sveitamenn til hefnda: »*Moriatur unus pro populo*«. (Voru nú bændasynir í þá tíð svo lærðir, að þeim væri latínan tamari en íslenzkan, þegar þeim var mikið niðrifyrir?) Guðmundur hefur fellt ástarhug til fóstursystur sinnar, en það er árangurslaust, af því hún ann Eiríki Hellismanni, og nú lætur hann Eirík, sem kominn er að hitta ástmey sína, drepa hana í misgripum fyrir einn af Hellismönnum! Þetta atriði, sem á að vera hið áhrifamesta og sorglegasta í öllum leiknum, er því miður allt of óeðlilegt. Þegar Guðm., sem er dularklæddur, kallar: »Taktu til vopna! hjer er Hellismaður, sem vill svíkja ykkur alla«, leggur Eiríkur manninn (unnustu sína í dularklæðum) umsvifalaust í gegn. Mundi hann ekki fyrst gæta að, hver það var, sem varaði hann við, eða við hvern af Hellismönnum hann átti? Naumast gat hann búizt við því, að bændur mundu vara hann, Hellismanninn, við svikum Hellismanna sjálfra. — Og hvers vegna kastar hann sverðinu? Var það í greiðaskyni við Guðmund, til þess að hann ætti hægra með að sanna bændum, hver verknaðinn hefði unnið? — Þetta er að minni hyggju aðalgalli sjónleiksins, því undir þessu atriði er svo mikið komið. En ritið hefur ýmsa aðra galla, sem flestir virðast sprottnir af hroðvirkni eða þá smekkleysi höfundarins. Málið er víða óeðlilegt, einkum orðskipunin, og þar sem persónurnar tala í ljóðum, er áherzlan opt skökk. Sumstaðar koma fyrir orð, sem virðast sögð út í hött. Þegar Gunnar segir, bls. 10: »Mjer er þjer engin hætta í að trúa«, þá verður ekki sjeð, að Guðm. hafi látið neina tregðu í ljósi, svo orðin eru ástæðulaus. Eins er á bls. 82, þegar Sigríður segir: »Jeg er ekki hið minnsta veik«. Bróðir hennar hafði sagt að hún væri »syfjuð og fölleit«, en um veikindi er ekki að ræða. — Þá er ýmislegt, sem mjer virðist blátt áfram smekkleysur, og er ekki minnst af þeim í þeim kaflanum, sem á að vera einna skáldlegastur og gæti verið það, ef vel væri á haldið, I. þáttur, bls. 18—21. Hjer á að koma í ljós ólíkt tilfinningalíf og hugsunarháttur tveggja af aðalhetjum Hellismanna. Gætum nú að, hvernig Tegnér hefur farið með líkt efni í »Friðþjófur og Björn«, og berum saman við viðræður þeirra Valnastakks og Eiríks. En sá munur! Lítum á Valnastakk! Hann hefur auga fyrir því, sem hrikalegt er og vott ber um krapt, og eyra fyrir — krunki næturhrafnsins:

»Á nóttum heyri jeg næturhrafninn krunka,
sem náspá drynja hljóðin frá hans kverk,
það hlægir mig, því hrynur aldrei þolað
jeg hefi, nje hin veiku lækjarhljóð.«

»Næturhrafninn!« Hvat fugli er þat? Það lítur svo út sem það sje eins konar skáldfugl höfundarins, er hann lætur hetjur sínar tala um hann í hverju leikriti, er kemur frá hans hendi (sbr. »Nú er kalt og *næturhrafninn* hjalar«. »*Nýjdrsnóttin*« bls. 75). Sje hjer átt við fugl þann, er Danskurinn kallar »Natravn« (Caprimulgus), þá veit jeg lítið um hann annað en það, sem einhvern tíma stóð um hann í fróðlegri dýrafræðisritgjörð í latínuskólanum: »Eitt af hans vigtugustu kennimerkjum er hans af stífum burstum innbefattaða gap«. Því miður krunkar fuglinn ekki, en sagt er, að hann suði á sína vísu eða »hjali«, þó það orð eigi fremur við um börn. Fuglfróður maður hefur trúað mjer fyrir því, að þessi fugl muni aldrei hafa til Íslands komið, en af því sá maður hefur ekki lifað á Valnastakks tíð, getur hann ekkert fullyrt um það, hvort fuglinn hefur haldizt

við á Íslandi »í þann tíð«. — En ef til vill er þessi næturhrafn ekki annað en hinn algengi, íslenzki krummi; en þá finnst mjer helzt til mikið haft við fuglinn, ef á að kalla hann næturhrafn og daghrafn eptir því, hvort hann krunkar á nótt eða degi (sbr. morgunstjarna og kvöldstjarna). — Hvaða *»hrýnur«* eru það sem V. kveðst aldrei hafa þolað? Sje það sama orð og »hrinur«, mun það orð einkum haft um hljóð þau, er svín gefa frá sjer, þó það sje og haft um rödd annara dýra; stundum getur það þýtt blátt áfram hávaða, en optast þó skælur (»hafa hrinur og hljóð«), og skil jeg ekki í Valnastakki, að gleðja sig við drynjandi náspá næturhrafnsins, en þola ekki þessi hljóð, en »svo er margt sinnið sem skinnið«. — Hvernig á að *læðast* fram með . . *fasi*, bls. 21? »Fas« þýðir annaðhvort látbragð yfir höfuð, — og eitthvert látbragð hafa allir menn hvort sem þeir læðast eða ekki — eða það þýðir flas, flan, og sá, sem flanar, læðist ekki. — Ekki hafði jeg haldið, að *þögull* vindur gæti *hvíslað*, en það stendur á bls. 40. Illa kann jeg við þessi orð (bls. 24—25): »Þú hefur svo heitt blóð, að það ólgar yfir allar hinar *rólegu reglur*, sem jeg gef þjer«; og að láta þess getið að fjandmaðurinn sje »dauðlegur« í sömu svifum og talað er um dauðastunur hans, virðist óþarft (»dauðlegs fjandmanns dauðastunur«, bls. 61). Allir erum við dauðlegir. Á bls. 99 tala Fjögramaki og Eiríkur um að »gista að Óðins«. Voru þá Hellismenn heiðnir — í lok 14. aldar? »Hreyfið *þið yður* ekki« (bls. 45) mun þykja málvilla, en ef til vill er »þið« ein af hinum mörgu prentvillum bókarinnar, því hinn ytri frágangur hennar (prentun, rjettritun og prófarkalestur) er hinn herfilegasti. Má tilfæra nokkur dæmi af mörgum: *dyrfist, þyggja, ófyrirleytinn, þreittur, riðja finndi, hlægja* (f. hlæja), *hæztan, þrömuský, ölvílnun* o. s. frv.; *é* og *je* er viðhaft jöfnum höndum, þó er optast ritað »jeg« þar sem rímið heimtar að ritað sje »eg«. Lestrarmerki eru sett svo vitlaust, sem verða má, kommur fyrir punkta o. s. frv. — Jeg hef nú leyft mjer að benda á það, sem í mínum augum er mest aðfinningar vert, þó margt sje ótalið, en hjer mun sem optar, að »sínum augum lítur hver á silfrið«. Er því bezt fyrir hvern þann, sem vill vita deili á bókinni, að kaupa hana og lesa sjálfur. Reyndar þarf helzt að sjá leikrit leikin, til að geta dæmt um gildi þeirra, svo vel sje. Aðalkostur þessa sjónleiks mun liggja í því, hve vel leiksviðum og þáttaskipun er þar fyrir komið, og hylur það fjölda synda.

$^{31}/_{8}$ 98. **G. F.**

SIGURÐUR STEFÁNSSON: STJÓRNARSKRÁRMÁLIÐ 1897 (sjerpr. úr Andvara XXII). Ritgerð þessi skiptist í 7 kafla, og er hinn fyrsti þeirra almennur inngangur, þar sem stuttlega er skýrt frá aðalgöllunum á núverandi stjórnarfyrirkomulagi voru og hve barátta undanfarinna ára, til þess að reyna að ráða bót á þeim, hafi reynzt árangurslaus. Í 2.—5. kaflanum er svo ljóst og ýtarlegt yfirlit yfir sögu og gang stjórnarskrármálsins á umliðnu ári (1897) ásamt skýrandi hugleiðingum um »tilboð stjórnarinnar« og »ríkisráðsfleyginn«. Í 6. kaflanum er skýrt frá mótbárum þeim, sem komið hafi fram (bæði á þingi og eptir þing) gegn hinni framboðnu stjórnarbót og sýnt fram á, hve miklar lokleysur sumar þeirra hafi verið og öfgum blandnar. Í síðasta (7.) kaflanum eru að lokum greinilega teknir fram bæði annmarkar og kostir hins framkomna stjórnartilboðs og bent á, hvernig hyggilegast muni fyrir þjóðina að haga sjer gagnvart því. Öll er ritgerðin skrifuð með þeirri óhlutdrægni, gætni og stillingu, sem höf. er svo lagin og jafnan hefur prýtt fyrri ritgerðir hans, og er því vonandi að allir, sem nokkuð er umhugað um þetta mesta velferðarmál þjóðar vorrar — stjórnarbótar-

málið —, kynni sjer þessa ritgerð hans rækilega og láti sjer leiðbeiningar hennar að kenningu verða.

HALLDÓR JÓNSSON: UM LÁNSSTOFNUN (sjerpr. úr Andvara XXII). Eins og kunnugt er skoraði síðasta alþingi á stjórnina, að leggja fyrir næsta alþingi frumvarp til laga um lánsstofnun eða lánsfjelag fyrir jarðeignir og húseignir í landinu, er geti veitt veðlán um sem lengst árabil og með sem vægustum vaxtakjörum. Höf. álítur þessa ályktun á fullum rökum byggða, með því fjármagn landsbankans sje svo takmarkað, að hann hvorki geti fullnægt lánsþörfinni nje veitt lánin með svo haganlegum kjörum, sem þörf sje á (t. d. til margra áratuga). Álítur hann, að hentugast mundi og kostnaðarminnst að setja slíka lánsstofnun í samband við landsbankann, þannig að stofnuð sje sjerstök lánsdeild í bankanum og henni veitt heimild til að gefa út vaxtabrjef og selja þau. Annars eru í ritgerðinni margar góðar upplýsingar bæði um frumvarp stjórnarinnar 1881 »um stofnun lánsfjelags fyrir eigendur fasteigna á Íslandi« og margt fleira, er að þessu máli lýtur, og munu margir kunna höf. þökk fyrir þær, því málið er mjög athugavert og þyrfti að ræðast frá sem flestum hliðum.

BOGI TH. MELSTEÐ: ÖNNUR UPPGJÖF ÍSLENDINGA EÐA HVAÐ? Khöfn 1898. Ritlingur þessi er í 12 köflum og 72 bls. að stærð. Efni hans á að vera, að sýna fram á, að stjórnarbótartilboð það, er fram kom á síðasta þingi af hálfu stjórnarinnar, hafi verið ótækt, og hinar hörðustu árásir á þá, er sinna vildu þessu tilboði, og þær stundum kryddaðar með miður hæfilegum getsökum. Gengur höf. jafnvel svo langt í öfgum sínum og ofstæki, að hann telur það hið mesta happ fyrir landið, að ráðgjafi þess sje danskur maður og ókunnugur málum þess, og álítur hins vegar, að hin mesta hætta gæti verið af því búin, ef hann yrði Íslendingur og mætti á alþingi. Að vilja ganga að þeirri breyting líkir höf. við uppgjöf Íslendinga á 13. öld, er þeir gengu á hönd Noregskonungi. Leggur hann því til að láta það stjórnarfyrirkomulag, sem nú er, halda sjer, en gera þá eina breytingu, að auka vinnukrapt á skrifstofu landshöfðingja, svo hann fái minna að gera og geti því betur sinnt löggjafarstarfinu, sem hann hingað til hafi vanrækt. Ber allur ritlingurinn vott um hinn herfilegasta miskilning bæði á hinu núveranda stjórnarfyrirkomulagi (afstöðu hinna tveggja liða: landshöfðingja og ráðgjafa, hvors til annars) og öllum þeim grundvallarreglum, sem þingbundin stjórn byggist á. Hann vill efla sem mest *skrifstofuvaldið*, en hirðir minna um *þingvaldið*. Þetta er líka eðlilegt frá hans sjónarmiði, þar sem hann setur allt sitt traust til innlendrar embættismannastjórnar, en hefur svo mikla ótrú á alþingi, að hann álítur, að ef sjerstakur íslenzkur ráðgjafi mætti á þinginu, þá mundi hann hafa allt ráð þingsins í hendi sjer, því vonin um umbun frá hans hálfu mundi mega sín svo mikils hjá þingmönnum, að flestir yrðu til að tylla þann flokkinn.

HAFSTEINN PJETURSSON: TJALDBÚÐIN *(The Winnipeg Tabernacle)*. Winnipeg 1898. Í ritlingi þessum, sem er 52 bls. á stærð, er fyrst stutt yfirlit yfir sögu kirkjumála Íslendinga í Ameríku allt frá byrjun og því næst skýrt frá myndun Tjaldbúðarsafnaðar í Winnipeg og tildrögunum til þess að hann myndaðist. Þá er skýrt frá bygging Tjaldbúðarinnar (og fylgir mynd af þeirri kirkju, sem er krossbygging með fjórum stöfnum) og afstöðu safnaðarins til kirkjufjelagsins, lögum hans og verkahring.

ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENNTIR ERLENDIS:

ÍSLAND OG ÞÝÐING ÞESS FYRIR NORÐURLÖND *(Island og dets Betydning for Norden)* var ritgerðarefni það, er lagt var fyrir stúdenta í öllum latínuskólum í Danmörku við burtfararpróf í vor (1898) sem verkefni í »bundnum« dönskum stýl. Er þetta gleðilegur vottur um, að kennslumálastjórnin er farin að gera sjer far um að vekja og glæða eptirtekt æskulýðsins á Íslandi, og er skylt að minnast þess með þakklæti, því af því getur með tímanum margt gott leitt fyrir báðar þjóðirnar, samband þeirra og hugarþel hvorrar til annarar.

ÞÝÐINGAR ÚR ÍSLENZKUM RITUM. Í »Illustreret Tidende« hefur nýlega (í júní) birzt dönsk þýðing á sögu síra Jónasar Jónassonar »Húngurvofan« eptir danskan prest síra *J. R. Zerlang* í Holböl í Sljesvík. Er sú þýðing bæði lipur og góð, og auðsjeð að þýðandinn skilur vel íslenzku, enda er hann enginn viðvaningur, því hann hefur um langa hríð lagt stund á mál vort og áður þýtt ýmislegt úr íslenzku á dönsku. Í fyrra birtust þannig eptir hann í »Ill. Tid.« þýðingar á tveimur íslenzkum sögum; var önnur þeirra »Dálítil ferðasaga« eptir Jón Thóroddsen (marz 1897), en hin »Stúlkan í turninum« eptir Jónas Hallgrímsson (júní 1897). Nú er síra Zerlang að þýða söguna »Eiður« eptir Jónas prófast Jónasson, þá er Eimreiðin flutti lesendum sínum í fyrra (III, 13—40). Hefur sú saga vakið töluverða eptirtekt í útlöndum og var þýdd á þýzku af *M. Lehmann-Filhés* skömmu eptir að hún kom út.

RITSÍMINN. Í »Bergens Tidende« 18. júlí þ. á. hefur síra ***Björn Þorláksson*** skrifað alllanga grein um hina fyrirhuguðu ritsímalagning til Íslands og skorað á Norðmenn að styðja það mál. Aptan við greinina bætir svo ritstjórn blaðsins við ýmsum skýringum og athugasemdum, og tekur meðal annars greinilega fram, að það verði að álítast nauðsynlegt, að sæsíminn verði lagður í land á Austfjörðum, svo að Austur-, Norður- og Vesturland komist í símasamband við útlönd, og á sömu skoðun sjeu menn á Englandi um það atriði, að því er fiskiveiðaagent Norðmanna á Englandi hafi skýrt blaðinu frá. Skömmu síðar var í Björgvin haldinn fundur um málið (í sambandi við fiskiveiðaþingið, sem sótt var af fulltrúum margra þjóða), og kom þar í ljós mikill áhugi á að styðja málið, og bauðst Ameríkumaður einn, er staddur var í Björgvin um þær mundir, til að leggja fram £ 1000 (= 18,000 kr.) til ritsímans, að því er oss skilst til landsímans. En hvort hann hefur ætlazt til að fá hlutabrjef fyrir þessari upphæð, eða hún hefur átt að vera gjöf til fyrirtækisins, verður eigi sjeð af þeim blöðum, er vjer höfum fyrir oss. — Annars eru hinar beztu horfur á, að ritsímamálið verði farsællega til lykta leitt, og að Englendingar veiti þann fjárstyrk til sæsímans, sem farið hefur verið fram á, einkum ef von er um, að hann verði lagður í land á Austfjörðum og landsímar þaðan til Norður-, Suður- og Vesturlands, svo meginhlutinn af öllum ströndum landsins komist í símasamband við umheiminn.

V. G.

EFNISYFIRLIT.

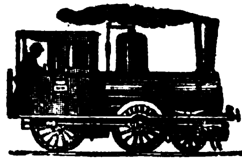
Þetta hepti Eimreiðarinnar kostar í *lausasölu* 2 **kr.** (í Ame… 80 c.), en allur árgangurinn í einu lagi selst með sínu vanalega v… (3 kr.).

Skilagrein óskar Eimreiðin að fá sem fyrst frá útsölum… sínum og kaupendum, borgun senda fyrir það, sem selzt hefur, og … endursent, sem óselt kann að vera. — Um síðustu áramót (1. jan. 1… átti Eimreiðin útistandandi 6080 kr. *(sex þúsund og áttatíu krónur)*. H… vonar, að viðskiptamenn hennar sjái um, að **það verði minna** um n… áramót. Þá verður málflutningsmönnum falin **innheimtan** hjá þ… sem *aldrei* hafa sýnt lit á að borga.

Afgreiðslu og reikninga Eimreiðarinnar, **útsending** og i… heimtu á andvirði hennar hefur á hendi stórkaupmaður **Jakob** Gun… **lögsson** *(Cort Adelersgade 4, København, K)*, **og eru því** útsölumenn … aðrir viðskiptamenn ritsins beðnir að snúa sjer **til hans með** panta… á því, og **borgun** fyrir það og allt, er **lýtur að afgreiðslu** þess … reikningsskiptum.

Bústaður ritstjórans er: *Kingosgade 15, København V.*

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

V. ÁR. 1. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1899.

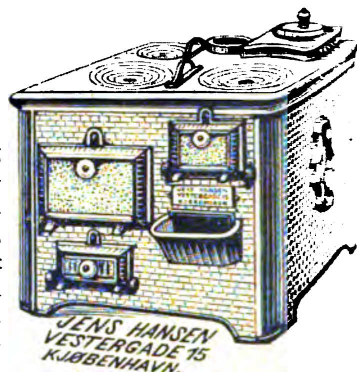
Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypum

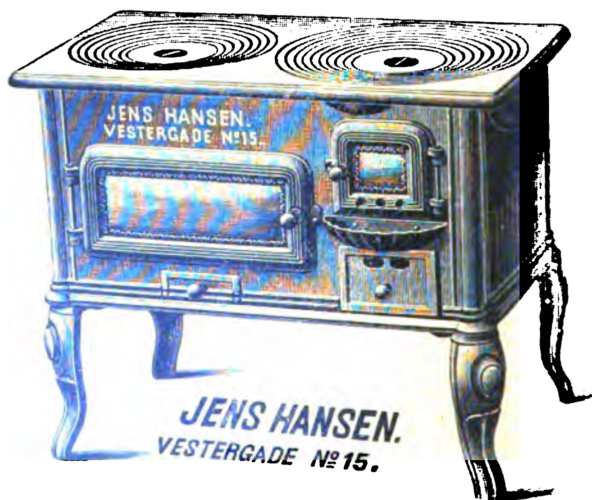
við hæfi Íslendinga.

Eldavel á 20 kr.

Sérstaklega mæli jeg með *ofnum* með magazínbrenslu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **14 kr.** og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavelar með steikaraofni og vatnskatli, með 3—5 mjög stórum suðuholum, á **20 kr.** og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær megi niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. ofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunar og magazínbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuo

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönn pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis um þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

V. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.

1899.

EFNISYFIRLIT.

Skólinn og fornmálin.

I. RÆÐA VIÐ SIÐBÓTARHÁTÍÐ HÁSKÓLANS 17. NÓV. 1898.

Eftir prófessor *M. Cl. Gertz.*

Háttvirta samkoma!

Hinn stórmerkilegi atburður, er háskóli vor minnist á hverju ári um þetta leyti, stóð í allri rás sinni í nánu sambandi við *húmanismann*[1], þótt hann raunar að mestu leyti ætti róta sína að rekja til annara orsaka. En eitthvert helzta einkenni húmanismans var endurfæðing hinnar *klassisku*[2] fornaldar í vísindum, skáldskap og fögrum listum. Munu menn því afsaka, þó ég sem fornmálafræðingur noti þetta tækifæri, er mér er ætlað að tala, til að benda á, hvernig námi fornmálanna og hinna fornu bókmenta hefur verið varið á háskólum og öðrum skólum alt til vorra tíma. Mun ég gjöra það í fám orðum og aðeins benda á helztu atriðin og bæta þar við nokkrum hugleiðingum um framtíðarhorfur þessa náms.

Mentalíf það, sem vér sjáum hefjast með kvæðum Hómers, þróaðist stöðugt alt til loka hins vestlæga Rómaveldis. Þá var raunar gullöld þess fyrir löngu liðin, en menjar hennar voru eptir, auðugar grískar og latneskar bókmentir. Mentir Austurlanda og Vesturlanda höfðu um þúsund ár haldist í hendur, en nú skildust þær, og stóð svo um nálega önnur þúsund ár. Arfleifð fornaldarinnar skiftist. Austurlöndin héldu gríska hlutanum, geymdu hann og lögðu rækt við hann. Umönnunin var þó ekki ætíð jafnmikil eða dyggileg, svo að talsvert glataðist, er tímar liðu fram. Grikkir

[1] *Húmanisma* kalla menn þá mentunar og uppeldisstefnu, er leggur aðaláherzluna á nám fornmálanna og hinna fornu bókmenta, og álítur það meira alment mentandi en nokkuð annað, — og *húmanista* þá menn, er þeirri stefnu fylgja. ÞÝÐ.

[2] *Klassiskur,* um rit og rithöfunda, er beztir eru í sinni röð og þykja fyrirmynd; einnig um tíma þá, er slíkir rithöfundar hafa lifað á, einkum í fornöld. ÞÝÐ.

sjálfir breiddu ekki bókmentafjársjóðu sína út á meðal annara þjóða, en seinna meir. fengu Arabar margt frá þeim, þó einungis í stærðfræði, læknisfræði og einkum heimspeki Aristótelesar. Hjá Aröbum kyntust svo Vesturlanda þjóðirnar þessu aptur. Í Vesturlöndum voru klerkarnir frömuðir menningarinnar, og varð það hlutverk þeirra að flytja þjóðum miðaldanna fornaldarbókmentirnar latnesku, bæði heiðnar og kristnar, ásamt með hinni latnesku tungu. Hélzt hún jafnan sem kirkjumál og varð skömmu síðar almenn tunga landsstjórnanna. En aðeins á Englandi og Írlandi gáfu klerkar sig nokkuð við þessum bókmentum; þar hélzt og nokkur þekking á grískri tungu. En á meginlandinu stóðu enn styrjaldir og byltingar um þrjár aldir. Sloknaði þá nálega allur mentaáhugi, jafnvel hjá klerkum. Mentunarleysi varð æ algengara og jafnvel latnesk tunga afbakaðist mjög.

Á þessu varð breyting um lok 8. aldar. Þá hafði Karl mikli (Karlamagnús) myndað hið volduga Frankaríki og skömmu síðar endurreisti hann keisaradæmið rómverska. Hann reyndi og að glæða á ný hið andlega líf, sem var orðið mjög bágborið. Til þessa fjekk hann ágæta aðstoð hjá Englendingnum Alcuin, sem var frá skólanum fræga í Jórvík. Auk skólans við hirðina *(Schola palatina)* voru og stofnaðir margir skólar við klaustur og dómkirkjur á Frakklandi og Þýzkalandi. Þar komu menn á fót bókasöfnum og iðkuðu vísindin kappsamlega, bæði í ritum og ræðum, og lögðu menn einkum stund á að ryðja burt málleysum þeim, er spilt höfðu latínunni. En menn lásu lítið annað en hina latnesku þýðingu Hierónýmusar af heilagri ritningu og svo rit kirkjufeðranna latnesku. Jafnvel Alcuin þorði ekki að fá klerkum eða æskulýð í hendur rit heiðinna höfunda, því hann hélt að þeir myndu spillast af eitri heiðninnar. Þó var þessi blómatími einnig mikilvægur að því er snerti þá höfunda, því að munkarnir eftirrituðu öll þau handrit, er til varð náð, og flest hin beztu handrit vor eru frá 9.—11. öld. Ef hinir starfsömu munkar hefðu eigi gjört þetta, hefði án efa miklu meira glatast, en gjört hefur.

Þannig var ástandið á dögum Karls mikla og þessu líkt varð það og seinna á hinni nýju blómaöld undir stjórn Ottós mikla. Ekki breyttist heldur til batnaðar fyrir fornbókmentirnar á 12.—14. öld, þegar *skólaspekin*[1], hið vísindalega afreksverk miðaldanna, kom

---

[1] Skólaspeki *(Scholastik)*, heimspekisstefna, er meðal annars reyndi að samrýma

fram. Að vísu lásu menn nokkuð rit Hippókratesar og Galenosar við læknaskólann í Salernó, Aristóteles og lítið eitt annað af grískri heimspeki við »Studium Parisiense« (guðfræðingaskólann í París) og aðra guðfræðisháskóla, sem smámsaman risu upp. En menn höfðu ekki frumritin grísku, heldur aðeins lélegar latneskar þýðingar, og voru sumar þeirra gjörðar eftir arabiskum þýðingum. Rómverska lögspeki stunduðu menn og, einkum í Bólogna; en gullaldarritin latnesku hirtu menn hvergi um. Í bókasöfnum klaustranna lágu hin dýrmætu handrit hulin og hálfeyðilögð af óhreinindum og myglu. Rifu hinir fáfróðu munkar þau oft í sundur, til þess að rita sálmavers og töfraþulur á sneplana, og seldu síðan sem verndargripi.

Þá vaknaði á 13. og einkum á 14. öld nýr andi á Ítalíu. Við krossferðirnar komust menn í viðskifti við Austurlönd, og jukust þau æ síðan; iðnaður og verzlun blómgaðist meir og meir, borgirnar auðguðust og borgurunum óx sjálfstraust og kjarkur. Við þetta fór mönnum að verða æ meir og meir hugleikið um náttúruna og manninn, og menn hurfu frá hinni yfirnáttúrlegu heimsskoðun, meinlætingunum og heimshafnaninni, er drepið höfðu í dróma líf miðaldanna, er í raun og veru hafði fjör og æskuþrek að geyma. Það var eins og menn væru að kasta ellibelgnum og ný æskuöld rynni upp hjá þjóðunum. Menn vildu lifa með og njóta lífsins í ómældum teygum. Menn voru nú líka orðnir leiðir á skólaspekinni, sem hafði gjörtæmt efni sitt, og þess vegna lenti í tómum málkrókum. Þá var það að Petrarca og síðan margir aðrir leiddu í ljós gullaldarhandritin latnesku og grófu þau upp með óþreytandi elju um öll Vesturlönd. Löngu áður en Tyrkir unnu Miklagarð fluttust mörg grísk handrit frá Grikklandi til Ítalíu, og menn lögðu mikla stund á að læra grísku, eða að snúa hinum grísku ritum á latínu, til þess að fleiri gætu kynst þeim. Menn settu á stofn bókhlöður miklar, einkum *Vaticana* (páfahöllina í Rómaborg) og *Laurentiana* (lárenzku bókhlöðuna í Flórenz). Þá fanst og prentlistin og kom hún í góðar þarfir til að margfalda hina fornu texta, og greiddi þannig fyrir rannsóknunum. Í öllum þessum fornritum fundu menn menjar lífs, er virtist vera svo fagurt og fullkomið, sem mestu afbragðsmenn þeirra tíma gátu

---

kenningar kirkjunnar og hinna fornu heiðnu heimspekinga, einkum Aristótelesar. ÞÝÐ.

hugsað sér. Menn vildu vekja fornöldina upp úr gröf sinni, og þótt ekki væri unt að koma á aftur hinni fornu stjórnskipun, þá vonuðu menn þó því fremur að geta vakið upp aftur hinar fornu listir, skáldskap og vísindi. Ætlunin var eiginlega öllu fremur að líkja eftir hinum fornu bókmentum og halda þeim áfram, en að rannsaka þær, gleðjast yfir fegurð þeirra og auðga anda sinn með hugsunum þeirra; menn vildu yrkja sem Vergill, Hóraz og Óvíð, halda ræður sem Demosþenes og Ciceró, rita bréf sem Ciceró og Plinius og iðka heimspeki í nýju »akademíi«[1], eins og á dögum Platós.

Hið andlega líf, sem stefna þessi, húmanisminn, þannig vakti, var að mörgu leyti fagurt og auðugt, og hún hefur verið mjög mikilvæg fyrir vísindalega iðkun málfræðinnar. Þó hafði hún og slæma ókosti. Smámunalegur sjálfbirgingsskapur, hégómagirni og þrætugirni var alltíð hjá húmanistunum. Í trúarefnum og gagnvart kirkjunni voru þeir oft hræsnarar; var það einkum hneykslanlegt að því er snerti páfa þá og kirkjuhöfðingja, er fylgdu húmanistastefnunni; þessari nýju heiðni fylgdi oft hið mesta lauslæti. Þar við bættist og einn ókostur enn. Menn voru hrifnir af ljóma fornaldarbókmentanna og fyrirlitu því alla hina latnesku vísindamensku miðaldanna, svo sem mentunarleysi og skrælingjaskap; menn jusu svívirðulegri smán yfir latínumál það, sem hún birtist á, og var það hvergi nærri svo að verðleikum, sem margir enn hyggja. En það var ekki nóg með þetta, heldur fyrirlitu menn og algjörlega hinar nýju þjóðtungur og sagnarit þau og skáldrit, er byrjað var að rita á þeim málum; en þau höfðu þó þann ómissandi kost allra bókmenta, að þau áttu sér rætur í þjóðlífinu; lá jafnvel við að Petrarca og Boccació að lyktum skömmuðust sín fyrir hinar fögru ritsmíðar sínar á ítalskri tungu, og teldu það tjón mikið, að Dante hafði ekki ort kvæði sitt á latínu. Þessi andhælisskapur varð upphaf hinnar miklu flokkaskiftingar hjá öllum þjóðum, sem varð æ meiri á næstu öldum: annars vegar var hágöfugur flokkur lærðra manna, er sköpuðu hinar nýju klassisku bókmentir og nutu þeirra, en þær urðu meir og meir að óeðlilegum vermihúsgróðri. Hins vegar var alþýðan, sem ekki gat skilið þessar bókmentir, og var ekki hirt neitt um andlegar þarfir

[1] Gríski heimspekingurinn Plató kendi á stað þeim er »Akademia« hét, rétt hjá Aþenuborg; festist þetta nafn við skóla hans og aðra frjálsa vísindaskóla. ÞÝÐ.

hennar; þess vegna varð hún æ ósiðaðri, og með því að engin rækt var lögð við tungumál hennar, varð það óhæft til að láta í ljósi æðri hugsanir.

Nálægt 1450 barst húmanisminn til Frakklands og Þýzkalands[1]. Sökum þess að hið andlega ástand á Þýzkalandi alt frá tímum siðbótarinnar hefur haft mörg og mikil áhrif á vort eigið ástand, er sérstaklega mikilsvert fyrir oss að athuga það. Sumir þeirra, er fluttu þessa hreyfingu þangað, voru misendismenn, enda höfðu margir óbeit á þeim í fyrstu. Aftur á móti voru aðrir slíkir menn sem Reuchlín, Erasmus og Melanchton, sem var yngstur þeirra; voru þeir allir meðal hinna ágætustu húmanista. Menn báru og svo mikla virðingu fyrir þessum mönnum, að nærri lá, að húmanisminn yrði ofan á við alla háskóla og lægri skóla á Þýzkalandi. En nálægt 1520 rakst hann svo á hina áköfu trúbragðahreyfingu, sem um það leyti gekk yfir þjóðina, og varð Lúter helzti frömuður hennar. Það var í sumu líkt á komið fyrir Lúter og húmanistunum. Hvorirtveggju hötuðu blending þann af skólaspeki og heimspeki Aristótelesar, er kendur var á háskólunum, og hvorirtveggju vildu fá endurbót á kirkjunni og kirkjustjórninni, er þeir töldu gjörspilta; en þó litu þeir mjög ólíkum augum á málin. Lúter hataði skólaspekina, af því að honum þótti sem hún væri horfin frá kristninni, vegna þess að hún sótti svo margt til Aristótelesar, en húmanistarnir fundu henni það til foráttu, að hún hefði afbakað kenningar Aristótelesar. Lúter vildi koma á siðbót, enda þótt alt kirkjufélagið kynni að klofna við það; en Erasmus vildi koma á endurbótum innan kirkjunnar. Það komst snemma á einskonar vinátta milli þessara manna og Lúters, en þó var hann jafnan í insta eðli sínu andvígur húmanismanum. Næstu árin eftir 1520 hné áhugi allra að hinni nýju guðfræði Lúters, en um vísindaiðkanir húmanistanna hirti nálega enginn; þess vegna sögðu þeir Reuchlín og Erasmus nú skilið við Lúter að fullu, og Erasmus komst svo að orði: »Þar sem Lúter ríkir, deyja fögur vísindi«. En Melanchton varð alveg hrifinn af Lúter og lá jafnvel við í nokkur ár, að hann hyrfi alveg frá húmanismanum. Snerist honum að vísu brátt hugur, en þó hafði Lúter, sem var miklu einbeittari, jafnan mikil áhrif á hann. Samkomulagið milli Lúters-

[1] Lýsingin á skólamálum Þjóðverja við háskóla og aðra skóla styðst við »Geschichte des gelehrten Unterrichts etc.« eftir F. Paulsen, Leipzig 1897.

trúarmanna og húmanista batnaði líka eftir 1530, þegar menn hugðu siðbótina úr allri hættu. Lúter sá, að hin nýja mentun var alveg nauðsynleg andlegum og veraldlegum embættismönnum í þeim ríkjum Þýzkalands, er fylgdu kenningu hans. Melanchton, sem var beztur kennari á öllu Þýzkalandi, hjálpaði honum þá til að koma þessu á við háskóla og aðra skóla mótmælenda, endurbæta kensluna þar og fá til kennara og kenslubækur. Hann endurbætti háskólann í Wittenberg, og eftir honum voru svo allir háskólar mótmælenda sniðnir, þar á meðal vor; hann réð og tilhögun kenslunnar í lærða skólanum í Wittenberg, sem varð fyrirmynd allra lærðra skóla meðal mótmælenda á Þýzkalandi, æðri sem lægri. Fornmálin einkum latínan, fengu nú fast sæti meðal kenslugreina, bæði á háskólum og í lærðum skólum; var þetta upphaf þess kenslufyrirkomulags, sem síðan hefur haldist, að því er fornmálin snertir, alt til þessa tíma.

Takmark kenslunnar í hvorutveggju skólunum átti samkvæmt skilgreining Jóh. Stúrms, skólastjórans fræga í Strassborg, að vera *sapiens et eloquens pietas,* »vitur og mælsk guðrækni«. Hefði Erasmus sjálfur ekki getað fundið fegurri einkunnarorð. Svo kendu menn í næstu tvær aldir með þetta takmark fyrir augum. En í reyndinni varð árangurinn ekki alveg svo glæsilegur. Mönnum tókst raunar að kenna *pietas,* sem var lútersk strangtrúar-guðrækni. Barnalærdómskenslan í skólunum og guðfræðiskenslan á háskólunum stefndu af alefli að því takmarki. Jafnvel við málfræðisdeild háskólanna var kenslunni hagað eftir því, sem guðfræðin heimtaði. Málfræðingur einn sannaði, að hin 10 lagaboðorð guðs væru sett fram í sérhverjum sorgarleik Sófoklesar. Annar skýrði »Metamorfósur« (Myndbreytingar) Óvíðs og taldi þær vera sannarlegan mentafjársjóð *(thesaurus eruditionis)*, er menn gætu lært af kristna trú og siðfræði, en auk þess líka landafræði, náttúrufræði og stjörnufræði. Menn lögðu og hina mestu stund á *eloquentia* (mælskuna), nálega meiri en á *pietas* (guðræknina). Takmark kenslunnar í lægri skólunum var frá upphafi til enda að kenna börnunum að tala og rita hreina latínu, ekki einungis óbundið, heldur og bundið mál (því kveðskaparlist hugðu menn að allir gætu lært). Svo héldu menn fram sömu stefnunni við heimspekisdeild háskólanna með ræðuhöldum og rökræðum *(declamationes et disputationes)* á latneskri tungu. En úr *sapientia* (vizkunni) varð heldur lítið, og það var engin furða, því frá upphafi til enda

var latnesk málfræði daglegt brauð barnanna í skólunum, fyrst orðmyndafræði, þá orðskipunarfræði, bragfræði o. s. frv. Þegar fornritin voru lesin, var ekki hirt um að auðga andann á hugsanagnóttinni, heldur að safna saman glósum, orðtækjum, spakmælum og dæmum, og rita það upp, til þess að geta soðið það saman síðar og notað það við mælskuæfingar sínar í bundnu og óbundnu máli bæði skriflega og munnlega. Í mörgum skólum lærðu menn aðeins hin fyrstu undirstöðuatriði í grísku. Móðurmálið var blátt áfram útilokað frá skólunum, og var börnunum hegnt, er þau töluðu það, jafnvel þótt utan kenslustunda væri. Skólinn, sem átti að vera mannúðlegur og samkvæmur anda húmanismans, varð gróðrarstía skaprauna og heimsku bæði fyrir lærisveina og kennara. Og við fornmálakensluna á háskólunum voru fyrirlestrarnir að sama skapi og að mestu leyti undirbúningur undir ræðuhöldin og rökræðurnar, og lenti alt að lokum í slíkum fánýtum hégóma.

Það hlaut auðvitað að koma afturkast gegn þessu, og kom það einkum á 18. öldinni. Það var margt sem stuðlaði að því: sívaxandi áhrif frá Frakklandi, *píetisminn* (oftrúin), hinar nýju kenningar uppeldisfræðinnar, heimspekin nýja og náttúruvísindin, sem þá voru að lifna, og svo hinar nýju þjóðlegu bókmentir, sem brutust fram þrátt fyrir alla fornaldaraðdáunina. Fornmálakenslan varð óvinsæl; málfræðin veslaðist upp við háskólana þýzku. Aftur á móti hélt latínan hásætinu í hinum lægri skólum, en þó voru henni sett nokkuð þrengri takmörk; móðurmálið og gagnfræðin fóru að komast að. En ég get ekki orðlengt um þetta; aftur á móti verð ég að minnast á þá endurnýjun húmanismans, sem kom fram seinast á 18. öld. Hún var runnin frá nýja háskólanum í Göttingen og ruddi sér einkum til rúms á Þýzkalandi. Seinna átti þessi stefna einkum heima í Halle og varð F. A. Wolf helzti frömuður hennar. Fylgismenn hennar dáðust ákaflega að forngrískum mentum og fyrirmyndarþjóðinni fullkomnu, Grikkjum; gekk þessi aðdáun stundum tilbeiðslu næst. Viðkvæðið hjá þeim var, að menn skyldu kynnast vel bókmentum þeirra og samlaga sig öllu lífi þeirra; þá myndu menn öðlast hina sönnu »mentun«, göfga fegurðartilfinning sína og huga sinn. Þessi hreyfing vakti nýja gullöld fyrir málfræðina við háskólana; nú var hún nálega sett í hásætið, en áður hafði hún verið þjónustukona guðfræðinnar. Gríska varð fortakslaust aðalmálið og nú lásu menn hin grísku rit, til þess að kynnast efni þeirra og hugsunum, skilja

hinn fagra búning þeirra og bæta með því smekkvísi sína og auðga anda sinn, en stælingin varð að minsta kosti aukaatriði. Nám latínu og latneskra bókmenta snerist ósjálfrátt í sömu stefnu; þó reyndu menn enn þá að læra málið svo, að þeir gætu notað það í ræðum og ritum, einkum vegna prófanna. En þetta gekk ekki eins liðlega við lægri skólana. Raunar vildu sumir nýhúmanistar einnig gjöra grískuna að aðalmálinu þar og byrja kensluna með henni; en latínan hélt þó yfirráðunum vegna gamals vana og vegna þess, að sumir voru svo skynsamir, að þeir sáu að rás viðburðanna leyfði ekki að umhverfa þessu þannig. Að vísu batnaði kensluaðferðin, og í orði var það oft tekið fram, að aðalatriðið skyldi vera að lesa rit höfundanna og kynnast hugsunum þeirra, en í reyndinni urðu það stílæfingarnar, öldungis eins og áður. Og grískan hlaut því miður að feta alt of mjög í fótspor latínunnar; grískar stílæfingar voru teknar upp og þar með málfræðisstagl. Í einstöku skólum kendu menn nálega ekki annað en latínu og grísku, og létu allar aðrar námsgreinir sitja svo á hakanum, að þær í raun réttri voru hvergi til nema á tímatöflunni; þar og hvergi annarsstaðar náðu menn nokkru, sem heitið gat klassisk mentun. En í flestum skólum reyndu menn samvizkusamlega að kenna bæði fornmálin og hinar nýju námsgreinir, og varð þá árangurinn harla lítilfjörlegur í hvorutveggja. Lærisveinarnir urðu að fást við of margt og það var lagt of mikið að þeim, svo að bæði andleg og líkamleg heilbrigði þeirra og þrek beið tjón af. Vér verðum og sjálfsagt að játa, að nýhúmanisminn hafði slæm áhrif á hinar þjóðlegu bókmentir, sem einmitt um þetta leyti tóku að blómgast á Þýzkalandi. Schiller hefur í kvæði einu frægu kvartað yfir því, að nú væru hinir dýrðlegu tímar liðnir, er hinir fögru grísku guðir stýrðu heiminum og voru hvervetna á ferli. En bæði hann og hinir aðrir miklu samtíðarmenn hans, snillingar gullaldarbókmentanna þýzku, bjuggu grískum goðum, sagnhetjum og hugsjónum nýtt ríki í þessum bókmentum, þar sem þau þó eiginlega áttu ekki heima; með þessu gjörðu þeir þær óaðgengilegri fyrir alþýðu. Heima hjá oss fór á líkan veg. Að vísu leið alllangt fram á þessa öld, áður en grískan komst í nokkur met við háskólann og í lærðu skólunum, en hin ágætu skáld vor um aldamótin höfðu mikil kynni af þýzku skáldunum og drógu mikinn dám af dálæti þeirra á Forngrikkjum; og þótt vér hefðum ekki Grikki sjálfa hér heima, þá höfðum vér þó í

þeirra stað hin hálfgrísku skáld, Vergil, Hóraz og fleiri. Afleiðingin af þessu hefur orðið sú, að þrátt fyrir auðlegð og fegurð bókmenta þeirra, er vér höfum fengið frá þeim, getur alþýða, að minsta kosti nú á tímum, ekki lesið þær án þess að henni finnist eitthvað annarlegt, óeðlilegt og tilgerðarlegt vera þar; stafar það mest af því, að skáldin hafa viljað hreykja sjer um of upp á háhest fornmentanna, eftir dæmi Þjóðverjanna.

Sem betur fer eru menn nú horfnir frá þessum óeðlilega skáldskap. En þótt hliðrað hafi verið til á ýmsa vegu í skólunum, til þess að forðast misfellur þær, er nefndar hafa verið, þá hefur fornmálafræðin alt til síðustu tíma að mestu haldið sæti því á háskólanum og í lærðu skólunum, er henni var skipað á dögum ný-húmanismans. Verður þá eðlilega fyrir oss sú spurning: Mun hún geta haldið þessu sæti framvegis?

Fornmálafræðin er nú stunduð með meiri víðtæki og djúphygni en nokkru sinni áður, en jafnframt sætir hún, svo sem kunnugt er, hörðum árásum. Er þeim að vísu eigi beint svo mjög að henni sjálfri sem vísindagrein, eða réttmæti hennar sem námsgrein við háskólann, en þó láta menn sér stundum um munn fara, að hún hafi lifað sitt fegursta og verkefni hennar séu einatt margtuggin. En því ákafari eru árásirnar á sæti hennar í lærðu skólunum. Vér vitum hverjar afleiðingarnar hafa orðið í Noregi; á Þýzkalandi hefur fornmálafræðin setið hvað fastast, en jafnvel þar hefur hún orðið að þoka nokkuð á síðustu 10 árum, og hefur það ekki gengið orða- eða eftirtölulaust. Að minni hyggju getur naumast leikið vafi á, hver endirinn muni verða á þessari hreyfingu, bæði hjá oss og annarsstaðar. Vilji menn ekki alveg sleppa einingunni í mentun þeirri, er lærðu skólarnir veita, og stofna mismunandi skóla, er veiti nokkurnveginn jafnan aðgang að háskólanum (þar á meðal þá einnig skóla, er legðu nálega alla áherzluna á fornmálin og fornu bókmentirnar), þá rekur að því, að annað fornmálanna verður alveg að rýma sess sinn í skólunum, og hitt að nokkru leyti. Gríska n mun fara fyrst; hún hefur nefnilega ekki svo mikið sem aldursrétt á sér sem námsgrein í skólunum, og er þó sá réttur í sjálfu sér harla lítilsverður; rás viðburðanna verður og eigi breytt, en hún hefur ráðist þannig, að sambandið er orðið mjög veikt milli nútímans og grísku mentanna í hinni upprunalegu mynd þeirra, ekki í hinu latneska gervi þeirra. Aftur á móti hefur latínan

verið stoð mentunarinnar alt til síðustu tíma; hún hefur verið sameiginleg tunga lærðra manna og mentaðra og því náð föstum tökum á vísindunum; þó er meira vert um hitt, að hún hefur haft svo mikil áhrif á allan grundvöll mentunar vorrar, að vér getum ekki litið langt aftur í tímann, án þess að þarfnast hjálpar hennar til þess að skilja þá fortíð, sem vér enn stöndum í nánu sambandi við. Þess vegna líður víst langur tími enn, áður vér getum slept latínunni. En vér getum sjálfsagt takmarkað svið hennar nokkuð, af því að hún á aðeins að gjöra gagn, — nefnilega það gagn, að hjálpa oss til að geta stigið þetta skref aftur í tímann. Þannig munu því úrslitin verða, og ég get ekki fylt flokk þeirra, sem harma þau, því að ég hygg, að þau séu réttmæt og muni ekki verða vísindunum til tjóns, enda til hamingju fyrir skólana, hvernig sem menn nú vilja líta á ætlunarverk þeirra.

Að minni ætlun hefur sú skoðun haldist alt of lengi og verið alt of rík, að lærðu skólarnir ættu aðallega að vera undirbúningur undir háskólanám og frekari vísindaiðkanir. En jafnvel þótt vér látum þessa skoðun haldast, er það auðsætt, að vér getum farið svo með fornmálin tvö, sem ég hef sagt, og þá hljótum vér að gjöra það samkvæmt þeirri ómótmælanlegu meginreglu að skólarnir verða fyrst og fremst að kenna það, sem er nauðsynlegt, til þess að geta skilið vort eigið nútíðarlíf og tekið þátt í því, en óþarfari námsgreinum verða þeir að sleppa, eða að minsta kosti láta þær sitja á hakanum. Það má með sanni segja bæði um hin nýju vísindi, er hafa orðið til án sambands við fornmentirnar, og einnig að miklu leyti um læknisfræði og lögfræði, að minsta kosti hjá oss, að flestir vísindamenn nú á dögum geta stundað þau viðunanlega, meira að segja frábærilega og snildarlega vel, án þess að nota fornmálin eða þekkja nokkuð til þeirra, einkum grískunnar. Ef einstöku menn þurfa að kunna fornmálin, til þess að geta stundað vísindi sín, þá eigum vér rétt á að heimta, að þeir afli sér sjálfir þess, er þeir einir þurfa, og að hin almenna kensla sé ekki sniðin eftir sérstökum þörfum þeirra. Og hinn mikli sægur háskólamentaðra manna, sem aðeins ætla að vinna fyrir sér sem læknar og lögfræðingar, kennarar og iðnfræðingar í ýmsum greinum, getur auðvitað komist enn þá betur af án fornmálanna. En menn halda því fram, að þau, einkum grískan, séu nauðsynleg guðfræðingum. Þetta skal

ég játa fúslega, að því er snertir þá guðfræðinga, er vilja stunda guðfræðina vísindalega og eiga að þýða ritninguna gagnrækilega og svo vel, að treysta megi; þeir þurfa sannarlega málfræðislega mentun, einkum í grísku, og hana mjög vandlega; en þeir eiga þá að fá alt annan undirbúning, en þeir fá nú, lesa önnur rit, en þau, er þeir kynnast nú í skólunum, og að öllum jafnaði láta sér duga. En ég held því jafnfastlega fram, að slík málakunnátta sé óþörf óbreyttum prestum, enda geta þeir ekki aflað sér hennar og hafa hana ekki heldur til að bera; viðvíkjandi þessu skal ég skírskota til orða Lúters í bréfi hans til ráðherranna í hinum þýzku borgum: »Óbreyttur prestur hefur í þýðingum svo mörg ljós ritningarorð og texta, að hann getur skilið Krist, kent og lifað heilögu líferni og prédikað fyrir öðrum; en án hjálpar málanna er ekki unt að þýða ritninguna og berjast gegn þeim, er rangfæra hana. Og jafnan verða slíkir spámenn að vera til meðal kristinna manna, er rannsaka og þýða ritninguna og eru dugandi stríðsmenn; en það er ekki nauðsynlegt, að sérhver kristinn maður eða prestur sé slíkur spámaður, og á ekki heldur svo að vera.«

En það er sjálfsagt réttast að skoða lærðu skólana sem mentastofnanir, er hafi það sérstaklega og sjálfstæða takmark, að veita æskulýðnum fróðleik þann, sem nauðsynlegur er í lífinu, og svo mikið af þeirri æðri mentun, er gjörir lífið fagurt og efnisríkt, sem námstíminn leyfir. Haldi menn því fram, að ætlunarverk skólanna sé þetta, þá verður öldungis óhjákvæmilegt að láta fornmálin þoka, svo sem ég hefi sagt; því eins og fornmálanámið er nú, verður það óvinnandi tálmun þess, að skólarnir nái þessu takmarki, og er því beinlínis til tjóns fyrir skólana. Fornmálin taka hjá oss meira en þriðjung námstímans seinustu fjögur árin; hver verður svo afleiðingin af því? Lærisveinarnir verða að láta sér nægja harla bágborna kunnáttu í stærðfræði og litla eða enga í náttúruvísindunum, er mest hjálpa oss til að skilja lífið umhverfis oss. Kensla móðurmálsins ætti hvað mest að menta anda hinna ungu manna, en hún getur ekki orðið svo víðtæk, sem þarf til þess; lærisveinarnir fá enga hugmynd um marga hugðnæma og mikilsverða kafla í menningarsögu Norðurálfu eftir lok fornaldarinnar; og loks fá þeir alsendis ónóga kunnáttu í nýju málunum, einkum ensku; en þó veita þau mál þeim aðgöngu að bókmentum, sem að minni hyggju eru að minsta kosti jafnauðugar og jafn-

mentandi fyrir andann eins og fornaldar bókmentirnar, og auk þess hafa þann kost, að vér eigum miklu hægra með að skilja þær; og þó verður kunnátta í þessum málum æ nauðsynlegri fyrir hvern mann, er viðskifti þjóðanna aukast svo mjög, og einkum alveg ómissandi fyrir hvern vísindamann, vegna hinnar miklu samvinnu Norðurálfuþjóðanna í öllum vísindum. Gætum vér svo bara með því að leggja alt þetta í sölurnar öðlast verulega góða þekking á fornöldinni, sem að sjálfsögðu er nauðsynlegur þáttur í almennri mentun! En öðlumst vér hana þá? Eða getum vér náð henni með fornmálakenslu þeirri, sem nú er, þar sem kensla málanna sjálfra tekur, og hlýtur að taka, svo mikinn hluta tímans? Með því að ég hef áður látið í ljósi álit mitt um þetta, vil ég ekki endur taka það hér, heldur tilgreina það, sem Wilamowitz-Möllendorff, sem ef til vill er mestur fornmálafræðingur nú á tímum, sagði í ræðu einni í Göttingen fyrir nokkrum árum; verð ég þá að minna menn á, að hann talar um ástandið á Þýzkalandi, en þar hefur fornmálakenslan í skólunum verið miklu meiri, næstum helmingi meiri en hjá oss. Hann segir fyrst, að málakunnátta sú, sem stúdentarnir ættu að hafa frá skólunum til háskólans, sé í raun réttri hvergi til nema í burtfararvottorðum þeirra, og verði hann því að kenna þeim hrein og bein undirstöðustriði við æfingarnar (alveg eins hjá oss!). Og síðan segir hann: »Jafnvel alvörumennirnir á Þýzkalandi vita ógnarlega lítið um fornöldina og hirða enn þá minna um að vita nokkuð um hana. Þeir samræta (identificere) hana svona hér um bil því, sem þeir hafa lært um hana í skólunum. Þetta er að nokkru leyti skólunum sjálfum að kenna. Hve oft heyrist ekki sú hrokafulla og hróplega vitleysa, að skólarnir leiði menn inn í anda fornaldarinnar. Alveg eins og fornöldin hefði ekki haft nema einn einasta anda, alveg eins og allir þeir rithöfundar, sem lesnir eru í skólunum, t. d. Hómer og Óvíð, hefðu sama anda — og svo þar að auki allir þeir rithöfundar, sem ekki eru lesnir, líka hefðu sama anda! Ef fornöldin hefði ekki haft meiri anda og engan annan anda en þann, sem hver skólapiltur á að skilja og hlýtur að geta skilið, þá ættu fullorðnir menn sannarlega að fá að vera í friði fyrir honum. En auk þess koma og skólarnir öðru illu til leiðar, án þess að þeim þó verði gefin sök á því, og verða stórskáld vor því miður að gjalda þess nú: einmitt af því að rit þeirra eru lesin svo mikið í skólunum, hættir mönnum við að halda,

að þeir með því hafi kynst þeim nóg, og rekur svo að því, að menn halda, að þau séu ekki til annars, en að lesa í skólum.«

Jeg hygg því, að fornmálin verði að þoka til hliðar í skólunum, fyrst og fremst vegna skólanna og æskulýðsins, en svo og vegna fornmálafræðinnar sjálfrar; hún getur ekki grætt á því til lengdar, að sæta hatri fyrir það, að hún vill halda áfram að ríkja þar, sem yfirráð hennar nú eru orðin heimildarlaus.

En mun þá fornmálafræðin ekki missa álit sitt og ef til vill bráðlega deyja út, ef þetta kemst á? Nei, engan veginn! um það er ég jafnfastlega sannfærður og Wilamowitz. Í fyrsta lagi mun vísindagrein vor auðvitað ekki missa neitt af áliti sínu, né heldur vér láta oss neina lægingu þykja, þótt vér verðum að byrja á að kenna áheyrendum vorum undirstöðuatriðin í grísku, eins og háskólakennararnir í Sanskrít, Hebresku og öðrum málum. Það mun ekki heldur fá neitt á oss, þótt vér fáum færri áheyrendur, ef þeir, sem vér fáum, hafa aðeins því meiri áhuga á vísindunum. Enn fremur munum vér geta náð takmarki voru alt eins vel og nú, þegar þessi breyting er á orðin, en það er, að kenna lærisveinum vorum, hvernig þeir eigi að fara að því að læra málin til fulls og að skilja og skýra fornaldarrit bæði að því, er snertir efni þeirra og sögulegt samband, og svo að gefa þeim yfirlit yfir vöxt og viðgang menningarinnar í fornöld. Ekki mun heldur þurfa að ætla lærisveinum vorum lengri námstíma til prófs, því það stendur hér um bil á sama, hvort þeir eiga að lesa dálítið meira eða minna af ritum höfundanna til prófs; það er nefnilega meira vert um hina vísindalegu aðferð en hitt, hve mikið er lesið að vöxtunum til. Enn fremur er það og auðsætt, að álit og lífsmagn sérhverrar vísindagreinar er komið undir því, hvort hún sífelt hefur verkefni að leysa af hendi, og hvort þau eru nokkurs um varðandi fyrir mannlífið; að þessu leyti stendur fornmálafræðin alls eigi illa að vígi. Skal ég þó ekki að sinni gjöra mikið úr áritunum þeim og »papyrus«ritum (sefpappírsritum), er finnast oft nú á tímum og færa henni nýtt efni; mikið af því er lítilsvirði eða einkisvirði og getur enda hæglega leitt málfræðina á glapstigu; sumt hefur aftur á móti frætt oss um mikilsverðar og fróðlegar hliðar fornaldarlífsins, er bókmentirnar höfðu veitt oss ófullkomna þekking á. En jafnvel þó vér lítum aðeins á þær fornaldarbókmentir, sem löngu eru kunnar, þá er í fyrsta lagi margt, sem nálega ekki hefur verið rannsakað enn, einkum af ritum þeim, er fjalla um einhver

sérstök vísindi; auk þess er jafnan unt að koma með djúpsettari skýringar og nýjar skoðanir á þeim ritum, er fyrri málfræðingar hafa fengist mikið við og ef til vill skýrt nálega til fullnustu. Og loks eiga fornmálafræðingarnir enn þá eitt mikið starf fyrir höndum; hafa þeir því miður alt of oft gleymt því eða virt það að vettugi og hafa því aðrir, sem ekki voru kallaðir til þess, fengið að vinna að því. Skáldrit, sagnarit og heimspekisrit fornaldarinnar hafa fjársjóðu að geyma, sem án efa munu geta glatt og auðgað mannsandann um mjög langan tíma enn; en fyrst svo er, þá mega þessir fjársjóðir ekki vera séreign þeirra einna, sem hafa tæki til að læra fornmálin, heldur eru þeir þess verðir, að þeir séu gjörðir aðgengilegir öllum þeim flokk manna, sem andlegt líf og áhugi lifir hjá. Og flokkur þessi er ekki fámennur, einkum nú, er bæði bændur vorir og verkamenn eru vaknaðir og orðnir gagnteknir af fróðleiksfýsn, er vér háskólamenn naumast getum gjört oss nokkra hugmynd um. Að vísu er það nú ekki á hvers málfræðings færi að vinna að þessu starfi, með því að semja góðar þýðingar og góðar lýsingar á fornaldarlífinu; en hitt er jafnvíst, að engir geta leyst starf þetta viðunanlega af hendi, nema þeir einir, sem hafa aflað sér djúpsettrar þekkingar á fornmálunum. Þannig hefur því vísindagrein vor enn þá ávalt nóg verkefni, og það merkileg og mikilsverð verkefni; en einmitt vegna þess þarf hún ekki að óttast; hún mun enn þá um langan aldur geta sér álit og orðstír, og það er því hreinasti óþarfi fyrir hana að fara að hugsa um dauða sinn eða búa sig undir hann, — þess þarf hún hvorki í dag né á morgun!

Þýtt hefur

J. Þ.

II. MEIRIHLUTAÁLIT KENSLURÁÐS DANA.

Með því að afnám grískukenslunnar í latínuskólanum er nú komið á dagskrá þjóðarinnar, höfum vér álitið, að lesendum Eimreiðarinnar mundi þykja fróðlegt að lesa framanskráða ræðu eftir prófessor *M. Cl. Gertz*, sem jafnvel ekki hinn svæsnasti íslenzki embættishroki mun voga sér að neita, að hafi fult vit á málinu. Hann er sem sé ekki að eins kennari í grísku við háskólann og álitinn bezt að sér í henni allra manna í Danmörku, heldur og formaður í kensluráði Dana og þannig æðsti ráðanautur kenslu-

málaráðaneytisins, og hefur í mörg ár verið prófdómandi í fornmálunum við burtfararpróf í öllum latínuskólum í Danmörku. En þar sem prófessor Gertz á einum stað í ræðu sinni getur þess, að hann hafi áður látið í ljósi álit sitt á þessu máli, er hann vilji ekki vera að endurtaka nú, þykir oss einnig hlýða, að skýra frá því, hvað hann þá hefur sagt, með því að fáir Íslendingar mundu annars eiga kost á að kynna sér það.

Það, sem prófessor Gertz á hér við, er álitsskjal kensluráðsins til kensluráðaneytisins 28. sept. 1889. Það ár hafði kensluráðaneytið beðið bæði kensluráðið og alla skólastjóra í landinu, að láta uppi álit sitt um það, hvort ekki mundi réttast að afnema alla kenslu í grískri tungu í skólunum og gera ýmsar aðrar breytingar á kenslunni í skólunum. Svörin urðu mjög mismunandi og yrði oflangt mál að fara að skýra hér frá hinum ýmsu skoðunum, er fram komu, enda kemur sumt í þeim oss Íslendingum ekkert við. Vér viljum því að eins minnast á álit kensluráðsins á fornmálakenslunni.

Í kensluráðinu eru 3 menn: prófessórarnir *Gertz* (prófessor í latínu og grísku), *Julius Petersen* (prófessor í stærðfræði) og *J. Paludan* (prófessor í bókmentasögu og fagurfræði). Þeir gátu ekki orðið á eitt mál sáttir í öllum greinum og skiftist því kensluráðið í meirihluta (Gertz og Petersen) og minnihluta (Paludan). Áleit minnihlutinn að vísu þörf á ýmsum breytingum, en að enn væri ekki tími til kominn að gera þær, og grískunni gæti hann ekki ráðið til að sleppa, þar sem engin þjóð í öllum heiminum hefði gert slíka tilraun, og einkum af því að það kæmi í bága við þarfir guðfræðinganna. Meirihlutinn réð aftur á móti til að gera ýmsar breytingar á kenslu og fyrirkomulagi skólanna, sem hér yrði oflangt upp að telja, og látum vér oss því nægja að tilfæra einn kafla úr álitsskjali hans, þann er ræðir um grískukensluna.

Eins og kunnugt er, skiftast allir latínuskólar Dana nú í tvær deildir: *mála- og sögudeildina*, sem lærir latínu og grísku í líkum mæli og lærisveinar latínuskólans í Reykjavík, og *stærðfræðis- og náttúruvísindadeildina,* sem enga grísku lærir og minna í latínu en hin deildin, en lærir að því skapi meira í stærðfræði og náttúruvísindum. Eftir að meirihlutinn nú hefur ráðið til að afnema þessa tvískifting og láta alla lærisveina skólans njóta nokkurnveginn sömu kenslu, segir svo í álitsskjali hans:

»Í aðalatriðunum virðist skólafyrirkomulag Maðvígs hafa hitt hið rétta, eftir því sem um var að gera um þær mundir. En síðan hefur margt breyzt svo stórkostlega, að ekki getur komið til greina, að taka það fyrirkomulag upp aftur í sömu mynd. Náttúruvísindin gera nú langt um meiri kröfur til kenslunnar[1], af því að framfarirnar í þeim hafa orðið langt um meiri, og kröfur þeirra eru nú líka orðnar með öðru móti en þá. Áður virtist nauðsynlegt, að láta stærðfræðina vera þungamiðju kenslunnar í þessum fræðum, en nú — eftir að menn hafa fundið lögin fyrir myndbreyting kraftanna, stærstu uppgötvun þessarar aldar, — hlýtur eðlisfræðin, og þá einkum aflfræðin (sá hluti eðlisfræðinnar, er bezt lýsir hinum mikilvægustu grundvallarlögum), að verða þungamiðjan og skipa öndvegissæti í skólunum meðal hinna fremstu námsgreina. En eðlisfræðin útheimtir aftur óhjákvæmilega kenslu í stærðfræði, sem engan veginn má minni vera, en hún var samkvæmt skólafyrirkomulagi Maðvígs. Til þess að kenslan í þessum tveimur námsgreinum geti orðið viðunandi í efstu bekkjunum, verður að ætla þeim töluvert fleiri kenslustundir. Að ætla sér að fara að bæta fáeinum stundum við þær, má skoða sem þeim sé eytt til ónýtis. Hins vegar hefur tvískiftingin gert þá höfuðbreyting á hinum lærða skóla, að nýju málin hafa komist að í efstu bekkjunum, er þau voru útilokuð frá fram að 1871; og þeim verður ekki framar útrýmt þaðan, enda á ekki undir neinum kringumstæðum að útrýma þeim. Það er ómögulegt vegna bókmenta þeirra, sem rituð eru á þessum málum; því í þessum bókmentum eru ekki að eins skáldrit, heimspeki- og sögurit, sem eru að minsta kosti jafnmentandi eins og nokkurt fornrit getur verið, sem menn enn fremur geta haft betri not af, af því bæði málið og hugsunarhátturinn er oss skyldara, og sem lærisveinarnir annaðhvort eiga að kynnast þegar í skólanum eða þá að minsta kosta verða færir um að kynna sér, heldur og — einkum frá þessari öld — hin þýðingarmestu vísindarit, sem nemendurnir verða að nota við háskólann. Það er og ómögulegt vegna þess, hve mjög menn þurfa á því að halda, að geta talað þessi mál, og í því efni eru þarfirnar nú orðnar miklu meiri, en þær voru um

[1] Allar leturbreytingar í þeim köflum, sem eru tilfærðir orðrétt, eru hinar sömu og í álitsskjali kensluráðsins.

miðbik þessarar aldar, sökum þess hve samgöngurnar millum þjóðanna í álfu vorri eru orðnar greiðar og ferðalögin tíð, en viðdvölin oft stutt. Menn verða að hafa fengið svo mikinn undirbúning, að menn þurfi ekki að standa sem heyrnar- og málleysingjar frammi fyrir útlendingum, jafnskjótt og komið er út fyrir landsteinana, heldur geti nokkurn veginn fljótt opnað eyrun og sett tunguna á stað, þó málið kunni að verða ekki sem fullkomnast. — Og þennan undirbúning verður skólinn að nokkru leyti að veita.

En ef nú á að kenna öllum lærisveinum stærðfræði og eðlisfræði gegnum allan skólann, og eins að minsta kosti tvö af nýju málunum, en tala kenslustundanna yfirleitt hins vegar ekki verður aukin að neinum mun; þá eru, að því er við fáum séð, engin önnur úrræði til þess að rýma til og komast hjá að ofhlaða á lærisveinana, en einmitt þau, sem ráðaneytið hefur bent á: að breyta kenslunni í fornmálunum eða fella nokkuð af henni í burtu. Við komum þá að annari aðalspurningunni í bréfi ráðaneytisins, spurningunni um afnám grískukenslunnar eins og hún er nú. Við getum ekki annað en fastlega ráðið til, að þetta stig sé stigið, og stigið fyllilega og sleitulaust.

Ef meiningin hefði verið sú, að menn ætluðu að svifta lærisveinana sérhverju tækifæri til þess að kynnast fornbókmentum Grikkja og mentalífi (nema að því leyti sem þekking á mentalífi þeirra fengist með sögukenslunni), þá mundum við, að minsta kosti sem stendur, jafnfastlega ráða frá því, að þetta stig væri stigið. En það verður varla um of brýnt fyrir mönnum og áherzla á það lögð, að meiningin er alt önnur. Menn vilja aðeins láta hætta við að lesa bókmentarit Grikkja á grísku, eins og nú er gert í skólunum.

Þeim skjátlast herfilega, sem eru að reyna að verja grískukensluna í skólunum, sérstaklega í þeim mæli og í þeirri mynd, sem hún nú er í, með því að bera fyrir sig, hve afarmikla þýðingu grískar bókmentir hafi jafnan frá því í fornöld haft fyrir menningarþroska Norðurálfunnar, og einkum og sérílagi á einstökum tímabilum sögunnar. Þessi ástæða gæti því að eins átt við, að hér væri um það að ræða, að láta læri-

sveinana fara á mis við alla þekking á bókmentum og mentalífi Grikkja, eða ef ætti að fara að afnema grískukensluna við háskólann. En hér er ekki um neitt slíkt að ræða. Gríska mun jafnan halda sæti sínu við háskólann, og hafi menn enn þá nokkuð það að sækja til fornaldar Grikkja, er hrundið geti menning vorri áfram, þá er það hlutverk vísindamannanna að sækja það og frjóvga, svo að öllum megi að gagni verða — eins og það líka ætíð hefur verið hingað til. Af sömu ástæðum er heldur ekki til neins að vera að bera fyrir sig þýðingu grískunnar fyrir málfræðisnemendur yfirleitt. Menn geta heldur ekki með réttu bent á, hve veglegt sæti gríska hafi haft í skólum húmanistanna (þar sem hún þó jafnan skipaði óæðri bekk en latínan), því þá voru hinar þjóðlegu bókmentir nýju málanna ekki til; þær hafa fyrst á hinum síðustu hundrað árum náð verulegum vexti og viðgangi og það er að minsta kosti ekki ýkjalangt síðan, að þeim hefur hlotnast viðurkenning í skólunum. Vörnin getur því að eins orðið nokkru nýt, að menn geti, á þann hátt, sem allir verði að viðurkenna, sýnt fram á, að á grískukenslunni í skólunum, eins og henni nú er varið, sé svo mikið að græða, og að hún veiti meginþorra lærisveinanna svo dýrmæta nýja næring til eflingar menningarþroska þeirra, að það verði varið, að verja svo miklum tíma til hennar, sem nú er gert, þ. e. $^{1}/_{5}$ af öllum kenslutímanum í tveimur efstu bekkjum mála- og sögudeildarinnar og nokkru minna í tveimur næstu bekkjunum. Geti menn ekki sannað þetta, og sé hins vegar ástæða til að ætla, að menn sumpart á annan hátt, án þess að verja svo miklum tíma til þess, geti veitt lærisveinunum langt um meiri þekking á bókmentum og mentalífi Grikkja, — sem enginn getur þó á móti mælt, að hljóti að vera aðalatriðið, — og sumpart varið *þeim mikla tíma, sem sparast,* til þess að afla lærisveinunum þekkingar í öðrum efnum, sem þeim er óhjákvæmilega nauðsynleg eða þá að minsta kosti til stórgagns, en sem þeir annars verða að fara á mis við, — þá verður grískukenslan. eins og hún er nú, að falla. Og við erum fyrir vort leyti sannfærðir um, að þessu sé þannig varið.

Í mörgum af álitsskjölum þeim, er send hafa verið ráðaneytinu, hefur lýsingin á aðferðinni við hina núverandi

griskukenslu í skólunum og árangrinum af henni orðið henni í vil, eða að minsta kosti fremur í vil. En gegn þessari lýsing hikar annar okkar, sem hér ritum undir, sér ekki við að leggja fram vottorð sitt, sem líka er staðfest af mörgum öðrum álitsskjölum. Og þetta vottorð er bygt á þeirri reynslu, er hlutaðeigandi hefur átt kost á að afla sér, sumpart sem kennari við skóla hér í bænum, þó nú séu um 10 ár liðin síðan, og sumpart sem prófdómandi við burtfararpróf um fjöldamörg ár alt til síðustu ára, og sumpart loks sem háskólakennari, þó við það verði að athuga, að hann á háskólanum mestmegnis hefur fengist við að kenna þeim stúdentum þessa námsgrein, sem einna bezt hafa verið að sér í henni í skólunum og með sérstökum áhuga hafa lagt þetta nám fyrir sig. Fyrst og fremst verður hann að koma í veg fyrir, að nokkur taki ummæli kensluráðsins í prófskýrslunni fyrir 1888 svo, að þau séu vottur um, að alt sé í góðu lagi. Reyndar er þar sagt, þó ýmsir og það fremur öruggir varnaglar séu um leið slegnir, að kenslan sé yfirleitt viðunandi. En með þessu er auðvitað að eins átt við það, að frammistaða lærisveinanna yfirleitt samsvari þeim kröfum, sem tiltök séu að gera til þessarar námsgreinar, eins og hún nú einu sinni er sett í skólanum. En þetta útilykur engan veginn, að menn geti álitið námsgreinina illa setta og árangurinn af kenslunni því mjög bágborinn, þegar á þetta er litið eitt fyrir sig. Því næst þykist hann geta borið vitni um það, að griskukenslan í skólunum enn þá ávalt snúist því nær eingöngu um þýðingu einstakra orða, myndir þeirra og beygingu. Og hann telur sér óhætt að bæta því við, að þetta muni aldrei að nokkru ráði geta orðið á annan veg, nema tök séu á að fjölga kenslustundunum í þessari námsgrein að miklum mun. Auðvitað getur verið nokkur munur á þessu í hinum ýmsu skólum, og eins áraskifti að því við sama skólann. En yfirleitt, og að því er allan þorrann snertir, verður hið sama ofan á. Og tímarnir hafa heldur ekki breyzt mjög frá því, sem var meðan gamla skólafyrirkomulagið átti sér stað. Hann minnist þess þvert á móti frá skólaárum sínum, að þá var, að minsta kosti í þeim skóla, sem hann var í, lögð fult eins mikil áherzla á hina sögulegu hlið námsgreinarinnar, sem nú er gert, og minni á orðmyndir og beygingar. Það er óhætt að fullyrða, að í tveimur neðstu griskubekkjum skólanna snúist kenslan því nær eingöngu um orðmyndir og beygingar, og svo í viðbót þær þýðingar eftir orðabókunum, sem ekki verður

hjá komist. Þetta hlýtur líka öllum að vera ljóst, þegar þess er gætt, að þegar menn eru búnir í þessum bekkjum, þá hafa menn ekki komist yfir nema svo sem 30 bls. af Austurför Kýrosar og um 500 línur (vers) af kvæðum Hómers. Og þó eru piltarnir að eins prófaðir í hinni attisku orðmyndafræði með ofurlítilli viðbót um orðmyndir Hómers. Þetta er engan veginn sagt til þess, að kasta nokkrum skugga á kennarana. Þetta verður nú svona að vera, því það er óhjákvæmilegt skilyrði fyrir því, að menn geti síðar meir fengist nokkuð við lestur ritanna, að menn séu áður orðnir leiknir í orðmyndatöflum málfræðinnar. Og það má heldur ekki ámæla kennurunum fyrir það, hvernig kenslunni er hagað í tveimur efstu bekkjunum, því henni verður nú ekki hagað á annan veg. Í þessum bekkjum verða menn fyrst og fremst stöðugt að halda því við, sem áður hefur verið lært af orðmyndafræðinni; og það er sannreynt (sem reyndar líka er auðskilið), að til þessa verður að verja töluverðum tíma, af því mönnum hættir svo mjög til að stirðna í grísku orðmyndafræðinni, þó menn hafi einu sinni verið orðnir leiknir í henni. Nú verða menn og að kynna sér nýja orðmyndafræði í mállýzku Heródóts og stundum jafnvel dóriskar og æóliskar orðmyndir. Og svo verða menn loks í ofanálag að læra að minsta kosti aðalatriðin í hinni attisku orðskipunarfræði, sem er ekkert barnameðfæri. Af þessu hlýtur víst öllum að verða ljóst, hve mikill hluti af öllum kenslutímanum hlýtur að ganga til bláberra æfinga í eintómri orðmyndafræði eða málfræðisstagl. Og við þetta bætist svo vinnan að þýðingum orðanna eða orðbókavastrið. Af því að orðaforði grískunnar á svo nauðalítið skylt við orðaforða annara mála, sem lesin eru í skólunum, verða lærisveinarnir, ef menn láta þá eina um lesturinn, að stauta sig áfram gegnum setningarnar orð fyrir orð með aðstoð orðabókar og hinum mestu erfiðismunum. En annars mun venjulegast, að þeim sé leiðbeint með því að yfirfara textann á undan, að minsta kosti með því að þýða hann í snatri; stundum er meira að segja þýðing yfir hann lesin fyrir (!), og þýzkar þýðingar munu og eigi alllítið notaðar. En hvernig sem nú þýðingar lærisveinanna kunna að vera undir komnar, sem hjá öllum þorranum vanalega eru fremur bágbornar og sérstaklega koma hvergi nærri þeim fínni tilbreytingum og orðaleik, er legið geta í orðtakinu og sambandinu, þá er hitt víst, að menn verða í þessu efni enn sem fyr jafnan að fá vissu fyrir því, að þeir hafi skilið orðin bæði rétt

og vel. Það sem nú verður afgangs af kenslutímanum, þegar lokið er þýðingunni og því málfræðisstagli og orðbókavastri, sem henni eru samfara, er harla lítið, og því á að verja sumpart til hinna svo nefndu nytjafræða *(Realia)*, og sumpart til þess að komast inn í hinn margumtalaða anda og sál þess, sem lesið er. Í nytjafræðunum komast menn svo langt, að meðallagi duglegir lærisveinar geta með herkjum baslast við að segja frá hinum *almennustu* aðalatriðum í bókmentasögu, fornaldarfræðum og goðafræði, sem fyrir hafa komið í köflum þeim, er lesnir hafa verið. Það er öðru nær en að allir kunni einu sinni svo mikið, og það, sem er dálítið afskektara, þekkja þeir alls ekki (enda er þess og heldur ekki krafist). Listasöguna þekkja menn alls ekki, nema í eitthvað tveimur skólum, og það er ekki nærri alstaðar, að lært sé alment yfirlit yfir bókmentirnar, aðalstefnur þeirra, vöxt og viðgang, né heldur yfirlit yfir stjórnarskipun hinna tveggja höfuðríkja Grikkja, heldur láta menn sér nægja þau einstöku atriði á víð og dreif, sem fyrir koma í því, sem lesið er. Og svo andinn og sálin? Menn halda því fram, að af því að lesturinn sé svo hægfara, þá komist menn betur inn í anda ritanna; því þetta leiði til þess, að menn neyðist til að hugsa um efnið og melta það vel. En að lesturinn er hægfara, kemur eingöngu til af því, að menn þurfa að vera að leiðrétta þýðingarvillurnar og eiga í sífeldu orðmynda og orðastagli, og það eru því nærfelt eingöngu málfræðisreglur og glósur, sem menn melta — að svo miklu leyti sem það má verða. Einmitt það, hve lesturinn er hægfara og erfiður, vegna málsins sjálfs, er læra á, heftir, ruglar og veikir skilning manna á efninu, að minsta kosti á anda þess og áhrifum í heild sinni. Það hefur sannarlega ekki verið að ástæðulausu, að kensluráðið hefur hvað eftir annað orðið að brýna það fyrir mönnum í prófskýrslum sínum, að það yrði að venja lærisveinana á að geta gert grein fyrir efni þeirra rita, sem lesin hafa verið og prófað er í. — Á þennan hátt tekst mönnum á 2 árum með 6 stunda kenslu á viku að yfirfara 7—8 af bókum Hómers (sem eru 48), eina af hinum stærri bókum Heródóts (sem eru 9), og alls 90 bls. af attiskri grísku. Og við burtfararprófið er það svo enn, auk þýðingarinnar, því nær eingöngu málfræðis- og orðbókarhliðin, sem lærisveinarnir verða að gera grein fyrir, ásamt hinum óhjákvæmilegustu nytjafræðum, sem þó þráfaldlega verður mjög naumur tími til að eiga nokkuð við, af því oftsinnis gengur svo hörmulega erfitt að koma þýðingunni einni af.

Og hve leiknir eru menn þá orðnir í að nota gríska tungu til frambúðar? Í því efni hafa menn dirfst að halda því fram, að menn gætu komist svo langt, að lærisveinarnir (!) gætu, er þeir færu úr skólanum, eða jafnvel þegar þeir færu upp úr 5. bekk, þýtt Hómer og Heródót án nokkurs undirbúnings. Jú, menn ættu bara að reyna að prófa lærisveinana í 6. bekk í þessum höfundum ólesnum — og því þá ekki að lofa Xenófon að vera með? Það yrði víst dáindis laglegur árangur af því prófi. Nei, geti menn komist svo langt, að duglegustu lærisveinarnir — fremur fágætar undantekningar úr öllum fjöldanum — séu, þegar þeir fara úr skólanum, orðnir svo vel að sér, að þeir geti án alt of mikilla erfiðismuna með aðstoð orðabókar, málfræði, skýringa og stundum þýðinga brotist áfram í þessum höfundum, þá mega menn vera ánægðir. Allur fjöldinn verður aldrei svo vel að sér. Og um aðra höfunda getur varla verið að ræða. Það skyldi þá vera Díódóros og svipaðir höfundar, sem líklega má telja meðal hinna »léttari« höfunda, en sem mönnum varla mun þykja vert að mæla með til lesturs.[1] Meðal málfræðisnemendanna við háskólann eru vanalega þeir, sem bezt hafa verið að sér í grísku í skólunum, og þó vill það fara svo fyrir þeim á byrjunarárum sínum þar, að þeir verða að meira eða minna leyti að gefast upp í viðureign sinni við meginið af Plató, stóra kafla af ræðunum, Polybíos, Plútarkos og Lúkíanos, og þá ekki síður við Þúkýdídes (ekki að eins ræður hans, heldur jafnvel marga kafla í sagnaritum hans), ef þeir eiga að vera einir um hituna og án allrar leiðbeiningar. Og að því er til leikskáldanna kemur, þá áræða menn vanalega ekki einu sinni að hlýða þeim yfir þau, heldur skýra þau með fyrirlestrum. En það er ekki nóg með það, að menn geta ekki í skólunum gert meginþorra piltanna færa um að lesa grísk rit af sjálfsdáðum, heldur gera hinir miklu erfiðleikar, sem menn eiga við að stríða við námið, það að verkum, að menn geta heldur ekki vakið hjá þeim þá ást til hinna grísku höfunda og áhuga á að kynna sér þá, að það verði þeim nægileg hvöt til þess, að bjóða

[1] Það væri annars nógu gaman, ef menn vildu gera rækilega grein fyrir því, hvað menn ættu við, þegar menn eru að tala um, að lærisveinarnir muni við brottför sína úr skólanum geta lesið »létta« bók á grísku. Það, sem er nokkurn veginn létt, er að öllum jafnaði meðal þess ónýtasta, sem ekki er ómaksins vert að eyða tíma til að lesa (nema menn vilji telja Hómer og Heródót til léttra höfunda, sem menn þó að öllu athuguðu naumast hafa rétt til).

erfiðleikunum við lestur þeirra byrginn. Og svo verður afleiðingin sú, að, þegar málfræðingarnir eru frá skildir, fæst enginn[1] við lestur grískra rita, úr því skólanum sleppir. Og með því að grískan heldur ekki stendur í neinu sambandi við sérnám stúdentanna á háskólanum, missa menn skjótt algerlega þau lítilfjörlegu skilyrði, sem menn höfðu fyrir að skilja gríska bók, hversu létt sem hún kann að vera. Eigi allfáir geta meira að segja að nokkrum árum liðnum varla einu sinni lesið upp grískan texta. Slíku er hvorki að gegna með latínuna né nokkurt hinna nýrri mála, af því menn jafnan fá tækifæri til að hverfa að þeim á ný. Og jafnvel þó einhverjar aðrar af námsgreinum skólans séu teknar til samanburðar, munu menn tæplega geta nefnt neina, er ekki beri langt um meiri og varanlegri ávexti fyrir eftirtímann.

Gætu menn, eins og gert er í latínuskólunum á Þýzkalandi, varið 6 stundum á viku í 7 ár til grískukenslunnar, þá mundi árangurinn geta orðið að verulegu gagni, þó því yrði reyndar ekki neitað, að slík mentun fjarlægði lærisveinana alt of mikið frá nútíðarlífinu, og það því hlyti að draga nokkuð úr gildi hennar. En náttúrlega getur engum í alvöru dottið í hug að fara að grípa til þeirra úrræða, til þess að bæta úr ástandi því, sem nú er og lítt er við unandi. Og að fara að bæta einum 4 stundum eða þar um bil við hina núverandi stundatölu er algerlega gagnslaust. Minki maður hins vegar hina núverandi stundatölu nokkuð, getur grískukenslan ekki orðið annað en eintómt málfræðis og orðastagl, og af því höfum við áður nóg bæði í latínunni og nýju málunum. Þess vegna getum við heldur ekki með nokkru móti fallist á þær tillögur, sem koma fram í sumum álitsskjölunum í þessa átt. Það eru þá engin önnur úrræði eftir, en annaðhvort að láta alt haldast eins og það er nú, eða að fara þá leiðina, sem ráðaneytið hefur bent á. Því skal nú alls ekki neitað, að sá árangur, sem kenslan — auk hinna málfræðislegu æfinga — í raun og veru ber, og er sá eini, sem hún getur borið, eins og nú er á statt, geti verið þó nokkurs virði, þó þekkingin sé ekki sérlega djúpsett, heldur mest

[1] Guðfræðingarnir koma sem sé ekki til greina í þessu efni. Þeir fást að eins af nauðsyn og algerlega einvörðungu við eitt einstakt grískt rit með frábrugðnu máli, og þeir munu hvorki fyrir það verða færari um að lesa áfram í öðrum grískum ritum, né viðhalda hæfileika sínum til þess. Þær einstöku undantekningar frá þessari reglu, sem eðlilega geta átt sér stað, geta alls ekki komið til greina.

á yfirborðinu. En þar sem þó mentunargildi það, sem þessi fræðsla hefur, vafalaust er alt of lítið í samanburði við þann tíma og vinnuafl, sem varið er til hennar, þá verðum við, eins og áður er á vikið, fastlega að ráða til, að hætta við grískukensluna í sinni núverandi mynd, og taka í stað hennar upp kenslu í bókmentum Grikkja og menningarsögu og nota til þess þýðingar og önnur slík kenslufæri. Og til þessa verðum við því fremur að ráða, sem við erum sannfærðir um, að kenslan getur með þessu móti, auk stórkostlegs tímasparnaðar, eigi að eins borið sama árangur og nú, heldur aflað mönnum langt um staðbetri og auðugri þekkingar í þessum efnum. Og það er og verður þó þessi þekking (ɔ: á bókmentunum og mentalífinu), sem mest á ríður. Það er hún ein, þó harla ófullkominn sé, sem veitir hinni núverandi grískukenslu í skólunum nokkurt gildi, en alls ekki kunnáttan í málinu, sem ofboð fljótt rýkur á burt. Og við þessa kenslu á það fremur en nokkra aðra, að skólinn verður með kenslu sinni að veita fræðslu um eitthvað, sem hefur gildi í sjálfu sér, alveg út af fyrir sig, en á ekki að eins að vera skilyrði eða undirstaða til þess að ná frekari menningarþroska, þegar út úr skólanum er komið; því það er sannreynt, að í þessum efnum láta menn staðar nema við þá fræðslu, sem menn hafa fengið í skólanum.

— — — —

Það hafa komið fram ýmsar mótbárur gegn því að kenna eftir tómum þýðingum. Fyrst og fremst segja menn, að menn fari á mis við »sjálfskoðunina« *(Autopsien)* eða lestur frumritanna sjálfra. En sú sjálfskoðun, sem menn halda að lærisveinarnir fái nú, er því nær eingöngu sjálfskoðun á hinu gríska letri; hún er að minsta kosti í hverju einasta atriði sjálfskoðun gegnum gleraugu kennarans. Menn hafa sem sé í þessu efni í hreinustu misgripum skoðað skólapiltinn sem vísindamann, og tala því eins og pilturinn gæti haft það upp úr lestrinum, sem vísindamaðurinn getur haft upp úr honum, og það þó oftsinnis með miklum erfiðismunum. Því næst segja menn, að þýðingar geti ekki gefið nema ófullkomna (»nokkurnveginn«) hugmynd um frumritið. Hér gæti kannske átt við í fyrsta lagi að bera upp þá spurningu, hvað menn þá vilja gera úr þeirri þýðingu, sem kennararnir eru vanir að láta lærisveinum sínum í té í skólanum, eða sem þeir sjálfir mynda sér með því að brjótast gegnum frumritið? Ætli hún sé sérstaklega trú eftirmynd af frumritinu? Og þó er einmitt

þessi þýðing eini vegurinn til þess, að skilja frum ritið og afla sér þekkingar á því. Því næst byggist þessi dómur á þýðingum, sem mundi vera nokkurnveginn fullkominn dauðadómur yfir öllum þýðingabókmentum, að langmestu leyti á stórkostlegum misskilningi. Að minsta kosti að því er snertir lesmálshöfundana, hvern þeirra sem er, þá er óhætt að segja, að góð þýðing getur sýnt frumritið svo trúlega, að menn geta haldið ekki að eins efninu og hugsuninni, sem mest á ríður, heldur og jafnvel hinum fínustu tilbreytingum í orðtækjunum (ef til vill að undanskildum einstaka orðaleik) og það í búningi, sem fullkomlega jafnast á við búning frumritsins. Að því er skáldin snertir, þar sem líka á að sýna hljóðfallið, sem leggur töluverð höft á þýðandann, þá verður að vísu erfiðara að búa til eftirmynd af frumritinu, sem sé fyllilega trú. Og þó mun jafnvel í þeim takast að halda öllu því af efni og hugsun frumritsins, sem nokkuð er í varið, og eins öllum meginkjarna orðtækjanna. Og það, sem kann að fara forgörðum, má bæta upp með öðru, sem er í fult eins góðu samræmi við hitt, er náðst hefur. Og þó að nú þeir menn, sem hafa náð hinni fylstu leikni í málunum og eiga eins hægt með að lesa hina útlendu tungu eins og móðurmál sitt (— og hverjir ætli komist nú í rauninni svo langt, einkum í öðru eins máli og grísku —), kunni að geta haft sérstaka og oftsinnis jafnvel meiri nautn, en þeir geta gert sér grein fyrir, af því, að lesa einhver rit á frummálinu, fremur en þýðingu á þeim, þá ættu menn þó að athuga það, að því fer svo fjarri, sem verða má, að um slíka menn sé að ræða í skólunum. Annars væri, þegar hinir og þessir eru að tala um þá ánægju og meira gagn, sem þeir hafi af að lesa rit á frummálinu, nógu gaman að reyna, sumpart hvort það oftsinnis sé ekki helber ímyndun *(Hallucination)*, og sumpart hvort það er ekki eitthvað annað, sem annaðhvort kemur skilningnum og þekkingunni á efninu sjálfu ekkert eða þá nauðalítið við, er veldur þessari ánægju. Hún getur vissulega stundum verið sprottin af bláberri fordild. Hún getur líka verið sprottin af því, hve mönnum þykir vænt um að geta unnið bug á þeim erfiðleikum, sem slíkum lestri eru samfara, Og það gagn, sem aðrir hefðu haft af að lesa góða þýðingu, mundi víst þráfaldlega reynast miklu meira, ef menn færu að reyna hvoratveggju og bera þá saman. Sá, sem hefur sjálfur reynt að þýða fornaldarrit (og líklega eins nýrri rit) nákvæmt og samvizkusamlega, veit bezt, með

hvílíku afli hann verður að sökkva sér niður í hin einstöku atriði, og hve þrásinnis þá, svo hann jafnvel sjálfur verður forviða, getur brugðið nýju ljósi yfir margt það, er hann áður hafði ekki tekið eftir, þegar hann, sökum sinnar miklu kunnáttu í málinu, fór fljótar yfir ritið, án þess að gera nokkra tilraun — ekki einu sinni í huganum — til að snúa því á sína eigin tungu. Og að öllu því, sem hann þannig hefur uppgötvað, getur hann komið orðum á móðurmáli sínu, ef hann á annað borð hefur það á valdi sínu, og getur þannig látið þá, sem lesa þýðingu hans, fá meiri not af lestrinum, en menn vanalega fá af lestri útlendra rita á frummálinu, hve vel sem þeir kunna að vera að sér í því.«

Eftir að meiri hluti kensluráðsins því næst hefur gert grein fyrir, hvernig hann álítur að þessari nýju kenslu í grískum fræðum verði fyrir komið, fer hann að ræða um afstöðu þeirra stúdenta til háskólans, er engrar kenslu hafi notið í grískri tungu. Segir hann, að þeir af þeim, sem ætli sér að stunda fornmálin, verði að byrja þar frá rótum á grískunni, enda séu ekki meiri vandkvæði á því með hana en ýms önnur mál, t. d. sanskrít, hebresku og rússnesku. Engin ástæða sé heldur til þess, að bera sérlegan kvíðboga fyrir því, að þetta muni lengja námstímann að miklum mun. Til þess að afla sér jafnmikillar kunnáttu í grískri tungu og piltar fái í skólanum, þurfi ekki nema hálfs árs viðbót við námstíma þeirra á háskólanum, og er sýnt fram á það bæði reikningslega og á annan hátt. Og skyldi mönnum vaxa þessi lenging námstímans í augum, þá megi liðka eitthvað til um kröfur þær, sem gerðar eru til málfræðinganna við embættispróf þeirra. Því næst segir svo í álitsskjalinu:

»Svo koma þá guðfræðingarnir. Við getum fallist á það, sem Lefolii rektor hefur látið í ljósi, er hann álítur það vafamál, hvort það sé yfir höfuð nauðsynlegt eða holt fyrir allan fjöldann af prestunum að geta lesið testamentið á frummálinu. Þetta getur hjá mörgum vakið þá röngu og þá um leið skaðlegu ímyndun, að þeir sökum þekkingar sinnar á frummálinu séu færir um að búa til sjálfstæðar skýringar yfir ritninguna, sem þeir þó alls ekki eru færir um. Það getur aldrei orðið nema lítill minnihluti, er fengist getur við sjálfstæða rannsókn testamentisins, er bygð sé á djúpsettri málfræðislegri þekkingu. Og menn verða þó jafnan fyrst og fremst að sjá fyrir því, sem flestum má að gagni koma. En jafnvel þó menn vilji halda því fram, að guðfræðingarnir geti alment

ómögulega án þess verið að lesa testamentið á grísku, þá getur okkur ekki fundist, að neina brýna nauðsyn beri til, að láta undirbúninginn undir þetta nám fara fram í skólanum. Og sérstaklega verðum við fastlega að halda því fram, að guðfræðingarnir hafi engan rétt til að heimta, að þeirra vegna einna sé neytt upp á alla lærisveina kenslu, sem þeir hafa ekkert með að gera. Fyr meir voru þeir skólapiltar, sem ætluða sér að verða guðfræðingar, látnir fá tækifæri til að afla sér undirbúnings í hebresku í tveim stundum á viku fyrir utan hinn venjulega kenslutíma. Sama mætti nú gera við grískuna, en á því er þó heldur ekki nein nauðsyn. Eins og hebreskan nú hefur verið flutt til háskólans, mætti líka láta grísku guðfræðinganna fara sömu leiðina, eins og ráðaneytið og ætlast til. Takist mönnum nú með byrjandakenslu á háskólanum að afla guðfræðingunum nauðsynlegrar kunnáttu í hebresku, þá verður fremur erfitt að skilja, hvers vegna ekki mætti með svipaðri byrjandakenslu í grísku, sem er töluvert léttara mál, afla þeim þeirrar kunnáttu, sem er nauðsynleg til þess, að þeir geti haft not af skýringafyrirlestrum yfir nýja testamentið. Þetta hlyti að mega gera með aukakenslu tvö fyrstu hálfærin, og mundi það þá lengja námstíma guðfræðinganna í mesta lagi um svo sem hálft ár. Okkur getst vel að uppástungu Krügers rektors í Helsingjaeyri um að stofna undirbúningspróf fyrir guðfræðinga með þremur málum: hebresku, grísku og kirkjufeðra-latínu. Við getum bætt því við, að það á eðlilega ekki að láta guðfræðingana afla sér grískukunnáttu sinnar með því, að lesa hina heiðnu attisku höfunda, og því síður Hómer eða Heródót, heldur á að láta þá undir eins fara að fást við testamentið, eins og þeir í hebreskunni undir eins byrja á Bereschit. Því sögulegrar þekkingar á grískri tungu þurfa þeir alls ekki með, sem ekki ætla sér né eiga að fást við sjálfstæðar skýringar á ritningunni, bygðar á grundvelli málsins; og slíka þekking hafa vafalaust líka sem stendur nauðafáir af guðfræðingunum, þrátt fyrir grískukensluna í skólunum. Allur þorrinn mun jafnan verða að sætta sig við það, sem aðrir hafa fundið og búið í hendurnar á þeim, og það mun líka hollast, að svo verði og framvegis.«

Loks snýr meirihluti kensluráðsins sér að hinu vanalega viðkvæði allra afturhaldsmanna, þegar um einhverjar nýjar framfarir er að ræða, að bezt sé að bíða og sjá hvað aðrir geri. Um mót-

bárur þessara smásála, sem altaf vilja hanga aftan í sér meiri mönnum og því finst líka bezt við eiga, að stórþjóðirnar jafnan hafi þjóð sína í togi, segir svo í álitsskjalinu:

»Menn segja, að með því að taka upp þessa nýju aðferð við að fræða menn um fornöld Grikkja, brjóti menn bág við tízku, sem alstaðar sé ríkjandi. Þetta er öldungis satt. En þar sem fjöldamargir hafa af því látið leiðast til að segja, að þeir væru hræddir um, að það mundi ekki vera rétt fyrir aðra eins smáþjóð og oss Dani að verða fyrstir til að stíga þetta stig, og hafa álitið, að vér ættum að bíða, þangað til einhver af stórþjóðum Norðurálfunnar hefði riðið á vaðið, þá getum við fyrir okkar leyti ekki verið á þeirri skoðun. Okkur virðist, að fyrst og fremst eigi að líta á það, hvort af umbótum þeim, sem menn hafa í huga að gera, muni leiða nokkuð gott út af fyrir sig, og einkanlega, hvort af þeim muni leiða nokkuð gott fyrir sjálfa oss. Komist menn eftir nákvæma íhugun að þeirri niðurstöðu, að svo sé, eigum vér ekki að láta hugleiðinguna um, að vér séum smáþjóð, aftra oss frá að koma þessum endurbótum á. Hvers vegna skyldu smáþjóðirnar endilega eiga að vera bundnar við að taka alt gott upp eftir öðrum, og ekki mega líka einstöku sinnum ríða á vaðið? Enn fremur álítum við, að vér eigum, einnig að því er til skólans kemur, að sníða oss stakk eftir vexti og haga oss eftir því, hve sérstaklega er ástatt hjá oss og hvers vér þörfnumst. Og í þessu efni verðum við að taka fram, að vér, einmitt sökum þess, hve þjóð vor er lítil, erum neyddir til að veita lærisveinunum í skólum vorum kenslu í hvorki meira né minna en þremur útlendum málum af hinum nýrri tungum, þar sem engin af stórþjóðunum kennir meira en í mesta lagi tvö og vanalega lætur sér nægja með eitt. Vér megum því til að beita sparnaði við aðrar námsgreinar, eða að minsta kosti hafa einhver úrræði, er beri svipaðan árangur fyrir oss, að því er tímasparnað snertir. Enn fremur megum vér ekki gleyma því, að vér erum þegar komnir góðan spöl áleiðis burt frá því, sem tízka er hjá stórþjóðunum. Nú kunna sumir af stúdentum vorum ekkert í grísku, og að því er til hinna kemur, þá er grískukunnátta þeirra svo takmörkuð, að þeir standa t. d. þýzkum stúdentum langt á baki, er næst mun liggja að bera þá saman við. Við skulum í þessu efni minna á

það, er áður var frá skýrt um tíma þann, er varið er til grískunnar í latínuskólum Þjóðverja. Loks má geta þess, að hvervetna — líka hjá stórþjóðunum — koma fram sterkari og sterkari raddir um að takmarka eða afnema fornmálin sem þann grundvöll, er öll unglingamentun lærðu skólanna eigi að byggjast á. Aldan stefnir burt frá þessum fornaldargrundvelli, og hlýtur líka að gera það, af því að það verður ómögulegt fyrir mennina að varðveita stöðugt hið forna í sama mæli og á sama hátt, jafnframt og altaf bætist við meira og meira nýtt, sem menn *mega til* að taka með, ef menn eiga ekki að standa eins og glópar gagnvart lífi þeirrar aldar, er þeir sjálfir lifa á, og sem hefur hinn *fylsta* rétt til að heimta krafta vora í sína þjónustu. — Um leið og menn hafa látið í ljósi, að það mundi vera mjög varhugavert fyrir aðra eins smáþjóð og oss, að ríða á vaðið í þessu efni, hafa einstöku menn bætt því við, að ef vér stigum þetta stig, gætum vér átt á hættu, að menn í útlöndum vildu framvegis alls ekki viðurkenna stúdenta vora sem reglulega stúdenta. Þó við nú alls ekki tökum tillit til þess, að það sjálfsagt mundi koma tiltölulega sjaldan fyrir, að færi yrði á að veita eða neita um slíka viðurkenning, þá getum við með engu móti viðurkent, að þessi athugasemd sé rétt. Setjum nú svo, að danskur stúdent, sem öðlast hefur þá þekkingu á fornaldarbókmentum Grikkja og mentalífi, sem við álítum að fá megi með hinni nýju aðferð, hitti þýzkan stúdent eða þá þýzkan prófessor í grísku og færi að ræða við hann um fornöld Grikkja; halda menn þá, að þessar samræður þeirra mundu fara fram á grísku? Ef svo væri, þá mundi stúdentinn auðvitað fara flatt á því. En það eru meiri líkindi til að þeir mundu öllu fremur tala saman *á* þýzku *um* hin grísku efni. Og þegar nú þessar samræður færðu Þjóðverjanum heim sanninn um það, að Daninn hefði staðgóða þekking á fornöld Grikkja, ætli hann mundi þá lítilsvirða þekking hans fyrir það, þó hann að lokum fengi að vita, að Daninn þekti ekki einu sinni gríska stafi? Ef hann gerði það, mundi hann með því gefa sjálfum sér vottorð um heimsku og smásálarskap. Því það er stirfin smásál, sem getur ekki greint verulegt frá óverulegu: kjarnann frá hýðinu.«

Að því er kensluna í *latínu* snertir, þá ræður meirihluti kensluráðsins til að takmarka hana nokkuð. Hann ræður meðal annars til, að hætt sé við að lesa latnesk skáld í 3. og 4. bekk, og að í

5. og 6. bekk séu að eins sumir af piltunum látnir lesa þau. Þeir, sem ætla sér að leggja fyrir sig fjöllistanám eða annað svipað nám, séu látnir algerlega sleppa við skáldskapinn. Um *latneska stílinn* segir meirihlutinn, að engin af námsgreinum skólans sé jafnmikil plága fyrir skólann sem hann, eins og hann sé kendur nú, síðan menn fóru að heimta fullnaðarpróf í honum upp úr 4. bekk. Hann hefði með því verið gerður að sjálfstæðu takmarki, sem kenslan kepti að, en hann ætti í mesta lagi að vera meðal í hendi hennar. Kensla í latneskum stíl eigi að falla burt í öllum neðri bekkjum skólans, og að eins að fara fram í tveimur efstu bekkjunum (5.-6.) sem meðal við hina almennu kenslu í málinu, »ef menn á annað borð eigi að vera að fást við nokkra kenslu í honum.«

Mikill ertu munur! Norðmenn hafa afnumið alla kenslu bæði í latínu og grísku. Svíar hafa afnumið alla kenslu í latneskum stíl og langar til að afnema gvískukensluna. Kensluráð Dana ræður til að afnema alla kenslu í grískri tungu og takmarka nokkuð kenslu í latínu, og er á því, að latneski stíllinn mætti vel missa sig. — En hvað segir kenslustjórn Íslendinga? Hún álítur, að grískustaglið í skólanum — því um nokkra verulega kunnáttu í tungunni er ekki að ræða — sé ómissandi fyrir æskulýð þjóðarinnar, og heldur slíku dauðahaldi í þetta hégómatildur, að hún fær konung til þess að neita um staðfesting á lögum frá alþingi, sem fara fram á að afnema það og setja annað þarfara í staðinn. Og hvernig er svo afstaða hennar til latneska stílsins? Hún er sú, að hún lætur sér ekki nægja að heimta hann í fjórum neðstu bekkjum skólans, heldur svífist rektor ekki við að heimta hann til inntökuprófs í skólann þvert á móti orðum og anda reglugjörðarinnar[1]. Og þegar svo fundið er að þessu athæfi á alþingi, veigrar landshöfðingi sér ekki við að verja þetta brot á reglugjörðinni. Og meginþorri þingmanna virðist ekki hafa þrek til að rísa gegn þessu, heldur kyssir í mestu auðmýkt á vöndinn. Geta þó allir séð, hvílíkan hnekki þessi óréttmæta krafa getur gert fátækum piltum og vandamönnum þeirra, þegar prestar þeir, sem kent hafa piltunum undir skóla, hafa slept að æfa þá í latneskum stíl, af því að hann er ekki heimtaður til inntökuprófs í reglugjörð skólans. Piltarnir hafa tekist langa og kostnaðar-

---

[1] Í dönskum skólum er ekki einu sinni heimtað að piltar kunni eitt orð í latínu, þegar þeir koma í skólann, hvað þá heldur nokkur stíll.

sama ferð á hendur, til þess að láta prófa sig, og eru svo gerðir afturreka fyrir vankunnáttu í latneskum stíl, þó þeir hafi staðið sig fullviðunanlega í öllu því, sem reglugjörðin heimtar til inntökuprófs. Þetta kvað hafa komið fyrir, og komi það ekki fyrir á hverju ári, þá er það af því einu, að heigulskapurinn er svo mikill hjá þeim, sem að piltunum standa, að þeir beygja sig fyrir óréttinum.

En þetta má ekki lengur svo búið standa. Menn verða að róa að því öllum árum, að byggja grískunni og latneska stílnum út úr skólanum, og auk þess minka kensluna í latínu að öðru leyti. Þetta fornmálatildur er nógu lengi búið að standa oss fyrir þrifum og vera því til fyrirstöðu, að æskulýður vor fengi gagnlega sanna mentun. Því sú mentun, sem lærisveinar skólans nú fá, er að sumu leyti lítið annað en ímyndunin ein. Ef vér eigum að geta bygt nokkra verulega framfaravon á æskulýð landsins, þá verðum vér að veita honum þá undirstöðumentun, sem mest nauðsyn er á í nútíðarlífi manna. En það er fyrst og fremst þekking á náttúruöflunum og kunnátta í nútíðarmálum stórþjóðanna, einkum þeirra, er næstar oss eru og vér höfum mest við að skifta. Það verður aldrei fornmálatildrið, sem kennir sonum vorum að nota þá stórkostlegu náttúrukrafta, sem land vort er svo auðugt af, heldur aukin kunnátta í náttúruvísindunum, þeim fræðum, sem allar hinar mestu framfarir nútímans byggjast á. Því lengur sem vér drögum að veita æskulýð vorum nægilega mentun í þessum fræðum, því lengur getum vér búist við að verða fátækir halalallar og einskismegandi undirlægjur annara þjóða.

Menn kunna nú að segja sem svo, að það muni verða árangurslítið að berjast á móti grísknáminu, þar sem stjórn Íslands hafi á umliðnu ári neitað um staðfesting á lögum frá alþingi, er fóru fram á að afnema það. En menn verða að gæta þess, að stjórnin gerði þetta eftir tillögum kennara, stiftsyfirvalda og landshöfðingja. Það eru því hin innlendu stjórnarvöld, sem aðallega hafa orðið þessum lögum að fótakefli. Yrðu þau með afnámi grískunámsins, mun stjórn Íslands í Kaupmannahöfn trauðlega rísa öndverð gegn því. Vér höfum sem sé fyrir satt, að bæði stjórn Dana, háskólinn og mikill fjöldi af hinum dönsku skólastjórum sé þessari breyting mjög sinnandi, og að í bruggerð sé, að koma henni á í dönskum skólum innan skamms, ef til vill þegar á yfirstandandi ári. Og þegar svo er komið, er engin ástæða

til að ætla, að stjórn Íslands í Kaupmannahöfn vilji ekki lofa latínuskóla vorum að njóta jafnréttis við danska skóla í þessu efni. Það verður því aðallega afturhaldsandi íslenzku stjórnarvaldanna, sem vér verðum að berjast á móti fyrir afnámi grískukenslunnar og latneska stílsins, og vér vonum að aldan gegn honum verði svo sterk, að hún geti sökt honum og drekt honum í hringiðunni.

Sannarlega mundu niðjar vorir á tuttugustu öldinni blessa oss og álíta, að vér hefðum unnið mikið þarfaverk, ef oss tækist nú rétt fyrir aldamótin að koma þessu forna flagði fyrir, sem altof lengi hefur legið eins og mara á þjóðinni. Því hvað gagnar það oss, þó ggrískan hafi einhvern tíma á umliðnum öldum birtst forfeðrum vorum sem fríð og fögur drotning, úr því að vér fáum ekki að sjá hana í annari mynd — en sem stjúpu í tröllsham?

RITSTJ.

Stjórnarskrármálið.

Hvert það tímarit, sem ekki vill heita hálfgerður utanveltubesefi við sinn tíma, verður að meira eða minna leyti að sinna þeim málum, sem efst eru á dagskrá þjóðarinnar í hvert sinn. Ef Eimreiðin bryti algerlega bág við þessa reglu, mundu margir mæla, að henni væru mjög mislagðar hendur, og kalla það sönnun fyrir því, að hún væri ekki sem bezt samvaxin þeim tíma, sem hún lifir á. Að sönnu er það engan veginn aðalhlutverk Eimreiðarinnar að vera pólitiskt tímarit. En hún vill þó hins vegar jafnan hafa vakandi auga á hinum mestu áhugamálum þjóðarinnar. Og úr því að svo er, þá yrði það lítt verjandi, ef hún gengi alveg þegjandi fram hjá öðru eins stórmáli og stjórnarskrármálinu, ekki sízt þegar skoðanir manna á því eru eins skiftar, eins og þær nú eru, svo að full þörf gæti verið á einhverri leiðbeining og fræðslu. Eimreiðinni hefir líka verið það fullljóst, að hún gæti ekki til lengdar ámælislaust setið sem þögull og hlutlaus áhorfandi hjá þeirri orustu, sem háð hefir verið á íslenzkum ritvelli um þetta mál, síðan síðasta alþingi var slitið. En hún hefir ekki viljað hleypa sér út í neina orrahríð, né eiga vopnaviðskifti við þá menn, sem vegið hafa með eitruðum launvopnum gagnstætt öllum drengi-

legum hólmgöngulögum. Hún hefir viljað bíða, meðan ólagið reið hjá og öldugangurinn var sem mestur. En þar sem nú virðist komin eins konar ládeyða, þá virðist henni rétt að sæta laginu, og vita hvort hún nær ekki lendingu nokkurn veginn stórslysalaust, þó hún hafi engan bárufleyg innbyrðis, að því er sumir munu kalla.

Vér ætlum nú ekki að fara að rekja sögu stjórnarskrármálsins, því það hefir verið gert svo oft í öðrum íslenzkum tímaritum, að þess virðist ekki full þörf nú; enda hefir og hinna helztu atriða í sögu málsins verið getið áður í Eimreiðinni (II, 1—20). Vér ætlum því að eins að ræða málið eins og það nú liggur fyrir, geta um hinar helztu stefnur, er fram hafa komið í því, og hvað einkum er við þær að athuga hverja um sig.

I. STEFNURNAR.

Þær eru nú orðnar nokkuð margar stefnurnar, sem hreyft hefir verið í stjórnarskrármálinu. En það eru þó einkum sex þeirra, sem oss virðist nokkur þörf að minnast á. Þessar 6 stefnur eru: 1. *Algerður aðskilnaður,* 2. *frestandi synjunarvald,* 3. »*benedizkan*« svo kallaða (eða frumvarp Benedikts Sveinssonar), 4. *miðlunin frá '89,* 5. *milliþinganefnd* og 6. »*valtýskan*« svo kallaða (eða stjórnartilboðið '97). Sjöundu stefnuna, sem kalla mætti »*viðrinisstefnuna*« (ɔ: þá, er *þykist* fara fram á »að auka vald landshöfðingja«), er óþarft að minnast nokkuð á, með því að það virðist samhuga álit allra skynbærra manna, að sú stefna sé svo augsýnilega vanhugsuð, að ekki sé hætt við, að neinn glæpist á henni.

1. Algerður aðskilnaður. Þessi stefna fer, eins og nafnið sýnir, fram á, að slíta að fullu sambandi voru við Danmörku og verða annaðhvort sjálfstætt ríki eða ganga í frjálst samband við eitthvert annað ríki, t. d. Noreg eða England.

Það er nú hvorttveggja, að þessi stefna á nauðafáa fylgismenn á Íslandi (ef þeir annars eru nokkrir sem stendur), enda eru og agnúarnir á henni svo stórkostlegir, að allir hljóta að sjá þá. Þótt vér ættum kost á að slíta sambandinu við Danmörku, þá er auðsætt, að jafnfáment og fátækt land, eins og Ísland er, getur ekki staðist sem sjálfstætt ríki. Til þess vantar oss hér um bil öll önnur skilyrði en þau, að vér erum sérstök þjóð. En úr því að vér með engu móti getum spilað upp á eigin spýtur og jafnan

til að ætla, að stjórn Íslands í Kaupmannahöfn vilji ekki lofa latínuskóla vorum að njóta jafnréttis við danska skóla í þessu efni. Það verður því aðallega afturhaldsandi íslenzku stjórnarvaldanna, sem vér verðum að berjast á móti fyrir afnámi grískukennslunnar og latneska stílsins, og vér vonum að aldan gegn honum verði svo sterk, að hún geti sökt honum og drekt honum í hringiðunni.

Sannarlega mundu niðjar vorir á tuttugustu öldinni blessa oss og álíta, að vér hefðum unnið mikið þarfaverk, ef oss tækist nú rétt fyrir aldamótin að koma þessu forna flagði fyrir, sem altof lengi hefur legið eins og mara á þjóðinni. Því hvað gagnar það oss, þó gRískan hafi einhvern tíma á umliðnum öldum birtst forfeðrum vorum sem fríð og fögur drotning, úr því að vér fáum ekki að sjá hana í annari mynd — en sem stjúpu í tröllsham?

RITSTJ.

Stjórnarskrármálið.

Hvert það tímarit, sem ekki vill heita hálfgerður utanveltubesefi við sinn tíma, verður að meira eða minna leyti að sinna þeim málum, sem efst eru á dagskrá þjóðarinnar í hvert sinn. Ef Eimreiðin bryti algerlega bág við þessa reglu, mundu margir mæla, að henni væru mjög mislagðar hendur, og kalla það sönnun fyrir því, að hún væri ekki sem bezt samvaxin þeim tíma, sem hún lifir á. Að sönnu er það engan veginn aðalhlutverk Eimreiðarinnar að vera pólitiskt tímarit. En hún vill þó hins vegar jafnan hafa vakandi auga á hinum mestu áhugamálum þjóðarinnar. Og úr því að svo er, þá yrði það lítt verjandi, ef hún gengi alveg þegjandi fram hjá öðru eins stórmáli og stjórnarskrármálinu, ekki sízt þegar skoðanir manna á því eru eins skiftar, eins og þær nú eru, svo að full þörf gæti verið á einhverri leiðbeining og fræðslu. Eimreiðinni hefir líka verið það fullljóst, að hún gæti ekki til lengdar ámælislaust setið sem þögull og hlutlaus áhorfandi hjá þeirri orustu, sem háð hefir verið á íslenzkum ritvelli um þetta mál, síðan síðasta alþingi var slitið. En hún hefir ekki viljað hleypa sér út í neina orrahríð, né eiga vopnaviðskifti við þá menn, sem vegið hafa með eitruðum launvopnum gagnstætt öllum drengi-

legum hólmgöngulögum. Hún hefir viljað bíða, meðan ólagið reið hjá og ölduganguriun var sem mestur. En þar sem nú virðist komin eins konar ládeyða, þá virðist henni rétt að sæta laginu, og vita hvort hún nær ekki lendingu nokkurn veginn stórslysalaust, þó hún hafi engan bárufleyg innbyrðis, að því er sumir munu kalla.

Vér ætlum nú ekki að fara að rekja sögu stjórnarskrármálsins, því það hefir verið gert svo oft í öðrum íslenzkum tímaritum, að þess virðist ekki full þörf nú; enda hefir og hinna helztu atriða í sögu málsins verið getið áður í Eimreiðinni (II, 1—20). Vér ætlum því að eins að ræða málið eins og það nú liggur fyrir, geta um hinar helztu stefnur, er fram hafa komið í því, og hvað einkum er við þær að athuga hverja um sig.

I. STEFNURNAR.

Þær eru nú orðnar nokkuð margar stefnurnar, sem hreyft hefir verið í stjórnarskrármálinu. En það eru þó einkum sex þeirra, sem oss virðist nokkur þörf að minnast á. Þessar 6 stefnur eru: 1. *Algerður aðskilnaður,* 2. *frestandi synjunarvald,* 3. *»benedizkan«* svo kallaða (eða frumvarp Benedikts Sveinssonar), 4. *miðlunin frá '89,* 5. *milliþinganefnd* og 6. *»valtýskan«* svo kallaða (eða stjórnartilboðið '97). Sjöundu stefnuna, sem kalla mætti *»viðrinisstefnuna«* (ɔ: þá, er *þykist* fara fram á »að auka vald landshöfðingja«), er óþarft að minnast nokkuð á, með því að það virðist samhuga álit allra skynbærra manna, að sú stefna sé svo augsýnilega vanhugsuð, að ekki sé hætt við, að neinn glæpist á henni.

1. *Algerður aðskilnaður.* Þessi stefna fer, eins og nafnið sýnir, fram á, að slíta að fullu sambandi voru við Danmörku og verða annaðhvort sjálfstætt ríki eða ganga í frjálst samband við eitthvert annað ríki, t. d. Noreg eða England.

Það er nú hvorttveggja, að þessi stefna á nauðafáa fylgismenn á Íslandi (ef þeir annars eru nokkrir sem stendur), enda eru og agnúarnir á henni svo stórkostlegir, að allir hljóta að sjá þá. Þótt vér ættum kost á að slíta sambandinu við Danmörku, þá er auðsætt, að jafnfáment og fátækt land, eins og Ísland er, getur ekki staðist sem sjálfstætt ríki. Til þess vantar oss hér um bil öll önnur skilyrði en þau, að vér erum sérstök þjóð. En úr því að vér með engu móti getum spilað upp á eigin spýtur og jafnan

verðum að standa undir verndarvæng einhverrar annarar þjóðar. þá væri það hið mesta óráð að breyta til í því efni. Það mætti leiða mörg góð og gild rök að því, að oss hlýtur að vera hollara að standa í pólitisku sambandi við Dani en nokkra aðra þjóð hér nærlendis. En af því vér þykjumst vita, að flestir muni sjá þessi rök sjálfir, ef þeir athuga málið vel, þá sleppum vér að fara lengra út í þá sálma. Hitt virðist og nægilegt, að benda á það, að það er alls ekki á voru valdi að slíta sambandinu. Engum dettur víst í hug, að vér höfum það bolmagn gegn Dönum, að vér getum gert það að þeim nauðugum. Að gera nokkra tilraun til þess, væri að gera sjálfan sig hlægilegan. Sambandinu yrði þá að vera slitið á lögfullan hátt með frjálsu og fullu samþykki Dana. En getur nú nokkrum í fullri alvöru komið til hugar, að Danir færu sjálfviljuglega að sleppa öllum tökum á Íslandi? Séu þeir menn til, þá leiðum vér hest vorn frá að eiga orðastað við þá, og látum oss nægja að svara þeim með svo hljóðandi kafla úr grein eftir *Benedikt Sveinsson* (í Andvara XVIII, 118—119):

»Algjört pólitiskt frelsi er nú með öllu tilgangslaust að heimta af Dönum, þegar af þeirri ástæðu, að það mundi koma í bága við grundvallarlög þeirra, sem stjórnin fastlega heldur fram, að séu gildandi fyrir Ísland; og þótt vér álitum, að svo sé ekki, hefur það í þessu efni enga þýðing, samkvæmt því, sem áður var sagt. Það eru því harla skaðlegar útúrdúrar, og glepur fyrir framsókn þjóðarinnar, er einstakir menn hafa verið að hvetja almenning til þess, að senda stjórninni bænarskrár, og jafnvel áskoranir til alþingis í þessa átt, og munu víst flestir álíta það yfirfljótanlegt þessu til sönnunar, að vísa til þeirra forlaga, er jafnvel hinar allra hógværustu kröfur Íslands hafa hlotið allan hluta þessarar aldar, er staðið hefur á þæfingnum við Danastjórn, auk þess sem frumkvöðlar þessarar ótímabæru uppástungu hafa gleymt, að meira þarf en samþykki Dana einna, til þess að Ísland gæti orðið viðurkent sem sjálfstætt að öllu leyti í álfu vorri. — Ennfremur er þessi krafa þess eðlis, að væri henni haldið fram, yrði að gjalda við henni hreint já eða hreint nei. Afsláttur og millumvegur er þar ómögulegur, og leiddi slík krafa því, samkvæmt því, sem að ofan er sagt, til þess, að vér ekki fengjum *neitt* af því, sem oss ber með réttu, alt svo lengi sem grundvallarlög Dana standa og þeir einir halda í taumana. En eins og vér einnig höfum bent á hér að framan, væri það eitt út af fyrir sig nægilegt, til að sýna fram á ómögulegleik þessarar stefnu, ef leidd væru rök að því, að vér þyrítum nú þegar á *nokkru* að halda af rétti vorum, til þess að geta lifað sem þjóð, til þess að geta haldið máli voru fram til sigurs að fullu og öllu á endanum. — Það er þannig auðsætt hverjum manni, að þessi vegur er með öllu ógengur; en vér höfum tekið þetta sérstaklega fram af því, að sú tillaga, eins og áður er sagt, *hefur* komið fram opinberlega og virzt hafa nokkra fylgismenn, að það mundi tiltækilegast

fyrir oss, að krefjast fullkomins aðskilnaðar frá Danmörku, en ekki af því, að vér álítum, að sú hugmynd í sjálfu sér, eins og nú stendur, sé líkleg til þess, að eignast tilhangendur meðal þeirra, er vilja sjálfstjórnarmáli Íslands vel.«

2. *Frestandi synjunarvald.* Þessi stefna fer því fram, að það ákvæði verði gert að lögum, annaðhvort eitt sér eða í sambandi við aðrar breytingar á stjórnarskránni, að konungur geti aldrei neitað neinum lögum oftar en tvisvar. Séu lögin samþykt á þremur þingum í röð, þá verði hann að staðfesta þau í þriðja sinn, eða þau að öðrum kosti verði að gildandi lögum án staðfestingar hans eða undirskriftar.

Ef þessi breyting væri fáanleg, þá væri í rauninni alt annað fengið með henni einni. Því ef alt það yrði að lögum, sem alþingi samþykti þrjú þing í röð, hvort sem það væri með eða móti vilja konungs eða stjórnarinnar, þá væri það á valdi þingsins að gera hverjar þær breytingar, sem því sjálfu þóknaðist. Þingið hefði þá fengið bæði tögl og hagldir, ekki einungis á löggjafarvaldinu, heldur einnig á framkvæmdarvaldinu og dómsvaldinu. Því með því að bæði framkvæmdarvald og dómsvald hvílir á grundvelli löggjafarinnar og er háð henni, þá gæti þingið með lögum skipað báðum þessum völdum alveg eftir geðþótta sínum. Vér vonum, að hverjum heilvita manni sé af þessu ljóst, að þessi stefna þannig fer fram á, að rýra bæði löggjafar- og framkvæmdarvald konungs svo tilfinnanlega, að engin minstu líkindi eru til, að nokkur konungsstjórn í víðri veröld gangi nokkru sinni að því, nema full nauðung reki til. Þetta fyrirkomulag á sér heldur hvergi stað nema í Noregi. En þar stóð alveg sérstaklega á, er það var sett í lög; konungsvaldið stóð þar ekki frjálst og óháð gagnvart þjóðinni, heldur varð að lúta þeim skilmálum, sem hún setti. Engu slíku getur nokkurn tíma verið til að dreifa hjá oss, og það væri því vitfirring næst, að byggja nokkrar framtíðarvonir á þessari stefnu, sem hver hugsandi maður hlýtur að sjá, að aldrei getur leitt til neins árangurs.

3. *Benedizkan.* Þessi stefna vill taka stjórnarskrána til gagngerðrar endurskoðunar, og er endurskoðunarfrumvarpið svo alkunnugt, að óþarft virðist að skýra ýtarlega frá því. Helztu atriði þess eru þessi: Það á að afnema bæði ráðgjafa Íslands í Kaupmannahöfn og landshöfðingjann í Reykjavík, og setja á stofn alveg

nýtt stjórnarfyrirkomulag, að því er snertir sérmál Íslands. Konungurinn á að vísu að fá að halda sér að nafninu til, en alt vald á að draga úr höndum hans, nema staðfesting á stjórnarskrárbreytingum og rétt til að náða menn og veita almenna uppgjöf á sökum. Annars er ætlast til að hann afsali sér öllu löggjafar- og framkvæmdarvaldi í hendur landstjóra á Íslandi, er hann þó sjálfur fær að skipa. Landstjórinn á að framkvæma öll þau störf, sem konungur hefur nú með höndum. Hann á að staðfesta lög, veita öll embætti o. s. frv. Þó eru ákvæðin um þetta þannig orðuð, að konungur *getur*, hvenær sem honum eða hinum dönsku ráðgjöfum hans svo sýnist, tekið öll ráðin af landstjóranum og dregið staðfesting allra laga undir sig. Hann getur og sett landstjórann af (jafnvel eftirlaunalaust), ef hann ekki í öllum greinum hagar sér eftir vilja konungs eða hinna dönsku ráðgjafa hans. Hins vegar á landstjórinn að vera ábyrgðarlaus gagnvart þjóðinni eins og konungur. Landstjórinn á að taka sér ráðaneyti og skipa það alt að þrem ráðgjöfum, og skal einn þeirra vera forsætisráðgjafi. Landstjóri og ráðgjafar hans mynda landsráð og skal í því ræða lög öll og mikilsverð stjórnarmálefni. Ráðgjafar landstjórans bera ábyrgð á stjórnarstörfunum fyrir alþingi, og hefir neðri deild þingsins ákæruvaldið, en í málum þeim, er hún höfðar gegn ráðgjöfunum, dæmir landsdómur, sem skipaður skal dómendum hins æðsta dómstóls innanlands og öllum þingmönnum efri deildar. Þó má sá, er kærður er, ryðja alt að 5 menn úr dómi, að því tilskildu, að jafnan sitji dóminn eigi færri en 2 dómendur hins æðsta dómstóls. Á skipun alþingis skal gera þá meginbreyting, að allir þingmenn skulu vera þjóðkjörnir, en konungskosning falla niður. Auk þessa er farið fram á margar aðrar breytingar, sem minna kveður að, og því eru ekki hér taldar.

Þessi stefna hefir um mörg undanfarin ár haft meira fylgi hjá hinni íslenzku þjóð en nokkur önnur og tvívegis náð fullnaðarsamþykki alþingis. Er það að vísu lítt skiljanlegt, þegar tekið er tillit til þeirra miklu agnúa, sem á henni eru, en til þess liggja þó ýmsar ástæður. Má í því efni fyrst og fremst telja það, að stefnan er í sjálfu sér — fljótt á að líta — mjög glæsileg, þar sem svo lítur út, sem vér með henni fengjum fullkomlega óháða og innlenda stjórn, þó þessu sé í rauninni engan veginn þannig varið. Í annað stað hefir fylgi manna við hana stafað af því, hve ötulan forvígismann hún hefir átt. Hann hefir með óþreytandi elju barist

fyrir henni bæði í ræðu og riti, og það með svo miklum áhuga og eldlegu fjöri, að hann hefir rafmagnað og dáleitt allan þorra manna, svo að menn hafa fylgt honum hugsunarlaust og í blindni, og trúað hverju orði, sem fram hefir gengið af munni hans, sem goðasvari. Þetta hefir leitt til þess, að fáir sem engir hafa tekið sér fyrir hendur að rannsaka málið rækilega, heldur hafa hér um bil allir eingöngu bygt skoðanir sínar á rannsóknum og orðum forvígismannsins og étið alt upp eftir honum. Þeir fáu, sem hafa haft manndáð í sér til þess, að líta sjálfstæðum augum á málið og farið að mögla, hafa ekki komist upp fyrir moðreyk, heldur verið kveðnir niður sem »landráðamenn«, »föðurlandsvikarar« og þar fram eftir götunum. Og þá hefir annaðhvort þrekið ekki verið meira en svo, að þeir hafa þagnað og jafnvel samsint öllum fjöldanum, eða rannsóknir þeirra hafa ekki haft svo djúpar rætur, að þeir treystu sér til að halda sannfæring sinni til streitu og koma henni inn hjá öðrum. Það er enginn vafi á því, að það er einmitt það, sem mest hefir skaðað oss í vorri löngu stjórnarbaráttu, hve fáir hafa gert sér far um að lesa málið vel niður í kjölinn. Menn hafa um of einblínt á þær breytingar, sem stungið hefir verið upp á, en hitt hafa menn svo að segja ekki rannsakað, hvort þær væru samrýmanlegar þeim réttargrundvelli, sem vér nú stöndum á. Menn hafa látið forvígismanninn einan um að rannsaka þetta, og tekið öllu, sem hann hefir sagt um það, með trúarinnar augum. Hann hefir sagt, að breytingarnar væru í fullu samræmi við réttargrundvöllinn, og svo hafa menn álitið það sannað, og endurtekið sannanir hans hver eftir annan. En hefðu menn sjálfir farið að rannsaka þetta, hefði kannske annað orðið ofan á í sumum greinum. Menn hefðu þá máske rekið sig á, að sumar af sönnunum forvígismannsins eru ekki sem traustastar né staðhæfingar hans sem réttastar. Að sýna þetta rækilega gæti verið nægilegt efni í langa ritgerð, en hér er ekki rúm fyrir hana og verður því fátt eitt að nægja.

Eftir þessar athugasemdir skulum vér þá snúa oss að þeim aðalagnúum, sem eru á benedizkunni.

Fyrsti agnúinn er sá, — sem þó í sjálfu sér er lítilvægastur, ef eins mikið væri í aðra hönd og af er látið, — að stjórnarfyrirkomulag hennar yrði oss afardýrt. Skilríkum mönnum hefir talist svo til, að kostnaðaraukinn, frá því sem nú er, mundi nema að minsta kosti 30—40 þúsundum króna á ári, auk stórmikils fjár í

eitt skifti fyrir öll til sæmilegs bústaðar handa landstjóranum, til stjórnarskrifstofa o. fl. Vér skulum láta ósagt, hvort þessi áætlun muni vera ofhá eða ofläg. Það skiftir minstu. En hins vildum vér geta, að eftir því sem nú árar á Íslandi, þá virðist svo sem Íslendingar gætu varið fé landssjóðs til einhvers þarfara, en að brúka það til þess, að stofna ný og dýr embætti. Bændur kvarta jafnaðarlega yfir því, hve mikið af tekjum landssjóðs gangi til embættismanna; og sú umkvörtun er á rökum bygð, þar sem svo má segja, að nær $^2/_3$ af öllum gjöldum landssjóðsins gangi til embættismanna og embættismannaefna (sbr. Eimr. III, 4). Hví skyldu þeir þá ekki berjast með höndum og fótum gegn allri embættafjölgun? Það eitt gæti afsakað, að þeir gerðu það ekki, að heill almennings væri komin undir fjölguninni. En hér er engu slíku til að dreifa, þó hingað til hafi tekist að telja mörgum trú um að svo væri.

Annar agnúinn er sá, að þó þetta stjórnarfyrirkomulag væri fáanlegt, þá væri að öllum líkindum nauðalítið unnið við það. Það er sem sé svo um hnútana búið, að það er mjög óvíst, að stjórnin yrði í raun og veru nokkru meira innlend og óháð Dönum en hún nú er. Mestu líkindi eru til, að landstjóraembættið mundi verða skipað *dönskum* manni, og það þeim einum, sem stjórn Dana í Kaupmannahöfn vissi fyrir fram, að mundi ekki síður halda fast í taumana gagnvart Íslendingum, en hinir dönsku Íslandsráðgjafar hafa gert hingað til. Og skyldi landstjórinn í þessu efni bregðast trausti hinnar dönsku stjórnar og vera Íslendingum of leiðitamur, þá væri altaf hægurinn hjá að kippa honum úr sessi og setja annan í staðinn, sem ekki væri eins veikur á svellinu. Í annan stað er alls engin trygging fyrir því í frumvarpi benedizkunnar, að konungur gæfi landstjóranum umboð til að staðfesta eitt einasta lagafrumvarp. Hann *gæti* haldið staðfesting allra laga undir sig einan. Og þó hann nú kynni að fela landstjóranum að staðfesta einhver af hinum lítilfjörlegri lögum sona til málamynda, þá má álíta nokkurn veginn víst, að hann mundi áskilja sér sjálfum að staðfesta öll hin stærstu og þýðingarmestu lög, einmitt þau lögin, sem allar vorar helztu framfaravonir byggjast á. En nú getur konungur ekki staðfest nein lög ráðgjafalaust, og þar sem honum er ekki ætlaður neinn Íslandsráðgjafi í Kaupmannahöfn, þá yrði hann í þessu efni að hlíta ráðum og undirskrift hinna dönsku ráðgjafa sinna (eins eða fleiri). Afleiðingin yrði þá sú, að öll vor mestu

áhugamál yrðu algerlega komin undir tillögum danskra ráðgjafa í ríkisráði Dana, sem ekkert hefðu saman við alþingi að sælda og alls enga ábyrgð bæru fyrir því, — ekki einu sinni á því, að stjórnarskráin væri haldin. Það stoðaði lítið, þó innlendu ráðgjafarnir ræddu frumvörpin í landsráðinu og réðu til staðfestingar á þeim, þegar þau yrðu eftir á að fara út fyrir pollinn og ættu staðfesting sína eða synjun alveg undir geðþekni hinna dönsku ráðgjafa. Það stoðaði og lítið, þó hinir innlendu ráðgjafar bæru ábyrgð á gjörðum sínum fyrir alþingi, þegar það væri algerlega komið undir ábyrgðarlausum dönskum ráðgjöfum, hve mikið þeir fengju að gera í löggjafarmálum. — Vér vonum, að allir geti af þessu séð, að því fer svo fjarri, að þetta fyrirkomulag væri svo æskilegt fyrir oss, að miklu fé væri til þess kostandi, að það miklu fremur væri stórhættulegt fyrir sjálfstæði vora, þar sem það flytti öll vor helztu löggjafarmál (ef ekki *öll*) undan áhrifum hinna sérstöku íslenzku stjórnarvalda og legði þau undir ábyrgðarlausa ráðgjafa í ríkisráði Dana, og gerði með því ómögulegt, að Ísland gæti haft »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«.

Vér getum nú búist við, að margur muni svara: Það er að vísu satt, að þetta er heljarmikill galli á benedizkunni, en hann má laga og fyrirskipa, að konungur skuli fela landstjóranum að staðfesta *öll* lög nema stjórnarskrárbreytingar, og þá væri fyrirkomulagið gott. Ójá, svo er nú það. Það væri auðvitað mikill munur, en það girti þó aldrei fyrir, að landstjórinn gæti orðið hálfgerður leiksoppur í höndum dönsku stjórnarinnar. Reyndar ekki, munu menn svara, en það mætti líka laga, með því að fyrirskipa, að landstjórinn skuli skipaður til svo og svo margra ára í senn, og að honum verði ekki vikið frá völdum á því árabili, og svo væru honum ákveðin rífleg eftirlaun, er hann færi frá. Með því móti yrði hann miklu óháðari eftir en áður. Já, að vísu, en þá væri þó staðfesting á stjórnarskrárbreytingum eftir sem áður komin undir tillögum hinna dönsku ráðgjafa í ríkisráðinu, sem ekkert hefðu saman við alþingi að sælda og enga ábyrgð bæru fyrir því. Væri það ekki nokkuð varhugavert og gæti maður þá sagt, að löggjöfin í hinu þýðingarmesta máli voru væri »út af fyrir sig«. Nei, það gæti maður að vísu ekki, munu menn svara, en ekki verður í alt séð. Ef vér fengjum svo gott fyrirkomulag, sem hér er um að ræða, þá er ekki líklegt, að vér þyrftum oft á stjórnarskrárbreytingum að halda, og þá gerði það minst til, þó

eitt skifti fyrir öll til sæmilegs bústaðar
stjórnarskrifstofa o. fl. Vér skulum láta
muni vera ofhá eða oflág. Það skif
vér geta, að eftir því sem nú árar
Íslendingar gætu varið fé landssj
brúka það til þess, að stofna n
jafnaðarlega yfir því, hve miki
bættismanna; og sú umkvö
má segja, að nær ²/₃ af öl
bættismanna og embætti
þeir þá ekki berjast f
fjölgun? Það eitt f
almennings væri 1
til að dreifa, þó
svo væri.
Annar
fáanlegt, þ
er sem
yrði í
hún
ve

undir stjórn Dana.
su og láta sem vér
ð? Væri benedizkan
að heilsa, því þá er
að honum.
komulag það, er hér e
agnúi tekur vitanlega a
Á margítrekuðum svörum
gri auglýsing til Íslendinga
annars svo, að ef æðsta stjórn
ábyrgðarlausum landstjóra, er skyldi
málum til lykta í umboði konungs, er
arfa — með þeim einum undantekningum.
aðfest breytingar á stjórnarskipunarlögunum.
né veitt almenna uppgjöf á sökum — og sem
ráðgjafa og láta þá framkvæma vald sitt og hafa
stjórnarstörfunum fyrir alþingi, þá myndi Ísland með
í raun og veru verða leyst úr öllu sambandi við ríkið. .
slíkt fyrirkomulag mundi fara í bága við hina gildandi stjórnskipun ríkisins, og gæti eigi samrýmst stöðu Íslands að lögum sem sérstaklegs hluta Danaveldis.«

Rétt er nú það, munu menn svara, góður er að því nauturinn, svarinu því arna. En sá er hængurinn á, að það er alt bygt á tómum misskilningi. Það er því engin sönnun fyrir því, að fyrirkomulagið sé ófáanlegt, þó fyrverandi og núverandi stjórn Íslands hafi neitað oss um það og álíti það gagnstætt gildandi lögum. Hvenær sem ný stjórn kemst til valda í Danmörku og með henni nýr Íslandsráðgjafi, þá er líklegt að hinn rétti skilningur verði ofan á, og vér fáum vilja vorn í þessu. Hinn rétti skilningur er okkar megin og hann hlýtur að sigra á endanum, ef vér að eins höfum þolinmæði að bíða nógu lengi og þreytumst ekki í baráttunni.

En ætli það sé nú svo óyggjandi, að hinn rétti skilningur sé okkar megin? Á hverju byggist það nú eiginlega? Jú, svara menn, forvígismaður benedizkunnar segir það sjálfur, og honum er trúandi að vita það, lögfróðum manninum, sem hefir rannsakað málið út í æsar. Hann segir, að þetta sé ekkert annað en »innlimunarkredda« hjá stjórninni í Kaupmannahöfn, sem hafi »ekki við annað að styðjast en bersýnilegustu rangindi« (Andv. XIV, 10)

'vrir löngu búið að »innlima« Ísland í Danmörku?
Það var gert fyrir 28 árum með stöðulögunum
em ákveðið er, að Ísland skuli vera »óaðskiljan-
'is«. Innlimunin er hér svo skýrt tekin fram,
'eikið.

'a gert oss von um nokkurn árangur af
n vér jafnan að hafa það hugfast, að
rir þann réttargrundvöll, sem vér nú
nú að vísu allir játa, en hitt virðist ekki
réttargrundvöllurinn eiginlega er. Það má
menn vera að vitna í þær kröfur, er *Jón Sigurðsson*
.ndingar hafi gert í hinni fyrri stjórnarbaráttu vorri,
virðist jafnvel nokkuð alment álit manna, að vér enn
.i gert allar hinar sömu kröfur. En menn athuga þá ekki
.nægilega, að Íslendingar *þá* stóðu á alt öðrum réttargrundvelli, en vér *nú* stöndum á. Þá bygðu menn kröfur sínar á óskertum landsréttindum Íslendinga, miðuðum við gamla sáttmála og önnur eldri lög og ákvarðanir. Þetta gátu menn gert með fullum rétti fram að 1871, en nú getum vér það ekki, því nú er réttargrundvöllurinn breyttur og hin fornu landsréttindi vor ekki lengur óskert. Þau voru skert með stöðulögunum, að vísu móti vorum vilja, en þó á lögfullan hátt. Á grundvelli stöðulaganna hvílir svo stjórnarskrá vor og gildi grundvallarlaganna, að svo miklu leyti sem þau ná til íslenzkra mála.

Þetta er því sá réttargrundvöllur, sem vér nú verðum að byggja á: *stöðulögin* og *stjórnarskráin* og *að nokkru leyti grundvallarlög Dana.*

Þetta viðurkennir líka forvígismaður benedizkunnar í öðru veifinu. Þannig segir hann í Andvara XVIII, 24: »Hinn einasti réttargrundvöllur, sem eftir verður, til þess að gefa kröfum vorum gegn Danastjórn fasta ákvarðaða mynd, er stöðulögin og stjórnarskráin 1874.« Og í sömu ritgerðinni á bls. 125: »samkvæmt því, sem hér á undan er sýnt fram á, er þetta *hinn eini hyggilegi grundvöllur, sem bygð verður á krafan um takmarkað sjálfsforræði fyrir Ísland, sem stendur.*« Ennfremur á bls. 126: »En á hinn bóginn er það ennfremur, samkvæmt því, sem áður er sagt, óhyggilegt og óleyfilegt, að ganga út yfir það, sem lög þessi beinlínis eða óbeinlínis viðurkenna, að vér eigum heimting á.« Og loks á bls. 130: »Vér höfum einnig sýnt fram á, að stjórnarbarátta Íslendinga á

vér ættum allar stjórnarskrárbreytingar framvegis undir stjórn Dana. Vér skulum alveg leiða hjá oss að svara þessu og láta sem vér samsinnum því. Hvernig viki þá málinu við? Væri benedizkan þá ekki orðin góð? Ónei, ekki er nú því að heilsa, því þá er eftir þriðji aðalagnúinn, og nú komum vér að honum.

Þriðji agnúinn er sá, að stjórnarfyrirkomulag það, er hér er um að ræða, er *með öllu ófáanlegt*, og sá agnúi tekur vitanlega af skarið. Á hverju byggja menn nú það? Á margítrekuðum svörum stjórnarinnar, sérstaklega í konunglegri auglýsing til Íslendinga 2. nóv. 1885. Þar segir meðal annars svo, að ef æðsta stjórn Íslands yrði fengin í hendur ábyrgðarlausum landstjóra, er skyldi hafa vald til að ráða þeim málum til lykta í umboði konungs, er konunglegs samþykkis þurfa — með þeim einum undantekningum, að hann gæti eigi staðfest breytingar á stjórnarskipunarlögunum, eigi náðað menn né veitt almenna uppgjöf á sökum — og sem skyldi taka sér ráðgjafa og láta þá framkvæma vald sitt og hafa ábyrgð á stjórnarstörfunum fyrir alþingi, þá myndi Ísland með þessu móti *»í raun og veru verða leyst úr öllu sambandi við ríkið. . . . . En slíkt fyrirkomulag mundi fara í bága við hina gildandi stjórnarskipun ríkisins, og gæti eigi samrýmst stöðu Íslands að lögum sem óaðskiljanlegs hluta Danaveldis.«*

Rétt er nú það, munu menn svara, góður er að því nauturinn, svarinu því arna. En sá er hængurinn á, að það er alt bygt á tómum misskilningi. Það er því engin sönnun fyrir því, að fyrirkomulagið sé ófáanlegt, þó fyrverandi og núverandi stjórn Íslands hafi neitað oss um það og álíti það gagnstætt gildandi lögum. Hvenær sem ný stjórn kemst til valda í Danmörku og með henni nýr Íslandsráðgjafi, þá er líklegt að hinn rétti skilningur verði ofan á, og vér fáum vilja vorn í þessu. Hinn rétti skilningur er okkar megin og hann hlýtur að sigra á endanum, ef vér að eins höfum þolinmæði að bíða nógu lengi og þreytumst ekki í baráttunni.

En ætli það sé nú svo óyggjandi, að hinn rétti skilningur sé okkar megin? Á hverju byggist það nú eiginlega? Jú, svara menn, forvígismaður benedizkunnar segir það sjálfur, og honum er til trúandi að vita það, lögfróðum manninum, sem hefir rannsakað málið út í æsar. Hann segir, að þetta sé ekkert annað en »innlimunarkredda« hjá stjórninni í Kaupmannahöfn, sem hafi »ekki við annað að styðjast en bersýnilegustu rangindi« (Andv. XIV, 10)

Er þá ekki fyrir löngu búið að »innlima« Ísland í Danmörku? Jú, sannarlega; það var gert fyrir 28 árum með stöðulögunum 2. jan. 1871, þar sem ákveðið er, að Ísland skuli vera »óaðskiljanlegur hluti Danaveldis«. Innlimunin er hér svo skýrt tekin fram, að engin vafi getur á leikið.

Ef vér eigum að geta gert oss von um nokkurn árangur af stjórnarbaráttu vorri, verðum vér jafnan að hafa það hugfast, að vér megum aldrei fara út fyrir þann réttargrundvöll, sem vér nú stöndum á. Þetta munu nú að vísu allir játa, en hitt virðist ekki öllum jafnljóst, hver réttargrundvöllurinn eiginlega er. Það má þráfaldlega heyra menn vera að vitna í þær kröfur, er *Jón Sigurðsson* og aðrir Íslendingar hafi gert í hinni fyrri stjórnarbaráttu vorri, og það virðist jafnvel nokkuð alment álit manna, að vér enn getum gert allar hinar sömu kröfur. En menn athuga þá ekki nægilega, að Íslendingar *þá* stóðu á alt öðrum réttargrundvelli, en vér *nú* stöndum á. Þá bygðu menn kröfur sínar á óskertum landsréttindum Íslendinga, miðuðum við gamla sáttmála og önnur eldri lög og ákvarðanir. Þetta gátu menn gert með fullum rétti fram að 1871, en nú getum vér það ekki, því nú er réttargrundvöllurinn breyttur og hin fornu landsréttindi vor ekki lengur óskert. Þau voru skert með stöðulögunum, að vísu móti vorum vilja, en þó á lögfullan hátt. Á grundvelli stöðulaganna hvílir svo stjórnarskrá vor og gildi grundvallarlaganna, að svo miklu leyti sem þau ná til íslenzkra mála.

Þetta er því sá réttargrundvöllur, sem vér nú verðum að byggja á: *stöðulögin* og *stjórnarskráin* og *að nokkru leyti grundvallarlög Dana.*

Þetta viðurkennir líka forvígismaður benedizkunnar í öðru veifinu. Þannig segir hann í Andvara XVIII, 24: »Hinn einasti réttargrundvöllur, sem eftir verður, til þess að gefa kröfum vorum gegn Danastjórn fasta ákvarðaða mynd, er stöðulögin og stjórnarskráin 1874.« Og í sömu ritgerðinni á bls. 125: »samkvæmt því, sem hér á undan er sýnt fram á, er þetta *hinn eini hyggilegi grundvöllur, sem bygð verður á krafan um takmarkað sjálfsforræði fyrir Ísland, sem stendur.*« Ennfremur á bls. 126: »En á hinn bóginn er það ennfremur, samkvæmt því, sem áður er sagt, óhyggilegt og óleyfilegt, að ganga út yfir það, sem lög þessi beinlínis eða óbeinlínis viðurkenna, að vér eigum heimting á.« Og loks á bls. 130: »Vér höfum einnig sýnt fram á, að stjórnarbarátta Íslendinga á

þessu stigi eigi að byggjast á og ekki ganga út yfir grundvöll stöðulaganna og hinnar núverandi stjórnarskrár.«

Þessi skoðun um, hver sé hinn eini rétti grundvöllur, er vér getum á bygt kröfur vorar, er þannig svo margítrekuð, að ekki getur verið um neina fljótfærni að ræða. Enda er og skoðunin á því í alla staði rétt. En þá er á hitt að líta, hvernig þessi grundvöllur í raun og veru er, og í hve miklu samræmi benedizkan sjálf er við hann.

Samkvæmt stöðulögunum er Ísland »óaðskiljanlegur hluti Danaveldis«, en þó »með sérstökum landsréttindum«. Landsréttindin eru fólgin í því, að í vissum málum, sem þar eru talin, *sérmálunum,* á það að hafa sérstaka löggjöf og stjórn. Öll önnur mál eru *almenn* eða *sameiginleg* og liggja sem slík undir hið almenna löggjafarvald ríkisins, en í því tekur Ísland að svo stöddu engan þátt. Í stjórnarskrá Íslands 5. jan. 1874 er svo nákvæmar ákveðið, hvernig hinni sérstöku löggjöf og stjórn Íslands skuli vera varið, að því er sérmálin snertir. Öll þau mál og málsatriði, sem ákvæði stjórnarskrárinnar ná til, eru því íslenzk sérmál, en um *alt það,* sem engin ákvæði eru um í stjórnarskránni, fer eftir ákvæðum alríkislaganna, sem eru grundvallarlög Dana. Nú vantar í stjórnarskrána ýms ákvæði, sem hefði mátt búast við að hefðu verið þar, ef Ísland hefði átt að njóta fullkominnar sjálfstæði í sérmálum sínum. Er þá auðsætt, að um öll þau atriði fer eftir ákvæðum alríkislaganna, svo að skipun sérmálanna er að þessu leyti dálítið takmörkuð af þeim. Vér skulum nú nefna nokkur dæmi þessu til skýringar.

Í stjórnarskránni (2. gr.) segir, að konungur skuli hafa hið æðsta vald yfir öllum hinum sérstaklegu málefnum Íslands. En þar er hvergi tekið fram, *hver* skuli vera konungur. Í þessu efni gildir þá ákvæði alríkislaganna (1. gr., sem aftur vísar til ákvæða konungserfðalaganna 31. júlí 1853). Þetta má kalla alleðlilegt, þar sem konungurinn að sjálfsögðu er sameiginlegur og Ísland að eins hluti Danaveldis. Hitt virðist undarlegra, að í stjórnarskrána vantar öll ákvæði um það, eftir hverjum reglum konungur skuli hafa afskifti af löggjöf og stjórn sérmálanna. Þar sem hér er ekki að ræða um einvaldskonung, heldur einmitt um konung með takmörkuðu einveldi, þá er auðsætt, að hann getur ekki sjálfur ákveðið eftir geðþekni sinni, hverjum reglum hann skuli fylgja í þessu efni. Reglurnar verða að vera fastákveðnar með lögum, og

þar sem ákvæði um þetta vantar í stjórnarskrána, þá hlýtur um það að fara eftir ákvæðum alríkislaganna. Í stjórnarskránni er hvergi tekið fram, hvernig undirbúningur laga undir staðfesting eða annara mikilsvarðandi stjórnarmálefna, er konungur ræður til lykta, eigi fram að fara. Hvort hann eigi fram að fara í ríkisráðinu eða utan þess og í samráði við Íslandsráðgjafann einan. En um þetta eru fastákveðnar reglur í alríkislögunum (15.-16. gr.), og þær hljóta því einnig að gilda um meðferðina á sérmálum Íslands, úr því að hér er eyða í stjórnarskránni. Í stjórnarskránni er heldur ekkert ákvæði um það, hvernig sjálf staðfesting laganna skuli fara fram, hvort undirskrift konungs eins sé nægileg til þess að veita frumvörpum og ályktunum alþingis lagagildi, eða undirskrift Íslandsráðgjafans sé líka nauðsynleg. Það liggur nú í augum uppi, að þetta getur ekki verið komið undir geðþekni konungs, heldur verður það að vera lögbundið. Og þar sem engin ákvæði eru um þetta í stjórnarskránni, þá hljóta ákvæði alríkislaganna (13. gr.) líka að gilda í þessu efni, en þau fyrirskipa, að undirskrift ráðgjafa sé nauðsynleg. Um ábyrgð ráðgjafans er það eitt tekið fram í stjórnarskránni, að hann skuli hafa ábyrgð á því, að stjórnarskránni sé fylgt (3. gr.). Aftur er þar hvergi tekið fram, að hann skuli bera ábyrgð á öllum þeim ályktunum, er hann undirritar með konungi né á stjórnarstörfunum yfirleitt. Öllum hlýtur nú að skiljast, að algerleg vöntun slíkra ákvæða væri óhugsandi, þar sem um takmarkað einveldi er að ræða, og þar sem þau vantar í stjórnarskrána, þá hljóta ákvæði alríkislaganna (12.—13. gr.) að gilda í þessu efni.

Af þessu má sjá, að ákvæði stjórnarskrárinnar ná ekki til allra atriða, er lúta að sérmálum vorum, heldur eru þau í sumum greinum takmörkuð af ákvæðum alríkislaganna, þó að það séu þau ein atriði, er ekki verður með sönnu sagt, að ríði í verulegan bága við það, að vér höfum löggjöf vora og stjórn út af fyrir oss (að undanskildum ábyrgðarákvæðunum). Þessa verða menn vel að gæta, þegar um kröfur vorar er að ræða og þann réttargrundvöll, er vér verðum að byggja þær á.

Samkvæmt þessu er það meðal annars alríkislagaboð, að *öll* lög og mikilsvarðandi málefni skuli borin upp fyrir konungi í ríkisráðinu, eins hin íslenzku sérmál sem önnur. Af því leiðir aftur, að ráðgjafinn fyrir Ísland verður að eiga sæti í ríkisráðinu. Að haga þessu öðruvísi riði í fullkominn bága við alríkislögin.

Það mundi því líka, eins og stjórnin hefir margsinnis tekið fram, ríða í bága við hina gildandi alríkisskipun, ef konungur léti að óskum benedizkunnar í því, að setja á stofn sérstakt landsráð á Íslandi og skipa þar landstjóra, er hann gæfi umboð til að staðfesta lög og ráða ýmsum öðrum mikilsvarðandi málum til lykta. Benedizkan gengur þannig í þessu efni út fyrir þann réttargrundvöll, er vér höfum á að byggja, og af því leiðir, að engin von væri til að stjórnarfyrirkomulag hennar fengist, þótt ný stjórn kæmist til valda í Danmörku. Hún fer sem sé í þessu efni ekki einungis fram á stjórnarskrárbreytingu, heldur og breytingu á alríkislögunum, en þeim getur hið íslenzka löggjafarvald ekki breytt. Með þessu vildum vér engan veginn hafa sagt, að óhugsandi sé, að þessi breyting kynni einhvern tíma að fást, þegar fram líða stundir og landi voru vex betur fiskur um hrygg, svo vér getum beitt oss betur gegn Dönum en nú. En vér álítum óhugsandi, að hún fáist í nánustu framtíð, þar sem hún getur ekki fengist án breytingar á alríkislögunum. Úr því að það hefir reynst ómögulegt fyrir Dani sjálfa að breyta þessum lögum, þá eru engin líkindi til, að þeir færu bráðlega að breyta þeim vor vegna.

Íslendingar hafa ekki hingað til viljað kannast við, að þessu væri þannig varið, og vér skulum hreinskilnislega játa, að vér höfum og verið í þeim flokki (sbr. Eimr. II, 1—20). Vér höfum eins og fleiri treyst um of á sögusögn annara og staðhæfingar og ekki rakið málið nógu vel til róta. Vér getum því vel búist við, að landráðabrennimarkinu gamla verði nú otað að oss, er vér dirfumst að láta aðra skoðun í ljósi en að undanförnu. En vér látum það ekki fæla oss frá að bera sannleikanum vitni, úr því að vér þykjumst vera orðnir betur sjáandi en áður. En verði röksemdir vorar hraktar með rökum (en ekki stóryrðum einum og glamri), þá skulum vér taka því með jafnaðargeði og láta sannfærast. Þvi oss þykir engin minkun í því, að láta sannfærast, þó sumum öðrum kunni að þykja það. Vér álítum hvern að meiri mann, sem kann að taka sönsum.

En hvernig stendur þá á því, að jafnglöggur og lögfróður maður eins og forvígismaður benedizkunnar skuli ekki hafa rekið sig á þennan stórkostlega agnúa? Til þess liggja ýmsar ástæður og skulum vér nú athuga þær.

Fyrsta ástæðan er sú, að hann álítur, að alríkislögin (eða grundvallarlög Dana) gildi ekki fyrir Ísland (Alþt. 1897, C. 268).

Hann játar að vísu, að allar þær eyður í stjórnarskránni, er vér höfum áður minst á, »hlytu að verða fyltar upp eftir meginsetning dönsku grundvallarlaganna« (Andvari XVIII, 136—141), en hann álítur, að þetta verði að eins gert í líking við ákvæði þeirra, en ekki af því, að þau sjálf gildi fyrir Ísland. En þessi skoðun er ekki rétt. Hið sanna er, að fram að 1871 giltu alríkislögin ekki fyrir Ísland, af því þau vóru aldrei birt þar að konungs boði. En með þeim ákvæðum stöðulaganna, að Ísland skyldi vera óaðskiljanlegur hluti Danaveldis og að löggjöf Íslands í öllum sameiginlegum málum skyldi falin hinu almenna löggjafarvaldi ríkisins, var Íslandi smeygt inn undir valdsvið alríkislaganna. Frá þeim tíma gilda þau því fyrir Ísland, að því er þessi mál snertir. En fram að 1874 náðu ákvæði þeirra að engu leyti til sérmálanna eða meðferðar þeirra (sbr. Eimr. II, 7). En eftir 1874 nær gildi þeirra til allra þeirra mála og málsatriða, sem engin ákvæði eru um í stjórnarskránni, samkvæmt sambandi því, sem er á milli stjórnarskrárinnar og stöðulaganna. Ef stjórnarskráin hefði verið gerð dálítið fullkomnari, þegar hún var gefin, og nokkru færri ákvæði látin í hana vanta, en nú er, þá hefði auðvitað mátt girða fyrir það, að áhrif alríkislaganna á meðferð sérmála vorra yrðu jafnvíðtæk og nú er orðið. En þetta var ekki gert og af því megum vér nú súpa seyðið.

En þó að forvígismaður benedizkunnar kynni nú að viðurkenna, að þessu gæti verið þannig varið, þá mundi hann ekki álíta það fulla sönnun fyrir gildi alríkislaganna. Og ástæðan til þess er sú, að hann álítur, að stöðulögin sjálf, sem þetta byggist á, geti ekki verið bindandi lög fyrir Ísland, af því að þau hafi verið samin og samþykt af löggjafarvaldi Dana einu og sett með valdi þvert ofan í mótmæli hinnar íslenzku þjóðar (Andv. XIV, 10). En þetta er heldur ekki rétt. Enginn minsti vafi getur á því verið, að stöðulögin séu gildandi fyrir Ísland. Að vísu verður því ekki neitað, að þeim var neytt upp á Íslendinga með valdboði, og aðferðin við samning þeirra var svo óregluleg, að ekki var nema eðlilegt, að alþingi mótmælti henni. En þessi mótmæli gátu auðvitað ekki raskað *gildi* laganna (sbr. Eimr. II, 5—8). Að þessi lög vóru samþykt af ríkisþinginu, kemur oss — að fjárhagsákvæðunum undanskildum — alls ekkert við, því ríkisþingið hafði þá enn ekki fengið neinn rétt til að samþykkja lög fyrir vora hönd. Þann rétt öðlaðist það fyrst með þessum lögum sjálfum, að því er sam-

eiginleg mál snertir. En af því að þau áttu líka að gilda fyrir hið danska löggjafarsvið og veita fé úr ríkissjóði til Íslands, þá var samþykki ríkisþingsins nauðsynlegt. Fyrir Ísland vóru lögin aftur á móti gefin af hinum einvalda konungi einum, því hið íslenzka löggjafarvald var þá í höndum hans eins (sbr. Eimr. II, 7 og 12). Um nokkurn efa á gildi þeirra getur því ekki verið að ræða, enda höfum vér með því nú í 28 ár að taka möglunarlaust á móti ríkissjóðstillaginu sýnt, að vér viðurkennum gildi þeirra. Hið sama hefir lýst sér í því, að vér jafnan, síðan þau komu út, höfum takmarkað kröfur vorar við sérmálin ein — að því er vér höfum álitið, eða réttara sagt forvígismenn vorir.

Þá er ein ástæðan enn, sem forvígismaður benedizkunnar byggir á sína gagngerðu endurskoðun á stjórnarskránni. Og hún er sú, að konungur hafi ekki haft heimild frá alþingi til að gefa út neina stjórnarskrá nema til bráðabirgða. Samþykki þingsins til þess, að konungur gæfi hana út einn, hafi verið bundið þeim *skildaga*, að hún skyldi verða endurskoðuð á hinu 4. löggefandi alþingi. Þar sem þetta hafi ekki verið gert, sé hún í rauninni búin að missa gildi sitt sem stjórnarlög. Um þetta segir hann (Andv. XVIII, 95) meðal annars svo: »Frá 1875—81 má bera stjórnarskrána saman við grundvallarlög hinna nýrri tíma (constitution), þrátt fyrir það, þó hún sé einkennilega til orðin, þar sem hún, eins og hún er orðuð, er gefin af konunginum einum, þó með undanfarandi, skildöguðu samþykki þingsins sé. Aftur á móti er stjórnarskráin í eðli sínu að eins konungleg tilskipun eftir að fresturinn (ɔ: 4. þing) er liðinn og fram á þennan dag.«

Vér höfum eins og fleiri áður (Eimr. II, 13) glæpst á að trúa því, að hér hefði verið um »skildaga« að ræða frá þingsins hálfu, er það gaf samþykki sitt og lagði málið á vald konungs. En þessu er engan vegin svo varið, eins og líka Grákollur þegar hefir sýnt í »Ísafold« (XXIV, 41). Það, sem hér er átt við, er 4. liðurinn í niðurlagsatriðum þeim, er alþingi hnýtti við varauppástungu sína 1873. Þessi liður hljóðaði upprunalega svo: »Þó með þeim *skilyrðum:* a) . . . b) . . . c) . . . d) að endurskoðuð stjórnarskrá bygð á *óskertum landsréttindum Íslendinga*, verði lögð fyrir hið fjórða löggefandi þing, sem haldið verður eftir að stjórnarskráin öðlast gildi.« Landshöfðingi lýsti því þegar yfir, að þessi »skilyrði« væru óaðgengileg fyrir konung, enda liggur í augum uppi, að stjórninni var ómögulegt að gefa neitt loforð um nýja stjórnarskrá bygða á

»óskertum landsréttindum Íslendinga«, þar sem búið var að skerða þessi réttindi með stöðulögunum og þeim gat ekki orðið breytt nema með samþykki ríkisþingsins. Landshöfðingi réð því þinginu til, að láta þessi atriði ekki koma fram sem »skilyrði«, heldur að eins sem *bendingar*. Og þetta tók svo þingið til greina og breytti orðunum »þó með þeim skilyrðum« í orðin: »og leyfir þingið sér að taka sérstaklega fram.« Og svo að enginn vafi skyldi á því leika, að þingið félli frá öllum skilyrðum í þessu efni, tók framsögumaður málsins (sem einmitt var hinn núverandi forvígismaður benedizkunnar) það skýrt fram í ræðu sinni, að þessi atriði væru ekki sett sem skilyrði, heldur yrði það að vera *á valdi og ásjá* konungs, hvort hann vildi taka þau til greina eða ekki (Alþt. 1873, I, 329). Nú tók konungur sum af þessum atriðum til greina; en svo að enginn vafi skyldi á því leika, að hann ætlaði sér *ekki* að taka fjórða stafliðinn til greina, þá lýsir hann því yfir í auglýsing til Íslendinga 14. febr. 1874 um stjórnarskrána, að með henni sé hið íslenzka stjórnarskipunarverk »nú alveg til lykta leitt«. — Af öllu þessu er auðsætt, að hér er um engan *skildaga* að ræða. Hann er tómur heilaspuni benedizkunnar, af því hún hefir þurft á honum að halda.

Samkvæmt öllu þessu framanskráða vonum vér, að öllum hljóti að verða ljóst, að stjórnarfyrirkomulag benedizkunnar er hvorki í sjálfu sér æskilegt, né heldur nokkur von um að fá það í nánustu framtíð, hver stjórn sem svo situr að völdum í Danmörku

4. Miðlunin '89. Þessi stefna vill setja hér á stofn *nýlendustjórn* í líking við það, sem á sér stað í lýðlendum Breta. Stjórnarfyrirkomulagið á, að því er heimastjórnina snertir, að vera alt hið sama og það, er benedizkan gerir ráð fyrir, landstjóri og ráðgjafar, landsráð o. s. frv. Landstjórinn á að geta staðfest öll lög nema stjórnarskrárbreytingar. En konungur á aftur að geta ónýtt öll lög, sem landstjórinn hefir staðfest, ef hann álítur þau varhugaverð fyrir alríkið, og ef hann gerir það innan eins árs frá því að lögin komu út. Til þess að þetta geti orðið, á konungur að hafa við hlið sér nýlenduráðgjafa, sem kallast ráðgjafi fyrir Ísland, og sem á að sitja í ríkisráðinu. Þetta er aðalmunurinn á miðluninni og benedizkunni. En auk þess fer hún fram á nokkrar aðrar atkvæðaminni breytingar, sem ekki gerist þörf að telja hér.

Þessi stefna kom fram í nefnd á alþingi 1889, en frumvarp

hennar var þó aldrei samþykt af þinginu. Og utan þings mætti hún þegar eftir þinglok svo mikilli mótspyrnu hjá þjóðinni, að forvígismenn hennar sáu sér ekki annað fært, en að hverfa frá henni og láta hana niður falla. Æsingin gegn henni varð feikna mikil og miklu meiri en ástæða var til, þó að hún auðvitað hafi mikla galla. En nú hafa sumir af forvígismönnum hennar ætlað, að þetta væri alt gleymt og að þeir nú mundu fá betri byr, og því ráðið til að halda henni fram á ný. En hætt er við að ekki verði margir til að bíta á agnið hjá þeim; því fer nú líka betur; því að fylkja sér undir merki þessarar stefnu, væri hið mesta óráð.

Á þessari stefnu eru nefnilega flestir hinir sömu agnúar og á benedizkunni og nokkrir að auki. Kostnaðurinn við stjórnarfyrirkomulag hennar yrði hinn sami innanlands; en að auki kostnaður við ráðgjafa í Kaupmannahöfn, ef hann ætti ekki að vera einn af hinum dönsku ráðgjöfum konungs, er heiði hin íslenzku löggjafarstörf í hjáverkum, sem þó reyndar mun til ætlast. Engin trygging væri fyrir því, fremur en hjá benedizkunni, að landstjórinn yrði ekki hálfgerður leiksoppur í höndum stjórnarinnar í Kaupmannahöfn, og allar stjórnarskrárbreytingar yrði maður að eiga undir henni. Aftur á móti er trygging fyrir því, að landsstjórinn fengi að staðfesta öll lög, nema stjórnarskrárbreytingar. En í þá trygging er nauðalítið varið, þegar sá annmarki fylgir henni, að stjórnin í Kaupmannahöfn getur jafnharðan ónýtt allar lagastaðfestingar hans, er henni býður svo við að horfa. Hin síðustu úrslit allra mála eru þannig ávalt komin undir tillögum dansks ráðgjafa í ríkisráðinu, sem ekkert hefir saman við alþingi að sælda. Þessi réttur alríkisvaldsins til þess að ónýta íslenzk lög, sem einu sinni hefðu verið staðfest, væri stórkostleg afturför, jafnvel frá því sem nú er. Það væri beinlínis rothögg fyrir sjálfstæði vora og svifti oss bæði miklu af þeim sérstöku landsréttindum, sem vér nú höfum, og allri von um að ná nokkurn tíma því af þeim aftur, sem vér þegar höfum mist. En sú hugsun ætti þó að vaka fyrir hverjum góðum Íslendingi, að búa jafnan svo í haginn fyrir oss, að vér *getum* einhvern tíma í framtíðinni fengið það stjórnarfyrirkomulag, er bygt sé á *óskertum landsréttindum* vorum og sögulegum rétti. En það gerum vér sannarlega ekki, ef vér förum nú sjálfviljuglega og ótilkvaddir að afsala oss meiru af landsréttindum vorum, en nauður rekur til.

Það er satt, að þetta fyrirkomulag hefir reynst vel í nýlendum

Breta. En þetta er engin sönnun fyrir því, að það reyndist Íslandi vel. Bæði er, að Danir hafa ekki hingað til sýnt sig í því, að hafa eins gott lag á að stjórna nýlendum sínum og lýðlendum eins og Bretar, enda hafa og sumar af þeim nýlendum, þar sem fyrirkomulagið hefir gefist bezt, ólíkt meira bolmagn gegn Bretum, ef ágreiningur risi upp, heldur en vér höfum gagnvart Dönum. Þessa verða menn vel að gæta og ekki bera það saman, sem ekki er saman berandi.

En setjum nú svo, að menn vilji ekki láta sannfærast af því, sem hér hefir verið tekið fram gegn fyrirkomulagi miðlunarstefnunnar. Væri þá nokkur von um að það fengist? Einn af forvígismönnum stefnunnar svarar því fortakslaust með jái. Hann segir, að það sé óhugsandi, að stjórnin mundi neita oss um það, hún geti það ekki. Þessu hefir hingað til verið erfitt að mótmæla nema með líkum einum, af því að stjórn vor hefir aldrei fengið tækifæri til þess, að láta skoðun sína á þessu í ljósi. Vér höfum því gert oss far um að komast eftir, hver skoðun stjórnarinnar væri. Höfum vér í því skyni þýtt á dönsku grein þá í 1. tölubl. »Nýju Aldurinnar«, þar sem rækilega er skýrt frá stefnunni, og lagt hana fyrir ráðgjafa Íslands, auk þess sem hann mun hafa kynt sér sjálft miðlunarfrumvarpið. Og hann hefir ótvíræðlega lýst því yfir við oss, að fyrirkomulag miðlunarinnar gæti alls ekki komið til greina; það væri engu síður óaðgengilegt en benedizkan, heldur öllu frekar (*»mindst ligesaa uantageligt«*). Og þetta hefir hann leyft oss að hafa eftir sér og um leið getið þess, að hann hafi skýrt landshöfðingja frá hinu sama. Ef forvígismenn miðlunarinnar því ekki vilja eða þora að reiða sig á vor orð, þá geta þeir snúið sér til landshöfðingja og fengið staðfesting á þessu hjá honum.

En þetta er engin sönnun, munu menn svara, fyrir því, að þetta fyrirkomulag sé ófáanlegt; því ef vinstristjórn kæmist til valda í Danmörku, þá gæti hún haft aðra skoðun á þessu og álitið fyrirkomulagið aðgengilegt. En þó að þess konar stjórnarbreyting yrði (sem reyndar lítil von er um í bráð), þá eru engin líkindi til, að annað yrði ofan á. Svo vel vill til, að einn íslenzkur ritstjóri hefir ýtarlega gert grein fyrir stefnunni í víðlesnu dönsku blaði, og höfum vér í tilefni af því fundið að máli nokkra af þeim vinstriforingjum Dana, er mestrar sanngirni og sjálfstæði vilja unna oss, og spurt þá um álit þeirra á stefnunni. Og þeir hafa látið í ljósi, að þeir bæði álitu fyrirkomulag hennar annkannalega ómynd

(ónýting laganna) og efnalega ofvaxið 70 þúsundum fátækra manna. En svo bætist hér við, að fyrirkomulag miðlunarinnar mundi jafnt og benedizkan — þó í minna mæli sé — ríða í bága við hina gildandi alríkisskipun, og því ekki verða á komið, nema með því að breyta alríkislögunum. Hún mundi því stranda á alveg sama skerinu og benedizkan.

Vér vonum, að öllum sé af þessu ljóst, að miðlunin er hvorki vænlegri til sigurs en benedizkan, né í sjálfu sér æskilegri. Þvert á móti. Hún er stórum lakari, því hún tæki með annari hendinni það, sem hún veitti með hinni, og meira en það. Hún væri stórhættuleg fyrir sjálfstæði vora og framtíðarhugsjónir.

5. Milliþinganefnd. Sú tillaga hefir komið fram, og henni var jafnvel hreyft á síðasta alþingi, að skipa utanþingsnefnd í stjórnarskrármálið af Dönum og Íslendingum. Að forminu eða nafninu til átti konungur auðvitað að skipa þessa nefnd, en þó var svo til ætlast, að ríkisþing Dana skyldi tilnefna helming nefndarmanna, en alþingi hinn helminginn, og skyldi svo konungur eða stjórnin vera bundin við að skipa nefndina þeim mönnum, er til hefðu verið nefndir. Enn fremur var til ætlast, að annar helmingur nefndarmanna (6) yrði ríkisþingmenn, en hinn alþingismenn (6). Auk þess var ætlast til, að hinn fyrverandi ráðgjafi Íslands skyldi vera sjálfkjörinn oddamaður eða formaður nefndarinnar. Nefnd þessi átti að gera tillögur um úrslit stjórnarskrármálsins og leggja þær fyrir stjórnina, sem svo tæki það tillit til þeirra, sem henni sýndist.

Við þessa tillögu er margt að athuga. Fyrst og fremst mundi nefndin kosta afarmikið fé, en þó mjög óvíst, hvort árangurinn af tillögum hennar yrði nokkur eða enginn. Í annan stað yrðu Íslendingar mjög illa settir í nefndinni. Þar sem svo er til ætlast, að í henni sætu 6 alþingismenn og 6 ríkisþingmenn, að viðbættum dönskum oddamanni með tvígildu atkvæði, er ljóst, að Íslendingar yrðu þar þegar í minnihluta. Enn fremur væri alþingi ekki frjálst í vali sínu, þar sem það væri bundið við að tilnefna þá menn eina, er vel færir væru í danskri tungu. Það mundi heldur ekki verða auðvelt fyrir alþingi, að velja 6 menn úr 36 mönnum, sem gætu orðið jafnokar 6 danskra manna, sem valdir væru úr jafnfjölmennu þingi og ríkisþinginu, sem telur hátt á annað hundrað manns. Það mætti nærri geta, hvernig afstaða vor yrði í nefndinni, þegar þessir 6 Íslendingar ættu að fara að etja röksemdum á

útlendu máli við 7 þaulæfða stjórnmálamenn Dana, sem mæltu á sína eigin tungu og væru í ákveðnum meirihluta.

Þar sem þessu er þannig varið, eru lítil líkindi til, að niðurstaða sú, sem meirihluti nefndarinnar kæmist að, yrði oss í vil. Og ef hún yrði oss andvíg, þá væri ver farið en heima setið. Þá hefði stjórnin fengið sterkan bakhjall í mótstöðu sinni gegn kröfum vorum, þar sem væri alt ríkisþingið. Og þá má nærri geta, að hún léti ekki framar bugast.

Og þó maður nú gerði ráð fyrir, að niðurstaða sú, sem nefndin kæmist að, yrði oss mjög í vil, og stjórnin svo fylgdi tillögum hennar, þá væri það þó reglulegt háskaspil fyrir sjálfstæði vora að samþykkja slíka nefnd. Því ef vér hefðum einu sinni samþykt, að ríkisþingið, eða ríkisþingmenn tilnefndir af því, skyldi fjalla um sérmál vor, þá væri með því skapað fyrirdæmi *(Præcedens)*, sem hætt er við að yrði gripið til og bygt á síðar meir, ef viðlíka ágreiningur risi upp milli stjórnarinnar og alþingis. Ef vér hefðum einu sinni rétt ríkisþinginu höndina, að því er sérmál vor snertir, þá er hætt við, að ekki yrði auðhlaupið að því fyrir oss, að kippa henni að oss aftur. Eins og *Jón Sigurðsson* jafnan hélt því fastlega fram í hinni fyrri stjórnarskrárbaráttu vorri, áður en stöðulögin komu út, að vér ættum ekkert að eiga við ríkisþing Dana um mál vor, heldur við konunginn einan, eins verðum vér nú að halda því fastlega fram, að enginn nema vér og lögleg stjórn vor hafi um þau sérmál vor að fjalla, sem samkvæmt stöðulögunum eru hinu almenna löggjafarvaldi (ríkisþinginu) óviðkomandi. Annars er sjálfstæði vorri hin mesta hætta búin. Því ef alþingi einu sinni hefði veitt ríkisþinginu heimild til að skifta sér af sérmálum vorum, þá gæti það gert það oftar síðar meir, — ef til vill ótilkvatt og án samþykkis alþingis.

Stórorðustu blöðin á Íslandi mundu sannarlega einhvern tíma hafa haft það til, að kalla það »landráð«, »uppgjöf landsréttinda vorra« eða öðrum viðlíka fögrum nöfnum, að fara að leggja sérmál vor undir atkvæði nefndar, sem skipuð væri að meira en hálfu leyti dönskum ríkisþingmönnum, er ekki eru að neinu leyti við þessi mál vor riðnir, og vitanlega hafa ekki næga þekkingu til að dæma um þarfir vorar.

Við alt þetta bætist svo í ofanálag, eins og skýrt var tekið fram á alþingi síðast (Alþt. 1897, B. 672), að um þessa nefndarskipun getur nú ekki framar verið að ræða. Þó að stjórnin væri

henni einu sinni meðmælt, þá er hún nú ekki fáanleg, samkvæmt því sem ráðgjafi Íslands bæði hefir lýst yfir við oss og líka skrifað landshöfðingja 31. maí 1897. Hana má því álíta gersamlega fallna úr sögunni — sem betur fer.

6. *Valtýskan eða stjórnartilboðið '97.* Þessi stefna fer að eins fram á að gera þær einar breytingar á stjórnarskránni, er álíta má, að mesta þýðingu hafi fyrir þjóðlíf vort. Hún vill láta hina ytri umgjörð stjórnarfyrirkomulagsins vera alla hina sömu og nú er. En hún vill gera stórvægilegar breytingar á hinu innra eðli stjórnarfyrirkomulagsins og afstöðu stjórnarinnar til alþingis. Hún vill að skipaður sé fyrir Ísland sérstakur ráðgjafi, er ekki hafi öðrum ráðgjafastörfum að gegna og sé Íslendingur eða að minsta kosti skilji og tali íslenzka tungu. Enn fremur að þessum ráðgjafa skuli heimilt að sitja á alþingi og, ef hann vill, hafa þar annan mann við hlið sér (t. d. landshöfðingja). Loks á ráðgjafinn að bera ábyrgð fyrir alþingi á öllum stjórnarstörfum sínum (en ekki eins og nú á stjórnarskránni einni). Laun ráðgjafans eiga eins og hingað til að greiðast úr ríkissjóði, og laun þau til fulltrúa stjórnarinnar á alþingi, sem nú eru greidd úr landssjóði, að falla niður. Auk þessa er farið fram á, að skjóta inn í 61. gr. stjórnarskrárinnar ákvæði, er fyrirgirði óþörf aukaþing, þegar fyrir fram er víst, að enginn árangur getur af þeim orðið. Annars ekki.

Þessi stefna var fyrst fram sett af einum þingmanni (dr. V. G.) í ræðu, er haldin var í lögfræðingafélagi einu í Khöfn (»Juridisk Samfund«) 6. nóv. 1895 og síðan var prentuð á íslenzku í Eimreiðinni (II, 1—20). Hálfum öðrum mánuði síðar kom hún og fram frá annari hlið, frá landshöfðingja í bréfi hans til stjórnarinnar 20. des. 1895, en um tillögur hans varð mönnum þó ekki kunnugt fyrir en í þingbyrjun 1897. Þó ber þess að geta, að bæði ræða þingmannsins (sbr. Eimr. II, 17) og tillögur landshöfðingja fóru að auki fram á, að ráðgjafi Íslands skyldi ekki sitja í ríkisráðinu. En frá þessari kröfu hafði þingmaðurinn horfið, er málið kom til kasta alþingis 1897, og munu ástæður hans fyrir því verða ljósar af því, sem hér fer á eftir. Á síðasta alþingi bar þingmaðurinn breytingar sínar fram í frumvarpsformi, og hafði stjórnin gefið fulltrúa sínum á þinginu umboð til þess að lýsa því yfir, að frumvarpið mundi ná staðfesting konungs, ef það yrði samþykt óbreytt af þinginu. Í fyrstu var frumvarpinu tekið mjög

óstint, og þótti mönnum breytingarnar fáar, er menn báru þær saman við hina gagngerðu endurskoðun benedizkunnar. Þó var frumvarpið samþykt fyrst í neðri deild með töluverðum breytingum (og því af sumum kallað nýtt frumvarp) og síðan í efri deild, er breytti því aftur í sama horf og það hafði upprunalega verið í. En þegar það kom til neðri deildar aftur, var það felt þar, þó ein tvö atkvæði vantaði nú á, að það næði líka samþykki þeirrar deildar. En þó að málið fengi þessi úrslit að lokum, má þó svo að orði kveða, að *alt þingið* féllist á *stefnuna sjálfa* (ef til vill að einum 4 mönnum undanteknum). Aðeins vildu þeir, sem urðu frumvarpinu að falli, halda fast við hina upprunalegu mynd stefnunnar, eins og hún kom fram í hinni fyrnefndu ræðu 6. nóv. 1895 (hjá dr. V. G.) og tillögum landshöfðingja 20. des. s. á. Þeir vildu sem sé skjóta inn í frumvarpið því ákvæði, að ráðgjafi Íslands skyldi ekki mega sitja í ríkisráðinu. Þetta ákvæði hefir síðan verið kallað »*ríkisráðsfleygurinn*«. Að þessu vildu formælendur frumvarpsins aftur ekki ganga, með því það var á allra vitorði, að það hlyti að verða frumvarpinu að falli hjá stjórninni, samkvæmt ótvíræðum yfirlýsingum hennar í bréfi til landshöfðingja 29. maí 1897, er vísað var til í boðskap konungs til alþingis. Þessi ágreiningur um »ríkisráðsfleyginn« varð því einn málinu að falli, en um stefnuna sjálfa mátti heita að þingið væri alt á einu máli.

Þó að þessi stefna fari ekki fram á margar breytingar, þá eru samt kostir hennar eigi allfáir. Til þess að gera sér vel ljóst, hverjir þeir eru, er nauðsynlegt, að athuga núverandi stjórnarfar vort til samanburðar og hverjir megingallar eru á því. Jafnframt verða menn og að hafa hinar aðrar umbótastefnur í huga, og aðgæta, hvernig þessi stefna sneiðir fyrir öll þau sker, sem þær hljóta að stranda á.

Hinn tilfinnanlegasti galli á núverandi stjórnarfari voru er sá, hve mjög það er því til fyrirstöðu, að verulegur og happasæll árangur geti orðið af löggjafarstörfum alþingis. Eftir hvert einasta þing eru fleiri eða færri af frumvörpum þeim, er þingið hefir samþykt, skorin niður af stjórninni, oft til stórmikils hnekkis fyrir framfarir vorar. Þetta stafar sumpart af þekkingarleysi stjórnarinnar á þörfum vorum, þar sem oddviti hennar, ráðgjafinn, er útlendur maður, sem aldrei hefir land vort séð, ekkert skilur í tungu vorri og verður að hafa löggjafar- og stjórnarstörf vor í hjáverkum. En sumpart stafar það líka af því, að málin eru oft svo laklega

úr garði gerð hjá þinginu, að stjórninni er ómögulegt að staðfesta þau. En hér ber aftur að sama brunninum. Því þetta stafar að miklu leyti af undirbúningsleysi málanna, áður en þau koma á þing, og skorti á forustu af stjórnarinnar hálfu á sjálfu þinginu. Sökum ókunnugleika ráðgjafans og hve tími sá, er hann getur varið til mála vorra, er naumur, getur hann aldrei orðið leiðtogi í framfaramálum vorum. Öll hin þýðingarmestu frumvörp verða því, eins og reynslan sýnir, að öllum jafnaði að koma frá einstökum þingmönnum. Og þegar svo er, má nærri geta, hvernig undirbúningurinn oftast nær er. Þingmennirnir sitja hver á sínu landshorni og hafa engin tök á að útvega sér þær skýrslur og upplýsingar, sem nauðsynlegar eru og stjórnin ein getur útvegað. Undirbúningurinn verður því hjá þeim meira af vilja en mætti. Og þegar á þingið kemur, er heldur ekki hægt að bæta úr þessu, bæði af því að þingtíminn er svo stuttur, að enginn tími er til þess, og af því að hver þingmaður, sem er að nokkru nýtur, er þá svo ofhlaðinn af hinum daglegu þingstörfum, að engin tæki eru á að sinna neinu verulegu utan hjá.

Og svo bætist hér við samvinnuleysið millum alþingis og stjórnarinnar á þinginu sjálfu. Þegar um þingmannafrumvörp er að ræða, getur fulltrúi stjórnarinnar, landshöfðingi, sjaldan eða aldrei sagt með nokkurri vissu um það, að hverju stjórnin muni vilja ganga, né hvað hún muni aftaka. Það er sem sé reynsla fyrir því, að stjórnin hefir stundum gengið að því, sem landshöfðingi hefir talið frágangssök, og hins vegar þverneitað sumu, sem landshöfðingi hefir álitið aðgengilegt. Þetta elur upp kergju í þingmönnum og kemur þeim til að taka of lítið tillit til orða stjórnarfulltrúans, jafnframt og það veikir ábyrgðartilfinning þingsins svo tilfinnanlega, að hinn mesti voði er af búinn fyrir sjálfstæði vora og pólitiskan þroska.

En þetta stafar alt af því, að ráðgjafinn ekki mætir sjálfur á þinginu og semur við það, heyrir röksemdir þess og það aftur hans, svo báðir þessir aðilar löggjafarvaldsins geti tekið það tillit hvor til annars, sem vera ber, og eitt getur leitt til affarasæls árangurs. Og ekki nóg með það, að ráðgjafinn fær ekki að heyra röksemdir þingsins, heldur getur hann látið sér svo hjartanlega á sama standa, hverjar þær eru, af því þingið hefir ekkert tangarhald á honum og hann þarf aldrei að standa reikningskap ráðsmensku sinnar frammi fyrir því. Hann er aðallega dómsmálaráðgjafi Dana

og staða hans er eingöngu undir því komin, hvernig hann stendur í þeirri stöðu sinni. Hitt skiftir engu, hvort alþingi er óánægt eða ánægt með hann. Hann ber enga ábyrgð á gjörðum sínum gagnvart því, nema því einu, að stjórnarskráin sé ekki beinlínis brotin.

Þetta eru aðalgallarnir á stjórnarfari voru og á þeim ræður valtýskan bót. Ráðgjafinn verður Íslendingur, sem þekkir land vort og þarfir. Hann hefir engum öðrum störfum að gegna en vorum málum og getur því sint þeim af alhuga. Hann hefir nægan tíma til að kynna sér þær hugmyndir, sem fram kunna að koma í blöðum og bókum hjá þjóðinni, grípa það, sem gagnlegt er og vænlegt fyrir framfarir vorar og þjóðheill, og koma því í framkvæmd. Þingmenn geta snúið sér til hans á milli þinga, ef þeim dettur eitthvað gott í hug, og hann getur yfirvegað áhugamál þeirra og útvegað þeim nauðsynlegan undirbúning áður en gengið er á þing. Hann getur í einu orði orðið leiðtogi þings og þjóðar, eins og hver nýtileg stjórn líka á að vera. Hann mætir á alþingi og semur við það, svo að öll störf geta gengið þar miklu greiðlegar en áður, og þingið þarf aldrei að vera í neinni óvissu um það, hvað muni ná staðfesting og hvað ekki, að svo miklu leyti sem vissa verður fengin, áður en málið kemur til kasta konungs. En að konungur gangi gegn tillögum ráðgjafa síns, mun sjaldan fyrir koma. Og komi það fyrir, verður ráðgjafinn að segja af sér. Eins verður ráðgjafinn og að fara að, ef hann fær alt þingið (báðar deildir) á móti sér, samkvæmt þeim stjórnarhugmyndum, sem ríkjandi eru í Danmörku. Staða ráðgjafans verður sem sé algerlega komin undir samkomulagi hans við alþingi, en ekki eins og nú undir afstöðu hans til ríkisþingsins. Og þegar svo er komið, þá hlýtur hann að lúta sömu stjórnarreglum gagnvart alþingi, eins og hinir dönsku ráðgjafar lúta gagnvart ríkisþinginu. Hann á og að bera ábyrgð á öllum gjörðum sínum gagnvart alþingi, alveg á sama hátt og danskir ráðgjafar gagnvart ríkisþinginu, og einmitt við það fær og þingið miklu meira tangarhald á honum, í viðbót við það, að hann verður munnlega að standa reikningsskap á öllum athöfnum sínum frammi fyrir þinginu og almenningsálitinu, sem reyndar mun affaradrjúgast. Af öllu þessu mundi leiða, að varla nokkur lagasynjan gæti átt sér stað, og vegurinn til frekara sjálfforræðis yrði margfalt greiðfærari eftir en áður.

Þessa kosti hefir þá valtýskan í samanburði við núverandi stjórnarfar vort. En fram yfir aðrar stefnur hefir hún þá kosti, að hún gengur að engu leyti út fyrir þann réttargrundvöll, er vér nú stöndum á, án þess þó í einu einasta atriði að gefa nokkra vitund eftir af þeim réttarkröfum, er vér þykjumst með réttu geta gert gegn Dönum. Enn fremur að vér höfum fulla vissu fyrir því, að hún er fáanleg, og um það er okkur nokkuð nýtt í stjórnarbaráttu vorri. Loks hefir þessi stefna það fram yfir allar aðrar, að hún leggur oss ekki eins eyris kostnað á herðar, heldur þvert á móti losar oss við nokkur útgjöld, sem nú hvíla á landssjóðnum (laun stjórnarfulltrúans á alþingi), þar sem hinar aðrar stefnur eða stjórnarfyrirkomulag þeirra mundu kosta oss afarmikið fé, ef þær annars væru fáanlegar. Enn er ótalið, að þessi stefna girðir fyrir þann feikna kostnað, sem leitt getur af óþörfum aukaþingum. Samkvæmt henni verða aukaþing aldrei haldin, nema þegar annaðhvort full vissa eða þá að minsta kosti mikil von er um einhvern árangur af þeim.

Vér vonum, að menn geti af þessu séð, að þessi stefna bæði hefir í sjálfri sér mikla kosti og ræður bót á hinum tilfinnanlegustu göllum á stjórnarfari voru, og að hún líka er sú eina hyggilega leið, sem hægt er að halda í stjórnarmáli voru, ef nokkur von á að vera um að leiða það til sigurs.

II. MÓTBÁRUR GEGN VALTÝSKUNNI.

Þó að svo mætti kalla, að alt alþingi 1897 í rauninni féllist á þessa stefnu, og að eins eitt atriði, er vanta þótti, yrði henni að falli, vantaði þó ekki, að mörgum fleiri mótbárum væri hreyft gegn henni. Hinar helztu af þessum mótbárum vóru þessar: 1. *Að ráðgjafanum væri ætlað að sitja í ríkisráðinu* og að þingið með því að samþykkja frumvarp valtýskunnar »lögfesti« hann þar; 2. að stjórnin hefði gert það að skilyrði fyrir samþykki sínu, að þetta skyldi vera *fullnaðarúrslit málsins* og loku skotið fyrir frekari umbætur; 3. að engin trygging væri fyrir því, að ráðgjafinn nokkurn tíma *mætti á alþingi;* 4. að engin trygging væri fyrir því eða jafnvel líkindi til þess, *að ráðgjafinn yrði Íslendingur;* 5. að þetta fyrirkomulag miðaði að því, að flytja *valdið út úr landinu* og 6. að *umbæturnar væru svo litlar.*

Vér skulum nú athuga þessar mótbárur, hverja fyrir sig, og sýna fram á, hve mikið þær hafa við að styðjast.

1. *Ríkisráðssetan.* Því hefir verið haldið fram í sumum íslenzkum blöðum, að frumvarp valtýskunnar eða stjórnartilboðið færi fram á, að ráðgjafinn skyldi sitja í ríkisráðinu eins og að undanförnu. En þetta er ekki satt. Það hreyfir ekkert við þeirri spurning. Það lætur óútkljáðar allar deilur því viðvíkjandi. Það, sem verið hefir lög eða ólög í því efni, héldi því alveg eins áfram að vera það, hvort sem það væri samþykt eða því hafnað. En hitt er satt, að af bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 29. maí 1897 má sjá, að stjórnin álítur ríkisráðssetu ráðgjafans ekki að eins löglega, heldur og með öllu óhjákvæmilega. Aftur hafa bæði alþingi og Íslendingar yfirleitt, því nær undantekningarlaust, álitið ríkisráðssetuna ólöglega og hættulega fyrir oss. Og vér höfum hingað til að nokkru leyti verið á sama máli um það. En þetta kemur til af því, að menn hafa ekki rannsakað málið nógu vel, ekki grafið fyrir ræturnar. Vér skulum nú leitast við, að sýna fram á, hvor skoðunin muni réttari, stjórnarinnar eða alþingis og Íslendinga yfirleitt.

Ef vér lítum í stjórnarskrána, þá sjáum vér, að hún nefnir ríkisráðssetuna ekki á nafn. Hún segir að eins, að konungur hafi hið æðsta vald yfir öllum hinum sérstaklegu málefnum Íslands og láti ráðgjafann fyrir Ísland framkvæma það (2. gr. stjskr.). En hún getur ekkert um það, eftir hvaða reglum afskifti konungs af framkvæmdinni eigi fram að fara, hvort þau eigi fram að fara í ríkisráðinu eða utan þess. Um þetta atriði vantar öll ákvæði í stjórnarskrá Íslands, gagnstætt því, sem á sér stað með grundvallarlög Dana, þar sem nákvæmar reglur eru settar um þetta, að því er snertir dönsk mál og alríkismál.

En á hverju hefir þá alþingi bygt þann skilning sinn, munu menn spyrja, að ríkisráðsseta ráðgjafans væri ólögleg? Það hefir bygt hann á þeim orðum stjórnarskrárinnar, að Ísland skuli í sérmálum sínum hafa »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«. Alþingi hefir álitið, að ríkisráðsseta ráðgjafans hlyti að ríða í bága við þetta ákvæði, því að ekki yrði með réttu sagt, að landið hefði löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig, ef ráðgjafinn ætti samsetu með hinum öðrum ráðgjöfum konungs í ríkisráðinu og væri þannig liður í hinni sameiginlegu stjórn ríkisins.

En þetta er, eins og stjórnin hefir svo þrásinnis tekið fram, bygt á misskilningi, þó hann sé harla afsakanlegur. Ríkisráðsseta ráðgjafans er einmitt bæði lögleg og óhjákvæmileg. Á hverju byggist nú það? Fyrst og fremst á því, að grundvallarlögin, sem líka eru alríkislög, skipa svo fyrir, að *allir ráðgjafar* konungs skuli eiga setu í ríkisráðinu og að þar skuli flutt fyrir konungi *öll* lög og mikilsvarðandi stjórnarmálefni (15.—16. gr. grndvl.). Nú er í stjórnarskrá Íslands engin undantekning gerð frá þessari reglu, að því er snertir ráðgjafa Íslands eða sérmál þess, og þar sem engin ákvæði eru í stjórnarskránni, er lúta að þessu, þá verður að sjálfsögðu í þeim efnum að fara eftir ákvæðum grundvallarlaganna (sbr. bls. 42-3). Því grundvallarlögin hafa sem alríkislög með stöðulögunum fengið gildi fyrir Ísland í öllum sameiginlegum málum. En til *sameiginlegra* mála verður að telja *alt það,* sem »stjórnarskrá um hin *sérstaklegu* málefni Íslands« nær ekki til eða hefir engin ákvæði um. Konungur og ríkisráðið er ekki fyrir Danmörku eina, heldur fyrir *alt Danaveldi* sameiginlega, og þá einnig fyrir Ísland, sem samkvæmt stöðulögunum er »óaðskiljanlegur hluti Danaveldis«. Þar sem nú alríkislögin fyrirskipa, að *allir* ráðgjafar konungs skuli eiga setu í ríkisráðinu og að *þar* skuli fyrir honum flytja *öll* lög og mikilsvarðandi stjórnarmálefni, þá gæti konungur ekki á stjórnskipulegan hátt tekið neinn verulegan þátt í löggjöf og stjórn sérmálanna með ráðgjafa Íslands einum utan ríkisráðsins, nema með því að brjóta alríkislögin eða fá þeim breytt að öðrum kosti.

Þetta játar líka forvígismaður benedizkunnar sjálfur í öðru veifinu. Þannig segir hann á einum stað (Andv. XVIII, 141): »Af þessu leiðir, samkvæmt því, sem vér höfum tekið fram, ekki það, að ráðstefna konungs og Íslandsráðgjafa eigi sér ekki stað, þegar um lagafrumvörp er að ræða, eða að ráðstefnan um slík mál sé álitin óákvörðuð, og megi vera eftir atvikum (fakultativ), heldur hitt, að um þetta er farið eftir dönsku grundvallarlögunum, *þannig, að ráðgjafinn situr í ríkisráðinu, einmitt þegar sérstök málefni Íslands eru rædd, og hlýtur að fylgja þeim reglum, sem grundvallarlögin og venjan hafa sett fyrir hluttöku eins ráðgjafa í ákvörðunum ráðaneytisins í heild sinni.*«

En hvað verður þá um það ákvæði stjórnarskrárinnar, að Ísland skuli í sérmálum sínum hafa »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«? munu menn spyrja. Það stendur óhaggað eftir sem

áður og ríður að engu leyti í bága við ríkisráðssetu ráðgjafans. Að landið hafi »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig« táknar það, að íslenzk löggjöf sé, að því er sérmálin snertir, óháð danskri löggjöf og aðskilin frá henni, og að allir liðir löggjafarvaldsins og umboðsvaldsins (en það táknar orðið »stjórn« á þessum stað) séu sérstakir og aðskildir frá löggjafar- og umboðsvaldi Dana, — *að konunginum einum undanskildum*. Konungurinn er auðvitað algerlega *sameiginlegur* bæði fyrir hið danska og íslenzka löggjafar- og umboðsvald, og það hlýtur hann líka að vera, þar sem hann er konungur í *einu alríki*, en ekki í *tveimur sjálfstæðum ríkjum*, sem standi í persónusambandi einu hvort við annað. Og þar sem nú konungur samkvæmt alríkislögunum *getur ekki* tekið neinn verulegan þátt í löggjöf og stjórn ríkisins, hvort sem er að ræða um það alt eða einstaka hluta þess, *nema í ríkisráðinu*, þá hlýtur ríkisráðið að þessu leyti líka að verða sameiginlegt fyrir alt ríkið og hvern einstakan hluta þess. Þetta viðurkennir líka forvígismaður benedizkunnar, þar sem hann í ritgerð einni í Andvara (XVIII, 142) segir, að það sé »vafalaust, að annar hinn íslenzki löggjafaraðili, konungurinn, er erlendur, erlendum stjórnlögum háður í þeim atriðum löggjafarinnar, sem mest um varða.« En þó að þessu sé nú þannig varið, þá ríður það þó engan veginn í bága við, að löggjafar- og umboðsvald hvers einstaks ríkishluta geti verið aðskilið eða út af fyrir sig, með því að konungurinn getur ekkert framkvæmt í löggjöf eða stjórn, nema með aðstoð og samþykki hinna annara liða löggjafar- og umboðsvaldsins (ɔ: löggjafarþingsins og stjórnarinnar eða ráðgjafanna, hvort sem þeir eru einn eða fleiri) í hverjum einstökum ríkishluta. Með því nú þannig engin ályktun konungs í sérmálum Íslands getur fengið gildi eða orðið framkvæmd, nema einmitt *ráðgjafinn fyrir Ísland* veiti henni samþykki sitt og undirskrifi hana, þá hefir landið »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig« eins fyrir því, þó að ráðgjafinn flytji málin fyrir konungi í ríkisráði alríkisins, — alveg eins og Danmörk hefir löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig, þó hinir dönsku ráðgjafar flytji hin dönsku sérmál þar í nærveru Íslandsráðgjafans.

En hvernig stendur þá á þessum mismunandi skilningi alþingis og stjórnarinnar á þessu ákvæði stjórnarskrárinnar? munu menn spyrja. Hann stafar ef til vill að nokkru leyti af því, að alþingi hefir um of einblínt á hinn *íslenzka* texta stjórnarskrárinnar, en stjórnin aftur á hinn *danska* texta hennar. Í íslenzka

textanum stendur: »löggjöf sína og *stjórn út af fyrir sig*«, en í danska textanum: »sin *egen* Lovgivning og *Forvaltning*«. Að vísu má segja, að í báðum textunum liggi nokkurn veginn hið sama; en »út af fyrir sig« er þó ákveðnara og sterkara en »egen«; og »Forvaltning« táknar hér »umboðsvaldið« eða »umboðsstjórnina«, en flestir Íslendingar munu hafa álitið, að orðið »stjórn« í hinum íslenzka texta táknaði þar sama og danska orðið »*Regering*«, enda er orðið »stjórn« langoftast haft í þeirri þýðingu í öllu alþingismáli voru og lagamáli.

Í annan stað virðist hinn mismunandi skilningur hafa stafað af því, að Íslendingar hafa ekki nægilega athugað, að hinn æðsti liður löggjafar- og umboðsvaldsins, *konungurinn,* samkvæmt stöðulögunum jafnan hlýtur að vera *sameiginlegur* fyrir bæði hið danska og hið íslenzka löggjafar- og umboðsvald, svo að ákvæði stjórnarskrárinnar um það, að hið íslenzka löggjafar- og umboðsvald skuli vera sérstakt eða út af fyrir sig, aldrei getur náð til *hans,* heldur að eins til hinna annara liða löggjafar- og umboðsvaldsins. Til konungsins gæti það því að eins náð líka, að Danmörk og Ísland stæðu í persónusambandi einu, hvort með sínu sérstaka ríkisráði og engum sameiginlegum alríkislögum. En fyrir það hafa stöðulögin girt með því ákvæði sínu, að Ísland skuli vera »óaðskiljanlegur hluti Danaveldis«.

En einkum og mestmegnis virðist þó hinn mismunandi skilningur hafa stafað af því, að Íslendingum hefir ekki verið nægilega kunnugt um, hvernig meðferð mála er háttað í ríkisráðinu, og því ætlað, að ríkisráðsseta Íslandsráðgjafans, og flutning íslenzkra sérmála þar fyrir konungi, væri að ýmsu leyti hættuleg fyrir sjálfstæði hins íslenzka löggjafar- og umboðsvalds. Þetta stafar aftur — eins og fleira gott! — af því, að alþingi og stjórnin hafa aldrei átt kost á að bera sig saman og talast við um þetta atriði. Af því hefir leitt, að stjórnin hefir ekki fengið að vita um hina röngu skoðun á meðferð mála í ríkisráðinu, og því ekki fengið tækifæri til að leiðrétta hana. Að sönnu hefir þessi skoðun komið fram í sumum ályktunum alþingis; en hin danska þýðing þeirra, sem ein hefir komið fyrir augu stjórnarinnar (ráðgjafans), hefir verið svo ónákvæm, að stjórnin hefir ekki af henni getað séð, að skoðun alþingis á þessu væri neitt athugaverð. Hins vegar hefir og hin íslenzka þýðing á sumum þeim skjölum, sem komið hafa frá stjórninni, verið þannig úr garði gerð, að þau hlutu að styrkja

alþingi í þeirri trú, að skoðun þess á meðferð mála í ríkisráðinu væri rétt. *Ef ráðgjafinn hefði setið á alþingi,* þá hefði þessi misskilningur aldrei risið upp, eða þá að minsta kosti undir eins verið leiðréttur.

Íslendingar hafa hingað til talið sjálfsagt, að afleiðingin af því, að sérmál Íslands væru flutt fyrir konungi í ríkisráðinu, mundi vera sú, að hinir dönsku ráðgjafar, er þar ættu sæti, mundu láta þau til sín taka. Gætu svo þeir og ráðgjafi Íslands eigi orðið á eitt mál sáttir, þá væru málin *borin undir atkvæði,* og yrði svo það ofan á, er meirihluti ráðgjafanna yrði með. Yrði svo Íslandsráðgjafinn í minnihluta með áhugamál sín, þá yrði hann að láta sér það lynda. Ef þessu hefði verið þannig varið, þá hefði það auðvitað bæði getað verið hættulegt fyrir sjálfstæði vora og riðið í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar um, að Ísland skuli hafa »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«.

En þessu er ekki þannig varið. Í ríkisráðinu á sér *engin* atkvæðagreiðsla stað, hvorki í íslenzkum sérmálum né öðrum. Meðferð danskra og sameiginlegra mála í ríkisráðinu er svo háttað, að hlutaðeigandi ráðgjafi flytur þau þar fyrir konungi. Þyki nú hinum ráðgjöfunum tillaga þess ráðgjafa, er málið flytur, að einhverju leyti varhugaverð, þá *geta* þeir komið fram með athugasemdir sínar. En það er orðið að fastri stjórnarvenju, að þeir þó geri það *því að eins,* að konungur *sjálfur* sé í nokkrum vafa og beinlínis spyrji þá um álit þeirra. Hitt þykir ekki hlýða, að þeir láti uppi álit sitt að fyrrabragði, ótilkvaddir af konungi, með því þeir sitji þar að eins sem *ráðanautar* hans, er hann eigi að geta leitað álits hjá, ef hann þykist þurfa. Konungur *einn* sker úr, hvað gera skuli, einungis eftir því, er *honum sjálfum* þykir við eiga, en er að engu leyti bundinn við þær tillögur, er fram hafa komið, og því síður við nokkra atkvæðagreiðslu, sem aldrei getur verið um að ræða. Þá fær ályktun konungs gildi og getur orðið framkvæmd, er hann fær *einhvern* af ráðgjöfunum til að undirskrifa hana með sér; og ber þá hinn sami ráðgjafi ábyrgð á ályktuninni, en hinir ekki; nema fleiri en einn hafi undirskrifað hana, eins og stundum á sér stað, er um afarþýðingarmiklar ályktanir er að ræða.

Meðferð *íslenzkra* sérmála í ríkisráðinu er aftur nokkuð annan veg farið. Hvenær sem ríkisráðið viðurkennir, að það mál, er Íslandsráðgjafinn flytur, sé íslenzkt sérmál, hlutast ekki aðrir ráð-

gjafar til um það en hann einn, enda getur þá ályktun konungs því að eins fengið gildi og orðið framkvæmd, að einmitt *Íslandsráðgjafinn* veiti henni samþykki sitt og undirskrifi hana með konungi. *Enginn annar* af ráðgjöfum konungs en hann einn getur veitt ályktun konungs í íslenzkum sérmálum gildi, enda ber og Íslandsráðgjafinn einn ábyrgðina á slíkri ályktun. Af þessu má sjá, að engin hætta getur stafað af ríkisráðssetu Íslandsráðgjafans fyrir sjálfstæði vora, og að vér höfum löggjöf vora og stjórn alveg eins »út af fyrir oss«, þó hann sitji þar.[1]

En því hefir úr einni átt og verið haldið fram, að af ríkisráðssetu ráðgjafans mundi einnig leiða, að alþingi gæti alls ekki lögsótt hann. Af því að ríkisráðið sé *aldönsk* stofnun, verði hann ekki látinn sæta ábyrgð fyrir athafnir sínar þar af öðru ákæruvaldi en því, er grundvallarlög Dana ákveði (fólksþingi og konungi), né heldur fyrir öðrum dómstóli en þeim, er þau lög geri ráð fyrir (ríkisréttinum).

En þessu er auðvitað ekki þannig varið. Það er sem sé rammskakt, að ríkisráðið sé *aldönsk* stofnun. Það er meira en dönsk stofnun, það er líka *alríkisstofnun*, eins og konungurinn er ekki einungis konungur Danmerkur, heldur og konungur alls Danaveldis. Af því að grundvallarlögin eru líka alríkislög, þá verður meðferð allra mála í ríkisráðinu og öll afskifti konungs af löggjafar- og stjórnarmálum, eins og áður er sagt, að fara eftir ákvæðum þeirra. Og þar sem engin undantekning er í þessu efni gerð í stjórnarskrá Íslands, þá ná ákvæði alríkislaganna að þessu leyti einnig til sérmála Íslands. Alt öðru máli er að gegna um ábyrgðina. Að því er hana snertir, er í stjórnarskrá Íslands gerð

---

[1] Hinn mikli æsingur gegn ríkisráðssetu ráðgjafans á síðasta þingi virðist því óskiljanlegri, sem sanna má, að *sumir* þeirra, er ákafast hömuðust gegn henni, hafa *vitað*, að engin atkvæðagreiðsla á sér stað í ríkisráðinu, og að úrslit íslenzkra mála þar eru alls ekki komin undir því, hvort fleiri eða færri af ráðgjöfunum eru þeim sinnandi eða ekki, heldur undir Íslandsráðgjafanum einum ásamt konungi. Þetta má sjá af ritlingi skólastjóra *Jóns A. Hjaltalíns:* »HVERNIG ER OSS STJÓRNAÐ?«, sem nú hefir í 10 ár verið kendur í Möðruvallaskólanum og landshöfðingi kvað hafa yfir farið í handriti, áður en hann var prentaður. Þar segir svo á bls. 9—10: »Síðan leggur ráðgjafi Íslands það (ɔ: frumvarpið) fram í ríkisráði Danmerkurríkis. Sitja í því allir ráðgjafar konungs og ríkiserfingi, sé hann myndugur, en konungur hefir sjálfur forsætið. Þar *má ræða* frumvarpið. En *hvort sem meiri hluti ráðgjafanna er því hlyntur eða eigi, er það nóg til þess, að frumvarpið geti orðið að lögum, að ráðgjafi Íslands vilji undirskrifa það með konunginum.*«

bein undantekning frá alríkislögunum, bæði að því er snertir *ákæruvaldið* í íslenzkum sérmálum og *dómstól* þann, er dæma eigi í þeim. Stjórnarskráin (3. gr.) gefur *alþingi* skýlausan rétt til þess að lögsækja ráðgjafann fyrir Ísland, án nokkurrar hliðsjónar á því, *hvar* brotið er framið, í ríkisráðinu eða utan þess. Og hún ákveður jafnskýlaust og undantekningarlaust, að *hæstiréttur ríkisins* (en ekki ríkisrétturinn) skuli dæma mál þau, er alþingi höfðar á hendur ráðgjafanum (2. ákv. um stundarsakir). Þetta er líka bein og sjálfsögð afleiðing af því, að ráðgjafinn fyrir Ísland er skipaður samkvæmt stjórnarskránni, en ekki eins og hinir aðrir ráðgjafar samkvæmt grundvallarlögum Dana eða alríkislögunum. Nú getur enginn borið ábyrgð á ályktunum konungs í íslenzkum sérmálum í ríkisráðinu, nema Íslandsráðgjafinn einn, og því getur, að því er þau snertir, ekkert annað ákæruvald né dómstóll komið til greina, en einmitt það ákæruvald og sá dómstóll, er stjórnarskráin tiltekur. Að neita þessu væri sama sem að neita gildi stjórnarskrárinnar.

Því hefir enn fremur verið haldið fram af mönnum, sem þó annars ekki fallast á áðurtalda villukenning um ábyrgðina alment, að jafnvel þótt vér fengjum sérstakan ráðgjafa, eins og ráð er fyrir gert í stjórnartilboðinu, þá mundi hann verða að greiða atkvæði um dönsk mál, ef hann sæti í ríkisráðinu; og þá kynni danska ákæruvaldið að geta látið hann sæta ábyrgð, jafnvel þótt hann væri í fullu samræmi við alþingi.

Þetta er heldur ekki á réttum rökum bygt. Ráðgjafinn á ekki að hafa öðrum málum að sinna, en sérmálum Íslands einum. Og í þeim er ákæruvaldið, eins og áður er sýnt, hjá alþingi og konungi, en engum öðrum (eftir hinu nýja fyrirkomulagi). Þeir sem hafa haldið því fram, að hið danska ákæruvald kynni samt að geta látið hann sæta ábyrgð fyrir afskifti hans af *dönskum* málum, af því að það leiddi af ríkisráðssetu hans, að hann yrði að greiða atkvæði um þau í ríkisráðinu, hafa bygt á þeirri röngu skoðun, að *atkvæðagreiðsla* færi fram í ríkisráðinu. En þar sem það nú er víst, að *engin* atkvæðagreiðsla getur nokkurn tíma átt sér stað í ríkisráðinu, þá getur slíkt ekki komið til greina. Þess má líka geta, að hinn núverandi ráðgjafi Íslands hefir munnlega afdráttarlaust lýst yfir þeirri skoðun sinni, að svo framarlega sem hið danska ákæruvald (fólksþingið) gerði tilraun til þess, að höfða mál gegn Íslandsráðgjafanum fyrir aðgerðir hans í íslenzkum málum

(í ríkisráðinu eða utan þess), þá mundi ríkisrétturinn óðara vísa því máli frá, af því málið væri ekki höfðað af hinu rétta ákæruvaldi (alþingi) og ætti ekki heldur að dæmast af ríkisréttinum.

Enn hafa þau vandkvæði verið talin stafa af ríkisráðssetu ráðgjafans, að jafnvel þótt hann færi að mæta á alþingi, þá fengist engu meiri trygging, en hingað til hefir verið, fyrir því, að lög alþingis næðu staðfesting konungs. Þó að ráðgjafinn lofaði á alþingi fulltingi sínu til þess, að löggjöf næði staðfesting konungs, þá ætti hann það algerlega undir *atkvæðagreiðslunni* í ríkisráðinu, hvort málið næði fram að ganga. Og fengist svo ekki staðfestingin, af því að Íslandsráðgjafinn hefði orðið í minnihluta, þá ætti hann ekki annars úrkosti, en að koma með þessi málalok til þingsins aftur og skýra því frá, hvernig farið hefði.

En þetta er auðvitað engan veginn svo. Tryggingin er margfalt meiri en nú. Nú er hún sem sé engin. Jafnvel þótt fulltrúi stjórnarinnar á alþingi, landshöfðinginn, fallist á eitthvert lagafrumvarp og mæli með því við stjórnina, þá getur samt vel svo farið, að það öðlist ekki staðfesting. Og svo situr alt í sömu skorðum. Ef vér aftur á móti fáum ráðgjafann sjálfan á þing, þá verður hann að mæla með hverju því máli við konung, sem að samkomulagi hefir orðið milli hans og alþingis. Og fari þá svo, sem sjaldnast þarf að gera ráð fyrir, að konungur neiti að fylgja tillögum ráðgjafans, þá verður afleiðingin óhjákvæmilega sú, að ráðgjafinn segir af sér, samkvæmt fastri stjórnarvenju eins hjá Dönum sem öðrum. Konungur verður þá að fá sér annan Íslandsráðgjafa, áður en synjunin getur orðið að löglegri stjórnarathöfn. Tryggingin gegn lagasynjununum er því svo mikil, sem hún yfir höfuð getur orðið, þar sem venjuleg þingbundin konungsstjórn á sér stað, án þess að hendur konungs séu bundnar af frestandi synjunarvaldi; en að því mun, eins og áður er sagt, engin konungsstjórn nokkru sinni ganga, nema full nauðung reki til. Þeir sem hafa efast um, að þingseta ráðgjafans veitti nokkra trygging gegn lagasynjunum, hafa sem fyr bygt það á þeirri röngu skoðun, að úrslit íslenzkra mála í ríkisráðinu væru komin undir atkvæðagreiðslu allra ráðgjafa konungs þar. En þar sem nú engin atkvæðagreiðsla getur átt sér stað í ríkisráðinu, þá er ljóst, að hún getur aldrei orðið neinu máli að falli.

Þegar menn nú athuga þær óyggjandi skýringar, sem *nú* eru fram komnar um meðferð mála í ríkisráðinu og sérstöðu Íslands-

ráðgjafans þar, þá vonum vér, að menn verði að játa, að skilningur stjórnarinnar á því ákvæði stjórnarskrárinnar, að Ísland skuli hafa »löggjöf sína og stjórn út af fyrir sig«, muni líklegri en skilningur alþingis og Íslendinga. Í annan stað virðist og enginn hafa verið nær til að skilja þetta ákvæði stjórnarskrárinnar rétt, en sá ráðgjafi, er samdi hana. Hann hefði átt að vita það betur en nokkur annar, hvað ákvæði hennar áttu við. Þar sem nú ráðgjafinn var látinn sitja í ríkisráðinu alt frá fyrstu stundu, eftir að stjórnarskráin kom út, þá er líklegt, að aldrei hafi verið til annars ætlast. Það er ekki líklegt, að ráðgjafinn hefði viljað byrja embættistíð sína með því að brjóta stjórnarskrána. Hann hefir því hlotið að álíta, að ríkisráðsseta hans riði að engu leyti í bága við ákvæði stjórnarskrárinnar. Og þar sem hann hafði sjálfur samið þessi ákvæði, hlaut hann einnig að vera færari en allir aðrir um að skera úr því, hvað þau þýddu. Og þar sem stjórnarskráin enn fremur var gefin af »frjálsu fullveldi«, þá hefði honum verið innan handar, að fá þessum orðum stjórnarskrárinnar hagað á annan veg, ef hann hefði álitið, að þau gætu að nokkru leyti riðið í bága við ríkisráðssetu hans, eða verið í nokkrum vafa um það. Það virðast því mestu líkur til, að skilningur stjórnarinnar á þessu ákvæði sé réttari en skilningur alþingis, eins og hann hefir verið hingað til.

En setjum nú svo, að skilningur alþingis þrátt fyrir alt þetta væri samt réttari. Væri þá ríkisráðsseta ráðgjafans »lögfest« af alþingi með því að þiggja stjórnartilboðið? Nei, engan veginn. Öll þau orð í stjórnarskránni, sem alþingi hefir bygt skilning sinn á, eiga að standa þar óbreytt og óhögguð eftir sem áður. Einn af andvígismönnum stjórnartilboðsins sagði á síðasta þingi, að það væri að vísu satt, að reyndar »lögfestum« vér ekki ráðgjafann í ríkisráðinu með því að samþykkja tilboð stjórnarinnar. En færum vér svo á eftir að semja við ráðgjafann, enda þótt hann sæti í ríkisráðinu, þá hefðum vér þar með viðurkent, að þar væri honum heimilt að vera, og með því væri »lögfestingin« á komin. Ætti slík röksemdaleiðsla við nokkuð að styðjast, þá liggur í augum uppi, að sú »lögfesting« hlyti að vera fyrir löngu á komin. Því að stöðugt síðan 1874, er Íslandsráðgjafi fyrst var skipaður, höfum vér verið við hann að semja; og altaf hefir hann í ríkisráðinu verið. Það nær því engri átt, að um nokkra »lögfesting« ríkisráðssetunnar frá hálfu alþingis geti verið að ræða, þó stjórnar-

tilboðið sé þegið. Alt situr að því leyti í sömu skorðum og áður. Slíkrar »lögfestingar« þarf heldur ekki með. Því sannleikurinn er sá, að ráðgjafinn var »lögfestur« í ríkisráðinu jafnsnemma og vér fengum stjórnarskrá og með henni sjálfri, samkvæmt sambandi því, sem er á milli hennar, stöðulaganna og alríkislaganna. »Lögfestingin« er því 25 ára gömul og getur því í ár haldið lögaldurs afmæli sitt.

Vér þykjumst nú hafa sýnt, að ráðgjafi Íslands bæði á að sitja í ríkisráðinu og að málum vorum er engin hætta búin af því. En það er ekki nóg með það. Hins verður og að geta, að málum vorum gæti einmitt verið hætta búin af því, ef hann sæti þar *ekki*. Eins og allir vita, þá heyra hin sameiginlega mál vor að engu leyti undir valdsvið alþingis, heldur undir hið almenna löggjafarvald (ríkisþingið) eitt. Að því er til stjórnarinnar kemur, heyra þau því heldur ekki undir ráðgjafa Íslands, sem ekkert hefir saman við ríkisþingið að sælda, heldur undir hina sameiginlegu stjórn alríkisins, ef til vill sitt undir hvern ráðgjafa, eftir því sem verkaskiftingin kann að vera hjá henni. Þetta virðast menn ekki hafa athugað nægilega; og af ræðum og ritum margra má sjá, að þeir ætla, að sameiginlegu málin heyri undir ráðgjafa vorn. En þetta er ekki svo. Þau verða auðvitað að ganga í gegnum hendur hans t. d. til birtingar fyrir Íslendingum, en hann ræður þeim ekki til lykta með konungi. Ef hann nú ekki situr í ríkisráðinu, þá getur hann engin áhrif haft á úrslit þessara mála. En ef hann situr þar, þá á hann sem liður í alríkisstjórninni rétt á að láta þau til sín taka og tala máli vori, ef honum þykir réttur vor fyrir borð borinn. Í annan stað vita og allir, að ýms af hinum íslenzku sérmálum eru þannig löguð, að þau geta snert hagsmuni bæði Dana og Íslendinga, og hafa þannig í sér fólgin sameiginleg atriði, þó þau yfirleitt séu sérmál. Getur nú nokkur látið sér detta í hug, að stjórn alríkisins mundi láta alþingi og ráðgjafa Íslands, ef hann ekki sæti í ríkisráðinu, skipa þessum málum eftir geðþótta sínum, án alls eftirlits af hálfu alríkisins? Sú mundi sannarlega ekki verða reyndin á; heldur mundi afleiðingin miklu fremur verða sú, að öll íslenzk sérmál yrðu tekin til meðferðar í ríkisráðinu eftir sem áður, án þess að vér værum að spurðir; og þá værum vér þar svo illa settir, að vér ættum þar engan talsmann til að halda fram vorum málstað, ef um einhvern ágreining væri að ræða. Að þetta gæti verið oss hættulegt og málum vorum mikill hnekkir.

vonum vér að allir verði að játa. Það er því svo langt frá, að það sé nokkuð eftirsóknarvert, að fá ráðgjafa vorn út úr ríkisráðinu, að vér ættum þvert á móti að keppa eftir því gagnstæða, að hann fengi að vera þar, ef þess þyrfti við. Þannig hefir líka alþingi Íslendinga fyr meir litið á þetta mál. Á alþingi 1869 samþykti þingið með 21 atkv. (en þingmenn vóru þá 27 alls) svo látandi tillögu: »Jafnt og hinir aðrir ráðgjafar ríkisins *á ráðgjafinn fyrir Ísland sæti í ríkisráðinu* og hefir ábyrgð á stjórninni« (Alþt. 1869, I, bls. 345). Án þess nú að gera nokkuð lítið úr hinum núverandi þingmönnum vorum, þá mun þó óhætt að segja svo mikið, að þá hafi þó setið á alþingi sumir þeir menn, sem fult eins vel var trúandi til að sjá, hvað réttast og heppilegast mundi vera í þessu efni, — þó vér ekki nefnum nema *Jón Sigurðsson* einan. Þess má og geta, að þessi tillaga var þá borin fram af hinum núverandi forvígismanni benedizkunnar, einmitt sama manninum, sem nú hefir mest hamast gegn ríkisráðssetu ráðgjafans. — Og þar sem nú einmitt frumvarpið frá 1869 (samkvæmt bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 31. maí 1897) var lagt til grundvallar við samning stjórnarskrárinnar, má í rauninni álíta, að það hafi verið í fullu samræmi við alþingi og með samþykki þess, að ráðgjafinn fyrir Ísland var látinn sitja í ríkisráðinu, — einmitt samkvæmt tillögu hins núverandi forvígismanns benedizkunnar og »ríkisráðsfleygsins« nafnfræga.

2. *Fullnaðarúrslit.* Því hefir verið haldið fram, að ef vér samþyktum stjórnartilboðið, þá væri með því loku skotið fyrir allar frekari umbætur á stjórnarskrá vorri. En því fer svo fjarri, að svo sé, að vér einmitt stæðum margfalt betur að vígi eftir en áður með að fá framgengt hverjum þeim breytingum á stjórnarfari voru, sem reynslan sýndi, að þörf væri á. Ákvæði stjórnarskrárinnar um stjórnarskrárbreytingar og lögákveðinn réttur þingsins til að samþykkja þær stæðu óhögguð, þó að tilboð stjórnarinnar fengi lagagildi. Sú eina breyting, sem stjórnin hefir farið fram á, að gerð yrði á 61. gr. stjórnarskrárinnar, er, að inn í hana verði skotið orðunum: *»og vilji stjórnin styðja málið«*, eða með öðrum orðum því ákvæði, að stjórnin skuli ekki skyld til að leysa upp alþingi og stofna til nýrra kosninga, þegar breytingar á stjórnarskránni hafa verið samþyktar af alþingi, nema stjórnin vilji styðja að því, að þessar breytingar komist á. Það, sem hér er farið fram

á, er að eins það, að þessi grein verði eins orðuð og sams konar greinar í stjórnarlögum annara landa (t. d. 95. gr. í grundvallar-, lögum Dana), eins og líka var ætlast til í stjórnarskrárfrumvörpum alþingis 1867, 1869 og 1873, þar sem samsvarandi setning var orðuð þannig: *»og landsstjórnin styður hana«* (ɔ: uppástunguna), samkvæmt tillögum *Jóns* forseta *Sigurðssonar,* Benedikts Sveinssonar og fleiri merkra manna (sbr. Alþt. 1867, II, 471, 589; Alþt. 1873, II, 200; Alþtíð. 1897, C. 263—4). Þegar stjórnarskráin var samin, ætlaðist stjórnin og til þess, að 61. gr. hennar yrði í þessu efni samkvæm hinum fyrri frumvörpum alþingis og erlendum stjórnarlögum, og það var því að eins fyrir vangá á stjórnarskrifstofunni, að annað varð ofan á. Þessari vangá var þannig varið, að stjórnin lagði svo fyrir, að breyta skyldi orðinu »landsstjórnin« *(»Lokalregeringen«),* sem staðið hafði í frumvörpum alþingis, í orðið »stjórnin« *(»Regeringen«),* svo að setningin yrði samhljóða við setningu grundvallarlaganna *(»og Regeringen vil fremme Sagen«).* En í stað þess að breyta þessu eina orði, þá var af misskilningi eða vangá á stjórnarskrifstofunni *öll setningin* strikuð út eða feld burtu. Að greinin, eins og hún nú er orðuð í stjórnarskránni, sé þannig undir komin, má sjá af skjölum málsins í ráðaneytinu, enda hefir þetta verið staðfest af hinum núverandi ráðgjafa Íslands, og frá því skýrt í bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 31. maí 1897, þó um það væri þagað á þinginu. Ástæða stjórnarinnar fyrir því, að kippa þessu í liðinn aftur, er engan veginn sú, að hún vilji gera breytingar á stjórnarskránni erfiðari framvegis, heldur einungis sú, að koma í veg fyrir óþörf og kostnaðarsöm aukaþing, sem menn fyrir fram vita, að engin árangur getur af orðið. Og þessi ástæða ætti ekki síður að vera fullgild fyrir hina íslenzku þjóð, þar sem reynsla vor að undanförnu hefir sýnt það og sannað, að ekkert hefir stuðlað jafnmikið að því, að þreyta þjóðina í stjórnarbaráttu vorri, eins og einmitt hin árangurslausu aukaþing. Þessi breyting virðist því miklu fremur æskileg, heldur en að hún sé að nokkru leyti hættuleg fyrir þjóðina; enda mundi *Jón Sigurðsson* varla hafa verið með henni, ef svo hefði verið.

Þá hefir því og verið haldið fram, bæði á alþingi og utan þess, að stjórnin hafi gert það að skilyrði fyrir tilboði sínu, að hinar framboðnu umbætur skyldu vera *fullnaðarúrslit* á stjórnarbaráttu Íslendinga. Hve mikið hæft er í þessu, má sjá af köflum þeim úr bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 31. maí 1897, er nú

hafa verið birtir almenningi í blaðinu »Ísafold« (XXV, 73). Af þessu ráðgjafabréfi getur hver maður séð, að því fer svo fjarri, að stjórnin skoði hinar framboðnu umbætur sem fullnaðarúrslit, að hún einmitt gerir ráð fyrir hinu gagnstæða. Hún skoðar tilboð sitt að eins sem friðarsamning, er stefni til vopnahlés »að minsta kosti fyrst um sinn«. En hvort þessi friðarsamningur verði látinn standa lengur eða skemur, verði að vera komið undir því, hvernig hið nýja fyrirkomulag reynist í framkvæmdinni. Reynist það vel, geti samningurinn ef til vill orðið til frambúðar; en reynist það aftur á móti illa, verði baráttan auðvitað hafin af nýju og þá gerðar þær frekari breytingar, er nauðsyn þyki til. Það er því öðru nær, en að nokkurri loku sé skotið fyrir frekari umbætur síðar meir, þó stjórnartilboðið sé þegið; enda er það og auðsætt, að þar sem samvinnan milli þings og stjórnar yrði margfalt nánari eftir hinu nýja fyrirkomulagi, en hún hefir verið hingað til, þá mundu líkindin aukast að sama skapi fyrir því, að kröfum þingsins yrði sint, jafnt í þessu sem öllum öðrum málum.

3. Þingeta ráðgjafans. Því var af sumum haldið fram á alþingi síðast, að þar sem að eins ætti að veita ráðgjafanum »heimild« til að sitja á alþingi, en ekki skylda hann til að gera það, þá væri engin trygging fyrir því, að hann nokkurn tíma mætti þar. Það mætti þvert á móti búast við, að hann hefði þar stöðugan (»permanent«) fulltrúa, en kæmi þar aldrei sjálfur. En þetta er bygt á helberum misskilningi. Tryggingin er alveg hin sama, eins og hún nú er fyrir því, að landshöfðinginn mæti á alþingi. Sú grein, er hér er um að ræða (34. gr. stjskr.), á sem sé að halda sér alveg óbreytt að öllu öðru en því, að í staðinn fyrir orðið »landshöfðingi« í henni á að koma orðið »ráðgjafi«. Að öðru leyti eiga ákvæði hennar að vera öll hin sömu og nú. En nú er það af öllum álitin hrein og bein embættisskylda landshöfðingjans, að mæta á alþingi, og eins hinna dönsku ráðgjafa, að mæta á ríkisþinginu, þótt engin skipun, heldur »heimildin« ein, sé fyrir því í núverandi stjórnarskrá vorri (fyrir landshöfðingjann) og í grundvallarlögum Dana (fyrir hina dönsku ráðgjafa). Sama hlyti að gilda um ráðgjafa vorn, úr því að ákvæðin eru hin sömu. Af þeim köflum úr bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 31. maí 1897, er birtir hafa verið, má og sjá, að það er einnig skoðun stjórnarinnar, að um leið og ráðgjafanum sé veitt heimild til að sitja á

alþingi og taka þátt í umræðum þess, þá sé hann líka *skyldur* til að gera það. Ekki sízt þar sem þessi ummæli stjórnarinnar bætast nú við, virðist því tryggingin fullviðunandi, enda hin sama og í stjórnarlögum annara landa, sem enginn hefir yfir kvartað.

4. Þjóðerni ráðgjafans. Þeirri mótbáru hefir og verið hreyft, að engin trygging væri fyrir því, að ráðgjafinn yrði *Íslendingur*. Tryggingin fyrir því er að vísu ekki fullkomin, en þó svo mikil, sem yfir höfuð er unt að fá, eftir því sem sambandi Íslands og Danmerkur nú einu sinni er farið. Samkvæmt gildandi lögum hafa Íslendingar rétt til *allra* embætta í Danmörku, eins ráðgjafaembætta sem annara. Eins verða að hinu leytinu Danir að hafa, — eins og þeir líka nú hafa, — rétt til *allra* íslenzkra embætta, og eins ráðgjafaembættisins sem annara, ef þeir geta sýnt, að þeir hafi nægilega kunnáttu í íslenzkri tungu. Það væri því brot á jafnrétti Dana og Íslendinga, ef ákveðið yrði í lögum, að Danir skyldu algerlega útilokaðir frá einhverju ákveðnu embætti, og Íslendingum einum áskilinn réttur til þess. Aftur á móti getur stjórnin, er sérstakar ástæður mæla með því, gert sér að reglu, að veita sum embætti Íslendingum einum, eins og nú er orðið með landshöfðingjaembættið og mörg fleiri íslenzk embætti, er áður voru veitt Dönum. Og að stjórnin ætli sér að beita þessari reglu, að því er hið íslenzka ráðgjafaembætti snertir, má sjá af þeim köflum, er birtir hafa verið, úr bréfi ráðgjafans til landshöfðingja 31. maí 1897. Í því bréfi hefir stjórnin gefið fulltrúa sínum heimild til að lýsa því yfir, að hinn nýi ráðgjafi verði að sjálfsögðu bæði að skilja og tala íslenzku, en af því leiði aftur í raun og veru, að hann *hljóti* að verða *Íslendingur*. Af þessu getur hver maður séð, að það er ekki einungis tilætlun stjórnarinnar, að ráðgjafi Íslands skuli verða Íslendingur, heldur álítur hún það beinlínis óumflýjanlegt. Fyllri trygging fyrir þessu er varla unt að fá, án þess að ganga of nærri réttindum konungs og samþegna vorra í Danmörku.

5. Valdið út úr landinu. Enn eru þeir menn til, sem svo algert skilningsleysi hafa sýnt á stjórnarfari voru, að þeir hafa haldið því fram, að stjórnartilboðið miðaði að því, að flytja valdið út úr landinu. Þetta hafa menn bygt á því, að ef ráðgjafinn yrði Íslendingur, sem ekki hefði öðrum störfum að sinna en málum

Íslands einum, þá væri líklegt, að hann mundi láta meira til sín taka bæði um löggjöf og önnur stjórnarmál (t. d. embættaveitingar o. fl.), en hinn núverandi ráðgjafi vor, sem sökum þekkingarskorts síns að öllum jafnaði hljóti að fylgja tillögum landshöfðingja. Og þar sem ráðgjafinn væri búsettur í Khöfn, þá færðist þannig valdið út úr landinu. Fyrir þeim, sem aldrei líta á annað en yfirborðið, virðist þetta fljótt á að líta nógu sennilegt. En hver sá, er yfirvegar málið grandgæfilega og rekur það til róta, hlýtur að sjá, að hér er um glámsýni eina að ræða.

Hvaða vald getur nú hér verið um að ræða? Ekki það vald, sem landshöfðingi nú hefir til að ráða ýmsum málum til lykta, veita ýms embætti o. s. frv., því við því á ekkert að hagga. Það getur því að eins verið átt við afskifti hans af löggjafarmálum og þeim öðrum málum, er liggja undir úrskurð konungs eða stjórnarinnar. En hefir landshöfðingi þá nokkurt verulegt »vald« í þessum málum? Nei, hann hefir að eins *tillögurétt* í þeim, en *valdið* sjálft er hjá stjórninni, og landshöfðingi verður að lúta í lægra haldi, hve nær sem henni þóknast að beita því, ef þeim ber eitthvað á milli. Þetta hefir líka fyllilega komið fram í reyndinni, og væri ekki neinum sérlegum vandkvæðum bundið að nefna bæði embættaveitingar og lagasynjanir, þar sem farið hefir verið þvert á móti tillögum landshöfðingja. Hér getur því ekki verið um neinn valdamissi að ræða frá landshöfðingja hálfu, því þar sem ekkert er, þar er ekkert hægt af að taka. Hve ríka tilhneiging sem hinn nýi ráðgjafi því hefði til að auka vald sitt í þessum málum, þá gæti hann það ekki, því hann hefði það alt frá fyrstu stundu. Tillögurétturinn er það eina vald, sem landshöfðingi hefir í þessum málum, og honum héldi hann eins eftir sem áður. Það getur því alls ekki verið um neinn flutning á »valdi« út úr landinu að ræða, þó hið nýja fyrirkomulag komist á, því valdið er í þessum málum nú alt í Khöfn, en ekki í Rvík.

Þar sem nú þessu er þannig varið, þá getur spurningin að eins orðið um það, hvort heppilegra muni fyrir þjóðþrif vor, að sá, sem með valdið á að fara í Khöfn, sé *danskur* maður, sem ekki skilur tungu vora, ekki þekkir þarfir vorar og er svo ofhlaðinn annarlegum störfum, að hann getur ekki sint málum vorum að neinu ráði, eða að hann sé *íslenzkur* maður, sem er nákunnugur högum vorum og engu öðru hefir að sinna en vorum málum einum. Enn fremur hvort hann sé maður, sem svo sem enga

lagalega ábyrgð hefir á gjörðum sínum (að eins á því, að stjórnarskráin sé ekki beinlínis brotin) og aldrei getur orðið fyrir neinum verulegum áhrifum frá þingi og þjóð, eða hann sé maður, sem hefir fulla ábyrgð á öllum gjörðum sínum og verður fyrir sífeldum áhrifum frá bæði þingi og þjóð. Og loks hvort hann sé maður. sem vitanlega ekki getur haft neina sjálfstæða skoðun á öllum þorra mála vorra og því verður að öllum jafnaði að hlíta tillögum svo að segja ábyrgðarlausrar undirtyllu, í hve öfuga átt sem þær kunna að fara, eða hann sé maður, sem bæði sökum kunnugleika á högum vorum og vilja þings og þjóðar jafnan getur myndað sér sjálfstæða skoðun á málum vorum, og því líka ávalt tekið í taumana, ef tillögur undirmanna hans stefna í öfuga átt og eru gagnstæðar þörfum og vilja þjóðarinnar.

Vér vonum, að flestir verði að viðurkenna, að í öllum þessum liðum sé hið síðara stórum betra en hið fyrra. En vér vitum af reynslunni, að allir eru ekki svo skynsamir. Sumir menn eru svo sljóskygnir, að þeir álíta, að úr því að valdið sé nú einu sinni í Khöfn og vér getum ekki náð því þaðan, þá sé bezt, að sá, sem þar á með það að fara, hafi sem minsta þekkingu og sé svo ósjálfstæður, sem framast má verða. Því afleiðingin af því verði engin önnur en sú, að úrslit málanna verði aðallega komin undir tillögum landshöfðingja, sem sé búsettur á Íslandi. Þó því landshöfðinginn að lögum ekki hafi neitt vald til að ráða málunum til lykta, þá verði þó úrslitin í raun og veru undir honum komin; en á því álíta þeir að alt velti, að sá maður sé búsettur í landinu, sem mest áhrif hefir á úrslit málanna. Hann hljóti jafnan að verða þjóðhollari maður en sá, er erlendis situr.

En þetta er hinn herfilegasti misskilningur. Fyrst og fremst er nú það að athuga, að hversu þekkingarlaus sem ráðgjafinn kann að vera, þá er það engin trygging fyrir því, að hann jafnan fylgi tillögum landshöfðingja. Ábyrgðin, að minsta kosti hin siðferðislega, hvílir á ráðgjafanum og hann vill því auðvitað ekki gera neitt í blindni, að svo miklu leyti, sem hann þykist geta hjá komist. Hann fer því að yfirvega málin, en verður eðlilega að líta á þau með dönskum augum og dæma þau eftir þekkingu sinni á högum Dana, án þess að hafa hugmynd um, hver heljarmunur getur verið á því, hvað haganlegt er fyrir Danmörku og hvað haganlegt er fyrir Ísland. Afleiðingin af þessu getur orðið, að það verður alveg af handahófi, hvort ráðgjafinn fylgir tillögum

landshöfðingja eða ekki. Hann getur ef til vill stundum fylgt þeim, einmitt þegar verst gegnir, og hann getur aftur hins vegar gengið í gegn þeim, þegar þær hafa verið sem allraheppilegastar. Og vér þurfum ekki að segja neitt »getur« eða »ef til vill«, því reynslan hefir sýnt og sannað, að hann hefir margsinnis gert þetta, og mætti nefna eigi allfá dæmi upp á hvorttveggja.

Og þó maður nú vildi setja svo, að danskur ráðgjafi mundi að öllu samantöldu oftar fylgja tillögum landshöfðingja, en íslenzkur ráðgjafi mundi gera. Væri þá nokkur skaði skeður? Nei, engan veginn. Því að því fer svo fjarri, að alt velti á því, hvar sá maður er búsettur, er mest áhrif hefir á úrslit málanna, að það hefir í rauninni mjög lítilvæga þýðingu í samanburði við ýmislegt annað. Það, sem mest er undir komið, er það, að hann geti orðið fyrir áhrifum þings og þjóðar og hafi fulla ábyrgð á gjörðum sínum, svo að þingið hafi gott tangarhald á honum, ef hann misbeitir valdi sínu. Ef þessi skilyrði eru fyrir hendi, þá er stjórnin langt um meira *innlend*, þó hinn æðsti valdsmaður hennar sitji erlendis, en þó hann sitji innanlands, ef skilyrðin vantar. Þetta hefir líka forvígismaður benedizkunnar séð, er hann segir svo (í Andv. XVIII, 146—7): »Vér höfum sagt, að það er *ráðgjafaábyrgðin*, sem gjörir stjórnina *innlenda* . . . . Skipan þessa umboðsstjórnara (ɔ: landstjórans) er því ekki nauðsynleg til þess að leysa bönd af þjóðinni út á við.« Og á öðrum stað (Andv. XVIII, 135): »Þar sem vér tölum um »innlenda« og »erlenda« stjórn, er það auðvitað, að svarið til þessa ekki veltur á því, hvort löggjafaraðilinn *eigi sæti* í landinu sjálfu, eða fyrir utan það . . . . Svarið veltur heldur ekki á *þjóðerni* löggjafaraðilans . . . . Það, sem veltur á í þessu efni, er það, hvort löggjafaraðilinn, á því svæði, sem hér er um að ræða, sé *háður stjórnarlögum hins íslenzka þjóðfélags.* Sé þessu skilyrði fullnægt, er Ísland pólitiskt frjálst á þessu takmarkaða svæði.«

Ef vér nú lítum á, hvernig þessu er varið með landshöfðingja, þá sjáum vér, að hann er harla óháður þeim megin, er að þjóðinni snýr. Þingið hefir engin tök á honum, þó hann misbeiti valdi sínu eða tillögurétti. Ef þingið fer að finna að einhverju, getur hann altaf skelt skuldinni á ráðgjafann og sagt, að hann hafi nú viljað hafa það sona. En hvað þeim hefir farið á milli, fá menn lítið um að vita. Og dytti þinginu í hug að lögsækja landshöfðingja, þá getur það það ekki nema með leyfi ráðgjafans.

En nærri má geta hvort það leyfi mundi nokkurn tíma fást í þeim málum, er hér koma til greina, málum, sem ráðgjafinn sjálfur hefir ráðið til lykta og landshöfðinginn að eins gert tillögur um. En ráðgjafinn ber aftur enga ábyrgð á neinu gagnvart alþingi, nema stjórnarskránni einni, og þarf ekkert um vilja þess að hirða.

Sona er ástandið nú. En ef ráðgjafinn yrði Íslendingur, sem kæmi á þing og bæri fulla ábyrgð fyrir því, þá hefði þingið jafnan góð tök á honum. Hann ætti stöðu sína að miklu leyti undir góðu samkomulagi við þingið og yrði persónulega að gera því grein fyrir gjörðum sínum, án þess að geta nokkrum öðrum manni um kent. Og ef þetta eitt ekki hrifi, og hann misbeitti samt valdi sínu, þá gæti þingið lögsótt hann. Hann hefði því ávalt hitann í haldinu, og áhrif þingsins á hann hlytu að verða svo margfalt meiri en nú. Það má því búast við, að hann fylgdi tillögum landshöfðinga oftar en nú, einmitt þegar betur gegndi, en aftur sjaldnar, þegar þær væru óheppilegar og gagnstæðar þörfum og vilja landsmanna. Sérstaklega má búast við því, að áhrif þingsins á hann verði mikil í löggjafarmálum. Og það eru einmitt þau, sem mest á ríður, því löggjöfin eða löggjafarvaldið er sá *grundvöllur,* sem alt annað vald byggist á. Með löggjöfinni má breyta öllu öðru valdi sem vera vill. Þar sem nú hið nýja fyrirkomulag leiðir til þess, að hinn *innlendi liður löggjafarvaldsins,* alþingi, einmitt fyrir þingsetu ráðgjafans og aukna ábyrgð, verður miklu öflugri en nú og getur haft margfalt meiri áhrif á hinn lið löggjafarvaldsins (stjórnina eða ráðgjafann), þá er ljóst, að stjórnartilboðið miðar að því, að *flytja vald inn í landið,* en alls ekki til þess, að flytja neitt vald út úr landinu.

En svo segja menn, að af því hinn íslenzki ráðgjafi eigi að sitja erlendis, þá muni hann verða fyrir dönskum áhrifum og því miður þjóðhollur. Það sé því betra að hafa landshöfðingjann með tillöguréttinn einan gagnvart dönskum og ókunnugum ráðgjafa, því þar sem hann sitji í landinu, þá verði hann fyrir svo miklum íslenzkum áhrifum og því þjóðhollari maður, en hinn íslenzki ráðgjafi geti orðið. Á hverju byggist nú þetta eiginlega? Á hugarburði einum og hinni alþektu og gömlu íslenzku tortrygni. Því hvað sýnir nú reynslan í þessu efni? Hvað hafa þeir íslenzku landshöfðingjar, sem vér höfum haft síðan vér fengum stjórnarskrána, eiginlega gert til að efla sjálfstæði vora? Hver afreksverk liggja eftir þá í því efni? Í hverju hafa hin miklu íslenzku áhrif

á þá og þjóðhollusta þeirra sýnt sig? Það hefir þó ekki vantað, að þjóðin hafi gefið þeim næga hvöt til að vinna eitthvað í þá átt, því svo lengi er stjórnarbarátta vor nú búin að standa. En henni hefir ekkert miðað áfram, þrátt fyrir hina þjóðhollu, innlendu landshöfðingja. Skyldi þetta ekki geta stafað nokkuð af því, að landshöfðingi er því nær í öllum greinum háður stjórninni og á alla sína hagsmuni, völd og virðingu undir henni og velþóknan hennar, en hins vegar alls ekkert undir þingi og þjóð, heldur er algerlega óháður þeim megin? Mundi ekki líkt verða ofan á, þó aðrir nýir menn kæmu í landshöfðingjasætið, því óvíst er, að vér eigum öllu meiri eða betri mönnum á að skipa, en hingað til hafa í því setið?

Og svo ráðgjafinn íslenzki. Á hverju byggja menn nú það, að hann yrði fyrir svo megnum dönskum áhrifum, að hann yrði miður þjóðhollur? Byggja menn það á reynslunni? Hafa þeir Íslendingar, sem að staðaldri hafa verið búsettir í Danmörku, jafnan orðið óþjóðhollir? Vóru þeir svo óþjóðhollir menn *Árni Magnússon, Jón Eiríksson* og *Jón Sigurðsson*, þó þeir væru alla æfi sína búsettir í Danmörku? Og umgengust þeir ekki danska stjórnmálamenn? Jú, vissulega, og sagan segir, að þeir hafi haft meiri áhrif á Dani, að því er íslenzk mál snertir, en Danir á þá. Og víst er um það, að þeir hefðu aldrei getað unnið Íslandi jafnmikið gagn og þeir gerðu, ef þeir hefðu verið búsettir á Íslandi. Ætli svipað gæti ekki átt sér stað með hinn íslenzka ráðgjafa vorn, jafnvel þó hann yrði ekki jafnoki þessara manna? Hann ætti þó að minsta kosti að verða einn af þeim beztu mönnum, sem vér höfum á að skipa, ef ekki hinn bezti, þá hinn næstbezti eða þar um bil. Og þegar svo er, þá er það ósæmileg tortrygni, að gera ráð fyrir því, að hann yrði að óþjóðlegum dönskum vindhana, þó hann sæti mikinn hlut ársins í fjarska við oss, — ekki sízt þar sem hann altaf við og við kemur til Íslands og getur þar orðið fyrir íslenzkum áhrifum, auk þess sem hann á alla virðing sína og álit undir alþingi og Íslendingum og þarf ekkert til Dana að sækja.

6. *Litlar umbætur.* Ýmsir hafa komið fram með þá mótbáru gegn stjórnartilboðinu, að þær umbætur, er það hefði að bjóða, væru svo litlar, að þeim væri naumast takandi. En þetta er sannarlega ekki rétt skoðað. Það er satt, að frumvarpið sjálft er stutt og lítið á pappírnum, og þetta virðist hafa vilt menn,

einkum er þeir hafa borið það saman við hin löngu stjórnarskrár-frumvörp benedizkunnar og miðlunarinnar. En þó það sé stutt, þá er það harla efnisríkt og hefir miklar umbætur í sér fólgnar. Að sönnu skal það játað, að, ef hin fyrri stjórnarskrárfrumvörp hefðu verið fáanleg og úr þeim stórgöllum bætt, sem á þeim eru, þá hefðu umbæturnar í ýmsum greinum orðið meiri eftir þeim. En það er hvorki nokkur sanngirni né meining í því, að bera stjórnartilboðið saman við það, sem menn hingað til hafa hugsað sér, en er *með öllu ófáanlegt*. Menn verða að bera það saman við það ástand, sem *nú er;* og þegar það er gert, munu allir sanngjarnir menn verða að kannast við, að umbæturnar eru alt annað en litlar. Hverjar þessar umbætur eru, höfum vér áður tekið fram (bls. 53—56) og skulum því ekki endurtaka það hér. Vér skulum í þess stað að eins tilfæra, hvað einn íslenzkur »dalbúi« hefir sagt um þessar umbætur, þó hann auðvitað nefni ekki nema sumt. Hann segir svo (Fjallk. XV, 46):

»Til þess að sýna, hvílikur munur það sé, að ráðgjafinn mæti á þingi, og það maður, sem skilur og talar íslenzku, móti því að hann sitji úti í Kaupmannahöfn, gersamlega þekkingarlaus um Íslandsmálefni, og eins og við er að búast áhugalitill fyrir þeim, skal ég taka eitt dæmi, sem ég vona, að minsta kosti, að allir bændur skilji. Ætti t. d. danskur maður í Reykjavík, sem aldrei hefði stigið fæti sínum út fyrir þann bæ, þekti ekkert til landshátta eða búskapar á Íslandi, og skildi ekkert í málinu, bú norður á Langanesi, — hvort mundi þá happavænlegra fyrir blómgun búsins, að hann léti ráðsmanninn, sem ynni fyrir búinu, vera danskan mann, jafnókunnugan sjálfum sér um alla landsháttu — hann væri auk þess sífelt búsettur í Reykjavík —, eða þá að hann tæki til þess íslenzkan mann, vanan búskap og öðrum landsháttum, gerkunnugan öllu íslenzku háttalagi og auk pess nauðakunnugan á Langanesinu, og léti hann svo að minsta kosti vera á búinu um heyskapartímann, til að segja þar fyrir og líta eftir. Allir geta séð, sem opin hafa augun, hversu íslenzki maðurinn, nauðakunnugur öllu búinu viðvíkjandi og staddur á því þann tíma ársins, sem mest á ríður, mundi stjórna því betur, en hinn, sem ekkert þekti til og aldrei hefði stigið fæti sínum þangað. Þetta held ég að megi ljóslega heimfæra upp á landstjórnina. Engum getur dulist, sem um það hugsar, hversu miklu heppilegri þátt ráðgjafinn, sem mætir á þinginu öllum landsmálum kunnugur, og starfar að þeim með þingmönnum og ekki hefir annað að sýsla, getur tekið í stjórn landsins, en danski ráðgjafinn, sem ekkert þekkir til, skilur ekkert í málinu, lítur aldrei í þá átt, sem Ísland er, hefir Íslandsmálin í hjáverkum, en virðir þó tillögur landshöfðingja að vettugi, þegar honum ræður svo við að horfa. Það má furða heita, ef almenningur skilur ekki þetta.«

En svo er eitt enn, sem taka verður fram í sambandi við þetta. Og það er, að þó að umbæturnar séu ekki *eins miklar* og flestir mundu kjósa, þá ber eigi síður á hitt að líta, hvaða leið er hyggilegast að halda, til þess að ná takmarkinu. Hvort það muni sú leiðin, að gera nú þegar allur þær kröfur, sem vér getum hugsað oss frekastar, þó vér vitum, að það leiðir til einskis árangurs, — eða hvort það muni ekki öllu heldur hin leiðin, að taka því, sem fæst í svipinn og færa oss svo síðar upp á skaftið, eftir því sem oss vex bolmagn og fiskur um hrygg. Því það hlýtur þó að vera öllum auðsætt, að ekki getum vér kúgað Dani til að láta oss fá neitt, sem þeir ekki vilja sjálfviljuglega láta oss fá. Vér viljum biðja menn að athuga, hvað hinn reyndi og þrautseigi forvígismaður benedizkunnar, sem sannarlega er enginn uppgjafarpostuli, segir um þetta. Hann segir svo (Andv. XVIII, 116—18):

»En þrátt fyrir það, þó vér þannig þykjumst sjá, hvað ágætast væri í sjálfu sér, leiðir ekki af því, að vér álitum, að *nú* eigi að fara fram á svo mikið. Það er miklu betra að fá kröfu sína uppfylta smátt og smátt, þangað til loks alt er fengið, t. a. m. að 100 árum liðnum, heldur en að bíða algjörðrar lúkningar á skuldinni í einu lagi um heila öld. Vér njótum vaxtanna af því fé, sem vér fáum, þó ekki sé nema nokkur hluti þess, sem oss ber með réttu; vér njótum þess pólitiska frelsis, er vér fáum, þó það sé ekki fullkomið, og þar við mætti bæta, að vér þyrftum þess, til þess að geta haldið uppi kröfum vorum, til þess að geta lifað sem þjóð, þangað til fylling tímans kemur, seint um síðir, og öll óþörf bönd falla af oss . . . . Og þótt Danir að vísu sé lítil þjóð og hafi oft orðið að sæta ofbeldi af hinum og þessum fyrir þá sök, erum vér þó margfalt máttarminni, og gætum ekki, þótt rétt væri álitið, neytt Dani til þess að gjöra neitt eða láta neitt ógjört, sem þeim ekki þóknast sjálfum. Því verðum vér að gjöra það sem kallað er, að *aka seglum eftir vindi.* Að leggja árar í bát af því, að vér erum minni máttar og allir þessir erfiðleikar eru á ætlunarverki voru, væri glæpur og sjálfsmorð á þjóðinni. Vér verðum því að *krefjast* réttar; en hve mikils eigum vér að krefjast?

Vér höfum séð, að vér ekki megum vænta einnar hársbreiddar af pólitisku frelsi að Danastjórn algjörlega nauðugri. Það, sem vér því eigum og hljótum að gjöra, er að skapa vilja hjá Danastjórn til að fullnægja kröfum vorum, vekja hjá henni hvöt til þess að láta undan, hvort heldur af réttlætistilfinning eða öðrum orsökum, með öðrum orðum, vér verðum að leggja alt vort kapp á, að ná því frelsi nú, og til að byrja með, sem vænta má, að Danastjórn *ekki geti neitað um.*

Algjört pólitiskt frelsi er nú með öllu tilgangslaust að heimta af Dönum, þegar af þeirri ástæðu, að það mundi koma í bága við grundvallarlög þeirra, sem stjórnin fastlega heldur fram, að séu gildandi fyrir Ísland. Og þótt vér álitum, að svo sé ekki, hefur það í þessu efni enga þýðing samkvæmt því, sem áður var sagt.«

Vér höfum engu við að bæta við þessi hyggilegu og snjöllu orð vors elzta og reyndasta þinggarps og stjórnmálaskörungs, sem vér þykjumst vissir um, að margir muni taka til greina, og álítum því rétt að enda þessa ritgerð um hið þýðingarmesta mál vort með þeim.

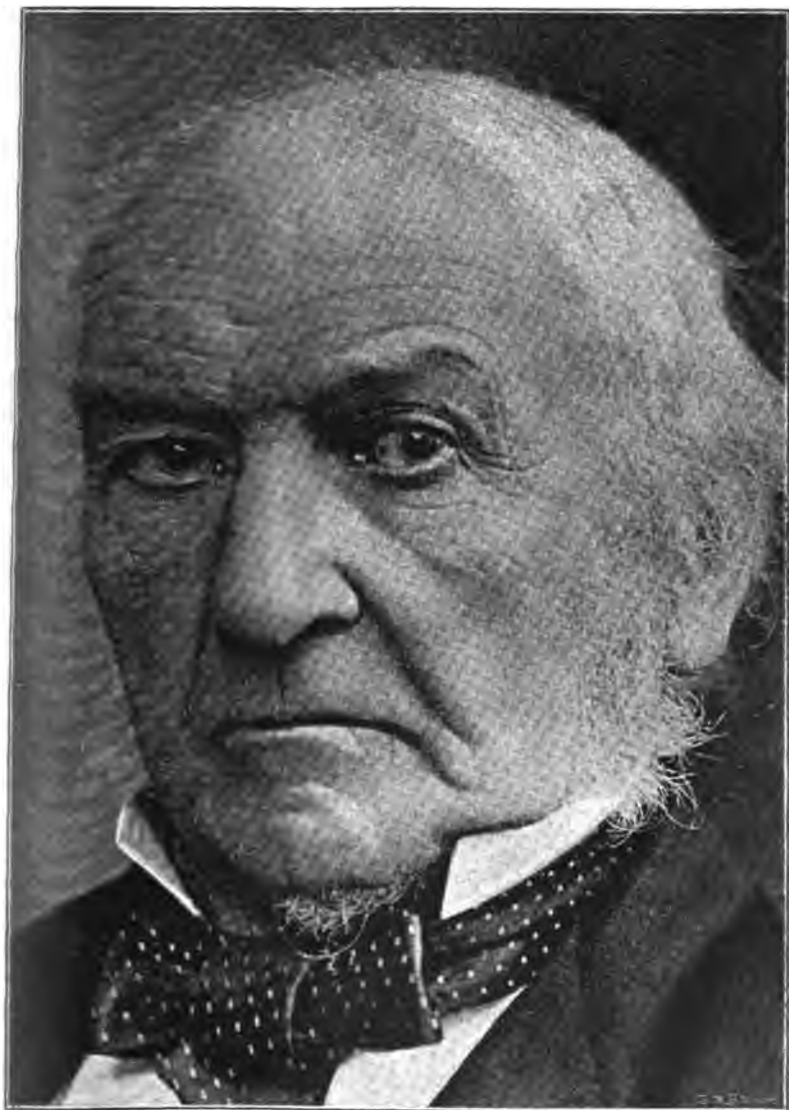
Gladstone og Bismarck.

I.

William E. Gladstone (f. 1809) sat fyrst á þingi 1832, en 1. marz 1894 hélt hann síðustu þingræðu sína. Allan þann tíma hafði hann með óþreytandi elju og samvizkusemi starfað að öllum þeim málefnum, er voru á dagskrá hinnar ensku þjóðar. Hann varð fyrst ráðgjafi 1844 og sat þá í ráðaneyti Peels en eftir 1850 sat hann í öllum ráðaneytum frjálslynda flokksins; hann var fyrst fjármálaráðgjafi, en 1868 varð hann ráðaneytisforseti og því embætti hélt hann jafnan síðan, þá er flokksmenn hans réðu meiri hluta atkvæða. Hann skifti mjög oft um stefnu; fyrst var hann rammur afturhaldsmaður, síðan hvarf hann frá þeim flokki og fylgdi þá engri ákveðinni stjórnmálastefnu um hríð, loks varð hann forvígismaður frjálslynda flokksins og eftir því sem hann lifði lengur varð frjálslyndi hans meira og víðtækara. Maðurinn hélt beinlínis áfram að þroskast fram á níræðisaldur.

Það er auðvitað gjörsamlega ómögulegt að gefa mönnum hér nokkra hugmynd um hið jötunvaxna starf, er hann hefur int af höndum í þjónustu mannúðar og menningar. Menn verða að gæta þess, að það 60 ára tímabil, sem hann vann að opinberum málum, er vafalaust eitt hvert hið langmerkilegasta og þýðingarmesta tímabil sögunnar, sérstaklega að því er England snertir. Þau höft og þau tjóðurbönd, sem hin enska þjóð hefur slitið af sér á því tímabili, eru afarmörg. Vald aðalsmanna og auðkýfinga hefur rýrnað þrátt fyrir alt og alt; samvizkufrelsið hefur aukist og styrkst; skólamálum, tollmálum, fjármálum hefur verið hrundið í miklu betra horf, en þau voru áður í; kosningarétturinn hefur verið rýmkaður og fjöldamargt annað mætti telja, ef tími og rúm leyfði. Og venjulegast hefur Gladstone verið fremstur í fylkingu þeirra, sem umbæturnar hafa heimtað. Það er að vísu satt, að hann í byrjuninni var andvígur flestum þessum málum og um eitt skeið var hann mjög í vafa um, hvorum flokknum hann ætti að fylgja; en þegar hann eftir langa og samvizkusamlega umhugsun hafði gjört upp reikningana, þegar

hann hafði snarað fyrir borð öllum þeim einstrengingslegu skoðunum og hleypidómum, sem honum höfðu verið innrættir í ríkum mæli í æsku

Gladstone.

hans, þá hikaði hann sér eigi lengi við að ganga fram á vígvöllinn og viðurkenna, að hann hefði skift um skoðanir og að hann mundi ganga

undir merki þeirra manna, er hann hafði áður barist á móti. En svo mikla virðingu hafa menn altaf borið fyrir sannleiksást hans, að honum hefur aldrei nokkurn tíma verið brigzlað um stefnuskifti sín.

Hinn frægasti og skæðasti mótstöðumaður hans var Beaconsfield lávarður og þeir voru ekki einungis andstæðingar í stjórnmálum, — alt eðlisfar þeirra var gagnstætt sem eldur og vatn. Beaconsfield hafði líka skift um skoðanir; þegar frjálslyndir menn í Kent vildu eigi kjósa hann til þings, gjörði hann sér hægt um hönd, fór í annað kjördæmi og þáði þar kosningu af afturhaldsmönnum. Hann hungraði og þyrsti eftir frægð og mannaforráðum að sama skapi sem Gladstone elskaði réttlæti og sannleika. Hann var hinn mesti glæsimaður í framgöngu og sómdi sér hið bezta í hirðsölum drotningar; Gladstone var maður hispurslaus í klæðaburði og kunni lítt til hirðsiða og það var meðal annars þess vegna, að Victoria drotning hafði altaf meiri mætur á Beaconsfield. Utanríkispólitík þeirra var gjörólík; Gladstone var eins og kunnugt er altaf talsmaður kúgaðra og okaðra þjóða og hann vildi hvað eftir annað steypa Englandi í hin mestu vandræði, til þess að rétta hlut þeirra. Beaconsfield fór ekki að neinu öðru en hagsmunum Englands; hann var kaldur og tilfinningalaus, eins og sagt er að stjórnmálamenn eigi að vera. Flestum rithöfundum kemur saman um, að stjórn hans á utanríkismálunum hafi verið Englandi miklu heillavænlegri en stjórn Gladstones; og það er víst alveg satt. En engum kemur til hugar að efast um siðferðislega yfirburði Gladstones.

Sem ræðumenn voru þeir líka hvor öðrum alveg ólíkir. Ræður Beaconsfields voru kjarnorðar, fullar af andagift og »fleygum orðum«, sem hrifu alla til aðdáunar; hann var meinyrtur og hlífðarlaus við mótstöðumenn sína og lét svipuhöggin dynja á þeim, hvenær sem hann sá þess færi. Ræður Gladstones voru langar, nákvæmar, fullar af röksemdum og sannfærandi krafti. Sem ræðumanni hefur honum verið líkt við fallandi foss, sem holar kletta og klungur með afli og þolinmæði.

Gladstone hefur að maklegleikum orðið langfrægastur fyrir afskifti sín af Írlandsmálum. Írar hafa sjaldnast átt réttsýni eða sanngirni að fagna, þá er enskir stjórnmálamenn hafa fjallað um mál þeirra; þeir hafa oftast þurft að berjast móti öllum flokkum á þinginu. Þess vegna hata þeir Englendinga djúpt og innilega, en Englendingar gjalda þeim það með kúgun og ofbeldi. Eftir því sem Gladstone varð eldri og sjóndeildarhringur hans víkkaði, sá hann betur og betur, að Írar mundu aldrei sætta sig við yfirráð Englendinga, nema kjör þeirra væru bætt og málefni þeirra sýnt réttlæti. Þess vegna barðist hann fyrir því, að enska kirkjan væri afnumin sem ríkiskirkja á Írlandi og hafði það mál fram 1868 og 18 árum síðar bar hinn áttræði öldungur upp frumvarp um,

að veita Írum sjálfstjórn í sérmálum þeirra. Neðri deild feldi frumvarpið að því sinni; en 1893 bar hann það aftur upp og þá var það

Gladstone leggur sjálfstjórnarfrumvarp Íra fyrir neðri deild enska þingsins.

samþykt í neðri deild, en efri deild hafnaði því skömmu síðar. Árið eftir lagði hann niður völdin og auðnaðist honum því eigi að leiða

þessa miklu réttarbót í lög og er líklegt, að hún eigi enn þá langt í land; að minsta kosti hefur Írlandsmálinn eigi verið hreyft síðan og þeir, sem tóku við af Gladstone, eru eigi þeir garpar, að þeir séu líklegir til að afreka slíkt stórvirki.

Flestum þeim mönnum, er reyna að kynna sér nokkurn veginn greinilega pólitisk störf Gladstones, mun þykja líklegt, að hann hafi eigi haft mikinn tíma afgangs til annara starfa. En því er þó eigi svo varið. Hann fékst alla sína æfi mikið við bókmentaleg störf, og á hann í því sammerkt við marga stjórnvitringa þessarar aldar. Þeir Beaconsfield, Thiers, Guizot, Castelar, Minghetti voru allir rithöfundar. Gladstone fékst sérstaklega við Hómerskvæði; hefur hann samið stórt rit um þau, en lítið gjöra vísindamenn úr því starfi hans, enda eru vísindalegar ályktanir hans ekki altaf upp á marga fiska; einhvers staðar segir hann t. d., að þríforkur Poseidons fyrirmyndi heilaga þrenning! Hann hefur og skrifað hitt og þetta um trúfræðisleg efni, því að hann var altaf hinn mesti trúmaður. En léleg þykja þau rit flest, einkum hin eldri, sem eru full af hleypidómum, barnaskap og hinni kátlegustu tröllatrú á ensku kirkjuna, sem hann um þær mundir hélt, að væri betur fallin en nokkur önnur kirkja til þess að koma mönnum inn í himnaríki og gjöra þá sáluhólpna.

Gladstone kvongaðist 1839 og lifir kona hans enn; þeim varð margra barna auðið og samfarir þeirra voru hinar beztu; það er haft eftir Gladstone, að heimilislífi sínu ætti hann það að þakka, hve lengi sér hefði tekist að standa á uppréttum fótum. Hann dó 19. maí 1898.

II.

Árið 1851 sendi Friðrik Vilhjálmur IV. nýjan sendiherra til sambandsþingsins í Frankfurt. Það embætti hafði jafnan áður verið falið ráðnum og rosknum mönnum, því að um þær mundir voru jafnan hinar mestu viðsjár með hinum þýzku ríkjum, sérstaklega milli Prússlands og Austurríkis. En í þetta skifti var ungur og lítt reyndur maður kjörinn til þessa starfs og hugðu menn því allmisjafnt til afreka hans á sambandsþinginu. Þessi maður hét OTTO V. BISMARCK-SCHOENHAUSEN (f. 1815); hann hafði þá um nokkur ár setið á þingi og vissu menn það eitt um skoðanir hans á stjórnmálum, að hann var hinn harðsnúnasti mótstöðumaður frjálslynda flokksins, og hafði hann engar dulur dregið á það meðan á byltingunni stóð 1848; sú framkoma hans hafði áunnið honum hylli Friðriks Vilhjálms. Annars fóru misjafnar sögur af honum. Það var t. d. kunnugt, að á meðan hann stundaði nám við háskólann

í Göttingen hafði hann háð 28 einvígi og voru eigi allfá þeirra risin af kvennamálum. Hann tók lögfræðispróf 1835 og ætlaði þá fyrst að ganga embættisveginn; en brátt varð hann leiður á þeim störfum, enda reyndist hann yfirmönnum sínum svo óþjáll, að honum var nauðugur einn kostur að segja af sér embættinu. Næstu árin hafðist hann við á búgarði einum, Kniephof, er hann hafði fengið að erfðum, en eigi bættist líferni hans að heldur. Hann stefndi þá að sér vinum sínum og svallaði drjúgum; en enginn var svo harðnaður í þjónustu Bacchusar, að honum hlýddi að sitja fyrir ádrykkju Bismarcks; hann drakk alla undir borðið. Um þessar mundir kyntist hann ungri stúlku, Jóhönnu von Puttkammer, og feldu þau hugi saman. En foreldrum meyjunnar þótti sá ráðahagur eigi allvænlegur, því að þau höfðu heyrt margt um Bismarck, en fátt það, er betur mátti fara. Þó gjörðu þau orð eftir honum til þess að ræða málið við hann, en það er af Bismarck að segja, að þá er hann kom, var það eigi hans fyrsta verk að heilsa foreldrunum, heldur hitt að faðma að sér stúlkuna og segja: »Það, sem guð hefur sameinað, á maðurinn ekki að sundurskilja«. Foreldrunum féll allur ketill í eld og hættu mótstöðunni. En frá þessum tíma gjörðist Bismarck allur annar maður.

Bismarck.

Stjórnin í Berlín varð þess brátt vör, að hinn nýji sendiherra var enginn meðalmaður. Hann sendi hverja skýrsluna á fætur annari til Berlínar og allar voru þær skarplegar, mergjaðar og kjarnyrtar. Þegar hann kom til Frankfurt var það skoðun hans, að sem styrkust vinátta ætti að vera meðal Prússa og Austurríkismanna; þau lönd ættu að

hjálpast að því, að bæla niður allar frelsishreyfingar um þvert og endilangt Þýzkaland. En skjótt varð hann þess var, að Austurríki lét sér eigi annað lynda, en að bera ægishjálm yfir Prússum í öllum greinum, og þá sneri hann við blaðinu. Hann reri nú öllum árum að því, að rýra völd Austurríkis, og honum tókst að fá hirðina í Berlín á sína skoðun. — Í Frankfurt átti hann kost á að kynnast mörgum mönnum, er þá þóttu hinir slungnustu stjórnvitringar. En hann gekk þess eigi lengi dulinn, að enginn þeirra gat staðizt honum snúning, og í bréfi einu, er hann um þær mundir skrifaði konu sinni, eys hann hinum bitrustu háðsyrðum yfir alt sambandsþingið: »Þeir eru enn þá bjálfalegri en þingmennirnir í Berlín«. Hann talaði yfir höfuð sjaldan vel um aðra menn, enda sagði hann einu sinni sjálfur, að augu sín væru glöggari á lesti en kosti.

Árið 1859 varð hann að leggja niður sendiherraembættið vegna þess, að stjórninni í Berlín þótti hann gjöra sig helzt til beran að fjandskap við Austurríki. Hann var þá fyrst gjörður að sendiherra í Pétursborg, síðan í París, en um haustið 1862 kvaddi Vilhjálmur konungur hann til Berlínar til þess að gjörast ráðaneytisforseti.

Það var eigi neitt smáræðisstarf, er Bismarck þá tókst á hendur. Vilhjálmur konungur hafði komið til ríkis árið áður, en lá nú þegar í svæsnustu deilum við þingið vegna þess, að hann vildi auka herinn stórmikið, en þingið setti þvert nei fyrir það. Bismarck reyndi nú fyrst að ná samkomulagi við þingið, en er það tókst eigi, gaf hann út bráðbirgðafjárlög og því hélt hann áfram þangað til 1866; síðan var herinn aukinn eftir því sem konungur hafði til ætlast. Auðvitað urðu þeir báðir, konungur og Bismarck, afaróvinsælir af þessu tiltæki. En svo kom danska stríðið 1864 og það bætti stórum um vinsældirnar, og eftir að Austurríki var kúgað 1866, var Bismarck orðinn svo rótgróinn í völdunum, að hann gat látið þingið samþykkja fjárlögin og þurfti hann eigi síðan á bráðabirgðafjárlögum að halda.

Hér eru engin föng til þess að skýra nákvæmlega frá þeim styrjöldum, er enduðu 10. mai 1871, er friðurinn var saminn í Frankfurt. Þess skal aðeins getið, að á árunum 1864—71 höfðu Prússar barist við þrjár þjóðir, Dani, Austurríkismenn og Frakka, sigrað þær allar og tekið lönd af þeim öllum, en konungur þeirra var þá orðinn Þýzkalandskeisari og Bismarck kanzlari hans. Alt þetta var að mestu leyti verk Bismarcks; að vísu á Moltke allar þakkirnar skilið fyrir herstjórnina, en að öðru leyti lagði Bismarck öll ráðin á og réð einn öllum friðarskilmálum. Og hann átti á þeim árum við fleira að berjast en flesta grunar. Fyrir það fyrsta varð hann auðvitað að halda hinum stórveldunum í skefjum, því að þeim stóð hinn mesti geigur af umsvifum Prússa og hefðu víst

fegin viljað hefta sigurför þeirra; en hann blíðkaði þau öll, ýmist með vináttubrögðum eða þá með prettum og ginningum. Einna mest sveiflaði hann Napóleon III, sem þó um eitt skeið var talinn einhver mesti stjórnvitringur í Evrópu. En þar að auki varð hann nærri því dagsdaglega að sjá við undirróðri ýmsra mjög svo skæðra og voldugra óvildarmanna sinna við hirðina. Það er t. d. kunnugt, að Ágústa, drotning Vilhjálms konungs, var hinn mest óvinur hans og reyndi á allar lundir að veikja traust konungs til hans; og það tókst henni stundum, því að Vilhjálmur konungur var maður talhlýðinn og eigi mikilmenni um skapsmuni. Kom það stundum fyrir, að Bismarck leiddist svo þófið, að hann heimtaði lausn frá embætti, en það vildi konungur aldrei veita honum, enda kom þar að lokum, að Bismarck hafði hann algjörlega á vald sínu til hvers er vera skyldi.

Margir hafa brugðið Bismarck um stefnuleysi í innanríkismálum, enda verður og eigi varið, að maðurinn var eigi við eina fjölina feldur um vináttu sína við flokkana. Alt fram að 1878 lét hann blíðlega að frjálslynda flokknum; um þær mundir átti hann sem sé í höggi við kaþólska flokkinn, er vildi losa kirkju sína sem mest undan yfirráðum ríkisins og veittu frjálslyndir menn honum örugt vígsgengi í því máli. En eftir 1878 var hið styrkasta bandalag milli hans og afturhaldsflokkanna; þá fór hann hamförum á móti jafnaðarmönnum og þá lét hann undan kaþólskum mönnum í mörgum greinum, til þess að fá þá í lið með sér. En honum tókst ekki að kúga jafnaðarmennina, þrátt fyrir hin mestu hörkubrögð, og eigi uxu heldur vinsældir hans hjá verkmannalýðnum, þótt hann reyndi að bæta kjör hans með jafnaðarmennskulögunum, er svo voru nefnd. — Það hefur og verið talin lítil samkvæmni, að um sömu mundir sem hann rak þjóðhöfðingjana í Hannóver, Hessen-Kassel og Nassau frá völdum, hélt hann því fast fram, að konungleg tign væri af guðdómlegum rótum runnin og friðheilög. En hann kannaðist fúslega við þetta sjálfur og hrósaði sér jafnvel af því, að hann væri eigi »þræll neinnar ákveðinnar stefnu«; og einu sinni, er honum var borinn samkvæmnisskortur á brýn á þingi, hrópaði hann: »Heimtið enga samkvæmnislokleysu af mér! Það eina lögmál, sem ég viðurkenni er *salus publica* (almenningsheill). Þetta getur nú satt verið; en ærið hvikular hafa mótstöðumönnum hans þótt skoðanir hans um það, hvað »salus publica« væri.

Þess var áður getið, að Bismarck hefði sjaldan verið mjúkur í dómum um aðra menn, enda mun honum til fárra manna hafa verið hlýtt í þeli, annara en konu sinnar og barna. En eigi er hitt síður kunnugt, hve ástúðlegur og viðmótsþýður hann gat verið þeim mönnum, er hann vildi nota sér að einhverju leyti; hann var allra manna við-

feldnastur í viðræðum, skorti aldrei umtalsefni, en fyndni hans og fróðleik er við brugðið. Svo fór um flesta, er komust í kynni við hann,

Konungurinn í Síam heimsækir Bismarck á Friederichsruhe.

að þeir urðu að beygja sig fyrir honum, þótt áður væru þeir svarnir féndur hans.

Bismarck kvað eigi hafa verið frábærlega mælskur maður eftir venjulegri merkingu þess orðs. Honum var stirt um mál og varð oft að berjast langa lengi við að koma orðunum út. En þó þótti hann jafnan hinn tilkomumesti ræðumaður og bar margt til þess. Það fyrst, að hann var höfði hærri en aðrir menn og andlitið svo mikilúðlegt, að eigi var öðru líkara en hann væri jötunkynjaður að langfeðgatali. Samlíkingar hans voru kjarnyrtar og hnittilegar og háðsyrði hans svo hvöss og miskunnarlaus, að mótstöðumenn hans á ríkisþinginu voru beinlínis hræddir við hann. Röddin var hás og sterk.

Svo sem kunnugt er, varð Bismarck að víkja úr völdum 1890 vegna óvildar milli hans og hins unga keisara Vilhjálms II. Vilhjálmur keisari er sundurgerðarmaður mikill, hávaðasamur og metnaðargjarn, og þótti honum sem hinn gamli »járnkanzlari« vildi bera sig ráðum, og er Bismarck sá, að keisarinn vildi einn öllu ráða, leiddist honum þófið og lagði niður völdin. Það sem eftir var æfinnar hafðist hann við á búgarði sínum norður í Láenborg; en jafnan lagði hann orð í belg um stjórnmálin og gjörði keisara og ráðgjöfum hans alt til skapraunar. Þegar hann dó 30. júlí síðastliðið sumar, voru miklar sorgarhátíðir haldnar víðsvegar um Þýzkaland og jafnvel Vilhjálmur keisari viðurkendi þá, að hann hefði verið »verkfæri guðs til þess að sameina Þýzkaland«.

Eftir dauða þeirra Bismarcks og Gladstones síðast liðið sumar sáust oft í blöðum og tímaritum langar rökræður um það, hvor þeirra hefði verið meiri maður. Þeirri spurningu svara menn auðvitað eftir því, hverja merkingu þeir leggja í orðin »mikill maður«. Bismarck hefur vafalaust haft stórfeldari gáfur en Gladstone; persóna hans er svo stórskorin og afreksverk hans svo mikilfengleg, að þau hljóta að ginna menn til undrunar og aðdáunar. Gladstone hefur eigi jafnmikil áhrif á ímyndunaraflið; engum dylst, að hann er miklu vandaðri og betri maður, að verk hans eru miklu heillavænlegri og þýðingarmeiri fyrir frelsi og menningu þjóðanna; en það er nú ekki altaf réttlátt, að dæma um mikilmensku manna eingöngu eftir því, hve *þýðingarmikil* verk þeirra hafa verið. Engum blandast víst hugur um, að Guttenberg, er fann prentlistina, hafi unnið mannkyninn þarfara verk en t. d. Napóleon mikli; en þrátt fyrir það mun engum heilvita manni koma til hugar, að telja Guttenberg meiri mann en Napóleon.

Árni Pálsson.

Framfarir náttúruvísindanna á síðustu árum.

Náttúrurvísindunum hefur fleygt mjög áfram á 19. öldinni, sem nú líður að lokum. Framfarirnar byggjast að mestu leyti á hinum frægu uppgötvunum í eðlisfræði og efnafræði, sem þeir Galvani og Volta, Lavoisiér, Priestley og Scheele gjörðu um lok 18. aldar. Þeir hafa með verkum sínum lagt þann grundvöll, er náttúruvísindi vorrar aldar eru bygð á. En aldrei hefur komið fram tiltölulega jafnmikið af uppgötvunum og nýjungum, sem á síðustu árum, og það lítur út fyrir að náttúrufræðingarnir ætli að enda 19. öldina jafnglæsilega og þá 18.

Flestar þessar uppgötvanir eru auðvitað gjörðar á þeim brautum vísindanna, er áður hafa verið ruddar, og þær eru eðlilegt áframhald af ýmsum eldri uppgötvunum. Tala þessara uppgötvana skiftir þúsundum; margar þeirra hafa þegar fengið eða munu efalaust fá hina mestu þýðingu, bæði fyrir vísindin og verklegar framkvæmdir. En það myndi verða oflangt mál að telja þær hér Aftur á móti skal hér minst nokkuð á þær framfarir nattúruvísindanna á síðustu árum, sem hafa gengið í nýjar stefnur, eða svo að segja rutt vísindunum nýjar brautir.

Uppgötvanirnar og rannsóknirnar hafa verið mjög margvíslegar. Landfræðisrannsóknir hafa verið gjörðar því nær um allan heim — bæði í hinum helköldu heimskautalöndum og hinum sólsteiktu miðjarðarlöndum. Sömuleiðis hafa fjöll og firnindi verið könnuð, þar á meðal ekki hvað sízt á Íslandi. Líf og lifnaðarhættir dýra og jurta hafa verið rannsakaðir, bæði þeirra, er lifa á mararbotni í hyldýpis höfum undir afarmiklum vatnsþunga og nálega í svartamyrkir, og þeirra, er lifa uppi á háfjöllum í sterku sólarljósi og undir litlum loftþunga. Með smásjánni (míkróskóp) hafa menn rannsakað heim hinna óendanlega smáu dýra og jurta; menn hafa jafnvel komist svo langt, að þeir hafa rannsakað steinrunna gerla (bakteríur), sem hafa lifað endur fyrir löngu, þegar steinkolin. surtarbrandurinn og mólögin enn þá voru iðgrænir skógar. Menn hafa skoðað himingeiminn gegnum sjónpípur og fundið marga dimma hnetti og smáar stjörnur. Þar á meðal hefur fundist nýtt tungl, sem gengur umhverfis hina stóru og skæru reikistjörnu Júppíter. Áður vissu menn, að Júppíter hafði 4 tungl, og er þetta þá hið fimta; það er lítið og mjög hraðfara, enda er umferðartími

þess ekki nema 12 klukkustundir. Menn hafa tekið ljósmyndir af tunglinu og öðrum stjörnum, og stundum hafa menn fundið nýjar stjörnur á myndunum, sem menn svo gátu séð í sjónpípu, er menn vissu hvar þeirra var að leita. Með því að rannsaka liti ljóss þess, er stjörnurnar senda frá sér, geta menn ráðið í, hver efni séu í stjörnunum, og hafa þau reynst að vera hin hin sömu, sem á jörð vorri. Náttúrufræðingar Norðurlanda hafa lagt töluverðan skerf til rannsóknanna í öllum þessum fræðum.

Hér skal nú ekki farið frekar út í rannsóknirnar í þessum vísindagreinum, hversu þýðingarmiklar sem þær kunna að vera. Aftur á móti skal minst nokkuð frekar á nýjustu uppgötvanir í efnafræði og eðlisfræði, enda hafa þær eigi hvað minsta vísindalega þýðingu, og langmesta þýðingu fyrir verklegar framfarir.

Merkilegustu uppgötvunina í efnafræði á síðustu árum hafa þeir án efa gjört ensku náttúrufræðingarnir *Raleigh* lávarður og *Ramsay* hákólakennari. Þeir fundu árið 1895 loftkent frumefni í andrúmsloftinu, sem menn þektu ekki áður, og var það kallað ARGON (hið aðgjörðalausa). Tildrög þessarar uppgötvunar var tilviljun ein, eins og svo oft hefur komið fyrir áður í sögu vísindanna. Raleigh lávarður tók eftir því, að einn lítri (hér um bil sama sem einn pottur) af köfnunarefni, sem dregið var úr andrúmsloftinu og hreinsað, var ofurlítið þyngri en einn lítri af köfnunarefni, sem unnið var á annan hátt. Mismunurinn var raunar ekki nema $^1/_{167}$ úr grammi (gramm er $^1/_{500}$ úr pundi), en hann þóttist viss um, að hann hefði mælt og vegið nákvæmlega; hann fór því að leita að orsökum þessa óvænta mismunar ásamt með Ramsay háskólakennara. Loks komust þeir að því, að köfnunarefni það, sem dregið var úr andrúmsloftinu, var ekki hreint, heldur var saman við það dálítið af þessu nýja efni, sem er þyngra í sér en hreint köfnunarefni, og olli það mismuninum. Svona gengur það líka við flestar uppgötvanir; með því að rannsaka afbrigði komast menn að nýjum sannindum. Náttúrufræðingurinn rekst á eitthvað, sem hann á ekki von á, sem kemur ekki heim við skoðanir þær eða reglur, sem menn þangað til höfðu fylgt; hann ályktar þá, að annaðhvort sé skoðunin skökk og reglan röng, eða að honum sjálfum hafi skjátlast. Hann heldur því áfram rannsóknunum, unz hann finnur orsakir afbrigðisins, og annaðhvort gjörir hann þar með nýja uppgötvun, eða hann gengur úr skugga um að honum hefur skjátlast.

Í hverjum 100 teningsfetum af andrúmslofti eru hér um bil 78 teningsfæt af köfnunarefni, nærri 21 af súrefni, 1 af argon og $^3/_{100}$ úr teningsfeti af kolsýru. Þótt svona lítið sé af kolsýru, er hún þó nauðsynleg til viðhalds öllu lífi á jörðunni, með því að jurtirnar draga næringu sína (kolefnið) úr henni, en á jurtunum nærast öll dýr beinlínis eða óbeinlínis. Með því að nú er hér um bil 30 sinnum meira af argon í loftinu en af kolsýru, var það alls ekki óhugsandi í fyrstu, að argon kynni að hafa einhverja, ef til vill mikla þýðingu fyrir næringu og líf dýra og jurta; en það reyndist brátt, að þetta nýja, frumefni getur ekki haft neina þýðingu fyrir verkanir líffæranna, því að engin önnur efni geta verkað neitt á það og það getur ekki sameinast öðrum efnum; að því leyti er það ólíkt öllum öðrum frumefnum.

Hér fór nú eins og oft hefur áður farið í framfarasögu vísindanna, að ein uppgötvunin rak aðra. Skömmu eftir að argon fanst, fann Ramsay annað nýtt loftkent frumefni, sem líkist argon í því, að engin önnur efni geta verkað á það. Argon er meðal hinna algengustu frumefna, en hitt nýja efnið er mjög fágætt; það hefur fundist ofurlítið af því í einstöku steintegundum og sumstaðar í ölkelduvatni. Þetta efni er þó merkilegt vegna þess, að menn höfðu komist að því áður, að sama efni var til á sólinni og öðrum fastastjörnum; það hefur því fengið nafnið HELÍUM (sólarefni). Áður fyr hefur verið miklu meira af þessu efni á jörðunni, en nú er; helíum er nefnilega mjög létt i sér (sjö sinnum léttara en andrúmsloftið) og hefur því mestur hluti þess horfið út í himingeiminn og safnast að hinum stærri hnöttum (sólinni og fastastjörnunum), sem hafa margfalt meira aðdráttarafl en jörðin. Aftur á móti er argon þyngra en andrúmsloftið, og því hefur það haldist við jörðina.

Uppgötvunum þessum er þó ekki lokið hér með, því síðastliðið sumar (1898) skýrði Ramsay frá því, að hann hefði fundið eitt nýtt loftkent frumefni enn þá í andrúmsloftinu; hefur hann gefið því nafnið KRYPTON (hið hulda). Það er nokkru þyngra í sér en argon, en jafnómóttækilegt fyrir áhrif annara efna. Seinna hefur frézt, að von sé á enn þá fleiri nýjum loftefnum, og er það næsta eðlilegt, úr því þessi rekspölur er kominn á og menn nú rannsaka andrúmsloftið með öllum þeim tækjum og tólum, sem völ er á. Því allar lofttegundir, sem eru til á jörðunni og geta ekki gengið í samband við önnur efni, eða orðið dýrum og jurtum

að næringu, hljóta að leita upp í gufuhvolfið, alveg eins og öll efni á yfirborði jarðarinnar, sem eru uppleysanleg í vatni, geta borist til hafs með ám og fljótum; þess vegna er salt, joð, gull og silfur o. s. frv. í sjónum, en súrefni, köfnunarefni, kolsýra, vatnsgufa, argon o. fl. í andrúmsloftinu.

Menn hafa lengi þózt þess fullvissir, að slík aðgjörðalaus frumefni sem argon og helíum væru til, og ætla, að þau séu 6—7 að tölu. Það er ekki svo merkilegt, að þau hafa ekki fundist fyr, vegna þess að efnafræðin er svo ung vísindagrein. Það eru t. d. ekki nema 12 ár síðan frakkneski efnafræðingurinn *Moissan* í fyrsta sinn framleiddi frumefnið FLÚOR, sem líka er loftkent, en svo ákaft eftir að sameinast öðrum efnum, að það er naumast mögulegt að geyma það. Ólíkari efni en argon og flúor eru því naumast til.

Þessi aðgjörðalausu frumefni hafa nú mikla þýðingu fyrir vísindarannsókinr, en ekki fyrir verklegar framkvæmdir. Aftur á móti eru tilraunir þær, er gjörðar hafa verið á síðustu árum til þess að framleiða mikinn kulda og sterkan hita, næsta þýðingarmiklar í þá stefnu. Þar hafa menn komist miklu lengra en nokkru sinni áður. Nú vita menn, að séu lofttegundir kældar nógu mikið, verða þær allar að rennandi vökvum, eins og vatnsgufa getur orðið að vatni. Séu svo vökvarnir kældir nóg, frjósa þeir allir, eða verða að föstum hlutum; þannig verður vatnið að ís. Það er ekki fyr en á síðustu árum, að mönnum hefur tekist að kæla andrúmsloft og aðrar lofttegundir svo, að þær verða að rennandi vökvum. Af ástæðum, sem ekki verða taldar hér, ætla menn, að 273 stiga frost sé hinn mesti kuldi, sem sé hugsanlegur. Í svo miklu frosti eru þá öll efni frosin og geta engum breytingum tekið; mönnum hefur ekki tekist að framleiða meira en hér um bil 250^0 frost enn þá, svo að vér þekkjum ekki þetta ástand; en með því að hiti streymir á hverju angnabliki og án afláts frá jörðunni, sólunni og öllum stjörnum út í himingeiminn, er ekki óhugsandi, að allur heimurinn komist í þetta ástand einhverntíma á ókomnum öldum, þegar allar hitauppsprettur eru gjörtæmdar.

Þéttaðar lofttegundir, t. d. rennandi andrúmsloft, eru nú verzlunarvara og notaðar bæði við vísindarannsóknir og í ýmsum iðnaðargreinum. Þó er hitt miklu þýðingarmeira, að mönnum hefur tekist að framleiða miklu sterkari hita (hærri hitastig), en menn þektu áður, nefnilega 3000—3500 stig. Vér getum naumast

gjört oss neina hugmynd um þennan feiknahita, því að mesti hiti, sem vér þekkjum úr daglega lífinu, er ekki nema hér um bil 1500°, og nægir hann til að bræða járn, stál og alla málma, nema hvítagull (platínu). Það er með rafmagnsstraumum að menn framleiða svo mikinn hita, í svo nefndum »rafmagnsofnum«, en vandinn er að fá eitthvert efni í ofninn, sem ekki brenni eða bráðni. Sumir ofnar eru úr kalki, svo sem rafmagnsofn sá, sem Moissan hefur búið til fyrir skömmu Flestir málmar gufa upp í honum eins og vatn við suðu. Hitinn þar er líkastur því, sem menn ætla að sé í hinu glóandi gufuhvolfi umhverfis sólina, enda eru þar líka margir málmar í gufulíki. Hita þennan má nota til margs, t. d. til þess að hreinsa málma. Þegar kolefni er hitað í rafmagnsofni, hrífur það til sín alt súrefni, sem það nær til; nú er »leirjörð« samband af málmi þeim, er heitir »almín« *(aluminium)* og súrefni; sé því kol og leirjörð látin saman í rafmagnsofninn, sameinast kolefnið súrefninu úr leirjörðinni, en eftir verður hreint almín; þetta er ákaflega þýðingarmikið, því almín verður sjálfsagt aðalmálmur 20. aldarinnar, eins og járnið hefur verið málmur 19. aldar. Það er meira til af almíni en járni á jörðunni, og það hefur marga kosti fram yfir járn; það er miklu léttara í sér og ryðgar ekki. En gallinn er sá, að hingað til hefur það verið alt of dýrt; en eftir að menn fundu þessa nýju aðferð til að vinna það, hefur verð þess lækkað mjög, og menn vona, að það verði enn þá ódýrara seinna meir. Með þessari sömu aðferð má og vinna marga aðra málma, sem hingað til hefur verið mjög orðugt að fá. Kolefni getur og í rafmagnsofninum sameinast ýmsum öðrum efnum, og myndast við það merkileg efnasambönd, er menn hafa eigi þekt áður. Sem dæmi þess má nefna kísilkol *(carborundum)*. Þau myndast, ef kol og sandur (kísilsandur) eru látin saman í ofninn, helzt með dálitlu af salti. Í sandinum er bæði súrefni og kísill, og sameinast kolefni báðum, þannig að samband kolefnis og súrefnis (kolsýra) gufar burt, en samband kolefnis og kísils (kísilkol) verður eftir. Kísilkol eru mjög hörð og eru því notuð til þess að fægja harða gimsteina o. fl. Kolefni og kalk getur og sameinast í rafmagnsofninum, en kalk er samsett af súrefni og kalkefni *(calcium)*; nokkuð af kalefninu sameinast súrefninu (brennur) og gufar burt, en sumt sameinast kalkefninu og myndast þá kolakalk *(calciumcarbid)*. Sé vatn látið drjúpa á kolakalk, myndast lofttegund, sem

heitir ACETYLEN, mjög eldfim; er þegar farið að nota hana mikið til ljósmetis og eldiviðar, og reynist ágætlega.

Nú skulum vér víkja frá hitanum að ljósfræðinni. Þar má nefna tvær merkilegar, nýlegar uppgötvanir, nefnilega þeirra Finsens og Röntgens. *Finsen* (Íslendingurinn Níels Hannesson Finsen sbr. EIMR. I, 134—9); rannsakaði áhrif ljósgeislanna á mannlegan líkama; tókst honum meðal annars að sýna, að sterkt ljós drepur ýms smákvikindi, gerla og bakteríur. Árangur þessara rannsókna varð sá, að hann fann ráð til að lækna útvortis berklasýki (berklaígerð, einkum í andliti), sem læknar höfðu ekki kunnað nein ráð við til þess tíma. *Röntgen* (sbr. EIMR. II, 72—4) fann aftur á móti nýja ljósgeisla, sem eru ósýnilegir mannlegum augum, en þó er hægt að nota þá, til þess að taka ljósmyndir. Þessir geislar fara beinleiðis í gegnum fasta hluti, án þess að brotna, eða breyta stefnu, eins og aðrir geislar gjöra, t. d. þegar þeir fara gegnum gler. Naumast hefur nokkur uppgötvun borist eins fljótt um allan heim og þessi; þessir ljósgeislar þóttu svo stórmerkilegir og undarlegir vegna þess, að þeir komast gegnum ógagnsæja hluti og segja til þess, sem mannlegt auga annars fær eigi komist að. Þessi uppgötvun varð mjög mikilsverð fyrir sárlækningar og handlækningar, og þannig hafa báðar þessar merkilegu uppgötvanir í ljósfræðinni komið læknisfræðinni að mestum notum.

Nú skulum vér að lyktum hverfa frá hitanum og ljósinu til rafmagnsins. Engin grein náttúrufræðinnar er eins algjörlega séreign 19. aldar eins og rafmagnsfræðin. Það var nefnilega rétt um lok 18. aldar að Galvani fyrst tók eftir því, að rafmagn kemur fram, hvenær sem tveir málmar snertast; en þetta rafmagn er venjulega svo lítið og verkanir þess svo hverfandi, að vér verðum þess eigi varir. Síðan eru ekki liðin nema 100 ár, en nú er rafmagnið einhver hinn þarfasti búgripur allra siðaðra þjóða. Það er notað við ritsíma og raddsíma, til raflýsingar og rafthitunar, til þess að knýja áfram járnbrautarlestir og sporvagna á borgastrætum, við ýmsar smíðar og fleira.

Það eru sem sagt 100 ár síðan menn fundu snertirafmagnið, og hafa vísindamennirnir lagt hina mestu stund á að finna eðli þess og orsakir; það hefur ekki hepnast fyllilega enn þá, en þó þykjast menn nú vera komnir vel á veg, einkum vegna rannsókna Christiansens háskólakennara í Kaupmannahöfn. Aftur á móti hefur mönnum tekist að finna til fulls lögmálin fyrir verkunum raf-

magnsins út á við, enda hefur verið unnið að því með hinu mesta kappi og skarpskygni, einkum á síðari hluta þessarar aldar. Einhverja hina fyrstu og merkilegustu uppgötvum í þá átt gjörði danskur maður, Örsted að nafni, árið 1820. Hann tók eftir því, að rafmagnsstraumur hreyfir segulnálina (kompásinn), og fann þannig sambandið milli rafmagns og segulmagns. Eftir það komst svo góður rekspölur á rannsóknirnar um verkanir rafmagnsstrauma, enda hafa þær eigi borið litla ávexti.

Á síðustu árum hafa verið gjörðar margar merkilegar uppgötvanir í rafmagnsfræði, einhver hin merkilegasta er sú, er ítalskur maður, Marconi að nafni, gjörði fyrir skömmu. Hann fann ráð til þess að að senda rafskeyti gegnum loftið, án þess að hafa nokkurn ritsíma (fréttaþráð); hann notaði til þess rafmagnssveiflur eða bylgjur, sem berast gegnum loftið eins og hljóðbylgjurnar. Hann bjó svo til verkfæri, sem sendir þessar bylgjur af stað, og annað, sem segir til rafmagnssveiflanna, er þær koma, öldungis eins og eyra mannsins segir til, þegar hljóðbylgjur berast til vor. Uppgötvun þessi er þó eigi fullkomin enn þá, sem von er til, svo að ekki er gott að vita, að hverju haldi hún kann að koma.

Einhver hin mikilsverðasta af öllum þeim nýjungum, er rafmagnsfræðin hefur fært oss, er þó »aflvakinn« *(Dynamo)*. Það er vél, sem getur breytt afli í rafmagn, eða rafmagni í afl, eftir því sem á stendur. Sá sem fyrstur smíðaði aflvaka, er var að nokkru nýtur, hét Gramme; síðan eru ekki liðin nema 25 ár, en nú eru þessar vélar notaðar um allan heim hundruðum þúsunda saman. Menn geta reiknað nákvæmlega út, hvernig hver vél á að vera, til þess að gjöra það gagn, sem henni er ætlað. Þær eru nú notaðar hvervetna, er menn þurfa á sterkum rafmagnsstraumum að halda, hvort heldur sem er til vísindarannsókna eða til að knýja vinnuvélar, við raflýsing, rafhitun o. fl. Áður fyr notuðu menn »Galvansvirki«, en það er bæði dýrara og að mörgu leyti óhentugra, enda eru þau nú óðum að leggjast niður.

Gufuvélin hefur verið aflvél þessarar aldar. Hún hefur þann ókost, að hún eyðir miklum kolum, en þau eru dýr. En aflvakinn mun verða meginvél 20. aldarinnar, því að hann eyðir engum kolum, heldur er hann venjulegast knúinn af vatnsafli. Vatnsaflið kemur svo að segja beint frá sólinni, enda er hún uppspretta allrar hreyfingar og alls verkmagns jarðarinnar. Sólin hitar nefni-

lega loftið, en af því að hitinn er ekki jafn á öllum stöðum, koma vindarnir. Hitinn er mestur í miðjarðarlöndunum, og því gufar ákaflega mikið vatn upp úr höfunum þar á hverjum degi; vatnsgufan berst svo til norðurs og suðurs með vindunum; þegar hún kemur til kaldari staða, t. d. í nánd við há fjöll, þéttist nokkuð af henni, verður að regni eða snjó, sem svo fellur til jarðar, einkum uppi á fjöllunum. Svo streymir vatnið niður fjallahlíðarnar með fljótum og lækjum, alt niður til sjávarins, sem það upphaflega kom frá. En straumvatnið og fossarnir geta knúið vélar, einmitt vegna þess, að sólin hefur lyft vatninu upp á fjöllin. Þetta afl notar svo aflvakinn, breytir því í rafmagn og sendir það þangað, sem þörf gjörist. Gufuvélin hefur líka verkmagn sitt frá sólunni, því að kolin eru leifar trjáa og jurta, sem sólarhitinn hefur alið og nært fyrir þúsundum ára. En munurinn er sá, að aflvakinn notar hita þann, er á hverjum degi streymir frá sólinni, en gufuvélin getur ekki notað nema margra þúsunda ára gamlan sólarhita.

Hingað til hafa menn ekki getað notað vatnsaflið með öðru móti, en að byggja verksmiðjur, þar sem hægt var að ná til aflsins, nefnilega við fossana. Svo urðu menn að flytja þangað verkefnið, sem átti að vinna úr, oft langleiðis og eftir illum og ógreiðum vegum. En hér eftir munu menn fara öðruvísi að; menn munu setja aflvaka sína við fossana, jafnvel þótt þeir séu langt í burtu og ilt að komast að þeim; aflvakarnir breyta svo fossaflinu í rafmagn, sem menn geta leitt langar leiðir burt, til þeirra staða, sem að einhverju leyti eru hentugir eða þangað, sem efni er fyrir hendi til þess að vinna úr. Þar má svo breyta rafmagninu, hvort sem menn heldur vilja í afl, til þess að knýja vinnuvélar, eða í ljós eða hita. Menn munu flytja aflið í stað þess að flytja verkefnið. Með þessu móti munu menn geta notað vatnsaflið margfalt betur en áður. Hin miklu iðnaðarlönd, England, Belgía, Þýzkaland og Bandaríkin í Norður-Ameríku eiga uppgang sinn og auðlegð mest að þakka kolum þeim, sem þar eru í jörðu. Kolaeyðsla heimsins hefur farið sívaxandi alt til þessa, en það er bundið miklum örðugleikum að ná kolunum úr skauti jarðarinnar. Mönnum þykir ekki ólíklegt að kolanámurnar kunni einhverntíma að tæmast, eða verða svo örðugar viðfangs, að ekki borgi sig að ná kolunum. En vatnsaflið mun á komandi öldum verða jafnþýðingarmikið fyrir allan iðnað, eins og kolalögin hafa verið hingað til. Og vatnsafl jarðarinnar þrýtur aldrei, meðan fjöllin standa og sólin heldur hita

sínum. Iðnaðurinn mun því smámsaman flytjast frá kolalöndunum til fjallalandanna, sem hafa nóg vatnsafl.

Í Danmörku eru engin fjöll og engir fossar, og þess vegna ekkert vatnsafl að kalla; en tilraun hefur verið gjörð til þess að nota afl vindsins í þess stað. Aftur á móti er í Noregi og Svíþjóð nóg af ám og fossum, og í afli þeirra er mikill auður fólginn, sem án efa mun bera mikla ávexti á komandi tímum. Þar eru líka nógir málmar í jörðu, og er því alt útlit fyrir, að þar muni koma upp blómlegur iðnaður um alt land á næstu öld.

Vér Íslendingar þykjumst löngum vera fátækastir allra þjóða, og oss hættir við, að telja land vort gæðasnautt og olbogabarn náttúrunnar. En vér höfum nóg af beljandi ám og freyðandi fossum, og mun það nú vera ljóst af því, sem sagt er hér að framan, að í þeim eru mikil auðæfi fólgin, sem munu geta borið mikla ávexti á ókomnum öldum, ef vel er á haldið. Það heyrast oft og iðulega kvartanir um það, að vinnukraft vanti í landinu. en vér getum aldrei búist við því, að fá nógan vinnukraft, meðan vér notum ekki afl það, er náttúran hefur lagt oss ókeypis upp í hendurnar. Oss vantar ekki annað en viljann, þrekið og þekkinguna til þess að byrja, — og stofnfé, munu menn segja. En mikið má, ef vel vill, segir máltækið, og víst er um það, að mikið má gjöra af litlum efnum, ef áhugi og forsjá fylgjast að. Vér erum að vísu engir stóreignamenn, en sem betur fer erum vér þó eigi gjörsnauðir, heldur höfum vér marga bjargálnamenn, sem gætu lagt nokkuð af mörkum til þess, að koma af stað þarflegum gróðafyrirtækjum. En félagsskap þarf til, og hann er í mestu bernsku hjá oss enn þá, en lærist vonandi áður langt um líður. Hjá oss eru nóg verkefni fyrir hendi; vér getum eigi unnið ullina, af því að vinnukraft vantar, heldur seljum vér hana við litlu verði og kaupum aftur klæði dýrum dómum. Þetta er nú það, sem næst liggur; en vér skulum líta lengra og eigi hræðast, þótt einhverjir vantrúaðir vesaldarpostular kunni að henda gaman að oss; vér kaupum steinolíu til ljósmetis og kol til eldiviðar, eða brennum hinum dýrmæta áburði; en í fossunum höfum vér miklu betra ljósmeti og eldivið, og hví skyldu eigi þeir tímar koma, er vér getum fært oss það í nyt? Málmar eru í jörðu á Íslandi, eins og hvervetna annarsstaðar, og það er óreynt enn, hvort eigi muni

borga sig að vinna þá með rafmagni, eins og lýst er hér að framan. Vér kynokum oss við því að leggja járnbrautir, og margir skynsamir menn telja það fásinnu eina. Það er og satt, að til þess þarf mikið stofnfé, en þó er hitt fult svo óálitlegt, að snara út stórfé fyrir kol á hverju ári. En þegar vér einu sinni erum komnir á lagið með að nota fossaflið og rafmagnið, hvað skyldi þá verða því til fyrirstöðu, að vér notum það líka til þess að knýja járnbrautarlestir?

En til þess að koma þessu fram, er þekking á náttúrunni, öflum hennar og lögmálum, bráðnauðsynleg, enda eru nú augu manna að opnast fyrir fyrir því, að náttúruvísindin eru miklu nauðsynlegri og nytsamlegri en margt annað, sem hingað til hefur verið haft í hávegum. Vér skulum því trúa því og treysta, að náttúruvísindin muni nema land hjá oss innan skamms, og færa allri' þjóðinni ljós og hita, líf og fjör.

[Grein þessi er — að undanskildu því, sem sagt er um Ísland sérstaklega — lausleg þýðing á fyrirlestri, er prófessor *Júlíus Thomsen* hélt á náttúrufræðingafundinum í Stokkhólmi síðastliðið sumar. Þótti fyrirlesturinn fyrirtak, enda var það og að vonum, þar sem höf. er hinn frægasti vísindamaður Dana, sem nú er uppi, forseti Vísindafélagsins, forstöðumaður fjöllistaskólans o. s. frv.].

J. Þ.

Hvað Eimreiðin vill.

Í ritdómi einum um »Eimreiðina«, sem út kom árið sem leið, stendur þessi setning: »Færi einhver að spyrja, hvað hún vilji, hvert erindi hún sjálf telji sig eiga til þjóðar vorrar, þá yrði spurningunni naumast auðsvarað«.

Af því að þessi setning stendur í merkasta blaðinu, sem út kemur á Íslandi, og hún að vorum dómi er fullkomlega óverðskulduð, þá álitum vér ekki rétt að láta henni ósvarað. Að sönnu er það meginregla vor, að ganga þegandi fram hjá öllum ritdómum, hvort sem þeir kunna að vera á nokkrum rökum bygðir eða ekki. En í þetta sinn virðist oss nauðsynlegt, að brjóta bág við þessa reglu, þó vér verðum að láta dálitið á móti oss.

Það er þó ekki svo að skilja, að vér ætlum að fara að svara ritdómi þeim, er framangreind setning stendur í. Engan veginn. Vér ætlum að eins að skýra fyrir lesendum vorum, »hvað Eimreiðin vill«. Að sönnu höfðum vér ætlað, að þetta mætti sjá af ritinu sjálfu; en úr því

að reynslan hefir sýnt, að allir eru ekki svo skarpskygnir, að það eitt nægi, þá þykir oss skylt að láta menn ekki lengur vaða í villu og svíma um það, »hvert erindi hún (Eimreiðin) sjálf telji sig eiga til þjóðar vorrar«.

Aðalmarkmið Eimreiðarinnar er að vera fræðandi og skemtandi fyrir alla. Þetta álítur hún lífsskilyrði fyrir sig, og með því álítur hún að hún geti líka unnið mest gagn. En nú eru mennirnir einu sinni (sem betur fer) svo gerðir, að einum þykir gaman að því og varið í það, sem öðrum þykir einskisvert og hirðir ekkert um. Rit, sem ætlað er öllum, verður því að vera svo margbreytt að efni, sem frekast er unt. En af því leiðir aftur, að það má ekki binda sig um of við neinn einstakan flokk mála, ekki sízt þegar ritið er lítið. Auðvitað gæti það með því unnið meiri hylli hjá þeim mönnum, sem hafa áhuga á þessum einstöku málum. En öðrum mundi fátt um finnast og þykja ritið einhliða og leiðinlegt. Ef ritið ekki nýtur styrks af opinberu fé, gæti þá svo farið, að þetta yrði því að fjörlesti, og þá yrði gagn það, er það ynni áhugamálum sínum, minna, heldur en ef það hefði jafnframt sint öðrum málum. Einmitt af því að Eimreiðin á að vera fyrir allan almenning, þá bindur hún sig ekki við neinn ákveðinn flokk mála, heldur tekur nokkurn veginn jafnt tillit til alls og allra. Þó vill hún sérstaklega láta innlendar og útlendar bókmentir sitja í fyrirrúmi, bæði af því að þær að öllum jafnaði eiga nokkurt erindi til allra, og af því að þær eru einna mest vanræktar í öðrum íslenzkum tímaritum og blöðum.

Ef vér eigum að sundurliða betur, hvað Eimreiðin vill, þá er það einkum þetta:

I. Eimreiðin vill flytja mönnum nýjan íslenzkan skáldskap. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja *frumort kvæði* eftir Steingrím Thorsteinsson, Matthías Jochumsson, Valdimar Briem, Þorstein Erlingsson, Bjarna Jónsson, Finn Jónsson, Jóhannes Þorkelsson og Valtý Guðmundsson. Ennfremur með því að flytja *frumsamdar sögur* eftir Einar Hjörleifsson, Jónas Jónasson, Gunnstein Eyjólfsson, Guðmund Friðjónsson, Bjarna Jónsson og Snæ Snæland (Kr. Á. B.). Mun enginn geta neitað, að hér hafi þeir lagt orð í belg, sem færastir mega teljast og bezt skáld hjá þjóð vorri. Og þó eitthvað kunni að hafa slæðst með, sem ekki hefir verið sem fullkomnast, þá virðist oss það ekki svo mjög tiltökumál, þegar þess er gætt, að Eimreiðin vill líka vera athvarf fyrir unga efnilega höfunda. »En fár er smiður í fyrsta sinn«.

II. Eimreiðin vill flytja mönnum sýnishorn af útlendum skáldskap. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja *þýdd kvæði* eftir Goethe, Rückert, Wergeland, Welhaven, A. Vinje, I. Aasen og Holger Drachmann. Ennfremur *þýddar sögur* eftir Juhani Aho, Björnstjerne Björnson, Jonas Lie, L. Dilling, V. Stuckenberg, Charles Recolin og Victor Tissot.

III. Eimreiðin vill fræða menn um íslenzkar bókmentir og sérstaklega gefa gaum að þeim nýjum bókum, er út koma. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja sumpart sérstakar ritgerðir og sumpart smáritdóma, um íslenzk skáld og alls konar íslenzk rit, eftir Finn Jónsson, Þorstein Erlingsson, Þorstein Gíslason, Harald Niels-

son, Helga Jónsson, Jón Sveinbjörnsson, Helga Pjetursson, Guðmund Finnbogason og Valtý Guðmundsson.

IV. Eimreiðin vill ennfremur fræða menn um útlendar bókmentir, sérstaklega vorra nánustu frændþjóða, og þau útlend rit, sem að einhverju leyti snerta eða standa í nánu sambandi við Ísland og íslenzkar bókmentir. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja mönnum sumpart stærri *frumsamdar* ritgerðir og smágreinar um útlendar bókmentir, einstök skáld og rit, og sumpart *þýddar*, þegar ekki var annars kostur. Hinar frumsömdu ritgerðir og smágreinar eru eftir Steingrím Thorsteinsson, Finn Jónsson, Jón Stefánsson, Boga Th. Melsteð, Vilhjálm Jónsson, Henrik Ussing og Valtý Guðmundsson. Hin eina þýdda ritgerð, sem tekin er eftir útlendu tímariti, er eftir Björnstjerne Björnson. — Ritgerðin um »nútíðarbókmentir Dana« er frumsamin fyrir Eimreiðina, þó að hún sé samin á dönsku, og því hafi eftir á orðið að snúa henni á íslenzku.

V. Eimreiðin vill flytja greinar um landsmál, þegar hún þykist hafa eitthvað nýtt til þeirra mála að leggja eða geta stutt einhverja heppilega stefnu í þeim. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja sumpart stærri greinar og sumpart smákafla um mikilsvarðandi landsmál eftir Finn Jónsson, Stefán Stefánsson, Sveinbjörn Sveinbjörnsson, Einar Hjörleifsson, Ólaf G. Eyjólfsson og Valtý Guðmundsson. Að efni til hafa þessar greinar (og kaflar) verið um stjórnarskrármálið (II, 1; IV, 117), samgöngumálið (I, 1; II, 149, 159, 218), skólamál (I, 29, 54, 81, 84; II, 150, 221, 236), ritsímamálið (IV, 143), bankamál (III, 144), um skipun alþingis (III, 1) og almenn gagnrýni, um atkvæðasvik á þingi o. fl. (II, 161). Má af þessu sjá, að það er síður en svo, að Eimreiðin hafi látið hin helztu landsmál vor hlutlaus, þó hún hafi ekki gert þeim þau skil, sem sumir mundu kjósa. En það kemur meðfram til af því, að Eimreiðin skoðar það ekki sem aðalhlutverk sitt að ræða landsmál, enda virðist þess ekki þörf, þar sem til er annað íslenzkt tímarit, sem sérstaklega er til þess ætlað (Andvari). Hún vill því ekki skifta sér af þeim málum, nema henni virðist brýna þörf bera til, að leggja eitthvað til þeirra. Hins vegar þykist hún geta huggað sig við, að tillögur hennar, þó fáar hafi verið, hafi þó borið nokkurn árangur eða að minsta kosti stefnt í rétta átt. Þannig hefir hún (II, 1) hafið nýja stefnu í stjórnarskrármálinu, sem nú virðist hafa mest fylgi hjá flestum hinna betri manna í landinu, en sem því nær allir andæptu, er hún fyrst var fram sett. Þá hafa og samgöngur landsins (einkum á sjó) á hinum síðustu árum mjög færst í það horf, sem Eimreiðin (I, 11—14) hefir bent á að vera ætti. Og að er því er ritgerðir Eimreiðarinnar um skólamál snertir, þá hafa að minsta þrjár þeirra borið sýnilegan árangur (um einkunnir í latínuskólanum og leikfimiskenslu þar og svæfing háskólamálsins). Auðvitað ætlar Eimreiðin sér ekki þá dul, að þakka sér einni þær breytingar, sem orðið hafa í þessum efnum og málum, en hún þykist að minsta kosti eiga viðurkenning skilið fyrir að hafa stutt að þeim.

VI. Eimreiðin vill styðja fagrar íslenzkar listir og efla og glæða smekk manna og tilfinning fyrir þeim. Í því skyni hefir hún flutt myndir og lýsing af tveimur höggmyndum eftir íslenzkan mynda-

smið (Einar Jónsson), af tréskurði eftir íslenzkan tréskera (Stefán Eiríksson), af teikning eftir íslenzkan málara (Þórarin Þorláksson) og fjögur ný sönglög eftir íslenzk tónskáld (Árna Thorsteinsson og Gunnstein Eyjólfsson).

VII. Eimreiðin vill flytja fræðandi og skemtandi greinar almenns efnis. Þetta þykist hún hafa sýnt í verkinu með því, að flytja þess konar *frumsamdar* greinar eftir Jónas Hallgrímsson, Finn Magnússon (Kr. Kålund), Finn Jónsson, Pál Melsteð, Guðmund Magnússon, Einar Hjörleifsson, Jón Stefánsson, Þorstein Jónsson, Nikulás Runólfsson, Klemens Jónsson, Jón Jónsson, Boga Th. Melsteð, Gísla Brynjólfsson, Magnús Einarsson, Helga Pjetursson, Helga Jónsson, Ólaf Davíðsson, Kr. H. Benjamínsson, Ágúst Bjarnason, M. Lehmann-Filhés og Valtý Guðmundsson. Ennfremur þýddar greinar eftir Thomas Huxley, Ludvig Harboe og George Lütken. Að efninu til hafa þessar greinar verið 8 sögulegs efnis (I, 19, 28, 44; II, 113, 136; III, 183; IV, 19, 97, 124, 5 náttúrufræðislegs efnis (I, 90, 104; II, 39, 118, 132), 5 læknisfræðislegs efnis (I, 32, 39, 134, 154; II, 118), 4 um nýjar uppgötvanir I, 39, 134, 154; II, 72), 2 um þjóðtrú (I, 95; IV, 94), 4 um fornmenjar (I, 78; II, 156; III, 75; IV, 111), 2 ferðasögur (III, 58, 115) og 13 ýmislegs efnis (I, 61; II, 20, 56, 75, 161, 196, 213; III, 81, 127, 136, 193; IV, 81, 135).

VIII. Eimreiðin vill flytja myndir af merkum mönnum, innlendum og útlendum, listaverkum, stöðum, verkfærum, uppgötvunum o. fl. Í því skyni hefir hún flutt alls 97 myndir, og hafa af þeim verið 4 af merkum Íslendingum, 64 af merkum útlendingum, 3 af íslenzkum listaverkum og 26 af stöðum, byggingum, verkfærum, uppgötvunum o. fl. Að svo fáar myndir hafa verið af merkum Íslendingum, kemur til af því, að til er annað íslenzkt tímarit (Sunnanfari), sem sérstaklega hefir það markmið að flytja myndir af þeim.

Vér þykjumst nú hafa sýnt, hvað Eimreiðin vill, og hvert erindi hún sjálf telur sig eiga til þjóðar vorrar. Vér höfum ekki gert það með neinum loforðum um, hvað hún ætli að gera, heldur einungis með því að benda á, hvernig hún þegar hafi sýnt vilja sinn í verkinu. Auðvitað geta verið skiftar skoðanir um hið innra gildi þess, sem hún hefir flutt lesendum sínum. En trauðla ætlum vér eina 4 árganga af nokkru öðru íslenzku tímariti öllu margbreyttari en hana, hvorki að því er snertir efni né höfunda, og heldur ekki meira skemtandi og fræðandi fyrir allan almenning en hana. Og einmitt þess vegna þrífst hún líka vel, þar sem flest önnur íslenzk tímarit verða að standa við jötu landssjóðs, ef þau eiga ekki alveg að horfalla.

Stórveldi framtíðarinnar.

(Lauslega þýtt úr amerisku tímariti.)

Þeir voru tímarnir, að það var aðalstarf stjórnmálamannanna í Evrópu að gæta jafnvægisins innan takmarka þeirrar álfu. Þeir tímar eru nú löngu liðnir; nú á tímum er það vandráðnasta gátan í stjórnmálum stórþjóðanna, hvernig nýlenduvaldinu skuli haldið í jafnvægi — eða hrundið úr skorðum.

En jafnvel þótt Evrópumenn séu nú fyrir löngu orðnir ásáttir um, að þetta sé eðlilegt og sjálfsagt, var þó engu líkara en þeim væri rekinn löðrungur, þegar Ameríkumenn nú fyrir skemstu létu á sér skilja, að þeim þætti nú setið meðan sætt væri og að þeir vildu gjarna fá sinn skerf af krásunum. Þetta tiltæki Bandafylkjanna hefur þegar veiklað þá trú til muna, að yfirráðin yfir heiminum muni um aldur og æfi hvíla í skauti Evrópumanna einna. Friðarsamningarnir í París eru ljósastur vottur þess, að Bandamenn eru staðráðnir í því að fylgja sleitulaust þeirri stefnu, er þeir nú hafa tekið sér og má vel vera, að af því rísi þau tíðindi, sem enginn getur séð fyrir að svo komnu máli.

Þeir sem hingað til hafa aldrei veitt Ameríku neina eftirtekt og aldrei talið hana með stórveldunum, skilja ekki neitt í neinu og spyrja: Hvað knúði Bandamenn fram á skeiðvöllinn? Hvað æsti þá til ófriðar? Hver eru þau kynjaöfl, er alt í einu hafa umsnúið allri stefnu þjóðarinnar í utanríkismálum?

Það er að vísu satt mál, að breytingin var snögg, — svo snögg og hastarleg, að jafnvel Ameríkumenn sjálfir urðu steinhissa. Hinum grunnsæjari mönnum virtist svo sem þjóðin hefði snarað frá sér í einu vetfangi þeirri grundvallarreglu, sem hún hafði fylgt fram á þann dag, þeirri reglu, að láta öll þau mál afskiftalaus, er eigi vörðuðu Ameríku beinlínis. Nú var það alt í einu orðið markið og miðið, að brjóta undir sig lönd og lýði, og menn tóku þegar til starfa áður en þeir höfðu áttað sig fyllilega.

En það er hin mesta fjarstæða, að þessi breyting sé svo snögg sem mörgum hefur virst. Um langan aldur höfðu duldir kraftar og undirstraumar beinst í þessa átt og allir þeir, sem nokkuð verulega þekkja þjóðlíf og hugsunarhátt Ameríkumanna, hafa lengi verið þess fullvissir, að þeir myndu eigi um aldur og æfi láta sér lynda, að stórveldin í Evrópu léku lausum hala um Asíu og Afríku, án þess að taka nokkurt tillit til Bandafylkjanna. Menn klifa oft á því, að Washington gamli hafi margbrýnt það fyrir löndum sínum, að stofna sér eigi í deilur við erlendar stórþjóðir, heldur beina öllum kröftum sínum að

innanlandsmálefnum; en þetta verður að skoðast þannig, að hann hefur talið takmarkalausan framkvæmdarþrótt sterkasta strenginn í þjóðareinkennum landa sinna, og þess vegna verið hræddur um, að þeir mundu verða ærið gjarnir til stórræða og styrjalda, ef því væri að skifta; honum hefur gengið það eitt til, að hann hefur viljað beina framkvæmdafýsn þeirra í aðra átt, snúa henni frá austri til vesturs. — Því fer líka fjarri, að Bandamenn hafi altaf verið lítilþægir eða umsvifalitlir í utanríkismálum. 1803 bættist Louisiana við ríkið, skömmu síðar Flórída og einum mannsaldri síðar tóku þeir í taumana hjá Mexikómönnum. Það er skjótast að segja, að þess eru engin dæmi, að Bandamenn hafi verið deigir til stórræðanna, þegar um landvinningar hefur verið að tefla og tækifærið hefur boðist.

Þá er rætt er um framtíðarvöld Ameríkumanna, verður fyrst og fremst að athuga hinar hraðvaxandi, stórskrefa framfarir í verzlun og iðnaði. Frá Frökkum og fleiri þjóðum heyrast oft og tíðum kveinstafir yfir því, að brælan og mökkurinn frá verksmiðjum dollaraþrælanna í Ameríku varpi geigvænlegum skuggum yfir menningu Evrópumanna — og þó er hætt við, að Evrópuþjóðunum hafi eigi skilist enn þann dag í dag, hvað »kaupmannsandinn« er ríkur og rótgróinn í þjóðlífi Bandamanna. Menn eru fyrir löngu orðnir ásáttir um, að atorka, ráðdeild og útsjónarsemi séu aðaleinkenni Vestanmanna; og þeir kannast við það sjálfir, að svo sé, og dýrka einmitt þessi einkenni. Afleiðingin af þessu er sú, að þeir eru fúsir til að fyrirgefa hina mestu ófyrirleitni og jafnvel þorparabrögð í viðskiftum, ef sá, er þau drýgir, er duglegur og kænn — ef hann er *smart*. Ameríkumenn hafa eigi ýkjamikla lotningu fyrir eignarréttinum, enda hefur allur lífsferill þjóðarinnar verið á þá leið, að sú skoðun hefur fest djúpar rætur hjá henni, að styrkurinn sé einvaldur í heiminum; landinu, sem þeir yrkja og rækta, hafa þeir rænt frá þjóð, sem hafði fulla eignarheimild á því eftir guðs og manna lögum. Það var samkvæmt hnefaréttinum, að þeir náðu landinu, og þeir vita, að þeim rétti tjáir engum að rísa á móti, því að náttúran sjálf hefur haft hann fyrir reglu og mælisnúru um allar aldir.

Lengi girti hafið um völd og yfirráð Ameríkumanna. En þeir eru hvorki feimnir né uppburðarlitlir og þess er meiri von, að þeir láti hvorki þá girðingu né mótstöðu Evrópumanna hindra sig frá að færa út kvíarnar. Því að þá þyrstir í völd og metorð; þeir una því eigi lengur, að sitja hjá með hendur í vösum, meðan hinar þjóðirnar eru að skifta heiminum milli sín. Því er nú einu sinni svo varið, að þótt þjóðirnar og stjórnendurnir vinni þess dýra eiða, hver í kapp við annan, að þeir hafi enga löngun til þess að auka völd sín og yfirráð, þá er venjulega ekki að henda reiður á þess konar yfirlýsingum. Því að allar

heilbrigðar verur og heilbrigðar þjóðir hafa hina sömu sterku hvöt, — hvötina til að aukast og eflast og margfaldast. Þegar þessi hvöt verður svo sterk hjá einhverri þjóð, að hún brýtur skörð í hina fornu landamerkjagarða, þá eru lítil líkindi til, að nokkur mannlegur kraftur geti bælt hana niður. Þá er hætt við því, að engin friðsemdarmærð og engar samningatilraunir geti hindrað þann, sem hefur afl í vöðvum, frá því að handsama þau gæði, sem hann þráir mest. Vér getum að vísu aumkvað lítilmagnann og hrygst af vanmætti hans; en það er nú löngu staðreynt, að ekkert getur bjargað honum frá því að lúta í lægra haldi, ef hann á leik við þann, sem er honum sterkari.

Bandamenn hafa setið lengi hjá og látið lítt til sín taka um málefni stórþjóðanna; en nú fyrir skemstu hafa birst greinileg tákn þess, að þeirra tími er nú kominn og að þeir nú heimta sinn hlut af heiminum. Það er harla örðugt og enda að flestu leyti gjörsamlega ókleift, að spá neinu um það, sem framtíðin kann að bera í skauti sér. Fátt eitt virðist þó mega ráða af líkum, ef menn athuga nákvæmlega það ástand, sem nú er.

Þjóðum heimsins má skifta í tvo flokka: hinar frjálsu og hinar ófrjálsu. Ófrjáls er sú þjóð, sem ekki hefur bolmagn til þess, að verja þjóðfrelsi sitt; hún getur að vísu verið óháð að nafninn til, en það mun þá venjulega stafa af öfund og misklið milli stórþjóðanna. Stórþjóðir Evrópu hafa skift nálega öllum hinum gamla heimi í milli sín; nú eru þær að tæta Kína í sundur og smá þjóðirnar, sem frjálsar eru að nafninn til, verða að sæta hinnm mestu afarkostum af þeirra hálfu. Í Ameríku eru Mexíkó og smáríkin í Suður-Ameríku enn þá sjálfum sér ráðandi, en mjög svo lítil líkindi eru til, að svo muni lengi verða. Svo sem kunnugt er, hafa Bandafylkin lýst yfir því, að þau mundu eigi líða neinni erlendri þjóð, að sletta sér fram í þau málefni, er vörðuðu Ameríku eina *(Monroekenningin)*. En í smáríkjunum í Suður-Ameríku er mjög svo róstusamt og gengur þar flest á tréfótum; ekkert væri því eðlilegra, en að erlend stórveldi hefðu augastað á ríkjum þessum, enda hefur sá kvittur gosið upp oftar en einu sinni, að Þýzkalandskeisara væri það ríkt í skapi, að ná yfirráðum yfir stórum svæðum í Suður-Ameríku. Bandamönnum yrði slíkt nábýli að líkindum til lítils fagnaðar, en ef þeir vilja afstýra því, að slíkt geti komið fyrir, þá er einsætt, að þeir verða að taka sér verndarrétt yfir öllum smáríkjunum.

Hverjar eru nú þær þjóðir, sem líkindi eru til að verði umsvifamestar í baráttunni um yfirráðin yfir heiminum? Þeim má skifta í þrjá bálka: rómanskar, germanskar og slafneskar þjóðir.

Rómönsku þjóðirnar[1] hafa næmar tilfinningar og sterkt ímyndunarafl,

[1] ɔ: Frakkar, Spánverjar, Ítalir o. fl.

en þær eru litt fallnar til verklegra framkvæmda og þeirra athafna, er nú á dögum reynast drjúgastar til uppgangs og auðæfa. Þær virðast hafa náð þeim þroska, sem þær geta náð og sumum þeirra hrakar ár frá ári. Spánn og Ítalia eru svo gjörsamlega á heljarþröminni, að engum kemur til hugar, að þau lönd muni rétta við aftur sem stórveldi, og jafnvel Frakkland má sín miklu minna nú en áður á tímum. Aðalástæðan til þess er sú, að frakkneskir stjórnmálamenn láta það, sem þeir kalla þjóðarheiður — *gloire* — sitja í fyrirrúmi fyrir öllu öðru. Þeir gæta miklu síður sannra hagsmuna landsins og má nærri geta, að slíkt getur eigi orðið velmegun nokkurrar þjóðar notadrjúgt. Verzlunarfloti þeirra er hlutfallslega stórum minni en herflotinn. Og af tómri löngum eftir »heiðri« hafa þeir ráðist í hið alkunna, kostnaðarsama nýlendubrall sitt, sem hefur orðið landinu til hinna mestu óþæginda og tjóns.

Um *germönsku* þjóðirnar[1] er alt annað að segja; þær hafa lífskraft, vinnuþol og sterkar framtíðarvonir. Þessum þjóðum fer fram að sama skapi sem rómönsku þjóðunum hnignar. Þær dreifast um alla jörðina og taka undir sig hvern byggilegan blett, sem þær geta fest hendur á. Meðal þessara þjóða er ein þjóð[2], sem hefur það til síns ágætis, að hún er engri þjóð skuldug um eyrisvirði, en aftur á móti skulda aðrar þjóðir henni meira en hundrað þúsund miljónir króna. Og í öllum iðnaði standa germanskar þjóðir langfremstar, en hitt getur verið álitamál, hver hinna germönsku þjóða sé fremst í þeirri grein.

Um *slafnesku* þjóðirnar[3] er eigi unt að fullyrða neitt að svo komnu máli, því að enn er eigi sýnt, hvern menningarþrótt þær kunna að hafa. Það eitt er víst, að í verzlun og iðnaði standa þær germönskum þjóðum langt að baki enn sem komið er, en einmitt á þeim sviðum verður snarpasta hríðin háð.

Að nokkrum öldum liðnum hafa rómönsku þjóðirnar að öllum líkindum mist sjálfstæði sína og Þýzkaland, sem eigi á neinar landeignir í öðrum álfum, þær er byggilegar séu Evrópumönnum, verður vafalaust komið langt aftur úr þeim þjóðum, sem eiga mikil lönd í öllum jarðbeltum. Alt bendir til þess, að baráttan um veröldina verði háð af Slöfum og Engilsöxum.

Slafar eiga geysimikil lönd; þau eru öll samföst og hver öðrum lík; það er því eigi að óttast, að hið slafneska þjóðerni muni liðast í sundur, en við hinu er hættara, að menning þeirra verði eigi svo breytileg og margháttuð, sem æskilegt væri. Engilsaxar eiga lönd um heim

[1] ɔ: Engilsaxar (Englendingar og Ameríkumenn), Þjóðverjar, Norðurlandabúar o. fl.

[2] ɔ: Englendingar.

[3] ɔ: Rússar, Ungverjar, Pólverjar o. fl.

allan og er því sízt að óttast, að menning þeirra muni doðna upp af tilbreytingarleysi, en hitt er vafarmál, hvort þjóðerni þeirra reynist svo sterkt, að það leysist eigi í sundur, þá er tímar líða fram. En ef þjóðerni Engilsaxanna helzt, þá bera þeir efalaust ægishjálm yfir öllum öðrum þjóðum, bæði Slöfum og öðrum. Og hvort mundi Ameríku þá vænlegra að leita bandalags við England — eða Rússland.

Engin ástæða er til að efast um, að þjóðareinkenni Ameríkumanna haldist eigi á komandi öldum; þeir halda sjálfsagt elju sinni og framkvæmdaþrótt. En vegna þess að nú er valla sá landskiki til, að eigi sé hann einhverju stórveldi háður, verða Bandamenn fremur að ryðja sér braut með verzlunarframkvæmdum en landvinningum. Þess vegna verða þeir að halda fast fram þeim tveimur aðalkröfum, að verzlunarfrelsið verði ótakmarkað á öllum meginstöðvum verzlunarinnar og að full lagatrygging verði veitt fyrir því, að verzlunin verði eigi heft af róstum og stjórnleysi.

En hvorki Slafar né rómönsku þjóðirnar hafa sýnt, að þær hafi vilja eða mátt til þess, að fullnægja þessum kröfum. Bæði á Frakklandi og Rússlandi fylgja menn nú hinni svæsnustu tollverndunarstefnu, og öllum er kunnugt, hvernig Spánverjum hefur gengið að halda á friði og spekt í sínum nýlendum.

England er eina landið, sem hefur haft krafta í köglum til þess, að varðveita reglu og lögtrygt skipulag í nýlendum sínum og til þess að tryggja verzlunina fullkomlega. En þar að auki eru Englendingar eina þjóðin, sem halda því fram, að verzlunarfrelsið eigi að vera ótakmarkað alstaðar, og þar kemur þeim ágætlega saman við Ameríkumenn; það væri báðum þjóðunum jafnmikið óhagræði, ef t. d. kínverski markaðurinn lenti í klónum á þeim þjóðum, er halda fram tollverndun og takmörkuðu verzlunarfrelsi.

Alt bendir því í þá átt, að Englendingar og Ameríkumenn muni innan skamms festa með sér bandalag, til þess að vernda menningu sína og áhugamál, — vernda þau fyrst og fremst gegn hinum skæðasta óvini, hinu rússneska stórveldi.

Árni Pálsson.

Í Lánasýslu og Skuldahreppi.

(Eftir *Jonas Lie.*)

Á einum stað lá bær nokkur, sem komist hafði í mikla velmegun meðan fiskisældin var þar við ströndina. Svo tók fyrir þá björg og árin liðu.

En bæjarbúar héldu sig jafnríkmannlega og áður Fiskurinn hlaut að koma aftur hugsuðu þeir.

Þeir reistu hver öðrum veglegri skrauthýsi og héldu veizlur, eins og þeir væru stórhöfðingjar allir saman.

Sonunum, sem fengu að erfðum skrifstofubekkina og bækurnar og skildin og húsin, fanst þeir ekki geta gjört annað þarfara, en að feta í fótspor feðra sinna og afa, hneigja sig og hafa á sér höfðingjasnið og heilsa hver öðrum með hæversku og lotningu og bíða fiskjarins.

Svo voru þeir á flugi og ferð og veittu hver öðrum og titluðu hver annan og vildu fyrir hvern mun ekki láta á því bera, að efnin værn gengin til þurðar.

En, því meir sem gekk á peningana í járnskápunum, því stærri og traustari lása fengu þeir sér, og því meir gortuðu þeir og geipuðu af auðæfum bæjarins við útlenda skipstjóra og kaupmenn.

Svo fyltu þeir forðabúr sín og geymsluloft af dýrðlegum vínum og silkidúkum og alls konar dýrindis vörum, innlendum og útlendum, er þeir pöntuðu sér, og þeir komu sér upp skrautlegum búðum, með gyllingum og speglum, svo þær glitruðu og glóðu í götunum.

Og einn keypti af öðrum og hélt honum veizlu, til að komast hjá því, að heimtuð yrðu skuldaskil. Og hinn lánaði aftur og hélt enn dýrðlegri veizlu.

Þegar einhver af hinum fjarstöddu kaupmönnum varð smeykur um borgunina og kom að spyrjast fyrir í bænum, gjörðu helztu borgararnir ekki nema hristu höfuðið, lygndu augunum ofurismeygilega og buðust til að ábyrgjast jafnvel heila tunnu gulls.

Og þeir héldu honum veglegar veizlur; þar var gamall silfurborðbúnaður, ræður haldnar og minni drukkin, og hann naut slíks orðstírs og ágætis, að hann kaus heldur að lána þeim pen-

inga í viðbót en að heimta af þeim gamlar skuldir. Hann sá, að þeir hlutu að vera mjög ríkir, og fór þaðan glaðari en hann kom.

Hinir minniháttar borgarar létu aldrei uppi við utanbæjarmenn, hvað þeim bjó í brjósti; því þegar auðæfin fjellu í stórstraumum í skaut heldrimannanna, nutu hinir góðs af um leið.

Þannig leið ár eftir ár í mikilli velmegun og gleði. Dag hvern lifðu menn í veizlum og dýrðlegum fögnuði og drukku velfarnaðarminni bæjarins bæði seint og snemma.

Í þeim bæ vildi enginn standa öðrum að baki að rausn; svo þegar einhver hafði haldið miðdegisveizlu hélt annar enn ríkmannlegri veizlu í móti.

Og hverjum sæmilega skynberandi manni var það ljóst, að nauðsyn bar til að fylgjast með tímanum, ætti bærinn ekki að verða talinn gamalær eftirbátur annara, og verða svo á endanum að réttu og sléttu greni.

Svo létu húsmæðurnar hver í kapp við aðra menn sína panta damasksdúka af nýjustu og vönduðustu gerð, til þess að hátíðabragur væri á veizluborðunum. Og svo voru þar há skrautker og glös og alls konar könnur úr fægðum krystalli, og tveir, þrír skærir og skínandi ljósahjálmar héngu niður úr loftinu yfir borðunum, til þess að gestirnir gætu glatt sig af hjarta og séð, hve alt var af allra nýjustu og beztu tegund.

Í búðum og skemmum lagði ilminn upp af kistum og kössum, er höfðu að geyma sælgæti og fágætt krydd, til að bæta bragðið og gjöra úr dýrar krásir. Sjaldgæt, kryddlögð aldini og sojur voru pöntuð á misseri hverju, svo að jafnan var af allsnægtum að taka, bæði af því, sem nú var talið, og yfir höfuð af hverju því, sem húsmóðir, sem á að stjórna stóru heimili með mikilli rausn og mörgum þjónum, þarf á að halda.

Og bændurnir komu akandi alls konar sláturfé og aligæsum og hænsum og kálmeti og rótum og afhlestu því öllu inni í hinum rúmgóðu kaupmannsgörðum, og fengu góðar vörur á vagninn í staðinn.

Í þeirri verzlun voru ekki peningar hafðir um hönd. Þeir voru svo sjaldséðir, að hjá bændunum uppi í sveitinni var áttskildingur úr silfri með mynd konungsins settur í umgjörð með gleri yfir og geymdur sem auðnupeningur.

Á þennan hátt kom á hreyfing og fjör og mikil verzlunar-

viðskifti, og bærinn blómgaðist og tók stöðugum vexti og viðgangi, svo furðu gegndi.

Heldrimannavagnar og veiðivagnar, matvagnar og bændavagnar skröltu um göturnar. Það varð naumast komist þversfótar fyrir mannþyrpingunni, sem var að fara til kaupa í búðirnar og fá skuldina innfærða í viðskiftabækurnar. Og þegar á daginn leið, úði og grúði á táunum af fólki, sem var að ganga sér til skemtunar og horfa hvert á annað og heilsast og sýna nýju fötin sín.

Hinn helzti af borgurunum, sem gekk við gullhúnaðan göngustaf og átti stærsta húsið og var skuldugastur, áleit, að bezta sönnunin fyrir því, hve þroski og velmegun bæjarins færi sívaxandi, væri óhófið, sem þar ætti sér stað.

En hverjum var það að þakka öðrum en hinum ötulu atorkumönnum, sem kunnu lagið á því að draga arðfé og lánstraust til bæjarins. Þess vegna voru haldin heiðursgildi og fagnaðaröl og afmælisveizlur og heimsóknir með fánum og blysum á silfur- og gullbrúðkaupsdögum. Og eins var það, þegar sjötíu og fimm eða hundrað ár voru liðin frá því, að afi þeirra eða langafi sté á land á bryggju bæjarins, eða undirstöðusteinninn var lagður undir hús þeirra, sem mann fram af manni hafði verið aukið og fært út til allra hliða, svo að enginn mundi hafa gjört sér í hugarlund, hve lítill fyrsti vísirinn til þessa alls hafði verið.

Og þegar einhver af feðrum bæjarins sálaðist, var haldin fádæma sorgarhátíð. Um allan bæinn blöktu merki á hálfri stöng, og eins á skemtiskútunum og seglbátunum á höfninni, og öllum búðum var lokað. Svartir dýrindisdúkar voru pantaðir til að breiða á göturnar, söngfélög og alls konar félög þrömmuðu af stað í fylkingu, sem aldrei ætlaði enda að taka, en lúðrarnir drundu dimmum sorgarsöng, og á kistunni, sem var alþakin blómum, lágu pálmar og eikisveigar. Við gröfina var sunginn kórsöngur, og presturinn kallaði alla, sem viðstaddir voru, til vitnis um það, hvílíkur ágætis heimilisfaðir og gestgjafi hinn framliðni hefði verið.

En einstöku sérvitringar — eins og margir þeir eru, sem alt af fara sinna ferða og aldrei eru á sömu skoðun og aðrir, og enginn bær er laus við — skildu ekkert í því, á hverju bærinn gæti eiginlega lifað.

Á höfninni lágu ekki önnur skip en seglbátar og skemtiskútur; ekki var svo sem fiskiaflinn, og á landi var hvorki á skógarhöggi né málmnámi að græða. Ekki voru þar heldur verk-

smiðjur eða iðnaðarmenn, sem smíðuðu neina þá muni, er keyptir væru af utanbæjarmönnum.

En bæjarbúum sárnaði að nokkur efi skyldi leika á þessu, er varðaði bæinn svo miklu.

Það lét þeim illa í eyrum. Og loks fengu þeir þetta mál lagt undir úrskurð hins háa háskóla.

Fræðimenn hlutaðeigandi háskóladeildar struku nú allir þrír hökuna og fóru að brjóta heilann um, hvernig í þessu lægi.

Um eitt atriði kváðust allir hinir þrír doktorar vera fyllilega sammála, sem sé, að óhugsandi væri, að nokkur bær gæti verið án þess að hafa einhvern atvinnuveg.

En svo kom það, sem var aðalsnurðan á öllu saman.

Þrátt fyrir hinar nákvæmustu og rýnustu rannsóknir varð ekki sýnt fram á, að þessi bær hafði neinn atvinnuveg.

Og þó var það deginum ljósara, að bærinn var til.

Og hér stöðnuðu allar hugsanir þeirra, og þeir urðu að láta sér nægja lauslegar getgátur.

Sá, sem elztur var og frægastur af háskólakennurunum, og gefið hafði út rit eitt um ríkisskuldirnar og sýnt fram á, að því skuldugri sem þjóðin væri, því hamingjusamari væri hún, ímyndaði sér, að einhverju líku kynni að vera að gegna hér; en hann lét ekkert uppskátt og vildi ekki láta skoðun sína í ljósi að svo stöddu.

Annar háskólakennarinn benti á, að alkunnugt væri, að til væru stór höf, eins og t. d. Kaspiskahafið, án þess þó að unt hefði verið að finna nokkurt sýnilegt afrensli, og að hugsanlegt væri, að náttúran léki líkan leik hér.

En þetta hrakti hinn þriðji í snörpu og sáryrtu riti með því, að hér væri ekki um afrensli að ræða, heldur aðrensli — einmitt það gagnstæðasta, sem hugsast gat.

Um þetta þráttuðu þeir tveir af mesta kappi í ýmsum tímaritum.

Og þeir mundu hafa haldið áfram enn þá, ef hinum fyrnefnda fremsta og frægasta af háskólakennurunum hefði ekki skyndilega tekist að leiða skýr og óyggjandi rök að því, að borgararnir í hlutaðeigandi bæ lifðu aðeins og einungis hver á öðrum sín á milli.

Og hann sannaði í riti einu í sex bindum, að eins væri ástatt með marga aðra bæi í heiminum.

Guðm. Finnbogason,
Þýddi.

Þýdd kvæði.

I. Norskur sjómannasöngur.

(Eftir *Björnstj. Björnson.*)

Hið norska sævar-lið
Er barkað ægis bylgjur við.
Þars fljóta fley um sjá
Það fremstu stöðvar á.
Í förum hafs og hér,
Við hólma, sker og fiskiver
Til guðs það trútt ber geð,
Og leggur líf í veð.

Það liðið langdrægt stríð
Fyr lífi þreytir ár og síð.
Á margeim meginhraust
Við manntjón endalaust.
En það af fám er þekt,
Það þykir mörgum hversdagslegt,
Og oft var enginn sá,
Sem atburð skýrt gat frá.

En veslings fiskifar
Svo furðu margfalt afrek bar,
Við hreysti og kænleik kent,
Þó kæmi hvergi á prent;
Og æfi margs hlaut manns
Úr marar þangi dauðans krans,
Sem hefði átt hetjum jafn
Að hljóta gullskráð nafn.

Til Ólafs-krossins hróss
Vann ötull margur vestanlóss,
Sem hundrað frelsti menn
Og hundrað þar til enn,
Og margur sveinninn smár,
Með hvolfdan bát er lenti knár,
Þá faðir fórst í sjó —
Hans mætti minnast þó.

En strönd við straum er gráðs
Hið stóra móðurbrjóst vors láðs
Með björg og blíðtár mær
Við bura hraustverk kær.
Það í sér alt ber geymt,
Og ei því minsta þar er gleymt,
Frá *Hafursfjarðar* hríð
Að hinztu skipbrots tíð.

Það fann hver horfinn heim,
Sem hafði um víðan farið geim,
Það sárast sérhver fann,
Er sitt land kveðja vann;
Á hafi fann það hver,
Að heill vors lands á sætrjám er;
Þau heimtu' oss hrós og lán
In hvítu segl um rán.

Og heill sé höldum æ,
Und norsku flaggi er sigla um sæ,
Og hverjum léssi þeim,
Sem leiðir skip vor heim;
Heill þeim, er fiskjar til
Á bátum róa um ránar hyl;
Heill ljúfri strönd vors lands,
Sem lykur skerja krans.

II. Svissneskur þjóðsöngur.

(Eftir *Gottfr. Keller.*)

Ó mitt ættland kært, ó mitt fósturland!
Heitt eg ann af öllu hjarta þér.
Fegurst rós, þá dauð hver önnur er,
Ilmar þú um lífs míns beran sand.

Fyr eg fór um lönd, fátækt glaður bar,
Móts við kóngs dýrð mat eg fjöll þín há;
Gleymdist hirðprjál, þú varst öll mín þrá,
Þú mitt dramb, svo snauður sem eg var.

Land mitt, þér er langt eg dvaldi frá,
Löngum dýpstan hugartrega eg fann,
En hve fljótt í fögnuð breyttist hann,
Er eg einhvern þinna sona sá!

Ó mitt Svissaland, þú mitt alt og eitt,
Minnar æfi þegar verða þrot,
Þó þér aumur aldrei gerði eg not,
Friðsæld hvíldar, leg mér láttu veitt.

Þegar slitnar duptgert dauðleiks band,
Drottin guð skal öndin biðja mín:
Gef að skærst og skírust stjarna þín
Skíni niður á mitt fósturland,
Á Svissaland, mitt ættland kært, mitt fósturland.

III. Vetrarbrautin.

(Eftir *Z. Topelius.*)

Og nú er ljós á lampa slökt og leiptrar stjarnnótt skær,
Og tímans liðna minning mörg í muna vakist fær,
Og ljúfar sagnir líða í kring sem log um geiminn blá,
Og hjartað er svo angurblítt og undrun fangið þá.

Þær stjörnur niður blika blítt um bjarta vetrarnátt,
Sem hel ei fyndist hér á jörð, svo hýrt þær brosa og dátt;
Veizt þú, hvað hljóðar herma þær? Ef hugleikið er þér,
Eg sögukorn þér kann að tjá, sem kendu stjörnur mér.

Á einni stjörnu hírðist *hann* við heiðkvölds gullna brún,
En aðra sól á öðrum stað til einvistar fekk *hún;*
Að sögn hún nefndist *Salami,* en *Zulamith* hét hann,
Og innilega af alhug trútt hvort annað elska vann.

Á jörðu hér þau höfðu átt dvöl og hnýtt hér ástarband,
En nótt þau skildi, harmur, hel og hættlegt syndar grand;
Svo hvítir vængir uxu út á elskendunum þeim
Og dvöl þeim ákvaðst afar fjær hvort öðru á stjörnum tveim.

En hvors til annars hugur þó í himins alvídd rann;
Af sólnafans var firna krökt það flæmi, er milli brann,
Og Alvalds heima undurmergð, sem aldrei verður skýrð,
Hún svam á milli Salami og Zulamith í dýrð.

En sárþreyjandi Zulamith frá sinni stjörnu í geim
Fór brú úr ljósi að byggja' eitt kveld, sem bindi heim við heim,
Eins jaðri sinnar sólar frá tók Salami sig til
Frá pól til póls að byggja brú of blágeims reginhyl,

Svo bygðu þau í þúsund ár með þrautsigrandi trú,
Og *Vetrarbrautin* varð þá til, sú voldug stjörnubrú,
Sem himinsins um hvolfið efst og hringinn dýra nær,
Og samantengdan strönd við strönd þann stjarna-marinn fær.

Það kérúbunum gerir geig, til guðs þeir fljúga nú:
»Ó, sjá, þar hefir Zulamith með Salami reist brú«.
En guð alvaldur brosti blítt — þá birti um himnasal:
»Hvað ást í heims míns reisti rann, ei rífast niður skal«.

Og Salami og Zulamith, er samtengd brúin var,
Þau hvort í annars hlupu fang, þá hófst ein stjarna þar
Í sporum þeirra og glaðbjört, glæst nam geisla um leiðir blár,
Sem springi í blómstur hjarta, er hlaut að harma um þúsund ár.

Og hvað sem elskast heitt og trútt á hinni dimmu jörð,
En sundur skilur sorg og hel og synd og kvölin hörð,
Úr heimi í heim að byggja brú ef ber það kraft sér í,
Það sína ást mun fundið fá og fagna — trúðu því!

Stgr. Th.

Íslenzk hringsjá.

BÆKUR SENDAR EIMREIÐINNI:

BÓKASAFN ALÞÝÐU I, 3—4. Khöfn 1898. Í þessum árgangi bókasafnsins eru *Úranía* eftir C. Flammarion og *Blöstakkar* úr *Sögum herlæknisins* eftir Z. Topelius. Eru báðar þessar bækur mjög frægar, enda hinar skemtilegustu og um leið fræðandi. Má því hér kalla vel valið, ekki sízt að því er »Úraníu«

snertir. Hún er svo vel valin sem framast má verða. Að því er hina bókina, »Blástakka«, snertir, þá má að vísu segja, að íslenzkri alþýðu sé á einhverju meiri þörf, en að fræðast um herskáa víkingakonunga, sem reyndar hafa sýnt mikinn hetjuskap og hreysti, en þó engum manni gagn gert, hvorki sjálfum sér, þjóð sinni né öðrum. Um slíka menn getur verið gaman að lesa, en rétt skoðað eru þeir þó engin fögur fyrirmynd fyrir æskulýðinn, allra sízt hjá þjóð, sem ekkert fæst og aldrei getur fengist við hernað. En þessi bók hefir sjálfsagt verið valin af því, hve skemtileg hún er, enda má og líka nokkuð af henni læra, því sannur hetjudugur er í sjálfu sér ætíð eftirbreytnisverður, þó mikið geti verið að munum, að hverjum notum hann verður.

Þýðingin á »Úraníu« (eftir *Björn Bjarnason*) er mjög góð, og hefir þó sjálfsagt verið töluvert vandasamt að þýða þá bók. Málið er yfirleitt hreint og lipurt og mörg nýyrði heppileg (t. d. lámælir, varurð, dámagn o s. frv.). Þó finst oss »klaufafenginn stælari« (bls. 170) fremur klaufalegt og eins að »gjöra sér í hugarlund um eitthvað« (151). Stundum eru líka ópersónulegar sagnir gerðar persónulegar, gagnstætt því, sem rétt er, t. d. »hugsanirnar þrutu« (54), f. *h. þraut*, »loptsýnin bar fyrir hana« (70) og »sýnin bar fyrir« (98, 116) f. *(lopt)sýnina bar fyrir* o. s. frv. Enn fremur er »misst tilveru þinnar (133) rangt, fyrir *m. t. þína* (missa e—s = hæfa e—ð ekki). Prentvillur eru ekki margar, en þó nokkrar, t. d. *hjóðpípugaul* (79), *egasljetta* (83), *sæti* (117), *handur* (124), *þakktar* (135), *hnypra* (149) o. s. frv.

Þýðingin á »Blástökkum« (eftir *Matth. Jochumsson*) er að sumu leyti góð og að sumu leyti ekki. Það vantar ekki, að þar séu víða fjörugir sprettir og víða vel að orði komist. En hins vegar ber þó þýðingin vott um svo mikla hroðvirkni og kæruleysi, að slíkt er hreint og beint ófyrirgefanlegt af manni, sem hefir jafnmikið vald yfir íslenzkri tungu, eins og M. J. hefir. Og þetta verður enn tilfinnanlegra, þegar þess er gætt, að bókin er ætluð alþýðu manna. Það má nærri geta, hver áhrif það hefir á tilfinning hennar fyrir fögru máli, að lesa bók, sem úir og grúir af útlendum orðum og setningum, dönskuslettum, málleysum og röngum orðmyndum. Og af öllu þessu er nóg í bókinni og skulum vér nefna nokkur dæmi til sönnunar. Auk hinna útlendu setninga eru þar t. d. meðal annars þessi orð í hálfíslenzku gerfi: *majór*, *grenadérar*, *lautenant*, *lífdragónar*, *drabantar*, *diplómat*, *legatión*, *aðmírálsskip*, *jagt*, *vicomte*, *paruk*, o. s. frv. Og svo kemur það, sem réttara virðist að kalla dönskuslettur: *frípenkjari*, *yfirfalla*, *knurra*, *slagur* (= bardagi), *selja undan* (= renna á flótta), *fyrirmiðdagur*, *eptirmiðdagur*, *merkja* (= taka eftir), *30. nóvembris*, *deildi* (= tók þátt í) *með oss öllum erfiðleikum* o. s. frv. Enn fremur eru hér um bil alstaðar í bókinni eignarföll nafnorða og eins eignarfornöfn höfð á undan þeim nafnorðum, er þau eiga við, eins og gert er í dönsku, en sem gagnstætt er öllu íslenzku málseðli, nema alveg sérstaklega standi á. Þannig t. d. »konungsins eigin hendi«, »vorn unga konung«, »vorn unga herra« o. s. frv. Af málleysum má nefna t. d. »*það* (f. því) *verð ég að venja mig af*« (58), »*hestarnir drupu*« (f. drúptu? = hímdu, 58), »*endinn*« (f. endirinn, 34), »*orðstý*« (f. orðstír, 69) o. s. frv. En sem ritvillur virðist réttast að skoða þessi orð (fremur en málleysur): »»*ryðlum*«, »*hnegði*«, »*hlægjandi*«, »*yndæli*« (f. riðlum, hneigði, hlæjandi, inndæli) o. s. frv.

Vér gætum til tínt margt fleira; en nú mun þykja nóg komið, enda mundum vér ekki hafa hreyft við sumu af þessu, ef hér hefði verið um einhvern viðvaning að ræða. En þar sem þýðandinn er einn af helztu rithöfundum þjóðar vorrar, sem getur leikið sér við málið eins og hann vill, þá er rétt að taka hart

á honum fyrir hirðuleysið. Því ekkert getur haft eins spillandi áhrif á mál vort eins og það, ef helztu rithöfundar vorir og skáld afbaka það. Þá verður alþýðan að skoða sem fyrirmynd, er óhætt sé að líkja eftir, og getur því slæmt mál hjá þeim haft hættuleg eftirköst. »Hvað höfðingjarnir hafast að, hinir ætla sér leyfist það.«

En þótt vér þannig höfum talið oss skylt að finna að ýmsu í þessum árgangi »Bókasafns alþýðu«, þá ber eigi síður hins að geta, að hann er að öllu samantöldu mjög eigulegur, og hinn ytri frágangur hans (prentun, pappír og myndirnar) svo prýðilegur og smekklegur, að hann er útgefandanum, herra *Oddi Björnssyni,* til stórmikils sóma. Verðið er líka svo lágt, að undrum sætir, og óhugsandi að útgefandinn geti orðið skaðlaus, nema kaupendafjöldinn sé mjög mikill. Þetta ættu menn að kunna að virða og því reyna að styðja ritsafnið af alefli. Það væri töluverður missir fyrir íslenzka bókagerð, ef það yrði að hætta sökum kaupendafæðar, eða að einhverju leyti breyta frá því horfi, sem það nú er í.

ÞORKELL BJARNASON: UM ÞORLÁK ÞÓRHALLASON HINN HELGA *(fyrirlestur).* Rvík 1898. Fróðlegur og skemtilegur ritlingur, sem skýrir dýrlingadýrkun Íslendinga, trúarlíf og menningarástand á 12. öld.

GUNNSTEINN EYJÓLFSSON: TVÖ VESTURÍSLENZK SÖNGLÖG. Khöfn 1898. Lög þessi eru við kvæðin »Sólu særinn skýlir« eftir Stgr. Thorsteinsson og »Sumarnótt á heiði« eftir Jón Ólafsson. Segja þeir, sem vit hafa á, að þau séu lagleg, eða meira en það, og ættu allir íslenzkir söngmenn að kaupa þau og kynna sér. Það er ekki svo mikið, sem út kemur eftir íslenzk tónskáld, að ekki sé sjálfsagt að leggja rækt við það litla, sem birtist af því tægi.

STEFÁN B. JÓNSSON: STJARNAN. Lítið ársrit til fróðleiks og leiðbeiningar um verkleg málefni. II. ár. Winnipeg 1898. Auk almanaksins eru í ritlingi þessum ýmsar smáritgerðir og uppdráttur Manítobafylkis. Er þar meðal annars ritgerð um alifuglarækt, um kartöflur, um súrheysverkun, um verðgildi fóðurs og fleira fróðlegt. Þó virðist oss þessi árgangur yfirleitt tæplega jafnast við 1. árg. að efni; en hinn ytri búningur hans er aftur stórum betri og mál og prófarkalestur miklu vandaðra, þó enn mætti betur vera.

ÍSLENDINGASÖGUR. 20.—24. Búið hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson.* Rvík 1898. Í þessum 5 heftum eru þessar sögur: *Svarfdæla saga, Vallaljóts saga, Vápnfirðinga saga, Flóamanna saga* og *Bjarnar saga Hítdælakappa.* Sögurnar eru skemtilegar, frágangurinn góður og verðið lágt. Hvað vilja menn hafa það meira?

GUÐMUNDUR FRIÐJÓNSSON: EINIR. Nokkrar sögur. Rvík 1898. Í bæklingi þessum eru fjórar sögur. Heitir hin fyrsta þeirra »*Skókreppa*« og er mestmegnis lýsing á gömlum karli og æfiferli hans. Hann elst upp á sveit, föður og móðurlaus, verður mesti dugnaðar og iðjamaður, á fjölda barna og elur upp tvö vandalaus börn að auki. En er þó jafnan mesti mæðumaður og fer aftur á sveitina í elli sinni og er að síðustu holað í jörðina í útjaðri kirkjugarðsins án allrar viðhafnar, eins og lög gera ráð fyrir með sveitlægan kararfausk. Ýmislegt er allvel sagt í sögu þessari, en þó kveður lítið að henni. Hún er mjög lauslega saman sett og í henni miðri útúrdúr, sem ekkert kemur sjálfri

sögunni við. Endirinn, lýsingin á jarðarför Halls gamla og prests eins, sem jarðaður er um leið, þar sem einmitt var tækifæri fyrir gott skáld að sýna list sína, hefir tekist miður vel og liggur við að vatnsbragð sé að honum. Manni getur ekki annað en dottið í hug, hvað mundi hafa orðið úr því efni hjá Gesti Pálssyni. Andstæðurnar hefðu líklega orðið eitthvað dálítið skýrari hjá honum og komið mun betur við tilfinning lesandans.

Önnur sagan heitir »*Úr heimahögum*«, og er lýsing á lambarekstri fram til fjalla. Er sú lýsing ágæt og langbezti kaflinn í bókinni (t. d. samtalið um tóuna). En hún hefði átt að enda á miðri bls. 37. Síðari kaflinn (bls. 37—47) skemmir að mun og kemur fyrsta kaflanum ekkert við. Í þessum síðara kafla er lýsing á tveim mönnum, vanþakklátum ónytjung, sem þiggar af sveit, og fátækum atorkumanni, sem hefir mikla ómegð, en klífur þrítugan hamarinn, til þess að þurfa ekki að verða sveit sinni til byrðar. Þetta hefði getað verið dágott efni í sérstaka sögu, en þá hefði meðferðin á því þurft að vera stórum betri. Eins og þessi kafli nú er settur, er hann lítið annað en tveir samanhengislausir útúrdúrar, sem eyðileggja lýsinguna á lambarekstrinum sem listarheild.

Þriðja sagan — ef sögu skyldi kalla — heitir »*Sjóskrimslið*«. Hún er eins konar níðgrein, en hin mesta afmán og höfundinum miklu fremur til minkunar en þeim, sem hún á að meiða. Í henni er ekkert nýtilegt, nema hin vanalegu tilþrif í stílnum og ýmsar almennar gagnrýnishnútur, sem gætu verið góðar, e. þær stæðu í nokkru sambandi við efnið, en væri ekki hreytt út eins og hörðum hrossataðsköglum yfir óþrifa mosamóa.

Fjórða sagan heitir »*Útbygging*« og er aðalefni hennar að lýsa, hve harðýðgislega ungur prestur fer að því, að bola örsnauðan barnamann burt af einni kirkjujörðinni, og hverjar hvatir hans eru til þess. Það er þó að eins lítill hluti sögunnar, sem segir frá þessu. Hitt er mestmegnis lýsingar á náttúrunni, veðrabrigðum og margs konar samtíningur um hitt og þetta án verulegs samanhengis. Bygging sögunnar er því ákaflega lausleg og fjarri öllum listareglum, og eiginlega lítið í hana varið nema endirinn. Þar hefir höf. tekist upp. Lýsingin á heimili öreigans og komu prestsins þar (bls. 88—94) er ágæt (einkum samtal barnanna við móður sína o. s. frv., og veitingar hjónanna við prestinn) og eins lýsingin á ræðu prestsins á jóladaginn og áhrifum hennar (bls. 96).

Líti maður yfir sögusafn þetta í heild sinni, þá verður ekki annað sagt, en að það hafi tekist fremur laklega. Það sýnir, að höf. hefir ekki enn auga fyrir því, hvernig bygging sagna á og þarf að vera, til þess að þær geti haft tilætluð áhrif og ríði ekki í bága við allar listareglur. Söguskáld getur hann því ekki heitið enn, en ýmislegt virðist benda á, að hann geti orðið það, ef hann leggur sig til og vandar sig. Hann hefir allglögt auga og getur vel stílfært það, sem hann vill segja frá. Í stílnum er og nú orðið minni tilgerð en áður var, og er það framför. En honum hættir til að láta alt lenda í eimtómum lýsingum á því ytra, enda er hann þar sterkastur á svellinu. En hann má ekki halda, að úr þeim lýsingum einum verði saga. Hann verður að kafa betur í hugsanadjúpið og rannsaka betur sálarlíf manna og innra eðli, en hann hefir gert hingað til. Geri hann það og geti, er ekki örvænt, að hann geti orðið söguskáld. Hann hefir sýnt, að hann er ljóðskáld; hitt hefir hann ekki sýnt enn þá.

Hinn ytri frágangur bæklingsins er slæmur: prentun, pappír og prófarkalestur, og kostnaðarmanni hans lítt til sóma. V. G.

PÁLL BRIEM: SKÝRSLA UM KLÁÐAMÁLIÐ, gefin á fundum amtráðs Norðuramtsins og Austuramtsins 1898. Í skýrslu þessari er fyrst skýrt frá ályktunum og ráðstöfunum amtsráðanna til varnar og útrýmingar kláðanum í ömtunum, er voru fólgnar í því þrennu: 1. að skipaðar voru almennar baðanir á öllu fé á kláðasvæðinu, sótthreinsun á húsum og einangrun sjúkra kinda; 2. að útbýtt var meðal allra búenda ritgjörð, er fræddi þá um eðli og meðferð kláðans, og 3. að hreppstjórum var skipað að hafa vakandi auga á heilbrigðisástandi fjárins í hreppunum og gefa árlega skýrslu um það, svo hægt yrði að stemma stigu fyrir sjúkdómnum í tíma, ef hann kynni að gjöra vart við sig. Verður ekki annað sagt, en að ráðstafanir þessar séu yfirleitt mjög viturlegar. Því furðanlegra er það, hve illa þeim var tekið af mörgum í fyrstu og hve menn trássuðust við að hlýðnast þeim, og vildu fara hver eftir sínu höfði og káka í sínu horni. En sem betur fer, virðast margir hafa sannfærst um það furðu fljótt, að ráðlegast væri að taka höndum saman og gjöra alvarlegar tilraunir til þess að koma sem fyrst ófögnuðinum af höndum sér, þó enn vanti mikið á, að allir gjöri skyldu sína í þessu efni. — Því næst er skýrt frá því, hvernig fjárkláðanum hafi verið útrýmt í Noregi. Þar »hafi amtið skipað framkvæmdarstjóra til útrýmingar kláðanum og hann svo tekið sér aðstoðarmenn eftir þörfum. Með því tilhögun þessi hafi reynst svo vel í Noregi, er amtmaður þeirrar skoðunar, að sömu aðferð ætti að beita hér á landi, en það sé ekki hægt, nema gildandi kláðalögum sé breytt. Hann hefur því samið »frumvarp til laga um fjárkláða«, sem prentað er aftan við skýrsluna. Þungamiðjan í lögum þessum er ákvæðin um skipun framkvæmdarstjóra, er amtmaður skipar, og svo um eftirlitsmenn, er sýslunefndir og bæjarstjórnir kjósa. Í fljótu bragði getum vér ekki betur séð, en að fyrirkomulag það, sem frumvarpið fer fram á, sé mjög hentugt og hið eina vænlega til skjótrar útrýmingar kláðanum. Auðvitað hlýtur það að hafa mikinn kostnað í för með sér, en ekki verður í það séð, þar sem svo mikið er í húfi, enda getur kostnaðurinn aldrei orðið svo mikill, að hann verði meira en örlítið brot á móts við hagnað þann, sem hlytist af útrýmingu kláðans. — Er vonandi að stjórn og þing láti mál þetta til sín taka og styðji drengilega viðleitni amtsráðanna norðan og austan og forseta þeirra, amtmanns Páls Briems, sem á stórmiklar þakkir skilið fyrir hinn einlægu áhuga sinn og ótrauðu framkvæmdarsemi í þessu velferðarmáli. **St. St.**

ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENTIR ERLENDIS:

GESTUR PÁLSSON Á BÖHMISKU. Í ritsafni einu, sem gefið er út í Prag og heitir »Svêtová knihovna«, kom út árið sem leið þýðing á tveim sögum eftir G. P. (*»Dvê islandské povídky napsal Gestur Pálsson«*) eftir *O. S. Vetti*. Eru það sögurnar »Kærleiksheimilið« *(Sídlo lásky)* og »Grímur kaupmaður deyr« *(Kupec Grímur umírá)*. Framan við sögurnar er 17 bls. formáli og er þar stutt lýsing á Íslandi og Íslendingum og getið allra hinna helztu nýrri skálda og nokkurra annara rithöfunda. »O. S. Vetti« er dulnefni þýðandans, en réttu nafni heitir hann *Al. Koudelka* og er hann prestur í bæ einum í Mähren (í Austurríki), sem heitir Nikolcic (skamt frá Seelowitz). Hann hefir þýtt fjölda bóka úr flestum málum Norðurálfunnar, og þar sem hann má heita ungur maður (f. $^{18}/_{11}$ 1861), þá má enn mikils af honum vænta, enda kvað hann hafa í hyggju að þýða fleiri íslenzk rit á böhmisku. Íslenzku hefir hann lært af sjálfsdáðum og tilsagnarlaust, og má það kalla vel gert, jafnfjarskyld og hún er móðurmáli hans.

KELTNESK ORÐ OG NÖFN Í ÍSLENDINGASÖGUM heitir ritgerð eftir *W. A. Craigie*, M. A., sem prentuð er í »Zeitschrift für Celtische Philologie« 1897. Ritgerðin skiftist í 5 kafla, og er hinn fyrsti um einstök keltnesk orð, er fyrir komi í sögunum, annar um keltnesk mannanöfn í þeim, þriði um staðanöfn og fjórði og fimti um hverjir hljóðstafir og samhljóðar í írsku samsvari hinum íslenzku hljóðstöfum og samhljóðum í þeim orðmyndum og nöfnum, er fyrir koma. — Aðra ritgerð um »Kelta á Íslandi« *(The Gaels in Iceland)* hefir sami höf. skrifað í »Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland« 1898. Er sú ritgerð miklu lengri og þar skýrt frá öllu, er snertir Kelta í fornritum Íslendinga. Kemst höf. að þeirri niðurstöðu, að þeir Keltar (Írar), sem komu til Íslands á landnámsöldinni, hafi verið fremur fáir og þeir svo sem engin áhrif haft á þjóðernisfar, tungu og siði Íslendinga. Þeir hafi skjótt horfið svo í sjóinn, að eftir nokkra ættliði hafi engin merki sést eftir þá. Það sé því mjög varhugavert að eigna það blóðblöndun Íra við Íslendinga, þó eitthvað kunni að finnast svipað í bókmentum þeirra og Íra, enda sé t. d. fult eins mikið keltnesk bragð að »Sonatorreki« Egils Skallagrímssonar eins og hverju öðru, og viti þó allir, að hann hafi verið algerlega af norrænum rótum runninn.

HÚSASKIPUN Á SÖGUÖLDINNI Á ÍSLANDI, GRÆNLANDI OG VÍNLANDI heitir ritgerð, sem Miss *Cornelia Horsford* í Cambridge, Mass. (í Ameríku), hefir ritað í »The National Geographic Magazine«, IX, 3, 1898. Er þar stutt yfirlit yfir rannsóknir manna á fornum rústum í þessum löndum, en þó fremur lauslegt og engin samfeld lýsing á húsaskipuninni. Einkum er skýrt frá rannsóknum þeim, er hún hefir sjálf látið gera bæði á Íslandi og á austurströnd Ameríku (Vínlandi?) og eru nokkrar dágóðar myndir til skýringar, t. d. af bæ Eiríks rauða í Haukadal og af Sámsstöðum í Þjórsárdal, samkvæmt rannsóknum Þorsteins ritstjóra Erlingssonar sumarið 1895. Þá eru og tvær myndir af rústum nálægt Cambridge, Mass. (í Vínlandi?), en þær eru, sem við er að búast, fremur óglöggar og því lítið á þeim að græða. Því miður virðist ekki enn hafa orðið neinn verulegur árangur af Vínlandsrannsóknum Miss Horsford og föður hennar; en mikla þökk eiga þau skilið fyrir þann eldlega áhuga og örlæti, er þau hafa sýnt við þessar rannsóknir, og væri óskandi að svo færi áður lyki, að þar væri ekki unnið fyrir gíg. Það er og víst, að kringum Cambridge, Mass. eru ýmsar fornmenjar, sem vert er að rannsaka, hvort sem þær kunna að eiga nokkuð skylt við Norðurlandabúa eða ekki.

ÍSLENZKAR JARÐFRÆÐISRANNSÓKNIR. Í »Geografisk Tidsskrift« XIV, 7—8 (1898) er stutt, en þó mjög greinilegt yfirlit yfir jarðfræðisrannsóknir dr. *Þorv. Thóroddsens* á Íslandi á árunum 1881—1898 og hinn helzta vísindalega árangur af þeim. Er það ritstjórnargrein og mikið af rannsóknunum látið, enda hefir og félagið síðar sæmt dr. Þ. Th. verðlaunapeningi sínum úr gulli, og hefir sú sæmd ekki áður hlotnast öðrum en Nansen og G. Holm Grænlandsfara. — Í tveimur þýzkum tímaritum vóru og greinar líks efnis um dr. Þ. Th., önnur í »Globus« LXXIV, 10 (1898) eftir frøken *M. Lehmann-Filhés* (og í henni góð mynd af dr. Þ. Th.), en hin í »Mitth. d. k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien« 1898 (bls. 714—16 eftir dr. *August Gebhardt*. — Þá var og löng lofgrein um dr. Þ. Th. í danska dagblaðinu »Nationaltidende« og svo hefir víðar verið.

ÞÝÐINGAR ÚR ÍSLENZKUM RITUM. Landfræðissaga dr. Þorv. Thóroddsens hefir verið þýdd á þýzku af dr. *Aug. Gebhardt* og kom 1. bindið út í

Leipzig 1897, en 2. bindið 1898. Um þýðingu þessa (og bókina sjálfa) hafa meðal annara ritað dr. *Kr. Kålund* í »Zeitschrift für Deutsches Alterthum« 1897 og frøken *M. Lehmann-Filhés* í »Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde« 1898. Láta þau mikið af, hve þýðingin sé góð, en geta þó um ýmsa smágalla (einkum dr. Kålund). —

Úr þjóðsögum Jóns Árnasonar hefir frøken *M. Lehmann-Filhés* þýtt ýmsar smágreinar (einkum úr 10. flokknum: »Kreddur«), á þýzku, sem komið hafa út í »Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde« 1898. Hún hefir og birt útdrátt úr grein Jóns læknis Jónssonar í Fornleifafélagsárbókinni 1897 um kjallarann á Skriðu í Fljótsdalshéraði.

Úr Eimreiðinni hefir verið þýtt á norsku »Álfakrossinn« (með mynd) eftir *Kr. H. Benjamínsson* og »Hundurinn Garmur« eftir *Jóhannes Þorkelsson*, og hafa báðar þær þýðingar komið út í blaðinu »Heimhug« 1898, og er þýðingin líklega eftir ritstjórann. Þar er og þýðing á kýmnisögu Jónasar Hallgrímssonar »Að tyggja upp á dönsku« og ýmsu fleira.

ÍSLENZKUR RITSTJÓRI Í NOREGI. Í Álasundi (Aalesund) í Noregi byrjaði árið sem leið að koma út unglingablað, sem heitir »HEIMHUG« og er ritstjóri þess Íslendingurinn *Ólafur Felixson*, en blaðið er eign Norðmanns, sem einnig gefur út annað stærra blað. Ó. F. er ættaður úr Rangárvallasýslu, en fór fyrir mörgum árum fátækur og umkomulaus til Noregs og hefir nú í nokkur ár fengist við blaðamensku í Þrándheimi, unz hann varð ritstjóri þessa blaðs. Sýnir það ekki alllítið traust á honum, að hann, útlendingurinn, skuli hafa verið ráðinn til þessa starfa, enda ber og blaðið þess vott, að hann er góðum hæfileikum búinn. Er slíkt jafnan gleðiefni fyrir fósturjörð vora, er synir hennar geta fært öðrum þjóðum heim sanninn um það, að margt gott getur sprottið upp í moldarkofunum okkar íslenzku og allri fátæktinni.

Blaðið »Heimhug« er ritað á sveitamálinu norska, og hefir meðal annars á stefnuskrá sinni, að fræða menn um íslenzkar bókmentir, stjórnarfar og þjóðlíf. Hefir það þegar sýnt, að þetta er meira en orðin ein, því næstum í hverju blaði hefir verið eitthvað um Ísland, þýðingar úr íslenzkum ritum, greinar um íslenzk efni, fréttir frá Íslandi og ýmislegt fleira, mest eftir ritstjórann, en sumt eftir aðra Íslendinga, er í blaðið rita. Skulum vér sem dæmi nefna kvæðið »Heimhug« eftir ritstjórann, er lýsir tilfinningum hans og hugarþeli til Íslands mjög fagurlega, annað kvæði, sem heitir »Vonbrot« eftir annan Íslending í Noregi, lýsing á fjallferð eða göngum á Íslandi, íslenzk jarðarför, jólakveld á Íslandi, grein um Njál, sagnir um Jón biskup Vídalín (mestmegnis þýtt), fregnbréf frá Íslandi, um fólksfjölgun á Íslandi og manntal í íslenzkum kaupstöðum o. s. frv. Í jólanúmeri blaðsins, sem er skrautprentað og með mörgum myndum, er meðal annars mynd af íslenzkum kvennmanni í skautbúningi, af »álfakrossinum« (sbr. Eimr. IV) og af ritstjóra Eimreiðarinnar dr. Valtý Guðmundssyni ásamt langri grein um hann. Þar við bætist, að flestar þessar greinir eru vel ritaðar og sumar prýðilega. Að eins hefir ein óheppileg villa komist inn í frásögnina um Jón biskup Vídalín og fregnbréfið frá Íslandi (eftir »Kveldólf«) er mjög óheppilegt. Það er næstum eingöngu um ritsímamálið, en hefir lítið um það að segja nema tóma vitleysu, sem lapin er upp eftir »Dagskrá«. Það virðist nægilegt, að menn verða sér til skapraunar að sjá slíkt bull í íslenzku blaði, þó ekki sé farið að láta það flytja kellingar yfir í útlend blöð, þar sem það gæti unnið málinu ógagn, ef nokkur tæki mark á því.

Vér trúum ekki öðru en að mörgum Íslendingi mundi þykja gaman að lesa »Heimhug«, þar sem hann auk annars sinnir Íslandi af svo mikilli alúð og er ritaður á máli, sem er líkara íslenzku en nokkurt annað útlent mál. Það er líka hægt að veita sér þetta, því hver árgangur kostar ekki nema 2 krónur, og kemur þó blaðið út á hverjum laugardegi.

ÍSLENZK NÚTÍÐARSKÁLD, bókmentasagan eftir *J. C. Poestion*, sem getið var í Eimr. síðastliðið ár, hefir vakið mikla eftirtekt í útlöndum og mesti sægur af ritdómum um hana komið hingað og þangað. Skulum vér úr öllum þeim fjölda nefna eina tvo, er einna mest kveður að. Er annar þeirra í »Allgemeine Schweizer Zeitung« 21. ág. 1898, og mun vera eftir prófessor *A. Heusler*, sem ferðaðist á Íslandi hérna um árið. Sver ritdómurinn sig greinilega í hans ætt, svo vel er hann ritaður og af svo mikilli þekkingu. Hinn ritdómurinn er í »Wiener Abendpost« 19. okt. 1898, eftir *Bruno Walden*, nafnkunnan bókmentafræðing í Austurríki. Hælir hann íslenzku skáldunum mikið, og segir að bók Poestions hafi ómótmælanlega unnið þeim heiðarsæti í »myndasal heimsbókmentanna« og þá um leið vakið virðing og vinarþel til hinna vel gefnu eyjarbúa (Íslendinga) hjá hinni fjarlægu frændþjóð þeirra (Þjóðverjum).

RITDÓMAR UM ÍSLENZK RIT. Í »Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der Germanischen Philologie« fyrir 1897 eru ritdómar um hina dansk-íslenzku orðabók Jónasar Jónassonar og hina ensk-íslenzku orðabók G. T. Zoega, og vel yfir þeim látið. Þar er og ritdómur um Eimreiðina III og annar sérstakur um bréf Harboes frá Íslandi, sem vóru í þeim árgangi hennar. Um Eimreiðina segir þar svo: »Þetta nýja tímarit er svo auðugt að efni (og ritað af hinum helztu íslenzku höfundum), að sjálfsagt er að mæla með því við alla, sem að einhverju leyti hafa hug á að kynnast Íslandi eða íslenzkum fræðum. Í því eru pólitiskar ritgerðir, bókmentaritgerðir, ritgerðir sögulegs efnis, skáldskapur í bundnu og óbundnu máli, þýðingar á útlendum ritgerðum og ritdómar og smágreinar um nýjar bækur. Vér verðum eindregið að ráða fræðafélögum vorum og bókaútgefendum, að senda ritstjóranum, háskólakennara, dr. Valtý Guðmundssyni, þær bækur, er að einhverju leyti snerta Ísland eða íslenzk efni, og mun hann sjá um, að um þær verði kveðinn upp óhlutdrægur dómur.« — Sá, er þetta hefir ritað, virðist ekki hafa verið í neinum vafa um, hvert erindi Eimreiðin teldi sig eiga til lesenda sinna.

SKEMTIFERÐALEIÐIR Á ÍSLANDI, yfir Kjalveg frá Sauðárkrók til Reykjavíkur heitir bók eftir höfuðsmann *Daniel Bruun*, sem hið íslenzka Ferðamannafélag hefir gefið út á dönsku (»Turistrouter paa Island, Tværs over Kølen fra Sødekrog til Reykjavík« Khöfn 1899). Er sú bók lipurt og vel rituð og í henni góð lýsing á þessari leið og því, sem á henni er að sjá nýstárlegt fyrir útlenda ferðamenn. Í henni er og fjöldi af góðum myndum og hinn ytri búningur bókarinnar hinn bezti.

V. G.

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1899.

I. Austur um land:

	1		2		3		4		5		6		7	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	ág.	sept.	sept.	okt.	okt.
Reykjavík ..	14	..	16	..	11	..	10	..	7	..	4	..	3	..
ykjavík......	..	10	..	6	..	5	..	3	..	31	..	29	..	28
eflavík	14	..	16	..	11	5	10	3	7	31	4	28	..	25
estm.eyjum .	14	8	16	4	11	4	10	2	7	30	4	28	3	24
ík	..	..	..	..	12	4	11	2	8	30	..	..	..	..
lornafirði ...	15	7	17	3	12	3	11	1	8	29	5	27	..	..
)júpavog	16	7	18	3	13	3	12	1	9	29	6	27	5	23
								júlí						
reiðdalsvík ..	16	6	18	2	13	2	12	31	9	28	6	26	5	22
töðvarfirði ..	..	..	..	..	13	2	12	31	9	28	..	..	..	..
áskrúðsfirði .	17	6	19	2	14	2	13	31	10	28	7	26	6	22
levðarfirði ...	17	5	19	2	14	1	13	30	10	27	7	25	6	21
skifirði	18	5	19	1	14	1	14	30	11	27	8	25	7	21
						júní								
orðfirði	18	4	20	1	15	30	14	29	11	26	8	24	7	20
ljóafirði.....	18	4	20	1	15	30	14	29	11	26	8	24	7	20
eyðisfirði ...	20	4	22	1	17	30	16	29	13	26	10	24	10	20
oðmundarf..	..	..	..	..	17	28	..	27	13	..	..	..	..	..
				maí										
orgarfirði ...	20	2	22	30	17	28	16	27	13	24	10	21	10	18
opnafirði ...	21	2	22	30	18	28	16	27	13	24	10	21	10	18
akkafirði	..	..	22	30	18	28	..	..	14	23	10	20	..	..
órshöfn.....	..	..	23	29	18	27	17	26	14	23	11	..	..	..
laufarhöfn...	..	..	23	29	19	27	17	26	14	23	11	..	..	..
ópaskeri	..	1	23	29	19	..	..	25	15	22	11	..	..	..
		apr.												
lúsavík	22	30	24	28	20	27	18	25	15	22	12	20	11	17
latey	..	..	24	..	20	26	18	25	15	21	..	..	..	..
rímsey	..	..	..	..	20	26	18	24	..	..	..	..	..	..
renivík	..	..	24	28	21	26	18	24	16	21	12	19	11	..
valbarðseyri .	..	..	..	..	21	26	18	24	16	21	12	19	..	..
ureyri	24	..	25	..	22	..	20	..	18	..	14	..	13	..
Akureyri	..	30	..	28	..	26	..	24	..	21	..	19	..	17

Athugasemd um **strandferðirnar**. Á Búðir, Ólafsvík, Blönduós, Haganesvík, nsey, Kópasker, Hornafjörð og Vík koma skipin því að eins, að því verði við ið. — Frá Reykjavík og Akureyri fara strandskipin jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum m er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin megi fara í fyrsta lagi, en félagið ber enga ð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði farið. Viðstaðan á millistöðvunum r svo stutt, semt unt er.

Áætlun um eimskipaferðir 1899 milli Kaupmannahafnar, Leith, Færeyja og Íslands.

Frá Kaupmannahöfn til Íslands

	1. Laura	2. Vesta	3. Laura	4. Laura	5. Thyra	6. Vesta	7. Laura	8. Thyra	9. Botnia	10. Vesta	11. Laura	12. Botnia	13. Laura	14. Vesta	15. Thyra	16. Laura	17. Vesta	18. Laura
frá Kaupmhöfn	15 jan.	1 marz	5 marz	15 apríl	25 apríl	14 maí	28 maí	11 júní	20 júní	1 júlí	9 júlí	30 júlí	13 ág.	8 sept.	15 sept.	26 sept.	13 okt.	15 nóv.
» Leith	19 —	5 —	9 —	19 —	29 —	18 —	1 júní	15 —	24 —	5 —	13 —	3 ág.	17 —	12 —	19 —	30 —	17 —	19 —
» Trangisvaag			11 —	21 —		20 —		17 —			15 —		19 —			2 okt.		21 —
» Thorshavn	22 jan.		12 —	22 —		21 —		17 —	26 júní	7 júlí	16 —	5 ág.	20 —	14 sept.		3 —	19 okt.	22 —
» Klaksvig	23 —		13 —	23 —		22 —		18	27 —		16 —	6 —*	21 —			4 —		23 —
» Berufirði		9 marz								9 júlí								
» Fáskrúðsfirði		9 —				24 maí				10 —							22 okt.	
» Eskifirði		10 —				24 —				11 —		14 ág.		16 sept.			23 —	
» Norðfirði		10 —						20 júní		11 —							23 —	
» Seyðisfirði		12 —				25 maí		21 —		12 —		15 ág.		17 sept.	24		24 —	
» Vopnafirði		13 —						21 —		13 —							24 —	
» Húsavík		14 —						22 —		14 —		16 ág.					25 —	
» Akureyri		17 —				27 maí		24 —		16 —		18 —			26		27 —	
» Siglufirði		17 —								16 —							27 —	
» Sauðárkrók		18 —				28 maí		24 júní		17 —		19 ág.					28 —	
» Skagaströnd		19 —						25 —		17 —		19 —					28 —	
» Blönduós		19 —								18 —					27 sept.			
» Borðeyri										19 —								
» Reykjarfirði		20 marz								20 —							29 okt.	
» Ísafirði		22 —				30 maí		26 júní		21 —		21 ág.			29 sept.		31 —	
» Önundarfirði		23 —								21 —								
» Dýrafirði		23 —				30 maí				22 —		21 ág.					31 okt.	
» Bíldudal		24 —								22 —								
» Patreksfirði		25 —								23 —								
» Flatey		26 —						27 júní		23 —								
» Stykkishólmi		27 —				31 maí		27 —		24 —		22 ág.			30 sept.			
í Reykjavík	28 jan.	29 —	17 marz	26 apríl	4 maí	2 júní	5 júní	28 —	30 júní	25 —	20 júlí	24 —	24 ág.	20 sept.	1 okt.	8 okt.	2 nóv.	27 nóv.
Til Vesturlandsins:																		
frá Reykjavík	1 febr.				6 maí		9 júní		2 júlí							12 okt.		
» **Stykkishólmi**					7 —		10 —									13		
» **Flatey**					7 —		10 —									14 —		
» Patreksfirði	2 febr.				8		11									15		
» Bíldudal	3				9		11		4 júlí							16		
» Dýrafirði	[illegible]				9		[illegible]									[illegible]		
» Önundarfirði	[illegible]				[illegible]		[illegible]									[illegible]		

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
	Laura	**Vesta**	**Laura**	**Laura**	**Thyra**	**Vesta**	**Laura**	**Thyra**	**Botnia**	**Vesta**	**Laura**	**Botnia**	**Laura**	**Vesta**	**Thyra**	**Laura**	**Vesta**	**Laura**
Frá Vesturlandinu:																21 okt.		
frá Ísafirði	7 febr.				13 maí		14 júní		7 júlí									
» Dýrafirði																		
» Bíldudal																		
» Patreksfirði																		
» Flatey																		
» Stykkishólmi																		
Reykjavík	9 febr.				15 maí		16 júní		9 júlí							23 okt.		
frá Reykjavík	12 febr.	4 apríl	23 marz	1 maí	19 maí	7 júní	19 júní	2 júlí	12 júlí	29 júlí	26 júlí	28 ág.	29 ág	24 sept.	9 okt	26 okt.	9 nóv.	4 des
» Stykkishólmi		5 —								30 —			30 —					
» Flatey		5 —								30 —			30 —					
» Patreksfirði		6 —								31 —								
» Bíldudal		6 —								31 —								
» Dýrafirði		7 —								1 ág.			31 ág.					
» Önundarfirði		7 —								1 —								
» Ísafirði		9 —				9 júní		4 júlí		3 —			1 sept.		12 okt.			
» Reykjarfirði										3 —					13 —			
» Borðeyri										4 —								
» Blönduós								5 júlí		5 —					14 okt.			
» Skagaströnd		10 apríl								5 —			1 sept.		15 —			
» Sauðárkrók		11 —				10 —		6 júlí		6 —			2 —		16 —			
» Siglufirði		12 —						6 —		7 —					17 —			
» Akureyri		14 —				13 júní		7 —		9 —			4 sept.		20 —			
» Húsavík		14 —								9 —			4 —		20 —			
» Vopnafirði		15 —				14 júní		8 júlí		10 —					21 —			
» Seyðisfirði		17 —			22 maí	15 —		9 —		11 —			5 sept.		23 —			
» Norðfirði		17 —								11 —					23 —			
» Eskifirði		17 —			23 maí			9 júlí		12 —			5 sept.		24 —			
» Fáskrúðsfirði		18 —								12 —					24 —			
» Berufirði		18 —				15 júní				12 —					25 —			
» Klaksvig	15 febr.		26 marz	4 maí	25 maí		22 júní		15 júlí		29 júlí		7 sept.	27 sept.		29 okt.	12 nóv.	7 des
» Thorshavn	16 —	20 apríl	27 —	4 —	26 —		22 —		16 —	14 ág.	29 —		8 —	27 —		30 —	13 —	8 —
» Trangisvaag			27 —	5 —			23 —				30 —						14 —	9 —
» Leith	19 febr.	23 apríl	30 —	8 —	29 maí	19 júní	26 —	13 júlí	19 júlí	17 ág.	2 ág.	2 sept.	11 sept.	30 sept.	30 okt.	2 nóv.	17 —	12 —
í Kaupmhöfn	24 —	28 —	4 apríl	12 —	3 júní	23 —	30 —	18 —	23 —	22 ág.	6 —	6 —	15 —	5 okt.	4 nóv.	6 —	21 —	18 —

* þaðan beina leið til Reykjavíkur, kemur þangað 9. ág., fer þaðan aftur 12. ág. suður um land til Eskifjarðar.

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1899.

II. Vestur um land:

	1		2		3		4		5		
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	sept.	sept
Frá Reykjavík ..	16	..	16	..	11	..	21	..	26	..	26
í Reykjavík	..	11	..	6	..	15	..	19	..	20	..
frá Akranesi	..	..	16	..	11	12	21	17	..	18	..
— Búðum	..	..	16	..	11	11	21	16	..	..	..
— Ólafsvík	16	8	17	4	12	11	22	16	26	17	27
— Grundarfirði.	..	..	..	..	12	11	22	16	..	..	..
— Stykkishólmi	17	8	17	4	12	11	22	16	27	17	27
— Hvammsfirði	..	..	18	..	..	10	23	15	..	..	..
— Skarðstöð ...	..	..	..	..	13	9	23	14	..	..	..
— Flatey	17	7	18	3	13	9	23	13	27	16	28
— Patreksfirði ..	18	6	19	3	14	9	24	13	28	15	28
— Tálknafirði ..	..	..	..	..	14	8	24	12	..	15	..
— Bíldudal	18	6	19	3	15	8	25	12	29	15	29
— Dýrafirði	18	5	19	2	15	7	25	11	29	14	30
— Önundarfirði	18	5	19	2	15	7	25	11	29	14	30
— Súgandafirði.	..	..	..	..	16	7	25	11	..	..	..
— Ísafirði	20	5	20	2	18	7	27	11	30	14	okt. 2
— Aðalvík	..	..	20	1	18	5	27	10	..	..	..
— Reykjarfirði .	20	3	20	1	18	5	27	9	31	13	3
— Steingrímsfirði	21	3	21	maí 31	18	4	28	9	31	12	[illegible]
— Bitrufirði	..	..	..	..	19	4	28	9	31	12	..
— Borðeyri	23	3	22	31	21	4	30	9	sept. 2	12	5
— Hvammstanga	..	..	..	..	21	2	30	7	..	..	..
— Blönduós ...	23	1	22	30	21	2	30	7	2	10	..
— Skagaströnd .	23	apr. 30	22	29	21	2	30	7	2	10	[illegible]
— Sauðárkrók ..	24	30	23	29	22	2	31	6	3	9	6
— Kolkuós	..	..	..	..	22	1	31	6	3	..	..
— Hofsós	24	30	23	29	22	1	31	6	3	9	..
— Haganesvík ..	..	..	..	28	22	1	31	..	..	..	..
— Siglufirði	24	29	23	28	23	júní 30	ág. 1	5	4	9	7
— Dalvík	24	29	24	28	23	30	1	5	4	8	7
— Hjalteyri	25	29	24	28	23	30	1	5	4	8	[illegible]
á Akureyri	25	..	26	..	25	..	3	..	6	..	9
frá Akureyri ...	..	29	..	28	..	30	..	5	..	8	..

Athugasemd um **ferðir milli landa.** Í Vestmannaeyjum verður komið við í ferð suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. Eptir skipanna til Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í Hafnarfirði (inn- ferðinni) þegar nægilegan farm er að flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, í þessum ferðum komið við á Akranesi, ef því verður við komið og full ástæða þess. — Frá Kaupmannahöfn fara skipin jafnan kl. 9 árdegis og frá Reykjavík kl. Á millistöðvum er fyrsti fardagur tiltekinn, en farþegar mega búast við, að síðar kunni farið. — Fargjald milli Íslands og útlanda er í 1. farrými 90 kr. (báðar leiðir 160 kr. milli Skotlands og Íslands 144 kr.) og í 2. farrými 60 kr. (báðar leiðir 100 kr.). Fyrir greiðist á dag í 1. farrými 4 kr. og í öðru farrými 2 kr. Hálfu minna fyrir börn.

Skilvindan »Alfa Colibri« með Sveif

r bezt af öllum handskilvindum, hefir hlotið margfalt, fleiri verðlaun en nokkur önnur samskonar vél og ætið á sýningum verið dæmd bezt, einast á Björgvinjarsýningunni næstl. sumar.

Einn af merkustu Íslendingum skrifar þannig:

»Mjólkurskilvindan »Alfa Colibri« hefir um tíma verið notuð á heimili mínu g reynst mjög vel. Hún gefur betra og meira smjör og sparar vinnu, og mun vi að líkindum borga sig á 1—2 árum, þar sem nokkur talsverð mjólk er.

Ég tel því vel þessa mjög þarflega eign fyrir hvern þann, sem hefir efni l að kaupa hana.

Grenjaðarstað 19. des. 1898. *B. Kristjánsson.*«

Mjólkurskilvindan »Alfa Colibri« með sveif kostar 150 krónur og est við allar verzlanir Ørum & Wulffs, við Grams-verzlanir og hjá aupmönnunum: Birni Kristjánssyni í Reykjavík, Skúla Thóroddsen á safirði, Kristjáni Gíslasyni á Sauðárkrók, Halldóri Gunnlögssyni á Oddeyri, tefáni Stefánssyni á Seyðisfirði og Friðrik Möller á Eskifirði og hafa ngir aðrir en þeir, eða þeir, sem einkasalinn síðar kann að fela það, eyfi til að selja þessar skilvindur á Íslandi. Leiðarvísir á íslenzku er endur öllum hreppsnefndum á Íslandi.

Einkasölu til Íslands hefir

Jakob Gunnlögsson, *Niels Juelsgade 14, Kjøbenhavn K.*

„Fineste skandinavisk Exportkaffe Surrogat"

r hinn ágætasti og ódýrasti kaffibætir, sem nú er í verzlaninni.

Fæst hjá kaupmönnum á Íslandi.

F. Hjorth & Co. Kjøbenhavn K.

Hið bezta sjókólaði er frá verksmiðjunni »**Sirius**« í fríhöfninni í Khöfn. Það er hið drýgsta g næringarmesta og inniheldur meira af kakaó en nokkur önnur sjókólaðitegund.

Kjær & Sommerfeldt,

Kaupmannahöfn,

(verzlun stofnsett 1875)

æla með sínum miklu birgðum af *ómenguðum þrúguvínum, nlegi (likør)* og alls konar vínföngum, *vindlum, reyktóbaki* og *vindngum*, sem alt er *framúrskarandi* að gæðum og með *lægsta* verði.

Af vörum þessum er og jafnan forði hjá herra kaupm. *eingrími Johnsen* í *Reykjavík.*

Til heimalitunar ráðum vér til að nota vora verðlaunuðu pakkaliti, er taka öllum öðrum litum fram bæði að gæðum g litfegurð. Í stað hellulits noti menn »kastorlit« vorn, sem er miklu fegurri g haldbetri en nokkur annar svartur litur. Leiðarvísir á íslenzku fylgir hverjum kka. Litirnir fást hjá kaupmönnum á Íslandi.

Buchs Farvefabrik, Ny Vestergades Forlængelse. Kjøbenh. K.

Íslenzk umboðsverzlun

lur alls konar íslenzkar vörur á mörkuðum erlendis, kaupir útlendar rur og sendir um alt land, einungis fyrir kaupmenn.

Jakob Gunnlögsson, *Niels Juelsgade 14, Kjøbenhavn K.*

Bindindismannadrykkurinn **Chika**

ljúffengur og fínn svaladrykkur. »Chika« er ekki meðal þeirra drykkja, sem eðlimum af stórstúku Danmerkur af N. I. O. G. T. er bannað að drekka.

Martin Jensen, Kjøbenhavn.

Umboðsmaður fyrir Ísland: **F. Hjorth & Co.**

EFNISYFIRLIT.

Afgreiðslu og reikninga Eimreiðarinnar, útsending og innheimtu á andvirði hennar hefir *nú* á hendi ritstjóri hennar dr. **Valtýr Guðmundsson** *(Kingosgade 15, København V)*, og eru því útsölumenn og aðrir viðskiftamenn ritsins beðnir að snúa sér framvegis **til hans** með **pantanir** á því og **borgun** fyrir það og alt, er lýtur að afgreiðslu þess og reikningsskiftum.

Nýir kaupendur að 5. árg. Eimreiðarinnar geta fengið 1. og 4. árg. hennar fyrir 2 kr. hvern, en 2. og 3. fyrir 1 kr. hvern, eða alt, sem út er komið af henni, fyrir einar 6 kr.

Eimreiðin verður í ár jafnstór að arkatölu og að undanförnu, en verður af sérstökum ástæðum *í þetta sinn* skift niður í 2 hefti jafnstór og kemur 1. heftið út í *marz*, en 2. í *júní*. Verð hvers heftis er 1 kr. 50 au. (í Am. 60 c.).

EIMREIÐIN hefir breytt um stafsetning og fylgir nú stafsetning »Blaðamannafélagsins« í Reykjavík.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

V. ÁR. 2. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.
PRENTAÐ HJÁ NIELSEN & LYDICHE.
1899.

Jens Hansen,

Vestergade 15, Kjøbenhavn K.

Stærstu og ódýrustu birgðir í Kaupmhöfn af steypum...

við hæfi Íslendinga.

Eldavél á 20 kr.

Sérstaklega mæli jeg með *ofnum* með magazín brenslu, með eldunarhólfi og hristirist eða án þeirra, á **14 kr.** og þar yfir, er fást í meira en 100 mismunandi stærðum. Ennfremur má nefna eldavélar með steikaraofni og vatnskatli, með 3—5 mjög stórum suðuholum, á **20 kr.** og þar yfir; þær má og fá þannig lagaðar, að þær með ... niður lausar á mitt gólf með eða án múrhleðslu. Skipseldavélar í þilskip. ... ofna og eldakompuvélar án múrhleðslu í skip og fiskibáta má fá með eldunarh... og magazínbrenslu. Ennfremur birgðir af steinolíuof...

úr járni, kopar og messing, af nýjustu og beztu gerð, sem til er. *Ofnpípur* úr ... steypujárni af ýmsri stærð. Járnglugga í húsþök og byggingar af alls konar ... Galvaniseraðar fötur og þvottabalar. Gleraðar og ósmeltar steikarpönnur ... pottar. Gleraðar járnkaffikönnur, tepottar, diskar, bollar o. fl.

Yfir alt þetta er til verðskrá með myndum, sem send verður ókeypis ... um þeim, sem lætur mig vita nafn sitt og heimili.

Landnámssöngur Íslands.

cresc. f

Heil-ög sjón: hló við Frón; him-inn jörð og flæð-i

cresc. f

Heil-ög sjón: hló við Frón; him-inn jörð og flæð-i

cresc. f

Heil-ög sjón: hló við Frón; jörð og flæð-i

cresc. f

Heil-ög sjón: hló við Frón; him-inn jörð og flæð-i

cresc. f

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

p cresc. *f*

Heil-ög sjón: hlö við Frón; him-inn jörð og flæð-i

p cresc. *f*

Heil-ög sjón: hló við Frón; him-inn jörð og flæð-i

p cresc. *f*

Heil-ög sjón: hló við Frón; jörð og flæð-i

p cresc. *f*

Heil-ög sjón; hló við Frón; him-inn jörð og flæð-i

p cresc. *f*

dim. e poco a poco riten. *p*

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

dim. e poco a poco riten. *p*

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

dim. e poco a poco riten. *p*

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

dim. e poco a poco riten. *p*

flutt-u lands-ins föð-ur heill-a kvæð-i.

dim. e poco a poco riten. *p*

Andantino.
f *Solo.* *accel.*

Him - in - fjöll, föld - uð mjöll; frán - u gull - i brunn - u.

Andantino.
f *accel.*

tempo. 1mo
f *Kór.*

»Fram til sjár!« sil - ungs - ár sung - u með - an runn - u;

f
»Fram til sjár!« sil - ungs - ár sung - u með - an runn - u;

f
»Fram til sjár!« sil - ungs - ár sung - u með - an runn - u;

f
»Fram til sjár;« sil - ungs - ár sung - u með - an runn - u;

tempo. 1mo
f

p

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spun - nu, með - an

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spun - nu,

p

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spun - nu,

p

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spun - nu,

p

cresc. *mf*

fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *mf*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *mf*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *cresc.* *mf*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *cresc.* *mf*

p *cresc.* *mf* *p*

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spunn - u, með - an

p *cresc.* *mf*

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spunn - u,

p *cresc.* *mf*

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spunn - u,

p *cresc.* *mf*

blóm á grund glöð í lund gull og silk - i spunn - u,

p *cresc.* *mf* *p*

riten.

fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *riten.*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *riten.*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

p *riten.*

með - an fugl - ar kváð - u alt, sem kunn - u.

riten.

Meno mosso. *tempo.* 1mo

p *Solo.* *mf* *Kór.*

Blíð og fríð frels - ís tíð! Fræg - ur steig á grund - u

mf

Fræg - - - - - - - ur steig á

mf

Fræg - ur steig á grund - u

mf

Fræg - - - - - - - - - - ur

Meno mosso. *tempo.* 1mo

p *mf*

Ing - ólf - ur Arn - ar - bur ít - ur hreinn í lund - u.

grund - u Arn - ar - bur, ít - ur hreinn í lund - u.

Ing - ólf - ur Arn - ar - bur.

steig á grund - u Ing - ólf - ur Arn - ar - bur.

cresc. ten. ff

Dís - a fjöld hylt - u höld, heill við kyn hans

cresc. ten. ff

Dís - a fjöld hylt - u höld, heill við kyn hans

cresc. ten. ff

Dis - a fjöld hylt - u höld, hylt - u höld, heill við kyn hans

cresc. ten. ff

Dis - a fjöld hylt - u höld, heill við kyn hans

ten.

cresc. ff

p pp

bund - u; bless - ast Ing - ólfs bygð frá þeirr - i stund - u.

p pp

bund - u; bless - ast Ing - ólfs bygð frá þeirr - i stund - u.

p pp

bund - u; bless - ast Ing - ólfs bygð frá þeirr - i stund - u.

p pp

bund - u; bless - ast Ing - ólfs bygð frá þeirr - i stund - u.

p pp

Lagið eftir
SV. SVEINBJØRNSSON.

Kvæðið eftir
MATTH. JOCHUMSSON

Vor.

Brot úr sögu eftir *Guðmund Friðjónsson.*

I.

Vorþráin hefir búið í mér langa hríð og vonað eftir fullnæg-ngu. Hún hefir hagað sér eins og leiðslublandin óró og skimað allar áttir, ekki einungis austur móti dagrenning og suður undir ıádegissól, heldur einnig vestur í fjallgarðinn, sem ber við himin. Hún befir jafnvel horft norður í Íshafið.

Og *þar* gat hún þó sízt búist við, að sjá von sína rætast — ›ar sem hafáttin austræna hefir verið að verki sínu liðlangan vetur-nn og hlaðið margfaldan varnargarð móti sunnanvindi og sól, alt .ustan frá Svíþjóð hinni köldu og vestur að Hellulandi.

Veturinn var orðinn svo langur — óttalega langur. Þó var ıann styttri en hann hefir stundum verið, hinn *eiginlegi* vetur. :n *hinn* — hann verður ekki mældur eða veginn.

Hann hefir lagt undir sig flesta *sólmánuði* og hernumið margar *ımartíðir* og *vornætur* æfi minnar.

Mér hefir aldrei leiðst eins mikið eftir vortíðinni sem nú, og efi ég þó oft verið langeygur eftir henni.

Loksins er hún nú komin.

Hamingjunni sé lof!

Ég lofa hamingjuna fyrir komu vordísarinnar; og þó veit ég kki, hvort mér stendur nokkuð gott af henni.

En hún er ljómandi fögur, skemtir auganu og hefir frítt föru-eyti.

Ég sé hana glögt. Merki hennar ber við himin og ljómar í sól-ıininu. Það er gert úr dýrindis guðvefi. Samkembingur hinna sjö :gurstu lita er í gunnfánanum og gullbryddur kögur á jöðrunum.

*

Vordís!

Ég hefði kosið að faðma föður þinn, Guð, fyrir framleiðslu ína Ég vildi kyssa móður þína, Sólina, fyrir það, að hún fæddi ig og laugaði í himinvökvanum. — En ég næ ekki til þeirra.

Vorsól!

Ég vil taka þig í hendur mínar, setja þig upp á skrifborðið ıitt og leika mér að þér — snara þér á rönd eins og skerborði ; velta þér eins og gullhring.

Vordís!

Ég vil taka þig í fang mér og bera þig inn í rekkju mína. Ég skyldi ganga úr rúmi fyrir þér, ef þess gerðist þörf og ef ég mætti þá eiga von á, að ég fengi að leggja mig í volga holu þína, þegar haustar og skyggir. Þá myndi mér hlýna og birta fyrir augum, og þokuhillingarnar hverfa.

En því miður get ég ekki náð þeim.

Vorgyðjan vill ekki koma til mín. Ég sé hana aðeins álengdar eins og eyðimerkurhilling.

Hún hefir numið sér landið svo vítt, sem vötn falla til fjarðarins, og merkt á viðum að fornum sið.

Allar brekkur eru kvikar af lindum og lækjum, sem stikla niður milli steina og þúfna, hvíslast á og buldra. Rindarnir blána dag frá degi og auka landnám sitt milli stuttbreiðra fanna og langleitra skafla.

Þegar góuhríðarnar gengu í garð, jöfnuðu þær vandlega yfir ójöfnur landsins og misfellur, — gerðu plógför eftir hlíðunum endilöngum og þúfnasléttu á þúsund dagslátta landflæminu milli fjallsins og fjörunnar.

Nú þegar vordísin kom og leit yfir þessa fljótunnu jarðabót, reyndist hún ekki til frambúðar, eða verðlauna verð. Þegar merkisberar hennar þjöppuðu á erjur og akurreinar norðanstormsins, komu gallarnir í ljós. Lækirnir grófu sundur beðin í hlíðunum, þvers um og skáreitis, og hvíta sléttan á láglendinu varð gárótt og þýfð eins og báruhnitaður, brimúfinn flói.

Óteljandi þúfnakollar láta á sér bóla upp úr snæbreiðunni, sem mist hefir mjallhvítuna úr yfirbragðinu og fengið gráýrðan fölva í staðinn.

Leysingin smýgur gegn um útileitar fannir og veðurbitna klaka, sem meyrna og kólfast sundur fyrir sólargeislum og þeyvindi. Aurgar eyrar teygja sig niður og breiðast út í niðurbreiðum, uppmjóum spildum, þar sem neðsta brekkan og jafnsléttan mætast.

Ísinn á *ánni* er farinn að bunga upp í miðjunni og líkist hann að því leyti líkkistuloki. En við löndin er hann botnfastur, brasaður og negldur niður með grunnstöngli.

En yfir endilangri sveitinni liggur ljósblá hitamóða, sem dregur brosljóma í ásýnd hennar og nemur burt örin og ellihrukkurnar.

Fjarlægustu fjöllin sýnast fegurst. — Helgidómur fjarlægðarinnar býr þau í gull og skart.

*

Uppi í marbláma himinsins er dökkur díll, sem bærist, en heldur þó kyrru fyrir. Hann lætur til sín heyra. Röddin og reglubundnu hreyfingarnar segja til og sýna, að þetta er lóan.

»Blessuð lóan«. Hún er komin fyrir löngu; sást mörgum dögum áður en til hennar heyrðist. Hún var svo lúin eftir ferðalagið, að hún þurfti að hvíla sig — vængi sína og rödd. Og svo voru þá viðtökurnar hérna norðurfrá ekki betri en svo, að frosthríð og stormur földu fyrir henni sólina svo dögum skifti, og bjuggu henni flatsæng á frosnu og snædrifnu hallargólfi stólkonungsins norðlæga.

En nú er hún búin að ná sér og jafna sig eftir ferðavolkið og misindismóttökurnar. Sólin baðar hana í laug sinni og vorblærinn — andardráttur gyðjunnar suðrænu hefir stilt og mýkt raddstrengi hennar, svo þeir hafa aldrei fyr náð fegurri tökum.

Hún blakar vængjunum hægt upp og niður, hálfafllausum, eins og þeir væru lamaðir, og syngur báðum röddum. Þegar hún ber sig svona að, er góðviðri jafnan í nánd.

*

Stelkurinn veður tjarnirnar, skinnleistaður og stingur ormadorginni rauðu niður í leðjuna. Hann var leiðtogi farfuglanna norður eftir, og er nú nálega hættur að brýna feginsröddina yfir komu sinni á fæðingarstöðvarnar, sem voru alhvítar af gaddi, þegar hann heilsaði fyrst. Nú er hann tekinn að hugsa um og búa sig undir búskapinn og barnauppeldið og setur hann því hljóðan og vinnugefinn. Þó býður hann »góðan dag« á hverjum morgni við Bæjartjörnina í snjöllum og hvellum róm, og hneigir sig nokkrum sinnum á eftir.

*

Lóan syngur uppi. En niðri á jörðinni er heldur ekki þögnin tóm. Sólskríkjan okkar heimalda, sem aldrei hefir farið út yfir pollinn, og líklega alls ekki út úr sveitinni — hún syngur eins vel og fagurlega og hinir fuglarnir, sem hafa framað sig á hverjum vetri — þanið vængi sína til flugs og siglt loftsæinn suður undir miðjarðarlínu.

Svo er að sjá, sem hún sé nú búin að gleyma vetrarraununum, búin að gleyma því, að *góa* var nærri því búin að svelta hana

til bana og frysta í gegn. Vera má, að hún muni þó eftir þessu, en að hún láti það ekki á sig fá.

Steggi og kvennfugl sitja sitt á hvorum hávaða, horfast í augu og gera sér tæpitungu hvort við annað. En um leið og þau horfast í augu, horfa þau beint inn í sælunnar heimkynni — inn í einveldi ástarinnar.

En smámsaman skjótast þau á flug í misháum, bogadregnum línum. Svo drepa þau sér skyndilega niður, tína sinustrá í nefin og hárslæðing af búfénu og skjótast með inn í holur sínar, þar sem þau hafa dyngjur sínar í sniðum. En áður en þau stinga sér á hvarf í holumunnann, skygnast þau í allar áttir, snúa upp á hálsinn, og skima kring um sig og gæta vandlega að, hvort eitthvert óvinarauga sé ekki í nánd, sem fylgi þeim eftir.

Þau hafa strengt trúnaðarheit sín í viðurvist vorgyðjunnar. Sameiginlegur vilji beggja gaf þau saman í hjónaband, sem haldast skyldi til þess, er ungarnir kæmust á fót og flug. Þessi fiðruðu guðsbörn hafa einn gest að eins í boði sínu — hamingjuna.

*

Rjúpurnar bæla sig á fönnunum og lúpa sig niður. Þær eru ekki enn þá orðnar svo dökkar á dúninn, að þeim sé óhætt á auðu flákunum fyrir háltbróður sínum, valnum. Vaninn er líka búinn að hagspekja þær á fönninni. Fannirnar eru orðnar rjúpunum kærar og rjúpurnar fönnunum skuldbundnar; því að þegar hríðin skefldi yfir þær í skjólleysu vetrarins, sátu þær í holunum dægrunum saman, þangað til forðabúr þeirra (sarpurinn) var tæmt og sulturinn rak þær á fætur.

Þó eru nú kvennrjúpurnar teknar að búast til brottfarar frá þeim, — búnar að skifta litum í vöngunum og setja á sig konustrútinn gráa.

Þær eru gæfar, nálega sem alifuglar, og óttast ekki manninn, fremur en hann væri verndari þeirra og bjargráður. Þó skaut hann þúsundum þeirra bana í brjóst á síðasta hausti, og engu færri haustin þar áður. Og auk þess særði hann fjölmargar holundarsárum, sem þær fengu bana af, og urðu svo hröfnum og refum að bráð úti um víðavanginn.

Skyldu þær vera búnar að gleyma þessum meingerðum?

Eða eru þær svona sáttgjarnar?

Hvort munu þær hyggja, að hann hafi bætt ráð sitt síðan?

Sé svo, þá hefir þeim skjátlast hraparlega; því að fyr mun

fálkinn veita þeim frændsemis-trygðir, en maðurinn miskunn og frið.

*

Gróðrarliturinn er kominn í húsþekjur og hlaðvarpa, og fyrsta ærin er borin.

Hún hefir verið látin út á túnið, til þess að viðra sig og lambadrotninguna, dóttur sína, sem er köruð aðeins annars vegar. Móðurinni er ógeðfelt að ganga frá henni betur en svo, vegna óhreinkunnar, sem húsvistin hefir sett á drotninguna hrokkinhærðu.

Ærin lítur ekki við jörðinni og *móðirin* snýst í sífellu utan um lambið sitt, drepur niður höfðinu og heldur snoppunni fast að því. Hún þvær það í framan með tungunni, aftur og aftur, og kumrar við því í hvert skifti, sem það fellur og bröltir.

Og kviðurinn lyftist og gengur upp og út í lambsvanginn í hvert sinn, sem móðurröddin titrar í vitunum.

Þegar hún jarmar á vanalegan hátt, ber ekki á þessum samdrætti í holbúknum. En móðurröddin á sér líka dýpri rætur en aðrar raddir og kemur innar frá.

*

Brumið er farið að springa út á kjarrinu, þar sem þrestirnir búa. Þeir eru óeirnir og kviklátir fuglar, og allra fugla kátastir, þegar hlýtt er og sólarsýn góð. En skógurinn er þeim ekki samboðinn — kræklóttur og feyskinn. Og svo eru teinungarnir þróttlausir, sem bera brumið, að þeir svigna og titra þegar þrestirnir verpa sér á þá af fluginu. Þrestirnir kunna hins vegar vel við sig, þegar greinarnar dýja undir þeim. Þeir ráða sér ekki fyrir gleði og fjöri, fljúga fram og aftur, ölvaðir af áfengi vorgyðjunnar, sem hún hefir borið þeim í sólveigum sínum.

*

Og lækirnir kveða við af gargi gráandanna. Þær hafa búið hér alla vetur milli lækjaskaranna og oft átt í vök að verjast. Rödd þeirra er ófögur en sterk. Hún er áþekk rödd stórhríðanna, sem hafa byrgt fyrir þeim vakirnar í mestu aftökunum, þegar norðangarrinn hefir boðið út liði sínu, og lagt herspora yfir heimskautsbauginn.

*　　*　　*

til bana og frysta í gegn. Vera má, að hún muni þó eftir þessu, en að hún láti það ekki á sig fá.

Steggi og kvennfugl sitja sitt á hvorum hávaða, horfast í augu og gera sér tæpitungu hvort við annað. En um leið og þau horfast í augu, horfa þau beint inn í sælunnar heimkynni — inn í einveldi ástarinnar.

En smámsaman skjótast þau á flug í misháum, bogadregnum línum. Svo drepa þau sér skyndilega niður, tína sinustrá í nefin og hárslæðing af búfénu og skjótast með inn í holur sínar, þar sem þau hafa dyngjur sínar í sniðum. En áður en þau stinga sér á hvarf í holumunnann, skygnast þau í allar áttir, snúa upp á hálsinn, og skima kring um sig og gæta vandlega að, hvort eitthvert óvinarauga sé ekki í nánd, sem fylgi þeim eftir.

Þau hafa strengt trúnaðarheit sín í viðurvist vorgyðjunnar. Sameiginlegur vilji beggja gaf þau saman í hjónaband, sem haldast skyldi til þess, er ungarnir kæmust á fót og flug. Þessi fiðruðu guðsbörn hafa einn gest að eins í boði sínu — hamingjuna.

*

Rjúpurnar bæla sig á fönnunum og lúpa sig niður. Þær eru ekki enn þá orðnar svo dökkar á dúninn, að þeim sé óhætt á auðu flákunum fyrir hálfbróður sínum, valnum. Vaninn er líka búinn að hagspekja þær á fönninni. Fannirnar eru orðnar rjúpunum kærar og rjúpurnar fönnunum skuldbundnar; því að þegar hríðin skefldi yfir þær í skjólleysu vetrarins, sátu þær í holunum dægrunum saman, þangað til forðabúr þeirra (sarpurinn) var tæmt og sulturinn rak þær á fætur.

Þó eru nú kvennrjúpurnar teknar að búast til brottfarar frá þeim, — búnar að skifta litum í vöngunum og setja á sig konustrútinn gráa.

Þær eru gæfar, nálega sem alifuglar, og óttast ekki manninn, fremur en hann væri verndari þeirra og bjargráður. Þó skaut hann þúsundum þeirra bana í brjóst á síðasta hausti, og engu færri haustin þar áður. Og auk þess særði hann fjölmargar holundarsárum, sem þær fengu bana af, og urðu svo hröfnum og refum að bráð úti um víðavanginn.

Skyldu þær vera búnar að gleyma þessum meingerðum?

Eða eru þær svona sáttgjarnar?

Hvort munu þær hyggja, að hann hafi bætt ráð sitt síðan?

Sé svo, þá hefir þeim skjátlast hraparlega; því að fyr mun

fálkinn veita þeim frændsemis-trygðir, en maðurinn miskunn og frið.

*

Gróðrarliturinn er kominn í húsþekjur og hlaðvarpa, og fyrsta ærin er borin.

Hún hefir verið látin út á túnið, til þess að viðra sig og lambadrotninguna, dóttur sína, sem er köruð aðeins annars vegar. Móðurinni er ógeðfelt að ganga frá henni betur en svo, vegna óhreinkunnar, sem húsvistin hefir sett á drotninguna hrokkinhærðu.

Ærin lítur ekki við jörðinni og *móðirin* snýst í sífellu utan um lambið sitt, drepur niður höfðinu og heldur snoppunni fast að því. Hún þvær það í framan með tungunni, aftur og aftur, og kumrar við því í hvert skifti, sem það fellur og bröltir.

Og kviðurinn lyftist og gengur upp og út í lambsvanginn í hvert sinn, sem móðurröddin titrar í vitunum.

Þegar hún jarmar á vanalegan hátt, ber ekki á þessum samdrætti í holbúknum. En móðurröddin á sér líka dýpri rætur en aðrar raddir og kemur innar frá.

*

Brumið er farið að springa út á kjarrinu, þar sem þrestirnir búa. Þeir eru óeirnir og kviklátir fuglar, og allra fugla kátastir, þegar hlýtt er og sólarsýn góð. En skógurinn er þeim ekki samboðinn — kræklóttur og feyskinn. Og svo eru teinungarnir þróttlausir, sem bera brumið, að þeir svigna og titra þegar þrestirnir verpa sér á þá af fluginu. Þrestirnir kunna hins vegar vel við sig, þegar greinarnar dýja undir þeim. Þeir ráða sér ekki fyrir gleði og fjöri, fljúga fram og aftur, ölvaðir af áfengi vorgyðjunnar, sem hún hefir borið þeim í sólveigum sínum.

*

Og lækirnir kveða við af gargi gráandanna. Þær hafa búið hér alla vetur milli lækjaskaranna og oft átt í vök að verjast. Rödd þeirra er ófögur en sterk. Hún er áþekk rödd stórhríðanna, sem hafa byrgt fyrir þeim vakirnar í mestu aftökunum, þegar norðangarrinn hefir boðið út liði sínu, og lagt herspora yfir heimskautsbauginn.

* * *

Sólin er gengin í hádegisstað, og lognaldan ljósbláa liggur í ládeyðugervi yfir endilöngum dalnum.

Elfarniðurinn yfir við heiðina hvíslar mjúku máli að sveitinni.

Hann dregur ymjandi seiminn milli lægstu raddar og hæsta hljóms.

Honum er nú vaxinu þróttur frá því sem var fyrir nokkrum dögum. Leysingin hefir nú gefið ánni nýja, hljómskæra hörpu, til þess að leika á fyrir — vorgyðjuna.

Söngurinn er tvíraddaður: Lækjaniðurinu í heiðarbrekkunni grípur inn í og blandast saman við strengjaþyt árinnar; en þó hljóma þeir sinn í hvoru lagi.

Svo kemur hafrænan þeytandi utan af firðinum með straumhvika tíbrána í fanginu. Þær renna saman við lognölduna í ljósbláa morgunkjólnum, þagga lóusönginn og blása anda sínum á nýgræðinginn og frjónálarnar í moldinni.

Goluþyturinn samlagar sig lækjarniðnum og elfarhljómnum.

Þeir renna saman í þrískift einveldi.

Hér verða þrír að einum og einn að þremur.

*

Vorgyðjan er nálega almáttug:

Hún kollvarpar hornsteinum talnafræðinnar, og lýkur upp þeirri veröld, sem trúin ein — blind og alskygn getur litið.

Hún lætur hvern dag vinna vegabætur og jarða — ókeypis og með fúsum vilja.

Og á kvöldin sáir hún dögginni og dreifir henni yfir landið, jafnt og þétt, hvarvetna þar sem grasrót er undir, og jafnvel á sviðna kletta og allsnaktar urðir.

Hún stingur hrafninum svefnþorn á miðjum aftni, og friðar eggjamæðurnar fyrir ásælni hans og yfirgangi frá þeim tíma og til þriðju stundar eftir miðnótt.

*

Dísin er komin út á yzta andnes.

Þar situr hún á kvöldin út við marbakkann, laugar fætur sína í lognöldunni og greiðir hár sitt móti sólinni.

Kambur hennar og hárgreiða eru úr rauða-gulli.

Hún býr hvílu sína langt úti á haffletinum — breiðir refla sína og rekkjuvoðir á skýjateinana og hengir ársalinn á blikuböndin yfir fjöllunum.

Öll þessi þing eru ofin úr pelli og purpura og eru hinar mestu gersemar.

Kvöldsólin starir hugfangin á þær. Miðnætursólin dáist að þeim, en aftanroðinn og morgunbjarminn leika sér að þeim og gera á þær fellingar og brot.

Dísinni kemur ekki dúr á auga vikum saman. Hún horfir yfir hafflötinn, sem æðarfuglinn mókir á þúsundum saman í þéttum flekum. Hann sefur við tær hennar, og lognaldan vaggar honum eins og móðir barni sínu.

Geislar miðnætursólarinnar renna láréttir inn að ströndinni og færa hana og landbáruna í dýrindis litklæði.

Hafflöturinn er hvítur í logninu. En á víð og dreif er hann þó dökklitur, þar sem síldartorfurnar vaða ofansjávar. Hvalirnir velta sér í þeim og stinga sér eftir föstum reglum: fyrst tvö grunn-köf og svo taka þeir djúpkafið. Það er auðþekt: Þá kemur sporðurinn allur á loft, en spyrðustæðið rís lóðrétt. Þegar þeir koma úr kafinn, stígur andgufa þeirra lóðrétt í loft upp, hvít eins og hverastroka, en blásturinn þýtur í tanklunum eins og lúður gjalli.

*

Vorgyðjan hefir lagt leið sína yfir landið, þvert og endilangt.

Spor hennar eru alstaðar augljós: í þekjum og vörpum, aurum og árbökkum.

Hún hefir smalað síld og hvölum utan úr hafi og inn að fjöru, seitt sílin upp í landsteina, og teygt hvítfuglinn á land.

Hún hefir drepið fingurgómi sínum á augnabrýr Ægis og dáleitt hinn hamramma jötun.

Hún hefir fundið svaninn að máli suður í verinu og hvatt hann til flugs, létt vængjatökin og vísað honum nýruddar, heiðskírar himinleiðir norður yfir blájökla og berangur hálendisins.

Hún hefir svift sundur líkhjúpi árinnar, brotið kistulokið og sópað öllu á sjó út, en reist hana sjálfa frá dauðum og lyft henni upp á bakkann.

Hún hefir beizlað sunnanvindinn austan við Vínland hið góða og leitt hinn áttfætta, glófexta gæðing þúsund rasta veg norðaustur — norðaustur að rostungalandi og hvítabjarnavegum.

Hún hefir þvegið Fjallkonuna frá hvirfli til ilja — laugað hana í tárhreinu steypibaði og þerrað með dúnmjúkum dreglum sólarinnar.

Hún hefir lyft norðurenda jarðar upp móti sólinni.

Hún hefir líka haft auga á smávæginu — farið niður í jörðina, inn í eggjaskúta gráandanna og hreiðurholur sólskríkjunnar.

Vorgyðjan hefir þó ekki komið á einn stað — að eins einn:

í hugskot mitt.

Vill hún ekki koma til mín? Eða get ég ekki veitt henni viðtökur?

Það mun vera hvorttveggja og bæði.

II.

Ég ligg sunnanundir kirkjuveggnum — moldarveggnum, sem mamma mín hvílir undir og halla mér upp að leiði mömmu minnar.

Það var einu sinni, í öndverðu, hlaðið hærra en hin leiðin — einu hnausalagi hærra eða tveim. En nú er það tekið að lækka — farið að blása sunnan megin, þar sem hádegissólin og hlákuvindurinn njóta sín, sitt í hvoru lagi og í samvinnu.

Hversvegna munu þau vilja jafna yfir *þessa* gröf — slétta yfir moldir *mömmu* — byrgja bústað *hennar* undir jafnsléttunni?

Hin leiðin eru öll saman grasi gróin.

Eru þau að gefa mér bendingu um, að *hún* hafi jafnan látið lítið yfir sér, en að *sumir* tylli sér of mjög á tærnar?

Hún var ætíð elsk að ljósinu og ylnum. Ef til vill eru þau að ryðja geislunum veg niður í gröfina — niður að ásjónunni, sem hefir horft brostnum augum tuttugu og fimm ár samfleytt móti dagsbrúninni — niður að ásjónunni, sem átti varirnar, sem einu sinni kystu mig af fúsum vilja — ekki einu sinni, heldur þúsund sinnum.

Þær hafa nú legið í moldinni fjórðung aldar.

* * *

Svona gengur það:

Varir mömmu fengu ekki að kyssa mig, nema meðan ég hafði ekki vit til að meta kossa hennar, hvers virði þeir voru. Og nú á ég varir handan við leitið og lágina, sem ég fæ ekki að snerta.

Ég sagðist *eiga* varir.

Reyndar *á* ég þær ekki.

Milli okkar er skilrúm, sem hugurinn getur að vísu yfirstigið, en sem líkaminn drepur við fæti sínum.

Vordísin hefir unnið mörg kraftaverk, lagt miskunnsamar hjúkrunarhendur yfir fjölmörg sár. En hún hefir engin hlunnindi veitt mér. — Hún hefir gengið fram hjá mér, á snið við mig, og ekki litið við mér, ekki einu sinni um öxl.

*   *   *

Vina mín!

Ég kalla þig svo; því þótt ég sé ef til vill ekki vinur þinn, þá ertu samt vina mín og miklu meira en það.

En ég vel þér nú ekki það nafn, sem ég nefni þig í einrúmi, eða úti í haganum, þegar ég tala við sjálfan mig stundarhátt; því engan varðar um það nema mig.

En ef haginn hefði mál og golan . . . .?

— Þá væri margt talað í sveitinni.

Hvort sem ég er einn eða í fjölmenni — stari hljóður fram á veginn, eða geri mér upp hlátur og hámælgi, þá er mér ávalt hið sama í hug, eitt og hið sama:

Þú.

Ég hefði getað *herjað* á ríki þitt og *brotið* það undir mig.

Þá hefði ég orðið konungur.

En þá hefðir þú ekki orðið drotning.

Nei, ekki *drotning,* heldur nokkuð annað, sem þér var ekki samboðið.

Þess vegna lét ég það ógert og mundi hafa látið, þótt líf mitt hefði legið við.

Ég vildi hafa þar friðland.

Og þegar hugur minn fer þangað, dregur hann skóna af fótum sér, áður en hann stígur á landið; því að sá staður er honum heilagur.

Hann hefir nú verið skólaus langa hríð.

*

Ég minnist samveru okkar, og gleymi henni aldrei, aldrei.

Ég man þegar ég starði á þig og virti fyrir mér æskublóma þinn og yndisþokka.

Ég man það — og man ekki.

— Mér fanst vorið vera komið með hlýindi og sól.

Þó var ég hræddur um, að *áfelli* væri eftir.

En ég varð hlýindunum feginn.

Ég færði mig eftir því sem sólin gekk og ornaði mér við geisla hennar seint og snemma, þegar ég gat.

Mér hafði verið voðalega kalt lengi, lengi. Hendurnar voru orðnar visnar af kulda, fæturnir blóðlausir upp fyrir mjóaleggi og kinnfiskarnir sognir og þurrir.

Svo hitnaði mér.

Hvílík umskifti!

Ylurinn streymdi gegnum mig, inn í hjartarætur og út frá þeim aftur á víð og dreif; hann flaug fram í fingurgóma og streymdi niður í tær.

Hjartað var móttökufæri geislanna og dreifivél. Það var sem fjölgunargler, sem margfaldar sólargeislana og tvístrar þeim víðsvegar.

Æðarnar þrútnuðu og uxu eins og lindir í leysing. Vöðvarnir fengu aftur fjaðramagnið og kinnfiskarnir lifnuðu við.

Ég varð sem nýr maður. Ég varð léttur í spori; hugsanirnar urðu framrækar, og voninni varð bjart fyrir augum.

*

Þegar ég horfði í augu þín, var sem ég sæi himininn opinn — sólroðinn, heiðbláan himininn. Þar var mér sýnd eilífðin sjálf með þeim litum, sem engin nöfn eiga eða tilveru meðal málaranna.

Roði kinna þinna og yfirlitur var sem kvöldroði, þegar góðviðri er í nánd.

Og svo mikill yndisþokki fylgdi þér og kvennsómi, svo mikill innileiki og fegurð, eins og Guð hefði gert þig með hægri hendinni en alt annað með hinni vinstri.

*

Þú gazt vikið þér undan, þegar ég vildi taka himininn höndum, sem meyjarblómi þinn hinn tárhreini hafði yfir að ráða.

En þú gazt ekki varnað mér þess, að *líta* til þín, *horfa* á þig, *stara* og *mæna,* þegar þú varst í örskotshelgi augna minna og í sjónmáli sjáaldurs míns.

Þú gazt vikið þér undan og gengið burt.

En þú gazt ekki meinað mér að horfa eftir þér — fylgja þér með augunum og dást að hinum sjálfgerða vexti þínum og yndislega limaburði, sem hvergi á sinn líka og sem drotningin með tilbúna vöxtinn hlyti að öfunda þig af sáran, ef hún liti þig.

Ég efast ekki um, að sonur hennar og konungsins hefði mist jafnvægið, ef þú hefðir komið honum í augsýn. En ég er jafnviss um hitt: að þú hefðir staðið jafnrétt eftir sem áður. Hann hefði fengið að taka í hönd þína í kveðju skyni; en ekki að ganga nær.

Og þótt hann hefði fært þér hönd sína og hjarta, myndir þú hafa hafnað þeim fórnum. Þú varst og ert drotning allra kvenna, svo þar var engu hægt við að bæta, nema kórónunni og kjólnum, sem þú myndir ekki vilja bera, þótt þeir gripir hefðu staðið þér til boða.

Þú varst drotning, ert og verður, þótt þú gangir ein; því að þú ræður yfir voldugu ríki og víðlendu — svo víðlendu, að í því gengur sólin aldrei undir.

Þar er dagur um miðja nótt.

*

Ég sá augu þín þótt þú snerir þér undan.

*

Og þarna inni í aftanroða-morgunbjarmanum bak við hvarma þína, sá ég og fann það, sem mig hafði lengi langað til að sjá og finna, en sem ég hafði hvorki séð né fundið —

Guð.

Ég sá hann með opnum augum og lokuðum, heyrði hann draga andann — heilagan andann — með opnum hlustum og byrgðum.

Auga þitt var skuggsjáin, sem ég sá hann í.

Þú varst fjarlægðin nálæga og nálægðin fjarlæga, sem birti mér hann.

Þú sýndir mér hann með þeim litum, sem dráttskúfar málaranna hafa aldrei verið vættir í.

Ég sá fyrst inn í þessa veröld í skammdeginu.

Þá varð veturinn að vori.

Nú er vorið orðið að hausti.

Nú er áfellið komið.

Hausttíðin legst yfir mig eins og mara og blæs á mig hrollköldum hráslaganum, sem fylgir andardrætti hennar.

Ég kvíði kuldanum og skelfist hann, sem gagntekur mig á þessum vetri, þessum Fimbulvetri, sem nú fer í hönd.

Hví skyldi kuldinn ekki leita gamalla stöðva? Hann þekkir

sig í hugskoti mínu, þarf að eins að opna það, og svo er það honum hentugur, útvalinn bústaður.

Hann sendir hraðskeyti sín í allar áttir, niður í tær og fram í fingurgóma, — kallar hitann úr útlimunum og slær köldum svita út um herðar og andlit.

En þótt þessi ægilegi vetur, sem nú gengur í garð, verði langur og snjóþungur, þótt hann skifti árum og tugum ára — þá munu þó blómjurtir vona minna og minninga, sem *vortíðin* hlúði, verða grænar undir snjónum.

Og ég vinn til þess, að krafsa eftir þeim með berum höndunum oft og tíðum, þótt ég blóðgi mig á gómunum og rífi neglurnar frá kvikunni.

Ég vinn það til, til þess að fá að *sjá* þær.

Já, þær munu verða grænar undir snjónum.

Þær þutu ekki upp eins og arfi — uxu engum örþrifa-ofvexti, sem oftast nær mun verða dáðlaus. Þegar harðnar í tíðinni, heldur hægt og jafnt — svo hægt, að muninn sá aðeins á vikna fresti og mánaða. Að því leyti áttu þær skylt við fjallajurtirnar okkar, smávöxnu, en kjarngóðu, sem fara grænar undir snjóinn á haustin og koma grænar undan honum á vorin.

En munu jurtirnar mínar nokkru sinni blómgast?

Til þess þarf snjóinn að taka upp. Þær geta haldist grænar undir snjónum; en þær geta ekki blómgast undir snjó.

En þótt veturinn verði frostharður og dimmviðrasamur, verður þú samt

vina mín!

ljósblettur á leið minni — morgunstjarna og kvöldstjarna huga míns, sem tindrar í fjarskanum gegnum kólguna og kafaldið.

Hvað annað?

Þú hefir aukið manngildi mitt — hækkað hlutabréf lífs míns í verði.

Áður en ég kyntist þér, þótti mér það varla eyris virði. En nú vildi ég ekki láta það, þótt alt gull veraldar væri í boði, og þótt mér væri veittur frestur, til þess að eyða því, áður en hlutabréfið felli í gjalddaga.

Þú hefir að vísu valdið mér sársauka — óviljandi.

En þú hefir líka sýnt mér heilaga þrenning: Trúna, Vonina og Kærleikann.

Þér á ég það að þakka, að ég veit hvað ástin er — að hún

er æðsta tegund vináttu og nokkuð meira og annað, sem ekki verður skýrt, en fundið þó og skilið.

Þú hefir verið altaf söm og jöfn: engu lofað og ekkert rofið.

Þú ert bjarg, sem óhætt er að byggja á hús framtíðar sinnar. Sá maður er hamingjusamur, sem *fær* að gera það, sem *gerir* það og *getur* gert það.

* * *

Sumartíðin frjóvgar landið og farsælir.

En í huga mínum er haust.

Þess vegna halla ég mér upp að sólbrunna leiðinu. Þess vegna hefi ég gengið á landamærin, sem skilja lifandi-dauða og dánalifandi.

Vordís? Þú vilt ekki koma til mín. En gaktu samt ekki fram hjá henni, sem sýndi mér inn í landið, þar sem aftanbjarminn og dagrenningin ná saman — hvað sem mér líður.

Ég sárbæni þig og særi við Sólina móður þína og föður þinn Guð.

Komdu til hennar og vertu hjá henni.

Láttu allar blómjurtirnar, sem þú hefir gróðursett í landeign þinni, spretta á leið hennar. — Henni þykir svo vænt um blómin.

Láttu alla söngfuglana þína syngja henni til skemtunar — yfir henni og umhverfis hana. — Hún hefir svo næmt söngeyra og dáist svo innilega að fögrum söng.

Láttu andvarann suðræna hjúfra sig að henni. — Hún er svo viðkvæm.

Láttu daggirnar glitra fyrir fótum hennar. — Hún hefir svo glögga fegurðartilfinning.

Stefndu geislunum til hennar seint og snemma. — Hún er svo elsk að ljósinu, og hlýindin eru henni svo nauðsynleg.

Fræddu hana um leyndardóma lífsins og tilverunnar, sem þú ert svo margfróð um og gjörkunnug. — Hún er svo fróðleiksgjörn, að hún vill gjarnan fræðast um þessa hluti og svo vitur, að hún skilur alt það, sem henni er sagt.

En um fram alt: Gefðu henni fallega drauma — rólega, inndæla drauma.

*

Sólin er gengin út í haf.

Þú ert nú líklega sofnuð. En sennilegt er, að þig dreymi

mig núna, svo sterkan, veikan hug, sem ég ber nú til þín, vina mín.

Ef ég bæri nú óskasteininn í lófa mínum, skyldi ég gera mig að engli — að varðhaldsengli þínum. Þá gæti ég verið hjá þér hvern dag og hverja nótt, setið á rekkjustokki þínum og staðið við höfðalag þitt, óhultur og ósýnilegur. Ég myndi ekki sakna líkamans; því ást mín er ekki líkamleg.

Bráðum loka ég augunum og svefninn skefur lífstein í holsárið, sem vakan megnar ekki að græða né taka úr verkinn.

Vera mín líður þá inn fyrir landamærin, inn í lognöldu hins hulda hafs, sem liggur og bærist undir yfirborði hlutanna.

Ég get lokað augum mínum og eyrum mér að skaðlausu. Ég sé og heyri eins fyrir því. Vitund mín verður þá öll að einu ógreindu skilviti.

*

Gott er að vera á leiði þínu, mamma. Ég þekki engan stað jafngóðan, sem mér er heimilt að koma á — engan stað, sem liggur jafn-nærri fyrirheitna landinu.

Það er ekki hátt. En þó er frá því það bezta útsýni, sem ég hefi notið. Ég sé djarfa fyrir landinu sunnan og ofan við kirkjuna. Ég sé bláma fyrir móðunni, sem engin járnbrú verður lögð yfir, en sem þeir menn fá auðveldan flutning yfir, sem minsta búslóð hafa í eftirdragi.

Mamma! Gott er að hafa leiðið þitt undir höfðinu. En betra verður þó hitt:

að hafa höfuðið undir því.

Þá getur ekki vorið orðið að hausti.

Lausaleiksbarnið.

(Eftir *Carl Ewald,* úr »Sulamiths Have«.)

Einu sinni var aðalsmaður, sem feldi ákafa ást til stúlku, er hann gat þó ekki átt, af því hún var fátæk og af lágum stigum, en hann sjálfur sökum æsku háður frændum sínum, sem með engu móti vildu leyfa, að þessi ráð tækjust.

Fyrst sat hann á sér og lagði ást sína í læðing, þó hann vissi vel, að stúlkan elskaði hann aftur, — af því hann vildi ekki steypa henni í ógæfu. En brátt varð sú raunin á, að honum var ómögulegt að lifa án hennar. Hann varð æ þunglyndari og þunglyndari, og hugsaði um hana dag og nótt; hann neytti hvorki svefns né matar og hafði ekki rænu á neinu.

Honum fór nú að verða ljóst, að það mundi gersamlega fara með hann bæði andlega og líkamlega, ef hann væri lengur að leggja höft á ást sína, og með því honum gat ekki betur fundist en hún væri réttmæt og af guðlegum rótum runnin, þá fór hann á fund stúlkunnar og hóf mál sitt á þessa leið:

»Þú veizt, að ég ber fölskvalausa ást til þín, og mundi einskis óska framar en að að gera þig að eiginkonu minni fyrir guði og mönnum. Þú veizt líka, að þetta getur ekki orðið, meðan ég er ófullveðja, af því frændur mínir aftaka það. Ég hafði því hugsað mér að þreyja og bíða, unz fullveðjadægur mitt rynni upp, en ég þrái þig svo mikið, að ég get ekki sofið og enga ánægjustund haft. Mér hefur nú dottið í hug, að úr því að drottinn hefur kveykt slíkt bál í jafnungum brjóstum og okkar, þá geti það ekki verið tilgangur hans, að okkur skuli vera stíað sundur. Ég hef líka verið að hugsa um, að þó þú nú, þegar þar að kemur, hvílir mér á armi, meðan okkur verður auðið að eigra hérnamegin, þá komi þó þau árin, sem líða meðan við verðum að bíða og neita okkur um alla munuð, aldrei aptur, svo að við þannig verðum svikin um nokkuð af sælu okkar. Því spyr ég þig, hvort þú viljir leyfa mér að koma á laun í herbergi þitt og taka þig í faðm mér eins og þú værir orðin konan mín, sem þú líka sannarlega skalt verða, jafnskjótt og unt er.«

Stúlkan varð kafrjóð við þessa djarfmannlegu ræðu, varp geislum sjóna sinna djúpt inn í auga hans og mælti síðan:

»Satt segið þér þetta, herra! Og með því að mér hefur staðið á sama um alla aðra karlmenn í heiminum síðan ég sá yður, og með því ást mín og þrá er engu minni en yðar, þá skal herbergi mitt standa yður opið, jafnan er þér viljið þangað leita.«

Svo liðu nokkrir mánuðir og þau nutu sælu sinnar og lofuðu daglega guð meðan þau voru að teyga ástabikarinn. En svo bar það til einn dag, að hestur aðalsmannsins datt með hann á harða spretti, svo hann hlaut bana af samstundis. Stúlkunni varð svo mikið um þetta, að hún hefði sjálfsagt sprungið af harmi, ef hún

hefði ekki gengið með barni hans, sem hún hafði elskað heitar en sóma sinn. Nú beið hún sinnar stundar og ól fagurt og vel vaxið sveinbarn, sem var svo líkt föður sínum, að henni þótti sem nú gæti hún borið harm sinn.

Þegar hún var orðin heil heilsu, fór hún að finna frændur elskhuga síns og heimtaði, að sonur hans væri viðurkendur sem réttur erfingi að nafni hans, eignum og tign. Þeir biðu þess ekki einu sinni, að hún fengi lokið máli sínu, heldur jusu yfir hana skömmum og óbótaorðum:

»Þú ert litlu skárri en skækja! Þú getur farið til sveitarstjórnarinnar með hórkróann þinn!«

Síðan fleygðu þeir í hana fáeinum gullpeningum og skeltu svo hurðinni í lás á hæla henni.

Hún lofaði gullpeningunum að liggja í sorpinu, þar sem þeir vóru komnir, og sendi kæru til ráðsins. Hún fór til allra lögfræðinga í bænum og bað þá um aðstoð, en enginn vildi veita henni ásjá. Þeir sýndu henni fram á, að tiltæki hennar væri þvílík fjarstæða, að þeir gætu ekkert við það átt, og margir héldu að hún væri ekki með öllum mjalla. En hún kærði sig kollótta um, hvað þeir sögðu, og var staðráðin í að flytja mál sitt sjálf.

Daginn, sem þetta átti fram að fara, var ráðsalurinn troðfullur af fólki, með því að fregnin um stúlkuna og atferli hennar hafði flogið víða; og þegar hún kom inn í salinn, gullu við bæði háðungaróp og meðaumkvunarraddir í gegn henni. Hún var í ekkjubúningi og bar son sinn á handleggnum, í fátæklegum reifum. Hún bar höfuðið hátt, er hún gekk að dómgrindunum, þar sem hinir sjö dómarar sátu, vitrir og gamlir, með síðum, hvítum skeggjum og réttvísum augum.

Svo sagði hún frá öllu, eins og það hafði gengið. Hún lýsti því, hvernig ástin hefði hrifið þau, unaðsfull og óslökkvandi, hrifið hana og hann, sem nú væri nár; hvernig frændur hans hefðu sett sig á móti gifting þeirra, og hvernig þau hefðu einsett sér að bíða, en ekki getað það. Hún hafði geymt í hjarta sér hvert orð, sem unnusti hennar hafði sagt, og þegar hún var að rekja þau fram með titrandi rödd, — með því hún lét bugast af harminum —, viknuðu margir af óheyrendunum, svo að þeim vöknaði um augu. Því næst mælti hún:

»Að sönnu veit ég, að ég hef brotið gegn lögum mannanna, þó samvizka mín sé flekklaus fyrir guði, og minningin um ást

hins göfga herra míns eigi hægt með að bæta mér upp fyrirlitningu nágranna minna. Þér megið því ekki ætla, að ég heimti nokkuð handa sjálfri mér. Þess eins krefst ég, að sonur þess manns, er vafði mig örmum, verði viðurkendur sem réttur og sannur arfþegi hans.«

Þegar hún hafði lokið ræðu sinni, varð mjög ókyrt í salnum, og sumir gerðu upphátt góðan róm að máli hennar. En elzti dómarinn reis upp úr sæti sínu og krafðist með hárri raust þagnar. Síðan setti hann á sig gleraugun og fór að blaða í stórri bók í arkarbroti, sem lá á borðinu fyrir framan hann. Þegar hann hafði fundið staðinn, hóf hann þegar upp dómsorð sitt á þessa leið:

»Ógæfusama, hrasaða kona! því svo verða menn að kalla þig, þar sem þú hefur glatað sóma þínum og hefur ratað í raunir og óvirðing manna. Illu heilli lézt þú hinn framliðna aðalsmann fífla þig og gerðist frilla hans; og eins og þú af frjálsum vilja þoldir skömmina, eins verður þú nú með nauðung að þola skaðann. Svo segja lögin, sem sett eru til þess að vernda hið heilaga hjónaband, að barn þitt sé óskírgetið og geti enga kröfu gert til nafns og eigna hins látna. Gakk á brott héðan og hyl smán þína!«

»Herra dómari!« sagði stúlkan, og allir í salnum hlustuðu með slíkri fíkn á orð hennar, að menn þorðu varla að draga andann. »Sannlega er barn þetta, er ég ber hér á handlegg mér, skírgetið, ef annars nokkurt barn getur kallast svo. Skír var sú ást, sem dró minn göfga herra og mig hvort að öðru og skírlega vafði hann mig örmum. Hafi ekki hann og ég verið sönn hjón, hver skyldu þá hafa verið það? Lítið á þennan svein, sem er ávöxtur ástar okkar, og segið mér svo, hvort þér finnið blett eða lýti á honum. Haldið þér, að hann hefði orðið fallegri, þó presturinn hefði blessað sáttmála okkar?«

Á meðan hún var að tala, tók hún reifana af sveininum og hóf hann hátt í stuttu skyrtunni sinni, svo allir gætu séð hann.

»Svo skipa lögin, og eftir lögunum hef ég dæmt,« sagði dómarinn byrstur.

»Stendur það skrifað í bókinni þarna?« spurði stúlkan og benti á arkarskrudduna, sem lá opin á borðinu.

»Sannlega stendur það þar,« svaraði dómarinn. »Í þessa bók er ritað, það sem vitrir löggjafar í þúshundrað ára hafa dæmt gott og gilt.«

Stúlkan var náföl og augu hennar tindruðu. Óðar en varði, og án þess nokkur gæti spornað við því, setti hún sveininn á miðja opnu bókarinnar.

»Lifandi barnið mitt ber ég fram gegn hinni dauðu vizku!« sagði hún snjalt og hátt.

Dómaranum varð bilt við og hrökk aftur á bak, og allir, sem vóru í salnum, hrópuðu upp yfir sig og stóðu upp til þess að geta séð. Drenghnokkinn hló og skríkti og baðaði út öngunum.

Og þegar sem hæst stóð, sýndi hann, að hann var lifandi og hraustur og góður fyrir sinn hatt, því hann hægði sér með mestu ánægju á lögin, svo að engin tiltök vóru, að þau yrðu brúkuð framar.

Þýtt af

V. G.

Ekkjan við ána.

Hví skyldi ég ekki reyna að byrla Braga full
og bræða, steypa og móta hið dýra feðra gull,
ef heimasætan kynni að horfa á aðferð mína
og hlusta á stutta sögu um mömmu og ömmu sína.

* * *

Á bakkanum við ána hún bjó við lítil völd
og barðist þar við skortinn í næstum hálfa öld.
Á hrífuskafti og prjónum vár höndin krept og bogin
og hartnær þorrin brjóstin — af tíu munnum sogin.

Og meðan inn' í sveitinni bústöðum var býtt
og býlin sneydd og aukin, af kappi um völdin strítt
hún undi sér við heiðina' og elfarstrauminn bláa
en annars vegar hraunið — í kotinu sínu lága.

Hún elskaði ekki *landið,* en aðeins þennan blett
— af ánni nokkra faðma, og hraunið svart og grett.
Er grannarnir sig fluttu á hnöttinn hinum megin
'ún hristi bara kollinn og starði fram á veginn.

* * *

Er börnin vóru í ómegð, hún bjó við marga þraut,
— hjá börnunum í ellinni þess hún aftur naut —.
Hún kendi þeim að lesa og kemba, prjóna og spinna;
— hún kendi þeim fyrst að tala og svo að ganga og vinna.

Er búið var að »lesa«, hún bar þeim kvöldverð inn
og breiddi síðan ofan á litla hópinn sinn,
á vessin sín þau minti og vermdi kalda fætur,
en vakti sjálf og prjónaði fram á miðjar nætur.

* * *

Hún réðst með hrífu sína og reiddan miðdagsverð
um refilstigu grýtta, var harla skjót í ferð,
— því einn var »pabbi« að heyja á engjateignum grænum —
frá ómegð þeirra hjóna og þernulausum bænum

Í míluvegar fjarlægð — og mörgum sinnum stóð
í mýrinni við rakstur og föngum saman hlóð.
Að morgunverkum loknum hún mátti fara að bragði;
til mjaltanna á kvöldin um náttmál heim svo lagði.

En yngsta reifastrangann sinn út í túnið bar
— þau eldri skyldu hans gæta —, er »pabbi« að slætti var.
Í lágra þúfna skorning í ljósi sólar hollu,
þar lék hann sér að smára og fífli og biðukollu.

Og hrífu sinni brá 'ún og hart að ljánni gekk,
sem harla skjótt gekk saman og varð að dreifðum flekk.
En það var henni leikur í þokunni að smala
og þumalinn að prjóna — um hvíld var ekki að tala.

* * *

Í þjóðgötunni miðri í þrjátíu ár hún bjó
í þröngum ekkjustakki og lítt af kröftum dró.
Þeir verða ekki taldir, sem viku að hennar garði,
— en valdsmaðurinn aldrei að dyrum hennar barði.

Um það, sem gaf hin hægri, hin vinstri vissi ei hót;
þeim vegmóðu og snauðu í dyrum tók hún mót.

Með gestrisninnar einlægni saðning gaf hún svöngum
og svalaði inum þyrstu — af næsta litlum föngum.

* * *

Af iðunni við túnið var öndin hvergi stygð
og urriðarnir »vöktu« í sinni ljósu bygð.
Þar átti rjúpan friðland á veturna og vorin,
í veggjarholu þröngri var snjótitlingur borinn.

Þar átti rjúpan friðland; í vellinum hún varp,
af vallarsúru kornmeti tíndi fullan sarp;
með ungahópinn vappaði upp á bæinn lága
úr útsköfunni þýfðu við hraunjaðarinn gráa.

* * *

Hún undi sér við hraunið. Hve inndælt var að sjá,
er ána hafði felda hin ljósa nótt í dá
og náttsólin á klettana kufli rauðum steypti
og kjarrskóginum strjála í þúsund loga hleypti.

Hún undi sér við hraunið og ánni sinni hjá,
sem urðarveginn þræddi, unz féll í kaldan sjá
— í sjóinn djúpa og kalda, er soninn hennar geymdi,
en samt ei vildi skila, þó ekkjutárin streymdi.

* * *

Sem vefstóll út' í horni 'ún var in hinztu ár,
sem voðinni er sviftur, af ryki og elli grár.
En brýr og kinnar voru sem bókfell margra alda;
þær birtu langa sögu um marga daga og kalda.

Um héraðsbrest ei getur, þó hrökkvi sprek í tvent,
er hríðarbylur geisar; það liggur gleymt og fent.
Og eins er lítill tregi og engin *sorg* á ferðum,
þó ekkja falli í valinn með sjötíu ár á herðum.

G. Fr.

Trúarofsi.

(Eftir prófessor *R. B. Anderson.*)

Alla þá stund, er þjóðirnar hafa bygt jörðina, hefir menn greint á í trúarefnum. Og hvernig geta menn búist við öðru? Löndin, sem þeir hafa búið í, himinhvelfingin, sem þeir hafa rent augum sínum upp í, lög þeirra, siðir, félagsskipun, venjur, tunga og þekking — alt þetta hefir verið svo afarólikt, að það væri hreint og beint heimskulegt, að ætlast til einingar og samræmis í því, hvernig þeir hefðu farið að því, að finna guð, hugsað sér hann og dýrkað. Já, og þar með er ekki alt upp talið. Jafnvel á meðal kristinna manna, og ef vér gáum vel að, jafnvel meðal þeirra, sem játa hina sömu trú og eru safnaðarlimir einnar og sömu kirkju, sjáum vér, að enginn einstaklingur hefir alveg sömu trú og annar í öllum greinum. Þeir kunna að nota sömu bænirnar, læra og undirskrifa sömu trúarjátning, hlusta á sama prédikarann og taka þátt í sömu guðsþjónustunni, — en samt mun þó jafnan vera nokkur munur á bæn þeirra, trú og tilbeiðslu. Tveir menn eru aldrei alveg eins í öllu, og sérhver mun því leggja þá þýðingu í þau orð, er hann heyrir, og þá helgisiði, er hann tekur þátt í, er bezt samsvarar dýpt og breidd hugar hans og hjarta, — er samsvarar því, hve mikla og hvers konar þekking og reynslu hann hefir aflað sér, er bezt á við lyndisfar hans og persónulega einkahyggju. Og það er jafnvel ekki búið með það. Trúarskoðun sérhvers manns breytist með aldrinum, eftir því sem þekking hans og reynsla eykst, svo að trú æskumannsins er ekki hin sama og barnsins, og hinn silfurhærði öldungur nálgast heldur ekki altarið með alveg sömu trú, eins og þegar hann kraup þar í æsku. Því það eru ekki orðin og helgisiðirnir, er mynda kjarna og grundvöll trúar vorrar, heldur þær hugsanir og tilfinningar, er verða samfara þessum ytri jartegnum. Það er ekki kverið, sem við lærðum í skólanum, er trú vor byggist á, heldur þær hugmyndir, sem það hefir skapað í sálum vorum, og þær geðshræringar, sem það hefir vakið í hjörtum vorum.

Ef þeir, sem prédika kristindóminn, tækju meira tillit til þessa sannleika, en þeir að öllum jafnaði virðast gera, þá mundu þeir tala með meiri mannúð og minni viðbjóð og fyrirlitningu um þá menn, sem hafa aðrar trúarskoðanir en þeir sjálfir. Þeir mundu þá játa, að í trúarskoðunum annara geti verið fólginn hinn sami sambandsliður milli guðs og manna fyrir þá, eins og þeirra eigin trú er fyrir sjálfa þá. Þeir mundu þá ekki hata Gyðinginn fyrir það, þó hann að boði Mósesar framflytji bænir sínar í samkundunni fyrir guð feðra sinna; þeir mundu þá heldur ekki fyrirlíta heiðingjann fyrir það, þó að *hann*, sökum skorts á betri

þekkingu, í barnslegri einfeldni hefji upp hendur sínar og tilbiðji mynd (skurðgoð) úr tré eða steini; því þó mynd þessi sé fallvaltur hégómi og eyðing undirorpin, þá beinir hann þó bænarkvakinu frá instu fylgsnum sálar sinnar til hins æðsta guðs, — alveg eins og barnið, sem kyssir mynd móður sinnar fjarverandi, í rauninni hugsar um hana sjálfa.

V. G.

Veikindastunur.

I.

Inn' í hreysi andar minnar
æðistormar blása og glíma.
Það hefir hrikt í hurðarlokum
hjarta míns um langa tíma.

Þetta marr og þrotlaus súgur
þráfalt varir, sé ei kyrra.
Lömuðu hjör og lokur veikar
landskjálftar í hitteðfyrra.

Sé þeim fjöndum leyft að leika
lausum hala á nefndu þingi,
vera má að hjörin hrökkvi,
hurðin klofni, lokan springi.

Um mig járnköld stroka stendur;
stemmir hún mig í hrími sínu.
Lengi hefir lagt og blaktað
ljóstýran á kerti mínu.

Undir beyglum bringu minnar
ber ég á mínum halla vegi
þinglýst ítak þráláts dauða —
það er merkt fyrir ári og degi.

Legg mér drottinn lið, sem nægir:
lagaðu þennan dyra-galla;

lífgaðu skarið; lægðu storminn;
láttu ítaksréttinn falla.

II.

Er æfileið mín á enda þrædd?
Er úti nú þegar mitt gönguleyfi?
Við atferli dauðans er önd mín ei hrædd
þó yfir mér karluglan skálminni veifi.
En fjandi er það bölvað að falla' á knén
og fá ekki að stíga á þroskamanns veginn.
Að baki' er æskunnar foræði og fen,
en fjall-lendi blómvaxið hinum megin.

III.

Finn ég af dauðans stáli sting;
stefnir hann æ að vígum.
Gæfu minnar hjól í hring
hleypur í krákustígum.

IV.

Taum minn einhver djöfull dregur
— drotni eru nú fáir kærir.
Mér eru vegir flestir færir,
flestir — nema *lífsins vegur*.

G. Fr.

Þingkosningin.

Kafli úr óprentaðri sögu eftir *Gunnstein Eyjólfsson*.

I.

Svo stendur í bók þeirri, er Landafræði heitir, að jörð sú, er vér byggjum, sé hnöttótt sem þráðarhnykill, og á vesturhelmingi hennar sé afarstórt meginland, sem átti að heita Vínland, en heitir nú Ameríka, og dregur nafn sitt af manni þeim, er Amerigo hét. Nyrzti hluti meginlands þessa heitir Kanada, og er eign Bretaveldis. Landamerki Kanada eru þannig: Að sunnan ræður fertugasta og níunda stig norðurbreiddar, en þar suður af eru Banda-

ríkin; þar er land frjósamt mjög, og fjölmenni mikið; hafa landsbúar sér það helzt til skemtana að velta sér í hrúgum af hveitikorni, eða ausa því yfir höfuð sér, líkt og draugar á Íslandi gerðu áður við peninga sína. Fyrir norðan Kanada tekur við íshafið, þar fellur stórfljótið *Mackenzie* til sjávar; þar búa hvítabirnir og Eskimóar. Mackenzie-fljótið er hið mesta vatnsfall í Kanada, hartnær tvö þúsund mílur á lengd. Að austan ræður Atlanzhaf; þar á ströndinni er land hrjóstrugt. Þar veiðist þorskur og ýsa og annað góðgæti. Að vestan ræður Kyrrahaf; þar veiðist selur og lax. Þar á ströndinni er fjöllótt land og lítt bygt. Þar liggur fyrir landi eyjan *Vancouver*, og kemur hún síðar við sögu þessa. Hún er nær þrjú hundruð mílur á lengd, og lítt bygð. Þar er borg sú er Viktoría heitir. Milli lands og eyjar liggur flói sá, er *Georgíuflói* heitir; er hann allbreiður syðst, en mjókkar eftir því sem norðar dregur, og er þar alt krökt af eyjum, og gott til veiðifanga.

Kanada hefir löggjafarþing, sem skiftist í tvær deildir, efri og neðri. Þingmenn í neðri deild eru kosnir til fjögra ára, og bera ábyrgð gagnvart alþýðu að því leyti, að hún getur hrundið þeim úr sessi við lok hvers kjörtímabils, ef þeir reynast illa. En þingmenn í efri deild leika lausum hala og mega að ósekju fremja alla klæki, því þeir halda stöðu sinni æfilangt. Tveir öflugir stjórnmálaflokkar eru í ríkinu, og nefnast þeir á góðri íslenzku *afturhaldsmenn* og *stefnuleysingjar*.

Þing kemur saman einu sinni á ári í borg þeirri, er Ottawa heitir. Hún stendur á bakka Ottawa-fljótsins í Ontarió-fylki. Þar er og aðsetur Kanadastjórnar, og þar situr landstjórinn með hyski sínu. Áður var sambandsþing haldið í borg þeirri, er Torontó heitir, en var svo flutt til Ottawa, því bjór var þar ódýrari en í Torontó. Eru Kanada-þingmenn ræðugarpar miklir og drekka fast.

Fólk það, sem byggir Kanada, er ekki aðeins sambland af flestum Norðurálfuþjóðum, heldur og af villimönnum þeim, er hér áttu óðöl sín áður en hvítir menn stigu fótum á land. Álítum vér skyldu vora að geta þess, að þeir eru til að sjá sem aðrir menn; hafa hvorki horn eða klaufir, og eyrun eru ekki lengri en eyru eru vanalega á vissri dýrategund. Hér má sjá meyjar »dökkar á brún og brá«, sem ríða í loftinu á fjörugum fákum og skjóta örvum af boga; og hér getur að líta meyjar, sem klæðast stutt-buxum og reykja vindla, og þeysast áfram á reiðhjólum svo hart,

að enginn piltur hleypur þær uppi. — En aðallega skiftist fólkið í tvo flokka: auðmannastéttina og alþýðuna. Auðmennirnir féfletta alþýðuna, og alþýðan launar það með því, að kjósa þá fyrir þingmenn og koma þeim í feitustu embættin.

Þess má geta, að Kanada hefir aðeins skamman tíma verið bygð af slíkri dugnaðar og framfaraþjóð, sem nú höfum vér lýst. Áður var landið bygt af þjóðflokki þeim, er *Rauðskinnar* nefnast, og eru þeir nú óðum að líða undir lok. Ekki ber mönnum saman um, hvaðan fólk það hafi í öndverðu til landsins komið; ætla sumir, að það séu afkomendur apaflokks eins, sem nú finst hvergi nema í Afríku. Aðrir ætla, að þeir hafi komið frá Asíu, og synt yfir Bæringssund; og einn hálærður vísindamaður, sem hefir gert það að lífsstarfi sínu, að rannsaka uppruna þeirra, hefir komist að þeirri niðurstöðu, að þeim hafi rignt niður úr tunglinu.

II.

Um það leyti sem þjóðaflutningur var sem mestur frá Norðurálfu til Kanada, var uppi sá maður, er nefndi sig *Samúel H. Johnson.* Hann bjó í borg þeirri, er Halífax heitir; það er sjóborg í Austur-Kanada. Hann var útlendingur og hét réttu nafni Sveinþór Jóhannsson. Það nafn hafði hann, þangað til hann kom til Kanada, er Sveinþór breyttist í *Samúel,* og Jóhannsson í *Johnson.* Hvað þetta stóra *H.* átti að þýða, sem stóð í miðju nafninu, var ekki lýðum ljóst, því Johnsson skýrði engum frá því. Þegar saga þessi byrjar, var hann enn á bezta aldri, aðeins þrjátíu og fjögra ára gamall, og kominn hingað til Kanada fyrir átta árum. Hann var fæddur á Norðurlöndum, og var það eitt einkennilegt við fæðingu hans, að hann fæddist andvana. En ljósmóðirin, — ógift, en hámentuð kona, sem í æsku hafði gengið á tvo kvennaskóla og átt sitt barnið á hvorum — orgaði og kurraði í eyru hans bæði hátt og lengi, unz hann opnaði augum og setti upp væl mikið. Þegar hún heyrði það, færðist hún í aukana og kurraði í eyru hans enn hærra en áður, unz henni þóttu næg lífsmörk koma í ljós hjá sveininum. Þá lagði hún hann frá sér og gat þess um leið, að þetta væri fimta barnið, sem hún hefði lífgað; það er að segja af þeim, sem hefðu fæðst steindauð, en auk þess hefði hún lífgað sjö, sem líf hefði leynst með í fæðingunni. Síðan var sveinninn skírður helgri skírn og nefndur Sveinþór. Ólst hann

upp hjá foreldrum sínum, og kom það brátt í ljós, að talsverður dugnaður mundi verða í honum. Þriggja ára gamall henti hann steini í auga á litilli stúlku, svo hún misti sjónina á auganu; og fjögra ára gamall hengdi hann kött. Hann var ódæll, hrekkjóttur og slægvitur, og í öllum leikjum við jafnaldra sína varð hann einn öllu að ráða. Leið svo tíminn þangað til hann var kristnaður, og reyndist hann við lærdóminn skarpur og gáfaður. Hann var mjög gefinn fyrir að græða; seldi sauðfé og keypti, og mátti svo heita, að hver peningur tvöfaldaðist í höndum hans. Þegar hann var átján ára, fór hann frá foreldrum sínum, og vistaðist sem sauðamaður hjá ríkisbónda í sveitinni. Þar var hann í þrjú ár og undi vel hag sínum, að öðru leyti en því, að hann þóttist ekki græða nóg. Um það leyti byrjuðu fólksflutningar til Ameríku, og var mikið látið af landskostum þar. Hneigðist hugur allmargra til vesturferða, því þar áttu allslausir menn að geta orðið auðugir á skömmum tíma. Sveinþór virtist, að hann mundi seint verða að manni í því landi, sem hann var fæddur í, og afréð að flytja vestur. Seldi hann þá hross sín og sauðfé og aðrar eigur, og flutti vestur ásamt nokkrum öðrum mönnum. Komu þeir til Kanada að áliðnu sumri og settust að í borginni Halífax. Þar dvaldi Sveinþór veturinn eftir, og átti örðugt uppdráttar, því lítið var um atvinnu, en hann skildi lítt tungu landsmanna. Um vorið fór hann burtu úr bænum og vann þá ýmist að bændavinnu, eða við járnbrautarlagning. Eitt sumar fór hann til Bandaríkjanna, og alt til borgar þeirra, er *St. Louis* heitir. Á þessu ferðalagi var hann fjögur ár, og kom síðan aftur til Halífax. Þá var hann búinn að kasta föðurlandsgervinu, og orðinn »*vurry, vurry Amurrican*«, eins og Max O' Rell segir; talaði hérlenda tungu sem innfæddir menn og barst mikið á. Nokkrir landar hans áttu heima í borginni, og lifðu af daglaunavinnu. Það þótti Sveinþór lítilmannlegt, og áleit tíma til kominn, að hætta að vinna stritvinnu. Hann setti upp matvöruverzlan þar í borginni; hændust landar hans mjög til að verzla við hann, og leita ráða til hans í viðlögum, því margir þeirra kunnu ekki hérlent mál. Hann var málsnjall og ísmeyginn og hafði gott lag á að koma sér fram; smjaðraði fyrir mönnum, ef honum þótti svo við eiga, en beitti hörku og ásælni, þar sem hann þorði. Verzlun hans blómgaðist og stækkaði og að sama skapi óx álit hans, og mátti hann heita fyrirliði landa sinna. Kom nú svo, að innlendir menn tóku að veita honum eftirtekt, því þeir

sáu, að hann var duglegur og laginn á að græða, en það fellur Kanadamönnum vel í geð. Ekki leið á löngu, áður hann fór að taka þátt í stjórnmálun, og gekk í lið með afturhaldsmönnum, því sá flokkur hafði þá völdin. Við bæjarkosningar í Halífax neytti hann allra bragða til að ráða yfir atkvæðum landa sinna, og hepnaðist það vel. Hann sat sig og aldrei úr færi með að telja stjórnarsinnum trú um, að hann hefði öll atkvæði landa sinna í hendi sér. Nú líður þar til, er kjósa skyldi þingmann á sambandsþing, og einsetti hann sér að láta ekki svo gott tækifæri ónotað. Hann hittir þingmannsefni stjórnarinnar og býður honum fylgi sitt og atkvæði landa sinna fyrir sanngjarna þóknun, og tók hinn boðinu. Hefst nú kosningarimman, og gekk Sveinþór hart fram, og þar eð landar hans voru flestir jafngrænir í stjórnmálum og gras í júnímánuði, veittu þeir honum eindregið fylgi. Féllu kosningar svo, að þingmannsefni stjórnarinnar komst að með miklum atkvæðamun, og stjórnin sömuleiðis, og brigzluðu flokkarnir hvor öðrum um, að þeir hefðu beitt mútum, lygum og svikum, svo sem títt er hjá þeim við hverjar kosningar. Ekki gaf Sveinþór sig að því, enda var hann aldrei að fást um hvaða brögðum var beitt, ef mál hans að eins hafðist fram.

Nú liðu tvö ár, en að þeim tíma liðnum vildi það til, að þingmaðurinn fyrir Halífax lagðist veikur í hálsmeini, sem raunar var ekki hættulegt. En sökum þess að hann var í höndum tveggja hálærðra lækna. Þá versnaði honum dag frá degi, unz hann loks dó. Því þingmenn Kanada deyja sem aðrir menn, og megna þar engar mútur rönd við að reisa. Meðan líkið stóð uppi, kölluðu stjórnarsinnar í Halífax saman fjölmennan fund, til að ræða um, hver næst skyldi verða þingmaður. En fundur sá lyktaði þannig, að þeir gátu ekki orðið á eitt sáttir. Sveinþór, sem nú var alment kallaður *Samúel H. Johnson,* var enn í uppgangi, og búinn að ávinna sér þann orðstír meðal innlendra manna, að hann gæti bundið landa sína á klafa í kosningum. Honum kom nú til hugar að bjóða sig sjálfan fram til þings, og eftir því sem hann íhugaði það lengur, því betur sannfærðist hann um, að sér mundi takast að ná þingmannsstöðunni. Hann vissi, að allir landar sínir mundu styðja sig við kosninguna, og flokkur hérlendra manna líka. Svo fanst honum hann vera fæddur til að semja lög og starfa að stjórnmálum. Og einmitt um þær mundir dreymdi hann þann draum, að hann þóttist vera staddur á grundinni fyrir framan þinghúsið í

Ottawa og hafa í bandi naut mörg, á ýmsri stærð og með ýmsum litum. Því veitti hann sérstaka eftirtekt, að upp af hausnum á hverju nauti blakti brezki fáninn á stöng. Og þó hann væri ekki hjátrúarfullur, þá fanst honum draumur sá mundi þýða nokkuð; mundu nautin tákna þingmenn á sambandsþingi, en að hann leiddi þau; réð hann á þann hátt drauminn, að hann mundi verða stjórnarformaður. Réð hann nú af að bjóða sig fram til þings, og hitti hina helztu stjórnarsinna í borginni að máli og skýrði þeim frá áformi sínu. Hvort sem þeir ræddu það lengur eða skemur, þá hétu þeir honum fylgi sínu, en hann kvaðst skyldu ábyrgjast öll atkvæði landa sinna þeim megin, því þeir mundu fylgja sér, hvaða flokk sem hann tilheyrði. Var nú kallaður saman fundur í annað sinn, til þess að koma sér saman um þingmannsefni, og var Johnson til nefndur. Að því búnu lagði hann af stað til Ottawa, til þess að finna hina helztu menn í stjórninni að máli, og vita, hvaða styrks hann mætti vænta frá henni í baráttunni, því fáir ná sæti í þingsalnum nema með miklum kostnaði og fyrirhöfn.

III.

Stjórnarbyggingarnar í Ottawa eru mjög reisulegar og tilkomumiklar, og álitnar hinar vönduðustu stjórnarbyggingar í allri Ameríku. Árið 1860 var byrjað á byggingu þeirra, og þá var undirstaðan lögð, og var þar viðstaddur erfðaprinz Breta og margt stórmenni. Veggirnir eru hlaðnir úr gráum sandsteini, sem mikið finst af skamt frá borginni. Þökin eru úr grænum og purpuralitum steini, og margir turnar gnæfa við himin. Aðalbyggingin er 500 fet á lengd, og í henni eru báðir þingsalirnir, og svo eru tvær aðrar 375 fet á lengd hvor. Þær standa allar á hæð einni, sem nefnd er stjórnarhæð. Útsýnið þaðan er fagurt og mikilfenglegt. Þaðan blasir við Ottawa-fljótið, og er það jafnaðarlega þakið skipum, stórum og smáum. Hinum megin fljótsins sér ofan yfir borgina *Hull;* þar eru stórar verksmiðjur, sem allar ganga af gufuafli, og vinna margar bæði nótt og dag. Bakvið borgina blasa við hálsar og hæðir, og lengra burt sjást fjöll, sem í fjarska sýnast hulin blárri reykjarmóðu.

Klukkan var 35 mínútur yfir tíu þegar stjórnarformaðurinn reif sig á fætur. Og þegar hann var búinn að drekka morgunkaffið, gekk hann niður á skrifstofu sína í stjórnarbyggingunni,

til þess að bera þar hita og þunga dagsins. Hann settist niður í mjúkan stól, krosslagði fæturna upp á skrifborði sínu og byrjaði hið háleita dagsverk sitt með því að opna fréttablöðin, sem lágu fyrir framan hann á borðinu. Hið fyrsta, sem hann leit á, var skammagrein til stjórnarinnar útaf stefnu hennar í tollmálinu, og sá hann enga ástæðu til að fara að lesa hana. Hann leitaði því víðar og hitti loks á grein, sem færði honum þær fréttir, að hlutabréf í Kanada-Kyrrahafsbrautarfélaginu hefðu stigið í verði um tvo af hundraði, og þótti honum það góðar fréttir. Kom honum þá til hugar, að það væri flónska af sér að kaupa ekki meira af þeim, meðan þau væru í svo lágu verði, og um það var hann að hugsa, þegar hann heyrði klukkuna slá ellefu.

»Tommi!« kallaði hann.

»Hér, herra!« var svarað í næsta herbergi, og í sömu svipan rak skrifstofusveinn hans höfuðið inn úr dyrunum.

»Veiztu hvort nokkrir af ráðherrunum eru komnir í ráðstefnusalinn?«

»Já, herra! Elliott og Mackenzie eru komnir fyrir stundu og bíða yðar þar.«

»Þá er bezt ég fari til þeirra. — Heyrðu, þú getur fært okkur tvær flöskur af kampavíni og nokkur staup.«

»Já, herra,« sagði hann og fór.

Stjórnarformaðurinn tók með mestu gætni fæturna ofan af skrifborðinu, stóð upp og gekk inn í ráðstefnusalinn, þar sem ráðherrarnir biðu hans.

»Góðan daginn, herrar mínir,« sagði hann.

»Góðan daginn,« sögðu þeir, súrir á svipinn yfir að hafa orðið að bíða svo lengi.

»Það var slæmt að þið skylduð þurfa að bíða eftir mér, en ég sagði Tomma að færa okkur flöskur og staup.«

Ráðherrarnir lyftu brúnum við þessa gleðifregn.

Formaðurinn settist niður, og Tommi kom von bráðar með vínið.

»Mr. Austin spyr, hvort hann eigi að skrifa kampavínstunnurnar, sem komu frá Montreal í gær, í útgjaldadálk ríkisins eða í prívatreikning yðar ráðherranna.«

»Í útgjaldadálk ríkisins, auðvitað. Er hann það flón að halda, að við förum að borga fyrir kampavín? Þú getur farið, Tommi, og sagt honum það. — — Nú, svo þurfum við að tala saman

viðvíkjandi þessum aukakosningum í Halífax. Það var slysalegt, að hann skyldi fara að deyja, hann Smith.«

»Já, nú man ég það,« sagði Elliott, »að hingað er kominn maður frá Halífax, sem óskar að tala við okkur um kosningar þær, er í hönd fara.«

»Hvað heitir hann?«

Elliott tók nafnspjald upp úr vasa sínum og las: »Samúel H. Johnson.«

»Samúel H. Johnson,« sagði stjórnarformaðurinn. »Ég kannast ekki við manninn. Skyldi hann vera úr vorum flokki, eða flokki stefnuleysingja?«

»Hann kvaðst hafa stutt flokk vorn drengilega síðan hann fór að taka þátt í stjórnmálum.«

»Þá er sjálfsagt að veita honum áheyrn, en þó er bezt að láta hann bíða í klukkutíma. Það sæmir ekki tign vorri, að alþýðumenn nái tali af oss tafarlaust. Tommi! — Nú, hvert er strákurinn farinn? — — Þú getur sagt þessum Mr. Johnson, að vér munum veita honum áheyrn eftir einn klukkutíma.«

»Já, herra,« sagði strákur og fór þangað sem Johnson beið. »Þér verðið að bíða í einn klukkutíma,« sagði hann; »ráðherrarnir eru í afarmiklum önnum.«

»Það er slæmt,« sagði Johnson. »Get ég ómögulega fengið að tala við þá strax?«

»Þegar ég segir yður, að það geti ekki orðið fyr en eftir klukkutíma,« sagði strákur í þóttafullum róm, »þá er það svo að skilja, að þér getið ekki talað við þá fyr en eftir klukkutíma. Það er svo að skilja, að það stendur eins og stafur á bók. Viljið þér bíða á meðan, eða ætlið þér að ganga út?«

Johnson sá sinn kost beztan að bíða. Honum leiddist að sitja og gekk fram úr salnum og ætlaði inn í bókhlöðuna. En hann rataði ekki og lenti inn í langan gang, sem lá í gegnum bygginguna. Þar voru skrifstofur á báðar hendur, og sást inn í þær gegnum glerið í hurðunum. Hann veitti því eftirtekt, að hann sá hvergi skrifstofuþjónana gera neitt, heldur sátu þeir og voru að rabba saman.

»Varst þú í leikhúsinu í gærkveldi?« heyrði hann einhvern spyrja.

»Já, ég var þar,« svaraði annar. »Eyddi fimm dollurum — sat milli tveggja stúlkna — leikurinn leiðinlegur.«

»Það veit ég. Tórir hún enn, þessi frændkona þín, sem þú segir að muni arfleiða þig?«

»Því er nú ver. Og ekki hægt að hafa út úr henni nokkurt cent. Og hér verð ég að þræla fyrir tvo dollara á dag, en hún veit ekki« — —

»Sussu! þeg!«

Í þessu opnuðust dyrnar, og herra Lé Roy, einn af ráðherrunum, kom nú inn. Hann gekk hratt inn ganginn, án þess að líta við Johnson, og hvarf inn í ráðstefnusalinn.

Skrifstofuþjónarnir stungu í flýti pennunum ofan í blekið og nefinu ofan í pappírinn og litu sem þeir væru í mestu önnum, meðan hann gekk framhjá. En þegar hann var horfinn, litu þeir upp, stungu pennunum bak við eyrun og fóru aftur að rabba saman.

Johnson gat ekki fundið bókasalinn og sá því sinn kost beztan að bíða með þolinmæði. Þegar hinn ákveðni tími var liðinn, kom sveinninn aftur og sagði, að ráðherrarnir væru reiðubúnir að veita honum áheyrn. Hann stóð á fætur og fylgdist með honum að salnum. Strákurinn opnaði dyrnar og hrópaði: »Mr. Samúel H. Johnson,« og fór síðan burt.

Elliott stóð upp og tók vingjarnlega í hönd Johnsons, og sagði síðan hinum hver hann væri. Þeir stóðu upp allir og heilsuðu honum og settust síðan niður aftur.

»Gleður oss innilega að sjá yður, Mr. Johnson,« sagði Lé Roy, »þér hafið áríðandi málefni við oss að ræða.«

»Já,« sagði Johnson hálfhikandi. »Ég ætlaði að tala við yður um kosningarnar í Halífax, sem nú fara í hönd.«

»Rétt er það. Ég sé í blöðunum, að flokkur vor þar hefir tilnefnt yður sem þingmannsefni.«

»Já.«

Þér hafið náttúrlega skírteini með yður, til að sanna að þér séuð sá rétti maður.«

Johnson hafði þau, og lagði þau fram.

»Það er gott. Hafi þér von um mikið fylgi?«

»Það hef ég. Allir beztu menn flokksins fylgja mér. Svo er mesti fjöldi af löndum mínum búsettur í borginni, og ég býst að sjálfsögðu við fylgi þeirra allra. Fæstir þeirra skilja hérlenda tungu og eru mjög fáfróðir í stjórnmálum. En þeir hafa svo mikið álit á mér, að þeir mundu fylgja mér, hvaða flokki sem

ég tilheyrði. En samt treysti ég mér vart til að ná kosningu, nema ég njóti hjálpar og fulltingis yðar ráðherranna.«

»Það er svo — en hvernig getum vér orðið yður að liði?«

»Það er algerlega á yðar valdi, hvort ég kemst á þing eða ekki. Stefnuleysingjar eru harðsnúnir, og gera oss alt það ógagn, sem þeim er unt. Ég þarf fjárstyrk — — einhversstaðar að. Og svo þarf ég að hafa vissu fyrir, að ég komi einhverju til leiðar, ef ég kemst á þing.«

»Rétt er það. Vilja kjósendur yðar í bænum fá nokkru sérstöku komið til leiðar?«

»Skotvirkin fyrir ofan bæinn eru í mesta ólagi, og þurfa umbóta við.«

»Segið kjósendum yðar, að það skuli verða gert. Skotvirkin í ólagi. Það er fyrirtak. Við skulum senda verkfræðinga til þess að yfirlíta, hvað gera þurfi, og stilla svo til, að þeir komi til bæjarins rétt áður en kosningar fara fram. Eruð þið hinir því ekki samþykkir?«

»Jú,« sagði Elliott. »En því þá ekki að láta til skara skríða og umbæta virkin eins og þarf?«

»Eruð þér genginn frá vitinu Elliott,« sagði stjórnarformaðurinn. »Hver er að tala um að umbæta virkin? Það á að *skoða* þau og annað ekki. Ef við förum að umbæta þau, þá töpum við því kjördæmi við næstu kosningar. — — Hvað oft hafa annars verið sendir verkfræðingar til þess að yfirlíta verkið og gera áætlun um kostnaðinn?«

»Tvisvar. Einu sinni fyrir hverjar kosningar.«

»Það má gera það einu sinni enn. Þér getið sagt kjósendum yðar, Mr. Johnson, að stjórnin hafi tekið vel í málið, og muni senda menn til að gera áætlun um kostnaðinn. Nokkuð annað, sem vér getum gert fyrir yður?«

»Mig langar mjög til að stofnsetja nýlendu fyrir landa mína einhversstaður í Kanada. Þeir eru allfjölmennir í ríkinu, en mjög dreifðir og óánægðir. Ef ég kemst á þing, þá vildi ég mega vænta fylgis yðar til þess að taka frá landspildu, sem eingöngu væri ætluð þeim til landnáms.«

»Það mun ganga greitt. En eruð þér viss um, að landar yðar fylgi yður við kosningarnar?«

»Það gera þeir — sérstaklega ef ég get fullvissað þá um, að nýlendan verði stofnuð.«

»Þér vitið, að stjórn vor er að mæta allmikilli mótspyrnu út um ríkið. Hafa landar yðar orðið þess áskynja?«

»Því er ver, að slíkar raddir hafa látið til sín heyra. En þær eru fáar, og vonandi að takast megi að þagga þær niður.«

»Gott er að heyra það. Flokkur vor í Halífax styður yður að líkindum með fjárframlögum.«

»Eitthvað lítilsháttar — en ekki nóg. Þegar maður þarf að smala — humm — atkvæðum, þá kostar það peninga. Við eyddum meira en þúsund dollurum í að koma honum Smith sáluga að.«

»Já, og er ekki mikið. En í því efni getum vér nú síður hjálpað yður. — Hvað mikið þurfið þér?«

»Þúsund dollara, að minsta kosti. Ég þarf að kaupa mér fylgismenn. Svo þarf ég að kaupa blað, til að mæla fram með mér, og fleira og fleira. Nei, ég get ómögulega komist af með minna en þúsund dollara.«

»Ó, — hvað blaðið snertir, þá skulum við gefa því arðsamar auglýsingar um Kanada, og jafna það á þann hátt. En styrktarmenn yðar — hvernig væri að gera þá að agentum og gefa þeim rífleg laun fyrir að fara til föðurlands yðar og smala löndum yðar vestur um haf?«

»Ágæt hugmynd — hreint ágæt. Það er fyrirtak. Stofna nýlendu og senda þá heim. — Þér eruð sannir mannvinir. — En — þrátt fyrir það þarf ég að verða yðar hjálpar aðnjótandi til þess að fá fjárstyrk úr kosningasjóði flokks vors.«

»Þér viljið fá meðmæli vor til þess.«

»Ef yður mætti svo þóknast.«

»Flokkur vor hefir að sönnu sérstakan sjóð, sem vér verjum eingöngu til að hjálpa mönnum vorum til að ná kosningu. Sá sjóður hefir myndast og verið viðhaldið með frjálsum samskotum frá vorum beztu mönnum. Þeir einir geta notið styrks úr þeim sjóði, sem vér erum vissir um að veiti oss örugt fylgi. Ef vér mælum fram með því, að þér fáið fjárstyrk, þá krefjumst vér þess af yður, að þér fylgið oss í öllum þeim málum, sem flokkur vor kynni að vilja koma fram á þingi. Ef þér gerið það, og kostið kapps um að halda löndum yðar í flokk vorum, þá munuð þér aldrei fá ástæðu til að iðrast þess.«

»Ég geri það. Það er sjálfsagt. Mér er svo kunnug flokkaskifting í stjórnmálum hér í landi, að ég veit, að hver, sem tekur þátt í stjórnmálum, verður að fylgja örugt þeim flokknum, sem

hann tilheyrir. Og *nú* tilheyri ég yðar flokk. — Hvað landa mína snertir, þá skal ég sjá um þá. Ég má þá treysta á meðmæli yðar?«

»Já, með þessu skilyrði. Vér skulum sjá um, að þér fáið átta hundruð dollara úr kosningasjóðnum.«

Johnson hnyklaði brýrnar; hann hafði búist við meiru. En samt þakkaði hann þeim hjartanlega fyrir og kvaðst nú vilja fara, því hver stundin væri dýrmæt.

Þeir stóðu upp og kvöddust vingjarnlega, og Johnson fann, að hann var nú skuldbundinn til að fylgja þeim í réttu og röngu. En hann fékst ekki um það, úr því eitthvað var í aðra hönd.

IV.

Frú Lovísa Sigríður Kristjánsson, eiginkona Árna prests Kristjánssonar, var alein í stofunni í húsi sínu í Halífax klukkan þrjú síðdegis, þrem dögum eftir að Johnson heimsótti ráðherrana. Séra Kristjánsson, maðurinn hennar, var ekki heima þá stundina, því hann hafði gengið eitthvað frá í þarfir safnaðarins. Frúin var önnum kafin við sama starfa og Njáll forðum, þegar farandkonurnar heimsóttu hann; hún var að stritast við að sitja. Hún var sómakona, frúin, eins og gefur að skilja, og nú var hún að hvílast að loknu erfiði dagsins. Meðlimir »Saumaklúbbsins« þar í borginni, sem voru hinar mentuðustu og gáfuðustu konur í þjóðflokki hennar, höfðu þá um daginn haldið fund, og setið á fundi fulla þrjá tíma. Þess má geta, að klúbbur þessi hafði myndast fyrir dugnað og ötulleik frúarinnar, og hún hafði verið forseti hans frá upphafi, og staðið vel í stöðu sinni. Á þeim fundi, sem haldinn var þá um daginn, hafði verið samþykt eftir langar umræður, að eftirleiðis skyldu meðlimir klúbbsins þvo þvott sinn á þriðjudögum, en ekki á mánudögum, eins og áður. Önnur málefni lágu ekki fyrir til umræðu, og eftir að þær höfðu drukkið kaffi, sagði frúin fundi slitið, og tiltók hvenær næsti fundur skyldi haldinn. Síðan kystu þær hver aðra og fóru heim til sín, og frúin var ein eftir. Hún var þreytt, eins og gefur að skilja, og hvíldi sig í hægindastól sínum, og leit yfir verk sín á fundinum, og sá að þau voru öll harla góð. Hún hafði tekið mikinn þátt í umræðum, og það var henni að þakka, að málið hafði framgang. Það lék ánægjubros um varir hennar þegar hún mintist þess, hversu þær höfðu litið til hennar með virðingu og auðmýkt, þegar hún byrjaði að

tala. Hún fann vitanlega til þess, að það var skylda þeirra að gera það, því hún var forseti klúbbsins, og æruverðug frú í ofanálag. Eitt sveið henni þó sárt, að ein fundarkonan, þessi Ingibjörg Jónsdóttir, eða hvað hún nú hét, virtist ekki bera minstu lotningu fyrir henni eða manni hennar. Á fundinum var hún hin eina, sem hafði vogað sér að mæla á móti því, að þetta mikilsverða málefni hefði framgang, — hafði sagt það væri fáfengilegt að tala um slíkt, og hún mundi þvo þvott sinn á mánudögum, hvort sem klúbburinn vildi eða ekki. Frúin mintist þess ennfremur með helgri gremju, að þegar Ingibjörg þessi var í kirkju síðast, hafði hún á höfðinu haft hatt, sem var mikið fallegri heldur en sá, er hún brúkaði sjálf. Hvaða rétt hafði annars þetta fólk til að búast betur en hún, eða mótmæla því, sem hún segði? Vitanlega alls engan. Og daginn áður, þegar þær mættust af tilviljun úti á stræti, hafði Ingibjörg þessi ekki hneigt sig fyrir henni, eins og þó var skylda hennar að gera, ef hún hugsaði nokkuð um sína andlegu velferð. Frúin fann það með sjálfri sér, að hún gat ekki þolað slíkar svívirðingar lengur. Önnurhvor þeirra hlaut að fara úr klúbbnum, og hún efaðist ekki um, hvor þeirra það yrði; það yrði vitanlega Ingibjörg. Frúin brosti svo ánægjulega að þessari hugsan sinni, að fellingar fóru um alt andlitið, út undir eyru. Aðeins þyrfti hún að koma því svo haganlega fyrir, að tillaga um brottrekstur Ingibjargar kæmi ekki frá sér — hún mátti ekki eiga nokkurn þátt í því —.

Frúin átti tvo ástvini — að undanskildum manni sínum. — Annar var stór, gulbröndóttur köttur, sem hafði til að bera alla þá kosti, sem einn kött mega prýða. Hann hafði aðeins einn galla — hann veiddi aldrei mýs. Hinn var svartur rakki, lítið stærri en kötturinn. Báðir þessi kjörgripir frúarinnar lágu nú á mjúkri sessu inni í stofunni.

Dyrabjöllunni var hringt. Hundurinn stökk upp með gelti. Frúin lauk upp öðru auganu og ætlaði að standa á fætur, en rankaði þá við því, að það sæmdi sér ekki sem prestskonu að fara sjálf til dyra, og sat því kyr. Bjöllunni var hringt í annað sinn.

»Silvía!« kallaði frúin, »farðu og *sjáðu* hver kominn er.«

Feit og digur stúlka, sem eflaust var fyrir löngu komin á örvæntingarárin, kom fram úr borðstofunni og opnaði dyrnar. Úti stóð maður, sem vér höfum áður kynst — Mr. Johnson.

»Séra Kristjánsson heima?«

»Nei. Því er nú ver og miður.«

»Frúin heima?«

»Ja, það veit ég ekki. Saumaklúbburinn er nýbúinn að slíta fundi, og frúin er þreytt, svo það er ekki gott að vita, hvort hún er heima; en ég skal fara og vita.«

Hún fór og kom aftur með þau tíðindi, að frúin væri heima, og bæði hann að gera svo vel að ganga inn. Johnson þáði boðið, og Silvía fylgdi honum til stofu. Frúin stóð upp úr hægindastól sínum, þegar hún sá hver kominn var.

»Komið þér sælar, frú Kristjánsson.«

»Komið þér sælir, Mr. Johnson; mér er ánægja að sjá yður. Gerið svo vel að fá yður sæti.«

Johnson settist á legubekk. Hann hafði þá kveldið áður komið heim úr Ottawaferð sinni, og var nú kominn í liðsbón. Hann var mikill vinur þeirra prestshjónanna, og taldi sér víst fylgi þeirra í baráttunni.

»Þarna eigið þér fallegan kött,« sagði Johnson til að byrja samtalið.

»Já! Hann er nú helzta ánægjan mín í heiminum, þegar maðurinn minn er ekki heima. Ég segi yður satt, Mr. Johnson, þér getið ekki trúað því, hvað þessi köttur er vitur. Í dag, þegar saumaklúbburinn sat hérna á fundi, þá gekk hann á milli þeirra og mjálmaði upp á þær konur, sem hann vissi að voru mér vinveittar, en leit ekki við hinum. Hann er hreint og beint *elskulegur*.«

»Ég trúi því. Skynlausu skepnurnar eru vitrari en margur hyggur. Ég átti einu sinni hund, sem lærði alveg tilsagnarlaust að standa á afturlöppunum, og það er meira en margur maðurinn gerir. — Svo klúbburinn sat á fundi í dag?«

»Já, og gerðum mikilsvarðandi samþykt. Klúbburinn samþykti, að allar konur, sem tilheyra honum, skildu hér eftir þvo þvott sinn á þriðjudögum, nema ég ein þvæ þvott minn á mánudögum eins og áður. Ég kann betur við það. Ég segi yður satt, Mr. Johnson, þó ég sé nú ekki háttstandandi í heiminum, þá get ég ekki vitað, að hver óbreytt alþýðukona þvoi þvott sinn sama daginn og ég. Maður verður þó að gera einhvern greinarmun á þjónum drottins og — og óvandaðri alþýðu — — — En ég er nú ánægðari síðan þessi samþykt var gerð.«

»Það gleður mig að heyra. Gekk það þá mótspyrnulaust?«

»Nei, ekki var nú svo vel. Þér þekkið hana Ingibjörgu, sem

lifir þarna — — þarna — — Jæja, það er sama hvar hún *lifir*, en hún stendur altaf upp í hárinu á mér, og svívirðir mig og mína. Fyrir skömmu sagði hún, að þessi kirkjumál og kirkjutíðindi í blöðunum væri mikil leiðinda-della. Finst yður ekki fádæmi að heyra, hvernig þetta fólk getur guðlastað? Það er óttalegt að hugsa til þess. Ekki um að tala að það vilji ganga í söfnuð; það segist geta borgað presti án þess. Hvað ætli liggi fyrir þessu fólki? Ég álít að það fólk, sem hvorki vill standa í söfnuði eða kvennfélagi, eigi ekki skilið að komast í himnaríki. Og ég veit fyrir víst, að hvorki ég eða maðurinn minn förum að mæla fram með því, en — —«

»Auðvitað ekki,« sagði Johnson. Han kærði sig ekkert um að ræða um söfnuði eða kvennfélög rétt þessa stundina; það var annað, sem honum lá þyngra á hjarta. Og hann sá, að ef hann léti frúna vaða þennan krapaelg óhindraða, þá kæmist hann aldrei að málefninu. Honum sýndist því bezt að taka um hornin á nautinu, og sjá hvernig færi.

»Ég ætlaði að tala um áríðandi málefni við ykkur bæði,« sagði hann; »er ekki maðurinn yðar heima?«

»Nei. Ekki þessa stundina, en hann kemur von bráðar.«

»Þá ætla ég að tala við yður á meðan. Þér hafið sjálfsagt heyrt, að stjórnarsinnar hafa tilnefnt mig sem þingmannsefni við þessar kosningar.«

Jú, frúin hafði heyrt það.

»Og í tilefni af því heimsótti ég yður. Eigi mér að verða sigurs auðið, þá þarf ég fylgi allra góðra manna, því ég á harðsnúna mótstöðumenn. Ég treysti því, að maðurinn yðar styrki mig, og þér sömuleiðis.«

»Og hvaða styrk get ég veitt yður, Mr. Johnson? Ég er kona, og konur ráða engu í stjórnmálum.«

»Jú, þér getið veitt mér mikið lið — fjarska mikið. Því þó þið konurnar hafið ekki atkvæðisrétt í stjórnmálum, þá getið þið haft áhrif á þau samt með því að tala við menn ykkar. Það nær nú ekki til mannsins yðar; því ég efast ekki um að hann fylgi mér. En þér gætuð veitt mér stórmikið fylgi með því að tala máli mínu við meðlimi saumaklúbbsins og aðrar konur í söfnuðinum, því ef þær fylgja mér, þá gera mennirnir þeirra það líka.«

Þetta líkaði henni að heyra. Hún hafði raunar vitað það áður, að hún hafði mikil áhrif í klúbbnum og í söfnuðinum, en

að hún gæti haft áhrif í stjórnmálum, hafði henni ekki dottið í hug. En henni fanst mjög sennilegt að svo væri.

»Svo þér haldið það, Mr. Johnson; þér haldið það virkilega, að ég geti styrkt yður.«

»Vafalaust. Ég hefi talsvert fengist við kosningar áður, bæði fyrir hann Smith sáluga og fleiri og hefi veitt því eftirtekt, að það er þýðingarlaust að reyna að vinna, þar sem konan er á móti manni. Alt er undir því komið að hafa hana góða, þá er maðurinn sjálfsagður líka. Þeir verða að taka tillit til þess hvað þær segja. — Jú, þér getið mikið hjálpað mér. Talið þér máli mínu við vinkonur yðar, og þær munu sjá um mennina.«

»Það skal ég gera. Ég skal gera alt, sem í mínu valdi stendur, til þess að þér náið kosningu. En ég krefst þess í staðinn, að þér útvegið okkur atkvæðisrétt við kosningar.«

»Það er sjálfsagt. Ég skal fylgja því fram á þinginu, að konur fái atkvæðisrétt, því þær eru eins færar um að taka þátt í stjórnmálum eins og við karlmennirnir. Þeim er gert lægra undir höfði í öllu, en það er alveg rangt.«

»Þetta er vel og viturlega talað, en ekki dugar að veita öllum konum jafnrétti. Það er nú til dæmis konur eins og hún Ingibjörg; þér verðið að sjá um að þess háttar konur fái ekki atkvæðisrétt.«

»Já — en það er óvíst, hvort hægt verður að gera slíkar undantekningar.«

Nú opnuðust dyrnar og prestur kom inn. Hann var rúmlega miðaldra maður, hár vexti, fölur í andliti og skegglaus. En hann jafnaði það upp með því að hafa sítt hár, sem náði ofan fyrir eyru. Hann heilsaði Johnson vingjarnlega og þakkaði honum fyrir síðast.

»Nú er ég kominn að leita styrks til yðar,« sagði Johnson. »Og — meðan ég man, skal ég geta þess, að þér eigið hjá mér fimtíu dollara. Tuttugu og fimm eru frá safnaðarmönnum, og tuttugu og fimm frá mér. Þér getið fengið þá þegar þér óskið eftir.«

»Þakk' yður fyrir þessa rausnarlegu gjöf og alt annað, sem þér gerið til útbreiðslu guðsríkis.«

Frúin talaði á sömu leið og sagði, að það væri ekki eins og þegar ólundarþakkið þar úr nágrenninu væri að píra úr sér einum eða tveimur dollurum.

»Minnist ekki á það,« sagði Johnson. »En svo ég víki að

því, sem ég var áðan að tala um við konuna yðar, þá er ég nú í liðsbón. Þér vitið, að stjórnarsinnar hafa tilnefnt mig sem þingmannsefni, og ég hefi gefið kost á mér. Og nú ríður mér á, að allir vinir mínir styðji mig eftir megni.«

»Ég mun minnast yðar í bænum mínum,« sagði prestur, »og yður er sigurinn vís. Hver býður sig fram á móti yður?«

»Hann heitir Robert Moore. Raunar held ég fáir landar kjósi hann, en þó heyri ég sagt, að tveir eða þrír séu farnir að smala atkvæðum fyrir hann. Þeir hafa vitanlega verið keyptir til að ljúga og svíkja landa sína. Ég hefi alla hina mestu og beztu menn mín megin. Ég má treysta á fylgi yðar; er ekki svo?«

»Jú,« sagði prestur. »Það er sjálfsagt. Hverjum skyldi ég veita lið, ef ekki yður? En þér vitið, að ég á óhægt að mörgu leyti, því prestar mega ekki taka þátt í kosningum.«

»Ó, — þér getið mikið stutt mig, þó þér komið ekki fram opinberlega. Talað máli mínu og ritað greinir í blöðin — þær mega vera nafnlausar.«

»Það get ég gert, og það er velkomið. En ég vona, að þó yður auðnist að komast í þessa háu stöðu, þá hættið þér ekki að styðja að útbreiðslu guðsríkis.«

»Þér þurfið ekki að óttast það. Þar sem kristin trú á aðra eins forvígismenn og hér í Kanada, *verða* allir að vera kristnir, — »eða þeir hafa sig ekkert áfram« var rétt komið fram á varirnar á honum. — »En nú ætla ég ekki að tefja lengur, þér gerið svo vel og ritið hið bráðasta í blöðin greinir um mig.«

»Já, en eigið þér víst fylgi þeirra?«

»Ég sé um það. Ég ætla að finna ritstjórann nú í dag. — Og þér frú Kristjánsson; þér ætlið að minnast mín?«

»Þér megið reiða yður á það, Mr. Johnson.«

»Þá er málið komið í bezta horf, og ég ætla að kveðja yður, því ég á mjög annríkt.«

Og hann kvaddi prestshjónin alúðlega og fór leiðar sinnar.

Tvö fréttablöð voru gefin út í borginni, og fylgdi annað þeirra afturhaldsflokknum að málum, en hitt áttu stefnuleysingjar. Bæði voru orðin nokkurra ára gömul, og gat enginn maður í borginni munað eftir því, að þau hefðu nokkurn tíma orðið sammála í nokkru máli. Ef annað studdi eitthvert málefni, þá var sjálfsagt að hitt lastaði það; og ef annað veitti einhverjum manni lið, þá

mátti eiga það víst, að hitt blaðið níddi hann á allar lundir. En þrátt fyrir það voru ritstjórarnir góðir vinir, og drukku oft bjór saman, — sem þeir fengu oftast til láns, — því þeir þektu vel stöðu sína, og vissu, að þeir áttu aðeins að verja garðana fyrir húsbændur sína, hvað sem þeirra eigin skoðunum liði. Ritstjóri afturhaldsblaðsins sat nú inni á skrifstofu sinni og var í illu skapi. Vínsali einn í borginni hafði þá um daginn stefnt honum fyrir skuld, að upphæð sex dollara, og af því hann hafði daginn áður borgað síðustu tíu centin, sem hann átti til, fyrir vindil, og ekkert innheimt fyrir blaðið í heila viku, þá voru horfurnar ískyggilegar og litlar líkur til, að hann gæti borgað skuldina. Blað hans hafði á áskrifendalista sínum alt að sjötíu kaupendur, og furðaði marga á, hvernig það gæti staðist útgáfukostnaðinn með þeim. En þá gátu aðrir þess, að það mundi vera í nokkrum kunningsskap við stjórnina og nærast drjúgum af molum þeim, sem náðarsamlega hrytu af borðum hennar. Nokkuð var það, að einu sinni á hverjum fjórum árum lifði blaðið við sæld og allsnægtir; það var þegar kosningar til sambandsþings fóru fram. Þá var eins og einhver gullæð hefði opnast á skrifstofu þess. Þá var upplag blaðsins um tíu þúsund, og það gefið hverjum sem hafa vildi. Nú voru liðin tvö ár frá því síðustu kosningar fóru fram, enda var nú féþurð svo mikil hjá blaðinu, að ritstjórinn vissi ekki hvað til bragðs skyldi taka. En þá barst honum alt í einu sú gleðifregn, að þingmaðurinn væri dáinn, og við þá frétt lifnaði svo yfir honum, að hann lofaði guð hástöfum, því dauði hans boðaði kosningar, og kosningar þýddu peninga og allsnægtir. Síðan hafði hann setið við að rita stjórnmálagreinir, til þess að hafa þær til taks, þegar á þyrfti að halda. En nú var liðinn nærri mánuður og engin hjálp sjáanleg, hvergi hægt að fá lán og málsókn fyrir hendi; en þá fór svo sem oftar, að þegar neyðin er stærst, þá er hjálpin næst.

Ritstjórinn var enn að lesa stefnuna, þegar Mr. Johnson sjálfur birtist í dyrunum eins og engill af himnum sendur. Hann stóð upp í flýti, heilsaði Johnson alúðlega og tvílæsti dyrunum.

Hvað þeir töluðu saman þá tvo klukkutíma, sem þeir sátu þar læstir inni, vita menn ekki. En hitt er víst, að þeir kvöddust með mestu virktum er þeir skildu. Og einhver þóttist síðar um daginn hafa séð ritstjórann bregða sér inn í banka og hefja þar 400 dollara ávísun frá Johnson.

Skrifstofa »Morgunstjörnunnar«, sem var málgagn stefnuleysingja, var örstutt þaðan, og þegar Johnson kom út á götuna, fór hann að íhuga, hvort ekki mundi rétt fyrir sig að hitta ritstjórann að máli. Raunar bjóst hann ekki við að ná fylgi blaðsins, en hitt mætti þó reyna, hvort ekki mætti fá ritstjórann gegn sanngjarnri þóknun til að fara ekki mjög geyst í sakirnar; því Johnson var illa við blaðaskammir, — ef þær voru um hann sjálfan.

Ritstjórinn var ekki heima, en hans var von innan stundar, svo Johnson afréð að bíða. Þá var verið að prenta blaðið. Hann tók eitt eintak og las þar svo látandi grein:

»Heiðarlegt þingmannsefni.

Það er hvorttveggja að Ottawastjórn og hennar auðvirðilegu fylgifiskar eru soknir djúpt í forardíki lasta og svívirðinga, enda kom það greinilega í ljós á tilnefningarfundi þeim, sem þeir héldu hér í bænum. Sú var tíðin, að afturhaldsflokkurinn, þó illur væri, kappkostaði að hafa *heiðvirða* menn á þingi, en — sú tíð er nú liðin. Þessi S. H. Johnson, sem flokkurinn gerði sig svo auðvirðilegan að tilnefna sem þingmannsefni, er, að sögn sannorðra manna, hinn mesti prakkari og óþokki. Oss hafa verið send til prentunar frásagnir um nokkur atriði úr lífi hans, en vér munum ekki opinbera þær að svo komnu, því vér höfum fyrir löngu sett oss þá reglu, að ræða málefnið, en sleppa persónunni, og þeirri reglu munum vér enn fylgja. Aðeins viljum vér geta þess, að allir heiðvirðir menn hafa skömm á þessum Johnson, og fyrirlíta hann. Það er mælt, að flokkur hans hafi látið tilleiðast til að tilnefna hann af þeirri ástæðu, að hann gæti ráðið yfir atkvæðum landa sinna. En landar hans eru sjálfstæðari en svo, að þeir láti slíka pilta tæla sig. Nú er hann farinn til Ottawa, og er mjög líklegt, að þegar hann kemur aftur, hafi hann nóga peninga á boðstólum til að kaupa fyrir sannfæringar borgarbúa, en vér treystum því, að þeir láti ekki tælast af gulli eða loforðum slíkra fúlmenna.

Á öðrum stað í blaðinu birtum vér ávarp frá Mr. Robert Moore, þingmannsefni frjálslynda flokksins, sem vér vonum, að allir lesi með athygli. Hann er alþektur sem einn af nýtustu mönnum bæjarins, og enginn vafi á því, að hann nær kosningu.«

Johnson fanst þýðingarlaust að bíða lengur eftir ritstjóranum, og tók hatt sinn og fór. Þegar hann kom út á strætið, sá hann,

að götustrákar voru á fleygiferð með prentaða seðla, sem þeir dreifðu um strætin og gáfu hverjum, sem um gekk. Hann tók einn seðilinn og las:

Mr. Robert Moore,
þingmannsefni frjálslynda flokksins í Halifax,
æskir atkvæða yðar á kjördegi.
Látið ekki ginnast af gulli og lygum afturhaldsmanna.
Kjósið Robert Moore!

Johnson sneri við og ásetti sér að hitta aftur ritstjóra fylgisblaðs síns. Hann sá, að hér var ekki um gott að gera. Það var enginn vafi á því, að mótstöðumenn hans ætluðu að gera honum sóknina erfiða, og láta hann komast í krappan, áður hann næði sæti í þingsalnum. Þegar hann kom á skrifstofuna, var ritstjórinn að semja skammagrein um Robert Moore, sem hann þó sjaldan hafði séð, og aldrei haft neitt misjafnt af að segja.

»Heyrið þér,« sagði Johnson; »ég þarf að fá prentað og útbýtt þúsund lausamiðum í kveld. Getið þér látið gera það?«

»Sjálfsagt. Hvað viljið þér láta prenta?«

Johnson sagði honum það og fór.

Eftir lítinn tíma voru margir strákar á þönum fram og aftur um bæinn við að útbýta svo látandi seðlum:

Greiðið atkvæði með
Samúel H. Johnson, Esq.
Þingmannsefni hinns óháða, frjálslynda flokks afturhaldsmanna í Halifax.
P. S. *Mr. Johnson æskir að tala við sem flesta af yður á Atlantic-hótelinu.*
Vín og vindlar gefins.

Sama kveldið var blaðið prentað, og var þar löng ritstjórnargrein með svo látandi fyrirsögn:

Góðar fréttir.
Stjórnin ætlar að láta gera stórkostlegar umbætur við skotvirki bæjarins.
Tveir verkfræðingar komnir frá Ottawa til að gera áætlun um kostnaðinn.

Og á öðrum stað í blaðinu stóð þessi grein:

»Svívirðileg blaðamenska!

Í síðasta númeri »Morgunstjörnunnar« stendur löng skammagrein um þingmannsefni stjórnarsinna, Mr. Samúel H. Johnson.

Hún sver sig í ættina til ýmsra greina, sem áður hafa staðið í því blaði, og mun þess vegna óhætt að eigna hana skröltormi þeim, sem kallar sig ritstjóra blaðsins. Hvað snertir hinar svívirðilegu árásir, sem skröltormurinn gerir á mannorð Mr. Johnsons, skulum vér geta þess, að það eru alt lygar frá upphafi til enda. Allir, sem þekkja Mr. Johnson, vita, að hann er einn hinn heiðvirðasti íbúi þessa bæjar, maður, sem ekki vill vamm sitt vita, enda hefir hann náð hylli allra manna. Af því það er vor ófrávíkjanleg regla, að ráðast aldrei á persónu manns þess, er vér eigum í höggi við, þá viljum vér fara sem fæstum orðum um fígúru þá, sem stefnuleysingjar hafa tilnefnt sem þingmannsefni. Þess eins viljum vér geta, að færum vér að birta á prenti alt, sem vér vitum um hann, þá væri það nóg til þess, að enginn heiðvirður maður gæfi honum atkvæði. Þennan sómapilt vilja þeir senda á þing sem fulltrúa fyrir Halífax. Vitanlega hefir hann ekkert fylgi, nema helzt þeirra manna, sem selja atkvæði sín fyrir vín og peninga. Hvað skyldi annars Mr. Moore hafa borgað skröltorminum fyrir að rita hina umtöluðu grein? Að því leyti sem vér tökum þátt í stjórnmálum, þá lýsum vér yfir því, að vér gerum það *alveg óháðir,* og aðeins vegna þess, að sannfæring vor knýr oss til þess.«

Þegar »Morgunstjarnan« kom út daginn eftir — blöðin komu út á hverjum degi meðan á kosningarimmunni stóð — þá gat ritstjórinn þess, að það væri í fjórða sinni sem stjórnin hefði látið gera *áætlun* um kostnaðinn við að endurbæta skotvirki bæjarins, og ætíð hefði það verið rétt á undan kosningum. Og jafnframt því sem ritstjórarnir létu á hverjum degi skammirnar dynja yfir þingmannaefnin, þá fóru aðrir stjórnmálarakkar, sem enginn hafði áður heyrt getið, að rita í blöðin. Þau fluttu nú myndir af þingmönnunum og breyttu þeim í allra kvikinda líki, nema létu ætíð andlitin halda sér óbreytt, svo allir skyldu þekkja þá. Jafnframt því voru sendisveinar þeirra beggja á þönum fram og aftur, hittu hvern kjósanda að máli, eltu þá út um sveitir, ef þeir voru ekki í borginni, og létu þá engan frið hafa.

V.

Verkfræðingarnir frá Ottawa, sem áttu að yfirlíta skotvirkin og gera áætlun um kostnaðinn við aðgerð þeirra, voru komnir og farnir. Þeir höfðu, ásamt Mr. Johnson og öllum hinum helztu

afturhaldsmönnum í borginni, skoðað skotvirkin í krók og kring, fundið að þeim var stórkostlega ábótavant, og nákvæmlega reiknað út, hvað mikið fé stjórnin þyrfti fram að leggja. Það var feikna mikil upphæð. En það var enginn vafi á því, að hún gerði það, því Halífaxbúar voru hennar óskabörn og eftirlæti. Ef þeir nú aðeins stæðu öruggir með henni gegnum kosningarimmuna, þá var engin vafi á því, að stórkostlegar umbætur yrða gerðar í borginni á næsta kjörtímabili. Þannig prédikuðu verkfræðingarnir, blað afturhaldsflokksins, Mr. Johnson sjálfur, og allir vildarmenn hans. Aftur sögðu stefnuleysingjar, að engu orði væri trúandi, sem stjórnin eða hennar menn segðu; að öll þeirra loforð hefðu reynst svik, og stjórnin notaði skotvirkjamálið sem skálkaskjól, því þetta væri í fjórða sinn að gerð væri áætlun um kostnaðinn við verkið; lengra hefði það aldrei komist, og mundi ekki komast, þó afturhaldsflokkurinn sæti að völdum til eilífðar. Nei, það væri skylda allra, sem ekki vildu heita förðurlandssvikarar, að styðja að falli stjórnar þeirrar, sem væri landi og lýð til smánar, og það gætu þeir bezt á þann hátt, að hrinda Johnson á kjördegi svo djúpt, að hann næði sér aldrei aftur.

Maður hét Grímur, sonur Gríms búrkjamma, sonar séra Einars smérbelgs. Hann hafði flutt vestur um haf fyrir tveim árum, og var nú búðarmaður og bókhaldari hjá Johnson. Heldur þótti hann ódæll og pöróttur í æsku, og réðu foreldrar hans það af, að láta hann »sigla« og stunda nám og forframast erlendis. En námið lenti í handaskolum, og er hann hafði verið við skólann í þrjú ár, sá hann sinn kost beztan að fara þaðan snögglega, vestur um haf. Kom hann vestur að áliðnu sumri, og var þá útlærður lögfræðingur. Ekki skildi hann hérlenda tungu. Dvaldi hann í Halífax vetur hinn næsta, og hafðist ekki að. Þá var Johnson fyrir nokkru byrjaður að verzla, og var í uppgangi miklum. Grímur biður hann ásjár, og lofar að þjóna honum vel og dyggilega. Johnson vissi, að Grímur var lærður, og áleit, að hann gæti orðið gott verkfæri í hendi sinni, og afréð því að taka hann í þjónustu sína.

Svo var það einn dag þegar kosningarimman stóð sem hæst, og blöðin rifust á hverjum degi, og kjósendurnir rifust hvar sem þeir hittust, og undirtyllur kandídatanna voru á þönum fram og aftur um bæinn, að Grímur sat hjá Johnson inni á skrifstofu hans. Fyrir framan þá var stórt borð, og á því voru haugar af dagblöðum, bæklingum og úrklippum úr stjórnmálablöðum afturhalds-

manna, sem Grímur safnaði saman og festi inn í bók til hægðarauka fyrir húsbónda sinn. Johnson hafði verið að aðgæta kjörskrárnar, og talist svo til, að ef enginn þeirra, sem höfðu heitið honum atkvæðum, gengi úr leik, þá mundi hann hafa hundrað atkvæði umfram andstæðing sinn. 60 kjósendur voru fjarverandi, og tólf voru dánir. Hvað hina dánu snerti, þá taldi hann sér vís atkvæði þeirra, ef kjörstjórinn aðeins yrði sér velviljaður, og um það efaðist hann ekki, því hann mátti tilnefna hann sjálfur. En hinum fjarverandi ásetti hann sér að smala saman, ef hann gæti.

»Við skulum nú aðgæta,« sagði hann við Grím, »hvernig við erum búnir undir kosningarnar. Ég keypti fimm tunnur af whisky (við getum vatnsblandað það til helminga) og hefi samið við tvo vínsölumenn að sjá um, að mínir menn fái vín eins og þeir vilja.«

»Rétt!«

»Og tíu menn hefi ég stöðugt á ferðinni til að útvega mér atkvæði. Ég borga hverjum þeirra fimm dollara á dag.«

»Einmitt?«

»En nú er enn eftir að tala við landa í suðurhluta bæjarins. Til þess sé ég engan færari en þig, því ég hef ekki tíma til að fara þangað sjálfur. Ég ætla að senda þig þangað í dag.«

»Rétt!«

»Þú verður að fara klóklega að, því þeir eru varkárir þar. Mundu eftir að taka með þér nóg vín, og sparaðu það ekki; það er oft betra en langar stjórnmálaræður.«

»Já, einmitt!«

»Gættu að því að fá konurnar á þitt mál. Þær eru vanalega auðunnar, því þeim þykir heiður í því, að talað sé við þær um stjórnmál. Segðu þeim, að ég ætli að útvega þeim kosningarétt. Láttu þér ekki koma til hugar að vinna mennina, nema þú hafir konurnar góðar fyrst. Þá eru mennirnir sjálfsagðir líka, því annars hafa þeir ekki frið á heimilum sínum.«

»Öldungis rétt! Bara þær mættu kjósa, þá væri gaman að vasast í kosningum.«

»Taktu með þér peninga, en ekki skaltu samt kaupa atkvæði fyr en í fulla hnefana. Vertu duglegur að tala, og veittu óspart vín. Ef þú hittir nokkra, sem hafa lofað Mr. Moore atkvæðum, þá reyndu umfram alt að fá þá til að svíkja hann. Slettu í þá fimm eða sex dollurum, en farðu varlega að því; ef það kemst upp, er ógæfan vís.«

»Alveg rétt!«

»Svo er þessi bannsetti fundur á morgun. Þeir vilja halda fund í leikhúsinu, og láta okkur Mr. Moore halda ræður. Mér er nú ekkert um það, en það verður þó svo að vera.«

»Kaupið þér götustráka til að ólmast og gera skarkala, þegar Mr. Moore fer að tala. Það kostar yður ekki nema fáeina dollara í púðurkerlingum.«

»Það er ágæt uppástunga. Ég geri það. Svo get ég fengið flokk manna til að hrópa »húrra« fyrir mér úti á strætinu. Þeir gera það, ef þeim er veitt vel á undan.«

»Þér haldið ræðu á fundinum. Er ekki svo?«

Ég býst við að það sé nauðsynlegt; en ég hefði þurft að hafa hana skrifaða. Raunar treysti ég mér allvel til að mæla af munni fram, en betra þætti mér þó að hafa skrifuð blöð.«

»Getið þér ekki haft rituð blöð í hattinum, haldið honum fram undan yður meðan þér eruð að tala? Mig minnir að hann Smith sálugi gerði það. Þér hafið hann náttúrlega á höfðinu, þegar þér stigið upp á ræðupallinn, en svo takið þér hann ofan, um leið og þér hneigið yður. Svo getið þér lesið upp ræðuna, án þess að nokkur verði þess var, að hún sé í hattinum.«

»Þetta er þjóðráð. Þú hefir ætíð ráð undir rifi hverju. En eitt er enn; ég ætla að sjá um, að þú verðir kjörstjóri.«

»Ég er yður mjög þakklátur fyrir þann heiður.«

»Það eru nokkrir dauðir af þeim, sem standa á kjörskránni, en ég hef fengið menn, sem ekki hafa kosningarrétt, til að greiða atkvæði í þeirra nafni. Þú skalt ekki láta þá sverja, nema Mr. Moore heimti það, en hleypa þeim fljótt að borðinu.«

»Já, sjálfsagt!«

»Það er ekki ómögulegt,« hélt Johnson áfram, »að eitthvað af kvennfólki verði á fundinum á morgun. Fari svo, þá verður þú að sjá um, að þær fái beztu sætin í húsinu. Svo verður þú að vera mjög lipur við þær og kjassa krakkana — ef þær hafa þá með sér —; það getur alt haft áhrif á kosningarnar.«

»Hm,« sagði Grímur og stóð upp; »það er nú alt verra. — — En nú man ég það, að meðlimir saumaklúbbsins ætla að koma á fundinn, og ganga eftir hljóðfalli með fána til heiðurs við yður.«

»Hm. Hvaða hornleikaraflokk skyldu þær hafa?«

»Þær hafa myndað hann sjálfar. Prestskonan sagði, að þær hefðu eina góða harmoníku og þrjár munnhörpur.«

»Hm,« sagði Johnson aftur. Honum þótti nú minna varið í fréttina.

»Ég kom á fund til þeirra,« sagði Grímur, »til að velja handa þeim »mottó« á fánann. Þær töluðu mikið um, hve mikil áhrif þær gætu haft á stjórnmál landsins, ef þær bara hefðu kosningarétt; — þér ætlið að sjá um, að þær fái að kjósa næst, er ekki svo?«

»Ekki er það nú alveg víst, að þeim verði hleypt að kosningaborðinu, en þær geta kosið á þann hátt, að ráða atkvæðum eiginmanna sinna. Karlmennirnir eru ekkert nema seðlar, sem konurnar kjósa á. Þess vegna er nauðsynlegt að hafa þær með sér. En hvað er þetta,« sagði hann og stóð upp, því hópur af mönnum kom og ruddist inn í búðina. Hann gekk fram á móti þeim. Það var hópur af fylgismönnum hans, úr austurhluta bæjarins, sem raunar stóðu á kjörskránni, en skeyttu ekki agnar ögn um kosningar nema að vera þeim megin, sem betur var veitt og fjárvon meiri. Á undan þeim gekk stór og digur sláni, svo fullur, að hann gat valla staðið; hann tók Johnson í fang sér og faðmaði hann að sér, og sagði kjökrandi: »Það vildi ég að guð gæfi, að þér næðuð almáttugur kosningu. Ég hef veðjað *á yður* tuttugu dollurum, og þér megið ekki falla. Nú ætlum við að drekka eitt glas með yður, því við erum nýkomnir frá að berja á helvítinu honum Moore — börðum þrjá menn hans niður, og —«

»Drekka eitt glas með Mr. Johnson,« endurtók hópurinn, og út með þeim varð hann að fara, og hella í þá víni eins og þeir vildu, því annars mátti hann eiga þá vísa á móti sér við kosningarnar.

VI.

Fundur sá, er þeir Johnson og Grímur töluðu um, átti að byrja daginn eftir kl. tvö síðdegis. Helztu menn beggja flokkanna höfðu komið sér saman um, að þingmannaefnin skyldu halda þar ræður, og skýra kjósendum frá stefnu sinni í stjórnmálum. Löngu fyrir hádegi fóru kjósendur að tínast inn á veitingahúsin, sem voru í grend við fundarsalinn; sérstaklega voru það tvö veitingahús, sem var eins og öllum væri vísað á. En því var þannig varið, að þeir Johnson og Moore höfðu í tómi samið sinn við hvorn veitingamann, að þeir skyldu veita mönnum sínum vín og

vindla gefins. Sumir, sem vissu þetta í tíma, byrjuðu strax um morguninn að drekka, og altaf urðu þeir fleiri og fleiri, eftir því sem lengra leið á daginn. Þeir komu úr öllum áttum, og streymdu inn á veitingahúsin, og röðuðu sér upp að vínsöluborðunum eins og sauðir á jötu. Á veitingahúsi Johnsons var langt um fleira, og háreystin svo mikil, að varla heyrðist mælt mál.

Veitingamaðurinn hafði ekki við að veita vínið, svo þeir gerðu sér hægt um hönd, og slógu botnana úr tveimur tunnum og drukku svo af börmunum, meðan hægt var, og síðan úr skálum, glösum og lúkum sínum. Veitingahúsið var orðið að jarðnesku helvíti. Svæla af tóbaksreyk lá eins og þykk, blá móða yfir öllum, sem inni voru, og svækjan af sjóðandi heitu púnsinu var svo sterk, að liðið hefði yfir hvern viðvaning. Ekki aðeins gólfið, heldur og veggirnir og veitingaborðið var löðrandi í tóbakshrákum. Við og við stigu sumir upp á stóla, tunnur eða bekki og fóru að halda ræður um stjórnmál — dynjandi skammir um Mr. Moore og stefnuleysingja, en glymjandi hól um Johnson og stjórnina og afturhaldsflokkinn. Og ætíð lyktaði ræðan þannig, að allir drukku skál Johnsons og stjórnarinnar.

»Hræktu ekki á vegginn, helvítið þitt,« grenjaði veitingamaðurinn til manns eins, sem honum þótti haga sér ósiðlega. — »Hrækja ekki á vegginn,« sagði hinn og snerist illur við. »Í leyfi og umboði Kanadastjórnar lýsi ég yfir því, að það er öllum frjálst að hrækja í dag hvar sem þeir vilja. — Við erum í frjálsu landi, veiztu það, bölvaður? Við höfum frjálsa stjórn — veiztu það? Við stjórnum landinu sjálfir með kosningunum, veiztu það? Við megum hrækja eins oft og við viljum, og hvar sem við viljum, því við erum frjáls þjóð. Veiztu það, bannsettur? Jafnvel framan í snjáldrið á þér. — Hrópið þið húrra fyrir Johnson, þrefalt húrra.«

Tveir eða þrír menn hrópuðu húrra, en flestir gátu ekki sint því. Þeir voru annað að gera. Það var farið að lækka í tunnunni, og einn náungi, sem ætlaði að ná sér í vín, beygði sig heldur mikið, og fór á höfuðið ofan í hana, og er tvísýnt hvernig honum hefði reitt af, ef lagsmenn hans hefðu ekki dregið hann upp.

»Hrópið þið húrra, piltar,« grenjaði hinn aftur. »Þrefalt húrra, segi ég — helvíti. Ef hér er nokkur, sem ekki vill hrópa húrra fyrir Johnson, þá skal hann mæta mér.«

Rámir af reyk og víni orguðu menn þrisvar húrra, sumir standandi, sumir sitjandi á bekkjum, stólum, tunnum eða veitinga-

borðinu. Tveir eða þrír tóku það svo nærri sér, að þeir stungust á höfuðuð á gólfið. Vart voru húrraópin um garð gengin, þegar dyrnar opnuðst og fjórir menn úr flokki Roberts Moore óðu inn í herbúðir óvinanna. Einn þeirra var sex feta hár risi, alþektur sem einn hinn mesti hnefleikamaður í borginni, og betri en þrír aðrir í stjórnmálum, því eitt hnefahögg hans var meira sannfærandi en klukkutíma ræða.

»Það er nú aldrei org,« byrjaði hann. »Þið hafið víst haldið, afturhalds-jarðsvínin ykkar, að við mundum ekki þora að ganga inn til ykkar. Hrópið þið aftur húrra fyrir Johnson, ef þið þorið.«

»Ég þori það,« sagði sá, sem kom húrraópinu á stað. Það var hvorttveggja að hann ætlaði að hrækja hátt, enda gafst honum nú tækifæri á að reyna það. »Ég læt ekki minn hlut fyrir heimskum og illgjörnum stefnuleysingjum.«

»Heyrðu vinur,« sagði hinn; »við skulum nú tala um þetta eins og skynsömum mönnum sæmir. Það situr illa á okkur að vera þau helvítis stjórnmála-jarðsvín að kjósa þennan Johnson, til þess að herða á járnviðjum afturhaldsmanna á okkur. Veiztu hvernig toll-lögin eru? Veiztu hvað mörg pund af tóbaki við fáum fyrir dollarinn? Nei, þú veizt ekkert af þessu, því þú ert asni, sem aldrei lest blöðin, og blöðin eru það, sem fræða okkur um stjórnmál landsins. Ég er nú fimtugur, og hef lesið blöðin í sextíu ár, og veit hvað ég tala um. Ég — —.«

»Hvað á þetta helv. raus! þú — —«

»Haltu kjafti, afturhalds-jarðsvínið þitt,« sagði tröllið og skók hnefann framan í hann. »Við skulum tala um þetta í bróðerni. Hvað fáum við af tóbaki fyrir dollarinn? Fjögur pund; en mundum fá sex pund og tvö lóð, ef tollurinn væri ekki. Robert Moore ætlar að afnema tollinn. Johnson ætlar að hækka hann á okkur. Hvar lendir það? Hvar lendir það?« endurtók hann með þrumandi rödd og barði saman hnefunum. »Á ég að segja ykkur það? Það fer fyrir þessu landi eins og ritningunni, þegar Gyðingar fóru til Abrahams og báðu hann að afnema tollinn á tóbaki, en hann sagðist skyldi flengja þá með skorpíónum. Hvernig fór? Þeir gerðu uppreisn og tóku nýjan kaðal og hengdu konunginn fyrir framan þinghúsið. Sama ættum við að gera, eða hvað finst ykkur? Hvort viljið þið heldur fjögur eða sex pund fyrir dollarinn?«

»Sex pund,« hrópuðu allir.

»Á, var það svo? Hvað segir þú um það, þú þarna með

galtartrýnið? Ætli þú yrðir ekki feginn að stinga sex pundum af tóbaki upp í kjaftinn á þér, ef þú ættir kost á því? Hvað fáum við af sykri? Þessi helv. í Ottawa leggja toll á það, svo við fáum ekki nema tólf pund, en ættum að fá sextán. Robert Moore ætlar að gefa okkur sextán. Johnson gefir skitin tólf. Hvort er betra? Hvort viljið þið heldur tólf eða sextán pund fyrir dollarinn, ha?«

»Sextán pund,« sögðu hinir.

»Ég hefði haldið það. Og sá sem vill heldur fjögur pund af tóbaki, er hvorki hvítur maður né kristinn. Við eigum að kjósa Moore, eða hvað haldið þið? Sýnist ykkur ráð að hrópa aftur húrra fyrir Johnson? Niður með hann. Húrra, húrra fyrir Robert Moore.«

»Húrra fyrir Johnson,« var hrópað fyrir utan dyrnar, og þrír menn komu inn, og einn af þeim var Grímur.

»Ég segi húrra fyrir Moore,« hrópaði tröllið og snerist að þeim.

»Hva—hvað, hvaða dónar eru hér, að heiðvirðir menn skuli ekki geta talað orð án þess vaðið sé ofan í þá. — — Ég tek ykkur alla til vitnis um það, að hann ætlaði að vaða ofan í mig. Hvað er hann annars að þvaðra?«

»Hann segir, að við fáum sex pund af tóbaki, ef við kjósum Moore,« gall einhver við.

»Sex pund!«

»Og sextán pund af sykri.«

»Sextán pund! Ég skal leggja í helvítið.«

»Komdu bölvaður, ef þú þorir,« sagði hinn og hrækti tóbakstuggunni í lófa sína og neri henni vel um báðar hendurnar. »Við skulum gera út um það, hver þeirra Johnson eða Moore eigi að verða þingmaður. Ég segi húrra fyrir Robert Moore.«

»Og ég segi húrra fyrir Johnson.«

»Og ég segi húrra fyrir Moore.«

»Þú ert asni.«

»Og þú ert svín.«

»Þú lýgur!«

»Og þú lýgur!!«

»Heyrðu vinur,« sagði Grímur, sem hingað til hafði ekkert lagt til málanna. »Lofaðu mér að tala við þig einslega.«

Tröllið glápti á hann þegjandi, en Grímur tók í handlegg

hans og leiddi hann með sér inn í afkima einn. Hvað þeim fór þar á milli, vissi enginn; en þegar þeir kom fram aftur, sagði tröllið:

»Vinir mínir! Þessi *gentilmaður* hefir talað við mig, og fært gildandi ástæður fyrir því, að við eigum að kjósa Johnson. Ég verð að játa, að ég hafði ekki íhugað málið nógu vel, og sé, að ég hef talað illa áðan. Ég bið ykkur fyrirgefningar, og lýsi nú yfir því, að ég er með ykkur — og Mr. Johnson.«

Grímur drap titlinga glottandi. Hinir samglöddust tröllinu hver af öðrum, og slógu svo botninn úr annari tunnu og drukku skál Johnsons í tuttugasta sinni.

Meðan þeir voru að því, kom þar strákur einn, og hrópaði, að þeir skyldu koma fljótt, því það ætti að fara að brenna Mr. Johnson þar á strætinu. Við þá frétt varð þeim svo hverft, að þeir fleygðu glösunum og þutu út; en tíu eða tólf lágu eftir á gólfinu, augafullir.

Örskamt þaðan var verið að byggja múrhús, en verkið var ekki komið lengra en svo, að kjallarinn, sem var úr steini, var búinn. Þar hafði stór hópur af fylgismönnum Moores safnast saman, og höfðu haft með sér mynd af Johnson, í fullri líkamsstærð. Myndina höfðu þeir sett á stöng og borið hana svo um strætin, unz þeir komu að kjallaranum. Þangað hafði áður verið flutt eldsneyti og tunna af steinolíu. Skríllinn, sem nú skifti hundruðum, og orgaði og grenjaði og bölvaði á milli þess sem hann slokaði í sig vínblönduna, sem Moore hafði gefið þeim, fór nú líkt að og Gyðingar forðum, þegar þeir ætluðu að fórnfæra. Ótal hendur gripu eldsneytið og hlóðu því, aðrir slógu botninn úr tunnunni og heltu olíunni yfir; tóku síðan myndina af Johnson, gegnvættu hana í olíu og settu hana á háa stöng yfir eldinum. Síðan var leidd fram kýr — eða mynd af kú — í fullri stærð, og varpað ofan á eldsneytið; kölluðu þeir hana Ottawa-belju, og sögðu um Johnson eins og Norðmenn forðum um Ögvald konung, að »alt skyldi saman fara, karl og kýr«. Svo var kveykt í öllu. Eldurinn blossaði upp á einu vetfangi, svo alt var í einu báli, eldsneytið, kýrin og Johnson. En kjósendurnir hlógu, grenjuðu og bölvuðu; tóku hver í höndina á öðrum og kystu hver annan, og réðu sér ekki fyrir gleði af því, að sjá sína verstu pólitisku óvini brenna þarna. Mest voru þó ólætin meðan Johnson var að brenna. Og þegar eldurinn var búinn að eyðileggja hann, og brunatætlurnar

foknar út yfir mannfjöldann, þá sóttust allir eftir að ná í þær, til að geta troðið þær ofan í sorpið.

En það fór fyrir þeim líkt og aðlinum í Babýlon forðum, er Kýros kom þangað. Þegar gleði þeirra stóð sem hæst, komu menn Johnsons þangað hlaupandi, og vísuðu Moore og öllu hans hyski þangað, sem hann þyrfti hvorki að borga fyrir ljósmat né eldivið. Jafnframt vildu þeir komast að eldinum og slökkva hann, en hinir stóðu fyrir sem þéttast og tóku á móti. Hófust nú verulegar ryskingar og hnefahöggin dundu á allar hliðar. Sumir hentu grjóti, aðrir tóku logandi eldibranda og köstuðu á mótstöðumenn sína, en húrraópin og níðyrðin um kandídatana og stjórnina heyrðist á allar hliðar. Tröllið, sem bezt hafði varið Robert Moore, gerði honum nú alt það ógagn, er hann gat, en Grímur hafði haft sig burt, skjálfandi af hræðslu, þegar hann sá, hvað verða vildi.

En þegar ryskingarnar stóðu sem hæst, heyrðist blástur í pípu lögregluþjóns. Lögreglustjórinn hafði orðið var við aðganginn, og kom nú við sjöttta mann til að skakka leikinn.

»Hættið,« æpti hann, »eða ég læt setja ykkur í svartholið!«

Þegar hann sá, að þeir gáfu orðum hans engan gaum, skipaði hann mönnum sínum að tvístra hópnum. Þeir réðust á hann með hnefum og bareflum, en gátu litlu áorkað. Hinir heiðruðu kjósendur vissu, að þeir voru að taka þátt í stjórnmálum ríkisins, á sinn venjulega, kyrláta hátt, og þeir þóttust hafa fulla heimild til að gera það opinberlega, úti á strætum bæjarins.

VII.

Þetta fór að verða ískyggilegt, því meir en tvö hundruð manns héngu þar hver í öðrum í einni þvögu, bölvandi, æpandi og óðir af víni og kosningaæsingum. Lögregluþjónarnir gátu ekkert áunnið annað en að lenda sjálfir inn í þvögunni og sumir voru farnir að hrópa, að þeim skyldi fleygja á eldinn. En þegar þessar óeirðir stóðu sem hæst, og hnefahöggin dundu á allar hliðar, varð mönnum litið upp og sáu, hvar fylking manna kom með miklum hraða vestan strætið, og stefndi til þeirra. Þóttust þeir nú vita, að búið væri að kalla út herlið, til að skakka leikinn, því rauður fáni blakti yfir fylkingunni, og að eyrum manna barst skrækhljóða ómur, sem allir þóttust vita, að væri frá hornleikaraflokki herliðsins.

Kom nú hik á marga, og fór fyrir þeim eins og skáldið segir: »Féllust öllum hendur hér, að horfa á tröllin fóru.«

Fylkingin kom nær og nær. Hún færðist snúðugt áfram, og sáu allir, sem á táinu stóðu, sinn kost beztan að víkja úr vegi. Það var margt einkennilegt við þessa herdeild. Hermennirnir voru í engum einkennisbúningi, og ekki nóg með það, heldur voru þeir allir í kvennbúningi. Það var engin furða, þótt menn yrðu forviða, og vissu ekki hvað þetta ætti að þýða.

En það kom þá upp úr kafinu, að þetta var saumaklúbburinn, sem gekk um strætin með fána og hljóðfæraslætti til heiðurs við Mr. Johnson.

Sú, sem gekk í broddi fylkingar, hafði digurt brauðkefli í hendi, og sló með því högg ýmist beint út í loftið, niður til hliðar eða upp, til leiðbeiningar fyrir þær, sem á eftir gengu, og léku á hljóðfærin. Hljóðfæraflokkurinn hafði eina harmoníku, þrjár munnhörpur og eina skrækhljóða hljóðpípu, en í bumbu stað höfðu þær tinskál, sem þær börðu í sífellu. Þetta var hátíðisdagur fyrir hinar háttvirtu konur saumaklúbbsins. Þær fundu til þess, að þær, sem fulltrúar fyrir hina kúguðu og þjökuðu kvennþjóð, voru að taka þátt í stjórnmálum landsins, og ef þær bara fengju atkvæðisrétt, treystu þær því, að alt mundi færast í lag í ríkinu. Engar mútur framar, enginn tollur, kaffi sett niður um helming, engar æsingar, ekkert vín. Á fundi, sem þær höfðu haldið kvöldið áður, hafði frúin sagt, að þúsund ára ríki drottins á jörðunni gæti ekki byrjað, fyr en allar konur hefðu fengið atkvæðisrétt (og kaffið lækkað í verði).

Jú, þær sómdu sér dável í fylkingunni, og voru fagrar á að líta og girnilegar til fróðleiks, enda vissi enginn það betur en þær sjálfar. Fáninn, sem blakti yfir þeim, var rauður dúkur, og á hann var saumað með hvítum stöfum:

SAMÚEL H. JOHNSON.
IN HOG SIGNO VINCES.

Merkið sómdi sér vel, enda leyndi það sér ekki, að þær voru meira en lítið hreyknar af því. Koma þeirra hafði orðið til þess, að draga athygli margra frá viðureign þeirri, sem fór fram í kjallaranum. Mönnum þótti eitthvað svo nýstárlegt að sjá konur ganga með fána um strætin. Af því nokkurt hlé varð á ryskingunum, gerði lögreglan, sem altaf hafði verið að reyna að tvístra hópnum, harða atrennu, og tókst það nú svo vel, að heita mátti, að flokk-

arnir skildust að, og stóðu þeir nú sinn hvorum megin við bálið og þurkuðu af sér svitann og blóðið. Klúbburinn færðist nær og nær. Reyndar var það með lögum bannað að ganga með þannig lagaðan fána, þegar kosningar stæðu til, en þær höfðu ekki verið að fást um slíka smámuni. Lögreglan lét þær fara fram hjá og gerði þeim engan farartálma, og þeir af hópnum, sem á táinu stóðu, viku sér undan og út af því, því þeim leizt ekki á að verða fyrir þeim. Áfram heldu þær, unz þær komu að leikhúsinu, þar sem fundinn átti að halda; þar fóru þær inn.

Nú var klukkan orðin þrjú síðdegis. Menn komu úr öllum áttum og það var orðin svo mikil þröng á strætinu, að naumast var hægt að komast áfram. Menn fóru að tínast inn í fundarsalinn og þó leikhúsið væri stórt, fyltist það alveg á örstuttum tíma. Út við vegginn öðrum megin sátu konur, sem komið höfðu til að hlusta á ræðurnar. Þar var og saumaklúbburinn, og hafði reist fánann upp við vegginn og horfði letraða hliðin fram.

Nú kom maður inn og kallaði: »Mr. Johnson er að koma!« Þessum tíðindum fögnuðu hans menn með glymjandi lófaklappi. Ruddust nú inn hópar af mönnum, og brátt gekk Johnson sjálfur inn í salinn, ásamt helztu flokksmönnum sínum. Hann var glaður í bragði, því hann hafði frétt um viðureignina, og það með, að hans menn hefðu borið hærra hlut. Þótti honum það fyrirboði þess, að hann mundi sigur vinna við kosningarnar. Hann gekk nú fram fyrir konurnar og heilsaði þeim kurteislega, og þótti þeim sér virðing sýnd í slíku. Að því búnu tók hann sér sæti upp á ræðupallinum.

Litlu síðar gekk Mr. Moore inn í salinn. Hann var lítill maður vexti og hæglátur. Johnson stóð upp, þegar hann kom inn, og þeir heilsuðu hvor öðrum með uppgerðar-kurteisi og settust síðan niður.

Nú var sá tími kominn, að silkihattur Johnsons skyldi fara að taka þátt í stjórnmálum. Eftir að forseti hafði sett fundinn, stóð Johnson upp, tók ofan hattinn og hneigði sig og byrjaði að tala með hátíðlegri rödd:

»Háttvirtu herrar og frúr! Ég þykist vita, að yður muni öllum vera það að meira eða minna leyti ljóst, í hvaða tilgangi vér komum hér saman í dag. Nú nálgast óðum sá dagur, er stjórnvölur Kanada verður lagður yður í hendur, og yður þannig gefið tækifæri til að lýsa yfir með atkvæðagreiðslu yðar trausti því

eða vantrausti, er þér berið til stjórnar landsins í Ottawa. Ég stend hér frammi fyrir yður í dag, til þess fyrst og fremst að æskja fylgis yðar og atkvæða á kjördegi, og í öðru lagi til þess, að skýra yður frá stefnu minni í hinum helztu málum landsins. Án þess að mér komi til hugar að efast um, að þér munið fylgja hinni réttu hlið, því þér, íbúar þessarar borgar, eruð allir svo sjálfstæðir í skoðunum yðar, að þér látið ekki tælast af mútum eða fögrum loforðum (Heyr! heyr!), þá vil ég lýsa yfir því, — og ég geri það alveg óhræddur, treystandi á fylgi yðar —, að ég sæki um þingmensku undir merkjum stjórnarinnar (Rödd frammi í salnum: Niður með stjórnina!). Alt frá þeim tíma, er ég fór fyrst að taka þátt í stjórnmálum þessa lands, hefi ég eftir mætti stutt þann flokk, og því einnig stjórnina í Ottawa. (Fari hún til fjandans!). Og allan þann tíma, sem ég hefi dvalið meðal yðar, hefi ég leitast við að kynna mig sem heiðvirðan mann innan um heiðvirt fólk. (Heyr! heyr!). Þess vegna dirfist ég nú að bjóðast til að vera fulltrúi yðar á sambandsþinginu. Þess vegna dirfist ég að standa hér frammi fyrir yður í dag, og æskja atkvæða yðar.«

Nú gall við rödd frammi í húsinu: »Legðu frá þér hattinn,« en Johnson skeytti því ekkert og hélt áfram.

»Hvað snertir málefni þau, er ég hefi hugsað mér að fylgja fram, ef ég verð kosinn þingmaður, þá skal ég geta þess, að ég mun stuðla að því eftir megni, að stjórnin leggi fram fé til opinberra starfa hér í Halífax, svo sem til að umbæta skotvirki bæjarins og höfnina (Heyr!), sem fyrir löngu hefði átt að vera búið. En það er ekki stjórninni að kenna, þó það alt til þessa hafi farist fyrir. Henni hefir verið fullljóst, hvað hér þyrfti að gera, en hún hefir haft í mörg horn að líta. Nú er vissa fengin fyrir því, að verkið verði unnið, því verkfræðingar stjórnarinnar hafa verið hér til þess að gera áætlun um kostnaðinn.«

»Það sannar ekkert,« hrópaði einhver, »þeir hafa gert það fyrir hverjar kosningar.«

»Svo vil ég með nokkrum orðum minnast á tollmálið,« sagði Johnson og leit ofan í hattinn, »því það er annað stórmál — —«

»Hann les upp úr hattinum,« æptu nú margir frammi í salnum; og áður en hann gæti áttað sig, flugu jarðepli, tóbaksplötur og annað góðgæti eins og drífa í kringum hann. Hann hörfaði aftar á sviðið til að hlífa sér og hélt á hattinum.

»Gætið fundarskapa!« hrópaði forsetinn og stóð upp. »Hæfið

hattinn,« æptu menn frammi í húsinu. Í sömu svipan kom stórt jarðepli sem kólfur flygi og sló hattinn úr hendi Johnsons. Hann datt á gólfið og blöðin fuku um alt sviðið.

Stefnuleysingjar ráku upp skellihlátur. Johnson reiddist og gekk aftur fram á pallinn og byrjaði í ákafa að tala blaðalaust. Þegar hann hafði skamma stund talað, heyrðist skarkali mikill úti á strætinu. Hurðinni var hranalega hrundið upp, og inn kom hópur af skólapiltum og sópaði mjög að þeim. Þeir höfðu allir þríhyrndar húfur á höfðum, og voru í gráum kápum, sem þeir höfðu varpað yfir herðar sér. Þeim veitti erfitt að ná sætum og bárust um salinn, og námu loks staðar andspænis saumaklúbbnum. Fáni klúbbsins reis upp við vegginn, eins og áður er á vikið, og blasti því við skólapiltunum. Leið ekki á löngu, áður einn þeirra fór að aðgæta hann. Hann las yfirskriftina og hvíslaði glottandi einhverju að sessunaut sínum, sem einnig fór að lesa á fánann og hvíslaði einhverju að þeim, er næstur sat og svo koll af kolli. Það leyndi sér ekki, að þeim fanst mikið til um fánann, því þeir gláptu stöðugt á hann.

Frúin veitti þessu eftirtekt og varð eldrauð í framan. Henni fanst, að hljóðskraf og hlátur skólapiltanna hlyti að standa í einhverju sambandi við sig, en gat ekki gert sér grein fyrir, hvernig það gæti verið. En því var þannig varið: Hún hafði, eins og fyr var á vikið, farið til Gríms, og skýrt honum frá, að þær ætluðu að ganga með fána um strætin í virðingar skyni við Johnson, og og beðið hann að finna handa þeim latneskt orðtak, til þess að sauma á hann. Grímur gerði það bæði fljótt og vel. Hann hafði líka setið þrjú ár við latínunám og var ekki blár innan. Hann gaf þeim orðtakið: *In hoc signo vinces* (ɔ: undir þessu merki skaltu sigra), en í ógáti breytti hann orðinu *hoc* í enska orðið *hog* (svín) og varð því *mottóið* á fánanum þannig: *In hog signo vinces* (undir svínsmerki skaltu sigra).

Þessi keskni skólapiltanna ágerðist svo, að prestskonan gat ekki þolað slíkt lengur. Hún stóð upp, og hét á félagssystur sínar að ganga af fundi, og þola ekki lengur spott og aðhlátur þríhyrndu dónanna, sem sætu andspænis þeim. Þeir heyrðu orð hennar og var heldur en ekki dillað. En þær rigsuðu allar út í einni halarófu með bræðisvip miklum og komu ekki aftur; en fáninn með orðtakinu smekklega stóð þar eftir sem þegjandi vottur um latínulærdóm Gríms.

Nú sté Robert Moore upp á ræðupallinn.

»Herrar mínir og frúr,« sagði hann og hneigði sig. »Ég finn að það er skylda mín að taka það fram nú þegar, að mig tekur það mjög sárt, að flokksmenn mínir hafa hagað sér ókurteislega gagnvart Mr. Johnson, og ég vil lýsa yfir því, að ég er enginn frömuður að slíkri athöfn. Ég hefi leitast við að koma kurteislega fram, og vænti hins sama af honum. Ég vil ennfremur leyfa mér að — —«

Lengra komst hann ekki, því strákar Johnsons, sem voru yfir í enda hússins, tóku að rífast og fljúgast á með svo miklum skarkala, að ekki heyrðist mælt mál.

»Gætið fundarskapa!« kallaði forsetinn, og sló hnefanum ofan í borðið. Strákarnir þögnuðu sem snöggvast, og Mr. Moore byrjaði aftur að tala.

»Ég vil leyfa mér að minna yðar á það, að pólitiska ástandið i Kanada er nú þannig, að hver einstakur kjósandi verður að gæta skynsemi sinnar, og umfram alt ekki láta tælast af fé eða fögrum loforðum. Mr. Johnson mintist á ýms mál, sem hann ætlaði að fylgja fram á þingi, og meðal þeirra var að umbæta skotvirkin og höfnina. Ég vil benda yður á aðrar umbætur, sem Halífax ríður meira á — —«

Lengra var hann ekki kominn, þegar hár hvellur heyrðist og í sama bili fyltist húsið af reyk og svælu. Strákahópur Johnsons hafði í einni svipan, allir í einu, kveykt á púðurkerlingum, og af því kom hvellurinn.

»Rekið þennan djöflahóp út,« æpti forsetinn. En það gekk lakara en á Gyðingalandi forðum. Nokkrir þrifu til strákanna, en þeir smugu úr höndum þeim, undir sætin og í allar áttir, og náðust fáir.

Mr. Moore byrjaði nú að tala í þriðja sinn. En óðara kom annar hvellur eins hár og hinn fyrri. Húsið fyltist af reyk á ný og púðurkerlingar flugu innan um salinn líkt og hinar eldlegu tungur á dögum postulanna; sviðu hár manna og skegg og brendu göt á fötin.

Nú var gerður aðsúgur að strákahópnum og tókst að handsama nokkra þeirra, og láta þá út. Og jafnframt fóru margir að tínast af fundi. Þá var farið að þyrsta, og þeir voru ekki þau flón, að virða pólitiskar ræður meira en vín.

»Við skulum koma inn á næsta veitingahús og fá okkur hress-

ingu,« sagði einhver við sessunaut sinn. Skólapiltarnir heyrðu þetta og tóku viðbragð svo mikið, að gólfið bifaðist, og strunsuðu út í einni þvögu, og margir með þeim. Johnson gekk nú aftur fram á ræðupallinn. Hann var búinn að leggja frá sér hattinn, og ætlaði nú að tala upp úr sér.

»Það lítur svo út sem hinir heiðruðu fundarmenn vilji ekki hlusta á mótstöðumann minn,« byrjaði hann. »Máske menn vilji heldur hlusta á mig. Ég vil þess vegna leyfa mér enn á ný að ávarpa yður með nokkrum orðum.«

»Geti ég ekki fengið að tala hér fyrir skríl þeim, sem þér hafið keypt til þess að gera hér uppnám og háreysti, þá er engin ástæða fyrir menn að hlusta á yður, og vil ég því skora á alla mína menn að ganga af fundi,« sagði Mr. Moore, um leið og hann tók hatt sinn og gekk burt. Þegar menn sáu hann fara, kom los á marga, og menn tíndust smámsaman út á eftir, og síðast var Johnson einn eftir á ræðupallinum að tala yfir nærri tómu húsi.

VIII.

Tveim dögum síðar átti kosning að fara fram, og það er óhætt að segja, að þá tvo sólarhringa naut hvorugur kandídatinn svefns né hvíldar.

Kosningadagurinn er (eða ætti að vera) einn af hinum alvarlegustu dögum, sem getur komið yfir frjálsa þjóð í frjálsu landi. Þann dag leggur stjórnin niður völdin. Þann dag hvílir stjórn landsins eingöngu á herðum þjóðarinnar, og með atkvæði sínu gefur hver einstaklingur úrskurð sinn um það, hvort ill eða góð stjórn eigi að vera í landinu um næsta kjörtímabil.

En hér fór, sem enn þykir við brenna í Kanada, að fæstir gáfu því nokkurn gaum; það var aðeins eitt, sem fyrir þeim vakti; að hafa sem mest upp úr kosningunum — peninga, embætti, eða einhver hlunnindi, eða þá nokkur staup af víni, ef ekki annað.

Öll skynsamleg yfirvegun var rekin á flótta. Stjórnmálarakkarnir gengu um eins og grenjandi ljón og leituðu að þeim, er þeir fengju glapið; og á kjörstaðinn komu menn viti sínu fjær af víni og kosningaæsingum.

Og nú var kosningadagurinn runninn upp. Það átti að kjósa á allmörgum stöðum í borginni, en hér verður aðeins drepið á

það, sem gerðist á stærsta kjörstaðnum, þar sem Johnson var sjálfur. Embættismenn dagsins voru þrír: Kjörstjóri, skrifari og lögregluþjónn. Johnson hafði efnt heit sitt við Grím og gert hann að kjörstjóra. Ekki átti hann þó með að veita það embætti, en af því hann fylgdi stjórninni, var bending frá honum nægileg til að koma Grími í embættið,

»Þessi embætti, sem við erum skipaðir í,« sagði hann við skrifara sinn, sem Tómas hét, »eru bæði vandasöm og vegleg. Lögin skera ekki úr því, hvort sé vandasamara, að vera kjörstjóri eða háyfirdómari, en ég álít þau embætti ofboð svipuð. Það stendur í lögunum, að hvorki kjörstjóri né skrifari megi drekka vín, reykja vindla né éta seðlana. Heyrið þér það, Tómas?«

»Jú. En guðlaust er að mega ekki fá sér í staupinu.«

»Það er hart, en lögin segja nei. En þó bannað sé að reykja, þá er ekki bannað að kveykja í pípu. Þér megið gera það, ef þér viljið.«

»Þakk' fyrir. Það leyfi skal ég nota.«

»Ég finn ekkert lagaákvæði um það, hvort kjörstjóri eigi að brúka gleraugu eða ekki. Mér finst það sjálfsagt, og ég veit að allir dómarar brúka gleraugu. Eða hvað sýnist yður?«

»Ég held þér ættuð að brúka gleraugu.«

»Það finst mér líka. Það hlýtur að gefa mér tignarlegri svip. Ég kann vel við græn gleraugu, en ég þori ekki að brúka þau, því gárungarnir kynnu þá að finna upp á því að segja, að þau væri samlit mér. Ég ætla því að hafa nefklemmur *(lorgnette)*, og þér ættuð að brúka aðrar.«

»Já, einmitt!«

»Svo verðum við að hafa það hugfast, að staða vor er vegleg, og það sýnum við bezt með því, að stara beint fram undan okkur, og taka ekki kveðju nokkurs manns. Ég lærði það í skólanum að skeyta því engu, þó dónar væru að kasta á mann kveðju.«

»Öldungis rétt!«

»Komi eitthvað vandasamt fyrir viðvíkjandi bókfærslu yðar, þá gerið þér mér aðvart. Það getur komið fyrir, að þér þurfið að skrásetja eitthvað á fleiri en einni tungu, t. d. á frönsku. Ég er fær um það alt. Ég lærði sex tungumál í skólanum og stend því á gömlum merg.«

Nú var komið að þeim tíma, að opna skyldi kjörstaðinn, enda komu nú bæði þingmannsefnin og tóku sér sæti. Úti fyrir höfðu

þeir sinn fulltrúann hvor, til þess að hafa gát á öllu og líta eftir hverjir kæmu á kjörstaðinn og hverjir ekki. Atkvæðagreiðslan gekk seint, einkanlega ef þeir menn áttu í hlut, sem voru með Moore. Grímur þurfti að yfirvega það alt með nákvæmni, og sjá um að ekkert væri rangt.

Fulltrúi Moore's kom nú inn með einn mann, sem óskaði að greiða atkvæði. Grímur spurði hann að nafni. Hann nefndi sig.

»Þér getið ekki greitt atkvæði hér í dag; nafn yðar stendur ekki á kjörskrámi.«

Kjósandinn setti upp stór augu. »Stendur ekki nafn mitt á kjörskránni? Það stóð þó á gömlu kjörskránni, og síðan hefi ég ekki skift um bústað. Það hlýtur að vera þar.«

»Það er þar ekki,« sagði Grímur í embættistón. »Þér greiðið ekki atkvæði hér í dag. Látið hinn næsta koma.«

»Hverjum gáfuð þér atkvæði við síðustu kosningar,« spurði Moore kjósandann í hljóði.

»Andsk. beinhorninu honum Smith, — fyrirgefið mér, það lá við sjálft að ég talaði ljótt —, sem sveik öll sín loforð við okkur. Ég ætlaði að launa Ottawa-stjórninni fyrir mig í dag.«

»Ég sé hvernig í öllu liggur,« sagði Moore og ritaði eitthvað hjá sér.

Fulltrúi hans kom nú inn með sex menn hvern á fætur öðrum. Enginn þeirra fékk að greiða atkvæði. Nöfn þeirra höfðu staðið á gömlu kjörskránni, en verið strikuð út á hinni nýju. Þeir urðu bálvondir, kendu Johnson og stjórninni um það, og völdu þeim öll þau fáheyrðustu blótsyrði, sem þeir áttu til í orðasafni sínu. En það dugði ekkert. Þeir máttu allir fara þaðan svo búnir.

Nú kom fulltrúi Johnsons inn með einn kjósanda.

»Hvað heitið þér,« spurði kjörstjóri án þess að líta á manninn.

»Sveinn Jónsson.«

Mr. Moore leit upp. Hann þekti manninn og vissi, að hann hafði ekki atkvæðisrétt.

»Mr. Brown,« sagði Grímur, »skrifið þér: Sveinn Jónsson nr. 83.«

»Þessi maður heitir Ísak,« sagði Moore; »en Sveinn Jónsson er dáinn fyrir fjórum mánuðum. Ég þekti hann vel, því hann var í vinnu hjá mér.«

»Kjörstjóri ræður því, hvort maðurinn greiðir atkvæði eða ekki,« sagði Johnson stuttlega.

»Mr. Johnson hefir rétt að mæla,« sagði Grímur; »það er ég, sem hefi úrskurðarvald hér í dag. Hvað nafn hans snertir, þá veit hann að líkindun betur en Mr. Moore, hvað hann heitir. Sé hann Sveinn Jónsson nr. 83, þá á hann hér atkvæðisrétt. Jafnvel þó hann væri dauður fyrir fjórum mánuðum, eins og Mr. Moore segir, þá er ekki þar með sagt, að hann geti ekki greitt hér atkvæði. Reyndar stendur í lögunum, að lifandi maður geti ekki greitt atkvæði í nafni dauðs manns; en það stendur hvergi í þeim, að dauður maður geti ekki greitt atkvæði, ef hann kemur sjálfur á kjörstað. Sé þessi maður Sveinn Jónsson nr. 83, þá á hann hér atkvæðisrétt, hvort sem hann er lifandi eða dauður. Ég vil þess vegna sem kjörstjóri leggja fyrir yður nokkrar spurningar, nefnilega *pro primo:* Heitið þér Sveinn Jónsson?«

»Ja—á!« sagði hann og horfði altaf á gólfið.

»Þá spyr ég yður *pro secundo:* Eruð þér dauður eða lifandi?«

»Ég — ég held — ég — sé — lifandi.«

»Það dugar ekki að segja »ég held«. Þér verðið að vera alveg viss í yðar sök, því annars fáið þér ekki að greiða atkvæði. Ef þér hafið dáið fyrir fjórum mánuðum, þá ættuð þér að muna eftir því. Eða máske hér séu einhverjir viðstaddir í dag, sem voru við jarðarför yðar og geti borið yður vitni. Hvað haldið þér um það?«

»Ég — held — ég — sé dauður,« sagði hann og leit á kjörstjóra og ranghvolfdi augunum.

»Þá er alt gott. Þér hafið sagt, að þér heitið Sveinn Jónsson. Lögin segja, að Sveinn Jónsson nr. 83 eigi hér atkvæðisrétt, hvort sem hann kemur hingað lifandi eða dauður. Mr. Brown, skrifið þér: Sveinn Jónsson nr. 83.«

»Bíðið þið við,« sagði Moore; »ég heimta eið af manninum.«

»Þér hafið rétt til þess. Hvað viljið þér láta hann sverja?«

»Að hann sé þessi Sveinn Jónsson, sem kjörskráin nefnir.«

»Mr. Jónsson,« sagði Grímur og stóð upp, »ég verð að láta yður vinna eið. Þér sverjið það hér á biflíunni — hvar er hún nú — — — Mr. Brown, vitið þér hver fjandinn er orðinn af biflíunni? — — kæra þökk fyrir; þarna kemur hún. Þér sverjið það hér á biflíunni, að þér séuð þessi Sveinn, sem kjörskráin nefnir, og að þér hafið ekki áður greitt atkvæði við þessar kosningar. Gerið svo vel að kyssa á biflíuna.«

Sveinn tók upp biflíuna kysti hana og lagði hana síðan á borðið.

»Þessi eiður er ógildur,« sagði Mr. Moore. »Hann kysti ekki á biflíuna, heldur á þumalnögl sína.«

»Mr. Moore,« sagði Johnson og hvesti á hann augun, »ég vil aðvara yður um að ganga ekki of langt.«

»Mr. Moore,« sagði Grímur; »ég vil leyfa mér að tilkynna yður, að það er *ég sjálfur,* sem er kjörstjóri her í dag. Hér stendur í lögunum, að sá, sem vinnur eið, skuli kyssa á biflíuna, en það stendur hvergi í þeim, að hann megi ekki kyssa á þumalnöglina, ef hún liggur á spjaldinu. Það geta verið vissar ástæður til þess, að sá, er eiðinn vinnur, eigi hægra með að kyssa á nöglina, heldur en á biflíuna, og ef nöglin liggur á biflíunni, þá er eiðurinn góður og gildur. Gjörið svo vel að rita það í bókina, Brown, að nr. 83 hafi verið mótmælt af Mr. Moore.«

Sveinn greiddi nú atkvæði, og fór síðan sem fljótast út og inn á næstu ölkrá til þess að fá sér hressingu og dró þar upp fimm dollara seðil úr vasa sínum, sem kunningja hans furðaði dálítið á, því áður um daginn hafði hann verið að biðja þá um að lána sér fimm cent.

»Þér hafið úrskurðarvald í dag,« sagði Moore við Grím; »en allar aðfarir yðar eru þannig lagaðar, að við þurfum að líkindum að talast dálítið frekar við síðar.«

»Dirfist þér að brúka hótanir?« spurði Johnson.

»Ég brúka engar hótanir. Ég viðurkenni vald kjörstjóra, og beygi mig fyrir því.«

»Það er yður líka fyrir beztu.«

Úti fyrir tók nú að gerast háreysti mikil, er mannfjöldinn jókst og menn gerðust ölvaðir. Lögregluþjónninn hafði um morguninn valið sér sæti fram við dyr á hurðarbaki. Honum þótti það vissara að vera þar, sem hann yrði sízt ónáðaður, og í von um að það yrði ekki, hafði hann tekið með sér vínflösku og nokkra vindla, og hugsað sér að hafa »góðan tíma«.

Allan daginn voru ökumenn á þönum um borgina að smala mönnum saman á kjörstaðinn. Báðir kandídatarnir höfðu leigt fjölda hesta um morguninn til þessa, jafnvel þó lögin bönnuðu slíkt. Fulltrúi sá, sem Johnson hafði úti, tók marga eintali, um leið og þeir komu, eða fór með þá inn á veitingahúsið þar í grendinni til þess að gefa þeim hressingu.

»Þér brúkið alt of mikið hljóðskraf við menn,« sagði fulltrúi Roberts við hann, »og ég hlýt að banna það.«

Hinn snerist reiður við. »Hvaða vald hafið þér til að banna mér slíkt, þar sem þér gerið slíkt hið sama? Það er bezt fyrir yður að snauta burt, og láta heiðvirða menn í friði.«

»Heyr á endemi! — Þér þykist vera heiðvirður maður. Það verður kalt þann dag, sem Johnson getur talið nokkurn heiðvirðan mann í sínum flokki. Þér beitið hér mútum, lygum, svikum og hrekkjum, og ef þér ekki kunnið yður hóf, þá kalla ég á lögregluþjóninn.«

»Kallið þér bara á hann, ef þér þorið. Þér eruð ekkert nema illkvitnin tóm, eins og allir stefnuleysingjar.«

»Og þér eruð pólitiskur þorpari — eins og allir afturhaldsmenn.«

»Svo stóðu þeir og störðu hvor á annan, eins og tveir espaðir kettir, sem ekki þora að fara saman.

Hópur manna hafði safnast að þeim, og ögraði þeim að útkljá þetta mál með handalögmáli.

Þá hljóp maður til lögreglustjórans, og sagði honum, að við róstur lægi úti. Hann hafði haft það náðugt, það sem af var deginum, og þótti ilt að láta ónáða sig. Þó fór hann út, með þeim ummælum, að óróaseggirnir mundu fljótt hætta, þegar þeir sæju sig koma. En hinir voru ekki á því. Þeir flugust á eins og grimmir hanar, og utan um þá stóð þéttur mannhringur, sem ekki lét sitt eftir liggja að espa þá upp. Lögregluþjónninn skipaði þeim að hætta, en það var árangurslaust. »Þér verðið að skilja þá með valdi,« sagði einhver. Hinn hrækti í lófana. »Mér sýnist ekki hættulaust að eiga við þá,« sagði hann.

»Kallið þér á menn yður til hjálpar.«

Það fanst honum þjóðráð. Það væri alténd betra að hlífa sjálfum sér og senda aðra í hættuna. Hann kallaði því upp og kvaðst sem lögregluþjónn heimta mannhjálp til að skilja þessa óróaseggi. Komu þá nokkrir til liðs við hann, og tókst þeim að skilja fulltrúana, en ekki gekk það þó orðalaust.

Þá birtist alt í einu stór og roskinn kvennmaður á kjörstaðnum, og kvaðst vera komin þangað til þess að greiða atkvæði, því hún ætti eignir, sem heimiluðu sér atkvæðisrétt. Agent Roberts náði tali af henni, og spurði hana blátt áfram, hverjum hún ætlaði að ljá fylgi sitt þann dag.

»Auðvitað Mr. Johnson. Mrs. Kristjánsson bauð mér heim til sín til þess að drekka hjá sér kaffi, og sagði mér, að nafn mitt stæði á kjörskránni og ég ætti að greiða atkvæði með honum, og til þess er ég komin.«

»Hún ætti að skifta sér minna af kośningum en hún gerir. Þér vitið ekki, kona góð, hvað þér eruð að gera. Þér stofnið landinu og sjálfri yður í hættu með því að kjósa Johnson. Vitið þér það?«

Nei, það vissi hún ekki.

»Ég skal skýra það betur fyrir yður. Þér vitið sjálf hvað kaffið kostar. Johnson leggur toll á kaffið, svo að hann geti haft það fyrir ekki neitt. Ef Robert Moore verður kosinn, afnemur hann tollinn, og þá lækkar það í verði um helming.«

»Hvað segið þér? Er þetta þá satt?«

»Guðs heilagur sannleiki. Hugsið yður nú vel um, hvort þér viljið heldur kjósa Johnson og fá fjögur pund fyrir dollarinn, eða kjósa Moore og fá átta pund. Hugsið yður vel um, segi ég. Það er ekki lítið spursmál, þetta, ekki aðeins fyrir ríkið, heldur einnig fyrir okkur sjálf og börnin okkar.«

»Já, þetta er satt. Það vilja víst allir kristnir menn heldur fá átta pund en fjögur fyrir dollarinn, og svo er fyrir mér. Ég kýs þennan Móra, og þakka fyrir að þér komuð mér á rétta leið. — — Svo ég fæ þá átta pund fyrir dollarinn hér eftir?«

»Já meira að segja undir eins og þér eruð búnar að kjósa, skal ég gefa yður ávísun á átta pund af kaffi, og — farið þér nú inn.«

»Guð blessi yður,« sagði hún og fór inn.

Nú var Grímur fjarri að leiðbeina konu þessari aftur í rétta átt. Johnson tapaði atkvæði hennar. Þegar hún kom út aftur, fékk agentinn henni skriflega ávísun á átta pund af kaffi, og kvaðst hafa fengið fulla borgun fyrir það úr annari átt.

Klukkan fimm síðdegis skyldi loka kjörstaðnum. Allan daginn var fólksstraumurinn jafnmikill, og þegar á leið daginn, fóru menn að verða hræddir um, að fjölda margir mundu ekki komast að. Þá tóku þeir Johnson og Grímur það til bragðs, að tefja fyrir öllum mönnum Róberts Moore, eins lengi og þeir gátu, með spurningum og svardögum. Aftur flýttu þeir fyrir sínum mönnum svo sem mögulegt var. Þessi hlutdrægni varð svo augljós, að Moore kvartaði við kjörstjóra.

»Ef þér álítið að rangindum sé beitt við yður,« sagði Grímur, »þá er yður innan handar að kæra þegar kosningar eru afstaðnar.«

»Sjálfsagt. Ég þarf ekki að fá leyfi yðar til þess.«

Grímur svaraði ekki, en var öllu varkárari það sem eftir var dagsins. Kom nú sá tími, að loka skyldi kjörstað. Atkvæðin voru talin og hafði Johnson tuttugu fram yfir Moore. Það þótti honum litið og þóttist vita, að margir hefðu svikið sig. Hann ásetti sér að bíða, unz bráðabirgðaskírteini væri komið frá hinum öðrum kjörstöðum í borginni.

Úrslitin urðu þau, að hann náði kosningu með hundrað sextíu og fimm atkvæðum fram yfir Mr. Moore.

Þegar úrslitin urðu kunn úti á strætinu, var eins og allir ætluðu að ganga af göflunum. Hvert húrraópið kvað við á fætur öðru, og innan um heyrðist bölv og formælingar. Menn hrópuðu hvað eftir annað á Johnson, að hann skyldi sýna sig. Hann gekk fram í dyrnar, og nokkrir efldir menn, sem stóðu þar, hófu hann á loft, og báru hann syngjandi á öxlum sér yfir á Atlantic-hótelið og settu hann upp á veitingaborðið. Þar var mannsöfnuður fyrir, og þar varð hann að halda ræðu á ný, og að því búnu var botninn sleginn úr fullri tunnu og tekið til óspiltra málanna.

Klukkan var farin að ganga tólf um nóttina, þegar Johnson loks gat losað sig þaðan. Þá gekk hann út, en var aðeins kominn út á strætið, þegar maður gekk að honum, lagði höndina á öxl hans og sagði: »Mr. Johnson, lofið mér að tala við yður.«

IX.

Johnson leit upp og sá, að frammi fyrir honum stóð aldraður maður, hár vexti og tíguglega búinn, að því er sjá mátti. Hann var í loðkápu úr oturskinnum, sem nær því huldi hann allan. Húfu hafði hann úr sama efni. Skegg hafði hann á höku og vöngum, grátt af hærum, en annars var andlit hans ekki ellilegt. Hann leit alt í kringum sig, lagði varirnar þétt saman, og sýndist Johnson, neðri vörin falla yfir þá efri. Þegar hann sá, að þeir voru tveir einir, sagði hann svo lágt, að aðeins heyrðist:

»Ég þarf að ræða áríðandi málefni við yður. Leyfið mér að geta þess, að ég heiti Ágúst, og er einn af forstöðumönnum Kanada og Bandaríkja járnbrautarinnar. Ég kom hingað til bæjarins í dag, og heyrði áðan, að þér væruð kjörinn þingmaður, og því

vildi ég ná tali af yður. Viljið þér gera svo vel að veita mér áheyrn?«

»Með ánægju, Mr. Ágúst.«

»Þakk' fyrir. Þá skulum við fara inn á næsta veitingahús, því þar getum við fengið okkur hressingu og talað saman í næði.« — Þeir gengu þangað og inn í afskekt herbergi, og tóku sér sæti, og Mr. Ágúst bað um vín. — — »Svo þér eruð nú orðinn þingmaður fyrir Halífax. Ég efast ekki um, að bæjarbúar fái þar góðan þingmann.«

»Ég vona það, Mr. Ágúst, ég vona það.«

»Já, ég hefi áríðandi málefni að ræða við yður. Ég gat þess áður, að ég væri einn af forstöðumönnum Kanada og Bandaríkja járnbrautarinnar.«

»Já.«

»Vér höfum ákveðið að fullgera þá braut innan þriggja ára, og hún verður mesta mannvirki. Hún liggur inn í Kanada austarlega í Manítoba, og þaðan vestur að Kyrrahafi. En af því félag vort skortir fé til að fullgera hana, þá höfum vér afráðið að biðja stjórnina um lítilfjörlegan peningastyrk, svo sem fimm eða sex miljónir dollara og nokkur þúsund ekrur af landi.«

»Rétt er nú það.«

»Styrkur þessi, sem vér biðjun um, ætti að vera gjöf til félagsins, en ekkert lán, það liggur öllum í augum uppi, að fyrirtæki það, sem vér höfum ráðist í, gerir ríkinu stórmikið gagn. Vesturhluti Kanada og Kyrrahafsströndin munu byggjast á örstuttum tíma. Flutningsgjald á innfluttum og útfluttum vörutegundum mun lækka mjög mikið. Það mælir því öll sanngirni með því, að stjórnin styrki oss.«

»Má vera,« sagði Johnson. Hann vissi vart hvaða stefnu hann skyldi taka í málinu.

»Fáið yður meira vín,« sagði Ágúst og lækkaði róminn og færði sig nær honum. »Þér skiljið það, að styrkur sá, er við fáum frá stjórninni, verður að vera gjöf en ekki lán. Og áður en þing kemur saman, verðum vér að vita fyrir víst, hverjir af þingmönnum í neðri deild verði með oss, því málið verður að hafa framgang. Ef þér nú viljið lofa mér því, að framfylgja því að stjórnin gefi félagi voru sex miljónir dollara, og hundrað þúsund ekrur af landi, skuldbind ég mig til að greiða yður fimm hundruð dollara.«

Johnson var nógu hygginn til þess að láta ekkert bera á fögnuði sínum yfir þessu boði. Hann sat þegjandi eins og hann væri að íhuga málið. Fimm hundruð dollara fyrir ekki neitt, ef hann aðeins vildi framfylgja því, að stjórnin kastaði í hít þessa gráðuga félags nokkrum miljónum dollara af landsfé. Stjórninni og félaginu bar það á milli, að stjórnin vildi *lána* féð, en félagið vildi að það væri gjöf. Og nú var það að bera fé á þingmenn, til þess að eiga víst fylgi þeirra. — Fimm hundruð dollara, — jú, það var ekkert áhorfsmál að taka því; það er ekki á hverjum degi, að mönnum í Kanada — jafnvel þó þingmenn séu — gefst tækifæri á að innvinna sér svo laglega upphæð fyrir ekkert.

»Yður mun þykja boð mitt oflágt,« sagði Ágúst, þegar hann sá, að Johnson ætlaði ekkert að segja. »En það getur lagast. Ég hækka það upp í sex hundruð dollara.«

»Leyfið mér að fullvissa yður um, að þér hafið misskilið þögn mína. Ég var að yfirvega málið. Boð yðar er höfðinglegt, og ég er yður þakklátur fyrir það.«

»Og þér takið því?«

»Já. Hér er hönd mín.«

Þeir tóku höndum saman.

»Beztu þökk fyrir,« sagði Ágúst. »Ég sé, að þér eruð vitur og réttsýnn stjórnmálamaður; yður dylst ekki, hve þarflegt fyrirtæki vort er fyrir ríkið í heild sinni.«

»Það er mjög þarflegt, og ég hefði álitið það skyldu mína að styrkja það eftir megni, jafnvel þó engra launa væri að vænta, en því fremur geri ég það sem þér launið fylgd mína jafnhöfðinglega.«

»Þá er málið komið í bezta horf. Gæti ég nokkurntíma gert yður greiða, þá leitið til mín.«

»Það boð skal ég nota mér síðar — — þakk' yður fyrir.«

»Af því ég á mjög annríkt, ætla ég ekki að tefja lengur,« sagði Ágúst og stóð upp. »Við skiljum hvor annan, er ekki svo?«

Jú, þeir skildu hvor annan. Það var ekki hætt við öðru. Þeir gengu samhliða út á strætið, og kvöddust þar.

Þetta var merkisdagur í lífi Johnsons, Hann hafði náð sæti í þingsalnum, og grætt 600 dollara.

Mánuði síðar átti þing að koma saman, og Johnson fór til Ottawa viku áður. Það á ekki við í sögu þessari, að skýra frá

öllu, er gerðist á því þingi. Aðeins skal þess getið, að þingið heimilaði stjórninni allmikið fé til styrktar landnámi í Kanada. Johnson bað stjórnina um að tekin væri frá spilda af landi vestur við Kyrrahaf, sem eingöngu væri ætluð þjóð sinni til aðseturs, og að stjórnin lánaði þeim 40,000 dollara til að byrja búskap með. Hann sýndi stjórninni fram á, að landar sínir væru þeir beztu innflytjendur, sem hægt væri að fá. Þeir væru iðjusamir og trúir, gerðu sér alt að góðu, og væru beztu fiskimenn. En það, sem mest var í varið, var það, að þeir væru sjálfsagðir að fylgja stjórninni við hverjar kosningar, ef þeir aðeins væru hafðir afskektir. og Mr. Johnson gæti sjálfur verið foringi þeirra. Hann kvað þetta sýna sig ljósast í því, að þeir hefðu flestir veitt sér lið við kosningarnar, og kvaðst mundu ábyrgjast atkvæði þeirra framvegis, ef stjórnin vildi fara að sínum ráðum.

Þetta mætti nokkurri mótspyrnu, en hafði þó framgang. Johnson fékk tekna frá landspildu, sem skyldi verða nýlendusvæði handa þjóð hans. Svo var samþykt, að fela honum á hendur að verja þessum 40,000 dollurum á þann hátt, sem hann áliti beztan til styrktar fátækum landnámsmönnum. Fjórum sinnum á ári skyldi hann gera stjórninni grein fyrir hvernig hann verði fé þessu, og hvernig hagur landnámsmanna væri. Hann skyldi vera aðalagent þeirra og milliliður milli þeirra og stjórnarinnar, og hafa í staðinn 800 dollara laun á ári.

Það var ekki hægt annað að segja, en að þingtími hans byrjaði vel: þúsund dollara í þingsetulaun; sex hundruð dollara múta frá Mr. Ágúst; átta hundruð dollara laun fyrir að halda löndum sínum bundnum á kosningaklafa stjórnarinnar; næstum ótakmörkuð umráð yfir 40,000 dollara lánsfé, og svo að auki arðsöm verzlun og fleira og fleira.

»Í grend við vasa á góðri stjórn
gaman er að búa.«

— — — —

Íslenzkt tónskáld.

Allir Íslendingar þekkja lagið »Ó, guð vors lands«, fegursta lagið, sem við eigum. En hitt vita kannske færri, hver það hefir ort, því á höfundinn er sjaldan minst, enda er það og að vonum, þar sem hann hefir mestan hlut æfi sinnar setið og starfað í öðru landi. En það hefir hann orðið að gera, til þess að geta stundað list sína. Honum hefði

SVEINBJÖRN SVEINBJÖRNSSON.

sjálfsagt verið ljúfast, að dvelja á Íslandi og semja eingöngu lög við íslenzka texta, en ef hann hefði gert það, þá er hætt við, að minna hefði orðið úr honum en nú er orðið. Því miður er þjóð vor enn svo lítil og fátæk, að listamenn geta ekki þrifist hjá henni. Þeir verða því að leita út á við til stórþjóðanna, þar sem lífsskilyrðin eru önnur og betri, og vér höfum svo litið af þeim að segja. En þeir geta samt haft mikla þýðingu fyrir oss, því hver afbragðsmaður, sem getur sjálfum sér mikinn orðstír, varpar um leið ljóma yfir þjóð sína, hvar sem hann kann að dvelja eða starfa í heiminum.

Til slíkra listamanna má telja tónskáldið SVEINBJÖRN SVEINBJÖRNSSON,

sem Eimreiðin nú hefir þá ánægju að flytja bæði mynd af og nýtt sönglag eftir. Hann er fæddur að Nesi við Seltjörn í Gullbringusýslu 28. júní 1847. Foreldrar hans voru háyfirdómari Þórður Sveinbjörnsson og síðari kona hans Kirstín (f. Knudsen). Átti hann mörg systkini (9 alls), en af þeim eru nú ein 4 á lífi. Hálfbróðir hans er núverandi háyfirdómari L. E. Sveinbjörnsson í Rvík.

Svb. Sveinbjörnsson útskrifaðist úr latínuskólanum árið 1866, gekk síðan á prestaskólann og útskrifaðist þaðan 1868. Þegar á unga aldri var hann mjög hneigður fyrir söng og hljóðfæraslátt, og fékk hann fyrst kenslu í að leika á fortepianó hjá frú Ástríði Melsteð (konu Sigurðar Melsteðs prestaskólakennara), en kenslu í söngfræði naut hann hjá Pétri Guðjohnsen. Sama haustið og hann tók burtfararpróf við prestaskólann, tók hann sér far með seglskipi til Skotlands og kom til Leith eftir 35 daga útivist. Þar staðnæmdist hann þó ekki í það sinn nema í tvo mánuði, en hélt þaðan til Kaupmannahafnar. Þar dvaldi hann í rúmlega hálft annað ár og naut kenslu í hljóðfæraslætti og tónlist (kompósitión) hjá Anton Ravn. Frá Khöfn fór hann aftur til Skotlands og settist að í Edínborg og tók að kenna söng og hljóðfæraslátt, einkum að leika á fortepianó. Árið 1872 ferðaðist hann til Leipzig á Þýzkalandi og naut þar kenslu um sumarið hjá Carl Reineeke, höfuðkennaranum við sönglskólann (konservatóríið) þar. Veturinn eftir hóf hann á ný kenslu sína í Edínborg í sönglist og hljóðfæraslætti, og henni hefir hann síðan fram haldið til þessa dags. En jafnframt hefir hann mjög fengist við tónlist og samið fjölda sönglaga við enska texta, sem menn hafa gert mikinn róm að á Bretlandi, en sem fæstir Íslendingar munu þekkja. Þetta ætti þó ekki svo til að ganga, því ekki erum vér ofauðugir í þeirri grein, þó öll kurl komi til grafar. Og lögin eru í rauninni jafníslenzk fyrir því, þótt þau séu samin við enska texta, úr því að þau eru eftir Íslending. Til leiðbeiningar fyrir þá, sem unna íslenzkri tónlist og kynnu að vilja eignast lög Svb. Svb., skulu hér talin þau af lögum hans við enska texta, er út hafa verið gefin á prent:

I. Sönglög: 1. Song of the country, 2. Miranda, 3. The fairies, 4. Snowdrops (fjórraddað), 5. The challenge of Thor, 6. Up in the North, 7. The Viking's Grave, 8. The soldier's dream, 9. Hymn of praise (fjórraddað), 10. Soldier rest, 11. When the boats come sailing in, 12. The fisher's call, 13. Serenade, 14. The willow song, 15. On rippling waters, 16. The river's whisper, 17. The Yankee girl, 18. Now is the month of maying (Duet), 19. Lords of the main, 20. The Troubadour, 21. War, 22. The hour of evening, 23. Night's consolation, 24. The songs of songs.

II. Hljóðfæralög (Instrumental): 1. Menuet, Trio (P. F. Solo),

2. Impromtu (P. F. Solo), 3. Scottish dances (P. F. Duet), 4. Pastorale (P. F. Solo), 5. Berceuse (Duet fyrir pianó og fiðlu), 6. Saga (Duet fyrir pianó og fiðlu), 7. Humoresque (Duet fyrir pianó og fiðlu).

Með því Svb. Svb. þykir ágætur kennari og er talinn manna færastur í sinni list, fær hann kenslu sína vel borgaða, auk þess sem hann hefir talsverðar tekjur af sönglögum sínum. Hann mun því orðinn vel megandi maður. Hann býr á ljómandi fallegum stað í útjaðri Edínborgar og er lystigarður umhverfis húsið. 1890 kvæntist hann skozkri konu, *Elleanor Christie*. Er hún miklum mun yngri, fríð sýnum og mjög viðfeldin og skemtileg. Eiga þau hjón tvö efnileg börn, dreng og stúlku, og heitir sveinninn Þórður eftir föðurafa sínum.

Svb. Svb. er tæplega meðalmaður vexti, grannleitur og lítt skeggjaður, eins og myndin sýnir. Hann er kviklegur á fæti og hinn mesti snyrtimaður í allri framgöngu. Hann lætur lítt yfir sér og er manna hóglátastur, en skemtilegur og þýður í viðmóti, er hann fer að tala. Þegar hann sezt við pianóið og fer að leika á það og syngja, er eins og hann sé hlaðinn af rafmagni og liggur við, að gneistar standi af honum í allar áttir. Hann er mjög íslenzkur í anda og hans mesta þrá er, að semja lög við söngleik út af einhverri íslenzkri fornsögu. En hann vantar hentugan, ljóðaðan texta til þess, og væri vert fyrir íslenzku skáldin að spreyta sig á honum, svo vöntun hans þyrfti ekki að vera til fyrirstöðu.

Vér birtum í þetta sinn »Landnámssöng Íslands« eftir Svb. Svb. (við kvæðið »Minni Ingólfs« eftir M. J.), og þykjumst vér vita, að mörgum muni vænt um þykja. En vér getum líka glatt lesendur vora á því, að í næsta árg. munum vér birta annað íslenzkt lag eftir hann, og hver veit hvað meira kann að verða síðar. V. G.

Saga ritsímans.

Eins og menn vita, getur það oft komið sér vel að fá fljótar fregnir um ýmislegt, sem gjörist langt í burtu. Menn hafa líka fundið til þess frá því fyrsta, er sögur fara af, og margir hugvitsmenn hafa spreytt sig á að finna ráð til þess. Nú á tímum má segja að ráðið sé úr þessu því nær svo vel, sem framast verður heimtað, með rafmagns-ritsímanum, sem samtengir bæi og borgir, lönd og heimsálfur og flytur boð á fáum augnablikum um allan

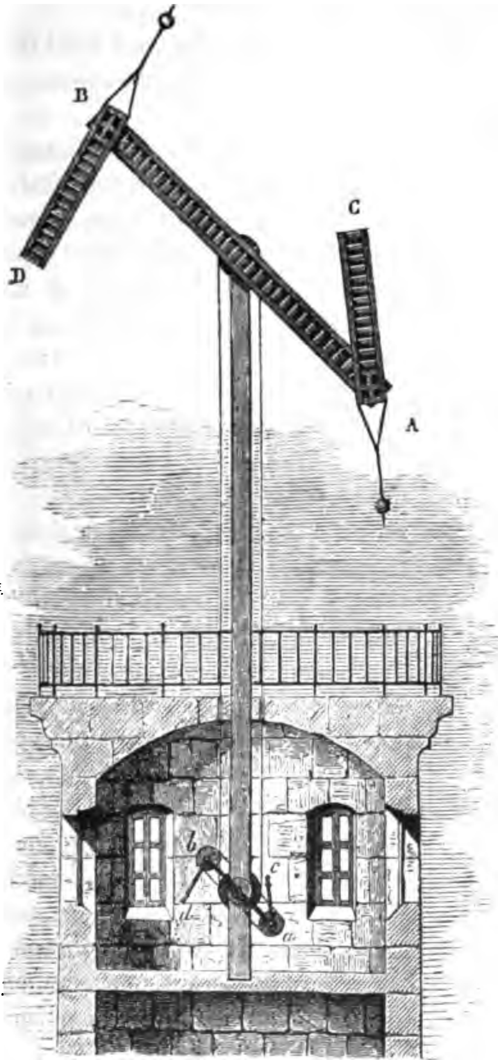
heim. Það ræður að líkindum, að þessi mikla framför hefur ekki orðið í einum svip, heldur hefur hún kostað mikla erfiðismuni og margra alda tilraunir; virðist svo í fljótu bragði, sem sumar þeirra hafi borið fremur lítinn ávöxt, enda hættir oss við að líta meir á hin glæsilegu úrslit en á baráttuna, andstreymið og tilraunirnar, sem hafa gengið á undan; sumt af því, sem nú er fallið í gleymsku, hefur þó eigi verið minna furðuverk á sínum tíma eða minni framför frá því, sem áður var, en ritsíminn þykir á vorri öld.

Eitthvert hið einfaldasta ráð til þess að gefa merki um orðinn viðburð í fjarlægð er að kynda vita á fjöllum eða bregða upp blysum, þar sem því verður við komið. Þetta hafa menn og gjört alt frá því í fornöld, og hefur það oft komið að góðu haldi, einkum í hernaði; vér þekkjum af sögum vorum að Hákon Aðalsteinsfóstri bauð að vita skyldi kynda á fjöllum, ef ófriður kæmi að landi. En slík fréttasending verður þó ávalt ófullkomin og ýmsum annmörkum bundin.

Í byrjun seytjándu aldar fundu þeir upp sjónpípuna Galilei, Kepler o. fl. Það var fyrsta verulega framförin frá því, sem áður var, því nú gátu menn séð margfalt lengra og greinilegar en áður. Nokkru seinna benti enskur maður, Hook að nafni, á það, að úr hreyfanlegum stöngum mætti búa til heilt stafrof, með því að setja þær í ýmsar stellingar; væri þessum útbúnaði komið fyrir á háum stað, svo að sjá mætti í sjónpípu langt að, gæti það komið að góðu liði. Þetta átti að vera einskonar fingramál, þar sem hreyfanlegar stengur kæmu í stað fingranna. Uppástunga þessi var mjög viturleg, en þó var henni ekki gefinn mikill gaumur í fyrstu, nema af einstöku mönnum; það liðu líka 100 ár þangað til hún var orðin svo fullkomnuð, að hún kæmi að verulegum notum. Það var frakkneskur maður, Chappe að nafni, sem þar lagði á smiðshöggið, og bjó til fréttafleygi þann, sem við hann er kendur.

Fréttafleygir Chappes (sjá 1. mynd) var með þeim hætti, að á hálsum og hæðum voru reist smáhýsi eða vitar með hæfilegu millibili; á hverjum vita voru tveir gluggar, er vissu hvor í sína átt til næstu stöðva, og var góð sjónpípa sett út við hvorntveggja gluggann. Upp úr húsinu gekk há stöng og á efri enda hennar sat þverstöng ein, er lék um ás í miðjunni. Á báðum endum þverstangarinnar voru minni álmur, er sömuleiðis gátu setið í ýmsum stellingum. Var þetta alt svart, til þess að það sæist sem bezt tilsýndar, en með smágötum og rifum, til þess að vindur gæti

blásið í gegn, svo að ekki sakaði, þó stormur kæmi. Niðri í húsinu var samskonar útbúnaður í minna líki og tengdur með taug-

1. mynd.

um og festum við stengurnar uppi, svo að þegar stafirnir niðri voru settir í einhverjar stellingar, þá snerust stengurnar í sömu stellingarnar. Nú gat höfuðálman haft fjórar aðalstefnur, og hliðar-

álmurnar gátu sömuleiðis haft ýmsar stefnur hvor fyrir sig, og með þessu móti mátti fá mesta fjölda af merkjum; svo komu menn sér saman um viss merki fyrir hvern bókstaf, tölustafi og greinarmerki. Fréttasendingin fór svo fram á þann hátt, að hver vitavörður hafði upp þau merki, er honum voru sýnd frá næstu stöðvum og gengu þau svo frá einum vita til annars, unz þau voru komin þangað, sem þau áttu að fara.

Fréttafleygir þessi var fyrst notaður á Frakklandi 29. ág. 1793. Þá áttu Frakkar í miklum ófriði og lá fyrsta vitaröðin frá París og norður til landamæra; það voru 30 mílur vegar og voru 22 vitar á þeirri leið. Nú gátu boð gengið milli stjórnarinnar og hersins á fáum mínútum, og má nærri geta að mönnum þótti ekki lítið í það varið. Nafn Chappes var á hvers manns vörum og stjórnin gjörði hann að yfirmeistara allra fréttafleygja og veitti honum rífleg laun; en svo fóru að heyrast ýmsar raddir um það, að það væri ekki hann, sem hugmyndina ætti, heldur Hook sá, sem áður er nefndur; tók Chappe sér þessar árásir svo nærri, að hann vildi ekki lifa og kæfði sig í brunni einum.

Á næstu árum komst fréttafleygirinn á í flestum ríkjum Norðurálfu; fyrstu vitarnir í Svíþjóð voru reistir 1794, í Danmörku og Noregi 1802. Hann þótti mesti kostagripur, sem hann og var, en þó hafði hann ýmsa annmarka, og var það verst, að í myrkri eða þoku var hann allsendis gagnslaus. Einstöku menn reyndu á næstu árum að ráða bót á þessu, en tilraunum þeirra var lítill gaumur gefinn í fyrstu, því að menn voru ánægðir með fréttafleygi Chappes. En nú sáu menn fyrst til fulls, hve þýðingarmikill fréttafleygirinn gat verið, einkum í ófriði; á fyrstu árum 19. aldarinnar geisaði Napóleon mikli sem ljón um alla Norðurálfu og stóð ekki við honum; en það duldist mönnum eigi, að sigursæld hans var oft og einatt hvað mest því að þakka, að fréttafleygirinn flutti honum skjótar fregnir af atgjörðum fjandmanna hans. Það urðu því fyrst í stað einkum mótstöðumenn Napóleons á Þýzkalandi, sem lögðu stund á að finna upp nýjan og fullkomnari fréttafleygi.

Um aldamótin 1800 höfðu þeir Galvani og Volta fundið rafmagnsstrauminn, sem berst nálega með ljóshraða eftir járnsíma eða koparvír. Árið 1809 hugkvæmdist þýzkum manni, Sömmering að nafni, að hægt myndi vera að láta strauminn bera boð milli fjarlægra staða, og hann bjó til hinn fyrsta rafmagnsritsíma.

En áður en farið er frekar út í það mál, verðum vér að líta nokkuð á eiginleika og verkanir rafmagnsstraumsins.

Rafmagnsstraum má framleiða með ýmsu móti. Einna einfaldast er að nota svonefnd galvansker (sjá 2. mynd), sem eru mjög svo óbrotin og handhæg að jafnaði, ef um litla strauma er að ræða. Hvert galvansker er ekki annað en dálítil glerkrukka með þyntri brennisteinssýru í, og standa í henni tvær plötur, önnur úr zinki, en hin úr kopar (*z* og *k* á myndinni), og standa endarnir upp úr kerinu; séu endarnir á tveimur plötum, sem báðar standa í sama keri, festir saman með koparsíma eða járnsíma, kemur þegar rafmagnsstraumur í þennan síma; hann rennur frá koparplötunni, eftir símanum og til zinkplötunnar, og gildir einu hvort síminn er örstuttur eða margar mílur að lengd. En sé síminn slitinn

2. mynd.

sundur eða losaður frá annarihvorri plötunni, þá hættir allur straumur þegar í stað.

Straumurinn rennur eftir koparsímanum, og er kallað að koparinn leiði rafmagnið; slíkt hið sama gjöra og allir aðrir málmar, vatn og flestir aðrir vökvar, jörðin og flestir rakir hlutir, t. d. líkami mannsins. Aftur á móti eru aðrir hlutir, sem ekki leiða rafmagnið, það er að segja straumurinn getur ekki runnið eftir þeim; svo er t. d. um loftið (einkum sé það þurt), gler, ull, silki, gúttaperka o. fl.; þó er ekki þar með sagt, að ekkert rafmagn geti verið í þessum hlutum; t. d. er ávalt meira eða minna rafmagn í loftinu, og af því koma eldingarnar.

Vísindamennirnir hafa reynt mjög að grafast eftir því, hvað rafmagnsstraumurinn eiginlega væri, en mönnum er það óljóst enn sem komið er; svo mikið er þó víst, að það er ekkert efni eða vökvi eða neitt þess háttar, sem streymir eftir vírnum, sennilegast þykir að það séu hreyfingar á minstu ögnum símans (frumvægjum koparsins) er berast frá einum enda hans til annars, líkt

og hljóð, hiti og ljós geta borist gegnum loftið. En af verkunum rafmagnsstraumsins lærum vér að þekkja hann, og verkanirnar hafa menn rannsakað svo nákvæmlega, að menn geta vitað þær fyrirfram í hverju einstöku tilfelli og séð, hvernig þær muni haga sér eftir kringumstæðunum. Ef vér viljum fá miklar og greinilegar verkanir, þurfum vér að hafa sterkan straum; þá má nota mörg galvansker saman eins og sýnt er á 2. mynd; þar er hver koparplata fest við zinkplötuna í næsta keri, og sé svo sími lagður frá yztu koparplötunni til hægri handar á myndinni til yztu zinkplötunnar til vinstri handar, kemur fimm sinnum sterkari straumur í þann síma (af því að kerin eru 5), heldur en vér myndum fá, ef vér hefðum aðeins eitt ker.

Verkanir straumsins eru ýmislegar; fyrst og fremst tökum vér eftir því, að síminn hitnar smámsaman, einkum ef straumurinn er sterkur og síminn mjór; hitinn getur orðið svo mikill, að síminn verði hvítglóandi, þó því aðeins að hann sé mjór; með þessu móti má fá rafmagnsljós, sem nú eru óðum að ryðja sér til rúms í borgum og bæjum.

Ef vér slítum símann sundur í miðju og stingum báðum endunum niður í skál með vatni, heldur straumurinn áfram, því að hann kemst gegnum vatnið, eins og áður er sagt. En nú gjörir hann vart við sig með því móti, að hann greinir vatnið í skálinni sundur í frumefni þess. Vatnið er samsett af tveim frumefnum, súrefni og vatnsefni; þau eru hvort um sig næsta ólík vatninu, því bæði eru þau loftkend, og súrefnið nærir og viðheldur eldi, en vatnsefnið er eldfimt. Þegar símaendunum er stungið niður í vatnið, myndast loftbólur niðri í vatninu og stíga upp til yfirborðsins; en í bólum þessum er ekki venjulegt andrúmsloft, heldur einmitt lofttegundir þær, er nefndar voru, og koma þær upp úr skálinni hvor á sínum stað. Á sama hátt getur rafmagnsstraumurinn greint sundur ýmsa aðra vökva en vatn. Þessar verkanir straumsins eru uppgötvaðar af Volta árið 1800.

Einna merkilegastar eru þó segulverkanir straumsins. Ef segulnál er látin eiga sig í kyrð og ró, þá heldur hún, svo sem kunnugt er, ákveðinni stefnu frá norðri til suðurs; en ef rafmagnsstraumur er látinn renna fram hjá henni, fer hún að hreyfast, sveiflast snögglega í fyrstu, en stöðvast brátt og liggur þá ekki í sömu stefnu og áður; ef straumurinn svo hættir, færist nálin aftur í sína fyrri stefnu; standi straumurinn aðeins eitt augnablik, sveifl-

ast nálin snöggvast út, og hverfur þegar til baka aftur; eftir þessu tók fyrst danskur maður, Örsted að nafni, árið 1820. Þá fóru menn að rannsaka betur hvaða samband væri milli segulmagns og rafmagns, og fundu menn brátt, að rafmagnsstraumurinn getur segulmagnað járn og stál. Ef vér tökum járn- eða stáltein, vefjum lauslega utan um hann koparsíma og hleypum straum í símann, segulmagnast teinninn þegar og sést það af því, að hann getur nú dregið að sér járnsvarf, smáa járnmola og þess háttar, einkum að endunum, sem eru kallaðir pólar segulsins. Ef straumurinn hættir, hverfur segulmagnið þegar í stað, ef teinninn er úr deigu járni, en sé hann úr stáli, getur það haldist í honum mjög lengi; oft er teinninn beygður þannig, að hann er í lögun sem skeifa, og snúa þá báðir pólarnir í sömu átt með nokkru millibili eins og hælarnir á skeifunni; eru þetta kallaðar segulskeifur.

Rafmagnsstraumurinn getur þannig framleitt hita, ljós, segulmagn o. fl. og þetta getum vér notað oss á margan hátt. En það er eitt höfuðlögmál náttúrunnar og grundvallarlögmál eðlisfræðinnar, að ekkert getur orðið til af engu, hvorki neitt efni, né heldur afl, hiti, ljós, segulmagn eða annað; í hvert skifti sem eitthvað nýtt sýnist koma fram, getum vér verið vissir um, að jafnmikið fer að forgörðum eða eyðist annarsstaðar; náttúruöflin geta breytt mynd sinni á ýmsa vegu, afl getur breyzt í hita eða rafmagn, rafmagn í ljós, hita o. s. frv., en í hvert skifti sem eitthvað af þessu kemur fram, eyðist viðlíka mikið af einhverju öðru, til þess að framleiða það. Vér getum því ekki fengið rafmagnsstrauminn ókeypis; og ef vér gefum vel gætur að galvanskerinu, munum vér sjá, að loftbólur koma upp með plötunum, svo það er eins og hæg suða niðri í sýrunni; jafnframt eyðist zinkplatan smámsaman, því að sýran étur zinkið; vér borgum því rafmagnsstrauminn með zinki og það er verkun sýrunnar á zinkið, sem framleiðir strauminn; ef menn vilja hafa sterkan straum, sem renni í langan tíma, eyðist mikið af zinki, og þá verður rafmagnið of dýrt; þá er betra að nota aflvaka og láta þá breyta afli í rafmagn.

Eins og drepið var á, bjó Sömmering til hinn fyrsta rafmagnsritsíma rétt eftir 1809; 24 síma skyldi leggja milli tveggja stöðva; á annari stöðinni var galvansker, og mátti hleypa straum úr því í hvern símann sem var; á hinni stöðinni lágu allir endarnir niðri í skál með vatni; hver sími var kendur við sinn bókstaf í stafrofinu; væri straumnum hleypt í símann *a*, komu upp loftbólur

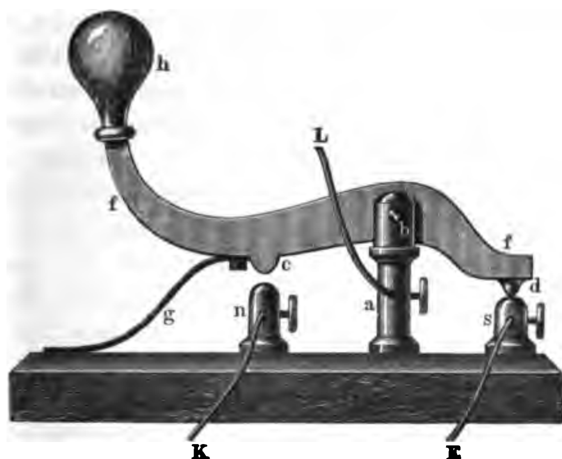
við enda sama símans í vatnsskálinni á hinni stöðinni og táknaði það bókstafinn *a*; á þennan hátt mátti síma heil orð og setningar, með því að síma hvern bókstafinn eftir annan. Þegar Sömmering kom fram með þessa hugmynd, gjörðu flestir gys að honum fyrir, því menn héldu að straumurinn mundi ekki geta komist nema máske nokkur hundruð faðma eftir símanum; svo mundi hann þverra smámsaman. Nokkru seinna bætti Sömmering símann svo, að ekki þurfti nema tvo síma í stað 24, og er sagt að sá ritsími mundi eigi kosta nema 270 kr. fyrir hverja mílu vegar, en fréttafleygir Chappes kostaði nærri 10 sinnum meira. Þrátt fyrir það var uppgötvuninni enginn gaumur gefinn af öðrum en einstöku vísindamönnum, og Sömmering gat ekki fengið svo mikið fé, sem þurft hefði til þess að gjöra fullnægjandi tilraunir.

Kringum 1820 uppgötvuðu menn segulverkanir rafmagnsstraumsins, og hugkvæmdist þá þegar ýmsum mönnum, að auðveldara mundi vera að nota þær, en að láta strauminn greina vatnið sundur í frumefni sín, eins og Sömmering hafði gjört. Tveir þýzkir vísindamenn, Gauss og Weber að nafni, urðu fyrstir til að framkvæma þá hugmynd; þeir lögðu síma frá athugastöð utanborgar inn á vinnustofu sína, fram hjá segulnál, sem þar var, og svo til baka út á athugastöðina; þegar straum var hleypt í símann sem snöggvast úti á stöðinni, gjörði nálin eina sveiflu, væri straumnum hleypt tvisvar hvað eftir annað, komu tvær sveiflur o. s. frv.; af þessum sveiflum gátu þeir svo ráðið merki þau, er þeim voru send. Hér var alt undir því komið, að geta hleypt straumnum af stað og slitið hann sem tíðast, til þess að skeytasendingin tæki ekki mjög langan tíma; til þess var notað mjög einfalt verkfæri, áþekt »lyklinum«, sem bráðum skal verða lýst.

Eftir þetta rak hver uppgötvunin og endurbótin aðra, og yrði of langt mál að lýsa þeim öllum hér. Einna merkilegast var það, að þýzkur maður að nafni Steinheil tók eftir því árið 1838, að ekki þurfti nema einn síma milli stöðva, með því að jörðin getur komið í stað annars símans. Straumurinn þarf, eins og áður er drepið á, að fara frá galvanskerinu á einni stöð, fram hjá segulnálinni á annari stöð og svo til baka til galvanskersins, og þá verða símarnir milli stöðvanna tveir. En sé nú lagður sími frá koparplötu kersins fram hjá segulnálinni og svo endi hans grafinn í jörð niður, og í annan stað ofurlítill spotti frá zinkplötu kersins og niður í jörðina, þá hleypur straumurinn fyrst eftir símanum,

niður í jörðina og svo neðanjarðar til zinkplötunnar og er þá straumurinn óslitinn, jafnt sem tveir símar væru. Margar umbætur voru og gjörðar á símatólunum, og stefndu flestar að því takmarki, að láta tólin sjálf skrifa skeytin jafnóðum og þau kæmu, því það er auðvitað miklu greinilegra og áreiðanlegra, en að lesa þau af sveiflum segulnálarinnar. Þetta hefur mönnum nú tekist fyllilega; símatól þau, sem eru mest notuð nú, eru kend við ameriskan mann, sem hét Morse; þau voru fyrst notuð 1842, en síðan hafa verið gjörðar margar endurbætur á þeim, og skal þeim nú lýst nokkuð.

Ef menn vilja ritsíma milli tveggja stöðva, verða samskonar

3. mynd.

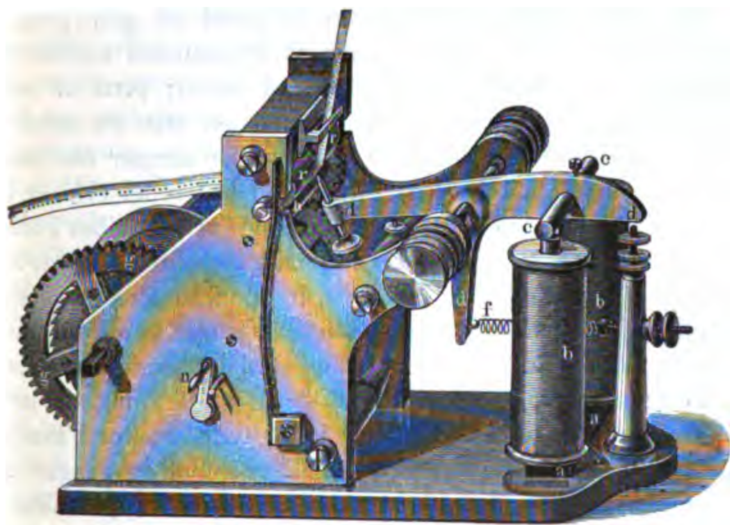
verkfæri að vera á báðum stöðvunum, til þess að hægt sé að síma hvora leiðina sem vera skal. Tólin eru tvö, nefnilega lykillinn, til þess að senda skeytin, og rittólið, sem tekur á móti þeim og ritar orðin á pappírsræmu.

Lykillinn (sjá 3. mynd) er svo gjörður, að málmstöngin *ff* með filabeinshandtakinu *h* leikur um ásinn *b*, sem gengur gegnum standinn *a*. Frá standinum liggur síminn *L* út til næstu stöðva. Á stönginni *ff* eru tvö hök eða hnúðar úr málmi, *c* og *d* og á borðinu undir þeim eru hökin *n* og *s*; frá *n* liggur sími til koparplötunnar í galvanskeri einu, en frá *s* liggur sími til rittólsins, sem stendur á sama borðinu, við hliðina á lyklinum; *g* er stálfjöður, sem spennir annan enda stangarinnar upp, þannig að hnúð-

armir *d* og *s* nema saman, en bil er milli *c* og *n*; en sé þrýst á handtakið *h*, gengur *c* niður og mætir *n*, en bil kemur á milli *s* og *d*. Frá galvanskerinu liggur síminn *K* til *n*, en með því að bil er milli *n* og *c* og borðið úr tré, kemst enginn straumur af stað úr kerinu; en sé þrýst á handtakið, mætast *n* og *c*, og nú hleypur straumurinn frá *n* gegnum stöngina, niður í standinn *a*, sem líka er úr málmi, út í símann *L* og til næstu stöðva; óðar og handfanginu er slept aftur, lyftist *c* upp og straumurinn slitnar; nú er samskonar verkfæri á næstu stöðvum, og þess vegna má alveg eins senda straum þaðan og hingað, og það svo marga og tíða straumkippi, sem vera skal, með því að þrýsta á handtakið á lyklinum þar, og sleppa því jafnharðan aftur.

Hugsum oss nú að lykillinn hjá oss sitji í þeim stellingum, sem 3. myndin sýnir, og straumur sé sendur frá næstu stöð. Sá straumur kemur þá eftir símanum *L*, fer gegnum standinn, stöngina, frá hakinu *d* yfir í *s* og svo eftir símanum *E* til rittólsins, sem stendur rétt hjá lyklinum, eins og áður var sagt, og er sýnt á 4. mynd. Þar verður fyrst fyrir oss segulskeifan *b a b* og veit táin *a* niður, en utan um armana báða er margvafinn sími, sem er framhald af símanum *E* á 3. mynd; endi þess síma er svo grafinn í jörð niður. Endar eða hælar skeifunnar vita upp, og uppi yfir þeim er járnstöngin *c c* (akkerið); hún stendur þvers gegnum aðra stærri stöng *d d*, en niður úr þeirri stöng gengur álma ein og við hana er festur gormurinn *f*, sem dregur álmuna fram (til hægri hliðar á myndinni), en við það lyftist *c c* upp, svo að hún nær ekki að snerta hala segulskeifunnar. Á þeim enda stangarinnar *d d*, er veit til vinstri hliðar á myndinni, situr dálítill broddur, sem nemur nærri því við pappírsræmuna *r r*. Hjólin, sem sjást til vinstri handar á myndinni, eru einskonar sigurverk, sem færir pappírsræmuna eða dregur hana hægt og jafnt fram hjá broddinum. Þegar nú straumur kemur frá næstu stöðvum, fer hann eftir símanum *E* á 3. mynd, eins og áður var sagt, og svo eftir vafningunum utan um segulskeifuna *b a b*; í skeifunni er deigt járn, og hún verður segulmögnuð óðar og straumurinn kemur; þá dregur hún að sér járnstöngina *c c*, sem gengur ofurlítið niður, en við það gengur hinn endinn á *d d* upp, og þar með broddurinn, og nú rekst hann á pappírsræmuna. Þegar er straumurinn hættir, hverfur alt segulmagn úr skeifunni, samkvæmt því, sem áður var sagt, og gormurinn *f* dregur álmuna fram, svo að stöngin

cc gengur upp, en broddurinn niður, og þá snertir hann ekki lengur pappírsræmuna. Hafi straumurinn staðið aðeins eitt augnablik, er nú kominn púnktur á ræmuna, en hafi hann staðið ofurlítið lengur, er þar komið strik, með því að ræman færist fram hjá broddinum. Úr púnktum þessum og strikum hefur svo verið búið til heilt stafrof (a er t. d. . — b er — . . . o. s. frv.); á milli stafanna eru látin vera dálítil bil, og lengri bil milli orða; greinarmerki öll og tölustafir eru og samsett af púnktum og strikum, eins og bókstafirnir. Auðvitað geta engir lesið þetta letur, nema

4. mynd.

símaþjónarnir, sem hafa lært það og kunna það rækilega; verður því að skrifa skeyti öll með venjulegu letri, áður en þau eru send hlutaðeigendum.

Þessi tól, sem hér hefur verið lýst, eru algengust nú, en þó eru sumstaðar notuð ýms önnur; t. d. hafa menn tól, sem skrifa eða prenta skeytin með venjulegu letri jafnóðum og þau koma. Þegar ritsíminn er mjög langur, getur og farið svo, að straumurinn úr einu eða fáum einum galvanskerum verði of veikur til þess, að hreyfa símatólin; þessu víkur þannig við, að í járnsímanum er mótstaða gegn rafmagnsstraumnum — menn geta hugsað sér hana svipaða núningsmótstöðunni eða einhverju þess háttar —, en þessi

mótstaða er því meiri, sem síminn er lengri. Á þessu mætti ráða bót að nokkru leyti með því að hafa símann úr kopar, því að mótstaða koparsins er miklu minni en járnsins; en koparinn er aftur miklu dýrari en járn. Þess vegna hafa menn búið til ýms tól, sem eru miklu næmari en tól Morses, og eru þau notuð þar sem um langa síma, t. d. sæsíma milli landa, er að ræða.

Þegar er Morse hafði smíðað símatól sín, fóru menn að leggja ritsíma milli helztu borga í Vesturheimi, og leið ekki á löngu áður Norðurálfumenn fóru að dæmi þeirra. Símarnir voru fyrst venjulega grafnir í jörð niður, af því að menn hugðu þá óhultasta þar fyrir öllum skemdum; en þá þurfti að gæta þess, að einangra allan símann rækilega, svo að straumurinn kæmist ekki úr honum út í jörðina og færi svo til ónýtis; þetta er mikið vandaverk og kostar ærið fé, enda hurfu menn brátt frá þeirri aðferð, og nú eru landsímar jafnan festir á háar stengur eða staura. Símar eru venjulegast úr járni; til þess að það ryðgi ekki, er það oftast galvaníserað, það er að segja símanum er dýft niður í bráðið zink og við það sezt húð af zinki utan á hann allan, en zink ryðgar svo að segja ekki. Ekki tjáir að festa símann á sjálfa staurana, því að í hellirigningum streymir jafnan samfeldur vatnsstraumur niður eftir hverjum staur, og gæti þá hæglega svo farið, að rafmagnsstraumurinn færi út úr símanum og niður til jarðar með regnvatninu; til þess að koma í veg fyrir þetta, er á hverjum staur dálítil klukka eða skál á hvolfi úr postulíni og gengur síminn gegnum auga á henni ofanverðri, en regnið drýpur niður af börmunum; þá getur vatnsstraumurinn aldrei orðið samfeldur og rafmagnið kemst því ekki út úr símanum.

Eftir að hinir fyrstu landsímar voru lagðir, fóru menn að hugsa til að leggja síma í sjó milli landa. Árið 1844 fór Morse fram á það við stjórn Bandaríkjanna, að sími yrði lagður yfir Atlanzhaf milli Norðurálfu og Vesturheims, en þó varð ekkert úr því að sinni, enda þótti flestum þetta vera óðs manns æði. Bræður tveir, Brett að nafni, fóru hins sama á leit við Englandsstjórn, en hún vildi ekki heldur sinna málinu; menn héldu að rafmagnsstraumurinn gæti með engu móti komist alla leið eftir svo löngum síma. En nokkru seinna fengu þeir leyfi til þess að leggja síma yfir Ermarsund milli Englands og Frakklands, þar sem það er mjóst. Símalagningunni var lokið einn góðan veðurdag árið 1850 og um kveldið voru fyrstu skeytin send yfir sundið; gekk það að vísu

fremur tregt, en þó þótti mönnum sem hér væri hið mesta furðuverk unnið; en gleðin varð skammvinn, því að næsta morgun var síminn bilaður og gat engin skeyti borið.

Þeir bræður voru nú orðnir félausir, en þó gáfust þeir ekki upp. Næsta ár var myndað hlutafélag, en tregir voru menn til að leggja fé sitt í annað eins glæfrafyrirtæki og þetta virtist vera; þá hugkvæmdist einhverjum að treysta mætti símann með því að vefja hann allan járnvír; þetta dugði, nýr sími var lagður og 13. nóv. 1851 voru fyrstu skeyti send eftir honum; sá sími er óskemdur enn í dag.

Nú þótti mönnum horfast vænlegar á um símalagningu yfir Atlanzhaf. 1855 var stofnað félag í þeim tilgangi og voru í því bæði enskir menn og amerískir. Alt var undirbúið svo vel sem auðið var, nákvæmar mælingar voru gjörðar viðvíkjandi dýpt hafsins, straumum og fleiru, og frægustu náttúrufræðingar þeirra tíma voru hafðir með í ráðum. Síminn skyldi liggja frá Írlandi til Nýfundnalands, en það eru um 400 mílur vegar; hann var úr kopar og vafið utan um hann gúttaperka, hampi og margþættum járnvír og ekkert til sparað; þó var sá galli á, að margar verksmiðjur höfðu unnið að honum, en ekki allar leyst verk sitt jafnvel af hendi. Síminn var 4100 kílómetra að lengd og hver kílómetri hans vó 1264 pund. Það var ekki til nema eitt einasta skip, sem hefði getað borið öll þau ósköp, og það var Austri hinn mikli (Great Eastern), en hann var þá nýsmíðaður og óreyndur að kalla, og þótti því ekki ráðlegt að senda hann í þennan leiðangur. Tóku menn þá það ráð, að skifta símanum milli tveggja stórra herskipa og skyldi annað leggja fyrst sinn helming, en hitt taka við, þar sem það hætti. Þau lögðu af stað frá Írlandi 5. ág. 1857. Síminn var látinn renna á hjóli út af borðstokknum og menn reyndu að haga ferð skipsins þannig, að hann rynni altaf jafnhart, en á því vildu verða misbrestir; sama daginn, sem lagt var af stað, slitnaði síminn og menn urðu að byrja á nýjan leik; þá gekk alt vel í fyrstu, en er skipin voru komin 70 mílur til hafs, greip undirstraumur símann og þá slitnaði hann, af því að skipverjar gátu ekki seinkað rás skipsins svo fljótt, sem þurft hefði.

Næsta ár byrjuðu menn á nýjan leik með sömu skipum; ýmsar umbætur höfðu verið gjörðar bæði á símanum og vindu þeirri, sem hann rann á út af borðstokknum. Í þetta sinn mættust skipin á miðju Atlanzhafi, tengdu endana saman þar og hélt svo

annað í austur, en hitt í vestur. Þau gjörðu þrjár atrennur, en altaf slitnaði síminn, stundum á mararbotni, en stundum á borðstokknum. Þá gáfust skipverjar upp og héldu til Írlands. Mánuði seinna lögðu þeir enn af stað, og í þetta sinn gekk alt stórslysalítið; síminn var lagður og 5. ág. 1858 voru fyrstu skeytin send milli heimsálfanna. En sá fögnuður stóð ekki lengi, því mánuði seinna var síminn bilaður og það einhversstaðar úti í miðju Atlanzhafi.

Nú fór mönnum að lítast illa á blikuna, sem von var, því auðvitað hafði stórfé gengið til allra þessara tilrauna, en ekki útlit fyrir að neitt fengist í aðra hönd; þó voru enn einstöku menn, sem höfðu trú á fyrirtækinu, en ekki tókst þeim að hafa saman fé það, er þurfti, fyr en árið 1865. Þá var gjörður nýr sími, talsvert sterkari en hinir fyrri höfðu verið, einkum endarnir, sem áttu að liggja næstir löndum; allur vélaútbúnaður hafði og verið endurbættur stórum, og nú var Austri hinn mikli fenginn til þess að leggja símann. Hann lagði af stað í júlímán. 1865, og leit í fyrstu út fyrir að alt ætlaði að ganga vel; en næsta dag fundu menn að síminn var bilaður, svo að ekki var hægt að senda skeyti milli lands og skips, en þó var hann ekki alveg slitinn; sneri Austri þá til baka og dró inn það af símanum, sem komið var í sæ, unz menn fundu hvar hann var bilaður; var þá gjört við það og svo haldið áfram; en 5 dögum seinna vildi sama slysið til; síminn var bilaður og var auðséð, að hann hafði verið skemdur af manna höndum og með ásettu ráði; enn var gjört við símann og svo haldið af stað á ný; þá bilaði hann í þriðja sinn, og þegar átti að fara að innbyrða hann, slitnaði hann og endinn sökk til botns á 2000 faðma dýpi; þá var ekki eftir nema þriðjungur leiðarinnar og má því nærri geta að mönnum sárnaði. Það var reynt að krækja símann upp aftur og eftir langa leit fundu menn símann; en þegar farið var að draga inn, biluðu festarnar og varð Austri frá að hverfa, er hann hafði verið 4 daga í þessum snúningum; hann hélt til Írlands og þóttust menn þá hafa heimt hann úr helju, því að ekki hafði spurst til hans í langan tíma.

Næsta ár hélt Austri enn af stað með nýjan síma; voru nú valdir menn til fararinnar og allir látnir vinna þess dýran eið, að vinna fyrirtækinu ekkert tjón, en yrði einhver sannur að slíkri óhæfu, skyldi hann engu fyrir týna nema lífinu. Nú gekk alt slysalaust að lokum og var símalagningunni lokið 27. júlí 1866.

Mánuði seinna náðu menn og upp frá mararbotni endanum, sem hafði týnst árinu áður og svo var þeim síma haldið áfram alla leið til Ameríku; þá voru komnir tveir símar yfir Atlanzhaf og hafa þeir dugað vel alt til þessa. Þannig var sigurinn unninn að lokum, þótt skrykkjótt gengi í fyrstu, en hið sama má sjá nálega hvar sem um einhverja verulega framför er að ræða; fyrstu tilraunirnar mishepnast en kosta að öllum jafnaði mikið fé; þegar enginn árangur sést og ekkert fæst í aðra hönd, hættir mönnum við að leggja árar í bát, en þá er einmitt um það að gjöra, að færa sér hina dýrkeyptu reynslu í nyt og þreifa sig áfram, unz takmarkinu er náð og sigurunninn á öllum torfærum og erfiðleikum.

6. mynd.

Síðan þetta gjörðist, hafa verið lagðir fjölda margir sæsímar í öllum höfum heimsins og nú kunna menn svo vel með að fara, að slík slys, sem hér hafa verið nefnd, koma valla fyrir framar. Á 5. mynd má sjá part af sæsíma, eins og þeir tíðkast nú; *a* er sjálfur ritsíminn og er hann undinn saman af 7 koparþáttum, *b* er einn eða fleiri hólkar úr gúttaperka eða togleðri; þá er *c* tjöruhampur, *d* margþættur járnvír, sem er vafið um allan símann; *e* er lag af jarðbiki og yztu lögin eru til skiftis úr tjöruhampi og jarðbiki. Þar sem síminn liggur nærri löndum og í lendingum, er hann jafnan gjörður miklu traustari, því að þar er mest hættan af ísreki, brimi o. fl., en úti í reginhöfum er alt kyrt á botninum og þar er símanum lítil hætta búin.

5. mynd.

Fyrstu ritsímar Danmerkur voru lagðir árið 1854, en nú eru símarnir þar sem kongulóarvefur um alt land. Árið 1869 var stofnað »Stóra norræna ritsímafélagið«; það á flesta

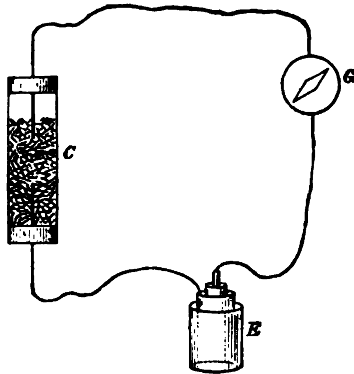
sæsíma umhverfis Norðurlönd og marga í Austurálfu; félagið er danskt að miklu leyti og situr stjórn þess í Kaupmannahöfn; eins og kunnugt er, er nú í ráði að það leggi sæsíma til Íslands. Allir sæsímar heimsins til samans eru nú um 40,000 mílur að lengd og þar af á stóra norræna ritsímafélagið 2300 mílur; talið er að allir þessir símar með útbúnaði öllum hafi kostað nál. 750 miljónir króna.

Ritsímar þeir, sem nú eru notaðir, eru svo góðir og fullkomnir, að nærri því má segja, að þeir hafi enga ókosti. Þó verður því ekki neitað, að þeir hafa einn ókost, og sá ókostur er einmitt síminn sjálfur, eða að það skuli vera óhjákvæmilegt að leggja síma milli þeirra staða, er fréttir skal senda milli; stundum er ekki auðvelt að leggja síma svo fljótt sem þarf, og altaf er það nokkuð dýrt; síminn er og mannaverk, sem altaf getur bilað, og getur það oft komið sér óþægilega. Það væri því mikil framför, ef menn gætu losnað við símann; og fyrir rúmum tveimur árum barst sú fregn út um heiminn, að ítalskur maður, Marconi að nafni, hefði fundið ráð til þess að senda rafskeyti með nálega sömu símatólum, sem nú eru mest notuð, en án þess að hafa nokkurn síma milli stöðva. Hér er það enn rafmagnið, sem boðin flytur, en nú er það ekki lengur rafmagnsstraumur, sem rennur eftir málmsíma, heldur rafmagnssveiflur, sem berast gegnum loftið.

Þegar sími er lagður frá annari plötu galvanskersins til hinnar, rennur rafmagn eftir honum alveg eins og vatn eftir þröngri pípu; rafmagnið myndast niðri í kerinu, en hvers vegna heldur það ekki kyrru fyrir þar? Það stafar af þeim eiginleika rafmagnsins, að það leitast jafnan við að breiðast út yfir svo mikið rúm, sem unt er; þess vegna hleypur það frá kerinu út í símann; sé nú síminn slitinn sundur í miðju, hættir straumurinn, því að rafmagnið kemst ekki gegnum loftið; en viðleitnin til þess að komast áfram, eða þensla rafmagnsins, er þó hin sama sem fyr, og sé straumurinn nógu sterkur og ekki nema örstutt bil milli símaendanna, þá brýzt rafmagnið gegnum loftið milli endanna; um leið og það gjörist, heyrist dálítið snark og neista bregður fyrir milli endanna; þessi neisti er kallaður rafmagnsneistinn; eldingarnar, sem þjóta milli skýjanna eða frá skýjunum niður til jarðar, eru ekki annað en stórkostlegir rafmagnsneistar; í skýjunum er nefnilega altaf nokkurt rafmagn, og stundum getur þensla þess orðið svo mikil, að það brjótist frá einu skýi til annars, þar sem minna rafmagn er fyrir,

eða til jarðarinnar. Til þess að framleiða rafmagnsneista með einföldum straumi úr galvanskerum, mundi þurfa afarmörg ker og sterkan straum og það yrði dýrt; en með öðrum einföldum verkfærum má fá miklu ódýrari straum, sem getur gefið langa og bjarta neista hvern eftir annan.

Á síðustu árum hafa menn nú tekið eftir því, að þegar neisti skreppur frá einum símaenda til annars, þá er það ekki svo einfalt, sem það virðist í fljótu bragði; neistinn sýnist skreppa aðeins einu sinni á milli, en í raun réttri er það svo, að séu símaendarnir A og B, þá skreppur fyrst neisti frá A til B, svo hrekkur nýr neisti til baka frá B til A, þá enn einn frá A til B og svo koll af kolli, en neistarnir verða smámsaman minni og minni, unz þeir hverfa alveg; þessar sveiflur neistans eru svo skjótar, að alt verður í einni svipan og vér fáum ekki auga á fest, en sjáum aðeins einn neista.

7. mynd.

Þegar kólfur í klukku sveiflast fram og aftur milli klukkubarmanna, hringir bjallan og vér heyrum hljóð; þessu víkur þannig við, að högg kólfsins koma hreyfingu á klukkuna, þannig að barmarnir titra eða sveiflast; þessar sveiflur berast frá bjöllunni út í loftið, og ef þær berast oss til eyrna, heyrum vér hljóð. Rafmagnsneistinn sveiflast nú fram og aftur eins og kólfurinn, og alveg eins og kólfurinn og bjallan koma af stað hljóðbylgjum í loftinu, alveg eins kemur neistinn af stað rafmagnsbylgjum, sem breiðast út í allar áttir með ljóshraða; en þó þær komi til vor, verðum vér þeirra ekki varir, því að vér höfum ekkert skilningarvit, sem getur skynjað þær, eins og eyrað skynjar hljóðsveiflurnar eða augað ljósöldurnar.

Á síðustu árum hafa menn nú fundið upp mjög einfalt verkfæri, sem »skynjar« rafmagnssveiflurnar, eða segir til, þegar þær koma. Verkfæri þetta er kallað samloði *(Cohærer)* og kent við frakkneskan mann Branly að nafni, en Marconi hefur endurbætt það og fyrstur notað það til fréttasendinga. Samloðinn sést á

7. mynd; þar er *E* galvansker og liggja símar út frá báðum plötum þess; *G* er segulnál, sem segir til, ef straumur kemur frá kerinu; *C* er hinn eiginlegi samloði; það er glerpípa, lokuð í báða enda og nærri full af ryðguðum smánöglum eða öðru þess háttar; símarnir frá *E* ganga hvor inn í sinn enda pípunnar. Eins og stendur fer enginn straumur úr kerinu, því að hann kemst ekki gegnum naglaruslið í samloðanum, af því að naglarnir eru ryðgaðir; en komi nú rafmagnssveiflur að þessu verkfæri, er eins og naglarnir verði alt í einu samanhangandi og nú kemst straumurinn frá kerinu gegnum samloðann og sést það af því, að segulnálin fer að sveiflast; sé samloðinn svo hristur ofurlítið, hættir straumurinn þegar í stað — þá eru naglarnir ekki samanhangandi lengur — og svo stendur þangað til nýjar rafmagnssveiflur koma; þá kemur enn straumur og svo koll af kolli.

Það hefur nú sýnt sig, að þó rafmagnsneisti sá, sem setur sveiflurnar af stað, sé langt í burtu, fer straumur gegnum samloðann þegar sveiflurnar koma. Þetta hefur Marconi notað til fréttasendinga; síminn frá galvanskerinu *E* á 7. mynd er látinn ganga utanum segulskeifuna í rittóli Morses, svo gegnum samloðann og aftur til kersins; þegar sveiflurnar koma, framkalla þær straum í þessum síma; skeifan verður segulmögnuð, dregur að sér akkerið og alt gengur á sama hátt og lýst er hér að framan; munurinn er aðeins sá, að straumurinn, sem segulmagnar skeifuna, kemur ekki langar leiðir að, heldur er hann framleiddur þar á sama stað. Til þess að straumurinn hætti jafnskjótt og sveiflurnar hætta, býr Marconi svo um, að samloðinn hristist altaf; þá stendur straumurinn gegnum rittólið og samloðann altaf jafnlengi og neisti sá, sem framleiddi sveiflurnar; með því að hafa lengri eða skemmri neista, fá menn þá lengri eða skemmri straumkipp, og þar með strik eða púnkt á pappírsræmuna í rittólinu (sjá 4. mynd). Auk þessa, sem hér hefur verið minst á, er ýmislegur annar útbúnaður til þess að gjöra verkfærin nákvæmari, og verður ekki skýrt frá honum hér. Þó skal geta þess, að mönnum hefur tekist að gjöra hvern samloða svo úr garði, að hann segir ekki til annara sveifla en þeirra, sem koma frá einhverjum einum vissum stað, svo að þótt rafmagnssveiflurnar berist í allar áttir, bera þær ekki boð nema til rétts hlutaðeiganda.

Nú er sem óðast verið að gjöra tilraunir með fréttafleygi þennan í flestum löndum; Ítalir byrjuðu og reyndu þegar í hitt

eð fyrra að senda skeyti milli lands og skipa, sem voru á siglingu skamt frá landi; þeim tókst að senda skeytin hér um bil 2 mílur vegar, og það þótt skipið væri á siglingu; menn fundu, að rafmagnið í loftinu gat truflað verkfærin, og ekki mátti leiti eða höfða bera milli skips og lands, að minsta kosti ef skipið var langt í burtu; en væri skipið nálægt, gátu sveiflurnar borist gegnum sjálft skipið, og enda þótt verkfærunum (samloðanum) væri sökt í sjó, hepnuðust tilraunirnar vel. Síðan hafa verið gjörðar margar tilraunir, og meðal annars hafa menn nú í vetur sent skeyti með þessari aðferð yfir Ermarsund milli Boulogne og Dover, en það munu vera um 6 mílur; þær tilraunir hafa hepnast ágætlega, jafnvel í þrumuveðri og stórhríðum, og Marconi sjálfur heldur, að hægt muni vera að senda skeyti til Englands alla leið sunnan frá Parísarborg, ef verkfærin eru höfð uppi á Eiffelturninum. Nýlega hefur frézt, að stofnað væri félag með þeim tilgangi, að nota uppgötvun þessa, og sagt er, að jafnvel sé í ráði að koma á þannig lagaðri fréttasendingu yfir Atlanzhaf, en þó er þeirri fregn varlega treystandi enn sem komið er.

Það er ekki gott að segja, að hve miklu liði uppgötvun þessi kann að koma, en sem nú stendur er ekki útlit fyrir, að hún muni útrýma símunum, en koma að góðum notum þar sem ekki er hægt að koma símanum við. Þó er ekki vert að spá henni neinum hrakspám að sinni, því það er ómögulegt að segja, hvað mönnum kann að takast, er reynslan eykst og verkfærin verða fullkomnari.

Jón Þorláksson.

Í Hallormsstaðarskógi.

Ég elska þig björk, því þinn bróðir ég er;
sem brosandi sjúklingur heilsa ég þér
á reið yfir ríkið þitt snauða.
Þú þiggur minn koss, — hann er kveðja frá þjóð,
sem kurlar það lifandi og tínir á glóð,
en elskar það dauðvona og dauða.

Já inndæli skógur, þú ert okkur kær,
en elskaðri samt, ef þín stund væri nær,
og þrefalt, ef þú værir dáinn.
Þá ættirðu að vita, hve sorg vor er sár,
og sjá eða finna þau brennandi tár,
sem yltu o'ná elskaða náinn.

Þ. E.

»Þið sjáist aldrei framar«.

Eftir *J. S. Abbets.*

Hve sárt, er slitnar hönd frá hönd
og hafið veglaust skilur lönd,
það suðar dimt við sendna strönd:
»Þið sjáist aldrei framar!«
STGR. THORST.

I.

Hún sat við rúmstokkinn hans: Alt fólkið á bænum var háttað fyrir stundarkorni; alt var orðið kyrt, ekkert hljóð heyrðist, nema ofurlítill goluþytur úti fyrir. — Hann hafði snúið sér upp. — Það var að heyra á andardrættinum sem svefnmók hefði sigið á hann. Hún hélt um vinstri hönd hans, sem lá ofan á sænginni, og taldi í sífellu æðaslögin. Hún horfði ýmist á úrið, sem lá á litla borðinu fyrir framan hana undir glugganum, eða hún lyfti sér lítið eitt upp af stólnum og laut niður að honum, til þess að vita, hvort hann svæfi. Það leyndi sér ekki, að henni var ekki rótt. Það var langt frá því, að kveldkyrðin hefði friðandi áhrif á hana. Því fullkomnari sem kyrðin varð umhverfis hana og þögnin dýpri, því ríkari og einvaldari urðu hjá henni hugsanirnar um ástand hennar, sem allar hlutu að vekja hjá henni hrygð og kvíða. — Orðin, sem læknirinn sagði við hana um kveldið, um leið og hann kvaddi hana: »Hann verður að sigla með næsta skipi; það má ekki dragast lengur«, — það voru þau, sem allar hugsanir hennar snerust um. »Að sigla«, — skilja við hann svona fárveikan, það var óttaleg tilhugsun. Hún hafði lengi verið hrædd um, að hann mundi deyja þá og þegar, og þótt hún aldrei gæti hugsað um það nema með skelfingu, að hann dæi frá henni og aumingja litlu börnunum þeirra, þá var henni það þó altaf dálítil fróun, að

hugsa til þess, að hún gæti hjúkrað honum fram í andlátið; heyrt síðustu orðin, sem hann segði, horft inn í augun hans áður en þau brystu og kyst hann deyjandi. En nú var henni líka fyrirmunað þetta.

Hún hafði setið grafkyr um stund og horft á hann agndofa. Hún var sokkin niður í hugsanir sínar. Það var ekkert, sem glapti fyrir henni. Þreytan og svefninn gátu ekki bugað hinar sterku tilfinningar, sem fengið höfðu alt vald yfir henni.

»Ö—hö—ö, ö—hö—ö,« sagði lóan, um leið og hún sveif fyrir gluggann með hörðum vængjadyn. — Hún hrökk við og leit út. »Veslings lóan á ferli,« hugsaði hún, »máske hún sé líka hrygg í huga, hljóðið var svo angurvært.«

Hún tók nú fyrst eftir því hve dimt var orðið; það var líkara vetrarkveldsrökkri en vornæturhúmi. Og veðrið, hvað það var orðið ömurlega leiðinlegt. Um Morguninn og fram yfir hádegi hafði verið fagurt veður, heiðríkt og sólskin, en úr því fór hann að draga upp á sig og nú var loftið hulið þykkum úlfgráum þokumötli, og úr honum hristi hráslagaleg norðangola þétta yrjuskúri. — Hún færði stólinn nær glugganum og horfði á þokumöttulfaldinn, sem straukst sundurtáinn og tirjóttur við heiðarbrúnina á móti. Stundum seig hann niður og hékk lengra eða skemmra niður í hlíðina, stundum lyftist hann upp, svo að heiðarbrúnin sást, en þó óglögt gegnum rökkrið og regnmóðuna.

Henni varð ósjálfrátt að bera saman veðrið og æfikjör sín. Frá því hún var barn hafði hamingjusól hennar jafnan skinið í heiði; stöku sinnum hafði reyndar létta skýflóka borið fyrir hana nokkur augnablik, en þá hafði skinið bara orðið skærara á eftir. Aldrei hafði neina óveðursbliku dregið fyrir sólina, fyrri en í vetur, þegar hann, sem hún elskaði, faðir litlu barnanna hennar, lagðist veikur. Lengi hafði hún vonað, að veikinni mundi létta, blikan mundi eyðast, en sú von brást stöðugt. Honum þyngdi því lengra sem leið, batavonin dofnaði dag frá degi; blikan þéttist og varð smátt og smátt að drungaþykni, sem hvergi rofaði í gegnum. Hvergi sást neinn bjarmi; aðeins daufa skímu lagði gegnum skýmökkvann — hún var orðin vonlaus eða vonlítil; skuggalegt rökkurhúm grúfði yfir henni bæði innra og ytra.

»Ekki er þó óhugsandi að læknarnir ytra geti hjálpað honum, ef hann kemst lifandi út, þó líkindin séu ekki mikil. En guði er ekkert ómáttugt!«

Það var eins og þessi hugsun friðaði hana snöggvast.

Í síðustu regnhryðjunni hafði skýmökkvinn sigið niður undir miðjar hlíðar, svo hafði hann lyft sér snögglega aftur. Það lyfti dálítið undir í norðrinu og í sama bili brá daufum roða á heiðarbrúnina og regnþyknisskörina, sem á henni hvíldi. Það var endurskin af hinum seinustu, margbrotnu geislum vorsólarinnar, sem fyrir stundarkorni var horfin fyrir hafsbrún.

Roðinn hvarf skjótt, — eftir fáein augnablik og hin úrsvala, húmdimma vornótt grúfði sig yfir alt þögul og kyr.

»Þið sjáist aldrei framar,« sagði hún í hálfum hljóðum; orðin voru borin fram af djúpu, þungu andvarpi. Það var eins og brjóstið ætlaði að springa, og nú féllu tárin tíð og þung eins og steypiregnsdropar.

»Elskan mín!« var sagt með lágum stunuróm, »reyndu að vera róleg.« Hún hrökk við, stóð upp og laut niður að honum. Hann klappaði á kinnina á henni og strauk af henni tárin. »Þú hefur lofað mér, að reyna að vera róleg.« Meira gat hann ekki sagt; stunurnar urðu þyngri og tíðari og eftir örfá augnablik var hann farinn að háhljóða. Hún kallaði fram fyrir húsdyrnar á bróður hans, sem var vanur að hjálpa henni til að hagræða honum, þegar hann fékk kvalaköstin.

Hann bylti sér í rúminu viðþolslaus. »Bara þetta yrði nú síðasta kastið,« heyrðist óglögt milli hljóðanna. »Guð hjálpi mér, þessa hefur hann aldrei óskað fyrri,« sagði hún með grátekka og sneri sér fram að glugganum. »Ó ég vildi þó heldur að hann dæi núna, en þegar hann er kominn frá mér,« hugsaði hún, — »en ég veit samt ekki, ég má ekki hugsa til þess.«

Hann hafði reist sig upp í fangið á bróður sínum, en hneig nú örmagna aftur á bak á koddann. »Ætli það sé nú ekki búið, — hvar eru börnin,« sagði hann með þungri geðshræringu.

»Þau eru sofnuð fyrir löngu,« sagði hún grátandi, um leið og hún sneri sér að rúminu og tók annari hendinni um úlfliðinn á honum, en studdi hinni á brjóstið. Hún skildi vel, hvers vegna hann spurði eftir börnunum. Þegar hún fann, að hjartslátturinn var líkur og vant var í kvalaköstunum, varð hún rólegri. Kvalirnar virtust líka vera að minka og hann hætti von bráðar að hljóða.

II.

»Hvað varstu að segja áðan, elskan mín?« spurði hann að nokkrum tíma liðnum, þegar bróðir hans var farinn, »mér heyrðist þú segja þegar jeg vaknaði: »Þið sjáist aldrei framar«. Ertu hrædd um að við sjáumst aldrei framar, ef ég fer að ráðum læknisins?«

»Já, er það ekki von, að ég sé hrædd? Þú hélst sjálfur áðan að þú mundir deyja, og þú finnur bezt hvað þér líður.«

»Mér fanst áðan, að ég ætlaði ekki að hafa það af; mátturinn þverrar eins og eðlilegt er, en annars lítur út fyrir, að ég sé seigari en ætla mætti.«

»Máske guð gefi að það ráðist alt betur en áhorfist nú. En ég get ekki gjört að því, þó ég sé hrædd.«

»Það er eðlilegt að þú sért hrædd um að ég deyi, því nú sem stendur er ekkert líklegra; en ég skil ekki, að þú getir verið hrædd um, að við sjáumst aldrei framar, þó ég sigli.«

»Nú skil ég þig ekki.«

»Þú trúir á annað líf og þá . . .«

»Ja — en . . .«

»Já þú efast máske um, að fundum okkar beri þar saman?«

»Þú trúir ekki að annað líf sé til eftir þetta.«

»Nei, en ég neita því heldur ekki og er jafnlangt frá því, að vera sannfærður um að það sé ekki, eins og að það sé.«

»Finst þér að þú getir dáið rólegur og vera í þessari óvissu?«

»Já, þess vegna get ég tekið dauðanum með ró. Sé til annað líf eftir þetta, þá lifi ég eins og aðrir, hvort sem ég trúi því eða ekki; það gjörir hvorki til né frá.«

»En trúin getur máske haft einhver áhrif á það, hvernig lífið verður hinumegin?«

»Það get ég ekki hugsað mér. Þú heldur máske, að mér líði ekki eins vel vegna vantrúar minnar eða efans, eins og ykkur trúaða fólkinu, og óttast þess vegna, að vegir okkar muni skilja fyrir fult og alt í dauðanum?«

»Æ ég veit varla hvað ég held eða hverju ég trúi.«

»Veiztu ekki hverju þú trúir? Þú ert þó ekki líka farin að efast . . .?«

»Jú því miður er jeg farin að efast um, hvort það sé nú virkilega nokkurt líf til eftir þetta. Síðan ég fór að verða hrædd um, að ég misti þig, þá hefur þessi spurning hvað eftir annað

komið upp í huga mínum, og þó ég hafi í hvert skifti svarað henni játandi og reynt að útrýma öllum efa, þá hefur hann altaf vaknað jafnharðan aftur. Það er þetta, sem gjörir mig órólega og hrædda.«

»Hvernig getur þú efast um annað líf og trúað þó á upprisu Krists?«

»Ég efast um hana líka.«

»Þá fer ég að skilja þig. Þú ert með öðrum orðum engu trúaðri en ég. Munurinn á okkur er einungis sá, að ég hef vitað um vantrú mína, en þú hefur haldið, að þú værir trúuð. Þú getur huggað þig við það eitt, að þetta er ekki eins dæmi. Það munu fleiri af »trúaða fólkinu« komast að líkri niðurstöðu og þú, þegar þeir fara að hugsa alvarlega um hin ýmsu trúaratriði.«

»Ó, það er óttalegt, ég bið guð dag og nótt að styrkja mig í trúnni.«

»Svo þú trúir því þó statt og stöðugt, að bænin hafi áhrif.«

»Já ég reyni af alefli að treysta því. Bili það traust, hvar stend ég þá, ef ég missi þig. Þá verður missirinn mér óbærilegur.«

»Það ímynda ég mér líka, og þess vegna skaltu reyna að biðja guð heitt og óaflátanlega; það veitir þér óefað styrk í raunum þínum, meðan trúin á bænheyrslu bilar ekki til fulls, og hún bilar þá líka máske síður.«

»Það vona ég. Ég bið fyrir okkur öllum, bið að okkur megi auðnast að sjást aftur.«

»Geturðu þá ekki treyst því, að þú verðir bænheyrð?«

»Jú, ég vona það; en óttinn og efinn eru altaf annars vegar.«

III.

Tveim dögum seinna stóð hún við hvílu hans í dálitlum farrýmisklefa á skipinu, sem átti að flytja hann utan. Hann var með versta móti. Þau þögðu bæði. Skilnaðarkvíðinn hafði algjörlega gagntekið þau og lamað.

»Þið sjáist aldrei framar« ómaði í sífellu fyrir eyrum hennar og bergmálaði úr öllum áttum. Hún þóttist heyra það í hinum hása skipslúðurþyt, sem gaf þeim til kynna, hve skilnaðarstundin nálgaðist óðfluga. Henni fanst hún geta lesið það í andliti og rómi kunningjanna, sem komu að kveðja hann — í síðasta sinni —

þó þeir segðu hið gagnstæða; en glöggast þóttist hún sjá það á hinu náfölа andliti hans og hinu sárþjáða augnaráði.

Í þriðja sinni gall skipslúðurinn: »Þið sjáist aldrei framar«.— Stundin var komin, samverunni var lokið í bráð, og þegar hún þrýsti síðasta kossinum á hinar bleiku, blóðlausu varir hans, var sem eitthvað brysti í henni, hún gat ekki gjört sér ljóst, hvernig því var varið. — Það var kallað á hana. — Hún neytti allrar þeirrar orku, sem hún átti til, og dró sig hægt úr faðminum sínum. — Hann fylgdi henni eftir með höndunum, eins lengi og hann gat. Í klefadyrunum leit hún við og horfði á hann augnablik, sendi honum síðustu kveðjuna með angurblíðu brosi. Svo lokaðist hurðin á eftir henni marrandi: »Þið sjáist aldrei framar«.

IV.

»Hérna kom maður með bréf til þín mamma,« sagði litli drengurinn og kom hlaupandi inn til hennar, »það er svo skrítið, það er svart á röðunum og svartur kross öðrum megin á því, ég hef aldrei séð svona bréf fyrri.«

Hún náfölnaði og hneig niður á stól, sem hjá henni stóð. Drengurinn rétti henni bréfið, hún leit utan á það og lagði það svo frá sér á borðið; hún var eins og utan við sig.

»Ætlarðu ekki að opna bréfið, mamma?« spurði litli drengurinn og gekk að hnjánum á henni, »kanske það sé frá honum babba; þú sagðir í morgun, að það kæmi máske bréf frá honum í dag.«

Hún gat engu orði komið upp, en greip bréfið aftur og opnaði það eins og í leiðslu. Hún leit fljótlega á byrjunina. ». . . . færa þér þá sorgarfregn, að . . . .« Meira þurfti hún ekki að lesa; hin voðalega vissa var fengin fyrir því, sem hana hafði grunað, og skelfingarstundin, sem hún hafði óttast svo lengi, var komin.

»Eru þá allar bænir mínar til einkis,« sagði hún í harmþrungnum örvæntingarróm, og hún flóði í tárum.

»Er það ekki frá honum babba?« spurði sveinninn og starði undrandi á mömmu sína.

»Nei, elsku barnið mitt,« svaraði hún eftir dálitla stund, því hún tók nærri sér að svara. »Við fáum aldrei bréf frá honum framar,« bætti hún við nokkru seinna með titrandi róm og í hálfum hljóðum.

»Kemur hann þá ekki bráðum eins og þú hefur sagt okkur?«

»Nei, hann kemur — hann kemur — aldrei!«

»Kemur hann aldrei, — ekki hitt sumarið?«

»Nei.« Meiru kom hún ekki upp fyrir gráti.

Sveinninn horfði nokkur augnablik í gaupnir sér, varirnar fóru að titra og svo grúfði hann sig hágrátandi í kjöltu mömmu sinnar.

»Aumingja föðurleysinginn,« sagði hún, um leið og hún lyfti honum upp í fangið og vafði hann að sér.

»Sé ég þá babba minn aldrei oftar?«

»Nei, elsku barnið mitt — þið *sjáist aldrei framar.*

Hugarburðir.

Þeir lýstu í æsku líkt og fögur hilling,
Í lofti bygðust hallir *Aladdíns*
Með bustir skreyttar skærri röðuls gylling,
Svo skinu hugarburðir anda míns.

Ég eldri varð og hratt þeir sjónum hurfu,
Æ, hurfu til að birtast aldrei meir,
Og fyr en varði sorgir að mér surfu
Eins sárar eins og fagrir vóru þeir.

Og sakast hef ég um þau brigðin bitur,
Er borið hef ég síður held'r en vel,
En rórri nú, þótt of seint yrði eg vitur,
Um orðna hluti raunir ég ei tel;
Þó hjóm það væri', er hug óreyndan vilti,—
Frá himni var þó ljóminn, sem það gylti.

Stgr. Th.

Íslenzk hringsjá.

BÆKUR SENDAR EIMREIÐINNI:

ALDAMÓT. VIII. ár. Winnipeg 1898. Í þessum árg. eru: 1. »Landskjálftaljóð« eftir séra *Valdimar Briem,* 12 kvæði, er lúta að landskjálftanum 1896,

2. »Quo vadis?« (Hvert fer þú?), fyrirlestur eftir ritstjórann, séra *Friðrik J. Bergmann*, 3. »Ræðan hennar móður hans«, þýdd saga eftir *Jan Maclaren*, 4. »Ambátt drottins«, kvæði eftir séra *Matth. Jochúmsson*, 5. »Bindindi«, ræða eftir séra *Jón Bjarnason*, 6. »Tíðareglur kirkju vorrar« og 7. »Undir linditrjánum« (ritdómar um íslenzkar bækur 1898), hvorttveggja eftir ritstjórann, séra F. J. B. — Það er hvorttveggja, að höfundarnir eru allir af betra tæginu, enda er og alt, sem ritinu er, gott í sinni röð, þó ýmislegt kynni að mega athuga við einstök atriði. Lélegust virðist oss þýdda sagan, en aftur kveður mest að því, sem ritstjórinn hefir sjálfur ritað. Fyrirlesturinn »Quo vadis?« er að mörgu leyti merkilegur og margt í honum ágætlega sagt. En ekki mundum vér þó frá sagnfræðislegu sjón armiði vilja undirskrifa allar þær skoðanir, sem þar er haldið fram. Ritdómarnir eru yfirleitt góðir og hafa líka þann mikla kost, að minst er á flest þau íslenzk rit, sem komið hafa út á árinu. Einna lakastur þykir oss ritdómurinn um sögur Guðmundar Friðjónssonar, því í honum er alveg gengið fram hjá efninu, en aðeins verið að fetta fingur út í búninginn, og, að því er oss virðist, ekki fullkomlega réttlátlega. Að vorum dómi er miklu minni tilgerð í málinu á þessum sögum, en öllu því, sem G. Fr. hefir áður ritað; — auðvitað nóg samt. Viðvíkjandi athugasemdinni um »brennisteinsprestana« (165—6) viljum vér aðeins taka fram, að orðin í Eimr. (IV, 158) sýna greinilega, að með því nafni var engan veginn átt við »allan hinn kristna kennilýð«, heldur að eins við þann hlutann, sem misskilur kristindóminn og kallar sig kristinn, en er það ekki, þá presta, sem misbeita kenningunni um eilífa glötun til þess að hræða ístöðulítinn almúga. Slíkir prestar eru hér í Danmörku orðin hin argasta landplága; og þá er einu auganu hætt fyrir Ísland, enda virðist og þegar vera farið að bóla á því, að sumir hinna ungu íslenzku guðfræðinga, er hér hafa numið, hallist mest að stefnu þessara skaðræðisprédikara, sem þykjast vera betur kristnir en aðrir menn og kalla sjálfa sig og jábræður sína »heilaga«, en eru í raun réttri mannúðarlausir níðhöggar. Það gleður oss stórlega að sjá, að ritstjóri Aldamóta þekkir ekki þessa presta, og vonum vér, að hann berjist öfluglega á móti því, að illgresissæði þeirra nái nokkurn tíma að festa rætur í hinni íslenzku kirkju. Oss hefir stundum virst, að bæði hann og hinir aðrir Vesturheimsprestar hefðu Hafnarnýgræðinginn einan í hávegum, en gerðu lítið úr þeim, sem fylgja mannúðarstefnu séra Helga og prestastéttarinnar íslenzku. En þetta er kannske glámsýni hjá oss eða stafar af ókunnugleik hjá þeim.

Hinn ytri frágangur á »Aldam.« er hinn prýðilegasti, málið hreint og lipurt prófarkalesturinn óvanalega vandaður og pappír og prentun í bezta lagi. Svo er til ætlast, að ágóðinn, sem verða kann af sölu ritsins, renni í sjóð hinnar fyrirhuguðu skólastofnunar Íslendinga í Ameríku. Kaupendur þess vinna því tvent í einu: eignast góða bók fyrir lítið verð og styrkja gott og þarflegt fyrirtæki.

BARNABLAÐIÐ. II, 1—2. Rvík 1899. Útgefandi: *Bríet Bjarnhéðinsdóttir*. Þessi tvö númer, sem oss hafa verið send, eru ágætlega úr garði ger. Hinn ytri frágangur góður, efnið skemtilegt og vel valið og málið hreint, lipurt og við barna hæfi. Ef Barnablaðið er alt eins og þessi tvö númer, þá er sannarlega óhætt, að ráða öllum foreldrum til, að kaupa það handa börnum sínum.

GUÐMUNDUR BJÖRNSSON: UM ÁFENGA DRYKKI. Rvík 1899. (Sérprent úr »Eir«). Ritgerð þessi er upphaflega samin sem alþýðufyrirlestur, er fluttur var í Rvík á annan í jólum 1898. Sýnir hann fram á, að áfengið sé

eitur og drykkjuskapurinn beinlínis sjúkdómur, er menn borgi 1 milj. króna á ári til þess að fá inn í landið. Eina öfluga ráðið við þessum sjúkdómi sé algert vínsölubann í landinu, og vill hann að alþingi setji lög um það. Þetta er aðalefnið, en þeim, sem vilja sjá, hve vel því er fyrir komið og framsetningin snildarleg, verðum vér að vísa í fyrirlesturinn sjálfan, sem óskandi væri að sem allra flestir vildu kynna sér. Hann er sú atkvæðamesta atlaga gegn ofdrykkjunni og bezta vörn fyrir vínsölubanninu, sem vér höfum séð, einmitt af því hann er svo laus við alt ofstæki og öfgar, en setur fram rök sín blátt áfram og sannfærandi. Á einum stað er þó skýring höf. algerlega ófullnægjandi. Hann spyr, hvað eigi að láta í landssjóðinn, í tollskarðið, ef vínsölubann sé innleitt. Og því svarar hann þannig: »Það er fljótsagt: Í það á að láta hér á landi eins og einn tíunda hlutann af því, sem þjóðfélag vort mundi græða á afnámi áfengisnautnarinnar. Meira þarf ekki. Hinum $^9/_{10}$ hlutunum getur þjóðin stungið í vasa sinn; það er ágóðinn.« Þetta köllum vér að svara út í hött. Því það er í rauninni ekkert svar. Það verður það fyrst, þegar höf. hefir jafnframt sýnt fram á, á hvern hátt, með hvaða skattálögu eigi að ná þessum $^1/_{10}$ af gróða þjóðarinnar inn í landssjóðinn. En til þess hefir hann auðsjáanlega ekki treyst sér, enda er það vandinn mestur.

ÓLAFUR S. THORGEIRSSON: ALMANAK 1899. 5. ár. Winnipeg 1898. Í kveri þessi er auk almanaksins sjálfs snotur saga eftir Dickens og landnámssaga Íslendinga í Nýja-Íslandi eftir *Guðlaug Magnússon*, laglega samin; enn fremur þáttur um mannlegan líkama, ráðaþáttur, um sparsemi, um mæling á vatnsafli og margir fleiri fróðleiksmolar. Að lokum er skrá yfir mannalát og helztu viðburði meðal Íslendinga í Vesturheimi síðastliðið ár. Efnið er vel valið og allur frágangur mjög vandaður, bæði að því er snertir mál og stafsetning og eins pappír og prentun. Kverið er yfir höfuð mjög eigulegt og mundi sjálfsagt margur á Íslandi hafa gaman af að kynna sér það. Í almanakinu eru í stað allra dýrlinganafnanna sett nöfn merkra manna, hvenær þeir hafa fæðst og dáið o. s. frv. Þetta þykir fólki gaman að fá að vita, en um dýrlingana hirða víst fáir nú orðið.

STEFÁN STEFÁNSSON: UM LUNGNAORMASÝKI á Möðruvöllum í Hörgárdal. (Sérpr. úr Búnaðarr. XI.). Í ritgerð þessari er nákvæmlega skýrt frá megnri drepsótt, er kom upp í fé höf. veturinn 1897 og einu sinni hafði gjört vart við sig áður, álítur hann að þetta hafi verið *lungnaormasýki*, er kvað vera alltíð sýki erlendis, en hingað til óþekt á Íslandi, þótt hún sjálfsagt sé þar ekki nýr gestur. Í lungunum úr öllum þeim kindum, sem drápust, fann höf. meira og minna af ormum, og gjörði ýmsar athuganir um byggingu þeirra og líf. Væri æskilegt að dýralæknirinn héldi þessum rannsóknum áfram, svo komist yrði að fastri niðurstöðu um eðli sýkinnar, sem virðist geta orðið allskæð. **V. G.**

SKÝRSLUR UM HEILBRIGÐISMÁLEFNI heitir mjög þarfur ritlingur, sem út kom á Akureyri síðastliðið haust, er sýnir ljóslega, að hinn árvakri amtmaður Norður- og Austuramtsins lætur sér ekki síður ant um heilbrigði manna en málleysingja. Ritlingur þessi er í tveim köflum og er hinn fyrri þeirra um næma sjúkdóma, leiðbeiningar fyrir alþýðu eftir *Guðmund* lækni *Hannesson*, er hann kveðst hafa samið að tilhlutun amtmanns. Fyrst tekur höf. það skýrt fram, að það sé mestmegnis komið undir samvizkusemi, hygni og löghlýðni alþýðu, hvort takast megi að fyrirbyggja drepsóttir á Íslandi; ættu menn að leggja sér

orð þessi ríkt á hjarta. — Ritgerð sinni skiftir hann í greinar: *Um eðli og uppruna landfarsótta, sóttvarnarreglur, sótthreinsun, hjúkrun sjúklinga í landfarsóttum* og síðast *yfirlit yfir helztu landfarsóttir* og nokkra aðra næma sjúkdóma. Er þar í fáum og ljósum orðum skýrt frá undirbúningstíma hverrar sýki, einkennum hennar, útbreiðslu og sýkingarhætti og hve lengi hætta standi af sjúklingnum. Síðast telur höf. *lúsaveiki* og segir: »*sá maður er sjúkur, sem lús finst á*«. Mun gamla fólkinu sumu þykja þetta allnýstárleg kenning, fólki, sem lærði það í ungdæmi sínu, að lúsin væri manninum meðsköpuð, skriði beinlínis út úr hörundinu og að það gæti verið mjög varhugavert að útrýma lúsinni algjörlega, henni kynni þá »*að slá inn*« og þá væri heilsunni hætta búin. Fáir munu nú, sem betur fer, trúa þessum fáfræðisbábiljum, en þó er hætt við að há verði sjúklingatalan í heilbrigðisskýrslum hreppsnefndanna, ef vandlega verður leitað og allir taldir, sem lús finst á. Það er sárt að þurfa að játa þetta, en hins vegar vonandi, að menn sjái sóma sinn í því, að reyna af alefli til þess, að útrýma þessum óþverra, þessum lifandi vott um óþrifnað og skeytingarleysi þjóðarinnar; *hreinlæti*, meira hreinlæti er eina ráðið. Æskilegt væri, að hver einasti maður kynti sér þessar ágætu leiðbeiningar G. H. og *færi eftir þeim*. Það mundi hafa meiri áhrif á heilbrigðishag þjóðarinnar en tugir af nýjum héraðslæknum. — Í síðara kafla ritlingsins eru nokkrar athugasemdir um skýrslur þær, sem hreppsnefndir eiga að gjöra um heilbrigðishag manna í hreppnum, eftir amtmann *Pál Briem*. Amtsráðin í Norður- og Austuramtinu hafa samþykt að heimta framvegis slíkar skýrslur, og er »form« fyrir þeim prentað seinast í ritlingnum. Í sveitarstjórnarlögunum er svo ákveðið, að hreppsnefndir skuli hafa gætur á heilbrigðisástandi í hreppnum. Hingað til hefur ákvæði þetta verið dauður bókstafur, en nú ætla amtsráðin að reyna að blása lífi í hann, hvernig sem það kann að takast. Ef hreppsnefndirnar leysa þetta starf sitt samvizkusamlega af hendi, geta skýrslur þessar orðið mjög fróðlegar og til stórmikils gagns. En það þykir oss vanta, að ekki er spurt um, hvernig húsakynnum sé háttað, vatnsbóli og mataræði.

BJARNI SÆMUNDSSON: FISKIRANNSÓKNIR 1897. (Sérpr. úr »Andvara« 1898). Ritgjörð þessi er í 4 köflum: I. Laxár og laxveiðar, II. Silungsvötn og silungsveiðar, III. Selveiðar, IV. Fiskiveiðar í sjó, og þess getið í alllöngu máli, er höf. varð vísari á ferð sinni um Borgarfjarðar, Mýra, Snæfellness og Dalasýslur. — Þar eru stuttar lýsingar á veiðivötnum og ám á þessu svæði, nokkrar bendingar um veiðarfæri og veiðiaðferðir, en meirihlutinn er sögusagnir ýmsra um það, hve mikið hafi veiðst fyr á tímum og nú undanfarið í hinu og þessu vatni, á og veiðistöð, og sýna þær, að veiðinni hnignar í mörgum ám og vötnum og sumstaðar er nú engin veiði, þar sem áður veiddist talsvert. Helztu orsök til hnignunarinnar telur höf. óforsjálega og ofmikla *ádráttarveiði* í uppánum, og ræður því til, að »þeir, sem veiði eiga í löngum ám, veiddu annaðhvort í félagi neðan til í ánni eða leigðu veiðina«, og ættu menn að taka þetta til íhugunar. — Höf. ræður og eindregið til þess, að haldið sé áfram tilraunum með laxaklak, þó árangurinn af klaktilraununum í Hjarðarholti hafi orðið minni, en við var búist. Segir höf., að klakstöðin hafi ekki verið vel sett í Hjarðarholti; hún hefði átt að vera ofar í ánni, og bendir ennfremur á Haffjarðará, Norðurá og Grímsá sem hentugar til laxaklaks. Fuglvarg (kríu) og selinn á Hvammsfirði utan til telur hann verið hafa helztu meinvættir laxaklaksins í Hjarðarholti, og yfir höfuð telur hann selinn skaðlegan laxveiðunum, en vill samt ekki láta útrýma honum eða fæla hann burtu, þar sem selveiðin við árósana er

arðmeiri en laxveiðin í ánum, og verðum sér að játa, að oss finst þetta dálítið vanhugsað. Sé það rétt, sem víst er engum efa undirorpið, að selurinn eyði miklu af laxi og sé þannig laxveiðinni til hins mesta hnekkis, hvað er þá líklegra en að laxveiðin ykist að miklum mun í þeirri á, sem selnum væri algjörlega bægt frá, og yrði brátt margfalt arðmeiri en laxveiðin og selveiðin eru nú samanlagðar. Vér erum eindregið þeirrar skoðunar, að neyta eigi allra bragða til þess, að fæla selinn burt, ekki aðeins úr ám og ármynnum, heldur einnig af öllum fjörðum og flóum landsins, að svo miklu leyti sem framast er unt. Að minsta kosti ætti hið allrabráðasta, þegar á næsta þingi, að nema selafriðunarlögin úr gildi, þennan sorglega vott íslenzkrar löggjafarskammsýni. — Galli er það á ritgjörðinni, að ekki er þar getið vísindanafnanna á dýrategundum þeim, sem nefndar eru. Svo mikill ruglingur er á ísl. nöfnunum, að þessa er full þörf. Hvaða seltegund er t. d. að taka »útselurinn« á Breiðafirði?

Að endingu skal þess getið, að vér teljum rannsóknir þær, sem hér er um að ræða, svo mikilsverðar og um leið svo vandasamar og umfangsmiklar, að maður sá, er gefur sig við þeim, *þarf að geta helgað sig þeim að öllu leyti;* annars er hætt við, að þær verði kák eitt og árangurinn lítill sem enginn. Þetta ætti þingið að athuga. **St. St.**

BJARNI JÓNSSON: BALDURSBRÁ. Rvík 1898. »Sá verður tvisvar feginn, sem á steininn sezt«, segir gamalt spakmæli. En sá, sem les Baldursbrá, verður líklega aðeins einu sinni feginn — þegar hann hefir lokið lestrinum.

Hvert það verk, sem er þess vert, að það sé unnið, er einnig þess vert, að það sé unnið svo vel, sem hægt er. Þetta ætti hver maður að hafa hugfast. Enginn sláttumaður er svo fávís, að hann viti eigi, að því aðeins tekur hreint úr ljáfarinu, að ljárinn sé brýndur, og hann lagður þétt að rótinni. Það hefir ekki þótt þungt verk, að halda á prjónum. En ef það er unnið með hangandi hendi, verða lykkjuföll á prjónlesinu, og gallar í vörunni.

En svo ilt, sem það er, að vinna líkamleg störf utan við sig og aftan, þá tekur þó út yfir, þegar skáldin yrkja með hangandi hendi. En það hefir höfundur »Baldursbrár« gert — viljandi eða óviljandi.

Bókin er að vísu snauð af skáldlegum hugmyndum; en þó er hún fátækari af hagmælsku og málsnild. Það er því heldur óheppilegt, að setja framan á hana vísu Jónasar: »Móðurmálið mitt góða« o. s. frv. Orðfærið er víða óhöndulegt. Óþörfum lýsingarorðum er stráð víðsvegar; en meinlokurnar standa víða þvers um í hendingunum; og skal ég nú færa sönnur á þessi ummæli.

Snemma byrja barna mein: Þegar fáum blöðum er flett í bókinni, sér »maður« þetta:

> Norðurljósin loga *fríð*
> á leiðum himinsala;
> fölnuð grösin blika *blíð* . . .

Það er satt, að norðurljósin eru *fríð*. En þau eru meira og er þetta að vísu engin lýsing. *Blíða* grasanna er heldur ekki á marga fiska, sem varla er von, þar sem þau hafa engin skilningarvit, svo kunnugt sé. Leiðir himin*hnatta* eru kunnar. En leiðir himin*sala* eru engar til; því þeir eru aldrei á ferð og eiga enga Svínahraunspólitík. — Þá talar höf. um »lóurödd í hrísrunni« og er það að vísu rangt. Hún hefir jafnan haldið sig að móunum, blessuð lóan; þeir eru föðurleifð hennar og móðurjörð á sama hátt og birkiskógarnir eru ættlönd þrastanna. — Allir vita, að sumarsólin er »svásleg« og að liljan er »ljós«. Lýsingar-

orðin eru góð þegar þeirra þarf með. En þegar þeim er ofaukið, finst mér súpa vera látin í grautinn; en það er enginn bætikostur. — Höf. kallar börnin »ljúf og gullhrein í lund«. Þetta finst þeim, ef til vill, vel sagt, sem börnin eiga, enda kann þetta að vera satt sagt um þau, meðan þau eru allsnaktir óvitar. En undir eins þegar þau skríða úr vöggunni, eru þau óðfús á að sýna ávexti erfðasyndarinnar: þau eru þegar úthverf, ef ekki er alt látið eftir þeim, leggjast á hin, sem eru minni máttar, bíta þau, berja og rífa, segja eftir þeim, öfunda þau o. s. frv. Svona koma þau mér fyrir sjónir, sem búin eru að fá *lundina*. En meðan þau eru lundarlaus, eru þau, ef til vill, ljúf og gullhrein í lund! — Það er hæpið að tala um »gnípur svelli lagðar«. — Og ef Rask málfræðingur er »*mær*« eins og höf. segir — ef málfræðin er *mær*, þá er ástin grimmúðug. — Höf. talar líka um »grimma dropa« og eru þeir þó gersneyddir öllu skapferli. — En þegar höf. segir, að örvæntingin »kyssi«, þá varð mér ótti einu sinni og ilt undir bringunni. — Þá er þess að geta, að ástin »hlær úr augunum«. Þetta er reyndar ekki ótækt. En þó er það ekki aðaleinkenni hennar, að hafa hátt um sig. Hún er fyrst og seinast *þögul* og *starandi*.

Það er eðlilegt, að höf. kalli stjörnuna »blíða« — og er hún þó ekki sýnd í persónugervi — svo ör sem hann er á lýsingarorðunum. En þegar hann segir »roðinn rauði«, barði ég mér á brjóst og bað listina að vera honum náðuga. Allir þekkja »frelsisroðann *rauða*«, sem annað skáld uppgötvaði um árið, þegar koma konungsins teygði loftungur skáldanna úr höfðum þeim, og munu fáir hafa óskað eftir nýrri útgáfu af þessari óskiljanlegu Rauðku.

Þá hefir höf. hafið »nátthrafninn« hans Indriða Einarssonar upp í annað veldi. — Hvat fugli er þat? — Sulturinn hlýtur að ganga fast að þeim skáldum, sem leita að eggjum þessa fugls. Og heldur myndi ég reyna að koma á hjá mér geirfuglavarpi, en að leita mér slíkra matfanga, og vita þó flestir hvílíkir erfiðleikar eru á því. En ef þessir höf. vita með sannindum, að »nátthrafninn« sé til, ættu þeir að ná í hann og gefa náttúrugripasafninu ham hans og egg. — »Mýra-ögur« mun vera rangmæli; því ögrar (vogar) eru engir í mýrum.

Þá lætur höf. bylgjurnar »lemja með lokkunum«, og ekki nóg með það, heldur tekur hann þessa umsögn upp síðar, og lætur þá Ægi »lemja með lokkunum«. Þessi líking er *syndsamlega óskáldleg* og það svo mjög, að mér þykir ólíklegt, að hún verði fyrirgefin. Engin lifandi skepna »lemur með lokkunum«; en til þess að líkingar geti staðist, verða þær að eiga sér bakhjall í tilverunni. Bylgjurnar og Ægir eru ímynd hins vilta afls. En »lokkahögg« geta ekki verið sterk eftir eðli sínu, þótt þau ættu sér stað, sem ekki er.

Þá er stafsetningin. Annars vegar er ritað, nálega í öllum greinum, eftir framburði. En hins vegar notar höf. t. d. forsetninguna *of*, þar sem *yfir* ætti að vera, eða *um*. Þessa forsetningu getur víst enginn maður borið sér í munn í nútíðarmáli. Höf. ritar líka »rúnar«. En sú tilgerð í framburðarstafsetningu! Annars felli ég ekki verð á bókinni fyrir stafsetninguna, þótt hún sé ógeðsleg; því stafsetning er ekki aðalskilyrði góðs máls, heldur orðavalið og skipun þeirra í setningunni. — Þá eru landslagsmyndir frá Þýzkalandi, og skemma þær hvorki né bæta; en aldrei hefi ég séð slíkar myndir í kvæðabókum. Enn eru myndir af höf. og C. Küchler, þýzkum kunningja hans. Myndir þeirra eru á sömu blaðsíðunni og sitja þær skáhallar eins og tvö höfuð væru sett á einn háls.

Nú eru taldir ýmsir smágallar Baldursbrár. En því er ver og miður, að enn þá eru aðalgallarnir ótaldir. Þeir eru þessir: deyfð og svipleysi hugmyndanna, kraftleysi málsins og hljómskortur kveðandinnar.

Stöku sinnum bregður fyrir laglegum hugmynda*hlutum* hjá höf. — en varla nema pörtum. Hugmyndirnar sjást sjaldan fæðast eða þroskast; þær koma ekki né fara, heldur er því líkast, sem þær séu limaðar sundur — sýningin hverfur hálfséð. Höf. er mjög títt að skifta setningum í miðjum ljóðlínum, og er það næsta ilt, að neyðast til að þagna í miðri hendingu. Kvæði, sem eru þannig ort, verða varla lesin sæmilega, og alls ekki, ef hendingarnar eru stuttar. — Bjarni yrkir oft undir fornyrðalagi, en aldrei vel. Sá háttur er fallegur, ef hann er vel kveðinn; en þá verður að vera tilbreyting í honum. Skáldið má ekki lippa hann á seina gangi, heldur verður það að »skifta um« — hafa sum sporin (hendingarnar) lengri en sum. Fallegan fornyrðahátt má læra af Eddukviðunum, Andvöku Bólu-Hjálmars og ýmsum kvæðum eftir Matthías og Bjarna Thórarensen.

Laglegasta kvæðið í bókinni mun vera á bls. 125. Á bls. 123 er mjög fallegt vísuorð: »og lof um þig er altaf satt«, segir höf. um ástmey sína. Þeir, sem þekkja aðra tilfinningu en þá, sem er *þráðbein* undirrót ómegðarinnar, munu kannast við sannleika og fegurð þessara látlausu orða. En því er ver, að slík bláber eru of fá, syrgilega fá á borði höf. — Önnur vísan í kvæðinu »Á vetrardaginn fyrsta«, er falleg, auk smákorna hingað og þangað. En ef bókinni er líkt við námu, þá verð ég að líkja henni við þá námu, sem hefir svo lítið gull að geyma, að afraksturinn borgar engan veginn fyrirhöfnina við að vinna hana.

Það er ekki geðfelt verk, að sækja slíka skóggangssök, sem þessi er, á hendur höfundi, sem fár eða enginn getur veitt lið, og sem þar að auki er persónulega kunnur að góðu, heldur en hitt, þeim, er þetta ritar. En fleira verður að gera en gott þykir. Það gengur ærið illa að selja góðar bækur hér á landi, og þar sem höfundar þeirra geta ekki þrifist, virðist það vera rangt, að láta höfund óátalinn, sem gefur út eða semur þrjár bækur (skáldrit), sem eru hver annari ónýtari. Bjarni skoraði eittsinn á landa sína í Sunnanfara, að dæma allar ónýtar bækur »óalandi og óferjandi«. Nú er röðin komin að honum, og er það þó vonum seinna.

Það er ekki eins auðvelt, að verða skáld, eins og margur kann að ætla. Fyrst og fremst þarf náttúrugáfan að vera til staðar, þekking á tungunni og tilfinning fyrir fegurð hennar, og ekki sízt lífsreynsla. Enginn yrkir góð sorgarkvæði, gleðisöngva, háðvísur eða ástargælur, nema hann þekki sorgina, gleðina, hæðnina og ástina af eigin reynd. Skáldið verður að hafa ratað í æfintýri. Það verður og að vera vandvirkt. Það má ekki skirrast við að leggja sig í bleyti; það má ekki spara merg né blóð, ekki krympa sig, þótt því verði klaksárt í heilanum við eftirleitun hugmynda og orða.

Það sést á sumum kvæðum Bjarna, að hann þekkir sumar þær tilfinningar, sem að réttu lagi eru taldar einna sterkastar allra tilfinninga. En fyrst hann yrkir samt ekki falleg kvæði, þá er það auðsætt, að honum er meinað bekkjuneyti Braga.

G. Fr.

ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENTIR ERLENDIS:

FORNNORSK OG FORNÍSLENZK BÓKMENTASAGA. Í Eimr. II, 151—3 var skýrt frá því, sem þá var út komið (I. b. og II. b. 1. h.) af þessu mikla riti eftir prófessor *Finn Jónsson*. Síðan hafa komið út af henni tvö stór hefti (II, 2—3) og er nú öðru bindinu lokið. Þessi hefti eru um sagnaritunina á 12. og 13. öld. Er þar fyrst skýrt frá, hver skilyrði vóru fyrir hendi hjá Ís-

lendingum fyrir því, að sagnaritun gæti risið upp hjá þeim. Því næst er lýsing á hinni munnlegu sögusögn, eðli hennar og áreiðanleik og hvernig hún kemur fram í sögunum. Þá er kafli um ritlistina og vöxt hennar og viðgang á Íslandi, um aðaleinkennin á sagnaritun Íslendinga og hvers konar menn hafi ritað sögurnar. Síðan er lýsing á öllum þeim sagnariturum, sem nafngreindir eru í fornritunum og að síðustu lýsing á öllum þeim sagnaritum (sögum, þáttum o. s. frv.), sem menn ekki vita um höfunda að. Er í öllu þessu, eins og nærri má geta, hinn mesti fróðleikur, og því meira í það varið, sem svo nauðalítið hefir áður verið ritað um sagnaritanina í heild sinni. Að skýra frá öllum þeim nýjum skoðunum, sem þar koma fram, yrði of langt mál. Þess eins skal getið, að höf. álítur (og sjálfsagt með réttu), að flestar sögurnar hafi verið færðar í letur á 12. öld, en hingað til hafa menn í útgáfunum talið þær flestar ritaðar á 13. öld. Við það færast þær nær þeim atburðum, er þær lýsa, og því minni ástæða til að rengja þær. — Að vorum dómi er þessi kafli bókmentasögunnar enn þá betri en sá fyrri (um skáldskapinn), og þó vér höfum ýmislegt að athuga við einstök atriði, þá er því síður ástæða til að telja það, sem vér höfum eigi rúm til að telja kostina, sem eru yfirgnæfandi.

ÞEKKING Á ÍSLANDI ERLENDIS hefir hingað til verið fremur bágborin, og hefir það mjög stafað af því, að það, sem staðið hefir um það í þeim algengu handbókum, er menn alment sækja í fróðleik sinn, hefir bæði verið af skornum skamti og líka í mörgum greinum ónákvæmt og rangt. Oss er því mikil gleði að geta um bók, sem vænta má, að ráði bót á þessu. Það er »*Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon*«. Það verður heljarmikið rit og eru af því út komin 8 bindi og verið að gefa út 9. bindið. Er mjög til þessa rits vandað og hefir þrem Íslendingum verið falið að rita í það um Ísland og íslenzk efni. Hefir það þegar flutt fjölda af greinum um íslenzka menn og íslenzk efni, en mest kveður þó að greininni »ÍSLAND«, sem nýlega er út komin. Hún er um 40 bls. með þéttsettu smáletri og inniheldur meiri fróðleik um Ísland, en nokkurs staðar annars staðar er kostur á að fá á einum stað. Er þar fyrst lýsing á landinu sjálfu (með uppdrætti) og náttúru þess, jarðfræði, loftslagi, jurta- og dýralífi, þjóðinni og þjóðháttum, atvinnuvegum o. s. frv. Er alt þetta eftir dr. *Þorvald Thóroddsen*, nema kaflinn um loftslag, hafstrauma og ísrek, sem er eftir *W. Jantzen*, embættismann við veðurfræðisstofnunina í Khöfn. Þá er kafli um stjórnarfar landsins, löggjafarvald og umboðsvald, fjármál, réttarfar, mynt, mál og vog og að lokum ágrip af sögu Íslands, alt eftir cand. mag. *Boga Th. Melsteð*. Ennfremur ágrip af sögu íslenzkar tungu og íslenzkra bókmenta alt frá elztu tímum og niður til vorra daga, eftir prófessor *Finn Jónsson*. Er hvorttveggja, að hér hafa þeir menn um fjallað, sem mesta stund hafa lagt á hverja þessara greina fyrir sig, enda er og alt þetta svo prýðilega af hendi leyst, að hartnær ekkert mun við það að athuga. Þar er og margt nýtt, sem hvergi hefir verið tekið fram áður. Þannig hefir t. d. að taka saga íslenzkrar tungu aldrei verið rituð fyr í heild sinni. Höfundarnir eiga mikla þökk skilið bæði fyrir þessa grein og aðra starfsemi þeirra að þessu mikla riti, sem vafalaust verður til þess að auka að miklum mun þekking útlendinga á Íslandi, ekki aðeins á Norðurlöndum, heldur um allan heim. Því búast má við, að handbækur annara þjóði sæki framvegis fróðleik sinn um Ísland í þetta rit, svo að þeirri villuþoku, sem hingað til hefir legið yfir landinu, létti smámsaman af. Og þá hafa höfundarnir ekki unnið fyrir gíg.

V. G.

UM GRÓÐURRÍKI ÍSLANDS hafa komið út nokkrar ritgerðir í ársriti grasfræðisfjelagsins í Höfn (»Botanisk Tidskrift«), sem ekki hefur áður verið getið um í Eimr. Í 20. bindi þess rits er löng ritgjörð (»Tillæg til Islands Kryptogamflora indeholdende Lichenes, Hepaticæ og Musci«) eftir hinn danska grasfræðing prófessor *Chr. Grönlund,* sem kunnur er orðinn fyrir rit sín um íslenzkar plöntur. Þar er skrá yfir þær fléttur, hálfmosa og mosa, er fundist hafa á Íslandi síðustu árin eða í gömlum söfnum frá Íslandi, t. d. safni Steenstrups frá 1839–40. – Flest höfðu þeir fundið Stefán Stefánsson, Helgi Jónsson og Arthur Feddersen, sem ferðaðist heima 1884 og 86. Alls telur Grönlund 74 nýjar tegundir. — Við ritgjörð þessa gjörði *Stefán* kennari *Stefánsson* nokkrar athugasemdir (»Nogle Bemærkninger til Chr. Grönlunds Tillæg« etc.) í sama árg. (bls. 399—402). Þar er og getið 3 tegunda, sem höf. hafði fundið, en Grönlund hafði slept. — Í 21. árg. af »Bot. Tidskr.« (bls. 33—36) er greinarkorn um ísl. plöntur (»Contributions to the Flora of Iceland«) eftir *Theodor Holm,* danskan grasfræðing í Ameríku. Þar eru taldar nokkrar plöntur (og getið fundarstaða þeirra), er amerísk kona, Elizabeth Taylor að nafni, hafði safnað sumarið 1895; en lítið sem ekkert er á ritgjörð þessari að græða, því plöntur þær, sem nefndar eru, eru flestar algengar; en þær fágætari áður kunnar frá þeim stöðum, sem Taylor hafði fundið þær. – Þá er í sama árg. (bls. 339—348) ritgjörð um ísl. plöntur (»Nogle Bidrag til Islands Flora«) eftir tvo danska grasfræðinga cand. pharm. *O. Gelert* og cand. mag. *C. Ostenfeld.* Eru þar taldar allmargar sjaldgætar plöntur frá nýjum fundarstöðum, sem þeir inspektor P. Feilberg (heima 1896), cand. mag. Hjalmar Jensen (heima 1892), dr. Þorvaldur Thóroddsen og Ostenfeld sjálfur hafa safnað. Ostenfeld hefur tvisar komið við heima (með Ingólfi á norðurförum hans) 1895 og 96, og safnað plöntum bæði á Vestfjörðum, Austfjörðum og Reykjanesi. Auk þess eru í ritgjörð þessari nokkrar leiðréttingar á eldri nafngreiningum ísl. plantna. — Enn er í sama árg. (bls. 349–364) ritgjörð (»Vaar- og Höst-Exkursioner i Island 1897«) eftir cand. mag. *Helga Jónsson.* Skýrir hann þar frá nokkrum athugunum um líf plantnanna að vetrinum á Íslandi, gróindin að vorinu, laufgun og blómgun og hvenær þær taka á sig vetrargerfið að haustinu. Hefur lítið sem ekkert verið ritað um þetta af öðrum en Helga, og eru því allar upplýsingar þar að lútandi mikils verðar. Önnur ritgjörð eftir H. J. hefur nú fyrir skömmu birst í »Bot. Tidskr.« XXII, 169–207 (»Floraen paa Snæfellsnes og Omegn«). Er það skýrsla um plöntur þær, sem hann fann á rannsóknarför sinni um Snæfellsnes- og Dalasýslu sumarið 1897; þar á meðal eru 24 tegundir blómleysingja og 5 blómplöntur, sem ekki eru áður kunnar á Íslandi. Auk þess getur hann 6 »nýrra« blómleysingja, er hann hafði fundið annars staðar á landinu. — Loks er í sama árg. bls. 131—8 ritkorn eitt (»Nogle Ferskvandsalger fra Island«), eftir hinn danska þarafræðing cand. mag. *F. Börgesen.* Það er skrá yfir nokkrar vatnsþara- eða slítegundir, sem A. Feddersen, Stefán Stefánsson og dr. L. Kolderup-Rosenvinge hafa safnað heima.

UM ÍSLENZKA FUGLA (»Ornithologischer Bericht von Island« 1887—88) hefur mag. *Bened. Gröndal* ritað í fuglafræðis-tímaritið »Ornis«, sem kemur út í París. Er þar stuttlega skýrt frá lifnaðarháttum fugla þeirra, sem nefndir eru, og þess einkum getið, hvað farfuglana snertir, hvenær þeir komi að vorinu, hvenær þeir verpi, hvar þeir haldi sig að sumrinu og hvenær þeir fari burt að haustinu. Auk þessa er stutt lýsing á Suðurlands undirlendinu, og í inngangnum hrekur höf. með skýrum og góðum rökum þá skoðun Ameríkufarapostula

og uppblástursprédikara, að landinu hraki óðum hvað náttúruna snertir. Kemur þar fram sem oftar hin einlæga ættjarðarást hins aldraða, en þó slunga höf. og hin óbifanlega trú hans á framtíð landsins.

UM JARÐFRÆÐI GRÆNLANDS hefur hinn ungi íslenzki jarðfræðingur *Helgi Pétursson* ritað alllanga og fróðlega ritgjörð, er birtst hefur í ritsafninu mikla: »Meddelelser om Grönland« XIV (bls. 288—347) og hann nefnir »Geologiske Optegnelser«. Skýrir hann þar frá jarðfræðisathugunum sínum á Grænlandsför sinni 1897. Fer hann fyrst nokkrum orðum um bergtegundir þeirra héraða, er hann fór um; því næst lýsir hann skriðjöklum, jökulöldum (Moræner) og ýmsum ísaldarleifum á eyjunum og hinu auða forlendi milli landjökulrandarinnar og strandar. Þá er langur kafli um malarkamba og hjallamyndanir, er bera vott um, að sjór hafi staðið hærra við strendurnar fyrrum en nú, og að síðustu er skýrt frá nokkrum athugunum, er benda á, að landið sé nú aftur að síga í sæ. Ritgjörðinni fylgir nýtt kort yfir dálitla spildu af vesturströnd Grænlands. — Óskandi væri að H. P. gæfist kostur á að neyta hæfileika sinna og þekkingar til rannsókna á Íslandi. Nóg er þar en að starfa fyrir hann, ekki sízt, ef hann sneri sér að hinni praktisku hlið jarðfræðinnar, *jarðvegsfræðinni*.

St. St.

TYRKJARÁNSSAGA. Í danska tímaritið »Nord og Syd« (jan. 1899) hefir cand. mag. *Sigfús Blöndal* skrifað alllanga ritgerð um »víkingaferðir frá Algier til Íslands árið 1627«. Er sú ritgerð aðallega bygð á ýmsum íslenzkum frásögnum, en þó nokkuð stuðst við útlend rit líka.

SNORRAEDDA. Í »Aarbøger för nordisk Oldkyndighed og Historie« 1898, 4. h., hefir prófessor *Finnur Jónsson* ritað langa ritgerð um handritin af Snorraeddu. Kemst hann að þeirri niðurstöðu, að textinn í Konungsbók, og að sumu leyti í Ormsbók, sé beztur og komist næst því, er Snorri hafi sjálfur ritað. Aftur sé Uppsalabók fjærst texta Snorra sjálfs, en einmitt það handrit hafa sumir þýzkir vísindamenn nú á seinni árum talið bezt og upprunalegast.

GULL-ÞÓRIS SÖGU hefir dr. *Kr. Kålund* gefið út á ný fyrir »Samf. til udg. af gl. nord. litteratur« (Khöfn 1898) og er sú útgáfa mjög vönduð.

REGESTA NORVEGICA (Kristjaníu 1898) heitir bók, sem prófessor *Gustav Storm* hefir byrjað að gefa út fyrir »Det Norske Historiske Kildeskriftfond«. Á hún að innihalda skrá yfir öll þau fornbréf og skjöl, er að einhverju leyti snerta Noreg og Ísland, alt frá elztu tímum og fram að 1570. Fyrsta heftið, sem út er komið, nær frá 991—1263, og er niðurröðunin eftir aldri, getið um efni hvers skjals, dagsetning þess, ef hún er kunn, og hvar það sé að finna. Þetta er ómissandi bók öllum þeim, sem nokkuð leggja stund á sögu Íslands eða Noregs.

AMBALES SAGA hefir verið gefin út í hinu enska ritsafni »Northern Library« af *Israel Gollancz* (»Hamlet in Iceland, being the romantic Ambales saga, edited and translated« etc. London 1898). Er þar prentaður bæði hinn íslenzki texti sögunnar og ensk þýðing af honum og að auki langur inngangur og ýmsar viðbætur aftan við (þar á meðal kafli úr hinni ísl. þýðing Matth. Jochumssonar á Hamlet Shakespeare's). Um þessa útgáfu hefir prófessor *Finnur Jónsson* skrifað ritdóm í »Nord. Tidsskr. f. Filologi« 1898 og finst fátt um bókina að öllu leyti

nema pappír og prentun. Tilfærir hann margt, er sýni gagnrýnisleysi útgefandans og miður heppilega meðferð á efninu.

EDDUKVÆÐIN Í AMERÍKU. Það hefir hingað til ekki borið mikið á því, að Eddufræðin væru stunduð í Ameríku. En nú virðast menn vera farnir að gefa þeim meiri gaum þar eins og annarsstaðar. Þannig kom út árið, sem leið (1898) í Minneapolis doktorsdispútazía um Loddfáfnismál eftir *Victor Nilsson* (»Loddfáfnismál, an Eddic Study«). Álítur höf. að Loddfáfnir sé Sigurður Fáfnisbani, og sá, er tal á við hann, Grípir, en ekki Óðinn, og tilfærir ýmislegt þessu til sönnunar. Um þetta rit hefir próf. *Finnur Jónsson* ritað í »Nord. Tidsskr. f. Filologi« og þykir höf. ekki hafa sannað mál sitt, enda finnur ritinu ýmislegt fleira til foráttu, þótt varla megi stórvægilegt kalla.

UM SPJALDVEFNAÐINN, sögu hans og útbreiðslu, hefir frøken *M. Lehmann-Filhés* enn ritað fróðlega og skemtilega ritgerð í »Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.« 1899, og er hún prýdd mörgum myndum til skýringar. Meðal annars er þar mynd af íslenzkri konu, sem er að vefa í spjöldum (gerð eftir teikning frá Brynjúlfi Jónssyni frá Minnanúpi), og mynd af 3 spjaldofnum böndum frá Íslandi, einu frá Jótlandi og 3 frá Tíflis. — Í sama tímariti hefir hún og birt ýmsar íslenzkar hjátrúarkreddur, sem mestmegnis eru teknar eftir »Huld« VI.

NORRÆNAR OG GRÍSKAR BÓKMENTIR. Í ritgerð í danska tímaritinu »Tilskueren« (marz 1899) ritar prófessor *M. Cl. Gertz* í svari sínu á móti prófessor Hejberg, sem álítur grískukensluna ómissandi í skólanum, af því grískar bókmentir hafi meira mentunargildi en alt annað, meðal annars á þessa leið: »En þó ég eigi á hættu, að þú látir þína grísku bannfæringarþrumu ríða yfir mig, get ég þó ekki bundist þess að játa, að þegar ég á stúdentsárum mínum var að lesa Helgakviðurnar í Sæmundareddu hjá Svend Grundtvig, þá fengu þessi kvæði, orðalag þeirra, andi og hugsanir meira á mig, en nokkurt kvæði hjá Hómer nokkru sinni hefir gert (ekki sízt á skólaárunum). Heródót get ég veitt nokkurnveginn sama lofið sem Hómer, þó ég engan veginn meti hann jafnmikils, enda held ég að trúarsetningin um óviðjafnanlegleik hans hafi ekki náð jafn almennri viðurkenning. En ég verð enn hér að játa, að á skólaárum mínum hafði ég jafnmikið eða öllu heldur meira yndi af þeim sögum vorum (ɔ: íslenzku sögunum), er ég las á frummálinu eða (öllu frekar) í þýðingu, en af Heródót.« — Þetta er vitnisburður manns, sem allra manna bezt þekkir bókmentir Grikkja og hefir öll skilyrði til að meta þær og njóta þeirra, um hina beztu höfunda þeirra í samanburði við íslenzk eða norræn rit. Hví skyldum vér nú eiga að vera seilast suður til Grikklands, er vér eigum heima fyrir jafnágæta andlega fjársjóðu og Grikkir? — Ekki sízt þar sem vér eigum greiðan aðgang að fjársjóðum vorum, en að fjársjóðum Grikkja eru svo miklar torfærur, að fæstir komast nokkurn tíma að þeim, heldur sjá að eins hilla undir þá í fjarska í gegnum eins konar gjörningaþoku, sem þeir eru sí og æ að svingla í hálfviltir og ringlaðir.

VERZLUN ÍSLANDS SÍÐASTA ALDARFJÓRÐUNGINN heitir mjög fróðleg ritgerð, sem cand. juris & polit. *Jón Krabbe*, aðstoðarmaður í ráðaneytinu fyrir Ísland, hefir skrifað í »Nordisk Tidsskrift« 1899 (bls. 96—116). Er hún einskonar afmælisgjöf, því hún er ritað í tilefni af því, að nú eru liðin 25 ár síðan vér fengum stjórnarskrá, og vill höfundurinn rannsaka, hvort landið hafi

nú tekið miklum eða litlum framförum á þessu tímabili. Sem sönnun fyrir því, að framfarirnar séu eigi alllitlar, bendir hann fyrst á, hve stórkostlega viðskiftamagn verzlunarinnar við önnur lönd hafi vaxið (t. d. úr rúmum 3 milj. 1849 upp í rúmar 15 milj. 1896) og siglingar til landsins aukist (t. d. lestarúm útlendra skipa 1863—72 rúmar 15 þús. smálestir, en 1896 nálega 72 þús. smálestir). Af hinum útfluttu vörum séu landvörurnar hér um bil $^1/_8$ og hafi vörumagnið, að því er þær snertir, haldist nokkurnveginn óbreytt hinn síðasta mannsaldur. Aftur hafi útflutningur á sjávarafla, sem nú sé um $^2/_8$ alls þess, er útflutt sé, aukist stórum. Þannig var t. d. 1849 ekki flutt út nema $5^1/_4$ milj. pd. af saltfiski, en 1896 rúmlega 22 milj. pd. Það sé því auðsætt, að sjávarútvegurinn hafi tekið meiri framförum en nokkur annar atvinnuvegur, enda hafi á síðustu árum margt verið gert, til þess að styðja hann: keypt þilskip, bygð íshús, veitt lán úr landssjóði, breytt hjúalögum, auknar eimskipaferðir o. s. frv. »En þrátt fyrir þessar framfarir«, segir höf., »er þó enn mikils í vant. Fyrst þegar menn taka að reka fiskiveiðar á eimskipum, má vænta, að Íslendingar geti fyllilega fært sér í nyt fjársjóðu hafsins. Unz það verður, verða þeir að láta sér lynda, að Englendingar, Frakkar og Ameríkanar hrifsi úr höndum þeim þau dýrindi, sem þeir sjálfir ættu að njóta. Þannig er t d. sagt, að afli Frakka einna við Ísland sé meiri en Íslendinga sjálfra. Enn meiri samgöngubætur, einkum lagning ritsíma og raddsíma millum héraða, munu og geta aukið aflamagnið stórkostlega. Eins og nú er á statt, getur verið algert aflaleysi og atvinnuskortur á einum stað, þó gnægð sé af fiski í nálægum fjörðum, án þess að sjómenn viti af; og þó þeir nú vissu það, þá mundu þeir ekki á sínum opnu fleytum geta fært sér það verulega í nyt. Ef menn, eins og á Finnmörk, hefðu raddsíma millum allra fjarða og eimskútur til fiskiveiðanna, þá mundi mega margfalda aflamagnið mörgum sinnum.« Yfirlit yfir innfluttar vörur segir höf. bendi mjög á bættan efnahag manna, t. d. aukin sykurkaup (1840: 1,81 pd. á mann, en 1896: 27,92 pd.) og kaffikaup (1840: 1,54, en 1896: 10,33). Reyndar sé sykureyðslan á mann hálfu minni en í Danmörku, en hinn mikli vöxtur hennar bendi þó á bættan efnahag og sýni, hve fátæktin hafi verið mikil áður. Kaffieyðslan þykir honum furðu mikil, því hún sé meiri en í nokkru öðru landi í Norðurálfunni. En hann gætir þess ekki, að á Íslandi er svo sem ekkert drukkið af tei, en mikið í öðrum löndum. Samanburðurinn verður því ekki réttur, nema hvorttveggja sé tekið í einu lagi, bæði te og kaffi. Merkilegt er að sjá, að þrátt fyrir aukið kaupmagn var nákvæmlega jafnmikið keypt af brennivíni á mann árið 1896 eins og 1840 (5,05 ptt.). Brennivínsdrykkjan hefir því ekkert aukist og þakkar höf. það hinum öflugu bindindishreyfingum nú á síðustu árum. — En auk þess að viðskiftamagnið hefir vaxið, hafa íslenzku vörurnar hækkað mjög í verði í samanburði við útlendu vöruna. Þannig þurfti t. d. 1849 9,7 lpd. af saltfiski eða 35,5 pd. af ull til þess að kaupa eina rúgtunnu, en á síðustu árum hefir hún fengist fyrir 7 lpd. af saltfiski eða 22 pd. af ull.

Í miðkafla ritgerðarinnar skýrir höf. frá, á hvern hátt verzlunin sé rekin (lausakaupmenn, fastakaupmenn, kaupfélög o. s. frv.) og hve óheppilegar afleiðingar vöruskiftaverzlunin hafi í mörgum greinum. Kaupfélögin álítur hann að hafi gert mikið gagn, og megi vel vera, að þau eigi enn mikla framtíð í vændum. Þó hafi hinar miklu samgöngubætur hinna síðustu ára dregið töluvert úr nauðsyn þeirra, og geti því vel svo farið, að samkepnin hleypi svo miklum dug í fastakaupmennina, að þeir nái til sín allri verzluninni aftur. Ekki lízt honum á þá tillögu, að láta kaupfélögin fá einkarétt til allrar verzlunar í landinu. »Það

er merkilegt,« segir hann, »að slík uppástunga skuli geta komið fram hjá þjóð sem jafnmikið hefir fengið að kenna á einokunum eins og Íslendingar. En það er í fullu samræmi við þá fyrirlitning fyrir lærdómskreddum, sem Íslendingar hafa einnig sýnt í ýmsum öðrum greinum, og bæði bendir á lítinn pólitiskan þroska, og að hinu leytinu líka á framgirni og sjálfstæði.« Eftir að höf. þannig hefir bent á hinar helztu framfarir, getur hann þess, að þó þær séu töluverðar, þá komist þær í engan samjöfnuð við framfarir Dana á fyrsta mannsaldrinum eftir að þeir fengu stjórnarskrá. Að framfarirnar séu ekki meiri sé sumpart að kenna óblíðu náttúrunnar, strjálbygð og örbirgð, og sumpart menjum illrar stjórnar á umliðnum öldum. En hann álítur, að miklar framfarir séu í vændum og muni þá koma upp bæði auðmenn og öreigalýður eins og hjá öðrum þjóðum, og sá mikli jöfnuður, sem nú er, hverfa.

Yfirleitt er grein þessi mjög vel rituð og alt, sem nokkru skiftir, rétt í henni. Væri mikils vert að fá fleiri slíkar greinar frá hendi þessa velmentaða hagfræðings, enda mun hann ætla sér, að láta hér ekki staðar numið.

EIÐUR, saga séra Jónasar prófasts Jónassonar, er nú komin út á dönsku, og er þýðingin eftir séra *J. R. Zerlang* í Holböl í Slésvík (sbr. Eimr. IV, 240). Hún er lipur og í alla staði vel af hendi leyst. Þýðingin er prentuð í »Illustreret Tidende« XL, 19—21 (5., 12. og 19. febr. 1899). V. G.

Leiðrétting.

Sökum óhappa við prófarkalesturinn hafa því miður eigi allfáar prentvillur slæðst inn í »Landnámssöng Íslands«, sem menn eru beðnir að leiðrétta áður en lagið er leikið eða sungið. Hinar helztu villur eru þessar:

Á bls. 121, efri hluta er ♮ fyrir *g* í staðinn fyrir ♯ í 1. línu í 2. takti.

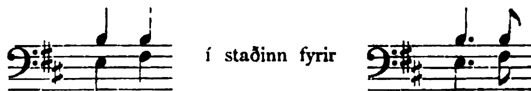
— 122 og víðar er lagið einkent svo sem það væri í G-dúr í staðinn fyrir í D-dúr.

— 122, neðri hluta er ♮ fyrir *a* í staðinn fyrir ♯ í 1. línu í 1. takti.

— 123, efri hluta vantar ♯ fyrir *d* í bassanum í píanó-fylgiröddunum, fyrri takti.

— 125, efri hluta, er ♯ fyrir *h* í staðinn fyrir *d* í hægri hendi í fylgiröddunum, fyrri takti.

— 128, efri hluta stendur í 3. takti í fylgiröddunum

Nokkrar fleiri smávillur hafa orðið í þessu lagi, t. d. [nótur] í staðinn fyrir [nótur], óþarft ♮ og ♯ o. fl., en slíkt er vonandi að villi engan.

EFNISYFIRLIT.

Afgreiðslu og reikninga Eimreiðarinnar, útsending og innheimtu á andvirði hennar hefir *nú* á hendi ritstjóri hennar dr. **Valtýr Guðmundsson** *(Kingosgade 15, København V)*, og eru því útsölumenn og aðrir viðskiftamenn ritsins beðnir að snúa sér framvegis til hans með **pantanir** á því og **borgun** fyrir það og alt, er lýtur að afgreiðslu þess og reikningsskiftum.

Útsölumenn Eimreiðarinnar eru beðnir að gera reikningsskil fyrir árslok og um leið geta þess, hve mörg eintök þeir óska sér send af ritinu framvegis.

Ritstjóri Eimreiðarinnar verður ekki heima frá 28. maí til 6. sept. Frá 6. júní til 28. ág. verður hann að öllu forfallalausu að hitta í Rvík.

Í næsta árgangi verður meðal annars góðgætis ljómandi fjörug og skemtileg grein: »REYKJAVÍK UM ALDAMÓTIN 1900« eftir mag. *Ben. Gröndal* með fjölda af myndum og uppdrætti af bænum. Ritgerð þessi átti að byrja í þessu hefti, en myndirnar gátu ekki orðið tilbúnar nógu snemma.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

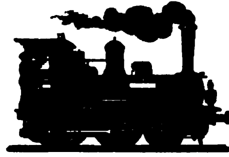
VI. ÁR. 1.—2. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1900.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

VI. ÁR.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1900.

EFNISYFIRLIT.

Prentvillur og leiðréttingar:

bls. $63_{,15}$ pururablæ les: purpurablæ.
— $66_{,10}$ tvíloftað les: einloftað.
— $95_{,7}$ »Hjálræðishernum« les: »Hjálpræðishernum«.
— $95_{,18}$ manga les: mange.
— $100_{,16}$ og bókbandsverkstofa les: og þar var áður bókbandsverkstofa.
— $110_{,10}$ Einari Helgasyni les: Einari Pálssyni.
-- $112_{,20}$ og $115_{,37}$ Þórð Jónsson les: Þórð Guðmundsson.
— $187_{,2}$ tvö þeirra eiga les: þrjú þeirra eiga.

Um kosningar.

(Fyrirlestur).

Háttvirtu áheyrendur!

Eins og mönnum er kunnugt, er Íslandi allmjög stjórnað af kosnum mönnum; af mönnum, sem landsmenn kjósa til alþingis, í amtsráð, sýslunefndir, hreppsnefndir, sóknarnefndir, bæjarstjórnir o. s. frv.

Í stað þess að landsmenn stjórni sér sjálfir beinlínis, kjósa þeir aðra menn til þess að stjórna. Slíkt þektist eigi í fornöld. Í Aþenuborg, Spörtu, Rómaborg og annars staðar, þar sem sjálfstjórn átti sér stað, var venjan sú, að borgararnir stjórnuðu sér sjálfir. Þeir urðu að koma sjálfir á fundi og greiða þar atkvæði.

Það er fyrst á miðöldunum, að menn byrja á að kjósa sér fulltrúa til þess að stjórna, en upphaflega voru fulltrúarnir að eins umboðsmenn kjósendanna og umboð þeirra mjög takmarkað. Þeir voru bundnir við þær reglur, sem kjósendurnir settu þeim, og ef eitthvert óvænt málefni kom fyrir, þá urðu fulltrúarnir venjulega að fá nýjar reglur hjá kjósendunum til að fara eftir.

Um sama leyti sem Ísland gekk undir Noregskonung, var hið fyrsta þjóðþing eða parlament haldið á Englandi. Þetta var 1265. Af þessu þingi myndaðist síðan efri og neðri málstofan, og sátu í neðri málstofunni kosnir menn, fulltrúar þjóðarinnar.

Englendingar hafa gefið öðrum fyrirmynd. Nálega allar siðaðar þjóðir hafa tekið upp þing með kosnum mönnum á líkan hátt og Englendingar hafa. Jafnvel vér Íslendingar höfum fengið alþingi vort að miklu leyti sniðið eftir þjóðþingi Englendinga.

Landinu er að miklu leyti stjórnað af kosnum mönnum. Þeir samþykkja lögin; þeir ákveða, hvað vér eigum að greiða til almennra þarfa. Nauðugir viljugir verðum vér að opna peningabudduna og leggja fram meira og minna fé eftir ákvæðum kosinna manna; vér getum, meira að segja, ekki látið svo upp í okkur sykurmola eða sopið á kaffibolla, að þeir hafi ekki haft þar einhver áhrif. Kaffi- og sykurtollurinn, sem samþyktur var á alþingi árið 1889, nam árið 1895 meira en 2 kr. á hvert mannsbarn á öllu landinu. Það er óhætt að segja, að heill landsins og hvers

einstaks manns í landinu sé að meira og minna leyti komin undir stjórn landsins og þá einnig undir því, hvernig þeir menn beita valdi sínu, sem kosnir eru af landsmönnum, til þess að sitja á þingum, í ráðum, í nefndum o. s. frv.

Fyrir því er það nokkurs vert, að menn gjöri sér ljóst, hvernig kosningarnar eigi að vera, til þess að geta náð tilgangi sínum.

En áður en vér tökum það til athugunar, þurfum vér að skoða dálítið, hvers vegna allar þessar kosningar eiga sér stað.

Þegar dregur að kosningum, fara kjósendurnir að verða meira og minna órólegir. Þó að einhver vilji vera í friði, dugir það ekki, því að aðrir koma að utan og sunnan, til þess að ónáða hann og fá hann til þess að vera með og leggja sitt atkvæði í metaskálarnar. Stundum fylgja kosningunum mestu róstur, skammir og illindi; og þeir, sem ekki hafa kosningarréttinn og standa því að miklu leyti utan við, eins og t. a. m. á sér stað um konur, furða sig á þessu og óska jafnvel, að engar kosningar væru til og að vandamenn sínir væru að minsta kosti lausir við þær. En ég held að það séu ekki mikil líkindi til þess, að þessar óskir verði uppfyltar, því að ef vér litumst um í heiminum, þá sjáum vér fljótlega, að kosningarnar eru stöðugt að verða víðtækari og víðtækari.

Á síðari árum hefir kosningarréttur manna verið svo aukinn, að jafnvel gegnir furðu.

Árið 1866 lagði Gladstone fyrir enska þingið frumvarp til laga um að veita 400 þús. mönnum kosningarrétt til þings. Þingmenn feldu frumvarpið, en í varnarræðu sinni mælti Gladstone til þingmanna: »Þér getið lagt frumvarp vort í gröfina, en það, sem vér setjum á leiði þess, eru orðin: *Exoriatur aliquis nostris ex ossibus ultor* (Hefnari skal rísa upp af beinum vorum). Og vér erum öldungis sannfærðir um, að þau orð munu rætast.

Þér getið ekki barist gegn framtíðinni. Tíminn er með oss. Hinar ríku vættir þjóðfélagsins ganga fram með tign og veldi; háreysti ræðumannanna getur ekki stöðvað þær eitt augnablik eða beygt; en þessar ríku vættir, þær eru ykkur andvígar, en oss eru þær hjálparvættir«.

Frumvarpið féll, en Gladstone spáði því sigurs, áður langt um liði, enda reyndist þetta svo. Landsmenn voru frumvarpinu svo fylgjandi, að íhaldsstjórnin, sem kom í stað Gladstonesmanna, lagði fram árið eftir lagafrumvarp um sama efni. Þetta frumvarp

var samþykt, og var þar jafnvel gengið lengra en í frumvarpi Gladstones.

Árið 1884 fékk Gladstone því framgengt, að verkmenn í sveit og smábændur fengu rétt til að kjósa til enska þjóðþingsins. Fyrst þegar Gladstone lagði fram lagafrumvarpið, féll það í efri deild. Voru þá þjóðfundir haldnir um alt land með miklum æsingum, þar sem því var jafnvel ákaft haldið fram, að bezt væri að afnema efrideildina, og þegar Gladstone lagði fram frumvarpið að nýju, sagði hann, að ef efrideildin feldi frumvarpið, þá mundi hún, ef til vill, fá að fjalla um annað stjórnarskipunarfrumvarp, og átti hann þar við afnám efrideildar.

Þá lét efrideildin undan.

Með þessum lögum fengu 2 miljónir manna kosningarrétt til parlamentsins á Englandi.

Svo skal ég að eins nefna eitt dæmi frá síðustu árum. Eins og mönnum er kunnugt, er Belgía iðnaðarland mikið, og er þar fjöldi verkmanna. Fram að síðustu árum höfðu þeir engan atkvæðisrétt til þings, og þó að þeir heimtuðu hann, var því ekki sint.

Árið 1893 bar einn þingmaður það fram á þjóðþingi í Belgíu, að almennur kosningarréttur skyldi lögtekinn.

Almennur kosningarréttur er lögtekinn í sumum ríkjum, og er hann fólginn í því, að allir karlmenn hafa kosningarrétt, án þess að efni eða staða sé til fyrirstöðu. Þannig hafa vinnuhjú kosningarrétt.

Frumvarp í þessa átt var nú borið upp á þingi Belga árið 1893. Foringjar verkmanna lýstu því yfir, að ef frumvarpið félli, þá mundu verkmenn hætta vinnu um land alt.

Frumvarpið féll, og nú tóku verkmenn að leggja niður vinnu. Verksmiðjurnar hættu, alt landið varð í uppnámi og ýmsir bjuggust við uppreisn. Þingmenn sáu sitt óvænna. Stjórnin fór að semja um málið og hinn 7. sept. 1893 voru sett lög um þetta efni. Með þessum lögum fengu mörg hundruð þúsund verkmenn í Belgíu kosningarrétt til þings, en það er einkennilegt við þessi lög, að ýmsir menn hafa eftir þeim tvöfaldan og jafnvel þrefaldan atkvæðisrétt. Efnamenn og mentaðir menn rétt til að greiða 2—3 atkvæði, þar sem verkmenn hafa eitt atkvæði.

En hverjar eru nú hinar dýpri ástæður til þess, að þeir, sem ekki hafa kosningarréttinn, sækjast svo ákaft eftir að fá hann, og

til þess, að hinir ráðandi menn láta undan og auka kosningarrétt manna.

Það getur ekki verið vegna mentunar, fróðleiks eða sjálfstæðis. Það liggur í augum uppi, að tvær miljónir verkmanna og smábænda á Englandi hafa ekki verið mentaðri eða sjálfstæðari en hinir kjósendurnir, og enn síður á þetta sér stað um verkmennina í Belgíu, því að sagt er, að mikill fjöldi þeirra verkmanna, er þar fengu kosningarrétt, hafi hvorki kunnað að lesa né skrifa.

Það hlýtur því að liggja í einhverju öðru. En hvað er það? Það getur hver maður ráðið skoðun sinni í þessu efni, en ef ég á að segja álit mitt, þá kemur þetta, eins og margt annað í heiminum, af því, að mennirnir eru ekki eins og þeir ættu að vera. Allir þeir, sem hafa haft völdin, hafa misbeitt valdi sínu. Þegar aðalsmennirnir höfðu völdin, þá var afleiðingin sú, að þeir lögðu byrðarnar á aðra. Sjálfir voru þeir lausir við skatta og gjöld til almennra þarfa, en bændur báru byrðarnar og urðu litlu rétthærri en þrælar. Klerkavaldið var lítið betra. Klerkarnir rökuðu saman fé handa kirkjum og klaustrum og komu sér undan öllum sköttum og gjöldum til almennra þarfa.

Áður en verkmenn fengu kosningarrétt í Belgíu, réðu verksmiðjueigendur mestu, en afleiðingin var sú, að hvergi voru kjör verkmanna verri en í Belgíu. Þar voru engin lög til verndar fyrir börn, unglinga og konur verkmanna, er unnu í verksmiðjunum, og vér höfum heyrt, á hve lágu stigi mentun verkmanna stóð, sem beinlínis stafaði af því, hversu lítið var lagt af landsfé til mentamála.

Eins og kunnugt er, hafa bændur hér á landi öll ráð við kosningar til þings. Eins og tekið hefur verið fram, er venjan sú, að sá flokkurinn, sem ræður, vill skara eld að sinni köku, en getur ekki litið á málið frá hlið þeirra, sem þeir ráða yfir. En eru nú bændur hér á Íslandi lausir við þetta fremur öllum öðrum? Ég efast um það.

Ég skal þannig nefna eitt dæmi. Árið 1861 lagði stjornin fyrir alþingi tilskipun um vinnuhjú. Þá settu alþingismenn inn í tilskipunina ákvæði um, að húsbóndinn mætti refsa hjúi sínu án dóms og laga. Oss mundi nú þykja það ofboð geðslegt eða hitt þó heldur, að sjá húsbændur vera að berja vinnuhjú sín, alveg án dóms og laga. Þetta var samt samþykt á alþingi 1861 með 17 atkvæðum gegn segi og skrifa einu atkvæði. Stjórnin neitaði til-

skipuninni um staðfesing og taldi þetta ótilhlýðilegt, svo að alþingi hætti við þetta. En er það nú ekki auðséð, að á alþingi 1861 hafa það verið húsbændur, sem hafa ráðið, en ekki vinnuhjúin? Það er margt í löggjöf vorri um vinnuhjú, lausamenn og húsmenn, sem aldrei mundi hafa verið samþykt nema af húsbændum. Og það þarf jafnvel ekki að leita lengra en til alþingis 1897. Þá voru samþykt lög um vinnuhjú, lausamenn og húsmenn með svo hamlandi og íþyngjandi lögreglufyrirskipunum, að stjórnin sá sér eigi fært að leggja lögin fyrir konung til staðfestingar.

Það má einnig nefna skattana. Ábúðar- og lausafjárskatturinn hvílir á bændum, þar sem húsaskattur og atvinnutekjuskattur einkum hvílir á kaupstaðarbúum. En fjölda mörgum bændum finst, að í raun réttri ættu þeir að vera skattfrjálsir. Í þessa átt gengu ný tíundarlög, sem samþykt voru á alþingi 1897, sem líklega losa bændur við 6—8000 króna gjöld á hverju ári, og missa prestar þar líklega 2—3000 krónur af tekjum sínum á ári.

Það er komið undir dómi sögunnar, hvort það má kalla, að bændur hafi misbeitt valdi sínu, en hitt er víst, að þeir eru með sama marki brendir, sem aðrir menn, að þeim hættir við að líta á sinn eigin hag.

En í þessu liggur ástæðan til þess, að menn heimta kosningarréttinn aukinn. Þeir, sem völdin hafa, misbeita valdi sínu, og þeir, sem fyrir þessu verða, heimta þá sjálfir völdin, eða réttara sagt kosningarréttinn, sem veitir völdin.

Menn heimta kosningarréttinn í nafni réttlætisins og þeim er veittur hann í nafni réttlætisins.

Annars ætla ég ekki að fara hér að rannsaka, hverjir að réttu lagi eigi að hafa kosningarrétt. Þetta hefur að eins verið tekið fram, til þess að sýna, að menn hafa fengið kosningarrétt til þess að fullnægja kröfum réttlætisins, og ef menn ekki hafa kosningarrétt, þá er það af því, að þeir, sem hafa völdin, hafa ekki játað, að slíkt væri nauðsynlegt réttlætisins vegna.

En ef það er rétt, að kosningarréttur sé veittur mönnum réttlætisins vegna, þá getum vér leitt út af því ýmsar setningar, og skulum vér nú nefna þrjár aðalsetningarnar:

1) Kosningarnar eiga að vera þannig, að kjósendunum sé mögulegt að neyta kosningarréttarins, og að þeim sé gjört það nokkurn veginn jafnauðvelt.

2) Kjósendurnir eiga að geta kosið þá, sem bjóða sig fram, framboðana, eftir eigin sannfæringu.

3) Atkvæði sérhvers kjósanda á að hafa fult gildi í hlutfalli við önnur atkvæði, eigi að eins að því er snertir þann mann, er hann vill kjósa, heldur og þann flokk, er hann fylgir að málum.

Vér verðum nú að athuga hverja af þessum meginreglum út af fyrir sig.

1) Fyrsta meginreglan er, að kjósendum skal gjört mögulegt að neyta kosningarréttar síns og það á að gjöra þeim það nokkurn veginn jafnauðvelt.

Fyrri liðurinn er bersýnilega öldungis nauðsynlegur, því til hvers er að veita mönnum kosningarrétt, en gjöra mönnum jafnframt ómögulegt að nota þennan rétt. Þegar þess konar ákvæði eru lögleidd, minnir það töluvert á það, þegar tóan bauð storkinum til veizlu, en lét veizlukostinn á svo grunt fat, að storkurinn náði ekki í neitt, en tóan lapti alt af fatinu sjálf. En alveg eins fer löggjafarvaldið að, þegar það veitir Grímseyingum og fátækum mönnum í Siglufirði og Ólafsfirði kosningarrétt, en lætur kjörstaðinn vera á Akureyri; því að fátækum mönnum er ómögulegt að fara frá heimilum sínum svo langt.

Það er til prentuð skýrsla um kjósendur hér á landi árið 1880. Þetta ár höfðu **6557** menn hér á landi kosningarrétt til alþingis, en þeir, sem kusu, voru að eins **1618** eða með öðrum orðum tæpur fjórði hluti. Að vísu hefðu fleiri menn getað notað kosningarréttinn, en samt mun óhætt að fullyrða, að fullum helmingi kjósendanna hafi verið ómögulegt eða því sem nær að neyta kosningarréttar síns.

Það er hið mesta ranglæti, þegar kosningarlögin eru þannig, að þau gjöra mönnum ómögulegt að neyta kosningarréttarins, og þó að svo sé hér á landi, þá á slíkt sér eigi stað í neinu siðuðu landi; meira að segja, í flestum siðuðum löndum er fullnægt þeirri réttlætiskröfu, að kjósendum sé gjört hér um bil jafnauðvelt að neyta kosningarréttarins.

Í Noregi, Svíaríki og Prússlandi eru kosnir kjörmenn, sem aftur kjósa sjálfa þingmennina og á sama hátt er kosið til ríkisráðsins í Austurríki og Ungverjalandi. Þessa kjörmenn eiga kjósendur mjög auðvelt með að kjósa. En á Englandi, Hollandi, Belgíu, Frakklandi, þýzka keisaradæminu og Ítalíu velja kjósendurnir sjálfir þingmennina líkt og á sér stað hér á landi, en í öllum

þessum löndum er kjördæmunum skift í kosningarsvæði og kosningarstaður á hverju svæði. Á Englandi er svo ákveðið með lögum 18. júlí 1872, að enginn kjósandi skuli þurfa að fara lengri leið til kosningar en 4 enskar mílur, sem er liðlega $^3/_4$ danskrar mílu.. Á Hollandi, Belgíu, Frakklandi, þýzka keisaradæminu og Ítalíu er svo ákveðið, að kjósa skuli í hreppunum, þó svo, að stórum hreppum skuli skift í hæfileg kosningarsvæði, og mjög litlir hreppar einnig sameinaðir í kosningarsvæði. Vegalengdir fyrir kjósendur til kosningarstaða virðast vera hér um bil eins og á Englandi, það er að segja í lengsta lagi tæp klukkutímaferð.

Samkvæmt þessu er óhætt að segja, að í siðuðum löndum sé kjósendum gjört mjög auðvelt að sækja til kosningarstaðanna, og það er ekkert, sem bendir á, að siðuðu þjóðirnar vilji gjöra þetta erfiðara. Nei, langt frá. Lögin um skifting kjördæmanna í kosningarsvæði hafa verið lögleidd smátt og smátt jafnvel fram að síðustu tímum, og það eru jafnvel lög frá síðustu tímum, sem veita kjósendum rétt til að kjósa, þótt þeir geti eigi komið á kosningarstaðinn sjálfir.

Eins og áður er sagt, kjósa kjósendur í Noregi kjörmenn, sem síðan kjósa stórþingsmennina; kosningarsvæði fyrir kjósendur eru því mjög smá, og því auðvelt að fara á kosningarstaðinn. Þó getur svo staðið á, að menn geti eigi, sökum veikinda eða af öðrum ástæðum, komið á kosningarstaðinn; en á síðari árum hafa Norðmenn, sem í sumum greinum ganga á undan öðrum þjóðum, lögtekið, að slíkir menn skuli einnig geta neytt kosningarréttar síns. Með lögum 1. júlí 1884 hefur verið ákveðið, að þeir, sem hafi lögleg forföll, megi senda atkvæði sitt í lokuðu bréfi. Með lögum 5. júní 1897 hefur einnig verið ákveðið í Noregi, að menn, sem fara til annara landa, megi kjósa, bæði áður en þeir leggja af stað og eins í útlöndum hjá verzlunarræðismönnum og hjá skipstjórum sínum, ef skipstjórarnir eru norskir og skipin norsk.

Þetta er nokkuð öðruvísi en hér á landi, þar sem sumir kjósendur þurfa jafnvel að sækja 10—20 mílna leið til kosningarstaðarins, og verja til þess 2—3 dögum eða lengri tíma.

Hér á landi hefur einn þingmaður (skólastjóri Jón A. Hjaltalín) hvað eftir annað borið upp frumvarp til laga um, að menn mættu kjósa í hverjum hreppi, en neðrideild hefur jafnan felt frumvarpið og hafa fulltrúar þjóðarinnar hér á landi þannig ekki viljað fullnægja hinni fyrstu réttlætiskröfu, er leiðir af kosningarrétti manna.

Læt ég svo úttalað um þetta atriði og sný́ mér svo að hinu næsta.

2) Önnur meginreglan er sú, að kjósendurnir skuli geta kosið framboðana eftir eigin sannfæringu.

Afleiðing af þessu er fyrst og fremst sú, að atkvæðagreiðslan á að vera leynileg, svo að kjósandi geti kosið, án þess nokkur viti, hverjum hann gefur atkvæði sitt. Þetta boðorð er að öllu leyti brotið hér á landi, og þó er hér farið að beita hörðu við fátæka kjósendur út af kosningum, heimta af þeim skuldir, neita þeim um úttekt úr búðum og reka þá úr vinnu.

Hér á landi er atkvæðagreiðsla alls eigi leynileg; það er því með öðrum orðum gert ráð fyrir, að Íslendingar séu, þegar þeir eiga að kjósa, ekki einu sinni mannlegum breyzkleika undirorpnir. En þegar vér vitum, að jafnvel hinir ágætustu og beztu menn hafa af breyzkleika afneitað því, sem þeim var helgast og dýrmætast, þá getum vér gert oss í hugarlund, hversu skynsamlegt sé, að ætlast til þess, að fátækir og skuldugir menn séu lausir við slíkt.

Í flestum mentuðum löndum eru kosningar til alþingis þannig, að kjósandinn á að greiða atkvæði sitt, án þess að nokkur viti, hverjum hann gefur það. Til þess að enginn geti vitað um atkvæðagreiðsluna, er venjulega höfð hin svonefnda Ástralíuaðferð. En eftir henni er afþiljuð kompa í kosningarsalnum, sem kjósandinn á að fara inn í og greiða þar atkvæði sitt, án þess að aðrir geti séð atkvæði hans.

Leynileg atkvæðagreiðsla á sér nú stað í flestum siðuðum löndum, en það er fyrst á síðari árum, að hún hefur rutt sér til rúms. Fyr meir fóru kosningar fram í heyranda hljóði, og svo var áður á Englandi. Danir tóku kosningaraðferð sína eftir Englendingum 1848; en síðan var kosningaraðferðin hér á landi tekin eftir því, sem var í Danmörku. En Englendingar sáu, að kosning í heyranda hljóði hefur það í för með sér, að atkvæði eru greidd gegn sannfæringu, og að mútur geta miklu fremur komist að. Fyrir því hafa þeir lögleitt hjá sér leynilega atkvæðagreiðslu með lögum 18. júlí 1872. Kjósandinn greiðir atkvæði sitt í afþiljaðri kompu. Þegar kjósandi er blindur eða eigi læs, má hann greiða atkvæði munnlega, en annars ekki. En til þess að fara fljótt yfir sögu, skal ég að eins nefna þau lönd, sem hafa tekið upp leynilega atkvæðagreiðslu. Á Hollandi var leynileg atkvæðagreiðsla

lögtekin með lögum 4. júlí 1850, á Ítalíu með lögum 17. des. 1860, í þýzka keisaradæminu með lögum 31. maí 1869 og stjórnarskipunarlögum 16. apr. 1871, í Svíaríki með lögum 22. júní 1866, á Svisslandi með lögum 19. júlí 1872, á Frakklandi með lögum 30. nóv. 1875, í Belgíu með lögum 17. maí 1878 og í Noregi með lögum 1. júlí 1884. Auk þess er leynileg atkvæðagreiðsla venjuleg í Austurríki samkvæmt lögum 2. apr. 1873.

Með lögum þessum hefur leynileg atkvæðagreiðsla, eftir því sem ég hef komist næst, verið fyrst lögtekin í löndum þessum, og sýnir þetta því, hvernig hún hefur smámsaman rutt sér til rúms. Réttlætið fer hægt og bítandi land úr landi, en þar sem það hefur verið leitt til sætis með lögum, þar hefur það eigi síðan vikið úr sæti sínu. Leynileg atkvæðagreiðsla hefur hvergi verið feld úr gildi, þar sem hún hefur verið lögleidd.

Önnur afleiðing af því, að kjósandinn á að geta kosið eftir eigin sannfæringu er sú, að kjósandinn á að hafa rétt til þess að kjósa hvern framboða, sem hann vill. En engin réttlætiskrafa er brotin meira en þessi.

Það er nærri því eins og það sé óþekt í kosningarlögunum, að til sé neitt, sem heitir föðurland. Þegar kjósandinn á að fara að neita kosningarréttar síns, þá finnur hann það ekki, því það er alt brytjað sundur í smástykki, sem kölluð eru kjördæmi. En þó að ég búi í einu kjördæmi, þá er það eigi framar föðurland, en stólfóturinn er stóll.

Kjördæmaskiftingin kemur beinlínis í bága við föðurlandið. Föðurland mitt er Ísland, en hvorki þessi hreppur eða þetta hérað, sem ég er búsettur í. Af ást til föðurlandsins get ég verið hjartanlega andstæður öllum hreppapólitíkusum, og þó er það hreppapólitíkin, sem er löghelguð með kosningarlögunum. Hreppapólitíkin hefur aldrei haft gott orð á sér, enda má með sanni segja, að hún geti verið hættuleg fyrir föðurlandið. Sérstaklega hefur hún reynst háskaleg fyrir alla skynsamlega fjárhagsstjórn í löndunum. Hin stórkostlega óstjórn í fjármálum, sem nú þjakar menn í mörgum löndum, á að ýmsu leyti rót sína að rekja til hreppapólitíkurinnar. Og hvers er annars að vænta? Hvert kjördæmið vill skara eld að sinni köku, en þegar hvert fyrir sig vill fá sína sneið af landsjóðnum, þá geta menn gert sér í hugarlund, hvort æfinlega verður litið á hag landsins heild sinni.

Ef þingmannsefnin í einhverju kjördæmi vilja eingöngu líta á

hag þess, þá er ekki ólíklegt, að þeir hafi meiri hlutann með sér, en þeir, sem vilja líta á hag ættjarðarinnar, neyðast, ef til vill, til að gefa slíkum mönnum atkvæði sitt eða til að greiða ekkert atkvæði.

Ég vonast til, að menn taki vel eftir þessum síðustu orðum, því að þau sýna bezt, hvernig kosningarlögin misþyrma réttlætinu og setja ranglæti og siðleysi í öndvegið. Kosningarlögin segja við kjósandann: Annaðhvort skaltu breyta gegn sannfæringu þinni og gjöra það, sem er rangt, eða þú skalt engin áhrif hafa á málefni föðurlandsins; fyrst þú ekki vilt gjöra það, sem þér virðist rangt, þá skaltu sviftast þínum borgaralegu réttindum og missa kosningarrétt þinn.

Pólitíkin hefur hvorki hér á landi né annars staðar haft gott orð á sér fyrir siðgæði eða réttvísi. En hvers er að vænta, þegar sjálfur grundvöllurinn er bygður á óréttlætinu.

Vaninn gefur lystina, hvort sem er að ræða um rétt eða rangt: Þegar óréttlætið tíðkast, þá sljóvgast réttlætistilfinningin, og þess vegna getur vel verið, að menn hafi ekki fundið til þessa; sérstaklega gildir þetta um alla þá menn, sem enga sannfæringu hafa til í eigu sinni, en sem æfinlega vilja vera með meirihlutanum, hver svo sem hann er, og hverja skoðun sem hann svo hefur.

Ef mestur hluti Íslendinga er alveg sannfæringarlaus í landsmálum, þá er ekki von að menn geti talað um sannfæringu, þegar á að kjósa þingmenn.

Til þess að skýra málið verð ég því að nefna einn flokk manna í landinu, sem hefur sýnt, að hann hefur sannfæringu. En það eru bindindismenn. Vér vitum allir, að mjög margir kjósendur eru bindindismenn, en þeir eru meira og minna dreifðir um alt land og eru líklega ekki meirihluti kjósenda í einu einasta kjördæmi. Þeir, sem bjóða sig fram í kjördæmunum, eru ef til vill alveg á móti bindindishreyfingunni, og þar sem svo er, þá verða bindismenn annaðhvort að svifta sig borgaralegum réttindum og greiða ekki atkvæði, eða þá að greiða atkvæði gegn sannfæringu sinni og gefa þeim atkvæði, sem eru mótfallnir því máli, sem þeir álíta, að sé eitthvert hið mesta velferðarmál þjóðarinnar.

Kosningarlögin kúga menn til siðleysis og óréttlætis og neyða kjósendur til þess að gjöra óeðlileg samtök og, ef svo má segja, hrossakaup við aðra kjósendur, þannig, að þessi kjósandi greiði atkvæði gegn sannfæringu sinni, gegn því, að annar kjósandi greiði

einnig atkvæði gegn sannfæringu sinni. Þannig sjáum vér flokkana gjöra samtök í öðrum löndum. Framfaramenn gjöra samtök við byltingamenn, íhaldsmenn við stjórnleysingja o. s. frv. Í einu kjördæminu kýs íhaldsmaðurinn byltingamann, sem berst gegn trú og kristindómi, eignarrétti og öllu, sem íhaldsmaðurinn vill styðja, en í hinu kýs byltingamaðurinn helzta forvígismann klerkavaldsins. Þegar menn þannig greiða atkvæði gegn sannfæringu sinni, þá hygg ég, að fáir geti haldið því fram, að slíkt sé siðlegt. Og þó er þetta löghelguð venja, sem margir beygja sig fyrir, en þó eigi allir. Margir af mentuðustu, beztu og göfugustu mönnum þjóðanna snúa sér frá slíkum kosningum, og þó að lítið beri á þessu hér á landi, enn sem komið er, þá kemur einnig sá tími, að þetta verður eins alment hér á landi eins og í öðrum löndum.

Réttlætiskrafan var sú, að kjósendur ættu að geta greitt atkvæði eftir sannfæringu sinni, en kjördæmaskiftingin hindrar þetta.

Auk þessa mun ég bráðum sýna fram á, að kjördæmaskiftingin hefur fleiri galla, sem allir saman gjöra hana óhafandi. En áður en ég tek það til umræðu, verð ég að tala nokkur orð um þriðju réttlætiskröfuna.

3) Þriðja krafan er svo: Atkvæði sérhvers kjósanda (hvort sem hann hefur eitt eða jafnvel fleiri, eins og í Belgíu) á að hafa fult gildi í hlutfalli við önnur atkvæði, eigi að eins að því er snertir þann mann, er kjósandi velur, heldur og að því er snertir þann flokk, er hann fylgir að málum.

Eins og ég tók fram í upphafi þessa máls, var svo í fornöld, að borgararnir tóku sjálfir þátt í stjórn þjóðfélagsins. Þeir komu saman á þjóðsamkomum og greiddu þar atkvæði um þjóðmálefnin. Meirihlutinn réði, en á þjóðsamkomunni gátu allir borgarar tekið til máls og rætt málin frá öllum hliðum. Nú kjósa menn sér fulltrúa og ræða málin á fulltrúaþingum. Þar á auðvitað meirihluti að ráða, en það á að vera hægt, að ræða málin frá öllum hliðum eins og á þjóðsamkomum borgaranna.

Þess vegna er það óeðlilegt, að meirihluti borgaranna kjósi alla fulltrúana og útiloki minnihlutann frá að ræða um málin á fulltrúaþinginu. Meirihlutinn hefur rétt til að velja meirihluta fulltrúanna og til þess að ráða, eftir því sem hæfilegt þykir, en minnihlutinn á að geta kosið minnihluta fulltrúanna, til þess að halda fram sínum skoðunum á fulltrúaþinginu. Á þennan hátt

verða málin bezt rannsökuð og rædd, og þar sem um velferðarmál landsins er að tala, þá er þetta bezt fyrir land og þjóð.

Atkvæði eins kjósanda er ekki betra en annars. Það er engu meira varið í atkvæði þess kjósanda, sem á heima rétt hjá kjörstaðnum, heldur en þess kjósanda, sem á heima langt frá honum; þess vegna á að fjölga kjörstöðunum. En að sínu leyti er heldur ekki minna varið í atkvæði bindindismannsins heldur en áfengismannsins, þó að bindindismenn séu ekki í meirihluta í einhverju kjördæmi. Úr því að lögin ákveða, að sá eða sá maður eigi að hafa rétt til að greiða atkvæði, þá eiga þau ekki með alls konar óeðlilegum ákvæðum, að svifta atkvæðið því gildi, sem það getur haft í hlutfalli við önnur atkvæði. Og því síður eiga lögin að gjöra slíkt, þar sem það er heillavænlegra fyrir þjóðfélagið, að hvert atkvæði hafi svo mikið hlutfallslegt gildi, sem verða má, þar sem þetta er skilyrðið fyrir því, að velferðarmál landsins verði sem bezt rannsökuð og rædd.

Hinn frakkneski stjórnvitringur Mirabeau sagði svo 1789: »Fulltrúaþingin eru fyrir þjóðina alveg hið sama sem landsuppdrátturinn er fyrir landið; í stóru sem smáu eiga þessar ímyndir að sýna sömu hlutföll sem frummyndirnar«. Þetta ætti að vera svo, en það er ekki svo, og allra sízt, þar sem eiga sér stað venjulegar meirihlutakosningar í kjördæmunum.

Vér höfum áður athugað kjördæmaskiftinguna, að því er snertir sannfæringu kjósendanna, en nú skulum vér athuga kjördæmaskiftinguna, að því er snertir landsmálin. Með kjördæmaskiftingunni fylgir meirihlutakosning. Öllum atkvæðum minnihlutans er vægðarlaust varpað fyrir borð og ekkert tillit tekið til þeirra. Þetta er að voru áliti ekki rétt og það hefur hinar mestu og, ég vil bæta við, hinar verstu afleiðingar.

Fyrst og fremst hefur þetta mjög illar afleiðingar, að því er snertir kjósendurna. Það gjörir þá sljóva og áhugalausa á velferðarmálum þjóðarinnar. Ef kjósandinn er í eindregnum meirihluta, þá hugsar hann sem svo: »Ég þarf ekki að greiða atkvæði; minn flokkur sigrar samt«. Svo situr hann heima. En hinn, sem er í eindregnum minnihluta, hugsar sem svo: »Það hefur enga þýðingu, þó að ég komi. Atkvæði mínu er kastað fyrir borð og er einskis nýtt«. Svo situr hann heima. Kjósendurnir verða skeytingarlausir og áhugalausir um velferðarmál þjóðarinnar, sem þeir þó að réttu lagi eru ráðandi yfir. Einungis þegar tvísýni er

á, hverjir munu sigra, vaknar dálítill áhugi, en venjulega eru kjósendurnir svo sljóvir, að alls konar undirróður þarf að hafa til þess að koma þeim af stað. Mikið af hinum venjulegu kosningaræsingum stafar því af óeðlilegum lögum.

En þó að þessi afleiðing sé ill, þá er sú afleiðingin enn verri, að velferðarmál þjóðarinnar verða eigi rannsökuð og rædd, svo sem skyldi. Meirihlutinn sigrar algjörlega, en minnihlutinn hefur engan talsmann. En nú kunna menn að svara þessu svo: »Það gjörir ekkert til, þó að þessi flokkurinn verði undir í þessu kjördæmi, því að sá flokkurinn, sem sigrar í því, verður undir í öðru kjördæmi«. Þetta er með öðrum orðum: að kjósandinn í einu kjördæminu á að bera það ranglæti, sem honum er sýnt, með þolinmæði, af því að öðrum er líka gjört rangt til. Kosningarlögin jafna ranglætinu niður og við það hugga þeir sig, sem hafa sljóva réttlætistilfinningu.

Ég skal ekki neita því, að ranglætið jafnist nokkuð á milli stóru flokkanna, en hvernig fer um smáu flokkana? Hvar eru atkvæði bindindismanna? Þeir, sem gjöra háar réttlætiskröfur, eru aldrei í meirihluta, því að fjöldinn hefur litlar mætur á ströngum réttlætiskröfum. En hvar eru atkvæði þeirra, sem heimta meira siðgæði og réttlæti í landsmálum? Ég efast um, að þeirra sé fyrst að leita í þingsölunum, því hinar háu réttlætiskröfur eiga ekkert skjól undir kosningarlögunum. En aftur breiða þau sinn væng yfir miðlungsmenn, yfir þá, sem ávalt elta meirihlutann, sem hafa enga sannfæringu, en tala eftir því, sem þeir ímynda sér að fjöldinn vilji heyra.

Þjóðirnar hafa gleymt því, að föðurlandið er eitt og óskift. Kjördæmaskifting og meirihlutakosningar eru í eðli sínu óhafandi. Fulltrúaþingin eiga að vera hið sama fyrir þjóðina, sem landsuppdrátturinn er fyrir landið.

Ég ætla að nefna einar kosningar, sem fóru fram 1890 í svissneska smáríkinu Tessin. Atkvæði flokkanna voru hér um bil alveg jöfn, en samt sigraði annar flokkurinn í 75 kjördæmum af 110. Minnihlutanum þótti þetta svo mikið ranglæti, að hann gerði uppreisn.

Meirihlutakosningar í kjördæmunum geta því haft það í för með sér, að minnihlutinn sé alveg borinn fyrir borð. En þær geta líka haft það í för með sér, að meirihlutinn verði borinn fyrir borð. Ef vér hugsum oss 30 kjördæmi og 100 kjósendur í hverju, þá

getur annar flokkurinn haft svo mörg atkvæði í 10 kjördæmum, að þau séu 80 af hundraði eða alls 800, en í hinum 20 kjördæmunum að eins 40 af hundraði eða alls 800 atkvæði. Þá hefur sá flokkurinn alls 1600 atkvæði, en sigrar þó að eins í 10 kjördæmum, en hinn flokkurinn, sem hefur að eins 1400 atkvæði, sigrar í 20 kjördæmum.

Það er alls eigi gripið úr lausu lofti, að kjördæmaskiftingin geti haft það í för með sér, að minnihlutinn sigri. Hið síðasta dæmi, sem ég hef í huga, er forsetakosningin í Bandaríkjunum 1888. Þá var Harrison kosinn forseti, þó að Cleveland hefði 95,534 kjósendur fram yfir Harrison.

Það er langt síðan menn fundu, að meirihlutakosningar í kjördæmum höfðu marga og mikla ókosti, og fyrir því hafa verið hugsuð mörg ráð til þess að bæta úr því. Sumstaðar hafa menn viljað bæta úr þessu með því, að sameina mörg kjördæmi í eitt. Þannig vildi Gambetta sameina öll kjördæmi í fylkjunum á Frakklandi, þannig, að hvert fylki væri eitt kjördæmi með mörgum þingmönnum. En hann féll á þessu 1882. Samt var þetta lögtekið þrem árum síðar, 1885, en felt aftur 1889, svo að nú er þar kosinn einn þingmaður til neðrideildar í hverju kjördæmi.

Hér á landi eru kosnir tveir þingmenn í ýmsum kjördæmum, en það er í sjálfu sér þýðingarlítið, hvort kosinn er einn maður eða tveir í kjördæmi. Slíkt er engin bót.

Aðrar breytingar hafa miklu meiri þýðingu til tryggingar réttlæti í kosningum.

Fyrst og fremst vil ég nefna hina svo kölluðu takmörkuðu atkvæðagreiðslu. Það er gjört ráð fyrir, að kosinn sé fleiri en einn þingmaður í hverju kjördæmi, en hver kjósandi á að gefa færri mönnum atkvæði, en kjósa skal. Ef á að kjósa 3 menn, þá má hver kjósandi að eins kjósa 2 menn. Hinn frakkneski vísindamaður Condorset lagði fyrstur manna til, að kosið væri á þennan hátt, og kom tillagan fyrst fram í stjórnarskipunarfrumvarpi, sem hann samdi, og sem lagt var fyrir þjóðþingið á Frakklandi 1792. Heimspekingurinn Stuart Mill studdi að því, að þessi kosningaraðferð var lögleidd í nokkrum kjördæmum á Englandi 1867. En þar var hún afnumin aftur 1885. Hin takmarkaða atkvæðagreiðsla er höfð við kosningar til neðrideildar á Spáni (síðan 1878). En þessi aðferð er ekki réttlát gagnvart minnihlutunum. Ef 12 menn eiga að kjósa 3 menn, og í öðrum flokknum eru 8 kjósendur, en

4 kjósendur eru í minnihluta, þá getur meirihlutinn kosið alla þessa þrjá menn, en minnihlutinn fær engan; því meirihlutinn getur kosið einn með 6 atkvæðum, og hvorn hinna með 5, þar sem minnihlutinn að eins getur kosið tvo menn með 4 atkvæðum hvorn.

Önnur tillaga er um að hafa aukna atkvæðagreiðslu. Eftir henni hefur hver kjósandi jafnmörg atkvæði, sem þeir eru margir, er kjósa skal. Ef á að kjósa 3 menn, hefur hver kjósandi 3 atkvæði, og má hann greiða þau eins og hann vill, þannig, að hann má jafnvel gefa einum framboða þau öll. Á þennan hátt hefir löggjafarráðið á Kap verið kosið síðan 1852. Á þennan hátt hafa skólanefndirnar á Englandi verið kosnar síðan 1870.

Í stjórnarskipunarlögum Illinoisríkisins í Bandaríkjunum frá 2. júlí 1870 er einnig ákveðið, að kjósa skuli á þennan hátt til neðrideildar löggjafarþingsins. Ef á að kjósa 3 menn A, B og C, þá má kjósandinn kjósa A með 3 atkvæðum; hann getur og kosið A með $1^1/_2$ atkvæði og B með $1^1/_2$ atkvæði eða A með 2 atkvæðum og C með 1 atkvœði.[1] Þessi atkvæðagreiðsla tryggir að mörgu leyti rétt minnihlutanna. En flokkarnir þurfa að vera nokkuð vissir um, hve mörg atkvæði þeir geta fengið, því að ef atkvæði meirihlutans dreifast, þá getur hygginn minnihluti jafnvel fengið fleiri menn kosna, en hann hefur hlutfallslegan rétt til. Ef á að kjósa marga menn í einu, þá verður atkvæðafjöldinn gífurlega hár. Þessi kosningaraðferð hefur eigi getað rutt sér til rúms.[2]

Um miðja þessa öld fundu tveir menn hér um bil samtímis hinar svonefndu hlutfallskosningar. Annar þeirra var hinn danski stjórnfræðingur Andræ; og voru þessar hlutfallskosningar lögleiddar í Danmörku með kosningarlögum 2. okt. 1855, þegar kjósa skyldi til ríkisráðsins. Landsþingsmenn Dana eru kosnir með

[1] Sænskur maður, Erik Rosengren, hefur skrifað ritgjörð um hlutfallskosningar (Forslag till en proportionel valmetod í »Nordisk tidskrift« 1896, bls. 282—304) og lagt til, að hver kjósandi mætti að eins hafa eitt atkvæði, en hann mætti skifta því milli allra framboðanna. Í raun réttri er þetta hér um bil alveg sama, sem aðferðin við hina auknu atkvæðagreiðslu, nema að atkvæðin verður að reikna miklu fremur eftir brotum, sem er ekkert auðveldara.

[2] Ég var um tíma í Lundúnum í nóvember og desember 1899 og athugaði þá meðal annars þessar kosningar. Lundúnaborg er skift í 11 kjördæmi og eru kosnir í hverju þeirra 4—7 menn. Menn, sem ég talaði við, létu illa yfir kosningunni; þeir sögðu, að það væri ómögulegt að fyrirbyggja, að minnihlutarnir dreifðu atkvæðum sínum; sumir framboðar fengju alt of mörg atkvæði og aðrir, sem þó befðu talsvert fylgi, næðu ekki kosningu. Þegar hver kjósandi ætti að greiða 6 eða jafnvel 7 atkvæði, þá væri eins og kjósandinn yrði ringlaður og úrræðalaus.

hlutfallskosningum samkvæmt grundvallarlögunum 28. júlí 1866, 40. gr., og auk þess eru þær hafðar við nefndarkosningar á ríkisþingi Dana. Hinn maðurinn, sem fann upp hlutfallskosningar, var Englendingurinn Thomas Hare, sem skrifaði bækling um málið 1857. Stuart Mill skrifaði svo um málið árið 1862 og hélt hlutfallskosningum mjög fram réttlætis vegna, og síðan má heita, að hlutfallskosningar hafi verið á dagskrá hinna siðuðu þjóða.

Kosningaraðferð sú, sem Andræ fann upp, hefur verið lögleidd hér á landi með lögum 2. maí 1890, þannig, að hafa má hlutfallskosningar, þegar á að kjósa nefndir á alþingi, og vil ég vísa mönnum til þessara laga, sem vilja kynna sér þessa kosningaraðferð. Það er ókostur við þessa kosningaraðferð, að kosningar eru komnar undir því, í hverri röð kjósendurnir skrifa nöfnin á atkvæðaseðlunum, og jafnvel í hverri röð atkvæðaseðlarnir liggja.

Úr þessu hefur maður í Belgíu, að nafni D'Hondt, bætt, og var regla sú, sem hann fann, tekin upp 28. febr. 1890 við nefndarkosningar í danska fólksþinginu.

Svissneskur vísindamaður að nafni Hagenbach Bischof hefur ritað mikið um hlutfallskosningar og sett nokkrar reglur, sem miða til þess, að gjöra reglu Hondts haganlega við þingkosningar. Ég gat þess áður, að minnihluti kjósenda í svissneska ríkinu Tessin hefði gjört uppreisn þar 1890 út af kosningum. Menn sömdu frið með sér á þann hátt, að hlutfallskosningar voru ákveðnar með lögum 18. marz 1891 eftir reglum Hagenbach Bischofs. Síðan hafa hlutfallskosningar verið lögleiddar í hinum svissnesku smáríkjum Neuchâtel, Geneve, Zug og Wallis. Hlutfallskosningar hafa og verið lögleiddar í Serbíu með stjórnarskipunarlögum 22. des. 1888.

Eftir reglu Hagenbach Bischofs á að búa til skrá yfir framboða úr hverjum flokki, og má eigi sami maður standa nema á einni skrá; síðan eiga kjósendur að greiða atkvæði um skrárnar. Þetta þótti ófrjálslegt, og því hefur sænskur maður, prófessor Phragmén í Stokkhólmi, felt þetta úr og mega kjósendur kjósa framboðana, eins og þeir vilja, eftir hans reglu.[1] Aðferðin til að finna, hver kosinn er, er mjög flókin hjá honum. En danskur vísindamaður, prófessor Thiele í Kaupmannahöfn,[2] hefur fundið upp einfalda reglu til þess að reikna út, hver kosinn er, og má nú

[1] Proportionella val af E. Phragmén. Stockholm 1895.

[2] Om Flerfoldsvalg af Dr. T. N. Thiele i »Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger«. Kbhavn 1895. Bls. 415—441.

segja, að hlutfallskosningar eftir reglum þeirra Phragméns og Thieles séu svo, að vel megi hafa þær við þingkosningar í stórum kjördæmum.

Hlutfallskosningar hafa mikla kosti fram yfir venjulegar meirihlutakosningar, en samt virðist mér þær eigi fullnægjandi. Þær efna ekki fullkomlega það, sem þær lofa. Það verður jafnan meira og minna af atkvæðum, sem fer til ónýtis, atkvæðin fá eigi fullkomlega sitt hlutfallslega gildi og eftir reglum þeim, sem kunnar eru, geta kosningar mistekist að sumu leyti. En það yrði of langt mál að ræða um það, og því læt ég að sinni úttalað um hinar venjulegu hlutfallskosningar, og snýég mér að annari kosningaraðferð, sem ég að vísu hef hvergi séð ritað um, þó að ég taki ýms aðalatriðin eftir öðrum.

Í fyrra skrifaði prófessor William Scharling ritgjörð um endurbætur á grundvallarlögum Dana.[1] Hann kennir þjóðhagsfræði við háskólann í Kaupmannahöfn og var lengi foringi hægrimanna í fólksþinginu, svo að það er full ástæða til að gefa gaum að orðum hans.

Það hefur enginn getað mótmælt þeim dómi, er hann leggur á kosningarlögin, enda er hann réttur og sannur, Ég bið því menn að taka eftir því, sem hann segir um þetta mál. Hann segir, að kosningaraðferðin eftir þeim sé úrelt og óheppileg, og kosningarlögin ill lög og ranglát. Hann sýnir fram á, að margir menn greiði ekki atkvæði, af því að þeim gefist að eins kostur á að kjósa um einn eða tvo menn, sem sannfæring þeirra leyfi þeim eigi að gefa atkvæði sitt, og hann sýnir fram á, að meirihluti þingmanna samsvari alls eigi meirihluta kjósendanna.

Hann segir að aðalatriðið sé, að fá því framgengt, 1) »að allir kosningarbærir menn noti kosningarrétt sinn, svo framarlega, sem þeim sé það eigi með öllu ómögulegt« og 2) »að hver þingflokkur fái fulltrúa á þingi hér um bil eftir því, hversu margir kjósendur veiti honum fylgi«.

Hann segir, að það sé því fyrst og fremst nauðsynlegt, að leysa þann klafa, sem bindi sérhvern kjósanda við að kjósa einhvern af framboðum kjördæmisins, hvort sem honum líkar þeir betur eða ver.

Fyrir því leggur hann til að, að leynileg atkvæðagreiðsla sé

[1] Will. Scharling: Grundlovsrevision, i »Tilskueren« 1898, bls. 765—790.

lögleidd,[1] og að kjördæmin í hverju amti og í Kaupmannahöfn[2] séu sameinuð, því að þá sé um fleiri að velja, og að hver kjósandi gefi að eins einum framboða atkvæði sitt.

Ég hef ekki áður minst á þetta atriði, að hver kjósandi gefi að eins einum manni atkvæði sitt. En þetta er eitt af þeim aðalatriðum, er ég síðar mun ræða nokkru nákvæmar; en nú vil ég nefna hið næsta aðalatriði.

Sænskur vísindamaður, dr. Cassel, hefur skrifað ritgjörð um hlutfallskosningar[3] og sýnt þar fram á, hversu það sé ástæðulaust, að láta atkvæði þingmanna hafa jafnt gildi. Eftir því sem nú sé, þá skifti engu, hvort þingmaðurinn hafi mörg atkvæði eða fá. Afleiðingin af þessu sé sú, að atkvæðið missi sitt hlutfallslega gildi, og verði ekki bætt úr því, nema því að eins, að atkvæði hvers þingmanns hafi gildi eftir þeim atkvæðafjölda, sem hann hefur fengið við kosninguna.

Þetta var annað aðalatriðið, og þá kem ég að þriðja aðalatriðinu, en um það veit ég ekki til, að neinn maður hafi ritað sérstaklega, heldur hef ég það úr norskum lögum. Ég hef áður minst á lög Norðmanna 5. júní 1897, sem veita Norðmönnum rétt til að greiða atkvæði við þingkosningar, þótt þeir séu í útlöndum. Í þessum sömu lögum er kjósanda leyft að greiða atkvæði með ákveðnum stjórnmálaflokki eða óákveðinni framboðaskrá einhvers flokks, án þess að nefna menn þá, er kjósandinn vill hafa kosna.

Þessi þrjú aðaðatriði álít ég að séu skilyrði fyrir því, að fullnægt sé hinni þriðju réttlætiskröfu, að hvert atkvæði fái fult hlutfallslegt gildi, og skulum vér nú athuga þetta dálítið nákvæmar.

Ég hef áður talað um, hversu það sé óheppilegt, að binda menn við að kjósa einn eða tvo menn í kjördæmi, og sýnt fram á, að landið ætti að vera eitt kjördæmi. Hér á landi eru í nokkrum kjördæmum kosnir tveir menn, og á hver kjósandi að gefa báðum atkvæði sitt, ef það á að vera tekið til greina. Í samræmi

[1] Eins og áður er getið, má telja víst að þetta verði lögtekið.

[2] Hér er lagt til að alt Ísland sé eitt kjördæmi; Ísland alt hefur að eins 76 þúsund íbúa, en 1. febr. 1900 voru íbúar Kaupmannahafnar 360,000 (og að úthverfunum meðtöldum 479,000) eða framt að því fimmfalt fleiri. Tillaga Scharlings er því miklu mikilfenglegri en tillaga sú, sem hér er um að ræða.

[3] Dr. G. Cassel: Om proportional Repræsentation i »Tilskueren« 1896, bls. 466—476.

við þetta ætti þá reglan að vera, að kjósandinn kysi alla þingmenn á landinu eða 30 menn alls. Ég vona að menn sjái þegar í stað, hversu þetta er fráleitt. Það eru fæstir, sem þekkja 30 af þingmannaefnunum, og þótt þeir þektu þau 30, þá mundu fáir kjósendur með góðri samvizku geta gefið þeim öllum atkvæði sitt. Auk þess sem þetta væri hið sama sem að skipa mönnum að kjósa í blindni eða jafnvel gegn sannfæringu sinni, þá væri þetta bygt á þeim ramskakka grundvelli, að hver kjósandi ætti í raun og veru að ráða allri stjórn landsins, þar sem hver kjósandi á að eins með atkvæði sínu að hafa áhrif á landsmálin í hlutfalli við önnur atkvæði samlanda sinna.

Kjósandanum er nægilegt að hafa einn fulltrúa fyrir sig. Þegar hann má velja úr öllum þingmannaefnum landsins, þá getur varla hjá því farið, að hann geti eigi fundið einhvern fulllrúa, er hann telur treystandi til að vera það. Ef hann svo vill styðja fleiri þingmannaefni, þá getur hann greitt atkvæði með þeim flokki, er hann fylgir að málum. En það sýnist eigi vera rétt, að leyfa kjósanda að kjósa fleiri eða færri þingmenn sitt úr hverjum flokki; atkvæðagreiðslan verður á þann hátt bæði flókin og svo sjáum vér eigi, hvert gagn er í því, að kjósendur séu að hringla þannig með atkvæði sín. Vér sjáum því, að tillaga Will. Scharlings prófessors um það, að kjósandi gefi einum framboða atkvæði sitt, er á fullum rökum bygð.

En eins og ég hef tekið fram, þá er eðlilegt, að kjósandi geti greitt atkvæði með þeim flokki, er hann fylgir að málum.

Flestir hafa heyrt dæmisöguna um föðurinn og stafina. Þegar faðirinn tók alla stafina í einu, þá var eigi hægt að brjóta þá, en þeir hrukku allir sundur, þegar tekinn var einn og einn. Það er mikill munur á því, hvort kjósendur eru á tvístringi og sundrungarandi ræður meðal manna, eða hvort menn sameina sig og fylgja ákveðinni stefnu.

Þess vegna eru í öllum siðuðum löndum stjórnmálaflokkar, sem fylgja einhverri ákveðinni stefnu í velferðarmálum landsmanna. Sérhver kjósandi verður að gjöra sér ljóst, hvort hann vill fylgja nokkrum flokki, og ef svo er, þá hverjum flokki hann vill fylgja að málum. En ef þetta er rétt, þá er einnig rétt, að kjósandinn geti sýnt það með atkvæðaseðli sínum, hvern flokk hann vill styðja.

Eftir reglu Hagenbach Bischofs við hlutfallskosningar er það beinlínis ákveðið, að kjósa skuli eftir framboðaskrám. Kjósandinn

lögleidd,[1] og að kjördæmin í hverju amti og í Kaupmannahöfn[2] séu sameinuð, því að þá sé um fleiri að velja, og að hver kjósandi gefi að eins einum framboða atkvæði sitt.

Ég hef ekki áður minst á þetta atriði, að hver kjósandi gefi að eins einum manni atkvæði sitt. En þetta er eitt af þeim aðalatriðum, er ég síðar mun ræða nokkru nákvæmar; en nú vil ég nefna hið næsta aðalatriði.

Sænskur vísindamaður, dr. Cassel, hefur skrifað ritgjörð um hlutfallskosningar[3] og sýnt þar fram á, hversu það sé ástæðulaust, að láta atkvæði þingmanna hafa jafnt gildi. Eftir því sem nú sé, þá skifti engu, hvort þingmaðurinn hafi mörg atkvæði eða fá. Afleiðingin af þessu sé sú, að atkvæðið missi sitt hlutfallslega gildi, og verði ekki bætt úr því, nema því að eins, að atkvæði hvers þingmanns hafi gildi eftir þeim atkvæðafjölda, sem hann hefur fengið við kosninguna.

Þetta var annað aðalatriðið, og þá kem ég að þriðja aðalatriðinu, en um það veit ég ekki til, að neinn maður hafi ritað sérstaklega, heldur hef ég það úr norskum lögum. Ég hef áður minst á lög Norðmanna 5. júní 1897, sem veita Norðmönnum rétt til að greiða atkvæði við þingkosningar, þótt þeir séu í útlöndum. Í þessum sömu lögum er kjósanda leyft að greiða atkvæði með ákveðnum stjórnmálaflokki eða óákveðinni framboðaskrá einhvers flokks, án þess að nefna menn þá, er kjósandinn vill hafa kosna.

Þessi þrjú aðaðatriði álít ég að séu skilyrði fyrir því, að fullnægt sé hinni þriðju réttlætiskröfu, að hvert atkvæði fái fult hlutfallslegt gildi, og skulum vér nú athuga þetta dálítið nákvæmar.

Ég hef áður talað um, hversu það sé óheppilegt, að binda menn við að kjósa einn eða tvo menn í kjördæmi, og sýnt fram á, að landið ætti að vera eitt kjördæmi. Hér á landi eru í nokkrum kjördæmum kosnir tveir menn, og á hver kjósandi að gefa báðum atkvæði sitt, ef það á að vera tekið til greina. Í samræmi

[1] Eins og áður er getið, má telja víst að þetta verði lögtekið.

[2] Hér er lagt til að alt Ísland sé eitt kjördæmi; Ísland alt hefur að eins 76 þúsund íbúa, en 1. febr. 1900 voru íbúar Kaupmannahafnar 360,000 (og að úthverfunum meðtöldum 479,000) eða framt að því fimmfalt fleiri. Tillaga Scharlings er því miklu mikilfenglegri en tillaga sú, sem hér er um að ræða.

[3] Dr. G. Cassel: Om proportional Repræsentation i »Tilskueren« 1896, bls. 466—476.

við þetta ætti þá reglan að vera, að kjósandinn kysi alla þingmenn á landinu eða 30 menn alls. Ég vona að menn sjái þegar í stað, hversu þetta er fráleitt. Það eru fæstir, sem þekkja 30 af þingmannaefnunum, og þótt þeir þektu þau 30, þá mundu fáir kjósendur með góðri samvizku geta gefið þeim öllum atkvæði sitt. Auk þess sem þetta væri hið sama sem að skipa mönnum að kjósa í blindni eða jafnvel gegn sannfæringu sinni, þá væri þetta bygt á þeim ramskakka grundvelli, að hver kjósandi ætti í raun og veru að ráða allri stjórn landsins, þar sem hver kjósandi á að eins með atkvæði sínu að hafa áhrif á landsmálin í hlutfalli við önnur atkvæði samlanda sinna.

Kjósandanum er nægilegt að hafa einn fulltrúa fyrir sig. Þegar hann má velja úr öllum þingmannaefnum landsins, þá getur varla hjá því farið, að hann geti eigi fundið einhvern fulllrúa, er hann telur treystandi til að vera það. Ef hann svo vill styðja fleiri þingmannaefni, þá getur hann greitt atkvæði með þeim flokki, er hann fylgir að málum. En það sýnist eigi vera rétt, að leyfa kjósanda að kjósa fleiri eða færri þingmenn sitt úr hverjum flokki; atkvæðagreiðslan verður á þann hátt bæði flókin og svo sjáum vér eigi, hvert gagn er í því, að kjósendur séu að hringla þannig með atkvæði sín. Vér sjáum því, að tillaga Will. Scharlings prófessors um það, að kjósandi gefi einum framboða atkvæði sitt, er á fullum rökum bygð.

En eins og ég hef tekið fram, þá er eðlilegt, að kjósandi geti greitt atkvæði með þeim flokki, er hann fylgir að málum.

Flestir hafa heyrt dæmisöguna um föðurinn og stafina. Þegar faðirinn tók alla stafina í einu, þá var eigi hægt að brjóta þá, en þeir hrukku allir sundur, þegar tekinn var einn og einn. Það er mikill munur á því, hvort kjósendur eru á tvístringi og sundrungarandi ræður meðal manna, eða hvort menn sameina sig og fylgja ákveðinni stefnu.

Þess vegna eru í öllum siðuðum löndum stjórnmálaflokkar, sem fylgja einhverri ákveðinni stefnu í velferðarmálum landsmanna. Sérhver kjósandi verður að gjöra sér ljóst, hvort hann vill fylgja nokkrum flokki, og ef svo er, þá hverjum flokki hann vill fylgja að málum. En ef þetta er rétt, þá er einnig rétt, að kjósandinn geti sýnt það með atkvæðaseðli sínum, hvern flokk hann vill styðja.

Eftir reglu Hagenbach Bischofs við hlutfallskosningar er það beinlínis ákveðið, að kjósa skuli eftir framboðaskrám. Kjósandinn

verður annaðhvort að vera með öllum framboðum flokksins eða ekki. Hann verður að greiða atkvæði sem flokksmaður. Þetta hefur verið lögleitt í ýmsum ríkjum í Sviss, eins og áður er um getið, og sýnir það, hversu Svisslendingar telja flokksfylgi manna nauðsynlegt. Samt sem áður getur vel verið, að kjósandi geti alls eigi felt sig við, að gefa öllum flokksframboðum atkvæði sitt, og þá er óeðlilegt, að neyða hann til þess. Þess vegna er eðlilegt að láta hverjum kjósanda vera frjálst, hvort hann vill fylgja ákveðnum flokki eða ekki, eins og Norðmenn hafa gjört.

Sérhver kjósandi getur því kosið á þrjá vegu. Ef hann vill eigi fylgja neinum flokki, þá kýs hann einhvern af framboðum landsins, er honum geðjast bezt að, án þess að greiða atkvæði um flokka. En afleiðingin verður þá og, að atkvæði hans hefur ekkert hlutfallslegt gildi að því er snertir stjórnmálaflokkana. Ef kjörþegi hans fellur, þá er líka atkvæði hans fallið með honum og alveg úr sögunni.

Ennfremur getur kjósandinn greitt atkvæði með ákveðnum manni og ákveðnum flokki, er hann vill fylgja að málum. Ef svo er, þá á atkvæðið ekki að falla, þótt kjörþeginn falli. Heldur á atkvæðið þá að gilda til þess, að styðja flokkinn. Ef kosningalögin ákvæðu, að atkvæðið skyldi falla, þá væri það bæði fávíslegt og ranglátt, því að, þegar kjósandi greiðir atkvæði sitt, þá veit hann ekkert um það, hvort kjörþegi hans muni ná kosningu. Það er ekki á hans valdi að ráða því, heldur er það komið undir því, hvort aðrir menn, sem hann hefur engin yfirráð yfir, gefa kjörþega hans atkvæði sín. Kjósanda er því ekkert um að kenna, þó að sá maður, sem hann kýs, nái eigi kosningu. Ef atkvæði hans ætti að falla, þá væri hann sviftur borgaralegum réttindum af óeðlilegum ástæðum. Það er einnig ranglátt gagnvart flokki kjósandans að fella atkvæðið, því flokkurinn hefur fylgi þessa manns og það raskar þeirri aðalsetningu, sem William Scharling tekur svo ljóst fram, að hver þingflokkur eigi að fá fulltrúa á þingi hér um bil eftir því, hversu margir kjósendur veita honum fylgi.

Þar sem það hefur jafnvel verið lögleitt víða á Svisslandi, að kjósendur skuli greiða atkvæði sem flokksmenn, þá ætti það að geta orðið viðurkent, að það væri rétt, að kjósendur mættu hafa heimild til að greiða atkvæði með flokki sínum. En ef menn játa að þetta sé rétt, þá verða menn og að játa, að það sé rétt, að

kjósandinn megi greiða atkvæði með flokki sínum, án þess að nefna ákveðinn mann, eins og Norðmenn hafa lögleitt hjá sér.

Þegar nú kjósandi greiðir atkvæði með flokki sínum, án þess að nefna ákveðinn mann eða hann gjörir það, en kjörþegi hans fellur, þá er afleiðingin sú, að hann greiðir atkvæði með framboðaskrá flokksins, þannig, að framboðarnir allir fá jafna hlutdeild í atkvæðinu, eða réttara sagt, allir þeir af framboðunum, sem kosningu hljóta, en þetta verður að vera komið undir því, hver framboðinn fær flest atkvæði annara eða þá hlutkesti, eins og ég mun minnast á síðar.

Þegar kjósandi greiðir atkvæði með ákveðnum manni, sem nær kosningu, þá er það mjög þýðingarmikið, að kjósandinn einnig taki fram, hverjum flokki hann eigi að fylgja. Sérstaklega væri þetta nauðsynlegt hér á landi, þar sem engir flokkar með ákveðinni stefnu geta þrifist, þar sem sumir þingmenn virðast aldrei hafa neina ákveðna stefnu eða sannfæringu, heldur hringla til og frá. Menn vilja fylgja þjóðarviljanum, hvað svo sem þeirra eigin sannfæringu líður. Menn skifta um skoðanir, eins og menn skifta um föt eftir veðri.

En er það heppilegt, þegar fulltrúar þjóðarinnar eru sannfæringarlausir menn, stefnulausir menn, sem eru með því í dag, sem þeir andæfa á morgun? Eða er það heppilegt, þegar trúnaðarmenn þjóðarinnar hafa svo hálsliðamjúka sannfæringu, að þeir geta snúist eins og vindhanar.

Í 31. grein stjórnarskrárinnar eru orð, sem tekin eru upp úr grundvallarlögum Dana; þau hljóða þannig: »Alþingismenn eru eingöngu bundnir við sannfæringu sína«. Það er auðséð, að þessi orð eru samin á þeim tíma, þegar menn eigi þektu Panamamálið á Frakklandi eða bankamálið á Ítalíu. Nú á tímum munu fáir vera svo barnalegir, að ímynda sér, að þingmenn fari jafnan eftir sannfæringu sinni, og þó að ég hafi sérstaklega talað um Ísland, þá eru þingmenn annara landa einnig breyzkir; en því ver reynist þingræðið, sem þjóðirnar standa á lægra stigi í siðgæði og allri menning. Þingmenn skifta oft um skoðanir af alt öðrum ástæðum en sannfæringu. Danskur maður, Vilh. Lassen ritstjóri, sagði svo í vetur: »Í öllum fulltrúaþingum eru menn, sem eru fátækir af sannfæringu í stjórnmálum, en hafa nægtir af metorðagirnd og undirferli«. »Milliflokkar eru reglulegt eitur fyrir skipulegt stjórnarfar. Milliflokkar eru uppleysandi efni, sem gjöra stjórnmál landsins

rotin. Þegar hið pólitiska líf ríkjanna er byggt á millumflokkum, þá eru þjóðmálefni þeirra á hverfandi hveli siðspillingarinnar«.[1] En hvað mætti Lassen segja, þar sem ekki neinir stjórnmálaflokkar geta þrifist, af því að þingmenn vilja hafa fullkomna heimild til þess að snúa sér, hvernig svo sem þeim sýnist í þann eða þann svipinn? Ef þingmenn skipa sér í flokka með ákveðinni stefnu, þá er mikið fengið. Þá er fyrst trygging fengin fyrir því, að atkvæðagreiðsla í þjóðmálefnum landsins sé eigi alveg komin undir metorðagirnd hvers einstaks þingmanns, heldur sé hún bygð á sameiginlegu ráði margra þingmanna, sem bæði vilja og geta fært ástæður fyrir gjörðum sínum.

En þó að þingflokkar komist á fót, þá er eigi alt fengið með því. Reynsla annara þjóða sýnir það, að þegar þjóðirnar standa á lágu siðferðislegu stigi, þá víla fleiri og færri þingmenn eigi fyrir sér, að svíkja sinn eigin flokk.

Þjóðirnar hafa á þessari öld verið svo önnum kafnar í því að svifta konunga völdum eða takmarka vald þeirra, en koma í þess stað þingræði, að þær hafa gleymt því, að þingræðið þarf líka að hafa sín takmörk, að þingmenn þurfa að hafa aðhald, og að það er full þörf á að gagnskoða eða gagnrýna gjörðir þingmanna á óhlutdrægan og réttlátan hátt. En í þessa átt fer tillaga mín um það, að kjósandi skuli hafa rétt til að greiða atkvæði eigi að eins með ákveðnum manni, heldur og ákveðnum flokki. Þegar svo er, þá hefur kjörþegi hans ekki lengur rétt til að svíkja flokkinn. Ef hann vill ganga úr flokknum, þá verður hann að leggja niður þingmensku sína, atkvæðin hljóta þá að falla til flokksins. Þingmaðurinn verður að bíða næstu kosninga, og leggja þá misklíðarefnið fyrir þjóðina. Þá getur það vonandi sýnt sig, hver hefur betri hvatir og meira vit. Í ljósinu sigrar hið sanna og rétta.

Þá er að athuga tillögu dr. Cassels um það, að þingmenn greiði atkvæði eftir atkvæðamagni hvers eins. Þetta er svo þýðingarmikið, að ef það er ekki tekið til greina, þá er ekki um neitt réttlæti að tala í kosningum. Ég hef áður minst á, að það væri ekki rétt, að fella hlutfallslegt gildi einhvers atkvæðis, af því að kjörþegi manns næði eigi kosningu, og því væri rétt, að veita mönnum heimild til að greiða atkvæði með flokknum. En alveg eins á það eigi að rýra hið hlutfallslega gildi atkvæðisins, þótt margir

[1] Vilh Lassen: Grundlovsforslag, í »Tilskueren« 1899, bls. 83.

gefi kjörþega atkvæði sitt. Ef 100 menn eru á samkomu, þá ráða 70 menn meira en 30, og þegar þeir kjósa sér fulltrúa, þá virðist lítið vit í því, að svifta meirihlutann ráðum sínum, þó að þeir kjósi sér færri fulltrúa en hinir. Meirihlutinn kýs, ef til vill, tvo menn fyrir sig, annan með 40 atkvæðum og hinn með 30 atkvæðum. En minnihlutinn, sem ef til vill er allur á sundrungu, kann að kjósa sér 3 fulltrúa, hvern með 10 atkvæðum. Eftir því sem nú er tízka, þá hafa þessir 3 menn meira vald en hinir tveir. En hvert réttlæti er í því, get ég eigi séð. Kjósandinn getur ekkert að því gjört, þótt aðrir, sem hann hefur engin yfirráð yfir, kjósi sama manninn, og það er hið mesta ranglæti að svifta hann borgaralegum réttindum fyrir það, sem aðrir gjöra og hann getur ekki við ráðið. Réttlætið er bezt fyrir þjóðina. Þegar kjósendur finna það, að atkvæði þeirra hafa jafnan fult hlutfallslegt gildi, þá hlýtur það ekki að eins að auka áhuga þeirra á þjóðmálefnum landsins, heldur og að vekja hjá þeim einhverja siðferðislega ábyrgðartilfinningu. Hvert einasta atkvæði á að hafa sitt hlútfallslega gildi, og þá verður hvert atkvæði svo þýðingarmikið, að á því getur riðið velferð þjóðarinnar. Sérhver kjósandi, sem eigi er siðlaus maður, hlýtur að finna til þess, að hann verður á þennan hátt eins og liðsmaður í hersveit, þar sem samvizka hans er hershöfðinginn; þó að hann hlaupi í aðrar hersveitir gegn betri vitund, þá fylgir samvizkan honum og getur hegnt honum fyrir drottinssvikin.

Ég leyfi mér að segja, að á þann hátt geti kosningarnar haft góð áhrif á þjóðina. En þetta hlýtur og að hafa góð áhrif á þingmenn, því að það veltur eigi að eins á því, að ná kosningu, heldur og að fá sem flest atkvæði. Svo sannarlega sem menn trúa á að hið sanna og rétta sé sigursælla í mannlífinu, heldur en hið ósanna og ranga, svo sannarlega mun sá þingmaðurinn fá meira fylgi, sem meiri verðleikana hefur. Og þó að einhver þingmaður með vélum og yfirdrepskap geti í eitt skifti fengið mikið fylgi, þá verður hegning hans þeim mun meiri, þegar menn snúa við honum bakinu.

Miðlungsmennirnir vilja gjöra alla jafna, einnig í þingsölunum, en ranglæti miðlungsmanna á að víkja fyrir réttlætinu.

En nú munu menn segja, að atkvæðagreiðsla sé alt of erfið, ef þingmenn eigi að greiða atkvæði eftir atkvæðamagni, en þetta er eigi alveg rétt. Þess konar atkvæðagreiðsla er alveg eins auð-

veld og venjuleg atkvæðagreiðsla. En ég vil taka hér upp orð dr. Cassels um þetta efni. Hann segir svo:

»Auðvitað má haga atkvæðagreiðslunni á venjulegan hátt, þannig, að hinar mismunandi atkvæðatölur þingmanna séu skrifaðar upp og lagðar saman. Þessi aðferð er mjög seinleg, en með reiknivélum o. s. frv. má þó gjöra atkvæðagreiðsluna miklu auðveldari. Atkvæðagreiðslan getur einnig verið auðveld á þann hátt, að þingmenn þrýsti á rafmagnshún, og með sérstakri vél væri hægt á svipstundu að telja saman atkvæði þingmanna. Það er einnig hægt — bókstaflega — að vega atkvæðin: Sérhver þingmaður hefur silfurkúlu, sem vegur jafnmörg sentígrömm, sem hann hefur fengið atkvæði, og svo má vega atkvæðin á metaskálum. Ef vill, má með ljósfærum sýna mundang metaskálanna á vegg í þingsalnum, svo að þingmenn geti séð, hvernig vogin hreyfist, meðan á atkvæðagreiðslunni stendur. Slík atkvæðagreiðsla mundi að minsta kosti vera skemtilegri en venjulegur upplestur á »jáum« og »neium«.[1]

Ég skal svo með fáum orðum nefna meginreglur þær, sem um hefur verið rætt, og hverjar eru afleiðingar þeirra:

1. Kjósendum á að vera mögulegt að neyta kosningarréttar. Af þessu leiðir, að kjörstaðir á Íslandi eiga að vera að minsta kosti einn í hverjum hreppi.

2. Kjósendur eiga að geta kosið framboðana eftir eigin sannfæringu. Af þessu leiðir fyrst og fremst, að atkvæðagreiðslan á að vera leynileg, og í öðru lagi, að kjördæmaskiftingin á að falla, en landið að verða eitt kjördæmi, svo að hver kjósandi geti kosið hvern framboða, sem sannfæring hans bendir honum á, hvar svo sem framboðinn er á landinu.

3. Atkvæði hvers kjósanda á að hafa fult gildi í hlutfalli við atkvæði annara kjósenda. Af þessu leiðir auðvitað, að öll kjördæmaskifting getur eigi átt sér stað, en að öðru leyti er afleiðing af þessu fyrst og fremst sú, að hver kjósandi á að eins að kjósa einn fulltrúa af framboðum landsins, í öðru lagi að atkvæði hvers fulltrúa á að hafa á þingi gildi eftir þeim atkvæðafjölda, sem fulltrúinn hefur fengið við kosninguna, og loks er afleiðingin sú, að ef fulltrúi kjósandans fellur, þá á atkvæði kjósandans að teljast þeim flokki til gildis, er hann fylgir.

[1] »Tilskueren« 1896, bls. 476. Sjá einnig »Brockhaus' Konversations-Lexikon« 1898, 17. bindi: »Abstimmungsapparate« og »Abstimmungstelegraphen«.

Ég hef nú í raun réttri ekki meira að segja. En samt vil ég reyna að gjöra það nokkuð ljósara, hvernig kosningar mundu fara fram eftir því, sem hér hefur verið haldið fram. Ég verð því að biðja menn að koma á einhvern kjörfund í einhverjum hreppi og sjá, hvað fram fer.

Á kjörstaðnum eru margir menn og hestar, fólk að koma, menn að fara úr reiðfötum, spretta af hestum o. s. frv. Þinghúsið stendur opið og vér göngum inn. Þar eru nokkrir menn fyrir. Við þingborðið situr hreppstjórinn og tveir menn, kosnir af sýslunefnd, til þess að stjórna kosningunum ásamt hreppstjóra. Til hliðar í þinghúsinu er skrifpúlt og þiljað í kring, en á þingborðinu er kassi einkennilega lagaður og grunar okkur þegar, að það sé atkvæðakassinn.

Nú fer að líða að hádegi og orðið mannmargt í þinghúsinu. Hreppstjórinn segir við sessunauta sína: »Eru atkvæðaseðlarnir við höndina og bækurnar«. Þeir játa því. Rís þá hreppstjóri upp úr sæti sínu og segir: »Ég lýsi því yfir, að kjörþing N. hrepps er sett«. Les hann síðan upp kosningarbréf um kosningar til alþingis og nokkur fleiri bréf um kosningarnar. Síðan tekur hann til máls og segir: »Við þessar kosningar hafa boðið sig fram 46 menn. Af þeim eru 20 vinstrimenn og hafa þeir merkið **V**, 20 framboðar eru hægrimenn og hafa þeir merkið **H**. Loks eru 6 flokksleysingjar. Þeir hafa ekkert sérstakt merki, en samt er bætt við nöfn þeirra merkinu **F**, til að sýna, að þeir séu í engum flokki. Framboðar eru allir á atkvæðaseðlum, sem hver kjósandi fær eitt eintak af. Kjósandi á að setja kross við nafn þess þingmanns, er hann kýs, og við merki þess flokks, er hann vill fylgja. Skora ég nú á kjósendur að koma fram eftir því sem nöfn þeirra eru lesin upp, og kjósa þingmenn um næsta 6 ára tímabil«.

Síðan les hreppstjórinn upp fyrsta nafnið á kjörskránni og bætir við: »Ég skora á kjósendur að gefa gott rúm þeim, sem nefndur er«. Kemur þá einn kjósandi fram úr mannþrönginni, gengur inn að þingborðinu, tekur við atkvæðaseðli, fer síðan að skrifpúltinu og setur þar krossa á tveim stöðum, án þess að nokkur geti vitað, hverjum hann gefur atkvæði. Síðan leggur hann atkvæðaseðilinn saman, gengur að atkvæðakassanum og leggur seðilinn í kassann. Annar sessunautur hreppstjórans skrifar, hver greiði atkvæði, en hinn skrifar við nafn kjósandans að hann hafi greitt atkvæði.

Síðan kemur einn kjósandi á fætur öðrum og fer á sömu

veld og venjuleg atkvæðagreiðsla. En ég vil taka hér upp orð dr. Cassels um þetta efni. Hann segir svo:

»Auðvitað má haga atkvæðagreiðslunni á venjulegan hátt, þannig, að hinar mismunandi atkvæðatölur þingmanna séu skrifaðar upp og lagðar saman. Þessi aðferð er mjög seinleg, en með reiknivélum o. s. frv. má þó gjöra atkvæðagreiðsluna miklu auðveldari. Atkvæðagreiðslan getur einnig verið auðveld á þann hátt, að þingmenn þrýsti á rafmagnshún, og með sérstakri vél væri hægt á svipstundu að telja saman atkvæði þingmanna. Það er einnig hægt — bókstaflega — að vega atkvæðin: Sérhver þingmaður hefur silfurkúlu, sem vegur jafnmörg sentígrömm, sem hann hefur fengið atkvæði, og svo má vega atkvæðin á metaskálum. Ef vill, má með ljósfærum sýna mundang metaskálanna á vegg í þingsalnum, svo að þingmenn geti séð, hvernig vogin hreyfist, meðan á atkvæðagreiðslunni stendur. Slík atkvæðagreiðsla mundi að minsta kosti vera skemtilegri en venjulegur upplestur á »jáum« og »neium«.[1]

Ég skal svo með fáum orðum nefna meginreglur þær, sem um hefur verið rætt, og hverjar eru afleiðingar þeirra:

1. Kjósendum á að vera mögulegt að neyta kosningarréttar. Af þessu leiðir, að kjörstaðir á Íslandi eiga að vera að minsta kosti einn í hverjum hreppi.

2. Kjósendur eiga að geta kosið framboðana eftir eigin sannfæringu. Af þessu leiðir fyrst og fremst, að atkvæðagreiðslan á að vera leynileg, og í öðru lagi, að kjördæmaskiftingin á að falla, en landið að verða eitt kjördæmi, svo að hver kjósandi geti kosið hvern framboða, sem sannfæring hans bendir honum á, hvar svo sem framboðinn er á landinu.

3. Atkvæði hvers kjósanda á að hafa fult gildi í hlutfalli við atkvæði annara kjósenda. Af þessu leiðir auðvitað, að öll kjördæmaskifting getur eigi átt sér stað, en að öðru leyti er afleiðing af þessu fyrst og fremst sú, að hver kjósandi á að eins að kjósa einn fulltrúa af framboðum landsins, í öðru lagi að atkvæði hvers fulltrúa á að hafa á þingi gildi eftir þeim atkvæðafjölda, sem fulltrúinn hefur fengið við kosninguna, og loks er afleiðingin sú, að ef fulltrúi kjósandans fellur, þá á atkvæði kjósandans að teljast þeim flokki til gildis, er hann fylgir.

---

[1] »Tilskueren« 1896, bls. 476. Sjá einnig »Brockhaus' Konversations-Lexikon« 1898, 17. bindi: »Abstimmungsapparate« og »Abstimmungstelegraphen«.

Ég hef nú í raun réttri ekki meira að segja. En samt vil ég reyna að gjöra það nokkuð ljósara, hvernig kosningar mundu fara fram eftir því, sem hér hefur verið haldið fram. Ég verð því að biðja menn að koma á einhvern kjörfund í einhverjum hreppi og sjá, hvað fram fer.

Á kjörstaðnum eru margir menn og hestar, fólk að koma, menn að fara úr reiðfötum, spretta af hestum o. s. frv. Þinghúsið stendur opið og vér göngum inn. Þar eru nokkrir menn fyrir. Við þingborðið situr hreppstjórinn og tveir menn, kosnir af sýslunefnd, til þess að stjórna kosningunum ásamt hreppstjóra. Til hliðar í þinghúsinu er skrifpúlt og þiljað í kring, en á þingborðinu er kassi einkennilega lagaður og grunar okkur þegar, að það sé atkvæðakassinn.

Nú fer að líða að hádegi og orðið mannmargt í þinghúsinu. Hreppstjórinn segir við sessunauta sína: »Eru atkvæðaseðlarnir við höndina og bækurnar«. Þeir játa því. Rís þá hreppstjóri upp úr sæti sínu og segir: »Ég lýsi því yfir, að kjörþing N. hrepps er sett«. Les hann síðan upp kosningarbréf um kosningar til alþingis og nokkur fleiri bréf um kosningarnar. Síðan tekur hann til máls og segir: »Við þessar kosningar hafa boðið sig fram 46 menn. Af þeim eru 20 vinstrimenn og hafa þeir merkið **V**, 20 framboðar eru hægrimenn og hafa þeir merkið **H**. Loks eru 6 flokksleysingjar. Þeir hafa ekkert sérstakt merki, en samt er bætt við nöfn þeirra merkinu **F**, til að sýna, að þeir séu í engum flokki. Framboðar eru allir á atkvæðaseðlum, sem hver kjósandi fær eitt eintak af. Kjósandi á að setja kross við nafn þess þingmanns, er hann kýs, og við merki þess flokks, er hann vill fylgja. Skora ég nú á kjósendur að koma fram eftir því sem nöfn þeirra eru lesin upp, og kjósa þingmenn um næsta 6 ára tímabil«.

Síðan les hreppstjórinn upp fyrsta nafnið á kjörskránni og bætir við: »Ég skora á kjósendur að gefa gott rúm þeim, sem nefndur er«. Kemur þá einn kjósandi fram úr mannþrönginni, gengur inn að þingborðinu, tekur við atkvæðaseðli, fer síðan að skrifpúltinu og setur þar krossa á tveim stöðum, án þess að nokkur geti vitað, hverjum hann gefur atkvæði. Síðan leggur hann atkvæðaseðilinn saman, gengur að atkvæðakassanum og leggur seðilinn í kassann. Annar sessunautur hreppstjórans skrifar, hver greiði atkvæði, en hinn skrifar við nafn kjósandans að hann hafi greitt atkvæði.

Síðan kemur einn kjósandi á fætur öðrum og fer á sömu

leið, unz allir viðstaddir hafa kosið. Koma þá fram tveir menn með bréf; segja þeir, að kjósandi, er þeir nefna, sé veikur og hafi beðið þá fyrir stundu að afhenda kjörstjórninni bréf þetta með atkvæði hans í. Hreppstjórinn merkir bréfið og lætur það svo i atkvæðakassann, en sessunautur hans ritar í kjörbókina, hvað fram fer.

Eftir að góður tími er liðinn, svo að allir kjósendur geti enn komið fram, er kjörbókin lesin upp og borin saman við atkvæðaskrárnar. Síðan er atkvæðakassanum lokað, búið um hann og innsigli sett á hann. Kjörskjölin eru svo tafarlaust send til kjörstjórnar í sýslunni, sem telur atkvæðin saman og sendir skýrslu um þau með nauðsynlegum skjölum til aðalkjörstjórnar í Reykjavík.

Ef einhvern tíma kæmi hér á landi talsími, mætti síma atkvæðagreiðsluna til Reykjavíkur og á þann hátt þyrftu menn eigi lengi að bíða, þangað til það yrði kunnugt um land alt, hvernig kosningar hefðu fallið.

En til þess nú að vita um kosningarnar, þarf að fara til Reykjavíkur, og gjöri ég því ráð fyrir, að vér komum þangað i sama bili, sem kjörsalurin er opnaður, til þess að kosningarnar verði birtar. Vér troðumst því inn með öðrum góðum mönnum. Fyrir miðju sitja 5 menn. Hafa þeir kosningaskjölin fyrir framan sig, enda er þetta aðalkjörstjórn landsins. Á miðjum vegg er tafla mikil og ritað á hana:

SKÝRSLA
um kosningar til alþingis árið 19 . .

Tala	Nöfn framboða	Vinstri-menn V	Hægri-menn H	Flokkleys-ingjar F	Samtals atkvæði
1	A	400	410	190	1000
2	B	300	350	(140)	650
3	C	260	290	(100)	550
4	D	200	250	(30)	450
5	E	180	190	(19)	370
6	F	160	180	(10)	340
7	G	160	170	»	330
8	H	150	160	»	310
9	I	140	150	»	290
10	J	130	130	»	260
	flyt . . .	2080	2280	190	4550

Tala	Nöfn framboða	Vinstrimenn V	Hægrimenn H	Flokkleysingjar F	Samtals atkvæði
	⁄ flutt . . .	2080	2280	190	4550
11	K	125	120	»	245
12	L	110	80	»	190
13	M	105	70	»	175
14	N	80	60	»	140
15	O	51	40	»	91
16	P	40	40	»	80
17	Q	40	35	»	75
18	R	30	30	»	60
19	S	20	20	»	40
20	T	20	15	»	35
21	Engin nöfn	300	20	»	320
	Samtals . . .	3001	2810	190	6001

Formaður kjörstjórnarinnar rís upp úr sæti sínu og segir: »Kosningar til alþingis hafa fallið þannig, að aldrei hafa á þessu landi jafnmargir menn neytt kosningarréttar síns. Af 6557 kjósendum hafa 6300 greitt atkvæði. Eins og stendur á skýrslu þessari — um leið bendir hann á skýrsluna á veggnum — hafa vinstrimenn fengið 3001 atkvæði, hægrimenn 2810 og flokkleysingjar 489. En af 6 flokkleysingjum hefur að eins einn fengið nægan atkvæðafjölda til þess að ná kosningu. Framboðinn **AF** hefur fengið 190 atkvæði, en hinir hafa fallið og með þeim 299 atkvæði, sem eigi geta komið til greina. Það eru því alls 6001 atkvæði, sem koma til greina.

Vinstrimenn hafa fengið 3001 atkvæði og eiga þeir því að hafa 15 þingmenn. Hægrimenn hafa fengið 2810 atkvæði og hafa því 14 þingmenn og svo er einn flokkleysingi. Af vinstrimönnum hafa fengið flest atkvæði nr. 1—15 og þá eru eftir 150 atkvæði hinna þingmannanna, auk þeirra 300 atkvæða, sem flokkurinn hefur fengið. Þessi 450 atkvæði áttu að skiftast milli þeirra 15, sem hafa náð kosningu, þannig að hver fengi til meðferðar 30 atkvæði auk sinna eigin atkvæða, en nú er framboðinn **FV** dáinn, og þá stóðu næstir framboðarnir **PV** og **QV**, sem hafa fengið 40 atkvæði hvor. Af þeim hefur **PV** hlotið kosningu með hlutkesti, en 570 atkvæði koma til skifta, þannig, að hver þingmaður af þeim 15, sem kosningu hafa náð, fær 38 atkvæði til meðferðar auk sinna

eigin. Hefur þannig fyrsti þingmaðurinn AV 438 atkvæði, sem han tekur þátt í atkvæðagreiðslu á þingi með.

Af hægrimönnum hafa nr. 1—14 fengið flest atkvæði, og fær hver þeirra 14 atkvæði til meðferðar auk sinna eigin atkvæða.

Þjóðin hefur því kosið þannig, að vinstrimenn hafa fengið meirihluta atkvæða þeirra, sem geta komið til greina. Þeir eiga því að ráða á næstu 3 alþingum. Þó einhver deyi kemur annar flokksmaður í hans stað, og ef einhver vill eigi fylgja flokknum. þá verður hann að fara af þingi og næsti framboði kemur í hans stað. Þjóðin hefur kosið vinstrimenn til ráða og þessu getur enginn einn þingmaður breytt eftir þugþótta sínum. Á þennan hátt er fengin festa í stjórnarfari landsins, og stefnubreyting verður fyrst, ef þjóðin kýs aðra til ráða við næstu kosningar, hvort sem þær verða eftir 6 ár eða fyrri, ef alþingi skyldi verða leyst upp«.

Þegar formaður hafði lokið máli sínu, gengu menn út, og voru margir glaðir yfir því, að Ísland hefði nú loks fengið lög, sem hefðu það í för með sér, að landsmenn tækju fullkominn þátt í kosningum til löggjafarþingsins, og að löggjafarþingið á Íslandi yrði þrátt fyrir fámenni sitt hið fyrsta þing í heimi, sem fullnægði þeirri kröfu stjórnvitringsins Mirabeaus, að vera hið sama fyrir þjóðina, sem landsuppdrátturinn er fyrir landið, og sem loks hefðu það í för með sér, að þingmenn myndu vinna að framfaramálum þjóðarinnar með miklu meiri einingu og fylgi, og stjórnarfar landsins fengi þá festu, sem landi og lýð væri nauðsynleg.

Páll Briem.

Nokkur kvæði.

I. BALDURSBRÁIN.

Þig, *Baldursbrá!* eg lít,
Þú brosir við mér gul og hvít,
Með ljóssins litum skær,
Er lofts þér vaggar blær,

Enn grærðu á foldu frið,
Sem fyr á *Baldurs* ríkis tíð,
Þá *Breiðabliks* frá reit
Með blíðu hann til þín leit.

Nær sprattstu fyrst á fold
Og fögru lyftir höfði úr mold?
Hvort laukstu upp bjartri brá
Þá *Baldur Nönnu* sá
Og ólst fyrst ástin sú,
Sem enn í helju reyndist trú?
Gaf hún það heitið þér,
Sem hans af líking er?

Og hvort var þér ei hrygð,
Er harma réð öll jarðarbygð
Sinn horfna hugljúfann,
Er heljar gisti rann?
Og góðan guðinn þá
er gráta skyldi helju frá,
Hvert blóm um jarðar bú
Grét Baldur eins og þú?

Nú hvar sem hér á jörð
Um haga og tún þú prýðir svörð,
Svo himinhrein og prúð,
Með hvítt og gulleitt skrúð,
Ó, ljósa Baldursbrá!
Þú Baldur góða minnir á,
Við aldaársins stig
Sem átti Nönnu og þig.

Þinn ljósguð liðinn er
Og ljósguð annan göfgum vèr,
Sem æðri birtu bjó,
En Baldur kær er þó.
Þó flest oss finnist breytt,
Hið fagra, góða og sanna er eitt
Um alla heimsins öld
Og ekkert þekkir kvöld.

Þú minnis blómið bjart,
Ó berðu um aldur heilagt skart,
Sem fyrnska ei fölvar nein,
Þú frómleiks jarteikn hrein!
Og hef þín hvítu blöð
Mót himni bláum morgunglöð.
Þar góður guð enn er,
Sem gjörvöll jarðblóm sér.

II. MÓÐIR KVEÐUR VIÐ VÖGGU.

Sofnuð ertu, elskan smá!
Uppi er máni á himni blá.
Inn um ljóra ljósið sitt
leggur hann á andlit þitt.

Á því ljósið er svo skært,
Andann dregur þú svo vært,
Eins og himnesk unaðs-fró
Innsiglaði þína ró.

Margt er vinlegt, vænt og hýrt
Viður mánaljósið skírt,
En þó snýr hvað vænst því við
Vafið blundi sakleysið.

Úti er blíðan yndisleg,
Enn þá hjá þér vaki ég,
Meðan ljúfa ljósið sitt
Leggur máni' á andlit þitt.

Senn það ljóra líður frá,
Legst ég og til hvíldar þá;
Vernd guðs falin faðmi oss rótt
Friðblíð, himnesk þessi nótt.

III. NÝGRÆÐINGAR.

Hvað nú lít eg hér um slóðir?
Horfir hér til umbreytingar?
Grám í auðnum ótal lágir
Anga birkis nýgræðingar.

Blásna mela, berar skriður,
Börð, er eyðing gjörði að nekja,
Nýgróandi birki er byrjað
Blettum grænum víða að þekja.

Ei dvín jarðar eðlisþróttur,
Undir dauða lífið blundar;
Sendir móðir anga unga
Arfa sína við til fundar.

Hver þá mundu boð þeir bera?
Blakta lauf í vindi þíðum;
Mætum beiddi mögum heilsa
Móðir haldin sorgum stríðum.

»Heilsið«, kvað hún, »bygða brögnum
Brýnast þó samt lýðnum unga.
Ó að sérhvert ykkar laufið
orðið væri málgædd tunga!

Segið þeim, hin mædda móðir
Mjög að þrái bót á skrúði,
Fyrndu nú, en fyrrum grænu,
Fríða er reifði eyjarbrúði.

Upp er runnin öldin nýja,
Yngjast skyldi storð með lýðnum
Fullum hugar, fremdargjörnum,
Fúsum starfs og hvergi kvíðnum.

Þekkja skyldu mínir megir
Meinleg upptök skemdar hruna;
Stríður af því stendur voði,
Styðji' ei mannshönd náttúruna.

Sitt þeir eftir láti ei liggja
Loksins gróðri virkt að sýna;
Þróun blómleg þá mun hefja
Þeirra nýgræðinga og mína.

Hlífi gömlu, hlynni nýju
hagspaklega gætinn lýður,
Græði út, en eyðing varist,
Óráð niðja móður svíður.

Nýgræðingar dýrstir, dafnið,
Dúðið hrjóstrin fagursettum
Skóg, þar fuglar syngja síðar
Sætt í laufabaðmi þéttum.

Allir prýði, enginn níði,
Óspart vinni hendur slyngar;
Þá mun sælli sona æfin —
Segið þeim það, nýgræðingar!«

IV. SÚLD.

Hin eilífa súldin, er sveipar nú loft
Með seigþykkan, blýfastan vætuham gráan,
Hve leið er hún orðin, hve óska ég oft
Að endursjá sólina og himininn bláan.

Sú súldin er orðin sem ólundin leið,
Á andliti', er stöðugri svipkergju heldur,
Þar helzt sæjum góðlátleg gleðibros heið,
En getum ei skilið, hvað fýlunni veldur.

Nú vor stendur yfir og orðið er grænt;
Hví er þá svo dapurt? þú sól! vilt ei skína.
En alt mundi þá hafa viðmót svo vænt,
Ef vantaði' ei himnesku geislana þína.

Því hrektu burt súldina, er ógeðið ól,
Þú, alt sem að lífgar og fróar bezt geði.
Lát skýþyknið rofið og sýndu þig, sól!
Eg særi þig, komdu með ljós, yl og gleði.

V. SKÁLD OG SKYTTA.

»Þar syndir hann, svanurinn prúði,
Um silfurblikandi lá,
Á vatninu í dalnum, er dreymir
Und dagssólar gullin-brá.

Hve sjálega sveigðum með hálsi
Og samreistum vængjum hann skín;
Hve ununar fagurt hann ómar
Með engilblíð hljóðin sín!

Á svaninn ég horfi og hlýði
Og hugfanginn uni þar við.
Hve sæll er hann, svanurinn fagri,
Í sumarsins himneska frið«.

Svo skáld eitt, er sat undir skógrunn,
Hjá skærbláa vatninu kvað.
Þá hlunkar og bregður upp bláreyk
Úr bjarkskógnum öðrum í stað.

Og svanurinn særður til bana
Með sama þá út af hraut
Og dreyrmerktur hvítum á dúni
Þar dauður á vatninu flaut.

Og skotmaður skaut þá fram kænu,
Í skyndi fékk svaninum náð
Og kankvís í kampinn glotti
Með kæti, því feit sýndist bráð.

Og vatnsbakkann við hann lenti
Með veiðina, sem hann fékk,
Og ánægður hrósaði happi;
En hugsandi skáldið burt gekk.

Með sæluna og friðinn gekk svona,
Alt svipult er þessum í heim,
Og á þeim signaða svani
Hve sundurleit skoðun hjá tveim.

Þeim öðrum í fuglslíki engill
Með alskæra sönghljóða gerð,
En hinum hálfbróðir gæsar
Og hentur í gómtaman verð.

VI. Í NÁND VIÐ ÆSKUSTÖÐVAR.

Ég sé undir morgunsins sunnu
Við sjónhring í vestrinu yzt.
Hvar *Stapafell* stendur hjá *Jökli*,
Á strönd þar ég daginn leit fyrst.
Það brúnleita fellið rís frammi
Hinn fannþakta Jökulinn við,
Því skapað var skáhalt að standa,
Sem skjaldsveinn við kempunnar hlið.

Svo nálgast ég átthaga æsku,
Er árin um mörg ég ei sá.
Þér hlíðar, gjár, hraun, klif og fossar,
Ég hlakka til ykkur að sjá.
Ei fýsir mig förinni að dvala
Við fagrahvels byrjandi rás;
Ég hraða mér heim þig að sækja,
Minn hollvinur, *Snæfellsins ás!*

Sigr. Th.

Dóttir mín.

Hugur minn reikar víða dag og nótt. En ég get aldrei slitið hann frá dóttur minni stundinni lengur, þótt ég feginn vildi.

Hún hét Von.

Ég skírði hana ekki, hvorki ég né presturinn og enginn maður, en þó hét hún þessu nafni og heitir enn; — átti aldrei annað heiti og gat ekki borið annað nafn.

Hún varð ekki til fyrir samverknað tveggja kynja. Það veit ég vel. En ég veit þó ekki hvernig hún myndaðist. Ég get að eins sagt þetta: hún varð til líkt og skýið uppi í hásölum heiðríkjunnar, sem er einangrað og enga sýnilega aðdrætti hefur. Enginn veit fyrir hvern skýið er gert, nema ef vera skyldi fyrir kvöldroðann, sem glitvefur það og hringleggur með rósrauðri bryddingu. Svo mókir það um stund á kvöldkyrrum himninum eins og skip, sem bíður byrjar á lognsvæfðum legi. Fáein mannsaugu stara á það um stundarsakir og nokkrir mannshugir dást að því fáein augnablik, og veðurglöggu mennirnir spá góðviðri næstu tíð.

En svo gengur sólin undir. Nóttin rænir það kögrinum og sortulitar milli jaðranna. — Þá eru dagar þess taldir.

Skyldu örlög dóttur minnar verða ein og hin sömu?

Ég spurði út í bláinn.

En enginn svaraði.

Mér fanst dóttir mín vera allra meybarna fegurst, og ég óskaði jafnan, að hún fengi að lifa og þroskast.

En mér sagði þungt hugur um framtíð hennar.

Eg óttaðist, að fegurð hennar yrði jafnskammvinn, sem gullborðar kvöldroðans, sem nóttin upplitar í hendingskasti.

Þetta rættist líka von bráðar. Von litla hafði stutta stund lifað, þegar hún tók vanheilsu.

Það var. fyrst lengi, að ég vissi ekki hvað að henni gekk. Hún gat sagt það eitt, að sér væri ilt; en hún gat ekki gert ljósari grein fyrir sjúkleikanum.

Ég sá líka, að hún tók ekki á heilli sér. Dapurleiki hennar og ógleði lágu í augum uppi, þótt hún bæri sig vel; því að hún kveinaði aldrei né kvartaði.

Ég sá þegar í hendi minni, að ég var ekki maður til að fóstra Von litlu eins dálega og þörf hennar krafði, og skorti mig þó

Með sæluna og friðinn gekk svona,
Alt svipult er þessum í heim,
Og á þeim signaða svani
Hve sundurleit skoðun hjá tveim.

Þeim öðrum í fuglslíki engill
Með alskæra sönghljóða gerð,
En hinum hálfbróðir gæsar
Og hentur í gómtaman verð.

VI. Í NÁND VIÐ ÆSKUSTÖÐVAR.

Ég sé undir morgunsins sunnu
Við sjónhring í vestrinu yzt.
Hvar *Stapafell* stendur hjá *Jökli*,
Á strönd þar ég daginn leit fyrst.
Það brúnleita fellið rís frammi
Hinn fannþakta Jökulinn við,
Því skapað var skáhalt að standa,
Sem skjaldsveinn við kempunnar hlið.

Svo nálgast ég átthaga æsku,
Er árin um mörg ég ei sá.
Þér hlíðar, gjár, hraun, klif og fossar,
Ég hlakka til ykkur að sjá.
Ei fýsir mig förinni að dvala
Við fagrahvels byrjandi rás;
Ég hraða mér heim þig að sækja,
Minn hollvinur, *Snæfellsins ás!*

Stgr. Th.

Dóttir mín.

Hugur minn reikar víða dag og nótt. En ég get aldrei slitið hann frá dóttur minni stundinni lengur, þótt ég feginn vildi.

Hún hét Von.

Ég skírði hana ekki, hvorki ég né presturinn og enginn maður, en þó hét hún þessu nafni og heitir enn; — átti aldrei annað heiti og gat ekki borið annað nafn.

Hún varð ekki til fyrir samverknað tveggja kynja. Það veit ég vel. En ég veit þó ekki hvernig hún myndaðist. Ég get að eins sagt þetta: hún varð til líkt og skýið uppi í hásölum heiðríkjunnar, sem er einangrað og enga sýnilega aðdrætti hefur. Enginn veit fyrir hvern skýið er gert, nema ef vera skyldi fyrir kvöldroðann, sem glitvefur það og hringleggur með rósrauðri bryddingu. Svo mókir það um stund á kvöldkyrrum himninum eins og skip, sem bíður byrjar á lognsvæfðum legi. Fáein mannsaugu stara á það um stundarsakir og nokkrir mannshugir dást að því fáein augnablik, og veðurglöggu mennirnir spá góðviðri næstu tíð. En svo gengur sólin undir. Nóttin rænir það kögrinum og sortulitar milli jaðranna. — Þá eru dagar þess taldir.

Skyldu örlög dóttur minnar verða ein og hin sömu?

Ég spurði út í bláinn.

En enginn svaraði.

Mér fanst dóttir mín vera allra meybarna fegurst, og ég óskaði jafnan, að hún fengi að lifa og þroskast.

En mér sagði þungt hugur um framtíð hennar.

Eg óttaðist, að fegurð hennar yrði jafnskammvinn, sem gullborðar kvöldroðans, sem nóttin upplitar í hendingskasti.

Þetta rættist líka von bráðar. Von litla hafði stutta stund lifað, þegar hún tók vanheilsu.

Það var. fyrst lengi, að ég vissi ekki hvað að henni gekk. Hún gat sagt það eitt, að sér væri ilt; en hún gat ekki gert ljósari grein fyrir sjúkleikanum.

Ég sá líka, að hún tók ekki á heilli sér. Dapurleiki hennar og ógleði lágu í augum uppi, þótt hún bæri sig vel; því að hún kveinaði aldrei né kvartaði.

Ég sá þegar í hendi minni, að ég var ekki maður til að fóstra Von litlu eins dálega og þörf hennar krafði, og skorti mig þó

hvorki viljann né viðleitnina. En ég hafði ekki skilyrðin. Mig vantaði móðurbrjóstið til að næra hana við og alla þá nærgætnu umhyggju, sem kvenneðlið eitt hefir þegið, og móðurástin hefir til umráða. Ég sá og skildi, að ég varð að koma henni í fóstur, hvað sem það kostaði.

Ég var í engum vafa um það, hvar ég skyldi leitast fyrir um fósturvistina. En stúlkan — eina stúlkan, sem ég trúði fyrir Von minni, sem ég vildi vita hana hjá og sem ég gat hugsað til að eiga hana hjá, — hún vildi ekki taka barnið.

Ég lagði að henni oft og tíðum, stráði um hana rigningu af hlýjum og mjúkum orðum og leit á hana helmingi stærri augum en alla aðra kvennmenn og heldur en ég hugði, að ég ætti til í eigu minni. Augu mín strjáluðu ljósgjöflum, ylríkum geislum, sem allir streymdu til hennar og ófu fjöllitan friðarboga kringum höfuð hennar og hjarta.

En hún braut af sér bænageislana og tók fálega móti hljómþýðri viðleitni óska minna.

Hún hafði jafnan sömu svörin: »Ég get ekki, vil ekki að hún veslist upp og deyi í mínum höndum«. Ég heyrði á röddinni, að einráðinn hugur fylgdi orðunum. En það þótti mér kynlegt, að hún horfði eftir mér löngum augum, þegar ég sneri mér frá henni og hún hélt, að ég sæi ekki til sín.

Dagarnir komu og hurfu. Vikur og mánuðir liðu.

Þegar Von litla kom í heiminn, varð ég svo glaður, að ég réði mér varla. Ég gerði mér í hugarlund, að hún myndi létta mér lífið, gefa mér hvöt til að lifa gagnsömu lífi, og ég hélt, að ég fengi fyrirhöfnina endurgoldna síðar. Ég hélt, að hún myndi verða sparisjóður krafta minna og sá arineldur, sem hrumleiki minn og ellibeygja gætu vermt sig við á hélukvöldum og haustnóttum æfi minnar.

Hugsanirnar brugðu sér á leik: Hvað gerði það mér til, þótt hríðin drægi þúsund fjalla þyngd af fönn norðan úr Hvítabjarnarlandi og inn í dalinn minn, svo að ófærðin yrði óvæð á öllum stigum, sem liggja til mannabygða? — Hvaða mein var mér að því, þótt hún sópaði fönninni á hrímlagðan gluggann, svo að ég gæti hvorki lesið né skrifað? Ég bar Von litlu á skauti mínu, læsti örmum mínum um hana og þar hélt ég, að henni væri

borgið, þó að veturinn herjaði gjörvalt landið og næmi sér bólstað uppi á þekjunni.

En ímyndun mín hafði skamma stund flogið, þegar hún vængbrotnaði: Von litla misti heilsuna. Áður var hún blómleg og rjóð ásýndum. En nú varð hún þunnleit og döpur. Augnaráðið varð ýmist flóttalegt eða starandi. Hún varð glámskygn, sá vofur í dagsbirtunni, eldglæringar í hálfrökkri og þokuhillingar í sólskini.

Svo varð hún einræn og utan veltu, vildi ekkert, sem í boði var, en æskti hins, sem var ófáanlegt. Sjónhverfingunum, er hún varð fyrir, fylgdi hugsýki, sem ekki varð komið á flótta. Hún þornaði inn í sjálfa sig, visnaði öll og veslaðist upp og seinast varð hún að kryplingi. Hún tók stakkaskiftunum smámsaman; en þessi varð endalyktin.

En því vanheilli sem hún varð, þess vænna þótti mér um hana.

Í fyrstu var hún uppsprettulind gleði minnar og framtíðardrauma. En nú vöfðust allar instu tilfinningar mínar um hana og knýttust. Milli okkar lágu duldir þræðir, nokkurs konar blóðbönd, sem fluttu áhrif og tilfinningar milli okkar svo fljótt og rakleiðis, sem hljóðöldur berast í lausu lofti.

Hún gat ekki frá mér farið og ég gat ekki séð af henni né við hana skilið. Hún var eina myndin, sem blasti við augum mínum á daginn og hún leiddi drauma mína á götu hverja nótt.

Ég hefði getað sætt mig við, að láta hana í klaustur, úr því sem nú var að ráða; því að hún var guðelsk, þó ótrúlegt kunni að þykja, þar sem hún var dóttir mín.

En ekkert klaustur var til í landinu.

Svo fór ég til læknanna og spurði þá ráða.

En í lyfjabúðum þeirra var ekkert að hafa nema spíritus.

Ég gekk í sölubúðirnar, þrengdi mér gegnum slæpingaþvögguna innan við dyrnar og skimaði í hólf og gólf.

En þar var ekkert til, er sjúkum mætti að gagni verða, annað en »lífs«-bittir og voltakross.

Reyndar voru hillurnar hlaðnar náklæðalíni og líkkistusvertu, sem kom í góðar þarfir síðan læknunum fjölgaði. En ég lét þá blessun liggja kyrra. Ég ætlaði aldrei að kistuleggja barnið, þó

það félli í valinn, né grafa það niður í leigðu moldina. Fyr skyldi ég hagnýta spíritus læknanna og geyma síðustu leifar Vonar minnar í þessum lofthreina andstæðingi rotnunar og dauða.

Þá sneri ég af þjóðveginum, sem liggur milli læknanna og kaupmannanna, — en sem þeir aldrei hafa tekið stein úr —. Ég fór til Einverunnar, sem var roskin einsetukona. Hún var gömul vinkona mín, hafði selstöð út við sjóinn, og var ég jafnan velkominn til hennar, þegar öll önnur sund voru lokuð.

Hún var þögul og í þungum þönkum; benti hún mér að setjast á blágrýtisstein, sem var mosavaxinn að ofan, en að sunnan var hann sólbrunninn og þakinn geitaskóf að norðan.

Ég þáði boðið fegins hugar og tylti mér niður. Ég var orðinn dauðlúinn í fótunum og handleggirnir örmagna undir sinni byrði. Setti ég þegar Von mína á kné mér og hvarflaði döprum augum kringum mig.

Dagurinn var nálega liðinn. Sólin var gengin undir í dalnum þeim megin, sem vegur minn lá. En hinum megin skein hún glatt og brosti við öllu dauðu og lifandi. Austrið var farið að dökkna; en vesturáttin stóð í gullsaumuðum litklæðum, sem öll voru borðalögð, og breiddi faðminn móti kyrlátri nóttinni.

Ég hafði oft og lengi hugsað um ólán okkar Vonar minnar, en aldrei komist að neinni sennilegri niðurstöðu um orsakirnar. En nú fékk ég að vita það hjá Einverunni. Ég spurði hana einskis, en hún sagði mér alt ófregið. Rödd hennar var myrk og rám og því líkust sem komin væri neðan úr jörðunni. Hún mælti á þessa leið:

Sjaldan fellur eplið langt frá eikinni. Afkvæmið hlýtur að erfa foreldrið. Afleiðingin er dóttir orsakarinnar. — Þú brýtur heilann um vanheilsu Vonar þinnar, af hvaða rótum hún sé runnin, og þó liggur hún í augum uppi. Veiztu ekki hve rótgróin þið eruð saman? Hún er hold af holdi þínu og sál af sál þinni. Sami stormurinn næðir gegnum ykkur bæði og hefir nætt. Þegar þú hefir öslað krapelginn, svo að blóðið hefir flúið upp fyrir knjáliði, hefir hún einnig dofnað upp fyrir knésbætur af kuldanum, þótt hún dræpi ekki tám sínum í vaðalinn. Kuldinn hefir farið með hana, kuldinn, kuldinn — og hún lagði áherzlu á orðið. Þú ert alinn upp við harðan kost þessa grimma óvinar frá blautu

barnsbeini; ég sé fingraför hans á enni þínu og höndum. Hvernig gat dóttir þín fengið heilsusamlegan þroska, þar sem þú, lífvörður hennar og framleiðandi, varst alinn upp við hríð og kulda í hálfrökkri skáhallra sólargeisla, sem sagtentar bjargabrúnir og ávalar ísbreiður hafa beygt og brotið. —

Einveran þagnaði. Málrómurinn lét í eyrum mínum eins og niður fjarlægrar iðu, sem fellur bólgin af krapaförum niður í djúpa gjá.

En sá mismunur hér og þar! Hvílíkur munur á kjörum einstaklinganna, sem aldir voru upp sinn á hverri þúfu. En alt hefir eðlilegar orsakir, mismunurinn á kjörum einstaklinganna eins og mismunurinn á útsjóninni í dalnum, sem kvöldsólin lýsti annars vegar, en skuggarnir réðu yfir hinum megin.

Mér varð heitt í hjartarótunum við þessar hugsanir. Nú voru augu mín opnuð og skilningurinn vakinn.

Von mín, veslings dóttir mín, var alin upp við of lítið ljós — of lítinn hita.

Hvað stoðaði það, þótt ég vefði hana að mér — með krókloppnum höndunum?

Ég gaf henni það bezta, sem ég átti til í eigu minni — fíflaleggi og holtarætur.

Þó vildi ég ekki skella skuldinni á sjálfan mig, heldur á dalinn, sem ég var borinn í og barnfæddur, — þennan svipdökka, stórskorna mýralang, sem svalg þokumaukið og hráslagann utan af firðinum, þegar sólin skein í heiði suður frá.

Þegar ég hafði setið mig þreyttan og hugsað mig uppgefinn, stóð ég á fætur og sneri heim á leið.

Ég hafði ekki í annað hús að venda.

Sólin var gengin undir í öllum sjóndeildarhringnum og sortinn, sem var á austurloftinu, hafði breitt sig yfir gjörvallan himininn. Litklæðin og borðagullið, sem vesturáttin bar fyrir stuttri stund, var horfið og úrsvalur, hrímhvítur frostreykur steig upp úr tjörnunum í dalnum, dreifði úr sér, og breiddi samfelda voð yfir bleytur og þurlendi.

Svo bar ég Von mína heim og lagði hana í vöggu. Ég gat ekki annað. Ég þreyttist á að bera hana hvert spor og gat það heldur ekki fyrir daglegum önnum, sem þyrptust að mér,

slógu hring um mig og heimtuðu alla krafta mína. Ég bjó um hana svo vel, sem mér var unt og hlúði að henni. Svo sneri ég út í glauminn. Ég hvesti olnbogana og bjóst til að beita þeim í mannþrönginni, svo að ég yrði ekki troðinn undir og hafður fyrir ofaníburð í einhvern veginn, sem hin svo kallaða »Svínahraunspólitík« hafði þá í smíðum handa næstu vorleysing.

En þegar ég hafði tómstund aflögu, hljóp ég til hennar, laut niður að henni og vafði hana að mér. Ég sofnaði frá henni á kvöldin og vaknaði til hennar á morgnana. Þegar ég sat við vinnu mína eða skrifborðið mitt, ruggaði ég henni með tánni og lagði eyrað við andardrættinum. Og ég óf svip hennar og sársaukabros inn í setningarnar, sem ég hugsaði og skrifaði.

Ég bjóst við, að hún dæi þá og þegar, — að hver dagurinn yrði hennar síðasti.

— En ár og dagar eru liðin, og ennþá er hún við sama, ennþá hefir hún bólstöð sína í vöggunni og hjarir.

Mér hefir sýnst hún vera að fram komin margt kvöld, þegar ég hefi beygt mig yfir hana, örmagna af þreytu eftir erfiði dagsins. Ég hefi tekið af svefntíma mínum, til þess að yrkja yfir henni banagælur.

En svo hefir hún verið hressari í bragði á morgnana, þegar sólin skín inn um gluggann. Lífsmörkin eru þá glögg og hjartað lætur á sér bæra. — Nú sé ég, að hún getur ekki dáið.

Hún er eilíf.

Guðmundur Friðjónsson.

Til Vestur-Íslendinga 1898.

I. BRAGA-MÁL.

»Sitjið heilir, börn og brúðir, bræður, systur!«
— segir *Bragi*, sendur vestur —
»sé ég yður heillagestur!

Heima þar sem hníga vötn af himinfjöllum
ofan á greina Iðavelli
á ég bygð í silfurhelli.

Gný ég þar minn gullna streng og grundu blessa,
syngja hundruð svalir fossar,
suða í lundi þúsund kossar.

Söng minn lærði sveinn og mær af sinni móður.
Enginn Hómer yrkir kvæði
yndislegri en hennar fræði.

Söng minn lærði hetjan hraust, er hríðin dundi,
báran þegar brimlöðrandi
braut hans far á malarsandi.

Söng minn lærði Sjöfn á milli sætra dúra,
meðan sólin svaf á bárum,
og sumarengið flaut í tárum.

Söng minn skilur skáldið bezt, hann skynjar andann,
eygir hjartans leynilindir
lífsins gegnum skuggamyndir.

Sé ég, fólk, að yðar augu óðum hýrna;
lengi vara ljóðin barna
lífsins eftir daga farna.

Fé þér hafið flestir mist á fláum græði;
minnar hörpu hjartaljóði
hafið þér ekki týnt úr sjóði.

Leynilega — lít ég — yðar langa hugi
aftur heim til æskuhaga,
yndislegra bernskudaga.

Þess er von, en þó skal yður þetta kenna:
Bernsku yðar björtu kynni
búa' ei nema í vitundinni!

Gott er að hyggja heim, en stopul heima-sælan;
margir fundu fent í skjólin
fagran kringum bernsku-hólinn.

Það eru lífsins lög, þó verði létt á metum
hverjum þeim, sem þreyttur grætur
þunga sekt með bundnar fætur.

Þó skal stundum þessum líka þokan birta;
föðurlandið fagurbjarta
fylgir lengi trúu hjarta.

Hvað er helzt, sem eftir áttu Íss- á -láði,
hafirðu með þér lífsins ljóðin,
lögð sem gull í hjartasjóðinn?

Enginn ræna annan má því allra bezta,
geymdu dyggur gullin smæstu,
gæðin fylgja þá hin stærstu.

Fólska er víst að flýja sína fósturströndu,
nema mannsins insti andi
eftir sé þó skift sé landi.

Hvað er landið? — Sál þín, saga, siðir, tunga;
vötn og grjót þig varðar öngu;
vitrir kendu svo fyrir löngu.

Veröld öll er óðal þess, sem orkan styður;
hverjum, sem er heiðursmaður,
heimull er hver samastaður.

II. BRAGA-BÖGUR (niðurlag).

Völdin hefur Valdimar með virkt og prýði,
fram af *Núpi* fossa ljóðin,
fossinum undir stendur þjóðin.

Vestur á Horni Hannes situr hermannlegur,
bæði hár og herðadigur,
hlífist þó að beita vigur.

Fyrir því víst að flestir vestra fást við þorska,
komi þar út kvæða-vizka,
kostar vættin tíu fiska.

Austur á Horni Þorsteinn þylur *þyrni*-raunir,
gæðaljóð um Garðarseyna,
»guðsóttann og trúna hreina«.

Þá eru nafnar þessir tveir hans Þambarskelfis,
annar efar, annar skilur
alt — nema það, sem myrkrið hylur! —

— — — — — — — —

Ekki ræ ég einn á bát á Ísavengi,
eða mundi Ormrinn langi
öllu betri stýra gangi?

Sáu fleiri á sólarfold að sínu leyti
guðafjöllin greppa nýta
en Garðarseyjan silfurhvíta?

Gefið hljóð! með hærri tón ég hætti skifti;
hjörtun vil ég hvetja og tyfta,
hugans sjón og fjöri lyfta!«

III. BRAGARBÓT. (Hrynhenda).

Sé ég hendur manna mynda
mæliþráð yfir höfin bráðu,
þann er lönd og lýði bindur
lifanda orði suður og norður.
Meira tákn og miklu stærri
meginþráð hefur guðinn dregið,
sveiflað og fest með sólar-afli,
sálu fylt og guðamáli, —

máli, sem hefur mátt að þola
meinin öll, er skyn má greina:
ís og hungur, eld og kulda,
áþján, nauðir, svartadauða; —
málið frægsta söngs og sögu
sýnu betra guða-víni,
mál, er fyllir svimandi sælu,
sál og æð, þó hjartanu blæði.

Það hefur voða-þungar tíðir
þjóðinni verið guðleg móðir,
hennar brjóst við hungri og þorsta,
hjartaskjól þegar brott var sólin;
hennar ljós í lágu hreysi,
langra kvelda jóla-eldur,
fréttaþráður framandi þjóða,
frægðargaldur liðinna alda.

Stóð það fast þegar storðin hristist,
stóð það fast fyrir járni og basti;
stóð það fast, og fjör og hreysti
fékk hvað mest við stríð og hnekki.
Lof þitt, Frón, sé ljóðum stafað,
lof fyrir hrundinn sálardofa,
víkingslund og brýnda branda
bráðeggjaðra hreystidáða.

»Undrask fögur öglis landa
eik hví vér sém fölir og bleikir«, —
spurði skáld, og grafljóð gerði
geymileg meðan byggist heimur.
Héðinn söng meðan hyrjar tungur
heljarváða stefin kváðu;
Þórir, Jökull og þaðan af fleiri
þuldu ljóð meðan öxin buldi.

Sturla kvað yfir styrjarhjarli,
Snorri sjálfur á feigðarþorra,
ljóð frá auði lyfti *Lofti*,
»Lilja« spratt í villukyljum.

Arason móti exi sneri
andans hvassa vígabrandi;
Hallgrímur kvað í heljarnauðum
heilaga glóð í freðnar þjóðir.

Hvað er tungan? — Ætli enginn
orðin tóm séu lífsins forði;
hún er list, sem logar af hreysti;
lifandi sál í greyptu stáli;
andans form í mjúkum myndum,
minnissaga farinna daga;
flaumar lífs í farveg komnir
fleygrar aldar, er striki halda.

Tungan geymir í tímans straumi
trú og vonir landsins sona,
dauðastunur og dýpstu raunir,
darraðarljóð frá elztu þjóðum,
heiftareim og ástarbríma,
örlagahljóm og refsidóma;
land og stund í lifandi myndum,
ljóði vígð, hún geymir í sjóði.

Tungan mögnuð sögn og signing
söngvaljóða kallast óður;
því eru ungir óðmæringar
aðalblóm og þjóðarsómi. —
Heyrið, skáld, á fimbulfoldu!
frelsið deyr, ef vantar helsi.
Væri eigi í lofi lygi
landsins gæða, mættuð þér hræðast.

Þakkið mein og mestu raunir
Mammonsríkis Ameríku!
þakkið slyppir kaupin kröppu,
keppni er betri en stundarheppni.
Hvað er frelsi? Hjóm og þvaður,
hjörinn þinn nema sigrinn vinni;
þrælajörð þér veröldin verður,
verk þín sjálfs nema gjöri þig frjálsan.

Fá mér tind af Garðars grundu,
guðastól á sjónarhóli!
Sjá, ég eygi alla vegu
ógnarland — fæ glóð í anda:
Vei þér fjöldi viltrar aldar,
veldisorð hér liggur í storðu!
sæk þú hart, en varkár vertu:
voðafull eru lönd úr gulli!

Heyrið, skáld, á fimbulfoldu:
fram í stafn í drottins nafni!
yður ég fel — það sjái sólin —!
sverð, er dýrast fundið verður:
það er harpan hert og orpin
Hekluglóð og jökulflóði,
vígð í Dvalins voða-bygðum,
vöggu-óð og föðurblóði!

Særi' ég yður við sól og báru
særi' ég yður við líf og æru:
yðar tungu, orð þó yngist,
aldrei gleyma í Vesturheimi.
Munið að skrifa megin-stöfum
mannavit og stórhug sannan.
Andans sigur er æfistunda
eilífa lífið. — Farið heilir!«

Matth. Jochumsson.

Hvar eru fuglar, þeir á sumri sungu?

Moderato. 8vo

f p

loco.

f p

p

Hvar er - u fugl - ar,

ten.

þeir á sumr - i sung - u? Þeir suð - ur flug - u

ten.

mf 3 p poco riten.

brim - ótt yf - ir höf. Hvar er - u blóm - in

mf poco riten.

p

a tempo. *p*

sæl frá sumr - i ung - u? Und snjón-um

a tempo. *p*

hvíl - a þau í vetr - - ar gröf.

mp

Hvað er nú söng-va? Vindgnýr hærr' og

pp *mp*

Ped. *

mf *p poco riten.* 3

hærr - i um hvítn-að land, en þung með drun - u-

mf *p poco riten.*

Ped. *

a tempo. mp

hljóð, þar þög - ull sjó - fugl þyrp - ist brim-strönd

a tempo. *mp*

f e marcato.

nærr - i, hinn þrúðg-i Gým - ir kveð - ur stirð - an óð.

f e marcato.

mf

Nei, söng - líf, blóm - líf

mf

finst nú að - eins inn - i, þar land - inn góð - ur

f

býr sér sum - ar til með söng og sög - u,

f

mf

kær - leik, vin - a kynn - i á kuld - a tíð við

mf

mf

ar - in - bloss-ans yl. Svo dvelj-i

mf

p poco riten.

söng-fugl hver einn fyr - ir handan, og hylj - i fönn - in blómið hvert, sem

p
poco riten.

Ped. * Ped. *

mf meno mosso.

dó. Vér eig - um sum - ar inn - ra fyr - ir

meno mosso. mf

a tempo.
cresc.
ff

and - ann, þá ytr - a herð - ir frost og kyng - - ir

a tempo.
cresc.
f

snjó.

Ped. *

Lagið eftir
SV. SVEINBJÖRNSSON.

Kvæðið eftir
STGR. THORSTEINSSON.

Nýjungar í jarðfræði Íslands.

»Það líkist engum löndum«.
Þorsteinn Erlingsson.

Helzta nýjungin er skjótt að segja sú, að móbergið á Íslandi er að nokkru leyti, eða ef til vill að miklu leyti, fornar jökulurðir, nú orðnar að einum steini og talsvert umbreyttar á ýmsan hátt.

Oss hefur kent verið um móbergið, að það hafi í upphafi verið eldfjallaaska, en innanum »ýmislega lagaðir basaltmolar og hraunmolar«. Að því er mér skilst, hafa þó verið miklir erfiðleikar á að skýra nánar, hvernig sumt móberg hafi farið að myndast við gos. En ýms einkenni þessara móbergstegunda, sem erfiðleikana gera, verða auðskilin, þegar það er séð, að þetta grjót er í raun réttri undan jöklum, og má rekja þetta ýtarlega, þó að ekki verði það hér gert.

Frá tveim hliðum má skoða þetta mál. Að öðru leytinu sjáum vér, að bergtegund ein er alls annars eðlis, en talið hefur verið, og skal lítið farið út í það hér. En um hitt ætla ég að fara nokkrum orðum, hvers vér getum orðið vísari af þessari bergtegund, þegar hún er rétt þýdd.

Vitringur einn hefur komist svo að orði, að atburðirnir semji sína eigin sögu um leið og þeir verða, og á það ekki sízt heima í sögu jarðarinnar; hraunin segja frá eldgosum, einkennilega skafið og rispað grjót frá skriðjöklum o. s. frv. Hlutverk jarðfræðinganna er nú bæði að taka sem bezt eftir, hvernig jörðin fer að skrásetja sögu sína, og eins að finna og þýða rétt þau skjöl og skilríki, sem til eru.

Þar sem er móbergsmyndanin íslenzka, má nú svo að orði komast, að vér höfum auðugt skjalasafn, er lýtur að ýmsum atburðum í jarðsögu landsins, ekki ómerkum. En lykilinn að þessu safni hefur vantað, og þar af leiðandi hlýtur því yfirliti yfir jarðfræði Íslands, sem fengist hefur enn sem komið er, að vera talsvert áfátt, ámóta og vera mundi þekkingu vorri á sögu þjóðarinnar, ef sagnfræðingarnir hefðu ekki haft neina vitneskju um Sturlungaöldina t. a. m.

Nú er þessi lykill fundinn, og þó að lítið sé að gert um rannsóknir á þessu skjalasafni enn, þá er samt svo mikið séð, að stórum verðum vér að breyta skoðunum vorum á jarðfræði lands vors,

og að Ísland er ólíkt öllum öðrum löndum — að því er ég bezt veit —, hvað ísaldarmenjarnar snertir.

Enginn þeirra jarðfræðinga, sem ferðast hafa á Íslandi, minnist á, að hann hafi séð ísnúna steina í móberginu; en í tölu þessara manna hafa þó verið nafnkendir ísaldarfræðingar eins og t. a. m. dr. K. Keilhack frá Berlín. En Keilhack virðist hafa komist lengst í áttina að þessari uppgötvun, eins og nú skal greina: »Kringum Tindafjallajökul og Eyjafjallajökul eru víða þykk lög af hnullungabergi *(Conglomerat)* ofan á móberginu, en á því liggja aftur ísnúin dóleríthraun«. (Þ. Thóroddsen: Jarðskjálftar á Suðurlandi. Khöfn 1899, bls. 11).

Keilhack fann fyrstur eitthvað af þessu hnullungabergi 1883 og getur þess, að sér hafi þótt það mjög sviplíkt íslenzkum jökulurðum. Ekki leyfir hann sér þó að ætla, að þetta séu jökulurðir mjög fornar, heldur álítur hann, að hnullungaberg þetta sé árgrjót frá tertieröldinni. Dr. Thóroddsen rannsakar þessi svæði 10 árum seinna en Keilhack, og ber þeim á milli um aldur þessara laga: »Þessi jarðmyndun hefir myndast af rennandi vatni og er ekki ólíklegt, að hér á landi, sem í öðrum löndum, hafi úrkoma verið mjög mikil rétt á undan ísöldinni; af því varð vatnsrensli miklu meira en áður og þá hafa hnullungalög þessi orðið til«. (Thóroddsen: s. st.).

Ég hef ekki séð þetta hnullungaberg og þori því ekki að segja neitt með vissu um, hvað það muni vera; en síðan í sumar eð var, er ég fann ísnúna steina í móberginu, hefur mér dottið í hug, að eitthvað muni búa undir þeirri líkingu, er Keilhack sýndist vera milli þessa hnullungabergs og jökulurða, og að því muni ef till vill vera ísnúnir steinar. En ef svo væri, og hefði Keilhack komið auga á þessa steina, væri líklega margt óskráð af því, sem nú má lesa um jarðfræði Íslands, eða á annan veg ritað.

Í einu af síðustu ritum þess manns, sem vér eigum fyrst og fremst að þakka það, sem vér vitum um jarðfræði Íslands, stendur, að hann — og þá auðvitað heldur ekki aðrir — »hafi hvergi fundið jökulurðir eða ísrákaðar klappir undir ísnúnu hraununum«. (Thóroddsen: Explorations in Iceland during the years 1881—98. From »The Geographical Journal« for March and May 1899, bls. 23).

Ég nefni þetta atriði vegna þess, að á því byggir dr. Thóroddsen mikilsvarðandi ályktanir í jarðfræði landsins. »Hraun þessi,

sem runnið hafa rétt fyrir ísöld, sýna bezt, að aðallögun yfirborðsins hefur þá verið svipuð eins og nú, og flestir dalir myndaðir áður en ísöldin gekk yfir«. (Thóroddsen: Jarðskjálftar o. s. frv., bls. 13). Og á líkum ástæðum byggjast þessi orð: »Seint á »tertiera« tímabilinu er líklegt, að Suðurlandsundirlendið hafi myndast« (s. st., bls. 21).

Það er enginn efi á því, að grjótið í fjöllunum, sem að Suðurlandsundirlendinu liggja, brotunum úr hálendinu, er forðum náði frá Reykjanessfjallgarði austur undir Eyjafjöll (Thóroddsen), er eldra heldur en undirlendið sjálft. Nú er það eins víst og að hraun hafa runnið úr Heklu, að ýms af þessum fjöllum eru að nokkru leyti bygð upp af hörðnuðum jökulurðum. Má nefna Hellisheiði, Hagafjall, Búrfell. Með öðrum orðum: Suðurlandsundirlendið, langstærsta dældin á landi voru, er ekki eldra en ísöldin.

En undirlendið er heldur ekki yngra en ísöldin; hraun, sem hafa runnið ofan á það, eru fáguð og rispuð af jöklum. Hraun þessi geta ekki hafa runnið meðan land alt var undir ís, og verður þá niðurstaðan sú, að Suðurlandsundirlendið sé til orðið milli »ísalda«.

Síðan dóleríthraunin runnu hafa ekki orðið stórvægilegar breytingar á landslagi (Thóroddsen), en þareð landið hefur stórum breyzt eftir þá ísöld, sem fór á undan dólerítgosunum, liggur sú ályktun beint við, að sá tími, sem landið var »íslaust«, — en var alhulið jöklum áður og síðan, — hafi verið miklu lengri en sá tími, sem liðinn er frá því, að jöklarnir hurfu af Suðurlandsundirlendinu síðast.

Er þetta mjög vægt í farið. Því að nokkrar, eða jafnvel miklar, líkur eru til, að fyrir þetta »millijöklatímabil« hafi landið bæði verið stærra, en það er nú, og landslag mjög ólíkt.

Þar sem svo er til orða tekið, að landið hafi verið »íslaust«, þá verður að geta þess, að engin sönnun er fengin fyrir því, að að alls ekki hafi verið jöklar til á Íslandi á þessu tímabili; en öll líkindi eru til, að miklu minna hafi verið um jökla, en nú er á landinu. Þetta byggist á því, að ísnúin dóleríthraun liggja sumstaðar inn undir Vatnajökul, að því er dr. Thóroddsen segir; en þessi ísnúnu hraun. sem, eins og rannsóknir Thóroddsens hafa sýnt, taka yfir svo stór svæði á landinu, eru ekki runnin fyrir ísöld, heldur milli »ísalda«, eins og áður er á vikið.

Það er alkunnugt jarðfræðingum, að Suðurlandsundirlendið hefur verið í sjó, um það er jökullinn (þ. e. síðasti jökullinn) var að

hverfa og síðar. En hitt hafa menn ekki haft neina vitneskju um, að sjór hefur gengið upp á undirlendið áður en þessi síðasti jökull kom yfir. Eru til þessa þau rök, sem nú skal greina.

Á láglendinu skamt suður af Geysi er ísnúið dóleríthraun; ekki veit ég um takmörk á hrauni þessu, en ætla mætti að klettarnir hjá Hólum, austur af Geysi, væru ef til vill partur af því. En hvað sem því líður, þá er hraunið mikið um sig, en víðast hvar hulið undir leir og jarðvegi. Í gljúfrinu fyrir neðan foss þann í Tungufljóti, sem er næst fyrir neðan Valdavað, má sjá, að þetta ísnúna hraun hvílir á leir, sandi og möl; er mölin efst, en leirinn neðst. Ofan á hrauninu er aftur leir. Hraunið hefur runnið yfir óslétt yfirborð; nær það sumstaðar niður að ánni, en sumstaðar eru um 20 fet af leir o. s. frv. að sjá undir hrauninu. Þetta bendir á, að hraunið hafi ekki runnið á sjávarbotni; en mölin ofan á leirnum bendir líka til þess, að sjórinn hafi grynkað. Lárétt og ótrufluð lög liggja að ofan og neðan að leirlögum, sem hafa bognað og raskast á annan hátt. Bendir þetta til þess, að ísrek hafi verið í sjónum, er þessi lög urðu til. Alveg samskonar jarðrask, þó að nokkuð meira kveði að, hefur orðið á leirlögum þeim, sem liggja ofan á ísnúna hrauninu, og er þar líka möl efst.

Af þessu má leiða þá ályktun, að fjörður hafi skorist þarna inn í landið, áður en síðasti jökullinn gekk yfir undirlendið. Að öllum líkindum hefur landið svo risið úr sjó, hraun rann þarna niður eftir og síðan féll þar fram jökull. Þegar jökullinn hvarf, var landið í sjó enn á ný, en hefur síðan lyfzt úr sjó fram undir 400 fet, eins og sjá má af fjöruborði einu í Þrándarholtsfjalli við Þjórsá; er það hæsta fjöruborð (sjávarborð), sem fundist hefur á Íslandi, að því er ég veit.

Af þessu sjáum vér, að Ísland hefur sigið og risið í sjónum hvað eftir annað, og eru engin líkindi til, að því sé lokið enn; svo virðist sem sjórinn sé að hækka á landinu kringum Reykjavík, en raunar er það mál lítið rannsakað enn.

En víkjum nú aftur að móbergs-jökulurðunum.

Að sumt móberg sé þess eðlis, er enginn heilaspuni, heldur styðst það við svipuð rök og sú ályktun, að hestur hafi stigið þar sem hóffar sést.

Margt mætti hér til nefna, en það, sem tekur af allan efa í þessu efni, er, að blágrýtismolarnir í móberginu eru oft rákaðir og heflaðir á þann hátt, sem steinar verða undir skríðandi jöklum,

— en hvergi annarsstaðar, — og að stundum hefur sést, að þetta móberg eða þussaberg hvílir á ísfáguðu blágrýti. Svo er t. a. m. í Berghylsfjalli í Ytrihrepp og í Búrfelli við Þjórsá. Þetta ísfágaða blágrýtislag liggur eitthvað 700 feta djúpt í Búrfelli, og er jökulurðin, sem ofan á því liggur, á að gizka 100 feta þykk og svo hörð, að sprungur (klofningar), sem í laginu eru, liggja alt eins gegnum blágrýtismolana og tengiefnið.

Ég kom að þessu lagi vestan í Búrfellshömrum, en seinna um haustið (í fjallferð) fann Páll Lýðsson frá Hlíð í Eystrihrepp, sem með mér var í Þjórsárdal, að samskonar lög eru austan til í fjallinu á líkri hæð, og er engin ástæða til að efa, að það séu sömu lögin, sem ná í gegnum fjallið. Þessi 100 feta jökulurð er eldri en jökulurðirnar, er mynduðust næst á undan því tímabili, er ísnúnu dóleríthraunin runnu; en þó eru til ennþá eldri jöklamenjar. Ísfágaða blágrýtislagið í Búrfelli er líklega fram að 200 fetum á þykt, og undir því er jökulurð, og sést sú jökulurð líka austan til í fjallinu, að því er Páll Lýðsson segir. Ísfágaða blágrýtislagið er ákjósanlegasta sönnun fyrir því, að sami jökullinn hefur ekki hlaðið niður jökulurðunum, sem yfir og undir því eru, og leiðum vér af þessu (og mörgu öðru) þá ályktun, að ekki færri en 3 »ísaldir« hafi gengið yfir þetta svæði, áður en ísnúnu dóleríthraunin runnu. — Ekki færri en 3, en miklar líkur eru til, að þær hafi verið fleiri, og verður þó ekki að svo stöddu sagt, hve margar þær hafi verið. Eins og áður var á minst, hefur móbergið ennþá næsta lítið verið rannsakað í þessu efni.

Þess skal stuttlega getið, að talsverðar líkur eru til, að fleiri en ein »ísöld« hafi gengið yfir þessi héruð, eftir að dóleríthraunin runnu.

Skamt fyrir suðaustan Stangarfjallsmúlann, og hér um bil 100 fetum lægra, er klöpp úr mjög svipuðu dóleríti og því, sem er í kringum Reykjavík, og er hörðnuð jökulurð undir klöppinni. Klöpp þessi er ísnúin mjög, bæði úr norðri og austri, og háttar svo til, að hvorttveggja hefur ekki getað orðið í einu; hefur jökullinn að austan gengið seinna yfir. Þessar tvær rákastefnur má nú víða finna um þessar slóðir, og eru talsverðar líkur til, að tvisvar hafi jökull gengið yfir dóleríthraunin ísnúnu, en bráðnað af þeim á milli.

Hingað til hafa náttúrufræðingar, eins og við er að búast, einkum veitt eftirtekt eldfjallamyndunum lands vors. Vonandi er,

að upp frá þessu snúi menn sér ekki síður að ísaldamenjunum, sem landið er að nokkru leyti hlaðið úr, og er það nú þegar séð, að slík athugun muni geta kent oss ýmislegt merkilegt um myndunarsögu Íslands — og líklega stærri svæða.[1]

p. t. Leith, í febrúar 1900.

Helgi Pétursson.

Reykjavík um aldamótin 1900.

Eftir mag. *Ben. Gröndal.*

»HÖFUÐSTAÐUR« — nafnið er mikið í munni, eins og Íslendingum er tamt að tala; það er oft haft um Reykjavík, þótt ekki sé meiningin að jafna henni við höfuðborgir eða stórborgir erlendis. En í samanburði við aðra staði á Íslandi má hún heita höfuðstaður, og það því heldur, sem þetta orð er haft um stórbæi hér á landi, t. a. m. Odda (í Þorláks sögu helga); en þar sem engin lýsing á Reykjavík er til, eins og hún er nú um aldamótin, þá þykir ekki ótilhlýðilegt að gera þetta nú, og þá um leið gleyma þeim óhróðri, sem því miður oft og tíðum hefur sést í blöðum vorum um þenna stað, og hefur slíkt annaðhvort komið af öfund, eða þá af því, að mönnum lætur betur að lasta en lofa. Dæmi þess, að nokkur þjóð lasti höfuðstað sinn eða riti um hann óhróður, þótt eitthvað megi að honum finna eins og öðru, finnast ekki í útlendum blöðum, enda er nú og alllangt síðan nokkuð slíkt hefur sést hjá oss.

LANDNÁM REYKJAVÍKUR. »Ingólfr var frægastr allra landnámsmanna, því at hann kom hér at óbygðu landi ok bygði fyrstr landit«, segir Landnáma, sú bók, sem engin þjóð á hennar líka um sögu síns lands.[2] Að því leyti er Reykjavík merkasti staður á landinu, þar sem þar var fyrst bygt, þó að ekki hafi þar

---

[1] Þess skal getið, að rannsóknir þær, er greinarkorn þetta styðst við, voru gerðar fyrir danska peninga (frá háskólanum og kirkju- og kenslumálastjórninni).

[2] Þess gætir alls ekki, að einhverjir munkar (sem þeir kölluðu »Papa«) höfðu einhverntíma fyr komið að landi fyrir austan; íslenzkir sagnaritarar hafa ekkert tillit tekið til þeirra, því sem landnámsmenn voru þeir þýðingarlausir og vér vitum ekkert

gerst merkilegar sögur og hennar gæti því lítið sem ekkert fram eftir öllum öldum.[1] Ingólfur kom fyrst að Ingólfshöfða, en fór síðan vestur eftir til Hjörleifshöfða; þriðja veturinn var hann undir Ingólfsfjalli fyrir vestan Ölfusá, og »þau missiri fundu þeir Vífill og Karli [þrælar Ingólfs] öndvegissúlur hans við Arnarhvál fyrir neðan heiði«. »Ingólfr fór um várit ofan um heiði; hann tók sér bústað þar sem öndvegissúlur hans höfðu á land komit; hann bjó í Reykjarvík«.

Það er auðfundið, að Landnáma fer hér fljótt yfir og er allstórstíg. Hér kemur það fyrir, eins og víðar í sögum vorum, að það er eins og engar torfærur hafi verið, það er eins og þeir hafi farið fljúgandi. »Arnarhváll« er enn hinn sami, og heitir enn »Arnarhóll« (líklega eftir Erni föður Ingólfs; en annars getur Landnáma ekkert um þennan Örn); öndvegissúlurnar hlutu því að reka suður fyrir land alt, fyrir Reykjanes og inn á Faxaflóa og fyrir Gróttu á Seltjarnarnesi og svo inn Kollafjörð, og er þetta undarlegt kringsól og engin dæmi til að hlutir reki hér þannig. Þar með er ekki sagt, að þetta hafi ekki getað átt sér stað.

Með »heiði« hlýtur að vera meint annaðhvort Hellisheiði eða Mosfellsheiði; vér vitum ekkert um hvern veg Ingólfur hefur farið; ekkert um hvernig hann hefur verið útbúinn eða hvað hann hefur flutt með sér; mikið gat það ekki verið, kominn langt austan af landi og verið svo lengi á leiðinni, þrjú ár að minsta kosti — ekkert er getið um eyki né fólk né farangur. Vér vitum ekkert, hvernig sá bær hefur verið, sem hann reisti í Reykjavík, hvort hann hefur verið úr timbri eða grjóti eða hnausum, ekkert um, hvar hann hefur staðið.

Vér vitum ekkert um hvar eða hvaða veg Ingólfur hefur farið, og komið að þessum stað. En vér getum vel ímyndað oss, að hann hafi komið Öskjuhlíð og horft yfir landið frá þeirri hæð, sem »Skólavarðan« stendur á. Ekkert er á móti því að ímynda sér, að þeir hafi valið hæstu staðina, til þess að sjá því betur yfir landið, og þannig hafa bæjarstæði hér helzt verið valin, bæði

---

um þá; Landnáma getur hvergi um að Íslendingar hafi fundið þá, þótt svo standi á einum stað: »Ketill (enn fíflski) bjó í Kirkjubæ, þar höfðu áðr setit Papar, ok eigi máttu þar heiðnir menn búa«, og seinna: »Hildir vildi færa bú sitt í Kirkjubæ eptir Ketil, ok hugði at þar mundi heiðinn maðr mega búa; en er hann kom nær at túngarði, varð hann bráðdauðr; þar liggr hann í Hildishaugi«. — Eitthvað hafa þeir vitað um þetta.

[1] Kålund segir alveg rétt: »Med Ingolfs hjem kan i en vis forstand intet sted i landet måle sig«.

vegna víðsýnis og þurrlendis.[1] Nú var þetta um vorið; — hvað meinar okkur að ímynda okkur, að veðrið hafi verið fagurt vorveður, eins og það er oft? Þá var Ísland fagurt og frítt, og svo hafa fleiri sagt:

»Landið var fagurt og frítt og fannhvítir jöklanna tindar,
himininn heiður og blár, hafið var skínandi bjart«.

Þannig er landið enn: Ingólfur hefur haft sömu útsjón frá Skólavörðunni eins og vér höfum enn, en þá var landið ósnert af manna höndum, þangað til hafði náttúran ein ráðið, þá voru engin hús og engir bæir nokkursstaðar og engin mannaverk. Þar var ný veröld, sem náttúran gaf Norðmanna sonunum. Þá hefur Ingólfur séð reykina leggja upp úr Laugunum og gefið staðnum nafn af þeim.[2]

Vér höfum enn sama útsýni, sem Ingólfur hafði fyrir meir en þúsund árum, ef vér stöndum hjá »Skólavörðunni«. Varla getur hjá því farið, að Ingólfi hafi fundizt til náttúrufegurðarinnar þar, hafi þeir fornmennirnir annars haft nokkra tilfinningu fyrir náttúrunni. En hennar gætir harla lítið í kvæðum og sögum fornaldar vorrar, og bregði þess konar snögglega fyrir, svo sem með einu orði, eða fáum orðum, þá finst oss það furða. Þessu bregður þannig stundum fyrir í Eddukvæðunum, en það er eins og leiftur; vér verðum hissa á öðrum eins náttúrulýsingum og þessari: »austr sék fjöll af flausta ferli, geisla merluð«, eða þessu: »Glens beðja veðr gyðju guðblíð í vé síðan«. Þetta og annað eins er sjaldgæft hjá fornmönnum. Þeir höfðu annað að gera en að furða sig á náttúrunni og lofa hana; skáldskapur þeirra fékst við alt annað. — Þá skulum vér nú njóta hinnar sömu útsjónar og Ingólfur.

ÚTSÝNI FRÁ SKÓLAVÖRÐUNNI. Vér stöndum hjá Skólavörðunni einhvern góðan veðurdag, á vori eða sumri, þegar sólin hellir geislum sínum yfir landið og sjoinn, þegar landið er grænt

[1] »Oddr tók nú at eldast mjök, ok er hann spurði þat, at hvárgi sona hans mundi til koma, tók hann sótt mikla, ok er at honum tók at þröngva, mælti hann við vini sína, at þeir mundi flytja hann upp á Skáneyjarfjall, þá er hann væri dauðr, ok kvaðst þaðan vildu sjá yfir Tunguna alla, ok svá var gjört«. (Hænsaþóris saga 17. kap.). Fleiri dæmi mætti telja.

[2] Eitthvað hef ég heyrt um að hverir hafi áður verið úti í Örfiriseyjarhólma eða Grandahólmanum sem kallaður er, en það held ég sé tómur tilbúningur, eins og það, að þar hafi átt að vera (til skams tíma) járnhringir í klettunum til að halda skipum, sem þá gat ekki verið gert fyr en á einokunartímunum. Þetta er svipað bæjasögunum um »50 hurðir á járnum«, í Næfurholti og víðar.

og sjórinn blár og litbreytingarnar myndast á fjöllunum eftir því, hvort þau eru nær eða fjær. Þá er til hægri handar LAUGARNES og lauga-reykirnir; Laugarnesið gengur út í Kollafjörð og er alt grasi vaxið; þar stóð áður kirkja og þar er sagt að Hallgerður langbrók sé grafin; eitthvert »leiði« er þar og heyrt hef ég, að þar hafi menn orðið varir við kistu (ekki líkkistu), en ég veit ekki hvort þar hefur verið rannsakað með nokkru viti. Seinna (1825—1828) var þar bygt múrhús og stofnað biskupssetur; múrhúsið segir Jón Espólín að hafi kostað nær 30,000 dala (60,000 kr.), en hefur aldrei verið helmings virði við það, enda vita allir hvernig farið er með peninga hér, og engin tilsjón höfð með smiðunum, en þeir

Á. Thorst. phot.

REYKJAVÍK FRÁ SKÓLAVÖRÐUNNI.

látnir sjálfir ráða öllu og svo ekki skift sér af neinu. Í Laugarnesi sátu þeir Steingrímur biskup og Helgi biskup, þangað til Helgi fluttist til Reykjavíkur. Þetta hús var álitligt og fallegt bæði innan og utan, stórar og háar stofur með gyltum listum, sem þá var ekki títt hér; en það fór eins og aðrar stórbyggingar hér, þegar höfðingjarnir hætta eða falla frá: enginn vildi vera í Laugarnesi, því alt vill þyrpast til Reykjavíkur; nokkrir bæjarmenn keyptu það og buðu það til ábúðar fyrir lítið sem ekkert, en það kom fyrir ekki, varð húsið svo að rúst. Það stóð samt ófallið nokkur ár og þótti ætíð prýði að því. Af kirkjunni, sem stóð í Laugarnesi, dregur »Kirkjusandur« nafn, hann er fyrir botninum á Laugarnesvík, og sést þetta alt frá Skólavörðunni. Nú sést ekkert af hinu forna húsi, en í stað þess er kominn »HOLDSVEIKRA-SPÍTALINN«, ljót

bygging og hrúguleg, eins og þess konar byggingar eru vanar að vera, þótt nytsamar séu.

Ef vér snúum oss til vinstri handar eða til suðurs, þá er þar urð og stórgrýti og hallar niður að »Vatnsmýrinni«, sem svo er kölluð; hún nær alt yfir að Skerjafirði og Skildinganesi; en hinumegin við Skerjafjörð sjást BESSASTAÐIR, þar sem skólinn var og Grímur bjó; hafa þeir nú sett ofan síðan Grímur fór, hvað sem síðar verður. Þá sjást og þar nú oft fiskiduggur, sem liggja í »Seilunni«; svo nefnist höfnin eða víkin fyrir framan »Skansinn«, en nú er alt þetta horfið.

Í vestri gnæfir *Snæfellsjökull* eins og hvítur hjálmur upp af hafsbrúninni, og þar austur af vatnar yfir fremstu fjöllin á Snæfellsnesi og alt norður að Kolbeinsstaðafjalli og Fagraskógarfjalli, þar sem Grettir var; þá kemur hinn mikli og stórkostlegi fjallahringur, sem myndast af Akrafjalli, Skarðsheiði og Esjunni, Mosfelli, Lágafellshömrum og til suðurs og austurs af Henglinum, þá er Vífilsfell og suðurfjöllin, Helgafell og Langahlíð og Reykjanesfjöllin með Hádegishnúk, Keili og Fagradalsfjalli og yfir að Útskálum, sem sést hilla undir í björtu veðri. Þá tekur við hafsbrúnin á Faxaflóa.

Nær sést alt *Seltjarnarnesið*, Valhúsið (sem svo er kallað af því »fálkafangar« höfðu þar kofa til að ná fálkunum), Nesstofa og Lambastaðir og margir aðrir bæir. Þá sjást og öll skerin fyrir framan nesið og vitinn fremst á nesinu við »Gróttu«, en það nafn er sama sem »grotti«, sem merkir kvörn (skylt »grjót« og »grýta«) og hefur það nafn án efa komið til af því, að þar svellur sjórinn í útsynningunum og hringast í kringum nesið og keyrir brim og ósjó inn á Kollafjörð, hafa Reykjavíkurbryggjur einatt orðið að kenna á því og margt hefur skemst af þeim sjávargangi; en »skerja gròtta« kölluðu fornskáld hafið, sem Snæbjörn kvað:

»Hvatt kveða hrœra grotta | hergrimmastan skerja
út fyr jarðar skauti | eylúðrs níu brúðir«.

Þar er fult af skerjum og boðum og sigling varúðarverð; þá liggja eyjar nær og draga úr hafrótinu: Akurey yzt, þá Örfirisey og hólmar þar út frá, en nokkuð fjær er Engey. Allar þessar eyjar eru grasi vaxnar og prýða mjög, þar sem þær eru eins og fagurgrænir blettir í bláum sjónum. Akurey mun aldrei hafa verið bygð; þar hefur verið allmikil lundatekja; á *Örfirisey* var fyrrum »kaupstaðurinn« og var þá kallað »HOLMENS HAVN«, og bær hefur

þar verið, en varla sést þar nú neitt merki þessa nema líklega einhver lítil rúst, kannske eftir fjárhús. — Líti maður aftur til vesturs, þá sjést út á *Skildinganess-mela*, og eru allir gróðurlaus hryggur á milli tveggja mýrlenda; þá er nær manni Hólavallartúnið þar sem »*Landakot*« stendur, þar lét Helgi Thordersen

REYKJAVÍK (»HÓLMURINN«) 1700.

Eftir uppdrætti í Safni Árna Magnússonar í Khöfn, gerðum árið 1715 af dönskum manni *Hoffgaard* að nafni.

reisa timburhús allmikið og bjó þar meðan hann var dómkirkjuprestur, en síðan þeir Ásmundur og Ólafur Pálsson, sem báðir voru dómkirkjuprestar; en síðar keyptu katólskir menn húsið og

túnið og hafa setið þar síðan, og látið byggja alt upp aftur og breyta, og byggja kirkju nokkuð neðar á túninu. Þá sést og hinn nýi *Sjómannaskóli* tvíloptuð bygging ekki allstór, en snotur; upp úr henni er stöng með kúlu á, sem látin er falla niður á vissum dögum, þá er klukkan á að vera ellefu. Svo sést og út yfir öll hús og bæi í þá átt, sem síðar mun getið, en nær er Tjörnin og Tjarnarbrekkan, og svo sjálfur meginbærinn niður í kvosinni milli Hólavallar og Skólavörðuhæðarinnar.

Fagurt hlýtur Ingólfi að hafa þótt að horfa yfir landið, því hvað sem hver segir, þá er fegra útsýni varla hugsanlegt, þar sem fjöllin eru svo mátulega langt í burtu, hvorki ýkja há né hrikaleg — þegar heiðríkt er og sólin nær að ljóma allan þenna fjallahring, ýmist með morgungeislunum eða þá um hádegið, þegar fjöllin eru blá og sjórinn eins og skínandi töfradúkur, eða um sólarlagið, þegar fjöllin sveipast pururablæ og dökkna loksins smátt og smátt fyrir næturdimmunni; eða á veturna, þegar þau eru þakin snjó og mjöll, þegar sólin rennur í logni og heiðríkju og Esjan stendur eins og glóandi eldmúr uppi yfir dökkbláum sjónum. Alt er kyrt, og ekkert »mentunar«- eða »framfara«-skvaldur truflar náttúrufriðinn, ekkert vagnaskrölt, enginn járnbrautarhvinur, engin véla-læti, því enn er maður laus við þenna ófögnuð, sem þrælkar og niðurníðir tign og fegurð náttúrunnar, enda hefur flestum útlendingum fundist mikið til þessarar sjónar, og hefur Kålund lýst henni ágætlega í sinni bók.

SKÓLAVARÐAN dregur nafn sitt af því, að þegar skólinn var í Skálholti, þá höfðu piltar hlaðið þar vörðu einhverja, og var hún kölluð eftir þeim, og þetta sama gerðu þeir, þegar skólinn fluttist til Reykjavíkur, en þá hefur þetta verið ómerkileg hrúga eða grjótvarða. Seinna lét Krieger stiftamtmaður hlaða vörðuna betur upp og múra, og þá var eirtafla eða eitthvað þess konar sett á hana og letrað á: »Kriegers Minde«; þar eftir lét Árni Thorsteinsson, sem þá var land- og bæjarfógeti, bæta hana alla og múra upp, svo nú er hún allhár múrturn ferhyrndur, og er bezti útsjónarstaður, því stigar (raunar ekki sem þægilegastir) eru innan í henni, svo komast má efst upp, og er þá víðsýni mikið. Efst uppi á vörðutoppinum var hani, og hefur hann líklega átt að gala yfir bænum og minna bæjarmenn á árvekni og framtakssemi, en hann hefur aldrei galað og er nú eins og »Loptr rúinn«.

Skamt til austurs frá Skólavörðunni er lítill kofi, sem Danir bygðu þar einhverju sinni fyrir skömmu, til að mæla út hnattstöðu Reykjavíkur; því engum hér hafði dottið það í hug, svo menn vissu eiginlega aldrei nákvæmlega hvar þeir voru á hnettinum; annað mælingarhús bygðu Frakkar þar rétt hjá, og rifu aftur. — Lengra út í holtinu er ramgert grjóthús, lágt og lítið; þar er sagt að sé geymt sprengiefni og púður — eða kannske dýnamít — hefur líklega átt að vera til að sprengja grjót, en eigi vitum vér til að það sé notað, því nú er altítt að kljúfa grjót með meitlum og sleggjum, en sprengja ekki með púðri. Þetta lærðist mönnum hér þegar alþingishúsið var bygt (1881).

Öllumegin við Skólavörðuna eru eintóm holt og urðir, sem þó nú er verið að yrkja og rækta. Í suður sést »Félagsgarðurinn«, sem svo er kallaður, af því eitthvert »félag« græddi þar út allmikið tún fyrir nokkrum árum; þar býr Oddur, sem frægur er fyrir nautadráp, og þaðan var stolið miklu hangikjöti í fyrravetur, en ekkert komst upp um það þrekvirki, enda er þess konar ekki nefnt í blöðum vorum, svo þjófarnir þurfa ekki að óttast blaðamennina, en geta skoðað þá sem vini sína, ef þeim sýnist svo. Þar nálægt er Grænaborg; þar átti ég einu sinni að mæla fyrir bæjarstjórnina, en þegar sást til mín frá »borginni«, þá kom einhver kerling staulandi og með áköfum óhljóðum — hefur víst hugsað að nú væri bæjarstjórnin að láta gera einhvern galdurinn —; en ég var búinn að öllu þeim megin áður en hún kom, og svo flaug ég yfir á annað horn garðsins, svo hún náði mér ekki.

AUSTURBÆRINN. Ef vér nú snúum oss meira til austurs, þá er steinhús á Öskjuhlíðarveginum, sem Magnús Benjamínsson[1] úrsmiður lét byggja og gerði stóra og væna garða í kringum stórt

---

[1] Það er óumflýjanlega nauðsynlegt að nefna húseigendurna, eða þá sem í húsunum búa, því annars er ekkert að miða við og ekkert varið í lýsinguna. Þar að auki eru húsin hér ætíð eða oftast kend við eigandann. Eftirkomendurnir geta þá séð, hverjir hafi verið hér og bygt Reykjavík, því það eru einmitt þessir menn, sem byggja og fegra bæinn, og er þeim enginn vanheiður, þótt þeir séu nefndir. Þetta hefur og verið gert á öllum þeim uppdráttum, sem gerðir hafa verið af Reykjavík, þegar hún hefur verið mæld. Ef segja má, að »hjúin geri garðinn frægan«, þá má eins segja, að húseigendurnir geri bæinn frægan, eða réttara sagt: þeir byggja bæinn. Um þetta stendur aldrei neitt í blöðunum hér, og ekki um neinar húsabyggingar né húsasölu, eins og stendur í blöðum erlendis. Því hefur verið barið við, að sveitamenn vilji ekki hafa það, en vér getum ekki farið eftir því.

svæði til yrkingar, en nú hefur »baróninn« keypt þá eign, og ef vér viljum fylgja honum framar, þá steðjum vér yfir holtið og norður á *Laugaveginn*; þar hefur Gísli Þorbjarnarson búfræðingur bygt snoturt hús og einkennilegt og yrkt land þar í kring, og hefur baróninn einnig keypt það og er í ráði að hann stofni þar kúabú, 50 kýr, og er það mikill ábati fyrir alla og óskandi að vel fari. Þar í kring eru og miklar jarðabætur gerðar, svo hvergi á Íslandi mun vera annað eins; stór og víðáttumikil grasflæmi gerð úr urð og holti; það hafa gert þeir Björn Guðmundsson múrari og timburkaupmaður, Jón Jensson yfirdómari og fleiri, sem aldrei eru nefndir á nafn fyrir það að þeir prýða landið og sýna, hvað hér má gera, ef viljann ekki vantar. Á sumrin er því alt fagurgrænt beggja megin við veginn, en þeir, sem hafa grætt þetta út, eru töluvert á eftir tímanum, ef miða skal við vizkuna, sem stundum sést í blöðunum, því að þeir láta sér enn nægja með okkar gamla grængresi, sem náttúran hefur sáð fyrir okkur og lagt upp í hendurnar á okkur, en eru ekki komnir svo langt, að þeir hafi tómar útlenzkar »fóðurjurtir«, sem sumir eru að mæla fram með, eins og ekkert annað dugi. Þar nær sjónum er Rauðará, þar bygði Schierbek landlæknir snoturt hús, sem nú er eign Vilhjálms Bjarnasonar, bróður síra Þórhalls prestaskólakennara, og eru þar miklir garðar og búskaparhlutir; það er fögur og álitleg eign, en ekki vitum vér hversu arðsöm hún er. Nokkuð nær bænum er hinn nýi viti, nýlega bygður, því nær í dæld, svo að sem minst beri á honum, en Engeyjarvitinn var afnuminn; þessi viti er lágur turn, ekki hærri en meðalhús; hann á að lýsa skipum þeim, er sigla inn fjörðinn, en lítið hlýtur að bera á honum og ekki sjáanlegt, að sjómenn verði hans varir, nema með mestu aðgæzlu, og greini ljósin á honum frá ljósunum í bæjunum; vitaljósin eru rauð og græn, og ber ekki hærra en bæina eða húsin; ef nú einhver skyldi finna upp á því að hafa rauð eða græn ljós (t. a. m. með þannig litum gluggatjöldum), þá er það hættulegt fyrir skipin, og gegnir það undrum, að peningum skuli vera þannig varið. — Ýms hús og bæir eru þar nærri sjónum, og eru þar nú komnar nýjar götur; sum húsin eru »tvíloftuð«, sem hér er svo kallað, þótt þau í rauninni séu ekki nema einloftuð, það er: ein gluggaröð uppi yfir »stofunni«. Þá er bezt að halda upp á Laugaveginn og inn eftir til bæjarins; ekki munum vér hafa »hjólhest« eða »reiðhjól«, því bæði erum vér of gamlir til þess, og svo er það ófögur sjón

að sjá fæturna, hnén og lærin á aumingja mönnunum ganga upp og niður eins og bullur í gufuvél á eimskipi eða strokkbullur í ramgjörvu mjólkurhúsi. Vér komum þá fyrst að stóru og stæðilegu húsi twíloftuðu, sem Samúel Ólafsson söðlasmiður hefur látið byggja, það liggur fyrir öllum þeim sveitamönnum, sem koma þenna veg til bæjarins; þar hjá eru og fleiri ný hús allstór. Vér þrömmum svo áfram, fram hjá hverju húsinu á fætur öðru, og eru þau öll til komin á örstuttum tíma og þar með aukinn fólksfjöldi; þar á meðal er hús Arinbjarnar Sveinbjarnarsonar bókbindara, fagurt hús og vandað, tvíloftað; í þeirri húsaröð er og lágt hús til hægri handar (er vér höldum til bæjarins), og á það Benedikt sótari; það hús er merkilegt að því leyti, að eigandinn er einhver hinn mesti kvæðamaður og einn af þeim fáu, sem heldur uppi rímunum, sem hin yngri skáld og fagurfræðingar hafa viljað útskúfa og róið að því öllum árum að svifta fólkið þessari litlu skemtun, sem það hefur lengi haft, og komið inn hjá því óbeit og og fyrirlitningu fyrir því, sem þjóðlegt er, en ekki getað sett neitt í staðinn nema lélegar þýðingar, útlent rómana-rusl og kvæðarusl með útlendu sniði.[1] Þá er þar næst hátt hús, sem minnir á »skýskafarana« í Chicago, alt járnklætt, eins og nú tíðkast hjá flestum; það ruggar í stórviðrum eins og hafskip í ólgusjó, og er þar engum vært nema mestu fullhugum, og minnir ekkert hús eins vel á turninn Babel eins og þetta hús. — Ekki getum vér talið öll þau hús, sem vér förum fram hjá á þessum vegi; en lengra nær bænum er hús Guðmundar bæjarfógetaskrifara, alt úr steini og steinlímt utan, mjög vandað og snoturt, svo að ekkert hús annað tekur því fram; þar til liggur stór garður með ágætri girðingu úr grjóti; í því húsi bjó Spence Paterson Bretakonsúll, og þar andaðist hann. Gagnvart þessu húsi er hús Steingríms Guðmundssonar snikkara, það er timburhús nýsmíðað, tvíloftað og hið snotrasta, en skamt þaðan er hús Óla norska, stór kassi tvíloftaður, timbr-

[1] Nýlega hefur og komið fram í tveimur blöðum sú uppástunga, að afnema stuðla og höfuðstafi úr íslenzkum kvæðum, því þetta sé á eftir tímanum, sé »sóbl tízkunnar« — þá ætti líka að afnema alt rím og hendingar, því þær eru »á eftir tímanum« — það væri þá líka á eftir tímanum að tala og að lifa. Svo er dauðadómurinn yfir »kenningarnar«, eins og þegar Sunnanfari er að tala um að »berja saman sín Berlings fley«, en svo lítur út, að þessir »fagurfræðingar« þekki engan skáldskap annan en íslenzkan (eins og þeir nú þekkja hann!) og viti ekki, að í öllum skáldskap eru kenningar, nema menn fari að, eins og nú er títt, að bægja öllu á burtu nema daglegu baðstofuhjali, og kalla það »skáldskap«.

aður upp úr margvíslegu efni, en sjálfsagt allsterkur; framan úr húsinu standa langir plankar, drögur fyrir svalir (Altan), líklega ætlað til þess að halda ræður á, en ekki er þetta enn smíðað, og geta engir náð þar fótfestu nema fuglar himins. Þar skamt fyrir innan er hús Péturs Hjaltesteðs úrsmiðs, stórt og mikilfengt og alt járni varið; þar eru gluggarúður svo stórar, að heila klukkustund þarf til að horfa á hverja þeirra, og fyrir innan er sægur af úrum, fiðlum, zítherum, flautum, harmóníkum og alls konar hljóðfærum, og gengur alt og glamrar af sjálfu sér, hreyft af ósýnilegum höndum, svo alla sundlar, sem nærri koma, og hættir þetta ekki fyr en að kvöldar, þegar meistarinn segir sitt töfraorð: »þegið þið«. Nokkuð innar er hið mikla hús Schau's steinhöggvara, eins og kastali, með flötu þaki, svo menn skyldu halda, að menn væru komnir suður í Egyptaland eða Arabíu, því hér geta menn gengið uppi á húsinu og litast um; í stórrigningum dynur á húsinu eins og þruma. Þar bjó Jón Hjaltalín og Guðrún Hjaltalín eitt ár og var þar þá fallegt um að litast, alt með myndum og málverkum og ýmsu skrauti, og sigurverk með fugli, sem kom fram hverja klukkustund og galaði Bjarkamál, eins og haninn yfir köppum Hrólfs kraka.

Þá höldum vér nú lengra nær höfuðborginni og fram hjá mörgum húsum; þar er enn til vinstri handar steinhús Jónasar Jónssonar, sem gætir málverkasafnins og slær trumbuna, þegar uppboð á að vera; — eigi að drepa einhvern, þá er líklegt að trumban verði slegin; en þetta er engin barlómsbumba, heldur uppboðsbumba, manntalsþingsbumba og bæjarbumba. Þar hér um bil gagvart er hús Benedikts kaupmanns Þórarinssonar, tvíloftað og stórt hús og járnklætt; þar er sölubúð og nýtt brauðgerðarhús, og var mikil þörf á því, þar sem langt var orðið að sækja brauðin niður í bæinn, þegar húsunum og fólkinu fjölgaði svo óðum. — Þá göngum vér fram hjá nokkrum húsum enn og komum að einu litlu húsi til hægri handar, þar við húsið er garður og klettar allmiklir í jarðfastir, og ekki ólíklegt að álfar búi þar, en að eyrum vorum ber eins og fjarlægan orgels-eim og fiðluhljóð, og er sem alt húsið syngi og hljómi, en enginn maður sést; húsið er úr timbri og segja sumir, að sá viður sé úr Argó, hinu nafnfræga töfraskipi, sem Grikkir fóru á til Kolkis, þegar Jason sótti gullreifið, en Aþena hafði látið talandi grein af Dódónu-eik í framstafninn; en aðrir segja húsið bygt úr viði af hinu syngjandi tré,

sem Parisade sótti upp á töfrafjallið, svo sem segir í »Þúsund og einni nótt«; hvað sem um þetta er, þá er þetta hús merkilegt, þó lítið sé: þar býr Jónas Helgason dómkirkju-organisti og söngkennari. Þar gagnvart á vegamótum Laugavegsins og Skólavörðustígsins stendur hið reisulega hús Halldórs Þórðarsonar, tvíloftað og með útskotum á hornunum, eitthvert hið vandaðasta og skrautlegasta hús, og liggja höggvin steinstig með grindum beggjamegin upp að dyrunum. Þar býr Halldór Þórðarson og þar bjó Þorsteinn Gíslason, ritstjóri hins margþjáða »Íslands«, sem dó af því enginn borgaði; en í litlu húsi þar við áföstu er »Félagsprentsmiðjan«, og er innangengt þangað úr aðalhúsinu; þar er fegurst

Á. Thorst. phot.

HEGNINGARHÚSIÐ (ÞINGHÚSIÐ).

leturgerð hér á landi, eins og sjá má á Hallgríms-sálmum og Biflíuljóðunum og fleiri bókum þaðan; þar er prentuð »Fjallkonan«. Þá beygjum vér fyrir hornið og upp *Skólavörðustíginn*, og er þá fyrst til vinstri handar hús Árna Gíslasonar leturgrafara, sem frægur er fyrir ritlist og málmgröft, og svo mjög, að útlendingar hafa ekki viljað trúa, að verk hans væri gerð á Íslandi. — Þá er stór og mikilfeng steinbygging, og ekki úr höggnum steini, heldur hlaðin upp eins og af jötnum og grjótinu klest í kalkið, minnir það á hina kyklópisku múra og byggingar á Grikklandi; það er ÞINGHÚS bæjarins og HEGNINGARHÚS, alment kallað »tugthúsið«; það er dimt og ískyggilegt útlits; þar dæmir landsyfirrétturinn dóma sína eins og Æsir við Urðarbrunn, en ekki er kunnugt, að þar sé

nokkur brunnur, sem dreypa megi á, en ekki vantar vætuna, því alt húsið rennur og flýtur af raka og sagga, eins og öll steinhús, sem ekki hafa verið brend innan; þar á bæjarstjórnin og fátækranefndin fundi sína og þar er séð fyrir ráði bæjarbúa og margra manna forlögum, eins og sjá má í »Reykvíkingi«, sem er hið einasta af hinum mörgu blöðum hér, sem segir frá bæjarmálefnum, því annars mundi enginn fá að vita neitt um þau. Þar er Sigurður fangavörður húsbóndi, sonur Jóns Guðmundssonar, sem lengst gaf út »Þjóðólf«; í »tugthúsið« eru látnir glæpamenn og misgerðamenn og þeir sem eru fullir, og sumir að óþörfu. Þar er forstofa svo há, að bergmál kveður þar við, svo ekki skilst mannsins mál, gildir því einu hvaða mál þar er talað, hvort það er danska, þýzka, frakkneska, enska, eða jafnvel latína og gríska eða arabiska. Beint á móti »tugthúsinu« er »Geysir«. Það er allmikið hús, bygt í fyrstunni af Páli Eyjólfssyni gullsmið, og var álitlegt drykkjuhús og samkomustaður fyrir »Bakkusarliða« og »Bakkusarþý«; en nú er þar alt orðið svo skikkanlegt, að ekki drýpur af neinu og alt er í tómum heilagleik. — Skamt fyrir ofan »tugthúsið« er hús Þorbjargar Sveinsdóttur, og þar hjá nýtt og snoturt hús, er fröken Ólavía Jóhannsdóttir hefur látið byggja; þar hefur hún skrifstofu lífsábyrgðarfélags þess, er »Star« heitir. Ofar sama megin er nýtt hús fagurt, bygt af Þórði prentara, syni Sigurðar þess, er hefur sýnt einna mestan dugnað og elju allra manna hér, hefur aleinn, hjálparlaust og styrklaust grætt út stóran túnblett þar við húsið, og tínt sjálfur hvern einasta stein úr horngrýtis urð og holti, svo nú er þar grænn og frjósamur flötur, og svo einnig jarðeplarækt; þessi maður hefur aldrei verið nefndur né honum gaumur gefinn, eða neina viðurkenningu fengið, því slíkt fá þeir sízt, sem eiga það helzt skilið. Enn eru tvö ný hús sama megin, og sjáum vér nú ekki þeim megin fleiri hús, en staðnæmumst um stund hjá Skólavörðunni og njótum víðsýnisins; vér tökum eftir litaskiftunum, sem geta verið fögur, þótt eigi sé skógar, eða frjósamir akrar eða önnur mannvirki, eða jafnvel enn fegri fyrir það: Vatnsmýrin til hægri handar grængrá og glittir sumstaðar í vatn og smápolla, Skildinganestúnið grænt og melarnir grábrúnir, en þar úti fyrir blasir sjórinn við, hin blásvarta hafsbrún Faxaflóa, þar sem skipin leggja inn, og nú má stundum telja tólf eða tuttugu botnverpinga liggja þar á fiski, og leggur reykjarstrokurnar upp úr þeim eins og andi Miðgarðsormsins, þegar hann spjó eitrinu á Þór. Þar blasir »Jökullinn« við, sorgleg minning um feigð og dauða

í allri fegurðinni, því að þar hafa póstskipin héðan tvívegis farist: fyrst með Jón Jónsson kennara, föður Bjarna rektors; Jón var burðamaður og er sagt honum hafi greint á við Ísleif á Brekku etazráð og hafi Jón misþyrmt honum, en borið samt lægra hlut og ætlað að fara utan, þetta var árið 1817 og segir Espólín frá því í Árbókunum; ég hef heyrt, að fundist hafi hönd með hringi á, og var sagt að hefði verið Jóns; um þetta kvað Bjarni Thorarensen. Seinna fórst annað póstskip héðan, árið 1857, það hét »Sölöven« (Sæljónið) og var skipstjóri Stilhoff, mesti dugnaðarmaður; þar fórst Jón Markússon kaupmaður og Ditlev Thomsen kaupmaður og Snæbjörn Benediktsson verzlunarmaður, og þá fórst þar og annað skip og Bjering kaupmaður og kona hans, bæði vel látin, og hefur Páll Melsteð ritað um þetta í Nýjum Félagsritum. En þá var náttúran ekki blíð, stórviðrið hamaðist og velti dimmum og stormþrungnum skýjum í loftinu en rótaði upp hafsöldunum og knúði þær til að berja Svörtuloft og Lóndranga, svo skipin mölbrotnuðu og alt hvarf. En breytileg er náttúran; enginn mundi trúa þessu og vart hugsa menn um þetta, þegar Jökullinn stendur í skínandi dýrð, yfirausinn geislum hinnar ljómandi sumarsólar. — Beint fram undan okkur blasa við *Hólavallartúnin* algræn og fögur; þar efst uppi á hæðinni stóð áður kornmylna, og var lengi til gagns bæði fyrir bæjarmenn og sjómenn, því hún sást langt til; þar var »Jóhannes malari« — ja þá var öldin önnur, þegar Jóhannes malaði og mylnuvængirnir hvirfluðust í kring fyrir norðanveðrinu; þá var gaman að lifa, en nú malar enginn Jóhannes!

Nú er tími kominn til að snúa við aftur og ofan eftir; verður þá fyrst fyrir okkur hið stórkostlega flæmi, sem Matthías Matthíasson hefur látið girða og yrkja að miklu leyti, og hefur enginn maður hér afrekað slíkt; en hið snotra steinhús Matthíasar stendur nokkuð neðar, til vinstri handar við veginn, hátt hús tvíloftað og vel vandað og alt rent steinlími að utan, en rennislétt steinsteypa fyrir framan og alt í kring um húsið. Þar á bak við er slétt og iðjagrænt tún, og þar stendur Holt, sem bygt hefur Matthías gamli, faðir Matthíasar; þaðan er og fagurt víðsýni yfir bæinn. Lengra niður við veginn eru nokkur hús, þar á meðal hús Torfa Þorgrímssonar prentara, sem andaðist þar; þar var Sigmundur og þar dó hann; þá er hús Bergs söðlasmiðs, og enn fleiri hús. Þá liggur vegur eða gata í suður, og er þar fult af húsum í holtinu, eru Bergstaðir fyrst, þar sem Guðmundur býr, hann hefur það

embætti að kveykja á öllum luktum bæjarins á veturna, svo bæjarmenn rasi ekki fyrir ráð fram, og mun ekki vanþörf á.

Vér snúum þá aftur að Laugaveginum og að húsi Halldórs Þórðarsonar og lítum ofan að sjónum — göngum kannske spottakorn upp eftir aftur; þar liggja tvær götur út úr veginum og heitir sú, sem fjær er, Klapparstígur, en hin Smiðjustígur; hús standa báðumegin við þessar götur. Klapparstígur dregur nafn sitt af Klöpp, sá bær liggur nokkuð afskektur við sjó frammi, þar bjó Níels Eyjólfsson og Helga kona hans, og voru bæði í gömlum stíl og stóðu sig vel. Þar gagnvart er Nikulásarkot, sem sumir hafa viljað kalla Nýjabæ, þar er tún umhverfis og þar býr Gunnar Hafliðason, sá frægi fuglameistari, sem setur upp og dubbar alla fugla fyrir Náttúrusafnið. Lending og skipa-uppsátur er fyrir framan, og var þar áður kolaveiði, en nú er hún hætt, og vitum vér eigi hvað til kemur. Alt þetta svæði var fyrir fáum árum einungis nokkur kot eða smábæir, og kallað »*Skuggahverfi*«, því að »Skuggi« hét einhver kumbaldi hjá Klöpp, og er þetta í vísu:

»Þórður nagaði þurran ugga | þegar hann Gísli dó í Skugga«.

Vér staðnæmumst þá aftur við hús Halldórs Þórðarsonar, og gefur þá að líta hús háyfirdómara Jóns Péturssonar; þar býr nú ekkja hans, frú Sigþrúður, og tveir synir hennar, Sturla kaupmaður og Friðrik, cand. theol.; hafa þeir prýtt húsið mjög bæði utan og innan með dýrindismálverkum og ýmsu skrauti, en í hallanum þar fyrir neðan er fagur aldingarður, skrýddur mörgum tegundum fagurra blóma og jurtagróða; er hann upprunalega lagaður af mági þeirra, Guðmundi lækni Guðmundssyni, sem bjó á Laugardælum. Sá garður er einna skrautlegastur og þægilegastur allra garða hér, því að jafnvel þótt hann liggi þétt við veginn, þá er hann samt út af fyrir sig, með því líka allhár grjótgarður skýlir honum við veginum, og má þar njóta friðar og kyrðar, þótt sífeld umferð sé á veginum af fótgangandi og ríðandi mönnum, eða þá vögnum. Þá er til vinstri handar og þar gagnvart hús Sveins Sveinssonar snikkara, biskupsbróður, allsnoturt hús og vel bygt, því að Sveinn er mesti smiður; það hús er einloftað, en mjög rúmgott og vel um vandað. Gagnvart því eða lítið eitt á ská er stórt hús með kvisti, mjög reisulegt, þar bjó Bergur Thorberg amtmaður, en húsið var til höggvið í Noregi og flutt þá til Stykkishólms, því Bergur sat þar þá; en er hann flutti til Reykjavíkur, þá lét hann og flytja húsið og setja þar upp, sem það nú er. Eftir lát Bergs

landshöfðingja keypti síra Helgi Hálfdánarson húsið og þar andaðist hann, og býr þar nú ekkja hans, frú Þórhildur, dóttir Tómasar Sæmundssonar, og síra Jón Helgason guðfræðiskennari, sonur þeirra. Það er mikilhæft hús og liggur þar til garður með blómum og hvannalundi. Þar gagnvart er hús eitt, sem Sigurður Jónsson járnsmiður lét byggja; þar bjó síðan Eyþór Felixson kaupmaður, þá Jón Ólafsson ritstjóri, og eftir hann Jón Brynjólfsson skósmiður, og nú loksins Þorgrímur Jónsson söðlasmiður. Það var lágt timburhús, en nýlega hefur verið gert tvíloftað hús úr þeim endanum, sem að bænum snýr, og er það því álitlegra en áður. Þá er hús Jóns Þórðarsonar kaupmanns, ramgert og vandað steinhús tvíloftað, þar er mikil verzlun með sauði og allar íslenzkar vörur, og öllu svo haganlega fyrir komið, að leitun mun á slíku; þar eru lokaðar grindur eða garður í kring um afmarkað svið fyrir féð. og steinlímt slátrunargólf með þaki yfir; er þangað farið með kindurnar til slátrunar og þurfa þær ekki að horfa á dauða »meðkinda« sinna, eins og hér hefur lengst af við gengist. Gluggi mikill er á horni hússins og nafn Jóns Þórðarsonar með gyltum stöfum í boga. Skamt fyrir ofan þetta hús er vindmylna, sem áður var malað korn í; þá var á henni húfa efst, en bæði hún og seglin eða vængirnir hafa verið teknir burtu, þegar ekki borgaði sig lengur að mala, þar sem nú er flutt svo mikið mjöl í verzlanirnar. Sá hét Birch, danskur maður, er bygði mylnuna, en hún er sterkbygð og mænir upp yfir alt, eins og Birch, því hann var þriggja álna hár. Nú er mylnan eign Jóns kaupmanns Þórðarsonar, og er hún höfð fyrir geymsluhús. Fyrir neðan hús Jóns er járnsmiðja gömul, lítill kumbaldi og til lítillar prýði.

Gagnvart þessu er hús Sigurðar Kristjánssonar bóksala, sem hingað til hefur heitið »Landsbankinn«. Hús þetta er bygt úr höggnum steini og vel vandað, tvíloftað; það er upprunalega bygt af Sigmundi Guðmundssyni prentara með tilstilli Jóns Jónssonar landritara; þar var fyrst prentsmiðja Sigmundar og bjó Björn Jónsson ritstjóri Ísafoldar þar uppi. En nú er Sigurður Kristjánsson bóksali eigandi hússins og hefur leigt Landsbankanum öll þau herbergi, sem niðri eru. Húsið er merkilegt fyrir tvent: 1) fyrst það, að þaðan gengur út, fyrir tilstilli Sigurðar Kristjánssonar, eitthvert hið þarfasta verk, sem nokkur Íslendingur hefur færst í fang: *Íslendingasögur*, sem annars hefði verið sjálfsagt að Bókmentafélagið tæki að sér að gefa út, eins og tekið var fram í Gefn (4.

ári, 1873, bls. 58); en því var nú ekki að fagna; félagið hefur raunar gefið út fáeinar sögur, en þær útgáfur eru svo vísindalegar og kostnaðarsamar, að það fyrirtæki gat ekki borið sig. — 2) fyrir það, að það hefur nú í mörg ár verið eins konar gullnáma landsins, eða silfurnáma eða seðlanáma; átti eftir margra manna ímyndan að vera ótæmanleg auðuppspretta, en svo hefur verið séð um, að uppsprettan er ekki ótæmanleg, með því að lána altaf og borga aldrei, og kenna svo bankastjóranum um alt saman, því altaf þarf að hafa einhvern »syndaþrjót«, til þess að klína á hann öllu ráðlaginu. Altaf hefur verið klifað á því í blöðunum, að allir væru svo skuldugir, »lánsverzlunin« dræpi alt niður, og svo var heimtað að banki væri stofnaður, til þess að komast þar líka í skuldir, fyrir utan kaupmannaskuldirnar; svo þóttust menn hafa himin höndum tekið, þangað til að skuldadögunum kom, sem menn hafa líklega haldið að kæmu aldrei; svo nú þegar þetta dugar ekki lengur, þá á að stofna »lánsstofnun« með svo löngum borgunarfresti, að allir verði dauðir fyrir löngu, þegar til þess kemur, og er auðfundið, að fyrir mönnum hefur vakað sú gullna lífsregla: »frestur er á illu beztur«;[1] en hér mætti minna á það, að Fox, hinn nafnfrægi stjórnarmaður Engla († 1806) var stórskuldugur og altaf í vafsi; komu þá loksins til hans skuldheimtumenn hans og skoruðu á hann að tiltaka einhvern dag, sem hann vildi borga þeim á. Hann spurði, hvort þeir vildu þá standa við þann dag, sem hann tiltæki. Þeir kváðu já við og urðu fegnir. Þá sagði Fox, að sér virtist hentugast að tiltaka dómsdag. Þannig erum vér Íslendingar svipaðir Fox.

Sá hluti þessarar götu, sem nú hefur verið umtalað, frá húsi Halldórs Þórðarsonar og ofan eftir í kvosina, þar sem meginbærinn er eða elzti hluti bæjarins, var fyrrum kallaður »*Bakarastígur*« og var þá brattur og hrjóstrugur og illfær í hálku nema brodduðum stígvélamönnum eða skaflajárnuðum húðarklárum; en seinna hefur hann verið hækkaður upp að neðan og upp eftir og sléttaður allur, þótt enn hallist hann nokkuð, og er öðrumegin grjótgarður upp með landshöfðingjagarðinum, en hinumegin er nýlega gerð slétt stétt úr jarðbiki og steinlímdur ræsir á milli hennar og sjálfrar götunnar, en göt eða járngrindur eru sumstaðar í ræsis-

---

[1] Um þetta hefur síra Sigurður Stefánsson ritað ljóst og greinilega í Þjóðviljann unga 31. desember 1898.

REYKJAVÍK 1900.

Afstöðukort eftir mag. *Ben. Gröndal.*

1. Hegningarhúsið (Þinghúsið). 2. Bankahúsið gamla. 3. Landshöfðingjahúsið. 4 Latínuskólinn 5. Skólabókhlaðan. 6. Dómkirkjan. 7. Iðnaðarmannahúsið. 8. Goodtemplarahúsið. 9. Barnaskólinn. 10. Landsbankinn. 11. Pósthúsið. 12. Alþingishúsið. 13. Apótekið. 14. Katólska kirkjan. 15. Sjómannaskólinn. 16. Spítalinn. 17. Kvennaskólinn.

botninum og er þar undirrenna, sem leiðir vatnið ofan í lækinn, má þá sjá vatnið fossa í leysingum og renna niður í undirdjúpin með óðfluga straumi, beljandi og fossandi eins og Goðafoss eða Niagara; þar er vatnsból með dælu eða járnpípu upp úr jörðinni, sem vatnið er póstað upp með; á vetrum er heill jökull eða klakabunga í kring um pípuna, svo þar er varla stætt, og má þar oft sjá gæðinga bæjarbúa bíðandi eftir svalandi vatnsdrykk, til að styrkja sig til erfiðisins: að bera hina gullvægu kroppa yfir foldina. En eftir að Landsbankinn komst inn í þetta hús, þá þóknaðist bæjarstjórninni að nefna þessa götu »*Bankastræti*«, sem bráðum mun verða úrelt nafn og óskiljanlegt eftirkomendunum, nema þeir lesi það, sem hér hefur verið ritað.

ÞINGHOLTIN. Suður úr Bankastræti liggja þrjár götur, heitir hin efsta »Ingólfsstræti«, þá er »Þingholtsstræti« og neðst »Skólastígur«. Í *Ingólfsstræti* er fyrst að nefna hús Lárusar Lúðvíkssonar skósmíðameistara, nýtt steinhús með ágætu fyrirkomulagi; þá er þar áfast við hús nokkurt nýtt, sem var bygt upp úr bæ, sem Jón prentari átti; þá er »Ofanleiti«, stórt hús einloftað og snoturt; þá er stórhýsi, sem sumir hafa kallað »Miklagarð«, en sumir »Uppsali«, tvíloftuð bygging á háum grundvelli og höfðingjasetur, einna stærst húsa í bænum og bezt fyrir komið utan sem innan; þar er víðsýni mikið, því að það gnæfir upp yfir öll önnur hús, og má þaðan sjá yfir alt Álftanes, Bessastaði og öll suðurfjöllin og fram um alt Seltjarnarnes og út yfir allan sjó; það hús létu þeir byggja Magnús Stephensen, sem þá var yfirdómari, og Theódór Jónassen, sem þá var bæjarfógeti og síðan amtmaður. Þar fyrir framan er fagur blómgarður og grasflöt allmikil. Nú hafa þeir keypt húsið og búa þar: Júlíus Havsteen amtmaður og Guðmundur Magnússon læknaskólakennari, því að Magnús flutti þaðan, er hann varð landshöfðingi, en Theódór andaðist þar. Frá þessu húsi liggur stígur ofan með húsi Helga Helgasonar kaupmanns, og alt ofan að læknum. Gagnvart húsi Lárusar Lúðvíkssonar eru tvö hús allsnotur, sem eru smíði og eign Gunnars snikkara.

Í *Þingholtsstræti* er fyrst á horninu hús Jóns Þórðarsonar kaupmanns, sem fyr var getið; þá er allmikið hús tvíloftað, sem Gunnlaugur prentari bygði upp úr litlum kofa og fór svo til Ameríku og hvarf þar; þar bjó Hjálmar. Þá er hús Erlendar

gullsmiðs, einloftað, og þar á bak við snoturt smíðahús, sem Erlendur hefur bygt sér; þá er hátt hús tvíloftað, bygt af Brynjúlfi Oddssyni bókbindara og skáldi, og þar andaðist hann; er húsið nú eign Þorsteins Gunnarssonar lögreglumanns og býr hann þar; þá er hús Daníels Símonarsonar söðlasmiðs, bygt af Helga snikkara gamla, föður þeirra Helga og Jónasar organista; þar var Valdimar og þar fæddist »Fjallkonan«. Þá er hús Helga Helgasonar kaupmanns, söngmeistara og snikkara, tvíloftað og bygt af honum sjálfum; það er eitt af hinum fáu húsum hér, sem er með nokkrum byggingarstíl: tvær smábustir að framan og súlur niður úr; þar býr Helgi. Þar gagnvart er annað hús og minna, sem Helgi hefur einnig bygt og á; þar bjó frú Havstein og frú Christiansen amtmannsekkjur, hvor eftir aðra, en nú býr þar frú Thomsen, ekkja Gríms Thomsens. Þá er hús þar næst, sem Ben. Gröndal lét byggja, einloftað og með háu risi, en vel vandað; þar bjó hann átta ár, en þá keypti Jón Jensson yfirdómari húsið, og síðan frú Jónassen, ekkja Theódórs amtmanns. Þar gagnvart er hús Þorsteins Guðmundssonar verzlunarmanns, einloftað; þar næst er hús eitt, er Árni nokkur snikkari bygði, en síðan varð það eign Ásmundar Sveinssonar og lét hann byggja ofan á það og gera það tvíloftað með svölum á eða framskoti; eftir hann fékk Sighvatur Bjarnason bankabókari húsið og býr hann þar nú. Þá eru þar næst tvö hús bygð á klettum eins og hræfuglahreiður, en þó snotur; í öðru þeirra var Sigurður Vigfússon forni og þar mun hann hafa andast; og þar næst er hinn frægi spítali Reykjavíkur, sem kvað vera orðinn töluvert á eftir tímanum, en ekki dugir um að tala; spítalinn er raunar tvíloftaður, en annars ómerkilegur að byggingu utan að sjá, engu til kostað að láta sjást, að hann sé opinber bygging og ekkert í kring nema lélegur hlaðvarpi, vegurinn upp að honum eins og horngrýtis apalhraun. Þá eru þar yzt hús Jóns Jenssonar yfirdómara og Jóns Magnússonar landritara, nýlega bygð af Norðmönnum í norskum stíl, einkennileg og ólík öllum húsum hér og mjög vönduð og fögur. — Þessi hús eru öll í efri röðinni í Þingholtsstræti; en í neðri röðinni eru enn nokkur hús, þar á meðal stórt hús, sem Arnbjörn bygði, sá er varð fyrstur vitavörður á Reykjaness-skaga, en síðan keypti Valdimar Ásmundarson húsið og er það aðsetur »Fjallkonunnar«. Húsið er tvíloftað og víðsýni mikið ofan í bæinn úr efra loftinu. Þar ofan hjá húsinu liggur stígur alt ofan að læknum, en við stíginn eru tvö

hús ný, Hjartar snikkara og Einars Finnssonar, og eru í smíðum, en neðar er »Stuðlakot«, húsaþyrping nokkur, og hefur þar fyrrum verið bær og stöðull, og heitið »Stöðlakot«, þótt nú sé nafnið afbakað.

Skólastígurinn liggur út úr Bankastræti, og er þar fyrst hús Björns Guðmundssonar múrara og timburkaupmanns, stórt hús tvíloftað, með tveim götudyrum; þar fyrir framan er blómgarður og girtur vönduðum múrvegg. Þá er lítið hús einloftað, og var fyrrum eign Þórdísar Melsteðs, ekkju Jónasar Thorstensens sýslumanns; en síðan bjó þar Arinbjörn Sveinbjarnarson, bókbindari, þangað til hann bygði sér hús á Laugaveginum, sem fyr er getið. Þá er hús allmikið, sem Einar Jónsson snikkari bygði. Einar átti fyrst heima í Hafnarfirði á bæ þeim er Brúarhraun nefnist, og við það var hann lengi kendur; hann var listamaður og smíðaði sér fiðlu (fíólín) og lék á hana, kendi sér sjálfur; Einar fluttist síðan til Reykjavíkur og græddist honum skjótt fé, svo hann átti hér inni í mörgum húsum og bygði þetta hús; þar eru margir klefar og margt fólk býr þar til leigu; þar andaðist Einar. Annað hús bygði hann þar á bak við, og var það fyrst geymsluhús, en hann breytti því síðan í íveruhús og þar var prentsmiðja Sigmundar Guðmundssonar og þar brann hún. Nú eru talin húsin í þessari röð og kemur þá Latínuskólinn með sínum skíðgörðum og byggingum, sem síðar mun getið verða; en er því sleppur öllu, þá er hinumegin hús síra Eiríks Briems prófasts og guðfræðiskennara, það er einloftað og mjög vandað og þægilegt, og liggur hátt uppi yfir túnhallanum, sem nær ofan að Tjörninni, en þar fyrir neðan liggur Skálholtskotsvegur, og eru grjótgarðar beggja megin eins og traðir, en tún fyrir ofan og neðan; ofar við þann veg stendur steinhús, er Jón Árnason landsbókavörður bygði, en eftir hann fékk dr. Þorvaldur Thóroddsen húsið og lét lengja það; þar býr nú dr. Jón Þorkelsson rektor. Þá er »Skálholtskot«, sem er þyrping nokkur af húsum og bæjum; í einu húsi nýju þar býr síra Benedikt Kristjánsson. — Ef vér göngum lengra upp eftir veginum, þá komum vér að »*Laufási*«, aðsetursstað séra Þórhalls Bjarnarsonar, prests að Laufási, og er þessi eign kölluð eftir honum; þar er fagurt landslag, grösug brekka og frjósamt tún, sem blasir við suðri og sólu, enda vel hirt og ræktað, en Tjörnin fyrir neðan; þar uppi á brekkunni hefur síra Þórhallur látið reisa eitthvert hið snotrasta hús hér á landi, og svo eru peningshús neðar,

svo að engin munu slík hér, og ekkert sveitabú mun annað eins. Fram með tjörninni og yfir að bænum eru tún ýmsra bæjarmanna, og er alt þetta grænt á sumrin og vinalegt; vér komum þá þar að hinum nýja BARNASKÓLA, sem hvað stærðina snertir gæti verið nægilegur »háskóli«; þetta er hin mesta bygging, sem bærinn hefur látið reisa, og öll hin vandaðasta og fullkomnasta, sem hér er kostur á, og alt öðruvísi en spítalinn; mun það hafa vakað fyrir bæjarstjórninni, að einu gilti hvað um sjúklingana yrði, þeir væri á förum hvort sem væri, en alt yrði að gera til þess að uppala æskulýðinn og efla hann að vizku og þekkingu. Í barnaskólanum njóta undir 300 börn kenslu, og mörg ókeypis, og eru þar 19 kennarar og kennslukonur. Þar er alt kent á íslenzkar bækur, en ekki danskar, eins og í latínuskólanum. Þá göngum vér fram hjá þessari vísindastofnun og yfir brú, sem liggur yfir lækinn. Allur hluti bæjarins fyrir ofan lækinn, frá Bankastræti og suður eftir og upp í holt er kallaður »Þingholt« og vitum vér ekkert um uppruna þessa nafns, hvort þar hefur verið bær með þessu nafni (eins og fleiri bæjanöfn enda á -holt: Skálholt, Sviðholt o. fl.), eða hvort þar hefur verið þingstaður til forna og hafi svo nafnið komist á alla bæjaþyrpinguna þar og haldist við síðan.

Á. Thorst. phot.

BARNASKÓLINN.

Lækurinn kemur úr TJÖRNINNI, en vatnið síast í hann úr vatnsmýrinni, og rennur hann (eða fremur »liggur«, því enginn straumur er í honum) út í sjó fyrir neðan Arnarhólskletta. Lækjarbakkarnir hafa fyrrum verið hlaðnir upp með grjóti, en nú er það alt mjög fallið og ljótt útlits, þar sem ekkert hefur verið um það hirt, þótt altaf sé verið að tala um að »prýða bæinn« og stórfé fleygt út í ýmislegt annað; einungis fyrir framan landshöfðingjahúss-

blettinn er lækjarbakkinn bæjarmegin hlaðinn upp með tegldu grjóti, hefur kannske þótt skömm að, að láta hið sama vera ávalt fyrir augum landshöfðingjans, sem aðrir verða að þola. Áður voru og grindur fram með læknum bæjarmegin, en nú eru þær horfnar fyrir löngu, líklega til þess að auka frelsið, svo að hver geti drepið sig sem vill, eða eigi hægra með það.

Vér skulum þá minnast á þær byggingar, sem eru næst læknum, fyrir ofan hann og neðan Þingholt.

Fram með læknum að ofan eru flatir, sem hallast niður að læknum, og standa þar fjórar álitlegar byggingar. Austast og næst Bankastræti er hið alkunna og gamla bökunarhús, sem ávalt nefnist »Bernhöfts bakarí«, það er upprunalega bygt af Knudtzon stórkaupmanni og fékk hann útlendan mann, að nafni Bernhöft, til að standa þar fyrir brauðagerð; var Bernhöft fátækur maður framan af, en reglusamur mjög og græddist fé, svo hann varð eigandi þessarar stofnunar, og var hún lengi ein um hituna og gat lengi fullnægt bænum, á meðan hann óx ekki mikið; en síðan hefur önnur orðið raunin á. Bernhöft gamli var elztur borgari í Reykjavík og andaðist í hárri elli, en börn hans og barnabörn hafa haldið þar áfram og hefur þetta hús ávalt verið í miklu áliti. Húsið sjálft er mjög vandað og var lengi fram eftir, og er enn, með helztu húsum bæjarins; þar eru stórar útbyggingar á bak við og fagur blómgarður fyrir framan með skrautlegum reitum; þar var sólskífa í miðjum garðinum, og þar voru oft haldnar endur og gæsir og aðrir alifuglar, stundum kanínur. — Þá er þar fyrir sunnan hús það, er Stefán Gunnlaugsson landfógeti lét byggja, en síðan átti M. Smith kaupmaður, þar bjuggu þau hjón rausnarbúi, Smith og kona hans, Ragnheiður Bogadóttir Benediktssonar, einhver hin mesta og álitlegasta hefðarkona hér á landi; eftir lát Smiths keypti Hannes Hafstein húsið og bjó þar, þangað til hann varð sýslumaður og bæjarfógeti á Ísafirði, en þá keypti Guðmundur Björnsson héraðslæknir húsið og býr þar nú. Fyrst var húsið lítið, þegar Stefán var í því; þar ólust þeir upp Ólafur Gunnlaugsen og Sæmundur frændi Stefáns; húsið var einnig merkilegt að því leyti, að þar var miklu hærra undir loftið í herbergjunum en í nokkru öðru húsi hér, að undan teknu »yfirréttarhúsinu«, þar sem prestaskólinn er nú; en Smith lét stækka húsið mikið og setja »kvist« ofan á það, og allmiklar útbyggingar eru þar á bak við. Flötin fyrir framan húsið er fögur og hallast ofan að læknum; brunnur er á flötinni

og berjarunnar gróðursettir fram með garðinum, sem er á milli þessarar flatar og Bernhöfts; þar tímgast þessar útlendu jurtir vel og verða fullar af berjum, því þar er skjól fyrir norðanvindunum og nýtur vel sólar. Brú liggur yfir lækinn þar og stígur upp að húsinu og nær hann alt upp að »Miklagarði«.

Þar næst er LATÍNUSKÓLINN, hann er reisulegast hús í bænum, tvíloftaður og kvistur á; hann kom tilhöggvinn frá Noregi. Í skólanum var áður alþingi háð og var alþingissalurinn í norðurendanum þvert yfir, og gluggar á beggja megin; þar var hið ráðgefandi þing og þar var þjóðfundurinn haldinn, og var þá miklu meiri alvara og samheldi og fjör en síðar; alþingismenn héldu veizlur og fjöruga fundi, miklu meir og öðruvísi en nú, enda vantaði ekki leiðtogann, þar sem var Jón Sigurðsson, og þar hljómaði rödd hans fyrir fósturjörðunni og þá voru margir mælskir menn, enda var þá ekki alt niður kæft af ófrelsi og áfengisbannsþrefi, eða þess konar gutli, sem drepur niður alt fjör með því að gera alla syndlausa; en alt þetta er orðið öðruvísi síðan þingið fluttist í nýja húsið, þótt hitt væri ekki eins skrautlegt, og mátti vel segja: »betra er kál í kotinu með kyrð og ró«. Þar sátu á þingi Jón Sigurðsson, Jón Guðmundsson, Hannes Stephensen, Sveinbjörn Hallgrímsson og fleiri þeir, sem þeir muna, er þá voru við. — Á veturna voru oft hátíðir og dansleikar í skólanum, og stofnuðu piltar til þess, og var glaumur og gleði, stundum sjónleikir, en nú er alt þetta horfið og hálfgleymd saga: langa loftinu skift í lestrarstofur og öll gleði og alt fjör horfið. Á kvistinum eru þrír gluggar, og voru þar tvö herbergi, annað stærra, og þar var bókasafn skólans, en í hinu minna þar við hliðina var náttúrusafnið, og var

Á. Thorst. phot.

LATÍNUSKÓLINN OG BÓKHLAÐA HANS.

því lítill sómi sýndur lengi framan af; þar er dálaglegt steinasafn, keypt 1858, og svo ýms dýr, úttroðnir fuglahamir og ýmislegt í vínanda; þá var hér enginn, sem gæti sett upp fuglana í náttúrlega stöðu, enda varð stiftsyfirvöldunum þá varla okað til að verja nokkru að mun til safnsins og leyfi varð að fá til að mega kaupa fyrir krónu, hvað heldur meira. Nú er þetta orðið öðruvísi: skólasafnið er nú orðið ásjálegra, þótt lítið sé, fyrst og fremst fyrir forgöngu dr. Þorvalds Thóroddsens, sem líklega hefur mátt sín meira en fyrirrennari hans; Þorvaldur hefur látið gera vandaða skápa og bætt alt fyrirkomulagið, enda hefur bókasafnið verið flutt á burtu þaðan og náttúrusafnið í þess stað. Eftir dr. Þorvald hefur Bjarni Sæmundsson kennari tekið við og látið sér mjög ant um safnið, svo nú er prýði að því, en áður engin. — Í suðurenda skólaloftsins var stórt herbergi, sem kallað var »spítalinn«, því þar voru þeir piltar látnir liggja, sem sýktust, en nú er því hætt. Fyrir sunnan skólahúsið er bókasafn skólans, það er steinhús, bygt úr ótilhöggnu grjóti af Sverri Runólfssyni steinhöggvara: þetta var gefið af Englendingi nokkrum, að nafni Kelsall (1853; hann gaf 1000 pund sterling til byggingarinnar, ɔ: 18000 krónur, sem annars hefði aldrei verið gerð, en hún er ekki helmings virði við þá upphæð); í bókasafninu er marmaratafla með þessu letri: »HOC AEDIFICIUM BIBLIOTHECAE CONSERVANDAE CHARLES KELSALL ANGLUS SCHOLAE ISLANDIAE DONAVIT. LAUS BENEFACTI SAXO PERENNIOR«. Í bókasafninu eru margar góðar bækur; meðal annars margar, sem Frakkar gáfu skólanum á Bessastöðum, og einn mikill jarðarhnöttur úr hvítu skinni, og má blása hann upp og leggja saman; hann er víst alin að þvermæli og mörkuð á hann lönd öll og höf af mikilli list; ekki vitum vér, hvort hann er nú óskemdur.

Skólahúsið liggur allhátt, og er hlaðið undir það jarðþrep mikið, en fyrir framan er flöt mikil og hallar ofan að læknum; þar á flötinni er brunnur og þak yfir á stólpum, en á miðri flötinni er hin alræmda »skólabrú«, eða gangstígur frá læknum og upp að skólanum, oft illfær á vetrum í hálku og stormi, en engar grindur utan með til stuðnings, og mun þetta gert eftir reglunni »per ardua ad astra«. Steinbrú liggur þar yfir lækinn og ómerkilegt hlið á.

Allur þessi grasi vaxni halli, sem þessi hús eru öll bygð á, hefur verið kallaður »Ingólfsbrekka«, en ókunnugt er, hversu gamalt

það nafn muni vera; ætlum vér helzt, að það sé upp komið á seinni árum, líklega eftir 1846.

Alt það, sem upp hefur verið talið, eða öll byggingin í Þingholtunum, er bygt eftir 1836. Þá var ekkert Bankastígsmegin fyrir ofan lækinn nema »Bernhöfts bakarí«, og eintóm kot og torfbæir. Ekki höfum vér getað talið öll hús í Þingholtunum, bæði af því vér vitum ekki hver býr í hverju húsi, og svo af því ýmsir búa ekki nema um stund og hverfa. Fyrir ofan og austan Arnarhól eru enn ýmsir bæir með gömlum nöfnum; þar á meðal Arnarholt, (sem nú er orðið að húsi), og hefur það sjálfsagt heitið svo frá gamalli tíð; þar er og Traðarkot enn, og Lindarbær og Miðhús niður við sjóinn; ofar eru Tóptir, Vindheimur og Bali, alt til skamms lélegir torfbæir, en nú breytt í hús, sum að nokkru leyti úr steini.

Á. Thorst. phot.

LANDSHÖFÐINGJAHÚSIÐ.

Hinumegin við Bankastræti er LANDSHÖFÐINGJAHÚSIÐ, sem fyrst var nefnt »Tugthúsið«, en síðan »Stiftamtmannshúsið«. Það er langt hús og lágt, úr steini, og alls ekki samboðið tímanum; seinna var settur á það kvistur (eftir 1850), og prýðkaði það nokkuð við það, en annars er alt fyrirkomulagið svo lélegt, að ýms prívathús eru miklu betri, og mun lítil ánægja vera að vera skyldaður til að búa í þessu hreysi, sem danskir sjómenn kölluðu »Hytte« hérna um árið; og í þessu húsi er landshöfðinginn skyldaður til að taka á móti öllum útlendum herrum, sem hingað koma á snærum einhverrar stjórnar, og er þetta ekki til mikils sóma fyrir landið. Fyrir neðan húsið er allsnotur garður með blómjurtum og grasreitum, og merkistöng í miðjum garðinum. Allljótir grjótgarðar eru til beggja hliða við garðinn, en þar austur af liggur Arnarhólstún, einnig kallað »landshöfðingjatúnið«, því að það heyrir til embættisins; þar er efstur »Arnarhóll (sem í daglegri ræðu er oft

kallaður »Batteríið«) og sér þar enn merki til virkis nokkurs, sem gert var þegar Jörgensen[1] var hér; þá voru þangað fluttir einhverjir gamlir fallbyssuhólkar frá Bessastaðaskansi. Þá er dátarnir voru sendir hingað þjóðfundarsumarið 1851, þá var líka eitthvert virki gert, eða garðar fyrir fallbyssur, og púðurhús nokkurt úr torfi og varðhús hjá eða varðhylki, og kvað Brynjúlfur Oddsson um þetta í »Dátarímu«; þar segir svo:

»Hjá því reistu rauðan strók,
er rambaði á einum fæti;
var í holum viðarhrók
vökumannsins sæti.

Þegar mæddi sorg og sút
af settum vöku-pressum,
í grimmviðrunum gægðust út
úr gapastokki þessum.

En nú er þetta horfið fyrir löngu og á landið enga slíka vörn, en engum dettur í hug, að ef manni tekst að eignast eitthvað, þá þarf að hafa einhver ráð til að verja það; sjálfir getum vér enga vörn veitt, en megum horfa á, að botnvörpumenn ræni oss eins og þeim þóknast, heimtum svo alt af Dönum, og höfum ekkert nema stóryrðin. Þetta er nú ástandið á »framfara«-tímunum. — Fram með Arnarhólstúni sjávarmegin liggur stígur, og er þar trébrú yfir lækinn; þessi stígur liggur að allmiklu timburhúsi, þar sem Björn múrari Guðmundsson verzlar með timbur; fyrir nokkrum árum var hér kalkofn, og átti að brenna þar kalkstein, sem fanst í Esjunni; var þetta gert nokkra stund, en fórst fyrir, bæði vegna þess, að flutningur frá námunni varð of dýr og erfiður, og svo vegna þess, að vatn úr læknum var haft í kalkið, en það vatn er óhreint, bæði úr tjörninni og svo blandað sjávarseltu, og óhæfilegt til kalkgerðar; varð kalkið þannig ónýtt eða miklu verra en þurft hefði. En þetta vildu forsprakkarnir ekki heyra, þótt sagt væri við þá. Þá er stórt vöruhús, sem Eyþór Felixson kaupmaður hefur látið byggja, og liggur grjótbryggja þaðan og ofan til sjávar, en yzt er járnhús, sem þeir bræður Sturla og Friðrik hafa látið byggja fyrir steinolíu.

MIÐBÆRINN. Nú höfum ver lýst því, sem er fyrir ofan lækinn, þótt ekki sé nefnd öll hús, en þau eru mörg, sem vér

---

[1] Jörgensen var aldrei nefndur »Jörundur«, og aldrei »hundadagakóngur«, svo nokkuð yrði algengt; hvorki Jón Espólín né Finnur Magnússon (í Sagnablöðunum) nefna hann svo, en ætíð »Jörgensen«, en Jörundarnafnið og hitt er upp fundið af hinum yngri Íslendingum, og eiga þau nöfn engan rétt á sér.

ekki kunnum að nefna, og enda sum í smíðum. En nú förum vér niður fyrir lækinn og byrjum þá á þeim byggingum, sem næstar eru sjónum og þar sem lækurinn rennur út. Þar er þá hinn stæðilegi verzlunarstaður Kristjáns Zimsens Frakka-konsúls; það eru stór hús og vönduð, einloftuð með kvisti, og blómgarður fyrir framan; brunnur er í garðinum, og er þar allfagurt. Á þessu svæði átti Bjarni Sívertsen fyrrum vöruhús, en aðalhúsið, sem nú er, var bygt af Karl Siemsen kaupmanni, og þar sat hann lengi, og eftir hann Eðvarð Siemsen bróðir hans; eftir nokkur ár varð staðurinn eign Nieljohniusar Zimsens, sem þá var Frakka-konsúll, en eftir lát hans tók Kristján bróðir hans við, og er mikil prýði að þessum stað. Þar hjá er afgreiðsluhús »hins sameinaða gufu-skipa-félags« og er nafnspjald þar yfir uppi með einkennilegum setningi bókstafanna; en að húsabaki er allmikill malarflötur, og nær alt í sjó fram, en þar er múraður grjótveggur, sem tekur við sjávarganginum, en brimrótið er þar svo mikið í útsynningum, að skefur yfir húsin og er alt í einu löðri; en ekki sakar, því ramlega er um búið. Þar á malarfletinum er »Íshúsið«, sem Tryggvi bankastjóri hefur stofnað, einhver hin þarfasta bygging bæjarins og enda alls landsins, því að þaðan hafa aðrir haft hugmyndina að mestu leyti; en aðalfrömuðurinn að þessu og sá einasti, sem kunni að því, var *Jóhannes Nordal*, sem kom frá Ameríku og hafði lært þetta þar, og er það hið einasta, sem Ísland hefur grætt á Ameríkuferðunum. Íshúsið er afarstór bygging með mörgum klefum fyrir síld, ýsu og sauðaket, og geta bæjarmenn fengið þar nýjan fisk og nýtt ket alt árið, og er lítið eða ekki dýrara en ella.

Nú er vér göngum fram með læknum frá þessum húsum, þá förum vér fram hjá »Sívertsens húsi«, sem kallað er; þar bjó áður Bjarni Sívertsen gamli, sem var einna álitlegastur kaupmaður hér á sinni tíð (um 1810); eftir hann kom Sigurður Sívertsen sonur hans, og hefur húsið síðan verið eign þeirra ættmanna. Var það fyrst lágt, eins og þá var títt, en seinna hefur verið bygt ofan á það og eru þar nú stór og rúmgóð herbergi. Annars veit framhliðin á þessu húsi út til Hafnarstrætis. Þá förum vér fram með læknum og verður ekkert hús fyrir oss fyr en kemur að húsi Sigfúsar Eymundssonar; það er á horninu á *Lækjargötu* og Austurstræti og veit framhliðin að læknum. Þetta hús var fyrst bygt af Knudtzon stórkaupmanni, og seinna bjó M. Smith þar; eftir hann kom Ólafur Pálsson dómkirkjuprestur, en seinast fékk

Sigfús húsið og dubbaði það alt upp og bygði ofan á það stór herbergi, svo það er eitthvert hið mikilhæfasta hús í bænum, með loftsvölum; þar er ljósmyndahús uppi og þar myndaði Fúsi lengi múg og margmenni, og þótti enginn með mönnum teljandi nema hann væri myndaður af Fúsa; gekk þetta lengi, þangað til Fúsa leiddist, og tók þá Daníel mágur hans við; en í neðri herbergjunum er bókaverzlun allmikil; þar er »Nýja sálmabókin«, þar sem sextíu og sjö sálmar byrja á »Ó« og átján á »Jeg«. Þar í einu herbergi hafði Fúsi »Graphófóninn«, sem hann kom hingað með fyrstur manna og lét syngja á hann og leika lög og orð með göldrum. — Þar næst er tvíloftað hús, sem upprunalega var bygt af Ahrens mylnumanni, og var þá þegar mjög snoturt; það hús keypti Helgi biskup Thordersen og bjó þar, eftir að kann flutti frá Laugarnesi, og þar andaðist hann; en eftir hans dag var húsið leigt út og bjuggu þar ýmsir: Dr. Jón Hjaltalín og eftir hann Benedikt Gröndal nokkur ár; seinast keypti Bjarni á Esjubergi húsið og bjó þar niðri ásamt tengdasyni sínum Þorláki Ó. Johnson; þar andaðist Bjarni, en Þorlákur lét byggja við báða hússendana, svo húsið er nú helmingi lengra en það var upprunalega. Það er mjög fagurt hús og stór herbergi. — Þar næst er fremur lítið hús, einloftað, bygt af Jóni Þorkelssyni rektor, sem þá var kennari við latínuskólann; en síðan keypti Helgi Hálfdánarson húsið og bjó þar, þangað til hann flutti upp í húsið, sem átt hafði Bergur Thorberg; síðan keypti Eggert sýslumaður Briem húsið og andaðist þar; er það síðan eign þeirra ættmanna. — Þar næst er hús dr. Jónassens, landlæknis; en hann lét byggja það um 1874, einloftað með kvistum beggjamegin; það er mjög snoturt hús og höfðinglegt að fyrirkomulagi; dyrnar eru á suðurgaflinum, og hefur það tíðkast mjög síðan að hafa dyrnar á gaflinum, því það þykir rúmbetra. Þetta hús er á horninu á þeirri götu, sem liggur frá skólabrúnni. Þar gagnvart er steinhús, sem bygt er af Þorsteini Tómassyni járnsmið, snoturt hús einloftað og sementerað eða steinlímt utan; þar eru dyrnar og á gaflinum, andspænis við hitt húsið, sem síðast var talið. Þetta hús er bygt þar sem áður stóð »Lækjarkot«, það var torfbær og stóð einna lengst slíkra bæja. Þá eru ekki fleiri hús í þeirri röð; en þaðan liggur bein gata fram með tjörninni og til barnaskólans. — Þá er út við tjörnina hið mikla og fagra hús Iðnaðarmannafélagsins: IÐNAÐARMANNAHÚSIÐ, með skrautlegum sal (sem síðar mun verða nefndur)

og stórum herbergjum; þar eru haldnir dansleikir og þar er nú hið helzta sjónleikahús bæjarins; þar er og BÚSTJÓRNARSKÓLINN, þar sem yngismeyjar læra matargerð og að brjóta »servíettur«, en samt varla enn von til að alt sveitafólk fari að lifa á »boeufkarbonade« eða »grillieruðum« lambahausum eða »Fiskefilet«, eða þeim hinum mörgu og margháttuðu réttum, sem kent er að tilbúa á þeim skóla; en margt má þar læra. — Við endann á tjörninni bæjarmegin er hús nokkurt, sem lengi var kallað »Thorgrímsens hús«, af því þar bjó Sigurður Thorgrímsen landfógeti fyrrum († 1831); en seinna fékk Eggert kaupmaður Waage húsið, og síðan

A. Thorst. phot.

»Herkastalinn«. Alþingishúsið. Dómkirkjan. Barnaskólinn.
Goodtemplarahúsið. Iðnaðarmannahúsið.

REYKJAVÍK FRÁ SUÐURENDA TJARNARINNAR.

Sigurður sonur hans; húsið var áður lítið og lélegt, en Sigurður hefur látið stækka það og gera það tvíloftað, svo það er nú skrautlegra en áður og allsnoturt; rekur Sigurður þar verzlun sína. Þar nálægt er GÓÐTEMPLARAHÚSIÐ, allstórt og því nær einn salur; þar var lengi leikið og prédikað; þar má ekkert óhreint vera og óheilugum ekki leyft að koma, nema fyrir náð og miskun eigendanna, en það eru allir »templarar«. Enginn áfengisdropi ma koma þar inn, en nóg af »límónaði« og »gosdrykkjum«, kaffi og súkkulaði og óendanlegur fjöldi af kökum og sætabrauði. Skamt þaðan er einkennilegt hús, sem Jakob Sveinsson bygði og bjo

þar lengi; hann var systursonur Jóns Thorstensens landlæknis og fór utan og nam trésmíði og varð hinn mesti smiður og lærði fjölda ungra manna; skamt þaðan er vinnuhús tvíloftað, er hann bygði sér.

Gagvart þessum húsum er DÓMKIRKJAN; hún var áður úr timbri og er sagt að sú kirkja sé nú vöruhús það hið mikla, er stendur í garðinum á bak við »Hótel Alexandra«; seinna var bygð steinkirkja all-óálitleg og loksins var hún endurreist 1847, og unnu danskir menn að því verki, en svo var einkennilega að farið, að

DÓMKIRKJAN.

sandurinn í múrverkið var fluttur hingað frá Danmörku, af því menn ætluðu, að hér væri enginn sandur til; kirkjan er annars ljót utan og skiftir litum við hverja skúr; stóð hún svo mörg ár, þangað til menn fóru að taka eftir, að múrinn var sumstaðar farinn að bila, og var Jakob Sveinsson þá fenginn til að gera við hana, þótt hann væri enginn múrari og hefði aldrei við það fengist; voru veittar til þessa margar þúsundir króna; þá var sú breyting gerð, að burtu voru teknir fjórir stöplar eða útskot á hornum kirkjunnar, án efa ætlaðir fyrir myndastyttur, ef tíðarandinn hefði

einhvern tíma orðið svo myndarlegur, að mönnum hugkvæmdist það eða menn tímdu að veita guðshúsi þá prýði; en síðan er kirkjan miklu kollóttari og ófegri, því að þetta var svo að segja sú hin eina byggingarlega prýði, sem á henni var, þótt lítið væri. Uppi yfir framgafli kirkjunnar er klukknaport, sem kallað er »turn«. úr timbri, og bust á, sem á húsi eða hjalli; þar er stundaklukka og eru vísirar á öllum hliðum turnsins; áður var ekkert þess konar tjarnarmegin, því að þá voru þar engin hús; sú stundaklukka var góð; var skífan blá og hvítir stafir, og þótti mönnum þeir sjást vel langt að; klukkan sló við heila og hálfa stund; en með tímanum varð eitthvað að gangverkinu, svo það þurfti viðgerðar, en það vildi bæjarstjórnin eða kirkjustjórnin eigi kosta, og var bærinn því klukkulaus um langan tíma, svo alt lífið komst á ringulreið, stundum farið á fætur fyrir allar aldir, en stundum ekki fyr en um hádegi, og vissi enginn hvað tímanum leið; stóð svo við þessi vandræði þangað til Ágúst Thomsen kaupmaður hljóp undir bagga og gaf bænum stórmikið turnúr, sem slær við hverja stund og við hvern fjórðung stundar að auki; eru þar tvær klukkur efst uppi í turninum og slá hamrar á þær svo sjá má neðan frá götunni; hafa klukkurnar ólíkt hljóð, önnur skærara en hin dimra; önnur klukkan slær við stundarfjórðungana en hin við stundina, þannig að til að mynda þá er klukkan er tólf, þá slær önnur klukkan fyrst fjögur högg, því að þá eru fjórir stundarfjórðungar liðnir, en síðan tekur hin klukkan við og slær tólf högg, svo höggin verða sextán alls, þar af fjögur fyrstu höggin með öðru hljóði; við næsta stundarfjórðung slær klukkan eitt högg, við hálftíma tvö, við þriðja fjórðung þrjú, og við heilu stundina fjögur, og svo eitt högg til með öðru hljóði, því þá er klukkan eitt. Þetta heyrist um allan bæinn og langa leið vestur eftir öllu og enda fram á Nes í logni og heiðviðri; en Þingholtsmegin heyrist síður til klukkunnar, því að klukkurnar eru úti á vesturhlið turnsins, en timburveggurinn á milli hinumegin og tekur hljóðið úr. Thomsen hafði gefið þúsund krónur til að kaupa þetta, en annað eins mun bærinn hafa þurft að leggja til, þótt vel hefði mátt gera við gamla verkið, því slík verk ganga öldum saman, en von til að stundum þurfi að líta eftir þeim, eða gera við þau. Nú á að setja gamla turnúrið í Keflavíkurkirkju, eftir ráðstöfun Thomsens, því hann var fæddur í Keflavík. Ekki þykjast menn sjá eins vel á nýja úrið langt að, eins og á hið gamla; skífan er hvít en stafirnir svartir. Efst uppi

á bustinni er stöng með veðurvita og knöttur mikill þar fyrir neðan; hann var fyrrum gyltur, en eftirkomendurnir tímdu ekki að nýja gyllinguna upp, er hún var orðin máð af veðri og vindum, og máluðu knöttinn gulan! — Fjórir gluggar eru á hverri hlið kirkjunnar, bogadregnir að ofan, og tveir minni gluggar yfir hverjum; en að innan er hún bygð í rómverskum basilíkastíl, eins og hinar fyrstu kirkjur voru; súlur beggja megin og svalir eða setpallar uppi, með járngrindum fyrir framan; á súlunum er skurðsmíði ofan til og gulli greypt; þetta er alt úr tré, stórviðum, og ramlega bygt; var fyrst brúnmálað og nokkuð dökt, og því fremur dimt inni, en nýlega hefur verið málað með ljósleitari lit, og er bjartara síðan. Kórloftið er blátt með gyltum stjörnum (sem nú munu sumar vera hrapaðar, og er heppilegt að enginn hefur orðið fyrir því stjörnuhrapi); uppi yfir altarinu er mynd af upprisunni, allvel gerð, og eftir þeirri mynd málaði Sigurður Guðmundsson nokkrar altaristöflur. Á miðju kórgólfinu er *skírnarfonturinn*, sem Thorvaldsen gaf sem viðurkenningu um íslenzka ætt sína; hann er úr marmara, og er honum lýst í Fjölni. Prédikunarstóllinn er til hliðar að sunnanverðu og gylt letur á, er svo segir: »Sælir eru þeir, sem heyra guðs orð og varðveita það«. Tveir stórir ofnar hafa verið settir í framkirkjuna, og þá voru tveir reykháfar eða strompar bygðir upp úr austurbustinni, og er það ekki til prýði. — Þá er kirkjan var bygð, var sett í hana orgel, sem henni þótti hæfa sem dómkirkju; það var uppi yfir framdyrunum og gagnvart altarinu; þar lék Pétur Guðjónsson og hafði hann lært orgelspil í Danmörku; en eftir lát hans var ekki leikið á orgelið og því enginn gaumur gefinn, og skemdist það svo meir og meir, hefur kannske líka verið farið að bila, en engum duttu orð í hug, sem heita »eftirlit« og »aðgerð«; var síðan og er enn leikið á »harmóníum« í kirkjunni og þykir það nóg; — hver veit nema einhverntíma komi »harmoníka« og þyki einnig nægja, því heldur sem haft er eftir Attrup, dönskum manni, sem kom hingað fyrir nokkrum árum, að dómkirkjan þyrfti ekki orgel, en »harmóníum« væri fullnóg handa henni, enda var ekki von á öðru úr þeirri átt; kirkjustjórnin tók sig þá til og fór að verzla, og er auðséð, að hún er því óvön og hefur ekki gengið á verzlunarskóla, því hún seldi orgelið fyrir 40 krónur, álíka og þvotta-rulla kostar, eða tvíhleypa, eða fjórir smérfjórðungar vel borgaðir; en sá mikli söngmeistari og listasmiður Helgi bjargaði því frá ger-

samlegri eyðileggingu — raunar ekki handa dómkirkjunni, því hún verður nú að sitja orgelslaus — svo nú er orgelið jafn gott og áður, en fær nú ekki að hljóma í dómkirkjunni, eins og til var ætlast í öndverðu, og má hér minna á orðin í Guðmundar sögu góða: »höfuðkirkjan, móðirin, sat í sorg og sút« — orgelslaus og varð að sætta sig við »harmóníum«!

Uppi á kirkjuloftinu var áður »Stiftisbókasafnið«, sem Rafn stofnaði, en síðan var það flutt í alþingishúsið og þá nefnt »Landsbókasafn«. Forngripasafnið var og áður á kirkjuloftinu, og voru þetta neyðar-úrræði.

ALÞINGISHÚSIÐ.

Gagnvart dómkirkjunni og í sömu röð er ALÞINGISHÚSIÐ, sem bygt var eða lokið við árið 1881; þar var Bald yfirsmiður, en Meldal prófessor og byggingameistari gerði uppdráttinn, sem bygt var eftir. Þetta hús er bygt úr höggnum grásteini, og eru raðir steinanna tegldar til, en miðflöturinn látinn vera hrufóttur. Margir danskir steinhöggvarar unnu að þessu verki, og kostaði byggingin eitthvað um 150,000 krónur, og er ekki gífurlegt, þótt sumum hafi fundist það; en slíkt kemur af ókunnugleika. Þá lærðu margir hér að höggva og kljúfa grjót, og hefur það síðan verið notað til bygginga meir

en áður. Alþingishúsið er tvíloftað og svalir framan á, uppi yfir dyrunum, úr steini og með steingrindum; alt er það traust að sjá og alvarlegt, nokkuð þunglamalegt; engin upphækkuð undirstaða er undir byggingunni, heldur hvílir hún þétt við jörðu niður og er ekki gengið upp nein stig eða þrep, þá er inn skal ganga um aðaldyrnar. Uppi yfir þeim situr »fálkinn«, merki Íslands; en uppi yfir fjórum efri gluggunum eru myndaðar hinar fjórar landvættir, sem Snorri segir frá í Heimskringlu. Efst uppi fyrir miðjunni er ríkismerkið. Upp úr þakinu eru tveir þrumuleiðarar, en ekki vitum vér, hvort nokkurt eftirlit hefur verið haft með þeim. Göngum vér þá fyrst inn um aðaldyrnar og er þá fyrst stór forstofa, og tvær digrar súlur sívalar, en bekkir til beggja hliða. Til hægri handar er gengið inn í *Landsbókasafnið*, og er herbergi fyrir framan, þar er mynd af Magnúsi Eiríkssyni. Þar innar af er lestrarsalurinn; þar er eitt langt borð og blekbyttur greyptar í, handa þeim, er vilja rita; fyrir gaflinum gagnvart innganginum eru skápar með orðabókum og öðrum vísindalegum hjálparmeðulum, og er skáphurðunum svo illa fyrir komið, að furðu gegnir. Stór mynd er á veggnum af Rafni, hinum fræga stofnanda Fornfræðafélagsins og Landsbókasafnsins (sem áður hét Stiftisbókasafn, eins og fyr er getið); þessi mynd er olíumynd og hafa dætur Rafns gefið hana. Landsbókasafnið er í öllum neðri herbergjum alþingishússins, og er hið einasta safn hér, sem hefur viðunanlegt húsnæði. enda eru þar margar góðar og dýrar bækur, þótt fáir eða engir noti þær, þar sem hér er ekkert vísindalíf. — Fyrir miðjum aðaldyrum alþingishússins og í forstofunni liggur stigi upp á salina uppi; sá stigi er léttur og liðugur, og stingur það í stúf við hinn þunga byggingarstíl. Þá eru hurðir með glerrúðum fyrir framan salina, og gangur fyrir innan; úr þeim gangi eru dyr inn í þingsalina og skrifstofurnar, og önnur herbergi þar. Salur neðri deildar er stór og skrautlegur, loftið hátt með upphleyptum blómmyndum, en veggirnir með stórum ferhyrndum reitum, og hefur sjálfsagt verið ætlast til, að myndir yrðu þar málaðar; en þar hafa verið hengd upp ýms stór málverk, sem hafa verið gefin til málverkasafns; hefur þetta hvergi orðið geymt annarsstaðar, og hafa stórir járngaddar verið reknir inn í múrinn til þess að bera myndirnarnar, og hafa veggirnir skemst allmikið af þessu. Mynd Jóns Sigurðssonar og Kristjáns konungs áttunda hangir í salnum, og fleiri myndir merkra Íslendinga. — Forsetastóllinn er gagnvart

inngangìnum og borð eða »púlt« fyrir framan; borð og stólar alþingisskrifaranna sitt hvorumegin, en þingmannaborðið í hálfhring kring um forsetastólinn. — Efri deildar salurinn er minni, að því skapi sem sú deild er fámennari; hann er einnig snotur, og þar er mynd Kristjáns konungs níunda. Áheyrendapallar eru í báðum sölunum, hátt uppi undir loftinu og sést þaðan ofan af hæðunum niður á þingmennina, eins og flugur á jarðríki; er oft afarþröngt á sætum þessum og mikill troðningur, einkum þá er von er á »rifrildi« í neðri deild, því Íslendingar hafa lengst af verið hrifnir af bardögunum. — Þá eru enn aðrir salir eða stór herbergi, handa skrifurum, bókasafn þingsins o. fl., og er þar brjóstlíkneski Jóns Sigurðssonar úr marmara (eftir Bergslien) og Bjarna Thórarensens. — Uppi yfir þessum sölum er *Landsskjalasafnið* og eru herbergi þess allrúmleg um sig, en lágt undir loftið. Í þeim herbergjum var áður Forngripasafnið, en þar var orðið alt of þröngt um það, svo að síðasta alþingi sá því fyrir húsrúmi í bankahúsinu nýja. Inn úr efri deildar salnum er uppgangur í herbergi nokkurt með húsbúnaði Jóns Sigurðssonar, en minnir annars ekkert á bústað hans í Kaupmannahöfn, þar sem hann var lengst æfinnar. — Fyrir framan alþingishúsið er jörðin eða »hlaðið« lagt með steinsteypu eða hertu jarðbiki (Asfalt) í tigulmyndum og rennur í fyrir vatnið; þetta hefur verið gert fyrir tilstilli Tryggva bankastjóra; og hefur hann einnig látið gera fagran blómgarð á bak við þinghúsið, sem er hinn fegursti í bænum; þar er hlaðinn hár múrveggur í kring; í garðinum eru reitir ýmislega lagaðir, og gangstígar á milli, en í reitunum eru gróðursett margskonar útlend blóm og trjáplöntur; einn hóll er þar gerður úr grjóti og moldu og alsettur íslenzkum jurtum. Öllu þessu skýlir húsið fyrir norðanvindinum, enda liggur það á móti suðri og nýtur sumarsólarinnar, svo þar er unaðslegt að koma.

Næst alþingishúsinu er hús Halldórs Friðrikssonar yfirkennara. Það hús bygði fyrst Kristján Möller kaupmaður; það var bygt úr tigulsteini og þá einloftað, en Halldór hefur látið byggja ofan á það, svo nú er það tvíloftað og álitlegra en áður, og er mjög snoturt hús; þar á bak við er grasflötur og garður, en Halldór er búmaður mikill. Þar næst er hús Kristjáns Þorgrímssonar, bygt af honum, tvíloftað og mjög vandað; þar hafði Kristján bókasölu allmikla, og þar var náttúrugripasafnið nokkur ár í tveim herbergjum niðri; síðan hefur þar verið verzlun og »skrifstofa almennings«;

þar býr Kristján og hinn gamli stjörnumeistari Halldór Guðmundsson, og hefur þar gát á himintunglunum eins og Einar þveræingur forðum. — Þá er hús nokkurt einkar fagurt, einloftað, sem Helgi Einarsson bygði, barnaskólastjóri, og þar andaðist hann; síðan hafa ýmsir búið þar. — Þar í götunni er hlið, og gengið inn til endurskoðarans Indriða Einarssonar; mega allir vera hræddir um, að upp um þá komist, að þeir kunni ekki að leggja saman, því ekki mun Indriði hlífa þeim; en þetta hús var fyrst bygt af Ludvig Knudsen verlzunarmanni, og keypti Indriði það síðan. — Gagnvart þessum húsum í götunni er lyfjabúðin, sem síðar mun verða á minst; þá er »Gamli kirkjugarðurinn«, þar sem ýmsir merkismenn hvíla, gleymdir undir gleymdum gröfum; en Schierbeck landlæknir gerði úr kirkjugarðinum stóran og fagran aldingarð, og liggur þar hús mikið, er hann lét byggja og bjó þar, þangað til hann fór héðan; þá keypti Halldór Daníelsson bæjarfógeti húsið og býr þar. Hús þetta er reisulegt og mjög vandað, enda var Jakob Sveinsson þar yfirsmiður; það er ekki í neinni götu, en mjór gangur liggur úr Aðalstræti að húsinu. — Gagnvart bæjarfógetagarðinum er hús Þerneyjar-systra og hús Gunnars Einarssonar kaupmanns, og eru áföst saman og múrveggur á milli (því ekki má byggja tvö hús saman nema eldfastur múr sé á milli húsanna). Þar sem þessi hús standa, var áður stór matjurtagarður, sem heyrði til »Þerneyjar-húsi«, sem svo var nefnt; það var lítið timburhús, bygt af Jóhannesi Zoëga, föður Geirs kaupmanns, og bjó hann þar lengi, og þar var Geir fæddur; seinna keypti Sigurður Arason húsið og fluttist þangað frá Þerney, sem hann átti hálfa, og síðan var húsið kallað »Þerneyjar-hús« og dætur Sigurðar »Þerneyjar-systur«. Þær seldu Gunnari kaupmanni húsið og létu byggja sér annað hús, það sem þegar var nefnt, tvíloftað og mjög snoturt, og búa þær þar nú. En Gunnar kaupmaður lét byggja hús þar áfast við, miklu stærra og þríloftað; það er eitt svo í Reykjavík, að undanteknu Breiðfjörðshúsi. Í þessu húsi Gunnars er sölubúð hans, og eitthvað 30 herbergi, og leigja þar ýmsir. Hús þetta er mjög álitlegt og liggur á horninu á Tjarnargötu. Í þeirri götu er fremur lítið hús, sem Geir T. Zoëga kennari átti og bjó þar nokkur ár; upprunalega var þar timburhús og þar bjó Kristófer Finnbogason bókbindari, en seinna Petersen nokkur, verzlunarmaður, og ekkja hans lengi eftir hann; þar bjó og Þórður skóari, kallaður »Thordarsen«, sem sagði »bonus dies«, þegar hann mætti manni, en »jeg

er ikke bange for Fischer«, þegar hann var fullur. Þetta hús keypti Tærgesen kaupmaður og bygði það upp handa konu sinni, svo hún gæti verið þar eftir hans dag; síðan keypti Geir Zoëga húsið, en bygði sér fagurt og stæðilegt hús seinna, í sömu götu og sama megin, og býr þar nú. Þar endar sú gata, en þverbeint á þeirri götu á að koma ný gata, og hefur þar verið bygt eitt snoturt hús, sem Eiríkur járnsmiður á; gatan er skírð »Vonarstræti«, líklega til þess að minna á vonirnar um dáð og dugnað, um samheldi og samvinnu, um ósérplægni og þjóðrækni; en ef þetta verður aldrei annað en von, þá ber »Vonarstræti« nafn með rentu. — Gagnvart Geirs húsi er hús Þorkels snikkara Gíslasonar, allsnoturt hús, og þar næst er lágt hús, sem Pétur Guðjónsson bjó seinast í og andaðist þar. Þar sem þessi hús standa nú, var áður kot nokkurt lélegt og óþrifalegt, og kallað »Suðurbærinn«, þar var Guðmundur fjósarauður, bæjarböðull, og hans ektakvinna »Manga með augað«, tvær af þessum gömlu fígúrum fornaldarinnar, sem nú eiga ekki sinn líka. Þetta síðast nefnda hús bygði Oddur Guðjónsson snikkari, bróðir Péturs, og hafði það upp á gamla móðinn, þótt hann væri duglegur smiður: alt bygt niðri í forinni og svo lágt undir loftið, að hár maður stendur þar varla uppréttur, en húsið er einloftuð lengja og ekki ásjálegt; þar andaðist Oddur, en Pétur tók þá við húsinu. En húsið er merkilegt vegna Péturs, því hann var merkilegur maður og einkennilegur að mörgu. — Þar næst er lágt hús og einloftað, gamalt; þar bjó fyrrum Stefán Gunnlaugsson landfógeti, en síðan Einar Helgason snikkari, faðir Helga skólastjóra; Einar var einna helztur smiður hér þá, og merkilegur maður. Þar varð draugasagan, sem Sigurður Breiðfjörð kvað um, og var þá þetta kveðið: »Austan kom ég yfir fjöll | einn um kaldan vetur, | það er nú mín ætlan öll | yður að drepa, Pétur«. Seinna átti Gísli Magnússon húsið og bjó þar lengi, en eftir hann fékk Steingrímur Thorsteinsson það og bjó þar nokkur ár, en flutti þaðan í hús föður síns, eftir hann látinn. Nú er húsið enn eign Steingríms; en þó að það sé »á eftir tímanum« sjálft, þá er þar stór og góður matjurtagarður á bak við og ágætt hússtæði, sem er mikils virði.

Þá er »HERKASTALINN«. Saga hans er þannig, að kaupmenn bygðu þar fyrst samkomuhús eða skytning, því að bæinn vantaði þá hæfilegt hús til veizluhalda og dansleikja, en »Gamli klúbburinn«, sem þar var hjá, var orðinn of lítill og óhæfilegur til allra

hluta. Þetta veitingahús stóð lengi og er það ferhyrndur kassi með uppmjóu strýtuþaki og strompur upp úr miðjunni; hafði Sveinbjörn Hallgrímsson það að háði í Þjóðólfi og kallaði það »okaker«, enda er byggingarlagið næsta ljótt. Seinna gáfu kaupmenn bænum húsið og var það gert að spítala og sett á það spjald mikið með »Hospítal« á, og stóð við það nokkur ár. Eftir það keypti eða leigði Englendingur nokkur húsið og hafði þar vezrlun illa og óþriflega; síðan varð það eign Björns Kristjánssonar kaupmanns, og leigði hann það út, svo það varð veitingahús aftur og voru þar dansleikir og skemtanir »Reykjavíkur klúbbsins«; þar eftir seldi Björn Kristjánsson húsið og þá lenti það í »Sáluhjálparhernum« eða »Frelsishernum« eða »Hjálræðishernum« — »kært Barn har manga Navne« segir danskurinn — og svo varð það að »Herkastala«, en er í rauninni mesta skrapatól orðið og hreysi, svo að jafnvel fyrir löngu var norðurveggurinn studdur með staurum, en nú er því aftur hætt, og hirðir líklega enginn um, þótt hróatildur þetta skekkist eða falli. Auk dansleikjanna voru þar áður sjónleikir og leikið eftir föngum, þótt ekki væri af eins dýrðlegri list og nú tíðkast; en nú er í þessa stað kominn sálmasöngur með simfóni og salteríó og margskonar guðræknis-æfingum; þar hefur »Herinn« einnig stofnað gistihús handa fátækum aðkomumönnum og frávillingum, og kostar það afarlítið að fá þar rúm og kaffi, miklu minna en annarstaðar, og betri viðurgerningur og hjúkrun, því oft eru þessir menn ekki sem bezt á sig komnir, og er þetta mjög virðingarvert og í rauninni »Hersins« bezta verk. Við hliðina á »kastalanum« eru leifar eða rústir »Gamla klúbbsins«, þar sem Hendrichsen »pólití« sat nætur og daga við konjakskolluna, eða lék á flautu á dansleikjunum. Hendrichsen var stór og sköllóttur — hafði verið þjónn hjá Schulenberg greifa; hann lét stafinn ríða á Íslendingum, þá er þeim sló saman við Dani. Um hann var þetta kveðið: »Hendrichsen á hafsins brún | horfir malarkambi frá, | skrifar röðull skrítna rún | skallann pólitíis á«. Á »Gamla klúbbnum« dansaði Jörgensen »Íslands-verndari«, og þar hafa margir merkismenn komið: Bjarni Thórarensen, Jónas Hallgrímsson og fleiri.

Þegar vér nú stöndum við hornið á »Herkastalanum«, þá erum vér eins og Herkúles á vegamótum: annaðhvort er að snúa inn til höfuðborgarinnar og í hennar glaum og ginnandi »starfslíf«, eða þá út eftir, og það munum vér nú gera fyrst um sinn, til þess að

ljúka því af. Þá liggur beint fram undan oss »Kirkjugarðsstígurinn«, sem nú heitir *Suðurgata*, og er vér göngum hann út eftir, þá er til vinstri handar fyrst garðurinn, sem heyrir til húss Steingríms Thorsteinssonar, sem fyr var á minst; þá er einloftað og snoturt hús, sem synir Péturs Guðjónssonar létu byggja handa móður sinni, og býr þar nú tengdasonur hennar, Halldór Jónsson bankagjaldkeri, sem nú mun vera eigandi hússins. Þar næst er hús Björns Hjaltesteds, járnsmiðs; þar bjó fyrrum Teitur Finnbogason dýralæknir og járnsmiður, og var húsið þá lítið, en hefur verið mikið stækkað síðan og breytt. Þar hjá er mikill matjurtagarður, og enda víðar þar fram með tjörninni; þar er og líklega hin elzta járnsmiðja í Reykjavík. — Þar næst eru »Brunnhús«; þar var Þorsteinn lögreglumaður lengi, sá er bygði »Doktorshúsið«, smiður mikill og merkilegur maður; síðan hefur húsið verið lengt, en er annars að öllu leyti óbreytt og mesta hreysi orðið. Þar fyrir utan er tvíloftað timburhús, sem Teitur Ingimundarson bygði upp úr litlu tréhúsi, sem upprunalega var bygt af Pétri nokkrum beyki, en síðan varð eign Grundtvigs skraddara og var þá kallað »Grundtvigshús«, og var mesta kytra. Nú er Stefán Egilsson múrari eigandi hússins, og er það yzt í þessari röð, en þá tekur Tjarnarbrekkan við. Vér skulum snúa hér við og aftur inn til bæjarins; þá er yzt eitt hús álitlegt og tvíloftað, sem Andrés verzlunarmaður Andrésson (bróðir séra Magnúsar á Gilsbakka) hefur bygt upp úr minna húsi, sem Jóhannes snikkari hafði bygt; þar næst er stórt og stæðilegt hús, tvíloftað, eitthvert stærsta hús í bænum, nú eign dómkirkjuprestsins og Halldórs Þórðarsonar bókbindara. Þar hafði Egill Jónsson bókbindari áður bygt hús með kvisti, og þótti það þá eitthvert snotrasta hús bæjarins, og þar bjó hann lengi; en eftir hans dag brann það upp til kaldra kola og var þá reist þetta hús, miklu stærra og stórfenglegra; er því skift í tvent þversum milli eigandanna. Þá eru tvö lítil hús, sem annað átti frú María Finsen, ekkja Ólafs sýslumanns, föður Vilhjálms og Óla póstmeistara og þeirra bræðra; en hitt bygði Jakob Sveinsson og bjó þar um stund; síðan hafa þessi hús orðið eign annara. Þar næst er langt hús og lágt, fornlegt, lengi kallað »Ottesenshús«; það er svo undir komið að ríkur Englendingur, að nafni Dillon, kom hingað og feldi ástarhug til Sigríðar, sem seinna varð »madama Ottesen«, og átti með henni dóttur; en ekki fékk hann að giftast Sigríði, því að ættmenn hans á Englandi stóðu á móti,

en hann lét byggja húsið og gaf dótturinni, og bjuggu þær þar lengi; þetta var fyrir 1836 einhverntíma, en þá voru engin önnur hús þeim megin við götuna. Eftir mad. Ottesen fékk frú Íngileif Melsteð húsið, ekkja Páls Melsteðs amtmanns, og andaðist hún þar, en Hallgrímur Melsteð sonur þeirra, landsbókavörður, á nú húsið og býr þar, og er það að miklu leyti óbreytt. Fyrir neðan öll þessi hús, sem nú hafa verið talin, eru frjósamir matjurtagarðar, sem hallast móti sólu og eru mjög fagrir á sumrin. Þá erum vér komnir aftur á götu-endann, og blasir þar við hús Lárusar Sveinbjörnssonar háyfirdómara; það var áður langt hús og lágt, sem Þórður konferenzráð og háyfirdómari hafði bygt, en Lárus hefur látið byggja þar nýtt hús eftir kröfum tímans; þar fyrir neðan er fallegur blómgarður með hvönnum. Þetta er annars talið í Túngötu.

Þá er nú ekki annað fyrir en að sveifla sér aftur upp að húsi Halldórs Þórðarsonar eða Jóns Péturssonar, og horfum vér þá ofan eftir bankastígnum; liggur þar húsaröðin þráðbein alt ofan að hinu gamla Jónassenshúsi, sem er í Aðalstræti og beint fyrir þessari löngu götu, sem frá Bakarabrúnni heitir *Austurstræti*, og er einhver hin stærsta gata bæjarins. Þar er þá fyrst á horninu fyrir neðan lækinn hús Sigfúsar Eymundssonar, sem áður er nefnt. Þar næst er PRESTASKÓLAHÚSIÐ, sem áður hét »yfirréttarhús«; þar var landsyfirrétturinn haldinn lengi, þangað til þinghúsið (»tugthúsið«) kom. Hús þetta er einloftað og gamaldags, en hátt til loftsins fremur en þá var títt. — Þar næst er hús Árna Thorsteinssonar landfógeta; það var fyrrum eign Ólafs Finsens sýslumanns, og síðan Vilhjálms sonar hans, sem þá var landfógeti; það er vel bygt hús og hefur Árni látið byggja sal ofan á það, en á bak við er blómgarður með margskonar jurtum og blómum. Þar er ljósmyndastofa Árna yngra Thorsteinssonar, sem mikil aðsókn er að. Þar næst er hús Eyþórs Felixsonar kaupmanns; það er steinhús dimmleitt, og þröngur inngangur; það er tvíloftað og bygt upp úr litlu húsi, sem Sigurður átti Benediktsson, vefari. Þá er það hús, er Pétur biskup átti og bjó í alla sína tíð hér í bænum, bæði sem forstöðumaður prestaskólans og biskup; það er gamalt hús allstórt, og var þar áður Möller nokkur, kaupmaður; húsið hefur áður verið mikilhæft eftir því sem þá var, en er nú mjög fallið og var þegar farið að hrörna í tíð Péturs biskups; eftir lát hans var það gert að verzlunarhúsi og breytt innan; þar var

»enska verzlunin«, sem Spence Paterson stóð fyrir, en nú er þar ekkert. Þetta hús er á horninu á Austurstræti og Pósthúss-stræti, en þar gagnvart á hinu horninu er lítið hús, gamalt og óásjálegt; þar bjó ekkja Möllers lengi og var húsið kent við hana og kallað »Guðný-Möllers-hús« (eða »Gvuní-Mullers-hús«); þar býr nú Guðjón Sigurðsson úrsmiður, og í glugganum út til Austurstrætis má sjá margar gersemar, stóra stundaklukku eins og turnúr, og fjölda gripa úr gulli og silfri og fílsbeini: sigurverk, úrfestar, kíkira, hitamæla og loftvogir, hringa og nisti og margt fleira. Þá koma »frönsku húsin«, tvö timburhús eins og hjallar eða skemmur; þau heyrðu áður til verzlunar Knudtzons stórkaupmanns, en

Á. Thorst. phot.

REYKJAVÍK (MIÐBÆRINN) FRÁ BANKASTRÆTI.

Frakkastjórn keypti þau til hælis fyrir skipbrotsmenn, og hefur þetta verið mikil óprýði fyrir bæinn, hvenær sem breyting verður á. — Þá er hús frú Herdísar Benediktsen, bygt af Tofte nokkrum beyki um 1850; það er lítið hús, en tvíloftað og einkennilegt, með litlum blómgarði við; þetta hús keypti síra Hannes Árnason og bjó þar og andaðist þar; en frú Herdís keypti það áður af honum og andaðist hún þar miklu seinna, hin síðasta grein af hinni gömlu og göfugu kynslóð, sem nú er undir lok liðin. — Þar næst er stórmikið hús, rautt eins og blótneyti, tví- og enda þrí-loftað, og mænir upp yfir öll hin húsin í götunni; það er ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJA, bygð af ritstjóra Ísafoldar og gefur hann þar út »*Fold-*

ina« með fílefldu gufumagni; er vélin undir húsinu og skröltir allan daginn, svo húsið leikur á reiðiskjálfi og eru þar sífeldir »landskjálftar« eins og af hverakippunum í Krísuvík og ekki verandi nema fyrir mestu fullhuga. Þar er sú voldugasta prentsmiðja á landinu og bókasala mikil íslenzkra bóka, pappírsverzlun og ritfangasala ágæt. Á þessum stað var áður lítið og ljótt hús, og bjó þar Þórður sýslumaður Guðmundsson; eftir hann kom Billenberg, þýzkur skósmiður; um hann var þetta sagt: »Það hleypur í gegnum haus og merg | þegar hanarnir gala hjá Billenberg«; seinast bjó þar Guðmundur Lambertsen, listamaður mikill og undarlegur nokkuð, og þar dó hann. Áfast við Ísafoldar-húsið, eða því nær, er hús Eyjólfs Þorkelssonar úrsmiðs; það er einkennilega bygt og haglega, og svölugangur uppi. Þar næst er norðurendinn á hinu mikla húsi Rafns Sigurðssonar skósmiðs og Magnúsar Benjamínssonar úrsmiðs, en aðalhliðin á húsinu veit að Veltusundi, og er þessi endi því á horninu á því og Austurstræti. Ný sölubúð fyrir skófatnað er bygð út til Austurstrætis, og fagur svölugangur uppi yfir; slíkt hið sama er og yfir bókverzlunarbúð Ísafoldar, og eru öll þessi hús samföst og til mikillar bæjarprýði. Bæði þessi Rafns helmingur og millumbyggingarnar eru á því svæði, sem áður stóð »Gunnlaugsenshús«; það var nokkuð stórt timburhús, sem Björn Gunnlaugsson keypti af Ditlev Thomsen, þegar Björn flutti með skólanum til Reykjavíkur; þar bjó Björn lengi og kona hans Guðlaug Aradóttir, einhver hin fegursta og frægasta kona á landinu, systir Ara læknis á Flugumýri, og þar önduðust þau bæði, Björn og Guðlaug. Eftir það fékk séra Matthías húsið og orti þar margt, og var þá heldur skáldlegt í húsinu; eftir Matthías bjó Magnús Benjamínsson þar um hríð, og þá var þar fult af úrum og hugvitsgerðum gangvélum, en þetta hefur alt orðið að víkja fyrir rosabullum Rafns og vatnsstígvélum. Nú sést ekkert eftir af þessu húsi. Gagnvart þessu, eða á hinu horninu á Veltusundi og Austurstræti og alt yfir að Aðalstræti er HÓTEL ÍSLAND, sem Halldór Guðmundsson sagði að væri »þarfasta hús á landinu«; það er mest gestgjafahús á landinu, og þar er mikill salur og fagur og góð herbergi, eftir því sem hér eru föng á. Þar stóð slagur milli botnverpinga og Íslendinga 27. sept. 1898, og var ekki mikið viðnám veitt af vorri hendi; en ekkert blað gat um þenna minnisstæða atburð. Aðalhliðin á »Hótel Ísland« veit að Austurstræti, en gagnvart henni er fyrst hið mikla vöruhús og sölubúð Eyþórs kaupmanns Felix-

sonar, þar sem áður hét »Veltan«, og því er þessi gata kölluð *Veltusund* (sem ekki mundi skiljast nema menn vissu, hvernig á því stæði). »Veltan« eða »Veltuhúsið« var allmikið hús, en lágt, og var fyrrum eign »Petersens« nokkurs, kaupmanns eða verzlunarmanns, en síðan keypti Jón Jónsson assessor það, sá er fór til Álaborgar og varð þar bæjarfógeti, en af honum keypti Sveinbjörn Egilsson húsið og bjó þar til dauðadags. Eftir það varð húsið eign félags nokkurs, sem nefndist »Hlutaveltufélag«, og var Jón Guðmundsson (Þjóðólfs) formaður þess, og var þar þá sölubúð nokkur ár. Síðan keypti Eyþór húsið og lét byggja upp úr því þetta mikla hús, sem nú er þar, og er það vörugeymsluhús og sölubúð, en ekki íbúðarhús. Gagnvart því og á hinu horninu Austurstrætis er mikið hús tvíloftað, sem þeir hafa bygt Jón Brynjólfsson skósmiður og Reinholt Andersen skraddari; það er mjög bygt eftir nýjustu tízku. Þar er verzlun Þorkels Þorkelssonar og bókbandsverkstofa Arinbjarnar Sveinbjarnarsonar, en uppi býr Jón Brynjólfsson í þessum enda hússins, sem snýr að Veltusundi, en allan hinn endann hefur Reinholt Andersen. Þetta hús er bygt þar sem áður var fagur blómgarður, sem heyrði til húss Hannesar Johnsens, og þótti einna inndælastur að sjá á sumrin, með því þar var svo mikill gróði og prýði af margskonar skrautblómum, en alt í skjóli og blasti við sólu; enda kostaði sá garður meir en tvær þúsundir króna, er byggja skyldi á honum. Þá er hús Ólafs Sveinssonar, nýtt hús að kalla má og mjög snoturt; þar fyrir innan er annað hús lítið, sem upprunalega var bygt af Símoni beyki, eftir 1850, og bjó þar síðan Magnús Grímsson (síðar prestur) og hafði þar veitingar; seinna fékk Jónas Guðmundsson húsið, skólakennari, og lét byggja kumbalda ofan á það og setja súlur undir úr siglutrjám af strandkuggum, en grjótkofa lét hann byggja í garðinum og hvolfa þar yfir »rúffi« af einhverri fiskiduggu. Þá er hár og mikill skíðgarður, og náði hann áður miklu lengra og heyrði til verzlunarhúsa Knudtzonar stórkaupmanns, sem eru eða voru í Hafnarstæti, en síðan Tryggvi bankastjóri keypti allar þessar lóðir og svifti þeim úr höndum kaupmanna, þá er mikill hluti skíðgarðsins horfinn, og stendur þar nú *hið nýja bankahús* eða LANDSBANKINN, einhver hin prýðilegasta bygging, og veit aðalhliðin að Austurstræti, en hús þetta er á horninu á Pósthússtræti. Er bankinn þar á neðsta gólfi, en þar uppi yfir er nú *Forngripasafnið*. Þetta er eina húsið í bænum,

sem er upphitað með gufu, og er hitavélin í kjallaranum. — Þar næst er bökunarhús Jensens bakara, það lét Jón kaupmaður byggja, sá er tók við Smiths verzlun; það er á horninu á þvergötu þeirri, sem liggur út í Hafnarstræti, en þar gagnvart er blómgarður mikill og grindverk, og er þar fyrir innan stórt hús og fornlegt, sem Baagö kaupmaður bygði fyrir löngu, en seinna fékk Sigurður Melsteð húsið og bjó þar lengi og Ástríður kona hans, dóttir Helga biskups, og önduðust þau þar bæði. Þar er »*Lækjartorgið*«, þar sem ferðamenn hafa hesta sína um lestirnar, og nær það upp að læknum, fyrir neðan landshöfðingjahúsið og fyrir framan hið mikla og skrautlega Thomsenshús; það er eitthvert hið mikilhæfasta hús bæjarins, bæði verzlunarhús og íbúðarhús, og steyptar stéttar í kring; það liggur einnig út til Hafnarstrætis. Ef vér höldum frá þessari byggingu vest ureftir *Hafnarstræti*, þá er fyrst verzlunarhús Christensens kaupmanns, þar sem áður var Martinus Smith og eftir hann Jón kaupmaður; þar gagnvart er allmikið íbúðarhús, sem Jón lét gera upp úr vörugeymsluhúsi, er þar var; þetta hús er á sjálfum malarkambinum. Í sjálfri röðinni kemur þá »Hótel Alexandra«, sem M. Smith lét kalla svo; það var áður verzlunarhús Þorsteins Jónssonar kaupmanns, sem var útgefandi margra íslenzkra bóka og merkilegur maður; þá var húsið einloftað og fremur lágt, en hann lét byggja kvist á það og stór herbergi uppi, fegri en menn áttu hér þá að venjast; eftir Þorstein stóð húsið óselt um tíma, en varð samt merkilegt fyrir það, að þar hóf Thordal fyrst sína tilveru hér á landi; seinna keypti M Smith húsið og lét gera úr því gistihús eða veitingahús, og hafði danskan veitingamann; þá voru þar dansleikir haldnir og ýmsir fundir, en alt þetta hætti skjótt aftur, og er nú húsið eign ættmanna Smiths.

Á. Thorst. phot.

LANDSBANKINN.

Þá er hið nýja PÓSTHÚS, sem á nafnspjaldi við dyrnar kallast með gyltu letri »Konungleg póststofa« og gylt mynd hjá, sem annaðhvort á að vera lúður eða hrútshorn; hefur kannske þótt of mikið að heita »pósthús«, eða of tignarlegt, en samt er gatan kölluð »Pósthúss-stræti«; pósthúsið var áður barnaskóli, tvíloftað og stæðilegt hús úr steini, og að hleðslulagi svipað alþingishúsinu; en brátt þótti það reynast bæði of lítið, og svo óholt að loftslagi, að afráðið var að setja barnaskólann annarstaðar, þótt fáir muni botna í, hvað póststjórnin hefur að gera með alt þetta gímald. Aðal-

LÆKJARTORG OG HÚS THOMSENS KAUPMANNS.

dyrnar snúa að Pósthúss-stræti, en ekki er gengið inn um þær, heldur upp breiða tröppu í útbyggingu við suðurendann. Ramlega er almenningi varnað frá að komast þar inn í hið allrahelgasta, þar sem póstmeistarinn ríkir með póstþjónunum; er hár og sterkur veggur til hægri handar og tvö göt á, annað fyrir höfuðið á póstmeistaranum, en hitt fyrir þjónana, þá er menn koma til þess að tala við þá eða með bréf sín; en til vinstri handar er bálkur mikill um þvert húsið, álíka og var í hellinum Brúsa, sem

Ormur Stórólfsson vann á; en þar er enginn þussi til að reyna sig við. Þar í garðinum er hið forna fimleikahús barnaskólans, sem þótti bráðnauðsynlegt að hafa handa öllum þeim feiknagrúa af bögglum, sem áttu að koma úr öllum áttum; menn hafa séð þar inni nokkur eintök af »Þjóðviljanum unga«. Gamla barnaskólahúsið er nú ekki lengur til, það var allstórt hús einloftað, með háu þaki og fornlegt, og átti Bjering kaupmaður það, og þótti þá eitthvert helzta húsið hér í bæ. Þá koma vöruhús ýms, og síðan eitt mikið hús tvíloftað, sem áður var verzlun Knudtzons stórkaupmanns, en heitir nú »Edinborg« og er ensk verzlun; formaður hennar er Ásgeir Sigurðsson, bróðursonur Jóns Hjaltalíns skólastjóra á Möðruvöllum. Þar við hliðina er lágt hús með afarmiklu þaki spónlögðu; þetta er eitt af húsum »kóngsverzlunarinnar« gömlu; þar eru lágar stofur og mundi nútíðarbörnum þykja lítið til koma, sem von er, því að í þá daga var það álitið nóg, ef meðalmaður gæti staðið uppréttur, en ekkert hugsað um nægilegt loft eða andrúm. (Þetta hefur og verið lagið með bæina: bæjardyr og hús voru svo lág, að menn þurftu altaf að vera kengbognir og álútir, þá er menn gengu inn, og hefur þetta orðið að vana hjá mörgum, þótt íslenzkir alþýðumenn annars gangi og beri sig fult eins vel og enda betur en aðrar þjóðir). Þetta hús var áður bústaður »faktoranna« við Knudtzons verzlun. Bæði það og næsta húsið er bygt niður í forinni, grundvallarlaust eins og þá var títt; þetta síðar talda hús var áður kallað »Robbs hús«, því að þar verzlaði enskur kaupmaður með því nafni (um 1830 og seinna), og átti hann húsið, en síðar tók sonur hans Carl við, hann var stúdent frá Bessastöðum; þeir voru fjórir bræður, James, Jón, Carl og Hans, og drukku allir meir en flestir aðrir

Á. Thorst. phot.

PÓSTHÚSIÐ.

menn. Seinna varð húsið eign Þorfinns Jónatanssonar kaupmanns; eftir hann kom Þorlákur Johnson og rak þar fjöruga verzlun nokkur ár. Nú býr Holger Clausen í fyrra húsinu, en verzlar í þessu síðar nefnda. Þá eru vöruhús óálitleg og kumbaldar, en síðan kemur stórt hús og álitlegt, sem var sölubúð Hannesar Johnsens, Steingrímssonar biskups, og var hann þar kaupmaður mörg ár, en Símon Johnsen sonur hans tók við eftir hann. Seinast verzlaði þar Jóhannes Hansen, en andaðist eftir stuttan tíma í íbúðarhúsi Hannesar, sem er þar við hliðina; þar önduðust þeir og báðir, Hannes og Símon. Þetta hús er fyrsta húsið í Veltusundi, en þar gagnvart er gamalt hús, lágt og fornfálegt, nú óbygt, en hefur áður verið snoturt, því að þar var aðsetur Havsteens kaupmanns, sem átti bæði það og verzlunarhúsin þar sem nú er Brydesbúð; hún er bygð upp að nýju og eru þar stór og vönduð herbergi bæði fyrir verzlun og bústað; en alt þetta átti áður íslenzkur kaupmaður, Pétur Jónsson, norðlenzkur, kallaður »Petersen«, en hann bjó sjálfur í Kaupmannahöfn og kölluðu Íslendingar hann »Káetu-Pétur«.

Þá höldum vér í vestur og norður frá þessum húsum og út að sjónum, þar er »Bryggjuhúsið«, mikil bygging með porti gegnum alt húsið, og liggur bryggja þar í gegnum og í sjó út; þetta hús var fyrrum bygt handa póstgufuskipunum og átti að aka öllum hinum útlenzku gæðum og sendingum með makt og miklu veldi upp í höfuðborgina; líklega hefur þetta verið gert á kostnað gufuskipafélagsins, svona á morgunstundu framfaranna, en þetta hefur ekki staðið lengi, því að nú er húsið eign Fischers verzlunar. Þá er vér stöndum þar í portinu, sjáum vér eftir endilöngu *Aðalstræti*, og er »Herkastalinn« við hinn endann. Þá er fyrst til hægri handar og á horninu á Aðalstræti og Hafnarstæti lágt hús, óálitlegt, sem áður var kent við Sunckenbergs verzlun, en varð seinna eign Eggerts Waage kaupmanns; seinna verzlaði Matthías Johannesen þar og bætti húsið allmikið; en síðan keypti Brydes verzlun það og var þar ruslaverzlun um tíma, eða er enn. Þar gagnvart er allmikið hús tvíloftað, sem Tærgesen kaupmaður lét byggja upp úr gömlu húsi, og þótti það þá einna mikilhæfast hér í bænum; nú er þar hin alkunna Fischers verzlun, og hefur verið þar um mörg ár. Þetta hús snýr að Aðalstræti, og er á horninu þeirrar götu og Fischerssunds, en hinumegin eru vörugeymsluhús verzlunarinnar; þar á horninu var áður íbúðarhús

Vellejusar kaupmanns, og seinna Sveinbjarnar Jakobsens, en nú er það hús rifið og skíðgarður kominn í staðinn; þetta svæði er líka eign Fischers verzlunar. — Þaðan í röðinni til hægri handar er hús það, er Þórður Jónassen átti, háyfirdómari, og bjó þar langa æfi; þar andaðist hann; var húsið þá einloftað, en allsnoturt og vel bygt; síðan keypti Sigurður Jónsson það, járnsmiður, og bygði ofan á það og svo enn annað hús í garðinum, og setti þar mikla járnsmiðju. Frá íveruhúsi Sigurðar sést eftir endilöngu Austurstræti og upp á Bankastíg. Þar gagnvart er »Hótel Ísland« og útbyggingar þess, og þar yzt lítið hús, sem áður var sölukompa, en hefur orðið »heimsfræg«, af því þar bjó John Coghill, sá nafnfrægi hrossakaupmaður, sem öldurnar sungu yfir á Atlanzhafi. Þá er Vallarstræti, og er þar á horninu verzlunarhús Brynjólfs Bjarnarsonar kaupmanns, stórt hús tvíloftað og snýr gaflinn að Aðalstræti, og þar eru dyrnar inn til verzlunarinnar; var þetta hús bygt af þeim frændum Jóni Vídalín (nú enskum konsúl) og Páli Eggerz, sem dó í Ameríku, og var það þá nefnt »frændahúsið« og »frændaverzlunin«. Þar gagnvart er hið stórkostlegasta íbúðarhús bæjarins, Breiðfjörðshús, þríloftað, með svölum framan á, og eru þær bornar af járnbitum, svo ekki þarf að óttast að þær bili; þar er verzlun Breiðfjörðs neðst í húsinu og steinsteypt stétt fyrir framan; en húsið liggur á horninu á Aðalstræti og Bröttugötu, og er þar inngangur til leikhúss þess, er Breiðfjörð hefur látið gera þar, og er það eindæmi af einum einstökum manni; þar hefur oft verið leikið og fundir haldnir og ýmsar samkomur. Forgarðurinn út til Bröttugötu er margar álnir á hæð og glerþak yfir, og er hvergi annað eins hér. Í þessu húsi eru mörg herbergi og salir, sem nærri má geta; en þetta hefur Breiðfjörð bygt sjálfur (því hann er bæði smiður og kaupmaður) upp úr hinu gamla »Hákonsenshúsi«, sem Ísleifur etazráð lét byggja handa systur sinni, sem var gift Einari Hákonsen hattasmið, og bjuggu þau hjón þar lengi. Ágætt efni var í húsinu, eins og annars í þessum gömlu húsum, en það féll samt meir og meir og varð óálitlegt með tímanum, þangað til það fékk upprisunnar dýrð fyrir Breiðfjörðs kraft. Þar í einni stofu hefur Jónas Hallgrímsson búið, og þar sneri hann Úrsíns stjörnufræði og orti »Dagrúnarharm« eftir boði Helga biskups, en Helgi sendi Jónasi tvær portvínsflöskur fullar til launa. — Í þessu húsi uppi á lofti andaðist Sigurður Breið-

fjörð (21. júlí 1846) og var jarðsettur ræðulaust[1]. Höfundur þessarar ritgerðar heimsótti Jónas Hallgrímsson meðan hann bjó þarna, og gaf Jónas honum náttúrufræðisbók; en mörgum árum seinna bjó höfundurinn í sömu stofunni, sem Jónas hafði búið í; það var um sumar. — Á hinu horninu á Bröttugötu er »Biskupshúsið« eða »Biskupsstofan« gamla; þar bjó Geir Vídalín biskup og þar hratt hann Jóhanni »stríðsmanni« ofan úr götudyrunum (en ekki Jörgensen, eins og segir »Jörundar sögu«) og sagði um leið: »Far þú til helvítis«. Seinna hafa ýmsir búið þar, og þar mun barnaskólinn hafa verið einhverntíma í tíð Sveinbjarnar Hallgrímssonar; M. Smith bjó þar nokkur ár, og síðan M. Johannesen kaupmaður, en nú er húsið eign Helga Zoëga verzlunarstjóra. Það er eitt af gömlu húsunum, einloftað og vel bygt. Þar áfast við er hið nýja hús M. Johannesens, bygt af Norðmönnum upp á norsku; það er á horninu á Aðalstræti og Grjótagötu, tvíloftað og stórt hús. Gagnvart þessum húsum er gamla prentstofan, gamalt múrhús, lágt og einloftað, með háu þaki; þar bjó fyrrum Ulstrup landfógeti, en seinna var þar Carl Siemsen og hafði þar sölubúð, og þar braut Sigurður Breiðfjörð rúðuna með flöskunni, er hann fékk ekki á hana, því það var um sunnudag, og komum við þá nokkrir skólapiltar frá Bessastöðum og mættum Sigurði rambandi og flýjandi á bláum kalmúksfrakka, og hljóp hann illa, hefur kannske verið kendur, enda var hann digur og óliðlega vaxinn og þungur á sér. Um þetta kvað Sigurður vísuna sem byrjar svo: »Breiðfjörð fór í búðina«. Seinna var prentverkið flutt þangað úr Viðey, og þar voru yfirprentarar Helgi Helgason og síðan Einar Þórðarson, þangað til prentverkið hætti að vera eign landsins. Nú eiga þeir bræður húsið, Sturla og Friðrik Jónssynir, og hafa það fyrir vöruhús. Prentverkið gamla var í suðurendanum, en nú er þar geymsluhús; í norðurendanum var bústaður Einars prentara, en fyrir nokkrum árum var þar stofnað »baðhús«, og ritað hjá dyrunum á ensku »*Public Baths*«, en ekki er kunnugt hvort nokkur útlendingur hafi fengið af sér að nota slíka kytru, enda er þetta nú farið á höf-

---

[1] Jón Borgfirðingur, æfisaga Sigurðar bls. 41. Myndin af Sigurði í Sunnanfara er alveg ólík honum og ekkert að marka hana. Ég hafði teiknað mynd af Sigurði eftir minni, og lánaði hana, en fékk hana aldrei aftur. Hún var langtum svipaðri honum, en varð náttúrlega ekki brúkuð. Þeir þóttust vita það betur. (Fleiri myndir þar eru alveg ónýtar: Magnús Grímsson, Þorleifur Jónsson, Kristinn í Engey, Bjarni rektor; allar fráleitar).

uðið. Þar er vatnsból gott fyrir framan og safnast þar saman vatnsberar bæjarins og ber margt á góma, sem nærri má geta. Þá tekur þeim megin við bæjarfógetagarðurinn, sem fyr er nefndur, eða vesturhlið hans, en þar á móti er verzlunarhús þeirra Sturlu kaupmanns og Friðriks, Jóns sona háyfirdómara; það hús bygði Torfi Steinsson söðlasmiður, afi Halldórs Steinssonar læknis, og bjó þar lengi, og var það þá snoturt íveruhús og rúmleg verkstofa. — Þá er hús Andersens skraddara, með dönsku nafnspjaldi, það er stórt hús tvíloftað; þar er kaffihús við hliðina með danskri yfirskrift, sem enginn skilur nema lærðir menn. Húsið snýr gaflinum að götunni, eins og áður tíðkaðist víða; Andersen bygði það fyrir fáum árum upp úr gömlu húsi, sem áður (um 1800) var »fabrikka« eða klæðasmiðja og ein af »innréttingunum«, sem áttu að hala landið upp í veldi og velmegun alt í einu; síðan var þar barnaskólinn, og þar kendu Ólafur Hjaltesteð, Pétur Guðjónsson og fleiri; seinna keypti Jón Guðmundsson húsið og bjó þar lengi rausnarbúi, og var þar þá gott að koma, því húsbændur og heimili voru fágæt; þar gaf Jón út Þjóðólf mörg ár og andaðist þar, og bjó höfundur þessarar greinar þá hjá Jóni; seinna bjó séra Matthías þar. — Þar næst er »Davíðshús«, sem var til 1836 og eign Davíðs verzlunarmanns Helgasonar; hann var ógiftur. en bjo með Guðrúnu systur sinni; hún gerði öl, og varð þá enginn til þess annar hér; það var ekki áfengisöl, en enginn gat drukkið það nema með andköfum. Þá var húsið mjög lítið; þar bjó Jón Þorleifsson skáld um tíma, en seinna fékk Magnús Árnason snikkari húsið og stækkaði það nokkuð og bygði á það kvist. Það liggur gagnvart »Herkastalanum« og mun þar ekki ætíð vera næðissamt. Þá er Túngata.

Þá er eftir að minnast á AUSTURVÖLL; hann er í miðjum bænum og var áður eintóm flög og jarðföll, og gryfjur sem fyltust vatni á veturna, og var þá þar ilt yfirferðar, þegar engin ljós voru til að lýsa á götunum. Síðan hefur hann verið sléttaður og lagaður allur, gerður að grasfleti og grindur í kring; þar á miðjum fletinum stendur líkneski Alberts Thorvaldsens. sem bæjarstjórn Kaupmannahafnar gaf Reykjavíkurbæ eða landinu í þúsund ára afmælisgjöf, og var það hin einasta mannlega minnisgjöf, að frátaldri gjöf Kristjáns konungs. Austurvöllur sprettur vel og er tvíog þrísleginn, og sagt að ætíð komi óþurkur, þá er þurka skal það hey. Þessi hús eru í kring um Austurvöll: að sunnanverðu er dómkirkjan, alþingishúsið, hús Halldórs Friðrikssonar, hús Krist-

jáns Þorgrímssonar, hús Helga Helgasens (nú eign ekkju hans Magdalenu); að norðanverðu eru þessi: Ísafoldarprentsmiðja, hús frú Herdísar Benediktsen, hús »Gvuní-Mullers« — öll þessi hús hafa verið áður talin. Að austanverðu og inni í garði nálægt húsi dr. Jónassens er lítið hús, þar sem nú búa systur Magnúsar landshöfðingja; áður bjó þar Hendrik Hansen, mágur Hannesar Johnsens, og síðan Teitur Finnbogason og Jón Jónsson (Álaborg) landritari: allir þessir hafa andast þar. Þétt við Austurvöll er hús Kristjáns assessors, sem þeir létu byggja Guðmundur Thorgrímsen og Tómas Hallgrímsson læknir, mjög vandað hús og stórt, einloftað; þar andaðist Tómas. Þá er hús Óla Finsens, sem áður var pósthús; það var fyrst bygt af dr. Hallgrími Skeving yfirkennara, og var þá mjög lítið og þröngt, en síðan hefur verið bætt við það miklu og kvistur bygður á ofan. Þá eru ekki fleiri hús þeim megin, en langur skíðgarður alt að »ensku verzluninni«, sem var (eða húsi Péturs biskups). — Við vesturhlið Austurvallar er fyrst LYFJABÚÐIN (Apótekið), gamalt hús en allgott, einloftað með kvisti; þar var fyrst Möller lyfsali, móðurbróðir Vilhjálms Finsens; síðan Randrup, hann var Frakka-konsúll og var þar þá krökt af Frökkum; eftir hann kom Krüger, og lét hann gera útbyggingu við innganginn og svalir uppi og prýða með myndastyttum; þá var frelsistími í apótekinu, því þá gat maður fengið alt receptslaust: blásýru og klóral og arseník og alt og alt, en nú fæst ekkert receptslaust nema saltsýra og brennisteinssýra og kamfórudropar. Eftir Krüger kom Tvede, sem var skamma stund og varð mörgum harmdauði; síðan keypti Olesen lyfjabúðina og þótti lipur maður og vel látinn, en nú er Lund orðinn eigandi

Á. Thorst. phot.

KVENNASKÓLINN.

hennar. Þá er hús Steingríms Thorsteinssonar yfirkennara og skálds; það hús bygði Eðvarð Siemsen og lét vanda það vel; það var einloftað; síðan keypti Bjarni amtmaður Thorsteinsson húsið af Eðvarð og bjó þar þangað til hann andaðist; en ekkja hans lifði nokkuð lengur; fékk Steingrímur þá húsið eftir foreldra sína og lét stækka það alt og gera tvíloftað, svo nú er það miklu álitlegra og stæðilegra en áður. Þá er hús Páls Melsteðs eða KVENNASKÓLINN; þar var áður Hannes Johnsen, og var húsið þá lélegt og lítilfjörlegt, en Páll keypti það og lét gera úr því þá

REYKJAVÍK FRÁ TÚNGÖTU.

fögru byggingu, sem nú er á horninu á Austurvelli og Vallarstræti; þetta stræti liggur út í Aðalstræti og er þar »Sturlu-bakarí« til annarar handar, beint fyrir Veltusundi og á móti Brydes búð; það hús bygði Sigurður Jónsson járnsmiður og hafði þar smiðju, en flutti síðan burtu þaðan; þar bjó Guðmundur Thorgrímsen um tíma og andaðist þar; þar bjó og Guðmundur læknir Guðmundsson frá Laugardælum, en síðan keypti Sturla húsið. Þar gagnvart er suðurhluti þess húss ens mikla, er þeir hafa bygt Rafn Sigurðsson og Magnús Benjamínsson úrsmiður, og býr Magnús

í þeim endanum, sem snýr að Vallarstræti, einhver hinn mesti hugvits- og hagleiksmaður á þessu landi, og er nú öðruvísi en áður, þegar engir fengust til að gera við úrin nema gullsmiðir og silfursmiðir, sem ekkert höfðu við það fengist.

GRJÓTAÞORPIÐ. Vestur úr Aðalstræti hækkar landið og heitir alt það svæði »Grjótaþorp«; liggja fjórar götur þar upp úr miðbænum, og heita Túngata, Grjótagata, Brattagata og Fischerssund. *Túngata* hefur verið talin áður; hún er syðst. *Grjótagata* er á milli Sturlu-búðar og húss M. Johannesens; þar við götuna er stórt og fagurt hús, smíðað nýlega af Einari Helgasyni og eign hans ásamt frú Steinunni Thórarensen, ekkju síra Stefáns Thórarensens. Þar var áður »Gröndalsbær«, þar bjó Benedikt Gröndal assessor og andaðist þar (1825); seinna bygði Kristján kaupmaður Jakobsen lítið hús á því bæjarstæði; þar bjó Sveinbjörn Hallgrímsson um tíma; síðan varð húsið eign Helgu Benediktsdóttur Gröndals, þá er hún var orðin ekkja eftir Sveinbjörn Egilsson, og þar andaðist hún; eftir hana fékk frú Elín Thorstensen húsið, ekkja Jóns landlæknis, og andaðist þar, en síðan bjuggu þar dætur Sveinbjarnar Hallgrímssonar, Sigríður og Kristín. Lengra upp frá er nýtt hús, bygt af Ólafi Norðfjörð, það er snoturt; enn ofar er hús Magnúsar snikkara Ólafssonar, kallað »Hæstiréttur«, af því það er hátt, og þó ekki hærra en mörg önnur hús; þar hjá er minna hús, sem Magnús býr sjálfur í; hann hefur og bygt bæði þessi hús. Þar gagnvart er snoturt hús og fremur lítið, sem Bjarni snikkari hefur bygt; þar er fagur blómgarður fyrir framan og girt með múrvegg. Þar hjá er stórt hús, sem Bjarni hefur nýlega reist. Nokkuð ofar er hús Borgþórs Jósepssonar verzlunarmanns, þétt upp við Geirstún. — *Brattagata* byrjar á milli Breiðfjörðs húss og biskupsstofunnar gömlu; Breiðfjörðs hús nær langt upp í götuna, og er þar ekkert hús gagnvart, en ofar er hús, sem Gísli snikkari átti, faðir Odds Gíslasonar prests, þess er fór til Vesturheims; Rósa hét kona Gísla og móðir Odds, og var húsið því oft kallað »Rósuhús«; það hús varð seinna eign Eiríks Kúlds snikkara, en af honum keypti Egill Egilsson það og andaðist þar; var þá margbúið að byggja við húsið og breyta því frá þess upprunalegu mynd. Síðan hafa ýmsir orðið eigendur hússins. Þar gagnvart er hús nokkurt, er Breiðfjörð hefur látið byggja, og er grasflöt mikil þar fyrir framan og hallar ofan að

Breiðfjörðs húsi því hinu mikla, sem áður er talið. — *Fischerssund* liggur á milli Fischers verzlunarhúss og vöruhúsa þeirra, sem verzlunin á; þar eru engin íbúðarhús að neðanverðu í sundinu, en ofar er bökunarhús Fridriksens bakara, þar sem áður var Jensen bakari. Upp úr Fischers-sundi er gata nokkur og liggur upp að »Nýjabæ«, hann er við Geirs-tún, en er nú fallinn; þar er íshús mikið, er Geir hefur bygt handa sér; en nokkuð neðar er hús Guðmundar Olsens verzlunarstjóra, nýtt og mjög snoturt. Þar gagnvart er steinhús eitt, sem kallast Hákonarbær, þar var torfbær áður. — Þá er vér komum fyrir hornið á bökunarhúsinu, tekur sú gata við, er Mjósund nefnist, þverbeint á þessum þrem síðast nefndu götum; þar er til vinstri handar »Vinaminni«, er Sigríður Einarsdóttir lét byggja, kona Eiríks Magnússonar meistara í Cambridge; það er stór bygging og hvergi eins hátt undir loft í nokkru prívathúsi í bænum; þar eru stórir salir og alt mikilmannlegt og bygt upp á ensku. Þar rétt fyrir neðan var áður »Brekkubær«, þar sem Sigríður var fædd, og lét hún byggja þetta mikla hús til minningar um hinn forna og horfna æskustað, þar sem hún hafði skemt með söng og gleði oss og mörgum, sem segir í «Tólf álna kvæðinu«. Annars býr enginn í Vinaminni að staðaldri, nema María Einarsdóttir, systir frú Sigríðar, en þar hefur Kristján assessor búið, og þar býr Jón Vídalín konsúll á sumrin. Þar gagnvart er lágt hús og fornfálegt, eign Hansens hattara; það var fyrst bygt af Snæbirni Benediktssyni verzlunarmanni, sem fórst með öðrum á »Sölöven«, og var húsið þá miklu minna, en hefur síðan verið lengt, og ávalt lélegt. Þar í götunni eru og nokkur fleiri hús, sem ekki þykir vert að telja.

GLASGOW er afarmikil bygging gagnvart bökunarhúsi Fridriksens, en liggur eiginlega ekki í neinni götu. Þetta hús var bygt um 1860, þar sem áður stóð »Borgarabærinn«, sem átti Þórður borgari, faðir þeirra bræðra Guðmundar og Sigurðar, einhverra helztu alþýðumanna hér. Þar var þetta mikla hús reist af tveimur Englendingum, Henderson og Anderson, og kallað »Glasgow« eftir stórborg á Skotlandi með því nafni (en fólk hér kallar það »glerskó« eða »glerskóg«, til þess að fá eitthvert vit í nafnið, ósjálfrátt), því þeir munu hafa þaðan verið. Þar var þá stofnuð einhver hin mesta og haganlegasta verzlun, sem hér hefur verið, og alt út búið sem bezt mátti verða, járnbrautir lagðar frá húsinu og ofan að sjó og út á bryggjur, og vörunum ekið á þar til gerð-

um vögnum og hjólsleðum; en þessi dýrð stóð ekki lengi, því að eigendurnir settu íslenzka menn fyrir verzlunina, og varð þeim ekki ráðafátt að koma öllu fyrir kattarnef; var húsið eftir það nokkra stund eigendalaust að kalla, eða í eyði, þangað til Egill Egilsson keypti það fyrir 12000 krónur (hefði nokkur stefna verið þá komin á hugsunarhátt manna hér, þá hefði mátt fá þetta hús handa söfnunum fyrir gjafverð). Þar bjó Egill eitthvað 12 ár í suðurenda hússins uppi, en leigði ýmsum út, bæði kaupmönnum og embættismönnum, því nóg var af sölum og herbergjum; þar bjó Lárus Sveinbjörnsson, sem þá var bæjarfógeti; Jón Hjaltalín landlæknir; Halldór Daníelsson bæjarfógeti; þessir bjuggu allir hver eftir annan í suður-endanum niðri, en hitt var leigt ýmsum til verzlunar og vörugeymslu; þar í stórum sal niðri var »Sjómannaklúbburinn« um hríð; þar var og verzlun Eggerts Gunnarssonar, og Gunnlaugs Briems (fyrir Englendinga); verzlun rak og Jón Guðnason í norður-endanum alllengi; í miðri byggingunni hafði Löve lengi klæða- og fataverzlun, uppi og niðri. Í salnum niðri voru stundum sjónleikir og skemtanir. Þá hefur »Glasgow« gefið töluvert af sér, en þetta hætti smám saman, svo húsið varð þung byrði fyrir einn mann, og þá skifti Egill því við Þórð Jónsson útvegsbónda fyrir »Garðana«. Í Þórðar tíð bjó Tryggvi bankastjóri þar sem Egill hafði búið, en herbergjaskipun hefur verið breytt allmikið; býr Tryggvi þar enn í stórum og skrautlegum herbergjum. Þá var og náttúrugripasafnið flutt upp í Glasgow í stóra salinn uppi á loftinu í miðbyggingunni; en eftir nokkurn tíma keypti Einar Benediktsson cand. juris Glasgow af Þórði og lét breyta allmiklu, einkum í norðurhluta hússins, og mjög til bóta, því að þá voru þar gerð stór og fögur herbergi, þar sem áður hafði varla verið komandi; þar bjó Reinholt Andersen skraddari uppi, en Steingrímur Johnsen niðri, en á efsta lofti Jón Ólafsson ritstjóri, og eftir hann Brynjólfur Þorláksson landshöfðingjaritari; en annars hafa engir búið þar að staðaldri. Á bak við suður-enda Glasgows er prenthús, er Einar hefur látið byggja; þar var »Dagskrá« prentuð; en við norður-endann hefur verið bygt tvíloftað hús, og kallað »Aberdeen« (eftir borg í Skotlandi eins og Glasgow), og stendur það á Glasgows lóð, en ekki er mikil prýði að því húsi.

Nokkuð fyrir neðan Glasgow er »Liverpool« (þessi ensku nöfn hafa komið upp með ensku verzluninni sem þá var); það hús var bygt af Jóni Markússyni kaupmanni, sem fórst með »Sölöven«;

það var vel bygt og sterkt timburhús einloftað, en þá ekki annað en lítil sölubúð og geymsluhús; seinna keypti Magnús Jónsson í Bráðræði húsið (mágur dr. Jóns Hjaltalíns og bróðir Jóns assessors í Álaborg), og rak þar verzlun; hann var auðugur vel og lét bæta húsið og byggja ofan á það, og er það hið vandaðasta hús; eftir hann tók við Sigurður sonur hans, og hætti þá verzlunin von bráðar, en húsið varð síðan eign Geirs Zoëga kaupmanns, og býr þar nú tengdasonur hans Th Thorsteinsson; þar er snotur verzlunarbúð niðri og fögur herbergi uppi, en helmingur hússins er vöruhús; á bak við húsið eða »til garðsins« hefur hinn núverandi eigandi látið gera snotran blómgarð og sumarhús, og alt einkar vel vandað. — Hér um bil gagnvart þessu húsi, þétt við sjóinn, er mikið hús tvíloftað, úr timbri og tigulsteini; það lét Jón Stefánsson kaupmaður byggja og setti þar allmikla verzlun, en naut þess skamma stund, því hann lézt snögglega í Kaupmannahöfn; þá fékk Björn Kristjánsson húsið og rekur þar allmikla verzlun; hús þetta er sterkt og mjög vandað, en liggur mjög fyrir sjávargangi; eru stórir og sterkir múrveggir hlaðnir upp úr klettunum þar fyrir framan til þess að taka á móti briminu; þar hefur Björn látið gera járnbryggju á steinstöplum, og má hafrótið ekki hagga henni, þótt allar aðrar bryggjur laskist, með því þær eru úr timbri og öðruvísi.

VESTURBÆRINN. Upp frá þessum húsum komum vér á *Vesturgötu*; hún liggur héðan og alt út að Framness-stíg, út úr bænum sjálfum. Þá er fyrst íbúðarhús Geirs Zoëga kaupmanns, venjulega kallað »Sjóbúð« og gatan upp að því »Sjóbúðarstígur«, þótt nú sé alveg rangt að nefna þetta þannig; en þessi nöfn eru þannig til komin, að fyrrum var þar bær nokkur fremur lélegur, og kallaður »Sjóbúð«; hefur þetta nafn svo loðað við húsið, sem þar var bygt seinna. Þetta hús Geirs var fyrst einloftað, en seinna gerði hann það tvíloftað og mjög álitlegt, með því líka það liggur hátt og uppi yfir götunni; þar hinum megin við götuna er verzlunarhús Geirs og vörugeymsluhús, og mikill útbúningur til sjávarútvegs, svo ekki er eins hjá nokkrum manni hér. Nokkuð ofar í götunni er snoturt steinhús, sem Árni Zakaríasson hefur bygt; þar andaðist Guðmundur Þórðarson bæjarfulltrúi, tengdafaðir Árna; en þar upp frá var áður bær Guðmundar, og hét »á Hóli«. Ýms fleiri hús eru í þessari götu, þar á meðal »Merki-

steinn«, vandað steinhús, er Schau steinhöggvari bygði upp úr kotbæ, er þar var áður og hét Merkisteinn; nafn hússins er höggvið yfir dyrunum. Þar gagnvart er »Frú Marenar hús«, sem nú er kallað; það hús bygði Einar Jafetsson, sonur Jafets Johnsens, mágs Jóns Sigurðssonar forseta; en síðan keypti frú Maren það, dóttir Lárusar Thórarensens sýslumanns og ekkja eftir Jóhannes Guðmundsson sýslumann, tengdamóðir doktor Valtýs; þar býr hún nú ásamt Katrínu dóttur sinni. Þar gagnvart er allmikið bökunarhús, timburhús einloftað og rúmlegt, bygt af Norðmanni nokkrum Endresen fyrir nokkrum árum, en nú eign félags nokkurs í Reykjavík. Þar þykja brauð nú bezt í bænum og margskonar önnur brauðgerð. — Skáhalt þar á móti er »HÓTEL REYKJAVÍK«. það hús bygði fyrst Nikulás Jafetsson, bróðir Einars, og var þá lítið hús með kvisti, og var þegar veitingahús; seinna fékk það Einar Zoëga veitingamaður og lét bæta við það og byggja ofan á það og lengja það mikið; síðan flutti Einar þaðan og í það hús, sem nú er »Herkastalinn«, og þá varð húsið eign Ólafs Eiríkssonar söðlasmiðs, en hann seldi það aftur Einari Zoëga, og er það nú veitingarstaður eins og áður. Gagnvart þessu húsi er grjótgarður, upp á gamla vísu, og þar fyrir innan kálgarður, sem heyrir til húss Árna Eiríkssonar, en þvert fyrir þeim garði og neðar liggur rautt hús, tvíloftað og einkennilegt, og hefur af löguninni hlotið ýms nöfn: »skrínan«, »púltið« og »skattholið«, því hér á landi er siður að uppnefna alt, sem uppnefnt verður. Þetta hús bygði Sigurður Jónsson járnsmiður, og setti þar smiðju; þar bjó hann tvö ár, en þá keypti Benedikt Ásgrímsson gullsmiður húsið og bjó þar þrjú ár; síðan keypti Benedikt Gröndal húsið og dubbaði það upp, því það var fremur óálitlegt utan, þótt vel væri bygt; þessu húsi fylgir engin lóð að kalla má. Ofar og upp við götuna er hús Árna kaupmanns Eiríkssonar, bygt af Guðmundi Erlendssyni útvegsbónda; það hús var lengi kallað »Rimma«, en þetta nafn heyrist nú ekki lengur, því fólkið er orðið svo »mentað«. Fyrir vestan þetta hús liggur stígur ofan að sjónum, en fyrir vestan þann stíg er lítið hús, sem áður var eign Jóns Borgfirðings, og bjó hann þar lengi, og þar eru börn hans upp alin. Neðst við sjóinn og í vestur frá stígnum er steinhús, nokkuð gamalt og einkennilegt, það bygði Sigurður Þórðarson útvegsbóndi, sonur Þórðar borgara og bróðir þeirra Guðmundar og Jóns. Á þessu húsi eru veggir svo þykkir, að standa mundu fyrir fallbyssu-

skotum. Skamt þar frá er annað steinhús, bygt af Sigurði Sigurðssyni Þórðarsonar, en er hann druknaði, þá keypti Ólafur Jónsson húsið, mágur Otto Wathnes, og býr þar nú. Fyrir neðan þessi hús og til vesturs og austurs eru klettar og urðir í sjó fram. — Gagnvart húsi Árna Eiríkssonar er BISKUPSHÚSIÐ; það lét herra Hallgrímur byggja, þegar hann var dómkirkjuprestur, og er það veglegt hús og sæmandi biskupstign; er því líkast sem einhver fyrirboði hafi verið þess, er verða mundi, því ekkert hús þar í nágrenninu er slíkt, og fá í öllum bænum; það er einloftað með kvisti beggja megin, en fagrir garðar og grasfletir á bak við. — Þá er í sömu röðinni hús Ólafs Þórðarsonar, einloftað en mjög hátt, vandað hús og snoturt, enda stóð Jakob Sveinsson fyrir smíðinni. Þar á móti er hús Ámunda Ámundasonar, nýtt og tvíloftað, þar sem áður stóð bær Jóns Þórðarsonar borgara, og var sá bær einn af Hlíðarhúsunum, en svo kallaðist bæjaröð sú, er þar stendur enn að nokkru leyti, og er nú orðin fornfáleg mjög. Þá er hús Ólafs Eiríkssonar söðlasmiðs, einnig nýtt og tvíloftað; svo heldur húsaröðin áfram eftir Vesturgötu, og þar hin helztu þessi: hús Jóns heitins Ólafssonar; Þorsteins Jónssonar járnsmiðs, með smiðju ágætri, Sigurðar Þórólfssonar búfræðings, einkar snoturt hús nýtt; lengra á burtu er hús Einars Árnasonar verzlunarstjóra hjá Thomsen, nú orðið einkar álitlegt; öll þessi hús eru sunnanmegin við Vesturgötu; en að norðanverðu er hús Þórðar Zoëga, tvíloftað hús og stórt; Gísla Tómassonar verzlunarmanns, Sigurðar Símonarsonar skipherra, bæði einloftuð; þá er stórt hús tvíloftað, bygt af Sveini Sveinssyni, bróður herra Hallgríms; þar var náttúrugripasafnið geymt nokkur ár, en síðan keypti Gísli Finnsson járnsmiður húsið og setti þar mikla járnsmiðju með ýmsum vélum, og þarf eigi að fara út eftir vatni, því það kemur upp úr jörðunni með dæluaustri, sem Gísli hefur tilbúið, og er ekki slíkt fyrirkomulag annarstaðar hér, en í borgum utanlands er það títt. Þá er einkennilegt hús, kallað »norska húsið«, bygt af Endresen, sem fyr er nefndur, áður en hann bygði bökunarhúsið; þar hafa ýmsir búið síðan; þá er hús Guðlaugs Torfasonar snikkara, snoturt hús, og lengra á burtu er hús »Framfarafélagsins«, ætlað fyrir samkomur félagsmanna; hér um bil gagnvart því er allmikið hús, er Þórður Jónsson hefur látið byggja, sá er átti Glasgow. Ofan að sjónum liggja tveir stígir frá Vesturgötu, og eru þar hús á stangli fram með. Svæðið þar fyrir neðan er mýrlent og hefur

verið kallað »Svartiskóli«, óvíst af hverri ástæðu; hefur það verið haft fyrir haga handa ferðamannahestum, en nú er þar komin gata eftir endilöngu og í sömu stefnu og Vesturgata, og eru þar bygð ýms hús. Til suðurs úr Vesturgötu liggur *Bræðraborgarstígur*, svo nefndur af steinhúsi nokkru, er tveir bræður að austan bygðu og kölluðu »Bræðraborg«; þar fram með stígnum og í kring í holtinu eru ýms hús og mörg snotur. Sum af þessum húsum nefnast bæjanöfnum (t. a. m. Brekka, Skáholt o. s. frv.). — Nær bænum er enn stígur upp úr Vesturgötu og upp á túnið, við vesturgaflinn á húsi Sigurðar Þórólfssonar, sá stígur liggur upp að hinum nýja SJÓMANNASKÓLA; það hús er tvíloftað og ekki mjög stórt, en snoturt; þar er Markús Bjarnason skólastjóri og heldur þar tímamark með kúlu, sem er látin falla eftir stöng upp úr húsinu. Enn nær bænum er stígur upp að »Doktorshúsinu«, sem fyr er nefnt; þar bjó Jón Thorstensen landlæknir mörg ár, og lítur húsið enn eins út að utan eins og meðan hann bjó þar, þótt fyrirkomulaginu hafi verið breytt að innan. Meðan Jón landlæknir bjó þar, höfðu hinir frakknesku vísindamenn þar á túninu rannsóknarstað; þeir voru í hinni miklu rannsóknarferð 1836, sem Páll Gaimard var fyrir; þeir settu þar granítstein mikinn teningsmyndaðan, sem löngu seinna var fluttur þaðan og komst til Jakobs Sveinssonar og sáum vér hann nálægt húsi hans, en nú vitum vér ekki hvað af þeim steini er orðið. Af þessum stað er hæð Reykjavíkur í almanakinu sett — 56 fet yfir sjávarmál, sem er rangt, því að bærinn sjálfur liggur miklu lægra. — Í þessu húsi bjó síðan dr. Jón Hjaltalín, og Pétur Guðjónsson; seinna varð Sigurður Vigfússon »forni« eigandi hússins, og seldi það síra Sveini Níelssyni, föður Hallgríms biskups, eða Birni Jónssyni ritstjóra, og bjuggu þeir þar nokkurn tíma, og mun herbergjaskipun þá hafa verið breytt. Síðan fékk Markús Bjarnason skólastjóri húsið og lét byggja sjómannaskóla við vesturenda þess, hefur hann nú nýlega verið fluttnr þaðan, og er nú NÁTTÚRUGRIPASAFNIÐ flutt þangað.

Nú hafa flest þau hús verið talin, sem vér vitum eitthvað um að segja, eða sögu þeirra, en þótt mörg séu fleiri, sem ekki varð neitt um sagt. Öll eða flest eru húsin merkt með tölum (numerum), en venjulega eru þau nefnd eftir eigendunum eða þeim, sem í þeim búa. Bæjarstjórnin hefur og á seinni tímum gert sér far um að sjá um að götur yrðu beinar, en ekki krókóttar, og ýmislegt er gert til þess að halda bænum hreinum og þrifalegum, þótt

eigi sé unt að ráða við það eins og vera ætti. Vatnsból eru hingað og þangað: í sjálfum bænum eru þrjú, það er: við Bankastræti, alment nefnt »Bakarapósturinn«; þar er ekki gott vatn, seltublandað; annað er fyrir sunnan latínuskólann, nálægt tjörninni; þriðja er »Prentsmiðjupósturinn«, fyrir framan gömlu prentsmiðjuna, í Aðalstræti; þar er vatnið bezt; svo eru vatnsból við Zímsens hús og við latínuskólann, en þau eru ekki ætluð almenningi til afnota.

TÚNIN fyrir ofan Reykjavík eru nefnd ýmsum nöfnum: *Hólavöllur*, *Nýjatún*, *Hlíðarhúsatorfan*, og svo kend við þá menn, sem eiga túnin eða yrkja þau; en annars eru flest þeirra ekki yrkt eins og skyldi, nema tún Geirs kaupmanns Zoëga, það er fyrirmyndartún og sýnir, hvað gera mætti, ef vilji og hirðusemi væri sköpuð í hausa mannkynsins. Nýjatúnið er lengst á burtu, og hefur verið grætt út að miklu leyti upp úr melunum, en órækt er í því víða og þar vaxa enda fjallagrasategundir og mosar sumstaðar, en það vex ekki nema í illa ræktaðri jörð eða jafnvel órækt. Enda hefur túnið aldrei verið vel hirt, þótt það sé girt vænum grjótgörðum. Nær bænum er *Landakotstúnið*, sem katólsku trúboðarnir eiga, illa hirt og víða blásið; þar er »Landakot«, þar sem dómkirkjuprestarnir hafa setið; það var snoturt timburhús, sem Helgi Thordarsen lét byggja sér þá er hann varð dómkirkjuprestur, og eftir hann bjó þar síra Ásmundur, og síra Ólafur Pálsson um tíma (áður bjuggu prestarnir úti á Seli, fyrir vestan bæinn); en eftir að þessi eign var komin í hendur útlendinganna, þá sátu þar hinir katólsku klerkar; var húsið altaf óbreytt, en einhver lengja eða langur timburkofi var hafður fyrir kirkju. Nú fyrir skemstu hefur húsið verið bygt upp að nýju, og er þar komið tvíloftað hús allmikið, en ný og snotur kirkja hefur verið reist neðar á túninu, og er hún til að sjá laglegri en dómkirkjan bænum. Annars eru þessi tún fögur af náttúrunni, og veruleg prýði, og ekki mundi staðurinn verða fegri, ef hér væri alsett húsum, eins og sumir vilja. — Það er eins og þeir ímyndi sér, að öll jörðin ætti að réttu lagi að verða eitt húsaþorp — enda hefur sumstaðar verið mælt út af túnunum, til þess að klína þar á einhverjum kofum.

Kirkjugarðsstígurinn (Suðurgata) liggur frá bænum og suður að kirkjugarðinum; þar fyrir vestan, uppi á túninu, var latínuskól-

inn, eftir að hann hafði verið fluttur frá Skálholti (1785), og stendur nú »*Skólabærinn*« á þeim stað. Alt til skams tíma var þar bær eða kotbær, en nú er þar komið laglegt hús, lítið. Ekki vitum vér, hvernig skólahúsið gamla hefur litið út, en þegar skólinn var fluttur að Bessastöðum (1805), þá mun það hafa verið flutt þangað, og það hafa verið þær timburbyggingar, sem lengi stóðu þar á hlaðinu bakvið Bessastaðastofu, en eru nú horfnar fyrir löngu. Í miðbyggingunni bjó Sveinbjörn Egilsson; þar voru tvær stofur allstórar og hafa verið vandaðar, því útskurður var með öllum loftum, og þetta hefur ef vill verið frá skólanum í Reykjavík (nema því að eins að þetta hafi verið bygt á Bessastöðum að nýju handa kennaranum, en um það vitum vér ekkert nú). — Niður við veginn og eins og uppi yfir kirkjugarðinum eru Melshús, en fjær og fyrir neðan veginn er Melkot; þessir bæir eru mjög gamlir og voru til fyrir aldamótin; þeir draga nafn af »melunum« eða Skildinganess-melum, sem eru þar fyrir utan.

KIRKJUGARÐURINN liggur fyrir ofan veginn, og er ekki mjög gamall (áður var jarðað í sjálfum bænum, eins og fyr er á vikið); auðséð er, að þar hefur landið áður legið undir sjó, því að oft koma skeljar og hörpudiskar upp úr jörðunni þegar grafið er. Í kirkjugarðinum eru minnisvarðar ýmissa merkismanna, sem dáið hafa síðan hann var vígður; þar var fyrst jörðuð fyrri kona Þórðar Sveinbjörnssonar konferenzráðs og háyfirdómara, hún andaðist 1838. Blóm eru gróðursett á sumum leiðunum, og víða eru járngrindur í kringum grafreiti, og minnisvarðar, sumir mjög dýrir og dýrari en fegurðinni svarar; þar er einna elztur minnisvarði yfir Steingrími biskupi steyptur úr járni; annar er yfir Pétri biskupi, og þriðji yfir Bergi Thorberg landshöfðingja; báðir þessir minnisvarðar eru smekklausir að gerð, og meira gert til að hafa þá nógu dýra. Minnisvarði yfir Jón Sigurðsson er uppmjór granítsteinn, með upphleyptri mynd hans á; þessi lögun á bezt við, og hún er á minnisvarða yfir Hannes Árnason og Jón Guðmundsson, og kannske fleiri. Yfir Jón Hjaltalín landlækni er reist hella með letri á, og hafði hann sjálfur ráðið því. Þá eru og laglegir minnisvarðar yfir Jón Árnason og frú Katrínu, síra Svein Níelsson prófast, Teit Finnbogason, Pétur Guðjónsson og fleiri. Fyrir innan grindurnar við veginn liggur langur steinn með rúnaletri, sem enginn les nú; þar er Sveinbjörn Egilsson grafinn. — Í vesturhluta kirkjugarðsins

er reitur handa frakkneskum mönnum, sem deyja hér, og er þar ýms einkennileg prýði og öðruvísi en annarstaðar, en oft er það skemt af ýmsu hugsunarlausu fólki eða börnum, þótt bannað sé í lögreglusamþyktinni (38. gr.); en við því verður varla gert, þar sem enginn sérstakur kirkjugarðs-vörður er, eins og í útlöndum tíðkast.

REYKJAVÍK FYR OG NÚ. Fólkstala Reykjavíkur er nú 5240 (í allri sókninni 5700), en fólksfjöldinn er ekki ætíð eins, því margt aðkomufólk sækir hingað á veturna og dvelur þá í bænum, en fer aftur þegar vorar. Hversu mikið bærinn hefur stækkað, má sjá á því, að um síðustu aldamót voru hér um 300 manna; árið 1821 er mannfjöldinn talinn eins, og um 30 hús (eftir Oddsens landaskipunarfræði); 1840 voru hér 900 menn; 1890 um 3700. Nú eru húsin á fimta hundrað að tölu, og hvað mundi Jón gamli Hjaltalín (faðir Jóns landlækis) hafa sagt við þessi »ósköp«, þar sem hann kveður í Tíðavísunum fyrir 1834:

»Lukku breyting lifir frek.
læknir Fróns og apótek
alt er flutt með atvik rík
inn í stóru Reykjavík.

Áður fjöldi ýta var
ærinn saman komin þar,
brjál sýndist að bera því
bakkafullan lækinn í.«

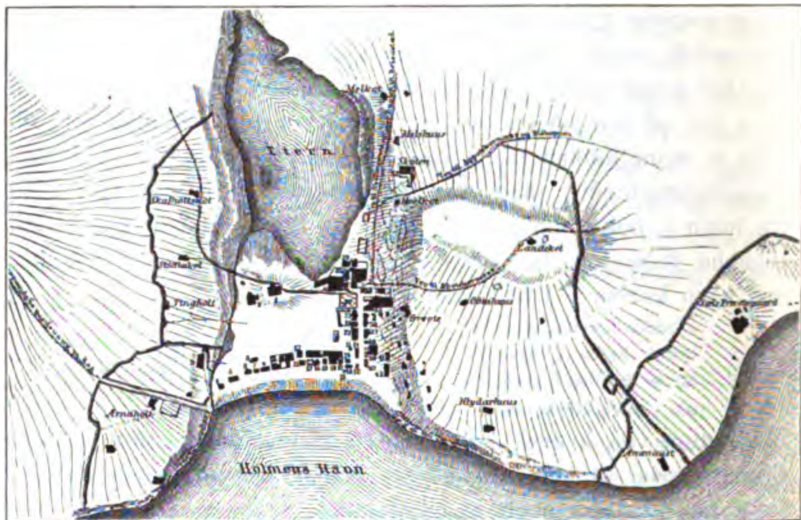
Ekki vitum vér, hversu miklu er eytt af matvælum; um það eru engar skýrslur til, sem nokkuð sé að marka (til að mynda um kjöt, smjör og fisk, sem neytt er í húsunum).

Þótt húsunum hafi fjölgað þannig, er útlit bæjarins yfir höfuð litið breytt, og veldur því landslagið; þetta á einkum við sjálfan miðbæinn, sem er í kvosinni og elztur; en annars eru húsin dreifð yfir heilmikið svæði bæði til austurs og vesturs, og hús og garðar og nýjar götur komnar þar, sem fyrir fáum árum var ekkert annað en holt og urð. Raunar ber allmikið á hinum opinberu byggingum, en þær eru ekki nægar til að breyta gjörvöllu útlitinu.

En nú skulum vér fara nokkur ár aftur á bak í tímann, og bera saman liðna tímann við það sem nú er.

Þegar við komum frá Skildinganessmelum, veginn sem liggur frá Bessastöðum, þá þótti okkur fremur fallegt að sjá bæinn, með öllum sínum rauðu húsaþökum, eins og þá tíðkaðist; við héldum að þar væri einhver jarðnesk paradís. Þá var eintómt holt, þar sem latínuskólinn er nú, og ekkert í Þingholtunum nema bæir og kot; enginn vegur austur úr bænum nema Skólavörðustígurinn, þá óruddur og hrjóstrugur, og lá fram á Öskjuhlíð og svo lengra;

neðar var Laugavegurinn; hann var ekki annað en lélegasti götuslóði og oft ófær á vetrum; hann lá neðar en vegurinn, sem nú er. Enginn vegur la vestur úr bænum, enda var þar ekkert nema kotin í Grjótaþorpinu, engin »Vesturgata« nema götustígur upp hjá »Sjóbúð« og að »Doktorshúsinu«. Þá voru og göturnar nafnlausar, nema hvað nefndar heyrðust »Lækjargata« — »Strandgata«

REYKJAVÍK 1800.

Eftir uppdrætti í Sjókortasafni Dana, gerðum í október 1801 af lautinant *Ohlsen &* *Aanum.* **Uppdrættinum fylgir meðal annars þessi lýsing:**

1. Kirkjan (úr steini). 2. Hús járnsmiðsins. 3. Hegningarhúsið (úr steini). 4. Eign Isaachsens í Christianssand. 5. Eign Sivertsens í Hafnarfirði. 6.—8. Eign Jacobæusar í Keflavík. 9. Eign Færeyska félagsins. 10. Eign Flensborgarfélagsins. 11.—13. Eign Thomsens í Norburg. 14. Hús gestgjafa Gundlager Svendsens. 15. Hús P. Brechmans. 16.—17. Randersverzlunin. 18. Fálkahúsið og eldhús þess. 19. Eign Petræusar kaupmanns. 20. Eign Bergmanns kaupmanns. 21. Eign verzlunarmannanna Jóns Gíslasonar & P. Brechmanns 22. Eign Sunchenbergs kaupmanns. 23. Eign Laxdahls kaupmanns. 24. Fjós Verksmiðjunnar. 25. Eign Bergmanns kaupmanns. 26. Kirkjugarðurinn. 27. Eign fyrv. fangavarðar Zoega. 28. Eign Bergmanns kaupmanns. 29. Eign Verksmiðjunnar. 30. Eign ekkju Bruuns fangavarðar. 31. Eign Scheels bakara (fyrv. bryta). 32. Skólinn. 33. Hús Bechs söðlasmiðs og fjós hans. 34. Hús landfógetans og heyhlaða hans. 35. Spunahús Verksmiðjunnar. 36. Verksmiðjan. 37. Sölubúðir kaupmannanna Toftes og Bergmanns. 38. Hjallur Bergmanns kaupmanns. 39.—42. Eign Sunchenbergs verzlunar. Öll önnur hús eru bæir, og þeir, sem ekkert nafn er við, þurrabúðarmanna- eða fiskikofar.

Athgr. Húsum fjölgar nú í Reykjavík næstum á hverju ári. Síðan 1788 hafa þessi bætst við: 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 37.

Eins og uppdrátturinn sýnir, standa húsin altof nálægt hvort öðru, svo að ómögulegt er að byggja við þau og því síður er rúm til að búa til reglulegar þvergötur. Það væri því æskilegt, að öllum væru framvegis úthlutaðar byggingarlóðir og reglulegar götur myndaðar.

og eitthvað fleira. Þá hafði engum dottið í hug að hafa nokkra reglu á húsasetningunni, eða mynda reglulegar götur; hver bygði eins og honum þóknaðist; þá var t. a. m. matjurtagarður fyrir framan »Veltuhúsið«, þvert yfir götuna, sem nú er Austurstræti, og þetta var fyrir framan fleiri hús. Félagsskapur var enginn að kalla, skemtanir engar, nema dansleikir á vetrum og útreiðir á sumrum; stöku sinnum tóku einhverjir sig til og stofnuðu til sjónleiks, þótt ekki væri það gert með þeirri mikilsháttar list, sem nú er, eftir því sem blöðin segja frá. Á vetrum var stundum hringkeyrsla á tjörninni og gleði, þegar hún var lögð og gott veður. Þá stóð »Gamli klúbburinn« í blóma, heiðinn og döggvaður með konjákki og kampavíni og ekki orðinn háheilagur og rígreyrður í bindindisfjötrana eins og nú; aldrei var hann annað kallaður, en í blöðum hét hann stundum »hjúkólfur« (mig minnir hjá Jakobi Guðmundssyni);[1] »gildaskáli« var aldrei nefndur, að minnsta kosti ekki í daglegu tali. Danssalurinn var lágur og leiðinlegur, oftast fullur af tóbaksreykjarsvælu, þegar dansað var, en annars var danslífið ekki fjörminna en nú er það, og að ýmsu leyti skemtilegra og frjálslegra. Þá var og oft stofnað til dansleikja fyrir herskipin, sem lágu hér stundum á sumrum, og þótti þeim vænt um það, sem á skipunum voru, og buðu þeir bæjarfólki aftur; en nú er þessu hætt fyrir löngu, því »mentunin« hefir gert alt svo fínt og stirt; þá voru og stúlknadansarnir, sem alment voru kallaðir »píuböll«, sem Pétur hattari kvað:

»Þetta kvöld er mér í minni
mikið er um þetta rall,
það skal vera í síðsta sinni,
sem ég fer á píuball« —

en »pía« var þá algeng dönskusletta um þjónustustúlkur (»Pige«); skólapiltar kölluðu þær »griðkur« (og jafnvel í »Snót« eru þær kallaðar »griðkonur«), dónaorð til þess að niðra stúlkunum að óþörfu, þótt þeir væri engu æðri en þær, enda á það ekkert við, því »griðkona« er = ambátt, hertekin kona, sem hefir þegið grið ɔ: ekki verið drepin, svo þetta fornaldarorð á ekkert við vora tíma.[2] Svo

[1] »Hjúkólfur« er gamalt orð, kemur fyrir í fornritum (t. a. m. Hákonar sögu gamla).

[2] Þessi skýring er ekki allskostar rétt. »Griðkona« (og »griðka«) er sómaorð, gamalt gullaldarorð, sem táknar konu, sem er *á vist* eða *á griði* með einhverjum (heimakonu, vinnukonu), eins og »griðmaður« (og »griði«) táknar heimamann (eða vinnumann). Í þessari merkingu eru orðin ávalt brúkuð í fornsögum vorum og lögum, sem bezt má sjá í Grágás. Þar er og brúkað að vera »í (eða á) griði« í alveg sömu merkingu og að vera »í (eða á) vist«. Annað mál er það, að orðið »griðka« virðist í seinni tíð hafa verið misskilið af sumum og skoðað sem niðrandi.

RITSTJ.

voru og nokkru seinna »grímudansar«, og var þar oftast fyllirí og drasl og ekki nema ruslfólk.

Þegar skólinn fluttist hingað, þá bar fyrst og lengi fram eftir meira á skólapiltum en nú; þessir ungu menn gengu í augun á ungu stúlkunum, sem von var, því þá var miklu færra um unga og ógifta karlmenn af fínna tæginu; en þar er um að gera eins og gerist. En þetta hefur jafnast síðan fólksfjöldinn óx. Útreiðar voru þá hér um bil með sama móti og enn, og riðið á sömu staðina, því hvergi eru gjestgjafahús, eða annað en bæirnir. — Þá voru stundum bardagar á milli Íslendinga og útlendinga, og ekki sótt um leyfi til bæjarfógetans til að taka á móti þeim, eins og vorar föðurlandshetjur gerðu þann 27. september 1898. Þá barðist Grímur í Görðunum einn við 30 Fransmenn og hafði einn ás, alveg eins og Ormur Stórólfsson, þegar hann barðist við 15 skeiðr (skip) fyrir Eirík jarl Hákonarson, eða Þorsteinn uxafótur á Orminum langa[1] — þessi orrusta stóð í Aðalstræti. Annars vildi þetta sjaldan til. Drykkjuskapur var hér ekki meiri en við var að búast, og víst ekki eins mikill og í hinum kaupstöðunum, enda hefur ávalt verið meira gert úr honum en var; þá var heldur ekki komið »Góðtemplarafélagið«, svo búast mátti við, að út af brygði í einhverju, þar sem siðferðispostulana vantaði. Rifrildi og ósamlyndi var lítið, og hefur það helzt komið síðan með blöðunum og »Góðtemplarafélaginu. Hér var fyrst einn lögregluþjónn; seinna voru tveir, og hefur nú staðið við það í hálfa öld eða meira, hversu mikið sem bærinn hefur vaxið; virðist svo sem bæjarstjórnin hafi tekið Kína til fyrirmyndar. — Nýlega hefur staðið í einni bók, að hér á landi hafi verið »gullöld« frá 1830—1840, og er líklega meint til »Reykjavíkurpóstsins«; en frá 1840 til 1850 var hér líka »gullöld«, og þar fram yfir var hér verulegur gullaldartími, því að um þær mundir sáust hér á götunum framúrskarandi menn, fágætar fígúrur sem ekki fæðast á hverri öld og munu ekki fæðast, fyr en »Góðtemplarafélagið« og alt trúboðatildur er undir lok liðið og hefur safnast til sinna feðra, þegar vér erum orðnir lausir við hræsnina og yfirdrepskapinn og sú heiðríka heiðni hefur aftur haldið sína innreið í þá nýfæddu Jerúsalem: þá voru hér þeir fjórir brennivínsberserkir: *Hróbjartur, Jón kópi, Sigurður skalli* og

---

[1] Þessa getur ekki í Heimskringlu, enda er frásögnin í Fornmannasögum fyllri og fegri.

Guðmundur í Traðarkoti; þótt þeim ekki verði jafnað við hina fjóra riddara í 6. kapítula »Opinberunarbókarinnar«, þar sem þeir voru ríðandi, en hinir gangandi á tveimur, ef ekki fjórum fótum; en það er um þessa fjóra að segja, að Hróbjartur var syndur sem selur og hafði farið til Bilbao með saltfisksduggu; Jón kópi var vatnskarl hjá gamla lektor; Sigurður skalli var eins konar Þorfinnur hausakljúfur og bar oft skallan alblóðugan, svo menn skyldu ætla hann hefði staðið í hroðalegustu vígaferlum; en Guðmundur í Traðarkoti var Andri jarl og beit í brýni fyrir kaupmenn og fékk hálfpela í staðinn. Þetta voru nú helztu hetjurnar á þessu tímabili, og er nær að halda þeirra orðstír á lofti heldur en margra annara, sem ekkert hafa annað gert en að vera ófullir. Annars var náttúrlega minni umferð á götunum en nú, þar sem fólkið var miklu færra, og minna af spjátrungum; þá brá og stöku sinnum fyrir fornaldarbrag og stórmennskusniði á sumum mönnum, eins og þegar Þórður í Skildinganesi kom til bæjarins á skósíðum kalmúksfrakka með beinhörðum spesíum í hnappa stað; Þórður var ríkur, faðir Einars, föður Guðjóns. En vér snúum oss nú frá þessari fornöld og til vorra tíma.

Fyrst er að minna á það, að Reykjavík verður hvorki borin saman við stórborgir í útlöndum, né verður henni heldur líkt við hvert smáþorp. Oftar en einu sinni hefur verið talað um að hér væri óþrifalegt, en það er ekki rétt; Reykjavík er fremur þrifalegur bær, og ekki fremur tiltökumál, þó hér verði forugt á götum eða blautt, heldur en alstaðar annarsstaðar; sumir fínir smáherrar hafa og hneykslast á grútarlyktinni, sem stundum leggur með vindinum yfir bæinn, en þeir þekkja þá ekki eða muna ekki, hvernig annarsstaðar stendur á, þar sem verksmiðjur eru og ýms fyrirtæki sem valda enn meiri óþrifnaði og enda eitra bæði loft og vatn; ætlast þessir menn líklega til að göturnar séu altaf döggvaðar með ilmvatni, en þess mun enn langt að bíða.[1] Fremur mætti segja að vatnsbólin séu of fá, og er það læknanna að eiga þátt í, að á því sé bót ráðin, og ýta undir bæjarstjórnina í því efni. En annars hefur oftar en einu

[1] Grútarlyktinni í Rvík er sannarlega ekki bót mælandi. Hún er ekki einungis hneykslanleg, heldur hreint og beint óþolandi og landinu til stórskammar. Hvaða hugmynd skyldu útlendingar fá um Ísland, sem ef til vill hvergi koma þar nema einmitt í höfuðstaðinn og fá þar annað eins í vitin eins og grútarlyktina þar, þegar hún er í almætti sínu? Það er vonandi, að bæjarstjórnin sjái svo sóma sinn, að hún leggi blátt bann fyrir alla lýsisbræðslu svo nærri bænum, að nokkurn ódaun geti af henni lagt yfir göturnar. RITSTJ.

sinni komið til mála að gera eitthvað til hreinlætis í bænum; einusinni var sjómönnum skipað að láta slorið í kassa, sem settir voru í fjörunni til þess, en því var ekki skeytt, enda var engin mynd á kössunum og ekkert eftir gengið; þá voru og salerni bygð á malarkambinum, en þau voru öll svo útötuð og fylt með óþverra og klámritum, að þau köfnuðu í því; fer svo um alt, þegar fólkið vill engu hlýða. Þá hefur Reykjavík og verið brugðið um, að hún væri »óþjóðleg«, og málið ekki sem hreinast, og er hvorttveggja rangt og komið af öfund og sveitarríg, enda mun hægt að sýna, að ekki gengur betur annarsstaðar; þó að nokkrum útlendum orðum sé slett innan um íslenzkuna, þá á þetta sér alstaðar stað, og mun verða minst á þetta síðar.

Bæjarstjórnin og byggingarnefndin hafa látið sér ant um að regla kæmist á húsasetningu og göturnar yrðu beinar og breiðar, því að það er áríðandi fyrir þrifnað og heilsu manna, og er nú stranglega eftir þessu gengið; svo stranglega, að þegar Benedikt sótari bygði sér hús, sem munaði svo sem einum þumlungi frá beinni stefnu, þá varð stæla út úr því, en ókunnugt er, hvort Bensa hefur tekist að ýta húsinu til um þumlung eða ekki.

ATHUGASEMD. Framhaldið á þessari skemtilegu ritgerð kemur í 3. heftinu af þessum árgangi, og búumst vér við, að það þyki ekki hvað sízt. Sá kaflinn, sem eftir er, skiftist í þessar greinar:

GÖTULÍFIÐ I REYKJAVÍK,
MENTALÍFIÐ (skólarnir o. s. frv.),
MÁLIÐ Í REYKJAVÍK,
FAGRAR LISTIR (skáldlist, sönglist, leiklist o. s. frv.).
SÖFNIN,
TRÚIN OG TRÚARLÍFIÐ,
FRAMFARIR Á SEINNI ÁRUM,
FÉLAGSLÍFIÐ (talin öll möguleg félög og þeim lýst),
SKEMTANIR,
NIÐURLAG.

Þess skal getið, að flestar fyrirsagnir eru eftir oss, og eins höfum vér valið allar myndirnar og séð um þær að öllu leyti. Það, sem mönnum því kynni að mislika í þessu efni, verður að koma oss í koll, en ekki höfuudinum. RITSTJ.

Vorvísur.

Vivace.

Sjá brost-in klak-a bönd, svo frels-is styrk-ur streym-ir nýr um storð, og and-i hlýr fer yf-ir ljós-bleik lönd. Tra la la la. Og upp hann stelst að ungr-i kinn með ást-ar koss-inn sinn.

Lagið eftir
JÓN FRIÐFINNSSON.

Kvæðið eftir
EINAR HJÖRLEIFSSON.

Þú litli fugl! á laufgri grein.

Larghetto.
dolce. p

Þú litl-i fugl! á laufgr-i grein, hvað ljóð-ar

rit. Poco cresc. a tempo.

þú svo sætt? Í þín - um klið býr ást - in ein sem

rit. Poco cresc. a tempo.

p mf

ei af hrygð var grætt. »Þú yng - is sveinn! ég sveif af

p mf

cresc. f p

strönd, þar sat þín elsk - uð mey með heið-blátt smá - blóm

cresc. f p

sér í hönd og sagð - i: Gleym mér-ei!«

Lagið eftir
JÓN FRIÐFINNSSON.

Kvæðið eftir
STGR. THORSTEINSSON.

Í eyðuna.

I. ÖFUND.
Öfund blindar ýta þrátt,
öllum hrindir rétti;
seggja lyndi gerir grátt,
glæðir synd og pretti.

II. AÐ EIGIN DÓMI.
Skynseminni skjátlast tíðum getur,
en skeikar aldrei því, er *heimskan* metur,
V. G.

Aflið í bæjarlæknum.

Ein af hinum helztu framförum þessarar aldar er fólgin í því, að mönnum hefir lærst að nota náttúruöflin og láta þau vinna fyrir sig. Menn hafa séð, að mannsaflið er svo lítið hjá hverjum einstaklingi og þar að auki svo dýrt, að menn komast skamt með því einu, ef nokkuð stórt á að vinna eða mikið að framleiða. Vinnubrögðin hafa því víðast hvar meir og meir færst í það horf, að menn láta náttúruöflin fremja vinnuna sjálfa, en nota mannshöndina og mannsandann til þess að stýra þessum öflum. Með því móti geta menn bæði afkastað miklu meiri vinnu en ella og gert það með miklu minna kostnaði.

En hvernig er nú ástatt í þessu efni á Íslandi? Því er fljótsvarað. Þar er mannsaflið hérumbil hið eina afl, sem notað er til vinnu. Að vísu eru dýr (hestarnir) þar nokkuð notuð til vinnu, en þó miklu minna en vera ætti. Aftur má svo heita, að náttúruöflin sjálf séu þar alls eigi notuð, því þær undantekningar, sem til eru, að því er vatnsaflið snertir, eru svo sárfáar, að þær eru varla teljandi. Þó ber því eigi að neita, að sumar af þeim bera vott um, að menn sé þó í öllu mókinu að minsta kosti farið að dreyma um, að til séu náttúruöfl á Íslandi, sem nota megi í þjónustu mann-

anna. En vaknaðir eru menn þó ekki enn í þeim efnum, þó sumir séu farnir að rumskast og í svefnrofunum.

Ef menn væru vaknaðir, þá mundu menn ekki láta allar þær ár og læki, sem eru í hverri einustu landareign, vera alveg arðlausa eða eyða afli sínu til ónýtis. Menn mundu þá taka sig til og leggja beizli við þessar ótemjur og knýja þær til að vinna fyrir sig. Menn mundu þá láta bæjarlækinn sinn mala kornið sitt, tæja og kemba ullina, spinna hana og vefa, framleiða rafmagn til ljóss og hita, jafnvel saga, hefla, smíða, flétta reipi og margt fleira, sem ekki verður nöfnum nefnt.

En þessu fer svo fjarri, að fæstum virðist enn ljóst, að í ám þeirra og lækjum sé fólgið nokkurt afl eða auður. Og þó er hér um heljarmikið vinnuafl — og þá líka afarmikið auðsafn — að ræða, sem menn þannig láta liggja ónotað. Og það þó menn séu altaf að kvarta sáran yfir því, hvað fólkseklan sé mikil í landinu og og vinnuaflið dýrt. Það virðist því ekki vanþörf á, að brýna það sí og æ fyrir mönnum, að jafnvel hinn minsti bæjarlækur á Íslandi hefir í sér fólgið töluvert vinnuafl, sem gæti orðið eigandanum að miklum notum og gefið honum álitlegan ágóða, ef almennilega væri á haldið. Því á Íslandi eru altstaðar svo miklar mishæðir, að tæplega mun finnast sá lækur, að ekki sé í honum einhversstaðar töluverður straumhraði og stærra eða minna fossfall eða buna. Og þar sem fallið er lítið eða lágt, mundi jafnaðarlegast án mjög mikils tilkostnaðar mega gera það stærra, eða mynda nýtt fossfall, og þannig skapa sér nýtt vinnuafl.

En fyrsta stigið til þess, að mönnum lærist að nota það afl, sem fólgið er í ám þeirra og lækjum, er að menn hafi einhverja hugmynd um, hve mikið þetta afl sé í hverju einstöku tilfelli. En um það munu fæstir hafa nokkra hugmynd, og heldur ekki vita nein einföld ráð til þess, að afla sér vitneskju um það án aðstoðar annara og meiri eða minni kostnaðar. Þetta má þó finna með ofureinfaldri aðferð, svo að nærri lagi sé, og skulum vér nú skýra frá, hver hún er.

Fyrst er þess að geta, að bæði vatnsaflið og önnur náttúruöfl eru vanalega talin í *hestöflum*. En 1 hestafl er sama sem 480 *fetpund* (á Englandi og Ameríku er það talið 550 fetpund). En 1 fetpund er það afl kallað, sem þarf til þess, að lyfta 1 pundi 1 fet frá jörðu á einni sekúndu. Sé nú miðað við *mínútu* (en ekki sekúndu), þá verður fetpundatala hestaflsins auðvitað sextíu sinn-

um meiri. eða 28,800 fetpund, og við það munum vér miða hér á eftir.

Ef menn nú vilja finna, hve mörg hestöfl séu í einhverjum læk eða á, eða fossi í þeim, þá verða menn fyrst að finna *vatnsmegnið*, eða hve mörg *teningsfet* af vatni eru að staðaldri á sama stað í læknum. En það má finna með því, að mæla *breidd* lækjarins og *dýpt*. Ef lækurinn t. d. er 10 feta breiður og vatnið í honum að meðaltali 1 fet á dýpt, þá er vatnsmegnið 10 teningsfet. En hvert teningsfet af vatni er því sem næst 62 pund að þyngd (nákvæmlega reiknað 61,83172 pd.), og skakkar því litlu, þó svo sé talið. Sé nú teningsfetatalan (10) margfölduð með 62 (pundatölunni í teningsfeti), verður vatnsþyngdin eða vatnsmegnið í pundatali 620 pund.

Þegar búið er að finna vatnsmegnið, þarf að finna *straumhraðann*. En hann má finna með ofureinfaldri aðferð. Maður tekur t. d. aflanga spýtu og bindur járnmola eða stein við annan enda hennar, þannig að hún geti staðið upprétt í vatninu. Steinninn verður að vera svo þungur, að spýtan fari nærri öll í kaf, án þess að hún þó sökkvi alveg. Síðan er spýtunni fleygt út í miðjan lækinn og ferðhraði hennar mældur. Hafi nú spýtan t. d. borist 150 fet áfram á mínútunni, þá er straumhraðinn í miðjum læknum, 150 fet (miðað við mínútu). En nú má að jafnaði gera ráð fyrir, að straumurinn sé harðari í miðjum læknum en fram með bökkunum, og verða menn þá jafnan að draga nokkuð frá fyrir þeim mismun, til þess að komast að meðalstraumhraðanum. Það mun jafnaðarlega láta nærri að telja þennan mismun $^1/_6$ af straumhraðanum í miðjum læknum. Hafi straumhraðinn í miðjum læknum verið 150 fet á mínútu, verður *meðalstraumhraði* lækjarins 125 fet. Auðvitað verður mæling straumhraðans með þessari aðferð aldrei fyllilega nákvæm, en þar sem hún er svo auðveld og handhæg og mun að öllum jafnaði fara nærri réttu lagi, má vel notast við hana.

Að lokum verða menn að finna *fallhæðina*, þar sem foss er í læknum, eða hann fellur fram af kletti, flúðum eða hæð. Mæling hennar er svo einföld, að ekki virðist þörf á neinni skýringu, að því er hana snertir. Gerum af handahófi ráð fyrir, að hún sé 10 fet, eðe fossinn 5 álna hár.

Þegar búið er að finna alt það, sem hér hefir verið talið, er auðvelt að reikna út, hve mörg hestöfl eru í læknum eða fossinum. Til þess þarf ekki annað en að margfalda fyrst *vatnsmegnið*

(vatnsþyngdina) með *straumhraðanum*, og þá tölu, sem út kemur, aftur með *fallhæðinni*; deili maður svo þeirri tölu, er þá kemur út, með *fetpundatölu* hestaflsins, þá kemur fram hestaflafjöldinn.

Ef vér nú viljum skýra þetta betur með dæmi, miða við mínútu og nota allar hinar sömu tölur og hér að framan, þá verður það þannig:

Vatnsmegnið eða vatnsþyngdin var 620 pund og straumhraðinn (að meðaltali) 125 fet. Séu þessar tvær tölur margfaldaðar saman, kemur fram talan 77,500. Sé sú tala enn margfölduð með fallhæðinni, sem var 10 fet, kemur fram talan 775,000, sem verður vatnsaflið talið í fetpundum. Nú var hestafl miðað við mínútu 28,800 fetpund, og sé fetpundatölu vatnsaflsins deilt með þeirri tölu, fáum vér $26^{131}/_{144}$, sem er hestaflatalan. Hestaflatalan verður þá því sem næst 27 og mætti með því vinnuafli afkasta eigi alllitlu allan hring ársins.

Vér vildum nú óska, að sem flestir Íslendingar vildu nota þessar leiðbeiningar til þess, að mæla aflið í lækjum sínum og ám, og gera sér svo grein fyrir því, hvort þeir hafi nú eiginlega ráð á því, að láta þetta vinnuafl ónotað. Vér vonum að þeir komist þá að þeirri niðurstöðu, að hér sé um töluverða auðsuppsprettu að ræða, og að lækurinn þeirra sé miklu meira virði, en þeim hefir nokkurn tíma áður dottið í hug. *V. G.*

Ritsjá.

I.

MATTHÍAS JOCHUMSSON: SKUGGASVEINN eða *Útilegumennirnir*. Sjónleikur í 5 þáttum. Önnur prentun, breytt og löguð.

—— : VESTURFARARNIR. Leikur í þrem þáttum.

—— : HINN SANNI ÞJÓÐVILJI. Sjónleikur í einum þætti.

Ekki get ég annað enn furðað mig á því, að þetta ágæta ljóðskáld þjóðar vorrar skuli geyma heima í skúffum sínum fyrirtaks-ljóð-

mæli óprentuð, eins og hann að öllum líkindum gerir, og láta fjölda af yndislegum kvæðum liggja grafin hér og þar í blöðum og tímaritum, eins og hann vitanlega gerir — að hann skuli ekki safna þeim auði saman og bjóða hann þjóð sinni í heild, en í stað þess hafa farið að fá kostnaðarmann að tveimur af þessum gömlu leikritum sínum.

Til »Skuggasveins« kemur það ekki, sem hér er sagt. Það var ekki nema sjálfsagt að gefa hann út. Í hinni eldri mynd sinni veitti hann þjóðinni marga ánægjustund. Og hann hefir ómótmælanlega tekið breytingum til bóta. Ég hefi áður (í Lögbergi 1895) gert grein fyrir þeim umbótum. Sýningarnar eru orðnar fjölbreytilegri, atburðirnir fjörugri og betur fallnir fyrir leiksviðið. Hrottaskapurinn er minni, gamansemin og fyndnin meiri. Lyndiseinkunnirnar eru skýrari. *Skuggasveinn* er ekki lengur viðbjóðslegt tröll, heldur er hann orðinn menskur, þó að mikið vanti á, að mönnum sé sýnt svo inn í sál hans, sem þarf, til þess að auðvelt sé að sætta sig við hann. *Ögmundur*, *Lárenzíus* og *Sigurður* í Dal hafa og skýrst mjög við breytinguna. En þrátt fyrir allar þessar umbætur, ber »Skuggasveinn« þess órækt vitni, að síra Matthías er ekki leikskáld. Hann kann ekki að rita samtal, að minsta kosti ekki fyrir leiksvið. Blærinn yfir samræðunum er hvergi eðlilegur. Hann kann aldrei að afhjúpa hugann með einni og einni setningu. Og hann virðist enga hugmynd hafa um þann fallanda og stíganda skapbrigðanna, sem er óhjákvæmilegt skilyrði þess, að samræðan njóti sín til fulls á leiksviðinu. Alls þessa hefi ég orðið átakanlegast var við það, að eiga þátt í að koma leiknum, í hinni endurbættu mynd, upp á leiksvið. Auk þessa eru nokkur atriði enn í leiknum, sem verða skopleg, án þess höf. ætlist til, eins og það til dæmis, er vopnaðir fjandmenn fleygja frá sér vopnunum og fara að glíma um lífið, eða að sekt og sýkna Haralds verði undir því komin, af hverri ætt hann er. En þrátt fyrir það verður »Skuggasveinn« vafalaust þjóð vorri lengi til ánægju enn.

Af hinum leikjunum er það í fljótu bragði að segja, að mér er sárnauðugt að minnast á þá. Ég get ekki betur séð, en að alt fólkið í »Vesturförunum« láti líkast því, sem það sé ekki með öllum mjalla. Helzt er gaman að *Gabríel*, vesturfaraagentinum, því að sumt er ekki ósmellið, sem hann segir, þó að engum manni sé hann líkur. Aðalhugsunin virðist vera sú, hve örðugt sé að skilja við ættjörð sína. En ekki tekst höf. að leysa hnútinn á annan hátt en þann, að skjóta inn í atriðum, sem engin drög liggja til í leiknum, fótbroti og skilríkjum fyrir því, að stúlka eigi annan föður en sagt hefir verið. — Með engu móti fæ ég séð, hvernig höf. fer að kalla »Hinn sanna þjóðvilja« sjónleik. Ritstjóri situr inni hjá sér og til hans koma nokkurir menn,

hver eftir annan, sem hver um sig þykjast vera fulltrúar þjóðviljans og tala vitleysu. Þegar þeir eru búnir að reka úr sér rokuna, fara þeir út aftur. Og rokurnar standa ekki í neinu sambandi hver við aðra. Eini sólskinsbletturinn þar er tilkomumiklu ljóðin, sem »leikurinn« endar á og áður hafa verið prentuð í kvæðasafni skáldsins.

JÓN ÞORKELSSON: ÞJÓÐSÖGUR OG MUNNMÆLI. Nýtt safn. 448 bls. Rvík 1899. (Sigfús Eymundsson).

Víst er um það, að ritdómurum er bók þessi ekki ætluð. Fremur mætti ætla, að útg. hafi gert bókina úr garði þann veg, sem hún hefir orðið, í því skyni meðfram, að fæla menn frá að minnast hennar. Svo mikið verk er að kynnast henni vel. Því að flokkaröðun á sögunum er engin, öllu hrært saman. — Aðaláhrif bókar þessarar á mig hafa annars verið þau, að auka virðingu mína fyrir þjóðsögusafni Jóns Árnasonar. Mér finst engin verulega ný hlið á skáldskap þjóðarinnar koma fram í þessari stóru bók, og af því má ráða, að ekki hafi í raun og veru mikið orðið eftir hjá J. Á.; frá sjónarmiði þjóðsögufræðinnar held ég ekki sé mikið á þessari bók að græða. — Alt um það getur bókin verið góð dægrastytting og er það líka. Mjög miklu af sögunum mundi Jón Árnason hafa skipað í flokkinn »Sagnir frá seinni öldum«. Auðsætt er, að útgef. hefir sérstakar mætur á þeim sögum, enda hefir hann vitanlega lagt flestum eða öllum mönnum meiri stund á að kynna sér mentalíf þjóðar vorrar á 16., 17. og 18. öldinni. Rúmur helmingur bókarinnar er tekinn úr óprentuðum þjóðsagnasöfnum Jóns Árnasonar, sem Landsbókasafnið á, og mikið af hinu eftir handritum annara látinna eða aldraðra fræðimanna. Verulega tilkomumiklar sögur finnast mér ekki vera til í bókinni; ímyndunaraflið er hvergi í algleymingi, eins og svo víða í hinu eldra þjóðsagnasafni. En margar eru sögurnar dáindis viðfeldnar. — »Eimreiðin« ætlar ekki löngum, sundurliðuðum ritdómum rúm, að því er mér skilst. En ekki get ég stilt mig um, að minnast á, hvernig útgef. sjálfur segir sögur. Dr. J. Þ. er ávalt gagnorður og smellinn í rithætti; hann á orðfærið sjálfur; það er bersýnilega samgróið sjálfum honum, öllu hans hugarfari, og það er mikill kostur. En ég get ekki betur séð, en að hann segi þjóðsögur nákvæmlega þveröfugt við það, sem á að segja þær. Yfir frásögninni liggur kuldaglott, eins og sögumaður sé að gefa lesandanum í skyn, hvað hjartanlega hann furði sig á því, hve hjákátlega heimskir menn geti verið. Þá vil ég heldur láta Eirík frá Brúnum segja mér sögu. Því að inn í hans sál hefir ekki slæðst nokkur snefill af efa um það, að Ögmundur í Auraseli hafi breytt farvegi stóránna í

Rangárþingi og varið jarðirnar fyrir þeim með — gráum ketti og gráum ullarlagði.

E. H.

II.

INDRIÐI EINARSSON: SVERÐ OG BAGALL. Sjónleikur í fimm þáttum frá Sturlungaöldinni. Rvík 1899.

Menn segja, að leiklistin á Íslandi sé enn á bernskuskeiði, að fremur stutt sé síðan að menn tóku að leggja stund á þessa skáldskapartegund og tala leikritanna sé ekki ýkjastór. En í fornritum Íslendinga má þó víða finna drög til leikskáldskapar. Í Lokasennu er t. d. algerlega horfið frá söguljóðasniðinu (nema í lesmálsköflunum) og öll áherzlan lögð á samtölin. Í sögunum eru og víða kaflar, sem hafa á sér áhrifamikið leiklistarsnið, þar sem viðburðasviði og afstöðu er lýst með sterkum og hreinum dráttum og viðræðum manna þannig fyrir komið, að þær varpa skíru ljósi yfir sálarlíf þeirra.

Það mætti hugsa sér íslenzkt leikrit — íslenzkt í eiginlegum skilningi — bygt á hvorumtveggja þessum grundvelli, alt eftir því, hvernig efni þess væri varið. En sjálfsagt mundi það leikritið, sem miðað væri við hið síðartalda, verða áhrifamest; og hafi menn við samninguna það fyrir augum, að ritið yrði leikið á leiksviði, mundi varla annað gjörlegt, en að byggja á hinum síðara grundvellinum.

Þetta hefir herra Indriði Einarsson líka gert.

Hvort I. E. á sér nokkra fyrirrennara á Íslandi, er mér ókunnugt um. En utan Íslands má t. d. nefna Henrik Ibsen sem slíkan. Að I. E. eigi getur talist jafnsnjall honum, er honum enginn vansi. En að hann getur staðist nokkurn samanburð við Ibsen, sýnir, að hann hefir allmikla hæfileika sem leikskáld.

Þetta kemur fram í lýsingum á lyndiseinkunnum manna og bygging hinna einstöku atriða. Allar persónur leiksins eru skýrt málaðar og vel greindar hver frá annari. Blíðlyndi Jórunnar og »sögulund« Helgu, oflæti Þórólfs og höfðingjabrag Kolbeins, öllu þessu, alt niður að hinum tveim smásveinum, er lýst með hreinum dráttum. Aurasál auðmannsins og dirfska Brodda standa lifandi fyrir hugskotsaugum vorum.

Eins er viðburðasviði og afstöðu oft ágætlega fyrir komið, svo áhrifin verða mikil. Sem dæmi þessa má nefna fund Járngríms og Þórólfs í hellinum, sáttagerð Þórólfs og Brands Kolbeinssonar og framkomu Helgu eftir dráp Þórólfs. Hér er sannarlega vel á öllu haldið.

En að því er snertir áhrif leiksins í heild sinni, þá stendur »Sverð og bagall« að baki »Víkingunum á Hálogalandi« og »Konungsefnunum«. Skifting ljóss og skugga er ekki að réttu hæfi, og viðburðirnir hníga ekki að neinum ákveðnum miðdepli. Hverjar eiga að vera aðal-

persónur leiksins? Eftir titlinum að dæma hljóta þær að vera Kolbeinn og biskup; en það ber alt of mikið á öðrum persónum (t. d. Þórólfi) í samanburði við þá.

Aðalgallinn er fólginn í því, hvernig þráðurinn í leiknum er spunninn og uppistöðu og ívafi fyrir komið. Þegar fyrsta þætti er lokið, búast menn við, að leikurinn eigi að snúast um sættina; menn búast við, að hún verði rofin, af því að hún er nauðungarsætt, að því er annan málsaðilann snertir. Þetta verður líka; en svo kemur það upp úr kafinu, að þetta er að eins inngangur; Þórólfur fer til helvítis, og leikurinn byggist nú á nýjum grundvelli. Það ber alt of lítið á Kolbeini og biskupi í fyrsta þættinum.

Líku er að gegna um Kolbein, að höfundurinn lætur menn búast við alt öðru um hann, en síðar reynist. Menn halda, að hann eigi að deyja, og að gangur leiksins eigi að verða eins og áður er á vikið. En í hinum þáttunum er hann þvert á móti í fullu fjöri og fær til alls. Frá mannlegu sjónarmiði er auðvitað ekkert ónáttúrlegt í þessu, en frá sjónarmiði leiklistarinnar er það ekki nauðsynlegt í þeim skilningi, að lesandinn hljóti af sjúkleikanum að ráða í heilbrigðina.

Niðurlag leiksins er ekki heppilegt. Menn hefðu ekki búist við, að það yrði þannig lagað, og höf. sýnir oss ekki, að það hljóti að verða svo. Ég get ekki skilið ótta Kolbeins fyrir bannfæringunni; það er að segja frá sjónarmiði sögunnar get ég vel skilið hana, en ekki frá sjónarmiði leiklistarinnar eða leiksins. Mynd biskupsins er — út af fyrir sig — vel dregin; en í þessu sambandi kemur hann ekki vel við. Áður í leiknum er hann látinn standa Kolbeini á baki í öllu. En til þess að hann gæti haft þau áhrif á Kolbein, sem hann hefir í síðasta þættinum, yrði honum að vera lýst sem mikilmenni. Niðurlagið vantar greinilegan aðdraganda í því, sem á undan er gengið; þess vegna verður ekkert úr því.

Þetta hefi ég út á þennan sjónleik að setja, sem ég þó dáist svo mjög að, að því er einstök atriði snertir. Framsetning þeirra sýnir fyllilega, að Indriði Einarsson er mikilhæfur rithöfundur. Mér kemur það svo fyrir sjónir, að hann hafi náð föstum tökum á hinni fornu menning og listum ættjarðar sinnar. Ég held, að hann hafi einmitt valið sér rétta braut, er hann tók sér fyrir hendur að fást við þær og yngja þær upp. Leiklistarformið sjálft — eins og það kemur fram hjá honum — hlýtur hann að hafa lært af útlendingum; en frumdrættirnir vóru áður til heima fyrir. Hann hefir lært að hlúa að þeim frjóöngum, sem fyrir vóru í íslenzkum jarðvegi, svo að þeir hafa vaxið upp og borið góðan ávöxt. Sjónleikur hans kemur því fram sem samsmíði góðrar, þjóðlegrar, íslenzkrar íþróttar og valins íslenzks nútíðar-lista-

manns. Það, sem honum hefir ekki tekist að þessu sinni, getur honum tekist í annað skifti. Hann hlýtur að geta samið lýtalaust leikrit.[1]

Olaf Hansen.

III.

BJARNI ÞORSTEINSSON: ÍSLENZKUR HÁTÍÐASÖNGUR og SEX SÖNGLÖG. Khöfn 1899. Það mun óhætt að fullyrða, að á næstliðnu ári hafi engin íslenzk rit birst á prenti merkilegri en þessi tvö sönghefti, og er því ekki nema skylt, að Eimreiðin flytji nokkur orð um þessa fögru gjöf séra Bjarna til landa sinna. Hún er þannig vaxin, að allir, sem unna okkar fátæku söglistarbókmentum og óska, að þær megi blómgast og dafna, ættu að flýta sér að kynnast henni. Við eigum svo lítið af alíslenzkum tónlögum, að okkur er óhætt að fagna nærri því hverju einu, sem birtist af því tæginu. En því meiri ástæða er til þess, þegar um jafnfríðan nýgræðing er að ræða og þessi tvö hefti.

Um »Hátíðasöngvana« er það skjótast að segja, að þeir eru sérlega vel og prýðilega samdir. Má af þeim undireins sjá, að séra Bjarni er smekkmaður hinn mesti og að því skapi vandvirkur. Það er sannarlega ekki hvers manns meðfæri að eiga við kirkjusöng, svo að rétt snið verði á. Það er ekki nóg, að samhljómurinn verði lýtalaus og fagur; nei, það verður líka að vera »stíll« í því öllu, — og kirkjubraginn má ekki vanta. Það er einmitt þessi »stíll« í kirkjusöngnum, sem hrífur hjörtun, og — að svo miklu leyti sem söngur og hljóðfærasláttur geta — vekur guðrækilegar hugsanir og tilfinningar í sálum manna. Að því er séð verður, hefir séra Bjarna tekist þetta alt mæta vel, og mega því Íslendingar vel kunna honum þakkir fyrir þessa »Hátíðasöngva«, eins og annars alt annað frá hans hendi. Því miður hafa þeir ekki enn verið reyndir að neinu ráði, nema í einni kirkju sunnanlands (þó skömm sé frá að segja, þá er ekki enn farið að nota þá í dómkirkjunni í Reykjavík, hvernig sem nú á því stendur), og líkaði söfnuðinum prýðilega. J. P. E. Hartmann hefir yfirfarið söngvana með séra Bjarna og hafði lítið sem ekkert við þá að athuga.

---

[1] Af því að svo miklir örðugleikar eru á fyrir Íslendinga að dæma réttilega um leikrit, hefir oss eigi tekist að fá neinn Íslending, er vér treystum, til þess að rita um »Sverð og bagal«. Vér höfum því beðið danska skáldið Olaf Hansen að rita fyrir oss um þessa bók, og vonum að ekki þyki ver farið en heima setið. Á þýðingunni berum vér ábyrgð, en ekki höfundurinn. Er þessa því hér getið, að ritdómurinn er í raunninni snjallari og betur orðaður á frummálinu. Af því að enn hefir verið svo lítið ritað af gagnrýnisritgerðum um bókmentir á íslenzku, er tunga vor svo fátæk að orðum í þeirri grein. Það er því oft hægt að orða margt heppilegar og nákvæmar á öðrum tungum um þess konar efni, af því að þörfin hefir þar skapað ný orð, sem oss vantar enn, en sem vonandi myndast smátt og smátt með tímanum. RITSTJ.

Það þarf því ekki framar vitnanna við um það, að þeir muni fullboðlegir kirkjunni okkar, og er því alveg óhætt að bera þá á borð fyrir söfnuðina, alstaðar þar sem því verður við komið — og það sem fyrst.

Að því er »Sex Sönglög« snertir, þá má nærri því segja, að þau séu hvert öðru betra. Sum af þeim eru áður kunn, t. d. »Þess bera menn sár«, lag, sem fellur ágætlega við textann, og »Systkinin«, undurfallegt lag, fullkomlega samboðið kvæðinu. Það er því hreinn og beinn óþarfi að vera að fjölyrða um þessi sönglög; þau hafa þegar reynst vel í sönglegu tilliti og eru fögur og frumleg. Og ekki nemur verðið svo miklu, að flestir eigi ekki hægt með að eignast þau. *Á. Th.*

IV.

GUÐM. MAGNÚSSON: HEIMA OG ERLENDIS. Nokkur ljóðmæli. Rvík 1899. Kvæðasafn þetta er lítið, en laglegt. Aðalkostir þess eru, að kveðandin er lipur, málið hreint og orðalagið náttúrlegt. Að vísu er ekki í því neinn stórfeldur skáldskapur, engar eldingar, er slái niður í hug manna og »seiði hann leikinn«; en þó eru eigi alllítil tilþrif í sumum kvæðunum (t. d. »Kvöldstundir við Eyrarsund« o. fl.); og þegar þess er gætt, að höf. er ungur og lítt þroskaður alþýðumaður, sem hefir ekki átt kost á að afla sér verulegrar mentunar, þá er hér óneitanlega ekki illa á stað riðið. Smekkleysur eru því nær engar og yfir höfuð er furðulítill viðvaningsbragur á meðferð höfundarins á efninu. Er eigi örvænt að hann sé efni í skáld, ef hann fær að njóta sín og ná fullum þroska, og er því vert að hlynna að honum og kaupa kvæði hans, sem mörgum mun skemtun að lesa, en engum leiðindi.

ÍSLENDINGASÖGUR. 25.—27. Rvík 1899. Í þessum heftum eru: *Gísla saga Súrssonar*, bæði hin lengri og hin styttri, *Fóstbræðra saga* og *Vígastyrs saga ok Heiðarvíga*. Eru þetta alt skemtilegar sögur og merkilegar, þó hin síðasttalda sé því miður í brotum. — Íslendingasögur ætti hver Íslendingur að kaupa öllum öðrum bókum fremur (sbr. Eimr. IV, 156).

NÝJA ÖLDIN III, 1—2. Útgefandi: *Jón Ólafsson*. Rvík 1899 Þetta rit er áframhald (í tímaritsformi) af pólitiska blaðinu með sama nafni, sem stofnað var haustið 1897 »til að unga út eggjum frá '89«, en sem hætt var við eftir 1¼ ár, hvort sem það nú hefir verið af því, að ritstjórinn hefir þá ekki enst til að »liggja lengur á«, eða hann hefir þá loksins verið orðinn sannfærður um, að hann hefði lagst á tóm fúlegg, sem engin von væri til, að nokkur ungi gæti nokkurn tíma úr komið.

Fyrra heftið byrjar með ritgerð eftir ritstjórann um »dýrsegulmagn

og dáleiðslu, andatrú, fjölkyngi og kraftaverk« og er hún allfróðleg og skemtileg fyrir þá, sem ekki þekkja annað betra af því tægi. En í rauninni er hún hálfgert hrafl, enda ekki við öðru að búast, þar sem jafnyfirgripsmiklu efni er ætlað svo lítið rúm. En hún getur kannske vakið löngun manna til að kynna sér meira um þetta efni, og viljum vér þá benda mönnum á ágæta og sannmentandi bók, sem heitir »Overtro og Trolddom«, eftir Alfr. Lehmann, kennara í sálarfræði við háskólann í Khöfn. Í þeirri bók er og kafli um hjátrú forfeðra vorra, eins og hún kemur fram í sögunum, um drauma og margt fleira. — Þá er í heftinu næst ritgerð um *Gladstone* gamla, sem gefur mjög ranga hugmynd um hann og hefði betur verið óskrifuð. Þó að þýzkur skósveinn Bismarcks gamla hafi fundið hvöt hjá sér til þess að reyna að bregða skýi yfir frægðarljóma þessa brezka mikilmennis, svo að hann skyldi síður skyggja á þýzka stáldýrlinginn með steinhjartað, þá var lítil ástæða fyrir Íslending að fara að hlaupa eftir því. En af þeim rótum eru þó niðrunarorð J. Ó. um Gladstone runnin. — Þá er í »N. Ö.« nokkuð langur kafli um »bókmentir vorar«, og er hvorttveggja að hann er eini sjálfstæði kaflinn, sem í heftinu er, enda mest í hann varið. Er þar margt vel og réttilega athugað, en sumt þó miður góðgjarnlega. Viljum vér þar til nefna dæmi, er oss stendur næst. Þar sem minst er á »Eimr.« er sagt, að ritstjóri hennar telji nokkra menn, sem til eru nefndir, meðal þeirra, »sem færastir mega teljast og bezt skáld hjá þjóð vorri«. Vér vitum ekki hvað er að rangfæra orð, ef ekki þetta. Í grein þeirri, sem átt er við í »Eimr.«, eru taldir upp *allir* þeir, er frumort kvæði og sögur hafi verið eftir í ritinu (og m e ð a l þeirra Stgr. Thorsteinsson, Matth. Jochumsson, Valdimar Briem, Þorsteinn Erlingsson, Einar Hjörleifsson, Jónas Jónasson o. s. frv.). Og svo er bætt við: »Mun enginn geta neitað, að hér hafi þeir lagt orð í belg, sem færastir mega teljast og bezt skáld hjá þjóð vorri. Og þó eitthvað kunni að hafa slæðst með, sem ekki hefir verið sem fullkomnast, þá virðist oss það ekki svo mjög tiltökumál, þegar þess er gætt, að Eimreiðin vill líka vera athvarf fyrir u n g a efnilega höfunda. »En fár er smiður í fyrsta sinn««. Er hér ekki nægilega sleginn varnaglinn við því, að telja ekki a l l a þá, sem Eimr. hefir flutt skáldskap eftir, með »beztu skáldunum«? Eigum vér að trúa því, að ritstjóri »NÖ.« skilji ekki, hvað orðtækið »að leggja orð í belg« þýðir? Hitt verður oss fyr fyrir, að segja við hann eins og Brandur biskup sagði við Hvamm-Sturlu: »Enginn frýr þér vits, en meirr ertú grunaðr um gœzku«. — Síðast í heftinu eru þættir, sem heita »Víðsjá« og »Ritstjóraspjall« og er það samtíningur af ýmsum fróðleiksmolum úr út lendum tímaritum.

Í öðru heftinu er fyrst ritgerð eftir ritstj. »Breytiþróunarlögmálið eða uppruni líftegundanna«, sem margur getur haft gaman af að lesa. En það er ekki séð fyrir endann á henni enn, svo að nógur tími er til að ræða um gildi hennar. En rúminu, sem formálsorðin taka upp, virðist oss ekki sem bezt varið. Það er eins og höf. geti varla skrifað ritgerð án þess að fara að tala um sjálfan sig og skýra lesendunum frá, hvað hann sé víðlesinn, fróður og frumlegur. En af því fengu menn nóg í 1. árg. af »NÖ.« og er hreinn óþarfi að koma með nokkurt framhald af því. — Þá er grein, sem heitir »Tveir Filippingar«, sem margir munu kannast við úr »Kringsjaa«, þó hér sé ausið úr öðrum ritum. Því næst kemur bókmentakaflinn og er hann stórum lakari en í fyrra heftinu. Þannig er t. d. ritdómurinn um »Hellismenn« með því lakasta, sem vér höfum séð af því tægi. Auðvitað er margt af því, sem fundið er að þessu leikriti (einkum málinu á því), rétt og á rökum bygt; en aðfinningarnar eru settar fram með svo mikilli svæsni og grályndi, að flestum hlýtur að virðast, að hér sé ritað af hatri einu, og leggja því engan trúnað á aðfinningarnar. Ritdómurinn hlýtur því hjá öllum skynsömum mönnum að hafa öfug áhrif við það, sem til er ætlast. — Síðast er »Víðsjá« og »Ritstjóraspjall« líkt og í fyrra heftinu.

»NÖ.« er snotur að útliti og þar sem efni hennar er töluvert frábrugðið efni annara íslenzkra tímarita, efumst vér ekki um, að margur muni hafa gaman af að lesa hana. Þó virðist oss fróðleiksmolar þeir, sem hún flytur eftir útlendum tímaritum, fremur valdir af handahófi, án þess nægilega sé miðað við íslenzka alþýðu eða nokkurt sérstakt augnamið. En það er hægra um að tala en í að komast í því efni, þegar ritið verður að vera jafnlítið og íslenzk tímarit jafnan verða að vera.

LÖGFRÆÐINGUR. Tímarit um lögfræði, löggjafarmál og þjóðhagsfræði. Útgefandi: *Páll Briem*. 2.—3. árg. Akureyri 1898—99. Ekki er það af því, er Eimreiðin hefir ekki fyr minst á þetta rit, að oss hafi ekki fundist það þess vert. Öðru nær. Heldur er orsökin sú, að oss hefir ekki verið sent það fyr; en eins og vér höfum áður tekið fram í riti voru, fylgir Eimr. þeirri reglu, að minnast á þau ein íslenzk rit, sem eru send henni. Samkvæmt þessari reglu höfum vér hingað til látið þessa rits ógetið, þó oss hafi verið það nauðugt, því það á sannarlega annað skilið, en að gengið sé fram hjá því þegjandi.

Í þessum tveim árg. eru einar tvær ritgerðir eftir aðra en útgefandann. Er hin fyrri þeirra »Handbók fyrir hreppsnefndarmenn« eftir sýslumann *Klemens Jónsson*, liðlega rituð og alþýðlega og sjálfsagt góður leiðarvísir fyrir þá, sem fást við sveitastjórnarmál. Hin er »Yfirlit yfir lagasögu Íslands« eftir prófessor *Konrad Maurer*, ágætisritgerð, eins og

nærri má geta eftir þann höfund, og þýdd á gott og fallegt mál af sýslumanni *Eggerti Briem*. Allar hinar ritgerðirnar eru eftir amtmann *Pál Briem* sjálfan, og eru þær þessar: »Yfirlit yfir sóttvarnarlög Íslands«, »Ágangur búfjár«, »Erfðaábúð, sjálfsábúð og leiguábúð« (báðar byrjaðar í 1. árg. og hinni síðasttöldu enn eigi lokið), »Yfirlit yfir löggjöf Íslands 1887—1897«, »Yfirlit yfir löggjöf í útlöndum« (á síðari árum), »Yfirlit yfir dóma í íslenzkum málum 1896« og loks »Ritsjá« (ritdómur um tvær lögfræðislegar ritgerðir eftir landritara Jón Magnússon).

Allar þessar ritgerðir eru ákaflega þarfar og fræða um margt það, sem fáum eða engum mundi annars ljóst — ekki einu sinni höfundinum sjálfum. Því hér er víðast hvar um nýjar vísindalegar rannsóknir að ræða, sem fæstir hafa nægan tíma, elju eða áhuga til að gera. Ritgerðirnar eru því flestar strangvísindalegar, og því viðbúið, að ýmsum muni þykja þær nokkuð strembnar. Enda verður því ekki neitað, að þær eru það sumar hverjar, einkum ritgerðin um ágang búfjár. En þó að formið á ritgerðunum sé yfirleitt vísindalegt, þá er efni þeirra svo alþýðlegt, sem frekast má verða, þar sem þær ræða um atriði, sem allan almenning varðar — og varðar miklu. Og einmitt fyrir það, að ritgerðirnar eru jafnvísindalegar og þær eru, eykst gildi þeirra margfaldlega

Allir vita, að mörgu er ábótavant hjá oss, bæði í atvinnuvegum, heilbrigðismálum og mörgu öðru. Til þess að sjá þetta þarf ekki neina spekinga. Því þegar þjóðlíkaminn þjáist af meinum, þá segir sársaukinn til sín sjálfur. En að finna meðölin, sem eiga við þessum meinum, það er vandinn meiri. Og þó sumir þykist sjá meðöl, sem mundu geta læknað að minsta kosti sum af þessum meinum, þá vill það jafnaðarlegast verða uppi á teningnum, að þessi meðöl séu svo dýr, að okkar fátæka þjóð hafi ekki ráð á að afla sér þeirra. Og þá eru menn litlu nær. Því þá fer fyrir þjóðinni eins og hinum örsnauða einstaklingi, sem hefir ekki efni á að kaupa sér nauðsynleg meðöl við sjúkleika sínum, að hún verður að deyja drotni sínum jafnt sem áður. En svo er til önnur lækningaraðferð, sem ekki er eins handhæg í svip, en því öruggari og affarasælli til langframa. Og hún er í því fólgin, að reisa skorður við því, að meinin nái nokkurn tíma upp að vaxa. En til þess að geta beitt þessari aðferð, þurfa menn að þekkja vel eðli og upptök sjúkdómanna, þekkja hvað þeim veldur og grafa fyrir ræturnar. En til þess þarf miklar og margháttaðar rannsóknir, sem fæstir nenna fyrir að hafa.

Það eru nú einmitt þess konar rannsóknir, sem amtmaður Páll Briem er að gera í ritgerðum sínum. Hann er að reyna að finna upptök þeirra meina, sem þjá þjóðlíkama vorn, að grafa fyrir ræturnar.

Og honum hefir að vorum dómi tekist mikið í því efni. Vér skulum sem dæmi þess að eins nefna ritgerð hans um erfðaábúð, sjálfsábúð og leiguábúð. Hann hefir í þeirri ritgerð með ljósum rökum sýnt fram á, að mörg af meinum landbúnaðarins íslenzka eiga rót sína að rekja til þeirra ábúðarlaga, sem vér eigum við að búa. En einn sjúkdómurinn sækir annan heim, og vér fáum ekki betur séð, en að einmitt þau meinin, sem frá ábúðarlöggjöfinni stafa, séu aftur undirrót margra annara stærri meina. Vér kunnum honum því margfaldar þakkir fyrir þessar rannsóknir sínar og þykjumst fullvissir um að þær séu ekki gerðar ófyrirsynju, heldur hafa margar og heillaríkar afleiðingar. En skilyrðið fyrir því er auðvitað það, að þeir menn, sem fást við þjóðmál vor, nenni að kynna sér þessar rannsóknir, og þá einkum allir löggjafar vorir. Yfir höfuð álítum vér, að enginn þeirra geti án »Lögfræðings« verið, því á honum er margt að græða fyrir þá. Ætli þeir hefðu ekki t. d. flestir gott af að kynna sér yfirlitið yfir löggjöf í útlöndum. Því þó það sé stutt, eru þar margar góðar bendingar.

Málið á »Lögfr.« er yfirleitt gott, þó að sparðatilberar kynnu að geta tínt þar eitthvað í sarp sinn. Ekki kunnum vér þó við orðið »ágangsþolir«. Betra mundi »ágangsþoli« eða »ágangsberi«, þó oss líki þau heldur ekki sem bezt.

Eitt ráð vildum vér mega gefa útgefandanum. Og það er: að enda jafnan hinar stærri vísindalegu rannsóknarritgerðir sínar með fáeinum meginsetningum, þar sem stuttlega sé skýrt frá þeirri niðurstöðu, sem hann hafi komist að. Það mundi vera gera ritgerðirnar aðgengilegri og notadrýgri fyrir allan almenning, og yfir höfuð vera hverjum manni kærkomið.

VERÐI LJÓS! Mánaðarrit fyrir kristindóm og kristilegan fróðleik. 1.—12. Rvík 1899. Í árgangi þessum eru trúfræðislegar ritgerðir, frumsamdar og þýddar, nokkrar prédikanir, þýddar smásögur, þýdd og frumort kvæði og fréttir um kirkjuleg málefni. Í honum eru og fáeinir ritdómar um nýútkomnar bækur. Frágangurinn er allur snotur, bæði að því er snertir búning og efni. Prentun og prófarkalestur er í góðu lagi (þó prentvillur og stafsetningarvillur finnist) og málið er yfirleitt hreint og lipurt og auðséð vandvirknis viðleitni á því. Þó bregður því fyrir, að eignarfall nafnorða er sett á undan öðru nafnorði, er það á við, og eru það menjar frá eldra guðfræðismáli, sem hefir verið næsta háð danskri orðaskipan. En þetta kemur að eins fyrir á stöku stað í »V.-Lj.«, og er það viðurkenningar vert. Vér þekkjum ekki hina eldri árganga af »V.-Lj.« og getum því ekkert um þá sagt. En um efni þessa árgangs getum vér borið, og er það að vorum dómi gott og vel valið. Málefnum kristindómsins er haldið fram

með alvöru og einlægni, en fullkomlega ofstækislaust. Auðvitað er andvígum skoðunum harðlega mótmælt, en slíkt er ekki nema sjálfsagt og virðingarvert, þegar það er gert með stillingu og röksemdum. Hitt er annað mál, hvort menn geti ætíð fallist á skoðanir ritsins og röksemdir í einstökum atriðum. Og að því er það snertir, þá verðum vér að játa, að vér getum ekki ætíð orðið sama megin og það. En slíkt væri til of mikils ætlast, að menn gætu jafnan orðið því samdóma, enda væri þá lítil nauðsyn á ritinu.

Það er svo langt frá, að verulegt ofstæki komi fram í »V.-Lj.«, að það er í sumum greinum beinlínis frjálslynt rit. Viljum vér sem dæmi þess einkum benda á »smápistla um alvarleg efni« eftir ritstjórann, séra *Jón Helgason*, þar sem hann viðurkennir, að þversagnir og missögli finnist í heilagri ritningu. Þessar greinar eru prýðilega ritaðar, og einkum er niðurlagið í 5. kaflanum (»Eigum vér að þegja?«) svo djarfmannlegt, að oss virðist höf. hafa vaxið um eigi allfáa þumlunga fyrir það. En þar sem hann (bls. 83) staðhæfir, »að þessi nýja skoðun á ritningunni hafi öðlast svo almenna viðurkenningu í kirkjunni, að meðal málsmetandi manna verði ekki fundinn einn einasti, er láti sér til hugar koma að verja hina gömlu innblásturskenningu eða mæla henni bót«, þá virðist oss hann hafa stigið feti framar en hann getur varið? Hér í Danmörku er að minsta kosti sá flokkur guðfræðinga, sem heldur við hina gömlu skoðun, fult eins öflugur og líklega miklu öflugri en hinn. Það eru allir heimatrúboðsklerkarnir og sumir aðrir líka. Og enginn mun geta annað en talið Vilhelm gamla Beck meðal málsmetandi presta; en einmitt hann hefir opinberlega veitt guðfræðiskennurum háskólans hina svæsnustu ofanígjöf fyrir að þeir væru farnir að aðhyllast hina nýju skoðun. Hann hefir með þrumurödd heimtað, að þeir skyldu falla á kné fyrir biflíunni og viðurkenna hvert orð í henni sem satt og óskeikult guðsorð. En kannske séra Jón telji heimatrúboðsklerkana til þeirra »ringltrúarflokka, er blindir þrælka undir bókstaf og formum«, sem hann talar um á bls. 57, og skyldi það ekki hryggja oss. Þetta má og vel til sanns vegar færa, því engir guðleysingjar eru kirkju og kristindómi jafnóþarfir og heimatrúboðsmennirnir. Það væri oss því sönn ánægja, að sjá »V.-Lj.« skipa þeim á bekk með frávillingum og ringltrúarflokkum.

Af kvæðunum í »V.-Lj.« eru mörg falleg, en bezt þykir oss kvæðið »Fatlaður maður«, eftir einhvern barnakennara, *Haldór Helgason*, sem vér aldrei höfum fyr heyrt nefndan.

BÓKASAFN ALÞÝÐU I, 5—6. Khöfn 1899. Í þessum árgangi eru eins og áður, tvær bækur, og er hin fyrri »Um Grænland að fornu

og nýju«. Skiftist sú bók í tvo aðalkafla, og er hinn fyrri saga Íslendinga á Grænlandi eftir prófessor *Finn Jónsson*. Er þar bæði um fund landsins, lýsing á því og saga þess frá upphafi til þess, er nýlenda Íslendinga þar leið undir lok; enn fremur lýsing á húsaskipun, lifnaðarháttum, stjórnlífi o. fl. Síðari kaflinn heitir »Grænlandsför 1897« eftir cand. mag. *Helga Pétursson* og er mestmegnis frásögn um ferð hans þangað til jarðfræðisrannsókna og lýsing á því, sem fyrir hann bar. Er þar vel sagt frá mörgu, en heldur hefðum vér kosið að minna hefði verið sagt frá sjálfu ferðalaginu og landslagi, en aftur meira af lifnaðarháttum Grænlendinga. Þó er ferðasagan óneitanlega góð eins hún er. Í báðum köflunum er fjöldi af myndum (meðal annars af báðum höfundunum) og eru þær alls 43 og að auki tveir uppdrættir af bygðum Íslendinga á Grænlandi (Eystribygð og Vestribygð).

Hin bókin er skáldsaga frá Nýja-Skotlandi eftir *J. Magnús Bjarnason* og heitir »Eiríkur Hansson«. Það er raunar að eins fyrsti þáttur (1/3) sögunnar, sem þar birtist með fyrirsögninni: »Bernskan«. Segir þar frá foreldralausum sveini, er fór 7 ára gamall frá Íslandi til Ameríku með afa sínum og ömmu, og hvað fyrir hann kom á fyrstu árum hans þar. Er frásagan hin skemtilegasta og ber vott um eigi allitla skáldsöguhæfileika hjá höfundinum. Verði áframhaldið jafngott og þessi fyrsti kafli, þá verður hann ekki neðstur á bekk meðal íslenzku sagnaskáldanna. Málið er og furðulipurt, ekki sízt, er þess er gætt, að höf. hefir alið mestan aldur sinn í Ameríku. Þó kemur orðið »virkilega« (líklega þýðing á »indeed« eða »really«) stundum ekki sem bezt við og svo mætti fleira til tína.

Frágangurinn á Bókas. alþ. er eins og vant er hinn prýðilegasti.

BARNABÆKUR ALÞÝÐU 1—2. Khöfn 1899. Svo heita kver, sem útgefandi »Bókasafns alþýðu«, herra *Oddur Björnsson*, hefir tekið að gefa út. Er hið fyrra »Stafrofskver« með 80 myndum, latínuletri, gotnesku letri og skrifletri. Framsetning, val og niðurskipun er þar í bezta lagi og kverið yfir höfuð svo eigulegt, að það hlýtur að koma öllum öðrum íslenzkum stafrofskverum fyrir kattarnef. Hitt kverið heitir »Nýjasta barnagullið« og er það einnig prýtt fjölda af góðum myndum, en valið á efninu finst oss ekki hafa tekist sem allrabezt; það er bæði bragðdauft og handahófslegt. Í þess konar bók ætti að velja eitthvað það, sem vakið getur einhverjar hugsjónir hjá barninu og tilfinningar fyrir því, sem nytsamt er, gott og háleitt. En þessa virðist oss ekki gætt nægilega. Á síðustu blaðsíðunni eru góðar myndir af alls konar sundi og sundtökum, en þó er ekkert um sundið talað í kverinu og finst oss það æði hraparlegt; því hér hefði verið ágætt

tækifæri til að vekja áhuga og tilfinning æskulýðsins fyrir þessari bæði fögru og nytsömu íþrótt, sem einkum öllum sjómönnum er svo ómissandi. Hinn ytri búningur kveranna er hinn ágætasti og verðið lágt.

SIGURÐUR SIGURÐSSON: UM MJÓLKURBÚ Í DANMÖRKU OG NOREGI (sérpr. úr »Búnaðarritinu«). Í þessari ritgerð er bæði mikill og nauðsynlegur fróðleikur, enda framsetningin öll lipur og greinileg. »Mjólkurbú« hjá höf. er það, sem Danir kalla »Mejeri«, og er orðið að vísu gott, en heldur langt í samsetningum; má þá auðvitað stytta orðið í »bú«, eins og hann segir, en það er miður heppilegt, þar sem það orð er annars brúkað í málinu í miklu víðtækari merkingu. Vér viljum því stinga upp á að kalla »Mejeri« *mylki*, sem er stutt og þægilegt í samsetningum.

Fyrsti kafli ritgerðarinnar er um upptök, vöxt og viðgang mylkja í Danmörku og lýsing á fyrirkomulagi þeirra. Eru þau ferns konar: 1. *sameignarmylki*, 2. *samlagsmylki*, 3. *sjálfseignarmylki* og 4. *rjómamylki*. Flest þessi mylki fást eingöngu við smjörgerð. Því næst er skýrt frá smjörsýningum og mylkisskólum í Danmörku. Annar kaflinn ræðir um mylki í Noregi, og eru þau flest annaðhvort *sameignarmylki* á sama hátt og í Danmörku eða með nokkru öðru móti og kallast þá *hlutamylki*. Annars skiftast þau í ýmsa flokka, t. d. 1. *almylki*, sem búa til bæði smjör og osta og nota skilvélar, sem ganga fyrir gufuafli eða vatnsafli, 2. *smjörmylki*, sem einungis fást við smjörgerð, 3. *ostamylki*, sem eingöngu fást við ostagerð, 4. *kælimylki*, sem í stað skilvéla nota vatn og ís til að skilja með mjólkina, 5. *skilvindumylki*, sem nota skilvindur, sem snúið er með handafli. Þá segir af *smjörfélögum*, *seljabúverkum*, *heimabúverkum*, *mylkisskólum* o. fl. Í þriðja kaflanum eru almennar athugasemdir og er þar talað um búverkalag og smjörgerð Íslendinga. Er þar sýnt fram á, hve mikla kosti sameignarmylki hafa fram yfir heimabúverk, jafnvel þó menn við þau noti skilvindur. Í fjórða kaflanum er sett fram spurningin: »Hvað getum vér gert?« og leitast við að svara henni. Tekur höf. þar réttilega fram, að margir örðugleikar muni á því, að koma upp mylkjum hér á landi, bæði strjálbygð og vegaleysi og ekki síður tortrygnisandi þjóðarinnar og skortur á félagsskap. Þó hyggur hann að takast megi að koma upp mylkjum, ef byrjað sé í smáum stíl fyrst um sinn, og lízt honum þá bezt á sameignarmylki, er séu annaðhvort *kælimylki* eða *skilvindumylki*. Sennilegt sé og að *rjómamylkin* mundu ekki óhagkvæm í sumum sveitum, og hafi þau þann mikla kost, að á þau þurfi ekki að flytja nema rjómann einn frá bændum. En aftur þurfi þá að vera til skilvinda heima fyrir. En óhjákvæmilegt skilyrði fyrir því, að mylki geti komist

hér á fót, sé stofnun mylkisskóla eða verklegrar kenslu í meðferð mjólkur, smjör- og ostagerð, sem setja megi í samband við einhvern búnaðarskólann, t. d. á Hvanneyri.

Það, sem hér hefir verið tekið fram, er að eins efnisyfirlit, til þess að benda á, hve mikið er á ritgerðinni að græða. En um leið viljum vér alvarlega skora á alla bændur og búalið að kynna sér hana rækilega; það er þeim sjálfum fyrir beztu. Höf. á miklar þakkir skilið fyrir framtakssemi sína og fræðslu og er vonandi að ávextirnir verði miklir af því fræi, sem hann hefir hér niður sáð. Viðleitni hans hefir þegar borið nokkurn ávöxt, þar sem síðasta alþingi veitti fé til að stofna mylkiskenslu samkvæmt tillögum hans, og er ekki að vita, hve mikið getur upp af þeim vísi sprottið síðar meir, ef vel er á haldið. En þá þarf líka búskaparlagið að breytast, þéttbýlið að verða meira og menn taka að lifa meira á ræktaðri jörð, en hingað til hefir við gengist. Annars er lítil von um að mylkin geti þrifist.

SVAFA, alþýðlegt mánaðarrit. I.—III. ár. Ritstjóri: *G. M. Thompson.* Gimli, Man. 1895—99. Tímarit þetta er eingöngu fræði- og skemtirit, að miklu leyti í líkingu við norska tímaritið »Kringsjaa«. Efni þess er því mestmegnis þýddar sögur og fræðandi greinar af ýmsu tægi. Er í mörgum af greinum þessum eigi alllítill fróðleikur og sögurnar margar skemtilegar, þó mismunandi kunni að vera að skáldlegu gildi. Auk þess eru í ritinu nokkrar frumritaðar greinar, t. d. prýðilega rituð grein eftir *Stefán Guttormsson:* »Fátt er of vandlega hugað«. Þar er og mjög skemtileg kýmnissaga frá Nýja-Íslandi eftir *Gunnstein Eyjólfsson:* »Hvernig ég yfirbugaði sveitarráðið«. Þar er og töluvert af kvæðum eftir ýms skáld Vestur-Íslendinga, og eru af þeim tilkomumest kvæðin eftir *St. G. Stephánsson.* Sem sýnishorn af þeim skulum vér hér tilfæra nokkrar stuttar gamanvísur:

ORTHÓDOXINN.

Honum er alvara, (öðrum er gaman)
að sú kenning sem lengst megi tóra:
að Fjandinn eignist oss alla saman,
nema' Almættið sjálft og þrjá eða fjóra.
Hann nefnir ei Kölska með tæpitungu,
hann »textanum« fylgir. Ég hata' allar gungur.

»HERRA ÞESSA HEIMS«.

Við kirkjuvegg Drottins klekur Fjandinn sér
upp »kapellu«. Og þegar talið er,
hve stór sé sú hjörð, sem hverjum þeirra heyri,
þá hefir Skrattinn — ja, svo langt um fleiri.

BROT ÚR ÁSTASÖGU.

Hann vappaði vakur en kraftsmár
sín vonbiðils tamningar-ár,
var meiddur í hrygg. — Er nú haftsár
hjúskapar-áburðarklár.

ÚR BRÉFI TIL HEIMFARA.

Hlæjum þrótt í líf og ljóð,
lúa þótt við höfum.
Kemur nóttin næðisgóð
nógu fljótt í gröfum.

Síðast í 3. bindinu eru stuttir, en laggóðir ritdómar um íslenzkar bækur. — Við hinn ytri búning ritsins er töluvert mikið að athuga. Pappírinn er afleitur og þar að auki sín tegundin í hvert skiftið; prentunin er og stundum fremur bágborin, og málinu eigi allsjaldan töluvert ábótavant, þó hins vegar sé auðsæ viðleitni á að hafa það gott og hreint.

HAFSTEINN PÉTURSSON: TJALDBÚÐIN II—IV. Winnipeg (og Khöfn) 1899. Í hinu fyrsta af þessum heftum (II) er kirkjusaga Vestur-Íslendinga 1875—94 og nokkrar skýrslur um Tjaldbúðarsöfnuð. Í kirkjusögukaflanum eru afarharðir dómar um prestana séra Jón Bjarnason og séra Friðrik Bergmann og ritstörf þeirra, og eru þeir dómar því miður næsta óbilgjarnir. — Í öðru heftinu (III) eru 4 tölur, sem séra H P. hefir haldið á þjóðhátíðardögum Íslendinga í Kanada eða við önnur hátíðleg tækifæri, og eru þær fullar af skáldlegu fjöri og mælsku. Tölurnar eru: 1. Jónatan (Bandaríkin), 2. Fjallkonan, 3. Vestur-Íslendingar, 4. Miss Kanada. — Í þriðja heftinu (IV) eru ýmsar skýrslur um Tjaldbúðarsöfnuð og um nýmæli safnaðarins. Þar er og sagt frá kvonfangi séra Hafsteins og mynd af honum og konu hans og ennfremur 2 brúðkaupskvæði til þeirra (á dönsku).

ÓLAFUR S. THORGEIRSSON: ALMANAK 1900. 6. ár. Winnipeg 1899. Í þessum árgangi er, auk tímatalsins og skrá yfir mannalát og helztu viðburði meðal Vestur-Íslendinga síðastliðið ár, »Safn til landnámssögu Íslendinga í Vesturheimi«, þýdd smásaga úr amerískri bók »Líf verkmannanna« og ýmsar smágreinar. Landnámssögusafnið er þarft og ætti með tímanum að geta orðið góð undirstaða undir reglulega landnámssögu, þegar smáþættirnir eru orðnir nógu margir. En með þeim var rétt að byrja. En æskilegt væri, að í þeim væri enn frekar lýst lifnaðarháttum og daglegu lífi nýbyggjanna þar vestra og

hverjar breytingar hefðu orðið á því. Kaflinn um líf verkmanna er góður, en málið á sögunni »Valurinn« skemmir hana að miklum mun, t. d. »við lágum til samans á sandinum«, »gaf af sér veikt hljóð,« »skepna jarðar, sem ég er« og fleira þess konar. Yfir höfuð er mál og prófarkalestur tæplega eins vandað og síðast. Á kápunni er falleg mynd af »Fjallkonunni« og undir henni hin alkunna vísa Jónasar Hallgrímssonar: »Þið þekkið fold með blíðri brá«.

S. B. BENEDICTSSON: ALMANAK UM ÁRIÐ 1900. I. ár. Selkirk, Man. 1899. Í því er, auk tímatalsins, »Kynjaafl trúarinnar«, stutt saga eftir R. G. Ingersoll, skrá yfir fæðingar- og dánarár ýmsra merkra manna og kvenna (alt í einni bendu, án nokkurrar niðurskipunar), »Flokkaskipun tungumálanna« (sum nöfnin á ensku, sum á íslenzku), »Spakmæli merkra manna um hið fagra kyn«, »Sýnishorn vestur-íslenzkrar ljóðagerðar« (ranghverfan) og »Hestagátur«. Er innihaldið yfirleitt harla ómerkilegt og allur frágangur mjög lélegur.

V. G.

V.

B. KAHLE: EIN SOMMER AUF ISLAND. Berlín 1900. 285 bls. 8vo (með 24 myndum og uppdrætti af Íslandi). Vér Íslendingar megum jafnan gleðjast, þegar einhver ferðabók um land vort kemur ut skaplega skrifuð. Alþýða manna í útlöndum hefir mjög skringilegar hugmyndir um landið og þjóðina, og heldur að hér búi skrælingjar einir og vesælar rolur, er nærist á fiski og fjallagrösum og hafi þó sjaldnast nægilegt ofan í sig. Þó mun íslenzkri alþýðu yfirleitt líða eins vel eða betur en fólki á sama stigi mannfélagsins í öðrum löndum. Á Þýzkalandi hefir á seinni árum orðið mikil breyting til batnaðar hjá hinu mentaða fólki, að því er þekking um Ísland snertir. M. Lehmann-Filhés, A. Heusler, J. C. Poestion, A. Gebhardt, Küchler, o. fl hafa snúið fjölda íslenzkra rita á þýzka tungu og hafa með ritum sínum vakið virðingu manna fyrir hinu andlega lífi á Íslandi. Þó er alþýða manna enn fáfróð um hagi Íslendinga og lifnaðarháttu og um framfarir þær, sem orðnar eru á hinum síðari árum. Það er því enginn efi á því, að bók dr. B. Kahle's er þarft verk, sem veitir mörgum manni góða og nytsama fræðslu um Ísland, það sem hún nær. Dr. Kahle er háskólakennari í Heidelberg, hann kom hingað til lands 1897 og ferðaðist vanalega leið til Geysis og Heklu og svo norður að Mývatni og Dettifossi. Bókin er fjörugt skrifuð og af hlýjum hug til Íslendinga, og skýrir höf. að öllu samtöldu rétt og hlutdrægnislaust frá þjóðlífi Íslendinga og ástæðum þeirra eins og þær eru nú. Til

frekari fræðslu fyrir lesendurna hefir höf. skotið inn ýmsum þjóðsögum, er hann sjálfur hefir lagt út. og svo ýmsum kvæðum, er aðrir hafa snúið. Höf. hefir því miður auðsjáanlega flýtt sér um of, svo á bókinni er töluverður hroðvirknisblær; hefði höf. farið gætilegar eða snúið sér til kunningja sinna meðal Íslendinga, hefði hann hæglega getað komist hjá öllum villum, sem í bókinni eru, og ef önnur útgáfa kemst á prent, verður hún vonandi villulaus. Höf. hefir víða misskilið íslenzkuna á þjóðsögum þeim, sem hann hefir snúið,[1] og ritvillur og prentvillur eru margar í bókinni og ósamkvæmni í rithætti; óviðkunnanlegt er t. d. að sjá skrípanöfn eins og Arngrínur Jónsson og Jón Árason. Höf. talar meir um mat og drykk, en venja er í íslenzkum ferðasögum; en líklega hefir hann ætlað að sýna löndum sínum, að þeir þyrftu ekki að svelta, þó þeir kæmu til Íslands, og að þar væri mungát og ölteiti eigi síður en í öðrum löndum. Af hinum stærri villum og yfirsjónum mun ég nefna hinar helztu, sem ég hefi rekið mig á. Höf. segir (bls. 13—14), að reyniviðartrén á Akureyri og Skriðu séu hin hæstu tré á Íslandi, en það er alkunnugt, að birkitré í Hallormsstaðaskógi og reyniviður hjá Skaftafelli eru töluvert hærri. Þá segir hann (17) að Íslendingar hafi leigt Heimdall af Dönum til þess að berja á »trollurum«, að andshöfðingjahúsið sé úr tré (27 og 35) og Ölfusárbrúin líka úr tré (59). Nielsen kaupmann á Eyrarbakka kallar höf. Sievers (65 og 66) og segir, að Íslendingar hafi haft mikla hjátrú á Heklu, sem ekki er rétt (76). Reykholtshver í Tungum kallar höf. Reykjadalshver (92) og segir, að á landsbókasafninu séu 25 þús. binda (124), en þar eru 40 þús. prentaðra bóka og 3 þúsund handrit. Þá segir hann, að grískunám sé afnumið í lærða skólanum (137) og að Brynjólfur Sveinsson hafi verið biskup á Hólum (156). Pollinn á Akureyri gerir höf. tíu sinnum mjórri en hann er (204) og segir, að Wathne kaupmaður hafi heitið Vadner (209). Sigurð Breiðfjörð kallar höf. »Sigurður Breiðifjörður« og myndirnar á bls. 271 og 274 eru alt aðrar, en frá er skýrt; að lokum getur hann þess, að Magnús landshöfðingi og Magnús í Viðey séu bræður og báðir synir Magnúsar gamla konferenzráðs. Þrátt fyrir villur þessar og aðrar á þó dr. Kahle þakkir skilið fyrir bókina; í þesskonar alþýðubókum hefir aðalefnið og blær frásagnarinnar meiri áhrif en hið einstaka, sem lesendurnir varla muna lengi. En óneitanlega hefði það þó verið viðkunnnanlegra, að bók, sem rituð er af góðvilja og í góðu skyni, hefði verið stórlýtalaus.

Þ. Th.

---

[1] Ég set hér að eins eitt dæmi af mörgum: »Mátulegt er meyjarstig, mál mun vera að gifta sig« sagði Jóra er hún hljóp yfir Ölfusá á stillum hjá Laxfossi; höf. snýr því svona: »Mächtig ist der Mädchenpfad, mühsam wird die Hochzeit sein«! (bls. 61).

VI.

W. G. COLLINGWOOD and JÓN STEFÁNSSON: A PILGRIMAGE TO THE SAGA-STEADS OF ICELAND. Ulverston 1899. Þessi bók hefir í sumum íslenzkum blöðum verið kölluð »konungsgersemi«, enda má það vel til sanns vegar færa, því önnur eins skrautrit um íslenzk efni eru sjaldsénir fuglar. Búningurinn er í alla staði svo smekklegur og fagur, að mönnum hlýtur að verða starsýnt á hann. Og þegar þar við bætist, að efnið er einkar hugðnæmt og vel valið, þá getur varla hjá því farið, að þessi bók verði til þess að vekja meiri eftirtekt á Íslandi en nokkur önnur, sem í langa hríð hefir út komið. Vér megum því sannarlega vera höfundunum þakklátir fyrir starfsemi þeirra, þar sem bókin bæði getur aukið sjálfum oss unað og stuðlað að vaxandi þekkingu og áliti á landi voru út á við.

Aðalmarkmið þessarar bókar er í stuttu máli það, að sýna mönnum, hvernig umhorfs sé á þeim stöðum, þar sem hinir helztu viðburðir, er okkar frægu fornsögur segja frá, hafa gerst. Höf. segja, að þegar menn í útlöndum séu að lesa sögurnar og dást að þeirri list, sem komi fram í lýsingum þeirra á persónum og viðburðum, þá séu menn oftast nær í standandi vandræðum með að gera sér grein fyrir því leiksviði, sem alt þetta gerist á. Því hafi sagnariturunum ekki dottið í hug að lýsa, af því að þeir hafi skrifað fyrir Íslendinga, sem þektu það af eigin reynd. En fyrir þá útlendinga, sem lesi sögurnar, sé það mjög áríðandi að fá rétta hugmynd um, hvernig litið hafi út á þeim stöðvum, er sögurnar gerðust á, því að þá verði svo miklu hægra að skilja lyndiseinkunnir þeirra manna, sem sagt sé frá. Sú náttúra, sem sé í kringum menn, hafi sem sé jafnan töluverð áhrif á skaplyndi manna, þó menn geri sér ef til vill ekki sjálfir grein fyrir því. Og ef nú lesendurnir hugsi sér hina »bleiku akra« Gunnars, Helgafell Snorra og staðina, þar sem Guðrún átti heima og Kjartan dó, eins og ægilega auðn frosts og funa, þá geti menn ekki botnað í neinu. En geri menn sér hugmynd um sögustaðina eins og þeir eru í raun og veru, þá eigi menn hægra með að gera sér grein fyrir þeim innileik blíðu og ástar og þeim ofsa heiftar og haturs, sem sögurnar lýsi hjá persónum sínum.

Bókin á því að vera eins konar uppdráttur, til að hafa við höndina til skilningsauka, þegar menn eru að lesa sögurnar, líkt og menn hafa landabréf, þegar menn eru að lesa landafræði og um stórviðburði í mannkynssögunni. En hún er í rauninni miklu meira, því bæði af myndunum og textanum má hafa svo mikla nautn út af fyrir sig, að bókin er í fylsta máta sjálfstæð án sambands við nokkuð annað. Í

henni eru 152 myndir, og af þeim eru 13 stórar litmyndir. Eru þær allar gerðar af málaranum Collingwood og snildarlega frá þeim gengið. Þær eru allar af sögustöðum, og því eins og eðlilegt er, langflestar af Suður- og Vesturlandinu, þar sem meirihluti sagna vorra gerist. Af Norðurlandinu eru og eigi allfáar myndir, en af Austurlandinu fáar, enda er fremur lítið um sögur þaðan, og höfundarnir hafa heldur ekki ferðast þar um nema á siglingu fram með ströndinni. Allar eru myndirnar hinar prýðilegustu, og sumar eru unaðslegar. Af litmyndunum skulum vér sérstaklega nefna myndirnar af Þingvöllum (3), Þórsmörk og Markarfljóti, Borg á Mýrum og Gilsbakka. Að því er vér þekkjum til, eru allar myndirnar mjög líkar stöðunum sjálfum. En auðvitað geta jafnan verið skiftar skoðanir um það, frá hverjum sjónarhól staðirnir njóti sín bezt, og vanséð, að slíkt komi ætíð heim við sjónarmið listamannsins, þó fáir hafi að öllum jafnaði eins glögt auga fyrir hinum rétta stað eins og einmitt hann.

Eins og gefur að skilja eru myndirnar sjálfar aðalefni bókarinnar og textinn að eins þeim til skýringar. En honum er þó svo varið, að jafnvel án allra mynda mundi bókin þykja bæði skemtileg og fróðleg. Textinn er sem sé gagnorð lýsing á sögustöðunum og öllu því helzta, sem gerst hefir á þeim. Í honum er þannig útdráttur úr hinum beztu köflum í sögum vorum, og vel valið og smekklega. Þar við bætist, að framsetningin og búningurinn er mæta góður. Málið á bókinni (enskan) er beinlínis fagurt, oft nokkuð fornyrt, en þó tæplega meira en góðu hófi gegnir. Þýðing höfundanna á íslenzkum nöfnum og samanburður við forn ensk nöfn ber oft vott um eigi alllítla málfræðislega þekkingu. Þeir skýra og frá þýðingingu ýmsra keltneskra nafna, sem fyrir koma í sögunum, og geta um leið um hinar upprunalegu myndir þessara nafna. Þannig segja þeir, að »Dufþakr« (*Dubhthach*) þýði Surtur, »Drafdritr« (*Dreach-treithe*) Skorpinsmetti, »feilan» (*faelan*) úlfhvelpur, »Melkorka« (af *mel* = hunang og *corcar* = rósfagur, blómlegur) Blómarós (hunangsblómi). Orðin »slafak« (grastegund) og »kraðak», (morandi, sægur), sem tíðkast sumstaðar á Íslandi, segja þeir að heiti á keltnesku *slamhac* og *creacht* (**creaghag*). Þeir álíta og að bæði »Sámur« og »Kollr« sé keltnesk nöfn (*Sam* = Móri og *Coll* = Hasl (hesliviður); — *Colla* Hasla (heslistöng) sé haft sem eiginnafn í írsku).

En þó að textinn þannig sé yfirleitt góður, þá er hann þó engan veginn gallalaus. Í honum bregður fyrir hér og þar ýmsri ónákvæmni og smávillum, sem stundum bera vott um heldur mikla fljótfærni. Þannig er á bls. 59 mynd af rúnasteini, er höf. segja, að sé á leiði Kjartans Ólafssonar í kirkjugarðinum á Borg. Þetta styðjist við gömul munnmæli, enda sanni letrið á steininum að svo sé, því það hljóði

þannig: HJAR HVILAR HALUR KJARTAN OLAFSSON. En þetta er algerlega rangt. Letrið á steininum hljóðar rétt lesið (eins og skýrt er frá í »Aarb. for nord. Oldk.« 1882, bls. 111) þannig: HJER HVILER HALUR (ɔ: Hallur) HRANASON. Það er næstum óskiljanlegt, að dr. Jón Stefánsson skuli hafa látið munnmælin leiða sig svo í gönur, að hann skyldi ekki sjá, að endingin *-ur* (í Halur) gat ekki stafað frá dögum Kjartans Ólafssonar og að orðmyndirnar »hjar« og »hvilar« voru ómögulegar. Þar segir og að þetta sé eini rúnasteinninn, sem til sé á Íslandi, þó að þeir séu reyndar rúmir 30, sem búið er að finna og skýra letrin á. — Eitthvað hlýtur og að vera bogið við myndina af hurðarhringsplötunni í Haukadal (bls. 19) því að bæði letrið á henni (»*Witt star buit britta dyrr, buuit á þau*«) er ómögulegt og eins skýringingin á því. Annars er platan sjálf gersemi, ef myndin er rétt að öðru leyti, og ætti að komast á Forngripasafnið með tímanum.

Á bls. 52 er sagt, að Eiríkur hellismaður hafi verið drepinn á Eiríksgnípu; en ekki er þess getið í þjóðsögunni, heldur að eins að þar hafi verið höggvinn af honum annar fóturinn. En sjálfur á hann að hafa sloppið þaðan með lífi og jafnvel síðan hafa komið fram hefndum fyrir dráp Hellismanna.

Á bls. 71 segir, að Ásmundur Atlason og Þorgrímur faðir Snorra goða séu þeir einu, sem getið sé um í sögunum að heygðir hafi verið í skipi á Íslandi. En þetta er langt frá því rétta. Það er getið um marga fleiri. Vér skulum sem dæmi nefna Ingimund gamla í Vatnsdælu og Auði djúpúðgu í Laxdælu.

Á bls. 79 er sagt, að enginn vafi sé á því, að hin fornu gufuböð Íslendinga hafi verið tekin upp eftir Írum. En til þess eru engin líkindi, því þessi gufuböð tíðkuðust um öll Norðurlönd og langt austur á bóginn.

Á bls. 95 segir að aldrei sé getið um mannblót á Íslandi og þau hafi sjálfsagt ekki átt sér stað þar, allasízt þannig, að menn hafi skipað sér umhverfis blætið, til þess að horfa á og hafa nautn af blótinu. Vér verðum að vera á algerlega gagnstæðri skoðun um þetta. Því að þó mannblót kunni að hafa verið orðin fremur fátíð skömmu fyrir kristni og þeim því ekki lýst í sögunum, þá hafa þau þó vafalaust átt sér stað, enda er þeirra getið með berum orðum á fleirum stöðum.

Á sömu bls. (95) er sagt, að Guðrún Ósvífrsdóttir hafi stofnað Helgafellsklaustur, sem með tímanum hafi orðið bæði munka- og nunnuklaustur, og gangi enn ýmsar hroðasögur um ólifnað í klaustrinu, um að nunnurnar hafi verið að drekkja börnum sínum og munkar hengdir í Munkaskarði. Hér getur ekki verið um annað en munnmælabábiljur

að ræða, sem höf. hefðu sannarlega ekki átt að taka trúanlegar rannsóknarlaust. Í Helgafellsklaustri voru aldrei neinar nunnur, heldur var það eingöngu munkaklaustur (Ágústínsregla), og var upprunalega sett í Flatey 1172, en 1184 var það flutt til Helgafells. Af þessu má sjá, að Guðrún getur ekki hafa stofnað það, því hún hlýtur að hafa dáið einhvern tíma fyrir miðja 11. öld, þó hún yrði fjörgömul. Slíks er heldur hvergi getið, heldur þess eins, að hún hafi verið hin fyrsta nunna og einsetukona á Íslandi. En um fleiri slíkar einsetukonur er getið, áður en nokkurt klaustur var til í landinu. Vígð nunna hefir Guðrún sjálfsagt heldur ekki verið, en að eins lifað einsetulífi. Hin fyrsta vígða nunna, sem getið er um, er Hildur sú, er Jón biskup Ögmundsson vígði í byrjun 12. aldar. En hún var heldur ekki í neinu klaustri. Hið fyrsta nunnuklaustur á Íslandi var nefnilega ekki stofnað fyrri en 1186.

Á bls. 105 er sagt að Elliðaey við Stykkishólm hafi verið kölluð eftir »hinu fræga skipi Elliða«, og er þar sjálfsagt átt við skip Friðþjófs frækna. En hver líkindi eru nú til þess, að menn hafi farið að nefna eyna eftir þessu skipi? Skyldi Friðþjófur eða Þorsteinn faðir hans hafa verið þar á ferð á Elliða sínum og lent við eyna? Nei, það stendur alt öðruvísi á þessu nafni. Það á ekkert skylt við »hinn fræga Elliða« Friðþjófs. Skip Friðþjófs hefir meira að segja sjálfsagt aldrei *heitið* Elliði, heldur haft alt annað *nafn*. En það hefir verið »elliði«. Í fornöld kallaðist nefnilega viss tegund skipa elliðar (sbr. skeið, snekkja, langskip o. s. frv.), og eftir þessari skipategund hefir bæði Elliðaey við Stykkishólm og Elliðaey við Vestmannaeyjar fengið nafn sitt, af því þessar eyjar voru svo líkar elliðaskipum í laginu, enda lítur Elliðaey við Vestmannaeyjar alveg eins út eins og skip á sjónum frá Heimaey að sjá. Og þó vér ekki munum, hvernig Elliðaey við Stykkishólm er í lögun, þá er það grunur vor, að líku sé að gegna með hana.

Að höfundur Friðþjófssögu hefir haldið, að »elliði« hafi verið nafn á skipi þeirra feðga, kemur til af því, að slík skipategund var þá fyrir mörgum öldum undir lok liðin og gleymd, er sagan var rituð. Sami misskilningurinn kemur fram í Hervararsögu, þar sem sagt er að bæði skip Odds og skip Hjálmars hafi heitið Askar. En »askr« var ekki skipsnafn, heldur táknaði vissa tegund skipa með ákveðinni lögun. Englendingar og Írar kölluðu Norðmenn og Dani »askmenn«, af því þeir komu á slíkum skipum. Oddbjörn askasmiður, sem getið er í Landnámu, hefir og sjálfsagt fengið auknefni sitt af því, að hann hefir verið góður skipasmiður, en ekki af því, að hann hafi smíðað mataraska.

En þó að þessar misfellur séu á, þá er bókin að öllu samantöldu samt hin eigulegasta og sannarleg bókaprýði. Viljum vér því ráða öll-

um, sem hafa efni á því, að eignast hana. Sérstaklega viljum vér benda Íslendingum í Ameríku á hana, því hentugri bók en hana til þess, að endurvekja minningar þeirra um hina fornhelgu staði sögulandsins, er naumast hægt að hugsa sér. Hún kostar í bandi 21 sh. (18 kr. 90 au.), og má það ekki dýrt kalla, þegar miðað er við myndafjöldann og hinn vandaða frágang (pappír og prentun).

Um þessa bók hefir dr. *Kr. Kålund* skrifað ritdóm í »Arkiv f. nord. Filologi« XVI, 387—390, og eru í honum margar góðar athugasemdir og bent á ýmislegt fleira miður nákvæmt, en hér hefir verið tekið fram, en sumt af því aftur ótalið, sem vér höfum minst á.

V. G.

Íslenzk hringsjá.

UM ÍSLAND, lýsing á lífi Íslendinga, mentun þeirra, bókagerð, atvinnuvegum o. s. frv. hefir *Guðmundur Friðjónsson* skrifað alllanga og laglega grein (með myndum) í hið norska tímarit »Kringsjaa« XIV, 7 og 10 (1899).

FÁLKAHREIÐRIÐ, saga *Einar Benediktssonar* með því nafni, hefir verið þýdd á norsku og komið út í tímaritinu »Kringsjaa« XIV, 9 (1899).

UM ÍSLENZKA LJÓÐAGERÐ í byrjun og við lok 19. aldar hefir cand. mag. *Olaf Hansen* ritað grein í danska tímaritið »Vagten« 1899 (bls. 326—343) og fylgja sem sýnishorn þýðingar á nokkrum íslenzkum kvæðum. Kvæðin eru eftir Bjarna Thórarensen (Sigrúnarljóð, Vestanvindurinn, Kystu mig aftur, Oddur Hjaltalín), Jónas Hallgrímsson (Ísland, Ferðalok, Ég bið að heilsa og kafli úr Gunnarshólma), Hannes Hafstein (Skarphéðinn í brennunni) og Þorstein Erlingsson (Örlög guðanna). Greinin er vel rituð og þýðingin á kvæðunum ágæt, og heldur hann þó oft höfuðstöfum og stuðlum, sem gerir enn erfiðara að þýða nákvæmt. Bendir þetta á ekki litla rímsnild, enda hefir O. H. áður sýnt það í kvæðabók þeirri, er hann hefir gefið út, að hann hefir mikið vald á móðurmáli sínu. — Síðar hefir sami höfundur í sama riti birt aðalinntakið úr Kórmákssögu og þýðingar á hinum beztu vísum Kórmáks.

SVERÐ OG BAGALL, hið nýja leikrit Indriða Einarssonar, hefir verið þýtt á þýzku (»Schwert und Krummstab«, Berlin 1900) af M. phil. *C. Küchler*. Um þá þýðingu hefir staðið ritdómur í »Litter. Centralblatt« og er leikritinu þar hælt, en dálítið fundið að málinu á þýðingunni. Um það skulum vér ekki dæma, því til þess erum vér ekki færir, en óhætt mun að fullyrða, að þýðingin sé rétt og nákvæm. Og hinn ytri búningur á henni (pappír og prentun) er hinn bezti og miklu álitlegri en á íslenzku útgáfunni. Framan við þýðinguna er allangur inngangur um íslenzkan

leikritaskáldskap og nútíðarbókmentir Íslendinga yfirleitt og um hverjir hafi mest og bezt unnið að því, að útbreiða þekking á þeim á Þýzkalandi. Söknum vér þar einkum þess, að fröken M. Lehmann-Filhés skuli ekki vera nefnd á nafn, því bæði hefir hún afrekað eigi alllítið i þessa átt, og alt, sem eftir hana liggur, er svo vandað og sýnir svo frábæra þekkingu á íslenzkri tungu, að hana ber að sjálfsögðu að telja meðal hinna fremstu. Það er og miður nákvæmt, að dr. Schweitzer hafi fyrstur manna vakið eftirtekt á íslenzkum bókmentum á þýzka tungu, því þó að hann yrði fyrstur til að rita alment yfirlit yfir þær (1885), þá hafði þó Poestion nokkru áður þýtt bæði »Pilt og stúlku« (1883) og »Íslenzk æfintýri« (1884) og í formálum fyrir þeim þýðingum bent á nútíðarbókmentir vorar. Vér viljum engan veginn draga úr þeim heiðri, sem dr. Schweitzer á skilið, en vér viljum, að hver fái það, sem honum ber með réttu.

UM ÍSLAND OG ÍSLENZKAR BÓKMENTIR hefir dr. *Georg Brandes* ritað dálitið í grein einni í »Tilskueren« (jan. 1900), og átelur Dani harðlega fyrir meðferð þeirra á Íslandi, þó ætla hefði mátt, að einmitt það land, vagga allrar norrænnar menningar, hefði hlotið að verða augasteinn þeirra. Honum finst sjálfsagt, að Íslendingar eigi að fá sérstakan ráðgjafa, er kunni íslenzku og hafi ábyrgð fyrir alþingi. Ennfremur sé það herfilegt, að þeir hafi ekki enn fengið ritsíma. En einna verst sé þó, hve hið andlega samband milli Íslands og Danmerkur sé lítið. Hinar nýrri bókmentir Íslendinga séu með öllu ókunnar í Danmörku, en á Þýzkalandi og í Austurríki hafi menn (t. d. Küchler, Poestion o. fl.) með lífi og sál sökt sér niðar í þær; og nú sé svo komið, að búið sé að þýða á þýzku af nýíslenzkum ritum tíu sinnum meira en á dönsku, og Þjóðverjar hæðist að Dönum fyrir það. Danir eigi og ekkert rit, er samsvari hinni stóru íslenzku bókmentasögu Poestions, en þeir geti þó varla minkunarlaust látið sér lynda að fara að þýða hana á dönsku.

Í hinni nýju safnsútgáfu (»Samlede Skrifter«) af ritum dr. Georgs Brandesar er og kafli um nýíslenzkar bókmentir síðast í 3. bindinu (bls. 719—725). Er þar fyrst grein hans um sögur Gests Pálssonar, sem áður hefir verið getið i Eimr. (III, 159), og síðan önnur grein um íslenzk skáld, einkum þau, sem Olaf Hansen hefir þýtt kvæði eftir i »Vagten«. Að síðustu minnist hann á leikritaskáldskapinn, og þá einkum tvö leikrit, er hann hafi lesið. Annað þeirra er »Jón Arason« eftir Matthías Jochumsson, sem hann segir að sé kjarnyrt og vel náð lyndiseinkunnum manna, en á mælginni i tilsvörum (Repliker) persónanna megi sjá, að höfundinn vanti æfingu í að skrifa fyrir leiksvið. Hitt leikritið, sem dr. Brandes kveðst hafa lesið, er »Sverð og bagall« (þýzka þýðingin) eftir Indriða Einarsson. Segir hann, að það sé hreint og ósvikið mannhefndaleikrit, og hafi hið fræga leikrit Ibsens »Kongsæmnerne« ef til vill haft ofurlitil áhrif á stíl þess, en það sé trúrra sögulegum sannleik, þó það hins vegar sé ekki eins auðugt af hugmyndum og rit Ibsens. Tilsvörin séu stutt og kjarnyrt.

UM ÍSLANDSVININN MIKLA, R. Kr. Rask, hefir dr. *Kr. Kålund* skrifað i tímaritið »Dania« IV, 129—143, og eru þar meðal annars prentuð tvö merkileg bréf um Rask frá vinum hans á Íslandi Er annað þeirra frá Bjarna Thorsteinsson amtmanni, en hitt frá dr. Sveinbirni Egilssyni. Þar er og tilfært ýmislegt eftir Rask, sem sýnir, hve heitt hann unni Íslandi og íslenzkum bókmentum. Meðal annars stendur þetta í bréfi til B. Th. (á íslenzku): »enda veiztu Bjarni minn, að meira verk mundi ég vinna og frásagnarverðara, eða að minstu hafa vilja að vinna, ef ég vissa það væri möguligt, þá

skyldu þeir lýðir löndum ráða,
er útskaga áðr um bygðu!

og gjarnan mundi ég fram gefa líf mitt, ef það yrði Fróni til frelsis, því að frelsið tel ég Íslandi þarfasta gjöf«. Í öðru bréfi til B. Th., rituðu í Uppsölum (á sænsku) stendur meðal annars: »Svo að aldrei fari svo, að ég ekki skrifi þér neitt í fréttum, verð ég að segja þér frá því, að ég hefi gefið út á sænsku boðsbréf að úrvali úr íslenzkum ritum. Það er alveg dæmalaust, hve mjög menn hér virða og stunda íslenzka tungu; verði framhald á því á sama hátt og nú, verður þess ekki lengi að bíða, að allar þrennar bókmentirnar verði kunnar um öll Norðurlönd, og það gleður mig, að íslenzku bókmentirnar skuli geta náð jafnvirðulegu sæti meðal þeirra og þær munu gera. Brátt rekur að því, að enginn Norðurlandabúi getur orðið skoðaður sem lærður maður, nema hann geti að minsta kosti nokkurn veginn fleytt sér í íslenzku«.

UM NÚTÍÐARMENTUN OG BÓKMENTIR ÍSLENDINGA hefir *J. C. Poestion* ritað grein í »Wiener Rundschau« III, 19 (ágúst 1899), þar sem hann lýsir lyndiseinkunnum Íslendinga og öðrum einkennum, og skýrir frá mentun þeirra, skólum, bókasöfnum, félögum, tímaritum, bókmentum, söfnum og listum, að svo miklu leyti sem þær eru til. Þar er og þýðing á nokkrum íslenzkum kvæðum (eftir Ben. Gröndal, Stgr. Thorsteinsson, Matth. Jochumsson og Hannes Hafstein). — Aðra grein hefir Poestion ritað í »Neues Wiener Tageblatt« XXXIII, 182 (5. júlí 1899) um íslenzk blöð og tímarit, og er þar meðal annars þýðing á grein dr. Jóns Stefánssonar »Bismarck um Ísland« í Eimr. II, 196—200.

UM HÖFÐALETUR, uppruna þess og eðli hefir dbrm. *Brynjúlfur Jónsson* frá Minnanúpi skrifað ritgerð í »Zeitschrift des Vereins für Volkskunde« 1899 (bls. 181—189) og fylgja henni myndir, er sýna bæði höfðaletur, bandletur og spónaletur. Á höfundurinn þakkir skilið fyrir hana, því á slíkri ritgerð var mikil þörf, og ætti hún líka að birtast á íslenzku. Frøken *M. Lehmann-Filhés* hefir þýtt ritgerðina á þýzku og ritað við hana nokkrar skýringargreinar og inngangsorð.

ÍSLENZK FERÐABÆN heitir smákvæði eftir dbrm. *Brynjúlf Jónsson*, sem frøken *M. Lehmann-Filhés* hefir þýtt á þýzku og gefið út með dálitlum formála í »Berliner Evangelisches Sonntagsblatt« (24. sept. 1899).

UM SULLAVEIKI (»Tre Ekinokokker, fjernede gennem transpleural Incision«) hefir læknaskólakennari *Guðmundur Magnússon* ritað grein í »Hospitalstidende« 1899, nr. 50, þar sem hann skýrir frá lækning þriggja sjúklinga með holdskurði, og höfðu 2 þeirra sull í lifrinni, en einn í lungunum. Greinin er óefað mikils virði fyrir lækna, þar sem hún skýrir frá nýrri aðferð, ekki sízt að því er snertir lækning á sullaveiki í lungunum, sem menn hingað til hafa ekkert getað átt við, og sjúklingarnir því orðið að deyja drottni sínum, ef náttúran hefir ekki sjálf getað yfirbugað sjúkdóminn.

UM SPJALDVEFNAÐINN er grein í »Vossische Zeitung« 28. febr. 1900, þar sem skýrt er frá fyrirlestri, er herra *Soekeland* hafi haldið um hann á febrúarfundi Þjóðfræðafélagsins í Berlín (»Verein für Volkskunde«) fyrir hönd frøken *Lehmann-Filhés*. Var þar sýnt, hvernig farið væri að vefa, og meðal annars mynd af ís-

enzkri stúlku, sem er að vefa með spjöldum, í fullri líkamsstærð, og var sú mynd gerð eftir teikning eftir dbrm. *Brynjúlf Jónsson* frá Minnanúpi. Þar voru og sýnd spjaldofin bönd frá ýmsum löndum, meðal annars frá Tiflis og Mosul (þar sem Ninive stóð forðum), og kvaðst ræðumaðurinn vera á sömu skoðun og frøken Lehmann-Filhés um það, að spjaldvefnaðurinn væri, eins og svo margar aðrar listir Austurlanda, upprunalega kominn frá Babýlon.

ÞIÐREKSSAGA. Fyrir gagnrýnar rannsóknir á henni, um aldur hennar, tildrög, yngri viðauka o. s. frv. hefir Vísindafélagið danska heitið verðlaunapeningi sínum í gulli fyrir árið 1900, og eiga svörin að vera komin til skrifara félagsins, prófessors dr. H. G. Zeuthen í Khöfn fyrir lok októbermánaðar 1901.

UM STAÐANÖFN OG STAÐALÝSING Á GRÆNLANDI eða í hinum fornu bygðum Íslendinga þar hefir prófessor *Finnur Jónsson* ritað langa og fróðlega ritgerð í »Meddelelser fra Grönland« XX, og fylgja þeirri ritgerð 2 góð kort, annað yfir Eystribygð og hitt yfir Vestribygð.

UM KNYTLINGSÖGU, drög til hennar og sögulegt gildi hefir sami höfundur ritað langa ritgerð í »Det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skr.« VI, 1 1900, og gerir hann þar ljósa grein fyrir kostum hennar og göllum, og sýnir fram á, að gallarnir séu ekki nærri eins miklir, eins og orð hefir verið á gert af ýmsum dönskum sagnfræðingum, þó sumt sé auðvitað rangt í henni.

HÆNSAÞÓRISSAGA er nýkomin út í þýzkri þýðingu eftir prófessor *A. Heusler* (Berlin 1900), og er sú þýðing einkar vönduð. Framanvið sjálfa þýðinguna er alllangur inngangur um íslenzka sagnaritun yfirleitt, og er hann snildarlega ritaður. Í sjálfri þýðingunni er slept úr ættartölum og einstöku athugagreinum, sem vér Íslendingar mundum að vísu sakna, en sem litla þýðingu mundu hafa fyrir þá lesendur, sem þýðingin er ætluð. Þó virðist oss vafasamt, hvort rétt sé að sleppa flestum kenningarnöfnum og jafnvel sjálfum goðatitlinum við nöfn manna, eins og þar er gert, jafneinkennileg og þessi kenningarnöfn eru fyrir þá tíma, er sögurnar segja frá. Vér fáum ekki betur séð, en réttast væri að halda öllum slíkum auknefnum og þýða þau, að svo miklu leyti sem vér vitum, hvað þau þýða. — Hinn ytri búningur bókarinnar er svo prýðilegur og smekklegur, að hann einn hlyti að gera hana aðlaðandi, þó ekki væri annað. Verðið er 2 M.

VATNSDÆLA SAGA hefir og komið út í þýzkri þýðingu í hinu alkunna »Reclam's Universal-Bibliothek« nr 3035—36 (verð 40 Pf.), og er sú þýðing eftir dr. *H. v. Lenk*, bókavörð í Vínarborg. Þýðingin er yfirleitt góð og lipur, þótt einstöku smágalla megi á henni finna. Þannig þýðir »stallr« í 3. kap. ekki hesthús (»Stalle«), heldur jötu, og »skinnhúfa« í 29. kap. táknar ekki loðkápu (»Pelzkappe«), heldur höfuðfat. Neðanmáls við þýðinguna eru ýmsar skýringargreinar og er það töluverður kostur. En bæði hefðu þær mátt vera nokkru fyllri og svo eru sumar þeirra ekki sem nákvæmastar. Þannig er skýringin á nafninu »Borðeyri« (bls. 51) ekki rétt og athugasemdin um »berserkina« (bls. 100) ófullnægjandi og hefði legið nær að vísa til upphafs 9. kap, þar sem talað er um »úlfheðna«. Á bls. 122 segir, að goðadæmin á Íslandi hafi eftir 1004 verið 51 og hafi hvert þeirra haft sitt eigið þing. En goðadæmin (»Godenbezirke) hafa víst aldrei verið fleiri en 39, því hinir nýju goðar munu engin mannaforráð hafa haft, og vorþingin voru aldrei nema 13, eitt fyrir hver 3 goðadæmi.

RÚSTIR FRÁ SÖGUÖLDINNI (»Ruins of the Saga Time«) heitir bók, sem Miss Cornelia Horsford í Cambridge, Mass. U. S. A. hefir látið gefa út, og er hún áðalega eftir skáldið *Þorstein Erlingsson*, skýrsla um rannsóknir þær, er hann gerði fyrir hana á Íslandi árið 1895. Eru rannsóknir þessar eigi alllítils virði fyrir fornfræði vora, einkum á hinum fornu rústum í Þjórsárdal, sem aldrei höfðu verið út grafnar áður, og á Erpsstöðum í Dalasýslu og Eiríksstöðum í Haukadal (bæ Eiríks rauða). Framan við bókina er inngangur eftir *F. T. Norris* og dr. *Jón Stefánsson*, þar sem skýrt er frá húsaskipan Íslendinga á söguöldinni, aðallega eftir bók dr. Valtýs Guðmundssonar, en þó bætt við myndum af fornum rústum frá Grænlandi og Íslandi. Aftan við bókina er svo stutt ágrip af efni hennar á frönsku, eftir *E. D. Grand*. Bókinni fylgir gott registur og 48 myndir og kort yfir þann hluta landsins, er Þ. ferðaðist um á rannsóknarferð sinni. — Um bók þessa hefir frøken *M. Lehmann-Filhés* ritað í »Globus« LXXVII, 6 (10. febr. 1900), og von mun á ritdómi um hana í »Arkiv f. nord. Filologi« eftir dr. *Kålund* og í »Petermann. Mittheilungen« eftir dr. *Þorvald Thóroddsen*, og mun í þeim mega finna, hvað vísindin hafa um hana að segja.

UM VÍNLAND OG FORNRÚSTIR ÞAR (»Vinland and its Ruins«) hefir Miss *Cornelia Horsford* skrifað ritgerð í hið ameríska tímarit »Appletons' Popular Science Monthly« (des. 1899), þar sem hún skýrir frá rannsóknum þeim, er hún hefir látið gera á austurströnd Ameríku, bæði rannsóknum dr. Valtýs Guðmundssonar og ritstjóra Þorsteins Erlingssonar í Massachusetts árið 1896 og ýmsum öðrum rannsóknum. Því miður virðist árangurinn af þessum rannsóknum ekki hafa orðið eins mikill og hún hefir gert sér von um, og mikið vantar á, að nokkur sönnun sé enn fengin fyrir legu Vínlands.

UM LEGU VÍNLADS (»Vinland Vindicated«) hefir biskup *M. F. Howley* í St. John's í Newfoundland skrifað ritgerð í »The Transactions of the Royal Society of Canada«, Vol. IV, Sect. II (1898), og kemur þar fram með algerlega nýja kenningu um, hvar það hafi verið. Hann þykist sem sé sanna, að Vínland hafi verið landið kringum Miramichi Bay í New Brunswick á suðurströnd St. Lawrenceflóans, Markland hafi verið Magdalen Islands, Helluland vesturströndin á Newfoundland kringum Point Riche og Bjarney Belle Isle. Ber ekki því að neita, að hann tilfærir margar sennilegar líkur fyrir skoðun sinni, svo að margt kemur heim við hinar fornu lýsingar, en eftir er að vita, hvort þá ekki eru önnur atriði, er hann lætur ógetið, sem ekki standi heima. Annars er í ritgerðinni líka töluvert af villum og ýmsum misskilningi.

UM ÍRSK ÁHRIF Á ÍSLENZKAR BÓKMENTIR (»On the Question of Irish Influence on Early Icelandic Literature, illustrated from the Irish MSS. in the Bodleian Library«) hefir Miss *Winifred Faraday*, B. A. ritað ritgerð í »Memoirs and Proceedings of the Manchester Literary and Philosophical Society« Vol. XLIV, nr. 2, þar sem hún leitast við að hrekja þær sannanir, er hingað til hafa verið fram færðar fyrir slíkum áhrifum, og kemst að þeirri niðurstöðu, að þau hafi engin verið. Hið gagnstæða hafi einmitt átt sér stað, að Norðurlandabúar hafi haft áhrif á Íra og norræn orð komist inn í írsku, og þaðan stafi líking ýmsra norrænna og írskra orða, að því leyti sem sú líking sé annað en missýning. Í ritgerðinni eru margar góðar upplýsingar og má vel vera, að hún hafi rétt fyrir sér í ýmsum greinum, en sumt af því, sem hún tekur fram, virðist þó harla vafasamt. Og sum ummæli hennar um annan eins vísindamann og prófessor Bugge eru næsta djörf og óbilgjörn.

V. G.

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1900.

I. Vestur um land:

Skálholt	1		2		3		4		5		6	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júli	júli	ág.	ág.	sept.	sept.	nóv.
rá Reykjavík..	16	..	15	..	1'	..	23	..	26	..	26	..
Reykjavík	..	12	..	8	..	16	..	22	..	20	..	1
á Akranesi ...	..	..	15	..	12	14	23	20	..	18	..	..
- Búðum	..	..	15	..	12	13	23	20	..	..	..	..
- Ólafsvík	16	10	15	6	12	13	23	20	26	17	27	..
- Grundarfirði.	..	..	..	..	13	13	24	20	..	..	..	..
												okt.
- Stykkishólmi	17	10	16	6	13	13	24	20	27	17	27	30
- Hvammsfirði	..	..	17	..	14	12	25	19	28	..	..	..
- Skarðstoð...	..	..	..	..	14	11	25	18	..	..	..	..
- Flatey	17	9	17	5	14	11	25	18	8	16	27	..
- Patreksfirði .	18	8	18	5	15	11	26	17	29	16	28	28
- Tálknafirði..	..	..	..	..	15	10	26	16	..	15	..	..
- Bíldudal	19	8	19	5	16	10	27	16	30	15	29	27
- Dýrafirði ...	19	7	19	4	16	9	27	15	30	14	29	26
- Önundarfirði	19	7	19	4	16	9	27	15	30	14	30	26
- Súgandafirði	..	..	..	..	17	9	27	15	..	..	..	..
- Bolungavík..	..	..	19	4	..	..	27	15	..	..	..	..
											okt.	
- Ísafirði	21	7	21	4	19	9	29	15	31	14	2	26
- Aðalvík	..	..	21	2	19	7	29	13	..	..	..	..
- Reykjarfirði .	21	5	21	1	19	6	29	12	31	12	2	24
									sept.			
- Steingrímsfirði	22	5	22	1	19	6	30	12	1	12	3	23
- Bitrufirði ...	..	..	..	..	20	6	30	12	1	12	..	..
							ág.					
- Borðeyri ...	24	5	24	1	22	6	1	12	2	12	5	21
- Hvammstanga	..	..	..	..	22	4	1	10	..	..	..	..
				maí								
- Blönduós ...	25	3	24	30	22	3	1	10	2	10	5	17
- Skagaströnd.	25	2	24	29	22	3	1	10	2	10	5	15
- Sauðárkrók .	26	2	25	29	23	2	2	9	3	9	6	14
- Kolkuós	..	..	..	..	23	2	2	9	..	..	..	..
- Hofsós	26	2	25	29	23	2	2	9	3	9	..	..
- Haganesvík .	..	..	..	29	23	2	2	..	..	..	..	..
- Siglufirði ...	26	1	25	28	23	1	3	8	3	9	6	14
- Ólafsfirði ...	..	1	25	..	..	..	3	..	..	8	..	..
- Dalvík	27	1	26	28	24	1	3	8	3	8	6	13
- Hrísey	..	..	26	28	..	..	3	8	4	8	..	..
- Hjalteyri....	27	1	26	28	24	1	3	8	4	8	6	13
á Akureyri.....	27	..	27	..	25	..	5	..	5	..	8	..
frá Akureyri ...	..	1	..	28	..	1	..	8	..	8	..	13

Athugasemd um **strandferðirnar**. Á Búðir, Ólafsvík, Blönduós, Haganesvík, Grímsey, Kópasker, Hornafjörð og Vík koma skipin því að eins, að því verði við skomið. — Frá Reykjavík og Akureyri fara strandskipin jafnan kl. 9 árdegis. Á öðrum stöðum er sá dagur tiltekinn í áætluninni, er skipin megi fara í fyrsta lagi, en félagið ber enga ábyrgð á, þótt þau kunni að tefjast svo, að síðar verði farið. Viðstaðan á millistöðvunum verður svo stutt, semt unt er.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
	Laura	Vesta	Laura	Laura	Ceres	Vesta	Laura	Ceres	Botnia	Vesta	Laura	Ceres	Laura	Vesta	Ceres	Laura	Vesta	Laura
frá Kaupmhöfn	16 jan.	1 marz	6 marz	13 apríl	27 apríl	12 maí	27 maí	12 júní	22 júní	3 júlí	10 júlí	28 júlí	14 ág.	7 sept.	15 sept.	25 sept.	13 okt.	15 nóv.
» Leith	20 —	5 —	10 —	17 —	1 maí	16 —	31 —	16 —	26 —	7 —	14 —	1 ág.	18 —	11 —	19 —	29 —	17 —	19 —
» Trangisvaag			12 —	19 —		18 —		18 —			16 —		20 —			1 okt.		21 —
» Thorshavn	23 jan.		13 —	20 —		19 —		18 —	28 júní	9 júlí	17 —	3 ág.	20 —	13 sept		2 —	19 okt.	22 —
» Klaksvig	24 —		14 —	21 —		20 —		19 —	29 —		17 —	4 —*	21 —			3 —		23 —
» Berufirði		9 marz								10 júlí								
» Fáskrúðsfirði		9 —				22 maí				11 —							22 okt.	
» Eskifirði		10 —				22 —				12 —		12 ág.		15 sept.			23 —	
» Norðfirði		10 —						21 júní		12 —							23 —	
» Seyðisfirði		12 —				23 maí		22 —		14 —		13 ág.		16 sept.	24		24 —	
» Vopnafirði		13 —						22 —		15 —							24 —	
» Húsavík		14 —						23 —		16 —		14 ág.					25 —	
» Akureyri		17 —				25 maí		25 —		18 —		16 —			26		27 —	
» Siglufirði		17 —								18 —							27 —	
» Sauðárkrók		18 —				26 maí		25 júní		19 —		17 ág.			27		28 —	
» Skagaströnd		19 —						26 —		19 —		17 —					28 —	
» Blönduós		19 —								20 —					28 sept.			
» Borðeyri										21 —								
» Reykjarfirði		20 marz								22 —							29 okt.	
» Ísafirði		22 —				28 maí		27 júní		23 —		19 ág.			30 sept.		31 —	
» Önundarfirði		23 —								23 —								
» Dýrafirði		23 —				28 maí				23 —		19 ág.					31 okt.	
» Bíldudal		24 —								24 —							1 nóv.	
» Patreksfirði		25 —								24 —								
» Flatey		26 —						28 júní		25 —								
» Stykkishólmi		26 —				29 maí		28 —		25 —		20 ág.			1 okt.			
í Reykjavík	28 jan.	29 —	18 marz	24 apríl	6 maí	31 —	5 júní	29 —	2 júlí	26 —	21 júlí	22 —	24 ág.	19 sept.	3 —	7 okt.	3 nóv.	27 nóv.
Til Vesturlandsins:																		
frá Reykjavík	1 febr.				8 maí		9 júní		4 júlí							11 okt.		
» Stykkishólmi					9 —		10 —									12 —		
» Flatey					9 —		10 —									13 —		
» Patreksfirði	2 febr.				10 —		11 —									14 —		
» Bíldudal	3				10 —		11 —		5 júlí							15 —		
» Dýrafirði	4				11 —		12 —		6 —							16 —		
» Önundarfirði	5 —				11		12									16 —		
á Ísafirði	6				[illegible]		[illegible]		[illegible]							16		

	1. Laura	2. Vesta	3. Laura	4. Laura	5. Ceres	6. Vesta	7. Laura	8. Ceres	9. Botnia	10. Vesta	11. Laura	12. Ceres	13. Laura	14. Vesta	15. Ceres	16. Laura	17. Vesta	18. Laura
Frá Vesturlandinu:																		
frá Ísafirði	7 febr.				13 maí		14 júní		9 júlí							21 okt.		
» Dýrafirði																		
» Bildudal																		
» Patreksfirði																		
» Flatey																		
» Stykkishólmi																		
í **Reykjavík**	9 febr.				15 maí		16 júní		10 júlí							23 okt.		
frá Reykjavík	12 febr.	4 apríl	23 marz	30 apríl	18 maí	7 júní	19 júní	3 júlí	12 júlí	31 júlí	27 júlí	27 ág.	29 ág.	24 sept.	9 okt.	26 okt.	9 nóv.	4 des
» Stykkishólmi		5 —								1 ág.			30 —					
» Flatey		5 —								1 —			30 —					
» Patreksfirði		6 —								2 —								
» Bildudal		6 —								2 —			31 ág.					
» Dýrafirði		7 —								3 —			31 —					
» Önundarfirði		7 —								3 —								
» Ísafirði		9 —				9 júní		5 júlí		5 —			2 sept.		12 okt.			
» Reykjarfirði										5 —					13 —			
» Borðeyri										6 —								
» Blönduós								6 júlí		7 —					14 okt.			
» Skagaströnd		10 apríl								7 —			2 sept.		15 —			
» Sauðárkrók		11 —				10 júní		7 júlí		8 —			3 —		16 —			
» Siglufirði		12 —						7 —		9 —					17 —			
» Akureyri		14 —				12 júní		8 —		11 —			5 sept		20 —			
» Húsavík		14 —								11 —					20 —			
» Vopnafirði		15 —				13 júní		9 júlí		12 —					21 —			
» Seyðisfirði		17 —			21 maí	14 —		10 —		13 —			6 sept.		23 —			
» Norðfirði		17 —								13 —					23 —			
» Eskifirði		17 —			22 maí			10 júlí		14 —			6 sept.		24 —			
» Fáskrúðsfirði		18 —			22 —					14 —					24 —			
» Berufirði		18 —				14 júní				14 —					25 —			
» Klaksvig	15 febr.		26 marz	3 maí	24 maí		22 júní		15 júlí		30 júlí		8 sept.	27 sept.		29 okt.	12 nóv.	7 des
» Thorshavn	16 —	20 apríl	27 —	3 —	24 —		22 —		15 —	16 ág.	30 —		9 —	27 —		30 —	13 —	8 —
» Trangisvaag			27 —	4 —			23 —				31 —						14 —	9 —
» Leith	19 febr.	23 apríl	30 —	7 —	27 maí	18 júní	26 —	14 júlí	18 júlí	19 ág.	3 ág.	1 sept.	12 sept	30 sept.	30 okt.	2 nóv.	17 —	12 —
í **Kaupmhöfn**	24 —	28 —	4 apríl	11 —	1 júní	22 —	30 —	18 —	22 —	23 —	6 —	5 —	16 —	5 okt.	4 nóv.	6 —	21 —	18 —

* þaðan beina leið til Reykjavíkur, kemur þangað 7. ág., fer þaðan aftur 10. ág. suður um land til Eskifjarðar.

Hið sameinaða eimskipafjelag.

Áætlun um strandferðir á Íslandi 1900.

— —

II. Austur um land:

Hólar	1		2		3		4		5		6		7	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	apr.	maí	maí	júní	júní	júlí	júlí	ág.	ág.	ág.	sept.	sept.	okt	okt
Frá Reykjavík...	14	..	16	..	11	..	10	..	7	..	4	..	3	..
í Reykjavík.....	..	10	..	6	..	5	..	3	..	31	..	29	..	[illegible]
frá Keflavík.....	..	..	16	..	11	5	10	3	7	31	4	28	..	[illegible]
— Vestm.eyjum .	14	8	16	5	11	4	10	2	7	30	4	28	3	[illegible]
— Vík	..	..	..	..	12	4	11	2	8	30	..	..	..	[illegible]
— Hornafirði ...	15	7	17	4	12	3	11	1	8	29	5	27	..	..
— Djúpavog....	16	7	18	4	13	3	12	1	9	29	6	27	5	[illegible]
								júlí						
— Breiðdalsvík..	16	6	18	3	13	2	12	31	9	28	6	26	5	[illegible]
— Stöðvarfirði ..	..	..	..	..	13	2	12	31	9	28	..	..	..	..
— Fáskrúðsfirði .	17	6	19	3	14	2	13	31	10	28	7	26	6	[illegible]
— Reyðarfirði ..	17	5	19	3	14	1	13	30	10	27	7	25	6	[illegible]
— Eskifirði.....	18	5	19	2	14	1	14	30	11	27	8	25	7	[illegible]
						júní								
— Norðfirði	18	4	20	2	15	30	14	29	11	26	8	24	7	21
— Mjóafirði	18	4	20	2	15	30	14	29	11	26	8	24	7	21
— Seyðisfirði ...	20	4	22	2	17	30	16	29	13	26	10	24	10	21
— Loðmundarf..	..	..	..	..	17	28	..	27	13	..	..	..	..	..
				maí										
— Borgarfirði...	20	2	22	31	17	28	16	27	13	24	10	21	10	[illegible]
— Vopnafirði ...	21	2	22	31	18	28	16	27	13	24	10	21	10	19
— Bakkafirði ...	..	..	22	31	18	28	..	..	14	23	10	20	..	..
— Þórshöfn	..	..	23	30	18	27	17	26	14	23	11	..	..	..
— Raufarhöfn...	..	..	23	30	19	27	17	26	14	23	11	..	..	..
— Kópaskeri ...	..	1	23	30	19	..	..	25	15	22	11	..	..	..
		apr.												
— Húsavík	22	30	24	29	20	27	18	25	15	22	12	20	11	[illegible]
— Flatey	..	..	24	..	20	26	18	25	15	21	..	..	..	..
— Grímsey	..	..	..	..	20	26	18	24	..	..	..	..	..	..
— Grenivík.....	..	..	24	29	21	26	18	24	16	21	12	19	11	..
— Svalbarðseyri.	..	..	..	..	21	26	18	24	16	21	12	19	..	..
á Akureyri......	24	..	25	..	22	..	20	..	18	..	14	..	13	..
frá Akureyri....	..	30	..	29	..	26	..	24	..	21	..	19	..	[illegible]

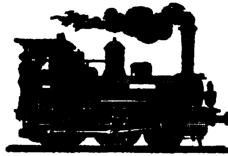
Athugasemd um **ferðir milli landa.** Í Vestmannaeyjum **verður komið við** í hverri fe[illegible] suður um land, bæði út og utan, svo framarlega sem því verður við komið. **Eptir komu skipann[illegible]** Reykjavíkur sunnan um land verður einnig komið við í Hafnarfirði **(nema í 12. ferðinni)** þeg[illegible] nægilegan farm er að flytja þangað. Þegar sömu skilyrði eru fyrir hendi, geta skipin í þessum ferð[illegible] komið við á Akranesi, ef því verður við komið og full ástæða virðist til þess. — Frá Kaupman[illegible] höfn fara skipin jafnan kl. 9 árdegis og frá Reykjavík kl. 6 síðdegis. **Á millistöðvum** er t[illegible] fardagur tiltekinn, en farþegar mega búast við, að síðar kunni að verða farið. — Fargjal[illegible] Íslands og útlanda er í 1. farrými 90 kr. (báðar leiðir 160 kr., nema milli Skotlands og Ísl[illegible] 144 kr) og í 2. farrými 60 kr. (báðar leiðir 100 kr.). Fyrir fæði greiðist á dag í 1. farrými 4 [illegible] og í öðru farrými 2 kr. Hálfu minna fyrir börn.

Afgreiðslu og reikninga Eimreiðarinnar, útsending og innheimtu á andvirði hennar hefir *nú* á hendi ritstjóri hennar dr. **Valtýr Guðmundsson** *(Amagerbrogade 29, København, S.)*, og eru því útsölumenn og aðrir viðskiftamenn ritsins beðnir að snúa sér framvegis til hans með **pantanir** á því og **borgun** fyrir það og alt, er lýtur að afgreiðslu þess og reikningsskiftum.

EFNISYFIRLIT.

bls.

EIMREIÐIN.

RITSTJÓRI:

DR. VALTÝR GUÐMUNDSSON.

EIGENDUR: NOKKRIR ÍSLENDINGAR.

VI. ÁR. 3. HEFTI.

KAUPMANNAHÖFN.

PRENTAÐ HJÁ S. L. MØLLER.

1900

Móbergið á Íslandi.

Í síðasta hefti Eimreiðarinnar hefir herra cand. mag. Helgi Pétursson skrifað grein, sem hann kallar »Nýjungar í jarðfræði Íslands«, og er aðalefni ritgjörðarinnar hugleiðingar um myndun móbergsins á Íslandi. Með því að grein þessi er stutt og höf. hefir farið nokkuð fljótt yfir sögu, leyfi ég mér að rita nokkur orð til skýringar. Þó get ég ekki, í alþýðlegu tímariti, skrifað eins ýtarlega um þetta mál, eins og þarf, ef það á að skýrast fullkomlega frá öllum hliðum.

Eins og flestum mun kunnugt, nær móberg og þussaberg yfir afarmikið svæði á Íslandi og tekur yfir alt miðbik landsins, að sunnan frá Faxaflóa austur fyrir Öræfasveit, að norðan frá Fnjóskadal austur í Þistilfjörð. Móbergið myndar þannig belti yfir landið þvert; það er mjög mismunandi að gerð og afarþykt, nokkur þúsund fet sumstaðar. Allir aðrir hlutar landsins eru aðallega myndaðir úr blágrýti (basalti) í þykkum hamrabeltum, sem bezt sjást í dalafjöllum og við sjóinn. Þessi blágrýtislög hallast víðast inn á við, inn undir móbergsbeltið. Í blágrýtis-héruðunum eru víða smáblettir af móbergi, og sumstaðar eru allþykk móbergs- og þussabergslög milli blágrýtislaga, og það sumstaðar djúpt í fjöllum, svo mörg hundruð feta blágrýtisberg liggur ofan á móberginu. Þó eru þessi móbergs-millilög tiltölulega lítil í samanburði við móbergið um miðbik landsins; þar eru aftur blágrýtislög innan um, en þeirra gætir minna, af því móbergið er þar í meirihluta. Af þessu sést, að móbergið er myndað á ýmsum tímum, þó miðbeltið sé auðsjáanlega yngra en hinar stóru blágrýtismyndanir. Þetta er líka eðlilegt. Ísland er því nær alt myndað af eldgosum; blágrýtið er gamalt hraun, móbergið eldfjallaaska og gjall og sérhvert eldgos framleiðir hvorttveggja; bráðið hraungrjót rennur úr gígunum og mulið grjót kastast í loft upp, dettur niður og myndar móbergslög. Við öll eldfjöll um víða veröld eru hraun og móbergslög á víxl, en það er mismunandi og komið undir atvikum af hverju er meira á hverjum stað. Í Utah og víðar sunnan og vestan til í Bandaríkjum eru 2000 feta þykkar móbergsmyndanir, er ná yfir afarstórt svæði, og móbergs- og hraunlög sjást um alla jörðina, þar sem eldgos hafa orðið, sum ný, sum frá ýmsum tímabilum jarðsögunnar.

Móberg kalla Íslendingar berg það, sem í útlöndum heitir »tuff«, en þussaberg það, sem menn annarsstaðar kalla »breccia«. Í móberginu eru yfirleitt sömu steinefni eins og í blágrýtinu, smámulin og orðin að dusti, en gleraðir og eldbrunnir hraunmolar innan um, stundum vikur, gjall og steinkúlur (bombur), alt þetta rusl loðir saman og er orðið að linu eða hörðu bergi; stundum er móbergið lagskift, stundum er engin skifting sjáanleg. Í hinu íslenzka móbergi eru óteljandi korn af gulleitu eða mórauðu steingleri, sem kallað er »palagonit« og af svörtu gleri (tachylyt); oft er þetta alt bráðið saman við öskuna og gjallið, og alt orðið einn eldbrunninn sori. Þussabergið er samsett af sömu efnum eins og móbergið, en í því eru stórir hraunsteinar á víð og dreif, hornóttir og ólögulegir. Í móberginu eru mjög víða uppskotnir gangar, hraunæðar með ótal greinum, sem hafa brotist gegnum bergið og kvíslast innan um það; í því eru enn fremur blágrýtislög, hnúðar og kleppar með skásettum og hringsettum (koncentriskum) súlum með bráðnu steingleri utan á; sumstaðar er svo mikið af þessu í móberginu, að blágrýtið verður aðalefnið, en móbergið að eins þunt tengiefni, svo sem t. d. í Botnsssúlum, og þar er ísnúið dólerít ofan á, og eins er í mörgum öðrum fjöllum um alt móbergssvæðið. Sumstaðar hefir líparít brotist upp í gegnum móbergið og kvíslast með greinum innan um það eins og sjá má í Þjórsárdal og Hreppum sumstaðar. Móbergið ber svo augljóslega með sér, að það er myndað af eldi, að ég gat ekki hugsað mér, að það dyldist nokkrum manni, sem skoðað hefir eitthvert móbergsfell. Ég varð því alveg hissa er ég sá, að höf. byrjar ritgjörð sína með því sannanalaust að fullyrða, að »móbergið á Íslandi sé að miklu leyti fornar jökulurðir«. Annað mál er það, að vel getur verið, að jökulurðir séu milli móbergslaga og hraunlaga; á það munum vér síðar minnast.

Um miðbik Íslands, í móbergshéruðunum, eru víðáttumikil grágrýtishraun (dólerít) af svipaðri gerð eins og grjótið í holtunum kringum Reykjavík, þau eru rispuð og ísnúin og auðséð, að jöklar hafa gengið yfir þau; hraun þessi hafa flest hagað sér eftir landslagi því, sem nú er, og runnið sumstaðar ofan dali (t. d. Flókadal), niður af Mosfellsheiði, kringum fellin í Mosfellssveit og í sjó fram, niður hlíðar og skörð á Reykjanesfjallgarði og Snæfellsnesfjallgarði, undan Vatnajökli niður undir Skjálfanda og Axarfjörð, niður á Suðurlandsundirlendi í Biskupstungum o. s. frv. Það liggur

í augum uppi, að þessi miklu hraun hafa ekki runnið öll í einu, heldur en aðrar nýrri hraunbreiður, enda sést það víða, að breytingar hafa orðið á landslagi frá því fyrstu dóleríthraunin runnu, en litlar eftir að hin síðustu mynduðust; það er t. d. algengt að dólerít-hamrar eru í efstu brúnum þverbrattra fjalla, en ekkert dóleríthraun fyrir neðan, og hlýtur því mikið að hafa breytst síðan þau hraun mynduðust. Þetta sést á mörgum ritgjörðum mínum og jarðfræðis-uppdráttum. H. P. virðist ætla, að ég haldi öll dóleríthraun jafngömul, en slíkt hefir mér aldrei dottið í hug. Eftir að hin eldri dóleríthraun runnu hafa allvíða myndast ofan á þeim þykk móbergslög, t. d. við Laxárdal hjá Mývatni, við Kálfstinda og víðar; en langoftast liggja þó dóleríthraunin ofan á móberginu.

Í móberginu eru hér og hvar hnullungalög (Conglomerat) með vatns- eða jökulnúnu grjóti, leir og sandi; þó þau séu víða allþykk, eru þau þó þunn og hverfandi í samanburði við móbergið alt. Slík hnullungalög hefi ég fundið kringum Suðurlandsundirlendið, við Mýrar, á Snæfellsnesi, á Vestfjörðum og víðar. Hér skal einungis geta hnullungabergsins á Suðurlandi, af því H P. í grein sinni að eins nefnir það. Ég verð þá fyrst stuttlega að nefna eldri rannsókn á jarðmyndun þessari, af því höf. gleymir að geta um hvað gert hefir verið í þessu efni, áður en hann sjálfur kom til sögunnar, og hefði það þó verið eðlilegra eftir venju vísindamanna; höf. tekur það skýrt fram, að hefði honum fyr auðnast að gjöra uppgötvanir sínar, þá »væri líklega margt óskráð af því, sem nú má lesa um jarðfræði Íslands«, en hver sem þekkir sögu þessa máls, mun fljótt sjá, að aðalefni greinarinnar er ekki svo afarmikil nýjung, sem þar er látið í veðri vaka; þó eru athuganir H. P. mjög góðar í sjálfu sér og auka allmikið þekkinguna í þessu efni. Hér er að eins að ræða um athuganirnar sjálfar, hvaða »theóríur« hver hefir spunnið út úr athugunum sínum er annað mál. Seinast á 18. öld fann Sveinn Pálsson lög af hnullungabergi í fjöllum við Suðurlandsundirlendið, síðan hafa ýmsir jarðfræðingar getið jarðlaga þessara, án þess að lýsa þeim, en K. Keilhack var hinn fyrsti, sem athugaði þau nánar sumarið 1883. Keilhack segir: »Á mörgum stöðum á Suðurlandi er hnullungaberg með steinum, sem eru stærri en teningsfet. Að allri gerð eru lög þessi fjarskalega lík íslenzkum jökulurðum. Þar sjást í föstu, smágjörvu grunnefni steinar með allskonar stærð og er þeim óreglulega hrúgað saman; svo nauðalík er myndun þessi nýjum jökulöldum, að menn

varla gætu ímyndað sér annað, en að þessar reglulausu myndanir væru til orðnar af jökulgangi, ef þær ekki væru samlímdar með glerefni (tachylyt) og ofan á þeim hvíldu mörg hundruð metra þykk berg af blágrýti og lagskiftu móbergi. Hinir einstöku steinar bera engan veginn hina ytri lögun eldgosasteina, en hafa aftur á móti glögg einkenni vatnsbarins grjóts, lögin hafa því auðsjáanlega ekki myndast í djúpum sæ. Hnullungaberg þetta hefir líklega annaðhvort myndast á strönd grunnsævar, á þann hátt, að gosgrjót hefir ásamt smágjörvu efni borist þangað með ám, eða þá heldur, að lög þessi eru beinlínis mynduð af fljótum úr því engir sædýrasteingjörvingar eru í þeim«.[1] Lýsing Keilhacks er alveg rétt og á mjög vel við öll þau hnullungabergslög, sem ég hefi séð, þó hefi ég ekki skoðað hin sömu lög og hann (undir Eyjafjöllum) eins og höt. segir.[2] Ég skoðaði hnullungalög í Þjórsárdal 1888 og í fjöllunum kringum Tindafjallajökul og á Skaftártunguafrétti 1893.[3] Hnullungalögin í Þjórsárdal fann ég 1888 í Stangarfjalli undir dóleríthömrum (250 m. yfir dalbotni), en ekki fann ég þar ísrákaða steina; lagið var auðsjáanlega myndað af rennandi vatni. 1899 skoðaði H. P. þetta sama lag og fann ísrákaða steina í berginu litlu neðar. 1893 gekk ég upp á fjöllin hjá Barkarstöðum (undirfjöll Tindafjallajökuls), þar skiftast á í hlíðunum móbergslög, blágrýtislög og hnullungalög, en dólerít er þar efst. Ekki rak ég mig þá á ísnúna steina í þessum lögum (þó getur vel verið, að þeir séu þar), en í gráu hnullungabergi, sem lá hallandi (discordant) á hinu, voru glöggar ísrákir á steinunum. »Í hinum eldri og yngri hnullungalögum eru hnullungarnir sjaldan eins hnöttóttir, eins og í ám eða við strendur, en eru miklu líkari jökulruðningi, sem að nokkru leyti er fægður af jökullækjum«.[4]

Sumarið 1899 skoðaði H. P. Þjórsárdal og Hreppa og fann þar ísrákir á steinum í hnullungaberginu og ísrákir á dólerítlögum, sem hann segir að gangi inn í móbergið. Á þessum athugunum

---

[1] Zeitschrift der Deutschen geologischen Gesellschaft 38. Band 1886, bls. 384—385.

[2] Í ritgjörð H. P. hefir eitthvað ruglast á 53. bls.; líklega fallið úr nokkrar setningar, svo ég skil ekki vel tvær fyrstu greinarnar.

[3] Geografisk Tidskrift X, bls. 15, XII, bls. 203. Petermanns Mitteilungen 1892, bls. 27.

[4] Geografisk Tidskrift XII, 1894, bls. 203.

byggir höf. mjög víðtækar ályktanir og ræður af þeim, að *mestalt móberg á öllu Íslandi sé jökulurðir*; á þessa skoðun get ég engan veginn fallist, en mjög er það líklegt, að hnullungabergslögin í móbergsmyndunum á þessu svæði (einkum ofan til) séu sumpart jökulgrjót, sumpart árburður, og styrkja athuganir höf. mjög þá skoðun. Þegar H. P. hefir skoðað eitthvað til muna af móbergshéruðum Íslands, er ég viss um, að honum dettur ekki í hug að fullyrða, að mestalt móbergið sé jökulurðir; þó ísrákaðir steinar kunni að finnast í því hér og hvar, þá sannar það ekkert. Á Mýrdalssandi t. d. er algengt að finna ísfægða steina og árgrjót innan um ösku, gjall og móbergsmyndanir og slíkur blendingur hlýtur mjög víða að hafa myndast á Íslandi, þar sem eldfjöll og jöklar jafnan voru við höndina, að ég ekki nefni jökulhlaup, sem oft bera með sér stórar jökulurðir og ísnúin björg langar leiðir.[1] Þó ísrákað lausagrjót finnist sumstaðar, þá er það ekki altaf mikið að marka; ísfágaðar klappir inni í móberginu eru miklu betri og áreiðanlegri til sönnunar; þær hefir H. P. einnig fundið í Hreppum; ég fann þær líka 1893 við Uxatinda; þar liggja 6—700 feta þykk móbergslög ofan á þeim, og þó hafa ísnúin dóleríthraun runnið niður um dali og gljúfur í móberginu, t. d. hjá Syðri-Ófæru. Víðsvegar um Skaftafellssýslu og öræfin þar fyrir ofan má sjá takmörk tveggja móbergsmyndana, eins og t. d. í Hafursey, og eru hinar neðri miklu eldri og að mörgu ólíkar hinum yngri; á takmörkum þessum er sumstaðar hnullungaberg, t. d. í Skælingum fyrir sunnan Gjátind.[2] Í Hítardal fann ég 1890 óglöggar ísrákir undir hnullungabergi og ofan á því ísrákað dólerít.[3] H. P. virðist í ritgjörð sinni gefa það í skyn, að hann hafi fyrstur fundið jarðlög frá millijöklatímabili (»interglacial« lög) og tvennskonar ís-

[1] Þess má geta hér, sem allir vita, er skoðað hafa jökla, að grjótið í jökulöldum við skriðjökla er mjög oft svo vatnsbarið af jökullækjum, að ekki sést jökulrispa nema á einstaka steini. Jökulárgrjót, margar mílur frá jöklum, er oft svipað að gerð; þar eru flestir hnullungar vatnssorfnir, en á sumum steinum eru ísrákir, sem enn eru ekki farnar af, þó steinninn hafi borist svo langt. Það má vel vera, að sum hnullungalögin séu jökulárburður (fluvioglacial) og gætu eftir því verið mynduð löngu eftir ísöld. Þó menn finni jökulnúið lausagrjót eða hnullungaberg einhversstaðar, þá sannar það alls ekki, að jökull hafi gengið þar yfir; jarðfastar klappir ísnúnar er meira að marka.

[2] Geografisk Tidskrift XII, 1894, bls. 181, 203, 204 ,206, 216—217.

[3] Geologiske Iagttagelser paa Snæfellsnes og i Omegnen af Faxebugten. Stockholm 1891, bls. 31—32.

rákir, er skerast. Slíkar ísrákir hafa áður fundist víða um land og »interglacial« móbergslög hefi ég auk þess, sem áður var getið, fundið 1898 á Mosfellsheiði.[1] Í sjálfu sér hefir það mjög litla þýðingu fyrir vísindin, hver finnur eitthvað fyrst. H. P. á þökk skilið fyrir að hann hefir aukið þessar athuganir og vakið athygli á þýðingu þessa máls; ég efast ekki um, að hann hrindir þekkingunni í þessu efni vel áleiðis, ef hann heldur áfram rannsóknum sínum; en ef hann aftur skrifar alþýðlegar ritgjörðir um jarðfræði Íslands (sem ég vona hann gjöri) leyfi ég mér að mælast til, að hann skáldi ekki alveg eins mikið inn í eyðurnar, eins og í þessari ritgjörð, skýri málefnið dálítið betur og segi meir frá hinum einstöku athugunum, sem hugleiðingarnar byggjast á.

H. P. ætlar að Suðurlandsundirlendið muni tvisvar hafa verið undir sjó, og getur vel verið, að það sé rétt; ég fyrir mitt leyti álít það sennilegt, en vér getum enn ekki ákveðið það með fullri vissu, af því nægar sannanir vantar. Höf. segist hafa fundið fjöruborð 400 fet yfir sjó í Þrándarholtsfjalli, og er það þýðingarmikil athugun, ef það er víst, að þar sé sævarborð; meðan athugun þessi er einstök, er ekkert hægt á henni að byggja. Þar geta alveg eins vel verið vatnsfjöruborð (Sæter) frá ísöldinni, eins og hin glöggu fjöruborð, sem ég hefi fundið við Hvítárvatn og í Fnjóskadal. Slík fjöruborð eru víða, þar sem enginn stöðuvötn nú geta verið eftir landslagi; en á ísöldinni og síðar hafa jöklastíflur staðið fyrir og stór vötn hafa verið uppistöðupollar, þar sem nú er flatlendi eða halllendi, eftir að jökullinn er bráðnaður af. H. P. stingur upp á því, að Suðurlandsundirlendið muni vera myndað á tímabili milli ísalda; ég hefi hugsað mér, að undirlendið væri til orðið seinast á tertíera tímanum, og er aldursmunurinn þá ekki tiltölulega mikill; þetta mál verður fyrst um sinn að liggja á milli hluta, því hvortveggja getgátan er jafn ósönnuð.

Svo ég snúi mér að sjálfum Þjórsárdal, sem er fyrsta tilefni ritgjörðar þessarar, þá eru þar enn margar ráðgátur fyrir jarðfræðinga. Winkler skoðaði dalinn 1858, H. P. hefir komið þar tvisvar eða þrisvar sinnum og ég einu sinni; en það á enn langt í land, að jarðfræði fjallanna þar í kring sé fullrannsökuð; margt af hinu einstaka er þar enn lítt skiljanlegt, eins og víðar í móbergshéruðunum. Hvernig er hlutfall hnullungabergsins og hinna ísnúnu

[1] Geografisk Tidskrift XV, bls. 14.

hrauna til móbergsins í Rauðukömbum og Fossöldu? Hvernig er líparítið til orðið, sem brotist hefir gegnum hnullungabergið og móbergið? Hvernig stendur á »tachýlýtinu« í hnullungberginu og hinum margkvísluðu göngum og basalthnúðum í móberginu? Í hverju hlutfalli standa dóleríthraunin til hinna óteljandi sprungna, sem eru í fjöllunum við dalinn, og hafa stórar og smáar landræmur sokkið milli þeirra. Ganga dóleríthillurnar utan í austurfjöllum dalsins inn í fjöllin, eða eru þær svona settar af því fjallshlíðarnar hafa stigbrotnað (Staffelbruch)? Þar er enn margt fleira að athuga, en höf. fer yfir það alt á handahlaupum, án þess að láta það stöðva hugmyndaflugið.

Móbergsmyndanirnar íslenzku eru mjög margbrotnar og eflaust myndaðar á ýmsan hátt og á ýmsum tímum, og vita jarðfræðingar enn nauðalítið um það, hvernig þær eru til orðnar; til þess þarf enn langar og miklar rannsóknir og samvinnu milli jarðfræðinga af ýmsu tægi; til þess þarf eldfjallafróða menn, jökulfróða og bergfræðinga; að rannsaka þetta alt til hlítar er einskis eins manns meðfæri. Þó er móbergið aðeins einn lítill liður í jarðfræði Íslands. Á ferðum mínum varð ég að fást við margbrotin störf, kanna öræfi, mæla landslag og fjallahæðir, undirbúa jarðfræðisuppdrætti, rannsaka jökla, eldfjöll, hraun og hveri, blágrýti, líparít, móberg, surtarbrand, sævarmenjar o. m. fl., til þess að fá yfirlit yfir þetta alt saman og búa svo í haginn fyrir eftirkomendurna. Rannsókn jarðlagaskipunar í hinum einstöku fjöllum tekur mikinn tíma, og gat ég því miklu sjaldnar, en ég vildi, fengist við slíkt; þetta verður að bíða betri tíma og vona ég, að aðrir taki fyrir sig að kanna einstök svæði og einstaka liði í jarðfræði Íslands, eins og H. P. nú er byrjaður á, þar sem hann sérstaklega hefir lagt fyrir sig rannsókn jökulurða og ísmenja. Á þann hátt getum vér á endanum fengið fullkomna þekkingu um myndun og byggingu vors víðáttumikla og hrjóstruga föðurlands. Athuganir mínar um móbergið og aðrar jarðmyndanir Íslands hefi ég skrásett í ýmsum ritgjörðum, en sjaldan dregið ályktanir af þeim, nema þegar þær hafa verið mjög margar af sama tægi, því annars áleit ég, að þær hefðu ekki nægilegt sönnunarafl, fyr en fleiri bættust við.

Hér er ekki rúm til þess að geta um ýms málefni, er snerta jarðfræði móbergsins; en svo mikið er víst, að aldur ýmsra móbergslaga er mismunandi og að það er til orðið á öllum tímabilum, frá því snemma á hinum »tertíera« tíma fram á vora daga; en

varla er enn byrjað að greiða sundur hinar einstöku deildir. Sumstaðar hefir eflaust myndast móberg og hraun milli ísalda,[1] það væri undarlegt, ef eldfjöll þá hefðu hætt að gjósa, og eins meðan jökull lá yfir öllu eða mestöllu landi,[2] og hefir aska sú blandast saman við frammokstur jöklanna. Í öðrum löndum hafa menn fundið rök fyrir nokkrum ístímabilum með tiltölulega hlýju loftslagi á milli, og svo hefir eflaust líka verið á Íslandi, enda hefir enginn efast um það. H. P. gerir þó að mínu áliti of mikið úr þeim jarðmyndunum, sem þá urðu til, og landslagsbreytingunum, þó þær eflaust hafi verið allmiklar. Þetta alt er enn lítt rannsakað, og full vissa fæst ekki, fyr en öll móbergshéruð og nokkur blágrýtishéruð hafa verið rannsökuð í þeim tilgangi, að leita að þesskonar jarðlögum.

Í raun og veru eru athuganirnar í Hreppunum að mínu áliti engan veginn nægileg sönnun fyrir mismunandi ísöldum um land alt. Víða á Íslandi ná skriðjöklar enn niður undir sjó og sumir (t. d. Breiðamerkurjökull) hafa á ótrúlega stuttum tíma breiðst yfir stór svæði Hafi Langjökull og Hofsjökull lengi fram eftir verið miklu stærri en nú, og það gera vatnsborðin hjá Hvítárvatni mjög sennilegt og en fleiri rök styðja þá ágizkun, þá geta jökulurðir og ísrákuð hraun í Hreppum verið tiltölulega mjög ung. En það getur líka verið, að þau séu gömul. Jöklar ganga fram og dragast aftur á löngum tímabilum eftir árferði, og þá er ekkert eðlilegra, en að myndast geti jökulurðir og ísnúin hraun á víxl. Ef skorið væri í sundur ísþakið eldfjall, er enginn efi á því, að þar mundu finnast ísnúin hraun og jökulöldur hvort ofan á öðru, enda hefi ég séð slíkar myndanir norðan í Vatnajökli og við Vonarskarð. Ég gæti vel ímyndað mér, að hnullungalögin við Tindafjallajökul og Eyjafjallajökul væru svo til orðin, þó það sé ekki víst. Bæði í Öskju og við Vatnajökul sjást á stöku stað (eins og í Andesfjöllum) hraunlög og íslög á víxl, þar sem hraun hafa runnið yfir jökul svo hátt yfir sævarmáli, að meðalhiti ársins er minni en 0°.

[1] Vér komumst svo að orði, þó það sé eiginlega ekki rétt, því aldrei mun jökull hafa albráðnað af Íslandi síðan hið fyrsta kuldatímabil hófst.

[2] Flestir ungir jarðfræðingar hafa sterka tilhneigingu til þess að mynda nýjar »theóríur«, og svo var einnig fyrir sjálfum mér. Áður en ég byrjaði jarðfræðisrannsóknir á Íslandi til muna, hafði ég þá hugmynd, að móbergið væri myndað við eldgos undir jöklum á ísöldinni, af því flest ísþakin eldfjöll gjósa mest ösku. En ég fór niður af þessari skoðun, þegar ég hafði skoðað móbergsfjöll víðsvegar um land, af því svo margt virtist mæla á móti.

Læt ég svo útrætt um þetta mál að sinni; lesendunum mun víst þykja nóg komið. Ég hefi ritað þessar athugasemdir til þess að skýra málið frá ýmsum hliðum og til þess, að lesendur Eimreiðarinnar hyggi það eigi fullsannað, sem er enn ósannað. Af ritblænum á grein H. P. (sem auðsjáanlega er skrifuð í flaustri) gæti almenningur haldið, að nú væri snögglega brugðið björtu ljósi yfir myndun móbergsins á Íslandi, en ég hefi leitast við að sýna, að þekking vor í þessu efni því miður er dauf og lítil Saltvíkurtýra; en hún getur smátt og smátt lifnað og glæðst við nánari rannsóknir og ég hefi vissa von um, að H. P. framvegis bæti lýsi á koluna, eins og hann þegar hefir gjört. Sérhver jarðfræðingur verður að vera varkár í staðhæfingum, en athuga sem flest og sem bezt; þá fæst vissan um síðir. Helgi Pétursson er ungur, efnilegur jarðfræðingur, sem þegar hefir ritað ýmsar vel samdar og liprar ritgjörðir, og ég er viss um, að hann eykur þekkinguna um jarðfræði Íslands í sinni grein, ef honum veitist tækifæri til að fást við hana. H. P. er kominn á góðan rekspöl og hefir þegar gjört mjög góðar athuganir, sem vér vonum bráðum að sjá á prenti í vísindalegri skýrslu; hann hefir hingað til því nær eingöngu fengist við rannsókn jökulmenja og liggur fyrir honum mikið verkefni að athuga jöklamyndanir á Íslandi ýtarlega og hlutfall þeirra til móbergsins, og vona ég hann gjöri sér það til sóma. Mig furðar á því, að höf. í ritgjörð þessari kveðst þegar hafa fundið lykilinn að jarðfræði Íslands; hann hefir ef til vill eins og við hinir grilt skráargatið, en lykillinn er ekki fundinn enn, og mun þurfa að leita betur, áður en hann finst, ef hann finst nokkurn tíma. Í náttúruvísindunum er annars ekki til neins að hrópa: »Sesam, sesam, opnist þú!«; maður verður sjálfur að herða sig og grafa sig gegnum fjallið.

Þorvaldur Thoroddsen.

Fjögur kvæði

(eftir Mrs. *D. Leith*).

I. FYRSTA KVEÐJA TIL ÍSLANDS.

Heill, heill þér, minna augna eftirþrá,
mitt æskudrauma vonarlandið kæra,
sem komandi öldum ljós ber fornöld frá!

En hvernig má'g þér fyrstu kveðju færa?
af fögnuði' augun geta sín ei notið
og þegja varir, er þig áttu' að mæra.

Því andans löngun fylling hefir hlotið
og helgrar þráar takmörk augun líta:
svo hrærð er önd, að orðaval er þrotið.

Og hver eru orð, sem ætti við að nýta
svo, eyja-drotning! lof ég flytji þér?
Hver kveður um þig mærð, er megi hlíta?

Þín eigin skáld, er æsku nutu hér
og ólstu við þitt móðurbrjóstið hreina,
þau geta, ef til vill, gjört það svo sem ber. —

Ég, sem þér unni' í fjarlægð, fæ nú reyna
þann fögnuð, þig í raun og veru' að sjá;
og þökk míns anda orð ei mega greina.

Ég horft get að eins hugfanginn þig á. —
Ég hefi lengi þessar stundar óskað,
og hún er komin. Hvílast andinn má.

* * *

Ég horfi' og þakka blóma-fegurð blíða
og blæinn hreina', er vekur líf í geði;
hann drekk ég nú með hafkulinu hæga.

Leyf mér að kyssa skikkju-fald þinn fríða,
mér framandi, sem hrifin er af gleði
við aðdáun þíns ágætisins fræga.

II. VERTU SÆL!

Vertu sæl
og sértu blessuð!
Eg nú annað sinn
þig augum leit,
gekk á hinum inndælu
grundum þínum,
kleif upp blómauðgar
brekkur þínar.

Vertu sæl
og sértu blessuð!
Gangi þín sumarsól
seint til viðar!
hylji' hún sem skemst
sitt skæra höfuð
hrímskýja húmblæju
að heiða baki.

Millum okkar
megin-hafið
ómar, hverfandi
yzt í vestri.
Ómi það okkar
ástar-kveðju:
Vertu sæl
og sértu blessuð!

III. ILLUGI.

(Bróðir Grettis).

Skal unna' 'honum vægðar,
svo um oss sitji' hann,
í veganda blóði
unz baða hendur kann?
Hann sór það, og eflaust
mun eiðinn halda þann.

Ei bindið hinn prúða! —
hann brýzt ei höggi frá —
né augu hans byrgið, —
ei óttast hann að sjá;
því honum er hugþekkast
hetjudauða' að fá.

Hann felmtrast ei, sjáið,
hve frjálst hans tillit er.
Ei bliknar né titrar hann,
bregður hvergi sér.
En skjálfa fyri' hans augum
ættuð sjálfir þér.

Fyrst upp til himins
hann hvörmum fögrum brá,
svo fjarðarins öldur
hann fljótlega yfir sá,
svo bústað sinn hinsta,
nú brotinn, leit hann á.

Svo leit hann á voðalegt
veganda' augnaráð,
er trylt hafði trúin
á töfra sigur-dáð. —
Nú hófust upp hendur
og höggvopn reiddu fáð.

Hve varlaunað drenglyndi,
dáð og trygðarþel,
sem alt leggur á sig,
svo öðrum gjöri vel, —
er stranga' æfi skammvinna
styttir smánar-hel!

Af ást sínum bróður
í útlegð fylgja vann,
og trúr honum hjúkraði,
tryggur varði hann.
Með hreysti og karlmensku
háði bardagann.

Hans andvökum lauk nú,
er æfin þvarr svo skjótt.
Á sægirtri Drangeyju
hann sofi vel og rótt,
í friði fyrir vopnum
og vígamanna drótt.

Nú lítið á blóðroðið
lík hins unga manns,
og sverð yðar sliðrið
er sögu styttu hans!
Þótt lífi hann ræntuð
ei lét hann frægðar-krans.

IV. JÓL Í SKÁLHOLTI.

(Þorláksmessu 1193).

Það er liðið til jóla. Um lautir og hóla
sem línbrjóst á konum er drifthvítur snær.
En úr héröðum víða nú höfðingjar ríða,
þeir halda til Skálholts, þó leið sé vart fær.
Vinir heilsast án gleði, því hvers manns í geði
býr harmur, sem dylst ei að mjög gengur nær.

Nú er hátíð Krists burðar svo hljóðleg, að furðar:
þó hlýði menn kirkjusöng, léttist ei brá.
Hvílíkt tjón má það vera, sem til þess mun bera
að truflast hinn helgasti fögnuður má? —
Hann er dáinn, sem mestur var maður og beztur
og metinn og elskaður landsbúum hjá.

Hann var ljós Íslands barna og leiðsögustjarna,
sem ljómandi sólgeisli' í koldimmum geim,
þeirra faðirinn dýri og hirðirinn hýri,
sem helgastur, kærastur gimsteinn var þeim.
Hafði fimtán ár stjórnað og starfskröftum fórnað
svo stýrt fengi lýðnum til guðsríkis heim.

Hafði sextíu' ár litið, er sumri var slitið,
og sumar kom aftur, er vetur leið frá.
Enn mun vor fylgja vetri með veðráttu betri,
af vötnum fer ís og af jörð leysir snjá;
og er sól vermir svörðinn, fær sumarblóm jörðin, —
en seint mun þess auðið hans jafningja' að fá.

Aldrei ættland hans getur þann arfa, sem betur
því ann, og til sannari göfugleiks hefst.
Víst það góða fær drengi og lifa mun lengi
sá lofstír, er ýmsum þess skörungum gefst.
En í prestlegum ljóma með sérstökum soma
ber Saga nafn Þorláks hins helga þó efst.

Menn í kirkjunni þreyja hjá kistunni' og þegja
og krjúpa' undir valdið, sem tyftun lagði' á.
Eftir þrjár nætur langar með líkbörur ganga
til legstaðar hinsta og greftra þar ná.
Döpur jól hefir lýður. En blundur er blíður
hins burtfarna', er hvílast í guðsfriði má.

Á jólunum 1894. *Br. J.* þýddi.

Reykjavík um aldamótin 1900.

Eftir mag. *Ben. Gröndal.*

GÖTULÍFIÐ. Umferðin á götunum er mjög misjöfn; á sumrin er mest af lestamönnum, og stundum úir og grúir af skútnamönnum, þegar þeir eru að fara á stað eða koma inn úr »túrunum«. Skyldu menn þá halda að þetta væri Flæmingjar eða Frakkar, svo óíslenzkir eru þessir menn orðnir af þilskipaverunni, og sýnu betri voru sjómennirnir áður, meðan róið var á opnu fleytunum, þótt þær þyki nú óhafandi og ekkert eigi að duga nema þilskip eða helzt gufuskip og botnvörpubollar; en ekki er kyn þótt mönnum þyki ekki lítil fremd í að líkjast útlendingunum, þótt ekki sé í hærra veldi fegurðarinnar en þetta er. — Umferðin er mjög undir veðrinu komin, því að í góðu veðri og einkum á helgidögum gengur fólkið sér til skemtunar; áður lá skemtigangurinn því nær eingöngu út á »melana« (ↄ: Skildinganesmela), en nú eru margir aðrir vegir til skemtunar. Svo má að orði kveða, að jafnaðarlega séu tvö öfl ráðandi í götulífinu (eða »dómínerandi element«), en það eru »götustrákarnir« og hrossin. Þess ber að gæta, að hér heyrist aldrei annað en »strákar«, aldrei »drengir«, altaf »stelpur«, aldrei »stúlkur«; altaf »krakkar«, aldrei »börn«. Götubörnin eru oft hópum saman, náttúrlega öllum lögum undanþegin; — þau »spila klínk«, »stikka«,

eru í knattleik sumstaðar á götunum, enn þótt þetta sé bannað í lögreglusamþyktinni; en öllum gluggum getur verið hætta búin af þessu, enda oft enginn friður fyrir þessum ólátum, því þetta gengur ekki þegjandi, sem ekki er við að búast; — en æfinlega er eitthvað fjörlegra að sjá þennan æskulýð og það uppvaknandi Ísland, kannske vísi til skárri kynslóðar, en þessarar yngstu, sem nú er að brölta: »Guði sé lof, þeir ungu eru tímans herrar«, hrópaði »Dagskrá« sáluga upp yfir sig — jú víst! það eru »dæilegir« tímans herrar, þegar alt er á hausnum! Hver veit nema þarna sé eitthvert alþingismannsefni, sem nú er að »spila klínk« eða »stikka« og æpir sem hæst — kannske líka einhver »einskis nýtur landsómagi«; — þeir lífga þó altaf upp götuna, strákagreyin, og ekki held ég væri viðkunnanlegra, ef altaf væri djúp þögn og ekki heyrðist nokkurt hljóð. Í »Kringsjá« var einhverju sinni (1893) talað um, að hávaði á götum væri óþolandi og enda bannaður í sumum stórborgum, og var þetta haft eftir »amerínkönsku[1] blaði. — Og svo á veturna, þá eru hrossin, þessir ferfættu »kavalérar«, sprangandi um allar götur allan daginn, beint ofan í lögreglusamþyktina, sem bannar að láta þá vera á götunum, nema þegar nauðsynlegt sé (28. gr.). Þá er eins og maður sé í einhverju Kósakkaþorpi eða Tartarabæli; þetta gengur á stéttunum fram með húsunum og fer svo sem ekki úr vegi fyrir neinum, leikur sér og prjónar með ólátum og hrossaglímnum, svo fólkið verður að forða sér eftir föngum, og er merkilegt, að ekki skuli hafa hlotist tjón af; stundum hlýtur það að ganga aðrar götur en ætlað var, til þess að verða ekki fyrir þessum ófögnuði; hvar sem hlið er opið, þá er þetta komið þar inn, snuðrandi í öllum öskuhaugum og rusli, eins og því sé aldrei gefið að éta, eða hímandi við vatnsbólin eftir þorstadrykk.

[1] Orðmyndin »amerískur« er röng, þótt hún standi þráfaldlega í blöðum. Réttara væri »amerîkskur«, en það er stirt. Annars mætti vel segja »Ameríku-blað« o. s. frv, en rithöfundar vorir eru svo stirðir og einþykkir, að þeim dettur þetta ekki í hug. — [Vér getum ekki verið hinum heiðraða höf. samdóma um, að orðmyndin »amerískur« sé röng; hún er að vorri skoðun einmitt hárrétt. Afleiðsluendingin er *-skur* og verður þá lýsingarorð myndað af *Amerík-a* eiginlega *amerík-skur*. En samkvæmt íslenzkum hljóðlögum fellur jafnaðarlegast einn samhljóði niður, er svo mörgum lendir saman, og verður þá »amerîkskur« að *amerískur* á sama hátt og *grikk-skur* (af *Grikk-land*) verður að *grískur* (báðar þessar orðmyndir brúkast jöfnum höndum í fornmálinu) og *háleyg-skur* (af *Háloga-land*) verður að *háleyskur* o. s. frv. Eins á *reykvík-skur* (af *Reykjavík*) að verða að *reykvískur*, og svo ætti að rita það orð. RITSTJ.]

Frá þessum fyrirburðum snúum vér oss að mannlífinu, að fólkinu, sem raunar mest ber á á sumrin, þegar sá ráfandi kvennablómi prýðir göturnar, annaðhvort á útlenzku eða íslenzku; — íslenzki flokkurinn er altaf hér um bil óumbreyttur, húfan og peysan heldur sér gegnum aldirnar og er ekki undirorpin dutlungum einhverra Parísardrósa, — enda má hér sjá margar fallegar stúlkur og allar ganga þær svo, að auðséð er, að þær eru af norsku konungablóði, sem hér segir:

»Áskæra yndismey,
alin á Garðarsey,
minnast þú mátt:
þú ert ei þrælum af,
þú rekur ættar-staf
austan um Atlanz-haf
annan á hátt«.

»Mær situr móðir þín
möndull þar seguls hvín
þrúðgum frá Þór.
Snjóhreinu enni á
upphimins stjörnur gljá,
fótum er Hekla hjá
helfríð og stór«.

Aftur á móti er meiri tilbreyting í útlenzka búninginum, eða réttara sagt: búningunum, því þar kennir margra grasa, þar sem þeir standa aldrei á steini og vara ekki árinu lengur; nú höfum vér um stund getað glatt okkur við þessar merkilegu fígúrur, því þegar þær komust ekki upp með að þenja sig út að neðan með »krínólínunni«, þá belgja þær sig nú út að ofan með svo voldugum axlabelgjum, að það er eins og ætlast sé til að hafa sína þriggja pela flöskuna á hvorri öxl, og hefði sveitamönnum einhverntíma þótt þetta ekki svo afleitt ráð. Venjulega úreldist þetta samt fljótt, því að »móðarnir« koma hingað ekki fyr en þeir hafa lifað sitt fegursta utanlands. Þá er og ýmislegt eftirtektavert sem heilsanirnar snertir; því látum nú vera að hattar og húfur eru altaf á lofti fyrir kvennfólkinu, þá er oftast nær meira tekið ofan fyrir útlenda búninginum en vorum innlendu »peysum«. Einhverju sinni fyrir nokkrum árum fundu einhverjar stúlkur upp á því, að færa vatnskerlingu (það var Guðrún »grallari«, sem svo var kölluð, nú dáin) í »dömu«-föt, með hatt og sjal, og var henni svo hleypt út á götuna, en allir hattar og allar húfur voru strax á lofti hjá heilum skólapiltahópum og fleirum »herrum«, sem mættu kerlingunni, en sá heiður mundi varla hafa hlotnast henni, hefði hún verið í venjulegum fötum eða með vatnsföturnar. Mjög misjafnlega snýst kvennfólkið við, þegar því er heilsað; sumar eru vinalegar, en þær eru færri; einstöku kvennmaður heilsar að fyrra bragði, og

kemur það sér vel, ef svo stendur á, að menn koma henni ekki fyrir sig, sem oft kann að verða; en yfir höfuð virðist svo sem þær haldi að þetta sé ósvinna, og að það heyri til góðum siðum að vera sem reigingslegastar, þegar þær mæta manni á götu — sumar líta undan, og sumar eru eins og fokreiðar — hvort það á að merkja, að þær ekki vilji þekkja mann, eða þær halda að maður verði of nærgöngull, ef þær ekki harðstakka sig með »skikkanleg-heitanna« skonroksbrynju — það er ekki hægt að vita. En það er víst, að karlmennirnir slíta ekki litlu af höttum og húfum á þessari árangurslausu kurteisi, sem ekki gefur svo mikið af sér sem eitt vinalegt viðlit eða bros, sem oft getur verið margra króna virði, þó það ekki kveyki brennandi ástarloga í viðkvæmum hjörtum. — Annars sést nú varla skautbúningur kvenna, og karlmennirnir klæðast á hálf-útlenzku, nema »fínu mennirnir«; en til allrar lukku er »þjóðbúningurinn« horfinn, þetta »þýzk-hollenzka« afskræmi, sem Sigurður málari vildi koma hér á, og fáeinir piltar tóku upp þjóðhátíðarárið. — Einhver útlenzkur maður hafði ritað í blað, að hér hefðu allir sjóvetlinga á höndunum, og mun hann ekki hafa séð aðra en sjómenn eða fólk í sjóverkum, en allir vita, að hér mætir maður daglega »fínum« herrum í hinu hærra veldi tilverunnar á flaksandi flugnakápum eins og stórkostlegir leðurblökuvængir, sem fylla loftið með vindi og framfarastormi, og svo má ekki gleyma að hafa staf til að »slá í kringum sig« — líklega til þess að ryðja burtu öllu því, sem er sjö eða átta ára gamalt, hvað þá eldra, því það er álitið óbrúkandi og á eftir tímanum. Þá má ekki gleyma hönzkunum; hendurnar eru altof fínar til að taka á heiminum — íslenzkir fingravetlingar duga ekki, þeir eru »íslenzkir«; skinnhanzkar og »glacé«-hanzkar eru það einasta, sem boðlegt er. Svo nægir ekki að vera á einum frakka, en sumar-yfirfrakki verður að skýla hinni dýrmætu persónu, af því þetta er siður í útlöndum. En ekki fyrir það, það er þó ætíð viðkunnanlegra að sjá vel klætt fólk en illa klætt, einkum ef hið innra svaraði nokkurn veginn til hins ytra, en það vill nú gefast misjafnlega — þeir, sem hingað koma úr hinum kaupstöðunum, eru venjulega »fínastir«. — Sundurgerðamenn hafa Íslendingar ætíð verið, og ávalt verið meira fyrir að »sýnast«, en að »vera«; og þessum skrautmannahópum mætir maður þráfaldlega á götum bæjarins. — Þar kemur nú einn hópurinn með reglustikur og teikniborð, og kortarollur svo langar, að þær ná yfir götuna — það eru skipstjóra-

efni frá Sjómannaskólanum, allir þrútnir af matematík og hugsandi um »pólíhæðina«; þeir heilsa ekki, þeir vita hverjir þeir eru, kallarnir! Þeir eru tvö ár á skólanum og eru þá útlærðir og fá jafnhá laun og héraðslæknirinn og hærri en aukalæknarnir, sem hafa verið tólf ár að læra. Svo mætum við kannske vatnskarli með járnvagn og járntunnu, sem vatnið gusar og vellur upp úr og út um alla götuna, en ekki heyrist mannsins mál fyrir glamrinu. — Þar kemur einn ríðandi og ríður of hart — en Póli er þar eins og elding og tekur í taumana og sektar þann brotlega syndara. Þá eru stúlkur með barnavagna, aðrar með brauðkarfir, eða sumar með fisk — eða reiðhjólin þjóta með stígandi læralyftingum eins og örskot fram hjá steinhissa ferðamönnum; — því skyldi manni ekki detta í hug, það sem Jón bóndi sagði, þegar hann kom á Austurgötu í Kaupmannahöfn: »Á hverju lifir alt þetta fólk?« Eða þá að stundum sést mannþyrping, sem er að hlusta á einhvern guðsmann eða syndaprédikara, sem þrumar um sitt eigið fyllirí og hvernig máttugir andar hafi snúið honum frá villu hans vegar og keyrt hann af afli inn í heilagleikann, og svo heimtar hann með hótunum um helvíti og kvalirnar, að allir verði heilagir. — Þá kemur »Hjálpræðisherinn« með flólín og söng og gengur hátíðlega fullur af guðrækni með frelsuðum sálum, en fjöldi ungmenna og smástelpna fylgir á eftir í eftirvæntingu eilífs lífs og frelsisins. Á sumrin koma og ýmsir útlendingar, og hefur »Ferðamannafélagið« ætlað að draga þá hingað, til þess að eyða peningum hér, en það hefur ekki tekist sem bezt, enda er þetta félag í rauninni einskonar betlifélag, eins og öll slík félög í útlöndum (en þaðan er þetta apaspil komið eins og fleira); en margir koma, sem ekkert eiga skylt við slíkt tildur; sumt af þessu fólki fer að sjá Geysi, þótt vér nú ekki getum sýnt hann sem íslenzka eign, því hann er seldur útlendingum eins og annað. Meðan hin frakknesku þilskip lágu hér, þá var oft krökt á götunum af frönskum sjómönnum, og voru þeir ekki betri en okkar menn, heldur miklu verri, en tólfunum kastaði þegar ensku herskipin komu hingað 1896; þá mátti sjá mann á götunum, þegar þeim var hleypt í land hundruðum saman, og hefur bærinn aldrei séð annan eins tartaralýð og þessa Englendinga: þeir drukku alt sem af tók, og voru blindfullir að slæpast um allar götur, stálu mörgu og létu illa, enda færa þessháttar menn sig fljótt upp á skaftið, þegar þeir sjá, að engin vörn er fyrir og ekkert lögreglulið; vér munum svo langt, að

einhverju sinni þegar danskt herskip lá hér, þá fengu »kadettarnir« sér hesta (því altaf þurfa þeir að ríða) og reið þá einhver þeirra inn á gildaskálann og inn í herbergin, — en slíkt mundi ekki við gangast í nokkrum siðuðum bæ.

MENTALÍFIÐ. Reykjavík er Aþenuborg Íslands. Eins og eðlilegt er, þá er þar saman komin aðalmentun landsins, því þótt út um alt landið úi og grúi af skólum og kennurum, þá úir og grúir ekki síður í Reykjavík af þessu; en þar sem alt er annars á strjálingi, þá er það hér hnept saman í einn stað, og í orðsins bókstaflegu merkingu getur maður ekki þverfótað á götunum fyrir »mentun«. Orðið »mentun« er annars orðið allvíðrar merkingar nú á dögum, því að hver stúlka segist vera »að mentast«, ef hún lærir klæðasaum, hvað þá heldur eitthvað annað, sem kallað er »fínt». Það fólk, sem ekki hefir notið neinnar skólakenslu, er kallað »ómentað«, enda þótt það sé oft og tíðum miklu betur að sér en hitt, sem hefur getað einhvern veginn klöngrast upp á vizkufjallið.

Á meðal mentastofnananna er latínuskólinn náttúrlega efstur á blaði; þar er skólatíminn minst 6 ár, og vegna þessa langa tíma getur eitthvert snið komizt á hina ungu menn, en það finst ekki á hinum, sem ekki njóta kenslunnar nema stuttan tíma; þannig er barnaskólatíminn 2 ár, en þegar börnin eru orðin fullorðin, þá sést ekki að þau hafi gengið í nokkurn skóla eða að þeim hafi verið neitt kent. Það er annars einkennilegt við latínuskólann, að kenslan er hálft í hverju á dönsku, af því þar eru notaðar danskar skólabækur, nemendunum til tímaspillis og stórskaða, þar sem þeir eiga erfitt með að skilja bækurnar; — eigi þeir að gera stíl, þá verða þeir að vita hvað orðið er á dönsku, sem þeir eiga að fletta upp, og fer þannig alt í glundroða, en pilturinn dæmdur ver en hann annars hefði átt skilið, og mörgum misskilningi getur þetta valdið, en skólastjórnin hefur aldrei tekið tillit til þessa. Orsökin til þessa er sú, að ef einhver kennari semur kenslubók á íslenzku, þá notar hann hana meðan hann er sjálfur við, en þegar hann fer frá, þá líkar hinum nýja kennara ekki bókin, hún er dæmd ónýt, og með því engin íslenzk bók er álitin hæfileg, þá er farið í dönskuna, þótt nóg sé til af íslenzkum bókum, sem bæði piltar og kennarar mættu þakka fyrir, ef þeir vissu. Þetta er látið við gangast ár eftir ár og kennarinn gutlar í þessu eins og honum þóknast, án þess

nokkuð sé um hirt. — Annars lítur nú svo út sem latínuskólinn eigi ekki að verða annað en »gagnfræðaskóli« eða jafnvel »búnaðarskóli«, því að öll »þjóðin« virðist ekki hugsa um neitt annað en matinn, alt sem er hugsjónarlegt, er skoðað sem óþarft eða jafnvel skaðlegt, og það standi öllum »nytsamlegum« fræðum fyrir þrifum. Menn eru farnir að berjast fyrir »nýju málunum«, til þess að nemendurnir geti talað við útlendinga, og svo lifa menn í þeirri »innbyrlingu«, að þá fari allir í óða önn að lesa útlendar bækur, því hversu mikið sem »nytsemdar«-glamrið er, þá er öll þessi skólakensla ekkert annað en bókvísi, reynslulaus skoðun og ekki annað; lífið sjálft og verk lífsins eru lokaður heimur eftir sem áður. Þannig eru fjölda margar fræðigreinar einnig kendar í hinum skólunum, og í hverjum skóla, og enginn veit neitt í neinu að nokkru gagni; en þetta skólakák stendur nú einusinni á dagskránni og verður að standa þar fyrst um sinn. Fyrir flestum er það nafnið tómt; það lætur svo vel í eyrum »að vera í skóla«, en hversu mikið almenningur ber úr býtum af skólalærdóminum, það hefur reynslan sýnt fyrir löngu.

Þar sem latínuskólinn heimtar — eða hefur heimtað — undirbúningskenslu, þá er þetta náttúrlega ekki heimtað í hinum skólunum, svo sem eru »kvöldskólinn«, sem er prívat-fyrirtæki; engan undirbúning þarf heldur til »sjómannaskólans«, nemendurnir komast þangað alveg ókunnir allri »mentun« — ekki svo vel, að þeir þurfi að hafa tekið í ár! En í öðrum löndum fær enginn að taka próf á slíkum skóla, nema hann kunni ýmislegt og hafi vanist sjómensku áður. Þá er »kvennaskólinn«: sama hrúgaldið af ýmsum fræðigreinum, og sama má segja um barnaskólann: þar er alt gert til að hrúga sem mestu upp á nemendurna, án þess þeir hafi neitt verulegt gagn af öllum þessum ósköpum, því í rauninni er ekki mikil löngun til verulegrar þekkingar, enn síður til þess að efla dáð og dug, alt er undir því komið »að sýnast«, en ekki »að vera«. Fólkinu þykir svo mikið í munni þetta: »að mentast«, »að vera í skóla!« Sönnunin fyrir þessu er einmitt sú, að hér eru nú aldrei út gefnar neinar bækur fræðandi efnis; — það, sem af þessu tægi stendur nú í blöðunum, er lesið eins og hvert annað »newspaper trash«, sem Englendingurinn kallar svo, það er lesið, rifið sundur, haft til umbúða, eða gleymt. Skólabækurnar eru það einasta, sem út kemur til fræðslu, flestar ónýtar, svo sem eru dönsku lestrarbækurnar, sem hér eru

brúkaðar; þær eru svo þungar, að ekki er ætlandi neinum nemanda að þýða þær og skilja, og svo er altaf verið að skifta um bækur og óþarfa mikil fjárútlát lögð á nemendur og foreldra. Þá er og urmull af prívatkennurum, sem takast á hendur kenslu í hverju sem er. — Það er eins og allir séu orðnir ærðir af »mentunarfýsn«; engin stúlka getur verið þekt fyrir annað en ganga á »verkstæði«, svo líklega fæst varla lengur nógu mikið klæði handa öllum þessum sæg til að sauma, en vel að merkja: karlmannaföt eru það eina, sem þessar stúlkur læra að gera, um kvennbúninginn er minna hugsað, og þar eru þær sjálfar í rauninni hafðar útundan, þrátt fyrir alt glamrið um »jafnrétti kvenna«. Eins og ráða má af þessu, þá er hér ekki skortur á Mímisbrunnum, sem sjóða og vella af þekkingu og sprenglærðum kenningum, og væri gott, ef jafnvel væri séð fyrir réttum og sléttum vatnsbrunnum, svo fólkið ekki þyrfti að drekka sér óheilindi úr gruggvatni, sem er helmingi skaðlegra en kornbrennivín. Þá hefur og einhverja rámað í ópið í Þjóðólfi: »Það þarf að menta alþýðu!«, og svo hefur »Stúdentafélagið« stofnað til »alþýðu-fyrirlestra«, um ýms efni, sem alþýða ýmist þarf ekki að vita, eða þá ekki getur skilið, þótt einhver lesi henni eitthvað fyrir svo sem eina klukkustund á mánuði. En þessir fyrirlestrar kosta ekki nema 10 aura, svo ekki er furða, þótt þeir séu vel sóttir, það er þó alténd eitthvað að geta setið inni í fallegu húsi og horft á náungann, virt fyrir sér hvernig hann er klæddur, tekið eftir sjölunum og ýmsu, sem fyrir augun ber. Yfir höfuð er hér ákaflega mikið kent og ritað — í blöðum að segja, því nú er ekki um neinar bækur að tala, — og þó að flest af þessum vizkugosum fari út í loftið, eins og þegar þeir gjósa Geysir og Strokkur, þá er það víst, að eitthvað verður eftir og loðir í höfðunum á fólkinu, enda veit það miklu meira nú en áður, en þótt það ekki sé né geti orðið að neinu verklegu gagni fyrir alla; en það finst á ýmsum einstökum mönnum, sem síðar mun verða getið um. Einna minstan árangur munu hinar löngu blaðagreinar veita, sem prédika um búskapinn, með öllum þeim lærðu efnafræðislegu skoðunum og reglum, sem búfræðingarnir bera á borð fyrir fólkið, um »nitragin«, »kolvetni«, »eggjahvítuefni« og margt fleira — ef annars nokkur les þetta; hversu mikið því er fylgt, það hefur reynslan sýnt; búfræðingunum þykir gaman að rita þetta, en blaðamennirnir verða fegnir að fá það til að fylla blaðið með. Menn hafa ekki séð, að verzlunin hafi batnað

af tómum blaðagreinum, hversu mikil vizka og mentun sem í þeim kann að vera, og »viðreisn landbúnaðarins« mun ekki koma með tómum ritum; slíkar greinar gera ekki annað en minna á, að landbúnaðurinn er nú sem stendur kominn á hausinn, af óforsjálli og rangri aðferð, og — með leyfi að segja: af mentunarfárinu. Því að »mentunin« á ekki að vera yfirskin til þess að safnast til kaupstaðanna og lifa þar í skemtunum og glaumi, hún á þvert á móti að efla dáð og dug og veita ánægju með sjálfan sig og sinn kraft; en þetta vantar okkur einmitt nú, þegar einna mest þarf á stöðuglyndi og vinnukrafti að halda. Enskan er eitt af því, sem allir hér þykjast þurfa að læra, og hefur ekki lítið verið prédikað um það með venjulegum gyllingum og lofi um þetta »heimsmál« — nú, það er alls ekki lastandi, þótt allir læri ensku (eins og »lærdómurinn« nú er!); en ef þessir enskuprédikarar halda (eins og þeir hafa sagt), að almenningur fari þá að lesa enskar bækur og njóta enskra bókmenta, þá skjátlast þeim; einstöku maður kann að gera það, en almenningur ekki; enskunámið er einungis til þess að geta talað eða bullað við enska ferðamenn, svo alt þetta er í rauninni á mjög lágu stigi, og stendur eins á hér og þar sem vér mintumst á námið í latínuskólanum. — Eitthvað verklegra en þetta hefur húss- og bústjórnarskólinn ætlað að kenna, en efamál er, hvort unt sé að kenna nokkrum að verða góð húsmóðir, eins og varla verður »kent« að verða góður bóndi; slíkt eru gáfur náttúrunnar en ekki mannaverk. — Hvað lestur bóka snertir, þá er hann ekki mikill hér, þar sem svo að segja ekkert er um bækur að tala; »forleggjararnir« gefa varla annað út en smárusl, sem er lítils virði, en »mentaða« fólkið les varla annað en danska rómana, og svo eru sum blöðin full af þessu þýdda rusli; frumsamdar sögur þekkjast ekki, engum dettur neitt í hug!

Eftir er að minnast á hinar æðri stofnanir: *prestaskólann* og *læknaskólann*. Ekki vantar kennarana, þeir hafa aldrei verið betri, og aldrei hefur verið betur kent. En báðar þessar stofnanir verða að hírast í lélegum hreysum, sem taka sig illa út innan um alla loftkastalana, sem bygðir eru í blöðunum. Vér skulum nú líka hér byggja þeim loftkastala, með stóru og dýrðlegu hliði — yfirskriftin yrði eins og Dante lætur vera yfir dyrum helvítis: »*Per me si va nella città dolente*«, því argari meðferð er ekki auðvelt að ímynda sér en þá, sem höfð er við þá embættismenn, sem koma frá þessum stofnunum. Það er eitthvað »kát-

legt«(!) að lesa auglýsingarnar um »brauðin« — 6 eða 700 krónur, eða minna — 1600 krónur eru = miljónir — handa sumum prestunum, ekki nærri eins mikið og fátækur bóndamaður eða tómthúsmaður hefur, og þá er nú ekki svo vel að hann fái þetta í peningum af landssjóði, nei, hann verður að eiga það undir fólkinu, og menn vita hvernig það gengur. — Svo hin alræmdu »prestkosningarlög«, sem þessir menn hljóta að stynja undir, helmingi verri en þegar stiftsyfirvöldin veittu brauðin; því þótt þessi yfirvöld væri stundum eitthvað hlutdræg eða hittu ekki ætíð á hið rétta, þá voru þau samt helmingi betri en sú undirferli og æsingar, sem þessi lög gefa tilefni til, og þá voru ekki ungir og óreyndir menn — stundum skussar — teknir fram yfir gamla og heiðvirða presta, sem höfðu lengi átt við þröng kjör að búa. Þá er enn eitt, sem er ekki betra: presturinn er skyldaður til að rýra sínar litlu tekjur með því að borga til annara brauða, og svo ekkjunum eftir fráfallna presta, eins og ekkjan á að sækja þetta viðurværi sitt í hendurnar á prívatmanni (því svo hlýtur presturinn þá að skoðast). — Það er eins og ekki hafi þótt nægja að reka prestana í þessa sveltikví, heldur varð að pína þá enn meir og rýja þá inn að skinni; ekki að tala um ferðalögin! Og svo eru læknarnir — launin 1500 krónur og 1000 krónur handa aukalæknunum, þessum mönnum, sem eru látnir arga alt árið í kring og aldrei hafa frið, vaktir upp á vetrarnóttum og reknir út í hvert veður og hverja færð sem er; þeim er miklu verra boðið en vinnumönnum, og svo verða þeir ofan á alt að þola aðfinningar og áminningar af hálfu yfirboðaranna, sem sitja í næði við sína heitu kakalofna; láti þeir bugast af freistingum, þá er blaðaöxin á lofti, biskupinn rekinn á prestana og amtmaðurinn á læknana. Það er nærri því furða, að nokkur skuli verða til þess að gefa sig út í annað eins. Svo bætir ekki um, ef tekið er tillit til alls þess kostnaðar og fyrirhafnar, sem þessir menn verða að hafa haft, til þess að komast í þessa sælu: undirbúningstíminn undir skólann 2 ár, skólatíminn 6 ár, og á æðri stofnununum 3 og 4 ár, alls hér um bil 12 ár! En hversu mikill er kostnaðurinn og fyrirhöfnin fyrir einn skipstjóra á fiskiskútu, sem fær 14—1600 krónur í laun einungis fyrir sumartímann, og hefur ekkert að gera allan veturinn?

Þannig eru hinar æðri mentastofnanir Íslands!

MÁLIÐ Í REYKJAVÍK er náttúrlega tvenns konar: mælt mál og ritmál. Ekki er það rétt, þótt það stæði einhverntíma í einhverju blaði, að tala um »reykvísku« eða áfella Reykjavíkurbúa fyrir málið, sem þeir tala, því að það er ekki hóti verra en í hinum kaupstöðunum, heldur betra, ef nokkuð er; kaupstaðarfólk slettir ávalt útlendum orðum nokkuð, eins og eðlilegt er, því ekki verður heimtað af því, að það finni íslenzkt orð yfir hvað eina sem er al-útlent; sum orðin lagar það í hendi sér, til þess að fá eitthvað íslenzkt í þau, þótt þau verði að vitleysum, t. a. m. »blaðskefta« = »Planchette«, »rauðspretta« = skarkoli (»Rödspætte«) o. s. frv. Fremur mætti finna að því, að mentamennirnir ráða ýmsum orðum og halda þeim á lofti, t. a. m. að nefna aldrei »landfarsótt«, sem áður var algengt orð, en nú má aldrei heyrast annað en »influenza«; svo eru og þessi óþarfa nöfn á kvæðum og ritum: »Vendetta« (sem þó verður aldrei annað en »hefnd«); »Excelsior« (eins og á saumavélum og smérkvartilum, en apað eftir Eiríki Bögh og Longfellow); »sena« (ɔ: scena, í leikritum, annars nefnt »atriði« eða eitthvað þess háttar), en »sena« er málfræðisleg vitleysa; »Sonnetta«, »Recitativ«, »Concert« og margt fleira. (Dönsk nöfn á íslenzkum skipum, danskar auglýsingar o. s. frv.). Væri lítill vandi að hafa þetta á íslenzku. Málið á blöðunum hér er það eiginlega ritmál Reykjavíkur, og er ekki á marga fiska, og tjáir ekki að afsaka það með því að kenna prenturunum um allan þennan óþverra: »skýra« (barn), »dyplomatiskur«(!), »slóg« (þátíð af »að slá«), »Breyðfjörð«, »myndi« (f. mundi), »netja« (f. neta; hvenær segir nokkur maður »netjafiskur« eða »netjastappa«? Þá ætti líka að segja »metjaskálar«[1] o. s. frv.) Þá er Ameríkumálið »á Garðar« apað hér eftir: »Með ‚Hólar' hef ég fengið« (en ekki gat manninum dottið í hug: »Hólar hafa flutt til mín«) — eða þetta: »Sálmabókum hef ég nóg af«, fyrir »Sálmabækur hef ég nógar«. — Þetta og ótal fleira þess konar sést hér ávalt í blöðunum, þótt verið sé að geipa með að Konráð og Jónas hafi »lagað málið«! Þeir löguðu málið ekkert, nema fyrir sjálfa sig, og

[1] Þessi samanburður hjá hinum heiðraða höf. er ekki réttur. »Netja«- (sbr. »netjaspell«, »netjastæði« o. s. frv. í fornlögum Norðmanna) er einmitt hin rétta mynd (eins og nesja, menja, kynja o. s. frv.), en »metja«- væri rangt, því »met« beygist ekki á sama hátt og »net«. Þó menn kunni nú að segja »neta«- (netafiskur o. s. frv.) í daglegu tali, þá er slíkt ekki réttara en »netja«-, heldur þvert á móti. RITSTJ.

bæði fyrir og eftir þeirra daga var bæði vel og illa ritað. Svo eru þessi kostulegu nöfn: »Bjarrhéðinsson«, »I. S. Back« (ɔ: Sebastian Bach, sem allir þekkja, sem hafa heyrt söngmeistara getið), »Kulhau« fyrir »Kuhlau« — þetta eru ekki prentvillur, en kemur til af fávizku blaðamannanna; þar á móti gæti »Þorbjörg« verið prentvilla; en af þessu úa og grúa blöðin hér, og sést slíkt mjög sjaldan í útlendum blöðum. Þá hefur og verið gerð sú merkilega uppfundning, að það sé »dönskusletta« að setja ákvarðaða greininn (hinn, sá) á undan lýsingarorði, þótt þetta sé gert í öllum fornritum vorum, sem ávalt hafa verið skoðuð sem fyrirmynd, og þótt þetta sé sameiginlegt öllum indógermönskum málum (nema latínu); — sumir hafa orðið hræddir við »dönskuslettuna« og þora nú ekki að rita öðruvísi en »lánsstofnunin fyrirhugaða«, »áhuginn eldheiti« o. s. frv., eða eru þá öll orð »dönskuslettur«, sem eru eins og í dönsku, t. a. m. »barn«, »jeg«, eða svipuð, eins og »kona«, »móðir« o. s. frv.? — Ekki að nefna sérvizkuna, að rita alstaðar f á undan t: »Seftember«, »kafteinn«, »djúft«, »keyft«[1] o. s. frv. Miklu meira mætti segja um þetta og sýna á hvaða stigi ritmálið er nú.

LISTIR. Þá verður að minnast lítið eitt á listirnar, hvernig þær koma fram hér í bænum, og er *skáldskapurinn* þar efstur á blaði, því hann er samvaxinn málinu. Raunar er bezt að fara um hann sem fæstum orðum, en einungis geta þess, að hann stendur hér með fágætum blóma; allir yrkja, sem vetlingi geta valdið; skólapiltar eru nú þegar orðnir »rithöfundar«, mörgum árum áður en þeir eru skropnir út úr egginu (því að þeir eru alt annarar náttúru en fugla-ungar); kaupmenn yrkja og láta yrkja smellnustu kvæði um sínar ágætu vörur — ættu líka að yrkja um kolin[2] — og svo er fádæma mikið af rímuðum lífsreglum og lífsskoðunum; en eiginlegan hugsjónaskáldskap flytja þessi skáld ekki, hann er nú skoðaður sem »óverulegur«, en ekki má yrkja út af öðru en einhverju »verulegu«, það er: horfa ofan í rennisteinana og hlandforir lífsins, en líta

---

[1] Oss vitanlega hefur enginn farið fram á að rita *f* í þessum orðum (nema Bjarki gerir það, en hann kemur ekki út í Rvík). Hinn heiðraði höf. virðist hér eiga við stafsetning Blaðamannafélagsins, en samkvæmt henni á einmitt að rita *p* (en ekki *f*) í *öllum* þeim orðum, sem höf. nefnir. RITSTJ.

[2] Þessi setning lýtur að kolaleysinu í Rvík veturinn 1898—99, þegar ritgerðin var skrifuð. RITSTJ.

aldrei upp í himininn; alt verður að þvælast í eymd og enda á dauða, eins og »Brandur«, sem ferst í snjóflóði, þegar Ibsen veit ekkert hvað hann á að gera við hann eftir alt standið, — eða Sigrún, sem frýs í hel, því ekki hafði skáldið mannskap í sér til að hjálpa henni til lífsins. En í öllum þessum skáldskap er æsing og ofsi, samkvæmt þessum tíma, þar sem taugaveiklun er aðaleðli mannkynsins. Aldrei heyrast nú vorvísur, aldrei kvæði um Ísland, og hefði einhver nú kveðið »Ísland farsælda frón og hagsælda hrímhvíta móðir« — hann hefði svei mér fengið á baukinn! Sú skoðun ríkir ekki lengur.

Sönglist og *hljóðfærasláttur* tíðkast mikið í Reykjavík og hefur borist þaðan út um land alt. Eins og kunnugt er, þá var Pétur Guðjónsson fyrstur frumkvöðull þessara menta, en eftir hann tók Jónas Helgason við; eru söngbækur hans alkunnar um alt land og væru enn betri, ef þær væru ekki fullar af óíslenzkum þýðingum, en meira af frumkveðnum ljóðum. Jónas stýrir hér öllum kirkjusöng, en verður að láta sér nægja með »harmóníið«, því ekki eru »tangentarnir« á kirkjustjórninni svo burðugir, að á þá verði leikið. Frægir söngmeistarar eru og Helgi Helgason og Steingrímur Johnsen; Helgi er foringi og kennari »Lúðrafélagsins«, er oft skemtir með hornablæstri og lúðurhljómi. — Fyrir skömmu var hér söngfélag er nefndist »Harpan«, og mun Helgi hafa verið sálin í því, en hörpustrengirnir munu hafa sprungið og þá hefur sálin flogið yfir í Lúðrafélagið. Steingrímur mun einkum stýra kvæðasöng og er útlærður á alla »músik«. Margir koma hingað til að nema orgelspil, svo þeir geti leikið á harmóníum í kirkjunum, og hefur kirkjusöngurinn stórum batnað fyrir kraft þessara manna, sem nú voru taldir, og er nú víðast hvar annað að heyra en gömlu raddirnar, þegar hver beljaði sem hæst og þótti það mesta fremdin, að til sín heyrðist yfir alla, eins og vísurnar sanna, sem séra Sigfús Árnason kvað um »Dögunargerðis«-Jón (prentaðar í »Snót«, 2. útgáfu); þar er þetta í:

»Þín raddar öflug skelfdi skrugga
skatna alla, sem hlýddu á,
upp úr þér ruddist reykjar-mugga,
rétt eins og brynni hvera-gjá;
upp þrútna gjörði andlitið,
allur búkurinn drundi við«.

Og lengi hefur það loðað við Íslendinga, að mest riði á að »komast sem hæst«. — Svo eru og mörg »klavér« (»fortepíanó«, hljóðborð) til hér í bænum, og þykja heldri stúlkur varla með mönnum teljandi, nema þær læri á það, þótt sumar þeirra ekki komist lengra en að hamra á »tangentana«, eins og þegar járnsmiður lætur hamarinn dansa á steðjanum. Séu ekki ráð til að kaupa »klavér« (sem kosta alt að 1000 krónum), þá er »gítarinn«, og læra sumar stúlkur vel á hann, enda er hægra að flytja það hljóðfæri með sér en »klavérin«. Þá heyrist og ósjaldan hræðilegt harmóníku-klimpur; önnur hljóðfæri eru hér sjaldgæf: fiðla (fiólín, gígja), »cíther« og »flauta« eru í höndum fárra manna; lúðrana hefur enginn nema meðlimir Lúðrafélagsins, og enginn kann að slá trumbu; barlómsbumban er sú eina trumba af þessu tægi, og er hún slegin í blöðunum. Eins og eðlilegt er, þá eru öll lög útlend, sem leikin eru á hljóðfæri, því þó að Íslendingar séu raddmenn og geti vel tamið sér söng, þá hafa þeir aldrei verið hljóðfæramenn, og er þetta því nýlega til komið, enda furða hversu fljótt fólkið hefur getað komist upp á þetta.

Ekki hefur neitt kveðið að *málaralistinni*, þannig að hún yrði nokkuð almenn, fyr en nú fyrir stuttum tíma; þá kom fítonsandi í kvennþjóðina, svo að hver sem betur gat fór að verða málari, og tókst það allvel hjá flestum og furðanlega vel hjá sumum, enda þótt flest væri málað eftir öðrum myndum, en fæst eftir náttúrunni. Nú mun þetta vera dottið niður aftur. — Sigfús Eymundsson hefur komið hér upp ljósmyndalistinni og hefur hún verið framin bæði af honum sjálfum og með hans forsjá, svo hún stendur jafnfætis erlendum meisturum,[1] enda er nú orðið altítt að láta gera myndir af sér, og nú geta menn gert sér hugmynd um margar fígúrur, sem annars mundu ekki lifa nema í óljósri endurminningu (t. a. m. Sæfinnur og fleiri slíkir menn), staðamyndir og margt fleira er hér nú orðið alment og aðgengilegt með þessu móti. Þar á móti vantar enn öll tæki til að gefa út bækur með myndum, nema lána þær að, en á því eru ýmsir torveldleikar.

SÖFNIN eru teljandi með mentastofnunum landsins, og hefur stundum komið til orða að byggja hús handa þeim, sem hæfilegt væri og landinu væri sómi að, en þetta hefur enn ekki orðið

---

[1] Ekki sízt síðan *Árni Thorsteinsson* bættist við, er tekið hefir flestar þær myndir, sem eru í þessari ritgerð. RITSTJ.

nema loftkastali einn. Söfnin eru 5 að nafninu til, sitt á hverjum stað; þrjú þeirra eiga sér vísan samastað, en tvö eru á ringulreið, landsmönnum til minkunar. Þau eru 1. Landsbókasafnið; 2. Forngripasafnið; 3. Málverkasafnið; 4. Náttúrusafnið; 5. Landskjalasafnið.

Landsbókasafnið er mest metið og mestu til þess kostað, af því fáir sem engir nota bækurnar, svo ekki er hætt við að þær slitni eða skemmist; má því geyma þær öldum saman alþaktar ryki, svo mann hryllir við að snerta þær, að minsta kosti margar hverjar, sem liggja í bunkum og hrúgum, og er engin sápa svo sterk, að hún fái nuggað af manni þann óþverra, sem kemur á mann af að handleika þær, enda er ekkert vatn og engin þurka eða handklæði til á safninu. Annars er þar mikið af bókum og mörg dýr verk, sem geyma vizkuna ónotaða miklu betur en Fofnir, meðan hann lá á gullinu á Gnítaheiði. Á lestrarsalnum sitja sjaldan aðrir en einn eða tveir menn, sem rita upp úr íslenzkum handritum, og svo fáeinar hræður með einhverja skemtibók. Þegar alþingið lét landið kaupa bókasafn Jóns Sigurðssonar, þá var því dreift á víð og dreif innan um hinar bækurnar, í stað þess að láta það vera í skápum sér, til minningar um hinn fyrveranda fræga eiganda, eins og siður er annarsstaðar, t. a. m. í British Museum: þar eru bókasöfn Hookers, Joseph Banks og fleiri manna, og hafa Englar verið svo hugulsamir að láta þau vera sér. Vísindalegar bækur safnsins eru því nær alls ekki notaðar, sem ekki er við að búast. Landsbókasafnið er opið hvern virkan dag, 3 stundir, og þjóna því 2 bókaverðir.

Forngripasafnið er nokkurnveginn sótt, en alt fyrirkomulagið er afleitt, og ómögulegt að átta sig á neinu þar, sökum rúmleysis; engin prentuð leiðbeining og engin niðurröðun á gripunum.[1] Þetta safn er opið tvisvar sinnum á viku.

Málverkasafnið, er í rauninni ekki safn nema að nafninu til, því það er út um alt í alþingishúsinu; málverkin eru eftir ýmsa meistara, alla danska, og hafa verið gefin hingað fyrir forgöngu Bjarnar sýslumanns Bjarnarsonar (nú í Dalasýslu); þau eru ágætlega vel gerð, en hafa enga sögulega þýðingu, með því engin málverk eru til frá ýmsum tímum listarinnar. Öll þessi söfn eru í alþingishúsinu, sem er haft fyrir ruslakistu alls konar óskyldra hluta, er hingað hafa safnast.

---

[1] Úr þessu verður nú sjálfsagt bætt, er safnið hefir fengið betra húsnæði í nýja bankahúsinu. RITSTJ.

Fjórða safnið, *Náttúrugripasafnið*, er minst metið af stjórninni og þinginu; það hefur hvergi höfði sínu að að halla og er því á flækingi, þótt töluvert hafi verið og sé fyrir því haft. Það er opið hvern sunnudag, eina stund, og kemur flest fólk þangað, að tiltölu. Skýrsla um þetta safn er út gefin á hverju ári, en um hin söfnin eru engar skýrslur til, svo enginn veit neitt um þau, nema einhver fáein orð, sem hafa staðið í einhverju blaði, mannanöfn og bókatitlar, eða þess konar.

Landsskjalasafnið er alveg nýtt af nálinni sem opinbert safn, með aðgöngu fyrir almenning (þó skjölin séu gömul) og varla komið á laggirnar enn. En síðasta alþingi veitti fé til þess, stofnaði skjalavarðarembætti við það og ákvað því húsrúm í alþingishúsinu í herbergjum þeim, er Forngripasafnið hefur í verið hingað til.

Margir hér eiga góð »prívat«-bókasöfn; meðal þeirra er víst mest bókasafn dr. Jóns Þorkelssonar rektors, þar á meðal líklega allar íslenzkar bækur prentaðar að fornu og nýju, og öll »klassisk líteratúr« (sem »tímans herrar« vilja nú koma í gleymsku og fyrirlitningu); og annars er bókaeign hér nú miklu meiri en nokkurn tíma áður, og þar af leiðandi meiri þekking, eins og ég hefi áður drepið á; samt er það merkilegt, að minst mun vera til af náttúrufræðisbókum, og þar af leiðandi allmikil fáfræði í þeim greinum. Mest mun vera keypt hér af dönskum skemtibókum (rómönum), og hafa blöðin velt heilu syndaflóði af þessu yfir fólkið, og ekki látið sér nægja með að hafa það í neðanmálsgreinum, heldur eru sjálfir blaðadálkarnir fullir af þessu, og þessa »vöru« eru Íslendingar látnir kaupa. Margar góðar bækur hafa og í mörg ár komist hingað sem verðlaunabækur til skólapilta, en þar sem þeir nú eru farnir að gefa sig við »pólitík«, þá er líklegt að þeir fái alþingistíðindin að verðlaunum.[1]

TRÚIN OG TRÚARLÍFIÐ hér í bænum hlýtur að vera á mjög háu stigi, og yfir höfuð mun almenningur hafa mjög frjálslegar trúarskoðanir (ef nokkrar slíkar skoðanir annars eru hér til). Það er haft eftir Lúter, að hann hafi sagt: »syndgaðu eins og þú vilt, en trúðu«, og þessu mun vera fylgt víðast hvar í heimi þess-

[1] Hér er lítið kunnugt um skólalífið erlendis, og væri gaman að fá vita hvort skólapiltar þar »pólitíseri« í blöðum, eða hvort þeim sé leyft það. Sömuleiðis hvort skólapiltar erlendis séu komnir eins langt og þeir eru hér, að þeir séu rithöfundar, fræðarar kennaranna og þar fram eftir götunum.

um af þeim, sem hafa einhverja trú, en þeir, sem enga trú hafa, þurfa ekki þessarar kenningar. Reykjavík líkist stórborgunum meðal annars í því, að hér hafa á síðustu tímum komið upp ýmsir trúarflokkar, þar sem hér eru nú »aðventistar«, »únítarar«, fríkirkjumenn, hjálpræðismenn og kaþólskir menn, og er nú ólíkt því, sem áður var, þegar allir hér voru svo dauðhræddir við kaþólskuna, eins og hún væri af sjálfum djöflinum, sem sjá mátti oftar en einu sinni ekki alls fyrir löngu, t. a. m. 1859, þegar biskupinn klagaði Bernard (en stjórnin fór ekki eftir því), eða 1864, þegar stjórnin bannaði kaþólskum prestum að messa í Reykjavík og kallaði það »ólöglegt athæfi« eftir fyrirmælum bæjarfógetans; það er að skilja: enginn mátti vera við kaþólska guðsþjónustu, nema sá, sem væri af þeirra flokki; eða standið með Einar Ásmundsson 1870, sem »réttvísin« varð uppvæg við út af því, að hann hýsti Baudouin, en málið var látið falla niður, án þess þó að Einar fengi neinar skaðabætur fyrir alt þetta þvaður og allan þann óskunda, sem hann hafði orðið fyrir af »réttvísinnar« hálfu (Bréf dómsmálastjórnarinnar 21. september 1870). Svona »trúarsterkir« voru menn þá; en nú! Nú geta allir vaðið uppi eins og þeir vilja, því nú er ekkert álitið hneykslanlegt, svo það var hreinn óþarfi að keyra 46. grein inn í stjórnarskrána, því samkvæmt reynslunni getur varla neitt verið »gagnstætt góðu siðferði«, þar sem mormónarnir hafa getað gengið hér eins og logi yfir akur með sitt fleirkvæni og annan afkáraskap, án þess nokkurt yfirvald skifti sér af því eða hafi reynt að verja fáfróðan almúga fyrir tælingum og vitleysum, heldur en vant er. Og þó að hér sé núna sem stendur ekki neitt af mormónum, þá geta þeir komið hvenær sem vill; þeir munu fá góða uppskeru hér, þótt Bandafylkjastjórnin hafi bannað athæfi þeirra hjá sér. En hvað vorn lúterska söfnuð snertir (sem raunar er fjölmennastur), þá verður ekki kvartað yfir því, að fólkið sæki ekki kirkjuna; nú er messað á hverjum helgidegi oftar en einu sinni, og ber ekki á öðru en kirkjan sé alskipuð í hvert sinn, en hversu mikil áhrif ræður prestanna og áminningar geri á áheyrendurna, veit enginn nema þeir sjálfir. Þýðingafárið hefur smeygt sér inn hér eins og annarsstaðar; hálærðir guðfræðingar geta ekki lengur tekið saman svo lítið sem fræðin eða barnalærdómsbók, alt verður að leggjast út úr öðrum málum, og loksins verður það úr, að menn geta ekki verið þektir fyrir að tilbiðja guð eða trúa á hann á íslenzku, þeir fara að trúa á hann á ensku eða

norsku. — Þegar hjónavígslur fara fram í kirkjunni, þá er þar heldur mannkvæmt, og ekki sízt af kvennfólkinu, sem þyrpist þangað, eins og það eigi lífið að leysa, til þess að sjá brúðhjónin, hvernig brúðurin sé klædd og hvernig hún »taki sig út«, og svo til þess að hlusta á prestinn, þegar hann les upp kaflann úr 3ja kapítula í Mósisbók, til þess að hræða brúðurina; margir sækjast einmitt eftir því, sem viðurstyggilegt er, en hugsa ekki um að sæmilegra væri að sleppa öðru eins hneyksli og þessi orð eru. Því þau eru jafn ljót, þótt þau standi í ritningunni, og klámið og óþverrinn verður aldrei helgaður með því, að hann stendur þar. Þetta vill fólkið sjá og heyra, eins og náttúrlegt er, og er oft troðningurinn svo mikill, að sumum liggur við meiðslum; stundum líður yfir einhverja veikbygða hispursmey, en ópin og hávaðinn virðist benda á, að fólkið muni ekki eftir, að það er í guðs húsi. Nú er líka hætt að halda mannmargar brúðhjónaveizlur, eins og áður var siður, þegar fátækt fólk var oft í stórskuldum alla sína æfi, einungis fyrir þetta eina kvöld, og dæmi eru til að menn hafi eytt öllum arfi sínum í þetta augnabliks-hóf og staðið bláfátækir eftir. Nú er altítt að hafa ekki matarveizlur, heldur einungis kaffi og súkkulaði, og er þá fáum boðið, sem í rauninni er rétt, því þessar óumflýjanlegu »brúðargjafir« eru sannarlegar álögur á menn og koma sér illa, þar sem fé er ekki nóg fyrir. — »Borgaraleg hjónabönd« eru hér mjög sjaldgæf, en þar á móti er það venja hér, eins og út um alt land, að menn séu giftir »upp á pólsku«, og er álitið sjálfsagt. Með trúnni fylgir því margt, sem endar á »-ist« og »-ismus«, og finst alt þetta hér, því það er ávöxtur »mentunarinnar«: aþeist og aþeismus er kenningarnafn þeirra, sem trúa á mátt sinn og megin; deist og deismus þeirra, sem trúa á guð einan, en ekki á þrenninguna, og ætla að guð sé raunar til, en skifti sér ekki af neinu í heiminum; fanatismus og pietismus er samfara trúarofsanum og bindindisbröltinu,[1] og veldur illdeilum og ósamlyndi, þótt nóg sé annars.

[1] Nýlega hefur sú uppgötvun verið gerð, að enginn maður sé »sannkristinn«, nema hann vilji vera í »bindindi« (það er: vínbindindi); nú: þá voru þeir ekki »sannkristnir« Kristur og postularnir, því þeir voru ekki í vínbindindi, þeir drukku allir. Uppgötvunarmaðurinn ætlar, að »bindindi« biflíunnar merki endilega »vínbindindi«, en það er nú alls ekki svo; orðið heitir á grísku »enkrateia«, og á alls ekki fremur við eitt en annað. Tilvísanir hans til biflíunnar eru því ónýtar, og síðari tilvísunin allsendis röng. Raunar er ofdrykkja talin með dauðasyndum, en þær eru taldar miklu fleiri, og væri gott, ef þessir siðameistarar væru lausir við þær allar fyrst þeir gera sig svo »breiða«.

Það er alkunnugt, að hér er ekkert gert af prívatefnum, sem varðar opinbera hluti eða almennings heill; enginn fórnar einum eyri til þess, og aldrei hefur heyrst að nokkur maður gefi kirkjunni eyris virði, þvert á móti er kirkjan fremur rýjuð, eins og nú sást, þegar orgelinu var fleygt á burtu sem ónýtu. En þrátt fyrir þetta eru Reykjavíkurbúar mjög velgjörðasamir menn. Menn mögla ekki út af því, þótt lagðar séu á bæjarmenn um 14000 krónur á ári til fátækra; þó að þetta sé lögboðið, og þó að þetta sé óheyrileg ánauð og ósómi, þá möglar enginn, og það er velgjörningur engu að síður.[1] En hver mun telja alt það, sem fátæklingum — sumum óverðugum — er gefið hér af frjálsum vilja? Hver veit, hversu miklu það nemur, sem Thorvaldsensfélagið gefur á ári hverju? Þetta er aldrei nefnt, en þar á móti fáum vér að vita, hversu margar miljónir einhverjir maurapúkar í Ameríku eiga!

FRAMFARIR. Af öllu því, sem nú hefur sagt verið, má sjá hversu Reykjavík hefur fleygt fram á síðasta mannsaldri. Raunar eru þetta alt öðruvísi framfarir en þær, sem blaðamennirnir prédika; en þó að þetta, sem enn er fengið, ekki sé í stærri stíl eða mikilfenglegra en það er, þá er það verulegar framfarir, sem eru bygðar á eðlilegum gangi lífsins, en hafa ekki orðið að náttúrunni nauðugri og alt í einu, eins og æstir »framfaramenn« ætlast til. Iðnaðarmönnum hefur fjölgað ákaflega mikið síðustu árin, og þótt barlómurinn sjáist alt af öðru hvoru í blöðunum, þá er samt ekki að sjá neina tiltakanlega fátækt hér, alt slæpist einhvernveginn af, og kvartanir um atvinnuleysi er vandræðaþvaður. Þar sem áður var ekki unt að fá gert við úr eða sigurverk, nema láta einhvern gullsmið káka við það, þó að hann kynni ekkert að fást við slíka hluti, þá eru hér nú ágætir úrsmiðir, sem ekki einungis geta gert við úrin, heldur og sjálfir smíðað úr eins fögur og vönduð og gerð eru í útlöndum; raunar hefur Íslendinga aldrei vantað hagleiksgáfu, og þess konar og margt annað hefur verið smíðað fyr, en það var alt grófara og gert með lakari verkfærum; þarf ekki annað en fara til Magnúsar Benjamínssonar, til þess að sjá hans meistarasmíði á stórum stundavísirum, sem ekki skeika um eina sekúndu

[1] Árið 1889 var varið til fátækra-framfæris á öllu landinu; 191,640 krónum; en árið áður: 209,426 krónum (Ísafold 2. desember 1893). Einhversstaðar var tekið fram, hversu mikið Vesturheims-»Íslendingar« gæfi sínum fátæklingum, svo sem til að sýna, hversu þeir væri okkur fremri í þessu sem öðru.

á sólarhring; gengur annar með jafnaðarhengli *(Compensations-pendul)*, þar sem tvær málmtegundir lengjast og styttast á víxl eftir hita og kulda og jafna þannig ganginn. Ekki standa járnsmiðirnir heldur að baki útlendum smiðum, það sem verk þeirra getur náð (hér er t. a. m. engin járnsteypa né aðrar eins verksmiðjur og í útlöndum), en að hagleik eru þeir fullkomlega hvers manns jafningjar; sama má segja um aðra smiði hér og annan iðnað, sem hér er framinn. Alt þetta eru verulegar framfarir; en það eru engar framfarir, þó verið sé að nudda um, að Íslendingar sendi vörur sínar út úr landinu á »heimsmarkaðinn«, því þar mundi lítið muna um þær, enda nær að selja þær hér, ef sama verð eða svipað fengist fyrir þær. Ekki er heldur víst, að teljandi sé með framförum allur sá fjöldi smáverzlana, sem þýtur upp hér eins og annarsstaðar; það er líkt eins og með stórbúin, þeim er bútað í sundur og þau gerð að mörgum kotum, svo ekkert verður úr neinu. — Sumir hafa hér kýr og hæns, stöku sinnum sjást hér endur og gæsir; en um verulegan landbúnað er hér ekki að tala, eins og nærri má geta; mjólk er hér seld allmikið með köflum, sumstaðar góð, en líklega of dýr; og ekki er sparað að færa verðið upp, hvenær sem unt er, þó ekki sé nema um einn eyri; þetta fólk lætur sig muna um alt, kaupmanna-andinn er svo mikill í okkur! Þess er einnig vert að geta, að hvergi hér á landi munu verzlunarmenn vera kurteisari við almúgafólk en hér, og er ólíkt að heyra sögurnar annarsstaðar að, fyrir utan hvað alt er miklu dýrara undir eins og kemur út fyrir Reykjavík (t. a. m. kolin 6 kr. skippundið í Vestmannaeyjum, og líklega víðar, og alt þar eftir; en þetta nefnir enginn, landsmenn eru víða enn í einokunarfjötrunum, og geta ekki við gert). — Til framfara má og telja þilskipaútveginn; þar sem fyrir nokkrum árum ekki sást eitt einasta fiskiþilskip hér á höfninni, þá er nú þilskipafloti Reykjavíkur hér um bil 50 skip; en hvort þau eru smíðuð hér eða ekki gerir minna til; bátafiski er nú svo sem ekkert, svo minna er um nýjan fisk en áður, því fiskur þilskipanna fer til útgerðarmannsins og út úr landinu, en Íslendingar hafa enn ekki komist upp á að éta saltfisk, halda kannske það sé svo vandasamt eða óholt, og þyrftu þeir að læra það af öðrum þjóðum eins og annað. Þetta er ókostur við þilskipa-útveginn, en aftur á móti hafa þar margir menn atvinnu, þótt sú atvinna sé miklu verri og meira spillandi en landvinnan, sem enginn vill nú líta við; og þótt sífelt heyrist

kvartanir yfir útgerðarmönnunum, þá er það sjálfsagt og óumflýjanlegt eðli Íslendinga, einkum nú, að vera óánægðir með alt og svo heimtufrekir, að ekki eru dæmi til hjá öðrum þjóðum. Þetta segja allir, sem vit hafa á þessum hlutum, og höfum vér heyrt tekið fram, hversu miklu minna kaup erlendir menn fá, heldur en hér tíðkast.

FÉLAGSLÍFIÐ hér í bænum er mjög ungt. Fyrir nokkrum árum þektist hér ekkert þesskonar, en eftir því sem fólkinu fjölgaði, þá kviknaði nauðsyn og löngun til að sameina sig og flokkast saman í einhverjum tilgangi, ýmist til skemtana, eða þá til einhvers þarflegs fyrirtækis. Þannig hafa myndast ýms félög, náttúrlega að sið villiþjóða, sem ætíð eru bútaðar í sundur í marga flokka, sem allir liggja í úlfúð og ósamlyndi. Á þessu ber nú raunar ekki hér, en sérhvert félag pukrar út af fyrir sig, sem eðlilegt er. Fyrir svo sem tíu árum var hlaupið ákaflega mikið fjör í fólkið, og þaut þá upp hvert félagið á fætur öðru, og virðist bezt eiga við að telja frá þeim tíma og hingað til, með því að þessi félög eru eins og haföldur, sem rísa og hníga niður aftur, að minsta kosti sum hver; þau fæðast og deyja út aftur á stuttum tíma, og sum þeirra hafa raunar ekki verið nema nafnið tómt, en alt ber með sér, að mönnum hefur þótt harla áríðandi að stofna »félag«, og svo er enn. Þau félög, sem ætla má eð séu nú dáin út á þessu tímabili, eru hér merkt með krossi. Þá er fyrst Thorvaldsensfélagið; í því eru tómar frúr og má enginn karlmaður vera í því nema fyrir einstaka náð. — † Súpufélagið styrkti þá, sem voru »í súpunni«. — Þjóðvinafélagið gefur út »Andvara« og eitthvað annað, en annars veit enginn af því. — † Harpa, söngfélag, samsett af mestu söngmönnum og hljóðfæraleikurum. — † Bölvarafélagið, sem bölvaði öllu í sand og ösku. — † Vonin, eitthvert sjómannafélag, sem dó af örvæntingu. — Verzlunarmannafélagið, álitlegt félag og enn í blóma. — † Sjúkrafélagið, sem menn ekki vita hvort var saman sett af tómum sjúklingum eða þeim, sem ætluðu að hjúkra þeim. — † Haustullarfélagið, þar sem öll vorull var fyrirboðin. — Skotfélagið, nú líklega á förum: hefur líklega eytt öllum skotunum í kvennfólk. — Lestrarfélagið, lifir á dönskum »rómönum«, selur alt og á svo ekkert. — † Iðunnarfélagið, sálaðist af þýðingum og smekkleysum. — Hornafélagið, spilaði á hrútshorn og sprakk, en af

því fæddist — Lúðrafélagið, sem oft hefur skemt á Austurvelli og inni í húsum, svo alt ætlaði að rifna. — Iðnaðarmannafélagið með sitt stóra hús og allskonar spilverk. — † Bræðrafélagið, þar sat enginn á sárs höfði. — Stúdentafélagið, sem hefur tekið það fyrir að »menta alþýðu«. — † »Balletten«, þar var dansað og soltið, dó úr hungri. — † Sundfélagið, þar mátti enginn verða votur. — † Síldarfélagið, sem átti enga síldarvörpu. — † Söngfélagið, tómir næturgalar. — † Svava, annað söngfélag, rifnaði. — † Ingólfur, stofnað með tómum þýðingum. — Íþaka, bókafélag skólapilta, lifir einkum á bókum frá Fiske. — Garðyrkjufélagið, lifir á kálgraut. — Húss- og bústjórnarfélagið, nú myglað orðið. — Bandamannafélagið, óvíst hvort lifir á Bandamannasögu eða styttuböndum kvenna. — † Pístólufélagið, lifði á brennivíni. — † Friðþjófur, þuldi Friðþjófssögu og dó. — Skósmiðafélagið, vill útrýma allri krít úr heiminum. — Prentarafélagið, frægt fyrir samsöng og skáldskap. — Járnsmiðafélagið, eflir járnsmíði og herzlu. — Blikksmiðafélagið, í því er einn meðlimur — Glímufélagið hefur stundum gert dynki í leikhúsi Breiðfjörðs. — Dýraverndunarfélagið, sem enginn veit hvað gerir. — Skautafélagið, sem ávalt fær regn og illviðri, þegar það ætlar út á tjörnina. — Kennarafélagið, sona til málamynda. — Róðrarfélagið, er nú stundað af nokkrum stúlkum; karlmennirnir gáfust upp. — Kvennfélagið, eflir atorku kvennþjóðarinnar og alla pólitík. — Mímir, náttúrufræðisfélag skólapilta. — Biflíufélagið, hefur nú í mörg herrans ár verið að bisa við biflíuna. — Fornleifafélagið, grefur í öskuhauga. — Bókmentfélagið, yrkir um »stjarnnótt« í »náttblævi«. Kaupfélagið, stofnað til að stríða kaupmönnum. — Ábyrgðarfélag þilskipaeigenda, borgar allar skútur, sem farast? — Útgerðarmannafélagið, lifir á tilberasmjöri (margarine). — Náttúrufræðisfélagið, kaupir fugla og er á flækingi. — Framfarafélagið, eflir allar framfarir, hverju nafni sem nefnast. — Báran, sem leikur rammíslenzk kraftstykki. — Leikfélagið, sem lepur alt, sem útlent er, en getur ekkert leikið innlent. — Aldan, fæst við sjómensku á landi, — Bindindisfélagið, sem veit ekki að orðið »bindindi« er kvennkyns. — Góðtemplarafélagið, sem talar um Bakkus og brennivín, og svo »last not least«. — Blaðamannafélagið: »Tilgangur félagsins er að styðja að heið-

virðleik og ráðvendni í blaðamensku« (Nýja Öldin 28. febr 1899). Jesús minn!

Vera má að einhver fleiri félög séu til, eða eitthvað hafi gleymst, en þetta virðist vera nóg til þess að sýna, að félagsskapur hér er ekki lítill.

SKEMTANIR. Enginn getur með réttu fundið að því, þótt fólkið þurfi einhverra skemtana við sér til hressingar og tilbreytingar, enda er hér í Reykjavík ekki skortur á þeim. Söngur og samsöngur er hér mikið tíðkaður, og mest fyrir forgöngu ágætra kennara, þeirra Steingríms Johnsens, Jónasar Helgasonar og Helga Helgasonar kaupmanns, og syngja margir vel, en mest er sungið af útlendum kvæðum, eins og áður er á drepið. Hljóðfærasamspil þekkist hér ekki, því til þess þarf meira en hér eru tök á; samt sem áður eru samsöngvar hér kallaðir »Concert«, þótt rangt sé að nefna það svo. Lúðrafélagið gerir og oft sitt til að skemta. Dansleikar eru haldnir í »Reykjavíkur-klúbb« (annað nafn ekki til), en eru nú fjörminni en áður; dansað er einnig víðar, einkum í Iðnaðarmannahúsinu, og annars hefur verið dansað hvar sem hola var til, svo það er nærri því óskiljanlegt, hvernig fólkið hefur getað það; í flestum brúðkaupum er dansað á eftir. Grímudansarnir munu nú vera af lagðir, sem einu gildir. — Sjónleikar voru áður hafðir þar sem mest var rúmið. Fyrir vort minni var einu sinni leikið í fjörunni, viðureign Örvar-Odds og Hjálmars og Arngrímssona; leikendurnir voru hinir stærstu og sterkustu sjómenn í Reykjavík og höfðu enga hugmynd um sjónleiki; má nærri geta, að þetta hefur verið »primitiv« og »barbarisk« skemtun, ekki ólík því, sem var hjá Grikkjum, meðan þeir voru á fyrsta stigi mentunarinnar, og vitum vér, að þeir voru þá ekki betri. Hér var fyrst lengi fram eftir leikið á »Gamla klúbbnum«; en eftir að Góðtemplarahúsið kom, þá var leikið þar; leikið var og í Glasgow og í leikhúsi Breiðfjörðs; en nú er ávalt leikið í Iðnaðarmannahúsinu, þótt salurinn þar sé ekki sem hentugastur; þar leikur »Leikfélagið« og er leikjunum mjög hrósað í blöðunum, einkum ef sjálfur »leikstjórinn« dæmir, og mun hann hafa í huga það, sem stendur í biflíunni: »og guð leit yfir alt, sem hann hafði gjört, og sjá, það var harla gott«. Leikirnir eru því nær allir þýðingar,[1] sumar lélegar og ætíð

[1] »Skuggasveinn« er því nær einasta íslenzka leikritið, sem hefur haldið sér, og er altaf leikið hér og þar; Hellismennirnir stöku sinnum. En þessir leikir eru orðnir

óíslenzkulegar, sem von er, þar sem efnið á ekkert skylt við íslenzkt þjóðerni, og ekki dugar að leika annað en það, sem vekur hlátur; fólkið heldur að það eigi ekki annað að gera en hlæja; enda eru leikendurnir ekki færir um að sýna tign og alvöru, til þess vantar hér alt á leiksviði. Stöku sinnum leika skólapiltar, og er það oft ekki óskemtilegra að sjá þenna unga og fjöruga lýð, þótt þeir ekki fylgi neinum ströngum reglum listarinnar, sem annars eru hér alveg ókunnar, ef í það fer. Og engin furða er, þótt hinir stöðugu leikendur séu þreyttir og dofni á þessu sífelda ,argi á hinu sama upp aftur og aftur — það er eins og þegar prestarnir verða að prédika hið sama altaf í sífellu — altaf er það sama fólkið, sem horfir á þetta, og leiðist þá að lokunum að gefa út peninga fyrir sömu leikina; verður því þóknun eða ábati leikendanna svo sem enginn, ef þeir þá ekki skaðast á öllu saman, því ekki er lítil tímatöf að læra þetta og æfa sig á því. — Stundum eru sýndar skuggamyndir, stöku sinnum leikfimislistir. Glímur tíðkast ekki, og eru ómerkilegar, þá sjaldan þær eru framdar. Hjólreiðar eru farnar að tíðkast allmikið, og eru sumir vel leiknir í þeirri list. — Útreiðir tíðkast hér á sumrin eins og áður, bæði á gæðingum og truntum, sem hafa stunið alla vikuna undir móhripunum og fá svo að hvíla sig á sunnudagareiðunum; þá er líklega »Dýraverndunarfélagið« til að taka á móti þeim. — Á vetrum eru skautaferðir á tjörninni, bezt sóttar af þeim, sem hafa gaman af að binda skauta á stúlkufætur og renna sér í tunglskininu; stundum er hringkeyrsla (Caroussel) á tjörninni. — Félögin stofna og til ýmsra skemtana, hvort fyrir sína félagsmenn, og er Góðtemplarafélagið þar efst á blaði; það er langfjörugast og langötulast, altaf óþreytandi á að bombardèra Bakkus greyið og hamast á sífeldum brennivínsfyrirlestrum og límónaðiþambi af þeim óslökkvandi drykkjuþorsta, sem altaf hefur þjáð alla, bæði »Bakkusarþýin« og brennvínsberserkina; í þessu félagi eru meiri skemtanir en annarsstaðar, og það er á þeim, að félagið lifir, en ekki á því, að fólkið sé svo innilega hrifið af guðrækilegu bindindisbrölti. Fundir eru altaf haldnir án afláts, og standa fram á nótt; er þetta fólk því næturfólk og þykir víst ekki margt að, þó að nóttin breiði sína skuggablæju yfir lífið. — Annars er lífið að öllu samtöldu fremur dauft, svo dauft, að menn hafa ekki einu sinni rænu á að stofna til neinnar gleði á tyllidög-

---

svo útjaskaðir, að mönnum er farið að leiðast að horfa á þá. Engum dettur neitt í hug, allir hausar eru tómir.

um. — Ekki mun Góðtemplaraskáldskapurinn heldur lyfta sálunum mjög hátt upp í hæðirnar, þótt þeir yrki um að þeir drekki ekki áfengi; — annað eins og vísa Jónasar: »Hvað er svo glatt sem góðra vina fundur« er þar fyrirdæmt og útskúfað, og annars furða, að menn af þeirra flokki skuli mega eiga kvæði Jónasar eða nokkurs annars manns en bindindsskálds.

NIÐURLAG. Sumt vantar hér enn, sem nauðsynlegt væri að fá. Það er fyrst og fremst opinbert uppboðshús, þar sem nóg rúm væri, svo fólkið komist að og þurfi ekki að standa úti í rigningum og illviðrum, eins og oft hefur viljað til. Þetta er skaði fyrir alla, bæði þá sem eiga munina, fyrir þann, sem heldur uppboðið, og fyrir þá, sem vilja kaupa. Þá vantar og vinnuhús eða hæli fyrir niðursetninga eða þess konar aumingja, sem altaf er farið illa með, hvað sem sagt er. Svo er sæmileg spítalabygging, bygging fyrir »söfnin«, eins og tíðkast alstaðar, þar sem menn vita af sjálfum sér. Væri nær að verja landsfé til þess, heldur en til margs annars, sem allir þekkja, en enginn nýtur.

En ef nokkuð væri til, sem laðað gæti útlenda ferðamenn hingað, þá væri það »múseum«, eða bygging handa söfnunum, eins og oftar en einu sinni hefur verið farið fram á. Vegna bókasafns mun enginn koma hingað, því nóg er af þessháttar í útlöndum; Landsbókasafnið er ónýtt, eintómt rusl og samsafn án allrar bóklegrar fyrirhyggju, þótt þar séu til einstöku góð og dýr verk (sem enginn notar). Málverkasafnið er ómerkilegt í sjálfu sér, þótt málverkin séu dýr og vel gerð og sumum hér þyki gaman að sjá þau. Það eru því einungis þau tvö söfn, Forngripasafnið og Náttúrusafnið, sem um er að gera; þau söfn eru nógu mikil til að fylla hæfilega byggingu; þau aukast altaf jafnt og þétt, en verða að hírast í klefum og kytrum, sem engum manni er bjóðandi. Varla nokkur bær af heldra tægi er til, sem ekki eigi safnsbyggingu, og kæmist hún hér á, þá mundi hún verða landinu til sóma og margir ferðamenn mundu vilja sjá söfnin. Undarlegt er að sá smásálarskapur skuli vera hér samhliða stórmenskunni, og heimtufrekjunni í öðru, að þykja ekki minkun að því, að bjóða útlendingum og sjálfum oss önnur eins hreysi og þau, sem þessi söfn mega til að búa við. Háskóli mundi engan laða hingað, til þess erum vér of fámennir og fátækir, en hér gengur það eins og annað: menn byrja á þakinu og ætla að enda á grundvellinum.

Fjórir söngvar
fyrir karlmannsraddir.

MÓTIÐ.

(Fjórir).

Friskt. *mf* *p* *rit.*

Ef þú vilt kom - a, kær - a mín í kvöld er nokk - uð
Og þú skalt heyr - a lit - ið ljóð um ljúf - a snót, er
Og þér skal varl - a verð - a kalt, því volgt er bak við

rökk - va fer, þá bíð ég þar sem brekk - an dvín og
þekk - i ég; hún er svo blíð, hún er svo góð og
feld - inn minn, og ef þér fynd - ist samt of svalt, ég

boll - inn litl - i er. Þér skal ei verð - a
ung og barn - a - leg. Og hún er al - veg
sjálf - sagt með - al finn. En, kær - a, mundu' að

vit - und kalt, ég vef þig strax í feld - inn minn, og
eins og þú, þú átt að get - a, hver hún er. En
kom - a þá, því kvæð - ið mátt - u til að fá, og

p

ef þér verð-ur samt of svalt, ég sjálf-sagt með-al finn.
kær-a, bezt-a, kom-du nú, þá hvísla' eg öllu' að þér.
svo er nokk-uð, sem ég má ei segj-a fyr en þá.

Lagið eftir
HOLGER WIEHE.

Kvæðið eftir
HANNES HAFSTEIN.

MÓÐURMÁLIÐ (Ásta).

(Kór).

Maëstoso.

f

Ást-kær-a, yl-hýr-a mál-ið, og allr-i rödd feg-ra! p blíð sem að barn-i kvað móð-ir á brjóst-i svan-hvi-tu; pp blíð sem að barn-i kvað móð-ir. f Móð-ur-mál-ið mitt góð-a, p hið mjúk-a og rík-a, f orð átt-u enn eins og

forð - um mér ynd - ið að veit - a.

Lagið eftir
HOLGER WIEHE.

Kvæðið eftir
JÓNAS HALLGRÍMSSON.

MINNI ÍSLANDS.

(Kór).

Andante con moto.

Feðr - ann - a frón, feðr - ann - a frón! Heill þér með fossum og
Öld eft - ir öld, öld eft - ir öld sazt - u í sval-köld-um
Ei - líf - a tíð, ei - líf - a tíð for - tíð - ar frægðar orð

fjöll - um, fjörð-um og eyj - um og völl - um. Feðr - ann - a frón,
höf - um, sorgmædd hjá feðr - ann-a gröf-um. Öld eft - ir öld,
hljóm - i, fram - tíð - in mót - i þér ljóm - i. Ei - líf - a tíð,

f feðr-ann - a frón, *mf* feðr - ann - a frón!
öld eft - ir öld, öld eft - ir öld!
ei - líf - a tíð, ei - - líf - a tíð!

Mitt feðr - a frón, mitt feðr - a frón.
Þar sazt - u öld eft - ir öld.
Hún ljóm - i ei - - líf - a tíð.

Lagið eftir
HOLGER WIEHE.

Kvæðið eftir
ÞORSTEIN GÍSLASON.

KVÖLDVÍSA.

(Kór eða fjórir).

Tranquillo.

Dag - ur-inn líð - ur, dimm-a fær - ist nær, dýrð-leg og skær,

sól - in er að svöl - um beð að gang - a; kvöldroð-ans brenn - a

blys á him - in - slóð, svo blíð og rjóð, sem æsk - u - rós á

rit. . . . .

ungr - ar meyj - ar vang - a.

Lagið eftir
HOLGER WIEHE.

Kvæðið eftir
KRISTJÁN JÓNSSON.

Framfarir Íslands á 19. öldinni.

Það er svo bágt að standa í stað, og mönnunum munar
annaðhvort aftur á bak ellegar nokkuð á leið.
*Hvað er þá orðið okkar starf í *senn hundrað sumur?*
Höfum við gengið til góðs götuna fram eftir veg?

Jónas Hallgrímsson.

Nítjánda öldin er að kveðja og við stöndum á aldamótum. Við næstu áramót rennur upp ný öld, sem við allir vonum að verði ný í fleirum en einum skilningi. Við vonum, að hún hafi svo margt nýtt að færa okkur, — að hún verði frelsis og framfara öld, heilla og hagsælda öld, svo að þegar aftur sól hennar rennur til viðar, þá verði okkar kæra fósturland búið fá á sig nýtt snið og hagur landsmanna orðinn allur annar, en hann er nú.

Það virðist því eiga vel við, að renna augum yfir ástand landsins, eins og það er nú við og laust fyrir aldamótin, og jafnframt bera það saman við ástandið fyr á öldinni og um síðustu aldamót, svo við getum gert okkur dálitla grein fyrir, hvað við höfum verið að starfa í þessi síðustu 100 ár, og hvort okkur hefir miðað fremur aftur á bak eða áfram. Af því má svo draga nokkrar líkur um það, hverjar vonir við getum gert okkur um framtíð landsins á komandi öld. Því ef það sýnir sig, að við höfum jafnt og þétt verið að þokast ögn áfram, svo að við séum nú við aldamótin búnir að ná réttari og betri stefnu en áður, þá er engin ástæða til að efast um, að niðjar okkar muni halda fyllilega í horfinu, heldur miklu fremur til að vænta þess, að þeir verði margfalt stórstígari en við.

En því miður verður Eimreiðin rúmsins vegna að hafa yfirlit þetta mjög svo takmarkað og bæði að sleppa að minnast á ýmislegt, sem þó væri vert að geta um, og hins vegar að eins drepa á sumt í fám orðum, sem í raun réttri hefði átt að rita miklu ýtarlegar um. En þetta verður nú samt svo að vera og Eimreiðin huggar sig þá við það, að nokkuð sé betra en ekki neitt og aðrir muni verða til að fylla upp í skörðin.

FÓLKSMAGNIÐ. Fyrsta framfaramerkið, sem verður fyrir okkur er það, að fólksfjöldinn í landinu hefir aukist að miklum mun. Árið 1801 voru landsbúar ekki nema 47,000, 1850 vóru þeir orðnir 59,000, en nú eru þeir um 76,000. Má því svo að

orði kveða, að fólkstalan hafi stöðugt farið vaxandi, þó reyndar hafi komið fyrir tímabil á öldinni, er fólki hefir beinlínis fækkað. Þannig fækkaði landsbúum eigi allítið á tímabilinu 1880—90, en til þess vóru alveg sérstakar orsakir: skæðar landfarssóttir, harðindi og mikill fólksflutningur til Ameríku (þar munu nú vera um 20,000 Íslendinga eða freklega það). Hefðu þessi áfelli ekki fyrir komið og enginn útflutningur átt sér stað, er sennilegt, að fólksfjöldinn væri nú orðinn tvöfaldur við það, sem hann var í byrjun 19. aldar eða jafnvel orðinn 100,000. Því þó sumir hafi látið sér þau orð um munn fara, að fólkinu mundi ekki hafa fjölgað neitt frekar fyrir það, þótt enginn útflutningur hefði átt sér stað, af því landið hefði ekki getað framfleytt fleirum, en heima sátu, þá nær slíkt engri átt. Það er ekki djúpt tekið í árinni, þó fullyrt sé, að að minsta kosti tífalt fleiri geti lifað í landinu, en nú eru þar — og lifað þó miklu betra lífi en nú. Við eymdarsón vonleysisdrauga og ónytjunga er ekkert að miða í þessu efni, því árinni kennir jafnan illur ræðari. Þeir halda það sé landinu að kenna, sem er sjálfum þeim að kenna.

Í byrjun 19. aldar verður varla sagt að til væri nokkur bær (kaupstaður) í landinu, þar sem einar 307 hræður vóru þá í sjálfum höfuðstaðnum. En eftir því sem liðið hefir á öldina, og einkum á hinum síðasta fjórðungi hennar, hafa smámsaman risið upp stærri og minni kaupstaðir og kauptún. Kaupstaðir með bæjarréttindum eru nú 4, einn í hverjum landsfjórðungi: Reykjavík með um 5500 íbúum (1801: 307, 1860: 1444), Ísafjörður með um 1000 íb. (1880: 518), Akureyri með um 900 íb. (1880: 545) og Seyðisfjörður með um 700 íb. Auk þeirra eru nú 45 kauptún og eru í sumum þeirra eins margir íbúar eins og í hinum minni kaupstöðum (t. d. Akranesi og Eyrarbakka). Telji maður íbúa allra kaupstaða og kauptúna sem bæjarbúa, en alla aðra sveitabúa, verður niðurstaðan sú, að hér um bil $^1/_5$ allra landsbúa séu nú bæjarbúar, en um $^4/_5$ sveitabúar. Þessa breytingu verður hiklaust að telja til framfara. Hún sýnir að lífið er að verða fjölbreyttara og að miklu fleiri af landsmönnum stunda nú ýmislegan iðnað, verzlun og fiskiveiðar en áður. Og þó að hún auðvitað hafi dregið töluvert vinnuafl frá sveitunum, þá bætir hún það að nokkru leyti aftur upp með því, að skapa í landinu sjálfu góðan markað fyrir búsafurðir bænda, svo að hún þannig verður sveitabúskapnum óbeinlínis til stuðnings.

Árið 1890 skiftust landsbúar eftir atvinnu þannig, að 2271 lifðu af framleiðslulausri atvinnu (embættismenn, kennarar o. s. frv.), 45,730 af landbúnaði, 12,401 af sjávarútveg, 1868 af iðnaði, 1737 af verzlun, 2355 af daglaunavinnu, 1411 af óákveðinni atvinnu, 823 af eftirlaunum og eignum sínum, 2323 vóru þurfalingar og 8 fangar. En síðan hafa þessi hlutföll sjálfsagt breytst nokkuð.

1890 vóru 1105 konur á móts við hverja 1000 karlmenn í landinu. Þá vóru um $^2/_3$ allra landsbúa ógiftir, rúmlega $^1/_4$ giftir og um $6^3/_4$% ekkjur og ekkjumenn. Þá komu og að meðaltali 7 manns á hvert heimili. Þá vóru í landinu 273 blindir, 67 heyrnar- og málleysingjar, 91 fábjánar og 126 vitfirringar.

Margt bendir á, að fólki muni framvegis stöðugt fjölga í landinu. Fyrst og fremst það, að á hinum síðari árum hafa jafnan miklu fleiri fæðst en dáið á hverju ári (1895 fæddust t. d. 1373 fleiri en dóu). Í annan stað má búast við minni manndauða en að undanförnu, af því svo margt hefir verið gert á hinum síðari árum til þess að bæta heilbrigðisástandið í landinu: læknaskipun endurbætt, hýbýli bætt, meira hreinlæti, betra og hollara viðurværi o. s. frv., enda hefir barnadauði farið stórum minkandi. Í þriðja lagi má búast við, að færri drukni í sjó og vötnum en hingað til, þar sem svo margar stórár hafa verið gerðar greiðari yfirferðar og fiskiveiðarnar virðast vera að færast í það horf, er gerir þær hættuminni. Sömuleiðis má nefna notkun bárufleyga, sundkenslu o. fl., sem getur stutt að því, að færri farist voveiflega en hingað til. Að þetta muni geta gert nokkurn mun, má ráða af því, að á árunum 1850—77 druknaði nokkuð á þriðja þúsund manns eða fyllilega 3% af öllum þeim, sem dóu í landinu á þessu tímabili. Loks má búast við, að fleiri nýjar atvinnugreinir rísi smámsaman upp, svo að freistingin verði minni til að leita af landi burt. Á dálítilli byrjun í þá átt er þegar farið að brydda (tóvinnuvélar o. fl.), enda hefir fólksflutningur til Ameríku verið tiltölulega lítill hin síðari árin.

Þegar bæði alt þetta og margt fleira, sem til mætti tína, er athugað, er fylsta ástæða til að gera sér góðar vonir um mikla fólksfjölgun á hinni komandi öld.

STJÓRNARFAR OG EMBÆTTASKIPUN. Um síðusu aldamót drotnaði algert einveldi á Íslandi. 19. öldin byrjaði ekki glæsilega, því 18. öldin hafði klykt út með því að gefa hinu forna

alþingi Íslendinga síðasta rothöggið og afnema það með öllu. Þó það hefði langa hríð ekki verið nema skuggi hjá því, sem áður hafði verið, söknuðu margir þess þó sárt. En alt var samt látið kyrt hinn fyrsta þriðjung aldarinnar. Fyrst eftir að júlíbyltingin á Frakklandi 1830 hafði ýtt við mönnum og Danir tóku að stofna fylkjaþing hjá sér (1831), sem Íslendingum var ætlað að senda fulltrúa á, tóku menn að vinna af kappi að endurreisn alþingis, unz það loks var endurreist með tilskipun $^{8}/_{3}$. 1843 sem ráðgjafarþing til að ræða þau lög og málefni, sem eingöngu snertu Ísland.

Þegar febrúarbyltingin á Frakklandi 1848 hafði komið enn meira umróti á hugi manna, er hafði leitt til þess, að Danir fengu stjórnarskrá og löggjafarþing ($^{5}/_{6}$. 1849), tóku menn undir forustu Jóns Sigurðssonar að vinna að því, að Íslendindingar fengju hin sömu réttindi og alþingi löggjafarvald. En með því stjórnin og alþingi gátu ekki orðið ásátt um það, hvernig stjórnarskrá Íslands skyldi vera, né hvernig sambandi Íslands og Danmerkur skyldi vera varið, var barist um þetta í næstum heilan aldarfjórðung, unz fjárhagurinn var aðskilinn og staða Íslands í ríkinu ákveðin með stöðulögunum $^{2}/_{1}$. 1871 án samþykkis Íslendinga. Um stjórnarskrána var barist enn, unz alþingi 1873 lagði málið á vald konungs, sem svo gaf landinu stjórnarskrá um hin sérstaklegu málefni Íslands $^{5}/_{1}$. 1874 »af frjálsu fullveldi«.

Samkvæmt stöðulögunum er Ísland »óaðskiljanlegur hluti Danaveldis með sérstökum landsréttindum«. Öll íslenzk mál skiftast í tvo flokka: almenn mál og sérstök mál. Hin almennu mál liggja eingöngu undir löggjafarvald Dana (konung og ríkisþingið) og Íslendingar hafa engan atkvæðisrétt í þeim meðan þeir greiða ekkert í ríkissjóð. Eina leiðin til að geta haft nokkur áhrif á úrslit þeirra er sú, að ráðgjafinn fyrir Ísland tali máli Íslendinga í ríkisráðinu.

Í hinum sérstöku málum (og í þeim flokki eru flest málin) er samkvæmt stjórnarskránni löggjafarvaldið hjá konungi og alþingi í sameiningu, framkvæmdarvaldið hjá konungi og dómsvaldið hjá dómendunum.

Í byrjun aldarinnar gat konungur einn gert alt að lögum á Íslandi, sem honum þóknaðist, án þess að spyrja nokkurn Íslending til ráða. En nú getur ekkert, er varðar Ísland sérstaklega, orðið að lögum með varanlegu gildi, nema alþingi samþykki. Konungur getur ekki breytt einum staf í lögum alþingis. Hann

verður annaðhvort að samþykkja þau óbreytt eða neita þeim um staðfesting sína. Hann getur að vísu í einstökum tilfellum gefið út lög einn, en að eins þegar brýna nauðsyn ber til og rétt til bráðabirgða (ɔ: þangað til næsta alþingi kemur saman). Alþingi hefir því það, sem kallað er fult löggjafarvald, og um fjárráð þess er tryggilegar búið en í flestum öðrum löndum.

Framkvæmdarvaldinu er þannig fyrir komið, að við hlið konungs í Kaupmannahöfn stendur ráðgjafi fyrir Ísland, sem ber ábyrgð á stjórnarskránni. Hann hefir undir sér eina skrifstofu með einum deildarstjóra og einum skrifstofustjóra (og 2 aðstoðarmönnum). Hið æðsta vald innanlands er á ábyrgð ráðgjafans falið landshöfðingja í Reykjavík, sem hefir vald til að ráða fjölda mála til lykta og er fulltrúi stjórnarinnar (ɔ: ráðgjafans) á alþingi. Skrifstofu landshöfðingja veitir landritari forstöðu (með nokkrum skrifurum). Undir landshöfðingja standa 2 amtmenn og undir þeim aftur 17 sýslumenn og 4 bæjarfógetar (3 bæjarfógetaembættin eru þó sameinuð sýslumannsembættum). Hver sýslumaður hefir undir sér fleiri eða færri hreppstjóra.

Á *héraðsstjórn* og sveitastjórn hefir orðið töluverð breyting, svo að þjóðin tekur nú miklu meiri þátt í henni en áður. Framan af öldinni má svo að orði kveða, að amtmennirnir væru einvaldir fylkiskóngar með sýslumönnunum sem jörlum sínum og hreppstjórunum sem hersum. En nú eru við hlið amtmanna komin amtsráð, við hlið sýslumanna sýslunefndir (og bæjarfógeta bæjarstjórnir) og í sveitastjórninni hreppsnefndir með sérstökum oddvita. Í öllum þessum nefndum sitja kjörnir menn og þær eru eins konar smáþing fyrir sig, sem hafa vald til að ráða ýmsum málum til lykta, hver upp af annari.

Á *dómaskipuninni* hefir svo sem engin breyting orðið. Dómstólarnir eru sem fyr: undirdómarar (sýslumenn og bæjarfógetar), landsyfirdómurinn og hæstiréttur. Nýr er að eins landamerkjadómurinn.

Á *kirkjustjórninni* hefir orðið nokkur breyting í frjálslegri stefnu. Að því leyti sem hún ekki lýtur landsstjórninni hefir einn biskup (í Rvík) hina æðstu stjórn allra kirkjumála á hendi, en undir honum standa 20 prófastar og 143 prestar (prófastar þar meðtaldir). En við hlið presta stendur nú kjörin sóknarnefnd og safnaðarfundur (sem ekki var til áður) og við hlið prófasts héraðsnefnd og héraðsfundur. Eiginlegt kirkjuþing við hlið biskups með kjörn-

um mönnum er ekki til, heldur að eins prestastefna (synodus), sem lítið kveður að. Þá hafa og prestakosningar verið lögleiddar, leysing sóknarbands, fríkirkjusöfnuðir o. fl.

Beri menn stjórnarfar vort í heild sinni saman við stjórnarfar landsins í byrjun aldarinnar og framan af henni, þá dylst engum, að framfarirnar eru afarmiklar. Að vísu er fyrirkomulaginu á hinni æðstu stjórn landsins enn mjög ábótavant. Er þar einkum tilfinnanlegt, að ráðgjafinn er ábyrgðarlaus í flestum greinum og landshöfðingi sama sem ábyrgðarlaus; að ráðgjafaembættið er falið ókunnugum útlendingi, sem ekki kann mál vort og hefir störf sín í hjáverkum, og að enginn veruleg samvinna getur átt sér stað milli hans og alþingis, af því að hann mætir ekki á þingi. En úr öllum þessum göllum er nú verið að reyna að bæta, og líður vonandi ekki langt á 20. öldina áður en það tekst.

Það er jafnan þung byrði og líka miður holt fyrir hvert land að hafa of marga embættismenn. Til framfara má því telja, að klerkum hefir fækkað að miklum mun. Samkvæmt skýrslum um fólksfjölda á Íslandi 1. febr. 1801 vóru þeir þá 231, en nú eru þeir ekki nema 144 (eða 147, ef prestaskólakennararnir eru taldir með). Hins vegar hefir veraldlegum embættismönnum fjölgað stórkostlega. 1801 vóru þeir ekki nema 45, en nú eru þeir orðnir hér um bil helmingi fleiri, og þó miklum mun fleiri, ef allir starfsmenn, sem launaðir eru af landsfé, eru taldir með. En í þessari miklu aukning embættismanna á þó læknafjölgunin langmestan þátt, og hlýtur sú fjölgun að teljast til framfara, þó spurning geti verið um, hvort ekki hefði mátt komast af með minna. Stofnun ýmsra annara embætta hefir og verið óhjákvæmileg afleiðing af öðrum framförum, en hjá sumum hefði vafalaust mátt komast. En það virðist vera föst stefna hjá bændum, að fjölga embættismönnum sem mest, því þeir hafa sem kjósendur jafnan fylgt þeim fastast til þingsetu, sem bezt hafa gengið fram í því að fjölga embættum og hafa embættislaunin sem hæst. Og á sjálfu alþingi hafa einmitt bændurnir veitt þessari stefnu miklu tryggara fylgi, en margir úr embættismannaflokknum. Það er líka svo komið, að Ísland hefir að tiltölu við fólksfjölda miklu fleiri embættismenn en nokkurt annað land. Að vísu á víðátta landsins og strjálbygð mikinn þátt í því, en það er þó töluvert embættasýki landsmanna að kenna. Það vantar reyndar ekki, að bændurnir kvarti sáran yfir fjölda embættismannanna og hve mikið af landsfé gangi til þeirra, en

hvað hefir slíkt að þýða, þegar þeir bæði á kjörfundum og á þingi með atkvæði sínu styðja hvað bezt að því, að auka töluna og launahrúguna. Annaðhvort er, að þeir meina ekkert með kvörtunum sínum, eða að þeir vita ekki, hvað þeir eru að vinna á kjörfundunum.

MENTUN OG UPPFRÆÐING. Í þeirri grein hafa orðið afarmiklar framfarir á 19. öldinni. Í byrjun aldarinnar og allan fyrri helming hennar var ekki nema einn einasti skóli til á öllu landinu: latínuskólinn. En um miðja öldina bætist prestaskólinn við og einn barnaskóli í Reykjavík. En á hinum síðasta fjórðungi aldarinnar, eftir að við höfum fengið fjárforráðin, fer þeim óðum að fjölga, svo að nú höfum við auk þessara skóla: læknaskóla, 2 gagnfræðaskóla, vísi til kennaraskóla, 3 kvennaskóla, hússtjórnarskóla, sjómannaskóla, 4 búnaðarskóla og um 30 barnaskóla auk hér um bil um 180 sveitakennara. Ennfremur hafa á seinni árum í Reykjavík risið upp ýmsir minni skólar (kveldskólar, verzlunarskóli, teiknikensla o. s. frv.). Þess má og geta, að með lögum ⁹/₁. 1880 er prestum gert að skyldu að sjá um, að öll börn hafi lært lestur, skrift og reikning áður en þau verða fermd.

Í byrjun aldarinnar vóru engin söfn til í landinu, en nú eru þar 4 allstór bókasöfn: Landsbókasafnið í Rvík (40,000 bindi og 3000 handrit) og 3 amtsbókasöfn (á Akureyri, Seyðisfirði og í Stykkishólmi). Auk þess eru allstór bókasöfn við hina æðri skóla í Rvík: latínuskólann (um 10,000 bindi), prestaskólann og læknaskólann. Á Ísafirði kvað og vera allálitlegt bókasafn og víðsvegar um landið eru komin upp smærri sveitabókasöfn og lestrarfélög. Í Rvík er og nýstofnað landsskjalasafn. Af öðrum söfnum eru þar: forngripasafn, náttúrugripasafn og vísir til málverkasafns ásamt fáeinum höggmyndum (í alþingishúsinu).

Þá hafa og smámsaman risið upp ýms félög, sem starfa að mentun og uppfræðing. Elzt þeirra er Bókmentafélagið, sem stofnað var í byrjun aldarinnar (1816), en á hinum síðasta aldarfjórðungi hafa bætst við Þjóðvinafélagið (upprunalega pólitiskt félag, en nu eingöngu uppfræðingarfélag), Fornleifafélagið, Náttúrufræðisfélagið og Kennarafélagið. Í svipaða átt, en þó með alveg sérstöku augnamiði, starfa Landbúnaðarfélagið og Garðyrkjufélagið.

Í byrjun aldarinnar var ekki til nema ein einokunarprentsmiðja á öllu landinu, ekkert blað kom þá út, að eins eitt tímarit og fátt

eitt af bókum. Á öllu þessu er nú orðin mikil breyting. Nú er hverjum manni heimilt að reka prentiðn og prentsmiðjurnar orðnar 9 (af þeim 4 í Rvík). Blöðin eru nú um 20 alls og tímaritin 12. En auk þess koma út 7 íslenzk blöð í Ameríku og 2 tímarit. Nú er og komið á fót bóksalafélag og árlega gefið út töluvert af bókum.

Í byrjun aldarinnar var hér um bil það eina, sem varið var af landsfé til eflingar mentun og uppfræðing, það sem veitt var til latínuskólans. Og það var af svo skornum skamti, að kennarar hans áttu við sönn sultarkjör að búa. En nú er annað orðið uppi á teningnum. Nú er veittur árlegur styrkur af landsfé til allra barnaskóla (nema í hinum 4 kaupstöðum), til sveitakennara, til kvennaskólanna allra, til búnaðarskólanna, og hússtjórnarskólanum hefir og verið veittur töluverður styrkur. Og svo er latínuskólinn, prestaskólinn, læknaskólinn, sjómannaskólinn, annar gagnfræðaskólinn (og hinn að mestu leyti líka, ásamt kennaradeildinni) algerlega kostaðir af landsfé. Í öllum þessum skólum er kenslan veitt ókeypis og nemendurnir geta meira að segja að auki orðið meiri eða minni námsstyrks aðnjótandi. Kenslukjörin eru með öðrum orðum svo góð, að önnur slík munu hvergi finnast annarsstaðar í heiminum. Auk þess fjár, sem árlega er veitt til skólanna, eru á hverjum fjárlögum jafnan veittar töluverðar upphæðir til félaga og tímarita, sem vinna að mentun og uppfræðing, og eins til einstakra manna til ritstarfa og vísindalegra iðkana.[1]

Af hálfu einstakra manna hafa fjárframlög til mentastofnana eða til eflingar uppfræðing verið tiltölulega lítil í samanburði við það, sem víða gerist annarsstaðar. En því veldur að miklu leyti fátækt landsmanna. Að viljann hafi ekki vantað, sýnir það, að margir einstakir menn hafa með stakri ósérplægni unnið sumpart að mentun og uppfræðing almennings og sumpart að vísindalegum störfum, án þess að fá eins eyris virði fyrir störf sín, — en stundum kannske óþökk í þess stað. Þó má telja eigi allfáa sjóði til eflingar mentun og uppfræðing og skulum vér sem dæmi nefna gjöf Þórarins prófasts Böðvarssonar til skólastofnunar í Flensborg, Thorkillii barnaskólasjóð (um 70,000 kr., stofnaður á 18. öld), heimspekisjóð Hannesar Árnasonar prestaskólakennara (nú um 50,000 kr.), kvennaskólasjóð frú Herdísar Benediktsen og dóttur

---

[1] Það er orðinn siður á Íslandi að kalla allar slíkar fjárveitingar »bitlinga«, sem getur ekki stafað af öðru en hinum algenga sjúkdómi Íslendinga: öfundinni.

hennar (nú um 45,000 kr.), bókmentasjóð Jóns Sigurðssonar alþingisforseta (um 12,000 kr.), háskólasjóðinn (rúml. 5000 kr.) o. s. frv. Við latínuskólann er styrktarsjóður, sem heitir »Bræðrasjóður«, við Möðruvallaskólann dálítill »Nemendasjóður«, og við prestaskólann nokkrir styrkarsjóðir. Enn fleiri mætti nefna, þó smávaxnir sé.

BÓKMENTIRNAR hafa tekið allmiklum stakkaskiftum. Þær eru nú margfalt auðugri og fjölskrúðugri, en þær vóru um síðustu aldamót. Málið hefir verið hreinsað, stafsetningin bætt, ritlistin fullkomnast, nýjar bókmentagreinir risið upp og þær, sem fyrir vóru, umskapast. Að sýna þetta áþreifanlega, er ekki unt, nema með því að rekja sögu bókmentanna gegn um alla öldina. En til þess veitti ekki af sérstakri ritgerð, lengri en hér er rúm fyrir. Vér verðum því að láta oss nægja fáeinar lauslegar bendingar.

Að því er skáldskapinn snertir, þá hefir mest borið á ljóðagerðinni eða lýriskum kveðskap. Þó hefir líka dálítið birtst af episkum skáldskap eða söguljóðum, sumpart frumkveðnum, sumpart þýddum Ljóðagerðin var reyndar í fullu fjöri og allmiklum blóma í byrjun aldarinnar, en hún hefir þó á þessari öld komist á miklu hærra stig en áður og náð meiri fullkomnun, bæði að því er snertir háfleygi, viðkvæmni, fegurð og ytri búning. Sniðið eða formið er orðið miklu fjölbreyttara og þýðara og braglistin meiri. En auk þess að ljóðagerðin hefir fullkomnast hafa tvær nýjar skáldskapartegundir bætst við. Hin fyrri þeirra er leikritin eða dramatiskur skáldskapur, sem heita má að haldi innreið sína með sjálfri öldinni, en þó sem harla ófullkomin tilraun. Á síðari hluta aldarinnar hefir leikritagerðin náð töluvert meiri þroska, þó hún sé enn á bernskuskeiði, enda uppskeran eftir öldina næsta lítil. Hin nýja skáldskapartegundin er nóvellistíkin eða skáldsögurnar. Á þeim fer fyrst að bóla um miðja öldina, og þó uppskeran sé fremur lítil og töluvert misjöfn að gæðum, þá hefir þó í nokkrum þeirra komið fram svo mikil snild, að þær verða að teljast sannarlegur gróði fyrir bókmentir vorar.

Að því er sérstakar stefnur snertir, þá hefir hugsjónastefnan eða ídealisminn verið drotnandi mestan hluta aldarinnar jafnt í skáldskapnum sem í pólitíkinni. Þessi stefna hófst í Danmörku um sjálf aldamótin, en til Íslands barst hún fyrst að nokkru ráði um 1830, er júlíbyltingin hafði rafmagnað hugi manna og hleypt þjóðernistilfinningunni í loga. Þá hneig og sverð og skjöldur fræðslu-

stefnunnar (upplýsingaraldarinnar), Magnús Stephensen († 1833) í valinn, svo lítið varð um viðnám gegn fylking hinna ungu ídealista, er nú vildu brjótast til valda í bókmentaheiminum íslenzka. En fram að 1830 má heita að fræðslustefnan ein væri ríkjandi, því Bjarna Thórarensens gætir ekki fyr en síðar, þó hann hefði þegar frá byrjun gengið undir merki hugsjónastefnunnar og yrði einn hinn helzti frömuður hennar. En það var Jónas Hallgrímsson og Fjölnismennirnir, sem ráku á smiðshöggið, og síðan má heita, að ídealisminn hafi verið ríkjandi í íslenzkum skáldskap alla öldina út. Kringum 1880 fer reyndar töluvert að brydda á realisma eða sannreyndarstefnunni (sem hófst í Danmörku um 1870) hjá nokkrum hinna yngri skálda; en tæplega verður þó sagt að sú stefna hafi nokkurn tíma fest rætur á Íslandi eða orðið þar ofan á. Ídealisminn hefir þar enn fyllilega yfirtökin, hvað sem 20. öldin kann að færa okkur. En lítt benda bókmentastraumar annara landa á, að realisminn eigi mikla framtíð fyrir höndum úr þessu. Hann virðist vera búinn að lifa sitt fegursta.

Að því er snertir aðrar greinir bókmentanna en skáldskapinn, þá hefir vald ídealismans yfir hugum manna einnig þar orðið þess valdandi, að menn hafa mest snúið sér að fornöldinni. Langflestir vísindamenn vorir hafa því nær eingöngu fengist við rannsókn á fornritum vorum og forntungu, en í þeirri grein hafa líka sumir þeirra afrekað mikið, Aftur hafa náttúruvísindin orðið herfilega út undan, þó nokkur breyting hafi orðið til hins betra í því efni á hinum síðasta fjórðung aldarinnar. Annars hefir töluvert birtst af bókum í flestum greinum bókmentanna: málfræði, sögu, þjóðsagnafræði, lögfræði, náttúrufræði, læknisfræði, heimspeki, guðfræði, þjóðhagsfræði (búfræði o. s. frv.), pólitík o. fl. Bókmentirnar eru því nú orðnar margfalt fjölbreyttari en í byrjun aldarinnar, og yfirleitt má segja, að þær séu öllum vonum fremur hjá jafnfámennri og fátækri þjóð. Það væri stök ósanngirni að heimta öllu meiri framfarir í þeim, en orðið hafa. Í lýriskum kveðskap og fornfræði standa Íslendingar jafnfætis öðrum þjóðum. 19. öldin á fyllilega skilið að heita endurfæðingaröld íslenzkra bókmenta.

LISTIR. Þegar skáldlistin er fráskilin, verður eigi annað sagt, en fagrar listir hafi alla öldina staðið höllum fæti á Íslandi, og það svo freklega, að mörgum mundi jafnvel verða það, að neita því, að þær væru þar til sumar hverjar. En það væri þó of langt farið, því lítið er í eiði ósært.

Að því er myndlistina snertir, þá er frekast um afturför að ræða. Reyndar hafa Íslendingar aldrei átt neina fræga málara, myndhöggvara né skrauthýsameistara. En af mörgu má þó sjá, að listnæmi og hagleiksíþrótt hefir fyr meir verið langtum meiri á Íslandi en nú. Þá vóru reflar, dúkar og tjöld prýdd prýðisfögrum listofnum eða útsaumuðum skrautmyndum, myndir af goðum, mönnum og dýrum o. s. frv. grafnar og skornar í tré og bein, og málmmyndir og margs konar málmsmíði gert af hinum mesta hagleik og listfengi. Til þess að sannfærast um þetta, þurfa menn ekki annað en að bregða sér inn á Forngripasafnið. Þar má sjá nokkuð af slíku frá öllum öldum. Og sama má sjá í Þjóðmunasöfnunum í Kaupmannahöfn og Stokkhólmi og jafnvel á söfnum í Lundúnum, En nú má heita að allur þessi listaiðnaður sé nálega horfinn hjá hinni íslenzku þjóð. Hér um bil einu menjarnar af útskurðinum munu nú vera fáeinir mataraskar, spænir og rúmfjalir í sumum útkjálkasveitum, ef allur útskurður hefir annars ekki verið lagður gersamlega fyrir óðal. Útsaumur og listvefnaður (spjaldvefnaður, flosvefnaður o. s. frv.) mun dálítið stundaður, en þó vera skuggi einn hjá því, sem áður var. Í málmsmíði mun nú lítið bera á listasmekk og hagleiksíþrótt, nema í silfur- og gullskrauti því (einkum víravirki), er á við skautbúninginn, og þar þó mest fylgt gömlum fyrirmyndum, en litlu eða engu nýju við bætt.

Eini málari aldarinnar, sem gengið hafði á listaskóla, Sigurður Guðmundsson († 1874), var óefað miklum hæfileikum búinn, en eftir hann liggur þó nauðalítið sem málara, af því hann sökti sér algerlega niður í rannsóknir á þjóðháttasögu landsins. En hann hafði þó eigi alllitla þýðingu fyrir landið, bæði með því að glæða listasmekk manna og með því að koma Forngripasafninu á fót.

Dálítill vísir til listasafna hefir þó komist upp á hinum síðasta fjórðungi aldarinnar: málverkasafnið í alþingishúsinu, þar sem eru mörg falleg og góð málverk, þó þau séu öll útlend. Þar eru og höggmyndir af Jóni Sigurðssyni og Bjarna Thórarensen og 2 höggmyndir eftir ungan íslenzkan myndhöggvara. Á Austurvelli er myndastytta Alberts Thorvaldsens, eina myndastytta landsins.

Í sönglistinni hafa framfarirnar orðið miklar á hinum síðari hluta aldarinnar. Í byrjun aldarinnar gauluðu menn rímurnar og kyrjuðu bæði veraldleg kvæði og sálma með eldgömlum kirkjulögum, sem höfðu viðlíka sönggildi og söngur manna í Norðurálfunni

kringum árið 1000. En nú er fyrir lofsverða forgöngu ýmissa heiðursmanna vaknaður töluverður áhugi á fögrum söng og hann líka orðinn allur annar. Í byrjun aldarinnar var líka langspilið hér um bil eina hljóðfærið, en nú er í fjölda kirkjur komið harmóníum, og í bæjunum leikur nú fjöldi kvenna á fortepíanó og gítar og einstaka á fiðlu. Sumstaðar eru og hornleikaflokkar, og söngfélög eru víða. Á síðari árum hafa og risið upp ekki færri en eitthvað 10 tónskáld, og hefir sumum þeirra tekist vel upp og jafnvel ágætlega.

Leiklistin er enn á bernskuskeiði, en þó er þar um töluverða framför að ræða. Á henni fer fyrst að bóla í byrjun aldarinnar, og var þá leikið af skólapiltum og síðar líka stundum af stúdentum og borgurum og jafnvel embættismönnum. Og þannig hefir það gengið alla öldina. Um verulega list hefir varla verið að tala og leiktjöld og allur annar útbúnaður hefir verið nauða ófullkominn. En á hinum síðustu árum er farið að leika á hverjum vetri í flestum bæjum og á sumum stöðum (Rvík og Akureyri) eru nú komin upp föst leikhús. Í Rvík er nú leikið að staðaldri á hverjum vetri og þar hafa að dómi blaðanna sumir leikendur (og þó einkum leikkonur) leikið svo vel, að óhætt virðist að segja, að þar sé sprottinn upp vísir til verulegrar leiklistar, þó hann sé að mestu heimaalningur og sjálfalinn.

Síðan Íslendingar fengu löggjafarvald og sjálfsforræði hefir þó nokkru landsfé verið varið til að efla bókmentir og listir. Auk fastra fjárveitinga til bókasafna, safnanna og bókagerðarfélaga er nú veittur meiri eða minni skáldstyrkur til 4 rithöfunda, og enn fremur nokkur styrkur til vísindalegra iðkana og rannsókna. Á hinum 6 síðustu árum hefir og 2 ungum mönnum (málara og myndhöggvara) verið veittur styrkur til að ganga á listaskólann í Kaupmannahöfn, og á síðustu fjárlögum var manni veittur styrkur til að koma á fót kenslu í teikning í Rvík, sem hin mesta þörf var fyrir, því kunnáttuleysi landsmanna í henni hefir verið mjög bagalegt. Organistanum við dómkirkjuna í Rvík hefir nú lengi verið veittur árlegur styrkur til að veita mönnum ókeypis kenslu í söng og hljóðfæraslætti og hefir sú fjárveiting orðið að miklu liði. Á síðustu fjárlögum var loks leikfélagi Reykjavíkur veittur nokkur styrkur. Alt þetta sýnir, að fulltrúar þjóðarinnar hafa haft fullan vilja á að styðja bókmentir og fagrar listir, þó fjárframlögin hafi eðlilega orðið að vera af skornum skamti.

ATVINNUVEGIR. Að þar sé um talsverða framför að ræða í ýmsum greinum, getur engum dulist. En í sumum greinum er jafnvel afturför, þó hún sé ekki með öllu óeðlileg.

Af landbúnaði lifðu 1850 82°/₀ af landsbúum, en 1890 ekki nema 64°/₀. Þetta virðist í fljótu bragði benda á eigi alllitla hnignun, þar sem 18°/₀ færri lifðu þá á landbúnaði en 40 árum áður. En hnignunin er þó ekki eins mikil og hún sýnist vera, því sé miðað við fjölgun allra landsbúa á þessu tímabili, kemur það í ljós, að hér um bil jafnmargir menn lifa nú á landbúnaði eins og um 1850 (rúml. 48,000). Fjölgunin hefir að eins lent á öðrum atvinnuvegum, sem reyndar ekki ber vott um miklar framfarir í landbúnaðinum.

Sauðfé hefir fjölgað jafnt og þétt alla öldina. Höfðatala þess var 1896 841,966 (1804: 218,818, 1849: 619,092), en fjölgunin er þó ekki mikil frá því um miðja öldina, þegar miðað er við, hve margar kindur komi á hvert 100 landsbúa (1896: 1128, en 1849: 1048). Hrossaeignin hefir og vaxið frá því í byrjun aldarinnar, en nauðalítið síðan um miðja öldina (1804: 26,524, 1849: 37,557, 1896: 43,235), og sé miðað við hrossaeign á hvert 100 landsbua, hefir hún beinlínis minkað hinn síðari hluta aldarinnar (1849: 63, 1896: 56), sem þó naumast mun geta talist mikill bagi fyrir búskapinn, ef öll kurl koma til grafar. Verri er afturförin í nautgriparæktinni. Nautgripafjöldinn er nú litlu meiri en í byrjun aldarinnar og minni en um miðja öldina (1804: 20,325, 1849: 25,523. 1896: 23,713). En sé miðað við nautgripaeign á hvert 100 landsbúa, hefir hún stöðugt farið minkandi síðan um 1700 og líklega yrði sama ofan á, ef skýrslur væru til frá eldri tímum (1703: 71, 1770: 67, 1849: 43, 1896: 32). Að þessi nautgripafækkun sé augljóst afturfaramerki fyrir landbúnaðinn, mun enginn geta neitað. Hún sýnir, að búskaparstefnan er komin í öfugt horf, þar sem sauðfjárræktin hefir fengið yfirtökin. Af því leiðir, að menn hafa farið að lifa miklu meira á óræktuðu landi en ræktuðu, sem er hið mesta ólánsmerki fyrir hvert land, ekki sízt fyrir Ísland, þar sem hafísþokur geta stundum eyðilagt því nær allan grasvöxt á óræktuðu landi, en að eins gert heyaflann af ræktuðu landi nokkru minni en ella, því vel ræktað tún bregst aldrei algerlega, hvernig sem árar. Af því að lifa mestmegnis á óræktuðu landi leiðir enn fremur meiri strjálbygð og margskonar óhagræði fyrir búskapinn,

er hlýtur að verða honum til hnekkis á margar lundir, sem hér yrði of langt upp að telja.

Um önnur húsdýr er varla að tala, því þó fáeinar geitur séu á nokkrum stöðum, þá gætir þeirra lítið. Þær vóru 1896 tæpar 100 á öllu landinu. Af alifuglum er varla um annað en hæns að ræða. (Í fornöld höfðu menn á Íslandi fjölda svína og gæsa, en slíkt þekkist ekki nú).

Garðyrkjunni hefir farið mikið fram á hinum síðustu árum. Þannig hefir t. d. uppskera af kartöflum og rófum hér um bil sexfaldast á 10 ára tímabilinu 1885—95 (kartöflur: 1885: 2,953 tn., 1895: 18,170 tn.; rófur: 1885: 2,820 tn., 1895: 16,163 tn.). Aftur hefir heyaflinn staðið nokkurnveginn í stað síðustu 10 árin, verið um 1/2 milj. hesta af töðu og 1 milj. hesta af útheyi á ári, stundum litlu meiri og stundum minni eftir árferði.

Að jarðabótum hefir töluvert verið unnið nú síðustu árin. Árið 1897 vóru þannig sléttaðir 320,756 □ faðmar í túnum, kálgarðar auknir um 50,438 □ faðma, hlaðnir túngarðar 24,329 □ faðmar, gerðir varnarskurðir 16,471 faðm., vatnsveitingaskurðir 34,879 faðm o. s. frv. En þrátt fyrir allar þessar jarðabætur er þó ekki enn lengra komið en það, að ræktað land (tún og kálgarðar) á öllu landinu er ekki nema tæpar 3 □ mílur (2,92) og af flæðiengi ekki nema 1/2 □ míla. Þegar miðað er við stærð landsins (1903 □ mílur) má því svo að orði kveða, að alt landið liggi enn í órækt, þar sem hinn ræktaði hluti er ekki nema eins og krækiber í ámu.

Hins vegar er það ljóst, að nú er vaknaður töluverður áhugi á að efla landbúnaðinn og rækta landið, því á hinum síðustu árum hefir mikið verið gert í þá átt bæði af hálfu einstakra manna, landsstjórnarinnar og þingsins. Það hefir verið stofnað garðyrkjufélag, fjöldi minni búnaðarfélaga og eitt allsherjarbúnaðarfélag fyrir alt landið. Enn fremur hefir verið settur á fót búnaðarskóli í hverju amti. Af landsfé er nú á hverju ári veitt töluvert fé bæði til búnaðarfélaga og búnaðarskólanna, og á fjárlögunum hefir verið veitt heimild til að lána bændum fé til hinna stærri jarðabóta með vægum kjörum. Þá hefir og verið veitt fé til að koma upp mylkiskenslu og verðlaunum heitið fyrir útflutt smjör. Fé hefir og verið veitt til trjáplöntunar, til rannsókna á fóðurjurtum, til gróðrartilrauna o. fl. Er þetta alt ekki lítil framför, þegar miðað er við, hvað gert var fyrir landbúnaðinn áður en við fengum lög-

gjafarvald og fjárforræði. En betur má, ef duga skal, því framtíð landsins verður aðallega að byggjast á landbúnaðinum. Hann er tryggasti atvinnuvegur landsins og getur líka gefið af sér góðan arð, ef hann er rekinn með hyggindum og dugnaði. En menn verða þá að læra að lifa mestmegnis á ræktuðu landi, en ekki að rýja jörðina eins og villimenn, án þess nokkru sinni að bæta henni upp, það sem frá henni er tekið. Frjóefni jarðvegsins íslenzka eru sömu lögum háð og annað: að það gengur til þurðar, sem af er tekið, ef ekkert kemur í staðinn.

Af sjávarútvegi lifðu 1850 ekki nema 7% af landsbúum, en 1890 vóru þeir orðnir 18% og síðustu 10 árin hefir þeim fjölgað afarmikið. Þetta sýnir, að sjávarútvegurinn er á framfaraskeiði, enda bendir margt fleira á það. Hve mikið þorskveiðin hefir aukist hinn síðari hluta aldarinnar, má sjá af því, að 1849 var ekki útflutt nema rúmar 5 milj. punda af fiski, en 1896 aftur rúmar 22 milj. Fyr meir stunduðu menn og því nær eingöngu þorskveiði, hákallaveiði og sela, en nú stunda menn og síldveiði og hvalaveiði (þó búsettir útlendingar séu því nær einir um hana). Menn eru og farnir að taka upp heppilegri veiðiaðferð. Fyr meir vóru fiskiveiðarnar hér um bil eingöngu reknar á opnum manndrápsbollum, sem bæði svifti landið árlega fjölda hraustra drengja og sem gerði það að verkum, að menn máttu sitja tómhentir við sult og seyru, ef fiskinum ekki þóknaðist að ganga upp í landsteinana einmitt á þeim firðinum, þar sem hver var staddur. En nú eru menn óðum farnir að koma upp þilskipum, sem bæði eru hættuminni fyrir líf manna og geta betur leitað uppi þau mið, er fiskurinn kann að halda sig á í hvert sinn. Reyndar er þilskipafloti landsins ekki stór enn (1897: 128 skip), en þó er framförin ekki alllítil í því efni frá því, sem áður var, og hann vex með hverju ári. Einstöku menn eru og farnir að gera tilraunir með fiskiveiðar á eimskipum, sem eftir reynslu annara landa ættu að hafa mikla framtíð fyrir sér. Fiskiveiðar í ám og vötnum eru töluverðar, en um þær vantar nægilegar skýrslur, nema hvað útflutt hefir verið af laxi (1896: 84,867 pund eða fyrir rúmar 40,000 kr.).

Af annari veiði er fuglaveiði stunduð töluvert á ýmsum stöðum, en mest til heimilisþarfa. Þó vóru 1896 útfluttar rjúpur fyrir rúmar 6000 kr. Refaveiðar gefa og dálítinn arð (1896 útflutt tóuskinn fyrir 2,700 kr.) og álftaveiðar ofurlítinn. En mestan arð gefur æðarfuglinn (1896 útflutt af æðardún 6,238 pund eða fyrir

55,466 kr.) og til framfara má það telja, að hann hefir verið friðaður með lögum. En minni sómi er það landsmönnum, að annað eins rándýr og selurinn skuli líka vera friðaður. — Til mikilla framfara fyrir fiskiveiðarnar má telja íshúsin, sem bygð hafa verið hin síðustu árin og eins ábyrgðarfélög fyrir þilskip, er stofnuð hafa verið.

Af hálfu landstjórnar og þings hefir öllu minna verið gert til að styðja fiskiveiðarnar, en fyrir landbúnaðinn, en þó nokkuð. Til þess að útvega hæfa skipstjóra á þilskipin hefir verið stofnaður sjómannaskóli, sem er kostaður eingöngu af landsfé og þar sem menn fá bæði ókeypis kenslu og jafnvel dálítinn námsstyrk. Á fjárlögum hefir og hin síðari árin verið veitt heimild til að lána fé til þilskipakaupa með vægum kjörum og eins til íshúsabygginga. Enn fremur hefir verið veittur styrkur til ábyrgðarsjóða fyrir þilskip, til laxaklaks og til fiskifræðinga til ýmissa rannsókna á fiskiveiðunum.

Af iðnaði lifðu 1850 að eins 1,8 % af landsbúum, en 1890 vóru þeir orðnir 2,6 % og síðan hefir þeim eflaust fjölgað mikið. Þetta sýnir, að fleiri stunda nú iðnað en áður, enda er nú iðnaðurinn orðinn margbreyttari en fyr og framfarir í honum eigi alllitlar, þegar miðað er við kaupstaðina og þá, sem eingöngu lifa af iðnaði. Aftur hefir heimilisiðnaðinum farið mjög aftur. Í byrjun aldarinnar unnu menn mestalla ull sína í landinu sjálfu og gengu nær eingöngu í íslenzkum fötum, en nú er mestöll ullin flutt óunnin út úr landinu og útlend fataefni flutt unnvörpum inn í landið. 1806 var t. d. útflutt: 283,076 pör af vetlingum, 181,676 pör af sokkum, 6,282 peysur, 9,328 pund af ullargarni og töluvert af vaðmáli. En 1896 var af þessu útflutt: 15,089 pör af vetlingum, 5,864 pör af sokkum, engin peysa, ekkert ullargarn og ekkert vaðmál. Þegar nú þess er gætt, að ullarframleiðsla landsins var 1896 orðin þrefalt meiri en hún var 1806 og landsmenn orðnir hér um bil 30 þúsundum fleiri, þá sést bezt, hve mikil afturförin er. Og þó er munurinn enn meiri, en þessi samanburður sýnir, því hér við bætist enn, að mikið af þeirri ull, sem þó er notuð í íslenzk föt, er nú ekki lengur unnin heima, heldur send til Noregs og unnin þar, og fyrir það þangað goldið í vinnulaun svo tugum þúsunda skiftir árlega. Þetta er ekki neitt smáræðistap fyrir landið, enda er nú mörgum farið að verða það ljóst, og hafa menn reynt að ráða bót á því með því, að koma á fót tóvinnuvélum til stuðnings

fyrir heimilisiðnaðinn. Þær tilraunir hefir og alþingi stutt með því að veita aðgang að lánum til þess með vægum kjörum, og síðasta alþingi steig jafnvel feti framar, þar sem það samþykti frumvarp um undirbúning á stofnun fullkominnar klæðaverksmiðju, hvað sem stjórnin kann við það að gera.

Að öllu samtöldu verður ekki annað sagt, en að iðnaðurinn standi á mjög lágu stigi á Íslandi, og er það því hörmulegra, sem landið hefir ýms skilyrði til að geta orðið mikið iðnaðarland, þar sem það á svo ódýrt og óþrjótandi vinnuafl í ám og fossum. Landið ætti því að geta unnið ekki að eins alla þá ull, sem þar er framleidd, heldur og flutt inn ýms efni til að umskapa með töfrasprota vatnsafls og rafmagns. En vonandi kippir 20. öldin þessu eitthvað í liðinn og mætti þá vel fara svo, að iðnaðurinn yrði einn af helztu atvinnuvegum Íslendinga.

Verzlunin hefir tekið allmiklum stakkaskiftum til bóta og smámsaman orðið meira innlend en áður, þó mikils sé enn í vant, að hún sé eins og hún ætti að vera. Af verzlun lifðu 1890 2,4 °/₀ af landsbúum, en 10 árum áður (1880) ekki nema 1,7 °/₀. Þetta sýnir, hvert breytingin stefnir, bæði að verzlunin er að verða meira innlend og komast á fleiri hendur. Í byrjun aldarinnar var því nær öll verzlun landsins í höndum fárra útlendinga, og þó hún væri að lögum (síðan 1786) frjáls öllum dönskum þegnum, mátti svo heita, að hún væri fullkomin einokunarverzlun fram um miðja öldina. Fyrst eftir 1854, þegar verzlunin var gerð frjáls öllum þjóðum, fer að bera á töluverðum bótum, en mestar hafa þó framfarirnar orðið á hinum síðasta fjórðungi aldarinnar (eftir 1874), eftir að samgöngurnar tóku að batna og eimskipaferðir að aukast.

Á hinum síðari helming aldarinnar hefir verzlunarmagn landsins hér um bil fimmfaldast. 1849 var það ekki nema 3,341,000 kr., en 1896 var það orðið 15,351,000 kr. Þá námu útfluttar vörur 7,072,000 kr. og vóru af þeim afrakstur af sjávarafla 3,968,000 kr. (56,1 °/₀), af landbúnaði 2,526,000 kr. (34,9 °/₀) og af hlunnindum 578,000 kr. (8,2 °/₀). Innfluttar vörur námu þá 8,279,000 kr., og vóru af þeim matvörur fyrir 1,781,000 kr. (21,5 °/₀), munaðarvörur 2,074,000 kr. (25,3 °/₀) og allar aðrar vörur 4,424,000 kr. (53,2 °/₀). Sem dæmi upp á einstakar vörutegundir má nefna, að þá var innflutt af kaffi fyrir 611,931 kr., sykur 561,332 kr., vínföng 483,707 kr. og tóbak 392,003 kr. Þessi aukning verzlunarmagnsins stafar auðvitað nokkuð af fólksfjölguninni, en hún er þó

svo miklu meiri en fólksfjölguninni nemur, að hún hlýtur að vera vottur um meiri framleiðslu og meiri velmegun. Einna ljósastur vottur um aukna velmegun eru sykurkaupin. Kaup á þessari hollu og nærandi vöru hafa sífelt farið vaxandi alla öldina, svo að þau nú eru rúmlega 164 sinnum meiri á hvern mann, en þau voru í byrjun aldarinnar (1816: 0,17 pd. á mann, 1840: 1,81 pd., 1866—72: 7,46, 1876—85: 12,56, 1886—95: 20,54, 1896: 27,92). Og þó er sykureyðslan á hvern mann á Íslandi enn þá meira en helmingi minni en í Danmörku, svo 28 pund á ári getur ekki talist mikið, þó það sé mikið í samanburði við 17 kvint í byrjun aldarinnar. En þó þetta bendi óneitanlega á aukið kaupmagn, þá stafar það engan veginn eingöngu af aukinni framleiðslu, heldur líka af bættum verzlunarkjörum. Menn fá nú tiltölulega miklu meira af útlendri vöru fyrir hina innlendu vöru en um miðja öldina, hvað þá heldur áður. 1849 þurfti t. d. 9,7 lpd, af saltfiski eða 35,5 pd. af ull til þess að kaupa eina tunnu af rúgi, en á síðustu árum hefir hún fengist fyrir 7 lpd. af saltfiski eða 22 pd. af ull. — Hve mikið viðskiftamagnið hefir aukist má meðal annars sjá af því, að 1863—72 komu til Íslands frá útlöndum að meðaltali 158 skip með 15,219 smálestarúmi, en 1896 vóru þau orðin 366 með 71,841 smálestarúmi (og af þeim 150 eimskip með 50,004 smál. og 216 seglskip með 21,837 smál.). Af þessum skipum komu 1863—72 60,7 % frá Danmörku, en 1893—96 ekki nema 26,5 %. Hin skipin hafa því nær öll komið frá Bretlandi og Noregi, sem sýnir, að verzlunin hefir verið að færast þangað.

Í byrjun aldarinnar var öll verzlun landsins rekin af fáeinum fastakaupmönnum, en nú er hún rekin á fernan átt. Eru þar efst á blaði fastar verzlanir (kaupmenn), sem nú eru (eða vóru 1897) 191 og af þeim 146 innlendar, en 45 útlendar. Þá koma lausakaupmenn, sem fyr meir var töluvert af, en nú fer óðum fækkandi, enda lítil þörf fyrir þá, síðan fastakaupmönnum fjölgaði og samgöngurnar hafa verið bættar. Þá eru eitthvað 18 sveitaverzlanir, sem allar hafa risið upp nú hin síðustu árin og búast má við að fjölgi. Loks eru kaupfélögin, sem svo kalla sig, en reyndar eru að eins pöntunarfélög. Þau senda vörur sínar á eigin ábyrgð til útlanda og láta umboðsmenn sína selja þær þar, og panta svo hjá þeim útlendar vörur í staðinn. Kaupfélagshugmyndin, sem kom upp laust eftir 1880, var góð og félögin hafa — að minsta kosti framan af — haft töluverð bætandi áhrif á

vöruverð og vöruvöndun. En nú eru þau komin í alt annað horf en til var ætlast, þar sem þau eru komin á sama skuldaklafann hjá umboðsmönnum sínum eins og einstakir viðskiftamenn hjá kaupmönnum. Þau virðast því ekki úr þessu eiga mikla framtíð fyrir höndum, enda eru sum þeirra þegar farin að lognast útaf. Þetta verður þó að telja illa farið, en varla annars von, eins og verzlun þeirra hefir verið rekin, þar sem það lag er komið á, að þau taka jafnan hinar útlendu vörur að láni fyrirfram og verða svo háð náð einvaldra lánardrotna. En þetta er að nokkru leyti eðlileg afleiðing af því, að engin öflug bankastofnun er til í landinu, er veitt geti félögunum nægilegt fé að láni til að reka verulega kaupverzlun, meðan þau væru að koma fótum undir sig. Án slíkrar stofnunar er naumast hugsanlegt, að verzlun þeirra verði kipt í lag.

Mesti gallinn á íslenzku verzluninni — og um leið eitthvert hið versta átumein þjóðfélagsins — er það, að hún er rekin nær eingöngu sem vöruskifta- og skuldaverzlun. Bóndinn fær kaupmanninum sínar vörur og fær útlendar vörur í staðinn. Sé vara hans meira virði en hann þarfnast af útlendu vörunni, fær hann ekki mismuninn greiddan í peningum, heldur verður að eiga hann inni, unz hann þarf að fá meira af vörum kaupmannsins. Þurfi bóndinn aftur að fá meira af útlendu vörunni, en hann getur borgað með vörum sínum (sem reyndar mun tíðast), fær hann líka að láta skuldina bíða þangað til síðar. Þetta verzlunarlag er afaróheppilegt og hin skaðlegu áhrif þess koma fram á margan hátt. Hinn greiði aðgangur til að fá lán hjá kaupmanninum elur upp í mönnum tilhneiging til að taka meira af útlendu vörunni, en menn eru menn fyrir að borga síðar, og svo vex skuldasúpan ár frá ári. Af þessu leiðir, að bóndinn verður bundinn á klafa hjá lánardrotni sínum, kaupmanninum, og verður ætíð að verzla við hann, hver kjör sem hann kann að bjóða. Þó einhver annar kaupmaður bjóði betri kjör, getur hann ekki notað þau, því hann er ekki lengur frjáls maður, heldur algerlega háður lánardrotni sínum. En þetta svíður bændum, sem eðlilegt er, og afleiðingin verður þá oft sú, að þeir fá ýmugust á kaupmönnum og kæra sig kollótta, þó vörur þær, er þeir greiða með skuld sína, séu ekki sem vandaðastar, sem aftur kemur bæði þeim og öllum landsmönnum í koll, þegar farið er að selja vörurnar á erlendum markaði. En þó er sá gallinn á þessu verzlunarlagi ef til vill enn þá tilfinnanlegri, að það veitir enga

hvöt eða jafnvel mögulegleika til að safna sér nokkru fé. Þegar bóndinn ekki getur fengið mismuninn útborgaðan í peningum, þó hann leggi meira inn, en hann þarf að taka út, þá getur það orðið til þess, að hann leiðist til að taka meira út, en hann í raun og veru þarfnast fyrir. Þetta verzlunarólag verður því ekki að eins til þess, að draga úr sparsemi manna og áhuga á aukinni framleiðslu, heldur verður það og til þess, að ala upp í mönnum eyðslusemi, jafnvel þar sem hún er ekki til áður eða meðfædd.

SAMGÖNGUR. Sé miðað við önnur lönd, eru samgöngurnar enn næsta ófullkomnar, en mikill er þó munurinn frá því, sem var í byrjun aldarinnar. Þá gengu að eins fáein seglskip milli Íslands og útlanda og menn vóru stundum heilan ársfjórðung (3 mánuði) á leiðinni frá Rvík til Khafnar (sbr. Eimr. III, 123). Og innanlands vóru samgöngurnar þá svo örðugar, að embættismenn, sem fluttir vóru úr einu embætti í annað, svo að þeir urðu að flytja búferlum t. d. frá Norður- eða Austurlandinu til Suðurlandsins, urðu að senda húsgögn sín með seglskipi til Khafnar og þaðan aftur til Suðurlandsins, til þess að geta komið þeim, og má nærri geta, hve lengi þau hafa verið á leiðinni. Jafnvel fyrir nokkrum árum vóru samgöngurnar innanlands ekki orðnar betri en það, að kaupmaður á Borðeyri, sem árlega seldi kaupmanni á Ísafirði töluvert af smjöri, gat ekki komið því milli þessara staða, nema með því að senda það fyrst annaðhvort til Khafnar eða Rvíkur og þaðan aftur til Ísafjarðar. Það eru ekki nema fáein ár síðan höf. þessara lína hlýddi sjálfur á tal þessara tveggja kaupmanna um slíka vörusending.

Hina fyrstu þrjá fjórðunga aldarinnar vóru samgöngubæturnar nauðalitlar. Að vegagerð var svo sem ekkert unnið og samgöngur á sjó bötnuðu lítið. Helzta framförin var að eimskip fóru að ganga til landsins (fyrst 1858), en 1875 var þó ekki lengra komið en það, að eitt eimskip fór þangað 7 ferðir á ári og kom við í 3 ferðunum á 2 stöðum, en í hinum 4 að eins á einum stað. En strandferðir vóru engar. Fyrst eftir að alþingi hafði fengið fjárveitingarvaldið var farið að vinna að því að bæta samgöngurnar, og á hinum síðasta aldarfjórðungi hafa þær líka verið bættar stórkostlega, einkum á sjó. Nú sigla þannig 4 stór eimskip frá »Hinu sameinaða eimskipafélagi« minst 18 ferðir á ári milli Khafnar og Rvíkur með ákveðinni ferðaáætlun, og í 12 af þessum ferðum sigla þau að meira eða minna leyti kringum landið og koma við á alt

að 22 stöðum í báðum leiðum, auk þess sem þau jafnan koma við í Skotlandi og oftast á 2—3 hafnir á Færeyjum. Auk þess ganga í hverjum mánuði skip með ákveðinni ferðaáætlun milli Khafnar og Austur- og Norðurlandsins bæði frá »Thor E. Tulinius« og »Otto Wathnes Arvinger«, sem hafa hvor um sig 12 viðkomustaði á Íslandi og koma auk þess við í Noregi og Færeyjum og stundum í Skotlandi. Og mörg önnur eimskip ganga nú árlega til landsins, án þess að þau þó hafi fasta ferðaáætlun. Auk strandferða þeirra, sem ofangreind skip veita, sigla nú stöðugt 2 strandbátar í mánuðunum apríl—október milli Rvíkur og Akureyrar, annar vestanlands 6 ferðir með 35 viðkomustöðum, en hinn austanlands 7 ferðir með 27 viðkomustöðum. Þá ganga eimbátar með fastri ferðaáætlun um sumartímann bæði á Faxaflóa og Ísafjarðardjúpi, og auk þess ganga sunnanlands við og við 2 eimbátar einstakra manna (»Oddur« og »Hvítá«). Er því munurinn orðinn ærið mikill frá því, sem var fyrir 25 árum síðan, enda er nú fólk farið að ferðast miklu meira en áður, bæði innanlands og til útlanda, sem teljast verður heillavænlegra fyrir þjóðfélagið, en að menn sitji altaf kyrrir á sömu þúfunni og sjái aldrei neitt nema það, sem þar gerist. Sú öld er nú úti, þegar svo fáir höfðu komið út fyrir landsteinana, að þeir vóru auðkendir með því, að kalla þá »siglda«, og almenningur áleit, að þeir einir hefðu rétt til að ganga á frakka, — jafnvel þótt þeir hefðu siglt til fangelsisvistar.

Að vegagerð hefir líklega verið unnið meira síðasta aldarfjórðunginn en öll hin 1000 árin á undan alt frá landnámstíð Vegagerðinni hefir verið skipað með lögum og öllum vegum skift í akbrautir, aðalpóstvegi, fjallvegi, sýsluvegi og hreppavegi. Kostar landssjóður þrjá hina fyrri, en sveitirnar hina. Tillag sveitanna er ákveðið í vegalögunum, en framlög landssjóðs eru ákveðin fyrir hvert fjárhagstímabil með fjárlögunum. Á hinum síðari árum hefir miklu fé verið varið til vegagerðar, lagt töluvert af akbrautum og bygður fjöldi brúa (sumar stórar og dýrar úr járni). Fyrir vegagerðina hefir verið skipaður sérstakur verkfræðingur, sem hefir undir sér marga verkstjóra og fjölda verkmanna. En þrátt fyrir alt, sem gert hefir verið í þessu efni, eru þó enn í mörgum héruðum engir vegir til, heldur reiðgötur einar, enda mun þess langt að bíða, að góðir vegir verði lagðir um land alt, jafn strjálbygt og það er og víðáttumikið.

Póstgöngurnar hafa eðlilega verið bættar að sama skapi

og samgöngurnar yfirleitt. Alt frá því að reglulegar póstferðir milli Danmerkur og Íslands fyrst hófust seint á 18. öldinni (1776) og þangað til um miðbik 19. aldarinnar fór »póstduggan« eina ferð á ári, og enn þá 1875 vóru póstferðirnar ekki orðar nema 7 og komið að eins við á 1—2 stöðum á Íslandi (Rvík og Djúpavogi). En nú eru mestan hluta ársins reglulegar póstferðir til útlanda á hverjum hálfum mánuði og oft í hverri viku. Ferðum landpóstanna hefir og verið fjölgað um meira en helming síðasta aldarfjórðunginn, því 1875 vóru þær ekki nema 7 á ári, en nú eru þær 15. En miklu meira munar þó sjálfsagt um þær stórkostlegu umbætur á póstsambandinu innanlands, sem strandferðirnar hafa gert. Hve miklar framfarirnar hafa verið í þessu efni, má bezt sjá af því, að á 15 ára tímabilinu 1879—1894 hafði almennum póstbréfum fjölgað um 309,7 %, peningabréfum og ábyrgðarbréfum um 160% og böggulsendingum um 137,5 %. Ef til væru skýrslur fyrir 6 síðustu árin, mundu þær þó sýna enn stórkostlegri framfarir, því mest hafa samgöngurnar verið bættar einmitt þessi árin. Einn hinn tilfinnanlegasti galli á fyrirkomulagi póstmálanna nú er sá, að ekki er hægt að senda póstávísanir innanlands, né heldur til útlanda frá öðrum stað en Rvík einni. Slíkt viðgengst ekki í nokkru siðuðu landi Allar peningasendingar verður því að senda í lokuðum bréfum, sem geta tapast algerlega í ár og vötn á leiðinni, þar sem landið biði ekkert tap, þó póstávísanir færust á þann hátt, því þær eru aldrei nema pappír, sem bæta mætti upp með nýjum póstávísunum. En þegar gullið fer í árnar, þá verður það ekki bætt nema með nýju gulli úr póstsjóðnum, sem þá tapar því, sem því svarar, og þar með landið alt.

Stjórn póstmálanna er nú undir yfirumsjón landshöfðingja falin póstmeistara í Rvík, sem hefir undir sér 25 póstafgreiðslumenn og um 130 bréfhirðingamenn víðsvegar um land.

Raddsímum hefir á hinum síðustu árum verið komið upp á stuttum köflum við alla fjóra kaupstaði landsins, en milli húsa í þeim að eins á einum stað (milli stiftsyfirvaldanna, amtsmanns og biskups, í Rvík). Þó þetta sé lítið, þá eru það þó framfarir og vísir til annars meira. Ritsími er að vísu enn enginn til í landinu né til útlanda, en hin síðustu árin hefir verið unnið að því af kappi, að koma honum upp og mikil von um, að það takist bráðlega. Bæði Íslendingar, Danir og Svíar hafa þegar veitt stórfé til þess, og nokkurnveginn vís von um styrk til hans frá fleirum öðrum þjóðum.

Á hinum síðari árum hefir jafnan verið varið miklu af landsfé til samgöngubóta. Fyrir yfirstandandi fjárhagstímabil (1900—1901) eru þannig veittar til þeirra alls 598,392 kr. (til vegagerða og brúa 214,600 kr., til eimskipaferða, vita og strandmælinga 140,292 kr., til póstmála 133,500 kr. og til ritsíma 110,000 kr.). Auk þess veitir ríkisþing Dana árlega 40,000 kr. (80,0000 kr. á fjárhagstímabilinu) til póstskipsferða milli Danmerkur og Íslands.

EFNAHAGUR OG FJÁRMÁL. Því verður ekki neitað, að Ísland er fátækt land. En jafnvíst er líka hitt, að það elur margar framfarahorfur í skauti sér og stendur því mjög til bóta. Fátæktin er ekki eins mikið landinu að kenna eins og íbúum þess og stjórn. Landið á margar auðsuppsprettur, sem ýmist hafa alls ekki verið notaðar hingað til eða þá illa notaðar. Í rauninni má segja að alt landið liggi enn í órækt og sé í miklu verra ástandi, en á landnámsöldinni, af því að allur búskapur Íslendinga hefir altaf verið því nær eintómur ránbúskapur. Menn hafa sífelt verið að rýja jörðina, án þess nokkru sinni að bæta henni upp, það sem hefir verið frá henni tekið. Menn hafa hlífðarlaust höggvið upp skóga landsins, án þess að gróðursetja eitt einasta tré í staðinn. svo að allur skógur er því nær alstaðar gersamlega horfinn — til stórtjóns fyrir eldsneytisforða landsins, jarðveg þess og jafnvel loftslagið. Af því landi, sem sem notað hefir verið til heyfanga, hefir að eins lítill hluti verið ræktaður, og hann illa ræktaður. Alt fram að síðustu árum hafa menn og rekið bæði landbúnað og fiskiveiðar á hinn sama mjög svo ófullkomna hátt eins og fyrir 1000 árum. Það eru því engin undur, þó Íslendingar hafi hlotið að verða undir í samkepni sinni við nágrannaþjóðirnar, sem stöðugt hafa ýmist algerlega umsteypt búskaparaðferð sinni, eða bætt hana samkvæmt kröfum þeirrar aldar, er við nú lifum á. Auk þessa hefir ein af aðalorsökunum til örbirgðar landsins verið sú, að það hefir í margar aldir verið þjáð af verzlunareinokun og því á margan hátt verið illa stjórnað. Það hefir lengi verið ein hin mesta ógæfa landsins, að stjórn þess hefir verið falin mönnum, sem ekki hafa haft nægilega þekkingu á högum þess og framfarahorfum, en hafa þó til allrar ógæfu ímyndað sér, að þeir hefðu vit á þessu, og því — þrátt fyrir bezta tilgang og mikinn góðvilja — oft gert hvert axarskaftið á fætur öðru. Hve mikill hnekkir þetta hefir verið fyrir landið, má bezt sjá af því, hve miklar framfarirnar

hafa orðið á hinum síðasta aldarfjórðungi, eftir að stjórnarskráin hafði veitt þjóðinni sjálfri hlutdeild í stjórn landsins. Og þó hefðu framfarirnar vafalaust orðið langtum meiri, ef æðsta stjórnin hefði verið í höndum manna, sem bæði hefðu haft meiri þekkingu á högum landsins og meiri tíma til að sinna málum þess.

Þegar alls þessa er gætt, þá er engin furða, þó Íslendingar séu fátækir. Hve mikla þjóðeign landsins nemur, er ekki hægt að ákveða með neinni vissu, af því að nægilegar skýrslur til þess vantar. En hún mun þó varla verða metin meira en í hæsta lagi 30—40 milj. eða 400 til 500 kr. á mann, og mundi slíkt þykja harla lítið annarstaðar, þar sem 3—4000 kr. eða jafnvel meira kemur á hvert mannsbarn. Allar jarðeignir landsins eru hátt metnar ekki nema 10 milj. króna virði, en hve mikils virði þau af jarðarhúsunum, sem ekki fylgja þeim, eru, verður ekkert um sagt. Aftur vita menn betur um húseignir í kaupstöðunum og mun nú mega telja þær um 6 milj. króna virði (1896: 5,269,000 kr., 1886: 3,628,000 kr., 1879: 1,665,000 kr.), og eru þó hvorki kirkjur né skólahús þar með talin, nema í Rvík einni. Kvikfjáreign landsins má telja um 11 milj. króna (1896: 10,819,000 kr.), en hversu mikils virði þilskipastóll landsins er, bátaeignin, veiðarfæri, búsgögn og verkfæri, vörubirgðir og heyja, verðmætir gripir, peningar í sjóðum og hjá einstökum mönnum o. s. frv., um það er ekkert hægt að segja nema með ágizkun einni. En það virðist þó ekki fjarri lagi, að ætla, að alls og alls séu eignir landsmanna rúmar 30 milj. kr. eða eitthvað á milli 30 og 40 milj.

En þó að þjóðeignin sé næsta lítil og á henni hvíli töluverðar einstaklingsskuldir, þá er aftur sjálft þjóðfélagið eða landið skuldlaust og í því efni betur statt en flest önnur lönd, sem velflest skulda ógrynni fjár (ríkisskuldir). Ísland á meira að segja álitlegan varasjóð, sem heita má að stöðugt hafi farið vaxandi, síðan fjármál Íslendinga og Dana vóru aðskilin 1/4. 1871, en áður var jafnan töluverður tekjuhalli. Þegar Íslendingar tóku sjálfir við fjárráðunum 1/1. 1876 var hann þó ekki orðinn nema 162,000 kr., en 31/12. 1897 vóru eignir hans ásamt eftirstöðvum landssjóðs alls 1,676,753 kr. 93 au. Alþingi hefir með því að breyta skattalögunum, leggja á nýja tolla o. s. frv. tekist að auka tekjur landsins svo, að þær eru nú orðnar meira en fimmfalt meiri en fyrir 25 árum. Á fjárlögunum fyrir fjárhagstímabilið 1874—75 vóru hinar áætluðu tekjur ekki nema 443,047 kr. (og af þeim þó 200,000 kr. tillag úr ríkissjóði

Dana), en á yfirstandandi fjárlögum (1900—1901) eru þær áætlaðar 1,399,900 kr. eða um 1,400,000 kr. (og tillagið úr ríkissjóðnum þó nú komið niður í 120,500 kr.). Sé tillagi ríkissjóðsins slept, hafa tekjur landsins sjálfs þannig vaxið úr 243,047 kr. upp í 1,279,400 kr. eða meira en fimmfaldast. Hvernig hinar einstöku tekjugreinir hafa smámsaman vaxið, má sjá með því að bera saman fjárlögin fyrir eftirfarandi þrjú fjárhagstímabil með 10 ára millibili:

	1976—77 kr.	1886—87 kr.	1796—97 kr.
Skattar og gjöld	303,876	574,300	936,000
tekjur af fasteignum landssjóðs	54,452	64,800	52,600
tekjur af viðlagasjóðnum	22,184	69,800	78,000
ýmislegar innborganir og endurgjöld	3,057	8,500	9,200
tillag úr ríkissjóðnum.	196,024	175,000	135,000
allar tekjur landsins	579,593	892,400	1,210,800

Að sama skapi hafa eðlilega útgjöldin líka vaxið og má sjá hækkun hinna einstöku útgjaldagreina með því að bera saman þrenn sömu fjárlögin:

	1876—77 kr.	1886—87 kr.	1896—97 kr.
Hin æðsta stjórn innanlands	26,800	26,800	26,800
alþingi	32,000	33,600	39,600
umboðsstjórn, gjaldheimtur og reikningsmál . .	47,080	50,916	50,816
dómgæzla og lögreglustjórn	41,092	169,850	168,800
til eflingar landbúnaði	2,400	20,000	55,980
til vita	»	8,000	13,800
læknaskipun og heilbrigðismál	38,010	89,700	124,964
samgöngumál.	71,800	138,800	331,000
kirkju- og kenslumál	132,391	243,788	274,611
eftirlaun og styrktarfé	41,000	60,000	80,400
ýmisleg útgjöld.	19,322	46,384	45,878
öll útgjöld landsins	451,895	887,838	1,212,649

Hin æðsta fjárhagsstjórn innanlands er falin landshöfðingja með aðstoð landfógeta, sem er aðalféhirðir landsins eða Fáfnir landsjóðsins, en gjaldheimtur hafa sýslumenn og bæjarfógetar á hendi og umboðsmenn af jarðeignum landssjóðs. Til aðstoðar við reikningsmálin er skipaður sérstakur endurskoðandi, en landshöfðingi leggur landsreikninginn fyrir alþingi, sem kýs 2 endurskoðendur af sinni hálfu og úrskurðar reikninginn með lagaboði.

Árstekjur sveitasjóðanna eru nú um 600,000 kr. (1895: 589,000 kr.) og efnahagur þeirra hefir farið stórum batnandi hin síðari árin. Þannig vóru eignir þeirra 1893 ekki nema 278,344 kr., en 1895 vóru þær orðnar 456,388 kr.

Mikla framför má og telja stofnun sparisjóða þeirra, er upp hafa risið hinn síðasta hluta aldarinnar. Hinn fyrsti þeirra var stofnaður í Rvík 1872 og vóru innlög hans við lok ársins 13,610 kr., en 1891 vóru þau orðin 605,241 kr. og 1897 1,110,853 kr. Árið 1891 vóru sparisjóðirnir orðnir 15 að tölu og innlög þeirra allra 854,136 kr. Nú eru þeir orðnir 22 og innlög þeirra um 2 miljónir (1897: 1,742,337 kr.).

Ein hin öflugusta lyftistöng fyrir framfarir í verzlun og öllum atvinnuvegum í hverju landi er að hafa góða banka. En alt fram að árinu 1885 var enginn banki til í landinu. Þá var stofnaður landsbanki með þriggja manna stjórn, einum framkvæmdarstjóra, skipuðum af landshöfðingja, og tveimur gæzlustjórum, kosnum af alþingi. Stofnfé bankans var upprunalega að eins 1/2 miljón óinnleysanlegra seðla, sem landssjóður lánaði bankanum og ábyrgðist. En seinna óx starfsfé bankans töluvert við það, að sparisjóði Reykjavíkur var steypt saman við hann. Síðastliðið ár (1899) nam viðskiftaupphæð bankans (tekjur og gjöld) rúmlega 3 1/4 miljón króna, og allar eignir hans í fasteignum, verðbréfum og peningum námu í lok ársins 2,046,424 kr., en af þeim átti sparisjóður Reykjavíkur töluvert meira en helminginn (1,070,055 kr.). Varasjóður bankans var þá 203,577 kr. Af þessu má sjá, að starfsfé bankans er harla lítið og því ekki von, að hann hafi getað gert mikla breyting á verzlun og öðrum atvinnuvegum landsmanna, enda verður ekki séð, að hann hafi haft nein áhrif í þá átt. Þó verður að telja stofnun hans töluverða framför frá því sem áður var, enda sýnir hin stórkostlega aukning á húseignum landsins og þilskipastólnum, að hann hefir orðið þeim að miklu liði. En að fleiru þarf að vinna en þessu, og því vóru á síðasta alþingi, til þess að bæta úr bráðustu nauðsyn á auknu starfsfé handa bankanum, samþykt lög um að auka seðlamagn hans með 1/4 miljón, og auk þess að stofna við hann veðlánadeild, er hefði heimild til að gefna út bankaskuldabréf fyrir alt að 1,200,000 kr. En þótt að þessu kunni að vera nokkur bót í bráðina, þá hlýtur þó öllum að vera ljóst, að það muni lítið hrökkva til að fullnægja eðlilegri lánsþörf og viðskiftaþörf manna, ekki sízt þegar litið er til þess, hversu gjörsnautt landið er af peningum fyrir og hvílíkt dauðans ólag er á verzluninni, þar sem alt eru tóm vöruskifti. Þetta var síðasta alþingi líka fullljóst og tók því mjög vel tilboði tveggja útlendinga, sem lagt var fyrir þingið, um að stofna hér öflugan hlutafélagsbanka með

nægilegu fjármagni til að fullnægja öllum sanngjörnum kröfum landsmanna. Að vísu sá þingið sér ekki fært að ráða því máli til lykta að sinni, af því frumvarp það, er fyrir því lá, var svo lítt undirbúið, en það tók það til rækilegrar meðferðar og skoraði á stjórnina að rannsaka málið og undirbúa undir næsta alþingi, og að leggja það þá fyrir þingið, ef það reyndist vel fallið til þess að verða gert að lögum. Það er því enginn vafi á, að frumvarpið rís upp aftur í einhverri mynd, hvort sem fyrirkomulag bankans kann að verða alveg það sama, eins og farið var fram á á síðasta þingi, eða nokkuð með öðru móti. Allir skynsamir menn verða líka að játa, að slík bankastofnun er afarnauðsynleg og mundi geta haft ómetanlega þýðingu fyrir atvinnumál landsins. Án slíkrar stofnunar er ekki hugsanlegt að verzlunin geti orðið innlend, né vöruskifta- og skuldaverzlunin afnumin. Án hennar eru heldur engin líkindi til að neinum stærri iðnaðarfyrirtækjum verði komið á fót og vatnsafl landsins notað, sem vera ber. Og verulegar umbætur á landbúnaði og fiskiveiðum landsmanna geta heldur varla átt sér stað, meðan engin slík öflug peningastofnun er til í landinu. Skyldi ekki t. d. annað hafa orðið ofan á með kaupfélögin og verzlun þeirra orðið í dálítið réttara horfi, ef þau hefðu getað notið aðstoðar öflugs banka meðan þau vóru að koma fótum undir sig? Á því er enginn vafi; því skynsamlega var til þeirra stofnað, þó að bankaleysið hafi gert að verkum, að þau hafa ekki náð tilgangi sínum og komist í öfugt horf.

En þó að allir verði að játa, að mikil nausyn sé á, að öflug bankastofnun komist upp í landinu, hafa þó komið fram heldur en ekki hár óma raddir gegn hinni fyrirhuguðu bankastofnun, af því að ætlast væri til að mikill hluti af stofnfé hans yrði útlent fé, svo gróði bankans lenti að miklu leyti í höndum útlendinga. Þetta sýnir, hve kínverskuandinn er ríkur hjá sumum mönnum á Íslandi, barnaskapurinn og öfundsýkin. Altaf er verið að kvarta um peningaskortinn í landinu, og að þar vanti fé til allra framkvæmda. svo ekkert sé hægt að vinna, — okkur vanti fé, fé. En svo þegar útlendingar koma og bjóða fram féð, þá á að vera ófært að þiggja það, af því að það komi frá útlöndum. En hvaðan ætlast menn þá til að féð eigi að koma, ef það má ekki koma þaðan, úr því það er ekki til í landinu sjálfu? Ætlast menn kannske til að gullinu rigni niður úr skýjunum, ef menn að eins æpa nógu hátt um að ekkert sé hægt að gera fyrir peningaleysi? Nei, féð verður að

koma þaðan, sem féð er til (ɔ: frá útlöndum), ef við eigum ekki að sitja til eilífðar jafn tómhentir og aðgerðalausir og hingað til. Og það er heldur ekki hundrað í hættunni, þó það komi frá útlöndum. Það sýnir reynsla annara þjóða, enda keppast þær eftir að fá sem mest af útlendu fé til að vinna með, ef þær þykjast geta torgað meiru, en þær hafa sjálfar handbært. Það er líka auðsætt, að ef menn vantar fé til að ráðast í fyrirtæki, sem kannske mundi gefa af sér 15—20%, þá borgar það sig vel að fá fé til þess frá útlöndum, þó menn yrðu að borga af því jafnvel 7—8% í vexti. Að öfundast yfir því, að útlendingarnir, sem áttu féð, kynnu að græða 7—8% á því, ef þeir, sem fengju féð að láni til að vinna með því, græddu líka 8—12% (að frádreginni vaxtaborgun til eigenda fjárins), það ber vott um æði mikinn barnaskap og öfundsýki. Væri betra, að ekkert yrði úr þessum arðvænlegu fyrirtækjum og enginn græddi neitt? Nú hefir einn af hinum reyndustu og fróðustu mönnum á allan búskap á Íslandi sagt, að hann samkvæmt margra ára reynslu og nákvæmu reikningshaldi gæti fullyrt, að vel ræktað tún með nægum og góðum áburði gæti gefið af sér alt að 30% í hreinan ágóða (að öllum kostnaði frádregnum). Sé nú þetta rétt, og jafnvel þó 10% væru dregnir frá, mundi þá ekki borga sig að fá fé frá útlöndum til þess að leggja í túnrækt? Allir skynsamir menn munu svara spurningunni játandi. En moldvörpuandinn kínverski segir: nei. Hann vill heldur svelta í mosamóunum íslenzku, eins og þeir eru.

LÆKNASKIPUN OG HEILBRIGÐISMÁL. Á læknaskipuninni hefir mikil breyting orðið frá því um síðustu aldamót. Þá vóru á öllu landinu ekki nema 6 læknar (landlæknir og 5 héraðslæknar), og 1850 vóru þeir heldur ekki orðnir nema 7, en eftir það fjölgaði þeim smámsaman upp í 10. Fyrst eftir að landið hafði fengið stjórnarskrá og löggjafarvald varð veruleg breyting til bóta á læknaskipuninni. Undireins á fyrsta löggjafarþinginu 1875 vóru samþykt lög um stofnun læknaskóla og öllu landinu skift í 20 læknishéruð. Eftir að búið var að skipa lækna í öll hin nýju héraðslæknisembætti, var svo frá því 1883 farið að veita styrk til aukalækna á fjárlögunum, og þessum aukalæknum var svo smámsaman fjölgað, unz þeir vóru orðnir 16. Loks samþykti síðasta alþingi ný lög um læknaskipunina, sem vóru staðfest 18./10. 1899. Samkvæmt núgildandi lögum er því læknaskipun landsins þannig háttað, að

yfirstjórn heilbrigðismálanna er falin landlækni (í Rvík), sem jafnframt er forstöðumaður læknaskólans og hefir umsjón með lyfjabúðum landsins. Undir honum standa svo 42 héraðslæknar, og auk þeirra er kennarinn við læknaskólann, læknirinn við Holdsveikraspítalann og augnalæknir og tannlæknir, sem báðir hafa mikinn styrk úr landssjóði. Læknarnir eru því alls nú orðnir 47 að tölu eða 1 læknir fyrir hver 1600 af íbúum landsins, og mun það vera meiri læknafjöldi að tiltölu við íbúa en í nokkru öðru landi. Dýralæknisembætti vóru fyrir nokkrum árum stofnuð tvö, en hingað til hefir ekki tekist að fá mann skipaðan í nema annað þeirra, þó alþingi hafi í mörg undanfarin ár veitt nægilegt fé til að stunda þess konar nám. Féð hefir að vísu verið notað, en enginn ungi komið úr egginu. Yfirsetukonum hefir mjög verið fjölgað, kjör þeirra bætt og þeim séð fyrir allgóðri mentun ýmist hjá landlækninum í Rvík eða á Fæðingarstofnuninni í Khöfn.

Í byrjun aldarinnar var að eins ein lyfjabúð til á öllu landinu, en nú eru þær orðnar 4, ein í hverju amti, auk þess sem hver héraðslæknir hefir dálitla lyfjabúð hjá sér. Spítalar vóru þá engir til (því hinir svo kölluðu »spítalar« fyrir holdsveika voru eiginlega engir spítalar, enda lögðust þeir algerlega niður), en nú eru þeir orðnir 5, einn almennur spítali í hverjum landsfjórðungi (hverjum af hinum fjórum kaupstöðum landsins) og Holdsveikraspítalinn í Laugarnesi. Og auk þess er nú verið að vinna að því, að koma upp fleiri spítölum, og hefir alþingi bæði veitt nokkurt fé til þess og eins til þess að endurbæta þá spítala, sem til eru, og gera einn þeirra að landsspítala.

Að allar þessar umbætur hafa ekki verið árangurslausar og að heilbrigðisástandið nú er orðið miklu betra en áður, má bezt sjá á því, að mannslífið (mannsæfin) á Íslandi hefir á hinum síðasta aldarfjórðungi lengst um meira en 10 ár. Á árunum 1835—74 var það að meðaltali ekki nema 32 ár og 2 mánuðir, en 1875—95 var það orðið 42 ár og 8 mánuðir. Og mest hefir framförin orðið í þessu efni einmitt síðustu árin; því sé eingöngu miðað við árin 1891—95, þá var mannslífið samkvæmt dánarskýrslum fyrir þessi ár orðið 52 ár og 11 mánuðir og hefði því átt að hafa lengst um rúm $20^{3}/_{8}$ ár. En þetta tímabil er of stutt til þess að byggja á því nokkra almenna reglu. Þá bendir það ekki á minni framfarir í heilbrigðisástandinu, hve stórkostlega barnadauðinn hefir minkað á hinum síðari hluta aldarinnar. Á árunum 1838—55 dóu að

meðaltali af hverju þúsundi ungbarna, sem fæddust lifandi, um 300 (af 1000 sveinbörnum 313,4 af meybörnum 276,9) áður en þau urðu ársgömul, 1867—71: 224, 1883—87: 165,4, 1888—92: 138,4, en 1893—97 ekki nema 118. Barnadauðinn hefir því stöðugt farið minkandi, svo að hann nú er ekki orðinn nema rúmlega 1/3 af því, sem hann var um miðja öldina. Náttúrlega eru orsakirnar til þessara miklu framfara margar og margháttaðar. Sjálfsagt eru þær töluvert því að þakka, hve miklu hægra hefir verið að ná í læknishjálp og njóta aðstoðar betri yfirsetukvenna en áður. En jafnframt og fult eins mikið eru þær að þakka bættum efnahag og þar af leiðandi heilsusamlegri lifnaðarháttum: betra og hollara viðurværi, betri húsakynnum, meira þrifnaði o. s. frv.

Einn hinn skæðasti og almennasti sjúkdómur aldarinnar hefir sullaveikin verið, en hún er nú töluvert í rénun. Holdsveikin, sem á undanförnum öldum var mjög almenn, virtist um miðja öldina að vera því nær horfin. En af því engar heilbrigðisráðstafanir voru gerðar gegn henni, hefir hún aftur farið vaxandi hinn síðara hluta aldarinnar. Þó kveður engan veginn eins mikið að henni, eins og orð hefir verið á gert, og almenn getur hún ekki heitið, þar sem ekki vóru nema 147 holdsveikissjúklingar á öllu landinu 1894. Á hinum síðari árum hafa og af hálfu löggjafarvaldsins verið gerðar öflugar ráðstafanir til að hnekkja báðum þessum sjúkdómum, og tekst því vonandi með tímanum að útrýma þeim. Á berklaveiki bar áður mjög lítið, og menn héldu jafnvel að hún gæti ekki þrifist á Íslandi. En nú er annað uppi á teningnum, því á hinum síðustu árum hefir heldur en ekki þótt brydda á henni og hún lagt margan mann að velli. Frygðarsjúkdómar eru engir til innlendir, en koma þó fyrir við og við í kauptúnum, er þeir berast þangað með útlendingum. Frá útlöndum hafa og margir aðrir hættulegir og næmir sjúkdómar (t. d. bólusótt, skarlatssótt, mislingar, hettusótt, inflúenza, kíghósti o. s. frv.) oftlega flutst inn í landið, og er enn ilt við slíkum gestum að sporna, með því sóttvarnarlög landsins eru bæði óhentug og ófullkomin. Það verður því, ef ekki á ver að fara, að vera eitt af fyrstu verkum 20. aldarinnar að ráða bót á þessum brestum í heilbrigðislöggjöfinni.

MANNÚÐARMÁL. Að því er snertir meðferð á vönuðum aumingjum, sem þó eru ekki allfáir í landinu (sbr. bls. 204), er eina framförin sú, að sett hefir verið á fót kenslustofnun fyrir

heyrnar- og málleysingja, þar sem þeir fá bæði vist og kenslu ókeypis meðan á námstímanum stendur. En fyrir alla aðra vanaða (blinda, fábjána, vitstola) eru engar stofnanir enn til, og væri mikið nauðsynjaverk að ráða einhverja bót á því.

Ellistyrksmálinu, sem víða er nú verið að berjast við úti um heiminn, án þess menn geti orðið á eitt sáttir, hefir á Íslandi verið ráðið mjög skynsamlega til lykta með lögum 11/7. 1890 um styrktarsjóði handa alþýðufólki. Samkvæmt þeim hefir í hverjum kaupstað og hverjum hreppi á landinu verið stofnaður slíkur styrktarsjóður og eru öll hjú og lausamenn (nema alveg sérstaklega standi á), sem eru milli 20 og 60 ára að aldri, og eins börn hjá foreldrum sínum skyld að greiða í hann á ári, karlmenn 1 kr., en kvennmenn 30 au. Tíu árum eftir stofnun hvers sjóðs er svo helmingnum af bæði vöxtum og árgjaldi hans úthlutað til heilsulítilla og ellihrumra fátæklinga, sem heima eiga í hlutaðeigandi sveitarfélagi, og eigi njóta sveitarstyrks, ef þeir einhverntíma hafa verið í þeim stéttum, sem gjaldskyldar eru til sjóðsins. En hinn helmingurinn af vöxtum og árgjaldi sjóðsins er jafnan lagður við höfuðstól hans, svo hann getur með tímanum orðið töluvert mikill og veitt álitlegan ellistyrk. Hér er því stigið allstórt framfaraspor og vel búið í haginn fyrir framtíðina. Hefðu forfeður vorir farið líkt að, þá væri öðruvísi ástatt hjá oss í sumum efnum, en nú er.

Fátækramálið hefir lengi verið eitthvert hið mesta vandræðamál landsins og kemur flestum saman um, að þar sé eitthvað bogið; en um hitt eru skoðanirnar meira skiftar, hvernig því beri að skipa, og hefir því alþingi jafnan orðið í vandræðum með það mál, er því hefir verið hreyft þar. Eins og kunnugt er, eru engar fátækrastofnanir til í landinu, heldur er sveitarómögunum skift niður á bændur til framfærslu gegn ákveðnu meðlagi. Þó láta og sveitarstjórnirnar oft þurfamenn, sem eiga fyrir öðrum að sjá, fá sveitarstyrk til heimilis síns, þegar þeim þykir það betur henta. Meðferðin á sveitarómögum er vanalegast mjög mannúðleg — miklu betri en gerist í öðrum löndum — og víðast hvar ekki öllu lakari en meðferð á hjúum. Það er því alls ekki eins ægilegt í augum manna á Íslandi að komast á sveitina, eins og það er í öðrum löndum, þar sem menn skoða það sem eitthvert hið þyngsta böl, sem fyrir mann geti komið. En á Íslandi kæra menn sig kollótta og þykir mörgum hverjum jafnvel engin minkun að því að þiggja af sveit. Og einmitt þetta er ef til vill ein af aðalorsökunum til

þess, að tala sveitarómaganna er svo afskaplega há og fátækraútsvarið þyngsti skatturinn, sem hvílir á þjóðinni. Árin 1872—75 þáði að meðaltali 15. hver maður á öllu landinu af sveit (6,6 %), 1891 hver 21. (4,8 %), en 1895 ekki nema hver 31. (3,2 %). Þetta sýnir ómagatöluna, en sveitarþyngslin sjálf sjást betur af því, hve miklu fé hefir verið varið til þurfamanna og hve mikið hefir komið á hvern gjaldanda. Árin 1872—75 kom af fátækraútsvari að meðaltali á hvern gjaldanda í krónutali 22,6, 1891: 12,1 og 1895: 10,3, en til hvers þurfamanns var 1872—75 að meðaltali varið í krónutali 48,6, 1891: 50,8 og 1895: 66.0. Þessar tölur sýna, að sveitarþyngslin eru næsta mikil; en þær sýna líka, að þurfamönnum hefir mjög fækkað á þessu tímabili, sem eins og svo margt annað ber vott um bættan efnahag almennings. Fátækraútsvar hvers gjaldanda er því líka orðið 12,3 minna í krónutali á ári 1895, en það var 1872—75, og er það engin smávegis framför, þegar þess er gætt, að árið 1895 var þó að meðaltali varið 17,4 meira í krónutali til hvers þurfamanns en 1872—75.

En þó að sveitarþyngslin þannig hafi minkað mikið, þá er þó fátækraútsvarið enn mjög tilfinnanlegt, enda eru gjöldin til fátækra í rauninni talsvert meiri en þessar tölur sýna. Í þeim eru sem sé ýmisleg óviss útgjöld sveitarsjóðanna ekki meðtalin, svo sem t. d. greftrunarkostnaður sveitarómaga, kostnaður við fátækraflutninga, bráðabirgðarsveitarstyrkur og lán til þurfalinga, sem sjaldnast eru endurgoldin. Auk þess er ómagameðlagið sjálfsagt að öllum jafnaði minna, en það í raun og veru kostar að ala ómagann. Þegar alls þessa er gætt, verður því ekki neitað, að gjöldin til fátækra eru enn óhæfilega mikil, og það verður því í nánustu framtíð að reyna að finna einhver ráð til að minka þau og koma haganlegri skipun á fátækramál landsins. Það er varla hugsanlegt, að slíkt megi ekki takast, ef hyggilega er að farið; því sá heljarmunur er er þó ekki á velmegun t. d. Færeyinga og Íslendinga, að jafnmikill munur þurfi að vera á sveitarþyngslunum hjá þeim, eins og hann er nú. Samkvæmt skýrslu hagfræðisskrifstofunnar í Khöfn vóru 1880 af hverjum þúsund íbúum á Færeyjum ekki nema 3 á sveit (0,3 %), en um sama leyti vóru þeir á Íslandi 53 af hverju þúsundi (5,3 %). Þetta virðist benda á, að Fátækramálum Færeyinga sé að einhverju leyti haganlegar fyrir komið en hjá oss. Það er líka víst, að ef sveitastjórnirnar beittu sér dálítið betur gegn ýmsum þurfamönnum, þá mundi mega fækka þeim töluvert.

Því verður sem sé naumast neitað, að ýmsir af þeim þurfalingum, sem nú lifa allþægilegu lífi sem sveitarómagar, mundu geta unnið fyrir sér, ef meira væri að þeim lagt, enda hefir sú orðið reyndin á, þegar sveitarómagar hafa verið sendir til Ameríku, að þeir hafa þar vel getað alið önn fyrir sér, þó þeir þættust ekki geta það á Íslandi. En þegar menn geta viðstöðulaust fengið eins gott eða jafnvel betra viðurlífi á kostnað annara, en þeir, sem eru að berjast við að bjargast af handafla sínum, þá finst þeim óþarfi að vera að leggja mikið að sér. En að vera að ala slíka peyja á alþjóðar kostnað, er sannast að segja fullkominn misskilningur á mannúðarreglunni og harla mikil rangsleitni gagnvart öllum hinum nytsamari mönnum í þjóðfélaginu.

Bindindismálið eða baráttan gegn ofdrykkju hefir nú hin síðari árin fengið mikið fylgi á Íslandi, enda hefir að því verið unnið af töluverðu kappi. Bindindisfélögin eru nú orðin mörg og er Goodtemplarafélagið þeirra stærst og duglegast. Í því eru nú um 4000 manns og það hefir komið sér upp mörgum samkomuhúsum. Hið stærsta þeirra er í Rvík, enda er aðalaðsetur félagsins þar og stórstúka þess. Þar er og annaðhvort ár haldið stórstúkuþing, er undirstúkurnar geta sent 1 fulltrúa á fyrir hverja 50 félagsmenn. Að hin öfluga barátta bindindisfélaganna hafi borið töluverðan árangur, má meðal annars sjá af því, að þó að innflutningur á öllum öðrum vörum hafi aukist stórkostlega hinn síðari hluta aldarinnar, þá hefir innflutningur á vínföngum beinlínis minkað, þegar miðað er við hvern íbúa landsins. Árið 1865 var þannig innflutt af brennivíni 8,94 pottar á mann og af öðrum áfengum drykkjum (vínum) 1,81 pt.; en 1896 var ekki innflutt af brennivíni á mann nema 5,05 pt., af öðrum áfengum drykkjum (vínum) 0,92 pt. og af öli 2,46 pt. Af þessu má sjá, að þó að ölið sé metið jafngildi brennivíns (sem þó fer mjög fjarri), þá hefir samt verið innflutt $2^1/_3$ potti minna af áfengi á mann 1896 heldur en 1865. Og þegar þess er nú enn fremur gætt, að hér er miðað við hvert mannsbarn á landinu, en tala þeirra, sem áfengisins neyta, er svo margfalt minni, þá er þetta engin smávegis framför í rénun ofdrykkjunnar. Alþingi hefir líka stutt bindindishreyfinguna, bæði með því, að veita Goodtemplarafélaginu talsverðan styrk, og með því að gera alla áfengissölu miklum mun örðugri en áður og leggja þungan skatt á hana. Það má því búast við, að framfarirnar verði enn meiri í þessu efni í nánustu framtíð.

ÞJÓÐHÆTTIR. Ef telja ætti upp allar þær breytingar og framfarir í þjóðháttum Íslendinga, sem orðið hafa á hinni umliðnu öld í smáu sem stóru, þá yrði langur uppi. Um það má töluvert lesa í ritgerð séra Þorkels Bjarnasonar »Fyrir 40 árum« í Tímariti Bókmentafélagsins XIII (1892) og athugasemdum dannebrogsmanns Ólafs Sigurðssonar í Ási við hana í sama riti (XV. árg., 1894), og leyfum vér oss aðallega að vísa til þeirra ritgerða. Hér skal þess eins getið, að hýbýlaskipun hefir mjög breytst til bóta, fataburður orðið smekklegri, hreinlæti vaxið, mataræði batnað og hjátrú og hégiljur minkað. Þá hafa og verkfæri manna tekið talsverðum umbótum og sum ný upp tekin. Má sem dæmi þessa nefna, að fram að 1840 var ljárinn reyrður við orfið, en þá fundu menn upp á að festa hann með járnhólkum, og hafði sú uppgötvun enga smávegis þýðingu fyrir sláttumanninn, þó hún sýnist í sjálfu sér ekki stór. Enn meiri framför var þó það, er menn tóku upp skozku ljáina og lögðu niður dengingarspíkurnar gömlu. Þá má og nefna bættan reiðskap, bætt veiðarfæri, nýjar vélar: saumavélar, prjónavélar, skilvindur, taðvélar, hjá sumum nýja vefstóla, spunavélar, kerrur og vagna og jafnvel sláttuvélar. Ekki var það heldur lítil framför, er steinolíulampinn útrýmdi grútarlampanum. Af framför í íþróttum má sérstaklega nefna sundkenslu þá, er nú er upp komin víða. Margt fleira þessu líkt mætti til tína, ef rúmið leyfði.

Eitt hið helzta framfaramerki í þjóðháttunum verður og að telja það, að samkomur og fundarhöld eru nú orðin tíðari en áður og skemtanir dálítið margbreyttari, þó enn megi betur vera. Það er enginn vafi á því, að auknir mannfundir, aukin gleði og aukið lífsfjör eru einhver hin öflugustu meðul til að kippa mönnum upp úr doðanum og létta af þeirri lognmollu, sem nú í nokkrar aldir hefir hvílt yfir landinu. En langt á það enn í land, að eins mikið kveði að mannfundum, skemtunum og ferðalögum eins og hjá forfeðrum vorum á blómaöld landsins, enda líka lífsfjörið, dáðin og drengskapurinn að sama skapi minni en þá.

NIÐURLAG. Þó að hér hafi verið stutt yfir sögu farið og mörgu slept, sem á hefði þurft að minnast, vonum vér að þetta sé þó nægilegt til þess að sýna, í hverja átt þjóðin hefir stefnt á umliðinni öld, og að framfarirnar eru ekki alllitlar í ýmsum greinum. Sólskinsblettirnir eru margir, en um nýja skuggabletti er miklu færra, þó að þeir því miður séu líka til. Ef svo er að gætt, á

hverjum hluta aldarinnar framfarirnar hafa orðið mestar, þá kemur það í ljós, að þær hafa ekki einungis orðið mestar, heldur nærri því allar á hinum síðasta aldarfjórðungi, eftir að landið fékk stjórnarskrá, löggjafarvald og fjárforræði. Af því má nokkuð ráða, hvers virði pólitiskt frelsi og umbætur á stjórnarfarinu er fyrir þjóðina, og hve vitlega þeir tala, sem finst það hreinasti óþarfi, að vera nokkuð að eiga við eða hugsa um nokkra pólitík, þó menn reyndar geti ekki svo mikið sem látið upp í sig sykurmola, án þess að hún nái þar til (tollurinn). Jafnsnjallar eru og þær raddirnar, sem segja, að bezt sé að hætta við alt mas um stjórnarskrá og umbætur á stjórnarfarinu og vinna eingöngu að atvinnumálum landsins. Þeir gá ekki að því, að til þess að geta unnið að gagni að hverju sem er, verða menn að hafa nýtileg verkfæri, og fyrsta stigið er því að útvega sér þau, ef alt á ekki að lenda í eintómum handaskolum. Auðvitað er hægt að vinna nokkuð að framfaramálum landsins með því stjórnarfyrirkomulagi, sem við eigum við að búa, enda hefir mikið tekist í því efni, síðan við fengum það, í samanburði við það, sem áður var, meðan menn vóru verkfæralausir og ekkert var gert. Það var líka hægt að hjakka dálítið með reyrðu dengingarspíkinni gömlu, en munur þótti mönnum þó á, þegar menn fengu skozku ljáina og tilvinnandi þótti mönnum að kaupa þá, jafnvel þótt menn yrðu að fella úr einn dag úr slættinum, til þess að fara eftir þeim í kaupstaðinn. Og nokkru líku er að gegna með stjórnarfarið. Það er verkfærið, og að það sé í góðu lagi, er skilyrðið fyrir því, að hægt sé að vinna með nokkurri verklægni og verulega góðum árangri að öllum framfaramálum landsins.

Það hefir af sumum mönnum verið látið hljóma yfir landsbúum, að landið væri að »blása upp«. Vér vonum að þetta stutta yfirlit sýni alt annað, sýni einmitt hið gagnstæða, að það er vorgróður í loftinu íslenzka. Sumarið er að vísu ekki komið enn, og framfarablómin því ekki orðin útsprungin; en það er heldur ekki langt síðan vetrarnepjan endaði og margur blettur svo kalinn eftir hana, að gróðurinn hlýtur að verða nokkuð hægfara. En ef við látum ekki á okkur standa með að hlúa vel að þeim frjóöngum, sem nú eru að spretta upp og klæða svörðinn, þá er engin ástæða til að efast um góða uppskeru. Þó landið okkar sé ekki sólríkt og víða nokkuð hrjóstrugt, þá má þar þó lifa góðu lífi, ef dáð og drengskapur haldast í hendur hjá sonum þess. Við getum því hugglaðir heilsað 20. öldinni og gert okkur von um miklar framfarir á henni, ef okkur að eins ekki vantar eitt:

TRÚ Á FRAMTÍÐ LANDSINS.

V. G.

Aths. Sökum rúmleysis í þessu hefti verður »Íslenzk hringsjá« því miður að bíða 1. heftis af VII. árgangi. RITSTJ.

EFNISYFIRLIT.

